

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1899—1901.

Indhold.

	Side
Randers Helligaandshus. Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode. Af Stiftamtmand <i>Stemann</i>	1. 294
Breve fra Biskop Fr. Plum til Biskop Fr. Münter. Ved Cand. theol. <i>Knud Heiberg</i>	44
Arild Hvitfeldt og Præsten i Faarevejle. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	60
Om Separatisten Søren Lintrup. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	72
Blade af Møens Kirkehistorie i første Halvdel af 18. Aarhundrede. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	92. 241
Om Grundlæggelsen af Klosteret i Præstø. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	131
Kirke- og kunsthistoriske Møder i Aaret 1899.	136
<i>L. Fenger</i> : Den danske Landsbykirkes Udvikling.	141
<i>H. F. Rørdam</i> : Thomas von Westen	153
<i>J. Kornerup</i> : Om Kalundborg og dens Kirke.	179
<i>H. F. Rørdam</i> : Hvorledes Michaelis Kirke i Fredericia fik sit Navn, og hvad Navnet betyder.	188
Brødersocietetets Forhold til Grundtvigs Kamp mod Rationalismen, oplyst ved Breve. Ved Cand. theol. <i>Knud Heiberg</i>	209. 424
Danske og norske Studerende ved Universitetet i Greifswald. Ved Professor Dr. <i>L. Daae</i> . Gjennemset og suppleret af <i>H. F. Rørdam</i>	340. 498
Lunds Domkapitels Stadgar af år 1590 på danska. Ved Professor, Dr. <i>Otto Ahnfelt</i>	405
Helliggesthus og Duebrødrehospital i Roskilde. Af Museumsinspektør <i>Carl Neergaard</i>	445
Bidrag til Fyns Stifts Kirkehistorie (<i>H. F. R.</i>)	508. 748
Kirke- og kunsthistoriske Møder i Aaret 1900.	545
<i>L. Fenger</i> : Kirken og Antoniusklosteret i Præstø.	546
<i>H. F. Rørdam</i> : Magister Peder Jacobsen Winslow	561
<i>H. Rosendal</i> : N. F. S. Grundtvig og J. P. Mynster.	564
<i>Th. Laub</i> : Om Kirkesangen i Danmark	570
<i>J. Kornerup</i> : Om Middelalderens Altere og Altertavler.	584
<i>H. F. Rørdam</i> : Om Vardes Fortid, særlig i kirkelig Henseende.	596
Autobiografiske Optegnelser af Edv. Mau. Ved Arkivar <i>G. L. Wad</i>	629

	Side
Danske (og norske) besøgende i Hospitalet S. Maria dell'Anima i Rom. Ved Cand. mag. <i>J. Lindbæk</i>	708
Blade af Waisenhusets ældste Historie (Slutning). Ved <i>H. F. Rørdam</i>	728
Smaastykker:	
I. Brevvexling mellan Peder Winstrup och Zacharias Kling. Ved Professor, Dr. <i>Otto Ahnfelt</i>	201
II. Fortsättning af instruktionen i »En skriftebok från Göinge härad«. Ved Professor, Dr. <i>Otto Ahnfelt</i>	206
III. Magister Albert Samuelsen Schrøder. Ved <i>V. Hostrup-Schultz</i>	380
IV. To Breve fra Biskop Tetens til Biskop Münster. Ved <i>Th. Hauch Fausbell</i>	386
V. Indberetning om Præstekald i Aarhus Stift. Ved Cand. theol. <i>P. J. N. Spandet</i>	389
VI. Blandede Notitser: 1. Om Affattelsestiden for nogle Afladsbreve (<i>L. Daae</i>). 2. En Johannesrøst fra Middelalderen (<i>H. F. R.</i>). 3. Ringsaker Kirke og Altertavle. 4. Om Klosterreformatoren Laurentius Branderi (<i>H. F. R.</i>) 5. Om nogle Skrifter af danske Forfattere før 1550 (<i>H. F. R.</i>). 6. Om Ærkebiskop Jørgen Skotborg (<i>L. Daae</i>). 7. En dansk Student ved Universitetet i Franeker (<i>H. F. R.</i>)	395
VII. Bornholms Krønike og dens Forfatter. Af Læge <i>M. K. Zahrtmann</i>	604
VIII. Skolemanden Joh. Fred. Oest. Ved Provst <i>J. P. Bekker</i> ...	608
IX. Om Tyge Brahes Præst paa Hven. Ved <i>H. F. Rørdam</i> ...	614
X. Et Brev fra Fru Kamma Rahbek til N. F. S. Grundtvig. Ved Højskoleforstander <i>H. Rosendal</i>	617
XI. Blandede Meddelelser. Ved Sognepræst <i>John M. Møller</i> ..	620
XII. Til Karakteristik af Biskop C. R. Müller. Ved Sognepræst <i>John Hansen</i>	802
XIII. En Indskrift fra Verninge Kirke. Ved Sognepræst <i>John M. Møller</i>	808
XIV. Helligaandshuset i Randers. Af Læge <i>N. H. Bay</i>	809
Rettelser og Tillæg.....	815
Navne- og Sagregister.....	817

Udsigt over Indholdet

af

Kirkehistoriske Samlinger, 4de Række, I—VI. Bind.

- Kirke- og kunsthistoriske Møder i Aarene 1893—1900.
- 1893 i Roskilde, Vejle, Hjøring, Nykjøbing p. Falster. III, 344—406.
  - 1894 i Helsingør, Ribe, Slagelse, Birkende. III, 641—92.
  - 1895 i København, Hillerød, Grenaa, Middelfart, Hald, Randers. IV, 133—210.
  - 1896 i Næstved, Viborg, Helsingø, Odense. IV, 563—619.
  - 1897 i Assens, Kjeldby, Jelling, Maribo. V, 135—98.
  - 1898 i Kjøge, Sorø, Nykjøbing p. Mors. V, 503—83.
  - 1899 i Haslev, Kalundborg, Fredericia. VI, 137—200.
  - 1900 i Præstø, Nyborg, Varde. VI, 545—603.
-

- Om Kirkebygningskunstens Udvikling og historiske Forudsætninger. Af V. Koch. III, 395—406.
- De jydskes Granitkirker, særlig de paa Mors. Af F. Uldall. V, 547—58.
- Vor Middelalders Teglstenskirker. Af V. Koch. III, 645—57.
- Den danske Landsbykirkes Udvikling. Af L. Fenger. VI, 141—51.
- Om Kalkmalerierne (i Kirkerne). Af J. Kornerup. V, 149—63.
- Om Middelalderens Altere og Altertavler. Af J. Kornerup. VI, 584—95.
- Naar blev Biskop Valdemar tagen til Fange. Af H. Olrik. III, 305—24.
- Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispesriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling af Guidos Optræden i Danmark. Af Kr. Erslev. IV, 332—54.

- Biskop Peder af Odense, død c. 1280. Af Kr. Erslev. V, 609—12.
 Akterne i Processen mellem Erik Menved og Jens Grand. Af
 Kr. Erslev. III, 276—304.
- Ærkebispervalget i Lund 1361. Ved Kr. Erslev. IV, 211—5.
 Om Middelalderens Klosterliv. Af Fr. Nielsen. IV, 184—8.
 Bidrag til Danmarks Kirkehistorie hentede fra Clairvaux og
 Citeaux. Af H. Olrik. III, 1—25. 421—5.
- Om Cistercienserklosteret i Esrom. Af Fr. Nielsen. IV, 147—50.
 Et Bidrag til dansk Klosterhistorie i Christiørn I's Tid. Ved
 W. Christensen. V, 84—125.
- Bidrag til Danmarks Klosterhistorie. Af C. Neergaard. I, 56—90.
 172. 480—98. 741—57.
- Om Affattelsestiden af nogle Afladsbreve. Ved L. Daae. VI,
 395—7.
- To Ritualbøger fra Middelalderen. V, 787—94.
 En Bøn fra Middelalderen. Ved L. Moltesen. V, 613—4.
 En Johannesrøst fra Middelalderen. VI, 397.
- Nogle Brudstykker, Nordens Historie vedkommende, af Kilian
 Leibs Krønike. Ved L. Daae. IV, 407—11.
- Udsigt over Arbejderne i Danmarks Kirkehistorie siden Reforma-
 tionen. I, 1—40. II, 561—609. IV, 225—56.
- Reformationens historiske Berettigelse med særligt Hensyn til
 Danmark. IV, 133—46.
- Om de Tilskud til dansk Aandsliv, der i Reformationstiden
 ydedes af Morsingboere. V, 558—71.
- Bemærkninger om nogle Grupper af Reformationstidens Digtning.
 Af J. Paludan. III, 693—720.
- En lille Notits til „Historien om Peder Smed og Adser Bonde“.
 Af C. Neergaard. I, 552—4.
- Om nogle Skrifter af danske Forfattere før 1550. VI, 399—401.
 De tidligste Spor af Missionsbestræbelser hos os efter Reforma-
 tionen. I, 157—62.
- Daab af Morianer i Christian IV's Tid. Ved H. D. Lind. I, 576.
 En Eventyrer i det 17. Aarh. Ved L. Daae. III, 793—6.
- Uddrag af Hans Povlsen Resens Jubilæumsskrift, Lutherus trium-
 phans. I, 40—55.
- Tilbagekaldelse af M. Detlef Mejers Vranglære om Christi Ned-
 fart til Helvede. IV, 806—9.

- En Benaadning under Krigsforhold (1658—9). III, 824—7.
- Præsteskabets Udgift i Sjælland til den svenske Konge under Khvvn.s Belejring. III, 637—8.
- Skibspræster fra Kong Frederik den Tredjes Tid. Ved H. D. Lind. IV, 550—62.
- Theologiske Kandidater fra det 17. Aarh. V, 805—14.
- Den efter Enevældens Indførelse anordnede Superintendent-Ed. I, 167—8.
- Udsigt over Trosfrihedens Historie, særlig i Danmark. Af Fr. Nielsen. VI, 197—9.
- Uddrag af Biskop Henrik Gerners Synodalmonita 1693—1700. Ved V. Bang. III, 115—39.
- En prästelig rapport af år 1711 rörande danska krigsfångars innanläsnings- och kristendoms-kunskap. Ved H. Lundström. V, 799—800.
- Reformationens 200-Aars Jubilæum i Danmark 1717. Af Hans Olrik. I, 268—94.
- Reformationsjubilæet i Aalborg 1717. Ved D. H. Wulff. II, 323—31.
- Blade af Waisenhusets ældste Historie. III, 26—96. 519—62. VI, 728—47.
- Fra Pietismens Tid. I, 173—94 499—551. 604—20.
- General-Kirkeinspektions-Kollegiets ældste Forhandlinger. III, 487—518.
- Fra Kirkeinspektionskollegiets første Tid. III, 804—6.
- Kirkekollegiet til Biskop C. Ramus i Odense. I, 180—3.
- Fra Kirketvangens Tid (Slagelse 1737—8). Ved V. Bang. II, 203—10.
- Biskop P. Hersleb om Reform af det højere Skolevæsen. Ved V. Bang. II, 726—33.
- En fhv. Præst søger militær Ansættelse (1756). Ved C. E. A. Schøller. III, 634—7.
- Træk af romersk-katholsk Propaganda i 18. Aarh. Af W. Woll. III, 609—17.
- Den danske Kirke i Kong Frederik V's Tid. Af L. Koch. I, 295—345.
- Samlinger til den danske Kirkes Historie i Slutningen af det 18. Aarh. Ved L. Koch. II, 369—95. 610—40.

- Brødreresocietetets Forhold til Grundtvigs Kamp mod Rationalismen oplyst ved Breve. Ved K. Heiberg. VI, 209—40. 424—44.
- Lægsmænds Deltagelse i Kirkens Arbejde i det 19. Aarh. Af L. Koch. V, 572—83.
- Aktstykker vedrørende Baptistsagen 1844—47. Ved H. Rosendal. V, 408—44.
-
- Udvalg af Niels Albeks kirkehistoriske Samlinger (1674—1753). I, 638—701.
- Præsten Joh. Chr. Ambders paa Helgoland. I, 668—75.
- Matthias Anchersen, Biskop i Ribe Stift. I, 423—39.
- Nogle Oplysninger om Matthias Bagger. Af A. E. Erichsen. IV, 392—8.
- Af et hidtil utrykt Brev fra Biskop Balle. Ved N. V. Nielsen. V, 618.
- Niels Blichers Autobiografi. Ved C. V. Christensen. III, 97—114.
- Biskop Peder Outzen Boisen. Af L. Koch. V, 180—93.
- Breve til Biskop Henrik Bornemann i Aalborg. Ved D. H. Wulff. II, 140—79.
- Om Tyge Brahes Præst paa Hven. VI, 613—6.
- Om Klosterreformatoren Laurentius Branderi. VI, 398—9.
- Dr. th. Andreas Bredenberg, Præst i Holbæk og Merløse. I, 105—10.
- Om Jesper Brochmand. Af Fr. Nielsen. V, 517—22.
- Bidrag til Biskop Jesper Brochmands Historie. III, 179—94. 625—6.
- Mag. Niels Coccius, Kapellan i Randers. IV, 620—2.
- Hr. Jakob Hansen Cuningham, Præst i Horslunde. II, 299—307.
- Mag. Poul Danchel, res. Kapellan ved Frue Kirke i Kbhvn. I, 97—105.
- Et lille Bidrag til J. C. Dippels Historie. III, 799—800.
- Et Bidrag Enevold Ewalds Ungdomshistorie. I, 661—3.
- Bidrag til Enevold Ewalds Levned. Ved V. Bang. II, 687—97.
- Dr. Oluf Nielsen Fielchechrone. I, 794—804.
- Om Dr. theol. Rasmus Fleischer. II, 745—6.
- Tre Breve fra Peder Fogh til Jens Worm. Ved V. Bang. II, 343—9.

- Et Brev fra Kansler Chr. Friis til Holger Rosenkrands. II, 763—5.
 Hr. Peder Fuglede, Sognepræst i Værsløv og Jorløse. I, 111—7.
 To Breve fra Christoffer Giessing til J. Worm. I, 127—30.
 Henrik Christoffer Glahns autobiografiske Optegnelser. Ved Im.
 Barfod. I, 758—64.
 Dr. Søren Glud, Biskop i Viborg Stift. I, 419—23.
 Breve til Hans Gram. II, 431—60.
 Præsten Johannes Green i Agger ved Christiania. II, 263—72.
 Brev fra Præsten Johan Grundtvig. Ved S. Nielsen. I, 164—5.
 Et Brev fra N. F. S. Grundtvig. Ved Th. Møller. IV, 398—400.
 N. F. S. Grundtvig og J. P. Mynster. Af H. Rosendal. VI, 563—9.
 Om et Gavebrev udstedt af Fru Birgitte Gøye. Ved Fr. Barfod.
 IV, 416.
 Mag. Johan Matthis Hammerich, Sognepræst v. Frue K. i Aarhus. I, 91—7.
 Præsten Peder Sørensen Haslings Testament. II, 340—2.
 Udtalelser af det theol. Fakultet om L. Helveg og A. G. Rudelbach 1846—7. Ved L. Koch. V, 126—33.
 Et Brev fra Biskop Iver Hemmet i Ribe. II, 192.
 Rimbrev til Biskop Peder Hersleb 1738. III, 807—14.
 Biskop Laurits Jacobsen (Hindsholms) Dagbog fra 1651 til 1663. (1. Afsn.). II, 641—86.
 Arild Hvitfeldt og Præsten i Faarevejle. VI, 61—71.
 Biskop Peder Jacobsen Hygom. Et Bidrag til Pietismens Historie. I, 499—551. 604—20. (III, 818—21).
 Præsten Jens Nielsen Høstmarks „Testamente“. VI, 624—8.
 Om Hr. Peder Jacobsen i Hygom og nogle af hans Efterkommere. Ved John Hansen. III, 818—21.
 Et hidtil ubemærket Lejlighedsdigt af Kingo. III, 796—8.
 Om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn. IV, 290—300.
 Dr. Mourits Pedersen Kønig, Biskop i Aalborg Stift. I, 346—79.
 Skrivelse fra Prof. Joachim Lange i Halle til Biskop P. Hersleb. I, 184—6.
 Af Provst, Mag. Peder Langes Optegnelsesbog. Ved L. Daae. III, 618—30.
 Jacob Langebeks Dagbog paa hans Rejse til Gjerdrup 1743. IV, 430—45.
 Jacob Langebeks Rejse i Sjælland og Fyn 1746. IV, 37—57.

- H. Langhorns Sendebrev til opvakte Venner i Kbhvn., 1733.
I, 640—53.
- Om Reformatoren Peder Laurensen fra Næstved. IV, 574—80.
- Søren Lintrups Afskedsepistel til Hr. Lyder Roed. I, 174—6.
- Om den pietistiske Student Søren Lintrup. Af H. Olrik. I,
564—70.
- Om Separatisten Søren Lintrup. VI, 72—91.
- En Notits om Hartvig Lohmann. V, 833.
- Flensborgeren Mester Hans Lund, Hofpræst i Rusland og siden
Præst i Magleby ved Skjelskør. IV, 417—29.
- Et lille Bidrag til M. Klavs Christoffersen Lyskanders Historie.
III, 639—40.
- Autobiografiske Optegnelser af Edv. Mau. Ved G. L. Wad, VI,
629—707.
- Om Major Morten Maules Giftermaal med sin Svigerinde. Ved
V. Bang. I. 135—8.
- Dr. theol. Mads Jensen Medelfar, Biskop i Lund. V, 1—55.
607—8.
- Et hidtil ubekjendt Arbejde af Viborg-Bispen Knud Mikkelsøn.
Ved W. Christensen. V, 299—333.
- Til Karakteristik af Biskop C. R. Müller. Ved John Hansen. VI,
802—8.
- Breve fra J. P. Mynster til W. F. Engelbreth. IV, 446—511.
693—767.
- Hr. Anders Møller, Præst i Alsted og Fjenneslev. I, 117—21.
- Professor, Dr. theol. Jens Møllers Optegnelser om sit Levned.
IV, 246—89.
- Tingskriver Christoffer Nielsen. Ved J. M. Møller. VI, 620—2.
- Har Laurids Nielsen („Klosterlasse“) været Præst i Danmark
1562—3? Af G. Bang. III, 790—3.
- Hr. Christopher Nyholm, Præst i Slaglille og Bjernede. I, 121—4.
- Skolemanden Joh. Fred. Oest. VI, 608—14.
- Om Sværmeren Holger Paulli. I, 168—72.
- Mester Christiern Pedersen. IV, 603—12.
- Hvad Præsten Niels Pedersen i Baarse efterlod sig. Ved N. V.
Nielsen. V, 394—400.
- Breve fra Biskop Fr. Plum til Biskop Fr. Münter. Ved K. Hei-
berg. VI, 44—59.

- Dr. Erik Eriksen Pontoppidan, Biskop i Trondhjems Stift. II, 231—62.
- Et Brev fra Fru Kamma Rahbek til N. F. S. Grundtvig. Ved H. Rosendal. VI, 617—20.
- En Notits om Just Lauridsen Ranch. Ved S. B. Smith. II, 538—9.
- Af Mag. Morten Reenberg's Brevvexling. II, 308—22.
- Brev fra Jens Rennord til Grev J. L. Holstein. Ved V. Bang. II, 765—8.
- Rasmus Hansen Reravius. II, 1—53.
- Chilian Reuther fra Mellerstadt. Ved S. B. Smith. III, 798—9.
- Et Brev fra Fr. Rostgaard til Christen Worm. I, 130—4.
- M. Hans Jørgensen Sadolins Fald. II, 288—99.
- Mag. Albert Samuelsen Schrøder. Ved V. Hostrup Schultz. VI, 379—86.
- Om Ærkebiskop Jørgen Skotborg. Ved L. Daae. VI, 401—2.
- Hans Tavsens. III, 658—79. 681—9.
- To Breve fra Biskop Tetens til Biskop Münster. Ved Th. H. Fausbøll. VI, 386—9.
- Optegnelser af Salmedigteren Mag. Hans Thomesen. Ved A. E. Erichsen. I, 440—53.
- To Breve fra Chr. L. Thyconius. Ved V. Bang. II, 746—9.
- Gustav Trolles sidste Brev. IV, 411—4.
- Forfatteren Oluf Lauritsen Trunthiem eller Arctander. V, 387—93. 608—9.
- Nogle hidtil ubekjendte Vers af Biskop Lage Urne. Ved L. Daae. II, 721—5.
- Den theologiske Professor Dr. Hans Vandals Selvbiografi. II, 548—54.
- Personalialia over Provst, Mag. Søren Wedege. Ved D. H. Wulff. II, 531—5.
- Præsten (i St. Magleby p. Amager) Gunder Wegersløffs sidste Villie. I, 663—8.
- Thomas von Westen. VI, 153—77.
- Mag. Hans Jensens Viborgs Selvbiografi. III, 195—203.
- Biskop, Dr. Caspar Wildhagen i Viborg. II, 540—8.
- Skaaningens Mag. Peder Jacobsen Winslow. VI, 561—3.
- Brevvexling mellan Peder Winstrup och Zacharias Kling. Ved O. Ahnfelt. VI, 201—5.

- Et Bidrag til Mag. Morten Casper Wolfburgs Historie. Af S. Jørgensen. I, 621—33.
- Udvalg af Jens Worms efterladte Samlinger. Ved V. Bang, I. 125—42.
- Lektor Ole Worms Levereregler for sin Søn. I, 139—40.

Sjælands Stift.

- Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1599 til 1604. IV, 69—125. do. fra 1604 til 1608. IV, 512—33. 768—801.
- Om en Kalk, som har tilhørt Kjøbenhavns Kapitel. II, 368.
- Nogle Analekter om kjøbenhavnske Præster. Ved A. Jantzen. II, 733—8.
- Det kjøbenhavnske Brødre-Societets Dagbogoptegnelser 1746—69. Ved K. Heiberg. V, 584—605. 629—67.
- Undersøgelse af Klager over Præsterne i Frederiksborg 1747. I, 186—93.
- Kirkelige Minder, der knytte sig til Hillerød By og Frederiksborg Slot. IV, 150—6.
- S. Nicolai Kloster i Helsingør. Af C. Neergaard. I, 57—64. 808.
- Om Kalundborg og dens Kirke. Af J. Kornerup. VI, 179—88.
- Om S. Nicolai Kirke i Kjøge. Af L. Fenger. V, 504—9.
- Fra Kjøge Bys kirkelige Fortid. V, 510—7.
- Om S. Peders Kloster i Næstved. Af Fr. Nielsen. IV, 566—71.
- Om Kirkerne i Næstved. Af L. Fenger. IV, 571—4.
- Optegnelse om et Præstekalent i Næstved 1600. I, 793—4.
- Antoniterklosteret i Præstø. II, 193—230.
- Om Grundlæggelsen af Klosteret i Præstø. VI, 131—6.
- Kirken og Antoniusklosteret i Præstø. Ved L. Fenger. VI, 546—61.
- Ringsted Kirkes Brand 1806. Ved Th. Hansen. II, 751—6.
- Oprindelsen til den nuværende Domkirke i Roskilde. Af Jul. Lange. III, 347—62.
- Roskilde i Reformationstiden. III, 363—72.
- Et Bidrag til Roskilde Domscoles Historie. Ved L. Daae. III, 622—5.
- Klosterjomfruerne i St. Agnete Kloster i Roskilde. Af C. Neergaard. I, 749—57.

- Duebrødre Stiftelse i Roskilde i ældre Tid. II, 493—530.
 Helliggesthus og Duebrødrehospital i Roskilde. Af C. Neergaard.
 VI, 445—97.
- St. Peders Kirke i Slagelse. Af J. Heilmann. IV, 379—91.
 En Klokkers Optegnelse (vedr. S. Peders K. i Slagelse). Ved
 J. Heilmann. V, 800—3.
- Sorø Kirkes Arkitektur og Minder. Af J. Kornerup. V, 523—33.
 Om Sorøs Historie i det første Aarhundrede efter Reformationen.
 V, 534—43.
- Meddelelser af Birkerøds Præstearkiv. Ved Th. Møller. II,
 332—40.
- Universitetskirken i Faxe og dens Præster. I, 195—243. 702—40.
 Hans Grams Optegnelser om Præster i Gjentofte. IV, 415—6.
 Kirkelige Minder fra Haslev. VI, 137—41.
- Om Helle-Lenes Kilde, hendes Oprindelse og Udspring. Ved
 L. Daae, III, 626—9.
- Præste-Epitafer i Hvalsø Kirke. Ved V. Bang. IV, 534—41.
 Bidrag til Jyllinge og Gundsømagle Præstekalds ældste Historie.
 I, 784—93.
- Æbelholt Klosters Gaard i Jyllinge. Ved C. Neergaard. II,
 350—68.
- Gudstjenesten i Ledreborg Kapel. Ved V. Bang. IV, 623—9.
 Bidrag til Ledøje og Smørum Sognekalds Historie. III, 325—44.
 Prædikestolen i Snoldelev Kirke. II, 535—8.
- Om den sidste Abbed i Æbelholt Kloster. Af C. Neergaard.
 I, 481—93.
- Præsterne i Ørslev og Bjerre. I, 150—6.
- Blade af Møens Kirkehistorie i første Halvdel af 18. Aarh. VI,
 92—130. 241—293.
- Degne- og Skoleholdere paa Møen 1728—50. V, 445—79.
 668—719.
- Præsten Nic. Jæger og hans Kamp imod Bøndernes „Sommer-
 Riden“ paa Møen. V, 213—98.
- Om Kjøbstedpræstegaardenes Skjæbne (Stege). IV, 812.
- Kirkelige Minder fra Kjeldby paa Møen. V, 164—6.
- Nogle Optegnelser fra Bornholm:
 I. Uddrag af Rasmus Pedersen Ravns Skrifter. I, 454
 —68.

- II. Uddrag af Aaker Kirkebog 1651—62. Ved C. Th. Christensen. I, 469—80.
- Bornholms Krønike og dens Forfatter. Af M. K. Zahrtmann. VI, 604—8.
- Kirkelige Forhold paa St. Croix 1741 og danske Præster paa de vestindiske Øer i Midten af det 18. Aarh. II, 54—100.

Fyns Stift.

- Bidrag til Fyns Stifts Kirkehistorie. VI, 508—44. 748—801.
- Bidrag til fynske Kirkers og Præstekalds Historie. (1. Præstevalget i Gislev 1570. 2. Til Ellested og omliggende Sognes Historie. 3. Til Ringe og Herringe Sognekalds Historie. 4. Jordløse og Haastrup Sogne. 5. Præsten Hans Knudsen i Østerhæsing. 6. Østrup og Hjadstrup Præstekalds Adkomstbreve. 7. Brænderup Kirkebog. 8. Annekteringen af Stenstrup, Lunde, Otterup og Kirkeby Sogne. 9. Præsteembedet paa Strynø). II, 461—92. 698—720. III, 140—78. 638—9.
- Om Reformationen i Odense. IV, 613—8.
- Nyt Indlæg i Striden om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. Af L. Fenger. IV, 641—71.
- Om Korets Alder i St. Knuds Kirke. Af A. K. Damgaard. IV, 672—7.
- Om Benedicts Skrin i St. Knuds Kirke i Odense. Af A. K. Damgaard. I, 244—67.
- Kirkelige Forhold og Personligheder i Assens i Tiden nærmest Reformationen. V, 136—47.
- Træk af Kirkeforholdene i Middelfart i den senere Middelalder. IV, 171—5.
- Bidrag til Svenborg Skoles Historie. II, 554—60. 738—44.
- Aktstykker til Avernakøs Kirkehistorie. I, 633—7.
- Mag. Jens Madsen Faber, Sognepræst i Gislev og Ellested, og hans Børn. Ved John Hansen. IV, 58—68.
- To Præster i Gislev-Ellested i dette Aarh. Af John Hansen. IV, 355—78.
- Livet i en fynsk Præstegaard (Nørrebroby) i første Fjerdedel af 19. Aarh. Af H. S. Ipsen. IV, 1—36.

- Efterretninger fra Skam Herred i Fyn. I. Agernæs, Hunstrup, Kjørup, Krogsbølle. II. Om Æbeløs Forhold til Klinte Sogn. V, 720—86.
 Smaating om Skeby-Otterup Sogne. Ved E. V. Lose. III, 428—32.
 En Indskrift fra Verninge Kirke. Ved J. M. Møller. VI, 808.

Laaland-Falsters Stift.

- Kirkelige Forhold paa Laaland i Reformationens Aarh. V, 196—8.
 Efterretninger fra Laaland. II, 273—307. III, 563—608.
 Efterretninger om Fuglse Herred 1574—92. II, 6—27. 273—88.
 Smaa Meddelelser om Saxkjøbing Kirke og Præsteembede. Ved L. Wagner. IV, 678—92.
 Ringsebølle Sognemænds Forlangende om Gudstjeneste paa visse Dage. IV, 802—6.
 Tydsk Gudstjeneste i Nykjøbing p. Falster. V, 804.
 Om Valfarterne til Kippinge før og efter Reformationen. III, 433—86.
 N. P. Saxtrups Angreb paa Valfarterne til Kippinge. IV, 629—32.
 Indførelsen af den Evangeliske Salmebog i Horbelev og Falkerslev Sogne 1801—2. Af L. Koch. III, 721—39.

Aalborg Stift.

- Fra Helligaandsklosteret i Aalborg. I, 165—6.
 Bidrag til Aalborg Kathedralskoles Historie. Ved D. H. Wulff. I, 554—64.
 Rektorerne ved Aalborg Skole 1574—1684. III, 425—8.
 Forfølgelser mod de opvakte i Aalborg. I, 653—61.
 Herrnhutiske Præster i Aalborg Stift i Slutningen af Christian VI's Tid. II, 101—39.
 Mag. Anders Langgaard og hans Kapellan Otto Krogstrup. Af C. V. Christensen. III, 740—82.
 Af hvilken Orden var Maristed Kloster? Af C. Neergaard. I, 741—9.
 Bidrag til Latinskolens Historie i Nykjøbing paa Mors. Ved D. H. Wulff. I, 772—84.
 Bidrag til Thisted Skoles Historie. Ved D. H. Wulff. II, 756—63.
 Kirkebogscuriosa (Uddrag af Sulsted og Ajstrup Sognes Kirkebog). Ved J. P. Bekker. 821—3.

Viborg Stift.

Viborg Domkirke. Af J. Kornerup. IV, 589—602.

„Vaadesangen“ i Viborg Domkirke for Erik Glipping. Af A. Heise. I, 380—400.

Træk af Viborgs Kirkehistorie i Middelalderen. Af Fr. Nielsen. IV, 583—6.

Udsigt over Viborg Reformationshistorie. IV, 586—9.

Om Nedrivningen af Vroue Kirkes Korsfløj. Ved P. Kristensen. IV, 638—40.

Aarhus Stift.

Indberetning om Præstekald i Aarhus Stift. Ved P. J. N. Spandet. VI, 389—95.

Aarhus Bispestols Indkomst 1788. Ved V. Bang. I, 573—6.

Om Stiftsprovstiets Oprettelse i Aarhus. Ved V. Bang. I, 140—2.

Om Randers Bys Reformationshistorie. IV, 188—91. 205—10.

Om S. Mortens Kirke i Randers. Af Fr. Uldall. IV, 191—205.

Helligaands Kloster i Randers. Af C. Neergaard. I, 74—90. 172.

Et Tingsvidne af 1527 vedr. Helligaands Kloster i Randers. Ved O. Andersen. I, 764—7.

Helligaandskapel og S. Mortens Kirke i Randers. Af C. Neergaard. II, 180—7.

Det restaurerede formentlige „Helligaandshus“ i Randers. Af Stemann. V, 68—83.

Om samme. Af N. H. Bay. V, 355—72.

Hvor har Randers Helligaandshus ligget? Af Stemann. V, 481—502.

Randers Helligaandshus. Et Kloster fra Katholicismens Fordaldsperiode. Af Stemann. VI, 1—43. 294—339.

Randers Helligaandshus. Af N. H. Bay. VI, 809—14.

Landsbykirkerne i Grenaaegnen. Af V. Koch. IV, 157—68.

Træk af Grenaaegnens Kirkehistorie i Reformationens Aarhundrede. IV, 168—70.

En Begivenhed i Ring Klosters Historie. Af C. Neergaard. I, 493—8.

Om Altertavlen i den nedbrudte Kirke i Tvenstrup. Ved C. V. Langkilde. II, 331—2.

Ribe Stift.

- Hvorledes Michaelis Kirke i Fredericia fik sit Navn, og hvad dette Navn betyder. VI, 188—97.
- Om Vardes Fortid, særlig i kirkelig Henseende. IV, 596—602.
- Om Jellings Minder fra Oldtid og Middelalder. Af J. Kornerup. V, 167—79.
- Indskrifter m. m. i Stadil Kirke. Ved H. G. A. Jørgensen. IV, 542—49.
- Stubber Kloster. Af C. Neergaard. I, 67—74. 90.
- Om Vilslev og Darum Præstekald i Ribe Stift. Ved H. J. J. Sørensen. I, 162—4.
- For hundred Aar siden (om Præster i Vorbasse). Ved J. M. Møller. IV, 400—7.
- Vorbasse Kirkeklokke. Ved J. M. Møller. VI, 623—4.
- Indskriften paa Døbefonten i Nordby Kirke paa Fanø. Ved Erl. Rørdam. II, 187—92.

Sønderjylland, Skaane, Norge, Udlandet.

- Reformationen i Sønderjylland indtil Foraaret 1526. Af A. D. Jørgensen. I, 577—603.
- En fynsk Bondes Besøg i Christiansfelt 1798. Ved P. S. Nye-
borg. I, 401—18.
- Provst Aleth Hansens Erindringer om hans første Præstevirk-
somhed i Husby i Angel. III, 211—75.
- Om de separatistiske Bevægelser i Bordelum og Omegn (1739).
I, 676—86.
- Anthoinette Bourignon og hendes Ophold i Sønderjylland. Af
L. J. Moltesen. II, 396—430.
- Om Revisionen af Lunds Domkapitels Statuter efter Reforma-
tionen. Af O. Ahnfelt. IV, 301—31.
- Lunds Domkapitels Stadgar af år 1590 paa danska. Af O. Ahn-
felt. VI, 405—23.
- S. Peders Nonnekloster i Lund. Af C. Neergaard. I, 64—67.
- En Skriftebok från Göinge härad paa 1600-talet. Af O. Ahnfelt.
V, 334—54. 606—7.
- Fortsättning af instruktionen i „En Skriftebok från Göinge
härad“. Af O. Ahnfelt. VI, 206—8.

- Ur Biskopen öfver Skåne Stift Peder Winstrups Kopiebook. Ved O. Ahnfelt. V, 614—8.
- Et Bidrag til Stavanger Stifts Kirkehistorie i det 16. Aarh. IV, 216—22.
- Ringsaker Kirke og Altertavle. VI, 398.
(Se Joh. Green, E. E. Pontoppidan, J. Rennord, Ol. Laur. Trunthiem, Thomas v. Westen).
- Danske og norske Studerende ved Universitetet i Helmstädt (1576—1744). Ved L. Daae. III, 783—9.
- Danske og norske Studerende ved Universitetet i Halle 1692—1744. Ved L. Daae. IV, 126—32.
- Danske og norske Studerende ved Universitetet i Greifswald. Ved L. Daae. IV, 340—78. 498—507.
- Danske Studerende graduerede i Vittenberg i Reformationstiden. III, 814—8.
- En dansk Student ved Universitetet i Franeker. VI, 202—4.
- Danske (og norske) besøgende i Hospitalet S. Maria dell' Anima i Rom. Ved J. Lindbæk. VI, 708—27.

- Om Kirkesangen i Danmark. Af Th. Laub. VI, 571—84.
- Udsigt over den danske Salmehistorie. Af Fr. Nielsen. VI, 151—3.
- Til dansk Salmehistorie. Af J. N. Skaar. IV, 222—4.
- Det 17. Aarhundredes „fuldkomne“ Salmebøger. Af P. Severinsen. V, 619—28.
- Claus Frimanns Bidrag til „Evangelisk-christelig Psalmebog“. Af J. N. Skaar. IV, 633—8.
- W. H. F. Abrahamsons Bidrag til „Evang.-christ. Psalmebog“. Ved P. Severinsen. V, 814—23.
- Ældre Salmebøgers og Salmesamlingers Bidrag til „Evang.-christ. Psalmebog“. Af J. N. Skaar. V, 56—67.
- Forskjellige Forfatteres Bidrag til „Evang.-christ. Psalmebog“. Af J. N. Skaar. V, 373—86.
- Victor Christian Hjorts Bidrag til „Evang.-christ. Psalmebog“. Ved J. Nissen. V, 480.
- Ældre og nyere Bidrag til „Evang.-christ. Psalmebog“. Ved J. N. Skaar. V, 795—8.
- Om Salmen: „Du Herre Christ“. II, 744—5.

- En Parallel til Salmen: „Du Herre Christ“. Ved Cederfeld de Simonsen. III, 210.
- Om Straffen for Uagtsomhed ved Uddeling af Nadveren. I, 768—72.
- En Menighed berøves sin Ret til at vælge Præst (1564). I, 570—3.
- En Landstingsdom af 1572 om Rebning af Præstegaardsjord. II, 749—51.
- En Præssts Advarsel mod Kortspil (1827). Ved John Hansen. III, 631—4.
- Om Retten til at holde Ligprædiken. Ved D. H. Wulff. III, 407—21.
- Testamenter ved Begravelser. Ved J. Nissen. V, 199—212.
- Om Begravelse i Kister af Vidier eller Straa. I, 804—6. V, 606.
- Kirkeklokke-Indskrifter. Ved J. Jørgensen. II, 768—70. III, 801—4.
- Om Skoledisciples Frihed for at høre under verdslig Domstol. Ved D. H. Wulff. I, 143—9.
- Sindssyges Vilkaar i ældre Tid. V, 401—7.
- „Sankt Hans med den røde Mund“. IV, 810—2. V, 134.
-

Randers Helligaandshus.

Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode¹⁾.

Af Stiftamtmand **Stemann.**

(I. Indledning. — II. Klosters ydre Forhold. — III. Klosters indre Forhold. — IV. Priorerne.)

I.

Indledning.

Den Kirken iboende Trang til kristeligt Kjærlighedsarbejde har i Middelalderen neppe givet sig et mere storlaaet og skjønt Udtryk end i den Ordensstiftelse, som skyldes den fromme Gui fra Montpellier. Hele den Række af Barmhertighedsgjæringer, som Jesus nævner i Mathæus 25. Kapitel, blev denne Stiftelses Program, og Guis glødende Iver og praktiske Organisationsevne vakte selv den overfor nye Ordensgrundlæggelser kjølige Pave Innocents III's Beundring og Billigelse. Helligaands Ordenen kunde derfor, fra første Færd, glæde sig saa vel ved den øverste kirke-

---

¹⁾ Ved Udarbejdelsen af dette historiske Forsøg har jeg maattet hente Oplysning mange Steder, og jeg skylder megen Tak for velvillig Imødekommen, saaledes til Rigsarkivet i Kjøbenhavn og Provinsarkivet i Viborg, til Dr. phil. Fr. Beckett, Adjunkt cand. mag. H. C. Gabrielsen, Dr. theol. Pastor B. Hansen, Rektor Dr. phil. Heise, Pastor J. P. J. Mynster, Pastor Ign. Schmid, Pastor C. Storp, Arkivar A. Thiset, Professor Dr. R. Haupt i Slesvig, Professor Dr. M. Heimbucher i Bamberg, Pastor Adalbert Huhn i München, Pastor Ludv. Schmitt i Exaten. Ganske særlig maa jeg bringe cand. theol. J. O. Andersen en hjertelig Tak for den Utrættelighed og Elskværdighed, hvormed han atter og atter har ydet mig sin kyndige Medvirken.

lige Øvrigheds og mange Privates ivrige Tilslutning, som ved en fast Organisation, der netop for dens Opgaver var af største Betydning.

Det er glædeligt, at denne Orden, der vel ikke udadtil har grebet epokegjørende ind i Verdenshistorien, men desto mere indadtil maa have haft sin velsignelsesrige Betydning i Kirkens Historie, nu har fundet sin moderne Historiker, Abbé P. Brune¹⁾. Et rigt og vigtigt Materiale til Belysning af dens Virksomhed, særligt i Frankrig, er derved blevet samlet og bearbejdet med Kyndighed. Over Ordenens Forhistorie til 1213 hviler dog fremdeles et vist Mørke, thi man staar desværre stadigt uden nøiere Kjendskab til »de forstandige Bud«, som Grundlæggeren oprindeligt havde givet sit regelbundne Broderskab ved Hospitalet i Montpellier, og som Innocents III godkjendte 1198. Ved Pavens Autorisationsbulle blev det tilstaaet Brødrene at have særligt Bedehus (oratorium) og Kirkegaard, og de fik Præsentationsret til deres særlige Gejstlige, som dog skulde ansættes af Stiftets Biskop og være hans Jurisdiktion underlagte. Et Brev fra Innocents III²⁾ viser imidlertid, at disse Præster allerede 1203 vare »Professor«, og da Paven 1204 lagde det nystiftede Hospital in Sassia de urbe, som blev Ordenens nye Hovedsæde og Moderhus til en Mængde Nystiftelser, under Gui og hans Broderskabs Ledelse, bestemtes det, at der skulde være 4 regelbundne Præster i det, som ikke maatte blande sig i den egentlige Hospitalsgjerning, men varetage det »aandelige Arbejde«, og disse eximeredes ligesom Stiftelsen fra den ordinære geistlige Øvrighed. Hermed staar den nye Orden altsaa som en *ordo mixtus* og er kommen ind paa det Skraaplan,

1) »Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit.« — Paris 1892. — Ogsaa Pastor Adalbert Huhn i München har i sit Værk: »Geschichte des Spitalen, der Kirche und der Pfarrei zum heiligen Geiste in München« ydet et væsentligt Bidrag til Ordenens Historie.

2) Brune. 48. Anm.

der vel i Almindelighed for Middelalderens Betragtning maatte staa som Idealet, men ogsaa indeholdt den alvorlige Fare for Gjærningen, at den »aandelige« Virksomhed opslugte eller dog trængte den legemlige tilbage. Muligvis har Abbé Brune Ret i, at denne Ordning {har haft Guis Bifald¹⁾, og at den Omformning, der blev Begyndelsen til det præstelige Elements Overvægt i Ordenen, ikke skyldes Innocents III; maaske er det ogsaa rimeligt, at den nye, pavelig stadfæstede Regel af 1213²⁾, som blev Grundlaget for Ordenen i dens europæiske Virken, bærer Præg af Guis eiendommelige Sprog, men han kan næppe siges at have ført Bevis for, at denne Regel, der er en med Hensyn til Ordenens særlige Gjærning udvidet Augustinerregel (altsaa nærmest beregnet paa regelbundne Præster) i sit Væsen er den samme som den oprindelige, der af de faa sikre Antydninger, vi have, synes givet til et Broderskab af regelbundne Lægfolk, egentlige Munke (Mænd og Kvinder), som vilde hellige sig til praktiske Barmhertighedsgjærninger. Heller ikke har Forfatteren nærmere analyseret Reglens Forhold til de borgerlige Hospitalsstiftelsers og Johanniternes Ordninger.

Paa et andet Punkt, der ikke mindst for vort Fædrelands Vedkommende har særlig Interesse, har den kyndige Forfatter desværre ikke givet sit Stof en tilstrækkelig grundig Sigtelse. Vi tænke her paa Spørgsmaalet om Forholdet mellem de talrige Stiftelser, der gaa under Navn af Helligaandshuse, og som især siden 13. Aarhundrede træffes rundt om i Norden, og den store Orden med Reglen af 1213. Ikke mindst for Danmarks Vedkommende vilde en Undersøgelse her være af Vigtighed. Forfatteren inkorporerer nemlig uden Betænkning alle nordiske Helligaandshuse i Ordenen, men indtil et Bevismateriale herfor foreligger, maa den ældre Opfattelse, at de oprindelig ikke

1) Brune. 57.

2) Brune. 89 ff.

hørte til Ordenen, staa ved Magt, selv om de ofte skyldte Geistlige deres Oprindelse, og man maaske kan tilskrive Kjendskab til Helligaands Ordenens Huse deres Fremkomst. Da denne endelig i det 15de Aarhundrede fik nogle Klostre i Norden, fik de allerfleste af de ældre Helligaandshuse heller intet med den at gjøre, kun 5 i Danmark og Søderkøping i Sverig¹⁾ kom til at tilhøre den.

Indførelsen af Helligaandsordenen i Danmark hænger vel i det Hele sammen med den nyvakte Interesse for Klosterlivet, der herhjemme fremstod ved de hæderlige Bestræbelser, som det 15. Aarhundrede gjorde for at fremhjælpe en strængere Observans. Denne Interesse synes ogsaa at have besjælet de første oldenborgske Konger, og ganske særlig fik Kristiern I Sans for Ordenen ved sit personlige Kjendskab til dens nyopbyggede Moderhus i Rom.

Inden vi gaa over til vort særlige Emne, skulle vi forudskikke nogle almindelige Bemærkninger om Helligaands Ordenens Forhold. Reglen var, som nævnt, en udvidet Augustinerregel. Professerne aflagde foruden de tre almindelige Munkeløfter et fjerde, hvilket skete ved følgende Formular: »Jeg helliger mig til Gud, den Helligaand, den helligste Jomfru og vore Herrer de Fattige for at tjene dem, saa længe jeg lever«²⁾.

Hvad Dragten angaar, var den ikke den samme alle vegne, og vi har ikke nøiagtige Efterretninger om, hvorledes den har været i Danmark. Formodentlig har man her som i Søderkøping brugt den italienske. Brødrenes Klædning var der en sort, sneverærmet Talar (Soutane), hvorover

¹⁾ V. Hedqvist: »Den kristna kärlekswerksamheten i Sverige«. 109. — Om Halsnø Kloster i Norge, der var til før Helligaands Ordenens Stiftelse og styredes af en Abbed i Afhængighedsforhold til Bergens Biskop (C. C. A. Lange »De norske Klosters Historie i Middelalderen« 359), virkelig har haft noget med den og med San Spirito in Sassia at gjøre, trænger formentlig til nærmere kritisk Undersøgelse.

²⁾ M. Heimbucher: »Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche«. I. 405.

Kappen med Hætte blev baaret. Søstrene havde ligeledes en sort Kjole og Kappe; paa Hovedet bare de et Klæde med et hvidt Slør. Som Kjendingstegn havde Ordenen et tolvfliget Dobbeltkors af hvidt Lærred, som blev syet fast paa venstre Side af Kjortel og Kappe¹⁾.

Ordenen besad Huse af meget forskjelligt Omfang; kun de store optog alle de forskjellige Virksomheder, som hørte til Formaalet; de mindre tilegnede sig Opgaver efter økonomisk Evne. En Kardinal i Rom var Ordenens særlige Protektor, men iøvrigt lededes den af en Generalmagister (grand maître), hvis Valg efter Guis Død tilfaldt San Spirito i Rom. Ved Pinse holdt han et Generalkapitel. Hvert Kloster holdt Ugekapitler og ved Kvatember et almindeligt Kapitel²⁾. Klostrene styredes af Rektorer, der ogsaa kaldtes Magistre eller Præceptorer; de stadfæstedes af Generalmagisteren. Det aandelige Opsyn i Huset tilkom Prioren, der valgtes for et Aar ad Gangen; men i de fleste Stiftelser faldt de to Stillinger sammen paa Grund af den Overvægt, det geistlige Element omtrent fra Begyndelsen havde faaet, og som snart viste sig i, at Præceptoren regelmæssig toges blandt Præsterne. Personalet i de store Klostre bestod af Brødre (Klerikere og Lægbrødre), Søstre, Oblater og Løntjenere. Gui har faaet stor Betydning ved efter de ændrede Forhold at gjenoplive Oldtidens kvindelige Diakonats³⁾.

Paverne — ikke altid de, der bare Tiaraen med størst Hæder — overøste efterhaanden Ordenen med Privilegier; den maatte holde Gudstjeneste i sine Kirker i Interdikts-tider, foretage aarlige almindelige Almisseindsamlinger med Ret for Indsamlerne til at stille Interdikter i Bero for de Kirkers Vedkommende, hvor de meddelte deres Aflad. 1476⁴⁾ forsøgte Sixtus IV at lægge alle »Helligaandshuse«, selv de, der hidtil ikke havde været regelbundne, direkte

¹⁾ Brune. 95 ff.

²⁾ Brune. 78.

³⁾ Brune. 91.

⁴⁾ Brune. 238.

under San Spirito in Sassia. Da Klostrene vare unddragne de lokale Bispers Overhøiheid, bleve de selvstændige Sogne i Sognene, hvor Ordenens Præster meddelte Sakramenterne, foruden at de selvfølgelig afsang Breviariets kanoniske Tider. Neppe nogen anden Orden have Paverne skænket saa megen Aflad som denne. Saaledes regner Innocents VIII, at Ordenen hvert Aar ved sine Messer og Brødrenes Tidelæsning yder Aflad for ialt 64,000 Aar, foruden de 100 à 200,000 Aars Aflad, der for bestemte Dage er skænket Ordenen og dens Velgjørere¹⁾. Altsaa maatte Middelalderens Troende med deres Rædsel for Skærsilden med Forkjærlighed betænke disse Pavernes Yndlingsstiftelser. I Danmark se vi saaledes ogsaa, at Kong Hans paa sit Dødsleie betænker Aalborg Helligaandshus og Kristiern II Malmø og Faaborg Klostre, da han 1520 skulde tiltræde sit kritiske Tog op i Sverig.

Ordenens Blomstringstid varede imidlertid i store Dele af Europa kun et Aarhundrede²⁾. Alle disse Begunstigelser, der skulde styrke Ordenen, have rimeligvis havt den modsatte Virkning, idet den ikke har kunnet taale de talrige ukontrollerede Gaver, hvormed den betænkes.

De danske Helligaands Klostre omtales fra romersk-katolsk Side som »Efteraarsblomster, der snart skulde dø i Protestantismens haarde Vinter«³⁾. Megen Modstands-evne have disse Stiftelser vitterlig ikke havt; de have tvertimod ved forskellige Misbrug bidraget deres til den Forargelse, der beredte Jordbunden for Reformationen.

I Randers laa et af disse Klostre; det oprettedes først c. 1489 og bestod kun i c. 40 Aar. Efterretningerne derom ere ikke meget fyldige, men desuagtet afgiver det en ganske karakteristisk Prøve paa et dansk Helligaands Kloster fra denne Romerkirkens Forfaldsperiode.

¹⁾ Brune. 150 ff.

²⁾ Heimbucher. I. 405.

³⁾ Abbé Renard: «Hist. de l'hôpital de Neufchateau». — Brune. 252.

II.

Klostrets ydre Forhold.

Det Helligaands Kloster, vi i Slutningen af det 15. Aarhundrede træffe i Randers, er fremgaaet af en ren borgerlig Institution, der bar Helligaands Navnet. Hvornaar dette »Hospital« er grundlagt, vides ikke, men dets Ledelse havde ikke noget med nogen Orden at gjøre. Inden vi vende os til Randers Helligaands Kloster, maa vi da kortelig gjøre Rede for vort Kjendskab til det Helligaandshus, hvoraf dette fremgik som Nystiftelse.

Første Gang, det nævnes, er i Randers Kjøbsvendes Gilde-Skraa fra 1417¹⁾. Det har til de forskjelligste Tider været almindeligt, at Borgere slutte sig sammen i Foreninger; men Middelalderens Gilder havde fremfor Nutidens Foreninger tillige Forbindelse med Kirken, og Randers lignede ganske andre Byer i den Henseende. Den nævnte Skraa giver os et Indblik i et af disse Gilder og viser, at dette holder sine aarlige Messer »for leffuende oc døthe som wæret haffuer oc nw æræ och komme skulle wtj fornempde køpswene law j randers«, med dertil hørende Ofre af Gildets Brødre og Søstre i Helligaandshuset, der altsaa ogsaa i sin ældste Skikkelse havde et Alter med Sjølemesser.

En anden Indtægtskilde skaffede Helligaandshusene sig igjennem deres Almissesamlere, »den Helligaands Bedere«.

For at fremme Indsamlingen skaffede disse Institutioner sig særlige Afladsbreve fra Bisper eller andre kirkelige Dignitarer. Indsamlerne fik paa deres ofte lange og besværlige Veie naturligvis ikke selve de originale Afladsbreve med, men kun Afskrifter, der for at de kun altfor hyppige Misligheder kunde undgaas, vare attesterede af Biskoppen²⁾. Der foreligger endnu Oversættelser af 6

¹⁾ Udgiven efter Haandskriftet Nr. 484 i den Uldallske Haandskriftsamling i det Store kgl. Bibliothek.

²⁾ Dr. H. W. Bensen: »Ein Hospital im Mittelalter«. 52 og 94. — A. Huhn. 48.

ufuldstændige Afladsbreve¹⁾ til Fordel for Randers Helligaandshus, hvilke Oversættelser skjønnes at være skrevne omkring Aar 1500. Det er formentlig ikke let at afgjøre, om disse have synderlig Værdi som historiske Aktstykker. De ere nemlig alle udaterede og uden Angivelse af, hvor de ere udstedte, og Biskop Jens Iversen Lange nævnes i to af dem (Nr. 2 og 3 i Haandskriftet) ikke blot i Stadfæstelsen men ogsaa i Slutningen af selve Brevets Tekst, uagtet han ikke var Biskop samtidig med Ustederne. I Nr. 2, som skulde skrive sig fra Aar 1434²⁾ tales der om »den Bygning, som nu begyndes og bygges i Randers, som er et Helligaandshus«, medens den paategnede Stadfæstelse af Jens Iversen dog ikke kan være sket før 1449, da han først dette Aar blev Biskop i Aarhus. Man vilde altsaa, hvis Brevet var ægte og Oversættelsen rigtig klar, staa overfor den Abnormitet, at der med mindst 15 Aars Mellemrum begyndes paa en og samme Bygning. Det fjerde Brev, som ogsaa skulde være udstedt før Jens Iversens Tid³⁾, taler derimod udtrykkeligt om det Helligaandshus, »som nu begyndt er og optaget«. Hele Forholdet mellem det Hus, der eksisterede 1417, og det Hus, som afvekslende er fuldendt og begyndes i disse Afladsbreve, er desværre meget uklart, og der lader sig af dem i alt Fald intet Resultat uddrage med Hensyn til det ældste Helligaandshus's Bygningshistorie. Paafaldende er det ogsaa, at det netop er de mest lovende af Afladsbrevene, d. v. s. de, der have de fleste Usteder og altsaa ogsaa bringe de fleste Dages Aflad, der gjøre det upaalideligste Indtryk paa Grund af den mistænkelige biskoppelige Stadfæstelse.

1) Tillæg 1. Nr. 2 i Haandskriftet er trykt i Kirkehist. Saml. 4. R. V. 82 og udelades derfor her. Det kan med Sikkerhed siges, at det ikke ud af det Haandskrift, hvori disse Oversættelser findes, lader sig bevise, at det har tilhørt Kjøbsvendelaugene i Randers. Haandskriftet savner ethvert Vidnesbyrd om, at det har haft nogen officiel Karakter.

2) Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad«. 193.

3) Stadfeldt: 194.

Endnu skal bemærkes, at dersom det sidste Afladsbrev (Nr. 6), der er udstedt af Gosvin Biskop i Scalholt, er ægte, kunde dette tyde paa, at denne virkelig har været den hollandske Munk, der 1428 af Kong Erik af Pommern og Dronning Philippa var bestemt til at forestaa det paa-tænkte Cartheuserkloster i Tjæreby¹⁾. Ved Afladsbrevet har Gosvin i saa Fald vist, at han under sit Ophold paa Randers Eggen har faaet Interesse for Institutioner i denne By.

Randers Helligaandshus støttedes endvidere af Omegnens Adel. 1459, Torsdag før Palmesøndag, afsiger Kristiern I med sit Raad og gode Mænd, deriblandt »Eric Ottson, wor hoffmester«, i Aarhus en Dom²⁾, hvorved en Gaard tilkjendes det. Af Dommen ses, at Elsebe Christiernsdatter (Vendelbo), gift anden Gang med Lyder Holk til Støvringgaard, i tidligere Tid³⁾ havde givet denne Gaard til »then helghe aandez hws i Randers«. Af dette Dokument fremgaar derhos, at Helligaandshuset 1459 havde en verdslig Bestyrelse, idet det synes at ledes af en Forstander, og det er Borgmestrene, der bl. a. paa dettes Vegne møde i denne Proces med Oleff Lunge og Eric Pethersen (Due), den ene Giverindens Svigersøn, den anden en Datters Svigersøn.

1480 høre vi noget mere Helligaandsgods nævne, nemlig en »Helligaands-Eng« noget vest for Randers Bro⁴⁾.

Endnu næppe 10 Aar førte det en meget beskeden Tilværelse, indtil det ved den i Danmark vakte Interesse for Helligaands Ordenen kom til at spille en mere fremtrædende Rolle. Hermed forholdt det sig saaledes. Kristiern I, som kort forinden han afsagde nysnævnte Dom, paa

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III. 175.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 87.

³⁾ I Marts 1442 gav hun Randers Helligkorslaug den anden i ovennævnte Dokument omtalte Gaard. Nyt hist. Tidsskrift V. 221. Samme Maaned betænker hun ogsaa Aalborg Helligaands Kloster med Jordegods. Danske Mag. 5. R. II. 183.

⁴⁾ Stadfeldts Diplom: 274.

forskjellig Maade havde begunstiget Aalborg Helligaands Kloster¹⁾, fik forøget Interesse for Helligaandsordenen ved sin Romerreise, hvor han ogsaa besøgte San Spirito in Sassia. Af Kongens Udsagn for Sixtus IV fremgaar iøvrigt, at der dette Aar i Danmark kun fandtes et eneste Helligaands Kloster efter Augustins Regel, hvilket maa have været det i Aalborg, hvis Oprettelse i 1447 var bleven stadfæstet af Nicolaus V²⁾, men efter Kongens Hjemkomst kommer der mere Fart i Udviklingen i Norden. Kristiern I foranlediger selv, at Kjøbenhavn og Malmø Helligaandshuse reformeres³⁾, medens det ligesom i Faaborg 1477⁴⁾ i Randers er Borgerskabet, der tager Initiativet.

Denne »Reformation« er sket inden Udgangen af 1489. I dette Aars Slutning tilhørte Helligaandshuset Ordenen, og gennem dets Prior indleveredes en Supplik til Paven, der giver os Oplysning baade om Forandringen og det nye Klosters Status. Ansøgeren Broder Jens Mathiesen, Prior i Hellig Aands Hospital i Byen Randers, i Aarhus Stift⁵⁾, beretter dels, at Raadmænd, Borgmestere og Menighed i Randers i St. Mortens Sogn have oprettet et Kapel under Helligaandens Navn⁶⁾, »dels at Biskop Eiler af Aarhus har billiget og modtaget fornævnte Foundation, Stiftelse, Gave og Overladelse og for evigt forenet, annekteret og inkorporeret samme Kapel i Helligaands Hospitalets Orden in Saxia de urbe«. Da imidlertid trods Afladsbreve og Sjølegaver »samme Kapels Indtægter vare saa ringe, at de ikke strakte til til en Broder af nævnte Orden, som skulde styre

1) Danske Mag. 5. R. II. 188 og 206

2) H. P. Barfod: »Om Aalborg Helligaandshus« 16.

3) Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 303 og 313.

4) Aug. Schrøder: »Meddelelse om Faaborg Kjøbstad fra ældre og nyere Tid«. 10.

5) Tillæg 3. Dette samt alle øvrige romerske Dokumenter skyldes cand. mag. J. Lindbæk.

6) Om dette skulde være det alt bestaaende Helligaandshus, fremgaar ikke af Skrivelsen, men det maa vel anses for givet.

det og til dets nødvendige Opførelser og Bygninger«, har Kong Hans vist sig som dets Velgjører paa den ikke ualmindelige Maade, at han har skænket Brødrene i Helligaands Hospitalet St. Mortens Sognekirke med Indtægter, som efter Patronatsretten tilhørte den til enhver Tid værende Konge i Danmark, for at de af disse kunde istandsætte og vedligeholde Kapellet, idet han dog har betinget sig, at de i nævnte Kirke en Gang hver Uge skulde holde en Messe for hans og hans Slægtnings Sjæle. Dokumentet viser, at Inkorporationen er foregaaet gennem Helligaands Klosteret i Aalborg. Suppliken synes at antyde, at den nye Stiftelse øjner Fare for sin Tilværelse, og at man haaber ved Pavens Sanktion at slaa al Indblanding vedrørende Stiftelsens Existens til Jorden. Fra hvilken Side Indsigelser ventes, siges imidlertid ikke. Om der skal tænkes paa Overgreb fra Aalborgklostrets Side, er vel tvivlsomt. I al Fald havde dette nylig overfor Kjøbenhavns Helligaands Kloster maattet opgive sine særlige Retskrav, idet Priorvalget her 1486 eller 1487¹⁾ var stillet direkte under Ordensstyrelsen i Rom med Underkjendelse af Aalborgs Primat — formentlig en Følge af Sixtus IV's Bulle af 1476, hvorved alle saadanne lokale Primater forbydes²⁾). Svaret paa Suppliken blev som ønsket. Innocents VIII bekræfter og stadfæster »førnævnte Oprettelse, Gave, tilstaaede Skænk, Forening, Annektering og Inkorporation«, og bestemmer, »at de skulle have evig Fastheds Kraft«, og »til bedre Sikring og Støtte af bemeldte Kapel og Kirke« indrømmer og tilstaar han, »at samme maa bruge, nyde og frit og uhindret glæde sig ved alle de samlede og enkelte nævnte Indulgentier, Privilegier, Exemptioner, tilstaaede Friheder og Naadesbevisninger, tilkomne nævnte Helligaands Orden og tilstaaede samme Ordens Brødre paa en hvilken som helst Maade«. En Maaned efter, 3. Februar 1490, er der et Tillæg til

¹⁾ Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 329.

²⁾ Brune: 238.

Suppliken, som giver Oplysning om, at Kirkens og Kapellets Indtægter ere 2 Mark Sølv¹⁾, hvilke i Mønt efter Pengenes Kjøbeevne i Nutiden rimeligvis kan ansættes til ialt c. 220 Kr.²⁾.

At Helligaandsklostret skulde betale den sædvanlige aarlige Afgift til Rom, der for Aalborg Klostret beløb sig til 12 rhinske Gylden³⁾ (omtrent 432 Kr.)²⁾, siges intetsteds.

Man har snart efter en Prøve paa, hvad Klosterets Almissesamlere have kunnet indbringe, nemlig en Kalk med Afbildinger af St. Morten og Helligaands Ordenens Kors og følgende Inskription: »calix domus [san]cti spiritus randrusiensis ad sanctum martinum factus (?) horsnes ex elemosinis eor[um anno] domini 1492«⁴⁾. Her finde vi første Gang St. Mortens Navn knyttet til Helligaandshusets, et Forhold, hvortil vi senere skulle komme tilbage.

Klostret har Medbør. 1493 faar det en betydelig Gave i Jordegods fra nogle Borgere, selvfølgelig mod Forpligtelse til Sjølemesser, og samtidig har det aabenbart faaet Lyst til at bygge; thi en flere Gange »restaureret« Indskrift i den nuværende St. Mortens Kirkes Kor beretter paa mangelfuldt Latin⁵⁾, at 1494 har »Prior J.«⁶⁾ bygget dette.

1) Tillæg 4.

2) Velvillig Oplysning af Professor Will. Scharling.

3) Brune: 143.

4) Kirkehist. Saml. 4. R. I. 80. Hvorledes Fodstykket er kommet til Gjerrild, har det ikke været mig muligt at faa oplyst. — Dr. Henry Petersen læser (Illustr. Tid. 19. Febr. 1893 S. 256) Aarstallet som 1490. Museumsinspektør Neergaard paa nysciterede Sted som 1492. Hvad der er det rigtige, maa bero paa, om man vil læse det sidste Tal som Romertal, saa bliver det 2, eller som arabisk Tal, saa bliver det et noget uregelmæssigt 0.

5) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. 345.

6) Da der ikke var andre Priorer i Randers, maa det have været Prioren i Helligaandshuset. Efter velvillig Meddelelse af Museumsinspektør Neergaard maa det efter alt, hvad der hidtil er fremkommet, anses for givet, at der aldrig har været noget Dominikaner-Kloster i Randers, og altsaa heller ikke nogen Dominikaner-Prior. Naar Dr. Henry Petersen i »Geistlige Sigiller« ad

Vi kjende desværre ellers intet nærmere til den nuværende St. Mortens Kirkes Bygningshistorie. Kun synes Inskriptioner og Vaaben i Kirkens sydlige Sideskib at tyde paa, at Kong Hans¹⁾ og de tre beslægtede jydsk Adelsmænd Jens Nielsen (Munck) til Restrup, Oluf Friis, Lensmand til Kalø, og Otte »Philposzen« (Bøistrup) til »Tuegaard« (Tvedegaard)²⁾ have haft Andel deri.

Nu følge flere Dokumenter, hvorved Helligaandshuset betænkes tildels med betydelige Gaver — baade af Adelige, Geistlige og Borgere, saaledes af Holger Eriksen Rosenkrantz til Boller ved Testamente af 1495³⁾, af Sognepræsten i Gimming, en Raadmand i Randers og dennes Hustru 1496⁴⁾ og af Datidens største Godssamler Axell Lawessøn Brock til Clausholm, Græse, Skærvad og Gunderslevholm ved Gavebrev af 1496⁵⁾.

At Prioren for Helligaandshuset samtidig optræder med en vis Myndighed i Randers, fremgaar af et Dokument af 10. Juli 1497⁶⁾. Der har været Tvistemaal om nogle Vandløb, og man har villet slaa fast, hvor de have

-----
 Tavle XLIV Nr. 779 omtaler en Dominikaner-Prior Magnus i Randers, maa dette bero paa en Fejltagelse. Magnus var i Virkeligheden Prior for Benediktinerinderne i Vor Frue Kloster i Randers, der i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede blev ophævet og lagt til Birgittinerindernes Kloster i Mariager.

¹⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. 348. Det maa iøvrigt bero paa en fuldstændig Misforstaaelse, naar Dr. Henry Petersen i Illustr. Tid. Nr. 21 af 19. Febr. 1893 udtaler: »Flere Inskriptioner i St. Mortens Kirke udtrykke Klosters særlige Taknemmelighed mod Kong Hans«. Der foreligger ingensomhelst Hjemmel for en saadan Udtalelse.

²⁾ Dansk Adels Aarvog VII, 148. Bøistrup Vaabnet er det eneste af de tre i Kirken, hvor intet Navn er vedføiet, og det er gjengivet ganske forvansket, idet Hjelman med Vesselhorn ved Tidens Tand og »Restaurering« er bleven til et Gemsehoved, og den blaa Vaabenfarve er gjort til en grøn.

³⁾ Danske Mag. VI. 268

⁴⁾ Tillæg 5.

⁵⁾ Tillæg 6.

⁶⁾ Tillæg 7.

løbet i Mands Minde. Klostret møder som Grundeier, og efter den Maade, hvorpaa Prioren nævnes, skulde man næsten tro, at Jens Mathiesen er kommet i Konflikt med Øvrigheden ved selvraadig at flytte et af Vandløbene.

Til Fremme af Hospitalernes Formaal tjente ikke blot de Bidrag, som de Troende en Gang for alle maatte give, men man stræbte efter allevegne at skabe en Organisation, der ved aarlige Bidrag kunde sikre de enkelte Stiftelsers Opretholdelse. Denne Organisation var Helligaands Broderskabet, som Innocents III allerede havde taget under Pavestolens særlige Beskyttelse¹⁾. De, der indtraadte i dette, bleve ikke blot delagtige i den til Fordel for Ordenen givne Aflad, men ligesom indlemmedes i Ordenen og fik Del i alle dennes gode Gjerninger til Bedste for Syge og Fattige²⁾. I Helligaands Ordenens Regler findes et formeligt Ritual for Optagelsen af Medlemmerne³⁾. Deres Navne optoges i Kalendariet, og deres Memorie blev holdt som en Broders eller en Søsters⁴⁾. Et Exempel paa et lignende Forhold i Randers synes at foreligge efter et Dokument af Februar 1498, hvori »Oldermænd, Stolbrødre og Brødre og Søstre og alle og enhver øvrige Medlemmer af den saligste Jomfrus og Martyrers Barbaras Gilde, Forening og Samfund i Randers By, Aarhus Stift, nuværende og tilkommende«, optages i »den Helligaands Ordens Broderskab«⁵⁾. Det samme Gilde var iøvrigt lige et Aar forinden paa lignende Maade blevet optaget i St. Franciscus's og St. Claras Ordens Broderskab i Randers⁶⁾.

I Efteraaret 1500 er der igjen en større Gave af Landeiendom, denne Gang fra Jens Nielsen (Munck) til Restrup⁷⁾,

¹⁾ A. Huhn. 6.

²⁾ A. Huhn. 31 ff.

³⁾ Brune. 154.

⁴⁾ Uhlhorn: »Die christliche Liebesthätigkeit«. II. 246.

⁵⁾ Tillæg 8.

⁶⁾ Stadfeldts Diplom: 155.

⁷⁾ Tillæg 9.

der som tidligere nævnt ogsaa har deltaget i Opførelsen af St. Mortens Kirke. I disse Aar synes Klosters økonomiske Status overhovedet at have naaet sit Høidepunkt. Netop Aar 1500 skjænker Prior Jens Mathiesen en Altertavle til St. Mortens Kirke, idetmindste skal en i *Marmora Danica* gjengiven, forlængst forsvunden Indskrift i Kirkens Kor have meddelt dette.

Det 16. Aarhundredes Begyndelse synes at have været et Vendepunkt i Klosters Historie, ligesom det paa Grund af det ulykkelige Ditmarskertog blev det for hele Riget. I nysnævnte Indskrift i St. Mortens Kirke fra Aar 1500 finde vi sidste Gang Jens Mathiesen nævnt som Prior, og i ovennævnte Gavebrev af samme Aar træffe vi sidste Gang Benævnelsen »Helligaandshus i Randers hos St. Morthen«. Denne Benævnelse findes kun paa den ovennævnte Kalk fra 1492, i Dokumenter fra 1496, 1498 og 1500, i en Protokoltilførsel i Rom¹⁾ og i et nu i Nationalmuseet opbevaret Sigilstempel. Det sidste, der har Indskriften: »sigillum capitulare domus sancti spiritus randrusiensis ad san martinum«, maa være benyttet under to af disse Dokumenter fra 1496²⁾ og 1498³⁾, da der i disse staar (1496) »sigilla nostra Prioratus et Capituli sunt appensa« og (1498) »sub sigillo capitulari«. Fra denne Tid forsvinder Tilføielsen »ad St. Martinum« fra Klosters Navn, tillige tale Dokumenterne herefter kun om Konventsseglet⁴⁾. Desværre er det for Tiden ikke muligt at sige, hvilken Betydning man skal tillægge disse vxlende Betegnelser. Vist er det, at Ordet »capitulare« ikke findes i noget andet bevaret dansk Helligaandshus Segl og i de hos Brune gjængivne kun findes

1) Denne, der senere skal omtales, er udateret, men der er en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at den skriver sig fra c. 1500.

2) Tillæg 5.

3) Tillæg 8.

4) Dokumenternes Indhold have intet hermed at gjøre, jfr. Tillæg 5 og Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88.

paa et af det romerske Moderhuses to Signeter¹⁾. En Tilføielse med et Helgennavn, der kunde svare til »ad sanctum Martinum« i Randers Seglet, findes derimod ikke.

Man har ment, at St. Mortens Kirke har været Klosterkirke, men denne Paastand er af flere Grunde ikke holdbar: En saadan Ordning vilde være uden Sidestykke i Ordenens Historie, idet man intetsteds finder en Helligaands Klosterkirke som almindelig Sognekirke; disse Klostre ere tværtimod allevegne undtagne fra de almindelige Sogneforhold og udgjøre, som tidligere anført, et Sogn i Sognet. Suppliken af 1489, hvorefter St. Mortens Kirke af økonomiske Grunde er bleven skænket til Helligaandskapellet, indeholder heller ikke det Ringeste til Støtte for den ommeldte Paastand, og denne modbevises sluttelig derved, at der 1493, 1498, 1500, 1528 og 1529 udtrykkeligt tales om tildels daglig Gudstjeneste i Helligaandshuset, medens St. Mortens Kirke ligger ganske frit, og der aldrig er paavist en eneste Klosterbygning i dens umiddelbare Nærhed, hvilket ganske svarer til det Indtryk, man faar af dens Omgivelser i et Dokument fra 1542²⁾.

Den Formodning kunde maaske fremsættes, at Brugen af sigillum capitulare og Tilføielsen »ad sanctum Martinum« har staaet i Forbindelse med uigjennemførlige Planer om et Kollegiatkapitel ved St. Mortens Kirke, men da der ellers intet foreligger om et saadant, kan denne kirkehistoriske Gaade heller ikke ad denne Vei finde sin Løsning.

I et Mageskiftebrev med Randers Graabrødrekloster fra Foraaret 1503³⁾ optræder første Gang en ny Prior, Niels Lauritzen, medens Jens Mathiesen nu er bleven Vikar over den Helligaands Orden i Danmark. Baade af dette Dokument og af et Sandemandstog af 1504⁴⁾ samt af Overens-

¹⁾ Brune: Planche VII. Nr. 2.

²⁾ Erslev og Møllerup danske Kamelliregistr. 1535—50. S. 225.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 500.

⁴⁾ Tillæg 11.

komst med Randers By af 1505¹⁾ erfares, at Klostret eier Jord i Byens vestlige Del og tæt udenfor samme, samt at det ligger umiddelbart indenfor Volden ved Byens indre vestlige Grav. Af sidstnævnte Dokument ses forøvrigt, at der atter har været Dissens mellem Klostret og Borgerskabet, denne Gang med Hensyn til Klosters Afløb, der havde forulempet Borgerne meget, og Klosters Privether synes heller ikke at have været i den bedste Orden. Til Vederlag for den Del af Volden og Graven, som Klostret fik ved denne Overenskomst, lovede det at anlægge en Sveibog og Gang; men denne Forpligtelse har Klostret aldrig fundet Anledning til at opfylde. Maaske ere Klosters Byggeforetagender voxede det over Hovedet — Dokumentet viser, at det har nyt Byggeri for — og det har vel overhovedet ikke været til Gavn for dets Status, at Kardinal Raimunds Afladskræmmere med Tyrkekrigen som Paaskud allerede fra 1501 havde hjemsøgt Landet. Af et Dokument fra 1504²⁾ ses, at Prior Niels Lauritzen har afløst Jens Mathiesen som Vikar over den Helligaandsorden i Danmark.

I disse Aar betænkes Klostret og dets Fattige med forskellige Gaarde og paa anden Maade nemlig 1508 af Erich Westeni og Anne Barfoed³⁾, 1509 af Jep Andersen (Bjørn) af Støvringgaard⁴⁾, 1510 af Tyge Jenssøn (Seefeld) af Dalsgaard⁵⁾, af dennes Søn Jens Tygesen⁶⁾, af Mogens Gøye⁷⁾ og 1515 af Jens Erickssøn, Præst og Kannik i Aarhus⁸⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 77.

²⁾ Tillæg 10

³⁾ Hofmans Samling af Fundatser II. 393. Selve Gavebrevet har ikke kunnet findes i Rigsarkivet.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4 R. I. 88.

⁵⁾ Tillæg 12.

⁶⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535—50. S. 229.

⁷⁾ Klevenfeldts Samlinger til Familien Gøye. Da der i Dokumentet siges: »Dog schall jeg eller huo som Clauxholm i were haffuer fuldmagt hafue till at jage i samme Krat och lade fiske i samme Sæe«, skulde man næsten tro, at noget af det deri omtalte har været en Livsgave.

⁸⁾ Tillæg 13.

Aar 1515 berøres Randers Helligaandshus af et verdenshistorisk Forhold, formentlig ret føleligt. Efter at de nordiske Riger i en Række af Aar vare blevne hjemsogte af en ny pavelig Afladskræmmer, Itzard Gravius, sætter Leo X Kronen paa Værket ved atter at sende en Afladskræmmer, Arcimbold, herop. Paven trænger til mange Penge; han benytter Fuldførelsen af Peterskirken i Rom som Paaskud, og forsmaar i den Anledning heller ikke det Middel at indskrænke den Hospitalet in Sassia og de dermed i Forbindelse staaende Klosters Ret til at forhandle Aflad, det Samme, som andre Ordener allerede forlængst havde oplevet. Pavens Bulle af 7. Marts 1515 bliver under 1. Januar 1516 i bekræftet Afskrift meddelt Klostrene i Kjøbenhavn, Aalborg, Malmø, Faaborg og Randers af Alexander Neroni, Leo X's tidligere Majordomus, nu Helligaands Ordenens Generalmagister og Præceptor for Hospitalet in Sassia.

Klostrenes Ret til Afladshandel suspenderes for et Aar eller to, eller saa længe Paven finder for godt, dog tillades det dem at sælge Aflad under Pintsefesten og i Pintseugen. Ogsaa Helligaands Broderskabets Bidrag til Klostrene synes herefter for en Del at skulle gaa i Pavens Kasse¹). Som bekjendt endte iøvrigt en ikke ubetydelig Del af de paa denne Maade i Danmark indkomne Penge og Varer i Kristian II's Lomme.

Foraar 1517 foregik et Mageskifte af noget Jordegods mellem Randers Helligaandshus og Essenbæk Kloster²). Samme Aar betænkes Klostret atter i et Testamente, dog denne Gang ikke med Jordegods, men bl. a. med 10 Mark (i Nutidens Mønt c. 75 Kroner). Testator er Ærkedegnen i Aarhus, Dr. Morten Krabbe, som døde paafølgende Mortens Aften³). At Arcimbolds Ophold i Danmark fra December 1516 til April 1518, hvor Domkapitlerne paalagde Stiftets Præster at forkynde Afladen fra Prædikestolene, og Aflads-

¹) Rørdam: 317 ff.

²) Ældste danske Arkivregistr: II. 107.

³) Ny kirkehist. Saml. V. 503.

breve i hundredtusindevis spredtes over hele Landet, allerede har haft skæbnesvangre Følger for Klosters Finantser, kunde den Slutningspassus tyde paa, i hvilken der eftergives Klostret, hvad Prioren var Testator skyldig for Korn, han havde købt af ham ifjor¹⁾.

1522 dokumenterer Klostret selv sin Uvederhæftighed. En Forpligtelse af 1522 viser nemlig, at det har undladt at opfylde den for 17 Aar siden høitidelig indgaaede Overenskomst med Byen. Til Gjengjæld paatager det sig nu at anlægge en bred og brolagt Gade og »att holle same gade reen foruden Dræk oc Skarn« — maaske en lille Efterklang fra Moder Sigbrits og Kristian II's Lovbestemmelser fra samme Aars Begyndelse om Renlighed i Kjøbstæderne. Om det har været mere efterretteligt med Hensyn til denne nye Forpligtelse, maa ganske staa hen. Man faar nemlig det Indtryk, at det nu gaar rivende ned ad Bakke med Klostret. Vel beholder det stadig sine »Bedere«, da Kristian II blandt andre undtager dem i sine Forbud mod ørkesløst Trygleri²⁾; men disse »Bedere«, som Paul Eliæ forøvrigt kalder Tryglere, der gjorde megen Fortræd med deres mange Skalkestykker, Løgne og Digt om falske Jærtegn³⁾, have i disse Tider, hvor Landet var haardt medtaget ved en femaarig Krigs Tryk, vel ikke bragt nogen rig Høst med hjem. Skjøndt Afgift er fulgt paa Afgift, griber Kongen i sin reducerede Tilstand yderligere til det overordentlige Middel at beskatte Geistligheden ved et Paalæg om at yde ham Trediedelen af den Værdi, hvortil dens Løsøre og rørlige Gods kunde beløbe sig. Af de i den Anledning afgivne Responsa fra en Række af Præster, Provster og Klosterforstandere i Aarhus Stift gjør det fra Prioren i Randers det mest forknytte Indtryk: »Klostret er udi 3000 Mark [efter Nutidens Mønt c. 22,500 Kroner] Gjæld

¹⁾ Dyrskjotts Brevbog, fol. 158.

²⁾ Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 314.

³⁾ Nyt hist. Tidsskr. II. 428.

og mere, oc han icke wisthe raadt till at betale hundred marc theraff¹⁾. At Udsigterne til at betale denne Gjæld ikke ere stegne ved Kongens Paabud af 1522 om overhovedet ikke at testamentere Jordegods til noget Kloster og samtidige strænge Forbud mod Geistlighedens Handel paa Landet²⁾, falder af sig selv.

1523 lærer man en af de Kreditorer at kjende, hvortil Prior som ovenfor nævnt sigtede, nemlig selve Randers By³⁾, til hvem Klosteret resterer med »Jordskyld, Huspenge og anden Gjæld«. At Byen i den ved denne Leilighed afsluttede Overenskomst overtager Vedligeholdelsen af Vesterbro, kunde maaske tyde paa, at Klosteret heller ikke har vist sig særlig efterretteligt med sin Forpligtelse i saa Henseende.

Borgmester, Raad og Borgere i Randers har dog ikke ladet sig nøie med dette i disse Aar, hvor alle Stænder benyttede sig af den begyndende Reformation til at falde over den romerske Kirke for at afpresse den saa meget som muligt. Frederik I's Brev af 1525⁴⁾ viser nemlig, at Borgmestrene, Raad og Borgere i forskellige Kjøbstæder, deriblandt i Særdeleshed Randers, havde vedtaget at »besvare prestmænd och clerckeriet ther vdj kiøpstæderne met ythermere thyngge, besvaringe och paalegge, end prestmænd och clerckerie ther sammesteds pleige at giøre«, hvilket Kongen, hvem det for Øjeblikket bedst passer at mindes, hvad »wij met wor koninglige recessz loffuit och sworit haffue«, da forbyder. Da Kongen jo netop i disse Aar udskrev nye betydelige Skatter af Geistligheden, har det vist ikke nyttet Klosteret meget, at han i nysnævnte Tilfælde værnede det mod Borgerne. Dets Finantser stod i Virkeligheden ikke mere til at redde. Dette viser ogsaa

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II. 568.

²⁾ Allen. III. 2. Afd. 12.

³⁾ Rosenørn: »Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris« 177—78 og 431.

⁴⁾ Tillæg 14.

Tingvidne af 1527¹⁾), hvorefter Klostret indlader sig paa at sælge flere Huse, deriblandt et Kapel og noget Jord.

Klostrets Finantsnød havde ikke blot sin Grund i den almindelige Animositet imod Romerkirken, men tillige i Stiftelsens slette Ledelse og Brødrenes Dovenskab, der gav dets Fjender den gunstigste Leilighed til at falde over den. Borgerskabet havde saaledes stadig et vaagent Øie med dem. I den allerede ovenfor citerede Rettertingsdom af 1535 oplyses: »att borgemester och en aff borgerne wore vdi then heligands closther søndag effther gudts legomis dag aar etc: 1528, mandagen ad morghen och om affthen oc om tistdag att miidag, ther samme messzer, begiengelse och gudts tiænestæ effther fundatzens ludellssze skullæ holddes, och att the ey bleff holdett vdi nogle maadhe«. Denne Gang lader Klostret dog endnu til at have snoet sig fra sin Forpligtelse uden at miste noget Gods; men man tager vel ikke fejl ved at formode, at disse mindre lystelige Indblik i Klostrets Forfald have bidraget deres til, at Borgmester Niels Hammer, der selv gav sig af med Theologie, og Borgerskabet i Randers med saa stor Iver sluttede sig til Reformationen til saa megen Ærgrelse for Paulus Eliæ²⁾).

Borgerskabet er, maaske opmuntret ved hvad der for nylig var sket i Viborg, hvor Borgerne af Kongen havde faaet Lov til at nedbryde 12 Kirker og Kapeller i Byen³⁾), vedblivende om sig paa Kirkens Bekostning. De have berettet til Kongen, at to af Byens Sognekirker (St. Laurentius og Frue) ere ubrugelige, og de faae i Juni 1529 hos Kongen deres Ønske opfyldt om, at al den Rente og Eiendom, som laae til disse Kirker, maa tilfalde Byen, og at vedkommende Sognefolk maa holde deres Sognekirke i Helligaands Klostret. Kongen tager dog endnu saa meget Hensyn til dette, at han paalægger Borgmester, Raad og

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 764.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. II. 468.

³⁾ Helweg: »Den danske Kirkes Historie til Reformationen«. II. 796.

Menighed at forhandle med Prior og Konvent derom¹⁾. Resultatet af denne Forhandling kjendes ikke. Det er muligt, at Aarhus-Bispen Ove Bilde har sat sig imod Borgernes Krav. Ialtfald ser man af et Kongebrev fra 1535²⁾, at han først i dette Aar lader dem faa St. Laurentius Kirke.

Klostrets sidste Time begynder imidlertid nu at slaa, og, som man ser af Frederik I's Skrivelse fra Gottorp af Februar 1530³⁾, selvforskyldt, idet der i det nævnte Kongebrev udtales en knusende Kritik — man maa næsten tro med Borgmester og Raad som Hjemmelsmænd — over Munkenes Dovenskab, slette Økonomi (de sees atter at have solgt af Kostergods) og Pligtforsømmelse: »at mangfoldelig oc store brøst findis wdj vortt riige Danmark, serdelis wdj the hospittaller oc clostere, som skickett oc funderet ere tiill fattiiige syuge menniskiss opholdelsze, oc besønderliigen wdj thend helligaandtz clostere wdj Randers wdj saa maade, at ther er saa mange prester oc sunde, stercke, helbrede mennisker, att closters rentte icke tillrecker att holle ther noгенne syuge folck, mett mindre endt the sellier och affhennder af thett gotts, som tiill samme closter liigger, som the nu giortt haffue, och er thett befrygctenndis, att ther som ther icke findis raad tiill, at samme closters gotz skall forkommis oc samme closter ther mett bliiffue øde oc huerckenn kunde opholde the siuge eller the helbrede«. Endvidere paabyder Kongen, at Præsterne skulle fjernes fra Klostret paa nær »tuu prestemenndt tiill prieren, the, som lerde oc duelig ere . . .«, og paalægger derhos Mogens Gøye og Erik Bauner sammen med Borgmester og Raad at »giøre enn god skiickelse wdj forskreffuenn thend helligaannndtz hospettall«. Dermed er det første Skridt gjort til Stiftelsens Ophævelse som Kloster. Endnu forbliver dog den religiøse Betjening romersk-ka-

¹⁾ Danske Mag. VI. 246.

²⁾ Galthen: »Forsøg til en Beskrivelse over Kjøbstaden Randers«. 22.

³⁾ Tillæg 15.

tholsk og Forstanderen kaldes vedblivende Prior, som f. Ex. i et Skjøde af 9. Septbr. 1530, hvori han paa Østrup optræder som Vidne for Knud Daa, Kannik i Aarhus og Væbner¹⁾.

I disse Aar er imidlertid Reformationen trængt fuldstændig igjennem i Randers. Som Paul Eliæ siger, faldt denne By 1530 »fra Gud og al Sædelighed«, og 1532 dokumenteres Helligaandshusets fremtidige Afhængighed af den verdslige Øvrighed fuldstændig, idet Kongen den 16. Novbr: paa Gottorp beskikker daværende Prior Jens Nielsen til paa Livstid at være Forstander for Helligaandshuset saaledes, at han »maa och schall vppebære huess rentte, ther tiilligger, och huess deel gode christtne mendiske thee fattige siuge mendiske, som there inde ere, giffuendis worde, daag saa att for^e her Jennss af samme rentte och wppebørsell schall gifue och skicke thee siuge och krancke mendiske theris nottorfftig føde och wnderhålding. Och schall handt en gang huertt aar ther aff gøre her Mogenns Gøye, burgimestter och raadtd wdi Randerss gode reede och regenskab for huess deel, handtd wppeberer aff samme rentte och wdtgiffuendis worder tiil thee siuges nytthe och behouff«²⁾. Endnu samme Aar sikkres Forstanderen, der har brudt de romersk-katholske Love ved at gifte sig, »med Kone og Børn« ved et af disse kongelige Beskjærmelsesbreve³⁾ der vare de katholske Prælater saa ubehagelige, fordi de Paagjældende derved undroges fra den geistlige Jurisdiktion.

Enten Styrelsen er geistlig eller verdslig, lader der ikke til at gro nogen Urt for Helligaandshusets Pengeød, og da det ikke mere holder de Messer, der vel have været Betingelsen for det meste af det tillagte Gods, falde Givernes Arvinger over det i de følgende Aar. Allerede 1532 klagede Prior til Kongen over, at »noger haffuer fordistitt

¹⁾ Vossiske Samling. Perg. Vends Herred. Nr. 26.

²⁾ Frederik I's danske Registr. 337.

³⁾ Frederik I's danske Registr. 470.

thennom tiill att tage veldelig wden dom oc rett noget gorde og godz« fra Klostret, og Kongen, der efter at Klostret er frataget Ordenen, gjør alt for at beskytte Godset mod Private, svarer, at sligt ikke var tilladt, og henviser de Paagjældende til at gaa Retsveien¹⁾. Dette tages saa ogsaa til Følge, men det maa staa hen, hvorvidt Helligaandshuset har havt noget Udbytte af denne Fremgangsmaade. I Grevens Feide, der følelig berørte Randers-egnen, maatte Prioeren laane 50 Mark af en Randers Borger til de Fattiges Underhold, og endnu 12 Aar efter har Helligaandshuset ikke kunnet tilbagebetale dem²⁾, og Anne Jacobs, der aabenbart i længere Tid har havt et godt Øie til Klostret, faaer ved den oftere citerede Rettertingsdom af 1535, Lørdag før Palmesøndag, forskjelligt Gods tilbage. Dommen i denne Proces, i hvilken Per Jensen, Prior i Aalborg Helligaands Kloster, møder paa Randers Priorens Vegne, afsagdes i Randers af Christian III i Nærværelse af hans »troe mend och raadt«, efterat han lige var bleven hyldet i Viborg, hvor han tillige havde udskrevet en ny og svær Kirkeskat. Den næste Dag, Palmesøndag 1535 disponerer Kongen uden videre i større Maalestok over Klostergrunde inde i Randers. Skipper Clemens havde jo i 1534 huseret udenfor Byen, og havde der opbrændt og ødelagt mange Huse og Gaarde navnlig paa Flindtbjerg. Derfor anviser Kongen nu disses Eiere nye Byggepladser inde i Byen blandt andet paa Helligaands Klostrets Grund³⁾. Christian III lader foreløbig ikke til at have taget noget Hensyn til Frederik I's ovennævnte Brev af 1530, hvori denne forbyder »alle, ehuo the heellst ere eller were kunde, att kiøbe eller panntte nogett aff samme closters gots her emodt ephther thenne dag, szaa fremptt the icke wiille hafue forbrott deris werdt«, selv om det paalægges, at der af Byggepladserne skal svares »en skiellig jordleie eller wdbyes

¹⁾ Frederik I's danske Registr. 469.

²⁾ Danske Mag. 4. R. I. 187.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 80

jordt for jordt«. Som en af de Tilsynshavende ved denne Forretning beskikkedes Christen Sommer til Ginnerup. Desuden er han, som selv var Brandlidt fra Grevefeiden¹⁾, ved denne Leilighed mødt i sine egne Sager, og ønsker ogsaa noget Helligaands Klostergoods, nemlig et Stenhus, der laa ude ved hans Gaard, det nuværende Fussingø²⁾. Som Kongen kort efter, Trinitatissøndag 1535, skriver til Borgmester og Raad³⁾ »sidste gand wi war wdi Randers, tha war samme Chresten Sommer hoss oss oc beclaget seg, att hans husze oc gorde war afbrendtt, oc ey haffde nogensteds werelsze, ther hand kunde boo wdi, war ther for aff oss begerendes, att han motte fange samme stenhus, ther wdi att hafue syn werelsze, till saa lenge att hand fick andere weye«. Det fremgaar af Brevet, at Prior og Christen Sommer have havt længere Forhandlinger om Sagen, da sidstnævnte helst vilde have Huset arveligt. Borgmester og Raad have herover beklaget sig til Kongen, da »thet schall were thennom oc theres by till stor brøst och skade«. Da Helligaandshuset, som anført, var bleven ganske verdsligt, kan det ogsaa godt forstaas, at Borgmester og Raad, der nu betragtede Stiftelsen som deres og Byen til Bedste, modsatte sig, at Stenhuset ved Fussingø kom i private Hænder, hvorved Hospitalets i Forveien knappe Indtægter end mere vilde forringes. Forstanderen maa imidlertid alligevel være gaaet videre og have solgt Huset til Christen Sommer. Stamhuset Fussingø betaler nemlig den Dag i dag Jordskyld, 1 Fdk. Smør aarlig »af Steenhuset ved Fussingø« til Randers Hospital, der blev Helligaandshusets Arvetager.

29. Septbr. 1535 fik Helligaandshuset en ny Forstander, idet Hr. Niels Christensen i Randers, maaske Mogens Gøyes Husprædikant, blev forlenet dermed⁴⁾. Denne Forlening blev dog kun meget kortvarig. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536

¹⁾ Viborg Herredags Dom Dominica vocem jucunditatis 1537.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 497—98.

³⁾ Danske Mag. 3. R. V. 46.

⁴⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr.: 1535—50 S. 8.

blev det bestemt, at Hospitalerne i Kjøbstæderne ikke mere skulde gaae i Forlening. Allerede 1537 nævnes en ny Leder af Stiftelsen, Hr. Hans, der kaldes »Prior i Helligesthus i Randers«, og vel maa have været en »ærlig og forsynlig Mand«, da Recessen af 1537 jo paabyder kun at ansætte saadanne som Hospitalsforstandere. Hans Forgænger Niels Christensen endte som den første protestantiske Præst ved St. Mortens Kirke, saa der har vel forresten ikke været noget at sige paa hans Styrelse af Hospitalet. Om St. Mortens Kirke ved denne Leilighed er bleven skilt fra Helligaandshuset, eller hvornaar dette er sket, maa staa hen; sikkert er det, at i det desværre meget utydelige Kongebrev af 7. Juni 1542 omtales den [under Navn af Helligaands Kirke] og den tilstødende Jord ikke som Hospitalsgods men som Kronens Eiendom¹⁾.

Efter Recessen skulde Hospitalerne fremdeles efter gammel Skik have en Vogn, der kjørte rundt i Stiftet for at indsamle Almisser, og Landpræsterne skulde, hvor Vognen kom, formane Folk til Kjærligheds Velgjerning; men alligevel klages der over, at mange lide større Armod, end de gjorde for nogle Aar siden²⁾.

30. April 1537 gaar det igjen ud over Hospitalsgodset paa Grund af de nu selvfølgelig forsømte Messer. Henrik Bjørnsen Bjørn til Stenholt erkjendes af denne Grund berettiget til at tilegne sig noget Gods, som hans Fader, Bjørn Andersen, den ene af Paul Laxmands Mordere, havde givet til Helligaandshuset³⁾. Snart efter træffe vi en ny Forstander, Hr. Mads Ovesen, formentlig Søn af en Randers Borger, Raadmanden Ove Jeegh⁴⁾. Han var Provst i

1) Erslev og Møllerup. 225. »Den Hellig Aands Kirke, som kaldes St. Mortens Kirke«, jvfr. Randers Bys Vide, Skraa og Vilkaar af 1. Jan. 1609, Artikel 74.

2) Helveg: »Den danske Kirkes Historie efter Reformationen«. I 38.

3) Ny kirkehist. Saml. V. 487.

4) Randers Bys Raadstuebog 1529—1609, S. 5—6, en Kontrakt mellem Brødrene Knud og Hr. Mattis Ovesen.

Randers 1533, og faar som saadan 1537 Kvittans for Gods og Ornament¹⁾, formodentlig en Efterslæt fra den sidste Sølvskat. 1539 møder han paa Helligaandshusets Vegne i Retten, denne Gang paa Viborg Landsting. Det dreier sig om tidligere Pengenød, idet en af Hospitalets Eiendomme har været pantsat. Undtagelsesvis gav Dommen Helligaandshuset Medhold; men om det fik Eiendommen tilbage, kan være tvivlsomt nok, da det var en Betingelse, at det skulde betale Pantebrevets Paalydende²⁾.

1541 blev Stiftelsen ophævet af Kongen og dets Gods i Forening med Horsens Helligaandshus henlagt til Hospitalet i Aarhus, hvortil ogsaa de Syge skulde føres³⁾. Forbindelsen med Aarhus Hospital varede imidlertid ikke længe, idet Christian III ved den under 25. Marts 1558 paa Koldinghus udstedte Fundats for det nye Hospital i Randers til dette overførte det Gods og Rente, »som laa beleilig«, til Randers Hospital⁴⁾, der fik »Verelse och Bolig« i »en vore och Kronnens Gaardt udi forskreffne Randers liggendis, som kaldis Prouste Gaarden«. Selve Helligaandshuset maa være forsvundet mellem 1541 og 1558⁵⁾. Havde det været til i sidstnævnte Aar, vilde det ogsaa være temmelig uforklarligt, at Kongen ikke — som baade i Aalborg, Horsens og Kjøbenhavn — benyttede dets Bygninger til sin Hospitalsstiftelse.

---

1) Danske Mag. III. R. 6. Bind. 131.

2) Kirkehist. Saml. 4. R. I. 84.

3) Danske Kirkelove. I. 184.

4) Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« 281; Hofmans Samling af Fundatser II. 109.

5) Kirkehist. Saml. 4. R. V. 481 ff., hvortil kan føies, at Helligaandshuset heller ikke forekommer i Randers gamle Tingbøger, der med Mellemrum foreligge fra 1573.

Tillæg 1.

Oversættelser af udaterede Afladsbreve til Fordel for Randers Helligaandshus¹⁾.

Hær begyndes the afflatz breffue som til then gudligoms messe ær giffuen som købswene lagh ladher wp holde vt then hellyandz hus j randers først aff firæ gothe Cardenales j rom ther nathe och afflath til giffuet haffuer som æræ biscarion dominicus latinus petrus

Guillerinus Anthonius Johannes Cardinales

Bissarion Dominicus latinus petrus the giffue alle Christnæ mynniskæ som søger til helliandz hus j randers j ars bisp dømæ ok styrkær thet Capellam och messe och gudz tieneste som ther daglighe wpholdes oc særdeeles gudz ligoms messe ee hwa tidh søger for pilgrims færd eller the som ther styrker effter synæ formwæ fornempde Cappellam met noger ornamenta æller andræ tingh som ther behoff gøres til fornempde mæsser eller och the som styrker noger andræ til eller skynder at hielpæ til then bigning och forne[m]pde messer och gudz tieneste och særdieles the som søger tidh met gudeligh akt how och villie och kerlighet til gudh jnden these v høgtider som her effter screffuen stander som ær juledagh och then helliandz dagh och var fruæ dagh assu[m]ptionis och sanct jacobi dagh appostel och kirkemøsse dagh at fornempde capellam och alle theres atende daghe och swa tit och oftæ man falder wppa sinæ knæ och leser aue maria nær som the høræ marie klokæ clemtis och nær som the høræ presten lese effter messen verbum caro factum och homo factus. Tha giffuer hwer aff them for hwer tidhe C Daghe til afflath aff theres synder som the skulle brende vtj skereseld pinæ.

Wy jens met gudz nathe biscop j ars stadfestæ thette forskreffnæ afflath som fornempdæ Cardenales haffue giffuet til fornempde gudz tienestæ och ther til ower thet tha giffue

---

¹⁾ Hidtil utrykte. — Ifølge velvillig Meddelelse fra cand. mag. P. K. Thorsen er Haandskriftet, saa vidt man kan skjønne, fra c. 1500. Det findes i Store kgl. Bibliothek.

vy nadelighe aff then makt som vy til bunden æræ wppa sanct peders och sanct pouels vegne xl Daghe til aflath aff theres synder som the skulle brende vti skerseld pinæ oc haffue til vder meræ stadfestilse ladet henge [thette] vort jngsigle næden for thette breff met fornempde Cardenales jngsegle.

Det derpaa følgende Afladsbrev er trykt i K. S. 4. R. V, 82—3.

Alle tro Christne menniskæ til hwilkæ thette breff hender for at komme helsen vg jens ærchebisp i lwnd niels ærchebiscop j obsale aslac ærchebisp j trondhem jens biscop j oslo antonius biscop j stavanger thorleff biscop j viborgh niels biscop j lynkøbing seuerin biscop j skaræ godskalk biscop i holland¹⁾ lambertz biscop j Væxø gerd biscop j hamer met gudz nadhe och then helly kirkens biscopper vy sende alle then helly kirkens børn til hwes næruerendes hedh thette breff til kommer helsen och effter at fillø Ewindeligh æræ met gudh Then mylde modher som ær then helly kirke hon haffuer omsorgh for sielsens helsen skuld noger andelighe gaffue och forladelse som ær afflat forthy at swa tyt och oftæ gothe meniskæ gudelighe til flyer och wppa kallendes gudz nathe met gudelighe bønner och the som ther vedherkendendes æræ theres synder Nw for then skuld at then hellyandz hus j randers by j ars bispdømæ til søgendes aff alle gothe Cristne meniskæ som til søger fornempde then hellyandz hus for gudeligh sagh ok pilgrims ferd och the som ther til hielper then bygning swa thet then messe fulkommes och giffuer ther noger ornamenta til som ther gøres behoff til och the som ther faller wppa theres knæ och bedhe gudh om sinæ nathe och særdieles for then helly kirkes stat och nær som the høræ marie Clokæ clemtes effter romeræ kirke sedh och nær som ther fyllies gudz ligom och then helly olie til sywge menniskæ och nær som the ga om kring kirkegarden bedendes for alle cristne siele hwes Croppa som ther jnden hwyles och nær som the høræ marie nampn ne[m]pnes verbum caro factum homo factus jhesus nampn nempnes och loffue tha

¹⁾ Holum.

loffue gudh for sinæ nathe swo tytt och oftæ som noger these gudelighe gerninge gøres met gudeligh akt tha forladhe vy them hwer særdieles aff then makt som vy haffue wppa sanct pædhers veyne och sanct pouels veyne tha vnde vy oss them hwer særdieles xl daghe til affladh aff theres som the skulle brende j skerseld pine met hedherligh fadhers makt biscop jens j ars hans stadfestilse och low.

Alle men thette breff seer eller høræ læsæ helse vy twæ met gudz nathe ærchebiscop j lwnd sweriges førstæ och pavens sendebudh jens biscop j roskilde Christiern biscop j rybæ olrik biscop j ars gerd biscop vti bœrlom niels biscop j linkøbing niels biscop j sleswigh torleff biscop j viborgh och hemkæ biscop j odense Then helly kirkens biscoper aff then same nathe helse vy alle tro Cristne menniskæ som gudelighe begærendes æræ gudz nathe och syndens forladelse for thy ath then helliandz hus j Randers by j ars biscops dømme som nw begynt ær och wptaget for gudeligh sagh skuld at hwo som tydh søgendes vorder for pilegrims ferd hørændes messæ eller andre gudeligh ambedhe och the som til hielper fornempde bigning och then messe som købswene lagh ladher ther wpholde met noger ornamenta bøger kalk Disk lyws och noger som skynder andre til noger mylhedz gerninge ther til at [gøræ] och the som gange ther om kring kirkegard och bedhe for alle christne sielæ och for fredh och nathe och for then helly kirkes stat och the falle wppa theres knæ nær som marie clokke clemtes trendsinde effter

[Bladets Forside ender her. Bagsiden er ubeskrevet].

Alle men thette breff seer eller hører læses Helse vii Torløff aff viburg Hemcke aff otthens Jens aff aarss knutt aff viburg oc Jæb aff burglom met gutz nathe biscope Giffuende alle troo cristne menniske som sannelighen skreffet æræ oc anger ock rwelse haffue foræ thoræs synder ock kommer til then helige ands capellæ oc hwss i Randers j aarss biscopsdom for gudelighet eller bønes oc pelegrims reyse skyld hører messæ prædicken eller andræ gutz tieniste i same stedh Gangher om kirkegardhen oc bether for the døde eller hwo som milde-

ighen bether for all cristendommens salige statt oc for danmarckes roligh fredh eller nar marie clocke ringes i samme sted læser iii Aue maria Eller hielper noget [. . . . .] till fornempde capelles oc hwses bygninge oc ornamentæ at forbedre Eller hwo som messæ siie eller lader siie eller forwerffuer at lade syes hwor tijtt oc hwor offte the these fornempde ærende eller nogræ aff them giøræ tha [gi]ffue them aff then mactt vi haffue aff gudh pa sanctæ pethers oc sanctæ powels veghne xl dage til afflatt.

Godswinus mett guts nathe biscop j Scalholt j iisland Giffuer alle troo cristne menniske som sannelighen screfftet æræ oc anger oc rwelse haffue for theræs synde oc søger gutz legommes messæ ther scickett er aff gutz legommes laff j Randers j then helige ands hwsses capellæ Eller hwo nerwærænde bliffuer j fornempde messæ nar begiengelse holdes for leffuende oc døde brødre oc systeræ j fornempde gutz legommes lagh Eller hwo ther hielper oc styrcker til fornempde messes oc brøderskaps stadighet gutz tienistes øgelse oc formeringe Eller hwo ther bether for Danmarks riges salig statt oc fredh hwor tytt oc hwor offte the these fornempde articlæ eller nogræ aff them giøre swo tiit oc so offte giffue vi them pa gutz alsomechtugste myskund oc pa sancte peters oc sancte powels hans apostlæs macht xl dages afflat aff theræs sættebodt.

Tillæg 2.

1487. Supplik om Oprettelsen af et Helligaands Kloster i Haderslev¹⁾.

Cum Communitas et cives civitatis Haderslew. cupientes terrena in celestia felici commercio commutare quandam domum in dicta civitate sitam in domum sive hospitale sub ordine St. Spiritus in Saxia in qua aliqui fratres dicti ordinis qui inibi deservire possint et valeant in divinis recipiantur summo opere erigi desiderant Supplicant igitur tam prefati quam Johannes Mathie frater dicti ordinis qui presbyter et in dicto ordine ex-

---

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

presse professus existit quatenus ipsos specialibus favoribus et gratiis prosequentes eisdem ut dictam domum in dicta civitate ut preferatur sitam in domum sive hospitale ordinis St. Spiritus cum ecclesia sive capella campanili campana ortis ortaliciis ac aliis necessariis officinis pro usu et habitatione religiosorum ibidem pro tempore degentium de novo erigendi construendi et edificandi ipsumque Johannem administratorem dicte domus seu hospitalis quam diu vixerit deputare sibique quoscunque alios dicti ordinis fratres in dicta domo in fratres recipiendi ipsisque fratribus de quibuscunque aliis domibus dicti ordinis ad domum prefatam transeundi et ibidem perpetuo remanendi facultatem concedere Necnon domui seu hospitali et inibi pro tempore degentibus religiosis ut omnibus et singulis privilegiis immunitatibus exemptionibus indultis gratiis et libertatibus ordini predicto per sedem apostolicam quomodolibet concessis uti et gaudere libere et licite valeant indulgere dignemini.

Fiat ut petitur sine prejudiciis. J. Rome 4 Kal. Jun. anno 3
[c: 29. Maj 1487].

Tillæg 3.

1489. Jens Mathiesens Supplik angaaende Stiftelsen af Randers Helligaands Kloster og Forening af St. Mortens Kirke med Helligaands Kapel¹⁾.

Exponitur pro parte fratris Johannis Mathie prioris hospitalis St. Spiritus oppidi Randrusiensis Arus. dioc. quod consules et proconsules dicti oppidi et illius universitas pia devotione ducti cupientes terrena in celestia et transitoria in eterna felici commercio commutare de bonis ipsis adeo collatis quandam capellam sub invocatione St. Spiritus in parrochia parr. eccl. St. Martini oppidi et dioc. predict. de loci ordinarii consensu fundaverunt et erexerunt quam licet debiliter dotaverunt consules proconsules ac universitas prefati de Johannis regni Dacie regis illustris consensu fratribus St. Spiritus in Aleburghen Viberg. dioc. pleno jure dederunt et concesserunt et Eylerus episcopus Arus. foundationem erectionem ac dationem et con-

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

cessionem prefatas ratas et gratas habens illasque confirmans et approbans capellam eandem ordini hospitalis St. Spiritus in Saxia de urbe in perpetuo univit annexuit et incorporavit ac eidem capelle ut omnibus et singulis indulgentiis privilegiis exemptionibus libertatibus indultis et gratiis ordini St. Spiritus quomodolibet concessis et quibus hospitale St. Spiritus in Aleburghen Viberg. dioc. utitur potitur et gaudet ipsa uti potiri et gaudere valeret indulsit et concessit quodque postmodum idem Johannes rex illustris provide considerans quod eiusdem capelle fructus adeo tenues erant quod pro uno dicti ordinis fratre qui illam regeret ac illius structuris ac edifiitiis competentibus non suppetebant dictam ecclesiam St. Martini que de jure patronatus regis Dacie pro tempore existentis erat ut de illius fructibus dictam capellam repararent et conservarent fratribus hospitalis St. Spiritus dicti oppidi pleno jure donavit et elargitus est ex lege adjecta ut fratres ipsi in dicta eccl. semel in qualibet ebdomada unam missam pro sua et suorum parentum animabus celebrare tenerentur quam regis donationem prefatus Eylerus episcopus etiam confirmavit et approbavit ac ecclesiam eandem dicte capelle annexuit et incorporavit prout de premissis in instrumentis privilegiis et litteris autenticis desuper confectis plenius continetur Cumque a nonnullis de premissorum omnium viribus hesitetur cuperet orator prefatus pro eorum maioris roboris subsistentia premissa omnia ap. muni mine roborari Supplicant igitur tam Joannes rex quam Johannes Mathie prior prefatus quatenus erectionem dationem concessionem indultum unionem annexionem et incorporati onem predictas confirmare et approbare ac perpetue firmitatis robor obtinere decernere supplereque omnes et singulos tam juris quam facti defectus et si qui forsitan intervenerint in eisdem et nichilominus pro potioris cautele suffragio eiusdem capelle et ecclesie ut omnibus et singulis indulgentiis privilegiis exemptionibus libertatibus indultis et gratiis ordinis dicti St. Spiritus et eiusdem ordinis fratribus quomodolibet concessis ipse uti potiri et gaudere libere et licite valeant de novo concedere et indulgere dignemini.

Concessum ut petitur in presentia d. n. pape A. Aleriensis.

Rome pridie Kal. Jan. anno 6 [31. Dec. 1489].

Tillæg 4.

1490. Jens Mathiesens Tillægssupplik, hvori oplyses, at Randers Helligaands Kapel og St. Mortens Kirkes Indtægt var 2 Mark Sølv¹⁾.

Reformatio fratris Joannis Mathie prioris hospitalis St. Spiritus oppidi Randrusiensis.

Si per preinserte supplicationis scriptorem omissum fuit in eadem valorem fructuum dicte capelle et ecclesie exprimere dignetur litteras super eadem supplicatione conficiendas cum expressione quod fructus dicte capelle verus et parr. eccl. 2 ma. ar. sunt expediri mandare.

Concessum A. car. Aleriensis.

Et cum derogatione regule de unionibus fendis quod semper fiat ad partes.

Rome 3 non. Febr. anno 6 [3. Febr. 1490].

Tillæg 5.

1496. Prior Jens Mathiesens i Randers Helligaandshus og Konventsbrødres Forpligtelse til at holde en aarlig Messe for Peder Ovesen, Præst i Gimming m. Fl.²⁾.

Alle Men, thette Breff seer, hører, eller læser, hielse Broder Jens Mathiessøn, prest ock prior, ock Conuents Brødre allesamen i Helig And's Hwss i Randers hoss Sanctæ Morthen, i Aars Biscopsdom, kierlighen mett vor Herre, kundgiørende for alle nærværende ock kommende, thet vii endrechtelighen mett sammelt ock beradh Huff haffue loffuet, jett ock sagt, ock mett thette wort oben Breff loffue, jettæ och siie, tilbinde ock beplichte oss ock vore Eftherkommere Prierer ock Brødre i forskreffne Helig And's Hwss i Randers, bode them som nu ere, ock her effter kommende vorde i samested, at holde eller holde lade vii Sancti Martini ock vor Kirke i forskreffne Randers een swngnen Messæ aff the helig Trefollighett huer Othensdag til euig Tiid stadelighen ock redelighen at holde, som thet sig aff rettæ bør. for hederlige ock gudelige Folk Her Per Owessøn Sogenprest i Giminge, for Rasmus

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

²⁾ Langebeks Diplomatarium.

Perssøn, Raadmand i Randers ock hans husfrue Annæ Hansdotter, for Owe Raffn ock hans Børn, for Hans Holst ock hans husfrue Ingæ Laurisdatter, for Per Tordssøn aff Bredstorp ock hans husfrue Cristinæ, for alle theris Forælderne, Børn, Sleckt og Arffuinge, ock for alle cristne Siele. Till huilken Messes ock Gutz Tienistes Vphold ock Bestandelse forskreffne Her Per Owessøn, Rasmus Perssøn ock Annæ Hansdotter haffue vnt, giffuet ock vpladet til forskrefne Helig Ands Hwss i Randers til fattige siwge Folks og Brødres samesteds Vphold, een theris Fiskegaard ock holm eller æng liggende vesthen ock nordhen vp til Randers Broo, til ewindelig Egendom eygende, som theris oben Breff, the oss ther uppa giffuet haffue, vthermere indeholder ock ther om uduiser. Skeer thet soo, thet Gud forbiude, at forskreffne Messe aff the helig Trefollighet forsymer, nederlegges, ock icke stadelighen ock redelighen holdes, som sagt er, tha skullæ Burgemestere ock Raad i Randers, eller hwem forskreffne Her Per Owessøn, Rasmus Perssøn ock Annæ Hansdotter thet befalende wordhe, Fuldmackt haffue, forskreffne Messæ ock Gutz Tieniste lade holde eet annet Sted for forskreffne Fiskegaard, Holm ock æng, om forskreffne Prior ock Brødre then ey holde villæ, eller nederleggher ock forsymer, som sagt. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium sigilla nostra Prioratus et Capituli presentibus sunt appensa. Data sunt hec in dicta Domo Sancti Spiritus Randrusiensi ad Sanctum Martinum, Anno Dominice incarnationis Millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, die lune, tertia mensis Octobris, hora quasi sexta. (Det sidste Segl er borte).

Tillæg 6.

1496. Gavebrev fra Axel Lawesen (Brock) til Claxholm paa Gods i Hammeløv og Laen og paa en Fiskegaard ved Randers Bro¹⁾.

Jhesus.

Alle men, thette breff seer, hører eller læser, hielser jegk Axell Lawessøn, ridder, pa Claxholm kierlighen mett vor

¹⁾ Orig. p. Perg. i Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

herre ock giør vitherligt for alle nærværende ock komende, at jegk mett myn frii villie ock berad hwff, then helig trefollighet, iomffrve Marie ock alt himmeriges herskab til loff, heder ock ære for migk ock myn kiære husfrüe Eline Owesdotther, for begges vore fadher ock modher, for begges vore forelderne ock børn ock arffuinge, for alle them vii haffüe nydett got aff ock thess ligest for alle them, oss haffue nydett vntt at, ock vii haffüe nogett fangett aff mett vrætte, ock for alle cristne siele, haffuer vntt, giffuett, vtlagt ock affhendt ock nü mett thettæ mitt obenbreff vnder, giffuer, vtlegger ock aldeles mett alle rettæ affhender fraa migk ock myne arffuinge til gudelige, regelbundhne ock renliffuede men, her Jens Mathiesøn, prest ock prier, conuentt ock conuentsbrødre j helig ands hwss j Randers hoss sanctæ Morthen j Aarss biscopdom til theres efftherkomme, priere ock brødre samesteds, til ewindeligh egendom eygende thesse myne efftherscreffnæ gaarde, gots ock fiskegard, huilke jegk aff guts nadhe mett myn ock myn kiere husfrues forscreffne Eline Owesdotthers forsynlighed sammenkommen ock kiøfft haffuer ock nü strax her effther bescreffuet stander, først firæ gaarde liggende j Hammelløff i Nørreherrets Dyres, j then første gaard boer nü Per Høffkold ock til aarlig lantgilde ock skyld giffuer thre ørtuge rwff ock three ørtuge biug ock j β grotæ penninge, jtem j then annen gaard samesteds boer nü Seuerin Villatzsøn ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld three ørtuge rwff ock three ørtuge biüg ock j β grotæ penninge, jtem j then tridie gaard samesteds boer nü Seuerin Lassøn ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld halffempte ørtuge rwff ock biüg ock sex grotæ penninge, jtem j then fierde gaard samesteds boer nü Jahan müremesther ock giffuer til aarlige lantgilde ock skyld een ørtug rwff ock een ørtug biüg, jtem een gaard j Lannæ j Glesborg soghen j forscreffne Nørreheret, som Anders Perssøn nü iboer ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld three ørtuge rwff ock three ørtuge biüg ock halfftiende β penninge. Ock sameledes vnder, giffüer, vtleggher ock affhender jegk, forscreffne Axel Lawessøn, ridder, pa Claxholm til forscreffne helig ands hwss i Randers een myn fiskegaard, liggende j Randersfiørd næst væsthen vp til Randers broo pa then syndre si[de], hues enæ

arm skyder nør nedher jmod vinnæbroen til midstrøme, ock then annen arm skyder synder nedher til landætt, mett alle forscreffne fiskegaards rusedet ock rettighett, som Erasmus Perssøn, radman j Randers, nü haffuer i leye aff migk, ock ther firæ faffne vp i landett pa myn æng quijtt ock frij athaffue langs vp mett forscreffne fiskegaard atleggæ theres byggefang vppa, then stund the skullæ forscreffne fiskegaard bygge ock bedre, ock enghen man skall eller maa fiske jnnen forscreffne fiskegaard eller mellom forscreffne fiskegaard ock broen mett toggher eller garn vthen prierns j helig ands hwss samestedes villie ock tilladelse, huilken fiskegaard sandemen haffue om-sworett, ock jegk haffuer giortt myn lagheffd pa, ock losæbreff er paa giffuet, at enghen maa paa forscreffne fiskegaards grwnd bygge eller hanom forbygge j noger modæ. Ffor huilke forscreffne fæm gaarde ock fiskegaard forscreffne her Jens Mathiessøn, prest ock prior, ock conuentt ock theres effter-kome, priere ock brødre j ofteneffntt helig ands hwss j Randers hos sanctæ Morthen, skullæ holde eller holde lade een sunghen mæssæ aff vors herres Jesu Christi helige fæm wnder huer fredag, nar sex slaer, j sancti Martini ock theres kirke j Randers for Vor frues altære j tornett pa then nørre side til eüig tijd. Thertil skulle forscreffne prier ock brødre vpholde ock forsie til euig tijd j theres closthers infirmaria thryy fattuge siwge-folk, som vedertørfittuge ære ock ey haffue sielffue nogett at forsie them mett eller føde them aff, saa at nar noger aff them dør, tha jndtages ther andre j theres sted, at the enghen tijd ferræ eller mindre ære een thryy. Ffindes noger aff them i behendighett, tha skullæ the vtwise ock andre j theres sted jntages, som tilforen. Skulle forscreffne thryy fattuge siwge folk vpholdes ock foresees thorfftelighen ock hederlighen mett kost, clædher ock three gode sænge, huilke sænge skullæ være skyld fraa andre siwgefolkes sænge mett eeth sprinkell ock cledning, ock mytt ock myn kiære husfrues forscreffne Elinæ Owesdotthers naffn ock vabne skulle vare pa forscreffne sænge vtskareett ock ther omkring malett til een euig bekien-delse, at begges vore arffuinge skullæ haffue tilsyyn bode til messen ock siwge folkes sænge, at the saa til euig tijd vp-holdes, som jegk thet nü sticktett skickett haffuer ock fun-

dærett. Skullæ ock forscreffne prior ock conuentt samesteds bewise mett dande men ock gode borgere j Randers, som til troende stande, at the forscreffne messæ ock thryy fattuge siwgefolk holdes, som fore standher. Vordher thet soo, thett gud forbiude, at forscreffne messæ nedherlegges, ock iij forscreffne fattuge folk jcke holdes vid mackt, som sagt er, tha mwe ock skulle myne arffuinge mett verdug fadher mett gud, tha værende biscop j Aarss, thes fuldmacktt haffue at taghe ighen forscreffne gaarde, gots ock fiskegaard, dock them jcke sielffue athaffue, men them leggæ til eett annett beqwemtt sted, hwor sodane gutz tieniste ock siwgefolk kunne vpholdes ock foresees. These forscreffne gaarde, gotz ock fiskegaard tilbindher ock beplickter jegk migk ock myne arffuinge at frij, frelse, hiemle ock tilstande forscreffne prier, brødre ock conuentt j ofteneffntt helig ands hwss j Randers ock theres efftherkomme for huer mants taltalæ, som pa kan talæ mett rættæ, huilke gaarde, gotz ock fiskegaard forscreffne prior eller conuentt skulle ey sælie, affhende eller bortskijffte fraa them j noger modæ. Thij kiendes jegk migk eller myne arffuinge enghen deell, lod eller ræt haffue j ofteneffntt gaarde, gotz eller fiskegaard effther thenne dag j noger modæ, fforbiudende alle, hwo som helst the ære eller være kunnæ, forscreffne prier, brødre eller conuent j forscreffne helig ands hwss j Randers at hindre eller hindre lade, delæ, platze, møye, vmage eller vforrettæ i noger modæ vndher gutz heffnd ock vredæ. Skedde thet sigk swo, thett gud forbiude, at nogett aff forscreffne gaarde, gotz ock fiskegaardh vortte forscreffne prier, conuentt eller theres efftherkomme j forscreffne helig ands hwss j Randers affwundhen mett noghen kirkelog, lantzlog eller mett noghen annen rettægang, tha tilbinder ock beplickter jegk migk ock myne arffuinge at vedderlege forscreffne prier, brødre ock helig ands hwss swo gott gots til lantgilde, skyld, renttæ ock beyleyghett j alle modæ, som forscreffne gaarde, gots ock fiskegaard nü forefundhen eræ, jnnen sex vgher effther thet vordher them swo affwunnen. Skall prieren j forscreffne heligands hwss j Randers haffue forscreffue firæ gaarde j Hammelløff ock fiskegaard quijtt ock frij j sitt eghett forswar, lantgilde vp atbære, j atsettæ ock aff atsettæ, gesterie

at haffue mett alle andre renttæ, retzle ock bedæ, ock myne arffuinge them encktet ther mett atbeware, vthen sware for them, om them tilsijes, ock aff then gaard i Lannæ skal prieren haffüæ sex ørtuge korn oc halftiende ß, ock myne arffuinge forswar ock gesterie aff forscreffne gaard j Lannæ alenest ock icke mere. In quorum omnium et singulorum fidem et euidens testimonium sigillum meum vna cum sigillis nobilium virorum videlicet reuerendi in Christo patris et dominij, dominij Nicolaj Clauessøn, dei et apostolice sedis gratia episcopi Arusiensis, Mauricii Nicolaj de Aagard, fratris mej, domini Erii Erii militis de Affuendsberg, Petri Erii de Vindesløff, Laurentij Magni de Thielæ et Erii Vustenje de Søbygaard, amicorum et consanguineorum meorum ad hoc specialiter rogatorum, presentibus literis inferius est appensum. Data et acta sunt hec in castro Tordop anno post incarnationem Jesu Christi filii dej millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto die lune vigesimaprima mensis Nouembris, anno episcopatus dicti reuerendi in Christo patris et dominij, dominij Nicolaj Nicolaj episcopi Arusiensis, vij^o.

Samtidig Paaskrift:

Her Axell Lawesøns ridders til Claxholm breff pa gotz i Hammeløff, j Lannæ ock pa j fiskegard hoss Randers broo.

Tillæg 7.

1497. Tingvidne angaaende nogle Vandløb i Randers¹⁾.

Alle men, thete breff seer eller høre læsse, kungøre wij Albregt Jenssen, byfoget j Randers, po Oluff Friissz vegne, Las Kleensmet, Anders Klementsens, Nis Matsens Skomager, Anders Mwrmeister, Mikel Lawrissen, Cristern Hanssen, Jes Ericsen, Terkil Andersen, Søvren Hanssen, Mattis Pedersen, Las Terbensen, Bertil Mikelsen, Jes Tordsen, Cristern Tordsen och Henrik Hermynsen, bymen ibidem, kerlig met gudh, och kungøre wii alle men, the som nw ære och komme skulle, ath aar effter gudz børd medxcvij ad festum Kanuti regis tha var skicket for oss och ffor flere danne men oppo vort byting

¹⁾ Randers Raadstuearkiv i Rigsarkivet.

hederligh man Jep Mangsen, borgemestere ibidem, han ther lofflige bedis, fek och framlede et fult stantedhe tyngis vitne aff xxvij gamle troo danne men, som var Mattis Pederszen (osv.), huilke for^e xxvij danne men vitnedhe po terris gode troo, siel och rette sandhen, først for^e Mattis Pedersen, store Terkil Andersen, Pouel Scredher, Bend Jenssen, Jep Lægi, at thenum fuluitterligt var j ret gudz sandenhet oc fulwel menttis, at then rynde oc vandlob, som løber fraa Peder Skalus gyde, gud hans siel nathe, och nedher ath til then gord, som Trowels Gudz bøenner(!), gudh hans siel nathe, fordwm vdhi bodhe, som priern vdhi then heliandz hws ibidem nw j være haffwer, och swo nedher vdhi fowrdhen, ath thette for^e vandlob och rynde haffuer lobeth ther nedher vdhi trysinds tywe aar wlast och wkerdh, och aldrj the haffde [h]ørd eller spwrd antten førre eller sythen aff noger aff therris forfeerne, ath for^e vandlob haffuer lobet anderstet nedher, en [som] for standher screffuet, och aldrj hwn var forment ther nether j for^e trisinds tywe aar førre en nw for^e pri[er haffuer] forlaffd for^e ryndde, ydermere vitnedhe och for^e vj danne men, ath then ryndde oc vandlob, som løber østen optil s . . . . . kirki gord oc nether j gammel then gord, som Hans Mwrmaster, gud hans siel nathe, fordwm vdhi bodhe, oc [nedher i] fowrdhen, ath thete for^e vandlob haffuer lobed ther nether, som for stander, oxo j trysinds tywe aar wlast [oc wkerd]. Jtem vitnedhe for^e iiij danne men, som var Søwren Hanssen, Las Kleensmet, Las Terbensen, Anders Mwrmaster, ath thenom [fuluitterligt] var j ret gudz sandenhet och fulwel menttis, ath for^e rynder och vandlob haffuer lobet ther nedher j fowrd[en, som for] stander screffuet, vdhi halftridisinds tywe aar wlast oc vkerd j alle modhe. Item vitnede for^e iiij danne[mend] Anders Klementsens, Nis Matsen, Jes Tordsen, Jes Ericen, ath thenum fuluitterligt var och fuluel mentis j ret gudz [sandhet, at det] vandlob haffuer lobet ther nether j fowrdhen, som for stander screffuet, vdhi fyrityue aar wlast och wker[d]. Jtem vitnede och ix danne men, som var Mikel Lawrissen, Bertil Mikelsen, Cristern Hanssen, Las Gørwel, Aser Suder, [Christern Tordsen], Nis Azersen, Jep Andersen, Oluf Jenssen, ath for^e vandlob haffuer lobet nether j fowrdhen, som for stander screffuet, ...

aar wlast och wkerd. Jtem vitnedhe och for^e iij danne men, som [er] Peder Søwrensen, Mattis Pedersen, Peder Jenssen, ath thenum fwluitterligt var j ret gudz sandhet, at thete for^e vandlob haffuer lobet nether j søwrden, som for stander screffueth, vdhi xx aar wlast oc wkerd, och aldrj the haffde hørd eller spurd, at thet haffuer lobet anderstet, en som for standher screffuet. Jtem vitnete oc Nis Swaan oc Jes Lassen Temerswend, at ther loo en kiste vndher for^e prierns hws, som for^e ryndde oc vandlob løb j gømel. Then for^e kiste stood the til, ath the brød then offuer diel aff henne oc forførte then nether diel effter for^e prierns befalinghe. Ath thet swo gik och foer, thet hørdhe wij och soge, och thet vitne wij met vore jngseiel. Datum vt supra.

Pergament med 16 Segl, hvoraf 9 hele og 2 Brudstykker bevarede. Paaskrifter: leset paa Randers byetting den 22 martij anno 1613, og: leset paa Randers byetting den 7 september anno 1640.

Tillæg 8.

1498. Prior Jens Mathiesen optager St. Barbaras Gilde i Randers i Helligaands Ordenens Broderskab¹).

Venerabilibus in Christo, circumspectisque viris, Senatori, Prouisoribus, Fratribus et Sororibus, ceterisque omnibus et singulis Conuiuis Conuiuii siue congregationis beatissime Virginis Barbare martiris opidi Randrusiensis Arusiensis Diocesis, presentibus et futuris, Frater Johannes Mathie presbiter et prior, ceterique conuentuales fratres Domus siue Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum dicte Arusiensis diocesis, in Spiritu Sancto recta sapere et de eius semper consolatione gaudere. Rex pacificus, cuius inexhausta est bonitas et immensa, volens sibi subditos fore pacificos et modestos, pia miseratione disposuit ciues suos per vinculum caritatis vnionis et pacis in domo domini ambulare cum consensu, ne dissentientibus pro singulis animorum motibus dissentiens quoque fieret animorum sensus, sicque jus humani federis turpiter deperiret, et dato libello repudii concordia (que nutrix est amoris vnionis

---

¹) Langebeks Diplomatarium.

et caritatis) extra mundi terminos exularet, sic enim de primis Christi Discipulis in actibus apostolorum legimus: Erant omnes pariter in eodem loco, dum replebantur Spiritu Santo, Et erat turba hominum simul fere centum viginti. Hii autem omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus et Maria matre Jhesu et fratribus eius. Et in euangelio: vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum ego sum, dicit dominus. Conuenientibus vero vobis in vnum dilectissimis in Christo Jhesu fratribus Conuiuus dicti Conuiuuii siue dicte congregationis beatissime virginis et martiris Barbare opidi Randrusiensis, vt unamini consensu in sancta congregatione vestra poteritis perseuerare cum honestissimis mulieribus vxoribus et sororibus vestris, et tandem cum Maria matre Jhesu, cum sacratissima virgine et martire Barbara et Jhesu fratribus vniversis, necesse est, quod descendat super vos Spiritus sanctus gratiam tribuens prosperandi in incepto bono crescendique ad virum perfectum centum viginti et eo amplius in presenti et gloriam in futuro. Cupientes igitur nos prefati Frater Johannes Mathie presbiter et prior ceterique fratres conuentuales dicte domus siue dicti Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum dicte Arusiensis diocesis prefatum Conuiuium vestrum, vestram congregationem siue Societatem in Christo et in ecclesia proficere crescere vel augeri, aliosque Christi fideles eo audius ad vos, vestram congregationem siue Societatem confluere dictisque vestris Conuiuio, congregationi siue Societati incorporari posse pariter et connecti, quo tam vos quam se conspexerint copiosioribus gratis confoueri, Vos prenomatos Senatorem Prouisores et Fratres Sororesque, ceterosque omnes et singulos conuiuos conuiuuii congregationis siue Societatis beatissime virginis et martiris Barbare opidi Randrusiensis Arusiensis diocesis presentes et futuros (exigentibus tam vestre deuotionis affectibus quam instantiis quotidianis) ad sanctissimi ordinis Sancti Spiritus confraternitatem, nec non ad omnia et singula meritorum suffragia, que per nos et per successores nostros Priores et fratres dicte domus siue dicti Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis die noctuque fieri donauerit in eternum nostri clementia Saluatoris tenore presentium litterarum recipimus, annectimus et incorporamus, con-

dignum beneficiis vestris participationem vobis et singulis vestrum concedendo, omnium missarum vigiliarum jejuniorum orationum predicationum laborum et aliorum piorum exercitiorum, que in dicta domo siue in dicto hospitali celebrantur, fiunt pariter et aguntur. Hoc adjecto, quod intimato nobis vel successoribus nostris prioribus et fratribus dicte domus siue dicti Hospitalis pro tempore existentibus vestro siue cuiuslibet vestrum obitu vtinam salutari iudem pro vobis et pro singulis vestrum exequiale officium nos facturos promittimus et spondemus, quod dictante regula nostra pro carissimis in Christo confratribus nostris defunctis hactenus fecerimus et amicis. Data et acta sunt hec Anno natiuitatis filii Dei secundum carnem Millesimo quadringentesimo nonagesimo octauo, die Saturni, decima mensis Februarii, nostro tali sub sigillo capitulari.

Breve fra Biskop Fr. Plum til Biskop Fr. Münter.

Ved Cand. theol. Knud Heiberg.

En af den rationalistiske Tids virksomste Biskopper var den lærde Dr. theol. og phil. Fredrik Plum, der beklædte Fyens Bispestol fra 1811 til 1834. Medens han var Stiftsprovst i København (1803—11), havde han, begejstret for Pestalozzis Ideer, i Forbindelse med Professor Sander og Præsten A. K. Holm udgivet det pædagogiske Tidsskrift »Egeria«; senere udgav han en »Haandbog for Lærere og Opsynsmænd ved Borger- og Almue-Skolerne« og til Brug i Almueskolen Læsebogen »Anders Kjærbye af Vissenberg Sogn«. I Aaret 1810 var Plum Medunderskriver paa Klagen over Grundtvigs Dimisprædiken, og stod senere som Biskop afvisende overfor de religiøse Bevægelser, der vakte ogsaa indenfor hans eget Stift, om han end formanede Præsterne, »de kære Brødre«, til »ikke at lade det mangle paa den med forsigtig Skaansel og kærlig Sagtmodighed forbundne Alvor og Aarvaagenhed, hvorved Sværmeriets Smitte kan standses eller dog saa meget muligt gøres uskadeligt«¹⁾.

Tidens »mystisk poetiske Aand« i Præsternes Kreds søgte han at modarbejde ved Vækkelse af den videnskabelige Aand; hertil sigtede baade de videnskabelige Forhandlinger ved de aarlige Landemoder, hvis Fremme Biskop

¹⁾ L. Helveg: Danmarks Kkhist, eft. Ref. II. 466.

Plum ivrigt arbejdede for¹⁾, og Oprettelsen af Stiftsbiblioteket i Odense, til hvilket han testamenterede sin egen Bogsamling.

Biskop Plums Hovedinteresse var dog Skolevæsnet og dettes Forbedring²⁾, selv om han havde et aabent Øje for, at Præsterne for den Sags Skyld ej burde forsømme deres øvrige Embedsgerning.

De nedenfor aftrykte Breve til Biskop Fr. Münster, til hvem Biskop Plum stod i et varmt Venskabsforhold, give os bl. a. et Indblik i det store personlige Arbejde, Biskop Plum satte ind paa at føre sine almennyttige Tanker ud i Virkeligheden.

Brevene fra 1812—14 findes i Sjællands Bispearkiv, Brevet fra 1821 i den Bøllingske Brevsamling paa det store kongelige Bibliothek.

1.

Odense d. 9. Maj 1812.

— — Jeg har i denne Tid meer end een Gang været paa Trolleborg i Seminarie-Affaire. Dette Seminarium er i økonomisk Henseende nær ved sin Undergang, om det ikke af Regieringen opholdes med kraftig Haand. For at redde det skal Forestillingerne i denne Tiid gaae Slag i Slag. Af Cancelliet er ikke heri meget at haabe. De smaa Seminarier, de, der koste mindst, ere de bedste! hedder det. Om Overfladighed derved udbredes — om Præsterne over Skolevæsnet forsømme deres egentlige Embede og blive Vævere paa Prækestolen — derom bekymrer man sig ikke. Overalt burde man ikke ringeagte det Seminarium, hvor en Oest³⁾ er Lærer.

Gud velsigne Dem og Deres!

Med broderlig Hengivenhed

Plum.

¹⁾ Helveg: anf. S. 453.

²⁾ jf. F. Nygård: Kristenliv i Danmark, 112 ff.

³⁾ Johan Friedrich O., Førstelærer ved Brahetrolleborg Seminarium fra 1795 til sin Død 1815. Erslews Lex. II. 483.

2.

Odense d. 10 Juli 1812.

Overbringeren er en holsteensk Skolelærer, som paa egen Bekostning gjør en pædagogisk Reise til Danmark. Jo sjeldnere dette er, jo meere fortjener han at understøttes af Skolevæsenets Venner til at naae sin Hensigt. Han fortjener ogsaa for sin egen Skyld denne Understøttelse, da han er een af Holsteens dueligste Lærere og bekjendt som god pædagogisk Skribent. Jeg har anbefalet ham til Bærens¹⁾ og Hammond²⁾; vilde De, ædle Ven! aabne ham Adgang til det Jonstrupske Seminarium, til Døvtume-Institutet og til de af Khbvns Instituter, som, foruden den lærde, befatte sig med Elementar-Undervisning. Hans Navn er B e n d i x e n³⁾.

De veed, at jeg med Varme greb Deres Idee, at indføre literære Forhandlinger ved Landemodet. Her har jeg ved Brevvexling med de Mænd, af hvilke Noget især var at vente, bragt det til, at 11 Afhandlinger oplæstes ved mit første Landemode i forrige Uge. De vare i det Heele saadanne, at vi kunne være bekiendte at udgive dem, og et Tidsskrift fra dette Stift, ligesom fra Deres, skal nu udkomme. Stiftets Geistlige og Byens Indvaanere vare for en stor Deel tilstæde ved Oplæsningen, og viiste stor Deeltagelse. Adskillige Civile meldte sig ubuden hos mig som Subskribenter, førend endnu taltes om disse Afhandlingers Trykning. Den i Sælland indførte Fremgangsmaade med frie Oplæsning, uden at Bispen paa et eget Høisæde som Mentor (saaledes i Hansens Tid⁴⁾) gjør sine Erindringer

¹⁾ Johan Hendrich B., fra 1799 Justitiarins i Fattigvæsenets Politiret; bekendt for sin filantropiske Iver, navnlig paa Fattig-, Hospitals- og Skolevæsenets Omraade; † 1813. Jf. Biogr. Lex. III. 301. Biografi, udg. af P. W. Heiberg 1813.

²⁾ Amtsprøvt Eiler H., Spr. i Brøndbyvester 1796—1820, virksom paa Fattig- og Skolevæsenets Omraade; ledede fra 1802 et Seminarium i sin Præstegaard. Biogr. Lex. VI. 551.

³⁾ Rimeligvis den som Regnelærer bekendte Jacob B. (1774—1849), Skrivemester (Førstelærer) ved St. Nicolai Skole i Flensborg 1806—46. Biogr. Lex. II. 48.

⁴⁾ Dr. theol. Peter H., Biskop i Fyen 1803—10. Biogr. Lex. VII. 36.

ved hver Afhandling, brugdes, og den fortreffelige Paludan Müller¹⁾ af Kerteminde valgtes til Medcensor med Stiftsprovsten²⁾ og mig. Indlagte Liste viser Afhandlingernes Indhold. Prof. P. E. Müller pleier at lade deslige Ting indføre i Literaturtidenden, hvorfor jeg beder, Listen maatte leveres ham.

Ved at blive valgt til Præsident i Stiftets patriotiske Selskab er jeg i denne Tid kastet ind i en Sfære, hvori jeg er saare lidet bevandret. Skal det lykkes mig at virke Noget deri, maa det skee ved Hjælp af mit Forhold til Geistligheden og ved det Bekjendtskab, jeg paa Omreisen til Kiøbstæderne har gjort med mange brave Mænd blandt de Civile. Den sidste Kongelige Opfordring treffer heldig sammen med mit Præsidentskab. Meere herom, naar Noget er gjort. — Odense holder mig i denne Sommer længere inden sine Porte, end den burde. Det er ikke saa meget de uendelige Stiftssager, som her sysselsætte mig, endskiønt min Nærværetse ved disse er nødvendig; men især Byens Skolevæsens Forbedring. Tænk Dem, da denne Forbedring efter heele forrige Vinters og Foraarets Forberedelse var kommen saa vidt, at Bekjendtgjørelsen, jeg her vedlægger, kunde udstædes, er jeg ikke kommet videre end at have 50 Børn i den nye Skole, endskiøndt nogle hundrede Børn her i Byen slet ingen Underviisning have. Skal det Heele, der, med Skole-Lokalernes Anskaffelse, Apparatets Indretning, Læreres Hvervning og fremfor Alt Penges Opdrivelse til alt dette, har kostet mig meget Arbeide om Dagen og mangen søvnløs Nat, ikke ligge paa Halvveien, maae jeg kun faa Dage ad Gangen forlade Byen. Commissionen har nu maattet deele sig, for To og To at gaa Byen igiennem, og tale med hver enkelt Familie om Skole-Underviisningen. Til denne Omvandring har jeg og

1) Jens P-M, Spr. i Kjerterminde 1801—19, senere Biskop i Aarhus. Biogr. Lex. XI. 637. Fr. Nygård: Kristenliv i Danm. 117 ff.

2) Stephan Tetens, Stiftsprovst og Spr. ved St. Knuds Kirke 1811—19, senere Biskop over Als og Ærø. Erslew, Lex. III. 307.

Kapellan Ortmann, som jeg medtog, anvendt to heele Dage af denne Uge, og ere endnu ikke færdige i vort Distrikt. Vi sætte Forældrene 14 Dage til frivillig at lade deres Børn møde i vore Skoler. Indfinde de sig nu ikke, begynde vi med god Samvittighed paa Mulcteringen, ved hvilken jeg naturligvis i Begyndelsen maa være tilstæde, om ikke utidig Barmhjertighed skal fordærve Alt.

Lev vel, og hils vore fælles Venner.

Deres inderlig forbundne

Plum.

Viis vor gode Balle dette Brev, om De troer, det vil interessere ham.

3.

Bogense d. 14. Sept. 1812.

Efterat have sovet vel ovenpaa en voldsom Tour, fortsætter jeg mit Brev af 13. d. M. Den voldsomme Tour bestod ikke i Reisen herhid, i hvorvel den i skarp Luft ei er den behageligste, da den bestandig gaaer imod Norden, men i en Spaseretur, jeg efter en lang og vel tilendebragt Raadstuesamling gjorde i Maaneskin til Harritslevgaard med Stiftsbyggningsconducteur Hank. Her boer en værdig Kone, hvem jeg ikke undlader at besøge, naar jeg kommer til Bogense, hvor kort det end er. Det er Generalinde Bardenfleth, Løvenørns Søster, og Moderen til de fortreffelige unge Mænd, der i forskellige Kredse vedligeholde det Bardenflethske Navns Ære. Den Ældste af dem har jeg fordem læst Latin med. Naar De seer ham (Kammerherren), beder jeg Dem at hilse ham fra mig. Mit Ærende her til Byen var, som jeg igaar skrev Dem, at faae de Hindringer bortryddede, som en ved Borgernes Sammenskud anskaffet Skolebyggnings Indretning lagde i Veien, hvorved Skoleforbedringen standsedes. Disse Hindringer vare af en besynderlig Art, og ere værd at lægge Mærke til for den, der ligesom jeg skal rydde op i de Øglereeder, man kalder smaa Kiøbstæder: Byefogden og Borgerne ligge

i Strid. De klage over ham, og han over dem. Saavidt jeg har kundet erfare, er hans myndige og egenraadige Handlen alene Skylden. — — Han antog i Foraaret Skole-sagen med Iver, — — Ved Formaliteter har han vidst at opholde den kjøbte Skolebygningens besluttede Flytning, indtil det nu formedelst Aarstiden bliver for sildigt at iværksætte den, hvorved Opfyldelsen af Borgernes Ønske, den forbedrede Skoleindretning, skulde efter hans Mening hindres for i Vinter. Naar Aarsagen til slige Cabaler er opdaget, er strax meget vundet. Forsynet med et Brev fra Stiftamtmanden, hvori han beder mig at handle ogsaa paa hans Vegne i alt, hvad der angaaer vor fælles Embedssag i Bogense, og ledsaget af Stiftsbygningssconducteuren, kom jeg nu herhid, deels for at bekjendtgjøre det af Cancelliet approberede Skoleregulativ, jeg sendte Dem igaar, for Skoleinspecteurerne og Byens vigtigste Mænd, som i Forveien ved Stiftsbrev vare tilsagte til en Raadstuesamling, deels for at handle om hin Skoleflytningssag. Efter Regulativets første Post blev en Skolecommission nu i Samlingen oprettet, hvorved jeg, efter mit Bekjendtskab med Byen, søgte at lede Valget til de Mænd, der ere bedst skikkede til at arbeide mod Cabale, og at virke for Sagen. Jeg havde nu ikke længere at handle med Byefogden allene, men med en Commission. Denne lod sig ved Argumenter, som Hank forsynede mig med, snart overbevise om, at Bygningens Flytning var for kostbar, og unødvendig; man besluttede at lade den fare, og kun at indrette Husene, hvor de staae, passende til deres Bestemmelse. Denne Indretning er ikke vidtløftigere, end at den kan udføres i dette Efteraar. I Dag Formiddag Kl. 9 samles jeg igien med Commissionen, for at faae Indretningernes Maade og Omkostninger, saavel som den nøieste Tid, hvori de maae udføres, nøie bestemt. Imidlertid vil min gode Hank forinden forhandle med de forskjellige Haandverksmestre. — Jeg maae slutte Samtalen med Dem for denne Morgenstund; thi

Lugten af Dyvelsdrek, som opfylder heele Huset, nøder mig til at flye.

Jeg kommer nu fra Commissions-Samlingen, som varede fra 9 til 12; men alt blev ogsaa afgjort paa bedste Maade. Gienpart af det Forhandlede skal ieg stræbe at vedlægge, at De desbedre kan gjøre Dem Begreb om Sagen. — Med Lugten, som jeg nævnede ovenfor, har det den Beskaffenhed, at jeg logerer paa et Apothek, efter Anvisning af Kirkeværgen. Jeg kunde ikke faae udrettet saa meget i Kiøbstæderne, om jeg ei havde gjort Lovens Forskrift giældende for mig, at have frit Ophold paa Kirkerne Regning.

Førend jeg reiser herfra, maae jeg fuldføre mit Brev, thi jeg har nu Roe en halv Times Tid, indtil Vognen er færdig.

Jeg lykønsker Dem til Stiftsbibliothekets Indretning i Roskilde. Riddersalen skal være bleven ret smuk, sagde en Reisende mig, som havde seet den. Hertz¹⁾ syntes meget varm for Bogsagen, og vil uden Tvivl holde Orden i Bibliotheket. At Grundtvig læser saa flittig paa Landemodet, er just ikke glædeligt. Hvorledes undgaar man at lade hans Phantasies Fostere trykke?

Det glæder mig, at de har opmuntret Kierulf²⁾ til nogen Virksomhed for Skolerne. Saalænge jeg var i Slagelse³⁾, maatte han bruge sine Evner, som ere ret gode, hertil. Han staar sig vel med Borgerne og vil være skikket til at styre en Søndagsskole. — Om Duus's Ansøgning og Deres Modstand vidste jeg allerede i Foraaret noget fra Trolleborg. I en Sag som denne burde Duus⁴⁾ og Grev Hol-

¹⁾ Jens Michael H., Domprovst i Roskilde 1804—19, Biskop i Ribe 1819—25. Biogr. Lex. VII. 418.

²⁾ Rasmus K., resid. Kap. ved St. Mikkel's K. i Slagelse 1801—17. Wiberg III. 124.

³⁾ Biskop Plum havde været Spr. ved Mikkel's K. 1796—1803.

⁴⁾ Peder Rahr D., Spr. i Haarslev-Tingjellinge fra 1813, i Vemmelev-Hemmershøj 1826—42. Erslews Lex. I 359.

stein¹⁾ ikke finde Medhold; dette har jeg sagt dem paa Trolleborg, som saae Sagen fra en anden Side. — Det er en vanskelig Sag med Opholdets Kostbarhed i Landmode-staden. Jeg frygter, at den omsider vil forstyrre vore literære Forhandlinger aldeles. Jeg har budet Provsterne og de Præster, som læse, til Bords den første Dag. En Biskop, som er raadig over sine Tiender, kunde vel gjøre dette begge Dage; derved sparedes ikke Lidt for de Geistlige. — I Deres Brev af 1: Sept. skulde være indlagt et Blad om Enkerne. Det var ikke indlagt og udbedes en anden Gang. Ogsaa er jeg nysgierrig efter at vide Udfaldet af Kampen med Stemann. De latinske Skoledisciplens Kirkegang er her i Stiftet ordentlig. I Odense, hvor man hver Søndag hører meget Godt og Skiønt af Tetens, komme alle Lærerne flittig i Kirke, hvor kunde da Disciplene blive hiemme? — Jeg har ikke havt Fortred med nogen Amtsprovst qva Amtsprovst, men vel en Dyst med en Seminarieforstander, som er Amtsprovst²⁾. Ved Seminarieexamen begyndte jeg at gjøre hist og her Spørgsmaale og fremsætte Opgaver, og ingen Hindring lagdes i Veien. Længere hen kom Historien for. Alle Forstanderens Spørgsmaal heri bleve besvarede med en Udførlighed og Lærdom, som forbausede Tilhørerne. Man troede at have Historikere ex professo for sig. Enten vare de virkelig dette, saa dømte jeg, eller de havde lært noget hist og her, at brillere med. Begge Deelee opfordrede mig til at examinere selv. I den gamle Historie, hvor man havde viist udførlig Kundskab i mange Smaating, holdt jeg mig til det Vigtigere, til lutter universalhistoriske Ting og Personer, og fik ofte intet Svar. I Fædrelandets Historie gik det endnu slettere. Jeg var neppe færdig med den første Seminarist, førend Forstanderen lydelig yttrede sin Misfornøielse. Han talte om Ubillighed, om Mistroe, som

---

1) Lensgreve F. A. Holstein til Holsteinborg. Biogr. Lex. VIII. 26 ff.

2) P. A. Wedel i Skaarup.

om han ikke kunde examinere &c. Jeg advarede ham ved et Par Ord paa Latin, og blev ved at examinere. Han gientog mine Ord, og forsøgte paa andre Maader at confundere mig. Jeg vedligeholdte Koldsindigheden, og examinerede videre. Derpaa begyndte han at ville forbyde Seminaristen at svare mig. Jeg foreholdt ham kort og alvorlig, hvormeget han derved udsatte sig, og, som om jeg ikke forstod Forbuddet, vedblev at spørge. Seminaristen svarede, hvor han kunde, og saaledes de følgende, indtil den Sidste kom for, da forbød Forstanderen lydelig og offentlig Seminaristen at svare mig. Jeg erklærede derpaa, at jeg ikke vilde spørge videre den Dag, men tage mine Forholdsregler efter det, som var forefaldet. Examen vedblev endnu et Par Timer, hvorved jeg var Tilhører. Da den var forbi med den halve Deel af Seminaristerne, og jeg ved en Samtale havde bragt Forstanderen til at indsee det Urigtige i hans Opførsel, forelagde jeg ham Alternativet: enten at jeg strax reiste bort og suspenderede Examen, hvilken jeg eene paa Directionens Vegne havde forestaaet, indtil Cancelliet havde kiendt i Sagen, eller at han den følgende Dag rolig taalte, at jeg qvæstionerede, og selv opfordrede mig dertil. Han valgte det Sidste, og opfyldte det rigtig den følgende Dag i mange Tilhøreres Overværelse. Jeg examinerede da ogsaa Raden igiennem. Derved blev Sagen afgjort paa lempeligste Maade, uden at Collegierne skulde blandes deri. Han har siden behandlet mig med al Agtelse, og jeg troer ikke at have lidt noget i Mængdens Omdømme ved denne Historie. Siig De mig nu, om De vilde have handlet anderledes.

Deres inderlig hengivne

Plum.

Indlagt følgende:

Deres sildigere kiære Brev med sidste Post kan jeg kun besvare med et Par Ord. De har fuldkommen Ret, at man ikke bør skrive til Cancelliet in corpore uden i yderste Nødsfald. Men De har og vistnok Ret i at ansee

Sagen for vigtig. Dette, De melder, skal bestyrke mig i det Forsæt, videre at samle Data til en Beskrivelse over den stedse meere tiltagende Løsagtighed. Ogsaa skal jeg skrive til Bloch¹⁾ om Sagen.

En Omstændighed, hvorom jeg siden skal skrive, bevæger mig noget nær til at reise til Als i Morgen. Derfra skal jeg faae Tid at tale med min ædle Ven.

d. 16 Sept.

t. t.

Plum.

4.

Odense d. 10. Jan. 1813.

Hjertelig Tak for sidste Billet, og for Meddelelsen af det engelsk-danske Nye Testamente. Det var en god Idee, at et Exemplar heraf bevares i alle Bispearchiver til Beviis for Efterslegten, at vor Old dog ikke var i den Grad fordervet, som den ellers af saa mange Merker maae synes.

Deres Yttring om Cancelliet er mig ubegribelig. Jeg har i forrige Aar længe og alvorlig modsat mig de tidlige Confirmations Bevillinger, og, uden at bekymre mig om, at den eene Resolution efter den anden ikke syntes at agte paa mine Erklæringer, vedbleven at sige Collegiet Sandheden. Det er ikke Cancelliets Skyld, at disse hyppige Ansøgninger om venia ætatis nu ere saa got som ophørte her i Stiftet. Hvor megen Brevvexling med Præster og Provster det har kostet mig at bringe det hertil, kan jeg ikke beskrive Dem. Dette og adskilligt andet vilde jeg ikke have gjort, om det havde været min Sag at føie mig efter Tidens Aand, som ikke sielden udtaler sig i de collegiale Breve. Eet Princip har Kiendskab til denne Aand hidtil buddet mig at følge: selv at afgjøre Alt, hvad der angik det Religiøse og Præsteembedets Væsen, og heller vove Noget, end spørge Cancelliet. Saaledes maatte en Præst i forrige Uge reise 12 Miile, efter min Citation, for her i Bispegaarden at modtage Erindring om det Uvær-

¹⁾ Jens B., Biskop i Viborg 1805—30. Biogr. Lex. II. 404.

dige i, at han havde taget sig paa at være Incassator i et verdsligt Stervboe for at vinde nogle hundrede Daler. Jeg har havt et Par Tilfælde, hvori Præster af Embedsiver havde forløbet sig og foranlediget Uordener i den Grad, at de maatte være bleven straffede, om de vare bleven dømt af Jurister efter Lovenes Former. Vi i vor Stilling kunne afgjøre Sligt i Mindelighed, og skaane retsindige Mænd, uden at Præstens Embede lider. I det ene Tilfælde gik Sagen dog, længe efter at jeg ansaae den for endt, ad en anden Vei til Cancelliet. Jeg maatte erklære, og sagde da reent ud, hvad jeg havde gjort, og hvorfor jeg ikke lader Sligt gaae til Collegier. Man har og, som jeg med Glæde merkede, ladet det beroe ved min Afgjørelse. At De, ædle, virksomme Mand! skulde være miskiendt, kan jeg ikke troe. Det er en øieblikkelig Stemning, en hastig opkommen Modvind, hvoraf jeg vel vilde havt dobbelt saa mange, om jeg var dem saa nær, at de kunde blæse paa mig.

Holms Commentare over Lærebogen har glædet mig inderlig¹⁾. Vi maae endelig arbeide paa at faae den ret udbredt i Menighederne. Men Balle! — hvad siger han derom? kan han skjule det for sig selv, at hans Lærebogs Usselhed er ved den bleven aabenbar? Han trøster sig, tænker jeg, ved Grundtvigs Verdens-Krønike. Hvilket Galimathias blandet med Genialitet indeholder den ikke! Hvor mange ny Synspunkter midt i al denne gamle Postilvæv! Hvor Lidet allevegne af den Ydmyghed og Kierlighed, som Forfatteren stedse har i Munden! Maatte den ikke gjøre Christendommen latterlig for mange! Dens vrangte Anvendelse af Bibelen og det pietistiske Sprog er altfor komisk til, at det ikke af Vittighedsjægere skulde blive misbrugt!

En Kommissionsnedsættelse til Kirkedisciplinens Bedste

---

¹⁾ »Undervisning i Religionen for Ungdommen med Hensyn til den anordnede Lærebog» af A. K. Holm, fra 1797 Præst ved Holmens Kirke, Holmens Provst 1823—48, † 1851. Biogr. Lex. VII. 562.

er artig nok¹⁾. Har Clausen²⁾ givet Anledningen? Han, som er rigorøs, og Gutfeld³⁾, som er lax i denne Post, vil atter heri blive de stridende Sider; men Ørsted er den rette Mand til at forlige dem. Faae vi en Lov, som binder til sin Kirke, vil tvungen Kirkegang finde Sted her som i Khavn; thi her gaae nu alle Sogne til St. Knud, for at høre Tetens, medens de øvrige Kirker staae tomme. Hvad den udvortes Veltalenhed angaar, er han den største, jeg har hørt, eller rettere seet; thi det, man seer, er egentlig hans Fortrin. Kom De her i Kirken, vilde De troe, at det fordervede Odense paa een Gang var bleven religiøst; men det er egentlig en æsthetisk Fornøielse, man søger. Dog, denne kan føre til noget Bedre. Tak for sidste Ordinationstale; jeg har læst den med megen Deeltagelse.

Gud velsigne Dem og alle Deres i dette Aar!

Gid den huuslige Glæde, som er skienket Dem igien ved den gode Bispindes Helbredelse, ingensinde maae tabes!

Deres inderlig hengivne

Plum.

Hvad Sensation gjør Frue Stael Holsteins Nærværelse i Khavn? Frue Bruns Beskrivelse over hendes Talenter i 1ste D. af »Episoden« har mangen Gang vakt det Ønske hos mig, at reise til Khavn. Det kan desværre ikke opfyldes. Lad mig endelig engang vide, hvorledes den velsignede Frue Brun nu befinder sig.

5.

Odense d. 15 Maj 1814.

Megen Tak for sidste kiære Brev af 30. April. At De, kiæreste Ven! er fornøiet med det, som her er skeet, og tager varmt Deel deri, er mig vigtigere, end De kan forestille Dem! Af Stiftsbibliotheket troer jeg og, at man efter

¹⁾ Jf. Helveg: Kirkehist. efter Reform. II. 392; L. Koch: Den danske Kirkes Hist. 1801—17. 155.

²⁾ Stiftsprovst H. G. Clausen. Biogr. Lex. III. 606 f.

³⁾ F. C. Gutfeld, Holmens Provst 1811-23. Biogr. Lex. VI. 324.

Omstændighederne ei endnu bør fordre Meere. Siden dets Oprettelse har Veien til Udlandet været spærret, og Auctioner efter Videnskabsmænd have ikke fundet Sted. Da det er anlagt for alle Fag (og det maatte det, naar Godseiernes og de Riiges Deeltagelse skulde vækkes) saa maatte alt medtages, hvad der skienkes, Godt og Maadeligt, omne scibile. Det ringere Gods hører dog til Literaturens Historie. Her staae nogle mystiske Sager og adskillige Hexebøger, som Hein har skienket. Ogsaa Sligt bør have sin Hylle. Hein, som i denne Tid er død, har efterladt et stort og i nogle Fag meget vigtigt Bibliothek. Skulde det blive solgt, hvilket endnu er uafgjort, veed jeg kun een Maade til at nytte denne Auction for Stiftsbibliotheket: det er, at bekjendtgøre mit Ønske, at kiøbe deraf for Ex. for 4000 Rbdr. N. V. saaledes, at denne Sum tilveiebringes ved Actier. Hver Actie kunde være 20 Rbdr. Planen fordrede altsaa 200 Deltagere, hvis ikke, som maae formodes, Enkelte vilde tage flere Actier ad Gangen. Pengene betaltes tilbage af Stiftsbibliothekets aarlige Indtægter, ved Lodkastning, i en ubestemt Række af Aar. Lykkedes denne Plan, var det et stort Beviis paa videnskabelig Almeenaand for dette Stift. At Nogle da vilde ganske skienke Bibliotheket deres Fordringer, maatte man giøre Regning paa. — Paa Mandag har jeg en Samling hos mig, hvori Gh. Raad Bülov, Kherre Greve Bille Brahe, Stiftsprovsten, Amtsprovsten for Odense Amt¹⁾ og to af dette Amts samtlige Geistlige valgte Præster tilligemed mig vedtage og underskrive en Fundats til Stiftsbibliotheket, som da indstilles til kongelig Confirmation. I Henseende til de 'geistl. Conventer tør jeg love for, at Deres Frygt ikke skal blive grundet. Den Misbrug, som forstum fandt Sted i dette Slags Samlinger, er slet ikke Tonen her; den er ogsaa forebygget i den for hvert Convent vedtagne Orden; des-

---

¹⁾ Spr. i Lumby, P. V. Lütken, Amtsprovst for Odense Amt 1807—36, jf. Nygård: anf. Skr. 115 f. Biogr. Lex. X. 557.

uden besøger jeg selv Samlingerne, saa ofte jeg kan. De have vist sig særdeles nyttige for den praktiske Embedsførelse, da de pastorale Samtaler, som ikke lade sig høre i en stor Cirkel ved Landemode, her, som i Vennekreds, bedst holdes. Her oplæses og debatteres ogsaa de Afhandlinger, som siden i fuldkommen Form komme frem ved Landemodet. Paa Trykningen har man her ei endnu kundet begynde formedelst Tidernes Besværlighed; dog haaber jeg, at Noget vil udkomme i dette Aar. — Søndagsskolerne fordrer utrolig Opmærksomhed, om de alle vegne skal lykkes. For denne vaagne Opmærksomhed er Stiftet bekvemmere, end noget andet i Danmark, da jeg fra Odense i kort Tid kan være i hver af de 7 Kiøbstæder, som ligge omkring mig; men da Alt her skal trives ved de Vedkommendes frivillige og ubetalte Virksomhed, og da Cancelliet ikke nu, som fordem i Cancellipræsident F. Moltkes Tid, understøtter Bestræbelserne ved Opmuntrings-Breve, saa standses let det begyndte Gode.

Prof. Andresen¹⁾ har rigtig bragt mig Deres Svar paa mit Spørgsmaal og min Bøn, angaaende Overladelsen af Dubletter eller kasserede Bøger fra Sællands Stiftsbibliothek. De har fuldkommen Ret i, at man i deslige Ting maae bruge Forsigtighed. Ret meget takker jeg for det mig ved Gh. R. Bülov nylig givne Løfte, at De af egne Bøger vil skienke os nogle. Bogh. Schubothe har med denne Post faaet Brev om at modtage dem. Maaskee De vil have den Godhed at lade dem bringe til ham, hvis han ikke før Deres Visitatsreise lader dem hente. Meget Lykke ønsker jeg til denne Bornholmske Visitatsreise. Min gamle Ven, Amtsprovst Jensen²⁾, beder jeg hilse. Siig ham, at det lille Qvistkammer hos Degnen paa Graabrødre Kirkegaard, hvor han og jeg i vor Skolegangs Tid

¹⁾ Professor Christopher Schrøder A., Spr. i Vissenbjerg 1805—20, i Kjersteminde 1820—32. Biogr. Lex. I. 255. Nygård, anf. Skr. 189 ff.

²⁾ Johan J., Spr. i Rønne og Amtsprovst 1808—24, gik i Odense Skole 1771—78. Erslews Lex. I. 775

sadde med Hansen, og læste Moses in Midian, og regnede Algebra for 4. Sk. Timen, endnu er det samme. Ogsaa Hr. Grønbech¹⁾ beder jeg at hilse; og skulde de komme til Christiansøe, hvor Balle altid kom, beder jeg for Alting at hilse Commandanten Munk, med Tillæg, at jeg nylig har glædet mig ved at modtage hans Brev. — Mange Hilsener til Frue Bispinden og alle Deres kiære Børn fra enhver af mine. Gid vi i Sommer maatte sees her i Fyen.

Deres inderlig hengivne

Plum.

Gehr. Bülov beder at hilse og undskylde, at han ikke skriver idag.

6.

Odense d. 25. Apr. 1821.

Her sender jeg Deres Høiærværdighed Kjede[n] selv paa Kong Hans' Steen med alle accessoria. Korset er omtrent, som Abildgaard har tegnet det. Alt, ogsaa Medail- len, er tegnet i den Størrelse, det har paa Steenen. Jeg tør sige at Tegningen er ganske nøiagtig. Hvad der er utydeligt paa den, er det i samme Grad paa Steenen. Man skulde ikke troe, at det, Medaillen viser, var Maria og Barnet; men det er dog uden Tvivl intet andet.

Deres Opdagelse, kjæreste Ven, er særdeles vigtig²⁾. Det Astronomiske deri gaaer over min Horizont, men saare nysgjerrig er jeg efter at læse de Undersøgelser, den vil foranledige. Derved vil da Paulus, Comment. I, 206 f., Hegewisch, Chronol. 123 f., Noget i Gablers Journ. für auserles. theol. Lit. I, 244 f. og især den nyeste Grand- sker over denne Sag, Wurm i Bengels Archiv. XI, 1 f. 261 f. komme i Betragtning.

Deres Brevs Slutning er sørgelig. Jeg tør ikke ind-

¹⁾ Niels G., Spr. i Rø paa Bornholm 1806—21.

²⁾ Jf F. Münters Skrift: Der Stern der Weisen (Kph. 1827).

lade mig deri. Gud velsigne Dem og Deres! Jeg glæder mig til Familiens Komme til Sanderumgd, og haaber, ogsaa at see Dem selv.

D. hengivneste
Plum.

PS. Som sagt, indeholder Steenen intet Meere af det Omspurgte end det, som Tegningen viser. Naar jeg siger: Korset er omtrent, som Abildgaard har tegnet det, saa mener jeg de Figurer, hvoraf der findes hele 4, for og bag Elefanterne. Ellers findes intet Kors, uden det skulde være den Figur under Medaillen. — —

Megen Tak for mine Subscriptionsplaner.

Arild Hvitfeldt og Præsten i Faarevejle.

Ved **H. F. Rørdam.**

For nogen Tid siden fik jeg en Meddelelse fra Hr. N. Hansen, Lærer i Aaker østre Skole paa Bornholm, om at der i »Bornholms Museum« i Rønne var deponeret et Brødrene Peter og Jokum Brandt i Bodilsker tilhørende Exemplar af Christian III's danske Bibel, der formentlig ikke var uden Mærkelighed. I Randen af denne Bibel fandtes nemlig en Del Antegnelser med en meget gammel Haand, der efter Indholdet af dømme hidrørte fra Præsten Jørgen Jensen i Faarevejle i Ods Herred og for en stor Del drejede sig om dennes Sammenstød med Rigens Kansler Arild Hvitfeldt, der 1597—1609 var Lensmand paa Dragsholm Slot i Faarevejle Sogn. Tillige meddelte Hr. Hansen Afskrift af en Del af disse Antegnelser, for saa vidt han havde kunnet tyde den ofte afblegede Skrift, idet han gjorde opmærksom paa, at en Del af det skrevne nu var ødelagt derved, at Bogen ved Ombinding i en nyere Tid var bleven beskaaret saa uheldig, at meget, af hvad der før stod i Randen, var gaet tabt ved Beskæringen. Hvorledes Bibelen, der maaske har været Faarevejle Sogns Kirkebibel, var kommen til Bornholm, kunde Meddeleren ikke oplyse: men nogle Antegnelser i samme viste, at den allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede fandtes her.

Da jeg nu for nogle Aar siden havde gjort Historie-skriveren Arild Hvitfeldts Levned og litterære Virksomhed til Gjenstand for Studier, hvis Resultat foreligger i mit

Skrift om denne Mand (Kbhvn. 1896), maatte Hr. Hansens Meddelelse interessere mig, og ved godhedsfuld Bistand af vedkommende fik jeg derfor Exemplaret af Bibelen udlaant til det st. kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, hvor jeg saa nøjagtig som mulig gennemgik, hvad der var levnet af de oprindelige Antegnelser, og dels rettede Hr. Hansens Afskrifter, dels tilføjede, hvad han havde forbigaaet, idet jeg dog maatte lade adskilligt ulæst, der ved Beskæringen var blevet i den Grad mishandlet, at der, selv ved dristige Gisninger, ikke var noget at udbringe deraf.

Optegnelserne ere af kirkehistorisk Interesse, for saa vidt som de give mærkelige Oplysninger om den skarpe Modsætning, som der ved Overgangen fra det 16de til det 17de Aarhundrede var mellem Mænd af den kryptokalvinistiske Retning, hvortil Arild Hvitfeldt hørte, og saadanne, som strængt holdt paa den lutherske Lære, særlig med Hensyn til d. h. Nadvere. Et og andet i de Forhold, som derved fremkom, minder om Tilstande, der ere kjendte fra vor egen Tid. Præsten i Faarevejle kunde ikke med Rolighed finde sig i, at Lensmanden paa Dragsholm, der var hans Sognemand, viste ham aabenbar Tilsidesættelse, idet han ikke vilde gaa til Alters hos ham og tildels ogsaa søgte sin Kirkegang hos Nabopræster, hvis Forkyndelse maa antages at have stemmet bedre med hans egen theologiske Opfattelse. Dertil kom nu ogsaa andre Tvistepunkter, i hvilke Præsten mente, at der skete ham Uret.

For øvrigt indeholde Optegnelserne adskilligt, der kan være oplysende i historisk og topografisk Henseende, bl. a. vedrørende Omlægning af Grænserne mellem Faarevejle og Asnæs Sogne, noget der ellers ikke plejede at røres ved. Til Stedets Præstehistorie give Optegnelserne nogle Bidrag, som næppe findes andensteds og ikke ere uden Betydning, da de føre tilbage til Overgangen mellem den Tid, da Dragsholm var Roskilde Biskops faste Borg, hvor en »Provst« for den nordvestlige Del af Sjælland residerede, og hvor Alteret i Slotskapellet betjentes af en Kapellan, der tillige

var Slotsskriver og rimeligvis ogsaa har gjort Tjeneste i Faarevejle Kirke — og den Tid, da man maatte skaffe Midler til, at en luthersk Sognepræst kunde have sit nødvendige Udkomme paa et Sted, hvor »Bispebordet« forhen havde tilegnet sig næsten alle præstelige Indtægter¹). Optegnelserne vise for øvrigt, at Præsten i Vallekilde og Hørve ogsaa til Tider — før Reformationen — har gjort Tjeneste i Slotskapellet. Om Erindringen derom har været Anledning til, at Arild Hvitfeldt jevnlig søgte Hørve Kirke, maa vi lade staa hen; det er dog vel næppe rimeligt.

Efter Reformationen ansattes der en fast Sognepræst i Faarevejle, som tillige, i det mindste til visse Tider, holdt Gudstjeneste i Dragsholm Kapel²). I Mussenii haandskrevne »Catalogus pastorum Sielandiæ« (Gl. kgl. Saml. 2990. 4°) nævnes følgende tre Præster som de første, der efter Reformationen have bekendt »Faarevejle og Dragsholm Slot:«

»Hr. Michel Christensøn, Præst udi 36 Aar.

Hr. Jørgen Jensøn ab An. 1573 ad An. 1614, det var udi 41 Aars Tid.

Hr. Jacob Jensøn udi 9 Aar, ad ecclesiam Herføgelense vocatus An. 1624.«

Denne Angivelse passer dog ikke ganske med de Oplysninger, Hr. Jørgen Jensen selv meddeler i sine Optegnelser (ndf. S. 65). Af disse ses nemlig, at der før Hr. Michel Christensen har været en Præst, der fra Faarevejle kaldtes til Soderup. Hr. Jørgen Jensen synes først 1582 at være bleven Sognepræst. Men det er meget sandsynligt, at han tid-

¹) Dette var vistnok Grunden til, at Præsten i Faarevejle senere oppebar en »Aarsløn« af Dragsholms Len (s. Rørdam, Ar. Hvitfeldt, S. 185).

²) I anf. Skr. S. 185 har jeg, forledet af en urigtig Notits i Magazin t. den danske Adels Hist., S. 115, sagt, at Johannes, Kapellan paa Dragsholm, døde 1575. Af Grundtvigs Udgave af Ejler Brockenhus's Kalender (Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. VI, 324) ses, at der skal læses: Johannes Chapitanus, og Grundtvig har rigtig bemærket, at derved skal forstås den fangne skotske Kaptajn John Clark.

ligere har været Kapellan hos Hr. Michel Christensen, om hvem han beretter adskilligt, der synes at bero paa sidstnævnte Præsts personlige Meddelelse til ham. I ethvert Tilfælde var Hr. Jørgen Jensen Sognepræst i Faarevejle 1584 og endnu 1610; i begge disse Aar forekommer han nemlig i de sjælandske Præsters Hyldingsfuldmagter¹⁾. Fra Aaret 1592 haves et Kongebrev, hvorved det gjordes vitterligt, at eftersom Hr. Jørgen Jensen, Sognepræst til Faarevejle Sogn, havde givet tilkjende, at han havde et saare ringe Sogn, og at Jorden til hans Præstegaard kun var daarlig, saa tillodes det ham at ombytte en Gaard i Svinninge, som Biskop Oluf Mortensen i Roskilde i sin Tid havde henlagt til Kirken og Præsten i Faarevejle, med en øde Gaard i Faarevejle, hvis Jorder han bekvemt kunde dyrke sammen med Præstegaardens Areal²⁾.

Her følge nu Optegnelserne kronologisk ordnede, for saa vidt de have kunnet læses. Hvad der staar mellem [ ] er Udgiverens Forsøg paa stoppe Hullerne i Texten.

Ved Ezechiel XIV.

Anno 1559 August 10 er K. Fredrich 2 kronet i Kiøbenhaffn.

Ved Slutningen af Genesis.

Anno 1574 vor Eggert Vlfeld lenz mand paa Roskylle gaard offuer [all] Siellandz stigt, oc da kom de papijrs bøger at schriffue kirckens regen[skaff i].

Ved Slutningen af Ezechiel.

Anno 1599 then 3 søndag i Aduent da gick Ar[rild] Huitfeldt først tiill sacrament, efter hand hagde annam[met] Draxholm i forleningh; [hand bleff berettet³⁾] aff Her Eske⁴⁾

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 405 og V, 149.

²⁾ Danske Kirkelove II, 494—5.

³⁾ De indklamrede Ord maa indskydes, skjønt der forøvrigt ikke er noget Hul paa dette Sted i Mnskr.

⁴⁾ Hr. Eske Bertelsen i Højby var Hvitfeldts gode Ven (s. Rørdam, Ar. Hvitfeldt, S. 147).

i Høyby, huil[chet ey] var tilforn skeet aff nogen lendz-
mand i xx aard.

Anno 1600 dominica Judica vor oc Her Eske de[r oc]
gaff hannem sacrament.

Orsagen, at sogne presten ikke m[aa berette hannem,
er] denne:

Først i Hermand Julls¹⁾ tidt bleff her drefft nogle
men[nesker], oc icke bleff sagt nogen ret aff offuer disse
mandrabe[re. En] vor den Kong^e Mtt^s bonde, som vaar
Jørgen Jyde [aff Star]reklint, den Tommes Staalmeister
slo ihiell, oc bleff [der siden] giffuet hans hustru xvj
marck for. Fordj ieg straff[ede] synd oc det forgiftige
horerj, hans folch brugte, fo[rklagede] Hermand Jull presten
for Arill, saa hand bleff hannem [vgunstig].

Ved Slutningen af Salomons Ordsprog.

Anno 1600, dominica 14²⁾, da vor H. [Jørgen] Nar-
rensis, ieg skulde sagt Errensis³⁾, me[n maa]ske ieg sagde
ret⁴⁾, paa Slottet oc berett[ede Jom]fru Beate Vrne⁵⁾, oc
giorde tieniste i [mit] kald etc.

Ved Slutningen af Joel.

Bleff lig begravne af slottet i Hørre 17 Martij . . . . .

Anno 1601, 10 Februarij døde der en Jomfru paa
slottet, ved naffn Beate Vrne, som Arrild havde hoss sig,
oc vaar megitt gammel⁶⁾. Den bleff indsætt i Forueyle
kircke 17 Martij. Den 20 Martij bleff vdført oc kom thiill
Herlufsholm at ligge.

¹⁾ En af Hvitfeldts Forgængere i Dragsholms Len, 1587—95; s. Dansk
biogr. Lex. VIII, 569.

²⁾ Her er glemt: post Trinitatis.

³⁾ Jørgen Pedersen Errebo, Sognepræst i Asnæs.

⁴⁾ Nemlig, at han var en Nar.

⁵⁾ Arild Hvitfeldts Søkendebarn.

⁶⁾ Hun var dog kun 53 Aar gammel.

Ved Begyndelsen af Ordsprogene.

Anno 1601, Augusti 1, da [bleff] Erick van Anzfeld¹⁾ indsæt paa Dra[xholm] i Arrild Huitfeldtz tiid.

Foran Judiths Bog²⁾.

I Naffn Gud fader, søn oc hellig Aand, Amen.

Effterdi her ind falt en suar pestelendz offuer Dan-nemarch i dette aard [1602], saa ieg vor befryctendis, at Gud schulle visselig lade mig vandre i kir[cke, som] den gode, fromme Simeon begierede; at ieg schulle icke lades effter [vden noget] sant testament paa Faareueyle kaldz beschæden, saa megit som [min] formand, salig Her Michil Christenssøn, gaff mig tilkende; de[r nest] huorledis det haffuer sig begiffuet i min tid. For [mig vor] hand sogne prest i xxxvij aard, oc ieg vuerdig xx [aard]; dog det icke ful[dt bleff] till xx. Fordi [besluttede ieg] dette at schriffue . . . . . anno 1602.

Salig Her Michil bleff ordenerit i Helsinørs kloster, som vaar aff det . . . . . orden. Der klosterit bleff ødelagt, kom hand thill velby[rdig] Pojuel Laxmand hans børn at informere, saa ville hand offuer till Jyl[land at besøge] sin slect, oc kom saa tiill en aff sine slectinge i B . . . . ., hed Her Hans, hand raadførde hannem till dette kald, fordj den prest, [som vaar for] hannem, bleff kallit her fra oc tiill Zoderopp synden [Elffuer]brodam. Her vaar en mand i Orderopp, hed Peder Ipssøn, hand sag[dis 100 aard oc] ældre, oc hand aldrig kom ihu nogen prest her at vere begraff[uen i] denne kircke eller kircke gaard.

Her vaar saadan schijck her i sognen, at ald boghuede tiende ba[res ind i kir]cken oc lagdes hos alterit, oc der

¹⁾ Søn af Henrich v. Ahlefeldt til Königsförde, der døde 1590. Sønnen artede sig ilde og gjorde saa mange gale Steger, at hans Brødre fik Kongen til at lade ham indsætte paa Dragsholm 1601, hvorfra han dog kom ud Aaret efter. (Voss's Excerpter XVI i Rigsarkivet).

²⁾ Hele Judiths Bog er beskrevet rundt om i Randen, men saa afbleget og forskaaret, at det er saare vanskeligt at faa noget samlet ud deraf.

schiffte prest[en oc] kircken det. Der den suenske krij begyntis, oc kongh Frederich 2 beh[oldt] kierckens tiende, saa formedelst at Orde[rop oc Tømm]erop oc Stubberop icke laa her i sognen, oc vaar kircke verie besuerlig[at faa] kirckens rente, da giorde de for^{de} iij b[yer en] foræning i salig Doctor Hans Albretsons neruerelse, at de tre [byer schu]lle giffue penge till brød, vin oc anden kirckens behoff, huilche [penge] ieg oc kircke verge haffue oppebaarit i min tid, som Oluf M . . . . . i Vædinge oc Niels Andersson i Faareueyle for xxv aar sid[en giorde. Fra] denne tid oc aard begynte Her Michel Hanssøn, sogne prest i Valle[kielde], at oppekreffue ald den smaaredzellis tiende aff de thre [byer], saa ieg foruiste dem fra mig, fordj ieg icke kunde faa nog[en tiende aff] dennem. 3 aard der effter eller paa tredie kom saligh kong [Frederich] 2 her i hærrit, da var ieg, Christofer degn oc Per Ipsøn oc . . . . . [som] boe i Orderop, for hans Naade, oc da finge vi saadan [bescheden: tienden] at ligge, som det hagde veret aff arrildz tid, saa schulle det [fremdelis vere]. Oc drog saa her fra oc til Anduorschoff, der bleff k[ongen] . . . . .
 . . . . .
 bønder i de tre byer bleff . . . . . saa de ginge veluillig till . . . . . hannem oc Her Michil samme tiende for . . . . . kircke verge till Vallekielde kircke. [Saaledis ble]ff Faareueyle kircke aff met den boghuede tiende.

[Met] Draxholm haffuer det sig saa: i bispens tid vaar her ingen sogne prest. [Bisp]ens prouist holt cappelan her altiit, oc den, som var cappelan [her], vaar schriffuer paa Draxholm, saa giordis der nogle tienister, [som alle] vor paffuelig schyche; en aff de tienister giorde Vallekielde prest . . . . .

Der ieg bleff kallit hid, da hagde min formand, salig Her [Michil], bekommet 3 pund korn aff kongens anpart tiende¹⁾, for her vaar da [ingen avl] eller brug til preste-

¹⁾ Dette skete ved det saakaldte Klemmebrev af 9. Maj 1555 (Rørdam Danske Kirkelove I, 439).

gaarden, vdi D. Petrj Palladij tid, oc hand [forhvervede presten aff] slottet j pund rug, j pund byg, j færing smør, j boell galt [samt] . . . oldengield.

.....
oc Stubberopp det kongebreff, huor det schulle være imellum de s[ogne] Vallekielde oc Faareueyle, endog sagen vaar begint tilforn i Fr[antz Lau]ritzøns tid¹⁾, oc vaar det første aard, effter Henrich hagde faa[et Draxholm] i forlening. See det datum, naar Henrich Vind k[om her hid]²⁾. Hand brugte tingit meget oc vor . . . . .

Der hand hagde haft slottit paa andit aard, fih hand en Jude [quin]de, hed Helle; den afflede hand tu børn med; den forgiftig schand[seck], hun foruende hans hierte, saa hand icke vaar den mand, som h[and hagde verit] tilforn; men hand moxen bleff affue med forleningen for hendis [schyld] oc falt i en suar siugdum, saa hand ner vor død . . . . .

Ved Slutningen af Sirachs Bog.

Huorledis Tømmerops tie[nde kom] fra denne sogn, som Høffue mend [skulde yde] mig, siunis icke med low oc [rett].

Anno 1602³⁾ 5 Augusti kom der ollinge imellum Vædin[ge] oc Høffue, oc vor en Torsdag, endog der vor ingen trette imellum for^{de} [mend]; men Klaus Mortenssøn⁴⁾ gick oc sagde dem, huor de schulle sætte stene[ne]. Fredag soer de marche skiell. 13 Augusti dømte Eske Christenssøn i Ho . . . den fra Forueyle oc till Asnes sogn; men huor de siden haffuer h[andlet met] samme tiende, kiendis vel, fordi ieg kunde altid faa tu pund korn oc [meere]; men nu staar hand forpactit for 6 skepper. Saadanne tyranner leffue[de] den tid. Quod sequitur spectat!

¹⁾ Denne Mand var Foged (og Lensmand) paa Dragsholm 1565—78 (s. Dansk biogr. Lex. X, 139).

²⁾ Henrik Vind var Lensmand paa Dragsholm 1578—87.

³⁾ I Hdskr. staar 1600, hvilket sikkert er en Uagtsomhedsfejl.

⁴⁾ Rigens Skriver og Arild Hvitfeldts højre Haand.

At nogen skulle sige mig det effter, som bispen d: P(eder) V(instrup) siger i s[in schriffue]lsse, at hand intitt vil haffue der met¹⁾, fordi ieg sagde hannem det icke før, s[om hans] schriffuelse lyder, da forfar, om ieg kunde komme her fra Torsdagen om middag[en] till Kiøbenhaffn, [oc] om morgen til tinget, som ieg vil oc sætte hans bre[ff] . . . hues ieg kand²⁾ en copie.

Tiltallen til mig vor saadan, at ieg skulle sige, huor ledis det kom ti[ll] Foruey]le sogn, oc huad breff ieg hagde paa den tiende, huor till ieg ku[nde icke] andit suare end: det hagde liggitt alle dage der till.

Velbyrdig A: Huitfeld lenzmand suarede mig, at effterdi hand [lod den] prest i Asnes gjør dem tieniste, børd hand oc haffue tiende. Men [om kon]gens iordbog komme i rette, saa sae man, huad rett vor.

Alle de, som haffuer tilhiulpet, at den tiende kom her fra den[ne] sogn oc till den sogn Asnes, komme offuer dem alle de forban[delser], der staa i den ganske Hellig Schrifft.

Ved Enden af Leviticus³⁾.

[Anno 1]602, ten 5 Augusti hagde Klaus Mortenssøn oldinge imellum Vædinge [oc Høffu]e marck fra Smekebech⁴⁾ oc til Odboe læd, for den orsage at Høffne mend [fick] en iord at bruge, som kallis Tømmerops iord, oc de giffue der aff til [slottit] tu pund, naar den er inge; oc til Bryde gaarden i Vædinge ligger nogen [Tøm]merops iord tiill, oc giffuir it pund korn till slottit, naar den er inde. [De haff]ue i min formandz tid oc min giffuit tiende aff Tømmerops iord till [tre] tiender till Forueyle sogn, som er i voris tid lxxv aard; oc vor [der en] mand i Or-drop, vid naffn Per Ipsøn, vor hundrede tiuffue oc siu

¹⁾ Her synes at være glemt: at skaffe.

²⁾ Et Ord synes at mangle, maaske: bekomme.

³⁾ Antegnelsen her vedrører samme Sag som ovenfor.

⁴⁾ Læsningen er ikke ganske sikker; maaske skal der læses: Smakebech.

[aard gam]mell, oc hans fader vor hundrit oc siu aard; oc sagde forneff[n]de [mand], at baade hans fader oc hand aldrig hørde anderledis, end der laa tre . . . . . Tømmerop, oc formedelst Høffue laa neder ved Hindelst¹⁾ bæch oc [hagde in]gen fægang eller fædrift paa Liungen, bleff Høffue affbrudt oc sæt [saa nær] op tiill Tømmerop, at Tømmerop motte læggis øde, oc iorden bleff [delt e]mellum byerne, oc formedelst Tømmeropp laa i Forueyle sogen, bleff [de giorte] tiill sogne mend. Der ieg bleff delt tiill tinge oc bleff tilspurd, [huad] adkomst ieg hagde at tage tiende aff Tømmerops iord, huor tiill [ieg] suarede, at det hagde altid ligget der til sognen, oc min formand hagde det [oppebaare]t i xxxvi aard, oc mine breffue lyde, at ieg schulle haffue det [som] min formand: Men haffde Gud selffuer kommit aff himmelen oc baa[ret wid]nisbyrd met mig, at det vor saa i sandhed, tamen testimonium . . . . .

Ved Slutningen af Esaias²⁾.

[Anno] 1602, 5 Augusti vor ieg vddelt tiill 4 ting tiill saadant [spørsmal, huorledis at Tømmerops tiende vor lagt tiill Forueyle, [saa o]c huad atkomst ieg hagde at der bekomme tiende. Her tiill [suarede] ieg: Huorledis hand kom der tiill, viste ieg icke; de sagde for [sanden, at] der laa en bye, kaldit Tømmerop, bleff afbryt, oc søgte For[ueyle] kircke; en part aff denne iord aff for^{de} bye bleff aff øffrig[heden lag]t tiill Vædingge, oc en part tiill [Høffue], dog tienden haffuer altid, baade kongens, [kircke]ns oc prestens, følget Forueyle sogn. Samme dag [fremledte] Claus Mortenssøn xiii oldinge, oc gick oc sætte marck[eskell] der, som markeskell vor tilforn. — 13 Augusti dømte herridz[fogden] tiende fra Forueyle sogen oc til Asnes sogen, saa [ieg huer]ken motte nyde kong Christians 3 breff eller nogen low [oc ret]. Oc icke vilde den gode

1) Læsningen er ikke ganske sikker.

2) Atter et nyt Referat angaaende samme Sag.

mand Arrild Huitfeld eller [hans] fuldmectig Claus Mortenssøn forsuare det i nogen [maade], men hialp till, at dette kunde komme her fran. Saa [straffe] dem Gud. Amen, amen, amen.

Ved Slutningen af Makkabæernes 1ste Bog.

Anno 1603 [22 Aprilis] predickedede ieg paa slottit Lange fredag; drog Arrild till [Hørffue]. Paasche dag, 2 oc 3 predickedede [ieg] paa slottit. Drog til Hørffue alt [imens] Vilde haffue efterladt sig saada[nt et] vidnisbyrd, at Rigens Canzeler [handlede] saadan.

Ved Slutningen af Visdommens Bog.

Anno 1604, Martio 28, 29, 30 lod Kong Christian then fierde holde Bededage. Da hørde oc velbyrdig Arrild Huitfeld oc alt hans folch predicken i Hørue kircke, oc icke ville søge sogne kircken i Forueyle, oc det for tuende orsager, oc kand vell tilleggis den tredie:

I. Først: paa det at saadant it vidnisbyrd kand komme: Arrild Huitfeld vor Rigens Canzler, oc da hagde Draxholm i forlæning, [oc hand] søgte Hørue kircke oc icke Forueyle.

II. Den anden: Her Michild i Vallekielde hagde en søn, boede i Hørue [oc hed Her] Klaus, hagde søster met Klaus Mortenssøn; derfor vor det [bi]llighed at søge den kiercke oc høre den prest.

III. [Derfor] haffuer det værít (Gud forbiude) en aff de siu dødelige synder . . . . . [om nogen] icke hører hans suoger.

Ved Slutningen af Ordsprogene.

Anno 1604. 1. Lange Fredag vaar Arrild Huitfeld i [Hørue] kiercke till predicken, oc alt hans folch, [paa] det at der kand sigis, at hand drog till [Hørue] kiercke oc vaar lendzmand paa Draxholm.

2. Skiertorsdag vaar hand vred paa mig, som [hand] vor gierne altid, for ieg sagde i predicke[n] . . . . Quia nullus tropus est in verbis singul[is], nec in pane nec in vino, nec in corpore aut s[anguine], nec in verbo est.

Gudz vunder¹⁾, i prester [for]staa icke denne tæxt, fordi det er fig[uralis] locutio. Oc sagde: seer her. Oc fih mig Rober[tum] Stephanum oc bad mig læsse der i; oc sagde [hand]: Robertus oc Caluinus haffuer inthet ont [giort]. Met mange andre ord, som lidet due[de, oc saadan] talle, at du, som kommer effter mig, kand . . . . .

Ved Slutningen af Exodus.

[Anno 1]604, dominica 4 Adventus, der predicken vaar finert, oc ieg kom ind i stuen til [velb. A:] H.; sagde hand til mig: Paa hellig tre kongersdag tør i icke komme hid, men [y k]and schriffue H. Jørgen²⁾ i Asnes till, ad hand schulle komme oc predicke, fordj [ieg vil ber]ede Sten Brahe, Otte B.; Erick B.; Jørgen Brahe³⁾ oc Peter Risp⁴⁾ gieste bud; saa [kand y drage] till Asnes oc giøre tieniste etc. Saa foruiste hand mig fra min tieniste [Søn]-dag for Nyt aardz dag, Nyt ardz dag, oc sette en studenter i mit kald i[mod] min villie. Saadan en gudfryctig vor hand. Hed Hans Colding. Gud straffe hannem!

Ved Begyndelsen af Ordsprogene.

Anno 1609, fiorten dage for Kyndelmøsse bleff kalch oc disk stollit aff Krogstruppe i Horn hærret. 8 dage dereffter bleff Eske Bildes lig i forneffnde kirke, som der vor indsætt, tagit suerdit aff kisten oc klædit oc andet.

¹⁾ Det er Arild Hvitfeldts Ord, som refereres.

²⁾ Den ovf. S. 64 nævnte Jørgen Pedersen Errebo.

³⁾ Otte, Erik og Jørgen Brahe vare Sønner af Rigsraad Sten Brahe til Knudstrup. De vare nys hjemkomne fra Udlandet (s. Rørdam, Hist. Saml. og Studier III, 18 ff.). Sten Brahe var Lensmand paa Kalundborg Slot og havde ligesom Hvitfeldt Forkjærlighed for Calvinismen (s. Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskander, S. 57).

⁴⁾ Vistnok en vitterlig (eller uvitterlig) Forvanskning for Reedtz. Peter Reedtz ejede Tygestrup (nu Kongsdal).

Om Separatisten Søren Lintrup.

Ved H. F. Rørdam.

I K. S. 4. R. II, 174 ff. 564 ff. 651 er der meddelt forskellige Notitser om denne i religiøs Henseende stærkt bevægede Person, der ligesom ikke faa af hans samtidige, der følte sig utilfredse med de bestaaende Kirkeforhold, havnede hos Brødremenigheden, hvor de mente at have fundet det Samfund af hellige, som deres Hjærte længtes efter. Da jeg, især i Sjælands Stiftsarkiv, har fundet nogle Oplysninger om Søren Lintrup, der forklare adskilligt, som før stod dunkelt, skal jeg her meddele, hvad jeg har samlet, da det formentlig giver os et ret godt Indblik i Stemninger og Tilstande, som have visse Lighedspuukter med aandelige Rørelser, der ogsaa i vor Tid have ladet sig tilsyne.

Først skal det bemærkes, at Søren Lintrup, der vistnok, ligesom hans langt mere bekendte Navne, Biskop og Konfessionarius, Dr. Søren Lintrup, stammede fra Byen Lintrup i det tørninglenske, var født o. 1701 og blev 1723 Student fra Ribe Skole¹). I Juli 1725 tog han den filosofiske Baccalaurgrad²), og har sikkert ogsaa senere taget theologisk Attestats. I Dcbr. 1728 blev han antaget til Informator ved Waisenhuset³), et Vidnesbyrd om, at han allerede da regnedes til de kristelig opvakte Studenter. Blandt ligestemte, der maa antages at have øvet megen

¹) Smith, Kbhvns. Univ. Matrikel II, 453.

²) Anf. Skr., II, 469.

³) Kirkehist. Saml. 4. R. III, 34.

Indflydelse paa ham, maa særlig nævnes den bekjendte Gert Hansen, der ogsaa var Lærer ved Waisenhuset. Ved denne Stiftelse forblev Lintrup dog kun i kort Tid, da han allerede 1729 beskikkedes til »Skoleholder og Læsemester i Vallø Skole og Hospital¹⁾«. I et kgl. Reskript af 14 Decbr. 1731 nævnes han som vel fortjent og værdig til videre Befordring²⁾. Det var imidlertid netop i Aaret 1731, at Zinzendorf kom til Kjøbenhavn og holdt sine Opvækkelsesmøder der. Disse maa Lintrup sikkert have fundet Lejlighed til at bivaane, og det er vel omtrent fra den Tid af, at hans ligesom andres Religiositet fik den Tilsætning af Sværmeri og Separatisme, der tilsidst berøvede ham hans Plads i Vallø og drev ham til Herrnhut.

Her følger nu først en Indberetning fra Inspektørerne ved Vallø Hospital om Lintrups formentlig stødende Adfærd, derpaa to Erklæringer fra denne, Direktørernes Forestilling til Kongen og endelig Christian VI's Resolution om Lintrups Afskedigelse.

1.

Deris Excellence,
høiædle og velbaarne, høiædle og høiærværdige
Herrer Directeurer³⁾!

Vi vare som Inspecteurer forsamlede i Walløe Hospital d: 30. Dec. 1733. Efter den kgl. allernd. Fundatz imodtogte og paategnede Forstanderens Qvartalregning, om hannem nu efter de høie Herrers gunstige Behag Penge til een nye Qvartal lefveres maatte.

Ellers hafve vi intet at erindre om samme Hospital uden dette alleeniste, nemlig: da vi efter Fundatzens 9.

¹⁾ Om denne Stiftelse s. K. S. 4. R. I, 564.

²⁾ K. S. 4. R. III, 50.

³⁾ Under 13. Marts 1733 var Gehejmraad, Stiftsbefalingsmand Johan Ludvig Holstein, Biskop C. W. Worm og Konfessionarius Joh. Frawen beskikkede til Direktører for Vallø Hospital. Men Frawen var s. A. bleven afskediget fra sit Embede som Konfessionarius og var dermed udtraadt af Direktionen.

Articul tilspurte Lemmerne, om Gudstieniste saavel ved Prædicken som daglig Bøn rigtig holdtis, med videre, som samme Fundatzis Articul befaler, da fick vi Tilsvar af Lemmerne paa vort Spørmaal:

1. At Informatoren Søfren Lintrup holder Bøn Morgen og Aften saaledes: hand gaaer paa Prædickestoelen, undertiden i Sloprock, undertiden i sorte Klæder, og læser nu et nu 2 Capitler af Bibelen, imidlertid gaaer een paa Gulvet ved Nafn Geert Hanssen¹⁾ i Sloprock, de fleeste Gange med een foeret Hue paa Hofvedet, og naar Lintrup har holdet op at tale paa Prædickestolen, begynder Hanssen at tale, effter at Lintrup tilforn har sagt til ham: Broder Hanssen kan du noget, eller har da nu noget at erindre, saa sig det. Til Slutning spørger Lintrup den gandske Forsamling: har nogen noget at erindre, saa kand de sige det; der paa staaer hand noget og tier; naar da ingen svarer ham, er hans Ord disse: saa vilde vi da ende med een Sang.

2. Har efter Lemmernes Svar Lintrup læst Fader Vor saaledes: giv os i Dag vor Lifs Brød; siden læste hand saaledes: giv os i Dag vort væsentlige Brød, og saaledes frels os fra det onde og den onde; men nu paa nogen Tid har hand hvercken ved Prædicken om Søndagen eller ved Bøn Morgen og Aften læst Fader Vor.

3. Foregav Lemmerne, at Informator Lintrup prædickede icke paa Prædickestolen 3. Jueledag, men satte sig paa en Benck hos Lemmen Bartholomeus Mogensen, efter at hand noget tilforn havde gaaet og talt for sig selv paa Gulvet, og begierte hand sammetid, at Lemmerne ville nu tale og lære ham noget, og da hand reyste sig, gick hand hen i Prædickestolen og gjorde een kort Bøn, og sagde derpaa: nu ville vi slutte med een Sang.

Dette foreskreffne foreholdt vi Informator Lintrup, om det havde sig saa, hvortil hand svarede: ja, det er saa;

---

¹⁾ Om denne findes Efterretninger i K. S. 4. R. III, 29. 34. 41. 49—55.

der paa vi spurte, om hand havde nogen aparte Ordre paa, at Geert Hanssen skulde saaledis assistere ham i hans Forrætning, og at hand saaledis imod kgl. allernd. Ritual og Hospitalets Fundatz maatte fremgaae i sit Embede. Der paa svarede hand, at hand havde ingen skriftlig Ordre. Vi spurte da, om hand havde den mundtlig og af hvem? Der til hand svarede ney; eller's sagde hand: ieg vil ingen Pave være og staae paa en Prædickestoel og udbrede Hænder og kyse Folck og lade mig tilbede; ieg vil underviise andre og lade mig igien underviise af andre. I, sagde hand, raaber paa eders Ritual, saadan kand alle Hedninge sige. Gud naade eder, i kiødelige Mennsker. Vi vilde videre være underrættet; men hand erklærede, hand svarede os intet meere, hand begiærte, hand maatte selv tage ind til Khafn, hand vilde selv angive det for de Herrer Directeurer. — Fundatzens 9. Post forbinder os sligt at anmelde, hvilket ogsaa hermed allerunderdanigst efterkommis, saa vi indlader den Post til de høie Herrers egen Skønsomhed, og forbl.

Walløe Hospital d. 2. Januarii 1734.

J. Rosted. L. Christenssen L. Roed¹⁾.

2.

Deris Excellence,

høiædle og velbaarne, høiædle høiærværdige

Herrer Directeurer!

Jeg tacker de høie Herrer underdanigst for deris Skrifvelse af 16. Januarii, som mig iaftes fra de Herrer Inspecteurer ved 2 Mænd blev tilsendt. Jeg seer der af, at de høie Herrer ei antager Klagemaal imod mig til at dømme mig efter, før end de faaer min Erklæring derpaa; hvilket ieg antager med al Tacksigelse og Submission, ynskende mig selv Guds Naade til at treffe hans Villie her udi, og at det samme da og maatte finde Naade for

¹⁾ Lyder Roed var Præst i Herfølge og Sædder. Det er til ham, Lintrups i K. S. 4. R. I, 174 ff. meddelte karakteristiske Afskedsbrev er rettet. Jens Rosted var Amtsforvalter over Tryggevælde Amt.

de høie Herrers Øyne og Indgang i deris Hierter. 2de Ting vil ieg underdanigst udbede mig Frihed til at erindre for ud, førend ieg vender mig til de Herrer Inspecteurs indgivne Klagemaal imod mig. Først: at det paa nogen Maade gjør mig ondt, at de høie Herrer allereede forud af Inspecteurernes Klagemaal har fattet den Meening om mig, at ieg med min Forhold hafver syndet imod baade Guds og Kongens Lov, hvor udi ieg dog kan glæde mig ved een god Samvittigheds Vidnisbyrd; thi ieg har ved Guds Naade fattet, at baade Guds og Kongens Lovs Øyemercke og Indhold er Kiærlighed, og at een hver i sin Handtering forretter sin Gierning i Oprigtighed og Sandhed etc. Hvilket og ved Guds Naade har været mit Øyemercke og Flid til denne Dag. — 2det: kand ieg med Sandhed skrive, at det falder mig heel tungt og er i mit Hierte ret imodbydeligt, at ieg i nogenting skal forsvare mig, og ieg gjorde det ei heller, hvis ei de høie Herrer havde befalet mig det i deris alvorlige Skrifvelse; og for saavit da, som ieg der udi kand viise min underdanige Lydigheds Pligt imod min foresatte høie Øfrighed, saa vil ieg haabe, at min Gud skal lade mig gjøre det med et roeligt Hierte, som noget, der [ey] er min egen men de høie Herrers alvorlige Villie; forresten vil ieg langt hellere med et tolmodigt og villigt Sind efter Jesu Ord og Exempel lide for hvad hand giver mig Naade til at gjøre eller sige, end forsvare mig, thi ved det siste pleier ieg lide Skade, men i det første findis min Siæls Lyst og Kraft. Jeg vil da efter de høie Herris Ordre foretage de Herrer Inspecteurs Klagemaal imod mig, og i stykkeviis ganske eenfoldig fremlægge Sagen for dem og det for Herrens Ansigt, som randsager Hierter og prøver Nyrer.

1. Angaar Hansens og min, deels Klædedragt, deels Ceremonier under Bønnens Time, saasom: ieg har gaaen paa Prædickestolen med en Schlaf-Rock, og Hansen paa Gulvet med sin foret Hue, og at ieg har bedet ham og dend gandske Forsamling, at een hver maatte erindre, om

de hafde noget. Hvor til ieg i ald underdanig Frimodighed svarer: Hvercken Hansen eller ieg har sat nogen Guds Dyrckelse enten i visse Klædedragt eller Spørsmaal til hinanden; der er og intet noget skeet med Overlæg imellem os; thi vi har vandret med hinanden og søgt at vandre for Herren, for os selv havt med sligt at giøre, som angaar vor egen Sag og Siæl. Til Bønnen med Huuset er vi gaaet med inderlig Suck til Herren, at hand vilde vise os, hvad nyttigt var for os selv og andre. Hvad ellers min Schloff-Roch er angaaendes, da har ieg i dend Tiid, Hansen har været her, ikke mange Gange havt dend paa i Bøn, fordi ieg ikke mange [Gange] har været upasselig; thi ved dend Leilighed er det skeet jævnt hen fra dend Tiid, ieg kom her til, uden nogen Tiltale eller Fortrydelse; thi ieg har ej vidst at giøre nogen sær Væsen med Klædedragt ved Aften- og Morgen- Bøn, endskiønt ieg ordinari har brugt sorte Klæder, Kioel, Vest eller Contoir Roch, ligesom ieg har haft paa, naar det har ringt. Jeg har meere haft Omhyggelighed, at mit udmattede Hierte maatte faae Styrcke i Herren, fyldis med hans Naade og Velsignelse til fornøden Brug. — Hvad Hansens Hue er angaaende, da har hand gaaed ned i Kirken med hvad hand har haft paa her oppe hos mig, og saaledes betiendt sig af dend Frihed, som alle Folck i Huuset har, nemlig at have sig, som de best og beqvemmeligst kand, enten knæle eller sidde eller staae, som een hver best kunde, med bare Hovet eller Hue, som hver kand taale; thi ieg har ej tort vovet at fordre saadanne Ting som en fornøden Gudstieniste, hvilcke Herren ej selv i hans Ord har fordret; ieg har i des Sted tilynsket dem og formanet og underviist dem til at have ærbødige og agtsomme Hierter for Herren og hans Ord, hvilcke [ej] skal sees og agtes i visse Ceremonier og Klæder men i en redelig og hellig Omgængelse. Men det første har des være dend almindelige Haab udvaldt sig, og tryggeligen foragter det siste; meener i deris forfængelige Sind, at Jesus med sin Død

har gjort det saa gaat, at de uden Hellighed kand komme til Salighed, naar de kun nøiagtig tager deris visse udvortes Ceremonier i agt. Men hvad Samtalen, som i denne Beskyldning bliver det vigtigste, er angaaende, da haver det sig dermed saaledes. Efter at ieg i nogle Aar har gaaet under stoer Bekymring derover, at ieg og andre saa skulde staae en vis Tid at bede og tale, og Tilhørerne derimod sidde i een blind Andagt, og kommer der endskønt nogle Tancker ind i dem, saa maae de dog trykke dem neder, for at følge med deres Attention dend, som taler, hvilket er io aabenbar til Skade, sær for nogle gamle og udlevede Folck og smaae Børn, som denne Forsamling bestaaer mest af, som har kun liden Hukommelse og blød Forstand, og snart kand glemme og miste, hvad de kand fatte, — saa har ieg seet ved Guds Naade een stoer Fordeel der i, om de lange Sermoner kunde her og der afbrydes, og de da, som havde noget, som enten var dem for høi eller syntis dem for svaer, eller [de] behøve[de] meer Beviis paa, eller havde noget imod etc. — de da maatte hafve Leilighed til at blifve hiulpne strax, hvilket og det øfrige Auditorium kunde have Nytte af etc. — Jeg fick der paa for nogen Tid siden Leilighed og Lycke til saa tydelig og eenfoldig, som ieg best kunde, at faae denne Sag for Forsamlingen proponeret mange Gange i Rad efter de Bibelske Capitlers Anledning, som da faldt under vor Betragtning, hvorved ieg io meere jo meere fick mit Hierte sat til denne Sag, og rætt maatte begiære det af Herren, at han vilde hielpe mig eengang hertil; men ieg saae endnu ingen Udveie dertil, og naar ieg talte privatim med Lemmerne derom, saa havde de vel intet der imod, men vidste dog ei at giøre noget derved, i sær torde ei nogen begynde. Nu hændte det sig i een Morgen Bøn ræt uformodendes og uden Overlæg, at Hanssen gjorde et Spørmaal til mig i den Sag, som ieg da forhandlede, hvor ofver mit Hierte, som ieg ey kand nægte, ret blev opmuntret, og ansaae dette som een liden An-

ledning til meste Nytte og mit beknyttede Hiertes Lindring. Siden er det faldet saa af sig selv, i sær naar een Sag var fremsat, og det kom til nærmere Application, at vi indbyrdis handlede imellem hinanden, hvilket ieg for min Deel har funden mig ræt vel ved, i det ieg io dybere og dybere er indledet i de Ting, som angaaer den sande og giørlige Christendom, og det kand jo [ej] have skadet nogen at anhøre, hvordan hand i sin Troe og Lefnet best kunde benytte sig af een himmelsk Sandhed. Saa vidt er det vist, at det har kundet giøre ondt i saadant et Hierte, som ingen Lyst har vildet hafve til Herrens Veje, og de samme dog skulde blifve det saa tydelig og aplicativ forelagt og ræt som paabunden. Forstanderen i sær har det været heel utaaleligt, for hvilket ieg ej har kundet undre mig ofver, da hand hidindtil af yderste Efne baade hemmelig og aabenbar har sat sig imod det gode og været Guds Gierning til Stød og Hinder — saa kunde ieg i denne gode Gierning ei vente mig andet. Jeg anseer denne Post derfor bare som et Skiul, hand har faaet andre til Hielp med sig at legge ofver sin Ondskab; thi hand har i sin Fulskab raabt ind til os i Forsamlingen af sin Stue med haarde og slemme Ord, hvilket hand vel maaskee, ved at faa denne Gierning dømt, søger at faae retfærdiggjort. Thi Lemmerne for sig selv og af sig selv kunde ej fortryde derpaa, thi ieg har adskiellige Gange, naar ieg fornam Forstanderens Rasen derimod, gaaet ind i deres Stue til dem, og spurt dem, om det var dem paa nogen Maade imod, at Hansen og ieg saae eenfoldig baar os ad iblandt dem, hvor paa de samtligen (nogle faae undtagen, som tavgde) svarede: Vi er vel tilfreds dermed, men Gud hielpe Eder og os — hvortil ieg svarede: Dersom vi med hinanden, som samles tilhaabe, kand vel forstaae hinanden, finde os deri og have Nytte deraf, saa kand ieg ej med een god Samvittighed giøre af mig selv nogen Forandring i det, hvor til Gud selv efter min Bøn har giordt en saa god Begyndelse; allerminst tør ieg lade det

være, fordi een Sandhedshadere setter sig derimod med Bespottelse; men dersom I støder eder paa noget, da er ieg rædebond ved Guds Naade og efter hans Villige at see det forandret; thi ieg er sat iblandt eder til Opbyggelse og ej til Nedbrydelse. Siden har ieg ej hørt til dend Sag før nu i siste Session, da ieg blev nedkaldet og i nogle af Lemmernes Overværelse efter een opskrifvet Sædel blev tilspurt derom af Forvalteren. Jeg har elders for mig selv tænkt, naar ieg har overveiet det som een Ting, der var ubrugelig i Kirkerne: Her er kund een liden Kirke, hvor ingen kommer uden de, som hør Huuset til, ieg er heller icke ordineret og kommen ind under Ritualen med min Gierning, men har min aparte Instrux af de høie Herrer, og der forbindes ieg til at prædicke paa saadan Maade, som er beqvemmeligst efter disse Folckes Tilstand, hvilcket ieg og ved Guds Naade, endog i denne Handel, for Herrens Ansigt har søgt at sætte i Værck. Jeg tør ei her opholde mig længer ved, for ej at være de høie Herrer besværlig med for stoer Vitløftighed; men vil bare blifve ved det fornødne og efter deris høie Ordre vise Grunden til min Gierning.

Den 2den Post, angaaende Herrens Bøn, da er det vist, at ieg tvungen af min Samvittighed, ofver beviist af Christi eget Ord *ἐπιούσιος*, som jo egentlig nødvendig maae verteres supraessentialis, og stadfæstet af Christi Lærdom Math. 6. hvor vor Frelser kaldet det hedensk at bekymre sig endog for de naturlige Ting, som er Guds Børns Tilgift fra deris Fader, som skal fornemmelig og alleniste bekymre [sig] for og med Flid adspørge Guds Rige og hans Rætfærdighed, som fornemmelig skeer ved hiertelig Suck og Bøn; ja og af Christi Ord, Joh. 6: Jeg er det Brød, som kommer ned af Himmelen og giver Verden Liv; item af de Ofverhaand tagne jordiske Ting og Giærninger, hvilcke ieg ei med min Bøn torde bestyrcke; af disse Ting, skrifver ieg, er ieg ret tildrefven at giøre denne Forandring, at ieg først har bedet: giv os i Dag vort sande

Livsens Brød, og da ieg mærckte, at nogle vankundige dref Spot dermed, sigende, ieg bad om at slaa Folck ihiel; thi det kalder Almuen her at give een sit Lifs Brød, saa for at afvende den Forargelse, saa blev ieg ved Ordet i sig selv, og bad om det væsentlige Brød, og endeligen efter at Forstanderen en Dag grumt hafde larmet med mig, Hanssen angaaende, hvilcken hand talde om at vilde lade trække ud af Kirken og Huuset og slaae Dørren i etc. blandt andre Ting med stoer Vitløftighed taledede mig til for Fader Vor, som ieg efter hans Ord saa hafde fordervet, og sagde: nu har I toe Gange forandret den, og ieg har sparet Jer, men kommer I 3die Gang, saa etc. — saa for at beholde Fred, saa vit det var i min Magt, da ieg ej for min Samvittigheds Skyld kunde bede om det, som Folck mest stunder efter og har dog heele Huus og Lader tit fulde af, lod ieg det gandske være, og i een Morgen- eller Aften-Bøn proponerede det for Lemmerne, og bad, at efterdi enhver dog kunde læse den Bøn for sig, og det gav os kun Uroe ved min Forlæsning eller Forbeden, at de da vilde holde mig det tilgode, at ieg lod den være, og at de selv desto flittigere i Aand og Sandhed vilde paakalde Faderen. Saadan har det sig med denne Sag i Sandhed; den fromme Gud raade selv Bod her paa efter sin Villies Velbehagelighed, Amen!

Nu staar tilbage den 3die Post, min 3die Juledags Prædicken angaaendes, da har det sig dermed saaledes: da ieg var gaaen ned i Kirken til dem, meget sorrhfuld og bekymret, og vidste ej, hvormed den store døde Haab stod til at rædde eller opvække, da hændte det sig, som vi sang det Værs: Hvor tryg en Vei est du, o Jesu sød etc., at mit Hierte fandt lidet Lifv og Frimodighed, og denne Psalme blev jo meere og meere udbredt i mit Hierte med sin Kraft baade til Bestyrckelse og Undervisning, og i sær saa ieg, at min og andres Saliggjørelse skulde befordres under vor egen Villies og Veis grundige Fornægtelse og een reen Ofverladelse til Jesu Villie og

Førelse, da hand bringer en Siel i Stilhed og Taushed, og saaledes i denne inderlige Guds Fred, som da regnerer i Siælen, fører den igiennem Trængsel og Forsmedelse til sin ævige Hærlighed — dette fandt ieg mig da forbunden, og ved Guds Naade tilskyndet at meddeele de andre og saaledis trøste og tilskynde dem med den Trøst og Tilskyndelse, som ieg ved Ordet hafde faaet af Herren. Og som dette tog, imod min Tanke og Forsæt, een temmelig Tid bort, gick ieg ej paa Prædickestolen, hvor ieg ellers maatte ordentlig lige som fra nye hafve begyndt, og saaledes kunde foraarsage Kiedsomhed hos Tilhørerne, saa gick ieg kortelig Evangeliumet med det samme, og formedelst det samme, efterdi det og ordentlig handler om det samme, igiennem, og da dette var skeet, satte ieg mig ned, ligesom foregivet er, deels af Mathed, deels og i een inderlig Kiærlighed til de arme Lemmer, og i een inderlig Længsel efter, under Herren, at føies sammen med dem i een Aand og et Sind, og saaledes rætt eenfoldig søgte at aplicere os denne fremsatte Sandhed, og søgte at ofvertale dem ved denne gode Leilighed til den Eenfoldighed, som er i Jesu, og sagde: tør (o: behøve) I jo ei undsee Eder for at handle med mig, som nu er iblandt Eder som een af Eder etc. Hvad angaaer, at ieg har begiert Undervisning af dem, saa har ieg fra første Tid, ieg kom her ind, og gjort mig gandske blot for dem, og begiert deris Raad og Undervisning, som maatte have nogen; thi hvo er ieg, at ieg alleene skulde erindre og formane, og de andre ei maatte have samme Frihed med mig? det kand ieg ej see at kunde gjøre nogen Fortroelighed imellem os. Overalt ynsker ieg i mit Hierte: gid alt Herrens Folck maatte prophete, og Herren vilde give sin Aand inden i dem, som kraftig maatte arbeide og tale ved dem: Amen! Jeg vilde gjerne være den ringeste.

Hvad nu de Herrer Inspecteurs Tiltale ved sidste Session og mit Svar er angaaende, da, om endskiønt ieg blev i mit Hierte ræt glad og nogenledes frimodig, ved

det ieg paa nye igien blev værdig til deris haarde Tiltale og Forsmædelse, hvilcken de her skiuler, saa gjorde ieg dog Reede for dem for min Omgang med Sagtmodighed og Frygt, saa længe de det vilde anhøre, og da det om-sider gick kun ud paa at laste og fordømme, maatte ieg indskyde mig til de høie Herrer Directeurer.

Hvad de Ord om Ritualets Paaraaben og kiødelige Mennisker angaaer, da, saavidt ieg kand erindre mig, og saavidt ieg mener i mit Hierte i denne Sag, har de været saaledes: alle christelige og gode Anordninger ere for at holde god Orden og Skick vedlige, at der ingen Forvirrelse skal skee iblandt den store Haab, som ellers ej gjorde noget godt, ey heller kand giøre; thi deris Hierter ere langt fra Samfund med den gode Gud, og ej har Christi Lov skreven i deris Hierter; men Øyemærcket er at faae dem der ved og der under draget til Gud, at de siden ret af Hiertet maae være baade Gud og Øfrigheden underdanige af Kierlighed og Sandhed, uden Øyentieniste; dersom nu Lov og Ritual bruges anderledes, og til at hindre og forkaste den rætte frievillige Lydighed med, saa bruger mand dem som kiødelige Mennisker, tvert imod baade den himmelske og jordiske Monarches gode Intention og Villie, og da forgiefves skiuler sit hedenske og hadefulde Sind imod det sande Gode, med udvortes Ord, som mand uden Aand har fattet, og i sit kiødelige jordiske Sind paastaar, hvor ved ingen Lovgivere i Sandhed bliver æret, men høiligen bespottet, som for Exempel: Det bør mig til visse Tider og visse Stæder paa Skolen og i Kirken at komme og arbeide, ieg har min visse Gierning med Information og Prædicken, item at jeg skal giøre det paa det eenfoldigste og omhyggeligste, efter Tilhørernes Begreb; men hvordan dette nu skal obtineres, det maae ieg gandske ydmygelig søge hos Gud, og lade komme an paa hans Forsyn og Velsignelse; thi ieg har ey 8te Dage forud til Meditation og Præparation, som de andre, men fra Morgen til Aften har at bestille med Underviisning, snart paa een,

snart paa een anden Maade efter min Instrux, og endskiønt ieg havde Leilighed undertiden at kunde gjøre mig Betænckning og Forsæt, saa maae ieg dog sige og troe med Salomon: Det skal komme fra Herren, hvad Tungen skal tale. Men om ieg vilde kun udvortis bære mig ad efter den mig overantvordede Instrux, med at lade Børnene lære visse Ting, og faae een Tale holden om Søndagen, og imidlertid ingen Fordeel tage iagt, som Gud gav, til at føre dem paa det sande Væsen, da syndede ieg io ei alleene imod Gud, men og imod de høie Herrer, hvis Øyemærcke er jo at faae disse Siæle opvackte, omvendte og førde til den Herre Jesum, og dog kunde ieg i et kiødeligt Sind forsvare mig med min Instrux, fra hvilken sicker Tilstand Jesus selv bevare mig, og hvad der maatte være i mig der af, enten mig vitterlig eller uvitterlig, det vilde hand selv ved sin kraftige Naade udrydde. Hvad Geert Hanssen angaaer, da haaber ieg, at de høie Herrer ei skal tage det unaadigt op, at hand i disse Tider har været her hos mig, i det mindste, at de for denne Sag lader ham blifve angerløs; thi hand har i ingen Maade søgt at komme til mig eller blive, men langt hellere nogle Gange afslaaet det, men paa min indstændige Begiering omsider loed sig overtale; min Absigt var icke at have ham som en Lærere for andre /: thi det havde ieg før forstaaet, at ei vel kunde blifve tilladeligt :/ men kun for at nyde hans Omgængelse i Herren, som een Broder, for at bestyrckes med hinanden i Troen, Kierligheden og Haabets Taalmodighed, at vi med hinanden maatte undgaae den tilkommende Vrede, og saaledes ved indbyrdes broderlig Formaning, Tugt og Kiærlighed at opvoxe til vort Hoved Christum Jesum, at vi kunde findes i ham med hverandre i hans Herligheds Aabenbarelse. Vi har levet med hinanden uden nogen Besværing for Huuset. Gud og vor Herre Jesus veed, at ieg icke lyver, og tilmed er det een udvortes aabenbar og bekiendt Ting; denne min Haand, hvor med ieg dette skrifver, har maattet af bare Fornødenhed lave vor Mad

til nu i et heelt Fierding-Aar og der over, da ieg ej paa anden Maade kunde erlange det enten for ham eller mig: jeg erbød mig endog imoed Forstanderen at vilde give ham lige det samme for at spise ved Børnenes Bord og af deris Mad, som ieg tilforn har givet for at spise ved hans eget Bord i Begyndelsen; men det blev mig ej bevilget. Jeg har kun haft liden Tiid eller Leilighed dertil, da ieg hvercken har Kücken eller Kiælder, men maae lave det i min Vindofven, og maae endda giøre det samme med Frygt for at blifve det samme ved 2de Mænd forbuden, hvilket Forstanderen har truet mig med. Dette sidste om Forstanderen, saavel som og det forrige, beder ieg allerunderdanigst, at det ej maae optagis som een Beskyldning og Sag, som ieg kunde have imod ham og begierede at faae udførdt, men alleeniste som een oprigtig Erklæring om min Leilighed og Tilstand, og det, som er om Hansen, har ieg med desto større Frimodighed kunde skrifve, eftersom hand nu just er icke hos mig, men samme Dag, nemlig igaar Morges, som dette, ieg nu besvarer, blev af de Herrer Inspecteurer mig tilstillet, toeg sig for at gaae til Kiøbenhafn, og ved derfor intet af alt dette. — Nu, ieg har imod mit Forsæt og Villie maattet opholde mine høi-gunstige Herrer Directeurer med disse mange Ord, for at vise min Underdanighed imod dem og lægge mit Hiertes Grund frem for dem i mit Forhold, Herren give dem nu Taalmodighed til at grandske der udi, og bøye deris Hierter, at de maae optage det med Naade og Mildhed, som nu i min Siæls Elendighed og med et brændende Hierte for Herren i stoer Eenfoldighed er bleven opsat. Den almægtige Gud give de høie Herrer Naade til at fatte den Resolution med mig, som er efter hans allerhelligste Villie i alle Maader, og ieg forblifver etc:

Walløe Hospital d. 19. Januar. 1734.

S. Lintrup.

3.

Deris Excellence, høiædle velbaarne, høiædle og høiærværdige høie Herrer Directeurer over Walløes Hospitall ynsker ieg Guds Naade, Barmhiertighed og Fred af Gud Fader ved Jesum Christum, Amen!

Det har atter behaget de høie Herrer at tilskrifve mig d. 30. Januar a. e. og paa nye befalet mig at give nærmere skriftlig Erklæring fra mig paa et Par visse Poster i min Instruction om Søndags Prædicken og daglig Bøn i Hospitalet, da de høie Herrer med samme har ladet mig vide, at de ej har vel kundet antage de Grunde, som ieg efter deris alvorlige høye Ordre har givet til mit Forhold i een og anden Tilfælde, som af de Herrer Inspecteurer er bleven angivet.

Jeg for min Deel er nu herved i denne Sag roelig og vil i Stilhed forvente, hvad min Gud ydermeere behager at lade skee; det er mig nock at ieg har gjort i underdanig Lydighed efter de høie Herrers Ordre, og ret for Herren gjort Regnskab for min Huusholdning, skjønt ieg heller havde udvalt mig at lide der for og tie. Hvad denne nærmere Erklæring nu angaaer, da veed ieg ey, at ieg i nogen Maade har handlet i Sandhed imoed den mig af de høie Herrer overantvordede Instrux; hvad som til Anseelse har været der imod, har ieg i min forrige underdanige Erklæring viist ej at være der imod i Sandhed, naar det grundig og i Guds Kierligheds Lyys besees; men ieg agter, at ieg ved Guds Naade til denne Dag har søgt med al muelig Flid efter min skrefne Forpligtelse at tage den iagt, og især de gode Fordeele, som mig derved ere givne i Hænderne. Som ieg og ofte ræt i mit Hierte har tacket min Gud for denne salvede og hellige Instrux, hvilcken i mange Tilfælde, naar Herrens Villie og Aandens Sans er bleven forkastet og udleet, har været mig til Trøst, Styrcke og Forsvar, i det ieg selv i min Vanckelmodighed er bleven vis paa, hvor til ieg var kaldet, og for andre

kunde tydelig legge det frem, og særdeelis i det mindste stoppe deris Mund, i hvad de end er bleven ved at meene. Der er og ei til Dato i disse 4^{1/2} Aar, nogen Prædicken eller Bøn bleven forsømt. Naar ieg har haft saamegen Kraft, at ieg kunde vinde ned ad Trappen, har ieg selv forrættet det, end og nogle Gange af Afmagt siddende paa een Stoel paa Prædickestolen, og naar det har været mig plat umueligt, har ieg maattet formaae andre dertil.

Hvad nu den tilkommende Tiid angaaer, da gid ieg saa sandt maatte faae Hielp og Handthævelse i de gode Anstalter, som ere gjorde i min Instruction til Anledning at faae Jesu Ord og Lærdom alle Huuset tilhørende Siæle tydelig forelagt, som ieg derimod i mit Hiertes Eenfoldighed, om det kand være til min Guds Ære, og skee under hans Naade, gierne vil tilsætte min ringe Kraft der under. Vist er det, at saalænge de anordnede Øvelser lige saa frit kan bespottes og forstyrres /: endog i det de holdes /: uden Frygt og Tiltale, som de maae holdes efter Instrux, uden at nogen kand egen-myndig afskaffe dem, skjønt de hader og foragter dem, saa er det min Siel meget kied-sommeligt, og om Gud self vilde løse dette Aag fra mig, vilde ieg rætt tacke ham, og hver den, som min Gud vilde bruge dertil. Jeg har ey selv toridt tage eller udbede mig simpliciter min Dimission, i hvor meget ieg har lidt, og i hvor megen Kraft ieg til Anseelse har spildt: thi ieg er saa sær underlig kommen hertil, fast ligesom Jonas til Ninive, imod min Villie, med Graad, efter ieg 3 Gange hafde afbedet dette Kald baade hos Gud og den vedkommende høie Kaldere, som omsider med disse Ord udsendte mig: Dersom I vil, at Gud skal raade og ei I selv, saa skal I nu til Walløe Hospital. Item: Jeg kalder ier ej til Lyst og gode Dage, men ræt til Christi Trængsel og Lidelse, som ieg seer der vil møde Eder. Tør I vel slaae Vrag paa mit Kald? Hvor paa ieg maatte legge Haanden paa min Mund og sige: Skee Herrens Villie. Jeg tør da ej gaae af mig selv her fra, ieg bør ej gaae, simpliciter begiere

Dimission, i hvor sterck end mit Hierte dragis mange Gange, at ieg skulde forlade dette Sted /: hvor ieg ej maae giøre andet, end holde god Skick vedlige :/ og der imod opsøge mig een Samfund af hellige Mennsker, hvor under min Siæl bedre maatte tilberedes, og ieg faae meere Vished paa, at ieg skal undgaae den Guds Vrede, som snarligen vil overgaae denne nærværende sickre Verden. Men, som skrevet er, ieg tør ey giøre noget fra eller til, mindre tør ieg lade Moedet falde, og lade Arbeidet ligge, hvor til ieg er kaldet. Dette eeniste veed ieg kun da at skrifve og giøre: Jeg vil bie denne Kampes Tiid med Taalmodighed, indtil min Omskiftelse kommer fra Herren, som skal føre min Ræt frem til Lyset. Jeg vil ved Jesu Naade i mit nærværende Kald, ligesom hidindtil, øve Troeskab, beflitte mig af yderste Formue at vandre efter een god Samvittighed, baade for Gud og Menniskene, ieg vil tage hver god Anstalt iagt, som mig allerede er given, og fremdeelis kand blifve given, og det saalænge ieg maae tillades, og naar saadan Tiid skulde komme, at dette ey maatte liides, og [ieg] faae Afsked, saa tager ieg imod den med Glæde og siger: Priset være min Emanuel i alle Ting, hand er mægtig, og hans Navn er hellig, hand udfriede min Foed af Garnet, ieg vil tacke ham ævindeligt! Og i denne Forfattelse overleverer ieg mig i Guds og min høie Øfrigheeds Haand og siger: Skee Herrens behagelige Villie i alle Ting, og ieg forblifver i underdanig Lydighed efter min Guds Villie og ydmygelige Forbønner (tit.)

Walløe Hospital d. 6. Febr. 1734.

S. Lintrup.

4.

Stormægtigste allernaadigste Arfve-Konge og Herre!

Inspecteurerne ved Herfølge Hospital hafve d. 2. Janurii sidst afvigte andraget for os, hvorledis Søfren Lintrup, Informator i bemt. Hospital, isteden for at holde Morgen- og Aftenbøn, gick op paa Prædikestoelen og holdt der

Samtale med een anden paa Gulvet gaaende, samt enten gjorde Forandring i den fjerde Bøn af Fader Vor, eller gandske icke læste Herrens Bøn, saa og 3. Jueledag afvigte Aar icke prædickede, men satte sig hos et af Hospitals Lemmerne og bad ham lære sig noget, hvilket nærmere allernd. erfaris af Inspecteurernis original Skrifvelse, som herhos allerunderdanigst følger Lit. A.

Derpaa tilskrefv vi d. 16. Januarii Søfren Lintrup, sendte ham Copie af Inspecteurernes Angivelse, og bad ham efterleve den ham meddeelte Instruction i hans Embedes Forrætning, som Copien af saadan vor Skrifvelse allerunderdanigst forklarer Lit. B¹).

Hans Svar, Lit. C., paafulgte og var dateret 19 Januarii, i hvilket hand tilstaar det, hand var angivet for, men forklarer derhos sin Omgang heel vitløfteligen og især skrifver, at hand tvungen af sin Samvittighed ei kand eller tør læse den fjerde Bøn og bede Gud om det daglige Brød, saaledis som i Guds Kirke blandt os er brugeligt.

Vi søgte endnu ved vor Skrifvelse af 30. Januarii, Lit. D.¹), at føre hannem i andre Tancker, og formanede ham at efterleve den hannem meddelte og af hannem self underskrefne Instruction.

Men i hans Skrifvelse af 6. Febr. Lit. E. melder hand ei, om hand her efter vil holde Bøn og læse Fader Vor for Hospitals Lemmerne eller icke, tvert imod hand skrifver sig fast imod sin Villie at være kommet til Hospitalet, hart ad som Jonas til Ninive, samt at hand ei tør af sig self gaae der fra eller begiere sin Dimission, i hvor sterckt end hans Hierte dragis mange Gange, at hand skulde forlade Stædet, og der imod opsøge sig eet Samfund af Hellige Mennisker med videre.

Efter saadan Beskaffenhed udbede vi os allerunderdanigst deris kongl. Mayts. allernd. Villie, hvorledis med denne Sag skal omgaaes, enten Søfren Lintrup skal til

---

¹) Findes nu ikke vedføjet.

talis paa sit Informatoris Embede, eller, naar hand ei forandrer sig, afskeediges fra det, eller hvad anden Anstalt deris kongl. Mt. allernd. vil der skal føies. Vi forblifve etc.

Kh. d. 5. Martii 1734.

J. L. v. Holstein.

C. Worm.

5.

Geheime Raad og Stiftsbefalingsmand Hr. Johan Ludvig von Holstein og Biskop Worm som Directeurer for Herfølge Hospital anl. at remove Søren Lintrup fra den ham anbetroede Tienniste udi Herfølge Hospital.

C. 6tus

V. S. G. T. Efttersom Vii af Eders allerund. Memorial af 5te hujus og derhos fuldte Bielager allernaadigst have fornummet det af Søren Lintrup, Informator udi Herfølge Hospital, saavel ved Bønnen, som i andre Maader, imod Guds og vores Lov samt Hospitalets Foundation og den ham givne Instrux udøvede stridige Forhold, saa er nu hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I bemelte Søren Lintrup fra den ham anbetroede Tienniste udi fornevnte Herfølge Hospital removerer. — — Skrevet etc. Friderichsborg den 19. Martii 1734.

Sjælandske Tegnelser LXXIII, 438.

Naar en Mand som Søren Lintrup, om hvis oprigtige Fromhed der ikke kan tvivles, alligevel kunde blive afskediget af Christian VI efter Indstilling af J. L. Holstein, saa er det tydeligt, at Stemningen overfor Herrnhutere og andre yderliggaaende Retninger paa dette Tidspunkt allerede havde forandret sig betydelig hos Pietismens regerende Mænd, hvad de samtidige Begivenheder i Waisenhuset ogsaa vise¹⁾. Om Lintrup vide vi, at han senere gik til Herrnhut, hvor han opholdt sig 1738, da Zinzen-

¹⁾ Se K. S. 4. R. III, 76 ff.

dorf omtalte ham sin »velsignede Broder¹⁾«. Om han senere er kommen tilbage, vide vi ikke. Dog kunde det bemærkes, at 1740 forekommer en Søren Lintrup som »Landfiskal« — en Slags Tilsynsmand med Religjøsitet og Sædelighed, en Art kirkeligt Politi — i en Del af Sjælands Stift²⁾; men om det var den samme Mand, som tidligere havde vakt Autoriteternes Mishag, synes mindre rimeligt; i ethvert Tilfælde maa Besvarelsen af dette Spørgsmaal være forbeholdt senere Undersøgelser.

---

¹⁾ K. S. 3. R. VI, 708.

²⁾ I Biskop Herslebs Kopibog i Sjælands Bispearkiv (nu i Provinsarkivet) findes Skrivelser af 19. Marts og 30. April 1740 fra Biskoppen til Landfiskal Søren Lintrup, der havde ført Klage eller forebragt en Angivelse mod Præsten Peder Rold i Korsør. — Samtidig var Thor Borring Landfiskal i en anden Del af Stiftet. En tredje Landfiskal, Tage Fredlund, der tillige var Byfoged i Præstø, forekommer 1748 (K. S. 4. R. V, 714). — I ovennævnte Kopibog er bemærket tvende Breve, der i denne Forbindelse mulig kunne være af Interesse:

1. Biskop Hersleb spørger Sognepræst Peder Rold i Korsør, om Postmesteren sammesteds, Christen Bentsen, har været henhalden til Separatisme, og naar han er vendt tilbage til »vor Kirke.« Dat. 25. Marts 1749.

2. Biskop Hersleb meddeler Hr. Lyder Roed i Herfølge, at Johan Caspar Møller er antaget til Skoleholder og Prædikant i Herfølge Hospital. Dat. 5. April 1749.

Blade af Møens Kirkehistorie

i første Halvdel af 18. Aarhundrede.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Den Møen udgjorde indtil Begyndelsen af det 19de Aarhundrede en egen kirkelig Inddeling, Møenbo Herreds Provsti. Fra gammel Tid fandtes her sex Sognepræsteembeder: Stege, Kjeldby, Elmelunde, Borre, Magleby og Søndersogn eller Fanefjord. Henimod Midten af det 18de Aarhundrede kom Damsholt til (udskilt fra Stege).

En Mærkelighed ved Besættelsen af ovennævnte sex Sognepræsteembeder i første Halvdel af 18de Aarh. er, at samtidig med at Nordmanden Peder Hersleb var Sjælands Biskop (1737—57), vare alle de 6 møenske Kald i kortere eller længere Tid besatte med Nordmænd, nemlig:

Stege: Hr. Rasmus Paludan, Møens Provst (1740—3).

Kjeldby: Hr. Ludvig Stoud (1742—66). Ogsaa hans Eftermand var en Nordmand.

Elmelunde: Hr. Peder Hagen (1750—66). Eftermanden var opdragen i Norge.

Borre: Hr. Søren Bygball Bredal (1748—75).

Magleby: Hr. Gerhard Achthon (1747—85).

Fanefjord: Hr. Jens Schielderup (1757—66).

Den Kjendsgjerning, at alle de nævnte Præster vare fødte Nordmænd, er formentlig et ret slaaende Bevis for, at Nordmændene ikke, som man jevnlig har ment, bleve tilsidesatte under Foreningen med Danmark. Med større Grund kunde man maaske sige, at de i det 18. Aarhundrede bleve begunstigede. Jeg skal t. Ex. minde om, at i Tidsrummet 1714—50 vare 4 Nordmænd efter hinanden ansatte

som Sognepræster i Nyborg¹). Men Møen og Nyborg høre absolut til de med Hensyn til Naturens Goder mest begunstigede Egne af Danmark. Medens man meget sjældent vil finde Nordmænd ansatte som Præster i de fattige jyske Hedesogne, vil man paa Øerne ret jævnlig træffe dem, saa længe Forbindelsen mellem Danmark og Norge varede, ja ogsaa efter den Tid, eftersom ikke saa ganske faa Nordmænd foretrak at blive hernede efter 1814 fremfor at vende tilbage til Norge. Nævnes kan saaledes t. Ex. Frederik Schmidt, Præst i Himmelev ved Roskilde (1820—40), Andreas Christian Krog i Herslev og Gjevninge (1814—62), og Søren Peter Lassen, Kapellan i Lumby (1810—18) og siden Sognepræst i Østrup og Hjadstrup (1818—77).

I. Stege.

Da der hist og her i Kirkehist. Saml. er leveret Bidrag til Præsternes Historie i Stege, skal her først gives en kort Udsigt over disse Bidrag med Henvisning til enkelte andre Kilder, særlig under Hensyn til, at de Præstelister, som findes i Paludans Beskrivelse af Møen, I, 476 ff. og i Wibergs Præstehist. III, 186 ff. lide af adskillige Mangler.

Fra Middelalderen er kun lidet bevaret, s. Ny kirkehist. Saml. IV, 571—2. Paludan I, 267. Fra Reformationen af veed man derimod bedre Besked. Men naar Paludan gjør Christiern II's bekjendte Ledsager i Udlændigheden, Mester Jens Mikkelsen Møenbo, til Præst i Stege, da er det urigtigt (s. Dansk biogr. Lex. XII, 34). Følgende Sognepræster i Stege omtales i Kirkehist. Samlinger:

Hr. Jørgen Lauritsen, N. k. S. V, 141. 494—5. VI, 696—8 (jf. IV, 42).

M. Jens Christiernsen, N. k. S. I, 12. Kbh. Univ. Hist. I, 675—6²).

¹) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. II, 466—7.

²) Efter M. Jens Christiernsen nævner Paludan: M. Niels Pedersen, og Wiberg sammenblander ham med Eftermanden, Fædder, begge Dele urigtigt (s. Dsk. biogr. Lex. XII, 631 f.).

M. Niels Jensen Fædder, N. k. S. I, 12. III, 539. IV, 157—8. 428.

M. Iver Bertelsen, N. k. S. I, 19—30. III, 535—67. IV, 278. Univ. Hist. II, 41—7. 507—28.

M. Hans Mogensen, N. k. S. II, 508 (den Tvivl, som i Anm. udtales om Navnets Rigtighed, bortfalder). 1570 nævnes han som Provst paa Møen. Jvfr. Univ. Hist. II, 502—7 og Dsk. biogr. Lex. XI, 342, hvor hans Præstevirksomhed paa Møen dog ikke findes omtalt. Den kan dog næppe betvivles.

M. Anders Fos, N. k. Saml. III, 631—6. Hist. Kildeskrifter II, 539—79 (den S. 542 ytrede Formodning om, at han kom umiddelbart efter M. Iver Bertelsen, maa rettes).

Hr. Jesper Christensen, N. k. S. IV, 404.

— — — — —
Hr. Rasmus Nielsen, N. k. S. V, 149. Univ. Hist. III, 686.

M. Christoffer Christensen (fra Holbæk), Wad, Rektorerne p. Herlufsholm. S. 76—80.

M. Anders Pedersen Hegelund, N. k. S. V, 795. VI, 114. K. S. 4. R. III. 189¹).

M. Hans Jensen Jersin, K. S. 3. R. IV, 575.

M. Hans Jensen Viborg, K. S. 4. R. III, 195—201.

— — — — —
Hr. Hans Danielsen Gemsøe, K. S. 3. R. III, 495.

M. Morten Reenberg, K. S. 3. R. III, 481—507. 775—828. 4. R. II, 308—22.

M. Jørgen Huulbech, K. S. 4. R. I, 99. V, 215 ff. og fl. St.

Hr. Nicolai Jæger, K. S. 4. R. V, 213 ff.

Følgende residerende Kapellaner omtales:

Hr. Niels Pedersen Fos, K. S. 3. R. I, 321.

Hr. Hans Pedersen, K. S. 3. R. III, 10.

---

¹) I Bøllings Brevsamling (i Kgl. Bibl.) findes der en Del af Hegelunds Brevvevling. Se ogsaa Sjæl. Registre 22, Fol. 207.

Hr. Jacob Jacobsen Fabius, N. k. S. I, 505.

Hr. Anders Pedersen (Minche), N. k. S. I, 507.

Efter at M. Peder Hersleb 1738 havde tiltraadt Sjællands Bispestol, laa det ham paa Hjærte at skaffe sig nøjagtig Oplysning om sin fremtidige Virkekreds. I den Anledning paalagde han Præsterne at gjøre Indberetning efter et bestemt Skema om alle ydre Forhold i Kaldene, der kunde være af Interesse. Af Provst Jægers Beretning om det den Gang saare udstrakte Stege Sogn kan følgende hidsættes:

Forklaring om Stege Kald paa Møen i den Orden, som af Deres Eminence Hr. Biskoppen er befaleet.

1. Er Kaldets Navn, som mældt, Stege, en Kjøbstad, den eneste paa Møens Land, hvori findes, foruden andre fornemme Folk og Indsiddere samt nogle Kongens Husmænd, 200 Borgere. Dertil hører af Landets Bønder 204 Decimantes. Naar fornemme Folk samt Indsiddere og Inderster indberegnes, kan Tallet paa Stege Sogns Familier ikke sættes ringere end 500, da Kommunikanternes Tal befindes aarlig imellem 4 og 5000.

2. Jus vocandi til dette Kald haver alene D. Kgl. Maj.

3. Kaldets Indkomst bestaar (a) i Tienden af Landet, som beløber sig af Kornet, Rug, Byg, Hvede, Ærter og Havre, o. 450 Td., der kan anslaaes til Penge efter dette Lands Kjøb, som sjelden gaar over 500 Rdr. Kvægtienden med Ost og Æg kan beløbe sig o. 240 Rdr. (b.) Mensalgods eller saadan Tillæg findes ikke til dette Kald. (c.) De trende Højtiders Offer kan ikke beregnes højere end 135 Rdr. (d.) Accidenser ved Bryllupper, Barnedaab, Kirkegangskvinder, Trolovelser og Begravelser kan beløbe sig o. 200 Rdr. Præstepenge af Stege By o. 20 Rdr. Dagsværkspenge af Landet o. 15 Rdr.

Ved Kaldet er foruden den rette Præstegaard en stor Avlsgaard, der forpagtes bort aarlig for o. 85 Rdr. 2 Mk.

Stege Kalds Indkomster kan altsaa beløbe sig til o. 1100 Rdr.

I Stege er en residerende Kapellan. Hans Indkomst kan aarlig være 200 Rdr. Itzige Kapellan er Johannes Bondæus, kommen hid fra Skaane med vore Folk i sidste Krigs Tid, gammel 56 Aar, har fri Bolig.

I Stege er nu og en Kateket, som efter kgl. allern. Befaling aarlig nyder til Løn af Sognepræsten 100 Rdr. Itzige Kateket var før Kapellan pro persona hos min sl. Formand, Mag. Huulbech, er imod sine 30 Aar. Hans Navn er Povl With.

4. Ingen flere Kirker til Kaldet¹⁾.

5. Series Pastorum. 1. Hr. Hans Boosen, Provst og Sognepræst i Stege 1513. 2. Hr. Jørgen Lauritzøn 1528 (osv. kortfattet og ufuldstændig).

6. Rector eller Skolemester i Stege Skrive- og Regneskole, som forretter tilligemed Degns Embede i Stege og de 3 næste Landsbyer, hvortil han maa holde sig en Assistent. Hans Indkomster . . . 184 Rdr. 3 Mk.

Itzige Skolemesters Navn er Gregers Schierning, har været Studiosus, kaldet af Biskop Worm d. 12. Juni 1723. 65 Aar gl., han har fri Bolig, hvor ingen Jord er til²⁾.

Foruden Skolemesteren, som [er] Degn i Stege, er efter kgl. Forordning af 1702 d. 3. Januar stændig fire Substituter paa Landet i Stege Sogn; den første er i Sprove, navnlig Christen Hansen, ikke Student, er 60 Aar gl.; den anden er i Ebbelnæs, navnlig Henrik Norman; han er Student, og er tilligemed Skoleholder i Ebbelnæsse Skole; den 3die er i Hjelm, navnlig Christoffer Reifenburg; han er ikke Student, men dog lovlig bekvem til den Gjerning, er 25 Aar gl.; den 4de er i Bidsinge, navnlig Jens Ma-

¹⁾ Nu er, som bekjendt, to Sogne udsondrede fra det den Gang overordentlig store Stege Sogn, nemlig Damsholte og Nyord.

²⁾ Gregers Madsen Schierning døde i Marts 1749 (K. S. 4. R. V, 677). Han var to Gange gift: 1. med Mette Dorthe Nielsdatter Ursin; 2. med Malene Jochumsdatter Crommelin.

thisen, er heller ikke Student, men er dog upaaklagelig, er meget gammel og graa som en Due, henimod 80 Aar. Disse Substituter ere beskikkede af mine Formænd; deres Indkomster ere 3 Mk. af hver Bondegaard, som kan beløbe sig til hver Person 18 Rdr.; saa have de og fri Hus.

7. I Steden for den Latine-Skole, der tilforn har været i Stege, er nu en dansk Skole, hvor et vist Tal af fattige Børn lære at læse, skrive og regne. Denne Forandring er sket efter en kgl. Resolution af 4. Okt. 1697. Paa Landet er ellers 3 andre ordentlige Skolehuse af Kongen byggede; det første i Tjørnemark, der er en Student Skoleholder, navnlig Anders Gottorp, som er gift og har 3 smaa Børn; han har tjent deri fra Skolens Begyndelse og er i alle Maader upaaklagelig, katekiserer lovlig vel, og er tro og flittig i sit Embede, samt skikkelig i sit Forhold. Det andet er i Ebbelnæsse; deri er og en Student Skoleholder, navnlig Henrik Norman; men ham kan jeg ikke give den forriges Berømmelse; thi han er meget kjødelig og verdslig sindet; desforuden har jeg ikke fornummet saa oprigtig Flid af ham som af den anden. Han er gift, men har ingen Børn. Den tredie er i Svensmarke; der er ingen Student, men en Lægmand, ved Navn Hans Mortensen, dog er han tro og flittig i sit Embede samt skikkelig i sit Forhold.

8. I Stege Kald er min sl. Formands Enke, som jeg saaledes er forenet med om Pensionen, at hun aarlig skal have 50 Rdr. Men her er ingen Enkebolig.

9. Hvad Landet angaar, da er, foruden de almindelige Fattiges Anstalter, Mag. Reenberg's Legatum til Udby Bys Fattige, hvoraf Renten er aarlig 14 Mk., som ingen nyder Part i uden samme Bys Fattige.

10. Der er først den rette Præstegaard, som holdes vedlige af Kirken; siden er der og en Avlsgaard, som er 16 Tdr. Hartkorn, der forpagtes bort, som foran forklaret. Dertil er Inventarium, som efter forrige Kirkepatroners Resolution betales med 105 Rdr. 4. Mk.

11. Her er adskillige Breve og Dokumenter, som høre

Kaldet til: 1. Om Rødstens Tienden af Stege Bys Nymark findes et Dok. af $\frac{26}{1}$ 1633; 2. et andet af $\frac{2}{8}$ 1699. Om Tienden af Ladegaardens Jord er C. 5ti Brev af $\frac{16}{8}$ 1685. 3. Angaaende Avlsgaarden et Dok. af $\frac{2}{10}$ 1697, et af $\frac{29}{8}$ 1697, et af $\frac{18}{9}$ 1697, som alle ere af saadant Indhold, at de bevise, hvad Jord der er til Gaarden, hvorledes Fred og Hævd skal holdes, og hvorledes med Gjærdernes Lukkelse skal forholdes. 4. Angaaende Avlsgaardens Inventarium, at det skal betales med Penge, er et Dok. af $\frac{4}{12}$ 1690.

Stege d. 28 Okt. 1738. Saaledes at være rigtigt test.
Nicolay Jæger.

Med Hensyn til den Tids Værdier kan bemærkes, at 1738 regnedes paa Møen 1 Td. Rug = 1 Rdl. 1 Td. Byg = 1 Rdl. (paa enkelte Steder 5. Mk.). 1 Td. Hvede = 1 Rdl. 2 Mk. 1 Td. Havre = 3 Mk. 1 Td. Ærter = 1 Rdl. 1 Gaas = 12 ell. 16 Sk. 1 Par Høns = 8 Sk.

Stiftsarkivets Papirer begynde fra 1728 (efter den store Brand, der havde gjort rent Bord, og udslettet saa uendelig meget af Minderne fra Fortiden). Da var Mag. Jørgen Huulbech Præst i Stege og Provst paa Møen¹). Fra ham findes der mange Skrivelser til Biskop Worm, hvoraf adskillige ere meddelte i forrige Bind af disse Samlinger i Efterretningerne om Præsten Jæger og Degnene paa Møen. De fleste af Provst Huulbechs Skrivelser angaa for øvrigt Kirketugtssager, hvor af der forefaldt mange. Provsten henstillede enhver i mindste Maade tvivlsom Sag til Biskoppens Afgjørelse. Ligeledes bar hans Eftermand, Hr. Jæger, sig ad som Provst. Den Gang holdtes der nøje Regnskab med ethvert Menneske i Sognet, om de gik til Alters til de tilbørlige Tider; enhver, der kom til Sognet, skulde fra sit tidligere Opholdssted medbringe Skudsmaal om sit Forhold, og naar han sidst havde gaaet til Alters.

¹) Se Dsk. biogr. Lex. VIII. 185. Museum, Tidsskrift for Historie og Geografi 1895, S. 35 ff. 82 ff.

Hvis der var nogen som helst Mangel ved slige Vidnesbyrd, indgik der strax Forespørgsel til Biskoppen om, hvorledes man skulde gaa til Værks. I et stort Sogn som Stege maatte dette give Anledning til idelige Forespørgsler. Den mislykkede Navigationsskole i Stege gav ogsaa Anledning til en Mængde Skriveri. — Følgende Brev har Interesse derved, at det viser de pinefulde Hindringer, som Censuren i hine Tider mangen Gang lagde i Vejen for Udgivelsen af Skrifter, selv af saadanne, der ikke kunde vække nogen Censors Betæneligheder.

Høyædle og Høyærværdige Hr. Biscop!

Salig Herr Biscop Borneman hafver for 21 Aar siden haft under sin Revision eet af mine Manuscripter, kaldet dend tredie Part af Aarons Brystspan; men som det formedelst dend Sl. Herris andre sit høye Embedes Forretninger blev liggendis, indtil, efter nogle de første Archis Approbation, hand ved Døden blef forhindret at fuldkomme det, og ieg veed, Eders Høyærværdighed, særdelis i disse Tider, er occuperet med mange fleere Forrætninger, saa er ieg ydmygst ombedende, at Deres Høyærværdighed vilde gunstigt tillade, at Herr Professor Steenbuch motte annamme forbemelte Manuscript at revidere og approbere, saasom hand formedelst bedre Tid og Leylighed formodentligen skulle vilde sig det paatage. Med Velsignelsers Tilynsking er

Eders Høyædle Høyærværdigheds
Steege d. 27 Sept. 1730.
Hr. Biscopens
underdanigste Tiener
J. Huulbech.

Udskrift: Høyædle og Høyærværdige Hr. Biscop,
Hr. Christen Worm, Biscop ofver Sædlands Stift, Facultat:
Theolog: Decanus

à Khafn

ydmyst.

7*

I Huulbechs Tid var Hr. Johannes Bondæus residerende Kapellan i Stege. Han havde i sin Tid været Præst i Skaane, men var i Begyndelsen af den store nordiske Krigs Tid (1709—20) bleven fordrevet derfra, formodentlig fordi han havde lagt danske Sympathier for Dagen, og havde 1710 faaet Ansættelse i Stege. Men nogen Vinding for den danske Kirke har han næppe været. Følgende Breve tyde i alt Fald paa, at hans ubesindige Udtalelser fra Prædikestolen vakte Forargelse, og at man tilsidst var led og kjed af ham, og det næppe uden Grund, da han, som Tiden gik, blev mere og mere uskikket til at gjøre Fyldest i sit Embede.

1.

Højædle og Højærværdige Hr. Biskop!

Det er vel D. H. bekjendt, at Dom er falden udi den Sag mellem Hr. Bondæus og mig angaaende de Ord, han udbrød med for Alteret i Stege Kirke, da han mig Kalken skulde meddele, og som jeg nu er udi de Tanker at ville have Dommen exsequeret og ikke indstevnet til høiere Ret for ikke at geraade udi Penges Spilde paa begge Sider, saa haver jeg efter Dommens Indhold (der lyder, at bemeldte Bondæus skal sættes til Rette af sin Herredsprovst samt 2de Præster udi min Overværelse, med mere) begjæret af Hs. Velærv. Provsten, Mag. Huulbech, han vilde tiltage 2de af sine Herredspræster for at se den fyldestgjort hos atterbemeldte Bondæus, men haver svaret, det ej kunde ske, førend D. Højærv. det gunstig vilde befale. (Biskoppen anmodes derfor om at paalægge enten Magr. Huulbech eller Magr. Ramus i Vordingborg at bringe Sagen til Ende).

Stege 16. Novb. 1729.

Christen Hansen.

Udskrift til Biskop Chr. Worm.

2.

Højædle, højærværdige Hr. Biskop!

Jeg kan ikke undlade ydmygst at indberette D. H.,

hvorledes Byens Kapellan i Stege, Hr. Johannes Bondæus, seneste 4de Søndag efter Paaske til Aftensang i sin Prædiken ubesindig har udladt sig med følgende Ord, nemlig: at Konerne efter deres Barselseng uden Introduction gaa til Kirken som unge Søer; at Kongen er kommen til Verden paa samme Maade som vi andre, nemlig igjennem en skiden Rendesten. Og som ingen anden vides uden Introduction at have gaaet i Kirken efter deres Barselseng end min Kjæreste, saa kan han ingen anden med slige Ord, som han har talt, have ment, hvormed han har givet Aarsag til Forargelse og Folkesnak, hvilket jeg, efterdi Kirkens Tjenere intet derved afgik, men enhver alligevel blev betalt sit Offer, ikke saaledes kan lade passere, men hermed vil have D. H. ydmygst ombedet, at den Sag, mig til vedbørlig Reparation, maatte være Dem overleveret, og D. H. i øvrigt vilde bevise saa vel mig som ganske Menigheden den store Tjeneste og Godhed, at tilholde bemeldte Hr. Johannes Bondæus at studere til sine Prædikener og vide, hvad hans Mund siger, paa det man maa have nogen Opbyggelse af at høre ham, samt ellers at lægge Vind paa at foregaa os andre med gode Exempler uden Drukken-skab, letfærdig Snak og andet saadant. Skulde bem. Hr. Johannes, for at paaføre sig selv Vidtløftighed, saadant nægte, kan jeg det mere end tilstrækkelig med Menigheden faa bevist; og at jeg ikke D. H. før har givet saadant tilkjende, forvolder, at jeg stedse siden den Tid med Kongens Tjeneste har været occuperet. — —

Stege d. 6. Juni 1736.

E. T. Beeck ¹⁾,

Major i det sjæl. Nationalregiment.

Paa Biskoppens Forespørgsel gav Provst Huulbech følgende Svar, skrevet med Hr. Povl Withs Haand og kun egenhændig underskrevet af Provsten:

---

¹⁾ Forbogstaverne i Navnet ere utydelige.

Højædle og højærværdige Hr. Biskop!

Til underd. Svar paa D. H. H.s Ordre. dat. 9. Juni, da har det, Gud bedre mig, i denne min Svaghed ikke været mig noget vidende om den Beskyldning, der er lagt paa Kapellanen, Hr. Johannes Bondæus; men jeg har erkyndiget mig derom for at give nogen Kundskab om den Sag. Min Medtjener, Hr. Povl With, forsikrer, at saa længe han har forrettet mit Embede i Kirken, har han ej nogen Tid fornummet, at Hr. Bondæus har forset sig med Drukkenskab eller andet; og i den Tid, jeg selv kunde forrette min Tjeneste, veed jeg intet, uden i den Sag, Hr. Bondæus var udi med Christen Hansen, som D. H. beskikkede den daværende Provst Hr. Ramus i Vordingborg at dømme i, og Hr. Bondæus da blev mulkteret, saa den Sag dermed havde Ende¹⁾. Angaaende den Aftensangs-Prædiken, Hr. Bondæus har holdt den 4de S. e. P., da er det mig nu fortalt, at han nogle uanstændige Ord har talt, tagende Anledning af det, som kort Tid forhen her i Menigheden var passeret: nogle utidige Fostre ere hensatte, og ej vides, hvis de har været; en Kone gav endelig tilkjende at have født, men hun holdt ingen Kirkegang; en Frue havde et Barn i Kirke, og en Maaned derefter, som var 1ste Paaskedag, gik hun i Kirke uden at lade sig af Præsten introducere; tre Uger efter kom en Skræder og lod mig vide, at han ogsaa vilde lade sin Kone gaa i Kirke paa samme Maade. I Anledning da af det 5te Bud, som Hr. Bondæus før ommeldte Søndag forklarede, tog han Anledning at straffe dem, som paa en eller anden Maade satte deres spæde Børns Liv til, og saa dem, som ikke holdt Kirkeskikke og tog Velsignelsen af Præsten, med videre, som i Ivrighed kan være indløbet. Min Medtjener, som i 14 Dage da havde ligget syg, hørte ikke den Prædiken, vidste derfor ej heller derom at give mig nogen Forklaring. Vilde D. H. af særdeles Naade se den Sag forligt, ellers veed jeg ikke, hvo i min Svaghed

¹⁾ Se foran S. 100.

skulde paatage sig at udføre Sagen, Hr. Jens With er den ældste, men og temmelig svag og skrøbelig, Hr. Jens Engel eller Hr. Jæger behager D. H. selv at befale. — —

Stege Præstegaard 12 Juni 1736.

J. Huulbech.

Dette er det sidste Brev fra Provst Huulbech. Da hans Svaghed tog til, maatte Præsten Engel i Borre indtil videre besørge en Del af hans Forretninger, som følgende Brev om et formentlig Indgreb i den gejstlige Jurisdiktion viser:

Deres Eminence, bøjædle og højærværdige Herre,
Doctor Christen Worm!

Som Provstens, Mag, Jørgen Huulbechs, svage Tilstand ikke tillader ham at skrive, saa har han ombedet mig paa sine Vegne at gjøre det, han ikke selv formaar, nemlig ved denne Missive aller ydmygst at erindre, det D. H. H. saa vel som Stiftbefalingsmanden gunstigt vilde behage at decidere i denne Sag, som Provsten uden Tvivl for 14 Dage siden skal have andraget angaaende en afdød Klokkerenkes Stervbo, hvor Byfogden i Stege tilligemed Byskriveren og tvende Vurderingsmænd lige saa vel indfandt sig til Forsegling, Registrering og Vurdering, som Gejstligheden, allerydmygst forhaabende, at de høje Herrers Decision herudi gunstigt bifalder Gejstligheden, som altid uden ringeste Hinder af nogen har forrettet sligt saa vel efter Klokkere og deres Enker som efter Præster og deres Enker, uagtet paa hvad Sted de har boet og ere døde. Jeg forbliver (osv.)

Borre d. 27 Novbr. 1736.

J. Engel.

Provst Huulbech døde i Oktober 1737 efter lang Tids Svaghed og efterfulgtes i Præste- og Provsteembedet af Hr. Nic. Jæger fra Elmelunde, hvem det lykkedes at tilvejebringe følgende Ordning, hvorved Hr. Povl With, der havde været Provst Huulbechs personelle Kapellan, men

nu var indtraadt i den nyoprettede Kateketstilling¹⁾, kom til at bøde paa nogle af den residerende Kapellans Mangler.

Vi begge underskrevne, Johannes Bondæus, residerende Kapellan i Stege, og Povl With, Kapellan pro persona sammesteds, have indgaaet med hinanden, at siden jeg Joh. Bondæus bliver skrøbelig og mere og mere ubekvem til mit Embede, og Hr. Povl With ved vor sl. Provstes dødelige Afgang saavidt er bleven ledig, at vor itzige Provst ikke saa hart behøver hans Hjælp og Tjeneste, imodtager jeg, J. Bondæus, at Hr. Povl With bliver min Assistens og Medarbejder i mit Embede, saaledes som vor itzige Provst formedelst min Skrøbeligheder har fundet det at være fornøden:

1. At Hr. Povl With forretter efter denne Dag al min Prædiketjeneste undtagen hver tredie Aftensang og hver anden Froprædiken, dem jeg selv forretter, saa længe jeg endnu findes nogenlunde bekvem og stærk dertil.

2. At Hr. Povl With forretter Messen for Alteret, uden paa den Tid, naar Provsten Hr. Nic. Jæger, som giver ham Kost, Lys, Ildebrand m. v. Forplejning, ellers i sit Forfald kan have ham til sin Tjeneste fornøden.

3. At han ligesaa forretter Skriftetjenesten herefter for mig, uden Provsten i sit Forfald dertil ogsaa skulde behøve ham.

4. At han forretter ydermere den Katekisation, som er i Vente at blive reguleret i Steden for Onsdags Prædiken i Kjøbstederne, naar sligt af Kgl. Maj. allern. bliver foranstaltet.

Herimod forbinder jeg mig til at give Hr. Povl With aarligen vis Løn 60 Rdr. — — Men skulde det ellers træffe sig, at jeg skulde blive ganske ubekvem, svag og sengeliggende, at mit Embedes Byrde altsammen kom til at ligge paa Hr. Povl With alene, da lover jeg ydermere at lægge 10 Rdr. til ermeldte hans Løn.

¹⁾ Se K. S. 4. R. V, 295, Møller, Mnemosyne IV, 402

Herimod forbinder jeg Povl With og tilforpligter mig alt, hvad af denne Forening kan dependere, saaledes ved Guds Naade at tage paa mig, at Hr. Johannes Bondæus derom i alle Maader skal være ubekymret, og det, saa vidt Gud vil give Naade til, med saadan Flid at forrette, at jeg i alting kan have en god Samvittighed, og for min christen Øvrighed derfor staa til Ansvar. — — (Biskoppens Stadfæstelse herpaa udbedes).

Stege den 5 Marts 1738.

J. Bondæus. P. With.

Efterdi adskillige Omstændigheder, som have ført en uomgængelig Fornødenhed af sig, have ikke alene tilskyndet mig at approbere dette, men endog givet mig Aarsag til at raade til det samme, saa formoder jeg visselig det, som jeg herved af Deres Eminence, min højædle og højærværdige Hr. Biskop, ganske ydmygelig begjærer, at dette, som til Guds Ære og hans dyrekjøbte Menigheds Opbyggelse saaledes af mig er raadet og approberet samt i Sagtmodighed, Stilhed og enfoldig Retsindighed afgjort, maa ligeledes finde D. E.s højmyndige Samtykke og Ratification.

Stege 6. Marts 1738

Nicolaj Jæger.

I Tidens Løb kunde denne Ordning dog ikke tilstrækkelig raade Bod paa Hr. Bondæus's Mangler, som følgende Breve fra Provst Jæger til Biskop Hersleb vise:

1.

Deres Eminence (osv.)!

Indlagte Tabel forklarer underdanigst, i hvad Tilstand jeg ved mine Visitationer næstafvigte Aar har funden Menighederne her paa Møen, ønskende, at den maatte være D. E. til Behag¹⁾. Hvornæst jeg underd. haver at andrage, at den her i Stege residerende Capellan, Hr. Bondæus, bliver daglig mer og mere ubekvem til sin Tjeneste. Hans Hørelse slaar ham fejl, Kræfterne gaar saaledes fra ham, at naar

¹⁾ Den findes nu ikke vedlagt Brevet.

han en Gang imellem selv prædiker, haver han meget vanskeligt ved at vinde op paa Prædikestolen, og naar han da prædiker, er der snart hverken Fynd eller Føde i det, saa jeg hverken kan eller tør længere tie dermed, men vil underdanigst bede, at D. E. vil være ham saa gunstig, saaledes at hjælpe ham i denne Sag, at han paa sin Alderdom dog kunde have sit nødtørfte Ophold, hvilket han og i en Skrivelse til mig, hvoraf følger Copi¹⁾, fortrøster sig til. Men som han ingen Børn haver, men han og Hustru ere to ene Mennesker, begge over deres 50 Aar, saa er mit underdanigste Forslag, om det ellers kan finde D. E.s Approbation, at det var bedst, ham blev sat en Successor, og samme, efterdi han aldeles kommer til at bære Byrden, og Hr. Bondæus for sin Alders Skyld endnu kan leve længe, nød de 2de Dele af alle Kaldets Indkomster, og Hr. Bondæus den 3die Del, hvoraf han med sin Hustru gerne kan have sit nødtørfte Livsophold. Jeg veed ikke, om jeg dertil underdanigst tør recommendere Catecheten Hr. Povl With, efterdi han nu i saa lang Tid har tjent her i Menigheden, først som Capellan pro persona, og nu siden som Catechet, at Deres Eminence ville blive ham saa gunstig og bevaagen, ved sin Forestilling at gjøre Valg paa ham. Herren velsigne Deres Eminence, at De til Guds Ære og hans Kirkes bedste med velsignet Fremgang, Lykke og Helbred i mange Aar maa forestaa det vigtige og ypperlige Embede, som Gud har betroet Dem. — —

Stege d. 26. Jan. 1740.

Nicolaj Jæger.

2.

Deres Eminence (osv.)!

I underdanigst Følge af D. E.s højstærede af 6te hujus haver jeg allerede sat Prøve paa Hr. Bondæus. Men han er ikke at overtale til at resignere, men siger saa, at ingen skal kunne overbevise ham nogen grov Sag, og derfor

²⁾ Nu ikke vedlagt.

ikke tror, at han saaledes skulde bortkastes paa sin Alderdom, fordi han er bleven skrøbelig og utjenlig til Embedet; men at Hs. Kgl. Maj. bliver ham saa naadig at lade ham være det, han er, saa længe han lever, og i Fald han ikke maa nyde en Capellan pro persona, Deres Majestæt da er saa naadig at sætte saadan en Mand, som kan succedere ham, naar han dør, den han gjerne vil dele det halve med af Kaldets Indkomster.

Herpaa maa jeg da underdanigst afvarte, hvad D. E. vil resolvere, da han siden min Ankomst ingen aabenbare, grove Excesser har begaaet; thi hvad der sker inden hans egne Døre, er ikke saa at bevise. Fornødenheden, at her endelig maa gjøres noget ved det, er først, at han prædiker ganske slet, ingen til nogen Opbyggelse; dernæst at han intet Pund eller Gaver har til at catechisere; men denne hans Tjeneste om Onsdagen maa jeg lade Catecheten forrette, naar jeg ikke selv haver Lejlighed. Dersom da hans Brev til mig, som jeg underdanigst sendte D. E. Copi af, intet kan være nok til at bygge paa, saa veed jeg ganske ingen Raad. Men af det formoder jeg dog, at D. E. haver Anledning til at gjøre, hvad Dem godt synes, og D. Højærv. for billigt eragter. — —

Stege d. 9. Febr. 1740.

Nicolaj Jæger.

Et Brev af 13 April 1740 til Biskop Hersleb fra Provst Jæger slutter med følgende Ord:

»Den Sag angaaende Capellanen vil jeg underdanigst fremdeles bede at maa være Deres Eminence recommenderet; thi alle Ting udkræver det, da det er en Ynk at betragte hans Væsen«.

Provst Jæger meddeler under 6. Sept. 1740 Biskop Hersleb, at han har ladet det kgl. aabne Brev af 23 Juni s. A., om at Præster i Kjøbstederne ikke maatte prædike

over en Time, forkynde for Medtjenerne og Klokkeren¹⁾ i Stege. Derpaa fortsætter han saaledes:

»Capellanen, Hr. Bondæus, har aldrig, det jeg veed, i den Post forset sig, jeg tror heller aldrig, han gjør, og var endda at ønske, at den meget korte Tid, han derpaa anvender, maatte være til nogen Opbyggelse. Men det er saa daarligt og elendigt, at Guds Børn iblandt sukker der over, saa jeg ser mig tvungen til at recommendere atter den Sag til D. E.s Omsorg; thi nu har han fast hver Søndag, siden D. H. besøgte Menigheden, selv prædiket, og de fleste Gange saa slet, at Folk ikke har kunnet bare sig for Latter, hvilket er til stor Forargelse. Den Catechisation om Onsdagen bliver her ganske unyttig, dersom D. E. ikke finder Raad til, at Byens Børn og Tyende kan tilholdes flittigere at søge Catechisationen; thi der kommer sjelden over en halv Snes, og mange Gang ikkun to eller tre.«

Ni Dage efter, at Hr. Jæger havde skrevet dette Brev, var han ikke mere blandt de levendes Tal her paa Jorden. Bondæus fik da Lov at blive i Embedet til sin Død, ¹/₂ Aars Tid derefter. Herom haves følgende Brev fra Hr. J. Engel, der bestyrede Provste-Embedet i Vacansen efter Provst Jægers Død.

Deres Eminence

Højædle og Højærværdige Herre!

Siden Skiftet efter min forrige Degn, sl. Conrad Ratcken²⁾ efter Loven ikke nu meget længere kan opholdes, og vores beskikkede Provst ikke endnu er ankommen, vilde jeg for Tillysnings Skyld herved ydmygst fornemme, om det maa tillades mig at foretage Skiftet, eller og D. E. vil, at det dermed skal bero indtil Provstens Ankomst, hvorom jeg ydmygst udbeder mig D. E.s Svar mig til Efterretning. Jeg vilde og herved ikke manqvere D. E. at tilkjendegive,

¹⁾ Klokkeren skulde nemlig afkræve Præsten 1 Rdl. til de fattige, dersom han ved sin Prædiken overskred den foreskrevne Tid.

²⁾ Se K. S. 4. R. V, 669—75. 717.

at forrige Cappellan til Stege Menighed Hr. Johannes Bondæus ved Døden er afgangen sidst afvigte 10 Martii, og at samme Dødsfald ikke før efter Skyldighed er bleven notificeret, vilde D. E. ikke ugunstig optage, saasom jeg af Svaghed har været forhindret, at jeg ikke førend nu samme Dødsfald har kunnet indberette. Jeg forbliver (osv.)

Borre d. 28. Marts 1741.

J. Engel.

Den Provst, der ventedes paa, var Hr. Rasmus Paludan, hidtil »Tolvprædikant« i sin Fødeby Christiania, der den 30. Debr. 1740 var beskikket til Sognepræst i Stege og Provst paa Møen. En af hans Konkurrenter, Præsten Joh. Henr. Schow ved S. Mortens Kirke i Næstved, der ogsaa havde søgt Præsteembedet i Stege, da det forrige Gang var ledigt¹⁾, skriver: »Jeg begjærede det vakante Stege Kald paa Møen; men Nej, det skulde da Hr. Paludan fra Norge have; thi han havde Justitsraad Holmsteds Datter til Ægte²⁾«. Den sidste Bemærkning er næppe ganske nøjagtig, da det først skete senere, at Paludan i sit andet Ægteskab blev besvogret (dog ikke Svigersøn) med den ansete Justitsraad Frederik Holmsted, Borgmester i Kjøbenhavn³⁾. Men i ethvert Tilfælde viser denne Bemærkning, at man ikke antog, at Biskop Hersleb, der fra sin Bispetid i Christiania maatte kjende Paludan nøje, i nogen særlig Grad havde fremmet hans Befordring, saa meget mere som Hersleb ved en senere Lejlighed betegner ham som »en god og ærlig, men overmaade ulærd Mand.« Hans Virksomhed paa Møen blev kun kortvarig, da han snart atter, som Stiftsprovst, vendte tilbage til Christiania; senere blev han endog Biskop i Christianssand. Herslebs Karakteristik af ham passer godt nok med det Indtryk, vi faa af de Skrivelser, der haves fra hans Haand, medens han var paa Møen. Sit Modersmaal skrev han næppe saa korrekt

¹⁾ K. S. 4. R. V, 293.

²⁾ N. k. S. IV, 767.

³⁾ Dsk. biogr. Lex. VII, 606 sml. ned XII, 536.

som en af hans Skoleholdere¹⁾; men for Resten søgte han at komme frem med det gode, og han kom maaske lige saa vidt dermed, som hans Forgjænger Jæger med det skarpe og haarde. Hans kortsynede Adfærd overfor de Præsteembedet og andre offentlige Institutioner tilhørende Bygninger, som tidligere er omtalt²⁾, har næppe skaffet ham Efterkommernes Velsignelse.

Ikke længe efter sin Ankomst til Stege tilskrev han Biskop Hersleb, som følger:

Højædle, højærværdige Hr. Biskop!

Hr. Ancher Borch, hvis Menighed³⁾ grænser nærmest til mig og min anbettede Menighed, er dog halvanden Mil imellem os, har forlangt af mig, at jeg vilde betjene ham med det højværdige Alterens Sacramente; men, som jeg ikke bekvemmelig kan forlade Menigheden her, tit maaske paa saadan Tid, da her vel vil indfinde sig en stor Mængde til Skrifte, for at rejse hen til Søndersogn for at skrifte ham og hans Kone Dagen tilforn, saa vil jeg hermed ydmygst forespørge mig hos D. H. H., om jeg ikke i saadan Henseende turde tage ham og hans Kjæreste til Skrifte om Morgenen; ligesaa om jeg derudi forser mig, at jeg tænker at tillade dem, der bor paa Nyord i min Menighed, langt borte og tvært over Vandet, naar det er Uvejre og Storm om Lørdagen, om det skulde hænde sig, at de om Søndag Morgen kan blive skriftede; hvorpaa jeg forventer D. H.s gunstige Resolution. Ellers takker jeg og min Kone ved denne Anledning ydmygeligst baade D. H. og kjære Frue og Børn for seneste beviste store Gunst og Godhed; takker ogsaa ydmygst for D. H.s gode Raad, at vi skulde tage ind til Provst Terpager⁴⁾ som meget kjærlig

¹⁾ I Breve til Biskop Hersleb skriver han t. Ex. huldøftig, foriæves o. lgn. ikke at tale om, at Stilen er ujevn og mangelfuld.

²⁾ K. S. 4. R. IV, 812.

³⁾ Fanefjord.

⁴⁾ Lavrits Terpager, Præst i Mern og Provst i Baarse Hrd.

herbergede os i to Dage, hvorefter vi kom til Stege Paaske-aften. Jeg blev indsat anden Paaskedag og prædikede tredie Paaskedag, saa jeg nu alt er i fuldt Arbejde. Den trofaste Gud, som har kaldet mig, give mig Visdom og Naade, Mod og Kraft. Jeg forbliver (osv.)

Stege d. 18de April 1741.

Rasmus Paludan.

Udskrift til Biskop Peder Hersleb.

Ved kgl. Reskript af 11. Novbr. 1740 var det bestemt, at en Del af Stege Landsogn skulde udsondres til et eget Sogn, kaldet Damsholt; men da Opførelsen af en Kirke tog Tid, blev der først 22. Marts 1743 beskikket en Præst til Kaldet, nemlig Rasmus Platou, og samme Dag kaldtes Provst R. Paludan fra Stege til Stiftsprovstiet i Christiania. Hans sidste Brev fra Stege vedrører Ansættelsen af en Degn i Damsholt¹⁾. Kirken her indviedes den 17. April 1743 af Biskop Hersleb, der samtidig ordinerede den kaldede Præst²⁾.

Samme Dag Paludan kaldtes til Christiania, blev Mag. Johannes Friedenreich, hidtil Sognepræst i Asminderød og Grønholt, Præst og Provst i Stege. Hans Befordring fra Asminderød synes mest at skyldes den Omstændighed, at Christian VI i Anledning af en Tvist mellem Sognepræsten og Kapellanen ved Fredensborg Slotskapel, Erik Lemming, gjerne vilde have Friedenreich forflyttet³⁾. Muligvis har den sidste heller ikke tilfredsstillet Kongens

¹⁾ K. S. 4, R. V. 716—7.

²⁾ Talen ved Kirkens Indvielse er trykt foran i 3die Del af Herslebs Taler ved Kirke- Bispe- og Presteindvielser. I Stiftsarkivet findes følgende Bevis:

Højædle og højærværdige Hr. Biskop Hersleb haver til mig underskrevne udlaant fra Stiftskisten en liden Sølvkalk og Disk til at betjene Syge med, samt en dertil hørende liden Sølvflaske til at føre Vin og Oblater udi, tilsammen vægtig 19 Lod og 1 Quintin, hvorfor jeg hermed kvitterer. Kbhavn. den 13. Maj 1743.

R. Platou.

³⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier III, 64—5. 204—5.

og Hofpræst Bluhmes Smag som Ordets Forkynder. Friedenreich synes derimod at have staaet i et venskabeligt Forhold til Biskop Hersleb. Ligesom denne havde han vistnok oprindelig tilhørt den pietistiske Retning, men havde, som det ogsaa var Tilfældet med Biskoppen, i Tidens Løb taget kjendelig Afstand fra denne Retning. Som Udøver af Lovens Bestemmelser om Anvendelse af Kirkens Disciplin viste Friedenreich oftere en Adfærd, der maaske kan have haft Medhold i Lovens Bogstav, men hvorved han dog næppe har virket til Guds Riges Fremme, men vel til at udsaa en Hob Had og Bitterhed¹). Skjønt der er bevaret mange og lange Skrivelser angaaende saadanne Sager fra Stege i hans Tid, er det dog vanskeligt at finde ud af, hvem der har haft Retten paa sin Side, da den ene gjerne gjorde det til sort, som den anden erklærede for hvidt. Men et stærkt Indtryk faar man, og det er, at der ikke var noget tabt, da de gamle Kirketugtsbestemmelser gik i Graven.

Efter den tidligere omtalte residerende Kapellans, Hr. Joh.s Bondæus's, Død var den oftere nævnte Hr. Povl With bleven resid. Kapellan i Stege. Han var uden Tvivl en saare agtværdig og vel begavet Mand, hvem det imidlertid gik som flere i hin Tid, der ikke havde personlige Forbindelser, at det var ham saare vanskeligt at komme frem paa Embedsbanen. Han trængte haardt dertil, da Embedet som resid. Kapellan, der i sig selv var daarlig lønnet, var blevet forringet derved, at en Del af Stege Landsogn 1743, som foran er omtalt, udskiltes til et eget Sogn. I et Brev af 16. Marts 1744 beder Povl With Biskop Hersleb om hans anbefaling til det ledige Sogne kald Kippinge paa Falster, for at han »kunde subsistere med Hustru og Børn«, men han fik ikke Embedet. I et Brev af 7. Okt. s. A. til Biskoppen anbefaler Provst Friedenreich Hr. Povl With til

---

¹) Dette gjælder særlig en ondartet Sag, han havde med Apotheker Andreas Christian Eegholm i Stege 1747—9 (see nedenfor).

Befordring til Sundby Kald paa Falster, der var ledigt ved den forrige Præsts Afsættelse. Men heller ikke denne Gang havde han Lykken med sig. Det næste Brev, ham angaaende, lyder saaledes:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!
Højgunstige Velynder!

I Steden for at forflytte Hr. Povl With til noget bedre i det timelige, har det behaget Gud at forflytte ham til det bedste udi det evige, idet han d. 3. Maj i Mandags efter 14 Dages Sengeleje og $\frac{1}{2}$ Aars skrøbelig Helbred salig hensov.

Gud, som sørger for sin Kirke, sende mig en trofast og fredsommelig Medarbejder igjen, og er det Guds Villie, ønsker jeg ingen hellere end nærværende Studiosum Nicolaj Ullitz, som just er rejsefærdig til Kjøbenhavn for at tage Attestats. Han har udi sin Ungdom i Fattigdom men med stor Flittighed gaaet Helsingørs Skole igjennem, som Rector Clod til hans Berømmelse vidner om ham, og, siden han blev Student, har han vist sig i megen Stilhed og Gudfrygtighed ikke alene at være en sand Christen, men et bekvemt Redskab til at vise andre Vejen til Guds Rige: det samme han og har ladet se Prøve af udi den Tid, han her har været ved den danske Skole i Stege, hvor der med de fattige Skolebørn paa 2de Aars Tid ved hannem er viist mere Frugt end i de sidste 10 Aar af andre. Derforuden har han og nu mere end $\frac{1}{2}$ Aar, da sl. Hr. With har vaaren svag og sjælden kunnet forrette sit Embede tilbørlig, gjort mig god Hjælp, især med at catechisere og informere de unge til Confirmation, hvortil han ej alene har gode Gaver, men og af Gud nydt god Lykke og Fremgang. Dersom jeg nu maa udbede mig D. H. H.s højstformaaende Recommendation for bemeldte Ullitz til at nyde Successionen efter Hr. With, vil jeg ikke alene med allerærbødigst Taksigelse anse saadan D. H.s Bevaagenhed lige saa fuldt, som det var viist mod en af mine egne Sønner,

men ogsaa haabe, Guds Ære derved kan fremmes. Jeg haver i denne Sag ikke villet lade Ullitz søge andre paa Haanden uden, næst Gud, D. H. alene, hvis Godhed befaler mig at have en ærbødig Fortrolighed til saa kjær en Biskop; men, om forlangtes, kunde den ganske Menighed recommendere Ullitz, som jeg venter at blive strax antagen til Examen Theol. hos de Professorer, der i denne Maaned examinere. Jeg tror vel ikke at nogen Skibs- eller Feltpræst skulde med god Villie tage mod dette Brød, som før har været lidet nok, men nu mindre, siden saa stort et Stykke ved Kaldets Deling er afskaaren, saa at der ikke kan gjøres Regning paa 80 Rdr. aarlig.

Gud selv, som denne Handel overgives til, søge sin Ære og Sjælenes Salighed, at sende mig saadan en Medhjælper, med hvilken jeg udi Fred og Ro kan arbejde, saa længe jeg skal være i Vingaarden.

Velsignelsers Gud lyksaliggjøre og glæde D. H. H. med megen Naade, Kraft, Sundhed og Fornøjelse, til bedste for Guds Kirke og til Glæde for D. H.s Clienter, iblandt hvilke jeg er

Deres Højædle Højærværdigheds
underdanige og æreskyldige Tjener

Stege d. 5 Maj 1745.

J. Friedenreich.

Den af Provst Friedenreich saa varmt anbefalede Nic. Ullitz fik dog ikke Kaldet, men derimod Christian Würtzel, af hvem Stege dog kun fik liden Glæde, naar man skal dømme efter følgende Skrivelser til Biskop Hersleb:

1.

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

Højgunstige Velynder!

Efter mit Embedes Pligt, skjønt ikke uden Græmmelse, maa jeg berette D. H. det onde Rygte, som ligger paa Hr. Würtzel, uagtet mine til hannem forhen gjorte Erintringer og private Formaninger. Jeg vil ikke melde om, hvad som forhen passeret er; jeg skammer mig og at be-

rette, hvad som med Drukkenskab og videre contra sextum Præc. skal være sket Hel. 3 Konger Aften, da han dog prædikede Hel. 3 Konger Dags Aftensang, men desværre saaledes, at en Del af Tilhørerne gik ud, en Del blev siddende at bele ham, og en Del, som havde videre Eftertanke, maatte græde over hans Ord og besønderlige Gebærder. Han selv, da jeg lod ham kalde, mente og svarede mig, at han aldrig havde gjort saa opbyggelig en Prædiken som denne. Hvad det er anbelangende contra sextum, da nægter han det; men Pigen, som jeg har examineret om denne Sags Sandhed, fortæller adskillige Omstændigheder, som gjør det onde Rygte rimeligt.

Som da saadanne aabenbare Kjødets Gjæringer ere til Forargelse for mange: der have ogsaa adskillige beklaget sig over hans Levned og angivet ham for mig, saa har jeg ikke længere kunnet dølge saadant for D. Højærv. Jeg havde vel tænkt udi 2de af Herredsbrødrenes Nærværelse at sætte Hr. Würtzel til Rette; men som hans Skam blev derved des større, og jeg selv er øm over at gjøre hans Forseelse bekjendt, saa har jeg taget mig den Frihed at anmelde sligt for D. Højærv. alene og tillige gjøre Forbøn for Hr. Würtzel, som har lovet Forandring og Forbedring; men henstiller alting til D. H.s gode Behag, med Ønske, at baade Guds Ære maa fremmes, og Hr. Würtzels timelige Velfærd ej at forspildes.

Den gode Gud styrke og raadføre D. H. i sine mange og høje Embedsforretninger. Herren forny Deres Sundhed og lade det begyndte nye Aar tilbringe Naade og Lyksalighed, som ønskes D. H. med velbr. Fru Bispinde og ganske Familie. — —

Stege d. 10 Januar 1747.

J. Friedenreich.

2.

Angaaende Hr. Würtzel er det min Pligt at give D. H. denne Efterretning, at jeg i 2de Præsters, nemlig Hr. Engels og Hr. Borchs, Overværelse har foreholdet ham baade sit

Levned og Rygte og formanet ham til Forandring og Forbedring, hvilket han ogsaa lovede og forsikrede troligt at ville holde, hvortil Gud forlene ham sin Helligaands Bistand. Hvad hans Prædiken paa H. 3 Kong. Dag til Aftensang angaar, da har han leveret mig noget Papir, som jeg selv i hans Hus af hannem annammede, hvorpaa er skrevet nogle flere Prædikener, som han siger skal være holdne i sidste Jul; men som intet af det, han talte paa bemeldte Dag i Kirken, findes skrevet, men det, som er skrevet, er af en anden Materie og anden Stil eller Talemaade; der er og paa det Papir, han overleverede mig, skrevet en Prædiken til Dom. post Circumcis., hvilken Søndag ej i Aar er indfalden, saa slutter jeg, at hans holdte Prædiken har vaaren extempore, hvorfor jeg og har foreholdt ham dette, at han i saa Maade haver illuderet mig, idet han har leveret mig de Prædikener, som maaske aldrig ere blevne holdte i Stege. Efter gjorde Formaning til ham lovede han at ville ved Bøn og Paakaldelse gjøre sig mere Umag for sine Prædikener herefter, som jeg og mærker allerede er sket.

Turde jeg til Slutning melde mine saa vel som bemeldte Herredsbrødrers Tanker, som jeg formoder, D. H. ej ugunstig optager, siden de sigte til Guds Ære og Stege Menigheds Bedste, da ere de saaledes: Siden en Del, ja en stor Del af Menigheden, har ladet sig forlyde, at de hverken gaa til Skrifte hos Hr. Würtzel, ej heller høre ham prædike formedelst hans forargelige forhen førte Levned og Rygte, og Hr. Würtzel dog nu har lovet Sinds og Levnedes Forandring, saa ønskede jeg, at han kunde bytte med en anden Capellan enten i Jylland eller paa et andet Sted, hvor de ej havde hørt noget af hans Rygte. Dog henstilles dette til D. H. H., som ved de af Gud meddelte høje Naadens Gaver haver bedre Indsigt i Guds Kirkes Sager end mange andre. Imidlertid beder jeg allerydmyst, at min oprigtige Enfoldighed maa i bedste Mening optages. Hos saa mange af Tilhørerne, som har talt med mig selv om Hr. Würtzel, har jeg søgt paa alle mulige Maader at

borttage den Forargelse, som de har taget. Gud selv gjøre herudi det bedste. — —

Stege d. 8 Febr. 1747.

J. Friedenreich.

Hr. Würtzels Tid i Stege blev ikke lang, og da han døde 28. Marts 1748, trængte Provst Friedenreich atter paa for at faa Nic. Ullitz til Kapellan, som følgende Brev viser:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

Med den Vogn, som Madame Würtzel sender til Khavn. for at afhente sin Moder, gives mig Lejlighed efter skyldigst Pligt at berette, at Capellanen Hr. Christian Würtzel er i Morges Kl. 7 udi Omvendelse og Tro ved en salig Død bortkaldet. Var det nu Guds Villie, at Studiosus Nicolaj Ullitz, som jeg forhen har taget mig den Frihed at recommendere til D. H., maatte succedere, ønskede jeg det af Hjertet, saasom jeg kjender hans utrættelige Flid og redelige Intention til at opbygge Christi Menighed, hvilket han nu paa 5te Aar har udvist som Catechet baade i Skolen og Kirken, samt det besværlige Arbejde ved Tugthuset. Da bemeldte Ullitz ifjor var udi Khavn, haver Hr. Gehejmeraad Berkentin lovet at ville, i Anledning af hans Tieneste ved Tugthuset, recommendere ham; maatte det nu behage D. H. H. at lægge sin højformaaende Recommendation dertil, tillige med de andre Directeursers¹⁾, eller og selv alene ville bevise den Naade at paategne Suppliqlven, haaber jeg, Guds Forsyn bøjer Kongens Hjerte til en naadig Bønhøring. — —

Stege d. 28 Martii 1748.

J. Friedenreich.

Denne Gang lykkedes det Provsten at faa sit Ønske opfyldt, idet Ullitz under 19. Juli 1748 blev beskikket til residerende Kapellan i Stege. Vi skulle gjøre nærmere Bekjendtskab med ham i det følgende. Først skulle vi dog

¹⁾ For Møens Tugthus.

dvæle lidt ved nogle af disse fortrædelige Kirketugtssager, der jevnlige forefaldt i hin Tid, da man med Magt vilde tvinge Folk til at gaa til Alters. Herom tilskrev Provst Friedenreich Biskop Hersleb, som følger:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop (osv.)!

Udi Anledning af nogle her i Stege, som har holdt sig fra Alterens Sacramente, tager jeg mig allerydmygst den Frihed at consulere D. H., om samme kan til privat Absolution antages uden kgl. Bevilling, siden de over 1 Aar ikke har været til Guds Bord.

Den første er Apotheker Egholm og hans Kjæreste, som sidst vare til Alters d. 1 April 1746 og ej har ladet sig anmelde til Communion, førend d. 6 Juni næstafvigte, som var udi den Uge, da jeg var til Landemodet, hvorfor Klokkeren svarede, at han udi min Fraværelse turde ikke tegne dem, siden det var saa længe, siden de sidst vare til Alters. Herpaa lod Apothekeren det bero indtil for en Maanedstid siden, da han ved et Brev begjærede det af mig selv, hvorpaa jeg talte med ham og sagde, at jeg ej uden at forespørge mig hos D. H. turde antage ham, hvilken Forespørgsel jeg forlængst allerydmygst havde gjort, dersom jeg ikke havde vidst, at D. H. var hindret ved sit Embedes høje Forretninger, som ej tillod D. H. Tid til at give mig sit behagelige Svar. Apothekerens Undskyldninger for sit Forhold ere disse; at han i lang Tid har »lagt« i Kjøbenhavn at søge noget hos Kongen, som og er sandt; thi fra først in Majo og indtil Aarets Udgang var han ikke hjemme. Dernæst siger han, at han ej har siden den Tid vaaren saa frisk, at han kunde komme udi Kirken, og lade sig betjene hjemme med Sacramentet vilde han nødig, saasom han haabede hver Dag at blive saa frisk, at hans Kjæreste kunde tillige med ham selv komme i Kirken; desforuden siger han, at han har haft saa mange Sinds Bekymringer, at han ej har været saa beredt, som han vilde. — Dersom disse anførte Aar-

sager kan være gyldige nok til at undskylde ham, skulde det være mig kjær (thi ellers vil han maaske sige, at jeg af Had ej vil antage ham). Hans Levned er desforuden ogsaa i andre Maader ustraffeligt og skikkeligt, ligesom og hans Kjærestes, der er et fromt og gudfrygtigt Menneske, og aleneste for hendes Mands Skyld har holdt sig saa længe fra Sacramentet.

Den anden, som ligeledes har holdt sig fra Alters, eller rettere at sige af Skjødesløshed forsømt sin Saligheds Sag, er en Vægter, navnlig Jacob Larsen Horn, der forhen har været indsat paa Tugthuset, og som han skikkede sig vel, blev han efter Recommendation til de høje Herrer Directeurer løsgiven og af Byfogden her antagen til Vægter. Men siden han kom ud, har han ofte været liderlig, ej alene med Drik, men og med at slaa hans Kone, ja at true hende med en Ulykke, hvilket Konen har klaget over, men han selv nægter. Jeg har adskillige Gang maat gaa ned i Raadhuskjælderens, hvor han boede, for at styre hans Ondskab mod Konen; jeg har og tit og ofte haft dem begge i mit Hus at formane dem til Forlig; men ikke desmindre har han dog ej villet gaa til Alters, og ej heller har han villet tilstede sin Kone det. Jeg har derfor kaldet dem begge for mig udi Medhjælpernes Nærværelse og foreholdt ham, at eftersom han ej har været til Alters siden den 5. Januar 1746, burde han udstaa Kirkens Disciplin, hvortil han svarede, at han før skulde gjøre en Ulykke paa sig selv. Han brugte en slem Mund baade mod mig og Medhjælperne, og vilde i det øvrige give Skylden paa sin Kone. Jeg har da hidindtil, i Haab om hans Sinds Forandring, ladet ham Tid at betænke sig, og indesluttet ham i Bønner til Gud. Men som han nu er bleyen opsætsig mod Byfogden, der uden Tvivl idag skriver til Directionen om at faa ham indsat i Tugthuset igjen, saa ønskede jeg at vide D. H.s Resolution og Betænkning, om Konen, som mest for Mandens Skyld har holdt sig fra Sacramentet, og ellers er et skikkeligt Menneske, maa

uden publicque Absolution antages til Guds Bord, dernæst, om Manden, ifald han paa Tugthuset og ved Tvang kan vise Forbedring og Forandring, maa ogsaa være fri for Kirkens Disciplin.

Ydermere har jeg allerydmygst at andrage for D. H., at en Matros-Kone, navnlig Gundel Høj, er berygtet for Horeri med adskillige, hvilke jeg har ladet kalde for mig, hver for sig selv, da nogle af dem har beklaget sig, at de af hende vare forførte, men ved Guds Naade vilde forlade deres ugudelige Veje. Men endskjønt jeg ofte har haft Bud til det onde Menneske, nemlig bemeldte Kvinde, har hun dog aldrig villet komme til mig. Jeg har derfor sammenkaldt Medhjælperne i Sacristiet, og ved Klokkeren og Degnen ladet hende advare at komme til mig der, hvilket jeg tvende Gange har gjort; men som hun ikke har villet møde, men er fræk og haardnakket i sin Synd, og desforuden hovmoder sig deraf, at hun kan vise sin Ulydighed imod mig, burde hun vel betale den i Loven dicterede Mulct, 2 Lod Sølv; men som Loven ikke melder, hvo samme Penge skal indkræve, saa vil jeg allerydmygst forespørge mig, om jeg ikke ved et Politiforhør og Dom skulde se at faa hende straffet for sin Ulydighed, ligesom jeg efter Lovens Bydende har ved Klokkeren advaret hende at holde sig fra Nadverens Sacramente, udi Haab at hun maatte ved Guds Naade vorde ædru af Djævelens Snare.

Min Dristighed i at gjøre D. H. Ulejlighed med denne lange Skrivelse maatte gunstigt optages. Herren velsigne D. H. med Naade og Styrke baade aandelig og legemlig, til Guds Kirkes bedste og alle oprigtige Clienters Glæde (osv.)

Stege d. 20 Sept. 1747.

J. Friedenreich.

Biskoppens Svar lyder saaledes:

Til Provst Friedenreich.

Deres Velærv's Skrivelse af 20de hujus har jeg rigtig erholdet og derpaa til venlig Gjensvar skulde melde:

1. Det staar lige saa lidet i min som i D. V.s Magt

at dispensere i Kongens Lov, hvilket Forordningen om Kirkedisciplin forbyder Præsterne under deres Embeds Fortabelse. De Aarsager, som Apotheker Egholm foregiver til sit Afhold fra Sacramentet, ere ikke af den Art, som det kgl. Reskript tillader Biskoppen at gjøre allerund. Forestilling om, men vel af den Art, at de kan bevæge Hs. K. Maj. til Mildhed, naar han supplicerer derom, hvilket han faar gjøre jo før jo bedre, og om det kommer til min allerund. Erklæring, skal jeg ikke være derimod.

2. Hverken kan Vægteren Jacob Larsen Horn eller hans Hustru blive fri for Kirkens Disciplin; ifald han skulde sættes ind i Tugthuset; da er ej bedre Middel til Scandalens Ophævelse end Skriftestaaelse; men saa maa hun dog staa Skrifte; thi hun burde ikke lade sin Mands Ugudelighed afholde hende fra Saligheds Midler, og om han vilde hindre hende derudi, saa burde hun andraget det strax.

3. Naar den Matroskvinde, Gundel Høj, ikke efter lovlig og igjentagen Tilsigelse vil møde for Præsten og hans Medhjælpere, da giver Præsten og hans Medhjælpere det skriftlig tilkjende under deres Haand paa slet Papir til Byfogden, som det da overlades til, hvad heller han vil exequere Bøderne efter den Angivelse, hvilket han sikkert kan gjøre, eller han vil lade hende for Tinget indkalde og dertil dømme (osv.). Den 30 Sept. 1747.

P. Hersleb.

Sagen mellem Provst Friedenreich og Apotheker Eegholm kom dog ikke til Ende ad den af Biskoppen anviste Vej, men udviklede sig til en fortrædelig Proces. Den 5. Debr. 1748 meddeler Præsten A. Borch til Biskoppen, at Retssagen mellem Provst Friedenreich og Apotheker Eegholm var begyndt samme Dag. Biskoppen havde overladt Hr. Borch som Sætteprovst at tage to Assessorer i Retten af Møens Præster, og han havde derfor valgt Hr. R. Platou i Damsholt og Hr. Achthon i Magleby; men Eegholm havde

ved sin Prokurator (Isaac Rasch) forlangt Hr. Plesner i Elmelunde istedenfor Achthon, hvilket Borch ansaa for utilbørligt, da Plesner f. T. selv var under Rettens Tiltale. Eegholm havde foregivet, at han vilde indkalde Hr. Achthon som Vidne, skjønt denne paastod, at han intet vidste til Sagens Oplysning. Det var altsaa kun et Paaskud for at faa ham udskudt af Retten. Sagen henstilledes til Bispens Afgjørelse. Den følgende Retssag viser, at Biskoppen ikke gav Eegholm Medhold; men for øvrigt skulle vi ikke gaa videre ind paa dens Enkeltheder, men derimod gaa over til en anden, der særlig vedrører Kapellanen, Hr. Ullitz, men hvori Sognepræstens uheldige Forhold til Apothekeren ogsaa spiller ind.

Blandt Skikke, der til en vis Tid have været almindelige i Kirken, men nu heldigvis ere bortfaldne, hører Skikken at takke for Højtidsoffer ved en særlig Tale, sædvanlig den første Prædikedag efter Højtiden. I den første Halvdel af det 18de Aarhundrede ser man, at Skikken har været almindelig¹⁾, og det er kjendeligt, at der oftere er drevet et vist Kunstleri dermed, vel ikke uden den Hensigt derved at gjøre Menigheden villigere til at yde Præst og Degnen Skjærv, som plejede at gives i Offer. Naar Skikken er bortfalden, vil næppe være let at afgjøre, da sligt jo ikke sker samtidig paa alle Steder, men lidt efter lidt, alt som en ny og mere fremskreden Slægt afløser den gamle, for hvem Fortidsskikken ikke havde noget stødende.

Om den Form for Taksigelsen, som Hr. Ullits brugte, da han første Gang havde oppebaaret sit Juleoffer, har han selv paa given Foranledning meddelt følgende:

Næst for Velsignelsens Lysning af Prædikestolen var min Offertaksigelse Ord til andet saaledes:

Dilecti! Endskjønt Tiden er forløben, beder jeg dog, eders Kjærlighed tillader mig at aflægge min skyldige Tak-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 787.

sigelse for eders Velgjerninger imod mig til denne højtidelige Julefest.

Velgjerningerne vidner om Yndest, og Velgjerninger bør i det ringeste vederlægges med Taksigelse, om Yndest og Kjærlighed skal vedvare. Eders Velgjerninger imod mig, som forhen saa og til denne glædelige Højtid, vidner om eders Yndest og Kjærlighed til mig, hvorfor jeg herved aflægger min skyldige Taksigelse. Herren haver forordnet for dem, som forkynde Evangelium, at de skal leve af Evangelio, og at de, som vare paa Alteret, blive meddelagtige i Alteret (1 Cor 9 v. 13. 14). Det glæder mig derfor, at I vil kjende dem, som arbejde iblandt eder. Gud har skikket mig til at forkynde Evangelium iblandt eder og at betjene Alteret, og jeg erkjender med største Taksigelse eders Kjærlighed, som har undet mig at leve den korte Tid, jeg uværdig har været hos eder, idet eders Velgjerninger har opfyldt min Trang og Nødtørfthed. Abel ofrede en Gang Herren, og som hans Offer skete af Tro og Kjærlighed, fandt Gud Behagelighed dertil (Gen. 4,4. Ebr. 11,4). Jeg er og forvisset om, at I, der ere sande troende og har ladet Guds Aand opfylde eders Hjærter med Kjærlighed til at ofre mig eders Gaver, ogsaa har fundet Behagelighed for Herrens Øjne i denne eders Gjerning, for hvilken Gud og vil velsigne eder. Om end nogen maatte være sindet som en vantreven Nabal (1 Sam. 25), der ikke har yndet og derfor ikke undet mig, er jeg dog med David fornøjet ved at have i de fleste fundet Naade og Yndest for en gudfrygtig Abigaels Øjne. Jeg takker eder derfor baade høje og lave, unge og gamle, store og smaa i Staden og paa Landet, fattige og rige. Til enhver, som har baaret eller ladet frembære sin Gave til mig af et kjærligt Hjærtelag, frembær jeg og igjen min skyldige og ydmyge Taksigelse af et kjærligt Hjærtelag. Til dem i Enkestanden, blandt hvilke de højædle Fruer, dem jeg med Johannes (2 Joh. 1 v.) kan kalde udvalgte. Til Øvrigheden i Regjerestanden, der har foregaaet Undersaatterne

med et godt Kjærligheds-Exempel, at jeg kan sige med Syrach (Syr. 10,2): Undersaatterne vare som Øvrigheden. Til dem i Krigsstanden, for hvis Øjne jeg har fundet Velbehag som Peder for Høvedsmandens Cornelli Øjne (Act. 10). Til Borgene i Staden og Bønderne paa Landet. Til alle i Almindelighed og hver i Særdeleshed aflægges min Tak. Dem, som har haft Villie, men ikke Evne, vil jeg takke og bede Gud, for at han vil med sin rige Velsignelse opfylde al deres Nødtørfthighed. Dem, som har haft Evne og ikke ville, vil jeg ogsaa takke, at de har forskaanet mig for deres Gave. Thi som den ikke kunde komme af et kjærligt Hjærtelag, var det hverken dem eller mig tjenligt med Velsignelse. Alle, som har udrakt sin Haand i dette forbigangne gamle Aar at fylde min Haand med Kjærligheds Gave, vil jeg ønske, at Gud i det nu for Haanden værende nye Aar vil opfylde af Himmel, Jord, Land og Vand med al aandelig og legemlig Velsignelse.

Herren velsigne dig og bevare etc.

Nicolaj Ullitz.

Apotheker Eegholm, der maa have følt sig ilde berørt ved denne Taksigelse, tilskrev strax efter Hr. Ullitz følgende Brev :

Hæderlige og meget vellærde Hr. Ullitz,
værende Tid Stege Bys Capellan!

Det er mig baade uvedkommende og alt for vidtløftigt herpaa at censurere Deres idag [holdte] Højmesseprædiken; men Deres brugte Offertak gav en Slags Opsigt og satte ethvert fornuftigt Menneske udi en Slags Skrupel, og allermost mig i en Sjøleangst, som af alle menes at være peget paa og være derved med deres Bøn og Taksigelse overgivet i al aandelig og legemlig Fristelse. Hvad enten Deres Prædiken[er] ifølge Lov og Landemodets Monita bliver udstuderede, med Agtsomhed skrevne, og ikke uden Eftertanke udplaprede, er ikke min Sag at requirere, uden for saa vidt det [er] forhen idag nævnte Offertak vedkommende. Tør De Ord til andet efter denne min venligste Begjæring

meddele mig det skriftligt, skal det i Eftertiden blive mig en Ro i Samvittigheden og uden al Forargelse stille min Hjærtebekymring. Hvis De som en tro og oprigtig Sjælehyrde ikke herudi vil føje mig, maa det uden Fortrydelse vorde mig tilladt at indrette saaledes mine Messures, som det for den alvidende Gud og den christelige Verden maa være bekjendt, uden Anstød, Svig eller hemmelig Argelist. Til den Ende har jeg mig forbeholdt Copi af denne min Missive, og efter at jeg allerede har taget brave Mænds Attestata om Deres idag brugte afskyelige Expressioner, ønskes af et enfoldigt og redeligt Hjærte, at Deres Sind og Hjærtelag efterdags maa blive Gud og Mennesker tækkelig, med Forblivende enhver sand og troende Christens tjenstærbødige og beredvilligste Tjener

Stege d. 29 Dec. Ao. 1748.

A. C. Eegholm.

Herpaa gav Hr. Ullitz følgende »Gjensvar«:

Velædle Hr. Apotheker Eegholm,
Højtærede Ven!

Som jeg maa fornemme af Deres Skrivelse til mig af Dato 29de Dec., at De er geraaden i Skrupel, Sjæleangst og al aandelig og legemlig Fristelse over min Bøn og Offer-Taksigelse samme Dag, saasom det skulde menes, at derved var peget paa Dem: da gjør det mig hjærtelig ondt, at jeg uskyldig derudi skulde være Aarsag; thi jeg kan forsikre i al Sandhed, at jeg uden nogen Slags Hensigt til nogens Person i Særdeleshed i Menigheden har fremført baade Bøn og Taksigelse; vil derfor kjærligst bede, at Deres saa øm befundne Samvittighed deraf ingen Forargelse maa tage. Og siden De har den Fortroenhed til mig som en Sjælesørger at aabenbare mig Deres Sjælenød, vil jeg, saa vidt Gud forlener mig Aand og Naade dertil, gjerne gaa Dem til Haande med bedste Raad, som skal først være dette: At De indfalder til Gud med ydmyg Bøn, brugende disse Davids Ord, Psalm. 102. v. 3: Skjul ikke dit Ansigt for mig paa den Dag, jeg er i Angest, bøj dit

Øre til mig den Dag, jeg paakalder dig, skynd dig og bøn-
hør mig! Og overgiv saa tillige herved Deres Sjæl i Frel-
serens blodige Fortjeneste til alvorlig Selvfornægtelse, at
Guds gode Aand kan i Deres syndige Jammers-Følelse
virke en levende Tro og brændende Kjærlighed til Gud og
Næsten. · Dernæst hold flittig ved at gaa i Guds Hus til
at styrkes mere og mere i Sjælen ved Naademidlernes
gudelige Betragtning og værdige Brug. Saa kan De være
forsikret paa, at Jesu Sjæleangest, da hans Sjæl var be-
drøvet indtil Døden, skal komme Dem til Trøst og Be-
styrkelse i al Anfægtning og Fristelse. Vil De end have
den Fortrolighed til mig, at handle med mig i Enrum,
Deres Sjælenød angaaende, da skal jeg vise mig, saa vidt
min Formue strækker, som en ret Sjøalesørger med Guds
Ord at trøste Dem, og imidlertid bede Gud se til Deres
arme Sjæl, at den maa reddes ud fra al fortvivlende Angst
i Tiden og Evigheden. Herren give, at vi med det gamle
Aar, som idag endes, maatte udgaa fra alle gamle Synder
og Laster, og med det nye Aar, som i Morgen begyndes,
fornyes i vort Sinds Aand til et helligt og gudeligt Levned,
at vi som nye Creaturer i Christo maatte blive mere og
mere Guds Sind og Billede ligedannet, indtil vi skal
fuldende vore Aar her og faa et evigt Nyaar i Himmelen,
ønsker

Stege d. 31. Dec. 1748.

N. A. Ullitz.

Da det tegnede til, at der vilde udvikle sig en Rets-
sag af Offertaksigelsen, tilskrev Hr. Nic. Ullitz Biskop
Hersleb følgende Brev:

Deres Eminence!

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop,

Højgunstige Velynder og Patron!

Herved fordrister jeg mig underdanigst at insinuere
til højgunstigst og behageligst Eftersyn min paa Søndag
imellem Jul og Nyaar til Højmesse gjorte Offer-Taksigelse,

for hvilken Apotheker Eegholm ved 2de Mænd med inde-sluttede Skrivelse har ladet mig beskikke. Men som jeg mærkede derudi hans gamle Sindelag, har jeg efter enfoldigste Skjønsmhed svaret derpaa, som paa Brevet undertegnet staar. Skulde en hadefuld Intention videre søge min Fortræd, bønfaller jeg ydmygst og underdanigst, Deres Eminences gamle Gunst og Patrocinium maa ved Guds Bistand styre min gamle Fjendes Ondskab¹⁾. — —

Stege d. 14de Jan. 1749.

N. A. Ullitz.

Det lader dog til, at Apothekeren har betænkt sig paa at gjøre videre ud af Sagen. Den 1. Febr. 1749 skrev Biskop Hersleb i alt Fald til Provst Friedenreich: »Intet indkommet mod Hr. Ullitz«, og siden høres intet derom. Derimod indgav Hr. Ullitz under 14. Marts 1749 et Andragende til Biskoppen, hvori det bl. a. hedder:

»Da det er Deres Eminence velbekjendt, hvor knap Capellaniets Indkomster er her i Stege, især siden Kaldets Deling, saa fordrister jeg mig herved at andrage Chor-degnens Mr. Schiernings hæftige Svaghed, der betager ham Mælet, saa Døden synes hvert Minut at gjøre Ende paa hans Liv. Skulde der ved hans Dødsfald ske nogen Forandring, da bedes om Assistance til at faa lidt Tillæg til Kaldet. At dette er meget knapt, erfarer ej alene jeg, men endog 2de mine Formænd har maattet finde det samme. Den første, Hr. Povl With, baade hørte jeg særdeles klage over, at han, paa det allernøjeste taget, ikke kunde komme ud med sine Indkomster, saa og saae jeg ham inderligen

¹⁾ Under Provst Friedenreichs langvarige Strid med Apotheker Eegholm havde N. Ullitz undertiden gaaet Provstens Ærende til Apothekeren og derved paadraget sig dennes Vrede, saa at Eegholm t. Ex. 1 Febr. 1748 skrev til Biskop Hersleb: »For kort Tid siden har Provstens Tjener, Fuldmægtig eller Famulus, Studiosus Niels Ullitz, under en nidkjær Maske meget bespottelig og paa en ugudelig, papistisk Maade attaqueret mig i mit eget Hus, da han kom med Provstens Svar«.

græmme sig over, at han efter mange Ansøgninger ikke kunde blive forflyttet, hvorfor han ved sidste Ansøgning udbød med disse Ord: Vil Menneskene ikke forflytte mig til nødtørftigt Levebrød, saa forflytter Gud mig nok snart til det bedste Brød i Himmelen; jeg skal aldrig søge mere. Og derefter gik han i et nedslaget Sind en kort Tid til sin Død. Den sidstes, Hr. Würtzels, Tilstand, var saa slet, at hans Enke efter hans Død har maattet gaa fra Arv og Gæld.« — Hr. Nic. Ullitz bad derfor om, at Skolen ved Mr. Schiernings Død maatte henlægges til Kapellanen. (Lønnen for Skoletjenesten var 100 Rdr., hvoraf der dog afgik 25 Rdr. til en Vikar, der læste med Børnene).

I Biskoppens Kopibog findes intet Svar paa dette Andragende, men derimod en Ordre af 28. Marts s. A. til Provst Friedenreich om at indsætte Studiosus Niels Holst, der var kaldet til Chordegn og dansk Skoleholder i Stege.

Hvad Friedenreich selv angaar, da har man fra den nærmest følgende Tid et Par Henvendelser af ham til Biskop Hersleb, der vise, hvorledes han søgte Raad og Bistand hos denne sin Velynder i vanskelige Forhold. Den 27. Juni 1749 skrev han saaledes:

»Angaaende den Blame, som den af D. H. omtalte store Mand af Taabelighed har paaført mig, staar jeg in dubio, om jeg skal tilskrive ham derom, eller jeg skal befale Gud Sagen og bie, indtil Tiden fører min Uskyldighed for Lyset. Herren være min Raadgiver! Jeg formoder og underdanigst udbeder mig ogsaa Raadførelsen af D. H. Højærværdighed.

Det er os ikke bekjendt, hvad Biskoppen har svaret, eller hvad det var for en »Blame«, der var paaført Provst Friedenreich.

Den 6. Maj 1750 indberettede denne til Biskop Hersleb at for 8 Dage siden var der en Søndag Morgen Kl. 7 kommen en Vogn fra Frenderup i Damsholt Sogn til ham med Begjæring, at han strax vilde komme og berette en Kone, der nys havde faaet Tvillinger og ikke mentes at

kunne leve. Folkene havde først haft Vogn hos deres egen Sognepræst, Hr. Platou; men han havde svaret, at han ikke kunde komme før efter Prædiken, og at »han laa og svedede«. Friedenreich sendte da Kapellanen Hr. Ullitz ud for at berette Kvinden. Dette tog Hr. Platou sig imidlertid meget nær, beskyldte Provsten for at have begaaet en lovstridig Handling, og mente, at der var tilføjet ham selv en stor Beskæmmelse, som om han ikke kunde forrette sit Embede; forlangte ogsaa de Folk tiltalte, der havde sendt Bud efter Provsten (Kvinden var allerede afgaaet ved Døden), og gjorde i det hele en farlig Støj over en ringe Ting. Ved Biskoppens Mægling blev Striden dog jevnet, som det ses af følgende Brev:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

For Deres gunstige Svar af 16. hujus angaaende den Misforstaaelse mellem Hr. Platou og mig er jeg allerydmygt med Ære og Taksigelse forbunden. Og som Sagen mellem os er i Mindelighed afgjort saaledes, at jeg har declareret i et Brev til Hr. Platou, at hvad som er sket med den syges Betjening, er sket i en god Intention, baade for at tjene den syge og ham, hvorpaa Hr. Platou igjen har svaret, at han takker mig for min Tjeneste etc., saa har jeg ikke villet forbigaa ved dette at indberette D. H. H. saadan vores Forening, det jeg og ønsker at have med alle. —

Stege d. 20 Maj 1750.

J. Friedenreich.

Den 27. Juni 1759 døde Provst Johannes Friedenreich. Da Hr. G. Achthon i Magleby Dagen efter meldte Dødsfaldet til Biskoppen, tilføjede han: »Hvis en af Præsterne Stoud i Kjeldby eller Platou i Damsholt, der ere ældre in officio, erholdt Embedet, ønskede jeg at succedere vedkommende.« Der gik imidlertid ikke som forudset, at nogen af de to nævnte Præster kom til Stege. Efterfølgeren som Sognepræst her og Provst paa Møen blev Hr. Lavrits (ell. Lars)

Gram, der sidst havde været Præst i Sorø og Professor i Theologi ved Akademiet sammesteds. Der er allerede i forrige Bind meddelt adskillige Skrivelser fra ham, som vidne om, at han var en duelig og besindig Mand, der, saa vidt det kan ses, egnede sig godt til at være Provst. Han var en yngre Broder til den lærde Professor Hans Gram og syslede med Udarbejdelsen af en Biografi af sin berømte Broder. Det er rimeligvis dette Arbejde, hvortil der hentydes i følgende Skrivelser.

1762 ⁷/₄ (Stege). Provst L. Gram takker Biskop Harboe »for den meddelte Underretning om mit lille Skrift og for al den store Omhue og Bevaagenhed, Deres H. Højærv. udviser derved. Hvad Udgivelsens Tid og Maade angaar, da har jeg længe siden indstillet alle Ting til saa trofast en Ven af den sl. afdøde og saa god en Patron for mig.«

1763 ²⁰/₇ (Stege). Provst L. Gram tilskriver Biskop Harboe bl. a. følgende: »Een Ting har jeg underdanigen at foreslaa paa egne Vegne: Jeg er kommen i Erindring om, at min sl. Broder havde adskilligt at forrette ved Sorø Ridderlige Academis Istandsættelse; og jeg holder det for et Slags Utaknemmelighed imod ham og Steden, som jeg har nydt godt paa, hvis der intet blev meldet derom ved hans Levneds Beskrivelse. Derover vilde jeg underdanigen forespørge hos D. H. Højærv., om det ikke kunde gaa an, at jeg med et lidet Præambulo om saadan hans Tjeneste og om de Professorer, Kraft, Sneedorff og Lysholm, som han recommendede dertil, og som vare mine bedste Venner, mens jeg levede der, kunde føje min Oration, jeg holdt om Hs. Majestæts Velgjerning i den Fald, som et Appendix til min lille tynde Bog, at den maatte blive lidt mere trivelig? da jeg, om saadant finder D. Højærv.s Approbation, skal strax indsende med Præfationen et corrigeret Exemplar deraf¹).« For øvrigt beder han om Tilladelse til at rejse over til Laaland for at se til sin Broders (Mogens G.'s) Enke og Børn og gjøre nogen Rigtighed for dem.«

Om Grundlæggelsen af Klosteret i Præstø.

Ved **H. F. Rørdam.**

I K. S. 4. R. II, 193—230 har jeg meddelt nogle Samlinger om Antoniterklosteret i Præstø, og jeg mente den Gang saa temmelig at have udtømt Emnet. Men — heldigvis — har det vist sig, at der er endnu mere at finde. I en Samling i Rigsarkivet, der betegnes »Gottorpske Membraner,« findes nemlig bl. a. en Række Breve vedrørende Morkjær Kloster i Angel¹⁾ og deriblandt et Par, der angaa dette Klosters Aflægger i Præstø. Af disse, der frembyde den dobbelte Interesse, at de angaa selve Grundlæggelsen af Klosteret, og at de ere paa Dansk, har jeg erhvervet nøjagtige Afskrifter, som her skulle meddeles.

1.

1. Juni 1470.

Wij Cristiern meth Gudz nadhe Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendes oc Gotes koning, hertugh j Sleswiigh, greffwe vdi Holsten, Stormaren, Oldenborgh oc Delmenhorst, gøre alle widerligt, som nw ære oc komme skule, at effter thy at wij aff Gudz nadhe wel betrackte kwnne, at wij alle vpaa yderste domedagh vpstande skule oc taghe løn

¹⁾ Jeg skal her anføre disse Breves Dateringer, saa vldt jeg har bemærket dem: 1. Maj 1470. 26. Apr. 1473. Juli og Novb. 1478. 5 og 24. Jan. 1484. Juli 1486. Novbr. 1488. 6. Dcbr. 1489. Jan. 1490. 5. Marts 1493. Jan 1499. 24. Febr. 1502. 27. Okt. 1508 (heraf et Udtog nedenfor). 1. Sept. 1516. 6. Febr. og 26. Okt. 1525.

fore wore gerninger, gothe oc onde, oc at eyncete er nytteligere til menniskens ewigh saligheed, en at betrackte the stycke, som Gudz loff oc thieniste daghlighe aff holdes ok øghes kan, tha haffwe wij nw aff wor synnerlige gwnst oc nadhe, swo oc vpaa thet at Gudz thieniste maa thes ydermere forøghes, Gudh, jomfrw Marie oc sancto Anthonio til loff, hedher oc ære, effter wore elskelige raadz raadhvnt oc giffvet oc meth thette wort obne breff vnne oc giffwe forstandere j sancti Anthonij gaardh vdi Mordhker oc therris gantze orden wor ok kronenæ kirke, wor frwe kirke vdi Prestø, meth al koningxligh ret, som er juspatronatus, prestegaardh oc alt annet gotz, som ther tilligger, meth alle forscriffne gotzes rette tilliggelse oc tilhøring, entinge til prestebordhet, eller som andre prester then tilforen vdi wære hafft haffwe aff kronen, eyncete vden-taghet, ehwat thet helst er, til ewigh tiidh beholde skulendis at bygge them een gaardh eller cløster aff, Gudh oc hans werdughe modher jomfrw Marie oc sancto Anthonio til loff oc hedher, oc holde thervdi Gudz thieniste, som sancti Antonij orden oc reghel vtwise, j swo made, at the skule thes troligere ok jinnerligere bethe Gudh fore oss, wor kære hwsfrw, beggis wore børn, arffwinge oc effterkommere, koninge, oc fore wore foreldris siæles saligheet ok bestand vdi therres gudhelige bønner oc andre gothe gerninger. Oc taghe wij ok aname thenne breffwisere her Pawel Winter oc hans effterkommere meth alle therris brødhre aff sancti Anthonij orden, som kommende wordhe vdi forscriffne sancti Anthonij gaardh vdi Prestø, meth alle therris godz, wordhnede hion oc thienere, aandelige oc wærlidzlige, vdi wor koningxlige fridh, hegn, wern oc beskerming, besynnerlige at forsware ok fordeytinge til rette, oc vnne wij oc tillade, at forscriffne brødhre aff sancti Anthonij gaardh vdi Prestø mwe oc skule haffwe alle the almøsse, som her vdi righet fallende wordhe, sancti Anthonij hedher at bygge oc fuldkomme forscriffne gaardh oc cløster meth. Thy bethe wij ether oss elskelige

werduge fadher, biscop Olaff vdi Roskilde, ati giffwe for^{ne} her Pawel Winter ether collacion vpaa for^{ne} kirke vdi Prestø, effther thy som forscriffne thette wort breff vtviser. Thy forbywdhe wij alle, ehwo the helst ære eller wære kwnne, oc serdelis wore foghede oc embitzmen, forscriffne forstandre oc brødre eller therris budh her vdi eller emodh vpaa personer, gotz, wordhnede hion eller thienere at hindre eller hindre lade, mødhe, vmage eller vdi nogre made vforrette, vnder wor koningxlige heffnd oc wredhe. Datum in castro nostro Haffnensi sexta feria infra octauas ascensionis dominij, anno eiusdem millesimo quadringen-tesimo septuagesimo, nostro regali sub secreto.

De mandato domini regis.

Orig. paa Pergament med Hul til Seglrem, i Rigsarkivet. Paa Brevets Bagside findes følgende tildels ulæselige Antegnelser (sml. K. S. 4. R. II, 211. 219):

Konigk Kersten der erste gibt Prestø kercken Jn Seland den Anthonitern.

Nucernius Surt^{as} Roschildensis Ottoniensis juris questuandi et jntrusionis domus.

Litera donationis parrochialis in Prestoo regis Dacie,

Veneris duodecima nouembris Franchius (?) Alfonsus de arce compulsus dedit in iudicio (?) jnstantia magistro Nicolao Francke procuratore (?).

Burghardus Haltrup de Heide notarius 150 septem [o: 1507].

2.

17. September 1470.

Wy Cristiern meth Gudz [nadhe] Danmarcks, Su[er]jiges, [No]rigis, Wendes oc Gottis koningh, hertwgh vdi Slesz- wiig, grewe i Hol[sten], Stormarn, Oldenborgh oc Delmenhorst, gøre alle witerlicht, at effterthij wij effter wore elskelige radz radh, sa[m]th[y]cke oc fulburdh hawe vnt oc tillgiffuet wor oc kronene kirke, Prestø kirke, ligendes j Seland, sancti Anthonij brøthre aff Mordkær ther eet closter aff at styckte, Gudh oc sancto Anthonio till loff, hether oc ære till ewigh tijdh, som thet wort opne breff, wij ther vpa giffuet hawe, ydermere vtviser oc inneholder.

Tha vpa thet at for^{ne} closter oc orden maa thes snarligere bygges, forbæthres oc fulkommes, oc Gudz thieneste ther vdi thes ydermere vpholdes, formeres oc forøghes, tha hawe wij nw vnt oc tilladet oc met thette wort obne breff vnne oc tillade, at for^{ne} sancti Anthonij brøthre oc budh mwe oc skule fare vhindert i wort righe Danmarck, ehwor them helstz løster, atsøghe effter got folks almøsse, som ære fee, swin, som them effter theris ordens priuilegia aff rette tilhører, till for^{ne} ordens forbæthringh oc Gudz thienestes vpholdelse. Thij bethe wij kerlige alle aandelige, oc werdzlige oc serdelis wore fogete oc embitzmen, borgemester oc radmen oc alle andere, wore kære vndersate i wor righe, at fordhe oc fremme for^{ne} sancti Anthonij budh oc brødhre for wor kerlige bøn skyld meth thet beste, ehwor oc nar them thet behoff gørs oc the them therom tilsighendes worde, swo at the redhelige kwnne fonge for^{ne} almøsse, swin oc fee, ehwor them for^{ne} almøsse fallende worder. Ther gøre i oss sønderlige till wel wilge vdi, oc wele thet gerne meth ether forskyl[de]. Oc effter thij at swo ær, som forscreffuit staar, tha igen kalle wij alle the breffue meth thette wort opne breff, som wij tilforen swarthe oc graabrodhers ordens men vpa for^{ne} almøsse giffuet hawe, oc wele wij, at for^{ne} breffue skule ey i nogre made komme eller wære for^{ne} sancti Anthonij brødhre oc orden vpa for^{ne} almøsse till forfang oc skathe. Thij forbywde wij alle, ehwo the helstz ære eller wære kwnne, oc serdelis for^{ne} swarthe oc graabrodhers ordens men oc alle andere, for^{ne} sancti Anthonij brodhre her emoth vpa for^{ne} almøsse, swin oc fee her effter athindre eller hindre lade, mødhe, vmaghe, platze, tøffwe eller i nogre made vforrette, vnder wor koningxlige heffnd oc wrethe. Datum jn castro nostro Segeberg secunda feria proxima post exaltacionem sancte crucis, nostro sub secreto, anno domini mcd septuagesimo.

Ad mandatum domini regis.

Noget beskadiget Orig. paa Pergament i Rigsarkivet med følgende Paaskrifter bagpaa:

Des oldenn zeligen koningk Cristierns breeff, dar jnne s. ko. w: den van Moerkerckenn de kerckenn to Prestôo jn Seelant to styfftinge eres [klosters] gift. Jn dessem suluen breue werd [ene]n vorgunnet, datt se ere hotscop vn . . . . e, swyne vnd almis[se]n jn Dennem[ar-]gken tobiddende schicken moghen. De breue, so de swarte vnd grawe monnicke vp solliche almisen hebben, scolen denn van Moerkercken vnschedelich syn.

Nucerin. Surt^{ns} Roschildensis Ottaniensis juris questuandi et intrusionis domus.

Litera donationis parrochialis in Prestoo regis Dacie.

Veneris duodecima nouembris Franciscus Alfonsus de arce compulsus dedit in iudicio instancia Nicolao Francke procuratore.

Burghardus Haltrup de Heide notarius 1507.

Endnu skal meddeles Hovedindholdet af et Notarial-instrument af 27. Oktober 1508 vedrørende den Bestræbelse, som til flere Tider ytrede sig i Præstø og gik ud paa at frigjøre Klosteret her fra Afhængigheden af Moderklosteret i Morkjær, noget som det sidste betragtede som et groft Oprør og paa alle Maader søgte at forhindre. Efterfølgende er afd. Arkivsekretær Matthiessens Uddrag af den vidtløftige Original (i to ikke ganske enslydende Exemplarer) i Rigsarkivet:

Instrumentum notariale de actis in causa Jordani Kløver et præceptoriarum Morker et Præstø. Causa in supplicationis cedula ita significatur: »Exponitur pro parte devoti oratoris viri Jordani Kløver præceptoris domorum sive præceptoriarum in Morker, Sleswicensis, et Præstø, Roskildensis diocesis, ordinis sancti Augustini viennensis, quodque licet ipse orator et sui antecessores pluribus retroactis annis et a primeua erectione dictæ domus in Præstø omnem superioritatem in eadem domo in Præstø habuerint et habere fructusque redditus et prouentus ex eadem domo prouenientes recipere et leuare sine aliquo obstaculo et impedimento consueuerint; nichilominus quidam Petrus Mathie, pro religioso dicti ordinis se gerens, ne-

scitur quo spiritu ductus, præmissis minime attentis, se infra ad dictam domum temere et de facto instruit, prout intrusus est de præsentis et mala malis accumulando eundem oratorem et fratres de Morker jurequestuandi per diocesem Ottoniensem, quod a tempore innumerabili semper spectare et pertinere consuevit ad eosdem præceptorem et fratres ejusdem domus de Morker pro tempore existentes, per trium annorum spatium vel circa temere et de facto spoliavit fructusque redditus et prouentus exinde respectiue prouenientes indebite percipiendo et levando et suis damnablem oribus applicando.«

Til Historien om Præstø Klosters Opløsning kan anføres den tidligere oversete Notits, at Byfogden i Præstø 1542 fik kongl. Livsbrev paa det Hus, der forhen havde været Hestemølle til S. Anthonii Kloster¹⁾.

---

¹⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 351.

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1899.

Som sædvanlig meddele vi en Udsigt over de Foredrag, der med Støtte af Regjering og Rigsdag ere blevne afholdte paa de kirke- og kunsthistoriske Møder, som under livlig Tilslutning have fundet Sted paa forskjellige Steder rundt om i Landet i Aaret 1899. Det har atter i dette Aar vist sig, at det ikke er vanskeligt at samle en interesseret Tilhørerkreds, naar Foredragene lægges saaledes til Rette, at de ere tilgængelige for et bredere Publikum.

Møde i Haslev.

Da vi for nogle Aar siden holdt Møde i Næstved, indbød Provst M. Weber os til, at vi ad Aare skulde samles i Stationsbyen Haslev; der næsten paa amerikansk Vis er blomstret frem i de senere Aar, og hvor der er en godt besøgt Folkehøjskole. Paa Grund af tilfældige Hindringer har Mødet dog først kunnet finde Sted den 1ste Juni 1899. Den første Afdeling deraf holdtes i Haslev Kirke Kl. 1, den anden i det rummelige Missionshus Kl. 4¹/₂, begge Steder under livlig Tilslutning fra Byen og Omegnen.

»Haslev Folketidende« bragte i de næste Dage et Referat af Foredragene, under Benyttelse deraf kan følgende kan meddeles om Mødets Forløb.

I Kirken, hvor alle Pladser snart optoges, blev en Salme afsungen, hvorpaa Dr. H. F. Rørdam holdt Indled-

ningsforedraget. Han gjorde heri først opmærksom paa, at enhver stærkere Gjennembrud af Livet i Kirken plejede at efterlade en Trang til historisk Overblik, naar man var kommen saa langt paa Afstand fra de stærke Bevægelser, at man nogenlunde kunde overse baade Frembruddet og Udviklingen, samt i det mindste til en vis Grad skjønne dens Frugter eller Følger. Naar en stor Periode er gennemløbet, vaagner Lysten til at drage Minderne frem. Der er intet optegnet i Tiden, medens Herren vandrede her paa Jorden. En Menneskealder senere var det, Evangelisterne begyndte at optegne det, som de enten selv havde set og hørt, eller som var dem overantvordet af saadanne, »der fra Begyndelsen havde været Øjenvidner og Ordets Tjenere.« Og paa den Maade er Efterretningen overleveret os om den betydningsfuldeste Begivenhed i Menneskeslægtens Historie. Senere, efter at Kirkens haardeste Trængselstid var gennemstridt, var ogsaa Tiden kommen, da Eusebius kunde give en sammenhængende Fremstilling af de vigtigste Tildragelser i Kirkens Historie i dens første tre Aarhundreder, med Tak til Gud for »Freden, han gav os,« efter de haarde Prøvelser.

Fæste vi Øjet her paa Norden, da vide vi, at det først var, efter at den egentlige Missionstid var afsluttet, at Adam af Bremen forfattede sin Nordens Kirkehistorie, der ved Siden af Ansgars Levned er en Hovedkilde til vor Kundskab af Kirkens Grundlæggelse i vort Fædreland. Den historiske Sysse kræver Ro. Da de haarde Borgerkrige vare overstaaede, og Venderkampene til Ende, kunde Saxe i Valdemarstiden lykkelige og hæderkronede Dage finde Lejlighed til at optegne Frasagnene fra de længst hennrundne Tider, sammen med de Begivenheder fra Rigets Gjenreisning, hvortil han for en Del selv havde været Vidne, eller som vare ham meddelte af paalidelige Hjemmelmænd.

Reformationens Tidsalder var rig paa Stridsskrifter; men en sammenhængende Historie om hin Tids Begiven-

heder kunde først skrives, efter at Bølgerne havde lagt sig. I Tydskland var det Sleidanus, der skildrede Kirkefornyelsen, og hans Værk overførtes senere til det danske Sprog af Povl Jensen Kolding. Begivenhederne i Danmarks Reformationstid førte Arild Hvitfeldt til Bogs mellem andre Tidsbegivenheder ligesom han ogsaa gav en Udsigt over de gamle Bispers Krønike.

Det er kjendeligt, at den Oplivelse af de kirkelige Interesser, som Pietismen medførte, ogsaa kom Kirkehistorien tilgode. For Tydsklands Vedkommende kunne vi tænke paa Gottfried Arnolds Kirchen- u. Ketzergeschichte; for Danmark var Erik Pontoppidans Kirkeannaler epokegjørende i sin Tid.

Den grundtvigske Livsbevægelse i vor Kirke har blandt sine Spor efterladt det Selskab, som idag har stevnet til Møde i Haslev, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, der stiftedes for et halvt Aarhundrede siden fortrinsvis af Mænd, der tilhørte den grundtvigske Retning. Selskabet er blevet gammelt, men det har hidtil ikke savnet Stof at arbejde i eller indre Tilskyndelse til at virke.

For Tiden er den indre Missions Retning den mest kjendelige i den danske Kirke. Den er næppe endnu naaet til de historiske Tilbageblikks Stade; men at der ogsaa indenfor denne Retning vil vaagne Trang til at sysle med Minderne, derom kan der ikke tvivles. Der er allerede Tegn tilstede, som tale derfor. De foreliggende Biografier af Mænd som N. G. Blædel og R. Frimodt, Anders Stubkjærs Erindringer o. lgn. tale for, at den indre Mission, naar Tiden kommer, heller ikke vil forsmaa den Bestyrkelse af Troen og Haabet, som de historiske Vidnesbyrd om Guds Førelser med Menigheden og den enkelte Kristen yde. Den historiske Traad, der forbinder Fortid og Nutid, vil ingen kirkelig Retning uden Fare for Livets Kraft og Sundhed kunne overskjære.

Sædvanlig pleje vi ved vore kirkehistoriske Møder, ved Siden af videre Udsyn over Kirkens Historie i vort

Fædreland, at henlede Opmærksomheden paa, hvad der fra selve det Sted, hvor vi samles, kan findes mindeværdigt i kirkelig Henseende, det være sig nu i Bygninger og Mindesmærker eller i Erindringer om fremtrædende Personligheder og kirkelige Begivenheder.

I sin nuværende ret storartede Skikkelse er Haslev jo en ny By, der først skal erhverve en Historie; men Grundlaget for den, den gamle Bondeby med sin Kirke, strækker sig jo langt tilbage i Tiden. Haslev Kirke nævnes, saa vidt vides, første Gang i Christian I's Dage: men selvfølgelig har Byen haft en Kirke længe før den Tid. Den 13. Januar 1456 gjorde Ridder Niels Pedersen Gyldenstjerne sit Testament paa Bregentved kort før sin Død. Hans Sognepræst, Hr. Oluf i Hasle, har vistnok staaet ved hans Dødsleje og opskrevet Ridderens sidste Villie efter hans Tilsigelse. Begyndelsen af det Testament lyder saaledes¹⁾:

»I Herrens Navn, Amen. Da intet er vissere end Døden, og intet uvissere end Dødens Time, saa har jeg Niels Pedersen, Ridder, gjort mit Testamente paa følgende Maade: For mit Lejersted i Sortebrødre Klosteret i Næstved min Hest og mit Harnisk. Prioren samme Sted min Sølvske, hver Præst samme Sted 4 Grot, og hver Ungbroder samme Sted 2 Grot. Graabrødre Kloster samme Sted 1 lødig Mark. St. Peders Kirke og St. Mortens Kirke samme Sted hver 3 Sk. Grot. Den Helligaands Hus og St. Jørgen samme Sted hver 3 Sk. Grot. Fattigt Folk samme Sted 1 Td. Øl, 100 Brød og 1 Badstuegang. Min Sognekirke i Hasle en lødig Mark. Sognepræsten samme Sted 2 Vinterlinge (3: Ungnød), Degnen samme Sted 1 Ko, Ulsø Kirke 2 Sk. Grot, Præsten samme Sted min graa Kjortel,« osv.

Dette Testament, hvori mange andre Kirker betænkes, særlig saadanne, der laa i Nærheden af Hr. Niels Pedersens

¹⁾ Danske Mag. 3. R. III, 298 ff.

forskjellige Hovedgaarde, er beseglet bl. a. af Hr. Oluf i Hasle og Hr. Bent i Ulse.

For øvrigt er det saaledes, at Kirken og Præsten i Haslev saa at sige overskygges af de nærliggende Herresæder, Bregentved og Gisselfeld, og af de adelige Slægter, der gennem Tiderne have haft deres Hjem her. Om disse vide vi forholdsvis god Besked, da to flittige og grundige Historikere i den nyere Tid have gjort disse Gaardes og deres Ejeres Historie til Gjenstand for omhyggelige Undersøgelser¹). Her skal dog kun fremdrages enkelte Træk, der kunne antages oplysende i kirkehistorisk Henseende.

Efter at Taleren derpaa havde peget paa en Række Vidnesbyrd, hentede fra hine Slægters Historie, om den Magt, Kirketroen havde øvet over Sindene, og hvorledes den havde vist sin Indflydelse paa Livet i de henrundne Tider, blev Ordet givet til Professor L. Fenger for en Oversigt om den danske Landbykirkes Bygningshistorie, hvilket Foredrag her meddeles efter Talerens os velvillig meddelte Manuskript.

Den danske Landsbykirkes Udvikling.

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie har næsten siden dets Stiftelse anset det for en af sine Opgaver, ved Siden af Interessen for Fædrelandets Kirkehistorie, ogsaa at vække Interessen for de fædrelandske kirkelige Mindesmærker paa de Steder, hvor Selskabet holdt sine Møder.

Og saaledes er jeg da ogsaa blevet opfordret til ved dette Møde, her i Haslev, at fortælle Noget enten om den Kirke, i hvilken vi befinde os, eller om dansk kirkelig Kunst overhovedet.

Jeg vil nu ikke nægte, at Haslev Kirke ikke hører til vore interessanteste Mindesmærker. Den er ombygget og

---

¹) Chr. H. Brasch, Gamle Ejere af Bregentved fra 1382 til 1740 (Kbhvn. 1873) og O. F. C. Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld (Næstved 1868).

forandret paa forskjellig Maade, uden at have vundet eller tabt stort derved. Men, da den i saa Henseende har delt Skjæbne med mangfoldige andre danske Landsbykirker, kan jeg, med mine Tilhøreres Tilladelse, benytte den som et Exempel, naar jeg forsøger at skildre den Udvikling, som er foregaaet med den danske Landsbykirke fra Christendommens Indførelse her i Landet og til vor Tid.

Den Forestilling, vi nu i Almindelighed have om en dansk Landsbykirke, lader sig nemlig ikke uden videre overføre paa Kirken, som den saa ud i ældre Tider, selv der, hvor en Kjerne af den oprindelige Bygning er blevet bevaret gennem de skiftende Tider.

Det vil være dem alle bekjendt, og fremgaar af mangfoldige historiske Efterretninger, at de ældste Kirker her i Landet vare Trækirker. Hvordan de imidlertid saa ud, derom vide vi saa godt som slet intet. Med temmelig Sikkerhed kunne vi sige, at de ikke have været Blokhuse, d. v. s. Bygninger, hvis Vægge dannedes af vandret paa hinanden lagte, firkantede Bjælker, mellem hvilke Sprækkerne tattedes med Mos, Fæhaar, Leer el. l.

Dette vilde forudsætte, at der her i Landet, som i Norges eller Schweiz's Bjerglandskaber, skulde have været let Tilgang paa Bjælker af Gran eller Fyr, hvad vi ikke tør antage; og desuden ere selv i Norge de gamle Kirker ikke byggede som Blokhuse. De danske Trækirker have da sikkert været byggede enten af en Slags Bindingsværk, dog rimeligvis med Planketavl mellem Stolper og Løsholter, eller af Stavværk som de norske Kirker.

Stavværkskonstruktionen er denne, at, efterat der først udenom det til Kirke bestemte firkantede Rum er lagt en Ramme af svære Stammer, hvilende paa Stene eller Klippestykker, hvilken Ramme kaldes Syllen, tappes der svære Søjler eller Stolper ned i Rammens Hjørner, og i en Fure eller Not, der er anbragt saa vel i Syllen som i 2 af Stolpernes Sider, drives der nu flækkede Stammer eller ru Planker, der, som pløjede Brædder, paa den ene

Side ere forsynede med en Not, paa den anden med en Fjer, lodret mellem Stolperne ned i Syllen, saaledes at der herved fremkommer en sammenhængende Træflage, der foroven holdes sammen af en ligeledes med Not forsynet Rem eller Murlægte (paa Norsk Stavlægjen), ind i hvilken Hjørnestolperne (Hornstafarne) ere tappede. Efter at Væggene ere samlede paa denne Maade, anbringes ofte et Kryds af Planker, Sværter = Sværd (Skorder) over Stavene, for at Væggene ikke skulle give sig, og oven disse Vægge anbringes saa et aabent Saddeltag, hvis Konstruktion jeg imidlertid, for ikke at blive for vidtløftig, ikke skal komme ind paa.

Denne Konstruktion er jo meget ejendommelig, men egner sig øjensynligt bedre for mindre end for større Bygninger.

Er det da nu min Mening, at de danske Trækirker have seet ud som de endnu bevarede norske Stavkirker f. Ex. Kirkerne i Hitterdal og Borgund? Nej, dette tør jeg paa ingen Maade paastaa. Disse med deres sammensatte, pyramidalt over hinanden optaarnede Former (Svalgange, Sideskibe Søjlestillinger, Højkirke, Saddeltage, Tagrytter og Spire) ere sandsynligvis sene (Midten af det 12. Aarh.?) og Frugten af en gennem Aarhundreder fortsat Udvikling. Man kan ganske vist spørge, om de ikke ere paavirkede af de hedenske Gudehove? men sandsynligere er det, navnlig naar man seer hen til de udskaarne Ornament, med hvilke f. Ex. Dørrerne ere omgivne, at de kunne være fremstaaede under Indflydelse af ældre irske eller angelsachsiske Trækirker. Hvor meget den samme Indflydelse kan have gjort sig gjældende i Danmark, vil formentlig aldrig kunne paavises. Men at de ældste danske Kirker have været Stavkirker, om end maaske af simplere, mindre sammensatte Former, derfor taler blandt Andet Beretningen om Knud den Helliges Drab i St. Albans Kirken i Odense. Ved denne Lejlighed hugger nemlig den Kirken belejrende Mængde en Planke eller Stav over, saa den styrter ind

paa Alteret og omstøder St. Albans Skrin. Denne Efterretning forstaas lettest, hvis vi have Lov til at antage, at St. Albans Kirken har været en Stavkirke. Paa den anden Side siger Beretningen, at Kirken var forsynet med mange og store Glasvinduer. Dette passer slet ikke paa de norske Stavkirker, som oprindeligt ikke have haft Vinduer men kun aabne Glugger.

Jeg skal ikke yderligere fordybe mig i Spørgsmaalet om de ældste danske eller norske Trækirkers Udseende, eller hvorfra de have deres Oprindelse. Den, der ønsker at sætte sig nærmere ind i dette, kan jeg henvise til »De Norske Stavkirker« af Prof. L. Dietrichson i Christiania, i hvilken han har samlet og sammenstillet, hvad der hidtil vides om dette Æmne.

Fra Trækirken komme vi til den ældre Middelalders Kirke af kløvede Sten (især Granit, Ahl, Kildekalk, Kridtsten) eller af tilhuggede Kvadre. Denne afløser rimeligvis i Tiden mellem Svend Estrithsen og Valdemarerne Trækirken, og Afløsningen kan neppe være foregaaet uden en betydelig økonomisk Kraftanstrengelse. Vi see i vore Dage hvor vanskeligt det kan være at skaffe de nødvendige Midler for at faae rejst enkelte Kirker, lige saa vel i Hovedstaden, som i Jyllands fattige Hedeegne. Tænk! hvor meget vanskeligere det maa have været i det 12te Aarhundrede for vore Forfædre at faa rejst ikke blot de store Domkirker i Lund, Ribe og Viborg, mange Klosterkirker, men tillige næsten i hvert Sogn en Sognekirke. Sligt lader sig ikke sætte i Værk uden en forudgaaet eller samtidig religiøs Bevægelse. For os Danske maa det være glædeligt at tænke paa, at den er foregaaet frivilligt, og at selv de smaa og fattige Sogne have villet have Guds Ord boende hos sig. Rejse vi ned til de oprindeligt af Vender beboede Egne øst for Elben, da spejde vi ofte forgjæves efter de hvide Lyspunkter, som vore Landsbykirker give i de hjemlige Landskaber; de fremmede adelige Herrer, som erobrede sig Godser øst for Elben,

have vel tænkt, at det var nok, om de fik en Kirke, et Slotskapel eller et Kloster for sig selv. Hvor langt deres stakkels Fæstere fik til Kirke, maatte blive disses egen Sag.

Dog, hvis vi kunde have seet ud over de danske Sletter i det 12te Aarhundrede, vilde vi med Forundring have lagt Mærke til, at saa godt som alle Kirkerne vare, som man paa Landet siger: kullede o: de manglede Taarne, eller Taarne fandtes kun som rene Undtagelser. Kirken bestod, som vi endnu somme Stæder kunne see det, kun af selve Kirken og et lavere og smallere Chor, der undertiden endte med en halvrund Udbygning: Apsis. Om Murene vare opførte af tilhuggede Kvadre eller af kløvede Sten, om der skulde anvendes sirlige Gesimser, Dør- og Vinduesindfatninger, det beroede foruden paa Sognets Velstand vel tillige paa, om der fra den nærmeste Domkirke eller det nærmeste Kloster kunde regnes paa Bistand af øvede Stenhuggere.

Kirkens Hoveddør fandtes vel saa i Vestgavlen lige ud for Alteret i Øst? Nej! Kirken havde i Regelen 2 Dørre, en anseeligere mod Syd i Nærheden af Vestenden: Mændenes Dør, en mindre anseelig paa Nordsiden ligeoverfor: Kvindernes Dør. Udenfor disse fandtes ikke Forstue eller Vaabenhus, som altid er en senere Tilføjelse. Efter vore Begreber maa disse Dørre, som hang paa indmurede Stabler i en muret Fals og altsaa ikke sluttede tæt, have givet en rædsom Træk; dog den Tids Kirkegjængere vare haardførere end vi. Skulde jeg forklare Grunden til disse 2 Dørres Anbringelse paa Kirkens Langsider i Stedet for en i Vestgavlen, da vilde jeg sige: op ad Vestgavlen og midt for samme stod Døbefonten, i Regelen af Granit med en dyb Kumme til Neddypelse af Barnet. Her kunde Dørren altsaa ikke være, og de 2 Dørre forklares vist bedre af, at de skulde tjene de ikke sjeldne Processioner rundt om Kirken, end af, at Mændene skulde gaae ind og ud af den ene, Kvinderne af den anden. En saa stræng Sondring mellem Kjønnene allerede paa Kirke-

gaarden har næppe fundet Sted. Thi vel stode og knælede inde i Kirken Mændene til Højre, Kvinderne til Venstre, men, at de ikke skulde have haft Lov til at gaa ind og ud efter hinanden af den samme Dør, er dog vel neppe troligt.

Fra Dørrene vende vi os til Vinduerne. Disse vare meget smaa, rundbuede og sad højt til Vejrs. Hvor de 2 Vinduessmiger mødtes, fandtes, som vi kunne see det af et i Oldnordisk Musæum bevaret Stykke, en Egetræs Ramme, som vel i de rigere Kirker kan have været fyldt med farvet og malet Glas, men i de fattige kun havde Blæreruder. Der maa altsaa oprindeligt have raadet en højtidelig Dunkelhed i disse Kirker, men der var paa den anden Side lyst nok, thi der var ingen Psalmebøger, man skulde læse i, og de færreste af Kirkegjængere kunde læse.

For nu at blive ved Exemplet Haslev Kirke, maa vi altsaa, naar vi ville forestille os denne, som den saa ud i det 12te Aarhundrede, for det Første tænke os Taarnet borte, dernæst inde i Kirken Hvælvingerne, Stolestaderne, Prædikestolen, Altertavlen og Knæfaldet. Vi maae gaae om til dens nordvestre Hjørne og betragte det lille Stykke Kridtstensmur, som endnu sees, og i Tankerne maa vi banke den røde malede Puds af Kirkens Nordside for at undersøge, om der intetsteds findes Spor af de oprindelige Vinduer, disse maa vi aabne saa vel som de oprindelige 2 Dørre og lægge et fladt Bjælkeloft over Murene. Lykkes det os ikke at gjøre os en saa klar Forestilling om den ældste Haslev Kirke, som vi kunne ønske det, kunne vi tage Annexet Freerslevs Kirke til Hjælp, thi der sees, om jeg kan stole paa Traps Beskrivelse, paa Kirkens Nordside baade Spor af Kvindernes Dør og af de smaa Vinduer. Skulde Kirkens Ydre med disse Enkeltheder gjøre et uanseeligt Indtryk, da kunne vi til Gjengjæld i det Indre tænke os, om ikke hele Kirken, saa i alt Fald Chorbuen og Choret dækkede, som med Tæpper, med Malerier paa mørkeblaa Bund. Alteret var i Størrelse ikke meget forskjelligt fra det nuværende. Det har vist været muret og i Bordpladen

har der rimeligvis under en lille Stenflise været indmuret nogle Stumper Helgenben eller andre Reliquier.

Det røde Fløjels Alterklæde maa man tænke sig borte, men Alterets Forside har vel i Stedet været prydet enten med et med hellige Figurer udsyt Alterklæde eller med en malet Trætavle. Enkelte Steder i Jylland have Forsidens Fyldinger været beklædte med graverede og drevne Messingplader besatte med Halvædelstene eller Stykker af farvet Glas. Et saadant pragtfuldt Antependium gjør i Stadil Kirke Tjeneste som Altertavle, et par Stykker findes i Nationalmusæet.

Over Alteret kunde findes et Crucifix med et Par Bi-figurer staaende paa en Slags Skammel: Predella, og paa Alteret anbragtes vel som oftest især ved de store Højtider flere Lys end de 2, som vore lutherske Reformatorer tillod os at beholde. Knæfaldet skriver sig ogsaa overalt fra Tiden efter Reformationen. Hvad man i den katholske Tid kan have haft i Stedet, er vanskeligt at sige. Lægfolk fik jo kun Brødet, og man var vant til at knæle paa det bare Gulv. Dette har vist, saa længe Brugen af Mursten ikke var kommet op, været af stampet Leer eller smaa Fliser af Kildekalk lagte i Kalkmørtel.

»Saa længe Brugen af Mursten ikke var kommet op?»
Ja! det er nu en fastslaaet Kjendsgjerning, at vi her til Lands som i Nordtydskland ikke have kjendt til Brugen af Mursten før Midten af det 12te Aarhundrede, og at Valdemar den Store og hans Mænds Bygninger: Dannevirke-muren, Taarnet paa Sprogø og Kirkerne i Ringsted, Vit-skøl, Sorø og Kallundborg ere vore ældste Murstensbygninger. Det nye Materiale fortrænger i kort Tid det gamle, ikke blot ved Nybygninger, men ogsaa ved Udvidelser og Ombygninger af ældre Kirker, som vi kunne see det her i Haslev, hvor man har beholdt den gamle Nordside af Kridtsten, men ombygget Resten og tilføjet Taarnet af Mursten.

Blandt de ældste Nybygninger af Mursten kan mærkes

en hel Række af Kirker paa Sydsiden af Laalland og Falster. Det synes, skjøndt Historien intet melder derom, som om der i disse Egne, hvor Vender havde bosat sig i Rigets Svaghedstilstand og givet Landsbyerne deres endnu bevarede vendiske Navne, som Kremnitze, Korselitze o. s. v. er sket en Reorganisation af Kirkevæsenet, for ikke at sige en ny Indførelse af Christendommen, der blandt Andet har givet sig Udtryk ved Opførelsen af en Række Murstenskirker, som for Sagkyndige ere lette at kjende. Heller ikke disse Kirker have fra Begyndelsen været hvælvede.

Ved Siden af de sædvanlige kullede Kirker, der ere delte i Kirke og Chor, findes enkelte af en afvigende, ejendommelig Bygningsmaade. Til disse vilde jeg regne de bornholmske Rundkirker, der sikkert, foruden til Gudstjenestes Afholdelse, have tjent som Kasteller eller befæstede Tilflugtsteder i Ufreds Tider. Et lignende Kastel seer jeg i Bjernede Kirke, der ogsaa er en af Granit bygget Rundkirke, men hvis øverste Etage er senere tilføjet af Mursten. Maaske har denne oprindelig været af Træ og sprunget frem over den underste for at lette Forsvaret. I saa Tilfælde giver den stedfundne Restauration et Billede, ikke af den oprindelige Kirke, men af hvordan denne kom til at see ud, da man opgav at benytte den som Kastel. Ledøje Kirke, der er fra Valdemarstiden, ligner mest de tyske Doppelkapeller, i hvilke Messen har kunnet læses baade foroven og forneden og høres af Borgherren og hans Familie foroven, af hans Folk forneden, men denne Brug af Kirken i Ledøje er dog ikke sikker. Andre Rundkirker, som den i Storehedinge, ere snarere en Efterligning af de Jerusalemske Rundkirker, til hvilke Korstogene gave Anledning. Man begynder nu ogsaa at finde Smag i Anbringelsen af Taarne, ikke blot enkelte for Kirkernes Vestende, men ogsaa Tvillingtaarne som i Fjennesløv og Meerløse. Esbern Snares Kirke i Kallundborg fik jo endogsaa 5 Taarne.

Jeg haaber nu, at have givet dem en saadan Fore-

stilling om den ældre Middelalders kullede Kirke med dens Træloft og smaa Vinduer, at De ville indrømme mig Forskjellen paa denne og vor nuværende Landsbykirke, som i Regelen er fremstaaet ved en Udvikling og Omdannelse af hin. For det første har man i den senere Middelalder bygget Taarn, undertiden Vaabenhus, undertiden Kapeller for særlige Helgene til de gamle Kirker af det i Mellemtiden opkomne Materiale: Murstenen. Dernæst har man efterhaanden især paa Øerne, thi i mange jydsk Kirker kom man aldrig saa vidt, ombyttet Trælofterne med Hvælvinger, der bares af smaa korte Piller, som sattes indenfor de oprindelige Mure uden noget Forbandt med samme.

Disse Hvælvinger vil et mere udviklet arkitektonisk Øje vel ofte finde lave og trykkede i Forhold til Kirkens Bredde, men der er ingen Tvivl om, at man, da de opførtes, har fundet dem mere kirkelige end de flade Lofter; det er vel ogsaa den almindelige Smag endnu den Dag idag. Hvælvingerne gjøre jo ogsaa et lysere Indtryk end Trælofterne. I Regelen fik de en let Dekoration paa den hvide Grund af bibelske Billeder eller Helgenbilleder. Ofte passede de gamle smaa rundbuede Vinduer ikke ind i Hvælvingsinddelingen og man udbrød da større Vinduer midt for Hvælvingerne især paa den søndre Side.

Alteret fik i mange Kirker en ny Prydelse i de Altertavler med udskaarne og paa en krideret Grund malede og forgyldte Figurer, som enten indførtes fra Hansestæderne eller eftergjordes her i Landet.

I Taarnene ophængtes større Klokker.

Mine Tilhørere ville see, hvor nær Landsbykirken allerede inden Middelalderens Slutning nærmer sig til vor Forestilling om en saadan og hvad vi kjende; men med Reformationen skeer der dog endnu i Kirkens Indre en stor Forandring, thi først denne rejser Prædikestolen og »skikker Folket til Sæde« ved at fylde Gulvet med Stolestader. Paa adskillige Steder fjerner den jo ogsaa Helgenbillederne fra Altrene og sætter i deres Sted den lutherske

Altertavle med en ofte kun lidet kunstnerisk Fremstilling af Nadveren, med Skriftsprog, allegoriske Figurer og adelige Vaabner. De tilbyggede Helgenkapeller forvandles til Skriftestole eller Gravkapeller, i selve Kirken stilles der sjelden Billedkunsten andre Opgaver end den, at smykke Stormændenes og nu og da Præsternes Gravmæler.

Men nu vor egen Tid, det 19de Aarhundrede, har dette da ikke ogsaa sat sit Spor i Landsbykirken? Jo det kan ikke nægtes. Man har bestræbt sig for at gjøre Kirkerne hyggeligere, blandt andet ved at træffe Foranstaltninger til at faae dem opvarmede, hvilken Bestræbelse har affødt de ikke altid prydelige Ovne, der ofte passe i Kirkerummet som en knyttet Næve til et blaat Øje. Man har villet fjerne Sporene af Forfald, men ofte ikke med ret Forstaaelse af, hvordan dette burde ske paa en saadan Maade, at intet historisk Minde, som fortjente at bevares, gik til Grunde. Architekter, Haandværkere og Provster have i saa Henseende ikke været bedre end de ofte velmenende Kirkeejere. Overalt har det skortet paa grundig Kjendskab til vore gamle danske Kirkebygningers Historie. Deraf disse støbte, spidsbuede Jern-Vinduer, som efterligne gothisk Maaswerk, deraf disse Mælkekjældergulve, deraf disse Ødelæggelser af de gamle Stolestader ved enten at lemlæste dem og borttage Dørrerne eller ved helt at erstatte dem med tarvelige aabne Bænke, der tænkes bedre at skulle svare til Kirkens Stil, deraf alle disse Bestræbelser for at tilvejebringe en vis kjedsommelig og uægte stilistisk Harmoni og en moderne Pyntelighed der, hvor forhen hvert Stykke, om end i Forfald, talte sit eget Sprog og meldte om, hvad de fremfarne Slægter hver for sig havde villet.

Vi maa dog paa den anden Side ikke miskjende den Lyst, som er vakt til baade at bevare og at hygge om og pryde vore gamle Kirker. Det er at haabe at efterhaanden, som Kundskaben til disse bliver grundigere, og Sansen vækkes for Billedkunstens Anvendelse i Kirkens Tjeneste, ville Fornylserne stedse bedre komme til at svare til

dette Navn, saa at vore Efterkommere med Glæde og Tak kunne see hen til, hvad ogsaa vi have ønsket og villet i vore kjære, gamle Landsbykirker.

Efter dette Foredrag gjordes et længere Ophold. Kl. 4^{1/2} samledes man i det rummelige Missionshus, hvor Professor, Dr. Fredrik Nielsen, efter at Salmen »Alt hvad, som Fuglevinger fik«, var sunget, tog Ordet. »Haslev Folkeblad« indeholder følgende Referat af Foredraget:

1899 vil blive et Mærkeaar i den danske Kirkes Historie, idet vi i Aar har faaet autoriseret en ny Salmebog. Der er Grund til, at man dvæler ved denne Begivenhed; thi ingen Steder har Kristenlivet givet sig stærkere Udtryk gennem sin Salmesang end netop hos os. Den danske Kirke er en af de salme- og sangrigeste Kirker i Verden. I Salmerne og Sangene afspejler Menighedslivet sig tydeligt.

Lige efter Reformationen skabtes der en ny Salmesang. Det var fra Tyskland, vi fik de første, idet mange af Luthers Salmer blev oversatte. De første danske Salmer lød i Malmø og Viborg. 1528 kom Malmøsalmebogen; men af denne har vi ikke et eneste Exemplar tilbage. Vi kende den kun af Eftertryk. 1569 faar vi Hans Thomissøns Salmebog. Kort efter har vi en Salmedigtning, hvis Toner kan glæde os den Dag idag. Det er Hans Kristensen Sthen, som begynder. Hans Salmer bærer Vidnesbyrd om en stærk Tro, og de er gode danske, jævne og hjærtelige.

I Slutningen af det 17. Aarhundrede kom Thomas Kingo. Af hans Salmer er den Kreds, der handler om Jesu Lidelseshistorie, den, der har de stærkeste Toner. Han anslog dog ogsaa en anden Tone, idet han skrev sine Morgen- og Aftensalmer. Dermed vilde han indskærpe sit Folk, at Kristi Evangelium skal være en Magt i Hjemmet og i Husene. Kingo synger om Frelsens Kendsgærninger. Men han synger ikke om den hellige Historie uden at betone, at denne bør blive en hellig Historie i hvert kristent

Menneske. Ogsaa Tonen om Frelsens Tilegnelse slog han an. Det var en vidunderlig Sang der ved ham blev lagt paa Kristenfolkets Læber.

Thomas Kingo fik det Hverv at samle en ny Salmebog. Han begyndte 1683. Dog først 1699 — altsaa for lige 200 Aar siden — fik vi Kingos Salmebog. Den har været en af de bedste Gaver, der er lagt for Kirkens Dør. Den har gjort en Gærning i de trangeste og mørkeste Tider, da kristne Folk opbyggede sig ved den i Stilhed.

Skønt Kingo havde stærke, rene, kristelige Toner, kunde der ogsaa trænges til andre Toner. Disse kom med Pietismen, særlig i Tyskland. Ingen af den tyske Pietismes Salmedigtere kan vist siges at overgaa vor Hans Adolf Brorson. Han synger særlig om Julen. Ved Siden heraf synger han ogsaa om den enkelte Sjæls Strid og Sejr.

1740 fik vi Pontoppidans Salmebog, der indeholder 90 af Brorsons Salmer, som nu kom Menigheden til Gode. Da var den rig paa Salmesang.

Kort efter at Pontoppidan havde samlet sin Salmebog, kom der en anden Bølge syd fra, der bevirkede, at vore gamle Salmer syntes platte og enfoldige. Særlig var der en Digter, som hed Klopstock, der henrev Tyskerne. Han havde mange fromme Toner; men meget bevægede sig i Skyerne. En anden Digter, som kom samtidig, var Gellert. Han har særlig sin Styrke i at synges om Gud som vor Fader, der sørger for alt. De tyske Salmer blev oversat paa Dansk; men de havde hverken Kingos Kraft eller Brorsons Inderlighed.

Her i Danmark var der en Kvinde, fra Vordingborg-egnen, Fru Boye, der havde tilegnet sig Klopstocks høje Flugt. Hun skrev en Del Salmer, der blev optaget i en Salmebog, som Statsmanden Ove Høegh Guldberg samlede og udgav. Denne blev man imidlertid hurtig ked af, og nu kom evangelisk-kristelig Salmebog, som var rigtig i Rationalismens Aand. Den har gjort ubodelig

Skade for vor Salmesang og vor Kristendom. Mænd som Rahbek og Abrahamson var med at samle den. Brorsons Salmer blev lavet om, og af Kingos udelod man de Vers, der ikke passede med Tidens Smag. Det er vemodigt at se gamle Biskop Balle paa sine Visitationer arbejde paa at faa den ny Salmebog ført frem. Nogle Steder beholdt man Kingos Salmebog i Hjemmene, fordi man ikke kunde forlige sig med den anden.

Saa kommer Grundtvig frem. Det er særlig Pinsetonerne, der klinger stærkest hos ham. Der er i hans Salmer det samme som hos Kingo og hos Brorson; men det var alligevel en noget anden Tone, der klinger igennem. Vi fik nu Konventssalmebogen, der egentlig skulde være en Overgangssalmebog.

Nu er autoriseret en Salmebog for Kirke og Hjem. I den er alle vore Kærnesalmer komne med i deres ægte Form. Den er i Virkeligheden en Fortsættelse af, hvad vore Fædre begyndte i forrige Aarhundrede. Præsterne faar i den Stof til mange Prædikener, og Menigheden til mange Tanker. Vort Ønske er, at denne Salmebog i de kommende Tider maa blive en kær Bog i Hjemmene, saa der maa synges mere og synges bedre. Vi skulde have en ikke blot troende og bekendende, men ogsaa en syngende Menighed.

Derpaa sang man: »Giv mig, Gud! en Salmetunge«, hvorpaa Dr. Holger Rørdam holdt følgende Foredrag om

Thomas von Westen.

Ved Aaret 1706 boede der to fattige Studenter sammen i et lille Hummer i Kjøbenhavn. Den ene var en Jyde, den anden en Nordmand. Efter Sagnet havde de kun én sort Kappe — Studenternes sædvanlige Dragt — som de maatte skiftes til at benytte, naar de gik ud. Men de enedes godt og vare begge opvakte og begavede unge Mænd. Jyden hed Povl Thomesen kaldet Vendelbo, skjønt han

for Resten var fra Horsens, hvor hans Fader indtog den ringe Stilling som Bedemand; Nordmanden hed Thomas von Westen. Medens de boede sammen, kom der et Sendebud til Kjøbenhavn fra Ruslands berømte Czar, Peter den Store, med det Hverv at antage unge, flinke Mænd, der kunde være brugbare til at fremme det Civilisationsværk, som Czaren havde for Hænde i sit store, barbariske Rige. Sendebudet, en Oberst Lange, der for øvrigt selv var dansk født, maa have faaet Øje paa de to Studenter, da han tilbød dem Ansættelse i Rusland. Hvad der bestemte Povl Vendelbo til at afbryde sit theologiske Studium og modtage Tilbudet, skal for en Del have været, at han nys havde forsøgt sig som Prædikant, men var gaet i Staa midt i sin Prædiken, hvorfor han havde lovet sig selv ikke oftere at bestige nogen Prædikestol. Han fulgte da Kaldet og gjorde ved sin Dygtighed, sit uforfærdede Mod og sit elskværdige Væsen en saadan Lykke i det fremmede Land, at han, saa ung han end var, i faa Aar avancerede til en høj militær Stilling og til Czarens Generaladjutant, i hvilken Egenskab han i Vinteren 1710—11 kom til Kjøbenhavn som russisk Statssendebud. Kong Frederik IV lærte ham ved denne Lejlighed at kjende og fandt saa meget Behag i ham, at han ophøjede ham i den danske Adelsstand med Navnet Løvenørn og tilbød ham en passende Ansættelse i sin Hær. Vi kunne ikke her forfølge Povl Løvenørns mærkelige Levnedsbane videre, men kun berøre, at han 1731 blev Ejer af Bregentved Gods og altsaa knyttedes til det Sogn og den Kirke, hvori vi idag have været samlede. Da han døde 1740, efterlod han Savnet af en af vore dygtigste og elskværdigste Statsmænd.

Vi skulle derimod gaa over til en nærmere Omtale af hans Sambo i Studenterdagene, der ogsaa blev en navnkundig Mand, men ad en ganske anden Vej, Opofrelsens og Selvfornegtelsens trange Vej, og da vi netop ere samlede i et Missionshus, kan det vel saa meget mere findes

i sin Orden, at vi dvæle ved Mindet om en af Nordens ædleste, skjønt ikke lykkeligste Missionærer.

Thomas von Westen var født 13. September 1682 i Throndhjem, hvor hans Fader, Arnoldus von Westen, var Apotheker. Moderen, Inger Thomesdatter Meyer, var en Stifdatter af Præsident Blix i Throndhjem. Apotheker von Westen havde af et tidligere Ægteskab to Sønner, men Thomas, der aabenbart var opkaldt efter sin Morfader, var den ældste af tolv Børn af Faderens andet Ægteskab. Fra sin tidlige Barndom fyldt af en overordentlig Lærelyst kom han efter forskellige Vanskeligheder fra Faderens Side i sin Fødebys Latinskole, fra hvilken han endnu ikke fuldt femten Aar gammel blev dimitteret sammen med sin fire Aar ældre Halvbroder, Matthias. I Juli 1697 blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet, og blev strax derpaa, efter vel bestaaet Prøve, indskreven til Nydelsen af Kosten i Kommunitetet. At han har været en ualmindelig begavet og ffittig Student, ses deraf, at han allerede Maj 1698 tog den filosofiske Baccalaurgrad og i Juni 1699 — altsaa endnu ikke 17 Aar gammel — theologisk Attestats. Kort efter begav han sig til Throndhjem, hvor han dog ikke mere fandt sin Fader, der var død Aaret forud.

Hjemkommen til Norge overtog Thomas von Westen en Huslærerplads hos Sorenskriver Jakob Dass paa Helgeland, og her i Nordland har han vel gjort det første nærmere Bekjendtskab med Finlapperne, hvis Opdragelse til Kristendommen siden skulde blive hans Livsopgave.

Efter at have tilbragt nogle Aar paa Helgeland vendte von Westen tilbage til Kjøbenhavn, for at fortsætte sine Studeringer, og vel ogsaa for at bane sig Vej til en Ansættelse. Fra sin tidlige Ungdom af havde han stor Lyst og betydelige Gaver til Studiet af de østerlandske Sprog, og han fordybede sig nu deri med al Kraft. Med Møje maatte han skaffe sig de nødvendigste Hjælpemidler, da de offentlige Bibliotheker til hans store Fortrydelse paa

den Tid kun vare lidet tilgjængelige for de Studerende. Sin Misfornøjelse hermed og med andre daværende akademiske Forhold har han 1707 nedlagt i et skarpt anonymt Klageskrift — i alt Fald tillægger Traditionen ham Forfatterskabet, og Sandsynligheden taler ikke derimod. Med samme Hensynsløshed, hvormed han senere søgte at udrense den norske Kirke, angriber han her, hvad han finder forkasteligt i det akademiske Væsen, hvori han viser en betydelig Indsigt. — Denne Philippica mod gammelt Slendrian ved Universitetet synes at have tildraget sig megen Opmærksomhed, skjønt den kun circulerede i Afskrift, saa at den endog kom til Statsraadets Overvejelse; men selvfølgelig stod von Westen fra den Tid paa det sorte Bræt hos de akademiske Fædre, og Vejen til Ansættelse ved Universitetet, som han vistnok har eftertragtet, var ham spærret. —

Sagnet har adskilligt at fortælle om den store Armod, hvori Thomas von Westen under skuffede Forventninger tilbragte en Række Aar i Kjøbenhavn. Til denne Tid hører ogsaa hans Samliv med Povl Vendelbo. Denne gik i Foraaet 1707 til Rusland for at søge sin Lykke som Krigsmand; Thomas von Westen tænkte stærkt paa at gaa sammesteds hen, da der blev tilbudt ham en Plads som Professor i de gamle Sprog i Moskov. Skjønt han antog Tilbudet, hindredes han dog i at følge Kaldet. Herom fortælles følgende i en Version af hans Ungdomshistorie, der i Hovedsagen vistnok fortjener Tiltro:

»Da von Westen vilde rejse til Rusland, forestillede Hofprædikanten (Helgelændingen Dr. Peder Jespersen) Hs. Majestæt, at et saadant Subjectum, som kunde blive Fædrelandet til Tjeneste, maatte ej tillades at rejse af Riget, hvorfor samme hans Dessein gik overstyr. Dog blev han i den Sted nogen Tid antagen til (vikarierende) kongelig Bibliothecarius, i hvilken Tjeneste ham uden Løn skulde tjene i 3 Aar; efter den Tid var ham lovet god Promotion. — I den Tid, da han var kgl. Bibliothecarius, og formedelst

han tjente uden Løn, blev han sat i yderste Elendighed og fordybet i en Gjæld af 4—500 Rdl, til hvilke at betale han ikke vidste mindste Udveje, og derfor blev han sat i største Bedrøvelse, helst da hans Kreditorer truede ham med Arrest. I denne Omstændighed viste Gud sin særdeles Omhu for ham, som berettes paa følgende Maade. Da han en Morgen var gaaen i Froprædiken, i hvilken Kirke erindres ej, faldt han under Prædiken i en dyb Søvn, i hvilken han syntes, En taledede til ham med følgende Ord; Gak hen til No. 4, der boer en Kone, hos hvem Du skal faa Hjælp! Da han vaagnede, tog han det til Eftertanke og gik ikke længe derefter til det anviste Sted, fandt rigtig en Enkekone der boendes, hvis Navn var Anna sal. Friches. For hende aabenbarede han alt sit Anliggende og nød ej alene derved fuldkommen Assistance til sin Gjælds Afbetaling, men blev og siden af hende stedse klædt og underholdt; vandt sig derved saa meget, at hans Venner, som tilforn havde vist ham Foragt og ingen Hjælp, begyndte nu at anse ham med andre Øjne.«

»Ved sin gode Opførsel og Berømmelse recommendede han sig saaledes, at han vandt alles Yndest og især omrørte Mad: Friches, hvilken han befriede (o: friede til), og drog Gud en særdeles Omsorg for ham derudi, at han vendte hendes Hjærte til en retskaffen Ægte-Kjærlighed til ham, hvorved han fik Midler i Hænderne, som siden befordrede hans Forehavende med Missionsværket. Denne Ægte-Kjærlighed, som blev sluttet hemmelig mellem dem selv indbyrdes, var vel hendes Venner imod; men Gud, som havde destineret ham til et stort Værks Fuldførelse, betog ogsaa denne Vanskelighed. Men Ægte-Foreningen blev ej fuldbyrdet, før han rejste til Norge for at antage sit Kald.«

Saavidt Beretningen, der skyldes Thomas von Westens Brodersøn, Dr. med. Peder von Westen, og er offentliggjort i det af denne redigerede Blad, »Odense Adresse-Cont: Efterretn.« 1780, No. 6.

Den 9. September 1709 blev von Westen kaldet til Sognepræst i Veø eller Vedø i Romsdalen i Throndhjems Stift, efter at han Aaret i Førvejen med Hæder havde holdt sin Dimisprædiken. Det varede længe, inden han tiltraadte Embedet, uden at vi dog kjende nærmere til Aarsagen. Imidlertid holdt han den 27. Novbr. 1709 Bryllup med sin ovennævnte forlovede. Hun havde to Gange tidligere været gift, havde voxne og halvvoxne Børn, og var 25 Aar ældre end sin Brudgom, et slemt Misforhold, der sikkert har sat sine Mærker i von Westens senere Liv. Hendes tidligere Mand havde været Vintapper, og hun var en velhavende Kone; dog tør man, at dømme efter von Westens senere Færd, vistnok sige ham fri for at have taget hende for Pengenes Skyld; thi uegennyttig var han trods nogen. Snarest maa man tro, at han har ægtet hende af Taknemmelighed, da han mærkede, at hendes Sind havde vendt sig til ham.

I sine senere Breve taler han ikke meget om hende; men hun synes at have været ham en saare god og taalmodig Hustru, der lod ham raade i alle Henseender og vel ogsaa delte hans aandelige Syn, saa vidt hun formaaede.

Ved den Tid, von Westen blev kaldet til Præst, eller dog inden han havde tiltraadt Embedet, synes der at være foregaaet et mægtigt religiøst Gjennembrud hos ham. Men hvorledes hans Opvækkelse for øvrigt er gaaet for sig, og af hvem han er paavirket, derom er os intet bekjendt. Men Pietismen i dens ældre Skikkelse, saaledes som navnlig Ph. J. Spener havde ført den frem, laa den Gang ligesom i Luften og banede sig ad mange Veje Indgang her i Norden. At von Westen er bleven greben af denne aandelige Bevægelse, og det med voldsom Kraft, derom vidner hans senere Liv noksom. Efter at Omvendelsens Kamp var gennemstridt, kom der en kort Foraarstid med Jubel og Glæde i hans Hjærte, som han siden med Længsel og Savn saa tilbage til.

I Begyndelsen af Aaret 1711 tiltraadte Thomas von

Westen Præsteembedet i Veø. Det var et meget stort Distrikt med 9 Kirker, hvoraf Sognepræsten særlig betjente de tre: Veø, Bolsø med Kjøbstaden Molde og Rødven, til hvilken sidste Vejen ($\frac{3}{4}$ Mil) gaar til Søs. To Kapellaner betjente de 6 andre Kirker. Men havde det varet længe, inden von Westen kom, saa tog han nu til Gjengjæld Arbejdet op med en Kraft og en Sjælens Hengivelse, der maa vække vor Beundring, selv om vi ikke kunne godkjende hans pastorale Virksomhed i alle Stykker. Det er med Hensyn til hele hans Virksomhed i Norge som Præst og som Missionær, at Biskop A. C. Bang siger: »Thomas von Westen var en storslagen, imponerende Natur, af ubændig Villieskraft og hensynsløs Energi. Han var en af de Personligheder, hvem det aldrig falder ind at spare sig selv; derfor blev ogsaa alle hans fremragende Evner og Kræfter uden Betænkning ofret til den Herre, hvis Tjener han var bleven. Men i denne hans absolute og ubetingede Selvhengivelse under Arbejdet for det store Maal ligger ikke blot hans Styrke, men ogsaa hans Svaghed. Fordi det er ham saa vanskeligt at tage nogetsomhelst Hensyn, derfor støder han saa ofte an mod Personer, mod hvem Anstød burde være undgaaet; fordi han er saa brændende i Aanden, derfor er han ogsaa mere end én Gang utilbørlig hvas i sin Tunge og har Vanskelighed for at komme ihu Budet om at tage alt op i bedste Mening. I Sammenhæng med denne villiestærke Selvhengivelse staar ogsaa hans fremtrædende Uegennyttighed, hans dybe Ringeagt for de verdslige Ting, hans jeg havde nær sagt letsindig Offervillighed. I sin villiestærke Handletrang, Handledygtighed og selvopofrende Hensynsløshed er han sikkerlig Periodens største Personlighed inden den norske Kirke. Det er jo ikke de harmoniske Naturer, der skabe en ny Tid, men netop Mændene med de skarpe Kanter og de fremtrædende Ensidigheder, disse Skikkelser, der ere store saa vel i sine Fortrin som i sine Mangler.«

Vi kunne skatte den Iver, hvormed von Westen greb

Sagen an i sin romsdalske Menighed: »Korsets Evangelium lød saaledes, som det aldrig før var hørt i disse Egne, Katechisationer afholdtes, og Sjælepleje blev øvet i stor Maalestok;« men hvad der støder en Nutidsbetragter — skjønt Anken ligesaa meget rammer Tiden som Personen — er den Tilbøjelighed, von Westen havde til strax at paa kalde den verdslige Arms Bistand, naar han ikke mente at kunne naa sit Maal ved aandelige Midler. Alle Lovens gamle Bestemmelser for at tvinge de gjenstridige skulde atter kaldes til Live. Vi savne hos denne Asket noget af den Barmhjærtighedens Aand, der ikke vil knække det brudte Rør og ikke udslukke den rygende Tande. Selv vilde han upaatvivlelig have svaret til denne Anke, at det netop er den største Ubarmhjærtighed at lade et Menneske, der staar til at redde, dø i sine Synder. Men dermed er Indvendingen dog ikke ganske afvæbnet. Hvad maa t. Ex. dømmes om hans Adfærd overfor en stakkels døvstum, der tidligere havde haft Adgang til Alteret med den øvrige Menighed, men som nu, skjønt han paa den mest hjertegribende Maade gav tilkjende sit Ønske om at komme til Herrens Bord, dog stadig blev afvist af den strænge Præst, der ikke vilde tilstede Adgang til det hellige for nogen, hvis Hjærte og Nyrer han ikke først havde ransaget og fundet værdige, en Prøvelse, han af nærliggende Grunde ikke havde kunnet udføre med den døvstumme. At granske Menneskers inderste Sjæleliv var nemlig von Westens Specialitet; han besad et fremragende inkvisitorisk Talent, som han siden i rigt Maal fik Brug for, da det gjaldt for ham at trænge til Bunds i Lappernes Overtro og Trolddomskunster. Ad denne Vej fik han en vældig Magt over sine Sognefolk. Næppe kunde noget blive skjult for ham. Men at denne Magt kun blev vunden gennem Kamp, er selvsagt. Der fortælles, at Menigheden i Veø i Begyndelsen klagede baade til Biskop og Konge over denne underlige og besværlige Præst, der var ligesaa døv for Modsigelser

som upaavirkelig ved Skjænk og Gaver; men det nyttede intet, de maatte bøje sig.

At Thomas von Westens Virksomhed imidlertid har været til Opvækkelse for mange, kan ikke betvivles, skjønt han i et Brev klagende udbryder: »Jeg har saa meget desmere Aarsag at beflitte mig paa et gudeligt Levned, som Synd og Ugudelighed tager jo mere og mere Overhaand i min Menighed, og jeg mærker, at saadan Uskik vil ikke lade sig omkaste med Ord alene, men fornemmelig ved Exempler for Hjorden.« Ogsaa paa en Del af sine Embedsbrødre øvede han en mærkelig Indflydelse. Han samlede om sig en Kreds, der snart blev greben af den samme Iver som han for at fremkalde bedre kirkelige Tilstande.

De vare tilsammen syv i Tallet, hvorfor man undertiden — vel snarest spottende — kaldte dem »Syvstjernen«, hvad siden er blevet deres Hædersnavn. Foruden von Westen var der Amund Barhow i Kværnæs og hans Kapellan, Ejler Hagerup, Provst Jens Juel i Tingvold, Nicolai Engelhart i Næsset, Peder Strøm i Bod og Mentz Ascanius, Kapellan i Aure. Ingen af disse stod von Westen nærmere end ovennævnte Engelhart, der var residerende Kapellan i en Del af Veø Præstegjæld og var Sognepræstens Skriftefader, hvem denne i Breve, hvoraf flere ere bevarede, betroede sin Sjæls inderste Rørelser. Disse Breve ere i psykologisk Henseende saare mærkelige. Man ser af dem, at von Westens Sjæleliv har været ikke uligt Havet ved Norges Klippekystr, oftest i Oprør, sjeldent i Ro og Hvile. Med dyb Vemod ser han tilbage paa »den aandelige Fryd«, der havde fyldt hans Sjæl i Opvækkelsestiden. Kun sparsomme Solglimt af Guds Naade besøgte siden hans forpinte Hjærte. Med frygtelige Svøbeslag hudflettede han sin egen Sjæl for at fremtvinge en stadig Omvendelse. Det er Pietismen i en mørk Skikkelse, der møder os i disse Skriftemaal. Men det maa dog ikke glemmes, at legemlig Svaghed har gjort sit til at lægge Tyngsel over hans Sind, plaget som han var af Skjørbug og Stensmerter.

Naar disse Smerter for en Tid veg tilbage, lysnede det atter for ham: »Guds Naade kan gjøre Sjælen let, og den Paradisets Vind kommer vel Urterne til at dryppe.« Kjendeligt er det ogsaa, at hans senere travle Missionsvirksomhed, der ofte ydede ham megen aandelig Glæde, har bidraget til at fordrive de mørke Skygger, der undertiden sænkede sig over hans Sjæl:

At en Mand som Thomas von Westen søgte at gjøre sit eget Hus til et Bedehus, kan man paa Forhaand vente; herom vidner ogsaa et lille (anonymt) Skrift, som han ikke selv har udgivet, nemlig »Sjungende Gudstjeneste hjemme i Huset«, Kbh. 1731 (skal være udgivet af Ole Hersleb). Det indeholder en lille Række aandelige Sange, tildels til gjængse Visemelodier (som: Chryssillis, du mit Verdens Guld). Sangene kunne i poetisk eller, om man vil, profetisk Højflugt ingenlunde maale sig med mange af von Westens andre Udtalelser. Digter har han aabenbart ikke været.

Endnu syslede han, naar Tiden tillod det, med lærde Studier, særlig vedrørende det Gl. Test; men han maatte mangen Gang laane sig frem, da den forholdsvis betydelige Bogsamling, som han havde erhvervet sig i Kjøbenhavn, var gaaet tabt ved Stranding, da han sendte den op til Norge. Udbyttet af sine Studier fremlagde han i den Kreds af Præster, der havde sluttet sig om ham. Men for øvrigt gik Sammenkomsterne mellem dem mest ud paa at yde hinanden Raad og Hjælp i det Opvækkelsens og Opbyggelsens Værk, som de havde for Hænde. For at bøde paa den store Mangel, der i hine Egne fandtes paa Bøger tjenende til Kristenlivets Fremme, indkøbtes større Partier af Bibler, Salme- og Opbyggelsesbøger, der siden søgtes udbredte i Menighederne, ligesom man ogsaa tog fat paa Udarbejdelsen af en Forklaring over Luthers Katekismus til Brug for Ungdommen.

Et mærkeligt Udslag af den kirkelige Reformiver, der besjælede »Syvstjernen«, er et af von Westen forfattet Andragende, vedtaget paa et Møde i Kværnæs Præstegaard

17. April 1714 og indgivet til Kongen. Det er næsten i profetisk Stil: »Christi Menigheds yderste Trang nøder os til at tale, og Deres Majestæts store Nidkjerhed for Guds Ære forsikrer os om at blive hørte. Den levende Guds Søn begjærer ved os at klage for sin Salvede sin dyrekjøbte Bruds begrædelige Elendighed.« Dette er Indledningen til følgende mørke Skildring af Kirkens daværende Tilstand:

»Allernaadigste Konge! Zions Veje ligge ganske øde i Deres Rige Norge; der er ingen Kirkedisciplin mere i Deres Lande, Kirkens Bindenøgle er ganske nedgraven, den løsende Nøgle ganske misbrugt, Prædikestolen mestendels, desværre, frugtesløs, Skriftestolen mere til Satans Riges Befordring end til Synders Afskaffelse; Horeri har saa taget Overhaand, at Herrens Profeter med Graad hvert Øjeblik maa frygte for Ild over dette Sodoma; Drukken-skab er ikke Synd mere, Trætte og Avind er bleven en Mode, falsk Vægt og Maal anset for en lovlig Profit, Van-kundighed udi sin Saligheds Sag holdt for en god Tro, Bander og Eder et almindeligt Tungemaal, Sabbatens skjændige Brydelse for et Adiaphorum.«

Saaledes bliver Forfatteren ved med en i Sandhed gribende Veltalenhed. Klagens Sum er, at Statens til Kristenlivets Fremme sigtende Love ikke mere overholdes. Derfor begjæres det, at Kongen vil paalægge tre ansete og kirkelig sindede Mænd, nemlig de theologiske Professorer Hans Steenbuch og Hans Trellund, samt Stiftsprovst Jacob Lodberg i Kjøbenhavn, nærmere at overveje de Forslag til »den nedfaldne Kristendoms Oprettelse«, som Andragerne havde at fremføre, samt gjøre Forslag til Mislighedernes Afhjælpning.

I Henhold til dette Bønsskrift befalede Kongen de tre nævnte Mænd at tage Sagen under Overvejelse. Dette skete da ogsaa, og de syv norske Præster fik Lejlighed til flere Gange udførlig at erklære sig, ligesom de paa fælles Bekostning sendte en af deres Midte, ovennævnte Ejler

Hagerup, til Kjøbenhavn for at give alle ønskelige Oplysninger og drive paa Sagens Fremme. Kommissionen gik villig ind paa Præsternes Tankegang, men alligevel naaede Sagen aldrig ud over Overvejelsernes Stade, vel især fordi de aller fleste Biskopper i Danmark og Norge ikke syntes om disse selvkaldede kirkelige Tilsynsmænd og Reformatorer. Noget direkte Udbytte bragte »Syvstjernens« velmente og med saa stort Alvor og saa levende Begejstring frembaarne Forslag altsaa ikke. Alligevel er det sandsynligt, at det har sat sine Spor i den følgende Tids kirkelige Udvikling. Særlig kan peges hen paa, at det saakaldte Missionskollegium oprettedes ved kgl. Rescript af 10de December 1714, altsaa netop paa den Tid, da de syv norske Præsters Forslag drøftedes, og medens deres Udsending, der havde vidst at skaffe sig Adgang til Dronning Louise og fundet Yndest hos hende, færdedes i Kjøbenhavn. Thomas von Westens Kaldelse til at varetage Missionens Interesse i Nordlandene og Finmarken tør sikkert ogsaa betragtes som en af Bønskriftets indirekte Følger.

Som en af det vaagnende kristelige Livs første kjendelige Frugter maa den Iver nævnes, som vakttes for Evangeliets Forkyndelse blandt Hedningerne. Missionskollegiets første Bestræbelser havde vel især de danske Kolonier i Ostindien for Øje; men det varede ikke længe, inden Opmærksomheden ogsaa henvendtes paa, at der indenfor den dansk-norske Konges Stater levede en Folkestamme, Finerne eller Lapperne, der endnu kun i ringe Grad var berørt af Kristendommen, skjønt der tidligere var gjort forskellige Forsøg paa at bringe Evangeliets Lys til disse mørke Egne. Da man fra Sverig af allerede havde gjort flere Skridt for at udbrede Kristendommen blandt den under dette Rige hørende Lappebefolkning, og da Krigen, som paa den Tid førtes mellem Danmark-Norge og Sverig, havde skjærpet Blikket for, at det ikke gik an at lade Svenskerne være ene om denne Opgaves Løsning, saa skred man nu til at tage den længe utilbørlig tilsidesatte Finne-

mission op for Alvor. Ved et kgl. Rescript af 19 April 1715 til Missionskollegiet, der viser, hvor meget Sagen laa Kong Frederik IV paa Hjærte, overlades det Kollegiet at træffe alle fornødne Foranstaltninger til Sagens Fremme. Men dertil hørte bl. a. Valget af en Mand paa Stedet eller i Nærheden, der kunde gaa Kollegiet til Haande i dets Bestræbelser for Finnerne. Thomas von Westen blev Manden. Han havde allerede selv fæstet sit Øje paa denne kirkelige Opgave og tilbudt Missionskollegiet sin Bistand, uden dog at tænke sig en saa fremskudt Stilling til Sagen, som han fik — navnlig ikke paa at opgive Præsteembedet i Veø — da han den 28. Februar 1716 beskikkedes til Lector theologiæ i Throndhjem og Missionskollegiets Vicarius med Hensyn til Missionen i Nordlandene og Finmarken. Lektoratet var vel nærmest et Præbende, der skulde yde ham den materielle Løn for hans Arbejde, men det satte ham dog i et Forhold til Skolen i Throndhjem, hvad siden voldte ham mange Bryderier.

Faa Mennesker kunde — i alt Fald i væsentlige Henseender — være bedre udrustede til Missionsgjerningen end Thomas von Westen. En udmærket Begavelse, særlig et Sprogtalent, der satte ham i Stand til at tilegne sig Lappernes Tungemaal, en brændende Iver for Guds Riges Fremme, en ubegrænset Arbejdslyst og en vældig Arbejds-evne. Mindre heldigt var det derimod, at han var altfor sangvinsk i Vurderingen af de Kræfter og Midler, der stod ham til Raadighed, og at han var tilbøjelig til at gribe alt for meget an paa én Gang og til at fortabe sig i Detaillerne. »Han var vidtløftig i alt, hvad han foretog sig,« siger en af hans Biografer; men den, der er det, vil vanskelig faa Tiden til at slaa til, selv om den bliver ham tildelt i rigeligere Maal, end Tilfældet var med von Westen. Endelig maa det beklages, at Styrelsen af Mangel paa Om-sigt og Kjendskab til Forholdene havde stillet ham saaledes, at det næsten var uundgaaeligt, at han maatte komme i Konflikt med Stiftets Biskop, Dr. Peder Krog. Begge sav-

nede de den Sagtmodighed, som maatte have hørt til, om det gode Forhold, der var imellem dem, saa længe von Westen kun var Sognepræst, skulde have kunnet bevares. Ved den abnorme Stilling, der var tildelt von Westen som en Art Missionsbiskop midt i Thronhjems Stift, var han faktisk stillet, som hvis man nu til Dags ved Siden af et Stifts Biskop vilde stille en Mand, der med Myndighed til at træffe nye kirkelige Ordninger skulde være særlig Tilsynsmand for de vakte Kredse i samme Embedsomraade. Dertil kom, at Biskoppen, der var en pengekjær Mand, nu saa sig berøvet Indtægterne af Lektoratet, som han i nogle Aar havde oppebaaret. Ogsaa den Lektorèn anviste Stilling til Thronhjems Skoles Rektor var af den Art, at Sammenstød næppe kunne undgaas, saa meget mere som den daværende Rektor, M. Niels Krog, en Søn af Biskoppen, var lidet medgjørlig. Ivrig i Tjenesten, som von Westen altid var, og af Naturen heftig, kunde han nemlig ikke finde sig i, at Skolen under Rektorens slette Styrelse synlig forfaldt.

Under disse Forhold blev Lektor-Stillingen, der ellers kunde have været ret tiltalende for von Westen, da den ydede ham Lejlighed til at paavirke den studerende Ungdom i kristelig Retning, en Kilde til mange bitre Timer, og da Lektoratets Hovedindtægt svandt bort ved Svenskernes senere Indfald i Thronhjems Stift, kom han desuden i trange Kaar. En Trøst for ham under disse Forhold var det dog, at han i Konrektoren ved Thronhjems Skole, Mag. Hans Skanke, havde en aandsbeslægtet Ven, hvem han tillidsfuldt kunde overlade Lektoratets Gjerning, naar han selv var paa Rejser.

Under 14. Marts 1716 udfærdigede Missionskollegiet Instrux for von Westen som »Collegii Vicarius og Befuldmægtigede«, med Anmodning til ham om snarest mulig at gjøre en Rejse gennem Nordlandene til Finmarken, for nøje at undersøge, hvad Missionsværkets Fornødenhed udkrævede, hvor Skoler bedst kunde oprettes og Kateketer

ansættes, om hvis Forretninger og Løn han skulde gjøre Forslag til Kollegiet. Provsterne og Præsterne deroppe skulde han besøge, raadføre sig med dem, samt opmuntre og vække dem til med Alvor at tage sig af Lapperne.

I det hele foretog von Westen tre store Missionsrejser til Nordlandene og Finmarken, hvis yderste Grænser han allerede naaede paa den første Rejse, fra Maj til November 1716. Paa disse Rejser udfoldede han en forbausende Virksomhed, hvis Enkeltheder Tiden dog ikke tillader mig at skildre. Saa vidt muligt søgte han at træde i personligt Forhold til og at omvende hver enkelt Lap, han traf paa i det vidtstrakte Landskab, hvor dette Nomadefolk færdes. Mange glædelige Erfaringer gjorde han, saa han to Dage efter Hjemkomsten fra sin første Rejse kunde skrive til Missionskollegiet; »I maatte dø af Glæde, dersom I vidste selv, hvor mange Sjæle I har reddet, hvor mange Præster opvakt, hvor mange Hjærter I har aabnet.« Paa en Del Steder havde han gjort Anstalter til at faa bygget Kirker, oprettet Skoler og ansat Missionærer og Lærere. Efterhaanden da han trængte mere til Bunds i al den hedenske Overtro, hvori Lappefolket var nedsunket, maatte han dog erfare, at Vanskelighederne vare større, end han fra først af havde tænkt. Hertil kom Modstand fra Biskoppens Side, eller fra Landsmænd, der især for Handelsens Skyld havde bosat sig i hine nordlige Egne, og hvis Vinding, særlig ved Brændevinshandel, var knyttet til, at Lapperne forblev paa det samme lave Standpunkt som hidtil. Men den Glæde havde von Westen, at den øverste Styrelse paa bedste Maade søgte at støtte hans Værk, skjønt den langvarige og farlige Krig ellers lagde Beslag paa alle Midler. Saaledes kan det nævnes, at et Kongebrev af 20. Novbr. 1716 paalagde enhver Kirke i Norge en aarlig Afgift af 1 til 2 Rdl. til Missionsværkets Fremme. En stor Oplivelse var det ogsaa for ham ved sin Hjemkomst, at høre, at hans kjære Menighed i Veø, hvor han efterhaanden havde vundet mange Hjærter for Herren, var

bleven forsynet med en Præst, der havde hans fulde Tillid, nemlig Vennen Nic. Engelhart, som han paa den mest indtrængende Maade havde anbefalet til denne Plads.

Throndhjems Skole var strax, da Planen om Missionen blandt Lapperne var fattet, bleven underlagt Missionskollegiet og beskikket til et »Seminarium scholasticum for den allernaadigst anbefalede Mission til Finnernes Omvendelse«. Hertil føjedes nu (1717) et »Seminarium lapponicum«, bestemt dels for unge Nordmænd, der ønskede at uddannes til Missionærer, dels for Lappeynglinger (af hvilke von Westen havde medbragt et Par Stykker), der i Tiden kunde blive Lærere for deres Landsmænd. Undervisning i det lappiske Sprog skulde gives af Isak Olsen, en Mand, som von Westen havde truffet i Varanger, og som længe med sjælden Nidkærhed og Duelighed havde arbejdet for Missionen i Østfinmarken sammen med Provst Lud. Chr. Paus i Vadsø.

Strax efter sin Hjemkomst havde von Westen tilskrevet Missionskollegiet og lovet det en Række vigtige Oplysninger om Forholdene i Finmarken; men Vanskeligheder og Stridigheder, hvori han udvikledes, i Forbindelse med en vis Ubestandighed i saadanne Forsætter, som ikke direkte fremmede Opvækkelsen, lod ham altfor længe udsætte Opfyldelsen af dette Løfte, til Skade for hans egen Anseelse og for Missionens Fremgang. I Juli 1718 tiltraadte han sin anden Missionsrejse, en saare møjsommelig Rejse, under store Savn og ofte næsten overmenneskeligt Arbejde. Kun hans levende Tro og den Ild, der glødede i hans Hjærte, holdt ham oppe. For øvrigt fortsatte han, hvad han paa sin første Rejse havde begyndt, prædikede og underviste, og søgte paa alle Maader at trænge ind i Lappernes hele Væsen og Natur og at tilegne sig deres Sprog. Tillige traf han forskellige Ordninger til Missionsværkets Fremgang og samlede en Flok unge Lapper om sig, som han tog med sig, for at uddanne dem til Lærere. Fra Helgeland, hvor han paa Grund af Svenskernes Indfald

i Throndhjems Stift opholdt sig i nogle Maaneder (Febr. til Apr. 1719) hos »sin bedste Ven,« Jørgen Sverdrup, paa Gaarden Nord-Herø, medbragte han ogsaa et Par norske Dreng, som han med Flid søgte at opdrage til Missionærer, hvad den ene af dem (Johan Falch) ogsaa i Tiden blev, medens den anden (Benjamin Dass) vandt et anset Navn som Skolemand.

Ikke længe efter sin Hjemkomst fra Nordland maatte von Westen gjøre sig rede til at rejse til Kjøbenhavn, for mundtlig at give Missionskollegiet de Oplysninger, han ikke kunde overkomme at meddele skriftlig.

Næsten halvandet Aar tilbragte han i Danmark, saa han først kom hjem ved Juletid 1720. Der maa have været saare meget at drøfte med Kollegiet og andre Autoriteter. Til Kongen fik han oftere Adgang og udvirkede forskellige Begunstigelser for Missionen, særlig at de nordlandske og finmarkiske Kirkers Overskud skulde tilfalde den. Derhos foranledigede han en Bestemmelse om, at ogsaa Lapperne i Throndhjems Amt skulde inddrages under Missionen, en Ordning, der kunde være rimelig nok, men som gav Anledning til Sammenstød med Biskop Krog, der aabenbart betragtede von Westen som en Art Modbiskop, og derfor lagde ham alle mulige Hindringer i Vejen. Da den utrættelige Missionær senere hen, ikke nøjet med det fast uoverkommelige Arbejde, han allerede havde, ogsaa vilde inddrage de saakaldte Rugfinner, eller de Lapper, som holdt til i visse Egne af Christiania Stift, under sin Mission, stødte han skarpt sammen med den myndige, hos Kongen højt anskrevne Biskop Deichman, der ikke ønskede hans Indblanding i sit Stifts Anliggender.

Fra Kjøbenhavnsopholdet er fortalt os, at von Westen en Dag traf sin gamle Studenterkammerat, Povl Løvenørn, der nu var stegen højt i Ære og Værdighed. De mødtes paa Gaden, Missionæren i sin fattige Dragt, Kongens Generaladjutant i sin straalende Uniform. Løvenørn var dog ikke hovmodig, men faldt sin gamle Ven om Halsen

og trykkede ham til sit Bryst, et smukt Bevis paa, at Venskabet havde holdt ud trods Adskillelsen.

Medens von Westen opholdt sig i Kjøbenhavn, blev Christianssands Bispestol ledig. Den blev ham tilbudt; men han kunde ikke løsrive sig fra sine kjære Lapper. Havde han naaet at blive Biskop i Throndhjem, hvortil der skal være givet ham Udsigt, saa havde Sagen været en anden. Men han naaede det ikke, da Biskop Krog overlevede ham.

Efter Hjemkomsten kastede von Westen sig over Arbejdet paa Opdragelsen af de Lapper, han havde medbragt fra sin tidligere Rejse, ligesom han med største Iver søgte at paavirke de »Tiggerlapper«, der som Rakkere, Spaamænd og Troldkarle flakkede om i Throndhjems nærmeste Omegn. Hans taalmodige Hustru fandt sig i at han fyldte Huset med Lapper. Men selv var han i sit Element, naar han færdedes mellem disse »sine velsignede Børn.« Ikke med Urette har Hammond sagt, at han gjerne rejste, om det skulde være, 100 Mile for at faa en hedensk Lap under sin Paavirkning. Disse hidtil saa forsømte Mennesker voxede mere og mere ind i hans Hjærte, for dem var han villig til at ofre alt. — Men under alt dette tærede nye Kampe, nye Vanskeligheder for at skaffe det fornødne til Missionen paa hans Kræfter, og saa et Brevskriveri uden Ende. Det var næsten ikke muligt for ham at faa de usle Præstekald i de haarde og umilde Egne besatte med Mænd, paa hvem han kunde stole, at de vilde arbejde i hans Aand.

Snart maatte han igjen ud paa sine majsommelige Rejser. »Saa fuld af Glæde i sin Aand som nogen Tid tilforn« — skriver hans Ven, Magister Skanke — begav han sig i Juni 1722 paa Vejen til Nordlandene. Nu begyndte det trælsomme Arbejde paa ny, men han Sjæl var deri, og han gav aldrig tabt. »Saa længe der er en varm Blodsdraabe i mig, skal jeg med Glæde ofre den for en Fin eller Lap«, skrev han under Rejsen til Missionskollegiet, og det var ikke Overdrivelse. Fra Nordlandene gik han

til de indre uvejsomme Egne af Throndhjems Amt, hvor Lapperne havde Tilhold. Han gjorde imidlertid den bedrøvelige Opdagelse, at jo længere han kom mod Syd, desto ringere stod det til med Lapperne. Men jo større Vanskelighederne vare, desto ivrigere blev han for at skabe bedre Tilstande.

Hver enkelt Laps hele Stade i religiøs Henseende og hans overtroiske Meninger vare Gjenstand for von Westens omhyggelige Undersøgelse. Ad den Vej naaede han ganske vist til et dybt Indblik i Folkets aandelige Tilstand, men megen Tid gik dog tabt med hans endeløse og minutiøse Optegnelser om disse Forhold, en Tid der kunde have været bedre anvendt, om han havde benyttet sine rige Erfaringer paa Missionens Omraade til at give, hvad hans foresatte atter og atter havde forlangt af ham, en ordentlig og læselig Fremstilling af Værkets historiske Gang, der kunde have været forelagt Kongen og meddelt Almenheden, som nu kun vidste saare lidt om det store Arbejde for Guds Rige, der var gjort i hine fjerne Egne, og derfor heller ikke kunde have nogen Interesse derfor. Havde han kunnet overvinde sig selv til at følge de Opfordringer, som havde lydt til ham i den Henseende, vilde hans Liv sikkert være blevet lysere, og hans Værk mere grundfæstet.

Det er denne Mangel paa praktisk Sands hos den ideelt anlagte Personlighed, og denne Tilbøjelighed til kun at følge sit eget Hoved og at ville gjøre alting selv, der efterhaanden gjorde Livet saa bittert for den ædle Mand, som dog visselig ikke tænkte paa egen Ære eller egen Fordel. Saa længe han færdedes blandt sine Lapper, var han fuld af Haab og Hjærtens Glæde. Her vidste han, trods alle Savn, at fange hver Solstraale, og han gik sejrig ud af saa godt som hver en Kamp. Men anderledes blev det, da han atter (Maj 1723) var kommen hjem til Throndhjem; thi her var hans Liv, som han selv siger, en daglig Lidelse, Pungenød, Fortrædeligheder og egennyttig

Modstand mødte ham saa godt som ved hvert et Skridt. At flere af Besværlighederne skrev sig fra han egne Fejlgreb, gjorde dem i og for sig ikke lettere at bære; dertil kom, at Missionskollegiet ikke mere havde samme Tillid til ham som før. Man forlangte Regnskab over de til Missionen anvendte Midler. Han lovede det stadig; men det kom aldrig, ikke fordi han havde misbrugt den Tillid, der var vist ham — tvertimod, alt, hvad han selv ejede, havde han ofret paa Missionen, og da Regnskabet efter hans Død blev opgjort af andre, viste det sig, at han havde en stor Sum tilgode — men han havde aldrig kunnet give sig Tid til dette dog saa nødvendige Arbejde. Hans Helbred, der var svækket ved de svære og anstrengende Rejser, blev stadig skrøbeligere. Naar det imidlertid efter et Sygdomsanfald lysnede lidt for ham, var hans Aand dog atter livlig. Endnu faa Dage før hans Død var det hans Tanke, saa snart han atter blev rask, »at begive sig til Nordlandene og der Aar for Aar forblive.« Han døde den 9. April 1727, endnu ikke 45 Aar gammel.

Der var maaske ikke mange uden Lapperne, der begræd »den gode Lektor«, der havde været for dem som en Fader. Han efterlod næppe det, han kunde komme i Jorden for, og der blev end ikke talt et Mindeord ved hans Grav. Hans gamle Hustru, der overlevede ham i mange Aar, døde forglemt og tilsidesat, i den yderste Armod. Hun havde dog ofret mere for Missionen end nogen anden. Siden — længe efter — er der skrevet tykke Bøger om Thomas von Westen og hans Værk. Og det tør siges med Vished, at hans Ihukommelse vil ikke dø i den nordiske Kirke, saa længe Ordet staar ved Magt! Kjærlighed søger ikke sit eget.

Til Oplysning om den høje, apostolisk-profetiske Stil, som von Westen havde lagt sig til, vil det maaske kunne interessere Læserne at gøre Bekjendtskab med følgende Brev, skrevet

under hans første Missionsrejse til Trosvenner i Væø og Omegn¹).

Allerkjæreste Sødskende i Herren, Medarvinger til det uforkrænkelige Liv udi Himlen, Medskridere til Guds Rige, baade af Clerici og verdslig Stand, Sjæle. som jeg elsker indtil Døden! Herrens Barmhjærtighed være Eder hver Morgen ny!

Allerførst takker jeg Gud og ophøjer hans Navn, som har ej alene saa vel ledsaget mig paa min Rejse, men ogsaa arbejdet krafteligen med mig i alle mine evangeliske Forretninger. Hidindtil var Djævelen os underdanig, og vort Horn er ophøjet i Herren; Dagon faldt ned for Herrens Ark; en stor Dør er os opladt til Guds Ords Udbredelse; Troldmænd fandt Guds Ords Kraft; den forlorne Hob lod sig samle; Runebommer, Gand-Æsker, Nøede-Gasse²), de afgudiske Fjælde og Djævelen selv maatte bukke sig for Herren, som blottede sin hellige Arm, og Gud stod en Konge iblandt Guder. Sjunger Herrens Lov, for hvis Ansigt der kommer belejlige Tider!

Min Sjæl skal traade (?) paa Styrke. Jeg har faaet Kraft af Eders Forbønner. Gud give, at I saa har fundet af mine; ligesom jeg ogsaa har den Tillid til Gud og Eder, at I siden min Afrejse ere blevne jo mere og mere bestyrkede i Troens Kraft og Haabets Styrke.

Min velsignede Menighed i Vedøen, I haver endnu største Del i mig. Havde I, mine kjære Faar, været med mig paa denne Rejse, da først skulde I have vis Ret at takke Faderen, som kaldede Eder fra Mørket til Lyset. Lyksalige ere I, at I ere aldeles rensede fra Hedendommets Vildfarelse, og at Guds Ord bor saa overflødig iblandt Eder. Men ser dog til, at de halvkristne Lapper ikke fordrer Eder til Doms og beskjemmer Eder paa hin Dag. De er ikke tyvagtige, ikke horagtige, de ere meget kjærlige mod hverandre; de ere ogsaa

¹) Dette Brev blev dog ikke oplæst paa Mødet i Haslev. Det meddeles her efter en næsten samtidig Afskrift i Ny kgl. Saml. 1152, 4°, der ogsaa indeholder andre Sager vedrørende von Westen.

²) Om Lappernes overtroiske Forestillinger, hvortil der her hentydes, findes Efterretninger i Hammonds og andres Skrifter om Th. v. Westen (se t. Ex. Dän. Bibl. VI, 618. 634).

udvortes meget andægtige; de bekjende gjerne deres Synder. Ser til, mine Venner, at I ere i disse Stykker fuldkomne, at jeg ikke skal savne Finnerne, naar jeg kommer til Eder, ligesom jeg i andre Stykker savnede Eder, da jeg kom til Finnerne. Drukkenskab er i Mangfoldighed tildags blandt Finnerne. Men tænk, at I ere frelste fra Verdens Uterligheder. Jeg har det Haab, at Finnerne efterdags skal leve ædruelige og ikke plante Sodomæ Druer. Tænker I nu paa de Guds Ord, som vi overantvordede Eder. Jeg tænkte ofte paa Eders Kjærlighed, medens jeg var hos Eder, og paa Eders Taarer, da jeg rejste fra Eder. Endnu bad jeg aldrig for mig selv, at jeg jo og bad for Eder; thi vi vare indknyttede i hverandre at leve og dø tilsammen. Jeg vidner, at det er den sande Naade, i hvilken I staar, og jeg har ikke fordulgt Guds Ords Raad til Salighed for Eder, men rundt ud forkyndt Eder min Frelseres Villie, ligesom han lærte mig. I vide, hvilket Bud vi gave Eder i Jesu Ghristo, at I skulle leve ædrueligen, kjærligen, retfærdeligen i Guds frygt og Taalmodighed, og bevise Eders Tro i Christi Billedes Lighed som de, der vente Jesu Christi Aabenbarelse. Saa bliver da vort Haabes Krone, at vi ikke skulle have arbejdet forgjæves. Formaner de uskikkelige, trøster de bedrøvede, opretter de nedslagne, beder for hverandre, at I kunne blive helbredede. Adlyder min Broder, Hr. Otte Jacobsen¹⁾; thi jeg giver ham Vidnesbyrd, at han mener Eders Sjæle det vel. Jeg mener, Hr. Mentz Ascanius²⁾ vandrer endnu i Herrens Vingaard hos Eder; ved ham er Retsindighed, og I kunne glæde Eder ved hans Lys. Jeg veed vel og vist, at min udvalgte Hr. Nicolaus Engelhart har i min Fraværelse besøgt min Menighed, og delt aandelige Gaver med Eder. Gud ejer ham, og salige ere I, dersom I vandrer efter den Rettesnor, som han viser eder; thi hans Læber bevare Sandhed, og han er i sit Liv Guds Nazaræer. Amtmand Must, har du nu, som jeg tror, og som Du gjorde i min Tid, styrket

¹⁾ Otto Jacobsen Friis var Kapellan pro loco i Væø (s. Erlandsen, Gejstligheden i Thronhjems Stift, S. 517).

²⁾ Var personel Kapellan hos sin Fader i Aure i Nordmøre Provsti (s. foran, S. 162), men blev 1716 efter von Westens Anbefaling kaldet til residerende Kapellan i Næsset under Væø Præstegjæld.

Præsternes Hænder og været Guds Tjener til min Menigheds Renselse, saa vær velsignet for Herren med Hustru og hele Hus! Den Herrens Tjenerinde Netta Nobel finde Jesu Kjærlighed; og min hjærteelskede Foged, Herren være din Ven, som Du var min; den som ærer Gud, vil Gud ære; lever endnu din Hustru, saa er hun min Ros; er hun død, saa bier hun efter mig hos Englene. Min Lyst og Fryd, Christian Friis, Du holder endnu ved din Fromhed, det skal gaa Dig vel; Du udvalgte den Højeste til din Del, og hans Lov var i din Mund hver Dag; din Hustrus Del skal være hos hende, som udvalgte det bedste, som ikke skal tages fra hende. Sorenskriver Johannes Friis, din Retfærdighed gaar frem som Morgenrøden; din Hustru har fundet sin Spaadom: de sagtmodige 'skulle besidde Jorden. Min Lazare, min Ven Ludvig Iversøn, der var ingen som Du i Oprigtighed, Gudsfrygt og Taalmodighed, i Kjærlighed, i Evangelii Længsel; Du veed jo, at vort Liv er skjult i Christo, og der er opgaaet et Lys for den retfærdige; din Hustrues Haab skal ikke beskjæmmes, hendes Horn er ophøjet i Herren, og han bliver hende til Salighed. Brun er som en undsluppen Hind, der giver dejlig Tale, og hans Hustru bør høre en Engels Fred; thi hun var med Salve hos Jesu Grav. Johan Johansøn og hans Hustru er Retfærdigheds Træer til at herliggjøre Herren selv. Den anden Medhjælper, Oudensøn, finde Naade for Gud og Løn for sit Arbejde i Herren; Herrens Ord være hans Hustrues Trøst, saa skal hun aldrig snuble. Jens Gran og hans Hustru med Jens Andersøn og hans Hustru og den Oldemoder Loide glæde sig i Herren, og atter siger jeg: lad dem glæde sig. Johan Robbertsøn og hans Hustru med sine Børn, William Robbertsøn med Hustru og Datter vente Israels Trøst og det Liggendefæ, som er henlagt i Paradis. Den rette Enkes, Sara Niels Aagesøns, Krukke bliver aldrig tom for Velsignelse, ikke heller hendes Hjærte for Trøst. Og hilser, I paa Molde, alle de andre! Deres Navn staar saa vist i Livets Bog, som de ere i mit Hjærte; hilser ved Navn Amtmandens Værmøder, hun er et saligt Træ udi Guds Forgaard, og grøn i hendes Alderdom; Livsens Krone hænger over hendes graa Haar; jeg veed, at det hele Amtmandens Hus er en Retfærdigheds Bolig; hver,

som gaar der forbi, siger: Værer velsignede! der har Palme-træet og Vinkvisten forenet sig. Hilser de fattige, de var min største Rigdom; hilser de bedrøve, de var min højeste Glæde; thi saadanne annammede Guds Ord af min Mund med største Begjærlighed. Den gamle Zacharias og hans Døttre vandre i Herrens Vej ustraffeligen; det skal opfyldes paa dem: Den retfærdige skal ikke lide Nød, og hans Sæd ikke gaa om efter Brød. Matthias Ravn hvile udi Herrens Ark, hans Hustru er aldeles dejlig, indvortes beprydet med en stille Aand, som er dyrebar for Gud. Thomas Larsøn bliver ikke forkastet i sin Alderdom, Herren fører os til graa Haar; hans Hustru er hans Glæde, at i Stilhed og i Haabet skal al hans Styrke bestaa. Jesus kjender jo alle sine Faar, og han kjendes af sine; dem, jeg ikke nævner, ere ihukommene for Gud. O Molde! hvor var min Kjærlighed stor til Vedøen, hvor varmede dine Faar min Arm! Vasnæs! hvor var det glædeligt at arbejde paa Dig! Træfjorden! hvor opsankede Du Livets Brød af mine Hænder! Balsøen! jeg mættedes af din Andagt. Røfsen! din Lydighed glædede mig. Kliven! jeg fødte Dig med Smerte, vi adskiltes med Sorg, men vi skulle samles med Glæde. Men I, mine Ordens-Brødre, jeg veed, I længes efter at vide min og Guds Gjærnings Tilstand. Hidtil har Herren hjulpet, den Gud, som er mægtig ved Eder paa Agrene, har ikke forladt mig i Ørken. I skulle jo berede i eders Menigheder det Exempel, hvor efter den Hjord af Lapperne skal skikke sig. Nicolaj, min Jonathan, vi have Samfund i Gud; Herren veed dit Arbejde og din Taalmodighed; det skjulte Manna er forvaret i Dig; Du er jo min Hustrues¹⁾ Mand og min Menigheds andet Jeg. Hr. Otte Jacobsøn elsker Du mig og Gud, da fød mine Faar, vær frimodig og stærk; thi Herren har Lyst til din Gjærning; far frem paa Sagtmodigheds og Retfærdigheds Vej; dine Arme skulle blive stærke af Herrens Hænder. Magister Jens Juel, dine Raad skulle opbygge Zion, og din Visdom redde Christendommen. Hr. Amund, Du est aldeles livsalig, og dit Hjærte er lænket til Jesum, han som arbejdede for alle Mennesker og brændte af Kjærlighed til mig. Hr. Peder Strøm, Du efter-

¹⁾ Hun har altsaa endnu opholdt sig i Veø Præstegaard.

følger Jesum, og han skal lyse for Dig. Hr. Mentz Ascanie, Du plantede for Evigheden, Herrens Øjne staar over de trofaste. Hr. Eiler Hagerup, Du er langt fra¹⁾, men velsignet over alle; Du skal overvinde ved Lammets Blod, og hans Vidnesbyrd være hellige. I som Børn, Herrens Faar, værere forenede i én Aand og i ét Hjerte, saa skulle I frelse Israel i denne eders Kraft. Min Klokkre, Christen, Du er en sand Kristen, tro udi lidet, Gud skal visselig sætte Dig over mere. Mine elselige Medhjælpere, I have Part med mig i alt mit Arbejde, naar Hyrdernes Fyrste aabenbares. Trøster nu alle mine Hustruer og Døtre, medens jeg er borte; jeg veed dog, at de ere Jesum kjære og holder hans Ord; opfylder min Glæde derudi allesammen, at I holder Fred med Gud og Fred med hverandre. Mod Septembers Begyndelse vil jeg se Eder alle, om Gud vil, og da høste Frugt af mit Haab for Eder. Taalmodighedens og Trøstens Gud opfyldte Eder med Haabets Glæde, og stille Eder ubesmittede for sit herlige Ansigt med Glæde. Han er trofast, som har lovet det. Mine Finner hilser eder. Missionarii, af hvilke den ene er i Øster-, den anden sat i Vest-Finmarken, velsigner Eder. Nu bier mig en haard Strid i Alten, en større i Nordlandene. Beder for mig, at Gud vil give Sejer over Mørkets Magt. Jeg sender 2 Finnebørn bort, dem tager Hr. Nicolaj Engelhart til sig, og kommer endnu en anden ret Finne til ham. Christen bliver hos Magister Juel eller hos Hr. Amund.

Hammerfest d. 30 Juli 1716. Altid Eders Tjener
og Forbeder
Thomas von Westen.

Efter at Foredraget var endt, bragte Provst Weber Foredragsholderne en Tak for det interessante Møde. »Gud give os Fremtid, som han gav os Minder«.

Da man havde sunget Salmen: »Guds Ord det er vort Arvegods«, sagde Dr. Rørdam Forsamlingen Tak for den store Tilslutning til Mødet, hvorefter dette sluttedes.

¹⁾ Han var nemlig bleven Præst i Kalundborg.

Møde i Kalundborg.

Efter at Bestyrelsen i længere Tid havde haft Øjet fæstet paa Kalundborg, hvor den gamle, mærkelige Kirke særlig indbød til opmærksom Betragtning, lykkedes det den 11. Juli 1899 at faa et Møde i Stand paa dette Sted. Sognepræsten, Hr. Georg Delbanco, havde interesseret sig for at faa Mødet gjort godt bekendt i Byen og Omegnen, og Talerne kunde derfor glæde sig ved en meget talrig Tilhørerkreds, og da tilmed de akustiske Forhold i Kirken vare ualmindelig gunstige, var det en Fornøjelse at tage Ordet paa dette Sted. — Referat af Foredragene læstes i de følgende Dage i »Kallundborg Avis«.

Efter Hr. Seehusens smukke Præludium fra Orgelet indledede Selskabets Formand Mødet med nogle Ord, hvori han gjorde Rede for den Virksomhed, Selskabet stræbte at øve for at modarbejde Tidens udslettende Magt, der jo lige saa vel gik ud over Bygninger og Mindesmærker som over de historiske Erindringer fra fremfarne Slægter.

Derpaa gaves Ordet til Professor, Dr. Fredrik Nielsen, der tog sit Udgangspunkt fra den nationale Mindefest, der nys var fejret (Fredericia-Dagen), og udtalte, at hele Kristenheden om nogle faa Dage (15. Juli) kunde fejre 800-Aarsdagen for Jerusalems Erobring ved det første Korstog. Efter en Skildring af Muhammedanernes Erobring af det hellige Land gav han en Fremstilling af de forskellige Veje, ad hvilke de nordiske Pilegrimme søgte til Jerusalem, og omtalte særlig Roskilde-Biskoppen Sven Norbagges Pilegrimsfærd, der endte med hans Død paa Rhodos 1098. Dernæst omtalte han Pave Urban II's Virksomhed for et Korstog, særlig det store Møde i Clermont (Novbr. 1096), Peter fra Amiens's Stilling til Korstogsbevægelsen, Korshærens Udrustning, Hovedpunkterne af Korstoget og Jerusalems Fald. Tilsidst kom han ind paa en Undersøgelse af Nordboernes, navnlig de Danskes, Deltagelse i Korstoget og dvælede ved

den af Torqvato Tasso besungne Prins Svens Deltagelse i det første Korstog, en Begivenhed, i hvilken han var tilbøjelig til at anerkende en historisk Kerne. Han sluttede med at paavise den Betydning, det første og de senere Korstog havde baade i borgerlig og kirkelig Henseende.

Efter en Sang fulgte derpaa følgende Foredrag:

Om Kalundborg og dens Kirke.

Foredrag af J. Kornerup ved det kirkehistoriske Møde i
Kalundborg Kirke den 11. Juli 1899.

Ærede Forsamling!

Disse Omgivelser, denne skønne Kirke, føre vore Tanker tilbage til en fjern Tid af Danmarks Historie, til Valdemarernes Dage. Det var en Tid, da Landet havde lidt under svære indre Kampe og var bragt sin Undergang nær ved ydre Fjenders, de vendiske Sørøveres, idelige Anfald, men atter var bragt paa Fode ved kraftige Mænds Styrelse, ved Kong Valdemar, Absalon og Esbern Snare.

Undersøge vi vor Histories Kilder for at finde de ældste samtidige Efterretninger om Kalundborgs og denne Kirkes Oprindelse, da læse vi hos Saxo Grammaticus, at Esbern Snare grundlagde Kalundborg som et Værn mod Sørøvere. Det var ved den gode Havn, som forhen kaldtes Hærvig, og hvor der vistnok allerede laa en liden By. Ligesom Valdemar befæstede Vordingborg og Absalon Axelhus til Værn for Sjælland mod Syd og Øst, saaledes skærmede nu Esbern Landet mod Vest. Og Pladsen, den gamle Del af Kalundborg, den saakaldte Overby, var fortrinlig valgt. Det var en aflang Høj, der paa søndre Side var beskyttet af Havnen og paa nordre af den store nu udtørrede Munkesø. Ved Udgravninger, som nu ere udjævnede, bragtes disse to Vande i Forbindelse med hinanden. Langs den bratte Rand af Højen opførte Esbern Snare en stærk Ringmur af røde Mursten. Denne Ringmur var forstærket ved enkelte svære Taarne og ved omtrent en halv Snæs halvrunde indad til aabne Taarne eller

Bastioner, fra hvis Tinder Forsvarerne kunde beskyde Fjenden i Flanken, naar han søgte at nærme sig Muren med Murbrækkere. Denne Bygningsmaade for Fæstninger i det 12. og 13. Aarhundrede fandtes ogsaa i andre gamle danske Borge som i Vordingborg, Helsingborg og paa Hammershus. I Nordtyskland kan man endnu se velbevarede Dele af saadanne Ringmure med Taarne og Bastioner, som i Cammin i Pommern, i Rostok, Lybæk, Malchin i Meklenborg og flere Steder. De mægtige røde Ringmure omkring den lille By Demmin i Forpommern fortjene især vor Opmærksomhed; thi gamle, baade danske og tyske Kildeskrifter melde, at de Danske under Valdemar II opførte dem i Aaret 1211¹⁾.

Spørger man nu: hvor laa Esbern Snares Gaard eller Hus i Kalundborg? da er det vanskeligt at give et sikkert Svar herpaa. Det kunde synes tvivlsomt, om hans Hus har været skærmet paa anden Maade end ved den omtalte Ringmur, eftersom det lader til, at Kirken har været indrettet til Forsvar og Retraite, hvis Murene skulde blive tagne ved Storm, hvad jeg senere skal komme tilbage til. Men naar Traditionen her i Byen har villet paavise det gamle Hus paa Adelgaden, som nu tilhører Frøken Born, som Esbern Snares Bolig, da er det sikkert, at han i al Fald ikke kan have boet i denne Bygning, eftersom dens Stil bl. a. i Underdelen af den nedbrudte Gavl viser hen til Kristiern I's Tid. Mere sandsynligt er det, at Esberns Gaard har ligget paa Torvet ved Raadhuset, hvor senere det store Slot kom til at staa.

Esbern Snares Datter, Fru Ingeborg af Kalundborg, der havde været gift med Peder Strangesøn, blev i Aaret 1262 fordreven og døde 1267 i Hedeby i Sønderjylland²⁾. Hendes Godser, Kalundborg og Sæbygaard, blev inddragne som Kronens Eiendom, formentlig fordi hun var gaaet

¹⁾ Script rer. Dan. II, 172, III, 263. Pertz, Monum. Germ. Scr. XVI, 405. Chron. Sclavium, ed. Dr. Laspeyres, p. 102—103.

²⁾ Script. rer. Dan. I, 169. II, 632, IV, 229.

paa Parti med Kongens, Erik Glippings, Fjender. Kalundborg kom dog snart i forskjellige Stormænds Besiddelse, blandt andre i Knud Porses, der var gift med Hertuginde Ingeborg af Norge. Senere lykkedes det den snilde Valdemar Atterdag at bemægtige sig det, og han saavel som flere Konger ombyggede og udvidede det betydeligt. Her holdt Valdemar Atterdag Danehof, her opholdt Dronning Margrethe sig tidt, her havde Kristiern I's Dronning, Dorothea, sit Enkesæde, og her sad Kristian II fangen og døde. Det var en anselig femkantet Bygning med en Façade paa 90 Alen. Som bekjendt ødelagdes det stolte Slot i Svenskekrigen 1659, idet Fjenden sprængte det i Luften. Et gammelt Kobberstik, som Præsident Resen lod udføre til sit Værk »Atlas danicus«, viser os et Grundrids af Kalundborg, paa hvilket Slottets Ruiner efter Sprængningen ses. Men af større Værd er en gammel Tegning fra omtrent 1650, som tilhører Nationalmuseet, der velvillig har laant mig den, saa at jeg her kan udstille den¹⁾. Alt dette er nu forsvundet, og man har selv i nyere Tider gjort sig al Umage for at udjevne og udslette de sidste Spor af Borgen. Endnu i Halvtredserne saae jeg store nedvæltede Murblokke, som det har kostet Møje at faa Bugt med, ligge ved søndre Side af Højen. For omtr. 15 Aar siden indtog man det lille snævre Stræde, som førte fra Borgen ned ad den steile Bakke imod Syd. Paa den omtalte Tegning ses dette Stræde førende til en Laage i Muren, rimeligvis en gammel Udfaldsport. —

Men skjønt saa meget saaledes er forsvundet fra Jordens Overflade, ødelagt dels ved Fjendehaand dels ved indfødte Vandaler, staar dog heldigvis endnu denne mere end 700 Aar gamle Kirke tilbage som et Minde om den

¹⁾ „Kallundborg Slotz og Byes afritzning saa vit den i gammel tid haaffuer været omkring Mured da den er blefuen anlagt Aar efter Christi Fødsel 1171.“

I Traps »Danmark« ny Udg. II, S. 394—395, er Slottet afbildet efter denne Tegning.

beundringsværdige Byggevirksomhed, Valdemar I og hans Samtidige, Skjalm Hvides Slægt, udfoldede, en Slægt, der gjorde store Offere for at bygge Kirker. En hel Række er reist i denne Tidsalder: Kirkerne i Ringsted, Sorø, Kalundborg, Biernede, Thorsager og Aarhus Domkirke. Der findes med Hensyn til Stilens enkelte Former en stor Lighed imellem dem alle, og de stamme fra en Tid, da et nyt og praktisk Bygningsæmne, den brændte Mursten, holdt sit første Indtog i Danmark. Dette Fremskridt kom rimeligvis først op i Norditalien og derfra over Nederlandene og Nordtyskland til os. I de to sidste Lande savnede man ligesom hos os Fjeldstene og havde derfor god Brug for dette Æmne. De danske synes meget hurtigt at have lært Teglbrænderiet af Tyskerne; thi der er kun ringe Tidsforskjel paa den ældste sikkert daterede Murstenskirke i Nordtyskland, Kirken i Jerichou, og Kirkerne i Ringsted, Sorø og Kalundborg. Ved Betragtningen af de velbrændte Mursten, der i Vinduesskraaninger, Kapitæler og Halvsøiler synes at være afbanede med Meisler, og ved det hele i Forhold til Tiden saa smukke Murarbejde faar man en Anelse om den Glæde, hin Tids Bygmestere have følt over dette tekniske Fremskridt.

Se vi hen til Kalundborg Kirkes ejendommelige Form, finde vi imidlertid, at den skiller sig ud fra alle de andre Kirker, ja er i den Grad enestaaende, at der ikke synes at findes noget lignende i Skandinavien eller Vest-Europa. Det er jo ofte ytret, at den mere lignede en Ridderborg end en Kirke. Den almindelige Grundform for Kirker i den ældre Middelalder var laant fra den oldkristelige Basilika og dannede et langstrakt saakaldet latinsk Kors. Hvor forskjellig herfra er ikke Grundplanen i Esbern Snares Kirke! Fra et firkantet Midtparti udskyde her 4 lige lange Korsarme kronede med 4 ottekantede Taarne. Midt i Firkanten hæve sig fire 10 Alen høje Granitsøiler, som bære Rundbuer, paa hvilke det store Midtertaarn hviler. Det hele danner et græsk Kors og er en saare dristig og genial

Konstruktion. Hvorfra har Esbern Snare eller hans Bygmester hentet Forbilledet til denne Kirke? Fra Grækenland, fra de byzantinske Kirker. Der er jo andre Spor af den byzantinske Stils Indvirkning paa Danmark i den tidligere Middelalder, i Oldsager, i Vægmaleries. Der fandtes jo allerede paa Korstogenes Tid, hvad Prof. Dr. Nielsen omtalte i det foregaaende Foredrag, en Handelsvej over Novgorod til Byzants, »Miklegard«, som Nordboerne kaldte den, hvor mange af dem havde tjent i Keiserens Garde som »Væringer.« Kong Erik Eiegod besøgte Byzants paa sin sidste Reise. I Grækenland forefindes en Mængde Kirker i Korsform med 5 Kupler. Jeg har selv i min Ungdom set en saadan lille Bygning paa den græske Ø Korfu. Ogsaa i Italien forekomme enkelte Kirker af græsk Korsform i byzantisk Stil, f. Ex. den prægtige Markuskirke i Venezia eller St. Antoniuskirken i Padova; men der er imellem alle disse og vor Kirke den Forskjel, at i Stedet for de 5 Stenkupler, som mindre egnede sig for Nordens Klima, hæve sig her 5 Taarne.

Iøvrigt maa jeg tilføje, at der dog ogsaa i det skandinaviske Norden, for ikke at tale om Rusland, hvor den byzantinske Stil endnu hersker, om end noget udartet, kan paavises en Kirke fra den tidligere Middelalder med græsk Korsform, nemlig St. Lars i Visby, som dog nu kun er en Ruin og ikke kan antages at have haft 5 Taarne.

Med Hensyn til vor Kirkes Indre maa den Lighed, der findes imellem den og Biernede Kirke, der er bygget omtrent samtidig af Esbern Snares Fætter, Sune Ebbeson, og Thorsager Kirke, der formodes opført af Biskop Peder Vagnsøn af Aarhus, fremhæves. I disse to Kirker bære 4 store Søiler med samme Trapezkapitel som i Kalundborg et Taarn, der løfter sig over Kirken. Men disse Bygninger ere som bekjendt Rundkirker.

De 5 skønne Taarne, som pryde Vor Frue Kirke i Kalundborg, vare i den katholske Tid indviede til hver sin Helgeninde, det store i Midten til Jomfru Marie, de fire

andre til St. Anna, St. Gertrud, St. Katherine og den hellige Marie Magdalene, hvis Altere fandtes nede i Kirken. Ved en nærmere Undersøgelse synes det tydeligt, at Taarnene fra først af ikke have haft de smaa Spidsgavle, men derimod Tinder ligesom Fæstningstaarne. Bag disse Tinder eller over dem kan der imidlertid godt have været anbragt spidse Tage. Den Forandring, der er foregaaet ved Opmuringen af Spidsgavle, i det mindste paa to af Taarnene — de andre to havde før 1870 ingen saadanne — er muligvis foranlediget ved en Brand. Graabrødremunken Petrus Olai beretter, at i Aaret 1314 »brændte den hellige Jomfrues Kirke i Kalundborg«¹⁾. Spidsgavle kunde nok passe til den Tid.

Der findes høit oppe i Taarnene nogle ejendommelige, oprindelige, Huller i Form af Firkanter, der ere stillede paa Kant og opmurede med fire Løbere omkring Aabningen. Af slige Huller er der paa hvert af de gamle Taarne 16, og de ligge i samme Høide. Man har tidligere ikke skænket disse Huller nogen særlig Opmærksomhed eller slaet sig til Ro med den Forklaring, at det ikke var andet end Bomhuller til Stillads. Men nu har den svenske Forsker Dr. Ekhoff paavist, at disse Huller have en ganske anden og mærkelig Betydning²⁾. Bomhuller kunne de ikke være, thi de gaa helt igjennem den tykke Mur. Der findes baade i Danmark og i Sverige Kirketaarne med lignende Huller, der ved Hjørnerne gaa igjennem hele Muren i skraa Retning, og det synes utvivlsomt, at disse Huller have været bestemte til Anbringelse af Bjælker, der skulde bære Trægallerier, saakaldte Skyttegange, hvorfra man med Held kunde forsvare Taarnet ved at kaste store Sten ned paa Fjenden under en Beleiring. De smaa murede Karpapper, som findes paa mange gamle Fæstningstaarne,

¹⁾ Script. rer. Dan. I, 190.

²⁾ E. Ekhoff: »Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk.« Aarbøger for nord, Oldk. og Hist. 18:9. S. 19.

have samme Bestemmelse. I Danmark har jeg set et Taarn med lignende paa Kant stillede Huller som disse her i Kalundborg, nemlig i Herfølge Kirketaarn ved Køge. I Frankrig findes endnu gamle Kirketaarne med fremspringende Trægallerier, som i Dugny i Nærheden af Verdun.

Som et historisk Vidnesbyrd om, at der virkelig har været Kirketaarne indrettede til Forsvar, en Mening, der tidligere er blevet stærkt bekæmpet¹⁾, tillader jeg mig her at anføre følgende af Dr. Ekhofts Afhandling: En gammel Forfatter, Galbert de Bruges, fortæller om Beleiringen og Indtagelsen i Aaret 1127 af Kirken St. Donatien i Brügge, som laa indenfor Borgens Ringmur. Prælaten Bertulf, hvis Tilhængere havde myrdet Karl den Danske, en Søn af Knud den hellige, beredte sig paa et Anfald af Karls Parti og indesluttede sig i Borgen. Efter en Uges Beleiring blev nu Borgen stormet og taget, men Bertulf og hans Mænd trak sig tilbage til Kirken, som de forsvarede tappert fra »Taarnets Krone.« Fjenden brød nu med Murbrækkere en Aabning i Kirkemuren og stormede igjennem Aabningen, hvorpaa Forsvarerne trak sig tilbage til Taarnet, hvor de holdt sig i nogen Tid, indtil Kong Ludvig gav Befaling til at nedbryde Pillerne, som bar Taarnet.

Man kunde nu spørge, om ikke ogsaa Esbern Snare har indrettet Taarnene paa vor Kirke til et lignende Forsvar, for at han kunde trække sig tilbage her til og fortsætte Kampen, i det Tilfælde at Byens eller, som den kaldtes, »Borgens« Ringmur og Yderværker vare tagne ved Storm.

Esbern Snares Kirke skulde dog lige saa lidt som vore andre gamle Kirker undgaa nyere Tidens smagløse Forandringer. I forrige Aarhundrede blev Vinduerne udvidede og Portalerne omformede i Rokokostil. Ved Re-

¹⁾ Oberst O. Blom: »Befæstede Kirker i Danmark.« Aarbøger for nord. Olk. og Hist. 1895, 1—86.

staureringen 1870—71 have de dog igjen faaet deres oprindelige Udseende. I det 15. Aarhundrede tilføjede man et Par smaa Bygninger, der paa en uheldig Maade skadede Indtrykket af Kirkens Ydre og paa to Steder tilhylede Korsformen. I den nordøstre Vinkel opførte man paa Korets Nordside et Sakristi med spidsbuede Hvælvinger, der hvile paa en Midtsøile. Til dette Sakristi føjedes to mindre Rum, som blev satte i Forbindelse med Kirken ved en Gjennembrydning af dennes Mur. Ligeledes byggedes et tarveligt Vaabenhus ved søndre Taarns østre Side. Men skæbnesvanger blev en Udgravning i Kirkens Midte imellem de fire store Søiler, som man foretog omtr. i Midten af det 17. Aarhundrede for at indrette et Gravkammer. Om end dette senere blev kastet til, var Grundens Fasthed dog blevet svækket. Allerede i Aaret 1714 var den ene Søile kommen ud af sin rette Stilling, saa at man fandt det fornødent at stive den af med to Jernstivere ind imod Sidevæggen, hvilke Stivere man uheldigvis senere var saa uforsigtig at borttage.

Saa skete det om Morgen den 7. Sept. 1827, at det store Taarn pludselig sank ned i Kirken. En gammel Mand har for mange Aar siden fortalt mig, at han hørte et vældigt Brag, og da han forfærdet stak Hovedet ud af Vinduet, saae han, at Kirken var indhyllet i en Sky af Kalkstøv; men da Vinden fejede den til Side, var det store Taarn borte! Det var en Sorg ikke alene for Byens Indbyggere, men ogsaa for alle Elskere af vore Fortidsminder. Kirkeinspektionen og Byraadet stræbte ærligt at sætte igjennem, at Taarnet blev bygget op igjen, men det kunde ikke lykkes i hin fattige Tid at skaffe de nødvendige Midler. Tiden var heller ikke moden til et slikt Foretagende; dertil var Kjendskabet til Middelalderens Bygningskunst for ringe. Ældre Folk ville mindes, at ude paa Kirkegaarden laa de sønderslaaede Søiler og Kapitæler henslængte, og inde i Kirken saaes Midtpartiet dækket med et grimt gibset Loft.

Først under Kultusminister Hall i Aarene 1870—71

lykkedes det at gennemføre en grundig Istandsættelse og reise det store Taarn, 700 Aar efterat Esbern Snare byggede Kirken. Vi bør mindes de Mænd, hvem det skyldes, at dette Foretagende lykkedes: Professorerne Høyen og Worsaae og Sognepræsten, Past. Hoskjær. Arkitekt Tvede forestod Arbeidet, og jeg gav Ideen til Kirkens malede Dekoration. Esbern Snares Vaaben blev malet i Korhvælvingen, Valdemar I's og Absalons i de to tilsvarende Taarnhvælvinger.

Esbern Snare døde i Aaret 1204. Man skulde tro, at han efter Tidens Skik var bleven begravet foran Høialteret i sin Kirke, men han ønskede at hvile hos de fromme Klosterbrødre i Sorø, hvis Kirke han havde været med at reise. Det var godt, saaledes troede man, at hvile der, hvor Munkenes Messer og Psalmer ved Dag og Nat kunde tone ud over Graven. Han ligger ved Hovedenden af Broderens, Erkebiskop Absalons, Grav under Alteret, som forhen stod længere mod Øst.

Esbern Snare staar som en af vor Middelalders store Skikkelser; from som en Kristen byggede han Kirker, tapper som en Løve vægede han Fædrelandet.

Efter dette Foredrag talte Dr. H. Rørdam og fremdrog en Række Minder fra Kalundborgs kirkelige Fortid, særlig fra Slutningen af Middelalderen og den første Tid efter Reformationen, idet han bl. a. dvælede ved Birger Gunnensen, der var Kirkeherre i Kalundborg, medens Enkedronning Dorothea († 1495) boede her paa Slottet, men senere blev Ærkebiskop i Lund, »Sverigs Fyrste og Pavens Legat.« Den vidtløftige Gudstjeneste, som han inden sin Død (1519) stiftede i den af ham indrettede Krypt i Lunds Domkirke, omtaltes som et mærkeligt Vidnesbyrd om Middelalderens Religiositet med dens lyse og mørke Sider¹⁾. — Der kirkelige Reformation i Kalundborg skyldes navnlig Melchior Jensen, der først var Forstander

¹⁾ Se Suhms Saml. I, 3, 1 ff.

for Fransiskanerklosteret, men, vundet for den lutherske Oplysning, blev den første evangeliske Præst i Kalundborg samt Provst i Ars Herred og senere flyttede til Raklev, hvor han har opført Kirken og hvor han døde 1555¹). Hans Forespørgsel (1543) til Sjælands Biskop Peder Palladius har givet denne Anledning til Affattelsen af sin mærkelige Anvisning for Herredsprovsterne til Udførelsen af deres Embedsgjerning, der udkom 1555 under Titel »Formula visitationis provincialis« og ved Siden af P. Palladius's »Visitatsbog« er en vigtig Kilde til Kundskab om, hvorledes kirkeligt Liv og kirkelig Skik udviklede sig i Tiden nærmest efter Reformationen²).

Mødet sluttedes med Sang og et smukt Postludium fra Orgelet.

Møde i Fredericia.

De sidste af Aarets Møder holdtes den 12te September i Fredericia, hvor Provst Fr. Zeuthen velvillig havde stillet Michaelis Kirke til Raadighed for Selskabet.

Efter at nogle Vers af Salmen, »Kirken, den er et gammelt Hus«, vare afsungne, gav Dr. H. Rørdam en Udsigt over Fredericias ældste Historie, særlig i kirkelig Henseende. Planen om Anlæg af en befæstet Stad i den sydøstlige Del af Nørrejylland var fattet af Christian IV, kort efter at Krigen med den tyske Kejser var endt ved Freden i Lybek 1629. Den ødelæggende Invasion af fjendtlige Tropper, som havde holdt Jylland besat i to Aar (1627-29) og udsuget Landet paa det frygteligste, havde formentlig godtgjort, at det var af stor Vigtighed at have et stærkt befæstet Punkt i denne Landsdel, hvor Rigets Hærmagt i Nødstilfælde kunde have et Tilflugtssted, og hvorfra den kunde true Fjendens Tilbagetogsline og saa-

¹) Kirkehist. Saml, 3. R. II, 280 ff.

²) Se Rørdam, Danske Kirkelove II, 19 ff.

ledes gjøre ham betænkelig ved at rykke videre op i Landet. Efter at man en Tid lang havde vaklet i Valget mellem forskellige Punkter, hvor denne »Jyllands By« bedst kunde anlægges¹⁾, afgjorde Christian IV i September 1642 Sagen ved at vælge denne Pynt af Endle (nu Elbo) Herred, der da kaldtes Bersodde og som strækker sig saa nært ud imod Fyn, at det var at antage, at en Fæstning paa dette Sted ogsaa kunde tjene til Værn for den nævnte Ø²⁾. Det var dog først i Begyndelsen af Frederik III's Tid, at der blev gjort Alvor af Fæstningens Anlæg under Rigmarsk Anders Billes Ledelse. Inden man endnu var naaet ret vidt med Anlægget, udstedte Kongen den 15. December 1650 Privilegier for »den ny Kjøbsted og Fæstning, som skal funderes udi Nørre-Jylland ved Bersodde.« Heri loves der bl. a. alle dem, der nedsatte sig i Byen, Skattefrihed i 50 Aar og toldfri Ind- og Udførsel af alle »døde Varer« i et lige saa langt Tidsrum. Alle fremmede, der tog Borgerskab og nedsatte sig i Byen, skulde være delagtige i disse Privilegier, og Anders Bille skulde anvise dem, der meldte sig, Byggeplads paa Stadens Grund. Ingen Manufacturer, som i Fremtiden kunde forfærdiges i Byen, maatte indføres fra andre Steder uden Tilladelse af Byens Øvrighed. I det hele lovede Kongen, at hvis der kunde optænkes noget, der var til Byens bedste, vilde han, naar det bejgjøredes, bevillige det, for saa vidt det kunde antages at ville blive til Gavn for Byen og dens Indvaanere³⁾.

Det Sogn, hvori den ny By og Fæstning skulde anlægges, hed Ullerup. Den 13. April 1652 udgik der kgl. Befaling til Rigsraad Jørgen Seefeld om at lade Ullerup Kirke ned-

¹⁾ Danske Samlinger V. 73. 74.

²⁾ Slange, Christian IV's Historie, S. 1141. Her nævnes det Sted, hvor Byen blev afstukken af Chr. IV: »ved Ballum,« en Lokalitet, der, saa vidt vides, ellers ikke forekommer.

³⁾ Af dette Privilegium eksisterer et samtidigt særligt Aftryk. Det findes ogsaa indført i Jydske Registre under Overskriften: »Privilegier for Biersodde Fæstning.«

bryde og flytte den ind til «Frederiksodde» — et Navn, der nu havde afløst Bers- ell. Biers-Odde, men senere (1664) ombyttedes med »Fridericia«, — og faa Dage efter fik han atter Befaling om, naar Bønderne havde saaet, at tilholde dem at flytte Ullerup Præstegaard ind i »vor Fæstning Frederiksodde«¹⁾. Denne Flytning af Kirke og Præstegaard gik imidlertid ikke saa hurtig for sig, som man af disse Befalinger kunde formode; 7. Okt. 1652 paalagdes det Anders Bille at annamme Halvdelen af Kirkernes Beholdning i Jylland, Fyn og Langeland til Bygning af en Kirke i Frederiksodde. Men der gik dog endnu nogle Aar, inden Kirken blev færdig. I alt Fald berettes der, at den ny Kirke, »funderedes« paa det Sted, hvor Frederik III den 29. Maj 1655 knælede ned paa en Sten, der siden til Minde indmuredes over Kirkedøren, forsynet med en Indskrift, hvori denne Begivenhed omtales²⁾. Kirkens første Præst, Mag. Peder Nielsen Bøgvad, blev ansat samme Aar.

Den nyopførte Fæstning blev sat paa en frygtelig Prøve, da Krigen med Sverig to Aar efter udbrød, og da det lykkedes General Wrangel, efter 2 Maaneders Belejring, den 24. Oktober 1657 i en mørk Nat at trænge ind i Staden. Efter Sagnet skal ovennævnte Præst ved denne Lejlighed være omkommet; men rigtigere er det vistnok, at han først døde 10. Jan. 1658, maaske som Følge af den Overlast, han havde lidt, eller af den Sygdom og Elændighed, der var Krigens Ledsager³⁾. Kirken blev vel skaanet, men da den var opført af Bindingsværk, forfaldt den snart saaledes, at den efter en Menneskealder maatte ombygges, nu af Grundmur, hvorpaa den 12. Juli 1690 indviedes af Biskop Christen Lodberg fra Ribe og fik ved denne Lejlighed Navnet Trinitatis Kirke.

Indtil vore Dage har Kirken dog i Folkemunde haft

1) Vilh. Berg (o: Fr. Meidell), Smaa Bidrag til Fredericias ældste Historie, S. 124.

2) J. N. Wilse, Beskriv. af Stapel-Staden Fridericia, S. 20.

3) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 384. Ny kirkehist. Saml. I, 102 ff.

Navnet »Dansk Kirke,« til Adskillelse fra den tyske Kirke, som fra 1665 opførtes i den vestlige Del af Byen og 1668 indviedes af Biskop Kragelund¹). Ogsaa denne Kirke opførtes oprindeligt af Bindingsværk. Navnet Michaelis Kirke fik den først 1722, da Choret opførtes af Grundmur. Herom findes nærmere Underretning i et lille Skrift, som den daværende Præst ved den tyske Kirke, Henrik Pontoppidan, udgav. Da næppe nogen af de tilstedeværende har set dette sjeldne Skrift, der heller ikke omtales i nogen af de historiske Beskrivelser, man har af Byen, skal dets lange Titel her meddeles, om end med enkelte Forkortelser:

Et Allerunderdanigst Fadder-Brev til Hendes Majestet Dronning Anna Sophia fra den eene Sogne-Kirke i Fride-ricia, som af begyndelsen har været Funderet til Tydsk, men formedelst der af Stadens Indvaanere ikkun faae Tydske be- findes af den Augsburgiske Confession, ja Gvarnisonen undtagen, moxen ingen, der jo forstaar Dansk, er den og for nogle Aar siden saa vel til en Dansk, som Tydsk Kirke beskikket, hvilken og formedelst det her fremmede Tydske Navn saaledes paa adskillige Maader og Tider er bleven trykket, at den ej endnu har kundet komme i Stand, saa at her derfor findes stor Uliighed imellem denne og den anden, neml: Trinitatis Kirke; Da dog alle Kongl. Fundatzer did hen sigte, begge at skulle være lige etc. Endelig er den, ved Hr. Stift Amtmandens og Hr. Biskopens Assistance, samt andre vedkommendes Flid og Troskab, kommen saa vit, at et Grundmuret Chor uden til i disse Dage er bleven forfærdiget; Hvilket som behøves at indviis, og Kirken ej tilforn er givet Navn, mand Allerunderdanigst formoder ved denne Leylighed nu at maatte skeep; Og det af St. Michael, heldst ved Michael ej anden forstaaes, end Meenighedens Hoved og Herre, Christus Jesus vor Frelser og Saliggjører; Hvorfor og nogle visse Evangeliske Kirker efter Reformationen paa andre Steder saaledes ere kaldet; Begieres

¹) I Ny kirkehist. Saml. III, 181 ff. findes nærmere Oplysninger om den tyske Kirke i Fredericia.

derfor Allerunderdanigst, Hendes Majestet Dronningen i Naade ville ansee denne hidindtil fortrykte og fortrængte Kirke, i det Hun, som Landsens Eene Moder, ville være som en Gud-Moder, og antage sig samme, som et fremmed og forladt Barn, der ej alene maatte faae et Navn, som andre Kiøbstæd-Kirker i Riget; Men end ogsaa her efter at maatte nyde sin tillagde Rettighed, hvilket den Allershøieste i Naade vil belønne, hvor om Dagligen bedes af

Hendes Majest.

Tro Forbederske, der venter at kaldes
Michaelis Kirke.

Kiøbenhavn, Trykt i Povel Joh. Phœnixbergs Bogtryckerie.
Aar 1722.

Skriftet, der udgjør 5 Blade i Folio, er forøvrigt paa Vers og ledsages af historiske Anmærkninger, der tjene til nærmere Oplysning om Forholdet mellem de to Kirker i Fredericia. Det var, som Titelen allerede viser, Præsten Pontoppidans Mening, at hans Kirke var sat i Skygge af den danske Kirke, og han søgte nu at hjælpe paa den ved at skaffe den et eget Navn og derhos om muligt bedre Vilkaar. Af hans ikke altid heldige Vers kunne følgende anføres:

Jeg fattig Kirke tør vel ingenlunde vove
For deres Majestæt min Bøn at bære frem;
Thi jeg ej pyntet er som de, der gaae til Hove,
Langt mindre tale veed med Ord af Fynd og Klem.

Men Nøden driver, som den Fattig' til at spinde,
Jeg derfor drister mig til Deres Naade-Veld
Med mine tomme Kar mig saa at lade finde,
Som den, der tviler ej, til Naade jo faar Held.

Naar Barnet lider, det for Moderen først klager,
Hvis Faderen til sligt at høre faar ej Tid;
Vor Landsens Moder da vel dette ej mishager,
Jeg, som et fattigt Barn, til Hende har Tillid.

Efter en Skildring af Kirkens trange Vilkaar fortsættes saaledes:

Et Skib, en Stad, et Huus, en Gade og et Stræde,
 En Hest, en Hund sit Naun mand gierne værdiger:
 Men jeg, Guds eget Skib, hands Stad, hands Huus og Sæde,
 Hands Due og hands Brud, endnu dog Naunløs er.

Hvad Aarsag? En Patron jeg fattes, og er eene,
 En Kirke uden Taarn, et Huus af Tømmer sat,
 En ringe Bygning gjort foruden hamred Steene:
 Hvad Under, at jeg staar saa got som slet forlat.

Et officielt Navn lykkedes det da Kirken at faa, skjønt den fremdeles i daglig Tale kaldtes »Tydsk Kirke«, ogsaa længe efter at den tydske Gudstjeneste var ophørt.

Naar Kirken opkaldtes efter Engelen Michael, turde det maaske ikke være Tilhørerne ukjært at faa en lille Meddelelse om de Forestillinger, som den hell. Skrift (og senere Legender) knytter til dette Navn.

I Bibelen forekommer Michael hos Daniel (12, 1 jfr. 10, 13) som »den store Fyrste, der staar som Værn for dit Folks Børn.« I de apokalyptiske Syner hos Johannes (Aab. 12, 7 ff.) hedder det: »Der blev en Strid i Himmelen: Michael og hans Engle stred mod Dragen og dens Engle; men de mægtede intet, ej heller blev deres Sted ydermere fundet i Himmelen« (osv.). Og endelig læses hos Jud. 9: »Michael den Overengel, der han tvistede med Djævelen og talede om Mose Legeme, turde ikke fremføre en Bespottelses Dom, men sagde: Herren straffe dig«¹⁾. Romerkirken antager, at Michael i den historiske Tid har aabenbaret sig flere Gange paa Jorden. Om Anledningen til Indstiftelse af en Fest til hans Ære, (Michelsdag) fortæller Legenden:

»Det hændte sig engang, at en Hjord Kvæg græssede paa Bjerget Garganus (i Syditalien), og at en Tyr fjernede sig fra Hjorden. Da man længe havde søgt efter den, fandt man den i en anseelig Hule. Da nu En afskød en Pil efter den, skete det ved en guddommelig Styrelse, at

¹⁾ Her hentydes til et jødisk Sagn fortalt i et apokryfisk Skrift, kaldet »Moses's Himmelfart«, hvis Slutning vi ikke længer have.

Pilen sprang tilbage paa den, der havde afskudt den. Forfærdede over dette Jærtegn vovede Folkene ikke at gaa ind i Hulen, men gik til Biskoppen for at faa Raad. Han paabød da 3 Dages Faste, og om Natten aabenbarede Ærkeenglen Michael sig for ham og meddelte ham, at denne Hule stod under hans Værn, hvorfor han vilde, at der sammesteds skulde oprettes en Gudstjeneste til hans og Englenes Ihukommelse. Efterat have hørt dette begav Biskoppen og Folket sig til Hulen og fandt den allerede dannet som et Tempel, hvorpaa han strax indviede den til gudstjenstlig Brug, og siden skete der flere Mirakler sammesteds¹⁾.

En anden Kilde siger: Den 29. September bestemtes til S. Michels Dag, fordi en Kirke til Ærkeenglens Ære paa den Dag indviedes paa Bjerget Garganus; og da Engelen Gabriel paa Michelsdag lod sig se i Rom, blev Dagen ophøjet til en Fest for alle Engle. Denne Fest indførtes i Aaret 493 af Pave Gelasius. Den blev dog først paa Conciliet i Mainz 813 gjort almindelig for hele Kirken og kom til at indtage en fremragende Plads blandt Kirkefesterne. Mangfoldige Kirker og Altere indviedes til S. Michael — ogsaa her i Landet (f. Ex. S. Michels K. i Slagelse, S. Michaelis K. i Slesvig, S. Michels K. i Viborg o. s. fr.); og i den kirkelige Kunst har S. Michaels Kamp med Dragen spillet en stor Rolle. Naar den protestantiske Kejser, som vi nys have set af Bladene, imidlertid sætter »en bepansret Ærkeengel« i Jættestørrelse paa Krigergraven ved St. Privat, fremkalder det dog nærmest et Smil, om det ikke vækker Forargelse.

I flere protestantiske Lande bortfaldt Michelsdag som kirkelig Festdag ved Reformationen; men her i Landet blev den i Egenskab af Englefest (ikke Helgenfest) bevaret som en af Kirkens Fester. Det er jo bekjendt, at Luther

¹⁾ Chr. G. Neudecker, Allgem. Lexicon der Religions- u. christlichen Kirchengeschichte für alle Confessionen. III, 281 ff.

stærkt fremhæver de hellige Engles Værn for de troende. — I den danske Kirkeordinans læses følgende:

»St. Michels og alle hellige Engles Dag skal ske den almindelige Taksigelse for al den Grøde, man har faaet det Aar, og for en Taksigelse skal der med Hjærtens Gudelighed synges strax efter Prædiken af den hele Menighed: Te Deum laudamus etc.«

Man kommer ved denne Anvisning uvilkaarlig til at tænke paa den Lovprisning af Guds Gjerning ved Engles Betjening, som Phil. Melancthon formede til en Salme, der er overført til vort Sprog af W. A. Wexels og findes i vor Kirkesalmebog (Nr. 21):

O gode Gud, vi takke dig,
Dit Navn vi prise hjærtelig,
At du har skabt din Englehær,
Som dig omringer fjern og nær (osv).

Gamle Udgaver af Alterbogen indeholde en Kollekt til Michelsdag, om hvilken vi vide¹⁾, at den er forfattet af Biskop Hans Povlsen Resen († 1638).

Ved Forordningen af 26. Okt. 1770 blev Michelsdag saa vel som S. Hansdag og andre tidligere Helligdage reducerede til Hverdage; men Almuen regner endnu paa mange Steder Michelsdag som »Halvhelligdag«, og i Udgaver af Kingos Salmebog fra det Aarhundrede, som nu rinder ud, finder man endnu Salmer til Michelsdag, der dog ikke, som man af Kirkeordinansens Forskrift skulde vente, ere Høstsalmer, men handle om Kristnes Kamp mod Mørkets aandelige Hær under Himlen. I denne Forbindelse kan det maaske fortjene fremdrages, at Missionæren Thomas von Westen i sin Kamp mod Lappernes Afguderi betegner sig selv som en af Michaels Engle. Men forøvrigt ere vi tilbøjelige til at bifalde den Anskuelse, som Præsten Henrik Pontoppidan udtalte, da han bad om, at hans Kirke maatte

¹⁾ Worms Lex. over lærde Mænd II, 254.

faa Michaelsnavnet, nemlig at Christus er den rette St. Michael, der sejrig fører Kampen mod »Hoved og dets Hær.«

Efter denne Excurs om Michaels-Navnet sluttede Taleren med nogle Oplysninger om Kirkens senere Historie. Naar saaledes Christian VI's Navnetræk med Aars-tallet 1742 staar over Kirkens Indgang, saa betegnes derved, at i det angivne Aar blev den søndre Side og vestre Ende af Kirken opført af Grundmur. Først henved 20 Aar derefter fik man 1761 Raad til at ombygge den nordre Side paa samme Maade, og 1763 blev det lille uanseelige Taarn opført. Samtidig bidrog Hans de Hofman, der var Præsident her fra 1760, til Kirkens Forskjønnelse paa forskjellig Maade. I det hele fortjener denne Mands Navn at bevares i taknemmeligt Minde i; thi man vil næppe kunne nævne nogen enkelt Personlighed, der har udrettet mere for denne By og for hele den omgivende Egn, hvis Amtmand han var fra 1773 til sin Død 1793, end denne brave Mand¹⁾, saa, naar Fredericia en Gang vil hædre en civil Mand paa lignende Maade, som man har hædret Krigerne Bülow, Rye og Lunding, bør Stadens sidste Præsident billigvis komme i Betragtning fremfor nogen anden.

Taleren sluttede med det Ønske, at denne Kirke, der for ham personlig gjemte dyrebare Minder, gennem Tiderne maatte gjøre Fyldest som en sand Michaelis Kirke, idet det herfra, i Henhold til ovenomtalte bibelske Antydninger, maatte ydes Værn for Guds Folks Børn — for den talrige Skare af unge, der her ved Daab og Konfirmation vare førte ind i Menigheden; og at der her maatte føres en uforfærdet Kamp mod de onde Magter, der ville lægge Guds Gjerning og Plantning i Menneskehjærterne øde; og endelig at der, selv under den haardeste Strid, dog ikke her maatte fremføres nogen »Bespottelses Dom«, men at der altid gennem Ordet, som her lyder, maatte gaa en Strøm af den Kjærlighed og Barmhjærtighed, der søger at

¹⁾ Se Minerva for 1793 I, 369 ff. Dansk biogr. Lex. VII, 498 ff.

drage det forvildede Faar tilbage til Hjorden og stræber at frelse det fortabte.

Efter Foredraget blev Melanchtons ovennævnte Salme afsungen.

Derefter talte Prof. Dr. Fr. Nielsen om Trosfrihedens Historie, særlig i Danmark. Han begyndte med at minde om, at Fredericia havde kirkehistorisk Betydning som et Asyl for forskellige Religioner og Konfessioner. Dernæst udviklede han til Indledning, at Religion og Tro kræver Frihed, og at den sande Frihed kun findes paa Kristendommens Grund (Joh. 8, 36). Tilsyneladende er Krdm. intolerant, idet den, som Kristus sagde, maa hævde, at ingen kommer til Faderen uden ved Sønnen (Joh. 14, 6); men de Kristne vide, at i Religionen er det indre, Hjærtets Grebthed, Hovedsagen, ikke Overholdelsen af ydre Bud eller Ceremonier. Derfor maa Krdm. kræve Frihed; »Tvang til Tro er Snak i Taaget«. Den kristelige Tolerance bunder dog ikke i Skepsis, men i Tro; og den maa ikke alene kræve Ret til en indre Bekendelse, men ogsaa Ret til at træde ud i Livet.

Derefter omtalte Tal. Sammenstødet mellem de ældste Kristne og den romerske Stat, under hvilket Hedenskabet mærkede den nye Magt: Samvittigheden. Tertullian gjorde gældende, at Religionsfrihed hører til Religionens Væsen. Anderledes blev de Kristnes Stilling, da Statskirkedømmet var naaet til fuld Modenhed; da blev Friheden afløst af Tvang, og Augustins »Nød dem til at gaa ind!« blev Løsenet. Han paaviste, at Augustins Opfattelse af disse Ord var en Misforstaaelse, som bl. a. Luther havde erkendt, da han gjorde gældende, at den Tvang, hvorom der kunde være Tale, var Lovens Prædiken, »der kaster Rædsel i Samvittighederne, saa de vende om og gaa ind«. Men Tvungen sejrede i Middelalderen; den satte Blomst i Læren om »de to Sværd«, Inkquisitionen og Roms Fordømmelse af Samvittighedsfrihed som *Deliramentum*.

Luther begyndte med at hævde, at Troen er en fri

Sag, og at alt skal udrettes ved Ordet, intet ved Sværdet. Men tillige mente han, at det var den verdslige Øvrigheds Pligt, at vogte begge Lovens Tavler. Deri laa Forpligtelse til at afværge Forargelse og straffe Kætteri. Taleren paa-viste derefter, hvorledes Luthers Oplevelser i Bondekrigen og ved Ustyret i Münster drev ham mere og mere over i Retning af Intolerance. Den stærke Fremhævelse af det gl. Testaments forbilledlige Betydning i alle Retninger bragte ham til at overføre Israels Færd over for Kanaaniterne paa Fremfærden mod Kættere og Vranglærere. Zwingli og Calvin stod ikke klarere her end Luther og Melancthon, og den kirkepolitiske Konsekvens af Reformations-tiden blev den Ordning, der hviler paa den mislige Grund-sætning: *Cujus regio ejus et religio*.

Men Religionsfriheden begyndte saa smaat at bane sig Vej i England; i Holland blev der aabnet et Fristed for troende af forskellig Bekendelse og for Skeptikere, og i Nord-Amerika fik Samvittighedsfriheden en begejstret For-kæmper i Roger Williams, der stod omgivet af smaalig Stats-kirketvang i den nye Verden. Hans Tanker virkede tilbage paa England og middelbart paa Voltaire og Rousseau.

Det varede længe, inden Tolerancen trængte igennem i Danmark. Kristian III's Ordinans forbød den rom.-kat. Gudstjeneste, Tiggermunkenes Omvandring og de Refor-mertes Nedsættelse i Landet. 1555 udkom der — til Dels af Ængstelse for de sociale Omvæltninger, der nogle Steder vare fulgte i Gendøberiets Spor — et strængt Forbud mod Gendøbernes Virksomhed her i Landet; 1569 kom de 25 Fremmedartikler, 1643 den store Reces og 1660 Konge-loven. Dermed var Højdepunktet af Intolerancen naaet. Nu begyndte Trosfriheden saa smaat at gøre sig gældende. Naturretten ændrede den ældre Opfattelse af Statens Stil-ling over for Kirken, og Hensynet til »Kommerciens Flor« virkede ogsaa ind.

Under Kristian V skete Omslaget. Ved hans Salving sagde Biskop Vandal, at en kristen Konge ikke maa taale

nogen i sine Lande, der ej holder ved den rette Lære; og endnu 1676 kom der Forbud mod fremmed Religionsøvelse. Men Fremmedartiklerne traadte tilbage. Allerede 1671 var der rejst et rom.-katolsk Kapel i København, og af Hensyn til Handelen og over for Skibschefer begyndte man at se bort fra »Forskel i Religion«. 1682 blev endelig Fredericia et religiøst Asyl; og det samme blev Tilfældet med Kristiansand og Frederiksstad. Derpaa kom Pietismen med dens stærke Betoning af den personlige Overbevisnings Betydning og dens ringe dogmatiske Interesse. Erik Pontoppidan udtalte: »Gud tillader aldrig at *violere* Naturens Lov for at befordre Naadens Rige«, og han fremsatte den Mening, at den kristne Kirke havde »levende Lemmer«, saa længe den bestod af lutter »*volontiers*«. Tolerancen viste sig dengang navnlig overfor Reformerte, rom. Katoliker og Jøder. Derpaa fulgte Struensees Tid og Rationalismen, og endelig bragte den nye Frihedstid Grundloven med den fulde Religionsfrihed.

Taleren sluttede med at sige, at vi som Kristne burde hævde Tolerance ud fra den rette Forstaaelse af den Maade, paa hvilken en sand og fast Overbevisning dannes. Kun ved at vække Overbevisning hos andre vil en Kristen gøre Propaganda for sin egen Overbevisning. Men Kristendommen vil tillige ved Ordets Magt hævde, at Religionsfriheden, som al Frihed, medfører et Ansvar, idet den forpligter den enkelte til at søge Løsning paa det religiøse Spørgsmaal, som Livet rejser i ethvert alvorligt Menneskes Bryst.

Efter dette Foredrag gjordes et Ophold paa et Par Timer, hvorpaa Provst L. Koch holdt et Foredrag om »Skriftemaal og Altergang i Tiden efter Reformationen«. Han paaviste, hvorledes det private Skriftemaal efterhaanden forandredes til et almindeligt, fordi den egentlige, personlige Syndsbekjendelse mere og mere faldt bort, og fordi Skriftemaalet ved sin nære Tilknytning til Nadveren tillige blev en Prøve paa, om de, der gik til Alters, havde den nødvendige Kristendomskundskab, samt endelig, fordi det

ikke lykkedes inden- eller udenfor Gudstjenesten at skaffe Tid til et virkeligt privat Skriftemaal. — For Nadverens vedkommende paavistes det især, hvor faste de romersk-katholske Forestillinger og de Skikke, der skulle udtrykke disse, sad baade hos Præster og Menigheder, og hvilken Indflydelse dette havde haft paa Altergangstjenesten.

Det sidste Foredrag holdtes af Dr. H. Rørdam, der dvælede ved Mindet om nogle af de betydelige Kirkens Mænd, der var udgaaede fra den forholdsvis lille og uanselige lærde Skole i Fredericia. Som saadanne fremhævedes særlig Erik Pontoppidan, Rasmus Møller og Bone Falch Rønne, idet Taleren gav en udførlig Skildring af den førstnævntes betydningsfulde Virksomhed baade som Præst og Biskop og som højt fortjent Skribent og Foregangsmand paa mange Omraader, der ikke blot kom Kirken men ogsaa hele Folket i Danmark og Norge til gode. Følgende Udtalelse om ham af Professor Jens Møller anførtes: »Danmark har ejet mange Mænd med større Geni og med en grundigere Erudition end Pontoppidan; men det har næppe haft nogen gejstlig eller verdslig Embedsmand, næppe nogen Skribent, der troligere har aagret med det ham betroede Pund, end denne ligesaa flittige som fromme Kirkelærer¹⁾.« — Sluttelig gjordes opmærksom paa det interessante Træf, at samme Dag Pontoppidan døde (20. Decbr. 1764), fødtes i Fredericia Klokkersønnen Bone Falch Rønne, der havde mange af Pontoppidans bedste Egenskaber tilfælles med ham; men medens Pontoppidans Vej førte ham fra det opbyggelige til det almennyttige (fra Pietisme hen imod Oplysningstidens travle Virksomhed), førtes Rønne netop den modsatte Vej, saa disse to Mænds Levned, nærmere betragtet, i Grunden indeslutter Summen af et helt Aarhundredes kirkelige Udvikling i vort Fædreland.

Det vel besøgte Møde sluttedes med Orgelspil og Sang.

¹⁾ J. Møller, Tidsskr. f. Kirke og Theologie IV, 58.

Smaastykker.

I.

Brefvexling mellan Peder Winstrup og Zacharias Kling.

Af *Otto Ahnfeldt*.

I Ny kirkehist. Saml. I, s. 132 ff., redogöres för den svenske fältsuperintendenten Zacharias Klings interimistiska verksamhet såsom af Carl X Gustaf förordnad biskop i Sjælland. Det bref, i hvilket han underrättar prosten i Roskilde och genom honom stiftets öfrige prostar om den af hans konung åt honom anförtrodda tillsynen öfver stiftet, är dateradt den 22. Aug. 1659. Samma år på våren har mellan honom och biskop Peder Winstrup i Lund embetsskrifvelser vaxlats beträffande ett äktenskapsmål. Kopior af dessa finnas i Winstrups Kopiebok¹).

För elfva år sedan hade en pastor Andreas Nicolai genom af Roskilde Domkapitel fälld dom blifvit skild från sin hustru Ingeborg på grund af orsaker, hvilka ej på annat sätt i skrifvelsen angifvas, än att hustrun betecknas såsom den skyldiga parten. Nu hade slottsprestan på Kroneborg, Severinus Severini, med stor ifver hos Kling anhållit om tillstånd att ingå äktenskap med fränskilda makan Ingeborg. Kling anser det alltför rigoröst att vägra

---

¹) Copie Book i Sahl. hr. Biskopens Winstrupij tijd, Ao. 1653, aut circiter, författat. (Se Kirkehist. Saml. 4. R. V, s. 614).

detta, då enligt intyg af trovärdiga personer Ingeborg efter skilsmässan fört ett bättre lefverne. Med det snaraste begär han att häröfver erhålla Peder Winstrups utlåtande, liksom han ock anhåller om tillstånd för auntingen herr Johannes i Björnekulla¹⁾ eller herr Nicolaus i Gråmanstorp²⁾ att viga de ifrågavarande kontrahenterna. I ett postscriptum gör han en mycket höflig ursäkt för att han på sin genomresa genom Lund ej besökt hans Högvärdighet biskopen.

Winstrups svar är mycket omständligt, i formen smidigt, men det skiner tydligt nog igenom, att den lärde och myndige Skånebiskopen anser den svenske fältprelaten förtjänt af en liten lexa, därför att han behandlat saken alltför summariskt. Efter att ha förutskickat en lärd redogörelse för kyrkofäders och kyrkorättslärares ställning till frågan, hänvisar han till de danska äktenskapslagarne, om hvilka han med eftertryck framhåller, att de icke voro af Carl Gustaf upphäfda. Enligt dessa medgafs den skyldiga parten tre år efter skilsmässan nytt äktenskap, om kongl. Maj. därtill lämnade tillåtelse. Han tviflar ej på, att dr. Kling skulle af sin konung kunna utverka sådant tillstånd. Han medsänder därför en skrifvelse med befallning för herr Johannes i Björnekulla att, sedan han erhållit skriftligt intyg om konungens bifall, viga herr Severinus och frånskilda hustrun Ingeborg. Klings den 26. Mars daterade bref har han, efter dennes uttryckliga önskan om svar med det snaraste, samma dag han erhållit det, d. v. s. den 1. April, besvarat.

Det lider intet tvifvel, att ifrågavarande Sören Sörensen (Severinus Severini) blifvit af Kling tillsatt såsom slottsprest, sedan Stemann, för att ej svika sin trohetsplikt mot Konung Fredrik, lemnat Helsingör (jfr. Moller, Cimbr. lit. II, 866 f.,

¹⁾ Jens Johanssön Billing ordinerades den 30. Juni 1658 af Winstrup till pastor i Björnekulla i Södra Åsbo härad.

²⁾ Niels Jacobsen Sandby blef pastor i Gråmanstorp i Norra Åsbo härad 1645, dog 25. Januari 1685.

och Wiberg, Bidrag til en alm. dansk Præstehistorie I, 590)¹⁾. Då Stemann år 1660 återkom, sedan svenskarne utrymt Kroneborg, har tydligtvis herr Sören måst vika. Hvar han sedan hamnat, vet jag ej. I förteckning öfver skånska prester finns han veterligen icke.

De bägge skrivelserna, Klings och Winstrups, meddelar jag här, endast med ändring af den ordning, i hvilken de förekomma i Kopieboken, där Winstrups svar står först.

Zacharias Klings skrifvelse.

Reverendissime Dn. Episcopo, amice et in Christo Frater desideratissime.

Qvibus de causis, ante annos undecim, vinculum matrimoniale inter Pastorem Dn. Andr. Nic. ejusque conjugem Ingeburgam consistorialiter solutum sit, ex hac sententiæ copia facile liqvet, qvam cum R^{da} tua Dign^{te} amice et officiose propterea communico, qvia Minister hujus arcis, Severinus Severinij, veniam et consensum meum unice petit, ut relictam istam uxorem ducere possit, qvemadmodum ab ejus petitoriis simul constat. Qvamvis autem novo conjugio indigna merito censeatur, qvæ ordinationem divinam tam turpiter violaverat, attamen partj reæ novarum nuptiarum potestatem absolute et simpliciter denegare strictj nimis et rigidj juris est, præsertim cum tot annorum spatio veræ poenitentiae verissima accedant testimonia, ejusmodj a viris fide dignis habet mulier Ingeburg. De hoc casu judicium tuum gravissimum, Venerandissime in Christo frater, qvantocyus expeto, utpote cum pace et indulgentia R^{ndæ} tuæ Dign^{tis} horum pastorum unus, vel Dn. Joannes in Biornekul, vel Dn. Nicolaus in Gramestrup, ad humillimum contrahentium votum sacerdotalj benedictione eos copulare permittatur. In Christo Jesu optime et diutissime sospes vale!

Croneburgj VII Cal. April. A^o MDCLIX.

R^{da} Dign^{ti} tuæ
amore, honore et officiis
obligatissimus
Zach. Klingius.

¹⁾ Äfven sognepræst i Helsingör och prost öfver »Croeneborgs lähn och probsterij» har Kling tillsatt. Se stadfästelsebrevet den 14. Dec. 1659 för Henrik Henriksen Giske i Aarsberetn. fra det kong. Geheimearchiv IV, Tillæg s. 27 f.

P. S.

Exprimere non possum, Desideratissime in Christo frater, quam libenter R^{dam} T. dig^{tem} præsens salutassem, quando non ita pridem Lundiam vestram pertransivi, sed festinatio illustrissimi Regni Marischallj, quem tunc comitabar, tanta fuit, ut mej ipsius meique summi desiderii vix compos esse potuerim. Iterum atque iterum felix vale!

Peder Winstrups svar.

I. N. J. S. Plurimum venerabilis et clarissime vir, Dn. Dr. Zacharia Klingj, Amice honoratissime et Frater in Christo conjunctissime. De casu matrimoniali, quem ad me devolvere non detrectabas, controversiæ serram ducunt Theologj. Prisci, quod nostj, Patres, præsertim Hieronymus, Origines et Ambrosius, partj tam innocentj quam nocuæ, post legitimum divortium, secundas nuptias vetitas volunt. Adstipulantur Canonistæ, Concil. Trident., Bellarminus, Gregorius de Valent., Pererius et Pontificij alij. Non nescis ad partes vocari ab ipsis dicta sacra, quantumvis ἀποσδιόρυσσα, utpote de obligatione uxoris, quamdiu vir ejus vivit, 1 Cor. VII v. 10, 39, de muliere devincta viro, quamdiu superstes est, Rom. VII v. 2, 3, de individuo nexu conjugum, Matth XIX, 8. Qvin imo quidam nostræ Religionis Hyperaspistæ, ut Graverus, Meisnerus et plures, partj nocuæ seu adulterii convictæ non concedunt, etiam divortio legitime facto, inprimis superstite adhuc conjugæ, ad secunda vota transire, quia adulterium capitale est ex præscripto Legis divinæ Levit. XX v. 10. Enimvero si adulteræ non licet vivere, multo minus nubere per novas nuptias. Fas esse autumant, ut Magistratus suum faciat officium et rigorem in adulteros adulterisque exerat, juxta statutum ipsius Dej rotundum et absolutum, immo per oeconomiam N. T. neutiquam abrogatum. Sic enim rariora forent adulteria. Verum enimvero, quum Magistratus Politicj indultu hodie adulteria non capitalj noxa plectantur, consulendum utique est conscientijs. Nam satius est parti nocuæ, post legitimum divortium, etiam superstite conjugæ, secunda vota concedere, quam perpetuæ ustionj et jugibus tentationum flammis eam relinquere, in dispendium non duntaxat honestatis, sed æternæ

quoque salutis. Qvin et patriis legibus, qvoad immotæ per-
 sent, pretium non statuere, audacia est periculosæ aleæ plena.
 Per Danica autem statuta, qvibus in hac provincia nondum
 lituram induxit Rex noster Augustissimus et Serenissimus,
 licet adulteræ, a marito innocente per divortium avulsæ, eti-
 amsj ille sit superstes, post integrum triennium a divortio
 caste et honeste exactum, *δευτερογαμειν*, sed non nisi dispen-
 sante ac indulgente ipso Magistratu summo. Itaque recte
 censens, Frater exoptatissime, secunda vota concedenda esse
 foeminæ in literis tuis nominatæ, cujus consortium matrimoniale
 efflictim ambit urgetque Minister ille Regius Arcis Cronoburgicæ,
 Severinus Severinj, postqvam illam a junctura prioris maritj
 avulserat sententia Capitulj Roëschildensis, illaque plusculos
 post factum divortium annos melioris frugis vitam transegerat,
 id qvod literæ tuæ viros fide dignos luculenta scriptione testarj
 testantur. Nullus ambigo, qvin Tu clementissimam Regiæ Maje-
 statis permissionem ad tenorem legum nostrarum matrimoni-
 alium aut impetraveris aut, prout facile potes, impetrare velis.
 Literis, qvas hisce adjunxj, impero Dn. Joannj, Paroeciæ Biorne-
 kullensis Pastorj, ut virum et foeminam, literis tuis commen-
 dados, matrimonialj copula jungat, ubj tuam de annuente Regiæ
 Majestatis voluntate scriptam testificationem viderit. Isthæc
 ex dictamine tenuis scientiæ sed teneræ conscientiæ, inter
 concatenatas alias occupationes, ad literas tuas, hodie redditas,
 sine mora respondere voluj, cum ut petitioni tuæ, qva cunc-
 tatio omnis præciditur, tum ut optatæ rescribendj occasione,
 modo oblatæ, velificarer. Vultus tuj usura vivaque *συζητησει*
 tua non minus Ego, qvam Tu mea, fruisçi expeto. Vale et
 Ecclesiæ bono perenna. Dabam cursim. Lund. Cal. April.
 A° MDCLIX.

T. addictissimus

P. W. D.

II.

Fortsättning af instruktionen i „En Skriftebok från Göinge härad“.

Af *Otto Ahnfelt*.

I Kirkehist. Saml. 4. R. V, s. 606 f. har P. Severinsen erinrat om den hos Suhm efter ett manuskript i Peder Syvs samlingar aftryckta stadgan: *Modus absolvendi puerorum oppressores*, aut. Palladio. Det är uppenbart, att detta aktstycke innehåller i hufvudsak samma text som första delen af instruktionen i Skrifteboken från Göinge härad (Kirkehist. Saml. 4. R. V, s. 334 ff.). Någon antydan om, att detta endast skulle vara *Actus primus*, finns dock icke. Anmärkningsvärdt är, att Palladius uppgifves vara författaren. I sammanhang härmed må ock erinras om, att det var redan vid biskopsmötet i Kjøbenhavn den 10. Aug. 1540, som den bestämmelsen fattades, att behandlingen af sådana fall skulle öfverlemnas åt prostarne (H. F. Rørdam, *Danske Kirkelove I*, s. 159).

Den fullständiga texten till ifrågavarande instruktion har jag emellertid påträffat i presten Saxe Jensen Eigbys anteckningar af år 1611 (100.8 bland de Thottske Haandskrifter i det kong. Bibliothek). I H. F. Rørdams redogörelse för innehållet af Saxe Jensens bok (Ny kirkehist. Saml. I, s. 149) nämnes äfven *Modus absolvendi puerorum suorum oppressores*. Jag har i handskriften genomgått den del, som har denna öfverskrift. Den börjar omedelbart med orden: *Varietas in hoc negocio maxime est consideranda*. Denna första del af instruktionen har sålunda ingen öfverskrift. Men sedan följa både *Actus secundus* och *Actus tertius*, den senare mycket utförligare än i Göinge-boken, samt därpå en fjerde och en femte akt¹⁾. Jag meddelar här efter herr Saxe Jensens

¹⁾ I de för Saxe Jensens bok och Göinge-boken gemensamma styckena finnas en del smärre skiljaktigheter. Ett och annat, som står i den senare, saknas i den förra.

manuskript fortsättningen, hvilken jag låter begynna med sista punkten i Göinge-bokens text (s. 340)¹⁾.

Hic recitentur; si autem recitare non possent, vel ad tempus iterum domum ablegandi sunt sine absolutione, donec didicerint, vel datis fidei jussoribus, ut inprimis ea addiscant. Her finder ij eders skyld udi. Ratio. Det første bud ord haffuer ij offuertraad, ij dett ij icke haffuer fryct gud, thi der som ij fryctede gud, da toge ij vell vare paa eders Barn, som hand haffuer giffuit eder. 2. Bud haffuer ij och synditt imod, att ij icke saa flitteligen kalditt paa guds hielp och trøst offuer eders Børn afften och morgen, som dett sig burde. 3. Bud findis ij och skyldig med eders lange fraverrelse fra guds ord och Sacramenterne. 4. Bud haffuer ij och syndit imod med eders forældre, ij det ij haffuer giortt dem sorrig och bedrøffuelse. Er de bort døde, er dett disz verre. Ja imod eders sielle sørgere, ij dett hand skall høre ilde for eders skyld. 5. Bud er och offuer traadt thill visze, att endog ij icke haffuer slagitt eders Barn ihiell med vilge och vred hu, dett som øffrighet plejjer att straffe med suerd, dog er dett Mandrab for gud, och her er stor forsømmelse paa ferde, och forsømmelse tager icke mere end hun kan faa. Naar itt Barn fødiz thill verden, da er der dannequinder thill stæde, ita enim oportuit. Her udi findis eders stor brijst, thi eders Barns blod raaber op paa jorden offuer eder som Abels: O huilken fader och moder haffue ij verrit mig etc. Hic cavte agendum. Nunc seorsim ad mulierem: Men k. syster, der som dett vaar mueligt ij haffde eders Barn igen, vilde ij da bedre tage vare paa dett?

Obortiz lacrymis dicat ita, cum statim hoc inferendum: Ja, da see ij vell, att ij icke haffuer saa vell tagit vare paa eders barn, som dett sig burde, thi en quinde kand aldrig saa vell tage vare paa sitt Barn. Effter di da ij aff eders hiertte fortryder denne synd, och om den icke vor giortt, skulde den aldrig skeep. Och om gud under eder flere Børn, da vill ij bedre tage vare paa dem. Si autem tum dura est, ut se potius excuset, quam ut culpam agnoscat, durius adhuc omnia repeti debent, donec ad agnitionem pervenerit.

Actus 4. De prædicatione Euangelij.

Hic recitet symbolum, vel si non potest, durius adhuc objurgetur cum hac additione: Ja, saadant folck plejer saadant

¹⁾ Min i noten s. 336 uttalade förmodan, att instruktionen skulle kunna härröra från biskop Mads, har jag naturligtvis, efter det jag tagit kändedom om Saxe Jensens manuskript, helt och hållet uppgifvit.

att wederfaris, gud stedde ellers icke saadant thill; her maa vi høre, huad folck wi haffue at handle med.

Recitato symbolo sic inferat ad mulierem præcipue:

Kierre quinde, om ij selff haffde dødt aff sorgē eller ellers omkommit med eders barn, och Dieffuelen haffde holt eder dette for, att ij vor fordømt for samme gierning och forsømmelse, med saadanne tancker: forbanditt verre den, som offuertræder guds Befalning, och anditt saadant, vilde ij derfor falde ij miszhaab? Hic respondet negative, et statim quæritur ratio, an possit videre quid certi de Deo patre, filio et de morte filij, an audierit gratiam Dei superabundare peccatum, an sciat filium Dei passum esse, an possit nominare suum salvatorem christum Jesum. Quæ hæc ignorant, graviter sunt objugandæ. Deinde confirmandæ his vel similibus sententijs: Venite ad me etc. 1 Tim. 1: Jesus venit etc. Psal. 50: Invoca me in die.

Actus 5. De absolutione.

Confirmata in fide recitet orationem Dominicam, vel roget omnes, ut procumbant ad genua, juventque sua oratione; quod postquam factum est, absolvenda est.

Ita, filia mea, dicit christus: ubi duo avt tres sunt in nomine etc. Deinde: quicquid petieritis.

Hic quærat pastor iterum: An ægre ferat negligentiam? An credat in Jesum christum? An promittat resipiscentiam? An condonet alijs? Et statim dicat imposita manu capiti: Merck disse ord aff Jesu christi befalning.

Absolutionis forma.

Wor herre Jesus christus formedelst sin pine och Rosens Blod, som hand udgaff paa kaarssens gallie for alle syndere, afftoe och dig aff alle dine synder. Och jeg, aff den Befalning mig aff gud er giffuen, thilsige[r] dig alle dine synders forladelse. In nomine patris, filij et spiritus Sancti.

Hic interroget mulierem, an interroget¹⁾ consolationem in corde suo; sin affirmat, bene; sin minus, ulterius eam verbo Dei consoletur. Mox porrigat ipsi manum, et culpam suæ negligentiaë deprecetur, et interminabitur marito, ne exprobet unquam uxori factum, et concludat, quod sequenti die Dominico mulctam det pavperibus in ea parrochia pro eorum possibilitate summo cordis desiderio. Et sic demittat eos in pace.

¹⁾ Interroget tydligen skrifvel för receperit eller något dylikt.

Brødresocietetets Forhold til Grundtvigs Kamp mod Rationalismen oplyst ved Breve.

Ved Cand. theol. **Knud Heiberg.**

I Kirkehist. Samlinger 4 Række IV Bind have Tidsskriftets Læsere haft Lejlighed til at lære en højtstaaende Præsts Meninger og Domme om Grundtvigs og hans Meningsfællers Kamp mod Rationalismen at kende¹⁾; i nedenstaaende Breve vil man se, hvorledes der dømtes om den samme Kamp af en af »de stille i Landet,« en af dem, som ikke havde fornægtet Kristi Navn paa en Tid, da Guds Ord var dyrt, men som derfor ogsaa havde bedre Forudsætninger end de fleste andre til at bedømme Kirkekampen og skelne mellem dens rene og urene Elementer. Brevskriveren var Johannes Christian Reuss, Brødre-menighedens daværende Agent i København. Født i Herrnhuterkolonien Kristiansfelt i Sønderjylland d. 11. Juni 1778 og Søn af den fra Neuwied indvandrede Snedker Conrad Reuss, var han og hans Tvillingbroder Jonathan de første Børn, der blev døbt i den derværende Menighedssal. Johannes Reuss blev opdraget i Kristiansfelt, der dengang var et Midtpunkt for Egnens Kristenliv, og lærte i sin Ungdom Blikkenslagerhaandværket. 1804 tiltraadte han en Menigheds-Tjeneste i Brødre-menigheden i Neusalz, senere beklædte han lignende Stillinger i Zeist i Holland og i Herrnhut, indtil han i November 1814 kaldedes til at være Brødre-menig-

---

¹⁾ J. P. Mynsters Breve til W. F. Englbreth.

hedens Agent i København. Efter den 19. Jan. 1815 i Niesky at have holdt Bryllup med Marie Magdalena Schiep tiltraadte han i April 1815 sin Stilling i København og virkede her, indtil Sygdom i Aaret 1835 tvang ham til at trække sig tilbage; han flyttede da til Kristiansfelt, men døde allerede den 9. Juli s. A..

Paa den Tid Reuss kom til København, samlede saa godt som alt, hvad der her var tilbage af levende Kristendoms Bekendere sig i Brødresocietetets Forsamlingssal i Stormgade. Det kan vel være, at der har været adskillige snurrige Personer med i denne Forsamling¹⁾, og tillige at Forkyndelsen dér til Tider har været noget sød-laden og smaatskaaren, i den vantro Rationalismes Øjne »sværmerisk« eller »fanatisk«, men derover bør det ikke forglemmes, at her lød en levende Forkyndelse af den levende Kristus ogsaa i Tider, da den næsten var forstummet andre Steder; og at Reuss' Prædiken »om Guds Naade i Kristi Fortjeneste«²⁾ ikke har været uden Betydning for det kristeligt-udmagrede København, ses blandt meget andet af den stærke Tilstrømning, der stadigt var til hans Forsamlinger.

I Aaret 1816 maatte Salen i Stormgade paa Grund af de mange, der ønskede at gæste Forsamlingerne, udvides; den blev da ombygget saaledes, at den nu kunde rumme over 600 Mennesker, samtidigt med at Societetets Medlemmer fik Lov til, »uden særlig Tilladelse, til Søndagsforsamlingerne at medtage dem, der ønskede det;« men trods denne Udvidelse maatte ofte mange, undertiden flere Hundrede, gaa igen uden at kunne komme ind³⁾. Til Brødresocietetets »Piller« i disse Aar hørte bl. a. Brødre-

¹⁾ Werlauffs Erindringer i Hist. Tidsskr. 4 R. IV. 291.

²⁾ iflg. hans haandskrevne Vita (forfattet af hans Hustru) i Arkivet i Herrnhut.

³⁾ Societetets Dagbøger for ²¹/₆ og ¹⁵/₁₁ 1816, ³¹/₁₀ 1817, ¹⁸/₁ 1818 o. a.. Brev fra Reuss til Wied ²⁹/₁₁ 1817, ²⁰/₁ 1827 m. fl.; se nedenfor Reuss' Brev ¹⁹/₄ 1823.

parrene P. C. og S. Kierkegaards og M. og Fr. Hammerichs Fædre¹).

Iøvrigt behøve nedenstaaende Breve liden Kommentar; de ere skrevne til Hans Wied i Herrnhut, Medlem af Unitets-Ældste-Konferensen, Brødremenighedens Tilsynsraad²); de bære Vidne om Forfatterens ydmyge Kristen-sind, der uskrømt kunde glæde sig over den Mands Arbejde for Guds Rige, der dog havde talt haarde og dømmende Ord om den Menighedskreds, som var Reuss selv kærest af alle; de vidne ogsaa om den Mands Vældighed, der brød Rationalismens Overherredømme i den danske Kirke, men alligevel — en underlig Modsigelse — bevarede Rationalismens Opfattelse af den foregaaende pietistiske Tid. Selv om Brevene for en stor Del berette kendte Ting, give de dog en Karakteristik, fra en hidtil ukendt Side, af den københavnske Menigheds Tilstand i Kirkekampens Dage og af enkelte Personer, hvilken formentlig ikke vil savne Interesse, hverken for Grundtvigs Beundrere eller for hans Ikke-Beundrere.

1) Rentier Kierkegaard kaldes »en formuende og meget forstandig Mand, som vi tænke, ifald vi bygge, paa Grund af hans Erfaringer at overdrage Inspectionen derved.« (Brev fra Reuss til Wied 20/1 1816). Fr. Hammerich har i sit »Levnedsløb« fortalt adskillige Træk fra Brødresocietetets Vennekreds. Side 58, 60 ff. m. fl.

2) Hans Wied, f. 12/2 1761 (S. af den danske Urmager Mathias W. og Margretha f. Jensen) i Sattrup i Sundeved. Ved Børge Pihl bragt i Forhold til Brødremenigheden, drog han 1780 som Urmagersvend til Herrnhut; lærte her Guldsmeddehaandværket; traadte 1786 i Menighedens Tjeneste som »Brüderpfleger« i Kleinwelke, 1787 i Herrnhut. 1789 i Niesky; 1790 blev han Missionær i Surinam (gift 1. 1/9 90 m. Maria Magdalena Schluckner † 27/10 1803. 2. 11/10 1806 m. Christine Finnemann fra Kristiansfelt † 11/2 1813. 3. 2/10 1814 m. Elisabeth Adolph f. Schlöser). 1810 kaldtes han tilbage og blev Medlem af Unitets-Ældste-Konferensen i Herrnhut, og ordineredes 1825 til Biskop. † 7/8 1844. Hans ældre Brøder Matthias W. var Missionær i Brødremenighedens Tjeneste i Dansk Vestindien. Hans W.'s Vita i Nachrichten aus der Brüdergemeine 1844. 402 ff.

1.

*Andreas Warnke*¹⁾ til *Hans Wied*.

Copenhagen den 26. Jan. 1813.

Ich muss dir noch etwas erzählen: Es ist zu Anfang dieses Jahrs ein Buch hier ausgekommen, unter dem Titel: *Verdens Krønike*. Der Verfasser ist ein junger Prediger Namens Grundtvig, Personell Capellan auf dem Lande hier in Seeland. Dieser Mann ist ein eifriger, orthodoxer Lutheraner, und vertheidigt das Wort vom Kreuz Christi in allen seinen Schriften und Predigten²⁾; von der Brüdergemeine hat er aber feindselige Vorurtheile, welches aus obigem Buch deutlich zu ersehen ist. Darin schreibt er zum Beispiel vom sel: Grafen v. Zinzendorf, und nennt ihn den gottlosen Z., der in Halle unter Frankes Aufsicht erzogen ist; Gottesfurcht konnte aber, schreibt er, in seinem fleischlichen Sinn keine Wurzel fassen; er hielt fest an der Unreinigkeit des Herzens, und wollte doch als ein apostolischer Mann geachtet werden, er heuchelte Schwärmerey und bespottete das Heilige fast jedesmal wenn er es auf seine Lippen nahm. Dieses zeigt sich offenbar in den Lehrbüchern und Gesängen der Brüdergemeine, die sehr unchristlich, ja ofte gottlos zu nennen sind. Es wird mit Kampf und guten Werken gespottet, da ist fast keine Spur von Ehrerbietigkeit gegen den einigen Gewaltigen, der die Sterblichen wie Staub zerstreuen kann; ja ihre Reden und Gesänge von Jesu, seinem Blut und seinen Wunden, sind nicht nur eckelhaft und unbiblich, sondern oft so ungeziemend und spöttisch, dass man sich schämt es anzuhören. Merklich ist es, dass Zinzendorf in seiner elenden Uebersetzung des neuen Testaments, das 8. Gebot ausgelassen

1) A. Warnke var paa den Tid Brødrerenighedens Agent i København.

2) Allerede i et Brev d. 14 Marts 1812 til en Ven i Herrnhut nævner A. Warnke Grundtvig, der er Kapellan hos sin gamle Fader 14 Mil herfra, og som »i Prædikener og Skrifter viser sig som en ivrig Forsvarer af det rene Evangelium og derover maa døje megen Haan af andre Præster og Lærde.«

hat, und das Vater unser in seinen Gemeinen abschaffte, denn falsch war sein Zeugnis, Lügen liess er seinen Anhängern zu, er entehrte Gott, entheiligte Seinen Namen und war Seinem Reich entgegen. Tief müssen die Menschen gesunken sein, die im Ernst sagen, dass sie fortfahren wollen zu sündigen, damit die Gnade desto überflüssiger werden könne, sie nehmen sich vor, Jesum zu einem Sünden-diener zu machen etc. etc. etc.

Ist das nicht schrecklich zu lesen? Ich habe mir viele Mühe gegeben, des seligen Grafen Uebersetzung des N. T. zu bekommen, um nachzusehen, ob wirklich das 8. Gebot ausgelassen ist, und es glückte mir ein Exemplar zu bekommen. Ich schlug nach in den Evangelisten Matthäus, Marcus und Lucas und fand das 8. Gebot; im 13. Cap: der Ep: an die Römer ist es aber richtig ausgelassen, kann aber unter den Worten: und was der Gebote mehr sind, mit inbegriffen werden. Wie dieser Grundtvig so feindselig gesinnt gegen die Brüder worden ist, möchte ich wohl wissen, wahrscheinlich aber durch alte Schmähschriften. Jetzt ist er ohne Dienst, da sein Vater, bei dem er Personell Capellan war, gestorben ist; ich glaube nicht, dass er so leicht einen Dienst bekommen wird, da er wegen seiner sonst evangelischen Gesinnung nur wenig geschätzt wird. Etwas Demüthigung könnte ihm nicht schaden, denn er tadelt fast alle Menschen, und glaubt, wie man aus seinen besten Schriften sehen kann, zu etwas grossem bestimmt zu sein. Am liebsten möchte er einen Reformator der christlichen Kirche abgeben.

2.

Johannes Reuss til Hans Wied¹⁾.

Copenhagen d 12. Aug. 1815.

Der Wunsch, dass die Versammlungen hier öffentlich sein, und man es auf die dazu erforderliche Vergrösserung

¹⁾ Alle de følgende Breve, med Undtagelse af det sidste, ere fra Reuss til Wied.

des Saals, wozu Platz ist, und dann auf die Erlaubnis dazu antragen möchte, äussert sich in der Societät jetzt oft sehr laut. Sie glauben, dass bei dem Mangel an evangelischem Vortrag, der in Copenhagen fast unglaublich ist, unsre Versammlung grossen Nutzen und Segen bringen könnte, und führen als Beweis an, »dass, wenn einmal ein Prediger zur Stadt kommt, der rein evangelisch predigt, und dies bekannt ist, die Kirche gewiss gedrängt voll Zuhörer ist«, wie ich dies auch selbst bei einem alten Pastor emeritus, der einigemal hier predigte, gesehen habe, ob schon er Alters wegen ablesen musste und eine undeutliche Sprache hatte. Wenn er kam, so war schon $\frac{1}{2}$ Stunde vorher kein Platz zu finden. Indess möchte es doch wohl noch nicht Zeit sein daran zu denken, zumal die Kosten sehr in Betracht zu ziehen wären, wenn auch die verheissenen Beiträge gut ausfielen.

Dann aber müsste auch ein ordentlicher Lehrer, wenigstens ein Studirter, hier angestellt sein —, und wer weiss, ob nicht das jetzige Unbemerktsein der Societät an und für sich mehr wahren Segen bringt. — Darin haben die Geschwister hier allemal recht; es würde nicht an Zuhörern aus allen Ständen fehlen, und vielleicht könnte auch mancher Nutzen und Segen für Gottes Reich draus entstehen, wie in Gothenburg und Stockholm; — denn die meisten Prediger hier erbauen wenig, besonders die grossen Redner nicht, den Hofprediger Liebenberg ausgenommen, der auch deswegen von der so sehr religiös gesinnten Königin hoch geachtet wird.

3.

Copenhagen d. 26. Octbr. 1816.

Gestern var das Begräbniss des alten ehrwürdigen Bischoffs Balle. Ich fand Veranlassung im Leichengefolge zu seyn, und so dem ganzen Akt, von der Versammlung im Sterbenhause an, bis zur Beendigung der Feyerlichkeiten in der Trinitatiskirche, von 11 bis 3 Uhr beyzuwohnen.

Es var ein unendlicher, aber pompöser Leichenzug, und beinah die ganze Stadt war in den Strassen und an den Fenstern etc. versammelt, ihn anzusehen; Husaren und Polizeidiener hatten genug zu thun Ordnung und Stille zu erhalten; aber es gelang auch zum Bewundern. — Alles wom Gefolge, den Prinzen Christian und Ferdinand, Minister etc. nicht ausgenommen, ging zu Fusse, und die Wagen folgten dem Zug in unübersehbarer Reihe. In der Kirche war herrliche Musick und Gesang; dann eine künstliche Rede von seinem Nachfolger, Bischof Münter; er perorirte gewaltig mit seinem Concept in der Hand, in das er fleissig sehen musste, und doch einmal ins Stocken gerieth, da er nicht richtig umgeblättert hatte. — Dann wieder Musick, — und eine zweite Rede von dem grossen Redner u. Evangelisten Grundtvig über »den in Israel gefallenen Helden, der Wenigen einer auf denen der Geist Jesu Christi, des Gekreuzigten, ruhte« — gewiss zu grossem Anstoss der ganzen in der Kirche wersammelten Geistlichkeit, denen dieser ausserordentliche Prediger ein Dorn im Auge ist; daher er auch keine Stelle, und jetzt auch nie mehr eine Canzel zu einem Vortrag bekommt. — Wäre er aber Prediger hier, da würde keine Kirche sein Auditorium fassen; ich hörte seine letzte Predigt, am 2ten Weynachtsfeyertag in der Friedrichsberger Kirche, an einem kalten Wintertag bey schrecklichem Schneewetter, und doch waren Tausende aus der Stadt, hohe u. niedre hinaus geströmt, ihn zu hören¹⁾. Gegen die Brüdergemeine ist er aber sehr

1) Om denne sidste af Grundtvigs saakaldte Omgangs-Prædikener skrev en ung Mand hørende til Tyltvens Kreds, følgende mærkelige Ord: »Anden Juledag var jeg i Frederiksberg Kirke, og hørte Grundtvig præke for sidste Gang her i Byen. Det var første Gang jeg hørte ham, og jeg er nu ikke oplagt til at tale Meget om den Ting; men kun vil jeg sige Dig, at jeg lo over hans Indgang og græd ved hans Beslutning, og at jeg aldrig i mit Liv [har] hørt et Alvorsord paa en Prækestol før nu. — En Hykler er han ikke, derpaa vil jeg døe. — (Brev i privat Eje, skrevet 15 Jan. 1816).

eingenommen; über Zinzendorf hat er sich schändlich und ohne einen Grund für seine lügenhaften Beschuldigungen anzugeben herausgelassen; hat auch einmal vor 2 Jahren in einer Predigt hier, da er über den Verfall des Christenthums in Kirchen und Familien klagte, gesagt: »Die Treue, die Jesum vermissten, wo sie ihn sonst fanden, suchten ihn nun in der Brüdergemeine und bey den Catholiken, aber auch diese waren aus Gottes Tempel gewichen, und Jesus war nicht mit ihnen.« — Indessen ist er ein treuer Bekenner der Wahrheit und des Worts vom Creuz in Evangelio, und ich habe ihn gestern mit inniger Bewegung und Freude am Sarge des sel. Bischofs davon zeugen hören. — Prinz Christian, in dessen Nähe ich stand, trat vor, sobald Grundvig reden anfang, und verwandte kein Auge von ihm mit sichtbaren Zeichen des Eindrucks — bis er aufhörte. — Die Leiche wurde nachher in der Petrikerche beygesetzt, wo Dr. Kochen, unser neuer hochgelehrter Hr. Pfarrer an der Petrikerche, eine kurze deutsche Rede hielt.

4.

Copenhagen d. 2 Nov. 1816.

Die nächste Veranlassung zu diesen Zeilen giebt mir ein Besuch, den ich gestern vom Bischof von Seeland, Dr. Münter, erhielt. Er wünschte, die Zahl unsrer Missionare auf den zu seiner Diöces gehörigen 3 west: Inseln zu erfahren, um desto nachdrücklicher dem Ansinnen der Methodisten begegnen zu können, von denen er mir erzählte, dass sie Missionsposten auf diesen Inseln etabliren wollten. Er war sehr gegen diese Secte eingenommen, und sagte: so lange er im Amte sei, werde er ihr Eindringen nicht zugeben. Die Zahl unsrer Missionaren, die ich ihm nach dem Verzeichnis am Jahresschluss 1815 nannte, fände er vollkommen hinreichend, um sie mit Grund abweisen zu können. Die Regierung wäre in aller Absicht mit unsrer Mission zufrieden, sie leiste, was man nur wünschen könnte; die Methodisten hingegen wären selbst unter einander un-

eins, hätten Gebräuche und Uebungen unter sich eingeführt, die er missbilligen müsse, auch wüsste er, dass sie Lehren ausbreiteten, die mit dem Freiheits- und Gleichheitssystem der ersten Zeiten der franz. Revolution über ein kämen. — Es genügte ihm vorläufig, dass ich ihm die Zahl unsrer Brüder auf allen 3. Inseln zusammen angab; er wünschte indess, sie gelegentlich von jeder Insel besonders zu erfahren, indem ich fand, dass ich das nicht bestimmt wusste. Zugleich ersuchte er mich auch, ihm die Anzahl der Mitglieder der Negergemeinen aufzugeben, und da ich dies nur sehr ungefähr konnte, so versprach ich ihm eine nähere Angabe. Wolltest du daher so gut sein und mir nächstens mittheilen, wie viele Brüder auf jeder Insel angestellt sind, und mir dann vielleicht auch melden, wie stark jede Gemeinde ist, damit ich den Bischof nach seinem Wunsch davon in Kenntniss setzen kann. Es war mir übrigens recht interessant Gelegenheit zu haben diesen Mann zu sprechen; ich glaubte ihm auch unsre Mission empfehlen zu müssen, da ich hörte, dass sein Stab so weit reicht. —

Er erinnerte sich eines Besuchs in Barby als ein junger Mann von 20 Jahren, und dass er dort Spangenberg gesprochen habe mit einem Eindruck der ihm immer bleiben werde. J. J. Bossart habe ihn überall herumgeführt. Bei seinen Aeusserungen über die Methodisten kam er auf ihren Stifter Wesley zu reden, und sagte: »ich weiss, er hat sich an den seligen Grafen Zinzendorf anschliessen wollen, der Graf hat aber keine lange Bekanntschaft mit ihm unterhalten, er muss doch keine reellen Grundsätze bei ihm gefunden haben.«

Wie sonst dieser hier sehr angesehene Mann über uns urtheilen, und wie er überhaupt in Hinsicht der Verkündigung des Evangelii in aller Einfachheit denken mag, lässt sich nicht leicht sagen; aus seinen Predigten kann man nicht den besten Schluss machen; er ist ein sehr gelehrter Herr.

5.

Copenhagen d. 12. April. 1817.

— — Indessen sind unter den sich meldenden doch Einige, wo man ohne Bedenken sein kann. Wenn es nur nicht so zeitraubend wäre, so würde ich recht innige Freude über die Besuche derer haben, die jetzt durch die neue Einrichtung mit uns bekannt werden¹⁾, denn man bekommt viel Erbauliches und für die Sache des l. Heilands Erfreuliches zu hören. Copenhagen ist eigentlich eine Stadt, wo vom Kreuz Christi in den Kirchen nicht geredet wird, wenn ich ein paar Prediger ausnehme, die doch ab und zu Seiner gedenken — ich zweifle, ob irgend eine Stadt so durchaus ohne evangelische Weide ist, dass die Menschen kaum wissen, was christliche Religion heisst; doch hat der Herr die Seinen, und man kann sich der Freude nicht erwehren, wenn man ihre Aeusserungen hört, wie sie Ihm in der Stille dienen, und wie wichtig es ihnen ist, wenn sie Gelegenheit finden, ein Wort von dem zu hören, den ihre Seele liebt, und den sie ganz und gar unter den Menschen vergessen glaubten. — Es ist freilich betrübt, dass ein Prediger hier ungerügt auf der Canzel öffentlich Gott loben kann, dass die Zeiten vorbei sind, da man an eine Versöhnungslehre, an den Tod Jesu als ein Sühnopfer für unsre Sünde glaubte; und das ist ein Mann, der viel Zuhörer hat. So gradezu erklären sich doch nicht alle; die vornehmen Geistlichen aber wachen, dass nicht ein begabter Evangelist aufstehen, dass nicht etwa ein Grundtvig kommen und die Kirchen vom Gnadewort ertönen lassen möchte. — Ich kan oft innig trauern über diese Finsternis im lieben Vaterland, die mit so grosser Gleichgültigkeit angesehen wird; es ist bei der höchsten Behörden kein Für und kein Wider vorhanden.

---

¹⁾ Se Indledningene ovenfor.

6.

Copenhagen d. 14. Juni 1817.

In Hinsicht des Religionszustandes in Copenhagen ist es recht sehr zu beklagen, dass Dr. Kochen aus Wilster Prediger an der deutschen Kirche geworden ist. Der Mann nimmt durch seine äussern Gaben die Leute ein, so dass sie zu tausenden in die Kirche strömen und werden jämmerlich irre geleitet. Er ist ein ausserordentlicher Moralist, aber den Trost und Rath des Evangelii verschweigt er ganz. Indessen wissen die Leute ihn nicht genug zu preisen, und die Ersten im Staat, die nie eine Kirche betreten, wird man keinen Sonntag vermissen. Vor 8 Tagen wurde sein Ruhm in einem öffentlichen Blatt verkündigt, wobei folgende Stellen vorkamen: „Just solche Männer, die wie er voll Welt- und Menschenkenntnis, ohne Menschenfurcht, mit edler Wahrheitsliebe und Freimütigkeit die reine Moral verkündigen, bedarf unser Zeitalter, wenn die Religion wieder zu der Würde erhoben werden soll, die ihr zukommt. Doch weiss ich wohl, dass Dr. Kochen manchen ein Aergernis ist. Man wirft ihm vor, dass er in seinen Predigten zu selten positive Religionswahrheiten abhandelt, so dass diese Predigten nicht einmal den Namen biblischer Predigten verdienen. — Dass eine gewisse Religionsparthei, deren Glieder in der Petrigemeine ziemlich zahlreich sind (hier meint er uns) diese harte Urteil fällt über ihn, kann ich wohl begreifen, für diese wäre Hülsemann (der erst gewählt, der es aber nicht annahm) ein besserer Mann gewesen. Dass aber auch andre denkende Männer, von denen man ein mehr vorurteilsfreies Urteil erwarten sollte, diese Sprache führen, darüber muss man billig erstaunen. Was wollen diese Misvergnügten vortragen hören? Die allgemeinen Grundwahrheiten der christlichen Religion, die Lehre, dass ein Gott ist, eine Vorsehung, die Lehre von der Unsterblichkeit der Seele, soll er davon predigen? sollte er nicht vielmehr diese Lehren als allgemein bekannt und angenommen voraussetzen? Ja aber die übrigen

Dogmen unsrer Religion, die Lehre von der Dreieinigkeit, von der Gottheit Christi, von seinen Wunderwerken und Verheissungen, die Versöhnungslehre, und was dahin gehört, soll der christliche Religionslehrer so ganz davon schweigen? — Ja, er schweige davon und lasse jedem seinen Glauben, jeder wird doch durch seinen Glauben selig.« — So perorirt der unbekannte Einsender fort, um den Leuten das Heil in Kochen recht klar und dankenswerth zu machen; und leider giebt es so viele, die Ja und Amen dazu sagen und, seit dieses Heil erschienen ist, die Religion in Copenhagen als gerettet ansehen, und unter lauten Lobpreisungen den Mann segnen, der sie von dem einfältigen Weg des Glaubens an Jesum zum Sehen der Herrlichkeit der Tugend in Kochens Wort und Lehre gebracht hat¹⁾. — — Ach! wohl ist es, wie du schreibst, tröstlich, dass man sich bei solchem Verfall der sichtbaren Kirche der unsichtbaren und der Tausende versichert halten darf, die ihre Kniee nicht vor dem Baal gebeuet haben.

7.

Copenhagen d. 5. Juli. 1817.

Pastor Salling von Wonsild bei Christiansfeld hat sich über 3 Wochen hier aufgehalten und ein paar mal sehr erbauliche Vorträge auf unserm Saal gehalten, woran ich mich um so mehr erquickt habe, da man in den Kirchen nicht dergleichen hört, und seit ich hier bin noch niemand Fremder auf dem Saal geredet hat. — Er hielt auch eine Predigt in der Petrikirche, die freilich andern Inhalts war, als Dr. Kochens. — Einer unsrer Freunde hatte uns mit Sallings und Dr. Kochen zu sich eingeladen, und dies gab Anlass, dass der Dr. ihm die Predigt in seiner Kirche antrug; ich möchte wohl wissen, wie diese Predigt im Vergleich mit Kochens mag beurteilt worden sein. Es war mir sehr interessant, vom »Licht der Wunden Jesu«, vom »Blut der Versöhnung« in dieser Kirche reden zu hören, wo der-

¹⁾ Dansk biogr. Lex. IX, 318—319 findes Kochens Biografi, hvoraf ses, at ikke engang »Moralen« i København reddedes ved ham.

gleichen Ausdrücke in vielen Jahren nicht gehört worden sind. — Dr. Kochen fragte mich, nachdem er ihm die Predigt angetragen hatte, und vielleicht etwas überrascht worden war, dass er sie sogleich annahm: es könne doch kein Bedenken wegen der Art seines Vortrags stattfinden? Natürlich musste ich Nein sagen; Gott weiss, ob er nicht hintennach tausend Bedenken gefunden hat.

8.

Copenhagen d. 4. Nov. 1817.

Habe Dank, dass du mir mitgeteilt hast, wie das Reformationsfest in Herrnhut begangen wurde. — Hier war viel äussere Pracht, so dass das Volk unendlich mehr damit, als der Hauptsache beschäftigt war. Zwar waren alle Kirchen so angefüllt, dass man kaum hineinkommen konnte, aber eigentlich um der Musik willen; denn wenn diese abgewartet war, so wurde Platz gemacht. Es soll auch wenig Erbauliches auf den Kanzeln zum Vorschein gekommen sein; ich hörte am ersten Feiertag Dr. Koefod an der h. Geistkirche, und hätte nicht geglaubt, dass es möglich sei, über den herrlichen Text: »Ich bin das Licht der Welt« etc. so dürre zu predigen, wenn ich es nicht hier gehört hätte. — Aber die Prediger eilten, ihren Dienst zu Ende zu bringen, um die übrigen Herrlichkeiten des Tages geniessen zu können. Meine Frau hatte ein Billet zur Trinitatiskirche bekommen, wo der Staat vor sich ging, und musste also, da sie auch in der h. Geistkirche gewesen war, von $\frac{1}{2}$ 10 bis 5 Uhr im Gotteshaus aushalten, und hatte noch obendrein das Frühstück unterlassen, so dass sie Gott dankte, als sie wieder auf freiem Fuss war. $\frac{1}{2}$ Stunde drauf musste sie dann wieder über 1 Stunde auf unserm Saal sein, sie hat also als eine ehrliche Lutheranerin das Fest begangen. Ich ging unterdess zu Geschw: Jürgensens auf die Ostergasse, um den königlichen Zug nach der Kirche anzusehn, der mit der Pracht eines Moguls durch die Strassen zog; meine durch die Ankündigung gespannte Erwartung wurde

doch übertroffen, es war wirklich ein herrlicher Anblick, obschon es gegen den Charakter des Festes anzustossen schien, — dass der ganze Glanz des Hofes zur Schau gestellt wurde. Es war ein Glück, dass die Witterung günstig war, sonst hätte ich die vielen geputzten Läufer etc. und die im grössten Staat die Wagen der Königlichen umgebenden Obersten und Kammerherren sehr bedauern müssen; die übrigen Herren waren alle in Staatskutschen, in unabsehbaren Reihen, indem alle blauen und weissen Ritter in Dänemark zum Fest nach der Hauptstadt entboten waren. Der Wagen des Königs war ein grosser, stark vergoldeter Glaskasten, so dass die beide Majestäten von allen Seiten gesehen werden konnten. 8 weisse Hengste zogen ihn, ihr Geschirr strotzte von Gold. Das begleitende Menschengewimmel var erschrecklich, doch ging es ohne Unglück ab. In der Kirche soll die Pracht nicht minder gross gewesen sein; meine Frau ist ganz begeistert von der Andacht der Königin und der herrlichen Musik, daher ich von ihr keine Beschreibung der übrigen Herrlichkeit bekommen konnte, doch lobt sie die Predigt des Bischofs, der zur Verherlichung des Festes Grosskreuz vom Dannebrog geworden war. — Der Bischof und die 2 Pröbste speisten nacher an der Tafel des Königs, und die gesammte übrige Geistlichkeit an der Marschallstafel, in galla, wobei jede Person die beiden aufs Fest geprägten, schweren silbernen Medaillen zum Geschenk erhielt. — Die Herrlichkeit des 2ten Tages, dessen Feier eigentlich nur die Gelehrten anging, war dem ersten gleich; ich bekam ein Billet sowohl zum Beiwohnen der Grundsteinlegung zum Altar in der Frauenkirche, als der Feierlichkeit in der Trinitatiskirche, wo ausser Musik und lateinischer Rede Doktorpromotionen in allen 4 Fakultäten statt fanden. Ich konnte es aber nicht über mich gewinnen, mich meiner Freiheit zu begeben, da ich 7 Stunden im Gedränge hatte aushalten müssen, daher ich von dem allen nichts gesehn habe, sondern mich unterdess noch einmal mit Frau und Kind

an dem stattlichen Königszug ergötzte. — Den 3ten Tag konnte man ruhiger geniessen, da keine Aufzüge stattfanden; ich hörte Pastor Göricke in der Garnisonkirche zum Beweis seines Satzes: »dass in dem Lande, wo Jesu Christi, des Ecksteins der Kirche, vergessen werde, Greuel aller Art im Schwange gingen« — eine Beschreibung des Spektakels in Frankreich zum Besten geben, als er unter Robespierres Regierung Gesandtschaftsprediger i Paris war; sonst war seine Predigt recht evangelisch. — Ich fühlte doch bisweilen in diesen Festtagen eine Sehnsucht, in Herrnhut zu sein, insonderheit gedachte ich am 1ten Tage früh, unter dem Klirren meiner Fenster vom Lösen der Kanonen um den Wall, an die liebliche Musik an einem Festmorgen in Herrnhut, und die Freude der Kinder auf dem Arm der Mutter über den alles erschütternden Donner war mir nicht hinreichende Entschädigung. Doch — ich habe gewiss schon zuviel von der Feier dieses Festes in der grossen Stadt geschrieben. Wir gingen in unserm Zirkel simpler, doch nicht ganz simpel zu Werke. — Meine Frau und 5 ledige Schwestern verwendeten den ganzen 30ten von früh bis abends um 10 Uhr mit Aufputzen des Saals. Das auf 3 Seiten herumgehende Chor wurde mit grossen Guirlanden von Eichenlaub behangen, die Säulen mit Buchsbaum umwunden, der Tisch ganz weiss, sehr geschmackvoll mit Tüchern geziert, und über dem Tisch eine grosse, von einem Maler in der Societät verfertigte Schrift /: der Text: Einen andern Grund etc.:/ angebracht, so dass unser Saal ein königliches Ansehn bekam. — Den ersten Tag um 6 war öffentliche Versammlung, und ob schon es 1 Stunde vorher zu regnen und zu stürmen begann, so mussten wir doch über 50 Menschen abweisen und das Thor vor der Zeit zuschliessen, weil es nicht möglich war Platz zu schaffen. Uebrigens herrschte grosse Stille und Andacht unter der stehenden und sitzenden Versammlung. Wir folgten dem Beispiel in allen Kirchen, und sangen das Te Deum, übrigens Gebet und Rede über

obigen Text. — Am 3^{en} Feiertag war Liebesmahl mit der Societät, und keine allgemeine Versammlung; wir hielten dieses 1 Stunde später als gewöhnlich, und blieben ganz ohne Störung von Fremden.

Die Versammlung am 1ten Tage soll einen guten Eindruck auf die Menge der ganz fremden gemacht haben; ich höre in diesen Tagen manche Aeusserungen darüber, die mir um der guten Sache willen viel Freude machen; den Geschwistern ist es nebenbei sehr wichtig, das günstige Urteil so mancher Unbekannten über die Art unsers Gottesdienstes zu hören, sie lassen es sich darum auch gern gefallen, an einem solchen Tag minder bequem zu sitzen oder auch zu stehen. Uebrigens können wir nicht wünschen oft eine solche Menge auf dem Saal zu sehen, indem die Hitze und der Dunst fast unausstehlich werden; einige Personen mussten, der Ohnmacht nahe, den Saal verlassen. — Der l. Heiland hat sich übrigens auch in diesen Festtagen zu seiner kleinen hiesigen Herde fühlbarlich bekannt, und uns einen Anteil an dem Segen gegeben, den Er in den Brüdergemeinen hat walten lassen, darüber hören wir manche liebe Aeusserung. — Der Prediger Grundtvig hat zum Jubelfest seine Weltkronik, in der er die Brüder und den sel: Grafen so übel mitnimmt, verbessert und ausführlicher herausgegeben, aber auch ausführlicher die Brüdergemeine gelästert; er lässt unter andern wol die Idea fidei fratrum die er seitdem gelesen, als ziemlich übereinstimmend mit der Augsb: Conf: gelten, sagt aber, das sei wol Spangenberg's, aber nicht die Lehre der Brüder, denn nach seinem Ableben habe die Gemeine sogleich wieder Zinzendorf'sche Schriften herausgegeben, die durchaus nicht mit diesem Buch übereinstimmten, und dabei sagt er schändliche Schmähungen. Ein junger Student, der mich ofte besucht, wagte vor ein paar Wochen einen Streit mit ihm über seine Gesinnung gegen die Brüdergemeine, wobei er sich so weit vergass, dass er äusserte: »In dem Himmelreich wo Zinzendorf ist, mag

ich nicht sein.« Es ist Schade, dass dieser ganz ausgezeichnet begabte Mann einen so eigensinnigen Character hat; viele nehmen das alles als Gottes Wort an, was er sagt. Wir thun indess doch wohl am besten, wenn wir schweigen, und die Sache mit der Zeit reden lassen, zumal jetzt Mehrere hören können.

9.

Copenhagen d. 8. Aug. 1820.

Vor einigen Tagen äusserte der Bischof [Münter] gegen einen unsrer Brüder¹⁾, der in Geschäften bei ihm war, dass er sich veranlasst finde, die Brüdergemeine vor aller Connexion mit den Jesuiten zu warnen; er schätze sie, die Brüder, ausserordentlich, aber, er habe vor Kurzem zu seiner grossen Betrübniß Beweise in die Hand bekommen, dass die Jesuiten Gelder in Wechsel auf die Brüdergemeine bezogen hätten, und das schiene ihm doch auf eine Connexion mit ihnen zu deuten; er sagte zugleich, er hätte anfänglich officiel mit mir darüber verhandeln wollen, sei aber später zu dem Entschluss gekommen, es mir auf irgend eine andere Art zu Ohren zu bringen, damit ich mich bei der Direktion erkündigen könne. Jener Bruder suchte ihn nun zwar zu überzeugen, dass die Brüdergemeine nicht mit den Jesuiten zu thun habe, und die Beziehung von Geldern sehr wohl ohne solche Verbindung, als er zu fürchten schien, stattfinden könnte, aber er war so eingenommen von seiner Furcht, dass er dabei blieb, der Sache näher nachzugehn, doch, wie er meinte, nur als Freund. Er wiederholte übrigens bei der Gelegenheit seine oft gegebene Aeusserungen über die Brüdergemeine, die er als ein Werk Gottes und von grossem Segen für die Christenheit betrachtet. — Sollte die U. A. C.²⁾ etwas erfahren, wodurch Dr. Münter auf solche Gedanken ge-

¹⁾ Johannes Hammerich, Grosserer, senere Agent, M. og Fr. Hammerichs Fader.

²⁾ Die Unitäts Ältesten Conferenz, in Herrnhut.

kommen sein könnte, so wollte ich herzlich bitten, es mir mitzutheilen, denn es kann uns nicht gleichgültig sein, wie er gegen uns gesinnt ist, zumal Grönland und die 3 Inseln in Westindien unter seine Diöces gehören. Es war mir gar nicht lieb, dass der sonst vortreffliche Mann, diese Idee aufgefasst hat, zumal er oft wiederholte: »ich habe Beweise dafür«, und ich wollte daher gerne alles benutzen, was ihm seine Meinung benehmen könnte.

10:

Copenhagen d. 23. Jan. 1821.

Bruder Hammerich hat bald, nachdem ich das letztmal an dich geschrieben hatte, mit dem Bischof über die Jesuiten-Sache gesprochen, wobei derselbe sich vollkommen beruhigt erklärte, und die Versicherung gab, dass ihm das Wohl der Brüdergemeine sehr interessire, weshalb er auch, sobald er etwas erführe, was nachtheilige Beurteilung veranlassen könnte, es sogleich mittheilen wolle. Einige Tage nachher brachte ich ihm das Missionsbüchel, das er sehr freundschaftlich und dankbar annahm, und da er mich einlud zu bleiben, so nahm ich dieses gerne an, um wo möglich jene Sache zur Sprache zu bringen, und ihn zu vermögen, mir das factum, vorauf er seine Vermutung gründete, mitzuteilen, da er es Hammerich nicht hatte sagen wollen. Nach mehreren freundschaftlichen Erkundigungen über den jetzigen Zustand der Brüdergemeine und ihrer Bildungsanstalten etc. und Aeusserungen über sein Interesse für alles, was ihm einen Beweis gäbe, dass die Brüdergemeine stets ihren Hauptzweck im Auge behielte, und sich nicht mit politischen Zwecken befasse, fing er selber an, jene Sache zu berühren, und sagte auf meine Bemerkungen darüber sehr ernsthaft: ich wollte sie auch aufs treulichste davor warnen; wenige kennen die Jesuiten wie ich, denn ich bin im Besitz aller ihrer Geheimschriften, die ich auf sonderbarer Weise in Syrakus bekommen habe; aber ich weiss eine Sache, und

die ist mir bei den jetzigen Versuchen der Jesuiten, Prose-lyten zu machen, aufs neue ins Gemüt gekommen, und beunruhigt mich in Absicht der Brüdergemeine. Da ich nun meine Neugier nicht bergen konnte, vernahm ich zu meinem Trost, dass es einem 60 Jahr alte Geschichte sei, die ihm vor 35 Jahren als ein grosses Geheimnis anvertraut worden, — und endlich kam auch die Geschichte selbst zum Vorschein. Da erzählte er mir, der König von Preussen Fr. II. habe sich einmal während des 7 jährigen Krieges in einer solchen Klemme befunden, dass er alles hätte verloren geben müssen, wenn ihm nicht eine bedeutende Geldsumme vorgeschossen würde. In dieser Verlegenheit bekam er einen anonymen Brief des Inhalts: »dass seine traurige Lage einer Gesellschaft bekannt wäre, die dabei nicht gleichgültig sein könne. Wenn er, der König, einen vertrauten Beamten nach Magdeburg senden wollte, so würde demselben von einem gewissen Hause eine Summe Geld ausgezahlt werden, die Se. Majestät nach Belieben anwenden möchten.« -- Der Mann wurde gesandt, und empfing die versprochene Summe, hinreichend, den König zu retten, wobei es sich nachher ergab, dass der Brief von den Jesuiten herrührte, und der Auszahler ein Mitglied der Brüdergemeine gewesen war. — Da der Bischof sehr von der Wahrheit dieser Geschichte überzeugt zu sein schien, so antwortete ich blos, dass man vielleicht annehmen könne, der Auszahler sei mit der Brüdergemeine bekannt gewesen, ohne ein Mitglied derselben zu sein, und wäre er es auch gewesen, so habe das wahrscheinlich nichts mit dieser Angelegenheit zu thun gehabt, da er, allem Anschein nach, Chef eines bedeutenden Handlungshauses gewesen, und als solcher mit der Zahlung beauftragt worden sei. Das liess er auch gelten, und endigte diesen Discurs mit der Bemerkung: es würde wohl auch schwer fallen, die Grundsätze der Brüdergemeine auf irgend eine Weise den jesuitischen anzupassen. — Als ich ihn fragte, ob er genehmige, dass ich die Geldgeschichte der Direktion der

Br. Unität mittheile, antwortete er, »O ja! doch nicht, als von mir, und mit Vorsicht, damit es nicht auskomme.« — Nachher nahm er mich in seine Bibliothek und wies mir die Schriften der Jesuiten von der Stiftung des Ordens an, bis auf die neueren Zeiten. Da sind, sagte er, merkwürdige Dinge zu lesen, ich werde diese Gesellschaft im Auge behalten, so lange ich lebe, und ihr in meinem Kreis entgegenwirken. — Er entliess mich aufs freundschaftlichste mit der Bitte, die Direction der Brüderunität seine innige Achtung und Liebe zu versichern, zugleich ersuchte er auch, ihm wo möglich Alles mitzuteilen, was in späterer Zeit von den Waldensern in den piemontesischen Thälern der Direktion bekannt wurde, da er sich sehr für dieselben interessirte. In der alten Brüderhistorie ist er sehr bewandert, hatte auch die Idee, dass sich noch in Polen ein Zweig derselben befände, und glaubte, dass Dr. Knapp in Halle ihr Præpositus sei, wie er denn zu meinem Erstaunen der Meinung war, Dr. Knapp sei ein Bischof der Brüderkirche.

11.

Copenhagen d. 26. Jan. 1822.

Vor etwa 14 Tagen liess der Bischof [Münter] mich zu sich kommen, um mir anzuzeigen, dass das Missionscollegium ihn beauftragt habe, folgende 3 Dinge von mir zu verlangen¹⁾.

1) Eine getreue Darstellung der gegenwärtigen Verfassung der Brüder-Unität und ihrer Missionen.

2) Eine genaue Verzeichnis der in Grönland angestellten Missionaren der Brüder-Unität.

3) Das Versprechen, eine jede mit diesen Missionaren vorkommende Veränderung dem Collegio anzuzeigen.

Darauf schrieb ich an's Missionscollegium, und schickte demselben das Büchel: »Kurzgefasste Nachricht etc. 4te Auf-

¹⁾ Dette skete i Anledning af Brødremenighedens Ansøgning om Tilladelse til at anlægge en 4de Missionsplads i Grønland.

lage.« nebst der verlangten Verzeichnis; und gab auch das gewünschte Versprechen, da man doch wohl nicht anders kann, als ihnen willfahren, und das Verlangen so angebracht wurde, dass ich bemerken konnte, ich könne nicht gut Zeit zu näherer Correspondenz darüber mit der U. A. C. begehren, obschon ich darauf hindeutete; denn der Bischof sagte mir, dass, soviel er wisse, die Ausfertigung der Bewilligung darauf beruhe. Uebrigens bemerkte er, dass gewiss kein Zweifel sei, dass unserm Gesuch werde gewillfahrt werden.

Als ich ihm, zufolge seines Anerbietens der Besorgung, den Brief ans Coll^{um} brachte. äusserte er noch den Wunsch, dass dem Collegium die Schriften der Brüder über ihre Missionen und über ihre Verfassung und Lehre offerirt werden möchten, indem dasselbe alle diese Schriften gehabt, sie aber im grossen Brand eingebüsst habe. — Wolltest du daher die Güte haben, und mir in deinem nächsten Brief anzeigen, ob ich dieselben von Br. Senft verschreiben soll, oder ob die I. Brr. selbst dafür sorgen wollen, dass ich sie bekommen entweder durch Br. Senft oder von Christiansfeld. Das beste wäre vielleicht, wenn sie in Chrfeld zu haben wären, indem man sie auch dort netter und zierlicher als in Gnadau eingebunden bekommen könnte. Wenn ich den Bischof recht verstanden habe, so wünscht das Collegium zu haben: 1., die Missionsbücher, a) über die West. Inseln, b) Grønland und c) den Indianern. 2., die Idea fidei fr. und 3., die Ratio Disciplinae. Da das 5te Heft der Nachrichten die dem Bischof interessante Berichte über die Waldenser enthielt, so habe ich ihm dasselbe gegeben, deinem gütigen Versprechen vertrauend, dass mir dasselbe doppelt zugeschickt werden soll. Vielleicht hast du Gelegenheit, Br. Senft daran erinnern zu lassen. Es ist übrigens immer angenehm für mich, den Bischof zu besuchen, denn er ist ein sehr freundschaftlicher und gegen uns gutgesinnter Herr. — Er ist jetzt willens, gegen die Jesuiten zu schreiben, denn er fürchtet, sie legen es jetzt

mehr als je darauf an, Proselyten aus den Protestanten zu machen.

Soviel ich mich erinnere, habe ich dir geschrieben, dass Pastor Rönne sich unsern Saal zum halten einer Generalversammlung der Mitglieder der von ihm gestifteten Missionsgesellschaft erbeten hatte. Diese Versammlung fand vorigen Montag statt, Nachm. von 4 bis 6. Ohnerachtet es nur den 140 Mitgleidern der Gesellschaft, und durch diese ihren Bekannten angezeigt worden, so waren doch gegen 500 Personen beiderlei Geschlechts zugegen, und darunter mehrere Standespersonen, viele junge Studirende, auch der sehr geachtete Professor der Theologie Jens Möller. — Pastor Rönne hielt eine erbauliche Rede über das Wort des Heilands: »Ich bin kommen ein Feuer anzuzünden«, etc. Sein Hauptgedanke war: das Fortbrennen dieses Feuers bis auf den heutigen Tag, ohnerachtet Satan auch versucht habe ein Feuer anzuzünden. — Als er auf des Feindes Feuer in Costnitz kam, machte er einige schöne Bemerkungen über Johan Huss und seine Nachfolger, bei denen er unsrer Gemeinde als Mitbewahrerin des heiligen Feuers gedachte. — Nach der Rede machte er unter andern Vorschläge zur Anwendung der einkommenden Beiträge, wobei es mich überraschte, dass er des Vorhabens der Brüdergemeinde einen 4ten Miss: Platz in Grönland anzulegen, von dem ich ihm einmal erzählt hatte, Erwähnung that, und vorschlug den 3ten Theil ihrer Einnahme dazu herzugeben »als einen geringen Abtrag auf die grosse Schuld, für die wir dieser Gemeinde wegen ihrer Bemühungen mit den armen Grönländern verpflichtet sind.«

Da er die Mitglieder einlud, nach der Versammlung ihm zu bemerken, ob sie mit seinen Vorschlägen zufrieden wären, und sich niemand fand, der etwas einzuwenden hatte, so wird uns wohl eine kleine Beihülfe von Seiten dieser Gesellschaft zu Teil werden, wofür Gott sie segnen wolle. — Die ganze Versammlung hatte etwas feierliches, und es waltete ein liebliches Gefühl in derselben, auch

grosse Stille und Aufmerksamkeit. — Auf mich machte es einen ganz eignen Eindruck, eine solche Verhandlung auf unserm Saal veranstaltet zu sehn von einem benachbarten Prediger, dem wir bisher ganz unbekannt gewesen sind. Die Neuheit der Sache rührte mich so sehr als der grosse Zweck, und ich überliess mich gern der Ahndung einer schönen Frucht von dieser Aussaat eines Mannes, dem man es vielleicht am wenigsten unter allen seinen Amtsbrüdern zugetraut hätte, dass er der Erste sein würde, der sich auf diese Art für die Ausbreitung des Reiches Jesu thätig erzeigen würde. — Es ist vielleicht recht gut, dass sich das Missionscollegium nicht mit ihm verbinden will.

12.

Copenhagen d. 2. Nov. 1822.

Sonst geht es mit der hiesigen Societät im gewöhnlichen erfreulichen Gang; seit Mitte October ist wieder, wie immer, wenn der Sommer vorbei ist, der Zulauf auf unserm Saal am Sonntag sehr gross, so dass der Platz zum sitzen nicht zureichen will, — möchte es einem und dem andern zum Segen gereichen; wir hoffen es, da die Leute immer wieder kommen. Man sieht in dieser Zeit hier einen Beweis, wie rein evangelische Predigt vor allem vom Volk gesucht wird, es ist nämlich vor einigen Wochen ein junger Mann von Aalborg als Caplan bei der Trinitatiskirche hier angekommen; er hat erst 3 Predigten gehalten, aber das Gedränge in der Kirche ist schon so, dass Hunderte lange vor Anfang der Predigt weggehen müssen, eine Erscheinung, die in vielen Jahren nicht stattgefunden hat, und von mehreren Predigern übel empfunden wird. Allerdings tragen wohl die ganz ausgezeichnete Gaben des Mannes viel dazu bei, aber gewiss auch der Inhalt seiner Predigten, in denen Jesus Christus A. und Ø. ist; ich habe dergleichen hier noch nicht gehört, so dass mir jeder Sonntag festlich ist, an welchem er predigt.

13.

Copenhagen d. 14. Dec. 1822.

Der junge Prediger, von dem ich dir geschrieben habe, heisst Thisted¹⁾; ich freue mich über diesen ausgezeichneten Mann mehr als ich ausdrücken kann, welches wohl mit daher kommen mag, dass ich jetzt beinahe 8 Jahre lang mich vergebens darnach gesehnt habe, solche Predigten zu hören. Schade! dass er so selten predigt, da er nur Caplan pro Persona ist. — Er hat einen Zulauf, wie man hier lange nicht gesehn hat, und wird gewiss Segen stiften; aber er wird auch von Vielen angefeindet, denn die Lehrer der Theologie bei der hiesigen Universität sind lange nicht gewohnt gewesen, diese Sprache auf die Canzel bringen zu hören, und das mit solcher Kraft und seltener Gabe. Indessen ist es, als ob der Herr der Herzen sich über Copenhagen erbarmen wollte, denn nun ist auch Grundvig als Prediger an der grossen Kirche auf Christianshavn herberufen, und hat seinen Mund weit aufgethan, Jesum Christum auf den Thron zu setzen. Er hielt seine Antrittspredigt am Adventssonntag vor mehreren tausend Zuhörern, und beurkundete sogleich seinen Geist und seine Gesinnung durch starke, aber wahre Angriffe auf die Lehrer des Unglaubens. Es ist erstaunlich, was dieser Mann für eine Kraft und Beredsamkeit besitzt, verbunden mit grosser Gelehrsamkeit, die er jedoch nicht auf der Canzel zur Schau trägt; es ist allerdings der Mühe wert, ihn zu hören; aber Thisteds Predigten gewähren mir doch mehr Genuss fürs Herz. In Grundvigs Vortrag waltet ein Geist, der nicht behaglich ist, und der mir um so mehr fühlbar wird, da er so laut und öffentlich erklärt hat, dass ihm die Brüdergemeine sehr zuwider ist. Bei Tisted ist ein andres Gefühl; ich habe mich daher auch nicht enthalten können, näher mit ihm bekannt zu werden, und besuche ihn sehr gerne.

¹⁾ Jørgen Thisted, 1822—24 Kapellan ved Trinitatiskirke; jf. Helweg: Den danske Kirkes Historie efter Reform. II. 474 f.

14.

Copenhagen 7. Jan. 1823,

Aus deinem lieben Brief sah ich mit einiger Beunruhigung, dass hie und da den Versammlungen der Erweckten Hindernisse in den Weg gelegt werden; man kann es sich wohl etwas aus den Bewegungen erklären, die sich überall zu zeigen anfangen, aber doch hat wohl auch böser Wille Teil daran; es wäre doch traurig, wenn sich dies weiter ausbreiten sollte. Hier hört man, Gottlob! nichts von sogenannten demagogischen Umtrieben, und auch nichts von Furcht vor denselben; es herrscht hier ins Ganze viel Kälte und Gleichgültigkeit, doch ist jetzt einiges Aufmerken auf die Stimme der Wahrheit durch Grundtvig und Thisted geweckt worden, 2 Männer, die grosse Bewegung in der Stadt veranlassen, aber leider! auch durch ihre echt evangelischen Zeugnisse die Gegenparthie reizen, die Finsternis, die sie für Licht ausgiebt, kräftig zu verteidigen. Doch, das kann auch seinen Nutzen haben, zumal Grundtvig ihnen allen an Gelehrtsamkeit und Gaben gewachsen ist. — Es ist übrigens jetzt fast mit Gefahr verbunden, die Trinitatiskirche zu besuchen, wenn Thisted predigt, indem das Gedränge auf einer Weise über Hand nimmt, dass die ältesten Diener bei dieser Kirche sagen, einen solchen Anblick nie gehabt zu haben. Gott segne den jungen Mann; es kann nicht fehlen, sein Zeugnis muss Frucht schaffen, denn Leute, die wohl in 10 Jahren nicht in der Kirche waren, hören ihn mit der grössten Begierde.

15.

Copenhagen d. 4. Febr. 1823.

Unter unsern Geschwistern ist viel Freude über die beiden neuen Prediger des Evangelii, sonderlich über Thisted, der den Einfältigen mehr verständlich ist, und mehr unmittelbar zum Herzen redet als Grundtvig. Kein Wunder! dass sie sich freuen, denn es hat hier bisher traurig aus-

gesehn, und einen Mann wie Thisted wird man unter Tausenden kaum finden. Es ist mir eine ganz eigene Wonne, den gekreuzigten Heiland der Sünder mit solcher Salbung auf einer Copenhagener Canzel verkündigen zu hören.

Heute Abend hält die »dänische Missions-Gesellschaft« abermal, wie voriges Jahr, eine General-Versammlung auf unserm Saal, zu der sie viele Prediger und andre Freunde eingeladen haben. Pastor Rönne wird wieder die Rede halten, wenn er nur glücklich zur Stadt kommen kann, da er $1\frac{1}{2}$ Meilen von Lyngbye her zu fahren hat, und die Wege durch 2tägiges Schneegestöber in einen schrecklichen Zustand gerathen sein sollen; ich beklage sehr, dass die Thätigkeit der Missions-Gesellschaft durch ein Plakat gehemmt worden ist, welches alle Privatsammlung von Gaben zur Unterstützung von Anstalten, Einrichtungen etc. und alle öffentliche Aufforderung dazu durch Prediger streng verbietet, auch die Ausstellungen von Becken an den Kirchthüren zu solchem Zweck. Es ist kein Zweifel, dass dieses Plakat hauptsächlich um der Missionsgesellschaft willen erschienen ist, indess hat es Pastor Rönne nicht den Mut benommen. Ist es nicht traurig, dass keine gute Sache ohne Anfechtung bleiben kann?

16.

Copenhagen d. 25 Febr. 1823.

An demselben Tage, d. 4ten, hielt Pastor Rönne, wie ich dir vorläufig meldete, Abends um $\frac{1}{2}$ 6. eine General-Versammlung der dänischen Missionsgesellschaft auf unserm Saal, zu der sich gegen 600 Personen eingefunden hatten, und darunter 8 Prediger, die er besonders dazu eingeladen hatte, Grundvig nicht, da er kein Freund der Missions- und Bibelgesellschaften ist. Es war eine schöne feierliche Versammlung, doch war die Rede, die er hielt, nicht ausgezeichnet. Die Aufforderung zu Geldbeiträgen musste diesmal wegen des Plakats, von dem ich dir geschrieben habe, wegfallen, er liess aber gedruckte Gesänge

für die Versammlung am Eingang für beliebigen Preis verkaufen, wodurch doch 100 rthl. einkamen. Der Confessionarius des Königs, Liebenberg, war auch zugegen, und zeichnete sich nach der Versammlung als Mitglied der Gesellschaft. — Da Pastor Rønne, des bösen Wetters wegen, diesen Abend nicht zu Haus kommen konnte, sondern sich in einen Gasthof einlogiren musste, so behielten wir ihn den Abend bei uns mit Thisted, der nach der Versammlung zu uns kam, und verbrachten einige sehr vergnügte Stunden mit diesen 2 lieben Predigern. Die Bekanntschaft mit Pastor Thisted ist mir überaus wichtig und lieb. Je mehr ich den Mann kennen lerne, desto mehr freue ich mich, dass er hiehergekommen ist, obschon ich auch ohne den nähern Umgang mit ihm dazu Ursach habe, denn ich habe noch in keinen Predigten hier so viel Herzensgenuss gefunden, als in den seinigen. Vorige Woche hielt er eine Passionspredigt, ganz in dem Sinn: »Hier ist wer, der weiss nichts mehr, als dass sein Heiland gekreuzigt ist.« Sein Pfarrherr hatte sie ihm mit der Bemerkung aufgetragen: Benutzen Sie eine alte Predigt, es kommt nicht drauf an, wie sie ist, denn Sie werden doch leeren Bänken predigen müssen, da es in Copenhagen ganz abgekommen ist, die Wochenpredigten in der Fastenzeit zu besuchen. Hier aber war es anders, eine grosse Schaar begieriger Zuhörer füllte die Kirche, und schien dem teuren Zeugen von der Versöhnung die Worte aus dem Munde zu nehmen. — Grundvig und er haben keine Gemeinschaft mit einander, so sehr dies auch sonst zu wünschen wäre, wenn sich mit Grundvig eine Verbindung knüpfen liesse ohne sein Schüler sein zu wollen; es ist mir von jeher klar gewesen, dass er einem jeden entgegen ist, der Christi Evangelium verkündigen will ohne nebenbei auch zu seinen, G.'s, Füssen zu sitzen, und von ihm zu lernen, und es wird mir immer klarer, je öfter ich ihn höre. Daher wird es auch begreiflich, warum er die Bibel- und Missionsgesellschaften anfeindet, und in Specie die Brüdergemeine.

Denn diese hasst er recht eigentlich, obschon er keine mehr beständige Zuhörer hat, als eben die Mitglieder der hiesigen Brødreresocietät. Es ist allerdings wahr, seine Predigten gehen tief, und sind höchst belehrend und sehr evangelisch, dazu kommt noch, dass er ausserordentliches Rednertalent und eine grosse Kraft im Ausdruck besitzt, aber man fühlt so deutlich den eignen Geist und einen stolzen Sinn, dass, mir wenigstens, nicht wohl im Herzen wird, wenn er auch das Beste sagt. Thisted's liebliche Einfalt und Herzlichkeit, die ihn auch dann nicht verlässt, wenn er gegen den Unglauben und Zeitgeist angeht, macht einen ganz andern Eindruck, und daher mag es wohl kommen, dass ihn die Leute mit solcher Rührung und Freude hören. — Die niedrigen Ausdrücke, deren sich G., wie du erwähnst, in Gesprächen gegen die Brødergemeine bedient hat, sind noch lange nicht mit den Lästerungen zu vergleichen, die er sich in seinen Schriften erlaubt hat. Sein erster Angriff auf die Brødergemeine in seiner »Verdenskrønike« und insonderheit auf den sel. Grafen Zinzendorf ist schmähhlich: und als ihn Bruder Warnke darauf mit den Schriften der Brr. Gem. bekannt machte, und ihm die Id. fid. fr. zustellte, wiederholte er in einer 2ten Ausgabe seiner Schrift zum Reformation's-Fest 1817 seine Lästerungen noch ausführlicher; er gestand, dass er seit der ersten Ausgabe unsre Schriften gelesen habe, und liess auch der Spangenbergischen Schrift alle Gerechtigkeit widerfahren, aber, meint er, es müsse nur Niemand glauben, dass dieses ein Glaubensbekenntnis der Brødergemeine sei, diese Schrift enthalte nur die Privatansicht des Mannes, und dann bekräftigte er alles früher Gesagte in den unwürdigsten Ausdrücken. So sagte er auch einem Studiosus, der früher zu unsrer Societät gehörte, aber von Grundtvig sich überreden liess, uns zu lassen, als dieser ihn vorher überzeugen wollte, dass wir in unsern Versammlungen die reine Lehre Jesu verkündigten: »Wenn der Mann so redet, so ist er kein wahres Mitglied dieser Sekte, sondern spricht

nach seiner eignen Ansicht.« — Zu demselben Studiosus sagte er bei einer andern Gelegenheit: »in den Himmel, wo Zinzendorf ist, begehre ich nicht zu kommen!« Vor mehreren Jahren hat er auch öffentlich auf der Canzel die Brüdergemeine gehöhnt, und diese Predigt in den Druck gegeben; er sagte nämlich: »mehrere Protestanten, die in ihrer Kirche Jesum vermissten, suchten ihn nachher bei den Katholiken und in der Brüdergemeine, aber sie fänden ihn nicht in derselben, denn er war von ihr hinausgegangen«. Seit seinem Hiersein hat er uns in Ruhe gelassen, vielleicht deswegen, weil er so viel mit den Weisen und Klugen dieser Welt zu thun hat, auf die er erschrecklich aufgebracht ist, und ihnen fast in jeder Predigt tüchtig den Text liest. Du kannst dir leicht denken, sie sehen sauer dazu, aber sie fürchten den gewaltigen Mann. Doch habe ich vor einigen Wochen den Stiftsprobst¹⁾ auf der Canzel den Freunden der Aufklärung und eines vernünftigen Christenthums sehr feierlich die Versicherung geben hören, das die Finsterniss, die nun wiederzukehren und alle Frucht der letzten Jahre zu vernichten drohe, bald werde weichen müssen, und es keine Noth habe, dass der Mysticismus und Aberglaube, der wieder gepredigt werde, Eingang finden würde. Diese Predigt kam in den Druck und fand viel Absatz, wodurch sich Grundtvig bewogen fand, sie in seinen Predigten zu beleuchten, und dabei ging es nicht lieblich und freundlich her, sondern gewaltig und ergreifend. Solche Dinge geben allerdings Aergernis, und erbauen nicht, aber es hat doch auch sein Gutes, und sonderlich kann Grundtvig den Studirenden, die ihn sehr achten, nützlich sein; seine Verfechtung der Wahrheit, gegründet auf dem klaren Ausspruch der Bibel, verhütet doch, dass die Verkehrtheiten, die ihnen, wohl nicht von allen, doch von einigen bedeutenden Lehrern vorge sagt werden, nicht so viel Schaden anrichten können. Es

---

¹⁾ H. G. Clausen.

ist auch für Thisted gut, dass Grundtvig kämpfend aufgetreten ist, denn über diesen vergisst die Gegenparthie den geringen Kaplan pr. Persona, der ihr aber im Grunde mehr schadet als Grundtvig. Doch, ich halte mich wohl zu viel bei Grundtvig auf, ich konnte mir es aber nicht versagen, ihn dir etwas näher zu schildern, diesen besondern Mann, der hier so grosses Aufsehen macht.

17.

Copenhagen d. 20 Maj 1823.

Den neuen Anfang in Drontheim wolle der Heiland segnen¹⁾; es ist mir sehr merkwürdig, dass Bischof Bugge sich so lebhaft dafür interessirt; möchte er nicht wankend werden! Man muss es um so mehr wünschen, da mir Kaufmann Hupeden erzählt hat, dass sehr wahrscheinlich alle Kosten auf Bugge allein fallen werden, indem einer, und zwar der Vermögendste von denen, die die Sache veranlasst haben, zurückgetreten sein soll. — Kaufmann Hupeden hat aber die beste Hoffnung, dass Bugge die Sache aufs kräftigste unterstützen wird. In Norwegen scheint doch weit mehr Frage nach dem Einen, das Noth ist, stattzufinden, als hier; es hat aber auch dort nicht so ganz und gar an Weckstimmen gefehlt, wie es hier bisher der Fall war. — Gottlob! dass es hier auch anders zu werden anfängt, obschon Grundtvig weit mehr Nutzen schaffen würde, wenn er einfältiger bei der Hauptsache bleiben wollte. Im Anfang schien er mir nicht mit seiner Gelehrtsamkeit auf der Canzel prangen zu wollen, aber jetzt ist das in dem Maasse der Fall, dass ich versichert bin, nur ein sehr kleiner Theil seiner Zuhörer kann ihn begreifen, und so stiftet er mehr Schaden als Nutzen. So hörte ich ihn Sonntag vor Pfingsten, Lucas und Marcus Evangelium als menschliches Zeugnis so heruntersetzen, dass er behauptete, die christliche Kirche würde nicht in

¹⁾ Se D. Thrap: Bidrag til den norske Kirkes Historie i d. 19. Aarh. II 177 f.

so schrecklichen Verfall gerathen sein, wenn sie dieser Evangelisten Zeugnis stets als menschliches Zeugnis betrachtet und nicht dem göttlichen Zeugnis des Mathäus und Johannes an die Seite gesetzt hätte; so ginge es aber, wenn der Mensch zusammenfügen wolle, was Gott geschieden haben wolle. Er sagte dabei wunderbare Dinge, und konnte nicht völlig vermeiden, sich selbst zu widersprechen; ich hörte ihn mit Betrübnis, denn ich bin versichert, er hat durch diese Predigt bei seinen einfältigen Zuhörern viel Schaden angerichtet, die ihn, seiner grossen Gaben wegen, als ein Orakel betrachten. Er schien ganz vergessen zu haben, dass er nicht auf dem Catheder stand, und höchstens 3 Studenten zu Zuhörern hatte — Mit Thisted ist es anders; dem könnte eher der Vorwurf gemacht werden, dass er zu verständlich predigt, wenn dies möglich wäre; er hat seit Ostern nur 2 mal gepredigt, wobei Vorkehrungen getroffen waren, dass keine Ungebühr stattfinden konnte. Ich glaube wohl nicht, dass ihm alle seines evangelischen Zeugnisses wegen nachlaufen, sondern viele auch wegen seiner besondern Vortragsgabe, die unbeschreiblich anziehend ist, und unter den Tausenden, die ihn hören, eine Stille und Aufmerksamkeit hervorbringt, von der man sich kaum einen Begriff machen kann; aber ich bin versichert, dass der Heiland sich auch dieses Mittels bedient, um Sein Evangelium denen ans Herz zu bringen, die nie danach gefragt haben. Man sieht Leute, die in vielen Jahren keine Kirche besucht, und alle Predigt verspottet haben, wie versteinert stehen, bis endlich stille Thränen zu erkennen geben, dass eine ungekannte Bewegung in ihrem Herzen rege geworden ist. Auf öffentlichem Bitten hat er sich entschlossen, seine letzte Himmelfahrtsfest-Predigt in Druck zu geben. Du verstehst ja dänisch; willst du, so will ich sie dir schicken. Du kannst dich daraus seine Manier erkennen und seinen Glauben an Jesum Christum als einigen Helfer; doch gestehe ich, dass seine Predigten beim Hören ganz anders das Herz ansprechen und er-

greifen, als beim Lesen. Ich habe jedesmal grossen Segen davon getragen, jede seiner Predigten hat mir eine der festlichsten Stunden bereitet, die mir hier zu Teil worden, es ist, als wenn die Salbung, mit der er redet, auf seine Zuhörer überginge. — Sage ich mehr, als sich von menschlicher Rede zu sagen gebührt, so muss man mir es etwas zu gute halten, da ich mich 8 Jahre lang vergebens darnach geseht habe, auf den hiesigen Canzeln ein so herzansprechendes Wort von Dem zu hören, den meine Seele liebt.

(Fortsættes)

Blade af Møens Kirkehistorie

i første Halvdel af 18. Aarhundrede.

(Slutning.)

Ved **H. F. Rørdam.**

II. Kjeldby.

Da Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i Aaret 1897 holdt Møde i Kjeldby Kirke, kom jo ved den Lejlighed Stedets kirkelige Historie paa Tale. Hvad der blev fortalt, skal ikke her gjentages¹⁾; kun nogle enkelte Punkter af Kirkens og Præsteembedets Forhistorie skulle berøres, inden vi gaa over til de Bidrag, Bisparkivet indeholder fra det i Overskriften nævnte Tidsrum.

Den 8. Decb. 1411 udstedte Jakob, Biskop af Gardar, paa den roskildske Biskops Vegne et Afladsbrev for »Kelby« Kirke paa Møen²⁾. Den 10. Febr. 1518 gav Christiern II sin Kapellan, Hr. Johannes Skotte, Præsentation paa to Sognekirker paa Møen, Østerborg (∴ Borre), der var ledig ved Hr. Anders's Død, og Kielby, der var ledig ved Hr. Laurits's Død, for saa vidt Bispen i Roskilde vilde tillade, at én Mand, paa Grund af disse to Præstekalds ringe Indtægter, maatte besidde dem begge annekterede til hinanden. Om Biskop Lage Urne har givet Tilladelsen, maa vi lade staa hen; men den 30. Novbr. s. A. gav Kongen Hr. Christen Pedersen, »Klerk af Odense Stift,« Præ-

---

¹⁾ Se K. S. 3. R. V, 148 ff.

²⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III. 151.

sentation paa Kielby med sammes Annex, S. Jørgens Kapel »Spitalsby«, som Hr. Johannes Johannis (formodentlig den ovennævnte Johannes Skotte) havde afstaaet til ham¹). Det er denne Chr. Pedersen, der nævnes i Wibergs alm. Præstehist. II, 75; men at han »havde været Munk i Odense,« staar der ikke noget om i Kongebrevet.

Af senere Præster i Kjeldby er i dette Tidsskrift tidligere omtalt Hr. Anders Lauritsen (1584) og Hr. Laurits Michelsen (1608 og 10), samt Hr. Hans Nielsen (Stege), der gennemlevede Svenskekrigens Trængsler og døde 1673²). Om den sidste findes i Landemodesakterne fra Okt. 1662 følgende Notits:

Synod. Dionys. Roskild. 1662.

»Hr. Hans Nielsen i Kjelby paa Møen stevnet af M. Hans Jensen, Provsten, at hans Kvinde var kommen 8 Uger og 3 Dage for tidlig med sit Foster. Han havde ført Tingsvidne, at hun tvende Gange var falden og ilde slaget, noget før hun gik i Barselseng, og at Barnet ikke var fuldbaaren, der det blev født, var og blaadt og sort, døde og kort derefter. Blev dømt kvit for Provstens Tiltale, efterdi var vundet, at hun var tvende Gange falden, og Barnet var ikke fuldbaaren«³).

I Aaret 1710 blev Hr. Jens Jensen With, der i nogle Aar havde været res. Kapellan i Stege, Præst i Kjeldby⁴). Fra hans Haand haves følgende Optegnelse om Kaldet:

1. Til Kjeldby er 56 Decimantes. I Sognet findes nu 30 Husmænd, 33 Inderster. Kommunikanternes Tal er o. 320.
2. Jus vocandi tilhører Hs. Kgl. Majestæt.
3. Kaldets Indkomster: a. Tiendes Beløb: Rug 80 Td.

¹) Suhms Saml. II, 1, 166. 177. Jvfr. Paludan, Møen I, 504.

²) Ny kirkehist. Saml. IV, 404. V, 149. 332 ff. 340 f.

³) Ny kgl. Saml. 1171. 4°.

⁴) I Kirkehist. Saml. 4. R. V. er allerede meddelt adskillige Efterretninger om denne Mand.

Byg 80 Td. Lam, Kalve og Føl 60 St. Gjæs 60 St. For Grisetiende gives aarlig 1 Skp. Havre til Gaasen, Høns 56 Par. Bistader aarlig 1 eller 2. b. intet Mensalgods. c. Offer og Accidenser o. 60 Rdr. — Summa 271 Rdr.

4. Kjeldby Kirke ejes af Hs. Kgl. Maj.

5. Kjeldby Sogns Præsters Navne og Orden siden Reformationen findes hos Provsten; thi jeg har aldeles intet derom. — Jens With blev kaldet af sl. Mag. Morten Reenberg, da Provst og Sognepræst til Stege, 1705, d. 10 Nov. at være hans Personal-Kapellan, da residerende Kapellan Hr. Povl Olufsen formedelst Alderdom og lang Byrde var udmattet og sengeliggende. Var jeg saa Pers.-Kapellan til den sl. Mands Afgang 1706 Dom. 2 p. Pascha; blev derefter Sogne-Kapellan til Stege Menighed, hvor jeg var næsten i 4 Aar. Ao. 1710 blev jeg kaldet derfra at være Sognepræst til Kjeldby Menighed; haver saa været Præst paa 33te Aar. 62 Aar gl.

6. I Kjeldby er én. af Kongens Skoler, og ved samme er en Skoleholder, som ikke er Studiosus, navnlig Niels Andersen.

7. Ingen Enke er nu ved Steden, som nyder Pension; men forhen i 8 Aar nydt aarlig af Kaldet 24 Rdr., indtil hun kom i Ægteskab med Informator sl. Lousen paa Navigationsskolen, og efter hans Død bor endnu i Kjeldby i en liden Bolig, som af en gl. Præst for mange Aar var opbygt til hans Hustru efter hans Død.

8. Ved Kjeldby Kald er ingen Slags Stiftelse, Legatum eller Donation til fattige eller andet gudelig Brug.

9. Annexgaard findes ikke, men Præstegaardsavlingen er anslagen i Hartkorn 13 Td. 6 Sk. 2 Fd. 1 Alb.

10. Ingen Breve eller Dokumenter til Præstegaardens Nytte fandtes for mig; men nogen Tid efter min Ankomst fandt jeg bag et gl. Panelværk, som blev nedbrudt, nogle gl. Tingsvidner over 100 til 200 Aar paa Præstegaardsjorden, som altid har været Tvist om i mange Aar, hvilke jeg 1713 lod forny paa stemplet Papir, saa vel som Extrakt

af Landmaalingen, udløst i Kjøbenhavn af Konduktøren, paa den Tid Mr. Heggelund.

11. Degnekaldets Indkomster, naar Pensionen til Skolen i Stege (2 Td. 4 Sk. 1 Fd. Rug, 3 Td. 6 Sk. 3 Fd. Byg) bliver fradraget, beregnet til 86 Rdr. 3 Mk. 12 Sk.. Degnen Peder Bech er i denne Maaned 30 Aar og er som Studiosus kaldet af D. Højærv. selv i indeværende Aar.

Kjeldby 1. Sept. 1738.

Jens With.

I Hr. Jens Withs Tid boede Herredsfoged Henrik v. Ham i Kjeldby Sogn i Byen Taastrup, hvor der endnu findes en Gaard paa over 12 Tdr. Htk., som formodentlig i sin Tid har afgivet Bolig for nævnte Foged, der blev en besværlig Sognemand for Præsten, som følgende Brevvexel mellem Provst Huulbech i Stege og Præsten i Kjeldby vil vise:

1.

Velærværdige Broder!

Herredsfogden Monsr. Henrik von Ham har idag ved Skrivelse af 20. Maj beklaget, at da han var i Kjeldby Kirke sidst afvigte 1ste Pinsedag, skal han iblandt andet af E. V.s Prædiken have hørt disse Ord: At der var kommen En hid fra et andet Land, og han ligner Djævelen. Hvorfor, som han ej veed nogen i Sognet at have været udi et andet Land, saa at sige, uden han, og derfor fatter de Tanker, at E. V. skal have ment ham dermed, saa er hans Begjæring til mig, at jeg paa mit Embedes Vegne vilde lade kalde E. V. for mig i hans Hosværelse, paa det De kunde erklære sig, hvem De dermed have ment, førend han (som han skriver) griber det nærmere an. Paa denne Herredsfogdens Begjæring vilde jeg tjenstl. bede, E. V. ville behage paa førstkommende Onsdag d. 26. Maj at indfinde sig i mit Hus til Kl. 2 Eftermiddag, og mig derom et Par Ord skriftlig tilforn meddele til min Efterretning betimelig. Med Velsignelsers Tilønskning er jeg E. V.s

Stege d. 24. Maj 1728

beredvillige Tjener

J. Huulbech.

Velærværdige og vellærde Hr. Jens With, Sognepræst
for Kjeldbymagle Menighed.

2.

Erklæring paa Herredsfoged von Ham's vrang Beskyldning
til Hr. Provsten, Mag. Jørgen Huulbech i Stege.

Ædle og velærværdige Hr. Provst!

Deres meget bærede af 24. hujus i al Ærbødighed
at besvare, da veed jeg fast ikke, hvorledes jeg skal for-
staa denne Handel; thi intet smerter haardere end at an-
klages og beskyldes for Uskyldighed. Dog, Gud ske Lov,
jeg er ikke fremmed ved denne Hede!

Hvad Herredsfoged Sigr. von Ham har behaget at an-
drage for Hr. Provsten om min 1ste Pinsedags Prædiken — —
da, hvis jeg ikke havde Deres ædle Velærværdigheds Haand
og Brev herom, var det mere, end jeg kunde troet, at
Herredsfogden, som jeg altid har anset for en meget for-
nuftig, sandfærdig og ædru Mand, skulde saa ubetænksom
og ublu sigte mig for det, jeg har talet af det hellige Sted,
ligesom jeg havde talet videre, end jeg burde, og forsvar-
ligt kunde være. Hvad jeg har talet, er talet aabenbare i
den ganske Menigheds Paahør, og det bør han bevise, at
jeg har talt noget saaledes, som han det forklarer. — —
De Ord, jeg beskyldes for, ere aldrig taledes af mig, men
kortelig, som følger: De ugudelige i Verden efterstræber
altid de gudfrygtige og vil endelig føre Krig og Strid imod
dem, enddog man ingen Aarsag giver dertil. Saadanne
uroelige Hoveder slægter Djævelen paa, der stripper Landet
om, ja! af ét i et andet, og allevegne, hvor han kommer,
ypper Kiv og Klammer. Disse Ord har jeg prædiket og
med min Prædiken skal bevise, hvor og naar paakræves,
og dermed vil jeg møde for Guds Dom.

Jeg formoder derfor, Hr. Provsten finder Anledning
af dette mit Svar til at have mig undskyldt og forskaanet
for at møde i Morgen paa slig en ubevislig Angivelse og
nøgen Beskyldning, saa som det maatte blive til des større

Forargelse, og Herredsfogden efterdags faa den Vane, at hver Gang min Prædiken ikke kunde være ham tilpas, skulde jeg have frisk Alarm; men naar han beviser det, han har skrevet, lovlig, skal jeg finde mig i Resten, helst da Hr. Provsten har været saa god at lade sig underrette om Sagen ved dette mit forlangede Svar, Dem jeg i det øvrige ydmygt recommenderer alting, og at De vilde behage slige Historier anmelde for Deres Højædle Højærværdighed Hr. Biskoppen, som af medfødte Mildhed imod dem, som lider Uret, vel raader Bod paa, at en fattig Præst, som elsker Fred, umolesteret kan gjøre sit Embede. Jeg forbliver etc.

Skrevet af min Søn Povel With
KjeldbyPræstegd. d. 25. Maj 1728. test. J. With.

3.

Velærværdige Broder!

Jeg har efter Deres indkomne Missive idag tilskrevet Herredsfogden i de bedste Terminis, saa jeg vil haabe, han lader den Sag og fattede Mistanke falde uden videre Paatale. Ombedes tjenstlig, at E. V. vilde i min Fraværelse forrette Hr. Nicolai Jægers Barnedaab paa den af ham berammede Tid, hvorom Dem vil gives videre Kundskab. — —

Stege d. 25 Maj 1728. J. Huulbech.

Velærværdige og vellærde Hr. Jens With.

Provstens Haab om, at Herredsfogden skulde opgive Mistanken mod sin Sognepræst, synes kun i ringe Grad at være gaaet i Opfyldelse; thi vel afstod han fra Klagen mod Hr. J. With i Anledning af Prædikenen, men derimod søgte han senere at komme ham til Livs paa anden Maade. Saaledes optog han 10. Marts 1729 et Politiforhør i Anledning af, at der formentlig havde gaaet et Par Mennesker for meget op at ofre til Præsten ved en Barnedaab i Kjeldby Kirke — Præsten formentes altsaa at have overtraadt Bestemmelserne om Faddernes Antal — og lignende

usle Smaaligheder, der ret viste Herredsfogdens Ondsindethed og fremkaldte følgende Nødraab til Biskop Worm fra den forfulgte Præst:

Højædle og Højærværdige Hr. Biskop,
Højgunstige Patron!

Af dato 31. Martii sidstleden indgav jeg min underdanigste Memorial til mine høje Herrer og Patroner, Hr. Stiftsbefalingsmanden og Hr. Biskoppen¹⁾, og venter daglig med Smerte en naadig Resolution paa mit Andragende, da Herredsfogden von Ham endnu er ligesaa bitter og bister som forhen, og ved hans uretfærdige Politi og Forbud Tid efter anden betager mig det, Gud og Kongen allernaadigst har tillagt mig at leve af. Han har til Dags ikke ytret sig imod nogen med sin Politi uden imod mig alene; er dette ikke smerteligt! I alle andre Sogne her paa Landet holdes al den gamle Skik; men hos mig er det nu saa ganske forventt formedelst hans Trusler, at ikke én af 12 Bomænds Kvinder her i Byen turde gaa til Offers 2^{den} Paaskedag, da de dog fulgte Kvinden til Kirke. Nødig vil jeg trætte med saa ond og trættekjer en Mand, som for sligt er vide bekjendt; indflyer derfor endnu til min høje Øvrigheds gunstige Forsvar.

Jeg veed vel, at den gode Hr. Biskop daglig besværes med mange store Byrder; men jeg beder dog for Guds Skyld: Glemmer mig ikke, som saa haardelig undertrykkes! Naadige Herre, lenter det end noget, jeg venter dog vist Deres naadige Resolution og Bistand, med underdanigst Respekt forblivende Deres højæle Højærværdigheds

allerydmygste Client og Tjener

Kjeldby Præstegaard d. 27. April 1729

Jens With.

At Bispen med Kraft har taget sig af den forfulgte Præst, ses af følgende Brev:

---

¹⁾ Dette Andragende vides ikke at være bevaret.

Højædle og højærværdige Hr. Biskop,
min mægtige Patron og milde Fader!

Jeg fattige Mand takker allerydmygst for den Naade, De forgangen Aar beviste imod mig, at redde mig fra min Modstander paa den Tid, Herredsfogden i mit Sogn, som da var mig meget gridsk med at hevne paa mig det, andre havde brudt; men, Gud ske Lov! ved Deres høje Myndighed bragtes det saa vidt, at Løven blev til et Lam, og jeg siden den Tid har haft god Fred. Dette og andet mere gjør mig saa dristig endnu at søge saa mild og naadig en Fader, hvis gode Hjerte er altid rede til at hjælpe alle, at D. H. vilde lægge denne Naade til, at forhjælpe mine 2 mindste Sønner, Hans og Matthias With, den ene paa 13de, den anden paa 14de Aar, til den kongl. Sorø Skole, der at nyde H. K. Maj.s Naade og Beneficiis, om nogle Pladser findes vacante, eller og saa snart de ledige vorder, hvor om jeg tillige har indgivet min allerunderd. Supplik til min allern. Overherre og Konge i det kgl. danske Kancelli. Børnene har, Gud ske Lov, lagt Grundvolden nogenlunde hjemme¹⁾ og paa det $\frac{1}{2}$ Aars Tid, begge har været under Mag. Arnsbachs²⁾ Information i Vordingborg, hvilket faldt temmelig kostbart ud med Kost, Kammer etc. En liden Prøvestil hosfølger efter enhvers Profect³⁾, om det maatte behage D. H. at kaste et naadigt Øje derpaa, dennem til Gavn og mig fattige Mand til nogen Lindring og Glæde i Fremtiden. — —

Kjeldby Præstegaard d. 13. Dec. 1730.

Jens With.

Under 14. Apr. 1731 anbefaler Biskop Worm til Kongen Hr. J. Withs Ansøgning om hans Sønners Optagelse i Sorø Skole, idet han bevidner, »at de ere saaledes grundede, at de i den Tid, Sorø Skoles Foundation foreskriver, kunne

¹⁾ I Marts 1729 omtales, at Hr. With havde en Huslærer, Mr. Wording, til sine Børn.

²⁾ Rektor i Vordingborg, nys udnævnt til Soguepræst smst.

³⁾ Findes endnu vedlagt.

blive bekvemme til det Kgl. Universitet at dimitteres.« Senere indgav Hr. With følgende Andragende:

Til Biskop Worm.

Nu kommer jeg igjen som den ublu Betler, i Haabet at blive bønært, siden 7 Candidati fra Sorø Skole ere dimitterede i Aar, og vacant Plads findes paa Closteret, som mig nylig af mine Sønner er kundgjort. Bedes derfor i dybeste Ydmyghed, at D. H. ville ihukomme sit gode Løfte og tænke paa Barmhjertighed imod min Søn Matthias With, som jeg nu paa 3die Aar har betalt Kosten for. Naadige Herre, taler ikkun et Ord, saa er deres ringeste Tjener i dette Fald vel hjulpen, og saa skal Herren af Himlen igjen bevise Barmhjertighed imod min Herre og deres højpriselige Familie i tusende Led. — —

Kjeldby Præstegaard paa Møen d. 1. Augusti 1733.

Jens With.

Efter at Rektor Sneedorfs Vidnesbyrd om det unge Menneskes gode Fremgang var erhvervet, og Faderen 18. Jan. 1734 havde indgivet en Ansøgning til Kongen, blev samme sendt til Biskoppens Erklæring, der 4. Febr. s. A. afgaves til Gunst for Ansøgeren.

Hr. Jens With havde 5 Sønner, der alle holdtes til Bogen og endte som Præster¹⁾. Om en af dem, Hr. Povl With, resid. Kapellan i Stege, har der ovenfor (S. 112 ff.) været Tale. Om en anden af dem, Jens With, skrev Provst Nic. Jæger i Stege 5. Febr. 1739 bl. a. til Biskop Hersleb: »Sognepræsten til Kjeldbymagle Menighed, Hr. Jens With, haver meget bedet mig, at jeg maatte recommendere en af hans Sønner, navnlig Jens With, som er Hører i Stubbe-kjøbings Skole i Falster²⁾, at ifald der skulde blive kaldet Felt- eller Skibspræster, at Deres Eminence da vilde være saa mild og gunstig at lade ham blive en af dem, som

¹⁾ Wiberg II, 75. Om et Par af Sønnerne findes Efterretninger i Personalhist. Tidsskr. I og II (s. Registeret u. With).

²⁾ Jvfr. Barfod, Den falsterske Gejstlighedens Personalhist. II, 24.

dertil udvælges. Personen haver meget gode Attester baade fra Biskoppen i det Stift og fra Herredets Provst, hvor han er.«

Efter ovennævnte Provst Jægers Død¹⁾ skrev Hr. With følgende Brev til Biskop Hersleb:

Højædle højærværdige Hr. Biskop, Naadige Herre.

Da Provsten, Hr. Nicolai Jæger, ved Døden næst afvigte d. 15. Sept. var salig hensoved, blev hans Dødsfald min Nabo, Hr. Plesner, og mig ved Skrivelse fra Sterbboet tilkjendegivet, hvorfor vi og strax forføjede os did og Sterbboets Forsegling til Ende bragte; men som sl. Provsten nu paa det sidste tog mig fri for alle Skifteforhandlinger, siden han vel saa' og fornam, at min Alderdom og Skrøbelighed fast mere forhindrede end befordrede Forretningen, saa er min allerydmygste Ansøgning, at D. H. H. ved sit høje Embedes Myndighed vilde højgunstigt endnu fritage mig for videre med sl. Provstens, Hr. Jægers, Sterbbo mig at befatte, samt andre her efter, i den korte Tid jeg kan have tilbage, paafølgende Skifteforretninger, særdeles som jeg forhen i 32 Aar dermed har haft nok at forrette, og Skrøbelighed med Aarene daglig tiltager jo mere og mere, des formedelst, som jeg vidner i Sandhed for Gud, ikke har været i Stege By siden forgangen Aar d. 4. Sept., da jeg prædikede, efter mit Tilfald sidst, til Convent. Naadige Herre, som dette staar alene i Deres høje Magt, saa vil jeg og her paa forvente Deres naadige Resolution og Bøn-hørelse. Med allerydmygst Taksigelse baade for mig og min Søn, Hr. Povl With, som D. H. saa naadig har ihukkommet; forblivende i dybeste Ydmyghed til Døden (osv.)

Kjeldby Præstegd. d. 21. Sept. 1740.

Jens With.

I Henhold til ovenstaaende Begjæring blev Hr. With fritagen, og Hr. J. Engel i Borre konstitueret i hans Sted. —

¹⁾ Om Jægers tidligere Forhold til With er i K. S. 4. R. V, 278 ff. meddelt Efterretning.

Aaret derefter fik With Nordmanden Ludvig Stoud til Kapellan, og da denne havde ægtet hans Datter, afstod den gamle Præst 1742 Kaldet til Svigersønnen og døde snart efter. Følgende Brev fra Stouds Tid handler om et Præste-Enkesæde i Kjeldby og giver nogle Oplysninger om tidligere Præsters Familieforhold:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

Højgunstige Velynder!

Angaaende det af sl. Mad. Lous beboede Hus i Kjeldby, da havde jeg tænkt, at det burde tilhøre hendes Arvinger, i Henseende at det er bygt af sl. Hr. Niels Teilgaard¹⁾ til hans Enke, Thale Hansdatter²⁾, som siden kom i Ægteskab med Successore, Hr. Rasmus Treschow; og som Hr. Treschow derefter blev gift med den nu afdøde Mette Clementin sal. Lous³⁾, syntes det rimeligt, at, siden Huset ej til et Skolehus nu behøves formedelst de oprettede kgl. Skoler, det da arvelig tilhørte hende selv og paafølgende hendes Arvinger efter hende, helst siden det er bekostet af den Bo, som hun med sine egne Midlers Forlis er kommen ind i som en Arving. Men som jeg i de gamle Skifteprotokoller ikke finder, at Huset er anført til Skifte og Deling blandt andre Sterbbo-Effecter imellem Enke og Arvinger enten efter Hr. Teilgaard eller Hr. Treschow, ventelig i den Henseende, at det til et publicque gudelig Brug var destineret, saa indstilles det til D. H. H.s gode Behag, om bemeldte Hus maa her efter tilhøre Præsteenkerne i Kjeldby, den ene efter den anden, saaledes, at om Hr. Stouds Kjæreste bliver Enke, Huset da maa beboes af hende, saa længe hun lever eller lyster, og efter hende af Hr. Stouds Efterkommeres Enker, og om der skulde blive flere Enker paa én Gang end én, da den, som først er bleven Enke,

¹⁾ Var Præst i Kjeldby til 1684.

²⁾ Vistnok en Datter af Provst Hans Jensen Viborg i Stege.

³⁾ Efter Hr. Treschows Død havde hans nævnte Enke ægtet Andreas Lous, Bestyrer af Navigationsskolen i Stege.

at være Beboer af Huset (paa det al Disput i saa Maade kunde i Fremtiden forekommes), men den, som tiltræder Huset, at holde det forsvarlig vedlige, og til den Ende annamme det ved Vurdering og Syn, at det efter sammes Død kan findes i lige saa god Stand, som det er annammet. Men naar ingen Præsteenke er, Huset da at vedligeholdes af Præsten, som imidlertid kan gjøre sig det nyttigt, som han bedst befinder. Dersom D. H. H. tillige med Stiftamtmanden nu gunstigst skulde behage dette at approbere, kan Huset ved tagen Syn og Vurdering af 2de Præster, tillige med den dertil liggende Have, overleveres Hr. Stoud til Reparation og Vedligeholdelse, paa den Condition, at hvad som Huset bliver forbedret og i bedre Stand sat, end det nu er værd og forefindes, skal Efterkommernes Enker ej være forbundne at give Hr. Stouds Enke Vederlag for, og saa fremdeles den ene Enke efter den anden, i Henseende at den, som bebor Huset, er fri for Husleje. Hvad Anordning, som Stiftets høje Øvrighed behager da herudi at gjøre, maatte befales mig at indføre udi Møens gejstlige Rets Protokol til Efterretning for Efterkommerne i Fremtiden.

Guds Velsignelse til Naade, Sundhed og Lyksalighed hvile over D. H. H. og ganske Familie. — —

Stege d. 13. Dec. 1747.

J. Friedenreich.

Om Hr. Ludvig Stouds Død og Valget af hans Eftermand er der bevaret følgende Brev til Biskop Harboe:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop,
Højgunstige Patron!

Da det behagede Gud i Dag 8te Dage ved Døden at bortkalde den redelige Guds Mand, Hr. Ludvig Stoud, var jeg i Embedsforretning i Elmelunde, at indlæse Hr. Hagens Kjæreste efter sin overstandne Barselseng¹⁾, saa det var

¹⁾ Det var den Gang Sklk, at Provsten forrettede de ministerielle Handlinger (Altergang undtagen) for Præsterne og deres Familier i Provstiet, og sædvanlig oppebar han ogsaa Offer derfor.

mig umuligt at komme hjem, før Posten afgik. Derfor, omendskjønt D. H. Højærv. kan muligen allerede have erhholdet Notice herom, maa jeg dog tillige, efter Lovens Tilholdende, underdanigen indberette det. Kaldet er af de maadelige her paa Landet, dog ikke holdt for saa ringe som Elmelunde, saa jeg tror, at den kjære Hr. Hagen vilde holde det for en Soulagement, om han kunde være saa lykkelig at forflyttes dertil. Men, hvis Guds Forsyn kunde være saaledes for Monsr. Otto Stoud, som den i højlovlig Ihukommelse Kong Christian den Sjettes Tid var for Hr. Consistorial-Assessor Gluds¹⁾ og Hr. Provst Bøghs²⁾ Børn i Aarhus Stift, medens jeg boede der i Egnen, at, da Fædrene døde, førend Sønnerne havde naaet Embeds Alder, dog de havde sustineret Examen Theologicum, og saadant af H. H. Hr. Biskop Ochsen, tillige med Vidnesbyrd om de afdødes ustraffelige Forhold, blev D. Maj. allerund. forestillet, da har Kongen allern. behaget at conferere de unge Candidatis Kaldene og sætte dem Capellaner, hvilke han siden, da de andre vare komne til deres Alders Maal, andensteds med Kald forsørgede. Kunde saadant i vore Dage erhholdes, er jeg forsikret om, at saavel Hr. Hagen som vi alle her omkring, i Henseende til det kjære Hus, den talrige Familie, den unge Mands gode Gaver. adstadige og sindige Opførsel, af ganske Hjerte skulde ønske det. — —

Stege d. 13. Nov. 1765.

L. Gram.

Resultatet blev, at Hr. Peter Hagen i Elmelunde blev Præst i Kjeldby³⁾. Otto Stoud var da Hører ved Vordingborg Skole. Senere blev han Rektor ved samme Skole († 1818).

¹⁾ Mag. Povl (Nielsen) Glud, Præst i Glud og Hjarnø († 1739). Sønnen Hans Glud succederede Faderen (Wiberg I, 465).

²⁾ Hr. Christoffer Nielsen Bøgh, Præst i Trige og Ølsted († 1739). Sønnen Hans Jørgen Bøgh succederede Faderen (Wiberg III, 378).

³⁾ I Bispearkivet findes hans Skrivelse af 12. Nov. 1765 til Biskoppen om at tage sig af hans Ansøgning. Han henviser dertil, at han havde 9 uopdragne Børn og derfor trængte til Befordring.

III. Elmelunde.

Om Præsten Nic. Jæger i Elmelunde (1722—37) er tidligere meddelt udførlige Efterretninger, saa vi skulle ikke opholde os ved ham¹). Hans Efterfølger, Johan Philip Plesner (født 1700), var en Præstesøn fra Skjellerup i Fyn og blev 1717 Student fra Odense Skole. 1726 blev han personel Kapellan i Flødstrup og Ullerslev, 1733 i Stenløse og Fangel. Paa sidstnævnte Sted havde han en overordentlig vanskelig og ubehagelig Stilling paa Grund af Sognepræstens Sindsforvirring og haabløse Forarmelse samt Præstekonens Drikfældighed²). Med Plesners senere Liv i Elmelunde for Øje skulde man næsten tro, at hans sædelige Holdning under disse ulykkelige Forhold havde faaet et Grundskud, som han ikke siden forvandt. Om mulig en væsentlig Grund til hans senere Abnormiteter maa søges i et forstyrret Helbred, maa staa hen som en Formodning. — Han havde søgt en Mængde Præstekald, og ved hans Ansøgninger bemærkes stadig i Gratialprotokollen: »Johan Philip Plesner, som i 11 Aar har været personel Kapellan i Fyn, har af Bisperne Lodberg og Ramus med flere stor Berømmelse for hans opbyggelige Lærdom og exemplariske Levned.« Desto værre kom hans senere Virksomhed ikke til at svare hertil. Der var kun 5 Ansøgere om Elmelunde. Paa Kancelliets Indstilling var den tidligere oftere nævnte Kapellan i Stege, Hr. Povl With, indstillet som Nr. 1, og det havde vistnok været godt for alle Parter, om han var bleven kaldet; men Kongens Valg traf Plesner, hvis Kaldsbrev er dat. 21. Marts 1738. Ikke længe efter sin Tiltrædelse indgav han følgende Beretning til Biskop Hersleb:

Fortegnelse over Elmelunde, ellers kaldet Hjertebjerg Sogn paa Møen, Kaldets Indkomster med videre.

1. Sognet kaldes Elmelunde eller Hjertebjerg Sogn. Bestaar af 6 Byer. Gaardmænd 48 foruden 2 Skovsteder;

¹) Se K. S. 4. R. V og VI.

²) Herom bl. a. en Klage fra 1738 i Kirke-Insp.-Kollegiets Arkiv.

Husmænd 26; Indsiddere 8 Familier. Kommunikanternes Tal ved 200.

2. Jus vocandi hører Kongen til.

3. Kaldets Indkomster: a. Korntienden med Kongetienden, som er Præsten forundt, kan af alle Slags Korn regnes, eftersom Aaringerne ere frugtbare til, hver Part til 80 å 100 Td., er af begge Parter Tiende 160 til 200 Td., som vel kan beregnes til vis Indkomst aarlig efter Kornets Pris her i Landet til 150 Rdr. Kvægtienden til 40 Rdr. b. Højtidsoffer 33 Rdr. c. Accidenser 30. Rdr.

4. Kongen ejer Kirken som vedligeholdes under Stiftsriverens Tilsyn.

5. Series Pastorum siden Reformationen findes optegnet i Kirkebogen, som er indrettet Ao. 1690, saaledes: 1. Hr. Rasmus Jensen, først Foged og Skriver paa Stege Slot, siden Præst og Provst. 2. Hr. Jesper Christensen. 3. Hr. Mogens Lagesen Gyng. 4. Hr. Morten Hansen. 5. Hr. Eskild Nielsen Stege. 6. Hr. Niels Hansen Borre. 7. Hr. Hans Jørgensen Smid, kaldet først til Medtjener og ordineret 1627 d. 1. Maj, blev Sognepræst 1630. Døde 20. Decbr. 1657. 8. Hr. Christian Rosendal af Kjøbenhavn. Indsat i Julio 1658 ved Kommissions Dom formedelst Bøndernes Gjenstridighed. 9. Hr. Søren Olufsen Brøndeslef af Jylland, kaldet 2. Feb. 1663. Døde 18. Jan. 1672. 10. Hr. Mogens Olufsen, kaldet 5. Feb. 1672. Døde 1. Juni 1690. 11. Hr. Jacob Jacobsen Baden, kaldet først til Medtjener 1689, derefter Sognepræst. Døde 1. Aug. 1721¹⁾. 12. Hr. Nicolaj Jæger, herfra kaldet til Sognepræst i Stege og Provst over Møens Land Ao. 1737. 13. Ham succederede jeg, Johan Philip Plesner, som haver forhen været Kapellan p. p. i Fyn i 12 Aar. Blev af D. Kgl. Maj. kaldet hertil indeværende Aar 1738 d. 31. Januar; er i min Alders 39te Aar.

6. Degnekaldets Indkomster o. 72 Rdr. og to Stykker

¹⁾ Hans Enke, Agathe, døde i Dec. 1728 i Nykjøbing p. F.

Jord. Nuværende Degns Navn er Hans Drejer, er Student, kaldet af sl. Biskop Worm d. 13. Maj 1727. Er 41 Aar gl.

7. I Hjertebjerg By er en Kongens Skole for Sognet. Skoleholderens Navn er Jakob Christensen Rydahl, har været i Tjenesten fra Skolens Foundation, er 45 Aar gl. Er vel ikke Student, men i Levned skikkelig, i Tjenesten flittig, synger vel.

8. Er nu ingen Enke efter nogen Præst her i Kaldet og ingen Enkebolig. Men af min Formand er given Pension til hans Formands Enke aarlig 24 Rdr.

9. Foruden den almindelige Anstalt til de fattiges Underholdning er et Legatum til Sognets fattige paa Kapital 80 Sl. Dlr, stiftet af sl. Erik Bruun.

10. Præstegaardens Hartkorn, ny Matricul, er 6 Td. 1 Alb. Kan regnes i Sæd af alle Slags 18 Td. til 22 Td., naar de største Marker besaas.

11. Breve og Dokumenter, som Kaldet kan vedkomme, foruden Kirkebogen: 1. En Dom afsagt ved Møenbo Herredssting 1702 d. 14. August imellem Sognepræsten Hr. Jacob Baden og Bønderne i Elmelunde Sogn angaaende Kongetiendens, saa vel som Præstetiendens, Oppebørsel paa Ageren i Kjærven efter kgl. Forordn. om Tiendernes Oppebørsel paa Møen af 3. Jan. 1702 Art. 1. — 2. Kommissionens Brev til Hr. Jacob Baden at give sit Svar til Kommissionen, enten han Kongetiendens Afgift vilde in natura ham skulde leveres, eller han i Steden forlangte Penge. Dat. Nykjøbing 1. Okt. 1719. — 3. Kommissionens Brev til bem. Hr. Jacob Baden, at af Kom. var foranstaltet, at Kongetienden, som af Arildstid har været Præsten forundt, fremdeles hannem tillades at nyde og beholde. Dat. Nykjøbing 15. Juli 1720. — 4. Sl. Biskop Worms Brev til Oversekretæren angaaende hvad ved Stiftskisten befandtes om Kongetienden af Elmelunde Sogn, hvoraf en liden Del ved sl. Kong Chr. III's aabne Brev af 9. Maj 1555 var Præsten tillagt; siden ved Chr. IV's Brev af 10. Jan. 1618 den ganske Kongetiende, som Præsterne siden Mand efter Mand have nydt, og haft

fri Hænder at bruge eller bortstede den til deres bedste Fordel, som de bedst vidste. Dat. Kbhvn. 5. Marts 1722.

Hjertebjerg Provstgaard test.

d. 12. Oktob. 1738. Johan Philip Plesner.

Det omtalte Brev fra Biskop Worm lyder saaledes:

Højædle og velbaarne Hr. Ober-Secretaire!

Det er min Pligt at give Dem følgende Underretning angaaende Kongetienden tillagt Præsten i Elmelunde Sogn paa Møen, hvilken er alt, hvad derom i Stiftskisten haves:

Kong Christian III har ved sit aabne Brev af 9. Maj 1555 tillagt Præsten i Elmelunde Sogn 2 Pund Korn af Kongetienden, som den gamle Stiftsbog af 1567 ogsaa viser. Efter den Tid er den ganske Kongetiende forundt ham i Henseende til Kaldets Ringhed. Naar sligt er sket, vides ej tilvisse¹⁾; men af Chr. IV's Brev af 10. Jan. 1618 erfares, at en Præst, ved Navn Hr. Niels, da blev benaadet sin Livstid, ligesom hans Formand, at oppebære Kongetienden, indtil H. K. Maj. anderledes tilsagde. Efter den Tid har alle Præster i Elmelunde Sogn, Mand efter anden, uden Paaanke haft samme Kongetiende. — — Skulde nuværende Præst, Hr. Nicolai Jæger, miste en Del af den, da var det Synd, thi han er fattig og vilde blive en Prakker al sin Livstid samt ucapabel nogensinde at svare, hvad jeg allerede haver laant og endnu nødes til at laane ham af Præste-Enkekassen, saa fremt han skal sættes i Stand, uden Skam at fortjene det daglige Brød. — — Hvo der har tilskyndet Bønderne til at formere deres urimelige Prætensioner, kan jeg ikke begribe; men de ere Mænd for selv at have spundet dem. Det foreslaas, at Sagen henvises til Stiftsovrigheden. Naar sligt sker, da skal jeg gjerne beskikke et Par gode og fornuftige Mænd paa Møen, som kunne ligne Præsten og Sognefolkene imellem og saaledes tale den Sag i Lave, at den uden Tvivl skal udfalde til Præstens Fornøjelse.

Khavn. 5. Martii 1722.

C. W. Worm.

¹⁾ Se dog herom Rørdam, Danske Kirkelove II. 253. 389. 547.

Om de Forstyrrelser, Præsten Plesners Liv i Elmelunde var underkastet, kan følgende vidne.

I et Brev, dat. Stege 8. Jan. 1744, skriver Provst Friedenreich bl. a. til Biskop Hersleb:

»Da jeg for kort Tid siden visiterede i Hjertebjerg Kirke, fandt jeg Hr. Plesner ved saa slet Helbred, at jeg maatte selv prædike, saasom han blev svag, da han allerede havde begyndt at messe ved Alteret. Skulde han ved Døden afgaa, vil jeg allerydmgst bede, at Hr. Povl With, som jeg dog nødigt vilde miste, maatte nyde denne lille Promotion ved D. H.s Forsorg.«

Plesner døde ikke den Gang, men det blev senere nødvendigt for ham at holde Kapellan.

Den 8. Febr. 1747 skrev Provst Friedenreich til Biskop Hersleb:

»Den unge Hr. Engel kom her til Landet i Mandags, og formedelst Hr. Plesners Svaghed har jeg i Sinde selv at installere ham Festo Grat. Act. [o: 11. Febr.]. Jeg skal og ikke efterlade at foreholde ham ét og andet, som jeg aldrig vidste, da jeg tog mig den Frihed at recommendere ham til D. H.; thi udi den Tid, han har været her paa Landet, kan jeg forsikre i Sandhed og for Gud, at jeg aldrig har fornummet andet end Stilhed og Ærbarhed, og derfor (om jeg end ej kan undskylde hans Ungdoms Daarlighed i Kjøbenhavn, som kan være andre bevidst) haaber jeg, at Gud, der synes at have udrevet ham som en Brand af Ilden, bruger ham til sin Ære og Menighedens Opbyggelse i Fremtiden.«

Den Omstændighed, at Hr. Plesner havde faaet Kapellan, bragte ikke Sagerne i Elmelunde paa Fode, som følgende Breve vise:

1.

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop,
Højgunstige Velynder!

Med saa stor en Fornøjelse, som jeg tillige med hele Stiftet lykønsker baade D. H. selv tillige med H. H. Hr. Biskop

Harboe /: Dennem Begge Gud i mange Aar spare ved Liv og Sundhed til Guds Kirkes bedste og alle trofaste Læreres Glæde :/ med saa stor en Sinds Bekymring maa jeg skrive dette, i Henseende til Hr. Plesner i Hjerterbjerg, der vel paa nogen Tid har tegnet til et forandret Sind og forbedret Levned, men er nu desværre falden hen igjen til sit forrige Levned med Drukkenskab og Liderlighed¹⁾ i at baade skjælde og som et afsindigt Menneske at anstille sig baade mod Hustru, Børn og Husfolk, samt i at slaa Capellanen Hr. Engel, som han end ikke om Natten vil lade have Ro i Sengen. Og som jeg saa ofte forhen i Enrum har advaret, har jeg ogsaa udi sl. Hr. Engels²⁾ og Hr. Borchs Overværelse ladet ham for mig kalde udi Kjeldby Præstegaard, og ej alene formanet, men baade tippet ham med venlige Ord, samt truet ham med Angivelse, saa nødes jeg til at anmelde saadan Hr. Plesners Forargelse for D. H. H., siden han ingen bestandig Forbedring har villet vise. Gud veed bedst, hvor det bedrøver mig, om der skulde, efter D. H.s Godtbefindende, føres Sag og Vidner imod ham, da hans Forargelse blev des mere publique, og Dommen vilde blive til Afsættelse. Men som hans Hustru, for hvem der er sat i Enkekassen, blev da, ifald han skulde removes, saa ulykkelig, at hun efter hans Død ej kunde vente Pension, saa henstilles til D. H.s gode Behag, om det ikke kunde være nok, efter dette mit underd. Forslag, at lade aleneste føres Vidner om hans Forhold, og hannem derefter at overtale til at afstaa sit Kald til en eller anden, som D. H. vilde behage at proponere ham, mod en taalelig Afgift til hans og Families Underholdning; thi førend der begyndes Sag imod ham, er han ikke at overtale til Afstaaelse, eftersom han selv har sagt mig, at han bliver ikke anderledes, førend han

1) Dette Ord brugtes, som det ogsaa fremgaar af Forklaringen, i en noget anden Betydning end nu for Tiden.

2) Ovennævnte Kapellans Fader, der havde været Præst i Borre og nys var død.

kommer fra Kaldet og fra Landet. . Dog ønskede jeg allerhelst, at D. H. kunde udfinde et Middel til at se Hr. Plesner overtalt, uden Vidners Førelse og Saggivelse, selv at aftræde sit Embede til en anden. Gud i Naade omvende ham til at blive ædru af Djævelens Snare! — —

Stege d. 23. Okt. 1748.

J. Friedenreich.

2.

Til Provst Friedenreich.

Da jeg havde ventet, at den megen Lemfældighed og Langmodighed, der er bevist mod Hr. Plesner i Hjertebjerg (at man gjerne, for Ordenens Skyld, for hans Hustrues og Børns Skyld, og for større Scandal at evitere, har villet skjule hans Fejl, skaffet ham Capellan, paa det han ikke skulde forløbe sig i Embedets Forretninger, og da blot meldet om hans Svaghed i Øjnene, og ikke om hans Liderlighed) skulde bevæget ham til at gaa ind i sig selv, betænke sit eget Bedste, og omvende sig . . . . . fra sit onde Levned . . . . .¹⁾, saa bliver vel intet andet Raad og Middel, at Scandalet kan afvendes, end at der gjøres Alvor med ham, og Deres Velærv. citerer ham ind for sig og Assessores, at han maa vælge selv, om han vil afvente Proces og endelig Dom, eller han selv vil godvillig resignere sit Kald, supplicere om Kongens Naade og udbede sig for Kone og Børn en Pension af Kaldet, saaledes som Kaldet det nogenledes kan taale, og den, der skal gjøre Arbejdet, dog kan leve, med Vilkaar, at han strax skal flytte af Præstegaarden og af Sognet. — — Døn 9. Novbr. 1748.

P. Hersleb.

Den 27. Novbr. 1748 skrev Provst Friedenreich til Biskop Hersleb:

»Hr. Plesner, som den 15. Nov. var indkaldt for mig og Assessorer, blev givet 8 Dages Tid til at betænke sig, enten at frasige sig Kaldet, eller at tage imod Proces; men

¹⁾ Biskoppens Koncept er paa flere Steder ulæselig.

har udvalgt det sidste, og bliver i Morgen stevnet, da Hr. Borch har paataget sig at være Actor.»

Den 20. Decbr. 1748 var Provsteretten, bestaaende af Provst Friedenreich, Hr. Rasmus Platou i Damsholt og Hr. Achthon i Magleby, forsamlet i Provstens Hus i Stege for at afhøre Vidner om Hr. Plesners Forhold. Denne var ogsaa selv tilstede. Blandt Vidnerne kan nævnes Hans Drejer, Sogndegn i Elmelunde, Matthias Præstø, Skoleholder smst., Præstens Tjenestefolk, Hr. Stoud, Præst i Kjeldby, Hr. Bredal, Præst i Borre, Jomfruerne Hedeveg og Hanna Lene Engel fra Borre. Vidnesbyrdene fra Degn, Skoleholder og Tjenestefolk vare ikke meget graverende, men kunde dog nok tyde paa, at Hr. Plesner til Tider ikke havde været ædru. Da Hr. Stoud af Actor (Hr. A. Borch) blev adspurgt: om han nogen Tid, havde set Hr. Plesner liggende i sin Præstekjole paa Sengen som et drukket Menneske,« svarede han: »Da samtlige Clereciet var tilstede i hans Hus ved hans sidste Barsel, fandtes han i saadan en Omstændighed.« Hr. Bredal vidnede, at da han en Gang var bedet over til Hjertebjerg for at udføre en Forretning for Hr. Plesner, havde han fundet ham liggende sovende paa Gulvet mellem Sengen og Carnapéen; men om han var drukken, kunde han ikke bestemt sige, da han ikke havde talt med ham. Da Jomfru Hanna Lene Engel blev adspurgt, om hun havde set Hr. Plesner liggende i sin Præstekjole hjemme paa sin egen Seng som et drukket Menneske, svarede hun: Hun saa ham ikke liggende paa en Seng men paa en Carnapé som et drukket Menneske. Hr. Plesner tilspurgte da Vidnet, som havde været i hans Hus den ganske Uge, fra hans Hustru gjorde Barsel og videre til hendes Kirkegang, om hun ikke vidste, at fordi der ikke var Varme andensteds i Huset, var der 5 Senge i Stuen og aldrig Ro Nat eller Dag, saa han havde kun faaet lidt Søvn og derover var skrøbelig. Her til svarede hun: Hun vidste ikke, at han forud var skrøbelig; det andet nægtede hun ikke. Tilspurgt, om hun til anden Tid

og Sted havde set Hr. Plesner drukken eller at have brugt uanstændige Gebærder, Ord og Levned's Forhold? svarede hun, at da hun i den ommeldte Tid var der i Huset, laa han i sin lukkede Seng og var drukken, som hun syntes, da han opstødte Døren og dermed omstødte baade hende og hans egen Kone, saa de begge faldt paa Gulvet; derpaa sprang han op og vilde slaa Børnene, som vare urolige, og da hans Kone vilde afværge det, fik hun 2—3 Slag med hans Kjøp. Uanstændige Ord eller Levned's Forhold vidste hun ikke at erindre.

Til sit Forsvar fremlagde Hr. Plesner en Attest fra Apotheker Eegholm i Stege, der som »Medicus« bevidnede, at »den gode og brave Præstemand, Hr. Philip Plesner,« var i Aarene 1743—4 falden i »en kummerlig og jammerlig Svaghed, som endtes med et stærkt og græsseligt Slag, hvilket har taget saadan Overhaand, at han i visse Tilfælde og til visse Tider er meget svag.«

Da Plesners Kapellan, Hr. Peder Engel, ved Embedsforretninger var hindret fra at være tilstede, blev han ikke afhørt som Vidne; men at der ikke var noget godt Forhold mellem ham og Sognepræsten fremgaar deraf, at denne truede med at angive sin Kapellan for Krybskytteri, som Provsten 11. Dcbr. 1748 tilmeldte Bispen. I det hele gjør Plesners Adfærd i disse Aar det Indtryk, at han til Tider ikke var ganske tilregnelig. Svag var han i alle Tilfælde, ogsaa hans Syn var svækket. Dømmes fra Embedet kunde han dog næppe; derfor stræbte Provsten og andre at bevæge ham til at søge sin Afsked, mod at der tilstodes ham en Pension (100 Rdr.) af Embedet. Men det var ingen let Sag at bevæge ham dertil.

Den 1. Febr. 1749 skrev Biskop Hersleb til Provst Friedenreich:

»Jeg har hidindtil tøvet at svare paa D. Velærv. Skr. af 7. Jan., i Tanke at der skulde indløbe noget fra Hr. Plesner; men som endnu intet er kommen, saa vilde jeg dog mælde dette, at det synes ikke, at Sagen med Vidnerne, som alle-

rede ere førte, giver Oplysning nok, men at de endnu udeblevne Vidner ogsaa maa føres, og da, naar Sagen er udsaget, maa Provsten derudi kjende og dømme.«

I Henhold til Biskop Herslebs Skrivelse blev der da paa ny afhørt Vidner angaaende Hr. Plesners Forhold. Udskrift af dette Forhør er næppe bevaret; men 5. Juli 1749 skrev Biskoppen til Provst Friedenreich:

»Jeg har gennemlæst det Udtog af Acten imod Hr. Plesner og finder intet derved at erindre. Det beror nu paa, om Actor har flere Vidner at lade forhøre. Det synes og, at Andreas Bredal burde nærmere forklare sit Vidnesbyrd, hvordan det er at forstaa, at Hr. Plesner kom ud i Haven i sin bare Skjorte, og at Hr. Plesner nægter, at han der nogen Tid har prædiket Maanedes-Bededag; Hr. Engel burde og mere qvæstioneres over sit aflagte Vidnesbyrd, til Sagens nærmere Oplysning. Biskoppen¹⁾ har paa sin sidste Visitation fundet de sidst confirmerede saa vankundige, at de ej kunde tages til Guds Bord; det synes, at og den Sag burde komme der til, skjønt dertil vilde vel udfordres ny Stevning, og de i Retten examineres, om de burde have været confirmerede. Men da Biskoppen nu er i Holstein²⁾, saa veed jeg ikke den fulde Sammenhæng, og hvad Anstalt han derved har gjort.« — —

Det næste, vi høre om Forholdene i Elmelunde, erfares af følgende Brev fra Provsten i Stege:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

Endskjønt Hr. Peder Engel, Capellan for Hjertebjerg Menighed, ikke endnu har faaet sin Vocation til Tranekjær paa Langeland confirmeret, er han dog saa vis derpaa, at han paa næstkommende Søndag, Dom. 7. Trin., har sat sig for at holde sin Afskedsprædiken, hvilket han har bedet mig tilmelde D. H. H., som han ved sin Ankomst til Kbhvn. vel ogsaa selv beretter, naar han har den Ære at opvarte

¹⁾ Ludvig Harboe.

²⁾ Vistnok Sønderjylland, hvorfra Harboe var.

D. Højærv. Og saasom Hr. Plesner nu behøver en Medhjælper, og Menigheden en trofast Sjælesørger, saa tvivler jeg ikke paa, at jo Hr. Plesner med næste Post derom indsender sin Supplique til D. H. For nogle Uger siden var Hr. Olivarius¹⁾, som er Capellan hos Hr. Provst Resen²⁾, her paa Landet og gjorde Aftale med Hr. Plesner (som tilbød ham, i Haab om kgl. Confirmation, Afstaaelse paa sit Kald) at ville give Hr. Plesner aarlig 100 Rdlr. og fri Bolig i Præstegaarden. Men som Hr. Plesners Kjæreste ikke var hjemme, blev ej nogen skriftlig Accord gjort. Jeg veed og ikke, om Hr. Plesner, der er mere foranderlig i sine Resolutioner end i sit Levned, vil holde sit Løfte til Hr. Olivarius.

Igaar blev atter Provsteret holden i Hr. Plesners Sag; men som Hr. Borch ej endnu er hjemkommen, blev intet foretaget, og Sagen derfor opsat. — —

Stege d. 16. Juli 1749.

J. Friedenreich.

Det blev en stor Skuffelse for Hr. Peder Engel, at han ikke fik det Kald paa Langeland, som han saa sikkert havde ventet. Først efter at Hr. Plesner var gaaet af, kaldtes han til det lille Sogne-Kapellani i Middelfart, i hvilket han maatte holde ud i næsten 40 Aar³⁾. — Om Sagerne videre Gang i Elmelunde skrev Provsten:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

— — — Angaaende Capellanen Hr. Engel, som ej fik det ham belovede Kald paa Langeland, i hvor megen Umag Selskabsbrødrene end har gjort sig for ham, da

¹⁾ Niels Olivarius, personel Kapellan i Ulsø, havde nys ægtet en Datter af afd. Hr. Hans Aggerup i Magleby paa Møen. Præsten Gerh. Achthon i Magleby, der var gift med en Søsterdatter af Olivarius's Hustru, har vistnok givet ham Anvisning paa Elmelunde. Olivarius blev 1753 Sognepræst i Aastrup og Starup i Ribe Stift.

²⁾ Oluf Resen, Præst i Ulsø og Frerslev samt Provst i Faxe Herred. († 1753).

³⁾ Wiberg I, 182. P. Engel døde som Sognepræst i Bogense.

har han ikke endnu taget Afsked fra Hjertebjerg, ihvorvel jeg har foreholdt ham D. H. H.s Mening, at han enten skulde qvittere sit Capellani, eller og vente sig Tiltale for hans dumdristige Borteblivelse fra Embedet uden Forlov. Men han har stedse sagt Ja, at han vilde qvittere og tage Afsked, og dog er der endnu intet bleven af. Han er nu i Borre hos sin Svoger, Hr. Bredal (men gjør Embedsforretninger baade i Kirken og med at betjene syge i Hjertebjerg Sogn) saasom han ej kan være i Huse hos Hr. Plesner, der er ligesaa skikkelig som før. Der blev ved sidste Provsteret tydelig vidnet af Hr. Achthon og Hr. Stoud, at de ved Auctionen i Borre havde set ham saa beskjenket og drukken, at han ej var i Stand til at forrette sit Embede uden Forargelse, ifald han havde bleven fordret dertil. Han begjærede Vidnernes Udsigende beskrevet til at besvare det ved næste Samling, som i Dag holdes. Jeg vilde ønske, at enten Mr. Bredal¹⁾, som han vil afstaa Kaldet til, kunde faa Resolution, eller og at en anden maatte blive Hr. Plesner adjungeret paa samme Maade, som Mr. Bredal har givet Supplique om, paa det at Sagen mod Hr. Plesner kunde engang faa Ende. — —

Stege 1. Okt. 1749.

J. Friedenreich.

Langt om længe gik Hr. Plesner endelig ind paa at søge om Afsked, hvorom han underrettede Biskop Hersleb i følgende Brev:

Højædle, højærværdige Hr. Biskop!

Formedelst min Svaghed og andre mig tilflydende Fortrædeligheder har jeg i Jesu Navn resolveret at frasige mig mit Præsteembede paa den Vilkaar, som indlagte allerund. Memorial²⁾ udviser, hvorfor jeg, i Haab om D. H.s Godhed, vil ydmygst udbede mig Deres højformaaende Recommenda-

¹⁾ Andreas Bredal, Broder til Præsten i Borre.

²⁾ Findes nu ikke vedlagt, da den sikkert er indsendt til Kancelliet.

tion paa samme min Supplique paategnet, til at nyde naadig Bønhøring. — —

Hjertebjerg Præstegaard d. 17. Nov. 1749.

Joh. Ph. Plesner.

Kun Underskriften er egenhændig, da Plesner paa Grund af sit svage Syn havde ladet Provst Friedenreichs Søn skrive Brevet. Et Par Dage efter fremkom følgende Skrivelse:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

I underdanig Følge af D. H. H.s naadige Løfte, at ville se Hr. Plesners Ansøgning om sit Kalds Afstaaelse til min Broder paa bedste Maade befordret, tager jeg mig den Frihed samme hermed at udsende. At Hr. Plesner med sidste Post udsendte en anden Supplique, skete mig uafvidende, efter Hr. Provst Friedenreichs Raad, som ansaa det aldeles uraadeligt at foreslaa nogen vis Person. Men da jeg forestillede Hr. Plesner D. H.s Ord: at den med min Broder oprettede Forening om Kaldets Afstaaelse skulde ogsaa tillige med hans Memorial udsendes, var det, at han besluttede at udstæde den hermed følgende Memorial¹⁾, med underdanigst Begjæring: at paa den forrige ikke maatte regarderes, efterdi han frygter, at derved kunde gives Anledning for den at søge og faa Kaldet, som han af alle mindst ønsker²⁾. Dog dersom den første skulde synes D. H. H. bedst, overlader han alting til Deres frie Disposition, da jeg og tillige i Deres høje Bevaagenhed underdanigst vil have min Broders Velfærd anbefalet. — —

Hr. Plesner fandt sig vel selv forbunden at tilskrive D. H. H.; men som det er ham en Umulighed for hans svage Øjnes Skyld, da har han bedet mig underdanigst at undskylde ham. Dog til Forsikring, at dette er sket og

¹⁾ Nu ikke vedlagt.

²⁾ Man fristes til at gjette paa Hr. Plesners Kapellan, Peder Engel, men da denne var Brevskriverens Svoger, er det dog vel en anden, der menes.

skrevet med hans egen og egentlige Villie, har han lovet selv at ville underskrive. — —

Borre d. 20. Nov. 49.

Søvren Bygball Bredal.

Joh. Ph. Plesner.

Noget senere skrev Provsten:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

De sædvanlige aarlige Lister angaaende fødte og døde etc.¹⁾ item om Degne, Skoleholdere, Studenter og Lejermaal paa gejstlig Grund, samt Visitatser, blive her indesluttet allerydmygst fremsendte; ligeledes følger Designation ang. Præsters og Degnes Indkomster, hvilket hvert Steds Sognepræst paa egne og Degnens Vegne har tegnet. At Hr. Plesner har tegnet sit Kalds Indkomster højere, end Hr. Stoud sit, ja højere, end de virkelig i sig selv ere, naar Kornet er ikkun i maadelig Pris, er vel af den Aarsag, at hannem ej skal gjøres Hinder i at nyde de 100 Rdr. i Pension af Kaldet af den, som faar det. Han tænker desforuden vel ogsaa, at det kan være ham ligemeget, hvor højt en anden skal svare Skatten.

Den 26. Nov. skulde der vaaren afsagt Dom i Hr. Plesners Sag, men saaledes blev indført i Protocollen, at Hr. Borch som Actor blev med Hr. Plesner enig om at opsætte Dommens Afsigelse endnu i 6 Uger, i Henseende at Hr. Plesner ved Supplique af 17. Nov. har frasagt sig sit Kald. — —

Jeg har spurgt, at Hr. Plesner, siden den første indgivne Supplique tillige med hosfulgte Brev til D. H. skal have gjort Contract med Stud. Andreas Bredal om sit Kalds Afstaaelse til ham, og derpaa indgivet en anden Supplique, hvori han skal have meldt, at Provst Friedenreich har overtalt ham til at skrive den første Supplique, hvori han ej har meldt nogen vis Person, og at han ej vilde afstaa sit Kald til nogen anden end bemeldte Bredal. Men hvad sandt er, veed jeg ej tilvisse. Imidlertid har jeg dog,

¹⁾ Disse Lister indgaves den Gang efter Kirkeaarets og ikke som nu efter Calenderaarets Slutning.

siden jeg kjender Hr. Plesners Ustadighed, til min Præcaution ladet kalde Hr. Ullitz, Capellan her i Byen, samt Hr. Peder Engel, hans egen Capellan, som samme Tid var fulgtes her til Byen med Hr. Plesner, at de vilde være overværende for at høre, at Hr. Plesner bad min Søn renskrive sin Suppliqve, siden han selv ej kunde formedelst sine Hænders Svaghed, samt at se, at Hr. Plesner selv underskrev den ligesaavel som Brevet til D. H., og i det øvrige at vidne, at Hr. Plesner bad mig, at jeg vilde med Posten om Morgen derefter bortsende Suppliqven og Brevet til D. H., og derhos recommendere ham, at han, ved D. H.s Paategning og Recommendation til Kongen, kunde nyde de 100 Rdr. til Pension, saa var det ham for Resten lige meget, hvem der fik Kaldet, naar han med det samme kunde faa Ende paa sin Sag. — —

Stege d. 3. Decbr. 1749.

J. Friedenreich.

Under 26. Decbr. 1749 udgik der følgende kgl. Reskript til Biskop Hersleb vedrørende Plesners Ansøgning om Afsked med Pension:

F. 5tus. V. s. G. t. Os er blevet refereret en fra Hr. Johan Philip Plesner, Sognepræst til Hjertebjerg, indkommen Memorial, hvori han andrager, at han efter 24 Aars Tjeneste som Lærer er nu bleven beladt med adskillige Skrøbeligheder, især paa hans Øjne, saa at han ikke kan forestaa sit Embede saaledes, som han ønskede; han ansøger derfor om Afsked og beder om en Pension paa 100 Rdl. aarlig og fri Værelse i Præstegaarden, for at han med Hustru og Børn ikke skal lide Nød. Da som vi af din Erklæring have fornummet, at hans Svaghed især skal hidrøre fra Drik, som tidt skal være udfalden til Excesser og Liderlighed, hvorfor der er anlagt Proces imod ham, hvori snart skal gaa Dom, derhos Du dog, i Henseende til hans fattige Hustru og mange Børn, samt hans forrige gode Tjeneste, beder, at vi ville bønne ham og kalde en anden Præst til Embedet, der aarlig kunde yde Hr. Plesner 100 Rdl.,

saa give vi Dig tilkjende, at endskjønt Supplicanten intet fortjener, saa ville vi dog af Naade tillægge ham 40 Rdl. aarlig af Successor med Adgang til Enkepension af Kaldet for hans Enke, i Fald han vil quittere Embedet. Dog skal det afhænge af ham selv, om han hellere vil oppebie Processens Udfald¹⁾.

Ovenstaaende Reskript gav Anledning til følgende Skrivelse fra Biskoppen til Provsten:

Til Provst Friedenreich.

Hvad Hs. K. Maj. har allern. fundet for godt paa Hr. Plesners allerund. Ansøgning at resolvare, det ville D. V. behage baade selv at erfare af hosfølgende Copi af det kgl. Reskript de dato 26. Dec., saa og det kundgjøre vidnesfast for Hr. Plesner, saa og ham tillige indkalde til den holdende Provsteret til en vis Dag og Time, at han der skriftlig og mundtlig giver sit categoriske Svar, hvad heller han vil antage den Pension, som Hs. Maj. vil forunde ham, og tillige den tilbudne Naade, at hans Enke efter hans Dage kan nyde den sædvanlige Pension af Kaldet, eller han vil exponere sig selv den Hazard at skille sig ved alt, og sin Enke ved Pension, naar Dom skulde gaa ham imod. Saa snart han derpaa positive har givet sin Erklæring, saa maa det mig indberettes til videre allerund. Anmeldelse; og ifald han forlanger Dom, da maa dermed ikke længere forhales. Han kan selv af det kgl. Reskript se, at jeg indstændig og bevægelig har recommenderet hans Ansøgning, skjønt jeg ikke turde understaa mig at fortie den Omstændighed, som er al Verden bekjendt, og derved ansees som den, der vilde ved falsk Erklæring bedrage Kongen. Det havde ogsaa bekommet mig ilde, om jeg det havde gjort; thi jeg maatte fornemme, at hans Excesser vare allerede forud bekjendte, ja mere end jeg nogen Tid havde vidst. Vil han tillige med sin Acceptation indsende en bevægelig Suppliche

¹⁾ Sjel. Tegn. LXXVI, Fol. 463. Ovenfor meddelt i lidt forkortet Skikkelse.

om Pensionens Forbedring, da skal den trolig blive indsendt og recommenderet; men videre kan jeg ikke gjøre. — Den 31. Dec. 1749.

Om Sagens videre Gang underrettes vi ved følgende Erklæring:

Saasom Hr. Plesner ikke endnu havde, efter gjorte Løfte ved sidste Provsteret, indgivet sit skriftlige Svar paa H. Kgl. Maj.s allern. Resolution angaaende hans Supplique om sit Kalds Afstaaelse og Pension af Kaldet at nyde, saa forføjede Provsten sig ud til Hr. Plesner for at indhente hans Svar og at indberette samme til H. H. Hr. Biskopen, da Provsten forefandt Hr. Plesner sengeliggende og ganske svag og tillige i ædruelig Tilstand, med devote og velbetænkte Ord givende sit Svar tilkjende udi Overværelse af os tvende underskrevne Præster, som just samme Tid, idag d. 13. Januar, vare komne at besøge Hr. Plesner i hans Svaghed, da Hr. Plesners Svar var dette, at han havde resolveret, ej alene at takke for den af Hs. Majestæt tilbudne Naade, men ogsaa at tage derimod, udi det Haab at, skjønt hans Sag kunde have et dubieux Udfald, saa dog, siden han som en svag og fattig Mand ej havde Evne og Villie til at udføre den, var han fornøjet men den tilbudne Naade, udi Haab, som sagt er, at Hs. Kgl. Maj. allernaadigst bøn-hørte hans Supplique, som han med første Post vilde indsende, om den tilbudne Pensions Forbedrelse. Og at dette saaledes er Hr. Plesners Svar, bekræftes med Haands Underskrift af ham selv og os andre som overværende.

Hjertebjerg d. 13. Januar 1759. Joh. Ph. Plesner.

Gerhard Achthon. Søveren Bygball Bredal.

Dette at være en rigtig Copi testerer.

J. Friedenreich.

Ovenstaaende Declaration, der er affattet af Provst Friedenreich, indsendtes til Biskoppen, ledsaget af følgende Brev:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop!

Efter D. H. H.s Ordre af næstafv. 31. Dec., hvori var indesluttet H. K. Maj.s allern. Resolution paa Hr. Plesners Supplique om sit Kalds Afstaaelse og Pension at nyde, haver jeg for Provsteretten, som blev holden d. 7. Januar sidstafv., indkaldt Hr. Plesner og kundgjort ham H. K. Maj.s allern. Resolution, hvorpaa han begjærede nogle Dages Tid at betænke sig, og lovede til idag med Posten at indsende hans skriftlige Svar til mig; men som det endnu ikke igaar Formiddag var indkommet, rejste jeg ud til ham igaar Eftermiddag for at vide hans Resolution, som ses af hosflg. Copi; thi Originalen blev skreven paa et Blad af et Skiftedokument, som jeg just havde hos mig, saasom der ej var andet Papir i Huset. Endskjønt dette nu er en ren Declaration om at tage mod den tilbudne Naade ved hans Kalds Afstaaelse, saa bad dog Hr. Plesner, at D. H. vilde behage ej at notificere dette i Cancelliet, førend han tillige kunde faa en Supplique færdig, hvorudi han vil acceptere den tilbudne Naade og tillige bede om Pensionens Forbedrelse, hvilken Supplique han lovede at tilsende mig inden idag 8te Dage. — —

Stege d. 14. Januar 1750.

J. Friedenreich.

Under 17. Jan. s. A. svarede Biskop Hersleb: »Jeg vil bie med Forestillingen til idag 8 Dage, om Hr. Plesners Supplique da indløber; men længere hier jeg ikke.«

Den 20. Jan. s. A. indsendte Provsten Hr. Plesners ovenomtalte Ansøgning om Pensionens Forbedring til Biskoppen og bad ham indtrængende at tage sig af den, »at om han (P.) ej skulde nyde de 100 Rdr. fuldt, hannem dog maatte tillægges 80 Rdr., paa det at han, som ejer slet intet, naar hans Gjæld nu ved Kaldets Aftrædelse skal betales, ikke skulde nødes at gribe til Bettelstaven med Kone og Børn, eller og falde formedelst Armod i Fortvivelse.«

Det hele, der opnaaedes, var, at Plesners aarlige Pension

af Elmelunde Kald forøgedes til 50 Rdl. Til hans Eftermand udnævntes, med Forbigaaelse af de tidligere nævnte lysthavende, Nordmanden Hr. Peter Hagen, forhen Kapellan til Leuthens Menighed i Aggershus Stift. Hans Kaldsbrev er dat. 13. Febr. 1750.

Hvad Hr. Plesner angaar, da tog han Bolig i Stege, og oppebar til stort Besvær for Eftermanden¹⁾ den ham tilstaaede Pension til sin Død 21. Dcbr. 1760. Om hans sidste Tid indberetter Provst L. Gram i Stege til Biskop Harboe: »Han var i nogle Uger syg, og, saa vidt jeg kunde skjønne, brugte den Tid vel. Enken²⁾, som til den sidste Stund har vist største Huldskab og Taalmodighed, er ikkun i slette Omstændigheder.«

Nogen Tid efter sin Tiltrædelse af Elmelunde Kald indgav Hagen (25. Aug. 1750) en Klage til Biskoppen over, at Sognets »Bomænd« ikke vilde yde den Præsten i Elmelunde tillagte Kongetiende i Kjærven, ligesom Præstetienden, og heller ikke vilde indlade sig paa en rimelig Accord, som nan havde foreslaaet dem, skjønt der forelaa en af Præsten Jacob Baden i Elmelunde d. 14. Aug. 1702 forhvervet, usvækket Herredstingsdom om, at Bønderne skulde yde al Tienden i Kjærven i Henhold til den kgl. Forordn. af 3. Jan. 1702 om Tiendernes Oppebørsel paa Møen. Endvidere indsendte han Afskrift af et Brev, der viste, at Bønderne ogsaa i Begyndelsen af Hr. Nic. Jægers Embedstid havde forsøgt at gjøre Vanskeligheder.

Hvad der forøvrigt vides om Præsten Hagen, tyder paa, at han har været en brav Mand, der stadig maatte kjæmpe med smaa Kaar, saa længe han var i Elmelunde, navnlig i de 10 Aar, han maatte betale Pension til sin afgaaede Formand. Om hans Befordring til Kjeldby er tidligere talt.

¹⁾ K. S. 4, R. V, 682.

²⁾ Christiana Friderika sl. Plesners kaldes hun.

IV. Borre.

I dette Sognekald var Hr. Jens Engel Præst siden 1720. Under Provst Huulbechs Svaghed havde han 1736 hjulpet ham med Provsteforretningerne¹⁾. Men da Biskop Worm Aaret efter vilde konstituere ham som Viceprovst, undslog han sig, som følgende Brev viser:

Deres Eminence, Højædle og Højærværdige Herre,
Doctor Christen Worm!

Det behagede D. H. H. ved min seneste Opvartning i Kjøbenhavn at udlade sig for mig med de Tanker at ville konstituere mig til Viceprovst paa Møens Land. Det samme, jeg da bad om, er endnu min allerydmygste Begjæring, at D. H. H. vil have den Naade og Godhed for mig. at se mig derfor forskaanet. Jeg veed, det er min Pligt og Skyldighed hørsommeligst at adlyde og efterleve, hvad D. H. H. som min Øvrighed befaler mig; men som min svage Helbred og svare Tilfælde tillader mig ingenlunde at tage derimod, vil jeg allerydmygst formode, D. H. H. ikke ugunstig anser, at jeg excuserer mig. Jeg forbliver (osv.)

Borre d. 9. Juli 1737.

J. Engel.

Da Biskop Hersleb efter sin Tiltrædelse forlangte Oplysninger om Borre Kald, indgav Hr. Engel følgende Beretning:

Efter D. H. Højærv.s Befaling angaaende mit af Gud og Kongen anbetroede Kald indleveres herved efterfølgende.

1. Kaldets Navn er Borre, hvortil er 62 Decimantes foruden 8 smaa Ejendoms-Bønder i Borre By, af hvilke nogle besidder ikkun 4, andre 5 Skp. Hartkorn. I Sognet findes nu 80 Husmænd og Huskvinder, 44 Inderster, saa at Kommunikanternes Tal er i dette Aar 379.

2. Jus vocandi tilhører alene Hs. Kgl. Majestæt.

3. Kaldets Indkomster o. 321 Rdr. (De sædvanlige

¹⁾ Se foran, S. 103.

Indtægtsspecies anføres. Af Kongetienden var der tillagt Præsten 4 Td. Rug og 4 Td. Byg).

4. Borre Kirke ejes af Kongen.

5. Borre Sognepræsters Navne og Orden siden Reformationen, saa vidt som af Breve og gamle Dokumenter samt Folks Beretning kan haves, har været: 1. Hr. Laurits Hansen, som kom til Kaldet 1546 og døde 1582¹⁾. 2. Hr. Morten Hansen, som og fik Elmelunde Sogn til Borre, døde in fine anni 1598. 3. Hr. Niels Hansen Borre²⁾, som først var Hr. Morten Hansens Kapellan, eftersom Hr. Morten var en gammel Mand. der han kom til Kaldet og havde før boet i Sjælland, blev siden, der Kaldene, nemlig Borre og Elmelunde, bleve adskilte, kaldet af sl. Hr. Amtmanden og Statholder Brede Rantzow at være hans Præst til Elmelunde Kirke 1602. Var dog som Kapellan og Sognepræst her i Borre udi 14 Aar. 4. Hr. Anders Abrahamson døde 1623³⁾. 5. Hr. Peder Eylersen var Præst i 1 Aar og blev kaldet herfra til Holsten. 6. Hr. Hans Andersen blev kaldet 1624, var Præst i 10 Aar og blev derefter afsat 1634. 7. Hr. Hans Pedersen var Kapellan udi Stege i mange Aar; blev i sin Alderdom derfra kaldet her til Sognet, hvor han var Præst i 6 Aar; døde 1640. 8. Mag. Engel Lucii Søn var Kapellan udi Stege i 7 Aar, blev Allehelgensdag 1640 kaldet her til Sognet at være Sognepræst⁴⁾. Døde 1652 og begravedes Allehelgensdag. 9. Hr. Herman Hansen Steen var Mag. Engels Kapellan i 3 Maaneder. Efter hans Død blev han Sognepræst her til Stedet og døde i Aug. 1655. 10. Hr. Peder Olufsen var Kapellan hos sl. Hr. Niels Frantsen udi Magleby, hvorfra han blev kaldet til Borre Domin. 10 a Trin. Ao. 1655;⁵⁾

¹⁾ Af N. k. S. IV, 404 ses, at Mandens rette Navn var Laurits Jensen, og at han endnu 1584 var med at udstede Hyldingsfuldmagten.

²⁾ Af N. k. S. V, 38 ses, at Borre Præstegaard er brændt 1595 i Hr. Niels's Tid.

³⁾ Se N. k. S. V, 149.

⁴⁾ Personalhist. Tidsskr. III, 268. N. k. S. I, 505.

⁵⁾ Se N. k. S. V, 341.

døde 1692 d. 3. Januarii. 11. Hr. Peder Jacobsen Baden var Hr. Peder Olufsens Medtjener, hvortil han blev kaldet 1687, succederede i Kaldet 1692 og døde 10. Decbr. 1706. 12. Hr. Niels Brandt kom efter Hr. Peder Baden og var Præst i 14 Aar. Han døde 11. Marts 1720. 12. Jens Engel blev in Martio 1720 kaldet til Præst for denne Menighed.

6. I Borre er en Skole, byggt for Sognets Ungdom af Hs. Kgl. Maj., og ved samme er en Skoleholder, som ikke er Studiosus, navnlig Peder Lützwow.

7. Ved Præstekaldet er ingen Enkebolig, men en Enke, til hvilken Præsten aarlig af Kaldet penseser 16 Rdr. 4 Mk.

8. Ved Borre Kald ingenslags Stiftelse, Legat osv.

9. Ingen Annexgaard; men til Præstegaarden kan de 2de Aar saas Rug aarlig 11 Td. og Byg 11 Td.; men det 3die Aar noget ringere, saasom Markerne ikke ere lige store.

10. Af Breve og Dokumenter, Kaldet tilhørende, har jeg ved min Ankomst til Kaldet ikke fundet det allerringeste for mig.

11. Degnekaldets Indkomster, naar Pension til Skolen i Stege bliver fradraget, er efter nu værende Degns, Conrad Ratckens, Beretning o. 92 Rdr. Desuden ligger til Degneboligen Jord af Hartkorn 4 Skp. 2 Fd. 2 Alb.

Borre 9. Sept. 1738.

Jens Engel.

Fra Hr. Engels Tid findes i Bispearkivet følgende Dokument:

Niels Lund, Borgmester i Roskilde, Stiftsskriver i Sjælands Stift og Forvalter ved Roskilde Domkirke, kjendes og hermed vitterligt gjør, at jeg haver stedt og fæstet, som jeg og paa Hs. Kgl. Maj.s beholdne Kirkers i Sjælands Stift høje tilforordnede Forsvars Behag hermed steder og fæster til meget ærværdige og vellærde Mand, Hr. Jens Engel, Sognepræst til Borre Kirke paa Møen, en bem. Kirkes Jord, som hans Formænd i Embedet for ham i Brug og Fæste haft haver, anslagen i nye Matricul for 6^{1/2} Td. Hartkorn, at velbem. Hr. Jens Engel samme Jord maa i Brug og

Fæste have, nyde og beholde, saa længe han lever og Præsteembedet i Borre Menighed betjener, med saadanne Vilkaaar, at han svarer og udreder deraf alle kgl. Skatter og Paabud¹⁾, som nu ere eller herefter blive paabudne, til rette Tid, hvad Navn de have kunde; at han enten svarer den sædvanlige Landgjeld deraf, som deraf ganget haver eller bør gange, eller og der i Steden for holder Brød og Vin, samt anskaffer Voxlys til Borre Kirke; at han holder Jorden i god Hævd og Dyrkning, ej forværre eller formindsker; og som det er en øde Jord uden Bygning og Besætning, saa svarer han ikke heller ved Fratrædelsen til nogen Fald, Sæd eller Besætning til samme Jord. I øvrigt, saa vidt dette Fæste angaar, retter han sig efter Loven og Forordningerne. Til Indfæstning betaler han to Slettedaler, som Kirken i dens Regnskab til 1. Maj 1721 til Indtægt beregnes. Til Stadfæstelse under min Haand og Segl. Roskilde d. 9. Januar 1721. N. Lunde.

Ovenstaaende Fæstebrev findes som Bilag til et Brev af 20. Nov. 1736 fra Hr. Jens Engel til N. Lundes Eftermand, Borgmester og Stiftsskriver Morten Munthe i Roskilde, hvoraf ses, at Hr. Engel havde valgt det Alternativ at forsyne Borre Kirke med Vin, Brød og Alterlys, men at han efter 3 Aars Forløb havde fundet det for tungt at beholde Jorden paa den Maade, hvorfor han havde frasagt sig den, men var dog paa indstændig Anmodning af Niels Lunde og den daværende Ridefoged paa Møen, Peter Ratcken, gaaet ind paa at beholde Jorden, da ingen anden vilde eller kunde overtage den, mod at han fik Godtgjørelse for Leveringen af Brød, Vin og Alterlys, uden derfor at paa-tage sig at svare Landgilde. Han havde imidlertid ikke efter sin Begjæring faaet nyt Fæstebrev, og nu, da der var kommet en ny Stiftsskriver, stod han Fare for at blive tvungen til at betale Landgilde af Jorden for alle de forløbne Aar, skjönt afd. N. Lunde ved Ed havde bekræftet,

¹⁾ Dertil hørte 2 Rd. 4 Mk. aarlig Kirketiende af Jorden.

at den aldrig skulde blive forlangt af ham, noget den af-døde Stiftsskriver ogsaa havde holdt, saa længe han levede.

Følgende Brev til Biskop Hersleb fra Hr. Engel giver os et lille Indblik i Præstegaardsforholdene i Borre.

Deres Eminence (osv.)!

Siden nærværende Studiosus, Monsieur Bredal, som nu paa et Aars Tid af og til har været paa Møen, og i den Tid tit og ofte besøgt mit Hus, har han ved den Lejlighed fattet Inclination for min ældste Datter, hvorudover, som jeg nu ikke alene har opnaaet mine 60 Aar, men endog er incommoderet jevnlig baade af Podagra saa og af et andet langt farligere Tilfælde, og derfor, for at se min Menighed des bedre forsynet og mig i min Alderdom og skrøbelige Tilstand nogenledes soulageret, er jeg foraarsaget at se mig om en Medhjælper, hvorfor jeg allerydmygst tager mig den Frihed at foreslaa bemeldte Monsr. Bredal, ifald det ikke skulde være D. E. imod, eller D. E. skulde finde noget anstødeligt derudi, i Henseende til den Ed han efter Forordningen skal aflægge; thi jeg kan forsikre, at han forhen, førend jeg nogen Tid tænkte paa at ville antage ham til en Medhjælper i mit Embede, havde fattet Kjærlighed til min Datter. Dette jeg ikke har villet dølge for D. E., men følger den rene Sandhed. Udbeder mig derfor herudi allerydmygst D. E.s højgunstige Betænkning. — —

Borre d. 25. Juli 1742.

J. Engel.

Ifølge en senere indsendt Døbeattest, udstedt af Præsten Abildgaard i Røraas, var Søren Bredal, Søn af Direktør Hans Bredal, født i Røraas d. 1. Sept. 1719. Da han altsaa 1742 endnu ikke havde 25 Aars Alderen, maatte han vente 2 Aar, inden han blev ordineret, skjønt han 21. Sept. 1742 blev udnævnt til Hr. Engels Medhjælper i Embedet. Da Engel døde 5. Juni 1748, blev Bredal hans Efterfølger

som Sognepræst i Borre. Et Par tidligere (K. S. 4. R. V, 702 f. 717 ff.) meddelte Breve fra ham tyde paa, at han har været en alvorlig og nidkær Præst.

V. Magleby.

I Aaret 1710 blev Hans (Nielsen) Aggerup Præst i Magleby. Om de Ubehageligheder, som han havde med sin Degn, er tidligere talt¹⁾. Ogsaa med Sognemændene havde han Stridigheder, uden at der i noget af Tilfældene, saa vidt vi kunne se, egentlig falder nogen Skyld paa Præsten.

Bønderne i Magleby Sogn havde 1719 fæstet Sognets Konge- og Kirketiende mod en vis aarlig Afgift (30 Td. 6. Skp. Rug, 40 Tdr. Byg og 14 Tdr. Havre). Deraf tog de senere Anledning til at nægte at yde Præsten hele Kvægtienden, som han hidtil plejede at oppebære. Da de under 2. Okt. 1731 havde indgivet en Forestilling til Amtmand C. U. Lützow for at begrunde denne Nægtelse, sendte Amtmanden deres Skrivelse til Præsten Aggerup og udbad sig hans Erklæring, der herefter følger:

Høyædle og Velbaarne Hr. Etats Raad og Amtmand
von Lützow.

At ieg efter Velbaarne Herres Befaling ydmygst maa give min Erklæring paa mine Sognemænds indgivne Memorial, hvorudi de andrager, at de af mig skal være fornærmede, i det ieg af Qvægtiende fordrer hver 10de Stykke, da ihvorvel de efter deres Memorial aldrig haver paastaaed noget at fremviises af mig derfor, synes mig, dette kand være mig Adkomst nok dertil, om end aldrig anden Adkomst var: 1. At ieg intet har fordret eller nydt meere end mine Formænd for mig saavel i Kaldet som paa Møens Land og heele Sællands Stift. 2. At Kongerne selv, høylovligst af Ihukommelse, den eene efter den anden haver fornyet slige

¹⁾ K. S. 4. R. V, 683 ff.

Præsteskabet allernaadigst givne Privilegier her i Sællands Stift, som Stifts Øvrighed haver i Forvaring. 3. At Stifts Øvrighed selv i en Skrivelse til Sognepræsten i Borre i lige Henseende af dato d. 18. April 1727 har decideret i den Sag saaledes, at det er en let Sag at forekomme, saasom det er u-stridigt, at den gandske Qvæg-tiende tilkommer Præsterne i Sællands Stift. 4. At aldrig nogen enten paa Kongens eller Kirkens Vegne har fordret den Tiende af Sognemændene, som ellers efter Loven vel havde skeed, om den ikke havde været allernaadigst forundt Præsteskabet; Thi den Tiende, som Sognemændene paastaaer at have i Fæste og at svare i reede Penge, er ickun Kongetienden, som kand sees af den allernaadigste Forordning om Møen, dat. 3. Jan. 1702, dens 1ste Art. 5. Er Herreds-Fogden, Mons. von Ham, for sin u-grundede Dom, da hand for 4 Aar siden tildømte ickun Hr. Jens Engel i Borre hver 30te Stykke, bleven af det vellovlige Landsting mulcteret paa 16 Rdlr., hvilket jeg har forklaret for en Mand af hver Bye, som d. 28. Sept. sidstafvigte kom til mig, og dette u-agtet beskylder de mig saa skammelig, at ieg har fornærmet dem i Qvæg-tiendens Oppebærelse. Hvad meere Beviis skulde da behøves for Præsteskabet, at Qvæg-tienden er dem privilegered, end det, at de saa længe har haft frie Hænder at oppebære den alleene? Over alt kunde det intet hiælpe Bønderne, om Qvæg-tienden skulde deeles; dog synes mange iblandt dem saa sindede, at endskiøndt de selv ingen Fordeel kan nyde derved, var det dem dog nock, om de kunde have den Fornøjelse at see deres Lærere miste det. Saa har ieg da større Aarsag underdanigst at bede, Deres Velbaarenhed vilde være saa gunstig at stille saadan U-roe og lade disse underskrevne Mænd sige, hvo der enten iblandt dem selv eller af andre fører dem paa saadanne U-rimeligheder, og til saa haardelig at angribe deres Lærere; Hvilket ieg vil haabe og ydmygt bede ické maa gaa dem ustraffet af, til Exempel for andre herefter, og at Deres Velbaarenhed haver den Naade for

os fattige Præster i dette Ham allernaadigst anbetroede Amt, at handthæve os, at vi kand nyde det Brød. Gud og Kongen har givet os, med Stilhed og Fred. Jeg forbliver
 Højædle og Velbaarne Hr. Etats-Raads og Amtmands
 ydmygste Tiener
 H. Aggerup.

Under 25. Okt. 1731 henvendte et Par af Magleby Sogns Mænd sig paa hele Sognets Vegne til Stiftsøvrigheden om Sagen, men fik allerede Dagen efter den Resolution, at »Præsterne af Sjællands Stift have fra Arilds Tid været benaadede med den ganske Kvægtiende falden i deres Sogne, uden deraf at lægge noget fra sig enten til Kongen eller Kirken.«

Nogle Aar derefter døde Hr. Hans Aggerup, hvorom følgende Brev fra Provsten paa Møen til Biskop Worm forendes:

Højædle og Høyærværdige Hr. Biskop!

Gifvis Deris Høyærværdighed hermed ydmygst til kiende, at forrige Sogne-Præst i Maglebye paa Møens Land, Hr. Hans Aggerup, er d. 21 Dec: ved Døden afgangen fra Kongens Kald, og har efterladt sig et bedrøveligt Huus med siu faderløse og moderløse Børn, iblant hvilke de 4 Mindste ere endnu uopfødde og umyndige, saa at dersom iche Personell Capellanen Hr. Hans Wandal motte efter allerunderdanigst Ansøgning nyde det, saa maatte de ælendige Børn adspredis iblandt fremmede; derfor Deris Højædle Høyærværdighed ombedis aller ydmygst, ville have Naade for denne ansøgende Hr. Wandals Forfremmelse til dette vacante Kald, hvor udi hand har tient med al god Troskab i Lærdom og Lefnet ofver 7 Aar; thi dersom D. H. hielper denne Mand til dette Kald, saa hielper Hand og de mange smaa Fader- og Moderløse til Fader og Moder igien i denne deris hiulpne Svoger. — —

Steege d. 21. Decembr. 1734.

J. Huulbech.

Den i dette Brev omtalte Hr. Hans Wandal havde siden 1728 været Kapellan i Magleby. Den 20. Sept. 1730 havde han ægtet Hr. Hans Aggerups Datter Birgitte Christine, og under 21. Januar 1735 blev han kaldet til Sognepræst i Magleby. Fra hans Haand haves følgende Indberetning til Biskop Hersleb:

Magleby paa Møen.

1. Derudi 90 Decimantes, 50 Huse, o. 500 Kommunikanter.

2. Jus vocandi er vor allernaadigste Konges.

3. Kaldets Indkomster: Korntiende o. 250 Td. Prisen derpaa kan sættes til 208 Rdr. Kvægtiende o. 70 Rdr. Højtidsoffer 64 Rdr. Accidenser o. 50 Rdr. Saaledes bliver Indkomsterne o. 392 Rdr. og naar Avlingen medregnes 400—450 Rdr.

4. Her er ikkun én Kirke, som er Kongens.

5. Series Pastorum: 1. Hr. Jesper Christensen, der siden blev Præst og Provst i Stege. 2. Hr. Jens Nielsen, der var Hr. Jespers Kapellan; siges at have været Sognepræst henimod 60 Aar. 3. Hr. Niels Frantsen Bruun var Hr. Jens Nielsens Kapellan og Præst her i Magleby næsten 66 Aar. Døde 1676, 92 Aar gl. 4. Hr. Christian Normand var Hr. Niels Bruuns Kapellan og siden Sognepræst i 8 Aar. Blev for nogle Forseelser removeret og døde strax. 5. Hr. Peder Lund blev formedelst chartam famosam, som han havde været Autor til i sine Studenteraar, og siden blev overbevist ham, i sit Embedes 2det Aar afsat. 6. Hr. Hans Svendsen Hetting, der var først Kapellan i Ringsted 13 Aar, blev her Sognepræst 1685. Døde 1710 i sit 69de Aar. 7. Hans Nielsen Aggerup var foruden 3 Aar, han havde været Kapellan i Sjælland, her ved Menigheden Kapellan i 5 Aar. Blev Sognepræst 1710, døde 1734 i sit 59de Aar. 8. Jeg Hans Wandal var først Kapellan her i Magleby paa 7de Aar og saaledes den 5te Kapellan, der succederede

deres Sognepræst her i Menigheden. Blev Sognepræst 1735 først i Aaret. Er 37 Aar gl.

6. Degnekaldets Indkomster, naar Pensionen til Stege Skole fradrages, er o. 112 Rdr. Degnen hedder Mogens Hillerøe. Er nu paa 35te Aar. Har Degnebolig, men ingen Jord.

7. Her i Sognet er 2 Kongens Skoler, hvorudi ingen af Skoleholderne er Studiosus. Den ene, i Magleby, navnlig Frants Tarum, er 50 Aar gl. og kom strax til at være Skoleholder, da Skolen blev indrettet. Den anden, i Mandemark, navnlig Anders Nielsen, er 25 à 26 Aar gl., blev til Skoleholder antaget 1734 in Aprili.

8. Enke er her ikke i Kaldet. Hvor stor Pension her er givet, vides heller ikke videre, end at min sl. Formand og Svigerfader talte om, at hans Kone-Moder havde saa godt som 40 Rdr.

9. Her er ingen Slags Stiftelse, Legat eller Donation.

10. Præstegaarden kan regnes i Sæd af alle Slags til noget over 30 Tdr.

11. Breve og Dokumenter findes ingen af.

Magleby paa Møen d. 13. Okt. 1738.

H. Wandal.

Hvad den ovenfor meddelte Præstelige angaar, kan bemærkes, at blandt Abildgaards Tegninger af gamle Ligstene findes en over Anders Ebbesen, der i Middelalderen var Præst i Magleby¹⁾. I Reformationstiden (1536) var Hr. Hans Stolt Præst her²⁾. Om den ældgamle Hr. Niels Frandsen Bruun kan meddeles følgende. Han var en Søn af Hr. Frands Madsen (Br.), Præst i Stouby og Hornum samt Broder til M. Anders Frandsen Br., Præst i Haarlev og Himlingøje, der udførlig er omtalt i K. S. 3. R. II, 8 ff. 1607 forekommer Niels Frandsen Br. som Discipel i Herlufsholm Skoles Mesterlektie, fra hvilken han 1609 af den daværende Rektor, Jesper Brochmand, blev dimitteret til

¹⁾ Antiquariske Annaler I, 153. Paludan, Møen I 494—5.

²⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 44.

Universitetet¹⁾. Som Præst i Magleby ramtes han 2 Gange (1634 og 1651) af den Ulykke, at hans Præstegaard gik op i Luer²⁾. Siden gennemgik han Svenskekrigens haarde Trængsler³⁾. Om hans Død findes følgende i Magleby Kirkebog:

»1676 d. 21. Januar jordet hæderlig og vellærd Mand, Hr. Niels Frantzen Bruun, Sognepræst til Magleby Menighed, udi hans Alders andet og halvfemsindstyvende Aar og Præsteembedes Aar over femte til tredsindstyvende Aar; og manglede ikke paa Hørelse, Syn, Tand eller Gang; gad tæret sin Mad.«

Følgende Kongebrev, hvorved der beskikkedes ham en Kapellan, findes i »Sjælandske Register«:

Christian Jacobsen Norman fik Brev anlangende Magleby Capellani og Kald paa Møen.

F. 3.

G. a. v. at eftersom vi naadigst erfarer, hvorledes Sognepræsten til Magleby paa vort Land Møen, hæderlig og vellærd Hr. Niels Frantzen, formedelst sin høje Alderdom og besværlige Maal skal foraarsages en Capellan at holde: da haver vi allernaadigst bevilget og forordnet, saa og hermed bevilger og forordner, at hæderlig og vellærd Christian Jacobsen Norman maa og skal være forskrevne Hr. Niels Frantzens Capellan udi forskrevne hans Embedes Forretning, naar han formedelst sin Svaghed det ej selv kan forrette, saa fremt han efter foregaaende Examen dertil dygtig befindes. Og dersom bemeldte Christian Jacobsen Norman i samme sit Capellans Embede i Levned og Lærdom sig tilbørligen forholder, maa og skal han bemeldte nuværende Sognepræst der sammesteds, naar han enten ved Døden afgaar, eller Kaldet i andre Maader ledigt vorder, udi Embedet succedere. Forbydendes etc. Hafniæ den 21. Juni Ao. 1669.

¹⁾ Leth og Wad, Dimitt. fra Herlufsholm, S. 12.

²⁾ Sjæl. Tegn. 5 Juni 1634 og Sjæl. Reg. 20. Febr. 1651.

³⁾ Se N. k. S. V, 336 f. 340 f.

I »Museum, Tidsskrift for Historie i Geografi« 1893 I, 250. 280—1 findes fortalt en kuriøs Historie om, hvorledes Hr. Niels Frandsen uden egen Medvirkning fik denne Kapellan, som han trods sin høje Alder ikke trængte til¹⁾ Naar Kongetienden kort efter tillagdes Kapellanen, var det sikkert en Indrømmelse fra Regjeringen til Sognepræsten, der saaledes slap for at lønne en Kapellan, han ikke havde forlangt.

Da ovennævnte Hr. Hans Wandal døde 1747, blev Nordmanden Gerhard Achthon hans Eftermand. Han havde tidligere været uordineret Kateket ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn under Sognepræst Hr. Nicolai Brodersen, der vistnok har haft megen Indflydelse paa ham. I alt Fald tilhørte Achthon samme alvorlige, pietistiske Retning som Brodersen. Forholdene paa Møen synes ikke ret at have tiltalt ham, og han gjorde flere Anstrængelser for at komme tilbage til Kjøbenhavn. Saaledes prædikede han 1763 for Kongen paa Fredensborg, og et Par Aar efter indgav han følgende Andragende til Biskop Harboe:

Højædle, Højærværdige, Højgunstige Hr. Biskop!

Da sal. Provst Bützow var død, tog jeg mig den Frihed at tilskrive D. Højærv. angaaende Helliggejstes Sognekald, under Dato 26. Juli 1763²⁾. Fremdeles da Hr. Bildsø³⁾ og Mag. Block⁴⁾ bleve kaldede til Biskopper, og Prof. Leth⁵⁾ ikke længe derefter døde, og saaledes 3 Embeder paa een Tid bleve ledige, fordristede jeg mig igjen d. 4. Sept. 1764

1) Det er imidlertid urigtigt, naar der sammesteds antages, at Hr. Niels Frandsen døde 1671.

2) Efter Stiftsprovst H. C. Bützows Død blev Jens Hegelund, Præst ved Helliggeistes Kirke, hans Eftermand ved Frue Kirke.

3) P. M. Bildsø, Sognepræst ved Holmens Kirke, blev 1764 Biskop i Aarhus.

4) J. C. Bloch, Slotspræst i Kbhvn., blev 1764 Biskop i Ribe.

5) Chr. Langemach Leth, Sognepræst ved Trinitatis Kirke, døde 19. Aug. 1764.

at tilskrive højærværdige Velynder angaaende samme Mænds ledige blevne Stationer, hvilket jeg, da Holmens var bortgivet, atter foretog mig i mit Brev af 19. Februar næstafvig i Henseende til de 2de andre uforsynede Kald. Hvordan mine underdanige Skrivelser af D. H. ere blevne optagne, hvorvidt De har behaget at reflectere paa samme, og om De har foretaget sig nogen Umage for min ringe Person i de omskrevne Materier, har jeg ingen Efterretning om, alene jeg har i Herren det bedste Haab. Nu Trinitatis Sognekald atter er ledigt¹), adresserer jeg mig paa ny igjen i allerstørste Ærbødighed og med hjertelig Tillid til min højstelskte Hr. Biskop, Fader og Ven i vor fælles Frelser, bedende, om De finder Lyst og Lejlighed dertil, da at tale et Ord paa behørige Steder til min Fordel. især hos Hs. Exc. Hr. Gehejmeraad Thott, som uden Tvivl er Deres oprigtige Ven. De forrige Gange havde ieg tillige tilskrevet D. Exc. Hr. Gehejmeraad Greve Moltke og Hr. Gehejmeraad Thott, men ingen Memorial indleveret enten om det ene eller om det andet. Dennesinde, indleverer jeg heller ingen, vover ej heller at tilskrive nogen uden D. Højærv. Jeg burde vel at have skrevet før, naar saadant var min Hensigt; men dels er jeg bleven hindret ved en vigtig Forretning, neml. at forberede en Delinquentinde af Hjertebjerg Sogn, som havde forlangt og udvalgt mig dertil, til Døden og at følge samme til Retterstedet, hvilket skete afvigte 19. Dec. (da jeg havde den Glæde at se og erfare hende dø som en benaadet Synderinde i Jesu Christi Tro), hvilken Affaire visselig kostede mig mange Rejser, megen Vaagen og Beden, megen Strid og Kamp; dels har jeg i alle disse Søn- og Helligdage prædiket selv, og kunde saaledes ikke skrive før, end vanskelig nok idag; men jeg haaber, at, er Sagen Herren velbehagelig, kommer jeg betids nok. At igjentage, hvad jeg i mine forrige Breve har meldt, angaaende enten mine bevægende Aarsager til at

¹) Leths Eftermand Gerhard Treschow døde allerede 20. Nov. 1765.

søge Forflyttelse, og en saadan Forflyttelse, eller mine Omstændigheder, mit Sinds Beskaffenhed, mine Hensigter, Øjemed, med videre, er uden al Tvivl uforfødt; thi dels er det Ting, som D. Højærv. vel erindrer sig, dels vilde saadan Igjentagelse ikkun virke lidet eller intet, hvis De forresten ingen Credit eller Tillid i Herren skulde have for og til mig ringe.

Jeg ønsker min højærværdige Hr. Biskop i det nn anstundende nye Aar overflødig Velsignelse, Trøst, Hjælp og Kraft paa Sjæl og Legeme (osv.)

Magleby d. 31. Dec. 1765.

Gerhard Achthon.

Heller ikke denne Gang naaede Hr. Achthon sit Ønske om at komme til Kjøbenhavn. Han maatte forblive i Magleby indtil sin Død 1785.

VI. Fanefjord.

Den 9. Jan. 1733 blev Ancher Borch, hidtil Hører ved Frue Skole i Kjøbenhavn, kaldet til Sognepræst i Fanefjord eller Søndersogn. Om hans Formands Død findes følgende Brev til Biskop Worm:

Høyædle og Høyærværdige Hr. Biskop!

For D. H. maa ieg sørgelig give tilkiende, at dend gode Guds Mand, forrige Sogne-Præst til Phanefjords Meenighed, Sl. Hr. Oluf Langsted, er ved Døden afgangen næst afvigte Søndag d. 7de Dec. om Natten der efter¹⁾; hvorefter ieg førstkommende Søndag skal, om Gud vil, reyse der ud til Kirchen og giøre Bøn for en ny Efterkommere. Kaldet er icke under Jure Patronatus. — —

Stege d. 9. Dec. 1732.

J. Huulbech.

Den af Borch indgivne Beretning om Embedet lyder saaledes:

---

¹⁾ Altsaa d. 8. December, som det ogsaa ses af et senere Brev.

Til underdanigst Forklaring om det mig af Gud og Kongen betroede Kald og Kalds Indkomster indsendes efter D. H. Højærv. Befaling følgende.

1. Kaldet nævnes Søndersogn eller Fanefjord, har Decimantes 85, Husmænd 91, Inderster, gamle, fattige og Almisser (!) indberegnede, 68. Kommunikanternes Tal aarlig imod 580.

2. Ingen uden D. K. Maj. har Jus vocandi.

3. Kaldets Indkomster: a. Tiendens Beløb: Rug 95 Td. à 1 Rdr. Byg 100 Td. à 1 Rdr. Havre 34 Td. á 3 Mk. Hvede 9 Td. à 1 Rdr. 2 Mk. Ærter 11 Td. à 1 Rdl. Lam, Kalve, Føl o. 90 Stykker à 3 Mk. Gjæs o. 120 à 12 Sk. Høns 85 Par à 8 Sk. Bistader kan somme Aaringer falde et eller to, 1 Rdr. 4 Mk. Højtidsoffer o. 72 Rdr. Accidenser o. 60 Rdr. I alt 435 Rdr. 5 Mk.

4. Ikkun 1 Kirke, som D. K. Maj. ejer, og vedligeholdes under Stiftsskriverens Tilsyn.

5. Om Serie Pastorum findes ganske liden Underretning. a. Den første Præst her paa Stedet, som gamle Folk kan mindes, var Hr. Hans Thomæsen. Efter ham skal være kommen b. Hr. Hans Andersen Sciøtte, hvilken jeg finder i Kirkebogen at have først tjent som Kapellan, men ikkun i 3 Uger; levede der efter i Embedet 53 Aar; døde endelig 1681, efter at han i 5 Aar havde været svag af et Slag og næsten sengeliggende. c. Hr. Niels Jacobsen Kieldorff blev kaldet her til Kapellan i Hr. Hans Sciøttes Svaghed 1676 og døde 1696. d. Mag. Hans Olivarius blev først kaldet til Kapellan for Hr. Niels Kieldorff og efter 3 Maaneders Tjeneste blev Præst i Steden. Døde 1726. e. Hr. Oluf Langsted succederede Mag. Hans Olivarius, blev kaldet 1726, døde 16. Dec.¹⁾ 1732. f. Ancher Borch blev kaldet 9. Jan. 1733; er 37 Aar gammel.

6. I Sognet er 2 kgl. Skoler; til Dame Skole er nylig

¹⁾ 16. Decbr. er ikke Dødsdagen, men Begravelsesdagen.

kaldet Hans Rostrup Studiosus. I Haarbølle Skole har Peder Nielsen været fra Skolens Fundation og er ustuderet.

7. I Kaldet er 2 Enker, den ene af Mag. Hans Olivarius, den anden af Hr. Oluf Langsted. De nyde tilsammen af Kaldet Pension 40 Rdr.

8. Foruden den alm. Anstalt til de fattige Lemmers Underholdning er ingen Stiftelse, Legatum eller Donation til fattige og gudelig Brug.

9. Til Kaldet er ingen Annexgaard, ej heller ved Præstegaarden noget Inventarium. Men derimod, formedelst Avlingens Ringhed, er, ved en kgl. Kommission om Møens Lands Istandsættelse 1696, en afbrudt og øde Bondegaards Jord paa 6 Td. Hartkorn lagt til Præstegaarden under denne Vilkaar, at hver Præst efter hinanden samme skal fæste og deraf svare alle kgl. Skatter ligesom andre Bøndergaarde, saa fremt han samme Jord i sin Tid vil nyde.

10. Breve og Dokumenter Kaldet angaaende fandt jeg ingen for mig uden 2 Kirkebøger og Fæstebrevet om bem. Bondegaards Jord. Men paa det deslige Sager kunde her efter og i Fremtiden findes i bedre Rigtighed, falder min underd. Begjæring til D. H. Højærv., at saadan en Bog af Kirken bekostes, hvori alle Ting, Kirken og Kaldet angaaende, kunde ordentlig indføres.

11. Degnekaldets Indkomster, naar de 8 Tdr. Korn, som til Stege Skole penseres, bliver fradraget, beløber o. 108 Rdr. Degnen hedder Claus Rasmussen Schmidt; har været Studiosus; er kaldet af Biskop Bornemann¹⁾; er 62 Aar gammel. — —

Vollerup d. 12. Sept. 1738

A. Borch.

Følgende Brev meddeles som karakteristisk for Tiden:

Højædle, højærværdige Hr. Biskop!

Da min Slægt og sær gode Ven Hr. Johannes Burserus, Sognepræst i Falster [i Veggerløse], har indstændig

¹⁾ Se Kaldsbrevet i K. S. 4. R. V, 704 ff.

ladet mig bede, at jeg vilde besøge ham, som formedelst Svaghed ikke gjør sig noget langt Haab om Livet, saa finder jeg mig for Venskabs Skyld pligtig at føje hans Begjæring og gjøre en liden Rejse til Falster paa et Par Dages Tid, om D. H. H. dertil vil stede sin Tilladelse. Endskjønt denne Rejse bliver ikkuns kort baade i Henseende til Vejen og Tiden, saa vilde jeg dog ikke foretage mig den uden D. H.s foregaaende Vidskab og Samtykke, saasom det er uden Stiftet, at det ikke af andre skulde fortælles Dem og tilregnes mig, som den der vægrede min Øvrighed den skyldige Ærbødighed. — —

Vollerup Præstegd. paa Møen d. 13. Maj 1744.

A. Borch.

I Anledning af at Beboerne af Lerbæk By i Fanefjord Sogn begjærede Tilladelse til at søge Damsholt Kirke og at lade deres Børn gaa i Ebbelnæs Skole i samme Sogn, gav Præsten A. Borch i Aug. 1750 Biskop Hersleb en lang Udvikling af de Grunde, der efter hans Mening gjorde det utilraadeligt at gaa ind paa dette Forlangende. Foruden denue Udvikling, der er indrettet saaledes, at den, om det skulde være, kunde indsendes til Kancelliet, vedlagde Præsten ogsaa en mere privat Oplysning om de Forhold, der havde foranlediget Bøndernes Andragende, hvilken han bad Biskoppen brænde, naar han havde læst den. Da dette ikke er sket, hidsætte vi en Del af Brevet, der giver et Billede af den Slags Trakasserier, som Præster i ældre Tid ofte var udsatte for, naar de havde været saa uheldige at vække en Storbondes Misfornøjelse.

»Oprindelsen [til dette Andragende] er ikke andet end uforskyldt Had og Picanteri imod mig af Gaardmand og Skovfoged Lars Jacobsen i Lerbæk, paa den ene Side, og af Concipisten Jørgen Lund, som er Consumptions-Forpagter i Stege, paa den anden Side. Og paa det Deres Højærv. maa klarlig se, at jeg ikke siger dette gratis, saa

vilde De gunstigt tillade mig at berette Dem Sagen omstændeligen.

Grunden til Lars Jacobsens Had er denne. Ao. 1743, da Stolestaderne i Phanefjord Kirke skulde inddeles og reguleres efter Byerne, forlangte bemeldte Lars, at en aparte Stol maatte indrømmes for ham og den anden Skovfoged her i Sognet alene, at sidde udi, ligeledes for begge deres Koner en anden aparte Stol alene. Omendskjønt Forvalteren for visse Aarsager inclinerede herudi at føje Lars, kunde jeg dog ikke samtykke deri, dels fordi der var næppe Stolerum nok til Sognefolket, altsaa intet at spille, dels og fordi jeg ansaa det, som det i sig selv var, en narrisk Hofart, der tjente ikkun til at give Forargelse i Kirken, gjøre Splid iblandt Sognefolket, og at vise studium partium hos mig. Derover blev Lars og hans Kone meget stødt paa mig. Ao. 1748 havde samme Lars Skovfoged et Sødskendebarn tjenende hos sig, navnlig Hans Jacobsen. Denne Dreng blev med nogle flere uden Personsanseelse casset fra Confirmation, som jeg ikke andet kunde eller burde gjøre, formedelst hans store Uforstandighed i Guds Kundskab. Derover blev Manden, som af Rigdom, af Magt i Skoven, og den fri Adgang til Kammerherren¹⁾ er modig, og har en endnu modigere Kone, som ophidser ham, mig saa vred, at han efter Raadføring med Kammerherren, som han selv pralede af, fæstede Drengen bort til sin Konebroder i Eblenæs (skjønt kvantsvis; thi han gik dog daglig i Lars Jacobsens Hus og Arbejde), for næste Aar at komme til Confirmation i Damsholt Sogn. Ligeledes bar han sig ad med at fæste sine 2de Døtre bort i Eblenæs i 2 Aar i Rad derefter, uden at lade dem hos mig til Confirmation antegne. Fra den Tid har han sjældent kommet i Phanefjord Kirke, uden naar han skulde gaa til Skrifte og Alters, men med sin ganske Familie søgt Damsholt Kirke, og ved sit Exempel, som iblandt Bønderne er an-

¹⁾ Frederik Christian v. Møsting, Amtmand over Møens Amt 1747—73.

seeligt, viist de andre Byens Folk samme Vej, for at gjøre dem afspændige. Jeg har derved, for Omstændighedernes Skyld, og for ikke at passere for hevgjerrig, holdt mig passiv og ladet, som jeg ikke vidste det. Da nu Hans Majestæt ventedes her ind paa Landet, har han, som jeg siden har erfaret, mere tvunget og truet end overtalt de andre Lerbæks Gaard- og Husfolk til at underskrive den indgivne Memorial. Disse Folk, som de altid behøve Hjælp af Skoven, og med de appuis, som han har, turde de ikke gjøre Skovguden imod. Denne hans Omgang drister jeg mig ikke til vidnefast at faa bevist, saasom ingen Bonde, for ovenmeldte Aarsager, tør knyste imod ham; dog har jeg det ikke selv opdigtet, men en anden, som har hørt det af nogle Lerbæks Folk, har under 4 Øjne sagt mig det. Til denne Memorial at opsætte kunde han ingen finde villigere eller bekvemmere end den anden Hovedperson i denne Act, nemlig Consumptions-Forpagteren Jørgen Lund i Stege, hvilken han vidste at være mig fjendsk, dels fordi jeg i den mig anbefalede Sag procederede imod Hr. Plesner¹⁾, hans Svoger, og, efter hans ukjærlige Dom, vilde skille [ham] fra Brød og Velfærd; dels og fordi han ved en Decision af Amtmanden efter [Rente-]Kammerets Ordre blev frakjendt en ubillig Prætension, som han ifjor gjorde paa mig for Consumption og Familieskat af mine Tærskere. Jeg tvivler og ikke paa, at jo Jørgen Lund har recommenderet Sagen til sin Datter, tjenende Grevinde Moltke²⁾. Jeg sluttede hos mig selv, at D. Højærv. nok vilde undre noget over denne Ansøgning imod mig, derfor har jeg understaaet mig, paa dette løse Blad, at give Dem den rigtige Sammenhæng af Sagen tilkjende.«

Den 25. Novbr. 1757 kaldtes A. Borch til Sognepræst i Vordingborg og Kastrup³⁾, og samme Dag fik Jens

¹⁾ Se foran, S. 261 ff.

²⁾ Kong Frederik V's Yndling Adam Gottlob Moltke til Bregentved, der samme Aar (1750) var ophøjet i Grevestanden.

³⁾ Flere Skrivelser fra ham ere meddelte i K. S. 4. R. V.

Schielderup, residerende Kapellan i Vordingborg, Kaldsbrev som Sognepræst i Fanefjord. Under 4. Febr. 1760 tilskrev denne Biskop Harboe og bad om hans Raad, i Anledning af at han tænkte paa at søge Kapellaniets ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, der var ledigt ved Hr. Heidemarks Død. Som Grund anfører han »den store Gjæld og Vidtløftighed paa 1200 Rdl. tillige med mange Vanskeligheder og Omstændigheder, som fører megen Viderværdighed med sig, formedelst Avlingen og Landvæsenet, som jeg er sat udi her paa Stedet ved min Forflytning fra Vordingborg paa min tiltrædende Alderdoms Aar, efter at jeg der havde tjent paa 17de Aar som residerende Capellan.»

Vi vide ikke, hvad Biskop Harboe har raadet til; i ethvert Tilfælde opnaaede Schielderup ikke nogen Forflyttelse, men døde som Præst i Fanefjord 10. Juni 1766¹⁾ Paludan giver følgende Karakteristik af ham (Møen I, 511): »Han var en duelig Landmand, tarvelig, rig, men fremfor alt en ulastelig Religionslærer.« Men at han var en duelig Landmand og rig, fremgaar rigtignok ingenlunde af hans eget ovenfor anførte Klagemaal. — Hans Eftermand, Hr. Peder Justesen, der i sin Tid havde været Informator ved Waisenhuset, og siden resid. Kapellan ved Garnisons Kirke i Kjøbenhavn, var her kun i faa Aar. Da han blev svagelig, havde han vist nok Hjælp af den tidligere omtalte theologiske Kandidat Casper Jochum Carstensen, der var født i Sognet og nu Skoleholder i Haarbølle²⁾.

¹⁾ Brev fra Provst Gram til Biskoppen.

²⁾ Se K. S. 4 R. V, 707. 714—5. Da Casper Jochum »Castensen« i Juni 1768 søgte Degnekaldet i Damsholt, skrev han bl. a. til Biskop Harboe: »Da jeg havde gjort mig klar fra Academiet, har jeg siden henslidt min Tid i 26 Aar med at læse for Børn, dels med at conditionere hos adskillige, dels i den kongl. Skole i Haarbølle i Fanefjords Sogn, hvor jeg nu har været paa 5te Aar, og da jeg nu er imod 50 Aar gl. ønskede jeg gjerne at blive be-naadet med et lidt bedre Levebrød, hvoraf jeg kunde ernære mig paa min Alderdom«. — Præsten P. Justesen skrev om ham: »I og under hans Skole-Embedes Førelse har han vist sig meget

I et Brev af ⁴/₁₀ 1769 melder Provst L. Gram til Biskoppen: »Den 1. Oktober døde Hr. Peder Justesen¹⁾ efter et langvarigt Leje af Skjørbugs Vattersot. Det er ønskeligt at faa en ung og kraftig Mand i hans Sted«. I Faneljørd Kirkebog har »den lærde og vittige« Provst ellers ved en Visitats i Aaret 1768 skrevet:

Justesen exponit justo meletemata sensu,
 Justitiæ viam, quam terit ipse, docet;
 Hinc quoque Justitiæ laudem tandemque coronam
 Judicis ex dono post sua justa²⁾ feret.

---

fittig, trofast, redelig og retsindig, prædiker ganske opbyggelig og fører altid et saadant »duus«, stille, exemplarisk og kristelig Levned, at vi nødig vilde miste ham; men naar han paa sin Alderdom kunde faa noget bedre, var det Synd at misunde ham. Dat. Vollerup Præstegaard 3. Juni 1768.

¹⁾ Det er altsaa urigtigt, naar Wiberg har 17. Juli som hans Begravelsesdag.

²⁾ Justa (funebria), Jordefærd.

Randers Helligaandshus.

Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode.

(Slutning.)

Af Stiftamtmand **Stemann.**

III.

Klosterets indre Forhold¹⁾.

Hvor stor Randers Helligaandshuses Formue til de forskellige Tider har været, lader sig kun ufuldstændig angive, desuden veed man jo ikke, hvor meget Stiftelsen Tid efter anden har solgt fra, og om alle de Gaver, hvormed det i forskjellige Testamenter betænkes, virkelig ere komne det til Gode. Kun lige da Klosteret er blevet stiftet og har faaet St. Mortens Kirke, høre vi, at dets faste Indtægter i Nutidens Penge og med disses Kjøbeevne vare c. 220 Kroner. Ved samme Lejlighed oplyses, at Indtægterne tidligere have været meget smaa. Af hvad der spredt foreligger, faar man dog det Indtryk, at Helligaandshuset senere ikke har eiet saa lidt, og det Indblik, man her faar i et Klosters Besiddelser, gjør, at man nok forstaar, at den verdslige Magt paa Reformstionstiden kunde være betænkelig overfor det Omfang, som Klostergodset antog.

Af det længere fraliggende Jordegods nævnes en Gaard

---

¹⁾ Til den Tak for velvillig Imødekommen, som jeg ovenfor, S. 1, Note, har rettet til Forskjellige, maa jeg endnu føie en Tak til cand. mag. J. Lindbæk for den Redebonhed og Ihærdighed, hvormed han har været mig behjælpelig med Undersøgelser i romerske Arkiver og derved gjort det muligt for mig at fremlægge hidtil ukjendte værdifulde Aktstykker.

i Vesterskov i Gjerløv Herred, Nord for Randers¹⁾, fire Gaarde i Hammeløff og en Gaard i Lannæ (Laen) i Glesborg Sogn i Diursland²⁾, tre Gaarde med Skov, Mark, Ager og Eng og et Bol i Lyngaa, Syd for Randers³⁾, en Gaard i Værum Sogn, ligeledes Syd for Randers⁴⁾ tre Gaarde i Thorpe, Nord for Mariager Fjord⁵⁾, en Gaard med Ager, Eng, Skov, Mark, Tørveskjær og Lyngslet i Torlstrop By, Vest for Hobro⁶⁾, en Gaard i Sem, Nord for Randers⁷⁾, en Gaard med Skov, Mark, Ager, Eng, Hede, Mose, Fægang og Fiskevand i Volby, Syd for Frijsenborg⁸⁾, en Gaard i Glesborg og et Bol i Homaa, atter i Grenaa Egnen⁹⁾ »Stenhuset« ved Søen ved Fussingø¹⁰⁾, to Gaarde i Folslev (Fuglslev) henad Ebeltoft til¹¹⁾ og Gaarden Vindbjerglund, Nord for Randers¹²⁾. Foruden disse 20 Gaarde, »Stenhuset« og 2 Bol findes i Dokumenter endnu omtalt en Gaard, hvis Navn og Beliggenhed ikke oplyses¹³⁾, samt en Deel uspecificeret Gods¹²⁾. Overhovedet synes Frederik II's Brev af 1562¹⁴⁾ med disse Udtryk »att ther er mөгitt Godz kommet fraa fortⁿ hospital till Adelen oc andre vore Under- saatte, en part for Kiøb och somt for pant och wdi andre maade hospitalit mett wrette frauendet,« at stadfæste, at Klosterets Eiendomme have været betydelige¹⁵⁾. Endelig

1) Kirkehist. Saml. 4. R. I. 87--88.

2) Tillæg 6.

3) Tillæg 9.

4) Hofmans Fundatser II. 393.

5) Kirkehist. Saml. 4 R. I. 88--89.

6) Tillæg 11.

7) Kirkehist. Saml. 4. R. I. 82.

8) Tillæg 12

9) Ældste danske Arkivregistrarer. II. 107.

10) Danske Mag. 3. Række V. 46.

11) Ny kirkehist. Saml. V. 488.

12) Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535--1550. S. 229.

13) Kirkehist Saml. 4. R. I. 89.

14) Tillæg 16.

15) Det har desværre vist sig umuligt at faa oplyst, hvad Aarhus Hospital 1558 har faaet Lov til at beholde af det gamle Randers Helligaandsgods.

viser samme Konges Brev af 2. Juni 1573¹⁾ at Klosteret har havt Lyngslet og Tørveskjær i Asferg og Kaatrup i Nørhald Herred. Hvor mange af nævnte Eiendomme Klosteret selv dyrkede, findes ikke oplyst. Flere af Gavebrevene anføre udtrykkelig, hvem der i Øjeblikket boede paa Gaardene, og hvilken aarlig Rente og Landgilde deraf svaredes tildels i Naturalier: Rug, Byg, Havre, Smør, Svin, Pligtarbeide, Gjæsteri.

Umiddelbart udenfor Randers By har Helligaandshuset yderligere eiet mindst 5 Enge, 2 Abildgaarde, 2 Kaalgaarde, en Have, en omflydt Holm, 8 Fiskegaarde og Priorens Ladegaard²⁾. Det meste af dette Gods laa ikke langt fra Vesterport, hvorfor det ogsaa er meget forklarligt, at Ladegaarden fandtes netop herude.

Endelig komme vi til Klosters indendoms Jordegods. Her har det havt en Eiendom formentlig paa Vestergrave³⁾. Desuden har det eiet nogle Abildgaarde, Haver og Jorder, flere Borgergaarde, St. Mortens Kirke med dennes Indtægter og den Nord for denne liggende Præstegaardsjord og »Priorgaarden«⁴⁾. Fra 1505 eiede Helligaandshuset den umiddelbart Vest for Klosteret liggende Del af Byens Vold, Grave og Planker⁵⁾.

1) Stadfeldts Beskrivelse over Randers. 282.

2) Stadfeldts »Randers Bys Diplomatarium« 274. Kirkehist. Saml. 4 R. V. 500. Danske Mag. 3 R. V. 23. Tillæg 5, 6, 11 og 16.

3) Tillæg 7 »then rynde oc vandlob, som løber fraa Peder Skalus gyde . . . och nedher ath til then gord . . . som priern vdhi then heliandz hws ibidem nw j være haffver . . . . I Randers Skattebog af 1567 omtales »skalloffgiude« paa Vestergrave, altsaa tæt ved Fjorden.

4) Kirkehist. Saml. 4. R. I. 766 og 4. R. V. 79 og 372. Tillæg 17. — I Randers Tingbøger 1687—88 S. 174—75 og 1691—1693 S. 7, 11 og 20 nævnes en »Hellig Aands Gyde«, der løber nord for og parallel med St. Mortens Kirkegaard fra Øst til Vest og ender blind i Vest. Den maa antages at være det nuværende Intestræde. Randers Hospital oppebærer stadig en Afgift af 5 Kr. 32 Øre »af den forrige Have Nord for St. Mortens Kirke, nu bebygget«.

5) Kirkehist. Saml. 4. R. V. 77.

Selve Klostret har rimeligvis ikke altid ligget paa samme Plads. Da det stiftes, bestaar det kun af Byens ældre uanseelige Helligaandshus, og der er strax Tale om, at der skal bygges mere¹⁾. Da nu Skjødet af 1527 omtaler Salg af et aabenbart nedlagt Helligaandskapel, der ikke en Gang har noget med en Kirkegaard at gjøre, ligger den Slutning formentlig nær, at dette er Byens ældste Helligaandshus, som i Tidens Løb er opgivet, da det er blevet for lille. Det kunde da have været indrettet saaledes, som Brune²⁾ beskriver de allermindste Helligaandshospitaler: et Hus paa en eller to Etager, med hvilket et Kapel var sammenbygget saaledes, at de Syge vare i Stand til at overvære Gudstjenesten. En senere Paategning paa Skjødet af 1527 viser, at Bygningen var et Stenhus, og af Skjødet fremgaar endvidere, at dette har ligget Vest for et Hærstræde, altsaa for den Hovedgade, der endnu gaar igennem Byen og dennes Torv fra Nord til Syd. I Randers gamle Tingbøger³⁾ og Randers gamle Kirkebog⁴⁾ omtales gjentagne Gange et Stenhus Vest for Torvet »imod Nørport«, hvilken sidste laa tæt ved Torvet for Enden af Hærstrædet, imellem nuværende Provstestræde og Fabrikstræde, og det er vist ikke usandsynligt, at der endnu kunde være Rester af dette i Behold her paa dette Strøg i en af Gaardene mellem Torvestræde og lille Skidenstræde.

Hvorom Alting er, saa har det Randers Helligaandshus, der 1505 faar en Del af Byens »Vold, Graffue oc Plancker«, ikke ligget her ved Nørreport. Det er ikke usandsynligt, at det en Gang har været paatænkt at lægge det Nord for den nyopførte St. Mortens Kirke, men ende-

¹⁾ See Tillæg 3* . . . . quod eiusdem capelle fructus adeo tenues erant quod . . . . . illius structuris ac edifiitiis competentibus non suppetebant . . . . *

²⁾ S. 124.

³⁾ f. Ex. Randers Tingbog 1621 den 9. April og 9. Juli.

⁴⁾ Fra c. 1600, S. 15 b.

lig have, om ikke andet, saa hygieiniske Grunde¹⁾ vel gjort Udslaget og foranlediget, at Klostret er blevet lagt umiddelbart indenfor Byens inderste vestlige Grav²⁾. Overenskomsten af 1505 i Forbindelse med Terrainforholdene viser, at det

1) Brune 385, hvor der som Indvending imod at flytte Polignys Helligaandshus ind i Byen 1436 anføres: »le nouvel hôpital etait peu favorable aux malades, n'ayant ni cour, jardin, place, rivière comme en son ancien emplacement, »dont par tems de chaleur et pédimie (épidémie) se pourroient ensuir grants maladies, infections d'air, mortalités et autres inconveniens . . . .«

2) Den middelalderlige Bygning, der er bleven restaureret under Navn af »Helligaandshus fra 1434,« skylder, som tidligere paavist (Kirkehist. Saml. 4. R. V. 68 f. f.), kun et Postulat fra det ukritiske 18de Aarhundrede sit Navn. Husets Størrelse passer ikke til det fattige Helligaandshus fra den første Periode, og Beliggenheden hverken til første eller anden, idet det hverken ligger lige Vest for Hærstrædet eller lige Øst for Graven. Endvidere er der Intet i dets Indretning, der tyder paa et Kloster og Hospital. Tvertimod synes Bygningen med Sal foroven, med Adgang til denne alene udvendig fra (ved »Restaureringen«, der overhovedet er foretaget vilkaarlig, er dette Forhold helt forandret) og Kjøkken fornedet ganske at svare til det Indtryk, man faar af Middelalderens Herregaarde. (»Danmarks Riges Historie« II. 225 og Professor Dr. Jul. Dieffenbacher: »Deutsches Leben im 12ten Jahrhundert.« 134 f. f.). Som Kuriosum kan endnu anføres, at der i den er fundet flere af de oprindelige Privether, der alle vende mod den Plads, der tidligere var Gaardsrum, saa at de altsaa aldrig have kunnet genere Borgerne; endvidere omtales 1542 (Erslev og Mollerup: Danske Kancelliregistr. 1535—50 S. 225) her i Nærheden en Rende, der paa ingen Maade lader til at volde Borgerne Ulempe; altsaa vilde der ikke have været Anledning til herfra 1505 at søge tilveiebragt et forøvrigt umuligt Afløb til Graven. St. Mortens Kirke ligger endelig ikke saa nær, at der er naturlig Grund til, som man har villet, af Beliggenheden at søge nogen Forbindelse mellem de to Bygninger. Sluttelig give Randers Tingbøger Postulaterne fra 18de og 19de Aarhundrede ikke ringeste Medhold. Et Skjøde af 20. Novbr. 1615 viser saaledes, at Bygningen næppe 80 Aar efter Reformationens Indførelse ikke har haft noget Navn, der knyttede den til Helligaandsordenen. Det samme er Tilfældet med Skjøder fra 1671 og 1716. Bygningen kaldes allevegne kun Stenhuset, undertiden tilføies »i Kirkegyden.« Ikke en Gang Ordet Helligaandsgyde forekommer her. — Jeg haaber ved Leilighed at komme nærmere ind paa disse Skjøder.

maa have ligget her. Disse sidste ere nemlig i Byens nordvestlige Del saaledes, at man kun har kunnet skaffe Afløb ud til Graven — hvilket udtrykkelig fordres med Hensyn til en Rende fra Stegerset — naar dette blev meget kort. Stegerset og Refektoriet, hvilke altid laa i meget nær Forbindelse med hinanden, maa derfor have ligget ganske tæt ved Graven. At Sygesalen og Brødrenes Sovesal ligeledes har ligget her, fremgaar deraf, at de Syges og Brødrenes Privether ifølge samme Dokument skulde bygges ud over Graven. Hvor der hos Viollet-le-Duc¹⁾ angives Privether paa Grundrids af Klostre, ligge de altid i Nærheden af Sovesalen, og det er vist urimeligt at betvivle, at man i Randers har taget et lignende Hensyn til de Syge.

For Tiden findes der her (i Nærheden af St. Voldgade) ingen Klosterlevninger, og dette var aabenbart allerede Tilfældet i sidste Halvdel af 16. Aarh. Som tidligere nævnt, lade de ikke til at existere 1558, og i Randers Tingbøger 1587, 1598 og 1599 findes nogle Synsforretninger m. m.²⁾ over Byens Mur og Vold, hvilke ganske rigtigt heller ikke vise mindste Antydning af nogen Klosterlevning op til disse, og det uagtet Synsmændene have passeret hele Terrainet fra Nørreport til Vesterbro, hvor Klostrrets »Mwre oc Husse« efter Overenskomsten af 1505 har ligget. Umiddelbart op til Muren er alting Byjord, og paa denne skal være »IX alen wiidt frii Rum inden muren.« De Bygninger, som Synsmændene træffe paa indenfor Byjorden, ere Staldhuse og andre Udbygninger til Borgergaarde. Umiddelbart Nord for Vesterbro lader der til alene at have været en Vold, hvis Bredde for oven var c. 14 Alen. Indenfor denne løber et Stræde (den nuværende Store Voldgade) til Hou-

¹⁾ Dictionnaire de l'architecture.

²⁾ »Samlinger for jydsk Historie og Topografi« 3. R. II. 203 f. f. Skulde »thet almindelige stræde, som bør ath løbe fra vestre bro och ind adt houmeds gaden« (nysnævnte Samlinger 217) være identisk med den Gade »østher fra wort Closter till beggy Herstradher, søndher oc nar paa Clostheress iord,« til hvis Anlæg Klosteret 1522 havde forpligter sig?

meden, og atter indenfor dette Stræde ligger et Stykke »øde Jord,« før man endelig mod Øst støder paa nærmeste Borgergaard.

Da det imidlertid er bekjendt, at Christian III i Aarhundredets Midte forstærkede Byens Befæstning og anlagde Slotsmøllen, hvorved vitterligt anden Eiendom led Skade¹⁾, saa er der al mulig Grund til at tro, at Klosterbygningerne ere forsvundne ved denne Leilighed, ganske som man har set Eksempler paa adskillige andre Steder²⁾.

Randers Helligaands Kloster har ikke hørt til de største. De mellemstore Helligaandshuse beskrives i Hovedtrækkene saaledes³⁾: der var to Afdelinger; den ene indeholdt den fælles Sovesal, Refektorium og Kapitelsal; den anden, det egentlige Hospital, pleiede at have en stor Sal med Plads til indtil 4 Rækker Senge; efter Guis Regel Cap. XIII skulde der i denne ogsaa kunne holdes Gudstjeneste⁴⁾. Endelig havde de et Kapel med Kirkegaard og en Have med Mur omkring.

Om Indretningen af Randers Helligaandshus foreligger der desværre ikke mange Oplysninger, men ved at supplere disse med, hvad der kjendes andet Steds fra, og med de Vink, som Augustins⁵⁾ og Guis Regler⁶⁾ give, kan den dog gjøres nogenlunde anskuelig. Af Sygesale, der jo

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—1555 S. 256 under Datoen 21. Sept. 1553.

²⁾ I Beaune raseres 1358 en Del og i Vaucouleurs 1375 det aller-meste af Helligaandshusene for at give Plads til disse Byers Mure og Grave. Brune 349 og 403. — I Hildesheim forsvinder to Klosters og et Hospital 1546 og 1547 af samme Grund. Wachsmuth: »Geschichte von Hochstift und Stadt Hildesheim« 155. — I Erfurt skete noget ganske lignende 1550 med et Hospital. Dr. C. Beyer: »Zur Geschichte der Hospitäler und des Armenwesens in Erfurt.« 6. Ligeledes i Lübeck i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede med Gjertruds-Hospitalet og i St. Jørgens-Hospitalet. Dr Brehmer: »Die Befestigungswerke Lübecks.« 73 og 83.

³⁾ Brune. 124.

⁴⁾ Brune. 102.

⁵⁾ M. Heimbucher: »Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche.« I. 446.

⁶⁾ Brune. 85. ff.

maatte være det for Klosteret særligt karakteristiske Lokale, haves endnu flere Prøver. I Moderhuset San Spirito in Sassia udgjør den saaledes et eneste Rum fra Gulv til Tag og har Senge i seks lange Rækker¹⁾. Viollet-le-Duc²⁾ beskriver en Række gamle franske Sygehuse, der ogsaa vise sig at være indrettede væsentligt efter samme Princip. I den lille By Tonnerre's Hospital fra c. 1300, der er det mest storslaaede, er Sygesalen c. 30 Alen bred og c. 150 Alen lang. Den indeholdt 40 Træværksceller, der vare en Slags Alkover, som hver rummede en Seng. I den ene Ende af Salen i en Korrunding var Høialteret under en Hvælving og til hver Side af dette et mindre Kapel. Hospitalsalen optog hele Bygningen fra Jorden lige op til Tagryggen. Langs Væggene var der et Galleri, hvorfra man kunde holde Øje med hver enkelt Seng og aabne Salens store spidsbuede Vinduer. Der var sørget for god Ventilation, og Sengene vare anbragte saaledes, at Lyset ikke kunde genere Lemmerne. Afløbet fra Stiftelsen foregik igjennem to underjordiske Render ud til en Flodarm, som løb tæt forbi. Paa en gammel Afbildning af Helligaandshuset i Dijon³⁾ ser man ogsaa ind i et høit Rum med flere Senge og Vugger, ved Kaminen sidde Fattige og varme sig, paa Taget hænger Klokken, og baade her og paa en Gavl kneiser Ordenskorset.

Nærmere ved vore Grændser, i Lübeck, finde vi endnu den Dag idag et udmærket Exempel paa en Helligaands-Sygestue. Fra et Torv gaar man igjennem et stort Kapel lige ind til denne, der udgjør et eneste meget høit Rum. For Øieblikket bor 128 Lemmer af begge Kjøen i denne Sal anbragte i 4 lange Rækker aflukkede Soverum. En endnu eksisterende Indskrift under et stort Krucifiks midt i Salen fortæller, at her fra 1312 har været holdt Gudstjeneste⁴⁾.

¹⁾ Brune. 282 ff. Af Salens Fløie ere flere fra Sixtus IV's Tid.

²⁾ Dictionnaire de l'architecture. VI. 103. ff.

³⁾ Brune. Planche IV.

⁴⁾ Indskriften lyder saaledes: »Notum sit omnibus, quod anno Domini M. C. C. C. XII. obiit Henricus de Cosfeld, qui presens

Det lader til, at Wismars Helligaandshus og mange andre have været bygget efter samme Princip, og at de ofte senere ere holdte for Pakhuse, hvortil de ogsaa udmærket maatte egne sig¹⁾.

Fra Sverig veed man, at Stockholms Helligaandshus har havt »sjukstuga« som en særlig Bygning²⁾, ligeledes skulde det St. Anna Hospital i Åhus, som Claus Denne 1524 vilde bygge, have sit særlige Hus for Syge³⁾.

Som det var at vente, lader det til, at man har brugt samme Indretning af Sygesalen i Danmark. Af Sygestuen i Nykjøbing paa Falster haves saaledes følgende Beskrivelse: »I Helligaandshuset eller Helligaands Kapel i Nykjøbing paa Falster fandtes der i Sygesalen en Række aflukkede Celler eller egentlig Sengesteder med Aabning ud imod Kapellet, hvor man antager, at de mest affældige og skrøbelige Hospitalslemmer have havt deres Leie, indrettet paa den Maade, for at de, uden at flyttes, kunde bivaane den daglige Gudstjeneste, der holdtes i Kapellet.⁴⁾«

Det er nu saa heldigt, at der i Gavebrevet fra Axell Lawessøn (Brock) fra 1496⁵⁾ gives os et lille Indblik ogsaa i Randers Helligaands Klosters Infirmaria. Han stifter en Messe og bestemmer, at 3 fattige Syge skulle underholdes i Klostret »mett Kost, clædher ock three gode sænge, huilke sænge skullæ være skjild fraa andre siwgefolkes sænge mett eeth sprinkell ock cledning.« Den Omstændighed, at der har været Plads til uden Ulempe yderligere at anbringe 3 Senge med »sprinkell ock cledning,«

---

altare comparavit, et idem cum vicaria perpetua dotavit. Orate pro animo ejus, ut cum Deo regeret sine fine. Amen.« Velvillig Meddelelse af Økonomiraad H. Eckhoff i Lübeck.

1) Haupt: »Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein.« II. 320.

2) Hedqvist: 84.

3) Hedqvist: 138.

4) Chr. Molbech: Nordisk Tidsskrift. I. 593. Afbildning findes i Traps Danmark, 3die Udg. III. 152.

5) Tillæg 6.

tyder paa, at Salen har været ganske rummelig. Giveren viser sig som en forsigtig Mand, idet han betinger, at naar nogen af de tre 3 fattige Syge findes i »behendighet» (om dette skal betyde forstilt Sygdom, Uorden eller om det mulig kan forklares som Sundhed, maa staa hen), skal han udvises og en anden indtages, og desuden forlanger, at der paa Sengene skal males »til een euig bekiendelse, att begges vore [hans og hans Hustrus] arffuinge skullæ haffue tilsyyn bode til messen ock siwge folkes sænge, at the saa til euig tiid vpholdes, som jegk thet nu sticktett skickett haffuer ock fundærett.« Forøvrigt foreskriver han, at »mytt ock myn kiære husfrues, forscreffne Elinæ Owesdotthers, naffn ock vabne skulle vare pa forscreffne sænge vtskarett.« Altsaa Axell Lawessøns Vaaben med Spids i Skjoldet og Speile med Paafuglefjer over Hjelmen¹⁾ og Eline Lunges med Lillierne har pranget i Snitteværk og efter Tidens Mode med Skjoldene stillet paa Skraa i Randers Helligaandshus Sygestue.

Løvrigt ses Klostret ogsaa 1517 at have faaet en god opredt Seng efter Ærkedegnen i Aarhus, Dr. Morten Krabbe²⁾.

Kapellet, som intet Kloster kunde undvære til den daglige Gudstjeneste og mindst Helligaandshusene, maa have dannet en integrerende Del af Klosterbygningerne. Dokumenterne omtale nemlig, som tidligere paavist, gjentagne Gange tildels daglig Gudstjeneste i selve Helligaandshuset. Altrens Antal i denne Klosterkirke er uoplyst³⁾. Brødrene have selvfølgelig haft Brug for flere Kalke. Foruden den endnu eksisterende fra 1492 testamenterer Mogens Gøye 1514 »et helt Messedickt med kalck og Disk« til Helligaandshuset⁴⁾. At de have haft Monstrans til Guds

¹⁾ Danmarks Adelsaarbog VI. 101.

²⁾ Dyrskøtts Brevbog fol. 158.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88 omtales »vor Frue altere udi vor Kirke for neden for vor chorsdør paa den nørre side. Om der her sigtes til St. Mortens Kirke eller til selve Klosterkirken, kan ikke oplyses.

⁴⁾ Desværre har det ikke været mig muligt at faae oplyst, hvad »Messedickt« betyder.

Legems Fest, er en Selvfølge. Ellers veed vi kun, at selve Helligaandskapellet maa have havt en Prædikestol, da der er bleven holdt Prædikener deri¹⁾. En Kirkeklokke har der været; maaske ogsaa et Klokketaarn, et saadant nævnes jo udtrykkeligt som en Bestanddel af det Helligaandshus, der skulde oprettes i Haderslev.²⁾ Om Altrenes Antal i St. Mortens Kirke foreligger der kun lidet. Der har foruden Høialteret vel været et Lægmandsalter, Helligkors Alter, nedenfor Korsranken; dernæst omtales et Alter i Taarnet paa den nørre Side³⁾, og i Kong Hans's Kapel har vel været et for Johannes. Forøvrigt er Spørgsmaalet om, i hvor stor Udstrækning Klosteret har benyttet St. Mortens Kirke, dunkelt. Der synes at have været noget abnormt ved det hele Forhold. Det er heller ikke givet, om dette i Klosters korte Levetid altid har været det samme.

Med Hensyn til Brødrenes Pligter og Kjærlighedsarbejde kan Ordensreglen veilede os. Om den daglige Gudstjeneste siger denne⁴⁾: »Tidlig om Morgenen, som det er Skik og Brug i Klostrene, kalder Klokken Brødrene til Kirken for at forrette den kanoniske Gudstjeneste. For at denne ikke skal forstyrres, er der den dybeste Taushed paabudt i Helligdommen. Er det nødvendigt og kan det ikke opsettes at meddele et eller andet, saa sker det i hviskende Tone . . . . . I Kapellet indtage Klerkene deres Pladser bag Magisteren og Prioeren efter deres Vielses Rækkefølge; efter dem komme Lægbrødrene og til sidst Oblaterne, som ikke bære Ordensdragt. Klerkene synge det hele Officium efter den romerske Kuries Ritual. De staae op om Natten, paa samme Tid som de andre Ordensfolk i Byen, for at synge Ottesangen. Til Morgengudstjenesten føie de den hellige Jomfrus Bønner. Om Morgenen efterfølges Dagsbønnerne og de til den hellige Jomfru af Konventmessen, der feires paa Omgang af alle Præsterne. Er der tilstrækkelig

1) Tillæg 8. 2) Tillæg 2.

3) Tillæg 6. 4) Brune. 101 ff.

mange Klerke til Stede, assistere to af dem Præsten som Diakon og Subdiakon. Aftengudstjenesten bestaar af Vesper- og Komplet-Bønner. Lægbrødrene erstatte det liturgiske Officium ved at bede enkelte Fadervor. De bede hver Dag Hundrede og tre og tredive. De, som ere fraværende fra klostret, ere underkastede samme Forpligtelse. Om Søndagen tage de Syge ogsaa Deel i Gudstjenesten. De fungerende Præster og de andre Klerke, fulgte af Brødrene, begive sig i Procession til den store Sal, og der frembæres det hellige Messeoffer, eller man nøies med at synge Dagens Epistel og Evangelium. Naar Prioeren bringer den hellige Nadvere til de Syge, ledsages han af en Diakon eller Subdiakon. I Mangel af en af disse Assistenten gaar en Lysebærer foran Prioeren med en brændende Kærte og en Svamp fyldt med Vievand.« Augustinerreglen indskærper, at disse Kirketjenester skulle ske med virkelig religiøs Alvor. Det hedder: »Beder til de fastsatte Timer og Tider . . . men naar I bede, skal Eders Hjerte ogsaa mene, hvad Eders Mund udtaler. Synger ikke andet, end hvad der er foreskrevet . . .«¹⁾.

Overfor de indlagte Syge og Svagelige paahvilede der Brødrene særlig Pligt til religiøs Omsorg. Inden Indlæggelsen fordredes det derfor ogsaa, at hver skulde tages til Skrifte og til Alters, og formentlig har den daglige Sjølepleie med ret hyppig Sakramentsforvaltning (i alt Fald vel Skrifte) krævet ikke ringe Arbeide fra Brødrenes Side — om Randers-Konventet da har gjort sin Pligt samvittighedsfuldt. Uvisheden om Lokalitetsforholdene og Mangel paa bestemte Angivelser bevirke, at vi ikke kan godtgjøre, om de Senge-liggende have havt Leilighed til Overværelse af anden Gudstjeneste end den bestaaende om Søndagen. Til deres som til Broderskabets Opbyggelse maatte dog den Bevidsthed tjene, at Bønnerne og Messerne i Kirken kom dem til Gode, lige saa vel som den sikre Udsigt til en Jorde-

¹⁾ Heimbucher, I. 447.,

færd med fuld kirkelig Høitidelighed »som en af vore egne Brødre»¹⁾ har været en Trøst.

Allerede det borgerlige Helligaandshus havde særlige Messer, nemlig en for Guds Legeme — Torsdag efter Trinitatis —, til hvis Ære den pragtfuldeste katholske Kirkefest jo feires, og en Messe den 23. October for den populære St. Søren. Fra den Tid, da Stiftelsen blev Kloster, voxede med Gaverne ogsaa Forpligtelserne til Messer, som skulde holdes dels i Klostret dels i St. Mortens Kirke. Efterhaanden kom selvfølgelig til de daglige Konventsmesser et ikke ringe Antal særlige »til evig Tid» funderede Votiv- og Dødsmesser. I Dokumenterne betinge Giverne sig jo stadig Messer eller »Begængelse med Vigiliis, Messer og anden Gudstjeneste«, undertiden ogsaa særlige Bønner og Processioner. Det maa dog bemærkes, at det ikke altid er klart, om de i Dokumenterne omtalte Messer ere særlig stiftede, eller det blot forlanges, at de i Klosteret holdte Messer ved Præstens Intention skal særlig appliceres paa bestemte Personer eller angivne Helgener og Mysterier. Exempelvis nævne vi efter Dokumenterne: hver Uge en Messe for Kong Hans og hans Slægt; ved Midsommertide, Dagen efter første Søndag efter Trinitatis, »Begængelse med Vigiliis og anden Gudstjeneste.« At denne sidste kunde komme i Kollision med St. Hans Dags Høitidelighed ligger lige for, og er ogsaa, som tidligere omtalt, uden Held bleven benyttet som Paaskud for Klostret til at forsømme denne Forpligtelse²⁾. Endvidere skal holdes sungne Messer »aff the helig Trefollighet huer othensdag«³⁾ og »aff vors herres Jesu Christi helige fæm vnder huer fredag«⁴⁾. Senere kommer hertil en Messe hver Mandag og en »begjængelsse« i Februar »den første søndag efter Kyrmisdag med vigiliis om søndag aften og messer om

1) Tillæg 8.

2) Danske Mag. 3. R. V. 23.

3) Tillæg 5.

4) Tillæg 6.

anden dagen med alle epistler.«¹⁾ Yderligere optages nogle Ugedage med Messetjeneste 1514, nemlig hver Tirsdag (for St. Anna, Datidens Modehelgeninde), Onsdag (for alle kristne Sjæle), Torsdag (for Guds Legeme) og Lørdag; desuden forlanges, at Præsterne skulle synge »aff Jomffru Marie bedrøffuelse,« »gaude mea« og »aue domina«²⁾. Fra Klosters Procestid erfarer man, at det derhos har havt Forpligtelse til at holde 2 Messer en Dag i hver Uge³⁾, og endelig har det paataget sig i alle »messer og begiengelse«, der holdes i Helligaandshuset i Randers, at bede for »myn [Jens Nielsen af Reystorps] ock myn kiære husfrues Elne Moensdotters siele, for myn faders Niels Christienssøns, ridder, aff Kiølby, ock Giertrud Nielsdotters, myn kiære moders siele, for verdug faders biscop Jensess siell af Aars, for alle myne sytskenes ock arffuinges siele ock for alle cristne siele til euige tijd«⁴⁾. Naar der til disse tilfældigt opbevarede Exempler føies Dødsmesserne »efter vor Regels Bud for vore elskede i Kristus afdøde Medbrødre og Venner,« og paa lignende Maade for Medlemmer af St. Barbara Gilde i Randers⁵⁾, samt alle Kirkefesterne, have Munkene formentlig havt nok at varetage i kirkelig Henseende, og, som i alt Fald Processen med Anne Jacobs viser, mere end Brødrene have fundet for godt at efterkomme.

Om Helligaandshusets Kirkegaard har ligget umiddelbart ved Stiftelsen, maa staa hen. Klosterkirkegaarde laa jo overhovedet ikke altid indenfor Klausuren, undertiden endog saa langt borte, at Ligene maatte kjøres derhen⁶⁾. Intet af de Dokumenter, som vedrøre Topografien af Randers Helligaandshus, antyder Tilstedeværelsen af en Helligaands

1) Kirkeh. Saml. 4. R. I. 89.

2) Kirkehist. Samlinger 4. R. I. 82.

3) Ny kirkeh. Saml. V. 487—88.

4) Tillæg 9.

5) Tillæg 8.

6) Otte: I. 101.

Kirkegaard inde i Byen. Saaledes viser Dokumentet af 1527, hvorved et Helligaandskapel sælges, at der ialt Fald paa den Tid ikke er nogen Kirkegaard ved dette. Heller ikke ved foretagne Gravninger vides der at være fundet Spor til saadan Kirkegaard i Byens vestlige Deel. Naar dertil føies, at ingen af de gamle Kirkegaarde, der ere fundne inde i Byen, kan henføres til Helligaandshuset, bestyrkes man i den Antagelse, at Randers Helligaandshus Kirkegaard ligesom den i Flensborg¹⁾ har ligget udenfor Gravene. I Terrainet udenfor Byens vestlige Grave er der fundet Levninger af Kirkegaarde, hvis Historie er ubekjendt, den ene øst for Steen Blichersgade og nord for Søren Møllersgade²⁾, den anden syd for Vestergade omtrent lige nedenfor Steen Blichersgade. Sidstnævnte Terrain, der 1782 solgtes fra Randers Hospital og hvoraf endnu svarer Jordskyld til dette, hedder i dettes Jordebog fra gammel Tid »Capelhaven«³⁾.

Kapitelsalen og Refektoriet pleiede at være Klostrenes prægtigste Rum. Man kjender intet til, hvorledes disse have set ud i Randers. Mon man dog ikke tør tænke sig, at de har været smukke hvælvede Sale? At saadanne i danske Helligaandshuse ikke have været ukjendte, vise jo Levningerne af Kjøbenhavns og Aalborgs Klostre. I Refektoriet har der været en Læsepult. Kapitel 4 i Augustiner-Reglen formaner udtrykkelig Brødrene: »Naar I gaar til Bords, saa hører, indtil Maaltidet er forbi, efter, hvad der læses høit for Eder efter Sædvane, uden Støien og høirøstet Tale, saa at ikke blot Eders Mund tager Føde til sig, men ogsaa Eders Øren hungre efter Guds Ord⁴⁾).

1) Holdt: »Flensburg früher und jetzt« 246.

2) See ogsaa »Randers Amtsavis« af 6. Marts 1899.

3) Muligvis kan »Capelhaven« ogsaa have hørt til St. Jørgens Gaard og St Hans Kapel, som 1562 blev lagt til Randers Hospital, og hvis Beliggenhed jo endnu aldrig er bleven konstateret.

4) M. Heimbucher I. 447. Brune. 107.

Desværre har man ikke noget Spisereglement for Helligaandsklostret, ei heller Regnskaber eller deslige, hvoraf kunde fremgaa, hvorledes Forpleiningen har været. Dog omtales i Overenskomst af 1523¹⁾ en aarlig Afgift fra Byen af 1 Tønde Helt m. m. til de Fattige i Helligaands-huset. Dettes Lemmer skulde overhovedet have deres Maaltider, der meldtes ved Klokkeringen, før Brødrene fik deres²⁾. Iøvrigt havde Klostret rig Lejlighed til at faae Randers Laks og anden Fisk, Vildt og Frugt m. m. fra dets Fiskegaarde, Skove, Abildhaver og Kaalgaarde, saa at det kan antages, at der har været fuldt op at bestille i Stegerset, selv om Refektoriets Bord ogsaa udenfor Faste-tiderne efter Regelen Paabud skulde være meget tarveligt, og f. Eks. Kjødspiser kun vare tilladte Tirsdag, Torsdag og Søn-dag foruden Juledag³⁾. Augustinerreglen regnes jo ikke til de særlig strænge, og Ordensreglens Kapitel 3 og 4 forud-sætter ogsaa, at der ved Forpleiningen skal tages Hensyn til, hvad den enkelte Broder kan taale. »Spæger Eders Kjød ved Fasten og Afholdenhed i Spise og Drikke, saa vidt Helbredet tillader det.« »Naar de, der paa Grund af deres tidligere Levemaade ere svagelige, erholde noget bedre Kost, skulle de andre ikke tage dette fortrydeligt.« Selvfølgelig maa Klostret have haft omfangsrige Forraads-kamre. Hvor storartede saadanne kunde være i et dansk Helligaands Kloster, vise de endnu tilstedeværende hvælvede Kjældere i Hospitalet i Aalborg.

Til ovennævnte Lokaler maa endnu føies det fælles Klædekammer⁴⁾, den fælles Sovesal, hvor Skatmesteren

1) Rosenørn: »Greve Geert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris.« 178 og 431.

2) Brune. 103.

3) Brune 106.

4) Brune 110. — Til hvad foran S. 4 er bemærket om Dragten maa endnu føies, at der ikke foreligger noget Positivt om, hvorledes denne har været i Norden, men der er vel Grund til at tro, at man ogsaa her har fulgt Guis Regel. I Sverig vilde man idetmindste klædes ligesom i Rom (Hedqvist 109). Efter Guis Regel var

efter Ordensreglen skulde have Klosters Pengekiste staaende ved sin Seng¹⁾, og en Badstue. Regelmæssige Bade betragtedes i Middelalderen som nødvendig Livsfornødenhed og vare ligefrem forudsatte i Augustinerreglens 9de Kapitel. At der i Randers Helligaandskloster ogsaa gaves »Sjælebade« — stiftede for en Sjæls Frelse — med en Hjertestyrkning under eller efter Badet²⁾, ses af Mogens Gøyes Testamente: »Item fattigt folck ibidem [i Randers] iij Sielleboede (!) med Mad och øll och huer en huid.«

I Helligaandshuset har der selvfølgelig som i alle Klostre været en Skrivestue³⁾; forskjellige Dokumenter ere udfærdigede i Randers Helligaandshus⁴⁾.

Maaske har der ogsaa været et Bibliothek. Augustinerreglens Kapitel 9 omtaler et saadant som noget givet, endog med en bestemt fastsat Time for Udlaan til Brødrene⁵⁾.

Hvorledes Sygepleien foregik, derom mangler alle Oplysninger. Søstre som i Aalborg Helligaands Kloster nævnes aldeles ikke i Randers. Hvad Brødrenes Antal angaar, veed vi kun, at der paa et ikke nærmere angivet Tidspunkt har været 8⁶⁾. Augustinerreglens 9de Kapitel forudstæter, at Klostret har en særlig uddannet Læge. En saadan kan man dog ikke antage, at der har været i Randers. Der fandtes i det nordlige Europa i Middelalderen kun meget faa faglærde Læger. Her var jo endnu ingen Universiteter, og selv da disse bleve oprettede, var den medi-

Talaren (Soutanen) himmelblaa og Kappen sort. Først fra Carl Borromeo's Tid (1538—84) antage Brødrene den almindelige sorte Præstedragt, der dog tildels var fodret med Blaafarvet (Brune 95 ff.)

¹⁾ Brune 107 ff.

²⁾ G. v. Below: »Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum.« 62.

³⁾ Otte. I. 172.

⁴⁾ Tillæg 5; Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88—89. Rosenørn omtaler S. 173 Note 3, at Gavebreve findes udfærdigede i »Præstestuen« i Randers Helligaands Kloster, men henviser ikke til, hvor de findes, og har ikke kunnet oplyse noget herom.

⁵⁾ Heimbucher. I. 448.

⁶⁾ Tillæg 18.

cinske Undervisning derved i lang Tid meget rudimentær. Det var kun hos Geistligheden, man fandt noget Kjendskab til Videnskaben i det Hele og ogsaa til den Galensk-arabiske Lægekunst. Utvivlsomt var det derfor ogsaa Klosterbrødrene, der besørgede hele Sygepleien. De tilberedte vistnok i Reglen Medikamenterne, der efter arabisk Methode oftest lavedes af Urter. Det er maaske derfor, at Nystiftelsen i Haderslev betinger sig en Urtehave¹⁾. Nogle Lægemedler fik de vel ogsaa sendt sydfra, hvor der tidlig fandtes virkelige Apothekere. De saakaldte Landfarere solgte desuden Medikamenter fra deres Boder. Den nødvendige kirurgiske Hjælp, nemlig til den hyppige Kopsætning og Aareladning, fik de geistlige Hospitaller af de lokale Badere og Badskærere²⁾.

IV.

Priorerne.

Det fremgaar af hvad tidligere er oplyst, at Klosteret havde sin Glansperiode i den første Trediedel af sin Tilværelse. Prioren i disse fjorten Aar, Jens Mathiesen, lader til at have været den betydeligste af de ikke mange Forstandere, som Klosteret overhovedet har havt. Hans Herkomst er ukjendt³⁾; men der er vel ingen Grund til at betvivle, at det er ham, der nævnes i en Supplik af 29. Mai 1487 angaaende Oprettelsen af et Helligaandskloster i Haderslev som den, der skulde forestaae det¹⁾. Han kaldes i denne Supplik »Broder af nævnte [Helligaands] Orden Jens Mathisen, der er Præst og udtrykkelig Profes i nævnte Orden.»

¹⁾ Tillæg 2.

²⁾ Disse Oplysninger om Middelalderens Læge- og Apothekerforhold skylder jeg Professor Dr. Jul. Petersen. Se ogsaa: Nyt hist. Tidsskr. I. 237 ff; Allen IV. 1ste Afd. 276 ff; Helweg: II. 756 og Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers» 353 ff.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI. 563, nævnes en Præst Johannes Mathie. Denne er dog ikke identisk med Prioren i Randers, idet det af Supplikker af 1483 fremgaar, at førstnævnte da var død. (Meddelelse af cand. mag. J. Lindbæk.)

Hvorfor dette af Borgherskabet i Haderslev paatænkte Helligaands Kloster aldrig er blevet til noget, har ikke kunnet oplyses, ligesaa lidt som, hvorledes Jens Mathiesen derefter er kommet til Randers. Kong Hans og dennes tidligere Hofmester Erik Ottesen Rosenkrantz, med hvilke han senere staar i en vis Forbindelse, kunne forøvrigt have truffet ham i Haderslev i Efteraaret 1487¹⁾, og ved den Leilighed gjort hans Bekjendtskab. Rosenkrantz var i disse Aar oftere i Sønderjylland, og han har ogsaa ellers vist sin Interesse for Helligaandshusene²⁾. Hvorom alting er, saa har Jens Mathiesen senere været i Rom som Budbringer baade for Kongefamilien og for Erik Ottesen. I Bibliotheca Lancisiana, der er knyttet til Hospitalet San Spirito in Sassia, findes den Dag idag dettes gamle Broderskabsprotokol. Den er i Kwart, af Pergament og indeholder 475 Blade (Dobbeltsider); Titelbladet savnes³⁾. Bogen indledes med en Bulle af Eugen IV. fra Aar 1446; Fol: 66 ff. findes en større Bulle af Sixtus IV af April 1477. Begge ere udstyrede med smukt illuminerede Miniaturmalerier. I sidstnævnte Bulle opfordres de Troende og særlig fyrstelige Personer til at interessere sig for Hospitalet. Ved Optagelsen, hvad enten den skete ved personlig Tilstedeværelse eller gennem Stedfortræder, skjænkede Vedkommende en Gave, hvis Størrelse ikke var fastslaaet og rettede sig efter Vedkommendes hele Forhold⁴⁾. Resultatet af Sixtus IV's Bulle er en meget stærk Forøgelse af Medlemmernes Tal, men fra det fjerntliggende Skandinavien er der alligevel kun ret faa⁵⁾. Blandt de fyrstelige Beskyttere findes dog Fol: 73 følgende indførte i Bogen⁵⁾:

---

¹⁾ Barner: «Familien Rosenkrantz.» 203.

²⁾ Saaledes gav han 1475 en Gaard i Kjøbenhavn til det der-værende Helligaands Kloster. Rørdam: «Kjøbenhavns Kirker og Klostre.» 305.

³⁾ Meddelelse fra cand. mag. J. Lindbæk.

⁴⁾ A. Huhn. 34.

⁵⁾ Zinkætsning udført af Pacht og Crone efter et i Rom taget Fotografi.

x bahr

Serenissimus dominus Johannes Rex Dacie Suecie Norvegie Sclanos
Gottorffq; Wolsace Slesmceen Stormarie dithmerieq; dux Comes
In Oldenborg et Almenhorst ascriptus fuit In hanc sanctam confrater
nitatem per me fratrem Johannem Mathie priore hospitalis Sancti Spiritus
Vandensien ad Sanctum Martinum Orusien diocesis sue re Capellanus

Dacia

Serenissima Dna Cristina Regina dacie re ascripta est In hanc sanctam
confraternitate per me fratrem Joheem Mathie priorem ut supra

Dns Crisuerms ditorz Regis Johannis Regis et Cristine Regine p
mogenitus ascriptus fuit In hanc sanctam confraternitate per me fra
trem Joheem Mathie priore hospitalis S. S. Vandensien ut supra

Strenuus Nobilisq; miles Dns Crisus ottomus de Castro sibirne
ascriptus fuit In hanc sanctam confraternitate per me ipsatum
fratrem Joheem Mathie priore hospitalis S. S. Vandensien

Serenissimus dominus Johannes Rex Dacie Suecie Noruegie Sclauorum Gottorumque Holsacie Sleszuicensis Stormarie Dütmercieque dux Comes in Oldenborg et Delmenhorst ascriptus fuit in hanc sanctam Confraternitatem per me fratrem Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum Arusiensis diocesis sue gratie Capellanum.

Serenissima domina Cristina Regina Dacie etiam ascripta est in hanc sanctam confraternitatem per Johannem Mathie priorem vtsupra.

Dominus Cristiernus dictorum Regis Johannis et Cristine Regine primogenitus ascriptus fuit in hanc sanctam confraternitatem per me Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis vtsupra.

Strenuus nobilisque miles dominus Ericus Ottonis de Castro Schierne ascriptus fuit in hanc sanctam confraternitatem per me prefatum fratrem Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis.

Desværre har Jens Mathiesen ikke vedføiet Datoen for sit Besøg¹⁾, men selv om Protokoltilførslernes kronologiske Orden ikke er fuldstændig overholdt, maa det dog have sin Betydning, at Jens Mathiesens findes mellem en fra 7. Mai 1500 og en fra 1503. Da endvidere Kong Hans benævnes »Konge i Sverig« og ikke »udvalgt Konge i Sverig,« er der vel i alt Fald Grund til at tro, at den er sket efter Kroningen i Stockholm 26. November 1497, og da Erik Ottesen Rosenkrantz dør den 7. Januar 1503²⁾, er dermed ogsaa Slutningen af det Tidsrum betegnet, hvorom der her kan være Tale. Den Formodning ligger derhos nær, at Jens Mathiesen har været i Rom netop Aar 1500. En Pilgrimsfærd til Pavestaden i Jubelaaret maatte ganske stemme med Dronning Christines Tankegang. Hun var jo en inderlig troende romersk Katholik,

1) Ifølge Meddelelse fra Abbé Brune skyldes det en Feilskrift, naar han i sin »Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit« 159 henfører denne Protokoltilførsel til Aar 1503.

2) Barner: 208.

der var overbevist om den saliggjørende Kraft af de Gjerninger, Kirken foreskrev, og derfor udførte dem saa ivrig og utrættelig. Fra Januar 1501 var Dronningen desuden i Sverig, tildels som Fange, saaledes at en Forbindelse er mindre sandsynlig efter denne Tid mellem hende og de to Mænd fra Randers Egnen, den ædle Erik Ottesen Rosenkrantz paa Skjerne, der i gamle Dage havde afsluttet hendes Ægteskabstraktat i Dresden¹⁾, og Prioren i Randers. Ved Pinse holdt, som tidligere anført²⁾, Ordenskardinalen det aarlige Generalkapitel i Rom. Helt urimeligt er det vel ikke, at Jens Mathiesen da netop har valgt Foraåret 1500 til sin Reise.

Det kan ikke oplyses, fra hvem Tanken er udgaaet om at indføre Kongefamilien i Broderskabet ved den virksomme Jens Mathiesen. Men at Kong Hans, der som en mægtig og anset Fyrste var vant til at sende betroede Bud med Breve og Gaver til Rom, ikke har vraget hans Tjeneste, synes at vise, at Jens Mathiesen har havt Navn for at være en brugbar Mand. Vi see ved en anden Leilighed Aarhus Biskop Niels Clausen (Skade) benytte ham. En Række jyske Prælater, deriblandt som sidste Mand Prioren i Randers, udstede nemlig 1495 i Søby et Dokument, hvori de bevidne, at Niels Clausen ikke blot ikke havde Del i Mordet paa Hr. Johannes Petri, men tvertimod har gjort sig megen Flid for at faa Morderne sat fast og, da dette ikke er lykkedes ham, har exkommuniceret dem, samt at Morderne offentlig have bekjendt og edelig forsikret, at Niels Clausen ikke har havt det ringeste med den Sag at gjøre³⁾. Maaske som Tak for god Tjeneste ved denne Leilighed finder man Niels Clausen snart efter som første Vitterlighedsvidne ved

1) C. F. Wegener: »Diplomatarium Christierni Primi.« 334.

2) Brune. 78.

3) Ribe Stifts Breve Nr. 417. En Sag, som det desværre ikke har været muligt nærmere at oplyse ud over, hvad Dokumentet selv fortæller.

de to betydelige Gaver i 1496 og 1500 til Helligaands-
huset, ved sidste Leilighed i Forbindelse med Erik Ottesen.

Efter alt, hvad der foreligger, har Jens Mathiesen været en energisk Mand, der nok forstod at gjøre sig gjældende. To Gange skal han forestaa et nystiftet Kloster, og i Forening med Kong Hans og flere Adelsmænd deltagere han i Opførelsen af St. Mortens Kirke. Selv om dennes nordiske Murstensgothik ikke kan maale sig med de sydligere Landes samtidige pragtfulde Kirkebygninger, saa har Bygherrerne dog her vist, at de havde Sans for det Skjønne og Storladne. Kirkens Indre er endnu den Dag idag en Pryd for Randers. Motivet kan forøvrigt være hentet netop fra Marie Kirken i Haderslev, der var en af de anseligste i Sønderjylland, ligesom St. Mortens Kirke blev det i Nørrejylland.

Der er fra Jens Mathiesens Priorat endnu bevaret flere Gjenstande, der ere omtalte i det Foregaaende, nemlig et Signet, en Kalk og en Altertavle. De ere alle ganske i Datidens gothiske Smagsretning. Paa Kalken, hvis Fodstykke er dekoreret med Billeder af 2 Engle med det tolvspaltede Dobbeltkors, Treenigheden, St. Morten, St. Barbara, St. Søren¹⁾, St. Anna og Jomfru Marie med Barnet, St. Laurentius og St. Ursula, findes intet Guldsmedemærke, men Inskriptionen siger, at den er lavet i Horsens. Guldsmede var der jo nok af over hele Landet²⁾. Om Signetet, der fremstiller St. Morten og en Tigger, er indenlandsk Arbeide, kan ikke oplyses; dog synes den Omstændighed, at Dobbeltkorsets øverste Tværbjelke imod Sædvane er den længste, at tyde paa, at det heller ikke er blevet forarbejdet under Jens Mathiesens umiddelbare

1) Afbildning af Kalken findes i »Grenaa Egnens Kridtstenskirker« S. 1—2. Museumsinspektør C. Neergaard mener (Kirkehist Saml. 4. R. I. 80.), at det maaske kan være St. Nicolaus; men da Figuren ikke er afbildet med Bispehue, er det formentlig rimeligere at gætte paa St. Søren, der ogsaa fremstilles som Abbed.

2) C. Nyrop: »Meddelelse om dansk Guldsmedekunst« 16 og 30.

Tilsyn. Altertavlen gjengiver som Hovedfigurer Treenigheden¹⁾, Jomfru Maria med Barnet og St. Morten, endvidere Apostle, Kirkefædre, Helgener og Helgeninder. Vel er den leveret af en dygtig lybsk Mester²⁾, men disse gothiske, udskaarne og malede Alterskabe, som Datidens Nordeuropa satte saa megen Pris paa, ere nu en Gang ikke fornem Kunst. Jens Mathiesen har maaske paa sin Romerreise med Forbauselse set Forskjellen mellem disse og Renaissancens Frembringelser. Ogsaa hans Inskriptioner i St. Mortens Kirkes Kor ere ganske overensstemmende med god middelalderlig Skik. I den ene sætter han Aarstallet ikke med rene Tal, men giver Læseren istedenfor en lille kunstig Regneopgave: »M. C. D. quater XL & V numeres minus unus.« Den anden, der er versificeret, er iøvrigt ganske i Stil med en noget yngre i Helligaands Kirken i Kjøbenhavn³⁾.

Indledningen til de to Suppliker⁴⁾ og hans Brev til Barbara Gildet kunde ellers tyde paa, at han til Tider har taget Innocents III til Mønster. Førstnævnte Sted lader han til at citere denne Paves Helligaandsbulle af 1204⁵⁾, naar han lader Borgerskaberne oprette Stiftelserne »ledede af from Gudsfrygt, i Ønsket om at bytte jordiske Ting med himmelske og de forgængelige med evige, ved en lykkelig Handel.« Den store Pave citerer i samme Bulle, som saa ofte ellers, træffende Skriftsteder og henviser til bibelske Begivenheder, og der gaar ogsaa som en evangelisk Luft-

1) Ifølge Indskriften bagved Fremstillingen af Gud Fader »O beata sancta trinitas, selv om Symbolet for Helligaanden i Virkeligheden mangler og heller ikke oprindelig synes at have været anbragt. Fr. Beckett: »Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder,« Texten S. 68.

2) Beckett. 73.

3) Pontoppidan: *Annales eccl. Dan.* II. 624; Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre.« 301. Note.

4) Forudsat, at disse ere hans egen Stil og ikke den pavelige Skrivers, som har refereret dem.

5) Brune. 42.

ning igjennem Jens Mathiesens Brev til Barbara Gildet, naar han skriver: »Saaledes læse vi nemlig om Kristi første Disciple i Apostlenes Gjerninger: De vare alle tilsammen paa samme Sted, medens de fyldtes med Helligaanden. Og der var en Skare Mænd tilsammen, omtrent 120. Men alle disse vare endrægtige udholdende i Bøn tilligemed Kvinderne og Maria, Jesu Moder, og hans Brødre. Og i Evangeliet siger Herren: Hvor to eller tre ere komne sammen i mit Navn, er jeg midt iblandt dem.« Desværre kommer man imidlertid snart igjen ud af Illusionen, idet han f. Ex. fortsætter med en ganske romersk-katholsk Opfordring til Gildet om at holde ud »i enig Samdrægtighed . . . først og sidst . . . med Maria, Jesu Moder, med den helligste Jomfru og Martyr Barbara og alle Jesu Brødre.«

Endnu ved en senere Leilighed har Jens Mathiesen havt Anledning til at gjøre Brug af sine administrative Evner og kanoniske Kundskaber. Han repræsenterede nemlig Randers Helligaandskloster paa et formentlig betydningsfuldt Møde, der 11te Juni 1499 afholdtes i Faaborg. Her paa det centralt beliggende Fyen samledes Priorerne i Kjøbenhavns, Aalborg, Faaborg og Randers Helligaands Klostre, hver med to Bisiddere; for Randers Vedkommende var det Præsterne Laurentius Nicolai, artium liberalium magister, og Seuerinus Jacobi. Paa Mødet vedtoges 12 Artikler, der skulde være fælles for alle danske Helligaands Klostre¹⁾.

Den senere Middelalder var ikke den Tid, der særlig skulde frembringe ædle geistlige Personligheder. Jens Ma-

¹⁾ Denne Oplysning har jeg modtaget fra cand. mag. J. Lindbæk i Rom lige før dette gaar i Trykken. Til hvad ovenfor S. 4 og 10 er anført, bemærkes, at det dels af Tillæg 18 dels af anden fra Rom modtagen Oplysning ses, at Nestved, Nakskov og Ribe Helligaandshuse ogsaa have været i Forhold til St. Spirito. Ilvorfor Pavens Bulle af 1515 — S. 18 ovenfor — ikke ogsaa er bleven meddelt dem, kan ikke oplyses. Jeg haaber ved en senere Leilighed udførligere at komme tilbage til dette Emne.

thiesen har heller ikke været en saadan. Hans Energi kunde udarte til Hensynsløshed, som det fremgaar af hans Mellemværende med Randers Kommune i den tidligere omtalte Vandløbssag fra 1497, hvor han maaske endog har overskredet Lovlighedens Grændse. Her vidne »XXVII *danne men . . . ath then rynde oc vandløb, som løber fraa Peder Skalus gyde . . . och nedher ath til then gord . . . som priern vdhi then helianz hws ibidem nw j være haffwer, och swo nedher vdhi fowrdhen, ath thette for^e vandløb och rynde haffuer lobeth ther nedher vdhi trysinds tywe aar wlast och wkerdh, och aldrj the haffde [h]ørd eller spwrd antten førre eller sythen aff noget aff terris forfeerne, ath for^e vandløb haffuer lobet anderstet nedher, en . . . for standher screffuet, och aldrj hwn var forment ther nether j for^e trisinds tywe aar, førre en nw for^e pri[er haffuer] forlaffd for^e ryndde . . . Item vitnete oc Nis Swaan oc Jess Lassen Temerswend, at ther loo en kiste vnder for^e prierns hws, som for^e ryndde oc vanløbløb j gømel. Then for^e kiste stood the til, ath the brød then offuer diel aff henne oc forførte then nether diel efter for^e prierns befalinghe«¹⁾).

Jens Mathiesen var næppe uden Forfængelighed, selv om det ikke skulde være hans Skyld, at de foreliggende Referater af Supplikkerne fra 1487 og 1489 kun navngive Kong Hans, Aarhus Bispen og ham selv, medens Klostrenes egentlige Stiftere kun betegnes ved et Fællesnavn²⁾. Han forsømte ikke Datidens Skik, men anbragte sit Navn i St. Mortens Kirkes Kor i to Inskriptioner, og han har opnaaet at faa sig selv nævnet fire Gange i den romerske Broderskabsprotokol, der, som en fransk Forfatter siger, »inde-

¹⁾ Tillæg 7.

²⁾ I Tillæg 18 omtales Randers Helligaandshus som grundlagt af den danske Konge. Da denne Fortegnelse imidlertid er saa skjødsløst affattet, og det strider imod Indholdet af Supplikken af 1489 (Tillæg 3), kan der næppe lægges særlig Vægt derpaa.

holder alle det 15de og 16de Aarhundredes store Navne¹⁾«. Blandt Broderskabets fyrstelige Beskyttere findes her f. Ex. Henrik VII af England med Gemalinde, de franske Konger Karl VIII og Ludvig XII, Jacob af Skotland og Keiser Maximilian I med Gemalinde. Imellem Elisabeth Poole, Hertuginde af Suffolk, og Aldellus Piccolomini, Biskop i Soana, er den danske Kongefamilie og Erik Ottesen indførte med Jens Mathiesens kraftige gothiske Skriftræk, og hans Titulatur viger i Længde kun for selve Kongens. Han optræder ved denne Leilighed endvidere som »hans Naades Kapellan«, en Titel, der mærkelig nok ikke findes tillagt ham i nogetsomhelst af de danske Dokumenter. Forbavsende er det ogsaa, at han ikke selv er indtegnet som Medlem af Broderskabet, hvilket dog andre danske Helligaandsbrødre ere²⁾. Foruden gennem S. Spiritos Generalmagister Benedict de Senis og ved Helligaandsordenens Kardinal-Protector maa Jens Mathiesen som den danske Konges Sendebud ogsaa gennem Kardinal Markus af Præneste³⁾ have havt Forbindelse med det dæmoniske Pavehof. Skulde han i Borgiaernes Rom, hvor Fester og Forbrydelser ikke mindst i Jubelaaret⁴⁾ gik Haand i Haand, klart have faaet Øiet op for, at Innocents III's Tid var forbi og at Guld ogsaa kunde finde anden Anvendelse end som Indtegningsgebyr i Broderskabsprotokollen?

Naar man med hele dette Indtryk af Jens Mathiesens Personlighed staar overfor den Altertavle, som han satte i

1) Brune 159. Den sidst indførte med historisk Navn er Dronning Margherita af Italien 1873. Ordenen eksisterer iøvrigt fra 1854 ikke mere. Huhn. 66.

2) Saaledes Kristiern Thorkildsen 28. Januar 1480 (Fol: 142) og Svend Magnusen 26. Mai 1521 (Fol: 142.) fra Kjøbenhavn og Knud [Nielsen] fra Aalborg 1491 (Fol: 418. v.). Knud Nielsen og Kristiern Thorkildsen, der den Gang vare Priorer, have forøvrigt i al Beskedenhed nøiedes med at indskrive sig som »presbyter.«

3) Allen l. 180 og 471.

4) F. Gregorovius: »Lucrezia Borgia« 136 f. f.

St. Mortens Kirkes Kor, og hvorpaa Titularhelgenen er en Hovedfigur, maa man uvilkaarlig tænke: skulde denne statelige St. Morten med Helligaands Ordenens Dobbeltkors i Agrafen paa sin Pluviale og med det energiske, ikke særlig smukke eller behagelige Ansigt, gjengive os Jens Mathiesens Portræt¹⁾? Da det har været en udbredt Skik i det 15de Aarhundrede, at Billedskjæreren fremstillede Bestilleren af en Altertavle som Titularhelgenen²⁾, vilde der i alt Fald ikke være noget mærkeligt i, om denne St. Morten var gjengivet med Jens Mathiesens Ansigtstræk³⁾. Man tvivler idetmindste ikke om, at en saadan kraftig Personlighed med Værdighed vilde have udfyldt sin Plads i Sala regia overfor Alexander VI.

Han har imidlertid overvurderet de Midler, der ved Aar 1500 kunde ventes ydede til kirkeligt Brug. St. Mortens Kirke blev ikke ganske det, der var paatænkt. Koret naaede aldrig som i Aarhus Domkirke og Haderslev Marie Kirke saa høit som i Høikirken⁴⁾. Der omtales 1496⁵⁾ et Taarn med Alter ved Kirkens nordre Side, som ikke eksisterer nu og som heller aldrig synes at være blevet fuldført. Alle senere Beretninger gaae nemlig ud paa, at Kirken fra gammel Tid har været kullet⁶⁾. 1632 styrter Høikirkens Hvælvinger ned. Skulde dette skrive sig fra, at Kirken har været mindre solidt opført? Efter hvad der fremgaar af Kirkens Regnskaber⁷⁾, var Skaden betydelig og Istand-

1) Omstaaende Billede er taget efter: Beckett, Altertavler i Danmark, Tavle XXVIII.

2) Otte I, 462.

3) Bisperne Jens Iversen Lange og Niels Clausen have begge i Aarhus Domkirke anbragt deres Portræt, deres Vaaben og deres Navn, og den Førstes Ansigtstræk er rimeligvis ogsaa gjengivet paa Altertavlen som St. Clemens, hvis Pluviale sammenholdes af en Agrafe med Langernes Vaaben.

4) Kirkehist. Saml. 4. R, IV. 192.

5) Tillæg 6.

6) Det nuværende Taarn i Kirkens vestlige Deel blev først opført i Slutningen af det 18de Aarhundrede.

7) I Provinsarkivet i Viborg.

sættelsen meget bekostelig. Endvidere er Korsgangen paa Kirkens Nordside, som maaske skulde have forbundet denne med den tidligere omtalte Priorgaard, aldrig kommen ud over at være paatænkt. Har Jens Mathiesen endelig forsøgt paa at oprette et Kollegialkapitel ved St. Mortens Kirke — Haderslev Frue Kirke havde jo et saadant — saa har det heller ikke havt Leveevne.

Meget ind i det 16de Aarhundrede har han ikke beholdt sin Plads som Prior — efter hvad der foreligger, havde han heller ikke i Randers som i Haderslev betinget sig den for sin Levetid. Foraaret 1503 er han det ikke mere, men nævnes som »værdige Fader Vicarius Broder Jens Matsen«. Som saadan maa der have paahvilet ham: Overopsynet med Helligaands Ordenen i Danmark, Visitation af sammes Klostre, Sammenkaldelsen af Provinsialkapitler, Afgjørelse af Ansøgninger om Optagelser og Repræsentationspligt overfor den verdslige Myndighed¹).

Hvornaar Jens Mathiesen er død, og hvor han er begravet, er ubekendt, men allerede 22. Juli 1504 er Lauritz Nielsen, der havde afløst ham som Prior, ogsaa Vikar over den Helligaands Orden i Danmark²).

Lauritz Nielsen var, som tidligere nævnt, artium liberalium magister og som Bisidder med ved Fællesmødet i Faaborg den 11. Juni 1499. Mellem 1513 og 1518 kommer han til det ældre og betydeligere Aalborg Kloster³) som

¹) Velvillig Oplysning fra Professor Dr. M. Heimbucher i Bamberg, der mener, at Betegnelserne den Helligaands Ordens »Generalvikar« »Vicarius« og »Vicarius over den Helligaands Orden i Danmark« ere et og det samme. Disse Titulaturer findes anvendte henholdsvis 1500 paa Prior Kristiern Thorkildsen i Kjøbenhavn (Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre« 330—31), 1503 paa Jens Mathiesen, 1504 og 1505 paa Prior Lauritz Nielsen i Randers (Tillæg 10 og Kirkehist. Saml. 5. R. I. 77).

²) Tillæg 10.

³) Naar ovenfor S. 12 er anført, at dette Kloster aarlig betalte 12 rhinske Gylden til Rom — see ogsaa Tillæg 18 — saa fremgaar det dog af nogle Kvitteringer i San Spiritos Arkiv i Rom, at denne Afgift til Tider kun har udgjort 5 Guldgylde.

Prior, altsaa maa han vel have nydt en vis Anseelse. Dokumentet af 1522¹⁾ viser forøvrigt, at der herskede et upaaklageligt Forhold mellem Prior Lauritz Nielsen i Aalborg og hans Efterfølger i Randers, idet de i Nødens Tid konfererede meget venskabeligt med hinanden om deres Pengesager. Som bekendt blev Lauritz Niensens sidste Dage ret brogede; han forflyttes fra Aalborg til Skagen, protesterer, opnaar vel at komme tilbage til Prioratet, men maa kort efter være afgaaet ved Døden. Af Dokumenterne fra hans Randers-Tid synes at fremgaa, at han har søgt at arrodere Klosters Eiendomme. Han foretager et Mageskifte med Graabrødre Kloster, hvorved Helligaandshuset forøger sit Gods udenfor Vesterport, og han skaffer dette et tilstødende Stykke af Byens Vold. Disse Ting, som Jens Mathiesen med sine store Planer maaske ikke har havt Interesse for, faar Lauritz Nielsen i Orden; men under hans Priorat begynder ellers Klosters Tilbagegang at blive tydelig. Paa hans Tid omtales Broderskabet udelukkende som »Konvent«, Ordet »capitulare« — og forøvrigt ogsaa »St. Morten« — er nu forsvundet af Dokumenterne. Sine Skyggesider har han ogsaa. Han viser sig uefterrettelig til at holde den i 1505 overfor Byen paatagne Forpligtelse til at anlægge en Sveibog og Gang »vester fra vort Kloster paa Byens Vold.« At Hensynsløshed overhovedet var et Karaktertræk hos ham, synes ogsaa at fremgaae deraf, at han ved sin Bortgang fra Aalborg til Skagen uden videre medtog alle Helligaandshusets Breve, Klenodier og Ornamenter.

Om de tre sidste Priorer, Jens Kragh, Jens Nielsen og Mester Niels, veed vi meget lidt udover, at Klosteret i deres Tid moralsk og økonomisk gaar videre ned ad Skraaplanen. Jens Kragh findes kun omtalt i Sagen med Anne Jacobs²⁾ som den, der har kundgjort, at den »Be-

¹⁾ Kirkehist Saml. 3. R. II. 568.

²⁾ Danske Mag. 3 R. V. 23.

giengelse og Gudstjeneste,« som Klostret havde paataget sig for modtaget Jordegods, ikke kunde holdes »for St. Hanses Høitids Skyld.« Jens Nielsen, der første Gang nævnes 1522¹⁾, slutter sig tidlig til Reformationen, fratræder som Prior nogle Aar og har 1532, da han for kortere Tid igjen bliver Forstander, Kone og Børn. Det lader ikke til, at hans andet Priorat har været fornøieligere end det første, da Klostret nu med Rette og Urette paa alle Maader mister Gods. I den ofte omtalte, for Klosteret ret graverende Proces med Anne Jacobs, under hvilken han er indstævnet, maa han have haft Forfald, da Prioren fra Aalborg, Per Jensen, møder paa hans Vegne. Atter ved denne Leilighed viser der sig saaledes et kollegialt Forhold mellem de to norrøjske Klostre. Samme Efteraar forlenes en Anden med Helligaandshuset, uden at det kan sees, hvad der er blevet af Jens Nielsen. Mester Niels, hvis Priorat falder imellem Jens Niensens første og andet, kjender vi kun fra et eneste Dokument, hvorved han bortsælger af Klostrets Eiendomme. Baade hans og Jens Niensens Styrelse, maaske ogsaa Jens Kraghs, rammes 1530 direkte af Frederik I's Fordømmelsesdom over Randers Helligaandshus. Christian II havde i sin Tid givet en hel Række af Bestemmelser, rettede mod Geistlighedens Overdaad og Hovmod, dens Forsømmelse af sine Kaldspligter og dens Fortabelse i verdslige Sysler. Poul Eliæ havde udtalt om de danske Hospitaler i Almindelighed, at der var mange Brøst, der havde en høvisk Reformats Behov; »Hospitaler findes der og have Lensmænd; men de Syge finder man ikke uden paa nogle faa Steder, som mindst Rente have.«²⁾ Kong Frederik I er kommen til et lignende Resultat, da han ophæver Randers Helligaands Kloster som kirkelig Stiftelse med den Motivering, at »mangfoldelig oc store brøst findis wdj vortt riige Danmarck, serdelis wdj the hospittaller oc

1) Kirkehist. Saml. 4. R. V. 79.

2) Nyt hist. Tidsskr. II. 140 og 429.

clostere, som skickett oc funderett ere tiill fattige syuge menniskiiis opholdellsze, oc besønnderliigen wdj thend helligaandtz clostere vdj Randers.«

Tillæg 9.

1500. Gavebrev fra Jens Nielsen (Munck) paa Gods i Lyngaa¹⁾

Jhesus.

Alle menn, thettæ breff seer eller hører læses, hielser jegk Jens Nielssøn aff Reystorp, vebner, kierlighen mett vor herre ock kundgiører for alle nærværende och kommende, thet jegk nu mett thette mitt obenbreff fuldborder ock stadfester then gaffue, jegk tilforen vnt ock giffuet haffuer til helig ands hwss j Randers hoss sanctæ Morthen, ludende pa een gaard liggende j Lyngw j Saübroherrett, j huilken gaard Per Nielssøn, gud hans siell nathe, bode effther thet breffs ludelse, som iegk forscreffne helig ands hwss, prieren och brøderne samesteds vntt ock vpladett haffuer ock nü framdeles, vppa thet at then gutz tieniste, ther nü begünt er ock dagelighen holdes j forscreffne helig ands hwss j Randers, ma thess meræ øges, formeress ock thess bedræ vpholdes; ock so, at fattuge siwge folk, som j same sted fødes ock vpholdes, mwe thess bedre forsees ock i theres nottorfft besorges, haffuer jegk aff lenge berad hwff mett frij villie ock frels mett mine frenders ock venners raad, fuldbord ock samthycke vntt och giffuett, vpladett, skiøtt och affhendett ock nü mett thettæ mitt obenbreff vnder ock giffüer, vplader, skiøder ock aldeles affhender fra migk ock myne arffuinge til ofteneffntt helig ands hwss j Randers til een euindelig eygendom eygende these mine efftherscreffne ij gaarde ock eet boll, liggende j forscreffne Lyngw mett alle theres rettæ tilliggelse, skowff, marck, agger ock ængh, wott ock thyrfft junenn marcks ock vthen marches, hüat thett neffnes kann, enchtett vndentagett; j then fyrste gaard boer nü Pouell Owessøn ock giffuer til aarlig renttæ ock lantgilde ij ørtuge rwff ock ij ørtuge biwg, j ørtuge haffre, een fiærdingxtunne

---

¹⁾ Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

smør, tij dagxgierninge, gesterij ock ett swiin, nar oldenne ære; j then annen gaard boe nü Per Laurissøn ock Las Bremss ock giffue til aarlig renttæ ock lantgilde ij ørtuge rwff, ij ørtuge biüg, j ørtug haffre, een fiærdingxtunne smør, tij dagxgierninge, gesterij ock eett swiin, nar oldenne ære. J thett boll samesteds boer nü Per Screder ock giffuer til aarlig renttæ och lantgille een halff skeppe smør. These forscreffne iij gaarde ock eett boll j Lyngø skulle forscreffne helig ands hws j Randers, prieren ock brødre samesteds haffue, nyde, bruge ock beholde, som sagt er, til een euindelig eygendom, pa thett atj forscreffne gutz tieniste, ther holdes j oftteneffnt helig ands hwss j Randers, skall trolighen bedes j alle messer ock begiengelse for myn ock myn kiære husfrues Elne Moensdortters (sic) siele, for myn faders Niels Cristiernssøns, ridder, aff Kiølby, ock Giertrud Nielsdotters, myn kiære moders siele, for verdug faders biscop Jensses siell aff Aars, for alle myne sytskenes ock arffuinges siele ock for alle cristne siele til euige tijd. Thij kiendes jegk migk ock myne arffuinge enghen deell, lod eller rætt haffue effther thenne tijd j forscreffne three gaarde ock eett boll j Lyngw j noget mode. Thij forbiüder jegk alle ock huer særdeles, ee hwo som helst the ære eller vare kunne, frendher, venner, slecht, bürd ock arffuinge j noget mode hindre eller hindre lade, møye, platze, dele, vmage eller vforrette forscreffne helig ands hwss j Randers, prieren, brøderne eller siugefolk samesteds paa forscreffne three gaarde och eett boll j Lyngw vnder gutz heffnd ock vrede; ock pa thet at enghen aff myne frender, slecht eller arffuinge skulle dierffues atgiøre jmod thenne myn gaffue eller jmod thette mitt obenbreff, tha tilbinder ock beplichter jegk migk ock myne arffuinge atfrij ock frelse, hiemle ock tilstaa forscreffne helig ands hwss j Randers, prieren ock brøderne ock fattuge siwgefolk samesteds oftteneffnt three gaarde ock eett boll i Lyngw for hüer mants tiltale, som paa kan tale mett rettæ. Till alle these forscreffne ordes, ærendes ock articles stadfestelse ock bedre bewijsninge ladher jegk mett villie ock vidschab henge mitt jndsegell nethen fore thette mitt obenbreff mett andre hederlige, æreverduge ock gode ments jndsegle, som ære verdug fader mett gud her Niels Clauessøn, biscop j Aarss, her Erick

Ottersøn, ridder, til Skierne, Oluff Morthenssøn aff Hastorp, Tyge Jenssøn aff Dalsgaard, vebner, Per Hoffman ock Erasmus Perssøn, rademen j Randers. Giffuett j forscreffne Randers aar effther Jhesu Christi føtzell femptænhundrede then mandag nesth effther sancti Ffrancisci dag confessoris, som var mandaghen then femptæ dag j Octobris monett.

Orig. p. Perg. med 7 hængende Voxsegl, hvoraf kun de 2 sidste (med Bomærker) ere i Behold.

Tillæg 10.

1504. Et af Randers Graabrødrekloster til Randers Borgere udstedt Skjøde paa Brastrup Mark og Voldum Mark.¹⁾

Alle Mand dette Breff seer eller hører læsse kundgiøris vj Gregers Nielsen Bierbye Herritzfougitt till Støffring Herritz Ting, Mester Lauritz Nielsen, Vicarius²⁾ offuer den Helligandz Orden i Danmark, Abbed³⁾ Joen i Essenbech Closter, Otte Munck af Giesing Gaard, Jep Anderssen aff Støffring Gaard, Marquart Lassen af Sorup Vebner, Rasmus Pedersen Borger^m i Randersz, Anders Eskildsen i Hald, Anders Andersen i Harritzleuf, Matz Bager i Bierbye, Krog i Støffring og Asser Jensen i Wreistrup kierlig med Gud etc.⁴⁾ Anno 1504, Mariæ Magdalene Dag, var skichet for osz og for mange flere Danne-mænd paa Støffring Herritzthing inden alle firre Stocke for Thingsdomb Niels Pedersøn Borgemester i Randersz, hand der loulig eskit, bedisz sich og framlede it fuldt staaende Thingswinde af alle wnderskrefuene throu Dannemænd, som wor Andersz Anderszen i Harritzleuf, Iffer Jensen i Wristrup, Mads Findeszen i Miellerup, Mads Lisszen [i] Harritzløff, Asser Jensen i Weistrup, Mads Støffuel i Lemb, Niels Nielsen i Lindbierrig, Anders Eskildsen i Hald og Willatz Jepsen i Sueistrup, huilche for^{no} otte Dannemænd endrechteligen wande paa derrisz gode

1) Udskrift af Randers Bys Tingbog 1691—1693 S. 62. — Skriveren har aabenbart ikke altid forstaaet, hvad han skrev af, og muligt har han ladet noget falde ud.

2) For Vicarius har Tingbogen: Wrang.

3) Tingbogen har: Avet.

4) For etc. har Tingbogen: skee.

trou Siæll og Sannen, att de hosz war samme forskreffuen Dag paa for^{ne} Ting hørde og saae, saasom for^{ne} Rasmusz Pederszen war tilforne fuldmøndig og michtig giort af derris formænd i Graabrøder Closter i Randers, af Broder Anders Glob Gardian og af meenige Convent sammesteds med derrisz obne Breff og Indseigell dette effterskrefuene Skøde att giøre, saa fremgich for^{ne} Rasmusz Pederszen og loulig skødte, afhende og oplod fra for^{ne} Graabrøder Closter og fra meenige Convent og til for^{ne} Niels Pedersen Borgemester och til meenige Borger i Randersz til en euindeligh Eiendom eie[skulle]ndis ald den Lod og Deel, Rett og Rettighed, som for^{ne} Graabrøder Closter hafde wdj Brastrup Mark och udj Woldum Mark, saa som er Agger og Eng, Fiske Wand og Fægang, Torffueskiær og Løngslett, Hede Moesze og Kiær, waaet og thørt, rørendes och u-rørendisz med alle sine rette Thilhørrelsze, Brede og Lengde, huor som derris rette Lod og Deell i forskr^{ne} Marche findisz kand, alle firre wegne til Marche møde, inden Marcheskiell og wden, indtet wnderstage[t], huad dett heldst nefnis kand, med alle sine Breffue og Beuisning, som alt dennom med paackommen er, och de og derris Forfædre i derrisz rollige Hefft hafuer haft i mange samfielde Aar, w-last og w-kiert, och kiendisz for^{ne} Rasmus Pedersen sig haffue oppebaahret Penge for og fuldt Værd aff Randerz Borgere for ald for^{ne} Graabrøder Closters rette Lod og Deel i forskr^{ne} Marker effter for^{ne} Broder Anders Glob Gardians og meenig Conventz Willie og Nøye, saa ti[ ]kiendisz alle dennom [oc] deris Effterkommere ingen yder mere Lod, Deel eller Rett att hafue i forskreffuene March effter denne Dag i nogen Maader, da tilbandt ofteneffnte Rasmus Pedersen forskreffuene Broder Anders Glob Gardian og meenige Convent, som nu er, og deris Effterkommere meenige Randers Borgere ald derris rette Lod og Deel i forskrefne Marche att frj, frelsze, hiemle og thilstaaende for huer Mands rette Tiltalle, huad som skeer, dett Gud forbiude, att for^{ne} Eiendom i forskrefuene Marche Randerz Borgere dennom nogen Tid afwindis med Kirchelougen, Landslougen ellers nogen anden Rette Gang, daa beplichtet og tilbandt oft^{ne} Rasmus Pederszen for^{ne} Anders Glob Gardian og meenige Convent att wdlege Randers Borgere igien Byesens Jord fra

derris Kirche Kirchegaard og Closter og saa øster at indtill derris Theillade ofuer begge Byesensz Grafue, och der till at giffue Borgerne derris Penge igien, som de hafe Closter til (!), for Closters Deell i forsk^{ne} Marche, som er thou Hundert March danske Sølf Møndt. Ita patratum, audivimur, quod signatum lucide protestamur, patentibus. Appensis.

Neden under en Antydning om, at der har været 10 vedhængte Segl.

Tillæg II.

1504. Udtog af et Sandemandstog angaaende nogle Kaalgaardsjorde og Grave i Randers¹⁾.

Udi et Sandemands Brev paa noget Kaalgaards Jord og Graffve paa de Vestre Grave Aar M. D. IIII° feria proxima ante nativitatem Mariæ (NB. nativitas Mariæ indfaldt den 8. Septbr.) gjorde de i ommeldte Brev fornevnte Mænd deres Toff og Eed paa nogle Kaalgaards Jord og Graffve i Randers, hvilket de kundgjorde, at de gjorde deres Eed og Toff fra det Herstrade, som løber giennem Nørre Port i den yderste Grøft og saa vester att framfor Per Hviids Smedie²⁾ til den vester Ende i fornævnte Grøft, og saa sønder att østen ud med Priorens Ladegaard gømel eet Giærde, og saa langt sønder att, som alle Kalgaardene recker indtil Engen, og saa sudøsten op paa den yderste Graf og udi Fiorden. Alt det der imellem er³⁾ Byen og forskrefne yderste Grøft, bøgt og ubøgt, sver de til Byen og Kronen, Kirkens og Closters uforkrænket, hvor som the kunde vitne thennem ther Lod og Deel utti mett rette.

---

¹⁾ Stadfeldts Diplomatarium. 357, i Provinsarkivet i Viborg.

²⁾ Den nuværende Vognmandsgade, som fra lille Voldgade gaar mod Nord op til Slynborggade, kaldes endnu i daglig Tale «Smedebakken».

³⁾ Dette Ord bør vist udgaa.

Tillæg 12.

1510. Gavebrev fra Tyge Jensen (Seefeld) af Dalsgaard paa en Gaard i Tostrop¹).

Jeg Tygy Jenssøn aff Daalzgard væptner gøre alle veterlichth mett thette myt optne breff, pa thett at gwdz thiænisthe moo tysydhermere øgyse, oc thi fatyge falke maa tisbedhre forsijis til theres fødhe, tha haffwer jeg mett mynne kære børns radh och sametycke vnth ok gyffuet, opladhett oc alledelis aff henner fra meg oc mynne arffwinge, fræ myne børn och theres arffwynge ok til then helleandz closther j Randhers, prier oc brødhre, fatyge syge falk j samestett til ewynnelige eydom eyendes skwllende en myn gord och gotz, ligendes j Rynsherrytt j Tostrop soghen j Torlstorp by, som Jeppe Røffuer nw j boer, ok gyffuer til arlige skyld oc renthe thre ørte hamelt korn, eth pund smør, en mark gæstepenninge oc skoffue swyn, nar ollern er, mett alle forskreffne godz tillegelse, som er agher, engh, skoff, mark, tøregrafft, lyngeslet, voth oc thywert, rørem oc wrørem, hwad som helsth thet være kand, inthett vntagen j nogher mode, til alle fyre marke modhe. Hwilke forskreffene gard och gotz haffuer jeg vnt til forskreffne closther, hwar som jeg vtwæller myt leerstett, nar gud vil kalle megh aff thenne værdhen, at brøderne jbidem skwlle bede got for myn seel, myn kære hosfrves seel, frwe Bool Splidzdotther, beges vore foreldhere oc børn, Jes Thomessøn aff Daalzgard, frve Kirstene ibidem, Splyd Fassj aff Møllerop, frwe Barbra ibidem, Enwol Tygyssøn och for alle cristene seele. Jtem sker thett, saa gud forbyde, thett forskreffne gard oc gotz vorder forskreffne helleandz closther aff vonnen anten mett kirke loghen eller lantz loghen, tha tilbynner jeg meg oc mynne arwynge och mynne børns arffuynge [at] vtlege oc fornøwe forskreffne helleandz closther saa got gootz, sa møget, saa vælebeleyt mett renthe oc skyld, engen eth halfft aar nest komendes. Til ydhermere forwarynge oc bedhre statfestelze ladher jeg henge myt insegel nedhen for thette breff mett mynne kære børns ok gode mentz insegel, som jeg haffuer ther til bedett,

¹) Orig. p. Perg. i Rigsarkivet, Aarhus Bispearkiv. Af Seglene ere endnu 1, 2, 3, 6 og 7 tilstede.

som er Jens Tygissøn, Cristoffer Krwssøn, Cristen Tygissøn, her Per Kielssøn, prouesth j Randhers ok kanicke j Aars, Rasmus Perssøn, borgemæsther j Randhers, oc Nis Perssøn, borgemesther ibidem. Skreffuett j Randhers vigilia apostolorum Petri et Pauli anno dominj twsenfemhwnnerttpothettyenne etc.

Tillæg 13.

1515. Skjøde fra Jens Eriksen paa en Gaard i Volby¹⁾.

Jeg Jens Erickssøn, prest ock kannycke wdj Aarss, kendes mett thette mitt obnebref, thett jeg mett myn frij wilye ock wydskab, then almectiste gwd, jomfrve Marie, ty werdighe femphen nødhehelper oc alle gwtz hellen wdj hemerig til loff oc werdighed for myn seel, alle theres seele, som jeg haffwer nøtt gott att, oc for alle christhene seele haffwer wntt, gyffwett oc aldyelss affhend oc nw mett thette mit obnebref wndher, gyffwer oc aldelss affhendher fran meg oc myn arffwyng til ewyg tyd til hedherlig men, prier ock brødher wdj then heligantzhwss i Randherss, en myn gaard oc grwnd, lyggyndes j Gernherrytt j Wolby, som Mattis Nielssøn nw wdj boer, oc skyldher aarlig aar en ørte roff, en ørte big, en ørte haffwre, ett fyerdel smør, ix /s/ oc skowswyn, naar oldhen er, mett andhere bedhe, mett alle forscreffne gaard oc gotzess rætte tillegelss, som nw tillyggher oc aff aryldz tyd tilleggett haffwer, som er skow oc marck, aggher oc æng, hedhe oc moose, fægang oc fyskwand, wortt oc tywrtil, røryndes oc wrøryndes jndhen marck oc wdhen, jnthett wntaghen j nogher maadhe, hwatt thett helst neffness kan, til alle fyre marke moodhe til ewyndelig eydom eyndtskwlyndes. Item forbywdher jeg alle oc serdelss myn arffwynghe wndher gwtz heffn oc wredhe att gyøre eller giøre ladhe forscreffne prier eller brødhere nogher hyndher eller forfang paa forscreffne gaard eller grwnd wdj nogher modhe. Tyl ydhermere stadfeystelss oc bedhre bedwysnyg ladher jeg henghe mytt engzel nedhen for thette breff met andhere godhementz engzel, som jeg bedher att

¹⁾ Orig. p. Perg. i Rigsarkivet, Aarhus Bispearkiv. Af fire hængende Voxsegl ere endnu til stede 1., 3. og 4.

bedsegle mett meg, som er Erick Perssøn, bwrqmesther wdj Aarss, Jenss Erickssøn wdj Bøgylwnd, Erick Ibssøn wdj Tong. Datum Arusie anno dominj mdxv jn profesto sanctj Benedicti abbatis.

Tillæg 14.

1525. Frederik I's Brev om, at Klerkeriet ikke skal besværes med borgerlig Tyng¹⁾.

Wij Frederich, met gudts nade Danmarckis, Wendis och Gottis koningk, vduald koningk tiill Norge, hertug i Sleszuigk. Holstenn, Stormernn och Ditmerskenn, greffue vdj Oldenborg och Delmenhorsth, giøre alle wittherligt at oss er tiill wiidendis wordit, at wore vndersatte, borgemesthere, raad och borgere vdj wor kiøpstad Randers och i andre wore kiøpstæder i Aars biscoppsdomme haffue thennom foretaghet atwille besware prestmend och clerckeriet ther vdj kiøpstæderne met ythermere thyng, beswaringe och paalegge, end prestmend och clerckerie ther sammestædts pleige atgiøre i wor kiere herrefaders, herreborders och andre wore forfædres koningers i Danmarckis tiid (hues siele gud nade) aff ariildts tiidt, huilcket wij ingeledis liide eller i noget maade tilstæde wille, medhen wille wij, som andhre wore forfæddre, framfarne christne koninger her i Danmarck, for oss giordt haffue, holle then hellige kircke, som er alles wor aandelige moder, och hennes clerckerie wiid alle syne friigheder och priuilegier, som een christen herre bør atgiøre, och som wij met wor koninglige recessz loffuit och sworit haffue. Thij forbiwde wij alle, ehuo the helst ere eller wære kunde, och serdelis wore borge mesthere, raadmend och borgere vdj Randers, thesligeste i andre wore kiøpstæder i Aarss biscopps domme, atj her effther ey besware eller paa legge then hellige kircke eller then hellig kirckis personer nogen ythermere thyng, paalegge eller nogenn ny beswaringe, end som the aff ariildts tiidt giordt haffue, medhen atj lade thennom nyde saadane theris friigheder, som the haffue nydt, brugdt och haffdt i wor kere herrefaders, herreborders och i andre wore forfædres koningers tiidt och aff ariildts tiidh, saa

¹⁾ Orig. med Spor af Seglet bag paa i Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

frampt i ey wille lide ther fore ythermere tiltall och skade; och lader thet ingelunde vnder wort hylleste och nade. Giffuit paa wort slot Gottorpp maandagenn nest effther oculj søndagh i fasthen aar etc. mdxxv vnder wort signet.

Relator magister Canutus Henricj,
prepositus Wibergensis.

Tillæg 15.

1559. Tingsvidne, hvori er indført Frederik I's Brev af 14. Februar 1530, hvorved Antallet af Præster i Randers Helligaandshus indskrænkes¹⁾.

Vij epher^{ne} Jep Hoffmannndt och Jens Bay, burgemestere vdj Randers, kiendis oc giøre alle vetterliigtt mett thette vortt obnne breff, att vij haffue siett oc hørtt leessee for oss ett obnne, vbeskorne kong: maiit: permenndtzs breff, welbesseglede, ordt fraa ordt saa liudendis: Vij Christiann, mett gudts naade Danmarckis, Norgis, Venndis och Gottis konningh, hertug vdj Sleszuiigh, Hollstenn, Stormarenn oc Dyttmerschenn, greffue vdj Olldenborg och Dellmennhorst, giøre alle vetterliigtt, att Jacob kleynnsmedt oc Jens Nielsszenn, forstandere tiill vortt allmynndeeliigh hospittall vdj vor kiøbstedt Aarhus, haffue hafftt for oss enn hogbornne førstis konning Fredericks, vor kierre herre faders, obnne bessegledd pappys breff, lydendis ord fran ordt, som her effther fføllger: Wij Frederick, mett gudts naade Danmarckis, Wendis oc Gottis konningh, vduolldt konning tiill Norge, hertug vdj Sleszuig, Hollstenn, Stormarenn oc Dyttmerskenn, greffue vdj Olldennborg oc Dellmennhorst, giøre alle wetherliigtt, att for oss er berett aff nojerne vore vnderszotte, att mangfoldeliigh oc store brøst findis vdj vortt riige Danmarck, serd[elis] vdj the hospittaller oc clostere, som skickett oc funderett ere tiill fattuige syuge menniskiis opholdellsze, oc besønnderliigen vdj thend helligaandntz clostere vdj Randers, vdj saa maade, at ther er saa mannge prester oc sunde, stercke, helbrede menniker, att closters rentte icke tiillrecker attholle ther nogenne syuge folck, mett mindre endt

---

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet med Levninger af 2 paatrykte Segl.

the sellier och affhennder aff thett gotts, som tiill samme closter ligger, som the nu giortt haffue, och er thett beffrygctenndis, att ther som ther icke findis raad tiil, att samme closters gotz skall forkommis oc samme closter ther mett bliiffue øde oc huerckenn kunde opholde the siuge eller the helbrede. Der for haffue wij beffalliit oc tiilltroett oc nu mett thette wortt obne breff beffalle oc tiilltroe oss elsk^e her Mogennis Gøy, riidder, vor manndt, raad oc Dannmarckis rigis hoffmester, Eriick Banner, vor manndt, raadt oc embitzmandt paa wortt slott Kalløe, att tage tiill thennom wore elsk^e burgemester oc raad vdj Randers oc giøre enn god skiickellsze wdj forskreffuenne thend helligaanndtz hospettall ther sammestetz wdj szaa maade, att ther icke bliiffuer inde vdj samme closter mere enndt tuo prestemenndt till prieren, the, som lerde oc duellig ere, oc ther tiill andre føre folck, saa mannge the kunde offuer weye, att ther behoff er tiil at tienne the syuge fattiige folck, som j samme closter ere; och hues skiickellsze the ther om giørenndis worder, thett skulle the giffue beschiiffuit fraa thennom. Thij forbiude wij alle, ehuo the heellst ere eller were kunde, att kiøbe eller panntte nogett aff samme closters gots her emodt ephther thenne dag, szaa fremptt the icke wille haffue forbrott deris werdt. Giffuit paa wort slott Gottrup torszdagenn effter sanctj Valentinj dag aar etc. mdxxx, vnder wortt segnette. Huilchett forskriffuenne breff wij aff wor sønnderliig gunst oc naade haffue fulldbyrdt, sambtøgckt oc staffest oc nu mett thette wortt obne breff fulldbyrde, sambtøcke oc staffeste wid synn fulldemagcht attbliffue wiid alle synne ord, pungcter oc artickelle, som thett i alle maade wduisser oc indholder. Thij forbiude wij alle, ehuo the helst ere eller were kunde, serdelis wore fogedere, embitzmenndt och alle andre, forskriffuenne hospittalls forstanndere paa the fattigis wegne her emod att hinndre eller wdj nogenn maade forffanng at giøre wnnder wortt hyllest oc naade. Giiffuit paa wor gaardt vdj Aarhus sønndagenn nest effther sanctj Michaelis archangelj dag aar etc. mdljij, vnder wortt secrett. Thette tiill yudermere windisbyrdt, att uij szamme breff wid alle synne ord, pungcther oc arttiickle haffue hørtt oc sziet, wnndertrycker wij worriis beszeg-

linge her nedenn paa thette wortt obnne breff, som er schrif-
fuit wdj Randers sønndagenn for sanctj Tome apostolj dag
aar etc. 1559.

Tillæg 16.

1562. Frederik II's Brev angaaende Gods, som er fravendt
Randers Hospital¹⁾.

Wij Frederich thend anden etc. Giøre alle witterligt, at
effthertlij forstanderne for wort almindelig hospital wdj wor
kiøbsted Randers haffue beret for osz, huorledis at ther er
møget gotzs kommet fraa forskreffne hospital til adelen oc
andre wore wndersotte, en part for kiøb oc somt for pant,
oc vdj andre maade hospitalit met wrette frauendt, oc the
therfore ere til sinds saadant gotzs egien at jndtale oc jndfri,
the fattige ther sammesteds til beste, tha haffue wij vndt oc
tillat oc nu met thette wort obne breff vnde oc tillade, at
huor forskreffne hospitals forstandere kundde opspørge sligt
gotzs hoesz adelen eller andre wore vndersotte, som er kommet
fran hospitalit, mue the thet jgien jndfri oc jndtale til hospi-
talit oc the fattige til beste. Bedendis oc biudendis wore
herritzfogetter, landzdommere oc andre, som forskreffne for-
standere paa the fattigis wegne for rette besøgendis worder,
attj ther vdinden hielpe thennom, hues loug oc ret er, saa
at the mue bekomme, hues the fattige met rette tilhører oc
bør at haffue. Ladendis thet jngendlunde. Datum Frederichs-
borg thend vij dag augustj aar etc. mdlxij.

Tillæg 17.

1562. — Frederik II's Stadfæstelse af tre Domme angaaende noget
Gods, der var frakommet Randers Hospital²⁾.

Peder Pederszenn, forstander for hospitalit wdj Rannders,
fick kon: matt^s confirmats paa treennde domme, som effther
følger:

---

¹⁾ Rigsarkivet: Tegnelser over alle Lande VII. fol. 213—214^a.

²⁾ Rigsarkivet: Registre over alle Lande 8. fol. 19—21. — Den første
Dom udelades her, da den er trykt i Kirkehist. Saml. 4. R. V. 371.

Vii Frederich etc. gjorde alle witterliggt, att thenne breffuiszere Peder Pederszenn, forstannere for wortt almindelig hospitall wdj wor kiøbstedtt Randers, haffuer nu hafftt for oss tre obne papirs domme, som oss elskelige her Jørgen Lycke till Offuergaard, ridder, wor mand oc raad, Jørgen Berneckow till Kieldrup, Axell Jwl till Willestrup, landzdommere wdj wortt lannd Nørreutland, Hans Stygge till Holbeckgaard, Jørgenn Roszenkrantz till Holme oc Mortenn Swennszenn till Wodneszsgaard, wore mend oc thienere, wdgiffuit oc alle, wndertagitt for^{ne} Mortenn Swennszenn, forseglitt haffuer wdj gudz aar mdlxij mandagenn nest effther wor frue dag visitationis paa wortt slott Drotningborg datirt. Thend første liudendis . . . . .

Thennd annden dom, liudenndis, att for^{ne} forstannere haffde wdi rette steffniit for for^{ne} gode mend Jens Bay borgemester, Peder Huid, Peder Jennszenn, Jenns Lawritzen raadmand, Knud Galtenn oc Matz Anderszenn for nogenn abbilgarde, hauffuer oc jorde, som haffuer liggitt till for^{ne} hospitall ther wdj wor kiøsted Rannders, som the nu bruge oc thennom tilholde mett nogenn skiøde breffue, som the haffue aff for^{ne} mester Jørgenn Samszing oc en wed naffnn Jens Bødkier. Sameledis haffde the i rette steffnndt en andenn borgere wed naffnn Anders Bay for xxiiij β jordskyld aff sin fæderne gaard, hand wdj boer, huilkenn jordskylld hannd hoss sig indeholder. Oc effther ydermere tiltale, gienswar, breffue, beuisninger oc sagenns leilighet haffuer for^{ne} gode menndt ther paa sagt for rette, at huess kiøb oc handell for^{ne} borgere haffuer giortt mett for^{ne} mester Jørgenn Samszing oc Jens Bødkier eller andre hospitals forstannere, sidenn the konningelige forbud er vdgangit, som for^{ne} dom formelder, bør ingenn magtt att haffue, ey heller for^{ne} hospitall att komme till forhindring eller skade, oc ey heller nogenn for^{ne} borgere maa sig effther saadann kiøb nogenn eyenn dome tilholde, vthenn hues the nu paa thett ny kunde stede oc feste aff for^{ne} hospitals forstannere oc haffue wdj theris minde, oc for^{ne} Anders Bay, hans arffuinge, eller huem for^{ne} gaard besidder, hannd nu iboer, aarligen att wdgiffue for^{ne} jordskylld xxiiij β till for^{ne} hospitall.

Thennd thredie dom, jndehollindis, att for^{ne} hospitals forstandere haffuer for for^{ne} gode mennd i rette steffnit Peder Jennszenn, raadmand i wor kiøbsted Randers, oc hannom tiltalit for en abbild hauffue oc thuennde ennge, liggendis wthenn wester broe vdj sanctj Peders sogenn emellom Bertell Smedz gaard oc Giøruels gaard oc eyendome, som hannd sig tilholder. Thisligiste tiltalit the hannom for en hauffue, liggindis nest westen op till Refsdall jord, hand sig i lige maade tilholder, som hannd sagde sig att haffue aff frw Sophie Kaas. Tha blef ther paa aff for^{ne} gode menndt for rette affsagdt, att efftherthij same kiøb oc handdell skall werre giortt oc ganggitt emellom for^{ne} mester Jørgenn Samszing oc Jens Hoffmannnd, siden saadann kongelig forbud er wdganggitt, tha maa eller kannnd for^{ne} Peder Jennszenn sig icke samme abbildgaard eller enge for eyendome thilholde, menn hoss for^{ne} hospital anngerløss att bliffue. Thisligiste efftherthij for^{ne} Peder Jennszen kannnd icke beuisze sig anden rettighett att haffue thill for^{ne} hauffue, hoss for^{ne} Reffdall liggindis, som for^{uit} stannder, tha bør thennd wdj lige maade for^{ne} hospital att følge, vthenn huess for^{ne} Peder Jennszenn kannnd haffue wdj for^{ne} hospitals forstanders minde oc wilge. Effther som for^{ne} thrennde domme ydermere formelder. Huilke wij aff wor synnderlig gunst oc naade haffue fuldbyrd, samtyckitt oc stadfest oc nu mett thette wortt obne breff fuldbyrde, samtycke oc stadfeste wed theris fulde magtt att bliffue wdj alle theriis ord, puncther oc artikler, som the i alle maade vduisze oc indeholde, thill saa lenge nogen kommer for oss mett bedre beuisninger wdj the sager. Datum Frederichsborg viij augustj anno 1562.

Tillæg 18.

En i et 1599 affattet Arkivregister i San Spiritos Arkiv i Rom optagen Fortegnelse over Helligaandshusene i Danmark. Registret skriver sig altsaa fra en Tid, hvor de danske Helligaandshuse forlængst vare ophævede.

Compendium et repertorium quorumcunque Prioratum Ordinis Sancti Spiritus — Ab 1431 ad 1600.

In regno Daciæ

In Primis Domus seu Hospitale Sancti Spiritus in Civitate Alburgensi Vibergensis diocesis census annuus sunt floreni Renenses 12.

Cui Hospitali annexa est parochialis ecclesia Sancti Nicolaj in Saltum Burgalensis diocesis — floreni.

Et alia ecclesia in Skauen a Rege concessa et confirmata.

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus Roskildensis diocesis. Annuus census sunt floreni Rhenenses sex.

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus in Foborg.

Domus Sancti Spiritus in Nesborg. Annuus census sunt octo floreni Rhenenses otto (!).

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus oppidi Malmogensis Lundensis diocesis, quæ subjicit Hospitali in Affina.

Domus in Randrusia diocesis Arusienensis a Rege Daciæ fundata. Ibique sunt octo fratres.

Domus et Hospitale in Ripensi Civitate.

1. De Aleborgia.
2. Sancti Nicolaj Burgalanen Skauen
3. Affina¹⁾ diocesis
4. (!) Roskildensis.
5. Foborg.
6. Nesborg²⁾.
7. Malmogen.
8. Randrusia.
9. Ripen.

¹⁾ Feilskrift for Hafnia.

²⁾ Feilskrift for Nestved.

Danske og norske Studerende ved Universitetet i Greifswald.

Ved **L. Daae.**

Gjennemset og suppleret af *H. F. Rørdam.*

Allerede i længere Tid har man været opmærksom paa de vigtige Bidrag til vor ældre Kirke-, Cultur- og Personalhistorie, der kunne hentes fra fremmede Universiteters Matrikler. Den første Begyndelse til at gjøre Uddrag af saadanne for Nordens Vedkommende tilgjængelige for Almenheden findes vistnok i Suhms Samlinger til den Danske Historie II. H. 3., hvor der meddeltes en Fortegnelse over Danske (og Nordmænd), der havde studeret i Padua. Senere ere leilighedsvis flere saadanne Bidrag fremkomne. Jeg har selv i mange Aar interesseret mig for denne Art af Kilder til vor Historie og i sin Tid besøgt flere tyske Byer for at gjøre Uddrag af Universitetsmatriklerne. Nogle af disse Excerpter ere fremkomne i et særskilt Skrift, andre i Leilighedsskrifter og Tidsskrifter, hvoriblandt ogsaa de danske kirkehistoriske Samlinger. Endnu har jeg imidlertid nogle uudgivne Optegnelser i denne Retning liggende, som jeg bør offentliggjøre, og jeg meddeler derfor her, hvad jeg har samlet i Greifswald, hvor jeg opholdt mig en kort Tid i Sommeren 1875.

Den pommerske Stad Greifswald havde allerede i Aarene 1437—1443 været et Hjem for academisk Virksomhed. Baselerconsiliet havde nemlig 1436 sat Staden Rostock i Ban paa Grund af de der stedfundne borgerlige Uroligheder og

befalede det derværende Universitet, der, som bekendt, hørte til de af Nordboer hyppigt besøgte, at forlade Byen. I April 1437 begave derfor Lærere og Studenter sig til Greifswald og forbleve der i sex Aar¹⁾.

Det er sandsynligt, at denne Omstændighed har fremkaldt et Ønske hos Pomeranerne om et fast Universitet i deres eget Land, og i ethvert Fald varede det ikke længe, inden et saadant fremstod i Greifswald. Den egentlige Stifter af denne nye Høiskole er den i Pommerns Historie meget fremtrædende Heinrich Rubenow, en rig Mand af en gammel Patricierslægt i Greifswald, der selv var Dr. juris og nu Borgermester i sin Fødeby. Ved sin Indflydelse hos den forpommerske Hertug Wartislaw VII tilveiebragte Rubenow det for Stiftelsen nødvendige materielle Udstyr, og man henvendte sig til Paven for at opnaa hans Sanction, hvilken ogsaa Calixtus III, skjønt ikke uden Vanskeligheder, meddelte (29. Mai 1456). Biskoppen af Camin blev nu Cantsler, og Rubenow (*plantator studii Griepeswaldensis*) var selv den første Rektor, da Indvielsen foregik 17. Oct. 1456. Gjennem adskillige Menneskealdre besøgte dette Universitet af nordiske Studerende. Før Reformationen vare de Danske overlegne i Antal, men ved Siden af dem forekomme dog adskillige Svenske, af Nordmænd derimod kun faa. Efter Reformationen blive derimod Svenskerne strax i stærk Majoritet, medens de Danske aftage; Nordmændene blive lidt talrigere end før. Under Trediveaarskrigen kom Staden under svensk Herredømme, og som Følge heraf vedbleve svenske Studenter i talrig Mængde at færdes her lige til Adskillelsen i 1815, medens danske og norske Besøg forlængst vare ganske ophørte. Det kan dog mindes, at i den store nordiske Krigs Tid var Frederik IV nogle Aar Hersker over den nordlige Deel af Forpommern, og Re-

---

¹⁾ Krabbe, Die Universität Rostock, S. 110—129. Kosegarten, Gesch. d. Univ. Greifswald I. 17 fg. L. Daae, Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, S. 40.

formationsfesten blev derfor i 1717 feiret i Greifswald efter dansk Foranstaltning¹).

Firehundredaarsjubilæet i 1856 fremkaldte et lærd og indholdsrigt Værk om Universitetets Historie, nemlig den theologiske Professor Kosegartens Geschichte der Universität Greifswald mit urkundlichen Beilagen. I—II 1857. 4°.

Den af mig optagne Fortegnelse over danske og norske Studerende har vundet meget i Nøiagtighed og Paalidelighed derved, at jeg har kunnet jevnføre den med en lignende, som allerede før var nedskreven af den udmærkede svenske Historieforsker og Arkivmand C. G. Styffe, men som ikke er trykt. Jeg har kun tilføiet faa Noter²), og som man seer, angaa disse væsentlig nogle af de norske Studerende, der som *rari nantes* af og til forekomme imellem de saa mange Gange talrigere Danske. At jeg har holdt mig til mine Landsmænd i snævrere Forstand, har sin Grund ene deri, at jeg kjendte de fleste af dem, men desværre kun faa af de danske.

Elvestrøm ved Christiania 21. Octbr. 1899.

L Daae.

Efter at Professor, Dr. L. Daae havde gennemgaaet Universitetsmatriklerne i Greifswald, ere de blevne udgivne (indtil Aaret 1700) af Geheime-Statsarkivar Dr. Ernst Friedländer, under Medvirkning af flere Videnskabsmænd, blandt »Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven« LII og LVII (1893—94). Da det ikke vilde være rigtigt at offentliggjøre Prof. Daaes Uddrag uden at tage Hensyn til ovennævnte fuldstændige Ud-gave, har jeg med Flid gennemgaaet denne og udfyldt hvad der kunde være overset, idet jeg har medtaget fyldigere Uddrag af Dekanatsantegnelserne, der ikke blot meddele Underretning om de forefaldne Promotioner, men ogsaa forskjelligt andet, tildels af ikke ringe Interesse, naturligvis særlig m. H. t. Universitetet i Greifswald.

¹) Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen, VIII S. 428.

²) Disse er i det følgende mærkede med et (D.). H. F. R.

wald, men ogsaa noget vedrørende vor danske Højskole i dens allerældste Tidsrum. Bl. a. faa vi her nogle Efterretninger, som man forgjæves vil søge andensteds, vedrørende den Grundstamme af Lærere og Studenter, der af Dr. Peder Albretsen 1479 ved Københavns Universitets Stiftelse medbragtes fra Köln. I det hele indeholder Matriklen fra Greifswald fortræffelige, hidtil lidet kjendte Bidrag til Oplysning vore Landsmænds Studeringer i den sidste Del af Middelalderen. Til Tider var der saa mange danske studerende i Greifswald, at de næsten kunde være de toneangivende, og ikke faa Danske beklædte Lærerstillinge ved Universitetet. At Matriklen ikke altid er fuldstændig, fremgaar deraf, at der af og til blandt graduerede Danske forekommer Personer, hvis Immatrikulation ikke findes antegnet.

Medens jeg saaledes med min højtærede norske Vens Tilladelse har udvidet Uddraget af Matriklerne en Del, har jeg dog ogsaa forkortet det noget ved i de fleste Tilfælde at udelade de Notitser, som findes om hel eller halv Betaling eller om Eftergivelse af de normerede Gebyrer ved Immatrikulation og ved Erhvervelse af Grader. Disse Notitser tage nemlig forholdsvis stor Plads uden i de allerfleste Tilfælde at være af videre Interesse.

Selvfølgelig vilde det være af Betydning, om man kunde oplyse, hvad der er blevet af de mange studerende her fra Landet, som en Tid færdedes i Greifswald. Om Flertallet af dem er det imidlertid næppe f. T. muligt at skaffe saadanne Oplysninger tilveje. Men adskillige af de mærkeligere Personer, der forekomme i Listen, har jeg søgt at udpege. Ofte har jeg dog maattet nøjes med at fremsætte en Formodning. Oplysningerne om nogle af de forekommende »nobiles» skyldes Hr. Arkivar Thiset, den grundige Kjender af vor Adels Historie. En Sammenligning med Matriklen for Universitetet i Rostock, som nu ogsaa foreligger udgivet, vil vise, at ikke faa af de studerende, som have besøgt Greifswald, ogsaa have gjæstet Rostock. En Paavisning heraf i det enkelte har jeg dog ikke anset

som min Opgave paa dette Sted. Da Rygen laa under samme Landshøjhed som Greifswald, skjønt Øen i Middelalderen hørte under Roskilde Stift, saa vil man i Matriklen finde en stor Mængde Ryboer; ikke faa af disse ere i Matriklen kun betegnede »Roschildensis diocesis,« uden at Hjemstedet er nærmere angivet. Af saadanne ere flere medtagne i det følgende Uddrag, men almindelig udpegede i Anmærkningerne under Texten; for øvrigt give de tydske Navne som oftest tilstrækkelig Vejledning til Adskillelse mellem Ryboerne og andre studerende fra Roskilde Stift.

Professor Daae har afsluttet sit Uddrag med Aaret 1630; men da Friedländers Udgave af Matriklen rækker til Aaret 1700, vil det formentlig være rigtigt at fortsætte Uddraget til dette Tidspunkt. Men lige saa vigtig en Rolle, som Universitetet i Greifswald havde spillet for vore Landsmænds videnskabelige Uddannelse i Tiden før Reformationen, da Optagelsen i Domkapitlerne var betinget af akademiske Studier¹⁾, ligesaa ringe blev den for den følgende Tid, ikke just fordi de akademiske Studier tilsidesattes, men fordi andre Universiteter, og da navnlig Rostock og Wittenberg, trak den store Flok af danske og norske Studenter til sine Høresale. Kun fra Slesvig og Holsten kom der endnu en Del Studenter til Greifswald, indtil Oprettelsen af Universitetet i Kiel ogsaa bragte en Standsning i disse Besøg. De skaanske Provinseres Adskillelse fra deres Moderland bragte en stor Mængde studerende fra disse Landskaber til at søge til Greifswald, saa længe indtil Universitetet i Lund blev oprettet. Disse ere dog, paa enkelte Undtagelser nær, ikke optagne i nærværende Uddrag, skjønt vistnok flere af dem siden

---

¹⁾ Jeg skal her blot minde om, at Biskop Henrik Stangeberg i Ribe (1455—65) med sit Kapitels Bifald bestemte at ingen maatte blive optaget i Kannikernes Kollegium, med mindre han i 3 Aar havde studeret flittig ved et eller andet berømt Universitet (Scr. Rer. Dan. VII. 200). Fra Aarhus Kapitel haves en Bestemmelse fra 1345 om, at ingen maatte antages som Kannik, uden han havde tilbragt 2 Aar ved et »studium generale« (S. R. D. VI., 386).

have fundet Ansættelse indenfor Danmarks og Norges ved de ulykkelige Fredsslutninger i Brømsebro, Roskilde og Kjøbenhavn saa stærkt indskrænkede Grænser.

Som Prøve paa den Berigelse af vor historiske Viden, som de gamle Universitetsmatrikler kunne skjænke os, skal her i Korthed anføres, hvad der ved Hjælp af Matriklerne fra Erfurt, Rostock, Greifswald og Kjøbenhavn¹⁾ kan fortælles om en dansk Mand, om hvem vi uden de nævnte Kilder kun vilde vide meget lidt, men angaaende hvem det ved Hjælp af Matriklerne bl. a. kan oplyses, at han har haft den sjældne, om ikke enestaaende Ære, at være bleven valgt til Rektor for tre Universiteter.

Erik Nielsen (Rosenkrantz), til hvem vi sigte og om hvis hædrede Stilling ved Universitetet i Greifswald det følgende Uddrag giver Vidnesbyrd, var en Søn af Hr. Niels Nielsen til Tange, der døde o. 1452, og Fru Ide (Banner) af Asdal²⁾. Hans Fødselsaar kjendes ikke, ligesaa lidt som hans første Skridt paa den studerende Bane. Den Omstændighed, at han ved sin første og bekendte Fremtræden betegnes som »Vibergensis«, kunde dog tyde paa, at han var fra Viborg Stift; i ethvert Tilfælde er det vist, at Erik Nielsen fik sine første gejstlige Præbender i jyske Domkapitler; thi da han 1465 blev indskreven ved Universitetet i Erfurt, betegnes han som Ærkedegn ved Viborg Kirke og Kannik i Ribe. Om han i Erfurt eller ved et andet Universitet har erhvervet Graderne som »Artium et Philosophiæ Magister« og som Bakkalaur i den kanoniske Ret, maa vi lade staa hen; kun dette vide vi, at han var i Besiddelse af disse akademiske Grader, da han ved Paasketid 1472 valgtes til Rektor for Universitetet i Erfurt. Om han har opholdt sig her i alle de 7 Aar siden hans første Immatrikulation, maa

¹⁾ At Kjøbenhavns ældste Univ.-Matrikel have vi nu desværre kun de sparsomme Uddrag, der findes hos Alb. Thura, Reg. Academiæ Hafn. infantia et pueritia, 1734.

²⁾ Barner, Familien Rosenkrantz's Hist. I, 173 ff.

dog vel anses for tvivlsomt. — Da hans Rektorat var sluttet, drog han til Rostock, hvor han lod sig immatrikulere i Febr. 1473. Men af Grunde, som vi nu ikke kjende, begav han sig meget snart til Greifswald, hvor den samme Ære ventede ham som tidligere i Erfurt, idet han allerede samme Aar (Oktober 1573) valgtes til Universitetets Rektor. Under sin Funktionstid erhvervede han baade Licentiat- og Doktorgraden i Kirkeretten. Men da hans Rektorat var ude (1474), er han vist kommen hjem til sine Præbender, der vare blevne forøgede med et Kanonikat i Lund. Som kongl. Kommissær deltog han 1476 i Mødet og Underhandlingerne med Svenskerne i Kalmar. Da Universitetet i Kjøbenhavn aabnedes 1479, blev han dets anden Rektor og Professor i Kirkeretten. Fra 1481 forekommer han som Dekan i Kjøbenhavns Kollegiatkapitel. Den Gang han ved kongl. Præsentation fik dette Prælatur, afstod han vistnok Archidiakonatet i Viborg; men sine Præbender i Ribe og Lund beholdt han og forøgede dem med et Kanonikat i Roskilde. I Helsingør synes han 1491 at have været Kirkeherre til S. Olai Kirke; en saadan Stilling indtog han i ethvert Tilfælde 1495 ved S. Peders Kirke i Kjøbenhavn. Til Rektor ved Universitetet valgtes han gjentagne Gange, og 1498 var han dets Vicekansler. S. A. udvirkede han hos Kong Hans Forordningen om, at ingen maatte studere ved udenlandske Højskoler (Upsala undtagen), før han havde tilbragt 3 Aar ved Kjøbenhavns Universitet. Som ledende Prælat i Kapitlet deltog han i mange det vedkommende Retssager og Forhandlinger. En virksom og højt anset Mand var han i sin Tid. Hans Dødsaar kjendes ikke; men 1504 (og maaske endnu 1510) nævnes han som Dekan i Kjøbenhavns Kapitel. Hans Grav var i vor Frue Kirke, hvor han havde funderet en Kulpande »til Fattigfolk og Peblinge at varme dem ved«, hvilket Ildbækken siden vedligeholdtes af Besidderen af S. Dionysii Alter, der maaske ogsaa var stiftet af ham¹).

¹) Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen.

Hvad der ved Udgivelsen her er sat med en mindre Skrift er saadanne Bemærkninger eller historiske Meddelelser, der ikke henhøre til den egentlige Liste over de immatrikulerede, men som i andre Henseender dog kan være af Interesse for os.

H. F. R.

-
- 1456, Okt. 21. Petrus Vulff de Arusia in Dacia¹).
 — — 21. Eskillus Johannis de Hallandia Dacus²).
 — Dec. 25. Henninghus de Arusia³).
 — — 25. Johannes Rodolphi de Gotlandia.
 1457, Jan. 15. Jacobus Olavi de Dacia.
 — — 15. Johannes Johannis de Dacia.
 — — 15. Dns. Kanutus Thorstani ordinis Sancti Johannis⁴).
 — Febr. . . Dns. Sifridus Swin de Holtsacia⁵).

---

¹) Blev Baccalaur i det flg. Semester. Peder Ulf blev siden Kannik i Aarhus (Henry Petersen, Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, Nr. 756).

²) Baccal. 1457, Magister i Vint.-Sem. 1460—1. Denne Eskil kaldes senere (Kosegarten II, 177) »Canonicus Nidrosiensis«, men kjendes ellers ikke som saadan (D.).

³) Maaske Vesterås i Sverige. Det samme kan ogsaa være Tilfældet med enkelte af de studerende, der senere hen betegnes paa samme Maade. Forfatteren af det udførlige og i det hele fortræffelige Register til Friedländers Udgave af Matriklen har dog henført flere »Arusienses« til Vesterås, som i Virkeligheden henhøre til Aarhus.

⁴) »Post festum trium Regum (1457) in facultate Juridica promotus est a Rubenovio, primo illius facultatis Decano, Kanutus Thorstani, ord. S. Joh. Hyeros. de Dacia, in Jure Canonico«. De fire studerende, som da promoveredes, »fecerunt prandium vere solenne« (D.). Friedländer læser Navnet: Thorsani; i Brings Monum. Scan. I, 224, gjengives det: Corsani (jfr. K. S. 4. R. V, 100, Not. 2). Jeg har dog fulgt Daaes Læsning, da det ikke er tvivlsomt, at vi her have Knud Thorstensen, der siden var Prior for S. Hans Kloster i Odense (Vedel Simonsen, Bidr. til Odense Bys Hist. I, 2, S. 177. 183. Danske gejstl. Sigiller. Nr. 585).

⁵) Kun som en Undtagelse medtages dette Navn, da de forekommende »Holsati« ellers forbigaas i dette Udtog, naar en yderligere tilføjet Stedsbetegnelse ikke antyder, at de vare fra Hertugdømmet Slesvig.

- 1457, Febr. . . Dns. Nicolaus Johannis de Dacia, presbiter¹⁾.
 — — 13. Nicolaus Brigeri de Bleconia²⁾.
 — Maj 1. Johannes Petri de Dacia³⁾.
 — — 1. Johannes Bruen⁴⁾.
 — — 1. Elerus Tymmonis, nobilis de Dacia⁵⁾.
 — — 1. Nicolaus Nicolai, etiam talis⁶⁾.
 — Som. S. Olavus Hildebrandi de Lunden⁷⁾.
 — — Petrus Venonis Dacus, servitor.
 — — Petrus Repper de Dacia⁸⁾.
 — — Dns. Gregorius Herghe, canonicus Slezwickensis.
 — — Hinricus Davidis de Dacia⁹⁾.
 — — Dns. Thuco, Rypensis et Wybergensis ecclesiarum canonicus.

1) Navnet Niels Jensen ell. Hansen var og er saa almindeligt, at intet sikkert kan udledes deraf. (Hr. Niels Hansen var Prior for S. Hans Kloster i Odense efter ovennævnte Knud Thorstensen; men det er vel næppe denne, som her findes).

2) Baccalaur 1457.

3) Mulig den Jens Pedersen, der siden var Ærkedegne i Roskilde og kgl. Kansler (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost., Till. S. 77).

4) Man kommer ved dette Navn til at tænke paa en af de to samtidigt levende Priorer Jens Brun af Johanniterordenen, den ene af Dueholm, den anden Præceptor af S. Hans Kloster i Viborg og siden Prior i Antvorskov. Men den ellers sædvanlige Tilføjelse: de Dacia, mangler saa vel som Titelen: Dns. Vedkommende er vel derfor en fremmed.

5) Bacc. 1457. Formodentlig den Ejler Timmesen, der i Hofmans D. Adelsmd. (Stamt. II, 77) nævnes som Søn af Timme Nielsen (Rosenkrantz) til Engelsholm og Fru Karen Ejlersdatter Rønnov. Naar han smst. gjøres til Biskop i Aarhus, er det dog en Forvexling med den senere Biskop Ejler Madsen Bølle. (Thiset).

6) Bacc. i Vint.-Sem. 57—8. Maaske den N. N., der 1484 forekommer som Kannik i Lund. (D. geistl. Sigiller, S. 7). Hr. Thiset, der har givet denne Henvisning, har ogsaa tænkt paa N. N. Banner, Prior i Vrejlev Kloster 1462—79; men denne vilde vel være bleven betegnet: frater, ligesom senere forekommende Klostermænd.

7) Siden Kannik i Lund (D. gejst. Sigiller Nr. 70).

8) Petrus Reper fra Rügenwalde var 1463 og 68 Univ. Rektor.

9) Magister 1462.

- 1457, Som. S. Jacobus Bornholm de Dancks¹⁾.
 — — Jacobus Stake de Dacia²⁾.
 — Vint. S. Frater Jacobus Laurentii de Dacia ordinis
 sancti Francisci.
 — — Steffanus Kristiani de regno Dacie³⁾.
 1458, Som. S. Dns. Melchior de Dacia, clericus Ripensis.
 — Nov. 13. Georius Rute de Zelandia⁴⁾.
 1459, Som. S. Petrus Hinrici de Ripis.
 — — Jacobus Wynt de Ripis⁵⁾.
 — — Benedictus Beylle, filius militis de Dacia⁶⁾.
 — — Marquardus de Dacia, clericus Ripensis d.
 1460, Som. S. Otto Petri de Arusia, Arusiensis d.
 — — Andreas Nicolai de Ausia, d. Lundensis.
 — — Nicolaus Andree de Rinkopen Ripensis d.
 — — Dns. Arnoldus Henrici, Arusiensis d., Ri-
 pensis et Arusiensis ecclesiarum cano-
 nicus⁷⁾.
 — — Johannes de Arusia.
 — Vint. S. Henningus de Kaland⁸⁾ Rokschildensis d.
 — — Johannes Crakewitze, Rotczschildensis d.⁹⁾.
 1461, Vint. S. Ovidius Laurencii de Jucia.
 — — Johannes Olavi de Ripis.

¹⁾ D. e. Danzig (medtages her for Bornholm-Navnets Skyld).

²⁾ Bacc. 1457. Magister 29. Jan. 59. Nævnes 1463—66 stadig blandt Examinatorerne ved Bacc.-Promotionerne. 1467 »Collegiatus«, deltog i Exam. af Magistrene. Valgtes i April 68 til Dekan i det filos. Fakultet og 18. Okt. s. A. til Universitetets Rektor. 1469 er antegnet: »Mgr. Jacobus Stake in recessu suo dedit duas alas brunaticas de arrisio facultati et unam antiquam lecturam super phisicorum in popiro.« Jep Stage nævnes i »Ribe Oldemoder«, S. 56. Var Kannik i Ribe 1494 (D. gejstl. Sigiller, S. 75).

³⁾ Bacc. i samme Semester.

⁴⁾ Jørgen (Mikkelsen) Rud til Vedby † 1504. (Vedel Simonsen, Ruderne, I, 58 ff.).

⁵⁾ Jacob Vind, siden Kantor i Ribe Kapitel.

⁶⁾ Bent Bille, siden Kannik i Roskilde (Møllerup, Bille-Ætten I, 159).

⁷⁾ Nævnes i »Ribe Oldemoder«, S. 57.

⁸⁾ Kalundborg?

⁹⁾ Utvivlsomt fra Rygen.

- 1461, Vint. S. Jacobus Canuti.
 — — Petrus Canuti }
 — — Benedictus Petri¹⁾ } de Lunden.
- 1462, Maj 18. Nicolaus Petri de Dacia.
 — Aug. 29. Petrus Aes de Dacia.
 — — 29. Adolphus Bernardi de Dacia.
 — Okt. 19. Jacobus de Ripis.
 — Dec. 14. Petrus Bugge Dacus de Ottonia.
- 1464, Maj 17. Birgerus de Werber²⁾.
- 1465, Som. S. Joannes Petri³⁾ de Zalandia (!).
 — — Petrus Marquardi de Arusia.
 — Spt. 21. Paulus Johannis de Zolandia⁴⁾.
 — Okt. 20. Bertoldus Alberti de Ripis, pauper.
- 1466, Som. S. Frater Johannes Nicolai, ordinis S. Francis-
 cisci de Dacia, d. Roschildensis.
 — — Dns. Andreas Torkilli de Werbergis, cle-
 ricus Lundensis⁵⁾.
 — — Frater Johannes Petri, de ordine Prædi-
 catorum, d. Roschildensis.

1) Benedictus Dacus tog 1466 Bacc.-Graden.

2) Varberg. (Senere er tilføjet: »Anno Dn. MCDXCVII^o die Johannis et Pauli martirum fuit electus in archiepiscopum Lundensem, in primatem Swecie et legatum pape»). I Vint.-Sem. 1467—8 blev »Birgerus Gunnari de Wardenbergh» Magister (»rigorose tentatus»). Fungerede i Sept. 1469 som Examinator ved Bacc.-Prøven, altsaa vistnok Lærer ved Universitetet. I sit Testament nævner Birger med Taknemmelighed sin Vært i Greifswald med dennes Hustru og Børn (Suhms Saml. I, 3, 20).

3) Bacc. 1466. »Johs. Petri de Hafnis» tog i Vint.-Sem. 1467—8 Magistergraden. Var i Som.-Sem. 1468 Examinator ved Bacc.-Prom., altsaa Lærer ved Univ., i hvilken Stilling han endnu var 1482. 1481 Univ. Rektor. Det er ikke ganske usandsynligt, at han er den Dr. med. Johannes Petri af Roskilde Stift, der 1494 opholdt sig i Rom (Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. II, 704).

4) Bacc. i Vint.-Sem. 1466—7.

5) And. Torkilli de Schania blev 1468 Baccalaur, samtidig med Laurentius Johannis de Fyonia, der ikke er funden bl. de immatriculerede. And. Torkilsen var siden »Degn» i Fers Hrd. i Skaane (D. gejstl. Sigiller Nr. 102).

- 1466, Som. S. Frater Olavus Jacobi, ordinis S. Francisci de Datia Roschildensis d.
- 1467, Juli 27. Laurencius Andree de Dacia¹⁾.
 — Aug. 12. Johannes Andree Vogel de Dacia.
 — Spt. 12. Magister Michael [de Jucia]²⁾.
 — — 16. Tronderus Petri de Dacia, Roschildensis d.
 — Nov. 5. Andreas Braberch, Ottoniensis d.³⁾.
 — — 5. Martinus Plugghe, clericus Roschildensis⁴⁾.
 — — 5. Arnoldus Desenyk, Roschildensis d.
 — — 5. Johannes Jacobi de Dacia, Ripensis d.⁵⁾.
- 1468, Feb. 14. Helgho Petri de Wardberghe, Lundensis d.
 — Maj 1. Casperus Winter, clericus Ripensis⁶⁾.
 — — 3. Petrus Pauli, Ottoniensis d.
 — — 3. Nicolaus Johannis de Roschild, ad petitionem domini Magistri Michaelis, quia servitor suus.
 — — 30. Petrus Petri de Ottonia.
 — — 30. Gheorgius Johannis de Ottonia⁷⁾.
 — Juli 23. Petrus Nicolai de Solendia, certi territorii Dacie⁸⁾.
 — — 23. Boetius Laurentii, iterum de Solendia⁹⁾.

¹⁾ Maaske den Laurens Andersen, der 1488 var Kantor i Odense Kapitel (Vedel Simonsen, Odense II, 1, 26. 28).

²⁾ Var i samme Sem. Examinator ved Bacc.-Promotionen. »Dominus et magister Michael» skaffede ved sin Forbøn forskellige Landsmænd fri Immatrikulation.

³⁾ Anders Broberg, siden Chr. II's Lærer og Besidder af en Mængde Præbender (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 145—6). Han er sikkert den Mester Anders, der nævnes hos Hvitfeldt, S. 997, som Medlem af Odense Kapitel.

⁴⁾ Bacc. 21. Sept. 1469. Maaske fra Rygen, ligesom den næste.

⁵⁾ Baccal. 1468. ⁶⁾ Baccal. 1470.

⁷⁾ Maaske den Jørgen Hansen, der 1473 var Provst i Kjerteminde (Suhms Saml. I, 1, 43).

⁸⁾ Bacc. 1470. Maaske den P. N., der 1477 var »Scolaris» i Kbh. (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 86).

⁹⁾ I Vint.-Sem. 1472—3 tog »Bohecius de Haffeniscze» Bacc.-Graden. Vistnok den Boecius Laurentii, der 1491 forekommer som Vikar ved Frue Kirke i Kbh. (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 185).

- 1468, Juli 23. Johannes Johannis, eciam de Solendia.
 — Spt. 17. Heningus Ede, Rosschildensis d.¹⁾
 — Okt. 17. Dns. Johannes Petri, ordinis Minorum de
 Dacia et custodia Rossk[ild]jensi²⁾.

1468, Okt. 18. Electus fuit in rectorem huius alme universi-
 tatis studii Gripeswaldensis magister Jacobus Stake de Ripis,
 ecclesiarum cathedralis Ripensis ac Sancti Nicolai Gripeswaldensis
 collegiate canonicus³⁾.

- 1468, Nov. 2. Carulus Rynnou, prepositus de Ottonia⁴⁾.
 — — 2. Magister Matthias Johannis de Ottonia.
 — — 12. Johannes Hiorth⁵⁾.
 — — 14. Esbernus Johannis de Jucia.

1468, Vint. S. Benedictus Guttormi de Dacia magister creatus
 fuit⁶⁾.

- 1469, Maj 23. Simon de insula Lesso, clericus de Börlom⁷⁾.
 — — 23. Johannes Ebbonis de Colingk, clericus
 Ripensis.
 — Juli 8. Laurentius Petri de Holbeck, clericus Ros-
 childensis d.
 — Aug. 4. Johannes Paulonius (I), clericus Ripensis⁸⁾.
 — Okt. 29. Benedictus Laurentii de Ripis.
 — Nov. 16. Nicolaus Bertoldi, clericus Arosiensis.
 — — 27. Bernhardus Bernhardi, clericus Roschil-
 densis.

¹⁾ Formodentlig fra Rygen.

²⁾ •Magister de Dacia• [mon ikke den S. 351 nævnte Mag. Michael?] gik i Borgen for Inskriptionsgebyret.

³⁾ Se ovenfor S. 349.

⁴⁾ Senere Biskop i Odense.

⁵⁾ Vistnok fra Odense, hvor flere af Navnet Hjort forekomme ved denne Tid.

⁶⁾ Findes ikke bl. de immatrikulerede. I Sept. 1469 var han Examinator ved Bacc.-Prom., vel altsaa Lærer.

⁷⁾ Bacc. 1470. Formodentlig en ældre Frænde af den Symen Mørk, der 1522 var •Raadmand• paa Læsø Ting (Dipl. Vib., S. 152).

⁸⁾ Johannes Palnonis de Ripis blev Bacc. 26. Spt. 69.

- 1469 Nov. 28. Ivanus Laurentii, clericus Ottoniensis d. de partibus Holsatie¹⁾.
- 1470, Apr. 26. Petrus Jone de Dacia.
 — Okt. 7. Laurentius Canuti de Hitlande²⁾.
 — — 7. Acqinus Andree.
- 1471, Maj? Dns. Johannes Swenonis, presbiter de Dacia.
 — Juli 13. Ketillus Krabbe, arcium mgr. Viberg. d.³⁾
 — Som. S. Jacobus Martini, arcium mgr. de dyocesi Roskildensi.
 — — Martinus Johannis, frater ordinis S. Johannis.
 — — Severinus Ebbonis ordinis Predicatorum conventus Halfstadensis⁴⁾.
 — — Sveno Erici de Dacia⁵⁾.
 — Vint. S. Johannes Petri de ordine fratrum Minorum de civitate Elbogen.
 — — Frater Escherus Andree ordinis S. Benedicti⁶⁾.
 — — Palnow Nicolai, canonicus Arusiensis⁶⁾.
 — — Petrus Steffani de civitate Halberstadensi⁴⁾ d. Lundensis.
- 1472, Maj 24. Andreas Petri de Dacia.
 — Nov. 25. Dns. Boterus Nicolai de Godlandia, ecclesie parochialis Oye plebanus.
- 1472, Vint. Sem. Sub decanatu M. Henrici Springindearke recepti fuerunt duo baccalarii Rostocksenses, scilicet baccalarius Palno Nicolai et frater Esgerus, qui Magistris de collegio fecerunt pro receptione unam collacionen pingwem⁷⁾.

¹⁾ Iver Lauridsen var siden Kannik i Odense, Decret. Doctor, Legum Licentiatas, † 1487 (Suhms Saml. I. 1, 41. Ved. Simonsen, Odense I, 2, 182 og II, 1, 25).

²⁾ Maa antages at være en Hjaltlænding ligesom »Pauper Olaus» (Scr. Rer. Dan. VIII). (D.).

³⁾ Se ndf., S. 354.   ⁴⁾ Halmsted.

⁵⁾ Bacc. i Vint.-Sem. 1572—3.

⁶⁾ Se nedenfor.

⁷⁾ Deres Immatrikulation er nævnt ovf. Strax efter »Receptionen» bleve de Magistre, og Palle Nielsen Lærer ved Universitetet (s. ndf.).

1473, Febr. . . Ericus Nicolai, arcium mgr., decretorum bacc., ecclesie cathedralis Vybergensis archidiaconus ecclesieque Rypensis canonicus, natione militaris¹).

— — 27. Magnus Erixi etiam natione militaris de Dacia²).

— Marts 8. Nicolaus Krabbe, clericus ecclesie Vybergensis de Dacia³).

1473. Apr. 17. Magister Palno Nicolai, ecclesie Arusiensis canonicus, Decanus facultatis arcium electus est. Sub cuius decanatu dominus et mgr. Ericus Nicolai, ecclesie Vibergensis archidiaconus, ecclesiarum Lundensis, Ripensis et Wibergensis canonicus, decretorum baccalarius, ad arcium facultatem fuit receptus et postea facultatis consilio incorporatus, qui pro sui receptione facultati arcium dedit florenum monete Lubicensis, et magistris fecit solidam et laudabilem refectorem in domo hospitis sui.

Item sub decanatu eiusdem quatuor fuerunt baccalariandi examinati et admissi, quorum nomina Andreas Glob⁴), militaris de Dacia, Nic. Wendelborne de Bardis, Johannes Grolli de Dacia, Laurentius Petri Arusiensis.

Item sub decanatu eiusdem duo magistrandi temptati, examinati et admissi, quorum nomina: Johannes Reberg de Lindenow, Petrus Petri de Dacia, quos in die beati Francisci confessoris [⁴/10] promovit magr. Palno Nicolai decanus.

Item sub decanatu eiusdem electus fuit in collegiatum per magistros collegiatos et postea per universitatem approbatus mgr. Ketillus Krabbe⁵) de militari sanguine natus, cui pro provisione fuit assignata prebenda facultatis theologicæ, et ultra hoc promisit dominus doctor Johannes Parlebergh, pro-

¹) Se ovf. S. 345.

²) Af Rostocks Matrikel ses, at han var fra Bornholm. Formodentlig tilhørte han Slægten U eller Uf.

³) Bacc. 1473.

⁴) Hans Indførelse i Matriklen synes forglemt. Jvfr. ndf. S. 358. Han blev senere kgl. Rentemester (D. biogr. Lex. VI, 106 ff.).

⁵) Havde været blandt Examinatorerne ved ovennævnte Bacc.- og Mag.-Promotion, Lærer ved Universitetet.

tunc rector, — — magistro Palnoni ante introitum prefati magistri Ketilli ad universitatem, quod tantum obtinebit in annuis redditibus sicut alius de magistris collegiatis.

Item sub decanatu eiusdem receptus fuit ad facultatem arcium Petrus Petri de Dacia. baccalarius Rotzstocensis et sub eiusdem decanatu promotus fuit in magistrum, qui pro provisione sua optinuit prebendam de consensu magistrorum collegiatorum, quam prius habuit mgr. Johannes Rebergh de Lindenow, per liberam resignationem eiusdem et ultimi possessoris.

- 1473, Juni 22. Dns. Elerus Vasti, clericus Rypensis¹⁾.
 — — 22. Dns. Mathias Andree Bordegalensis d.²⁾.
 — — 25. Dns. Nicolaus Stigonius genologia militari natus, clericus Arrusiensis³⁾.
 — — 25. Dns. Canutus Esschilli, clericus Arrusiensis.
 — — 25. Dns. Nicolaus Michaelis, clericus Arrusiensis⁴⁾.
 — — 25. Johannes Nicolai, Bordegalensis d. clericus.
 — Juli 22. Dns. Laurentius Henrici, clericus Ottoniensis⁵⁾.
 — Aug. 17. Dns. Andreas Nicolai de Dacia, clericus Bordegalensis d.⁶⁾.
 — — 19. Dns. Petrus Petri, artium liberalium bacc., clericus Vibergensis⁷⁾.

¹⁾ Havde tidligere studeret i Rostock.

²⁾ Blev gratis indskreven efter Anbefaling af „Dn. Palno,“ Dekan i det filos. Fakultet (s. ovf.), der ogsaa skaffede flere andre Landsmænd fri Adgang. 1474 tog Matias Andree Bacc.-Graden.

³⁾ Niels Stygge (Rosenkrantz) blev 1474 Bacc. og 1477 Magister. Siden Biskop i Børglum.

⁴⁾ Bacc. 2. Okt. 75, Magister 15. Feb. 79.

⁵⁾ „Ærkedegnen i Viborg“ (Erik Nielsen R. s. ovf.) skaffede ham fri Adgang.

⁶⁾ Baccal. 30 Sept. 1477.

⁷⁾ Blev s. A. Mag. og Lærer ved Univ. (s. ovf. og S. 358 f.). Var 2. Okt. 75 bl. Examinatorerne. I Vint. Sem. 1476—7 Dekan i det filos. Fak. (s. for øvrigt ndf. S. 358). Ifølge Kbhvns. Matr. (hos Thura) har han i Greifswald taget Bacc.-Gr. i Kirkeretten.

- 1473, Aug. 19. Dns. Johannes Grol, clericus d. Rosschil-
densis ¹).
- — 19. Dns. Michael Nicolai, clericus Viber-
gensis d. ²).
- Spt. 29. Dns. Laurentius Petri, clericus Arrusi-
ensis d. ³).
- Okt. 2. Dns. Benedictus de Norweia, clericus d.
Asloensis ⁴).

1473, Okt. 18. „Facta congregatione tocius universitatis pro electione novi rectoris, electus erat in prefate universitatis monarcham nobilis ac egregius vir, dominus Ericus Nicolai, arcium doctor, ecclesiarum Vibergensis videlicet archidiaconus, Lundensis ac Ripensis canonicus, et natione militaris, qui sub regimine suo in iure canonico licenciam suscepit et mox eodem durante officio insigniis doctoralibus decoratus fuit, cuius promotor extitit eximius decretorum doctor dominus Georius Walteri, Bononie insignitus, pro tunc facultatis iuridice decanus et ordinarius, asstantibus sibi tribus aliis doctoribus, videlicet doctore Hermanno Slupwacter, decretorum, Gerwino Ronnegraven et Johanne Parleberch, legum ⁵).

- 1474, Feb. 4. Laurencius Petri, Arosiensis d.
— Apr. 19. Michael Johannis, d. Ottoniensis in Dacia ⁶).

1474, Apr. 23. Magister Ketillus Krabbe, inclite ecclesie Wi-
bergensis canonicus ⁷), decanus facultatis arcium electus est.

¹) Blev s. A. Bacc. (s. ovf. S. 354).

²) Blev 1474 Bacc.

³) Blev s. A. Bacc. (s. ovf. S. 354) Siden Kannik i Aarhus (D. gejstl. Sigiller, Nr. 758).

⁴) Af alle norske Gejstlige, som kjendes af dette Navn, er den eneste, hvorpaa Tiden passer, Hr. Bengt Nilsson, der sees at have været Kannik ved Mariakirken i Oslo 1510 og 1519 (Dipl. Norv. II, p. 782. XII, p. 247). (D.).

⁵) I det akademiske Album har Dr. Erik Nielsen ladet sit Vaaben male. (D.).

⁶) Bacc. 2. Okt. 75. Er vel den Mester Michel Jensen, der 1481 var Kannik i Odense og Domprovst i Lund (D. Mag. III, 36).

⁷) Kjeld Krabbe (Søn af Morten K. til Østergaard og Fru Karen Mogensdatter Glob) var 1481 Kantor i Viborg Kapitel (Thiset).

Sub cuius decanatu octo fuerunt baccalariandi examinati (deriblandt: Nicolaus Stygge, militaris, Michael Nicolai, Matias Andree. Blandt Examinatorerne nævnes foruden Mgr. Ketillus Krabbe, decanus, ogsaa Magr. Petrus Petri).

- 1474, Apr. 28. Jacobus Olavi de Wyessbii, d. Lincopensis in Swecia.
- — 28. Nicolaus Marquardi, d. Roschildensis in Dacia¹⁾.
- Okt. 8. Hinricus Holste de civitate Lundensi²⁾.
- — 8. Nicolaus Conradi de Dacia de Rodonabi³⁾.
- 1475, Spt. 32. Ulavus Nicolai.
- Nov. 3. Johannes Laurencii, Roschildensis d.⁴⁾.
- 1476, Apr. 26. Hinricus Perpete clericus d. Roschildensis⁵⁾.
- — 26. Joachim Doe⁶⁾ alias (!) Nicolaus Christerni, clericus d. Roschildensis.
- Maj 25. Andreas Nicolai de Hafnia, Roschildensis d.⁷⁾.
- — 25. Christernus Petri de Helschonor, Roschildensis d.⁸⁾.
- — 25. Nicolaus Petri de Zoborgh⁹⁾, Roschildensis d.
- — 25. Nicolaus Nene de Hafnia, Roschildensis d.¹⁰⁾.
- Juni 14. Cristianus Nicolai de Dacia, Wiborgensis d.¹¹⁾.

¹⁾ Se ndf. S. 358 og 359.

²⁾ Bacc. 2. Oktb. 75.

³⁾ Rønneby i Bleking.

⁴⁾ Formodentlig den Jens Lauridsen, der senere var Ærkedegn i Roskilde Kapitel (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 112—3).

⁵⁾ Maaske fra Rygen.

⁶⁾ Se Thiset, Stamt. o. d. Adelslægter II, 282. Om et Drab, han var Deltager i, s. ndf. S. 359.

⁷⁾ Baccal ⁸⁰/₉ 1477.

⁸⁾ Blev ⁸⁰/₉ 1477 Baccal. og ⁸/₂ 1479 Magister i Greifswald. Kaldes da »prepositus Bergensis«. Var i en lang Aarrække (til sin Død, der indtraf tidligst 1521) Provst ved Apostelkirken i Bergen. Klevenfeldt har om ham noteret, at han har samme Sigil som Borgmester Peder Hansen i Helsingør og rimeligvis er hans Søn. (D).

⁹⁾ Baccal ⁸⁰/₉ 1477.

¹⁰⁾ Mulig den Nicolaus Johannis, der ⁸⁰/₉ 77 blev Bacc.

¹¹⁾ Baccal ⁸⁰/₉ 1477.

- 1476, Juni 14. Paulus Nicolai de Dacia, Roschildensis d.
 — Maj 14. Olavus Boetii, eiusdem d.¹⁾
 — Juli 29. Andreas Petri de Hafnis²⁾ } fratres reverendi
 — — 29. Aquinus Petri de Hafnis³⁾ } magistri Johannis Petri.
 — Spt. 3. Petrus Laurencii, Wibergensis d., inibi natus⁴⁾.
 — Okt. 3. Jasperus Johannis de Haven⁵⁾.

1476, 18. Okt. Magister Petrus Petri⁶⁾ secundum nostre facultatis statuta fuit electus Decanus. (Under hans Dekanat blev kreeret tre Magistre, deriblandt: Andreas Glob⁷⁾, militaris de Dacia, og Johannes Petri de Dacia, samt fire Bacc., deriblandt: Nicolaus Marquardi de Dacia, quem promovit mgr. Petrus Petri, protunc decanus, canonicus et collegiatus.“ Til denne Bemærkning er med en anden Haand føjet: „Ecce arrogantia Dacorum“).

Sub eiusdem decanatu magistro Andree Glob noviter promoti assignata fuit prebenda theologica cum libera institutione, que vacavit per liberam resignationem magistri Ketilli Krabbe, ultimi et immediati eiusdem possessoris, de qua omni semoto obstaculo in eiusdem beneficii redditibus superveniente sibi (!) promiserunt 24 marcas solvere expedite vel de aliis

1) Formodentlig den Oluf Boesen, der 1488 var Kannik i Odense (Ved. Sim. Odense II, 1, S. 26).

2) Bacc. 20/9 1477. Siden Magr. og Præst i Roskilde (Danske gejstl. Sigiller, Nr. 317).

3) Siden Prior Vicar. i Roskilde (Danske gejstl. Sigiller Nr. 309 og 316).

4) Bacc. 1477. Formodentlig den P. L., der 1495 ff. var Kannik i Roskilde (D. gejstl. Sigiller, Nr. 315).

5) Var 1496 ff. Kannik i Roskilde (D. gejstl. Sigiller Nr. 319).

6) Denne Mand (s. foran S. 355) indtog siden en anset Stilling blandt danske Prælater. Da han 1505 valgtes til Kbhvns. Universitets Rektor var han Dr. theol. og Kannik i Lund, Roskilde og Kjøbenhavn. (Thura, Reg. Acad. Hafn. inf. et puer. p. 54). Sandsynlig er han den Dr. Peder, der 1512 nævnes som Medlem af Roskilde Kapitel (D. Mag. 4. R. II, 330). Han bør vistnok adskilles fra Peder Pedersen kaldet Dung, der 1492 var Kannik i Kbhvn. og Kongens Kammermester (D. gejstl. Sigiller, S. 28).

7) Se foran, S. 354.

bonis promptis et certis ipsius collegii. (Med en senere Haand er tilføjet: Item consensu facultatis deliberato tradidit magistro Andree Glob unum florenum suo stipendio antenumberandum). 1476, Dec. 11. Petrus Boecii de Dacia¹).

Den sidste Dag i Aaret 1476 (S. Sylvesters Nat) dræbte fire danske Studenter en tydsk, hvorpaa de søgte et Asyl i Prædikebrødrenes Kloster. Efter at de paa Rektors Forlangende vare udleverede derfra, bleve de satte i Fængsel; men to af dem brød ud derfra. Dommen over de to andre blev udsat „ad adventum amicorum.“ Ved Sommersemesteret 1477 bemærkes: „In isto rectoratu relaxati de carcere et omnino liberati in pregnantibus tamen et duris tractatibus retroscripti duo incarcerati, Joachim Daa, filius militis, et Nicolaus Marquardi, plebeus de partibus Dacie, qui propter detestabile homicidium cuiusdam Conradi Dechouwen, nobilitaris de Damgarden, huius inclite Gripeswaldensis universitatis suppositi, remanserunt incarcerati, aliis duobus principalibus mirabili ingenio et sagaci astucia, clausis omnino seris, aufugientibus, nescitur tamen, qua astucia et ingenio, nec post diligentem multorum inquisitionem cognitum est²).“

1477, Spt. 16. Dns. Geiorrius (!) Nicolai, presbiter, frater Cisterciensis ordinis, professus monasterii Care insule d. Arusiensis.

— — 16. Andreas Andree de Havenis d. Rotzchildensis³).

— — 16. Gwilhelmus Jacobi de oppido Terbure⁴), d. Rotzschildensis.

— Okt. 25. Dns. Nicolaus Johannis de Lundis, Lundensis d., frater ordinis Predicatorum de

¹) Bacc. 30. Sept. 77. Magr. 83. Siden Kannik i Viborg (Dipl. Vib., S. 356).

²) Kosegarten meddeler, at Kong Christiern I havde sendt sin Sekretær Berthold Stenhagen, en født Pommeraner, til Hertug Wartslaw, og at dette bevirkede, at de to Fanger slap fri mod 200 Gylden i Løsepenge (D.).

³) Siden Vikar ved Frue Kirke i Kbh. (Rørdam. Kbh. Kirker og Klost. S. 193).

⁴) Tjæreby?

observancia, sacre theologie professor eximius¹⁾).

1477, Okt. 11. Magister Johannes Petri de Hafnis electus est Decanus²⁾).

1478, Maj 8. Henricus Jacobi de Finonia, d. Otoniensis³⁾).

— — .. Franciscus Johannis de Havenis, Roschildensis d.

— — .. Johannes Nicolai de Havenis, d. Roschildensis⁴⁾).

— Spt. 4. Johannes Kanuti, Ottoniensis d. de civitate Nieborch.

— Nov. 2. Frater Johannes Galle ordinis Minorum de Dacia.

— — 10. Petrus Petri de Dacia, Roschildensis d.⁵⁾

— — 10. Johannes Lagonis de Dacia, Roschildensis d.

1479. Febr. 16. Christiernus Nicolai de Haffnis baccal. creatus fuit⁶⁾).

1479, Juni 7. Petrus Pauli de Helmstede, Lundensis d.

Decanatus secundus magistri Johannis Petri de Haffnis, qui electus fuit 1479, sabbato proximo ante festum S. Georgii. Sub cuius decanatu posite sunt due statue lapidee ante collegium

¹⁾ »Nihil universitati aut aliis solvit, quia unde solveret Christi pauper non habuit.«

²⁾ Se foran S. 350.

³⁾ Det er formodentlig denne, om hvem det ved Bacc.-Prom. 8. Feb. 80 hedder: »Henricus pauper de Dacia gratis fuit promotus ad intuitum domini et magistri Christigerni« (o: den ovf. S. 357 nævnte Chr. Pedersen, Provst i Bergen).

⁴⁾ 1484 tog »Johannes Nyman de Haffnis« Magistergraden, formodentlig den her nævnte Johs. Nicolai. 1489—90 forekommer »Mgr. Johannes Nicolai« som vikarierende Examinator ved Promotionerne; kaldes ogsaa »Regentiarius« (vistnok Forstander for en Regentia). M. Hans Nymand synes senere at have været Kannik i Kbh. (s. Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 194).

⁵⁾ Bacc. 8. Feb. 80. Er vel den senere Vikar i Roskilde (D. gejstl. Sigiller, S. 25).

⁶⁾ Findes ikke blandt de immatrikulerede, med mindre det skulde være den samme, der nævnes ovenfor u. 14. Juni 76.

minus. Item mensa generalis per collegiatos concorditer est erecta. Item eodem tempore receptus fuit baccalarius Petrus Pauli Roskildensis diocesis, in universitate Rostokcensi promotus.

Decanatus tertius mag. Johannes Petri de Haffnis, qui electus fuit 1480, sabbato proximo ante festum Luce. — — Sub cuius decanatu receptus fuit ad facultatem Laurentius Johannis¹⁾, baccalarius in Rostok promotus.

1480, Novb. 13. Magister Nicolaus Dedelow, sacre theologie licentius, rector universitatis huius studii Gripeswaldensis, sub suo rectoratu recepit insignia doctoralia ipso die s. Brictii in ecclesia s. Nicolai a venerabili patre Nicolao Johannis, Lundensis diocesis sacre theologie professoris, ordinis Predicatorum.

1480, Juni 23. Johannes Vust de Linghe, Osnabruc. d., magister arcium Haffnensis²⁾.

Følgende Notits om, hvorledes man i Greifswald stillede sig til Stiftets Biskop og Universitetets Kansler, den pavelige Afladskræmmer Marinus de Fregeno, medtages her, af Hensyn til at han ogsaa drev sit Uvæsen her i Landet og altsaa staar i et vist Forhold til vor Historie³⁾.

1481, Febr. 9. Sub rectoratu Mgr. Nicolai Dedelow venerabilis heu et heu reverendus in Christo pater ac dominus, dominus Marinus de Fregeno, episcopus Caminensis, fuit lapidatus in cimiterio Sancte Marie virginis in Gripeswaldis feria secunda post Invocavit a satellibus diaboli, quorum nomina hic causa honoris tacentur. Et unus de familiaribus suis propter defensionem mandatorum apostolicorum et literarum valvis eiusdem ecclesie affixorum graviter fuit vulneratus a quodam carpentatore in cimiterio eiusdem ecclesie usque ad intestinorum effusionem, ut constat quasi omnibus incolis huius civitatis.

¹⁾ »Presbyter de Succia alias de Vynlandia«, tog Mag. Gr. 2. Maj 1482.

²⁾ Denne, der ligesom de to nedenfor nævnte Magistre hørte til den ældste fra Köln indkomne Stamme af studerende ved Kjøbenhavns Universitet, blev siden Lærer i Greifswald; men »propter inobedientiam« blev hans Navn udslettet af Matriklen i Sept. 1481; dog blev han 1482 paany immatrikuleret og atter optaget blandt Lærerne.

³⁾ Antiquariske Annaler III. 227 ff. Rørdam, Kbh. Kirker og Klost., Tillæg, S. 77.

1481, Maj 3. Magister Johannes Petri de Haffnis, utriusque iuris baccalarius, electus fuit in rectorem alme universitatis Gripeswaldensis¹).

1481, Juni 29. Georgius Nicolai, Roskyldensis d.

— Sptb. 25. Nicolaus Petri de Dacia, clericus Lundensis d.²).

1481, Apr. 21. Magister Gudmundus Uugle, sacre theologie baccalarius, ecclesie Vexonensis archidiaconus, decanus electus fuit. — Sub huius decanatu (Sept. 81) fuerunt recepti ad facultatem duo magistri, videlicet Baltazar de Pingwia et Johannes Sartoris de Linghe Westvalus, qui primum venerunt ad Daciam de Colonia, vocati per regem Cristiernum cum multis aliis doctoribus et magistris pro erectione novi studii Haffnensis, postea mortuo rege Christierno ad scripta dominorum de consulatu huius opidi et nostre facultatis, que tunc defecit in magistris et suppositis, venerunt prefati magistri ad universitatem istam; et extunc incepit hic vigere via beati Thome, quam doctinarunt hic primum prefati magistri³).

1482, Maj .. Nicolaus Fris, d. Burglavensis⁴).

— — .. Johannes Jul de Dacia, Vibergensis d.

— — 15. Johannes Jul de Dacia, eciam Vibergensis d.⁵).

¹) I Matriklen fortælles om Uroligheder, der forefaldt ved Universitetet under dennes Rektorat. De endte dog med, at den vigtigste Urostifter, Dr. med. Henrik ter Porten, der nogle Aar tidligere havde beklædt Universitetets Rektorat, flygtede bort.

²) Nic. Petri de Alvorp Dacus blev Bacc. 83 sammen med Olavus de Dacia, der var »cursor« (Pedel) ved Univ. og derfor blev promoveret gratis.

³) »Magister Balthazar Wortwyn de Distelhusen alias Hose de Pingwia, medicinarum baccalarius, dyocesis Mogutinensis«, valgtes 9. Nov. 1481 til Decanns. Han forlod imidlertid Greifswald i Marts 1482, inden hans Decanat var udløbet, og hans Navn blev udslettet af Matriklen »propter inobedientiam et periurium, quod incurrit.« — Mag. Johannes Sartoris blev derimod i Greifswald og aflagdes med et Kanonikat ved S. Nicolai Kirke smst. Han betegnes som Bacc. utriusque juris, og han beklædte to Gange, 1486—7 og 90—1, Rektoratet ved Universitetet.

⁴) Bacc. i Vint. Sem. 82—3. Siden Biskop i Viborg (D. biogr. Lex. V, 445).

⁵) Bacc. i Vint.-Sem. 82—3.

- 1482, Juli 16. Johannes Petri de Dacia.
 1482, Okt. Decanatus quartus mag. Johannis Petri de Haffnis¹).
 1483, Feb. 17. Benekinus Petri de Albergia, Wibergensis d.²).
 — — 17. Johannes Johannis de Albergia³).
 — Maj 9. Petrus Andree, Roschild. d.
 — Juni 6. Ako Jacobi de Dacia, Lund d.⁴).
 — — 6. Petrus Johannis de Dacia, Otton. d.
 — Jnli 9. Dns. Petrus Mathie, Ottoniensis d.⁵).
 — Aug. 14. Villadus Friis, Burglavensis d.⁶).
 1484, Feb. 7. Volcmarus Olavi alias van Eckenbergh, Ottoniensis d., arcium mgr.⁷).
 — Nov. 13. Petrus Christierni, clericus Burgalensis d.
 — Dec. 7. Laurencius Magni, frater ordinis Minorum de civitate Malmogensi in Dacia, Lund. d.
 1486, Aug. 8. Mgr. Nicolaus Holste, apotecarius Gripeswaldensis, clericus Ottoniensis d.
 1487, Jan. 24. Dns. Harlagus Torkilli de Norwegia, presbiter Aslawencis d.⁸).

¹) Efter Udløbet af dette Dekanat synes M. Johannes Petri endelig at have forladt Univ. i Greifswald.

²) Han var Baccalaur fra Københavns Univ. og blev i sin ovennævnte Landsmands Dekanat uden Afgift optaget i det filosofiske Fakultet, hvorpaa han erhvervede Magistergraden.

³) Bacc. 31. Aug. 89.

⁴) Bacc. 84. Magister 8. Febr. 90. Aage Jepsen (Sparre), siden (udv.) Ærkebisk. i Lund.

⁵) Formodentlig den Hr. Peer Madsen, der i Suhms Saml. I, 1, 41 nævnes som Medlem af »Elænde-Gilde« i Odense.

⁶) Maaske Provsten paa Thyholm, Ville Friis. Synes paa den Tid at have maattet være ude over Studieaarene. Han levede dog endnu 1505 (D. gejstl. Sigiller, Nr. 891).

⁷) Maaske den Mester Folmer, der 1496 var Vikar i Kbhvn. (D. gejstl. Sigiller, Nr. 351).

⁸) I 1489 udnævnte Paven ved Provision Herlaus Korning til Biskop i Oslo (Storm, Afgifter fra den norske Kirkeprovincs, S. 51). Keyser (D. n. Kirkes Hist. II. 585) har ment, at dette var Herlaug Vagleikssøn, der 1475 og 83 var Kannik i Oslo (Dipl. Norv. V. S. 647 og 664); men det kan ogsaa tænkes at være den her indførte. Han havde tidligere studeret i Rostock (D.).

- 1487, Febr. 28. Severinus Johannis, Ripensis d., clericus.
 — Marts 2. Palmo Nicolai, Burklavensis d., clericus¹⁾.
 — — 9. Petrus Wulff }
 — — 9. Jacobus Tamme } clerici Sleswycensis d.
 — Apr. 20. Johannes Schoff, clericus Roskyld. d.²⁾.
 — Juni 21. Johannes Boecii de Dacia, Roschild. d.³⁾.
 — — 21. Petrus Martini de Dacia, Arus. d.⁴⁾.
 — — 21. Nicolaus Johannis de Dacia, Arus. d.⁵⁾.
 — — 21. Nicolaus Ware⁶⁾ de Dacia, Wib. d.
 — Juli 24. Frater Jacobus Johannis ordinis s. Benedicti, Otton. d.⁷⁾.
 — — 30. Nicolaus Magni, frater ordinis beati Francisci de custodia in Gøtsia⁸⁾, Viberg. d.
 — Aug. 25. Thomas Pime, Hammerensis d. de Norwegia⁹⁾.
 — — 25. Karolus Johannis, Hammerensis d. de Norwegia¹⁰⁾.
 — — 28. Frater Martinus Petri, ordinis Carmelitarum, Rosschild. d.¹¹⁾.

1) Palmo Nicolai de Dacia blev Bacc. 1487.

2) Maaske fra Rygen.

3) Bacc. 1488.

4) Bacc. 1487. Magister 88.

5) Bacc. 1487. Magister 88.

6) Daae læser: Iwari. »Nicolaus Gynari de Dacia» blev Bacc. 1487, maaske den samme, i alt Fald findes ellers ingen af dette Navn immatrikuleret.

7) Bacc. 31. Aug. 89. »Frater Jacobus» bl. 8/1 91 Magister. Jep Hansen var siden Prior i S. Knuds Kloster i Odense.

8) Formodentlig Jutia.

9) Uden Tvivl den Mag. Thomas, der 1493 forekommer som Kannik i Hamar. (Dipl. Norv. I, S. 704). (D.).

10) Karl Jonsson, der Aaret i Forvejen var immatrikuleret i Rostock, senere Kannik i Hamar og 1504 valgt til Biskop smst., noksom bekendt af den brutale Maade, hvorpaa Christiern II behandlede ham. (D.).

11) Den af Povl Helgesen højlig berømte Kameliterprior, Dr. theol., Mgr. Morten Pedersen fra Næstved, sidst Forstander for Klosteret i Assens (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 32).

- 1487 Aug. 28. Frater Andreas Christierni, ordinis Carmelitarum, Rosschild. d.¹⁾.
 — Nov. 16. Olavus Johannis de Jutzia, Aros. d.
 — — 16. Johannes Johannis de Lolandia, Otton. d.
 — — 22. Stephanus Johannis de Schania, Lund. d.
 1487 i Efteraaret forefaldt et svært Opløb („dissidium et horribile disturbium“) i Rostock, ved hvilket endog Stadens Sognepræst blev dræbt; i den Anledning forlod en stor Mængde af Studenterne Byen; nogle gik til Greifswald; herom indeholder Dekanatsprotokollen bl. a. følgende:
 1487, Nov. 24. Mgr. Jacobus Benedicti de Norvegia²⁾, in Rostok promotus, receptus est ad facultatem.
 1487, Decb. 3. Baccularius Johannes Solle de Swesia, in Rostok promotus, receptus fuit ad facultatem arcium³⁾.
 1487, Dec. 9. Baccularius Johannes Petri de Dacia et Bacc. Petrus Petri de Söllandia oriundus, in Rostok promoti, recepti sunt ad facultatem nostram⁴⁾.
 1488, Maj 14. Martinus Johannis de civitate Aruciensi, presbiter Aruciensis civitatis.
 — — 14. Nicolaus Ulrici de opido Naxco, clericus Ottoniensis.
 — Juni 24. Esgotus Swenonis, clericus Nidrosiensis de Norvegia⁵⁾.
 — — 30. Petrus Petri, clericus Roschildensis d.⁶⁾.

¹⁾ Den siden navnkundige Forstander for Karmeliterklosteret i Helsingør (D. biogr. Lex. III, 451).

²⁾ Muligvis den samme som »Mgr. Jacobus Dacus«, der 1488—9 forekommer blandt de ved Magisterpromotionen examinerende Lærere. (Se dog under 24. Juli 1487).

³⁾ Indskreves i Rostock 1480 som Nidrosiensis og forekommer 1494 som Kannik i Nidaros. (D.).

⁴⁾ I Friedländers Udg. af Matr. (II, 246) er aftrykt et Bevis af 16/8 1488, hvorved »Petrus Petri, in artibus licentiatius,« forpligter sig til at betale Universitetet 6 rhinske Gylden for sin Promotion (formodentlig som Licentiat).

⁵⁾ Forekommer som Kannik i Nidaros 1481—88. (D.).

⁶⁾ Man kunde formode, at den ovenfor anf. rostockske Baccalaur P. P. først nu er indført i Matriklen, skjønt han allerede tidligere var antagen i det filos. Fakultet. (D. gejstl. Sigiller, Nr. 318*).

- 1488, Juli 28. Otto Nicolai de civitate Naxcow, clericus Otton. d.¹⁾.
 — Aug. 27. Jacobus Jonæ de opido Arusiensi, clericus Arus. d.²⁾.
 — Okt. 8. Petrus Annundi, Arus. d.³⁾.
 — Nov. 11. Frater Hinricus Cristiani, Arus. d.⁴⁾.
 — — 11. Petrus Johannis, Arus. d.
 — — 12. Petrus Hyort, Otton. d.⁵⁾.
 — — 16. Johannes Hinrici, Lund. d.
 — Dec. 1. Frater Georgius Laurencii, Roskild. d.
 1489, Maj 20. Ericus Johannis, Slesw. d.
 — Aug. 3. Andreas Petri de Dacia, Lund. d.
 — Spt. 3. Johannes Nicolai de Dacia Roschild. d.⁶⁾
 — Okt. 23. Johannes Samer de Dacia, Viberg. d.⁷⁾.
 — Nov. 5. Thomas Vincke, arcium lib. mgr. Slesvic. d.
 — — 18. Franciscus Laurentii, Arus. d.
 1490, Jan. . . Hermannus Fleminck, prepositus cathedralis ecclesie Arusiensis⁸⁾.
 1490 Febr. 8. Laurentius Andree de Dacia promotus fuit baccalarius⁹⁾.

1) Bacc. 88. Formodentlig den O. N., der siden var Kannik i Roskilde (Knudsen, J. Rønnov, S. 174, D. gejstl. Sig., Nr. 324).

2) Bacc. 31. Aug. 1489.

3) »Petrus Omundi de Dacia« blev Bacc. $\frac{8}{2}$ 90.

4) Bacc. $\frac{8}{2}$ 90. »Frater Hinricus« blev $\frac{8}{2}$ 91 Magister. Sikkert den siden navnkundige Abbed i Sorø, af Slægten Tornekrans (K. S. 4. R. V, 531, 535).

5) Hr. Peer Hiort nævnes i Suhms Saml. I, 1, 44 som Medlem af »Elænde-Gilde« i Odense.

6) Bacc. 8. Febr. 1490.

7) »Johannes Sommer de Dacia« blev Magister 8. Febr. 90, »cum quo fuit generose actum, quia pauperem se fore iuravit«. Mon den Dr. Sommer, som mindedes i Sanctuarium Birgerianum (Suhms Saml. I, 3, 25)?

8) Danske gejstl. Sigiller, S. 64; Suppl. S. 91.

9) Maaske den L. A., der siden blev Kannik i Roskilde og Biskop L. Urnes Official (D. Mag. 3. R. III, 243. Rørdam, Kbh. K. og Klost. S. 145).

- 1490, Apr. 23. Ravennus Bernekow, Roschild. d.¹⁾.
 — — . . Hermannus Andree, Otton. d.²⁾.
 — Maj 6. Johannes Petri, Lund. d.
- 1490, Som. S. Reverendus pater abbas Gregorius³⁾, nostre universitatis subconservator et fautor maximus, fuit incarceratus, et per abbatem de Esrom novus abbas electus, nomine Lambertus Werle.
- 1490, Maj 22. Jonas Magni de Landeskrone, Lund. d.
 — — 22. Olavus Andree, Arus. d.
 — — 22. Jacobus Petri, Viberg. d. et de hac civitate.
 — — 22. Johannes Andree de civitate Ottoniensi⁴⁾.
 — Juni 4. Laggho Urne de civitate Ottoniensi et eiusdem d.⁵⁾.
 — Juli 5. Andreas Petri de opido Wedel, d. Ripensis.
 — Okt. 30. Petrus Johannis de Jutzia, clericus Viberg. d.
 — — 30. Martinus Magni de Jutzia, clericus Viberg. d.
 — Nov. 6. Henninghus Grys de Zelandia, Roskild. d.⁶⁾.
 — — 17. Laurencius Andree, Viberg. d.
 — — 28. Iuarus Munk, d. Ripensis.⁷⁾
- 1491, Marts 5. Benedictus Nicolai de Falkenberch, Lundensis d.⁸⁾.
 — — 5. Nicolaus Petri alias Koster de Malmogia, Lund. d.
 — — 13. Petrus Thomæ } de Sleswick, eiusdem d.
 — — 13. Detlevus Harzen }

1) Sikkert fra Rygen.

2) Siden Prior for S. Hans Kloster i Odense, berygtet som Afladshandler. (D. biogr. Lex. I, 241).

3) Var Abbed i Cistercienserklosteret Hilda paa Rygen, der var en Aflægger af Esrom. Han var 1487 bleven gratis immatrikuleret i Greifswald paa Grund af de Velgjerninger, han og hans Forgjængere havde vist Universitetet.

4) Se ndf. u. 9/10 1499, Anm.

5) Bacc. 8. Febr. 91. Siden Biskop i Roskilde.

6) Siden Kannik i Roskilde (Thiset, Stam. o. d. Adelslægter IV, 58).

7) Den senere Biskop i Ribe (D. biogr. Lex. XI, 521).

8) Siden Kannik i Lund (Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 392).

- 1491 Apr. 24. Michahel Toreri de Falkenberch, presbiter
Lundensis¹⁾.
— Maj 6. Hartvicus Luderi de Sleswick, eiusdem d.
— — 11. Johannes Johannis de Ripis, eiusd. d.²⁾.
— — 21. Hinricus Mathie de Vionia, Otton. d.
— Juni 13. Ericus Valkendorp nobilitaris, Otton. d.³⁾.
— — 13. Jacobus Krumpen nobilitaris, Arus. d.⁴⁾.
— — 22. Eschillus Thome, Roskild. d.⁵⁾.
— — 28. Everhardus Olavi, Slesw. d.
— Juli 11. Johannes Andree, Roskild. d.⁶⁾.
— Aug. 16. Georgius Ostervelt de Dutbudel, Slesw. d.
— Nov. 12. Tugo Tugonis, Ripensis d.
1492 Feb. . . Martinus Krabbe baccal. promotus fuit⁷⁾.
1492, Okt. 1. Hermannus Andree, Birgavensis(!) d.
1493, Apr. 28. Johannes Holste, Slesw. d.
— Okt. 5. Georgius Hintze de Wollyn, Caminensis d.⁸⁾.
1495, Maj 21. Nicolaus Torkilli de Datia, Burlaviensis d.⁹⁾.
— Juni 1. Bartollus Olavi de Datia, Otton. d.¹⁰⁾.

¹⁾ Bacc. i Vint. Sem. 91—2.

²⁾ Bacc. i Vint. Sem. 91—2.

³⁾ Bacc. i Vint. Sem. 91—2 (her den rette Navneform, der i Matriklen er noget forvansket). Siden Domprovst i Roskilde og endelig Ærkebiskop i Throndhjem.

⁴⁾ Bacc. i Vint. Sem. 91—2 med senere Vedtegning: Archidiaconus Vibergensis de Datia. (Thiset, Stamtavler V, 226)

⁵⁾ Magister 10 Okt. 96, efter s. A. at være »in baccal. receptus.« Senere Prior i Antvorskov Kloster og Medlem af Rigsraadet.

⁶⁾ Maaske den senere Kannik i Roskilde (Knudsen, J. Rønno, S. 174).

⁷⁾ Senere Tilføjelse: »Archidiaconus Arutiensis de Datia.« (K. S. 3. R. V, 337.)

⁸⁾ Bacc. ^{31/8} 95. Senere tilføjet: »Canonicus Hafniensis de Datia.« Den tidligere Antagelse, at denne Mand var en Fynbo fra Hindsholm, er vel altsaa urigtig (D. biogr. Lex. VII, 455).

⁹⁾ Maaske Chr. II's betroede Tjener, der blev Kannik i Kbhvn. og siden i Ribe (Rørdam, Kbh. Kirker og Kløstre, S. 146).

¹⁰⁾ Bartollus Olavi, »Lundensis«, blev Bacc. i Fasten 98. — I Som.-Sem. 95 indskreves kun 10 Studenter (Pestaar).

- 1495, Nov. 13. Johannes Bilzeman, artium bacc. } de civitate
 — -- 13. Andreas Valkendorph, art. bacc. } et diocesi
 — — 13. Nicolaus Theoderici, art. bacc. } Rotschil-
 — — 13. Canutus Valkendorp de castro Niborgensi, } densi¹⁾.
 — — 13. Othon. d.²⁾.
 — — 13. Iuarus Jacobi de civitate et d. Rotschild³⁾.
 — — 13. Johannes Laurentii de civitate et d. Ripensi.
 — Dec. 11. Michael Petri de civitate Køgensi Rots-
 child. d.⁴⁾.
 — -- 11. Georgius Olavi de eadem civitate.
 1496, Febr. 19. Cristernus Petri de Heltzingor, Rots-
 child. d.⁵⁾.
 — — 22. Cristoferus Nicolai, artium bacularius, no-
 bilis, ecclesie cathedralis Rotschild. ca-
 nonicus⁶⁾.

¹⁾ Alle disse 3 tog Magistergraden 7. Febr. 1496. Joh. Bilzeman blev s. A. Lærer v. Univ.; 1497 dets Rektor. Ved Nytaarstid 99 kom Dr. theol. Gererdus Wrylde, hidkaldt fra Rostock, til Greifswald for at kreere Mgr. Joh. Biltzeman til Dr. theol. Imidlertid kaldes denne dog endnu Magister ved sin Bortgang fra Greifswald 1501. Senere (1512) forekommer Mester Jens Biltzæmand som Medlem af Roskilde Kapitel (D. Mag. 4. R. II, 330). — Anders Valkendorf var maaske en Broder til den tidligere nævnte Erik V. og til Knud og Hans V., der nævnes i det følgende.

²⁾ Bacc. 10. Okt. 96. Senere er tilføjet: Decanus Haffniensis, canonicus Roskildensis, curator Tornbysensis. (s. Rørdam, Kbh. Kirker og Klostre S 107.)

³⁾ »Jugarus Jacobi de Datia« blev Bacc. 7. Feb. 96. Mon den Iuarus (ell. Ignarus) de Monte Solis (senere tilføjet: Vicarius Rotschild.), der 1507 blev Magister?

⁴⁾ Bacc 31. Dec. 98.

⁵⁾ Bacc. i Fasten 98. Var da »Cursor« (Pedel) ved Univ. Det er den senere Kannik i Lund og navnkundige Skribent. Min i D. biogr. Lex. XII, 612 udtalte Formodning om hans Fødested er her stadfæstet. Mærkeligt nok, at Stadfæstelsen, skjønt den i Virkeligheden stammer fra Chr. Pedersen selv, dog skal komme til os fra Tydskland.

⁶⁾ Magister $\frac{7}{8}$ 97 Han var en Søn af Niels Jensen (Present) til Vollerup og Fru Inger Eriksdatter Bille. Senere erhvervede han en Doktorgrad og forekommer endnu 1512 som Kannik i Roskilde (Thiset, jfr. D. gejstl. Sig., S. 26).

- 1496, Feb. 23. Johannes Brun de Lalandia, Othon. d.
 — Apr. 21. Johannes Valkendorph de castro Niborch,
 Othon. d.¹⁾.
 — Maj 8. Johannes Petri, Rotschild. d. eiusdemque
 civitatis²⁾.
 — Som. S. Ulricus Bylt, nobilis, clericus Roschild.³⁾.
 — — Canutus Palnonis, Otton. d.⁴⁾.
 — — Nicolaus Daa, clericus Otton. d., filius
 militis regni Datie⁵⁾.
 — — Canutus Brusche de castro Nesono⁶⁾,
 militaris.
 — — Gherstaus vane Kalende, clericus Roschil-
 densis⁷⁾.
 — — Johannes Jacobi, clericus Lundensis d.
 — — Albertus Laurentii, Roschild. clericus⁸⁾.
 — — Johannes Hennekini, Roschild. clericus⁹⁾.

¹⁾ Bacc. 1500. Senere tilføjet: prepositus Roskildensis.

²⁾ »Nihil dedit propter magistri Johannis Bilzemani petitionem.« Er vel den i D. gejstl. Sigiller, Nr. 328, nævnte Kannik i Roskilde.

³⁾ Blev s. A. »in baccal. receptus.« Magister $\frac{7}{8}$ 97. M. Øtrik Bildt havde siden gejstlige Forleninger i Fyn, bl. a. Kirkeby og Lunde Sogne (Rørdam, Danske Kirkelove I. 172 178).

⁴⁾ Bacc. $\frac{10}{10}$ 96. »Kanutus Palnonis, nobilis« tog Magistergraden $\frac{81}{12}$ 98 Han var en Søn af Palle Andersen (Ulfeld) til Hverringe. Skrev sig 1523 som »Mester Knud Pallesen til Hverringe.« (Thiset).

⁵⁾ Magister $\frac{10}{10}$ 96. Senere er tilføjet: prlor ordinis s. Johannis de Datia. Ellers laa det nærmest at tænke paa den M. Claus Daa, Canon. Roschild., der var Medlem af »Elænde-Gilde« i Odense (Suhms Saml. I, 1, 44).

⁶⁾ Daae læser: Nesbuo. Knud Bryske t. Margaard var en Søn af Iven B., Lensmand paa Næsbyhoved. (Thiset, Stamt. o. d. Adelsløgter II, 138). Hr. Knud Bryske nævnes i Suhms Saml. I, 1, 44 som Medlem af »Elænde-Gilde« i Odense.

⁷⁾ Formodentlig fra Rygen.

⁸⁾ Bacc. $\frac{81}{12}$ 98. Siden Kannik i Roskilde (Rørdam, Kl. Lyskander, S. 183).

⁹⁾ Mulig den »Johannes Henningi«, der $\frac{81}{12}$ 98 blev Bacc., og ved hvis Navn senere er tilføjet: Vicarius Roskildensis. (Se dog ndf. u. $\frac{26}{10}$ 98).

- 1496, Som. S. Olaus Hachk, filius militis, Lundensis clericus¹).
- Okt. 26. Johannes Koppeken de Ustede, Lund. d.²).
- Nov. 1. Thomas Michaelis de Nicoppia, Macigenensis³) d.
- Dec. .. Ericus Nicolai de Datia⁴).
- 1497, Jan. 5. Laurentius Jacobi de Jutia, Viberg. d., pauper⁵).
- Marts 27. Torkillus Olavi de Datia, Lund. d.
- 1497, Maj 3. in plena congregatione secreti consilii universitatis in collegio iuristarum facultatis fuit electus unanimiter venerabilis vir, dominus magister Johannes Biltzeman, de ecclesia Roskildensi, in sacra theologia ordinarius ecclesieque collegiate S. Nicolai Gripeswaldensis canonicus, in rectorem huius alme universitatis.
- 1497, Maj 13. Theogarus Hinrici, clericus Viberg. d.
- Juni 17. Johannes Holthuss, Lund. d. clericus⁶).
- Aug. 26. Petrus Villihadi, Otton. d.⁷).
- Spt. 11. Martinus Thome, Viberg. d.⁸).

1) Blev s. A. reciperet som Baccalaur. Tog Magistergraden i Fasten 98. Senere Tilskrift: Canonicus Lundensis. Se Danske gejstl. Sigiller, S. 8.

2) Bacc. 31. Dec. 98.

3) Dette besønderlige Navn er maaske en Forvridning af Morsingensis.

4) Synes at være den samme som »Ericus Nicolai presbyter Linco-pensis diocesis« der $\frac{7}{8}$ 97 tog Magistergraden. Maaske har han været fra Gulland. Denne Mgr. Erik var en Tid Lærer ved Univ., men forlod det 1501 sammen med Mgr. Joh. Biltzeman (s. ovf. S. 369) paa Grund af Pesten.

5) »Ad instantissimas preces magistri Johannis Biltzeman gratis intitulatus.«

6) Bacc. $\frac{21}{12}$ 98. (Peter Holthus var 1511 Borgmester i Malmø, Rørdam, Kbh. Kirker og Klost., S. 232).

7) Det kunde ligge nær at tænke paa den senere kgl. Sekretær Peder Villadsen, der endte som Borgmester i Kbhvn. († o. 1539); men af Rostocks Matrikel ses, at »Petrus Wilhadi de Svenburgia« $\frac{7}{4}$ 1514 indskreves der, og dette er utvivlsomt Sekretæren.

8) En Mand af dette Navn var 1524 Medlem af Helligaandshuset i Aalborg (Dipl. Vib. S. 157).

- 1497, Spt. 18. Tycho Vincentii nobilis, clericus Roskildensis d., bacc. Haffniensis¹⁾.
 — Okt. 8. Hinricus Conradi, clericus Lund. d.²⁾.
 — Dec. 7. Petrus Nicolai de Dacia, clericus Viberg. d.
- 1498, i Fasten. Johannes Wlff, Malmogensis, bacc. promotus fuit³⁾.
1498. Apr. 14. Ericus Daa, presbiter Roschild, d.⁴⁾.
 — — 24. Sifridus Mychaelis, clericus Roschild. d.
 — Maj 19. Nicolaus Petri de regno Dacie, Lundensis⁵⁾.
 — — 30. Johannes Marquardi de Jucia⁶⁾.
 -- Som. S. Paulus Ranczow de Holsacia, Sles[w]-sensis d.⁷⁾.
 — Spt. 27. Gerardus Bungher, baccalarius Haff[n]-ensis⁸⁾.
- 1498, Oktb. 13. Magister Johannes Biltzeman de Dacia, dyocesis Roskildensis, sacre theologie ordinarius, necnon ecclesie Lundensis canonicus, decanus electus fuit⁹⁾. — — Sub eius decanatu fuit receptus dominus mgr. Garbrandus Stenwick, clericus Traiectensis dyocesis, Haffnie promotus.

1) Magister i Fasten 98. Senere Tilskrift: »Decanus Haffniensis.«
 Var af Slægten Lunge. (D. biogr. Lex. X, 476).

2) Bacc. ³¹/₁₂ 98.

3) Senere tilføjet: »Canonicus Ripensis, Roskildensis, præpositus Sleswizensis.« Han var desuden Kannik i Lund (Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 229. 385—6. 392, 496), Vikar i Kbhvns. Kapitel (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 147), Kannik i Haderslev og Provst i Barwit Syssel (Aarsbes. fra Geh.-Arch. II, Tillæg, S. 48. 51. 53 ff. D. Mag. 3. R. III, 222); det er vel det sidst nævnte Præbende, der menes, naar han ovf. kalde: præp. Slesw.

4) Siden Kannik i Lund (Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 392. Thiset, Stamt. o. d. Adelsløgter II, 277).

5) Mon den Nicolaus Hvid, der ³¹/₁₂ 98 blev Baccalaur?

6) Siden Kannik i Ribe (Ny kirkh. Saml. I, 408).

7) Se D. biogr. Lex. XIII, 472.

8) Betegnes som »nobilis,« da han ³¹/₁₂ 98 blev Magister. Siden Kannik i Lund (Suhms Saml. I, 3 H., S. 24.)

9) Begge de to Magistre og de allerfleste af de 13 Baccalaurer, som promoveredes i Joh. Biltzemans Dekanat, vare danske.

- 1498, Okt. 26. Johannes Hemmynghi de regno Datie, Roschild. d.¹⁾.
 — Dec. . . Laurentius Johannis regni Datie²⁾.
 — — 20. Johannes Becker } de Datia Otton. d.
 — — 20. Nicolaus Mathie }
- 1498, Dec. 31. Johannes Frudh (!) de Dacia bacc. creatus est³⁾.
 1499, Juni 2. Venerabilis frater Nicolaus Andree, lector sententiarum conventus Ottoniensis, eiusdem dioc., ordinis Predicatorum provincie Dacie.
 — — 2. Venerabilis frater Laurentius Nicolai, lector sententiarum eiusdem ordinis ac conventus et provincie⁴⁾.
 — Spt. 15. Ericus Nebe, Dacus, d. Rotschild.
 1499, Spt. 24. Paulus Crosnensis de Jutia bacc. creatus est.
 1499, Okt. 9. Johannes Andree de Dacia, d. Otton⁵⁾.
 — — 9. Olavus Petri de Dacia, d. Ripensis.
 — Nov. 26. Ticho Nicolai de civitate et d. Lundensi⁶⁾.
 — — 26. Andreas U de Bornholm Lund. d.⁷⁾.
 — — 30. Olavus Ulrici, Rotschild. d.⁸⁾.
 1500, Feb. 19. Laurentius Andree de civitate et d. Arosiensi.

1) Maaske den »Johannes Henningi« der blev Bacc. ^{21/12} 98 og senere blev Vicar. Roskild. (s. ovf. S. 370, Not. 9).

2) »Gratis intitulus ad preces teologi« (Joh. Biltzeman).

3) Findes ikke nævnt blandt de immatrikulerede.

4) Denne og ovennævnte kom til Gr. for at høre »Jura« af to italienske Lærere, Petrus af Ravenna og hans Søn Vincentius, der 1497 vare indkaldte fra Italien af Hertug Bugislaus »pro reformatione universitatis.«

5) Maaske den Jens Andersen, der senere var den fynske Biskop Jens Andersen Beldenaks Kansler (Rørdam, Kbh. Univ. Hist. I. 566).

6) Bacc. 1500.

7) Den adelige Slægt U eller Uf havde især sit Hjem paa Bornholm (s. Rørdam, Ar. Hvitfeldt, S. 88 f.). Anders U nævnes i et Testam. fra 1511 hos Hübertz, Aktst. t. Bornholms Hist. S. 85 Not.

8) Senere bekendt som Præst og Bogtrykker baade i Sverig og her i Landet (s. Ny kirkeh. Saml, II, 150 ff.).

- 1500, Vint. S. Hermannus de Datia magister receptus est.¹⁾
 — Som. S. Frater Johannes Petri, ordinis Cisterciensis, Roschild. d.²⁾
 — — Herwicus Langhe, Roschild. d.³⁾
 — — Johannes Petri de Dacia, Roschildensis⁴⁾
 — — Laurentius Petri, Roschild. d. clericus.
 1501, Febr. 12. Hinricus Wenth, sacre theologie professor optime doctus, domus Lundensis prior.
 — Maj 8. Ericus Everhardi de Datia, clericus Ottoniensis⁵⁾
 — Juli 14. Ulfo Powisk de Holsatia, d. Bremensis⁶⁾
 — Aug. 4. Reverendus mgr. Paulus Luder, canonicus Haffenensis, d. Roschild., et vicarius perpetuus ecclesie collegiate Haffnensis⁷⁾
 1502, Jan. 24. Johannes Bugghenhaen de Wollyn, Caminensis d.⁸⁾
 — Maj 4. Georgius Nicolai de Selandia, de oppido Niestedensi⁹⁾, Roschyld. d.
 — — 24. Cristianus Nicolai de Datia, d. Otton.
 — Juni 14. Joachim Krassow, clericus Roschild. d.¹⁰⁾

1) Mon ikke en af de ovf. S. 367 og 368 anførte Personer af Navnet Herman Andersen?

2) »Frater Johannes Petri, ordinis s. Benedicti de Datia« blev Bacc. ^{22/s} 1501. Er der mulig sket en Forvexling af Ordenerne, eller gjælder Notitsen den Joh. Petri, der nævnes strax nedenfor?

3) Herdewicus (Hartwicus) Langhe de Dacia blev Bacc. i Vint. Sem. 1502—3, og Magister 1504. Mgr. Hartwicus Langhen var siden Kansler hos Biskop Jens Andersen (Beldenak) i Odense og Kannik i Kbhvn. (Rørdam, Kbh. Kirker og Klost. S. 154. Fred. I's Regi-stranter, S. 359).

4) Maaske den senere Kannik i Roskilde (Knudsen, J. Rønno, S. 174).

5) Siden Kannik i Roskilde (Knudsen, Joachim Rønno, S. 174).

6) Se Dansk biogr. Lex. XIII, 203.

7) Daae formoder, at det er den i min Kbh. Kirker og Klostre S. 141 f. talte Kannik M. Povl Andersen.

8) Den bekjendte Reformator.

9) Næstved. Maaske den senere Prior vicar. i Roskilde (D. Mag. 3. R. III, 249).

10) Siden Roskilde Biskops Provst paa Rygen (D. Mag. 3. R. III, 240 f.).

- 1502, Vint. S. Magnus Hennekini de Dacia bacc. promotus fuit.
- 1504, Marts 26. Ewaldus Olavi, Rotschild. d.
 — Apr. 19. Arnoldus Ede, Rotschild. d.¹⁾.
 — Som. S. Wilhardus Jasperi de Datia, Otton. d.
 — — Johannes Jasperi de Datia, Otton. d.
 — — Bartholomeus Andree, Otton. d.
 — Nov. 20. Nicolaus Johannis, Arus. d.
 — — 20. Jacobus Cirte, Rotschild. d.²⁾.
- 1505, Marts 27. Jacobus Selmer, Slesew. d.
 — Okt. . . Nicolaus Petri, Lund. d.
 — Nov. 27. Niclaus Schele, Wiberg. d.³⁾.
 — Dec. 26. Jonas Liberti, Lund. d.
- 1506, Apr. . . Jacobus Lisst, clericus Rotschild. d.
- 1507, Jan. . . Baccularius Martinus Krabbe, Vibergensis⁴⁾.
 — Juli 13. Stigo Krumpen, artium bacc., de Castro Scuttorp, Burglav. d.⁵⁾.
- 1508, Som. S. Johannes Johannis, Roschild. d.
 — — Dns. Canutus Andree, Otton. d.⁶⁾.
 — — Georgius Laurentii, Otton. d.
 — — Bacc. Johannes Theodorici, Roschild. d.
 — — Georgius Karoli, Otton. d.⁷⁾.
- 1509, Febr. 5. Petrus Laurentii de Datia, Otton. d.
 — Som. S. Doctor Zutveldus Wardenberch de Sundis, decanus ecclesie S. Cecilie Gustavovensis⁸⁾.

1) Var fra Rygen. Bacc. $\frac{6}{8}$ 05.

2) Formodentlig fra Rygen.

3) Bacc. $\frac{18}{8}$ 07. Om denne Niels Albertsen Skeel s. V. Skeel, Optegn. om Fam. Skeel, S. 59 f.

4) Mgr. 1507. Vistnok den som Provst ved Mariekirken i Oslo og norsk Rigskansler bekjendt M. Morten Krabbe. (D.). D. biogr. Lex. IX, 304.

5) Magister 1507. Den senere Biskop i Børglum. (Søn af Jørgen K. til Skjætterup). D. biogr. Lex. IX, 555.

6) Nævnes i Suhms Saml. I, 1, 41 som Medlem af »Elænde-Gilde» i Odense.

7) Bacc. $\frac{20}{8}$ 09. Drog derpaa til Köln (Norsk hist. Tidsskr. III, 485). Siden Kannik i Roskilde (Knudsen, J. Rønnov, S. 174).

8) Siden Chr. II's Procurator i Rom. (Ny kirkeh. Saml. I, 400 ff. Allen, Aktstykker t. Chr. II's og Fred I's Hist., S. 93).

- 1509, Som. S. Mathias Nicolai, artium mgr. Colonie promotus, clericus Wiborg d.¹⁾.
 — — Johannes Nicolai, presbiter Wiborgensis²⁾.
 — — Petrus Stubbe, clericus Wibergensis³⁾.
 — — Dns. Michael Thome, presbiter Lund d.
 — — Laurentius Petri, clericus Roschildensis.
- 1510, Maj 5. Johannes Olavi, mgr. Roslochsensis, Arus. d.⁴⁾.
 — — 5. Johannes Wenck, Roschild. d., bacc. Rosstochsensis⁵⁾.
- 1511, Apr. 14. Jacobus Swarte, Roschyld. d.⁶⁾.
 — — 30. Joachim Heyneman, Roschild. d.⁷⁾.
- 1512, Som. S. Georgius Zene de territorio Femeren, Otton. d.
 — — Johannes Barnekow, Roschild. d.⁸⁾.
 — — Lippoldus Plathe, Roschildensis⁹⁾.
- 1514, Aug. 8. Andreas Petri de civitate Niborgia, ex Dacia, Otton. d.
- 1516, Apr.? Olavus Thome, artium bacc., de civitate et d. Ripensi.
- 1517, Som. S. Joannes Helie, artium mgr. de Datia¹⁰⁾.

¹⁾ Siden Kannik i Viborg (Dipl. Viberg. S. 141. 151).

²⁾ Er vel den i Dipl. Viberg. S. 115 nævnte Præst ved S. Mortens K. i Viborg.

³⁾ Jvfr. Allen, Aktst. fra Chr. II's og Fr. I's Tid, S. 445 f.

⁴⁾ Maaske den senere Kannik og Kantor i Roskilde Kapitel, M. Hans Olsen († 1540). D. Mag. 3. R. III, 249.

⁵⁾ Mgr. Hans Wenck var siden Chr. II's »Skriver« (K. S. 4. R. III, 446—8. 486), Tolder paa Fasterbo og tilsidst Byfoged i Kbhvn, (Rørdam Kbh. Kirker og Klost. S. 109). Fra Greifswald drog han til Köln (Norsk hist. Tidsskr. III, 485).

⁶⁾ »Nihil dedit propter continua servitia ab eo tempore pestilencie facta.«

⁷⁾ Maaske fra Rygen (ligesom foregaaende?).

⁸⁾ Fra Rygen. Det var vel denne Hans B., hos hvem Johan Friis fandt venlig Modtagelse, da han under Grevefejden som Flygtning kom til Greifswald (Rørdam, Kbh. Univ, Hist. I, 396).

⁹⁾ Bacc. i V. Sem. 1514—5. Formodentlig fra Rygen.

¹⁰⁾ Blev snart efter Lærer ved Univ. og i Apr. 1518 Dekan i det filos. Fakultet, ligeledes i Vint.-Sem. 1519—20. (Se ndf.).

- 1518, Som. S. Michael Samsyng, clericus Arus.¹⁾
 — — Cristianus Petri de Slesevick.
 — Nov. 4. Didericus Thome de Flensborch.
 1520, Maj 5. Frater Gwylhelmus de Bueren, prior conventus Slesewyckcensis, ordinis Predicatorum, sacre theologie lector.
 — — 10. Frater Gerardus de Otmersen, ordinis predicatorum conventus Sleswyckcensis.
- 1520, Som. S. Sub decanatu Mgr. Petri Molitoris recessit pedester quidam magister (in Dacia Haffnia promotus) nomine Johannes Helie²⁾, ut ipse asseruit, insalutato hospite, nec fecit calculum dominis magistris et conrektoribus suis ille inobedientie maledictus filius, neque attendens illud iuramentum, domino rectori quod prestitit.
- 1520, Nov. 7. Frater Wylhelmus de Bueren, conventus ordinis Predicatorum oppidi Sleyswicksensis prior, in baccalaurum theologie formatum est promotus³⁾ a domino sacre theologie doctore Vichmanno Crussen.
1521. Juli 26. Georgius Nicolai de civitate et diocesi Lund⁴⁾.
- 1522, Maj .. Petrus Bodolphi de Wysby in Gotlandia, Lyncopiensis d.
 — Nov. 22. Georrius Esberni de Wysbw, Lincopiensis d. in Datia.
- 1523, Spt. 15. Reverendus et religiosus pater ordinis Predicatorum s. Dominici Wilhelmus de Buren in sacre teologie doctorem in ecclesia beate Marie virginis promotus est⁵⁾.

¹⁾ »Sub decanatu Mgr. Joannis Helie de Dacia receptus ad facultatem artium quidam baccalarius Michael Petri dictus Zampzingh de Jutia, Arusiensis diocesis.«

²⁾ Blev senere Vikar ved Roskilde Domkirke og Sognepræst i Herfølge og Sædder, † 1557 (s. Rørdam, Klavs Lyskander S. 22 Not.),

³⁾ Betydningen af denne Act forklares som »auctoritas in eorum monasteriis primum librum sententiarum propter alias promotiones adipiscendas legendi et continuandi.«

⁴⁾ Bacc. 1523.

⁵⁾ Nogle Dage forinden havde »frater Wilhelmus de Buren Hamburgensis, Predicatorum lector«, erhvervet »licenciam pro doctoralibus insigniis suscipiendis.«

1523, Nov. 16. Erasmus Johannis de terra Bornholm,
Lund. d.

1524, Apr. 12. Petrus Swaven, Stolpensis¹⁾.

1525, Som. S. Mathias Danus.

— — Laurentius Petri Danus.

I Dekanatsprotokollen findes en temmelig udførlig Beretning om Christiern II's Flugt (1523). Hans Ugjerninger opregnes og afmales med de allermørkeste Farver („superavit sevitiā omnium tyrannorum, quos unquam mundus habuit“); men tilsidst berettes, at han i Wittenberg har omvendt sig til den evangeliske Lære, saa at han fra en Saulus er bleven en Paulus.

(Sluttes.)

---

¹⁾ Indtog senere en meget anset Stilling her i Landet og endte som Ejer af Gjorslev og Medlem af Rigsraadet (Rørdam, Kbh. Univ. Hist. I, 409 ff.).

Smaastykker.

III.

Mag. Albert Samuelson Schrøder.

Ved *V. Hostrup Schultz.*

Et af de Præstenavne, man hyppigt træffer paa, naar man sysler med Undersøgelser af Arkivalier vedrørende den sydsjællandske Geistlighed i Midten af det 17de Aarhundrede, er Albert Samuelson Schrøders, Sognepræst i Snesere og Provst i Baarse Herred. Efterfølgende er et Forsøg paa at give nogle samlede Meddelelser om Mandens Levnet¹⁾.

Han var en Søn af Hr. Samuel Hansen Schrøder, Sognepræst i Haarlev og Himlingøje i Bjæverskov Herred, og var født 1592. 1613 blev han Student fra Herlufsholms Skole, samtidig med Broderen Hans Samuelson Schrøder, der endte som Sognepræst ved Domkirken i Bergen († 1647). Den 22. Nov. 1620 ordineredes han som til Sogne-Kapellan i Østofte paa Laaland, hvor Hr. Jacob Jacobsen Wolf da var Sognepræst. Her blev han dog kun i kort Tid, da han allerede Aaret derefter (6. Nov. 1621) blev kaldet til Sognepræst i Snesere i Baarse Herred. I Østofte stiftede han maaske Bekjendtskab med sin første Kone, for hvis Skyld han senere havde ikke ringe Fortrædeligheder. Hendes Navn kjendes ikke, men at hun var en Søster til Præst og Professor i Sorø, Mag. Niels Mortensen Schielderups Kone,

---

¹⁾ Se for øvrigt Wad, Meddel. om Dimitterede fra Herlufsholm I, 14 II, 19—23. Jvfr. Rørdam, Lyskanders Levned, S. 135.

Dorothea Hansdatter Wolf, fremgaar af en Notis, som Hr. Mads Prom har indført i Sørbymagle Kirkebog. I sin Tid havde hun været »Brudepige«¹⁾ hos Lensmand paa Vordingborg Palle Rosenkrantz's første Hustru, Helvig Rantzau, efter hvis Død (1618) hun skal have tilegnet sig en Del af Fruens kostbare Sager. Angivelsen kom dog ikke frem før længe efter.

I Aaret 1622 har Hr. Albret formodentlig haft Bryllup. Ved den Lejlighed viste Palle Rosenkrantz Brudeparret den største Opmærksomhed og gav dem betydelige Brudegaver. Men et Aartid derefter mente han at have faaet sikker Kundskab om, at Hr. Albret Samuelsens Hustru havde besveget ham, og at hun ogsaa i andre Henseender havde opført sig ilde, medens hun var i hans Hus, hvorfor han nødte hende og hendes Mand til at tilbagelevere Brudegaverne og andet, som formentes at have tilhørt den afdøde Frue. Palle Rosenkrantz's anden Hustru, Fru Elisabeth Rosensparre, forhindrede dog ved sin Forbøn, at hendes Mand gjorde videre ved Sagen, hvortil han ellers synes at have haft god Lyst. Men senere kom den dog til Christian IV's Kundskab, som det ses af et Brev af 11. Maj 1625 fra Kongen til Kansler Chr. Friis til Kragerup, hvilket Brev er ledsaget af en Erklæring (dat. Kbhvn. 8. Maj s. A.) fra Hr. Albert Samuelsen, der saa meget som muligt søger at neddysse den ubehagelige Sag²⁾.

Skjönt Christian IV synes at have haft i Sinde at rippe op i Sagen, da han ikke var ret tilfreds med Rosenkrantz's Fremgangsmaade, har dog den Omstændighed, at han snart efter blev optagen af Krigen i Tydskland, vistnok forhindret ham i at gjøre videre derved. I alt Fald beholdt Hr. Albret sin nævnte Hustru hos sig indtil hendes Død 1641. Med hende havde han 6 Børn, af hvilke den ældste

¹⁾ »Den Tjenestepige, som Forældrene give Datteren med, naar hun skal giftes, hvilken bær Brudens Gaver til Brudgommen« (Moth).

²⁾ Molbech, Chr. IV's egenhændige Breve. S. 195 ff. Bricka og Fridericia, Chr. IV's egenh. Breve II, 434 f.

Søn, Samuel, 1678 var Subrektor i Sorø¹⁾; en anden Søn, Hans, var 1676 Rektor i Vordingborg²⁾, en tredie, Daniel (vistnok opkaldt efter sin Farbroder, Præsten, Mag. Daniel Samuelsen Schrøder i Bavelse og Skjelby), blev 1689 Præst i Rørby og døde 1695³⁾. En Datter, Elisabeth, blev gift med Sr. Morvitiuss, »Wundarzt« i Sorø; Datteren Anne blev gift med Hr. Mads Prom, Præst i Sørbymagle, og endelig var der en ugift Datter, Elisa Catharina.

Hr. Albrets Hustru maa have været velhavende, thi efter hans Død tilfaldt der ovennævnte ugifte Datter 135 Rdl. som Mødrenearv, ligesom Elisabeth havde faaet en større Sum udbetalt langt tidligere, og den 25. Marts 1662 gav »erlige og velfornemme Johannes Carol Morvitiuss, Wundarzt udi Sorø«, paa Baarse Herredsting Afkald for sin Hustrus Mødrenearv ved en Fuldmagt til Oluf Jensen, Degn i Kongsted⁴⁾. Fuldmagten lyder paa at udstede Afkald paa den Arv, der er tilfalden Elisabeth Albertsdatter efter hendes salig Moder, paa nær 42 Rd 1 ŷ 8¹/₂ β , som han imidlertid havde faaet »Haandskrift« paa.

Den 12. Maj 1635 tog Hr. Albert Samuelsen og hans tidligere nævnte Broder Daniel Magistergraden⁵⁾. Efter sin ovennævnte Hustrus Død indgik han 31. Juli 1642 nyt Ægteskab med Margrethe, Datter af hans Nabo, Hr. Laurits Jonsen Hanning, Præst i Hammer og Lundby⁶⁾. Endnu ere de latinske Bryllupsbreve bevarede, som baade M. Albret selv og Hr. Laurits i Hammer tilskrev Biskop Brochmand for at indbyde ham til Brylluppet⁷⁾. I Aaret 1657 valgtes M. Albret Samuelsen til Provst i Baarse Herred⁸⁾.

¹⁾ Wad, Dimitt. fra Herlufsholm II, 22 f.

²⁾ K. S. 3. R. III, 455—6.

³⁾ K. S. 3. R. II, 31.

⁴⁾ Om denne Oluf Jensen skulde være den hos Hundrup »Dimitt. fra Slagelse Skole« omtalte Oluf Jensen Prom, Broder til Præsten i Sørbymagle, har jeg ikke kunnet faa oplyst; men jeg er tilbøjelig til at antage det.

⁵⁾ Personalhist. Tidsskrift III, 269.

⁶⁾ K. S. 3. R. III, 123—5.

⁷⁾ Wad, anf. Skr. II, 20—2.

⁸⁾ Wiberg III, 145. Jvfr. K. S. 3. R. III, 453.

Hjemmet i Snesere Præstegaard har sikkert været velhavende; baade Hr. Albret og hans Hustru — og maaske fortrinsvis den sidste — have aabenbart forstaaet at vurdere jordisk Gods og søgt at forøge det, de havde. Forholdet til Sognefolkene har af den Grund heller ikke altid været det bedste, og Baarse Herreds Tingbog vidner om, at Præsten ikke var nogen lemfældig Kreditor. Hvad der tilkom ham, det vilde han have, baade Høstdage, Korn- og Bitiender; betalte de ikke, saa bleve de indstævnedes til Tinge. Paa den anden Side var han heller ikke uvillig til at forstrække sine Sognebørn med Laan, baade Saakorn og rede Penge, men helst imod Pant; Renter maatte de ogsaa betale. Navnlig i de haarde Aar under Krigen er sikkert Laaneforretningen gaaet godt; men naar Tilbagebetalingen skulde ske, løb det ikke altid af uden Strid. 1657 havde Præsten saaledes laant Anders Jensen 1 Td. 1 Skp. Byg til at saa; Bonden skulde give 24 β for Skp., og deraf betalte han strax 20 β kontant. I Oktober Maaned 1659 leverede saa Anders Jensen Præsten 1 Td. 3 Skp. Byg tilbage; men dermed vilde denne ikke lade sig nøje, da Skæppen paa den Tid i det højeste kun var 8 β værd: han stævnedes saa Gaardmanden til at betale ham 6 fl og fik ogsaa Dom over ham.

I Krigen Tid laante Præsten Bønderne Kvæg, som de skulde levere til den svenske Hær, og fik det godt betalt. Siden købte hans Kone "det tilbage af Fjenden for en Ubetydelighed, eller ogsaa byttede han saaledes med dem, at han fik en Ko, medens Svenskerne maatte nøjes med et tarveligere Kreatur. Endnu i November Maaned 1661 stævner han 3 af sine Sognemænd til at betale for »2 Slagtenød, en Qvie og en ung Stud, som jeg udi forleden Krigtid forundte dennem og Naboerne til Proviant at lade føre til Byen,« hvorfor de skulde give ham 7 Sldl. 1 Sl fl .

Men Krigen førte ogsaa store Ubehageligheder med sig for Mag. Albret. Saaledes dræbtes der i Snesere Præstegaard ved et Overfald af Snaphanerne 2 svenske Kvarter-

mestere, som laa der for at inddrive Proviant, og da en af Deltagerne, Lauritz Hemmingsen, senere blev fangen af Fjenden, blev Præsten tvungen til at afgive Vidnesbyrd imod ham¹).

Med sine Overmænd stod Præsten heller ikke al Tid paa den bedste Fod. 4. Juni 1657 stævner han Befalingsmanden paa Vordingborg Slot, Hr. Fredrik Reetz, anlangendes hans (Præstens) Tjener ved Navn Niels Lauritzen, som er bleven udskreven som Soldat ved Paasketid nærværendes Aar«, idet han mente, at det var imod den kgl. Forordning, der formeldte, at Præsternes Karle og Tjenere skulde være fri for Udskrivning. Da han kunde fremlægge et Brev fra Biskop Svane om, at det virkelig forholdt sig saaledes, gik Sagen Befalingsmanden imod.

Ogsaa senere maatte han tage sig af en Karl, der ulovlig var udskreven til Soldat, om hvilken Sag der i Tingbogen findes følgende Vidnesbyrd:

Anno 1665 den 29de Novbr. var Sognepræsten Hr. Niels Pedersen²) hos mig Albret Schrøder, Sognepræst til Snesere og Provst til Baarse Herred, og havde med sig en sin Tjener ved Navn Anders Udsen, hvilken en Del Baarse Byfolk haver udført til Vordingborg og ham til Soldat indskreven, og begjærede Hr. Niels af mig Assistents, at han sin Dreng beholde kunde, efterdi hans Sognemænd herudi skal have Bistand af Jens Lauritzen, Pensionario paa Vordingborg, og bekjendte forskrevne Anders Udsen for mig og Christen Michelsen, Degn her til Snesere Kirke, at en af samme Bymænd ved Navn Jørgen Gjøde, da de skulle stille Soldat, bedrog Anders Udsen til at gaa fra forskrevne Præst, og forstod han ikke, at det var gjort til den Ende, de vilde tage ham, førend han af dem blev greben. Siden gav de ham drukken og førte ham til Jens Lauritzen og lokkede ham saa til, han i Drukken skulde sige baade for Jens Lauritzen og en Captain, at han vilde

¹) Aarsberetn. fra Geh.-Archivet VI, Till. S. 29 f. Severin Kjør, Gjøgehøvdingen Svend Povlsen, S. 138.

²) Om denne Præst i Baarse og Beldringe se K. S. 4. R. V, 394 ff.

selv godvillig være Soldat, men der de slap ham og han kom til sig selv igjen, gik han i sin Tjeneste. Strax derefter havde de ham paa Vej igjen og med Magt tvunget ham i Vordingborg en Kjole og en Kaarde paa, hvilken han gik hjem med til Præsten, og gik han i den og sagde, sig ingeniunde at ville være deres Soldat, førend han fik tjent Præsten ud til Fardag. Item gav Klage paa det højeste paa Jørgen Gjøde, Ole Magnus, Peder Vestergaard, Peder Hansen og Rasmus Møller i Baarsekov, at de bedragerske Vis fornemlig blandt de andre haver med Øl og „Tuebach“ lokket ham som en fattig taabelig Dreng til, at han skulde tale ilde paa sin Husbond, Præsten, og sige, han vilde intet tjene ham, men være Soldat, hvilket han ej heller aldrig haver gjort, havde de ej saa forraadt ham. Dette at have været Anders Udsens Bekjendelse for os, vidner vi med egne Hænder under.

Snesere d. 4. Decbr. 1665.

Albret Samuelson Schrøder. Christen Michelsen Hammer.

Rektor Suhr fortæller i »Historiske Efterretninger om Vordingborg Latinskole«, S. 33, om en Sag mellem Rektor Mads Bjørnsen og Hører Eyler Clausen, der var foretaget i en Provsteret med Mag. Albret som Præsæs, og han tilføjer, at Dommen gik Høreren imod. Dette er ogsaa rigtigt; men naar han saa siger: »Landemodets Dom i Oktober s. A. (1667) blev overensstemmende med Provsterettens Kjendelse, men Clausen forlod Skolen«, saa stemmer det ikke med hvad der findes optegnet i et Exemplar af Acta Synod. Dionys., hvor det hedder:

Ejler Clausen havde stevnet Provsten i Baarse Herred, Mag. Albrets, Dom. Han havde i Mag. Christens Hus i Vordingborg efter Skolemesterens ubevislige Beskyldning dømt ham fra sin Bestilling. Den Dag han (Provsten) kom til Byen, gav han Citation, og dømte samme Dag. Dommen gik under (blev underkjendt af Landemodet), og Ejler Clausen blev ved sin Bestilling.

I følgende Sag fik Provsten derimod Landemodets Medhold (Acta Synod. Dionys. 1669):

Peter Matzøn, Ridefoged paa Vordingborg Slot, havde stevnet Mag. Albret i Snesere, Provst i Baarse Hrd., for en Dom imellem Hr. Niels i Baarse og Rasmus Pedersen i Dyrlev, som var dømt til at sidde Skrifte for ufine Ord imod Præsten til et Barsel der i Sognet. Provstens Dom kjendes ved Magt, saavidt den var funderet paa Ordinansen og Recessen, og Bonden at sidde Skrifte, uden han inden 8 Ugers Forløb kan svække de Vidnesbyrd, som i Sagen ere førte.

I Foraaret 1670 døde Mag. Albret, og den 30. Marts¹⁾ skrev Biskoppen til Provsten, M. Christen Spend i Vordingborg, om at foretage Skiftet. Dette, der afholdtes d. 10. Maj, viste, at der var en Formue af ialt 1429 Dl. 2 K 5 B og en Gjæld paa 822 Dl. 1 K 2 B , saa det maatte betragtes som et efter de Tidens Forhold ret godt Bo. Enken indgik en Kontrakt med Eftermanden, Hr. Peder Vittesen²⁾, om en vis aarlig Ydelse; men allerede 1672 kom hun i Proces med ham om Forstaaelsen af Kontrakten. Landemodet gav dels hende dels Hr. Peder Ret. Saa holdt hun Fred, indtil Hr. Peder var død ved Nytaarstid 1678; men da dennes Enke, Pernille Elisabeth Bacchers³⁾, var

¹⁾ Han kan altsaa ikke, som anført hos Wiberg, først være død 7. April 1670.

²⁾ Peder Vitzøn, som Manden selv skrev sig (K. S. 4 R. V, 400), havde siden 1667 været M. Alberts Kapellan, kaldet, som det synes, imod Præstens Ønske, da denne vilde have haft sin ældste Søn, Samuel Albertsen Schrøder, til Kapellan og Successor (s. Wad a. Skr. II, 22—3).

³⁾ I Univ. Bibl., Rostgaardske Saml. Nr. 3. 4°, findes et Stykke med følgende Titel:

Hæderlig och wellærd Her Peder Vitesøn, Sogneherre til Sneserød, och Ære- Dyd- og Gudælskende Møe, Pernille-Elizabeth Hansdatter Bacher deris Brudevielse, holdt udi Sneserød Kirche og Meenighed d. 6. Sept. Ao 1671 aff Mag. Christen Spend, Past. Orth. og Probst i Baarse H., og skreffvet aff en flittig Tilhører.

Denne Brudeprædiken er affattet i et utrolig opskruet Sprog, fuldt af hebraiske Citater. Bruden var en Datter af afd. Mag. Hans Baccher, Sognepræst ved S. Peders Kirke i Næstved og Provst i Tybjerg Herred. Trolovelsen var foregaaet 20. Juni 1671 i Herlufmagle Præstegaard, hvor Bruden havde opholdt sig hos sin Søster, der var gift med Præsten, M. Jens Nielsen Spend.

rejst bort — vistnok fordi Præstegaarden var gaaet op i Luer ved en ulykkelig Ildebrand¹⁾ — uden at Margrethe Lauritsdatter havde faaet, hvad der tilkom hende, og denne desuden mente, at hun var bleven forfordelt ved Skiftet, stævnedes hun Provst Spend for Landemodet og fik ogsaa Dom over ham til at holde hende skadesløs. — Som Enke havde denne vistnok ualmindelig dygtige, men maaske ikke særlig elskværdige Kvinde kjøbt sig en Ejendomsgaard i i St. Røttinge, i Snesere Sogn, og der levede hun endnu 1680, da der blev »tilsynet« hende en Skovpart paa 40 Svins Olden²⁾, vistnok et Vidnesbyrd om, at det var en god Gaard, hun besad. I sit Ægteskab med M. Albert havde hun to Børn, Sønnen Jacob og Datteren Dorothea³⁾.

IV.

To Breve fra Biskop Tetens til Biskop Münter.

Ved *Th. Hauch Fausbøll*.

I den Münterske Brevsamling i Rigsarkivet findes fire Breve fra Stephan Tetens (f. 1773 † 1855), der siden 1819 var Biskop paa Als, til hans Kaldsfælle, den lærde Fr. Münter paa Sjælland⁴⁾. De to af dem ere af privat Indhold og have kun Betydning som Vidnedsbyrd om det personlig fortrolige Forhold, der bestod mellem Bisperne; de to andre ere derimod af særlig Interesse, fordi de indeholde en Bekræftelse fra Tetens' egen Haand paa, at han var Rationalist, og tillige viser, hvorledes Münter og Tetens ved deres litterære Virksomhed stadig har søgt hinandens Raad og Bi-

¹⁾ Samuel Albretsen Schrøder i Sorø omtaler i et Brev af 4. Febr. 1678, at Snesere Præstegaard da laa i Aske (Wad, anf. Skr. II, 23).

²⁾ Severin Kjær, anf. Skr., S. 139.

³⁾ Artiklen er gennemset og suppleret af *H. F. R.*

⁴⁾ Jvf. Biogr. Lexik. XII, 25 ff.

stand. Desværre er Biskop Tetens' Brevsamlinger, hvori sikkert fandtes meget værdifulde Ting, bl. a. to egenhændige Skrivelser fra Christian VIII, ved misforstaaet Pietetshensyn blevne tilintetgjorte, en Sammenligning med Biskop Münters Skrivelser kunde ellers have været af ikke liden Interesse.

Med Hensyn til de i Brevene nævnte Bøger findes de alle opførte hos Erslew i hans Forfatterleksikon; da deres Titler ere meget lange, er de ikke her nævnte i Noter:

1.

Høitagede, inderlig elskede Biskop!

Hoslagt sender jeg Dem tvende af det N. T. Bøger, som jeg, som et Forsøg og til en Prøve, har bearbejdet i dansk Omskrivning, i det Haab, derved at gavne den almindelige i de hellige Skrifter uindviede Læsere, som i en saadan Omskrivning vilde finde en Veiledning til at fatte og forstaae den hellige Bogs vanskelige Steder. Gid dette mit Forsøg maatte vinde Deres Bifald! Som Deres erkjendtlige Discipel vender jeg mig tillidsfuld til min høiagede Lærer¹⁾ og beder om Deres uforbeholdne Dom over Arbejdet; ei forlanger jeg af Dem enkelte Bemærkninger over enkelte Steder — thi det vilde røve Dem af Deres Tid — men ikkun Deres Dom i Almindelighed, om De anseer det for gavnligt for vort christelige Samfund, at det N. T., saaledes efter de i Prøven fulgte Grundsætninger bearbejdet, blev almindelig som Folkebog blandt menig Mand, og om De altsaa vilde tilraade mig, paa den begyndte Vei, at fortsætte Arbejdet; min dybe og grundede Hoiagtelse for Deres Dom gjør, at jeg længselfuld seer den imøde. — Min viste Rationalisme og fulgte historisk-grammatisk Interpretation lade mig natuurligviis fra Pøbeltheologernes Side vente de plumpeste, feieste, ærerørige Anfald, men dem ændser jeg ikkun lidet; ikkun de kyndige, oplyste, redelige, humane Lærdes Dom kan lede min Mening og virke paa den

¹⁾ Fra sin Studietid ved Københavns Universitet mindedes Tetens særlig med Taknemlighed Balle, Horneman, Moldenhawer og Münter (jvf. hans Autobiografi i det ved hans Bispevielse af Münter udgivne Program).

Bestemmelse, jeg skal tage. — Sikkert havde jeg ventet allerede for 5 à 6 Uger siden at kunne have sendt hoslagte Forsøg, og jeg har af den Aarsag opsat saa længe at besvare D. H. officielle Skrivelse til mig angaaende Udarbeidelsen af Harald Klaks Daab historisk udviklet. — Naar jeg ganske og aldeles erkjender, at Ingen, Ingen er dette Arbeide saa fuldelig voxen som Sjællands grundlærde Biskop, saa er jeg ei ubeskeden nok til at troe at kunne forøge Arbeidets Værd ved et meddelt Raad eller tilføjet Tanke. Omnia ex Se ipso tanquam fonte limpидissimo sumuntur.

Anbefalende mig, ædle Biskop! til Deres kjærlige Erin-
dring er jeg med den sandeste og inderligste Høiagtelse

Kettinge Bispegaard

Deres ærbødigt hengivne

d. 30. Sept. 1825.

Tetens.

2.

Min forbindtligste Tak modtage De herved, ædle Biskop! for de mig tilstillede 2 Skrifter, Symbolæ ad interpretationem Evangelii Johannis og Deres nylig holdne Jubel- og Kirkevielses-Taler, som jeg begge med megen Interesse har læst. Fremdeles bringer jeg Dem min oprigtige Tak for den Humanitet, med hvilken de modtog mine Bemærkninger ved epistola encyclica; De har ei paa nogen ædlere Maade kunnet vise denne end just ved at bringe dem i Anvendelse, saa lidet betydende jeg end følte, at de i sig selv vare. Hyrdebrevets 7de og 8de §§ have behaget Mange og ville vist ogsaa i Udlandet hos de liberale Theologer finde megen Bifald; et Exemplar er allerede her fra Als bortsendt til Schulthes i Zürich, som vist vil hæderlig omtale denne Sag i sine Neueste theologische Annalen, med hvis første Stykke han iøvrigt ikke synes mig at have debuteret godt. Men hvad vil man her og der dømme om vor ædle Adler¹⁾, som har medunderskrevet epistola encyclica og tillige i Zehnter Jahresbericht d. S. H. Bibelgesellschaft lader udgaae og skrive p. 68: „die bedeutsame Coalition

¹⁾ Orientalisten, Generalsuperintendent Jacob Georg Christian Adler (1756—1834), hvis Anseelse paa denne Tid var stærkt paa Retur (jvf. Biogr. Lexik. I, 101 f.).

des Pabstes, des Sultans und des Rationalismus gegen die Verbreitung der Bibel.“ Det er virkelig harmfuldt at læse, og det er, formoder man, concipert af Callisen¹⁾. Vi vide jo vel, at den hæderlige Adler ikke billiger sligt i sit Hjerte, og det er sandsynligt, at han enten slet ikke har læst Rapporten eller har overseet denne Passus; men dette er høist uforsigtigt, naar han veed, med hvilken Aands Børn han har at gjøre.

Min Lovtale over Anscharius, som jeg i disse Dage har ladet Deres Høiærværdighed tilstille, vilde jeg kun ønske maatte nogenlunde tækkes Dem, den er bleven paa mange Steder vanskabt ved urigtig Punctuation og ved mange slemme Trykfeil. Altfor silde besluttede jeg mig til at lægge Haand paa dette Arbeide, saa at jeg fast daglig maatte afsende Manuskript uden at kunne uno tenore gjenneumlæse først alt selv, hvorved jeg vel og er kommen til paa flere Steder at krenke Enhedens Regel. Jeg tænkte aldeles ikke derpaa, førend jeg modtog fra Dem epistola encyclica til Gjennemsyn og ved den Leilighed gjenneumlæste Anscharii Liv af Rimbart hos Langebek.

Jubelfesten er her, saa vidt jeg har erfaret, høitideligholdt overalt med megen Deltagelse.

Næst Forsikkring om den sandeste og dybe Høiagtelse er jeg, ædlest Biskop!

Kjettinge Bispegaard
d. 19 Mai 1826.

Deres
ærbødigst hengivne
Tetens

V.

Indberetninger om Præstekald i Aarhus Stift.

Ved. Cand. theol. *P. J. N. Spandet.*

Af en i Biskop A. Birchs Tid (1805 ff.) ført Protokol over Indberetninger om ledige Præstekalds Beskaffenhed i Aarhus Stift, som Biskoppen Tid efter anden indgav til Kancelliet, meddeles her følgende Prøver.

¹⁾ Den senere Generalsuperintendent Christian Friederich Callisen (1777—1861) jvf. Biogr. Lexik. III, 341 f.

1. Aarhus Domkirke. 1806, 26. Juli.

Efter den udi det høje Collegii Skrivelse, dat. 19. dennes, meddelte Efterretning om hidtilværende Stiftsprovst ved Aarhus Domkirke Hr. Rasmus Jansens Beskikkelse til Biskop over Aalborg Stift, haver jeg herved allerærbødigst at indberette bemeldte Stiftsprovstie og Sognekald til Domkirken her i Aarhus vacant.

Indkomsterne til dette Embede haver Hr. Jansen i Aaret 1801 anmeldt at være omtrent 1200 Rd. og nu efter hoslagte Fortegnelse anmelder samme til 1235 Rd., hvoriblandt en Afgift af Løsning Sognekald i Hatting Herred af 66 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ har sin Oprindelse deraf, at bemeldte Løsning og annekterede Korning Menighed tilforn har været anseet som Stiftsprovstiet tilhørende, hvoraf Stiftsprovsterne have imodtaget alle de præstelige Indtægter, og derimod besørget de præstelige Forretninger ved en af dem paa Stedet holdt Capellan. Da det nu ved sidste Vacance i Stiftsprovstiet blev ved Resolution af 29. Juni 1793 bestemt, at denne Kalds-Ret til Løsning skulle bortfalde, den og siden ved indtrufne 2de Vacancer i Løsning blev udøvet af Hans Majestæt, saa er herom nu ingen anden Anmærkning at gjøre end at ytre det Ønske for nærværende Sognepræst, Hr. Jacob Kier i Løsning, som udi herhos allerærbødigste følgende Ansøgning allerunderdanigst ansøger om at vorde befriet for bemeldte Afgift paa Grund af hans tiltagende store Familie og Kaldets smaa Indkomster: at han for hans Embedstid maatte i det mindste vorde fritaget for at udrede mere til Stiftsprovsterne end 33 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, nemlig det halve af det, der hidtil er svaret.

Stiftsprovstiets Indkomster ere forresten af den Beskaffenhed, at de, som uvisse og for endeel beroende paa Højtids Offer og accidentelle Indtægter, snarere aftager end forøges, fordi mange Borgere og næsten alle Tjeneste Folk efterhaanden efterlade at give Offer.

Jeg finder mig derfor ikke beføjet til at bringe bemeldte Embede i Forslag til en aarlig Afgivts Erlæggelse til Seminariefondet, forhaabende at det høje Collegium gunstigst vil indsee, at der a Kaldets Indkomster, der, som jeg troer, paa det nøjeste ere opgivne, ikke kan beregnes noget Overskud

fra en saadan Embedsmands og Families Underholdning udi en Kjøbstad, især saafremt forommeldte Hr. Kiærs allerunderdanigste Ansøgning maatte komme i allernaadigst Betragtning.

Til Embedet hører frie Bopæl, som af Stiftsprovsterne selv vedligeholdes og lovligen skal afleveres efter Kongl. Rescript af 2. Octbr. 1767, hvorefter Hr. Jansen har til hans Formands Stervboe betalt 400 Rdl. for Residencen, og af hans Eftermand igien skal betales 200 Rdl., da Boligen meget fordeeltigen er vedligeholdt. Enkepension udredes for Tiden ikke af bemeldte Embede.

Allerærbødigst
Birch.

2. Linnerup og Hammer. 24. Marts 1812.

I Anledning af Sognepræsten for Linnerup og Hammer Menigheder Hr. Christian Julius Wittendorffs Forflyttelse under 7 f. M. til Sognepræst for Hvirring og Hornborg Menigheder, giver jeg mig herved den Ære at indberette følgende om det saaledes vacantblevne Linnerup og Hammer Sognekalds Indkomster og Beskaffenhed. Kaldsrettigheden til fornævnte Embede udøves af Hans Majestæt. Dets Indkomster, som forhen er angivet til 200 Rd. og i Aaret 1801 til 405, kan for nærværende Tid beregnes saaledes:

1) Linnerup Sogns tiendeydende Hartkorn er circa 75 Tdr. 6 Skpr. Hammer Sogns 21 Tdr. 4 Skpr. Men da Sognepræsten tillige er beneficeret Kongetienden af Linnerup Sogn, kan det hele Hartkorn for enkelt Tiende anslaaes til circa 173 Tdr. hvoraf Tienden, som ikke er bortaccorderet, beregnes til 500 Rdl. 2) Af Linnerup Sogns Kirketiende er Kaldet ligeledes tillagt aarlig 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg, og af Nørresnede Sogns Kirketiende 28 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg, ialt 32 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg, som efter Middeltallet af sidste 10 Aars Capitelstaxter beløber til omtrent: 354 Rdl. 3) Højtidsoffer 39 Rd. 4) Accidentser 30 Rdl. 5) Qvægtiende og Smaaredsel 20 Rdl. 6) Præstegaardens Jorder staaer for Hartkorn 7 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. og indbefatter 91 Tdr. Land geometrisk Maal, hvoraf omtrent 20 Tdr. er sandblandet Muldjord, Resten ringe Hedeland, af hvilke de 14 til 16 Tdr. ikke ere istand til at betale Dyrkningsomkostningerne. Omtrent

det halve af Præstegaardens Jorder ere bortforpagtede for 60 Rd. aarlig, hvilket synes at være et Bevis paa Jordbundens Beskaffenhed. Ildebrændsel til Gaarden, de fornødne Hedetørv til Skorstenen, men alt øvrigt til Brygning, Bagning og Kakkelloven, maa kjøbes. Af Avlingen ville saaledes neppe kunne beregnes noget Overskud, naar Omkostningerne ved Huusholdningen og Jordernes Dyrkning m. v. fraregnes. — Summa 943 Rd.

Af foranførte Indtægt tillader jeg mig at foreslaae en Afgift af 50 Rd. til det allernaadigst oprettede Seminariefond, da, naar de betydelige Skatter og Afgifter, der for nærværende Tid hviler paa Præsteembedet, og den Omstændighed, at Besætnings og Avls-Redskabernes Anskaffelse m. m. udfordre for den unge Mand, der tiltræder et Sognekald, en betydelig Capital, hvis Renter bliver en følelig Fragang fra hans Indkomme, bør ansees af den Betydelighed, at en større Afgift, efter mit uforgribelige Skjønnende, maatte vorde altfor trykkende.

3. Laurberg og Leerberg. 1814, 19. April.

Efter at Sognepræsten til Laurberg og Leerberg Hr. C. L. Budtz under 11 f. M. er bleven allernaadigst beskikket til Sognepræst for Ødum Menighed, er Laurberg Sognekald ledigt, hvortil jus vocandi sidste Gang blev, ifølge kongelig Bevilling af 18. Februar 1798, udøvet af Hr. Kammerherre Hardenberg Reventlow paa Laurberg Kirkes Vegne, for hvilken Kirke jus vocandi herefter udøves af Hans Majestæt Kongen, men da Laurberg Kirke tilhører Besidderen af Grevskabet Friisenborg, har jeg anmodet ham om at oplyse, hvorvidt bemeldte Kirke staaer i saadant Forhold til Grevskabet, at § 5 i Grevernes Privilegier kan ved nærværende Vacance for samme medføre jus proponendi, og forinden saadan Oplysning indkommer, hvilken jeg da uden Ophold skal tilskikke det Kongelige Danske Cancellie, er jeg endnu ikke fuldkommen underrettet om, hvorvidt Forslagsret til Kaldets Besættelse ved nærværende Vacance paa Leerberg Kirkes Vegne kan udøves. — Indkomsterne af Laurberg og Leerberg Sognekald have forhen været ansatte til 130 Rd. D. C., senere i Aaret 1801 til

338 Dlr. 4 Mark 6 Sk. D. C. og kunne nu efter de mig derom tilhændekomne Beretninger angives omtrent saaledes:

1) Præstetienden af Laurberg og Leerberg Sognes Hartkorn, Annexgaarden undtagen, ialt 100 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Album, hvoraf den største Del ved Kongelig confirmeret Forening er fastsat til Korn, som betales med Penge efter Middeltal af 10 Aars Capitelstaxt; kan i det Hele beløbe omtrent 300 Rd. S. V. 2) Indkomsterne af Annexgaarden, hvis Hartkorn er 4 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. 1 Album, samt af et Embedet tilliggende Mensalboe og et Hus, ialt omtrent 60 Rd. 3) Renter af 124 Rbd. „ $9\frac{3}{4}$ Sk. — 5 Rd. 4) Genant af Hovedgaarden Løystrup 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 6 Tdr. Havre og 1 Tønde Boghvede, kan, beregnet efter hvert Aars Capitelstaxt omsættes til omtrent 100 Rd. 5) Qvægtiende og Nannest omtrent 15 Rd. 6) Offer og Accidentser 14 Rd. 7) Gjesteripenge af Haxholm 4 Mark. 8) Præstegaarden staaer for Hartkorn 5 Tdr. 2 Skpr. $\frac{1}{8}$ Album, hvis hele Tilliggende udgjør et Areal af $100\frac{1}{4}$ Td. Land, hvoraf 13 Td. Pløjeland, for det meste god Sædejord. Ildebrændsel savnes næsten ganske, og Listerne paa de af Embedet svarede Skatter have oplyst, at disse Afgifter fuldkommen kunne medtage, hvad der af Præstegaardens Agerbrug kunde beregnes til Indtægt. — Embedets samtlige Indkomster beløbe saaledes omtrent 494 Rbd. 4 $\frac{1}{2}$ S. V.

At dette Sognekald altsaa ikke kan indbringe mere, end hvad der til en anstændig Families allertarveligste Underholdning udfordres, og at det desaarsag efter mit Skjønnende ikke taaler at svare Afgift til det almindelige Seminariefond, tillader jeg mig allerærbødigst at indstille til det Kongelige Danske Cancellies gunstvelbehagelige Opmærksomhed.

4. Alrø. 1817, 7 November.

Ved Kongelig allern. Rescript af 8. Oktober d. Aar er Sognepræsten for Alrø Menighed under Aarhus Stift, Hr. Niels Spandet, i Naade og med Pension entlediget fra sit Embede. Det saaledes vacante Alrø Sognekald, hvortil hans Kongelige Majestæt umiddelbart udøver jus vocandi, er af den nu entledige Sognepræst Hr. Spandet i Aaret 1801 anslaaet til

378 Rbd. 12 Sk. D. C. og for Aaret 1812 til 1641 Rbd. med Udgivter 1060 Rdl., altsaa egentlig beholden Indtægt 581 Rbdr. D. C.

Dets Indkomster bestaar i: Konge- og Præste- Korn- og Qvægtiende af Øens 83 Tdr. Hartkorn, beregnet til omtrent 4 Skpr. Rug pr. Td. Hartkorn enkelt Tiende, hvilket er det høieste, der efter Hr. Spandets Angivelser kan udlades, beløbe efter Middelcours og Middelpriis N. V. 500 Rd. 2) Offer og Accidentser omtrent 30 Rd. 3) Nannest og Smaaredsel 40 Rd. 4) Præstegaarden, hvis Areal ikke nøie er opgivet, kan efter Hr. Spandets Anmeldelser af 1801 og for 1812 ansees at indbringe, efter Afdrag af Reparations- og Dyrkningsomkostninger samt Kongelige Skatter og Folkeløn, aarligen omtrent 80 Rd. — Alrø Sognekalds samtlige Indkomster formenes saaledes at kunne anslaaes til omtrent N. V. 650 Rbdr.

Om endog Tienden ved nye Overenskomst med Yderne mueligen kunde udbringes noget høiere, end ovenfor er anført, bliver dog Alrø Sognekald altid at henregne iblandt de med smaa Indkomster aflagte Præsteembeder, og kan efter min uforgribelige Formening, end og naar Pensionen til den entledigede Sognepræst ophører, ikke taale at udrede Bidrag til Seminariefonden.

5. Hobro og Skjellerup. 1817, 11. November.

Den 2. November d. A. er Sognepræsten for Hobroe og Schjellerup Menigheder i Aarhus Stift Hr. Niels Christian Spur ved Døden afgangen. Det ved dette Dødsfald ledigblevne Hobroe og Schjellerup Sognekald, hvortil Hs. Kgl. Majestæt umiddelbart udøver allernaadigst jus vocandi, har forhen været anslaaet til 160 Rdr. D. C. og senere i Aaret 1801 til 761 Rbdr. D. C. — Dets Indkomster kunne i dets nuværende Tilstand, efter de derom indkomne Indberetninger, angives saaledes: 1) 1½ Anpart Tiende af Hobroe Kjøbstads Hartkorn ved Kongelig confirmeret Forening overladt Yderne for Penge, beløber af Byens 49 Tdr. 7 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb. Hartkorn, ialt 200 Rbdr. S. V., for Tiden 375 Rbdr. N. V., men efter Middelcours med Hensyn paa Fremtiden N. V. 300 Rdr. 2) Konge- og Præstetiende af Skjellerup Sogns 61 Tdr.

2 Skpr. 3 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Album Hartkorn ved Kongelig confirmeret Forening overdraget Yderne for 15 Tdr. 5 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Rug, 31 Tdr. 3 Skpr. $1\frac{1}{2}$ Fdk. Byg, 47 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. Havre, som beregnet efter Middelcours og Middelpræis udgjør ialt 550 Rd. 3) Offer og Accidentser af begge Sogne 300 Rd. 4) Indkomster af Annexgaarden, samt Nannest og Smaaredsel, omtr. 80 Rd. 5) Embedsbolig haves ikke, men 17 Tdr. Land geometrisk Maal, adspredt paa flere Steder paa Byens Mark, kan efter det for samme angivne Udbytte ansees at indbringe aarlig omtrent 200 Rdr. — Indkomsterne af H. og S. Sognekald udgjør saaledes omtr. 1430 Rd. N. V. Derimod er Embedets visse Udgivter: 1) Skatter og Landmodesexpenser idet mindste 150 Rdr. 2) Huusleie, hvortil der af Kirken gives aarlig 16 Rbdr. S. V., efter Middelcours 24 Rbdr. N. V., vil desuden i det ringeste medtage 250 Rdr. Altsaa beholden Indtægt N. V. 1030 Rbdr.

Paa Embedet hviler allerede Pension til 2 Enker, hvortil nu Hr. Spurs efterladte Enke kommer som den Tredie; og skjönt saadant ej kan forhøje Beløbet af Pensionen, medfører det dog den Sandsynlighed, at denne Byrde en Tid lang kan vedblive at hæfte paa Embedet. Saavel med Hensyn herpaa som paa Embedets Beskaffenhed i det Hele, formener jeg allerærbødigst, at det maatte ønskes forskaanet for at svare Afgift til Seminariefonden.

VI.

Blandede Notitser.

1.

Om Affattelsestiden for nogle Afladsbreve.

Om Tiden for et Par af de af Stiftamtmand Stemann i K. S. meddelte udaterede Afladsbreve for Helligaandshuset i Randers har Professor, Dr. L. Daae meddelt Red. følgende Bemærkninger.

Hvad Diplomet i K. S. 4. R. V. 82 angaar, da tror jeg bestemt, at det maa være fra Sommeren 1434, og at det er udstedt i Vordingborg. Dette vil fremgaa ved Sammenligning med Dipl. Norv. VI Nr. 456, hvor for en væsentlig Del de samme Biskopper udstede Afladsbrev for St. Gertruds Kirke i Kjøge¹). Det er en Oversættelse, da saadanne Breve stedse udstedtes paa Latin. Men denne Oversættelse er for det første ikke god. Dernæst er Ordenen mellem Biskopperne ikke correct; de nævnedes altid efter Anciennitet; men det er ej Tilfældet i Randers-Brevet. Dette har en Jens som Biskop af Bergen; en saadan har aldrig existeret. Det latinske Brev i D. N. har derimod Johannes ep. Verdensis (Dr. jur. canon., Episc. 1426—70). Dette Navn har Randers-Diplomets Oversætter formodentlig travesteret til »Jens, Biskop i Bergen«. Antonius er et Navn, hvormed Biskop Audun af Stavanger aldrig benævnedes sig, han kalder sig altid Audoenus; men det kan jo være en simpel Fejltagelse af Oversætteren. Pardanus (von der Knesebek) var Biskop i Ratzeburg til sin Død 1440. I det omtalte Diplom. i Dipl. Norv. forekommer vel ikke »Magnus, Bisp i Hildens; men der menes vistnok Hildesheim, hvor ganske rigtigt Magnus, Hertug af Sachsen-Lauenborg, tidligere Biskop i Camin, dengang var Biskop²).

K. S. 4. R. VI, 29. Som Biskop af Hamar nævnes her »Gerd«, hvilket absolut er Oversætters Misforstaaelse af Gunnarus, der blev Biskop her c. 1441 og i ethvert Fald var i Function som indviet Biskop før 9. Juni 1442. Da »Gerd« (Gunnarus) nævnes sidst og altsaa bestemt maa antages for yngst af Embedsalder, følger, at Brevet ikke er ældre end 1442. Efter min Formodning er det udstedt

¹) Det samme er Tilfældet med det hos Terpager (Ripæ Cimbr. p. 380) og Pontoppidan (Ann. eccl. Dan. II. 554) meddelte Afladsbrev af 15. Juli 1434 for S. Michels Kirke i Ribe. *H. F. R.*

²) At denne Biskop har været tilstede i Juli 1434 i Vordingborg, fremgaa af Afladsbrevet for Kirken i Ribe, hvor han ligesom i Randers-Brevet nævnes forrest i Rækken af Bisperne, næst efter *Ærkebisperne*. *H. F. R.*

i Juni 1442 og snarest i Lødøse. Dette, tror jeg med stor Sikkerhed, vil fremgaa af Dipl. Norv. IV. Nr. 885, hvor et ved den Tid af omtrent de samme Biskopper udstedt Af-ladsbrev findes meddelt.

2.

En Johannesrøst fra Middelalderen.

Det vil vistnok erindres af flere, at Professor M. Cl. Gertz for nogle Aar siden, i Biskop Sthyr's Theologiske Tidsskrift IV, under Titelen »Vetus Querela«, udgav et interessant versificeret Stykke fra Middelalderen, indeholdende en smertelig Klage over, at der ingen Redelighed fandtes blandt Menneskene, hverken hos høje eller lave, hverken hos gejstlige (ligefra Paven til Tiggermunken) eller verdslige. Særlig ætsende paa Grund af det stærke Virkelighedspræg er den ukjendte Forfatters Skildring af, hvorledes Tiggermunkene gik Sognepræsterne i Næringen og bemægtigede sig dem af Sognefolkene, der kunde betale noget, medens de rolig overlod de fattige til Præstens Omsorg. Digtet ender med en alvorlig og indtrængende Opfordring til Omvendelse. — Professor Gertz har gjort sig fortjent ved at ledsage den latinske Text med en fortræffelig dansk Oversættelse.

Det turde maaske have Interesse at vide (hvad ikke er bemærket i ovennævnte Udgave, der for øvrigt er forsynet med grundige, mest sproglige, Anmærkninger), at den første danske Udgiver af det gamle Digt (1555) ikke er nogen ringere end Sjælands berømte Biskop, D. Peder Palladius, og at en anden ikke mindre navnkundig Biskop, nemlig D. Hans Povlsen Resen, har optaget hele Digtet som Tillæg til sit, ogsaa i andre Henseender, ret mærkelige Skrift: »De visitatione catechetica« (Hafn. 1627), begge i Erkjendelse af, hvad allerede Luther havde udtalt, at der igjennem Digtet lyder en alvorlig Sandhedsrøst fra en Tid, da Kirken ellers »var dreven ud i Ørken af Dragen« (Aab. 12).

H. F. R.

3.

Ringsaker Kirke og Altertavle.

Under ovenstaaende Titel er der 1899 i Kristiania (i Kommission hos H. Aschehoug & Co.) udkommet et af Præsten Reinert Svendsen forfattet Skrift, der fortjener Opmærksomhed blandt Medlemmerne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, da det giver udførlige Oplysninger (med Tegninger af H. Sinding-Larsen) om en af Norges betydeligste monumentale Bygninger fra Middelalderen. — Ringsaker Kirke ligger i en naturskøn Egn paa Hedemarken nær ved Mjøsens Bredder. Efter sine Grundbestanddele antages den at være omtrent fra Midten af det 12te Aarhundrede; ja Forfatteren er endog tilbøjelig til at anse den for ældre. Den indeholder forholdsvis mange Minder fra Fortiden, hvoriblandt den i Eg udskaarne Altertavle med sine mange bibelske Fremstillinger og sine Helgenbilleder spiller en fremtrædende Rolle. Det er lykkedes Forfatteren at godtgjøre, ikke blot at denne Altertavle er fra Tiden meget nær op imod Reformationen, men ogsaa at den skriver sig fra Antwerpen, der ligesom Lybek i sin Tid leverede mange Billedskjærerarbejder til Norden. Da der er anvendt megen Flid og ikke ringe Sagkundskab paa Forklaringen af Tavlens forskellige Billeder og Emblemer, vil Skriftet sikkert være en fortrinlig Vejledning for dem, som have Lejlighed til ved personligt Besøg i Kirken nærmere at studere dette interessante Mindesmærke fra en fjern Tid.

4.

Om Klosterreformatoren Laurentius Branderi.

Denne Mand, der utvivlsomt var en af de mærkeligste kirkelige Personligheder her til Lands i 2den Halvdel af det 15de Aarhundrede, vandt sin Navnkundighed ved den overordentlige Iver, hvormed han, støttet af Kong Christiern I og Dronning Dorothea, søgte at bringe de danske Franci-

scaner-Klostre til »Observans« eller til at indføre en strængere Tugt blandt Ordenens Medlemmer. Af hans Levned har jeg givet en kort Skildring i Danske biogr. Lexikon II, 631. Der kaldte jeg ham paa Dansk »Laurens Brandersen«, idet jeg udtalte, at hans Navn i samtidige Aktstykker formentlig kun forekom i dets latinske Form: Laurentius Branderi. Senere er jeg dog bleven opmærksom paa, at det et Par Gange findes i Dokumenter, af hvilke vi kunne lære dets rette danske Form at kjende. I et Brev, udstedt 1492 af »Broder Anders Glob, Vicarius provincialis, Broder Lauretz Brantssen og alle sancti Francisci Ordens Brødre i Danmark«, er optaget et af Kong Hans 1484 udfærdiget Brev, hvori »Lauredtz Brandsen« ogsaa nævnes¹⁾. Heraf maa vistnok sluttes, at Munkens Fader har heddet Brand, et i gammel Tid ikke ganske usædvanligt Mandsnavn. I det saakaldte »Sanctuarium Birgerianum« eller Ærkebiskop Birgers sidste Villie, udstedt 1518, Aaret før hans Død, nævnes blandt de mange afdøde, for hvem der skulde holdes Messer, »Broder Laurentz Brandtz Sjæl, som først kom den Reformationem Ordinis Minorum ind udi Danmark, og os megen Ære og Dygd gjorde²⁾«. Da Manden paa Latin kaldes Laurentius Branderi, maa imidlertid Formen »Brandsen« vistnok foretrækkes, naar man vil anføre Navnet paa Dansk.

H. F. R.

5.

Om nogle Skrifter af danske Forfattere før 1550.

Den saare omhyggelige og fortjenstlige Udsigt over »Den danske Literatur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til 1550«, som Overbibliothekar, Dr. Chr. Bruun har leveret i »Aarsberetn. og Meddel. fra det st. Kgl. Bibliotek« I. og II., vil forhaabentlig fra Tid til anden kunne

¹⁾ Franciska Carlsen, Efterretn. om Gammelkjøgegaard og Omegn I, 252 f.

²⁾ Suhms Saml. I, 3, 25.

faa enkelte Tilføjelser, om end ingenlunde i samme Grad som Langebeks første Forsøg i denne Retning (i Videnskabernes Selskab »historiske Almanakker« 1764—66) har faaet ved Bruuns nævnte Arbejde. Jeg har tidligere i K. S. 3. R. III, 239, gjort opmærksom paa et Skrift, der bør føjes til Listen, ligesom jeg andensteds har udpeget et af de opførte Skrifter, der formentlig bør udgaa¹⁾. Her skal meddeles nogle Bogtitler, som jeg ved Gjennembladning af P. Resens »Bibliotheca Acad. Haun. donata« (1685) har faaet Øje paa, og som maaske kunne fortjene Plads i Listen over den ældste danske Litteratur, selv om Skrifterne vel nu ere tabte for stedse, da de ikke engang fandtes i Resens Bogsamling, der ellers indeholdt saa overordentlig meget af Fortidens Litteratur²⁾. Jeg skal saaledes nævne:

Nr. 100. Joh. Frisii Nob. Dani Disputatio Ethica de Virtute Heroica. Colon., 1515 in 4.

Det er maaske fra Resens Bibliotheca, T. Hofman (Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark) har denne Titel, men med Aarstallet 1514, som Worms Lex. I 331, der anfører Hofman som Kilde, ogsaa har. At dette Aarstal ikke kan være rigtigt, har jeg vist i Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, I, 393, Not. 1. Men det er ogsaa et Spørgsmaal, om Aaret 1515, som Resen har, kan være rigtigt, navnlig hvis den Formodning stadfæstes, som L. Daae har udtalt (i Norsk hist. Tidsskrift III, 487, Not. 3), at en »Joannes Fenes de Dacia«, der 6. Juli 1517 blev immatrikuleret i Köln, er identisk med den siden navnkundige Kansler Johan Friis.

Nr. 97. Peder Borgsmeds vor Christelig Lærdoms Hoffvit-
Article paa Danske udsat, Witteb. 1530.

Hvad der kunde vække Tvivl om denne Titels Rigtighed, er den Omstændighed, at der fra samme Aar haves et i

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier I, 176 f.

²⁾ Det sidste Afsnit af Resens »Bibliotheca« indeholder nemlig en Fortegnelse over 100 Bøger af danske Forfattere, som han ikke besad.

Viborg trykt Skrift («En liden Indgang udi Skriften») oversat af Peder Borgsmed, saa det er tænkeligt, at en Forvexling kan have fundet Sted, skjønt Titlerne jo ikke ligne hinanden meget. Imidlertid er der jo intet til Hinder for at antage, at Peder Borgsmed, der var evangelisk Banebryder i Horsens, kan have »udsat« et Skrift som det ovennævnte, saa meget mere som Lyskander foruden den nævnte »liden Indgang udi Skriften« tillægger ham »Tractatus varios ad ecclesiam Horsnensem¹⁾.«

Nr. 52. Joh. Palæmonii Lyschandri Psalmi aliquot Davidis ad Hebræorum fontium veritatem translati, Malmog. in 8. Ejusd. Index novus et accuratus Bibliorum, Rostoch. in 8.

Begge disse Skrifter, som ogsaa nævnes, men uden Trykkested (og Aar), i Klavs Lyskanders lille Litteraturlexikon (min Udgave, S. 250), høre utvivlsomt til Tiden før 1550. Trykkestedet Malmø viser endog hen imod Reformations-tiden. Worm har i sit Lexikon (I, 644) optaget Efterretningen om disse Skrifter fra Resens Bibliothek. Da Lyskander meddeler alle sine Bogtitler paa Latin, og det samme maaske ogsaa har været Tilfældet med den Kilde, hvoraf Resen i dette Tilfælde har øst, kan der næppe siges noget sikkert om, i hvilket Sprog Bøgerne have været udgivne.

H. F. R.

6.

Om Ærkebiskop Jørgen Skotborg.

Om denne Mand, der ved Christiern II's Gunst en kort Tid (1520—21) beklædte Ærkebispesædet i Lund, som han dog atter maatte fravige, da Kongens Sind vendte sig imod ham, har Professor L. Daae uddraget og meddelt os følgende Notitser af Laurentius Surius's »Commentarius brevis

¹⁾ Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 294. Jvfr. Danske biogr. Lex. II, 525.

rerum in orbe gestarum ab anno salutis M. D. usque in annum M. D. LXXIII» (Colon. 1574):

»Sub hoc rege (Chr. II) multa perpressus est vir insignis Georgius a Schotborch, Lundensis Archiepiscopus, quod ei nollet tradere insulam Bornholmensem. Is episcopus tandem propter justitiae defensionem, exul a sede et patria sua, Coloniae Agrippinae mortuus est post multas hujus vitae aerumnas et calamitates, quas constanti animo non paucis annis perferre maluit, quam diocesim suam non ut pastor, sed ut vilis mercenarius, prodere tyrannis. Habitavi ego aliquamdiu in aedibus ejus, cum Coloniae literis operam darem, multaque vidi in illo virtutum exempla. Utebatur saepissime aspero cilicio ad nudum corpus, atque in precibus erat assiduus. Rara quaedam in illo prudentia cernebatnr et morum gravitas. Quando exul venit Coloniam, hospitio receptus est a D. Johanne Rinckio, patricio Coloniensi, viro celeberrimo atque integerrimo, ab eodemque et ejus honestissima conjuge tractatus est humanitate incredibili. Solebat is Rinckius postea de illo dicere: Fuit exemplo mihi et meis. Plura de eo episcopo dici possent laude digna, quae tamen brevitatis studio praeterimus« (p. 96).

Paa et andet Sted i Skriftet (p. 115): »Cum rex ille e Dania aufugit, jam illum praecesserat Archiepiscopus Lundensis Georgius Schotborch, cujus non multo ante meminimus, fugiens ejus regis tyrannidem. Et ecce dum moratur Aemsterdami, quod est Batavorum insigne emporium, rex quoque Christiernus eo pervenit, ibique archiepiscopum exulem invenit, et quem paulo ante crudeliter persecutus erat, jam familiariter allocutus est in solo peregrino, obstupescente episcopo ad tam subitam regis calamitatem.«

7.

En dansk Student ved Universitetet i Franeker.

Den Frihed i religiøs Henseende, som i det 17de Aarhundrede tilstodes fremmede, der for kortere eller længere

Tid søgte et Hjem i Holland, bidrog til, at mange, som her i Landet vare komne paa Kant med de strænge kirkelige Love, søgte et Fristed i Holland. Vi skulle her kun minde om M. Oluf Jensen Kock, M. Hans Knudsen Vejle, Dr. Christianus Matthiæ, M. Niels Svendsen Chronich, Jesper Könichen og Frederik Brekling, der alle for bestandig eller for en Tid fandt et Hjem i Holland, efter at de her i Landet vare afsatte eller paa anden Maade fjernede paa Grund af deres religiøse Anskuelse eller rettere for deres fra den herskende Konfession afvigende Udtalelser.

Den ovennævnte, forhenværende fynske Biskop, M. Hans Knudsen Vejle, døde i Franeker 1629¹⁾, ved hvis Universitet hans Søn, Knud Hansen, da studerede. Om Sønnens Forhold under hans Studier har jeg fundet følgende smukke Vidnesbyrd af en af hans hollandske Lærere, den bekjendte Orientalist Sixtinus Amama.

Sixtinus Amama, Hebræe Lingvæ in Academiâ Franekeranâ
Professor Publ., M. Johanni Canutio etc. S.

Qvod filium tuum attinet, is eodem qvi coepit tramite ad Virtutem at Eruditionem pergit, in studiis perdius et pernox, in vita inculpatus, semper domi, nunquam absens: etiam ab iis, qvæ alias corruptissimo hoc seculo vix in censuram veniunt, purus et innocens. Qvod si meos filios ad eam ætatem provexerit Deus O. M., eqvidem non parum mihi gratularer, si ad eum modum vitam instituerent. Digitus Dei hîc est, vir amicissime. Adeo scandalis omnia replentur in his locis. Qvæ tamen, ut et hoc dicam, longe minora in Academia nostra, jam ab aliquot annis, ex qvo eam reformavimus, fuere, qvam olim. Ita tamen eradicari insolentia non potuit, ut non aliquando cogamur urere et secare. Tale quid ne filio tuo me tuas, jubeo te plane esse securum. Retulit mihi prolixè de peregrinatione Anglicana, id quod ego hac ætate plane inconsultum duco. Adeo infestatur mare Dunkerkanis.

Et paullo post: Filius tuus jam legit Deuteronomium.

¹⁾ Se min udførlige Fremstilling af M. Hans Knudsen Vejles Levned i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VII, 334—78.

Qvod si hanc æstatem apud nos transegerit, poterit in Rabbiniis pergere feliciter. Vides me libenter retinere velle tuum filium. Esset alius, omnem moverem lapidem, ut ab eo liberarer. Tui nunc arbitrii res sit universa. Ego fidele consilium, qvasi Filii proprii res ageretur, suppeditare volui. — Franekeræ XI. April¹⁾ 1626.

Samtidig Afskrift (Uddrag) i Rostgaardske Saml. 158. 4°. Sammenlagt i Brevform, med Udskrift:

Hederlig oc Vellærdt Mandt, Her Hans Andersssønn²⁾, Sogne-Prest till Tyellse oc Klagstrup Sogner i Skaane, Minn kiere Broder, Broderligen tillscreffuitt. Att leveris till Hans Jacobs-sønn i Mallmøe, boendis ved Scholen.

Hertil kan føjes følgende Uddrag af et Brev, dat. Franeker 5. November 1628, fra ovennævnte Sixt. Amama til Professor Meursius i Sørø angaaende samme unge Mand:

„Filius est non indecoris Patriae aut degeneris Daniae incolae, Joannis Canuti, postquam Bremae fundamenta melioris literaturae iacuit, in nostrum Athenaeum concessit, in quo Latinis, Graecis et Ebraeis Musis non indiligenter litavit. Vixit in meo contubernio duos annos & ultra. Vixit inculpate & honeste. Quod si omnes, qui studiis consecrati sunt, ad eundem modum vitam suam componerent, aequabilis & constantius se res nostrae tam in Politia quam in Ecclesia haberent. Si qua in re honestos eius conatus iuvare poterit T. E., non conferet beneficium in ingratum indignumve³⁾.“

Efter Hjemkomsten fra Udlandet blev Knud Hansen først Konrektor ved Vor Frue Skole i Kjøbenhavn, siden Rektor i Slagelse og endelig Slotspræst paa Antvorskov (og Hospitalspræst i Slagelse), i hvilken Stilling han døde 1647⁴⁾.

H. F. R.

¹⁾ Vistnok ny Stil ligesom i følgende Brev.

²⁾ Se Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, II, 619.

³⁾ J. Meursii Opera XI, p. 490—1.

⁴⁾ Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. VII, 377.

Lunds Domkapitels Stadgar

af år 1590 på danska.

Af Otto Ahnfelt.

Lunds Domkapitels statuter af år 1590 på latin förefinnas i åtskilliga exemplar¹⁾. Men af samma stadgar på danska har jag blott funnit ett enda. Jag har påträffat det i L. v. Engeströms manuskriptsamling i k. Biblioteket i Stock-

¹⁾ Jämte de i min uppsats i Kirkehist. Saml. IV. Række 4. Bind s. 320 f. nämnda har jag påträffat flera i L. v. Engeströmska manuskriptsamlingen i k. Bibl. samt i Riksarkivet ett vackert exemplar i skinnband, som jag funnit ha varit Peder Winstrups, och som är värdefullt särskildt genom åtskilliga af honom gjorda marginalanmärkingar. Det har tillhört Fredrik Münter enligt följande på första bladet förekommande anteckning: »Friderici Münteri 1823. Munus Amicissimi Chr. M. Th. Cold.» I Riksarkivet har jag jenväl genomgått den originalurkund, som innehåller 1489 års statuter, ett pergamentsbref, ty värr illa medfaret, med åtskilliga hål och nedtill mycket söndertrasadt. I nästan samma skick torde det ha varit, då en afskrift togs, som finns i en codex tillhörande v. Engeströmska saml., B. VIII, 2, 16, och efter hvilken den af mig i ofvannämnda uppsats s. 304 f. anförda Rönbeckska kopian är gjord. Ett och annat ord, som nu är försvunnet, tyckes dock då ha varit läsbart. Nämnda codex, B. VIII, 2, 16, har, jämte några originalhandlingar från midten af 17. årh., äfven samma »Extract» af Lunds kapitel s privilegiers och statuters innehåll, som återfinnes i min uppsats s. 327 ff., och hvilket äfven förekommer i ett par andra band af v. Engeströmska saml. (B. IX, 1, 20 och B. IX, 1, 20^{1/2}), vidare en förteckning af prelater och kanniker i Lund 1655 (en dylik förteckning af år 1648 finns i det ofvannämnda Winstrupska exemplaret) m. m. samt slutligen afskrifter af 1489 års statuter, 1587 års tillägg (af mig meddeladt i min uppsats s 310—314 efter Rönbeckska kopian) och 1590 års stadgar.

holm, B. IX, 1, 17^{1/2}, ett häfte i kvart, hvilket tillhört någon Lundakannik på 1600-talet. Såsom bihang til stadgarne innehåller det en kapitelförordning af år 1570 med ett tillägg af år 1622 samt slutligen ett register med hänvisning till statuterna. Ifrågavarande häfte har sålunda, åtminstone i sin helhet, icke tillkommit före 1622, men är säkerligen äldre än 1653. Det innehåller nämligen den ursprungliga redaktionen af statuterna, icke den år 1653 af Fredrik III stadfästade, i hvilken en artikel blifvit utesluten och en annan tillagd o. s. v.¹⁾ Då de danska stadgarne, i hvilka äfven ett och annat förklarande tillägg är inryckt, äfvensom förordningarne af 1570 och 1622 samt registret sprida ljus öfver en del dunkla punkter och öfver hufvud äro af värde såsom bidrag till de danska domkapitlens historia, har jag funnit lämpligt här meddela dem fullständigt och i den ordning, i hvilken de förekomma i handskriften.

Capituli Lundensis Statuta.

Lunde Capitte[ls] Statuter, Artickler oc Mandatter, hvor effter en huer schal sig forholde, som j for^{ne} Capitell noget Cannickedom, Præbend eller Vicarie vill nyde²⁾.

Wii epterschreffne, Præpositus, Decanus, Archidiaconus, Cantor, sambt meenige Capittels Herrer i Lunde Capitell, gjører hermet for alle oc enhuer vitterligt, saa vell for dennem, som ere, saa oc hereffter kommendis vorder, at efftersom hoes dette voris hæderlige Capitell i Lund findes lige som hos andre Capitteler i Dannemarck atschillige Loue och Statuter, som aff voris s. forfædre, de førrige affdøde Biscope, ere forordnede och beschichede, huilche omsier j voris Lunde Capitell ere aff den s. Mand Johanne Brostrup vdi offentlige Tafler befattede Anno Domini 1489, huilche oc ere jndtil denne dag, huert Aar, en gang om Aaret publicerede oc opledse, men effter at Reformation j

1) Jfr. Kirkehist. Saml. IV. Række 4. Bind s. 322.

2) Denna öfverskrift står i handskriften på ett särskildt titelblad.

Religionen (:Gud vere loffuit:) sidenn tiid scheed er, och somme aff samme Louer oc Statuter endnu haffue nogen smag aff den gammell surdej oc ere icke reformerede, huilche wi dog effter kongelige Fundatz oc Collatz schall were for obligerede till at holde oc were vndergiffne, da haffuer wi aff detz Aarsage siuntes det raadeligt at vere, os samme Statuter oc Lover at forretage oc dennem at conformere oc ligne med den sande Religion, at tillsette, huad som bør at tilsettis, oc at tage fra, huad som bør at fratagis, oc det till den højeste Guds ære, denne vores Ordenes Conservation, beschiermelse oc forbedring. Derfor haffue vi med allis voris ville oc sambycke forordnet, beschichet, sluttet oc confirmered disse effterfølgende Artickler oc Statuter for os oc alle voris effterkommere, saa at de aff oss oc dennem holdes vryggeligen.

1. Statut. Der schall huert Aar holdis it General Capittel j Lund den tredie dag effter Dominicam Quasimodogeniti, det er den neste oc 1. Søndag effter Paasche, oc det om Tisdagen, oc da schall møde till samme Capittel alle Cannicker, som samme effterfølgende Aar ville j Capittellet residere, saa oc nyde oc beholde deris Residentz gods oc tillæg. Oc schall de giøre deris Løffte oc æed j denne maade:

Jeg N. N. loffuer oc tilsiger, at ieg vill personlig residere ved Lunde Domkierche j dette tilkommende Aar, vden Argelist, oc at ieg vill tiene Gud oc den christen Meenighed, effter den Aand oc Naade Gud giffuer, j Naffn Faders, Søns oc hellig Aands.

2. Huer Prælat eller Cannick schall effter Kong. Majj:tz naadigst Befalning oc disse dette voris Capittels Statuter vere for obligerit personlige ved domkierchen at residere, och det for Capittels Myndighed och Authoritet, for scholens, de fattiges oc atschillige Egteschabs sagers schyld, paa huilche schall dømmis, naar behoff giøres.

Dog vndertagis her de, som ere privilegiati, det er de, som ere privilegerede, med frihed begaffuede, som ere

in Studijs eller till Schole, jtem dennem, som ere j kongelige befalninger och icke sielffvilligen absentere.

3. De privilegerede Personer schall ved deris forordnede procuratores Canonicos giøre Løffte oc protestation j denne Maade: Effterdj N. formedelst Meenigheds Nytte oc gaffn oc andre victige Tingersters forrettelse jcke kand personligen residere, da loffuer ieg, at naar hand bliffuer entlediget, schall hand personlig præsentere och tiene Gud oc den christen Menighed, effter den Aand Gud giffuer. Den samme maade schall holdis med dem, som ere in Studiis, naar de deris Studia har absolverit, eller oc deris verck forrettit, som ere j nogen anden højj forfald.

4. De Cannicker, som ere siuge, schall ved andre giøre deris Løffte oc protestation.

5. En huer Cannich schall, effter den første protestation oc Løffte scheid er, till den forskreffne tiid oc sted jnden 12 vgers tiid, som nest der effter følger, sin Residentz besidde, (vden hand er privilegered,) ellers schall hand miste sin Residentz.

6. Ingen Cannick schall nyde Residentz, Fri Bord eller Commun Godtz, vden hand har verit Cannich oc haft prebend et aar.

7. De privilegerede personer schall lige saa vell nyde Commun godtz, saa oc residentz, det som ligger til mensam eller bordet, naar det vorder ledigt, som de der ere i Lund residerende, men j det, som aarlige schifftes, alleniste de, som ere nerverende oc residerende. Dog schall de privilegerede aff det Commun gods, aff huilchet der nogit kand falde till deelning, giffue deris pension, lige som de residerende.

8. Den, som icke residerer i Lund (om saa er, hand er icke privilegerit), schall intet haffue aff det Commun godtzis deelning, eij heller optere præbende, Bord eller Residentz, vden saa er, at Capittelet der vdj formedelst anden vilckor oc leiligheds forfald det anderledes dispenserer.

9. Naar protestation scheid ehr, da maa icke en

Cannick begiffue sig fra sin førige bestilning oc till en anden, vden hand ved Capittels befalning bliffuer jndsett.

10. Den neste dag, effter protestation er sceed, da schall de Bøger, som Canicherne haffue hos sig oc dem ere beuilgede, fra sig leuere, enten det er Kirchens, Capittels eller hör till Bibliothechet, at de icke schall forryckes. Oc dersom nogen paa nye faaer eller laaner nogen Bøger, dha schall den, Bøgerne faaer, lade schriffue sig aff Capittels Notario eller den, Bibliotechet haffuer at forestaa.

11. Den tredie dag, som er Torsdagen effter General Capittell er holdet, nest effter at protestation sched er, da schall Procurator Generalis, det er General forstandere, eller Procuratores eller forvaltere j Byerne, Collector eller dem, som samler oc til Coralerne vddeler, giøre richtig Regenschab for dem, som dertill ere forordnede, for alt det, som er da till dennem vdgiffuet. Huad som da bliffuer tilloffuers, schall leggis til Fiscum Capituli, huilchet denn General forstandere, som da forordnis, hoes hannem schall nedsettis.

12. Ingen aff Prælaterne schall haffue Bestilninger eller formynderschab. Men der schall deputeris oc beschiches aff prælaterne 2 prælater, oc ved de andre Cannicker 3 aff de eldste Canicher, som haffuer ingen bestilning, som schall forrestaae Capittells bestilninger, som paa nye schall forordnis det Aar, oc huad som ved dennem bestillis, det schall vere giort oc latt i Capitlet.

13. De Cannicker, som ere siuge oc boer i Lund, schall nyde huad som bliffuer schiffet, lige som de der ere til pass, lige saa oc de der ere residerende, som ere j Capittels forfald i Rigett.

14. Capitel schall sielf forordne en Notarium, huilchen schall flitteligen schriffue oc dictere alle Capittels breffue oc bestilninger, oc schal rictelig antegne Canickerne paa en Taffle, huer till sin bestilning at forrette, huilchen Taffle schall huert Aar Die protestationis, det er den dag protestation giøris, offentlig paa Capittelshusit opslaais, at

en huer kand vide, naar det kommer hannem till at føde Choralerne oc huad andet som schal bestillis. Denne Notarius schall haffue till Løn, som sedvaanligt oc gammelt haffuer veritt.

15. Effterdi at Capittelet haffuer 3 Sigilla eller Seigell, dha det første, som brugis i vichtige sager at beseigle, som i jord oc gods at bortselge eller schiffte, da schall de det haffue vnder laas oc giemme, som det betrois oc dertil bliffuer forordnet, det andet schall Notarius haffue i Egteschab sager til forvaring, det tredie schall Capittels Notarius haffue for atschillige almindelige breffue at beseile, oc de schal alle were met Troschabs æed till Capittelet forbundne oc obligerede.

16. Der schall ingen breffue schriffuis eller beseiglis vden de residerende Cannichers samtycke, men de schall offentlige læsis for Capittelit, førend de beseilis.

17. Decanus eller hans Substitutus med en anden residerende Canich schall haffue Nøgelen till alle Breffuene och till Capittelshuset, oc der schall ingen breffue vdstedis, vden det scheer med meenige Canickers samtyche, som ere residerende.

18. Om Anniversarijs eller det, som om Aarit omschifftes, er sluttet, at en huer Cannick, som haffuer Anniversaria, som schall schifftes oc vddeelis, dersom hand bliffuer paamint aff Distributore eller den, som schall vddeele, huis anniversarium er, oc huor mange Penge hand schall vdlegge, oc det forsømmer, da schall miste Distributione, det er det, som schall deelis oc schifftes. Men dog schal Distributor, det er den, som schall deele oc vdschiffte, paaminde Cannickerne herom om dagen tilførne, førend vddeeling oc schiffte effter Intimatet scher, huis anniversarium der schall schifftes, saa oc huor mange Penge det ere, som schall schifftes oc deelis. Findes hand hervdj forsømmelig, schall hand straffis til 2 schilling. Och dersom det bliffuer icke den Canick tilkiende giffuet, som boer

i Lund, paa den dag, som sagt er, da schall hand bøde for hannem lige saa møgit.

19. De, som i Capittelet noget haffue at forrestaae, naar de haffuer giort Regenschaff, da schall de betalle Capittelit, huad de bliffuer schyldig. Och de, som haffuer anniversaria, aarlig omschiffelig jndkomst, schall lige saa giøre, eller miste det, vden de med rictig bescheen kand bevise sig icke at kunde betale.

20. Der som nogen Cannich, som haffuer ringe Indkombst oc Middell, er begierende noget at bruge af Commun eller fellidtz gods paa Landsbyen, (naar det er leddigt,) da schall det icke nectis hannem, dog schal hand selff saae jorden oc giffue deraff det tilbørlige Pension oc Landgilde.

21. Effter gammell Wiis och vedtagen sedvaane schall Capittell holdes alle Fredage, vden saa er, at der indfalder paa den Fredag nogen fest, oc da schall det forhalis till nest efterkommende Fredag, til huilchet alle Canicker, som ere i Lund, schulle komme, vden de ere forhindrede.

22. En huer Cannich, som boer i Lund, schall suare sin Med-Cannich, endog hand er icke steffnit, dersom hand aff hannem anklagis.

23. Dersom nogen fremmit beklager nogen Cannich for nogenting, førend hand haffuer steffnt hannem for Capittelit som sit rette Werneting oc dommere, da haffuer hand icke behoff at suare hannem, vden hand vill, men forschuide sig till Capittell.

24. Men dersom den, som Sagen agerer, setter den i Rette for Capittelet, da schall den schyldige giffue sig vnder Capittels dom oc forsuare sig. Der som hand det gjør och biuder sig i rette, da haffuer hand icke behoff at møde paa andre stæder eller tiltallis. Men dog schall den Cannich, som aff den fremmede Sag giffuis, citeris oc steffnis ved Decani kaldsmend eller en andens aff de fornemmeste j Capittelit, som præsiderer, første gang till neste Capittell, som først holdis, oc saa till andet, tredie och fierde gang till fembte Capittell. Der som hand da

icke selff møder oc suarer for sig oc icke heller ved nogen anden, da schall wisses fra Capittell till offuerdommere, oc schall miste Distributionibus, indtill hand faar rettet for sig oc gieff igien achtis.

25. En Cannick, som er nerverende i Capittelet oc er lofflig en gang jndsteffnit, dersom hand lenger forhaler at møde, kand hand icke vndschyldis, om hand ellers loulig bliffuer kaldit, som før er sagt.

26. Huilchen Cannick, som foracter Capittels domme, Loue oc Rett, hand schall vere vnder Capittels sigelse oc dom oc schall vere en Meenæders straff vndergiffuen, vden hand schiuder sig ind for høire Øffrighed sig derfor at erclere.

27. Ingen Cannick schal imod sin Med-Cannick j nogenn sag forhuerrffe nogen fremmet dommere, om den anden Cannich er bereed paa at staa ved Capittels Ret.

28. Huad tuist oc Wehighed sig jmellem Capittels Bønder kand begiffue, schall først i Capittelet forligis. Men kand det icke schee, saa søge sig werdslig louff oc Ret. Der kand de nappis.

29. Dersom nogen Cannich j Lund ved Vactsomhed forðoyer sit præbend, Boer, godtz eller jndkomst¹⁾, oc det bliffuer hannem offuerbeuiist, da schall hand icke steddis, førennd hand erstatter Capittell det forschreffne.

30. Ehn huer Prælat eller Cannick, j huad Aarsage at hand er fraverendis fra Capittelet oc der ej boer, schall haffue sin procuratorem, oc schall det were en anden Cannick, som er tilstæde, jcke en Leeg-Mand, men den som kand forrette i den fraverendis stæd alt huad som forrefalder. Och icke heller schulle de ved deris fogeder forrette eller administrere deris Bona Ecclesiastica. Men om der schal were nogenn saadanne Fogeder aff leegfolch, da schall de holde sigh till procuratorem oc tage raad af

¹⁾ Latinska texten; •præbendam suam, mensam, æstimationes, vel curiam aliquam•.

hannem oc dereffter gaa. Thi den, som procurator er, schall ejj alleniste giøre fyllist fra den fraverende, men hand schall oc suare till alt huis som forfalde kard, oc huad hand giør oc lader tilbørlige paa hans vegne, det schall vere giort och lat, som hand wor sielff tilstæde.

Dersom den fraverende Cannick eller Prælat saadan en Vicarium suum, det er den som for hannem schall procurere, jcke bestiller eller tøffuer forlunge met den at forschaffe, dha schall Capittell tage aff hans jndkomst dertill en at wende¹⁾, jndtill hand schaffer en, som kand suare paa hans vegne till alting.

31. Oc effterdi saa at en huer bør at see till detz Legemes Conservation, huis lem hand er, da bør ejj nogen jmod denn, som er en Capittels Person oc Lem, en fremmet at secundere jmod hannem met raad eller daad, oc det jmod Capittels frihed, Statuter oc privilegier oc det till deris vndergang oc forkleining. Huo hervdj bliffuer befundnen, oc det hannem offentlig beuisis, schall straffis som en Meen-Eeder.

32. Dersom nogen med schends oc schels ord offuerfalder sin Med-Cannich, oc det bliffuer hannem offuerbeuiist, da schall hand giffue till Capittell 1 mk. sølff. Och den, som hannd haffuer fortørnet, schall hand effter Capittels sigelse erstatte.

33. Den nyes bliffuer Cannick, hand schall self eller ved sin fulmectig loffue oc tilsige prælaterne lydighed, som sedvaanligt er, oc hand schal ære de gamle, oc schal giøre saadann en Eed, som effterfølger:

Jeg N., Cannich i Lund, suær oc beplicter mig, at ieg vill holde Capittels Statuter oc loffue ære de gamle, jntet nyt begynde, et quod non faciam partialitatem vel -tes in eodem, jcke heller vil ieg aabenbare huad hemmeligt er i Capittell, oc i huad maade oc sted mig mueligt er

---

¹⁾ Latinska texten: «capitulum de fructibus et obvenientibus sequestrationem faciat.»

vere paa Capittels beste, saa sandt hielpe mig gud oc hans hellige ord.

34. Den, som er bleffuen Cannick, schal inden 2 Aars tid der nest effter gaae till Studium, der som hand icke tilforne der haffuer verit, oc hervdj schal Capittell med hannem alting forordne.

35. Jngen Cannich maa holde nogen Concubin eller Boelschab vdj sit huuss, vnder straff som vedbør.

36. Den Cannich, som er berøctet eller offentlig bandset, schulle icke admitteris till noget i Capittelet førennd hand faar rensat sig oc bliffuer absolverit.

37. Præpositus erit responsalis, det er, suare for Capitelit j det, som hør Capittelit til, for høie Herrer oc Øffrighed, naar det giøris behoeff, saa oc i almindelighed, oc vdj hans fraverelse den øffuerste prælat, som tilstæde er.

38. Decanus schall were Judex eller dommere j Capittell, som schall dømme effter de rettestis oc fleestis Meening oc Sententz.

39. Huad som ligger til Hospitallet oc Siugestuen vden for Lund, det schall Archidiaconus forrestaa, effter Kong Fredrich den 2. Høilofflig hukommelse, hans Mandat, som gammelt haffuer werit¹⁾.

40. Cantor schall regere Choret oc Choralerne oc holde schich paa dem i kierchen, oc dersom de ville reise aff Bye, da schall de spøre sig forloff aff Cantore eller hans Substitut.

41. Dersom nogen aabenbarer, huad som hemmeligt er i Capittelet, dersom det hannem bliffuer offuerbeuist, schal straffis som en Meen-Eeder.

42. Vi ville oc befalle, at huer den, som her i Capittelet i Lund faar noget Cannichedom, præbend eller Leilighed, schall inden Aarsdagen dereffter giffue till Ca-

¹⁾ Jfr. Kirkehист. Saml. IV. Række 4. Bind s. 308. Det dærstædes efter en uppgift hos Brunius till sist omnämnda brevet af år 1581 har jag emellertid ingenstædes påträffat. Brunius' uppgift torde bero på något misstag.

pittelit 4 mk. sølff, er 15 mk. Penge, till jndladelsis Penge, och till Choralerne 1 tønde Øll¹).

43. Cannickerne, som forordnes oc nye tilsettis, schulle suerge, førend de jndsettis, at de ville holde Capittels Loue oc Statuter, were Decano oc den, som i hans sted præsiderer, horig oc lydig, och holde ved gammell loulig schich, oc gandsche oc aldels intet nyt begynde, jche aabenbare, huad hemmeligt der handlis i Capittellet, boe hos domkierchen, vden anderledis effter Dispensation med dennem blifuer dispenseret oc de for andre Aarsager oc forhindringer vndschyldes, oc at de deris prælater schall beuisse ære oc Reverentz.

44. De Cannicher, som boer oc residere i Lund, som ere frische oc tilpass, schall jdelig søge Kirchen till Sang oc Predicken i schichelig Habit oc Klededragt, de schall leffue ædrue oc schichelig, andre till got Exempell. Dersom nogle herimod synde oc bliffue advarede oc sig iche retter, da schall de straffis effter Capittels sigelse.

45. En huer Prælat eller Cannick, som schiffter ved Option effter hans alder sit præbend, bord eller Bona mensalia, dersom hannem tilfalder Residentz gaard, da schall hand den endelige antage oc holde den ved lige, effter Kongl. Mandat. Huo det icke vill giøre, hand schal wed Capittels Myndighed fratagis oc miste Bona mensalia oc sit præbend, och den, som er den første till Option, hand schall beholde dem.

46. Der schall ingen, som vill giffue sig i denne Orden, herepter forhuerrffue Kongebreff paa sin formands jndkomst, enten ved Opsigelse eller i andre maader, till de andre Brødris schade oc besueckelse. Huo det giør, schall actis som den, der falscheligen hos Kongen haffuer omgaats, som sielff haffuer confirmerit voris privilegier. Det

¹) Latinska texten: »tonnam cerevisiæ«. 1489 års sta uter: »lagenam trauiſye« (travisia, namnet på en särskild ölsort; härmed beriktigas hvad som förekommer i min ofvananfödda uppsats s. 305 not 2).

schall oc en huer aff os jmodstaa oc det Kongen tilkiende giffue, om behoeff giøris.

47. Effterdi der ere tuende Kirchevergeri oc schal vere 2 Kirchevergere, da er det saa besluttet, at det øffuerste aff dem schall vere hos prælaterne, huilche schulle schiffes till at betiene det, huer i 3 Aar, saa at den, som er præpositus, først schall begynde, oc saa till den sidste, oc fra hannem oc igien till præpositum.

Det andet Kierchevergerie, det schall en aff de ældste Cannicker betiene, som dertill dygtig er, oc det lige saa schiffte huer tredie Aar, effter som de ere i Alder oc Sæde i Capittelet, den ene effter den anden, och begyndis ved den første oc øffuerste, oc schall Definitores, det ere de 3 ældste Cannicker, vldede Personerne, som dertill ere bequemme oc døgtige.

48. Dersom Kierchewergeriet tilkommer en prælat eller Cannick, som icke ved domkierchen residerer, da schal samme prælat eller Cannick vdaff fornødenhed, som sig paa scholens oc kierchens bygnings vegne, saa oc for atschillig anden tilfald, kand begiffue, haffue¹⁾ en Cannick, som residerer paa steden, till sin Vicarium, som til saadant paa sine vegne schall suare, j sin fraverelse forrette, oc schall hand forschylle samme hans vmage. Aff kierchens jndkomst schall, som sedvaanligt hiid ind till verit haffuer, forvden all wiss pension, saa som er Landgilde, Schatte-Penge, Schatteflesch och Boelgalte, den halffue part aff Teijer, Tiende, stedsmaall, Sagefald oc førisløff, halffparten aff Oldensuin, naar Oldenaar er, komme till Kircken. Den anden halffuepart, paa gesterie oc dagsverck, det schall Kierchewergerne nyde²⁾.

Och effterdi det er billigt, at den, som haffuer mu-
nera, schall oc haffue onera, den, som haffuer profit, faar

¹⁾ Hds.: haffuer.

²⁾ W. (= Winstrups exemplar): „Alteram medietatem, una cum hospitalitate (gesterie) universa, lignis item et laboribus (dagsverch) tutores sortiantur.“

oc at haffue vmag, saa ville wi haffue Kierchevergerne befalede, at det flitteligen, aff all formue, seer til Kirchenss gaffn oc beste, oc icke naar en afftacker, at da en anden schall haffue formeget at bestille.

Den, som haffuer det øffuerste Kirchevergerie at forrestaae, schall vere mest omhyggelig, haffue omsorg oc suare for det, som ligger till Kirchen j Lund oc vden for.

Den anden, som betien det andet Kirchevergerie, schall haffue omsorg for det, som Kirchen kommer selff ved, oc det, som vden for Lund er tillagt til Kirchen, dog saa, at den ene recker den anden haanden och hielper paa huerandre.

49. Kierckewergerne schall huert Aar till S. Knud Kong. dag giøre rigtig Regenschaff for jndtegt oc vdgifft for Capitell.

50. Kirchevergerne schall selge Kirchens jndkomst, dogh Kircken till gaffn oc gode, dog schall de forhøre sig hoes Capitelet, huad kiøb at Capittell setter. Smøret selgis saa som om Aegidij dag, Korn som om Marie Renselsis dag, huad det da kand koste. Dog schall mand acte, huad som selgis till scholen oc de fattige deris forstandere, de schall haffue 2 tønder smør 2 daler ringere. De yngste Canicker, om de det behøffue, schall nyde samme frihed.

51. Der schall intet foræris bort aff Kierchens behold, vden det scheer med allis samtycke, som residere. Lige saa schall holdis med huis som er till Fiscum eller Kirchens jndkomst.

52. Kirchevergerne schall forstrecke till Capittellz Wiinhandler oc Kielder saa mange Penge, som dertill behøffuis, dog schall Wiintaperen giøre Capittelit huert Aar Regenschaff for laanet oc fortienesten, huilche penge der schall legges till Kirchens penge, oc hollis met samme Regenschab hereffter som hiid ind till.

53. Det er oc bewilget, at der schal tellis 100 slette Daler till scholens tilsiumsmend oc Patroner, som der schal deelis iblant fattige scholebørn.

54. De, som ere beschichede Testamentarij i Naadsens Aaret, de schal haffue med Bønderne Opsium Men de schall giffue Kiøbenhaffns Universitetz procuratori oc den affdødis arffuinge, som mand pleijer, oc det schall schee till et kierligheds tegn jmod Universitetett oc Encken.

55. Der som nogen døer oc eij haffuer effterlat sit Testamente, da schall Capittell beschiche dem, som det schal giøre.

56. Det procuratorium oc forsuar till Giorshøj schal i tre Aar betienes oc forrestaais aff den General Capitells procuratore eller forstandere oc i andre 3 Aar aff Kiøbenhaffns Universitetz forstandere, och det saa omschiffteligen; men de Enge, som ligger dertill, schall schiftes iblant Cannicherne, som haffuer ingen Eng oc er nest till Option eller schifte.

57. Naar nogen Prælat eller Cannick døer, da schal de Canicker, som bliffue begerede aff hans effterkommere, grandsche oc besee hans gaard oc Residentz, oc dersom den befindis at were forfalden, da schall de befale hans Arffuinge at flye den igen till rette, som billig kand vere, eller de schall lade flye den paa Arffuingernis bekostning, det samme med schouff oc schouffhugge at rette.

58. Paa det at de, som haffue Residentzer, med dis større flid schall holde dennem ved lige, da er besluttet, at der schal beschiches huert Aar 4 Canicker Die prote-stationis, huilche som schall flitteligen grandsche oc besehe alle Residentzer for Pindtz dag eller fest oc offentlig for Capitel giffue tilkiende, huad der paa en huers Residentz mangler, paa det at de, som det vedkommer, kand i tide flye huad der fattis.

59. Bona Communia schall schiffes oc deelis, saa at huer kand faa sin deel, naar der er saa megit til delning, at huer kand faa nogit, oc tallit er fuld, ved prælaterne oc de eldste Canicker eller oc de, som ere i deris sted beschichede oc ere residerende, med oprictighed; men huad som da er till offuers, det schall effter gammel viis prælaterne eller de eldste Cannicker eller de, som i deris sted

ere forordnede, forvare. Oc naar de ældste Cannicher ere icke tilstede, da schall de, som ere nest i Alder, were i deris sted, oc de schal tage sig det till att forrestaa, met saa schiell at tallet kan naae dennem.

60. Bona Communia, det som schiffes, schal oc nogen haffuer i forvaltning, dersom det, naar det schiffes, ej kand naa till alle Prælater eller Canicker, naar der da falder noget meer, da schall de haffue det, som da nest er oc som til forne intet fick, oc saa fremdeelis intil alting bliffuer lignet fuldkommeligen.

61. De, som ere Procuratores for det Commun Godtz, de schall giøre Regenschab derfor den tredie dag effter Die protestationis huert Aar lige som Kierchewergerne for Kierchens, och schall det schee rigtigt for den visse jndkomst oc den halffue part aff det Wuisse, oc leucre det Distributori, den som schall schiffte, huilchet som sidenn schall schiffes jmellem Prælaterne oc Canickerne første gang de samlis, naar nogen Ecteschabs sag jndfalder, retferdeligen oc lige.

62. Wdi Naadsens Aaret schall huerchen Capittellet eller Testamentarij perpetuere nogen nogen ledig Meenighed, som er Capittelet incorporerit oc indlemmet, vden saa er, at den, som effterkommer, vill det samtycke, at saadant icke scheer till hans schade.

63. For det sidste, at alt dette, som forskreffvit staa, fuldkommeligen oc vryggeligen holdis schall æuindeligen, oc at en huer kand vide, huor effter hand sig schal rette, da ville oc slutte vi, at disse voris Decreta, Love oc Articler schall huert Aar offentlige opregnis. Och naar nogen bliffuer sæt till Canick, da schal de hannem forrelæsis oc dem at holde schall hand, førend hand bliffuer indsæt, med Eed bekreffte sig vryggeligen at vilde holde.

Detz till Witterlighed haffuer wi vnderschreffne prælater oc Lunde Capittels Canicker dette med egne hender vnderschreffne confirmerit och stadfest.

Henricus Ramelius, Præpositus.	Christophorus Holste.
Wilhelmus Dresselberg, Decanus.	Lavrentius Jaspari.
Christianus Machabæus, Archidiaconus.	Georgius Michaelius.
Johannes Michaelius, Cantor.	Petrus Lavrentij.
Arnoldus Huitfeldius.	Andreas Dresselbergius.
Lago Urnius.	Avo Andreas.
M. Magnus Matthiæ Ep:s.	Constantinus Balthazar.
Christianus Nicolai.	Olaus Stisionius.
	Thomas Wilhelmus.
	M. Ludovicus Munte.
	Petrus Lavrentij.

Anno 1590.

Capittels Forordning om deris Lönn, som j de fraverende Cannickers stæd procuratores ehre. Sluttet oc giort i Lunde Capittell Die protestationis A:o. 1570¹⁾.

Procuratorerne, huilche de fraaverende Cannicker schall holde oc haffue formedelst deris egen Absentz oc frauerelse, slutte oc samtycke vi, at de schal nyde oc beholde halffparten aff alt det V-visse, som er Tiende, Gesterie, Stedsmaall, Sagefald med Tejjer, Echt oc Arbeid altsammen²⁾.

Den tid dette bleff sluttet vore tilstede disse epterschreffne prælater oc Canicker.

Hilarius Grubbe, Præpositus.	M. Benedictus Arvidi.
M. Henricus à Bruchofen, Decanus.	M. Johnas Turonis.
M. Balthazar Jacobi, Archidiac.	M. Johannes Svaningius.
M. Wesselus Palæmonis, Cantor.	Dn. Johannes Myre.
	Dn. Johannes Spannemager.
	Dn. Johannes Thomæ.

¹⁾ Så väl denna förordning som tillägget af 1622, den förra på latin, finnas äfven i det Winstrupska exemplaret af statuterna.

²⁾ W.: »medietatem omnium incertorum, utpote decimarum, hospitalitatum, locationum et mulctarum, cum minutis (Tejer), lignis et laboribus integris.«

Dn. Franciscus Gyldenstiern.	M. Christiernus Nicolai.
Dn. Petrus Brade.	M. David Thomas, excusatus.
Dn. Franciscus Wilhelmi.	M. Andreas Petreius, excusatus.
Dn. Lago Urne.	
M. Tychicus Asmundi Superintendentens.	Dn. Christophorus Holste.
Dn. Johannes Pontanus.	Dn. Ottho Pors adfuit et juramentum præstitit.
M. Clemens Haqvini.	Dn. Tychicus Petreius.
M. Magnus Matthias.	Dn. Lavrentius Jaspari.
Dn. Henricus Fechtell.	M. Christianus Machabæus, excusatus.
M. Jacobus Nicolai.	

Anno 1622 den 9. Februarij. Bleff paa Lunde Capittell angiffuet, præsentibus Dno. Sigvardo Grubbe reliquisque D. D. Prælatis et residentibus Canonicis, huorledis nogle aff Canonicis et Vicariis non residentibus sig vnderstaar deris godtz, huormed de aff kong. Majjt her hos Capittell naadigst ere forleent, till andre vden Capittell at ville forpachte, disligeste andre besuæringer, som ere Echer oc Arbeidspenge, at paalegge, huilchet till dis haffuer iche verit seedvaanligt oc er aldelis imod Kong. Majjtz Collatz oc Capittels Statuter. Dha paa det saadan V-ordning oc nye paafund motte i tide forrekommis, er denn gamle Constitution derom bleffuen renoveret oc saaledis besluttet, at en huer, som iche er residerendis, schall haffue vdi Capittell en fuldmyndig procuratorem, oc samme procurator schall haffue flittig indseende, att Bønderne med ingen nye paaleg besuergis oc paa rette tider yder deris landgilde paa tilbørlige stæder jnden lands. Oc schall samme Procurator haffue i det mindste aff bønderne Echer oc Arbeid, disligeste Kull oc Væd, herfor vden wi iche wille forschriffue nogen, huis Statuterne ydermere tilholder oc tilforn brugeligt været haffuer, thj en huer rammer dog vel till forvden for^{ne} Puncter at giøre det schiell, som hand vill haffue aff en anden, om hand wor residerende oc schulle saadanne fremmede Onera paatage. Dog schall

fogedernis Rettighed vere dermed v-forkortet. Oe schall hermed de nye besuæringer vere afflagt, oc en huer Canonicus absens at vere fortencht at holde sig effter hans Collatz och Statuterne oc sønderlige effter den 30. Articel, huilchen en huer hos sin Procuratorem kand lade fordre. Signatum sub sigillo vener. Capituli Lundensis, Anno, Die et loco ut supra.

Register paa alle Articklerne numerered.

- Anniversaria, Aarlig jndkomst, som deelís iblant Canicker, huorledis dermed holdis schal. 7. 18. 19.
- Annus gratiæ, Naadsens Aar. 54.
- Om nogen Canick vill steffne paa nye i sin Sag. 26.
- Archidiaconus, huad hans bestilning er. 39.
- Bibliotheca, Bibliotechet, huorledis dermed schal forholdis. 10.
- Smøret, huorledis det schal selgis. 50.
- Canicher, schal personlig residere. 2.
- De siuge Canicker, huorledis met dem schal forholdis. 4. 13.
- Canicher schall, effter de haffue giort æd, residere. 5.
- Caniche[r], som haffue ringe jndkomst. 20.
- Canick, som er icke loulig steffnit. 22.
- Canick, som aff nogen fremmit tiltalis. 23. 24.
- Canick, schal steffnis loulig. 25.
- Canich, som foracter Statuterne 26.
- Canich, schal icke begiere fremmed dommere. 27.
- Canich, som fordøijer sit godtz. 29.
- Canich, som ere fraverende, schal haffue Procuratores. 30.
- Canicher schal icke vere fremmede beforderlig jmod dem, som er i Capitelet. 31.
- Canich, som schelder sin med-Canich. 32.
- Canicker til Studium. 34.
- Canick, som er beryctet. 36.
- Capittel holdis om Fredagen. 21.
- Capitels Vinkielder. 52.
- Choret oc Choraler. 44. 40.
- Capittels Nøgle. 17.
- Commun godtz. 6. 7. 8. 46. 59. 60. 61.
- Concubiner eller Boelschab. 35.
- Consuetudines eller gammell schich holdis. 14. 43. 63.
- Controvers oc trette imellem Capitels bønder. 28.
- Decanus er dommer i Capitelet. 38. 17.
- Distributio, Gods som deelís. 7. 13. 59. 61.
- Definitores, ere de 3 ældste Canicher. 47. 59. 60
- Dispensatio, serdelis Dispensation oc forordning om nogle. 8. 34. 43.

- Distributor, er den, som noget gods schal vddeele. 19.
 Meenighed oc Kald, som er ledigt j Naadsens Aaret. 62.
 Capitels Fiscus eller jndkomst 11. Kornsal. 50.
 Giorshoyes præbende. 56.
 Canichers klededract. 44.
 Canich, som døer vden Testamento. 55.
 Introitus eller jndgang. 42.
 Rettergang. 24 et seqt.
 Eed eller Jurament. 33. 43. 63.
 Kierchens oc Capitels bøger. 10.
 Capitels breffue at besegle. 16.
 Capitels breffue maa icke vdstedis vden Capitelet. 17.
 Protestation eller løffte. 1.
 Kirchens Regenschab. 49.
 Residentz. 6. 7. 8. 45. 57. 58.
 Capitels hemelige ting. 41.
 Capitels segell. 15.
 Statuterne schal læsis huert Aar. 63.
 Mensa eller bordet. 6 7. 8.
 Bona mensalia, huad som ligger til Bordet. 6.
 Notarius, huorledis med hannem schal holdis. 14.
 Canick, som nyligen tilkommer. 34.
 Wiintapperen. 52.
 Capittels bestilning. 9. 12.
 Capittels bestillingsmend. 19.
 Deris Regenschab. 11.
 Optio eller omschiffelse i Canichedommene. 8. 45.
 De fattiges hielp aff Capittelet. 53.
 4 mk. sølffs vdleg, er 15 mk. Penge. 42.
 Præbend. 8. 42. 45.
 Prælater. 37.
 Præpositi, bestilning. 37.
 De som ere privilegered. 2. 3. 7.
 Pratum eller Eng. 56.
 Procuratorerne. 30.
 Deris løn. 48.
 Procuratorium eller forstanderi. 48.
 Schouffhug. 57.
 Dem som Testament schal giøre. 54. 55. 62.
 Kirchevergeri. 47. 48. 49 50.
 Canichers leffnit. 44.
 Hospitalit. 39.
-

Brødresocietetets Forhold til Grundtvigs Kampmod Rationalismen, oplyst ved Breve.

(Slutning).

Ved Cand. theol. Knud Heiberg.

18.

Johannes Reuss til Hans Wied.

Copenhagen d. 19. Apr. 1823.

In den verflossenen Feiertagen hat uns der Heiland abermals aus seiner Fülle reichlich gesegnet und erquickt; es waren wie gewöhnlich wieder viele Freunde zugegen; nicht alle konnten Platz auf dem Saal finden, und viele mussten wieder zurückgehn, aber die Stille und Ordnung wurde durch nichts unterbrochen, welches ich jetzt um so mehr mit Dank erkenne, seit dem ich am 2ten Feiertag, Nachmittags, da Thisted predigte, gesehn habe, was Kirchendrang mit sich führt, wenn er überhand nimmt. — Der arme Mann hat fast den Mut verloren, wieder zu predigen; das Getümmel und Geschrei der Gepressten, das er mit ansah, hat ihn ganz ängstlich gemacht; es musste Wache und Polizei herbei geholt werden, doch wurde die Kirche inwendig hier und da beschädigt, einige Geländer etc. abgebrochen, und die eisernen Spitzen, die erst vor wenig Wochen angebracht waren, um das Klettern über den Pulpiturstühlen in seinen Predigten zu verbieten, grossenteils spolirt; ich werde nie das Spectakel vergessen, und begehre nicht mehr, es wieder anzusehn. Als er Sonntags drauf confirmirte, waren alle Thüren mit Polizeibe-

amten besetzt. Das geht aber bei den öffentlichen Predigten nicht wohl an, und doch muss man sehr wünschen, dass Vorkehrungen getroffen werden könnten, sonst ist es wirkliche Lebensgefahr, ihn zu hören. Er predigt erst wieder am 28ten, da wird man nun sehen, wie es geht. Solche Auftritte sind hier seit mehr als 50 Jahren nicht vorgekommen. — Es ist mir in der That ein Wunder, dass wir so ohne allen Sturm haben unsre Versammlungen halten können; ich erinnere mich doch manches finstern Abends, wo wohl 2 bis 300 Menschen haben abgewiesen werden müssen, von denen ein grosser Teil schon lange im Hof gestanden und aufs Aufmachen gewartet hatte; aber nie ist das geringste Beunruhigende vorgekommen, dem Heiland sei herzlich Dank dafür.

19.

Copenhagen d. 20. Sept. 1825.

Im Kirchlichen ist in diesen Tagen ein Streit losgebrochen, der sehr ernste Folgen haben kann. Ein Professor der Theol: bei der hiesigen Universität, ein Sohn des Stiftprobst Clausen, hat ein weitläufiges Werk über Catholicismus und Protestantismus herausgegeben, und da es ganz im Geist des Rationalismus geschrieben ist, so ist Grundtvig in einer kleinen Schrift dagegen aufgetreten, in der er Professor Clausen im Namen der Kirche für einen falschen Lehrer erklärt, der sich in dieser Schrift an die Spitze der Feinde der christlichen Kirche und der Verächter des Wortes Gottes im Lande gestellt hat, und ihn auffordert, entweder »der Kirche feirliche Abbitte für seine unchristliche und ärgerliche Lehre zu thun, oder sein Amt niederzulegen, und auf den Namen eines Christen zu verzichten.« Von Grundvigs Schrift sind hier in 8 Tagen über 600 Exemplare verkauft worden, und der Lärm darüber ist gross. Fast alle Studenten sind auf Clausens Seite, und die öffentlichen Blätter wimmeln von skandalösen Angriffen auf Grundtvig; unterdessen ist die

Sache jetzt zur Entscheidung vor den weltlichen Gerichten eingeleitet worden. Man glaubt aber, die Natur der Sache wird der völligen Entscheidung durch diese Gerichte entgegen stehn, und Grundtvig werde auf eine solche Weise auftreten, dass eine endliche Erklärung Statt finden muss, was öffentlich gelehrt werden darf oder nicht, oder eigentlich eine Erneuerung und Bestätigung des Eides, den die theol. Candidaten abzulegen haben, von welchem Grundtvig sagt, dass Clausen in seiner Schrift ihn hat lächerlich machen wollen. — Das Publicum, welches viel Achtung für Grundtvig hat, ist sehr auf den Ausgang dieser Sache gespannt, und wohl mit Recht; unterdess fährt Grundtvig fort zu predigen, und das Heil in Christo mit grosser Kraft der Menge anzupreisen, die ihn hört, während seine Gegner seiner spotten, dass er ein solcher Narr sei, der an die Lehre von der Versöhnung glaubt! — Dem Heiland sei Dank, dass Er uns aus Gnaden erlaubt, in stillen Frieden uns mit einander in Seinem Verdienst zu weiden, uns in Seinem Namen zu versammeln, und Seines Da- und Naheseins zu geniessen; das wolle Er uns, wie er bisher, erhalten, wir wollen dann stille zusehen, für Grundtvig beten — denn er ist doch ein treuer Verkündiger des Evangelii und Streiter Jesu Christi. — Freilich könnte es wohl sein, dass er mehr ausrichten würde, wenn er blos und einzig darauf hinarbeitete, Seelen für den Heiland zu gewinnen; er kann es aber nicht lassen, der Wahrheit bei ihrem Kampf gegen die Lüge zu Hülfe kommen zu vollen; davon kommt in jeder seiner Predigten etwas vor.

20.

Copenhagen d. 11. Oct. 1825.

In der Grundtvigschen Streitsache ist noch nichts geschehn; unterdessen wimmeln öffentliche Blätter von den schmählichsten Ausfällen auf ihn und die Sache, die er verteidigt. Man kann nicht ohne Betrübniß lesen, wie schändlich die Hauptlehren des Christentums angegriffen

werden; es ist schwer zu begreifen, dass es gestattet wird; ich hoffe aber, es wird Gutes dabei herauskommen, denn es kommt doch auch bisweilen eine gewichtige Stimme für Grundtvig zum Vorschein. — Die Sache hat vor Gericht eingeleitet werden sollen, aber Grundtvig soll auf eine Weise dagegen protestirt haben, die vielleicht eine andre Behandlung derselben veranlassen könnte. Es ist erstaunlich, welches Interesse sich für diese Sache hier äussert, überall ist die Rede davon.

21.

Copenhagen d. 26. Nov. 1825

In der Streitsache zwischen Grundtvig und Clausen ist nichts entschieden; unterdess sind 2 würdige Männer, ein Probst und Dr. Engelbreth und ein Pastor Hornsyld gegen das Clausensche Buch aufgetreten, — und haben ohne Grundvigs Einsprache zu berühren, bewiesen, dass Clausen sowol die Bibel als das lutherische Glaubensbekenntnis auf eine Weise behandelt hat, die jeden Protestanten mit Schmerz und Unwillen erfüllen müsse. — Der Bischof [Münter] schweigt zu allem still; doch ist ihm die Sache sehr unangenehm, und er fürchtet üble Folgen. Uebrigens ist Grundtvig in seiner Gesinnung gegen die Brüdergemeine noch der alte, und hat es aufs neue beurkundet. Im Novemberheft der von ihm und Dr. Rudelbach herausgegebenen theol. Monatsschrift kommt bei Gelegenheit einer Recension des Steffenschen Buches über »die falsche Theologie und dem wahren Glauben,« durch Grundtvig folgende Stelle vor: »Wenn Steffens die Herrnhuter ihrer Missionen wegen lobt, so lässt er sich ohne Zweifel vom Schein betrügen, denn was in seinem Grundthöricht /»galt«/ ist, kann unmöglich der Folgen wegen gut geheissen werden, und eine religiöse Gesellschaft, die auf verwerflichem Grunde gebaut ist, wird ja just schädlicher, jemehr sie sich ausbreitet, wenn sie auch aller Welt Grönländer und Hottentotten zu manierlichen Leuten machte.

Wenn ich also die Herrnhutischen Missionen loben soll, so müssen sie erst beweisen, dass sie auswärts verwerfen, was sie zu Hause annehmen; müssen beweisen, dass ihre Missionare auf echt christlichem Grunde bauen, und nicht auf dem äusserst schlüpfrigen, den Zinzendorf gelegt hat.« — Ich kann nicht läugnen, es machte einen sehr widrigen Eindruck auf mich, da ich dieses las, denn was soll man mit einem Manne machen, dem alle unsre Schriften in die Hände gegeben worden sind, und den man mündlich und schriftlich auf richtigere Gedanken zu bringen gesucht hat, wenn es so gar nichts fruchtet? Ich habe mich mündlich gegen Dr. Rudelbach über diese, durch die Thatsache so laut widerlegte Aeusserung beschwert, er sagte mir aber, es sei mit Grundvig nichts zu machen, er hätte die grosse Schwachheit, eine einmal gefasste Meinung nicht fahren zu lassen, und diese Schwachheit sei in Hinsicht seiner Gesinnung gegen die Brüdergemeine um so tadelnswürdiger, da er sich eigentlich keine Mühe gegeben hätte, unsre Lehre zu untersuchen, auch nie eine Gemeine gesehen hätte. Was mir am meisten wehe thut, ist: dass er alle seine Anhänger ebenso gegen die Brüdergemeine einzunehmen sucht, wie er es selbst ist, und dass es ihm auch gelingt, weil sie ihn als ihr Orackel betrachten; er sollte es um so weniger thun, da er wohl weiss, dass seine treuesten Zuhörer, und die etwas aus ihm machen, Mitglieder der hiesigen Societät sind. — Der gute Thisted verhält sich bei den jetzigen Umständen gänzlich stille; noch ist er ohne Amt, die Canzlei hat ihm aber baldige Anstellung versprochen. Ich hatte ihm vor einiger Zeit das Buch »Bemerkungen über das Predigtamt etc. aus den Predigerconferenzprotocollen,« auf sein Verlangen gegeben, es gefiel ihm so sehr, dass er eine Uebersetzung desselben angefangen hat, die zu Neujahr herauskommen wird. Er glaubt, dieses herrliche Buch, wie er es nennt, müsse ungetheilten Beifall finden, und könnte in jetziger Zeit viel Nutzen finden. [s. Thisted, Repert. f. aandel. Sager].

22.

Copenhagen d. 21. Febr. 1826.

Von Grundvigs Streit mit Clausen ist es allermeist ganz stille. Thisted hat sein Predigtamt am 29. Jan. unter grossem Zulauf aus der ganzen Umgegend angetreten¹⁾.

23.

Copenhagen d. 28. Nov. 1826.

In Pastor Grundvigs Streitsache ist nun der Spruch erfolgt, dass er wegen seiner heftigen Ausdrücke gegen Clausen 100 rthlr. Straf und alle Processkosten bezahlen soll, womit zugleich verbunden ist, dass er nichts drucken lassen darf ohne es vorher zu besonderer Censur einzusenden; seine Freunde haben den Belauf der Strafe für ihn bezahlt. Es ist doch immer zu beklagen, dass er sein Predigtamt niederlegte; jetzt kann er mit seinen Gaben wenig wirken, und seine Predigten waren doch vielen zum Segen.

24.

Copenhagen d. 10. Juli 1827

Sonst gehen wir, Gottlob! unsern gewöhnlichen Gang, doch hatte ich vor einigen Wochen eine unangenehme Erfahrung zu machen, wie Grundvigs Treiben und Walten, schwache Gemüter irre leiten kann. Der Adjunct Lindberg, der eine heftige Schrift gegen das Urteil herausgegeben hatte, das von der Behörde über Grundvig, wegen der Art seines Angriffs auf Clausen gefällt worden, und der dieser Schrift wegen eine Reprimande von der Regierung bekommen hatte, kam auf den Einfall, eine Schrift zur Rechtfertigung des Grundvigschen Benehmens zu verfassen, und diese im ganzen Lande circuliren und von allen Grundvigs Freunden unterschreiben zu lassen. Die Schrift war in einem christlichen Stül und so abgefasst, dass die eigentliche Meinung, sich gegen die Ansicht der

---

¹⁾ Thisted var ^{80/11} 1825 bleven Spr. i Gyrstinge og Flinterup.

Regierung böslich anzulehnen, nicht gleich zu erkennen war. Ehe ich etwas davon erfuhr, hatten Lindberg und seine Gehülfen einige Brüder für dieses Unternehmen gewonnen, die dann, als ginge es die gute Sache an, mit grossem Eifer Unterschriften sammeln wollten. Es war indes nur ein kleiner Versuch gemacht vor dem, als ich die Schrift zu sehen bekam und von der Absicht hörte, so viel Mitglieder der Societät als möglich zur Unterschrift zu bewegen; ich warnte nun, wo es nötig war, aufs ernstlichste gegen alles Teilnehmen von unsrer Seite, und dies hatte auch den gewünschten Erfolg. Darüber geriet aber Lindberg in Harnisch, und kam an einem Sonntag zu mir, in der Absicht mich auf andre Gedanken zu bringen. Dies gab denn Anlass zu einer so ernstlichen Unterredung zwischen ihm und mir, wie ich sie noch nie mit einem Menschen gehabt habe, und ich bekam eine mir sehr willkommene Gelegenheit, ihm unsre Gedanken über solche Unternehmungen und ihre Folgen darzulegen; denn er drang so heftig und in einem so echt Grundvigschen Geist auf mich ein, dass es mir unmöglich war, nicht warm und lebhaft zu werden, und ich ihm zuletzt mit einer Erklärung an die Regierung drohen musste, wenn mehrere Schritte gethan würden, unsre einfältigen Brüder unter dem Deckmantel christlicher Handlungen zu solchen Dingen zu verführen. Ich musste dieses thun, denn er und seine Gehülfen hatten sich sorgfältig gehütet, andre, als Unmündige und solche unter uns um Unterschrift anzusprechen, die den Schalk, die eigentliche Absicht der Schrift, nicht gleich zu bemerken im Stande waren. Dies sagte ich ihm auch als einen Beweis ihrer unredlichen und wirklich auführerischen Handelweise. Eine solche Erklärung fürchtete er so sehr, dass er mich beim Abschied, der übrigens freundschaftlich war, inständig bat, sie nicht zu thun, mit dem Versprechen, niemand unter uns zur Unterschrift veranlassen zu wollen. — Es war mir bei dieser Sache doch sehr zum Trost, dass bei weitem der grösste Teil der Ge-

schwister sich sehr gegen dieses Unternehmen erklärte, und die sich zur Unterschrift hatten verleiten lassen, bis auf ein paar, gleich willig waren, ihre Namen auszustreichen. Indessen beunruhigte mich doch der Gedanke sehr, dass seiner Zeit, wie es gern zu gehen pflegt, ein Gerücht auskommen könnte, als hätte die Brødresocietät hier einen Hauptanteil an dieser Sache genommen, und ich bat den Heiland inständig, uns hierin zu Hülfe zu kommen. Er half auch bald. Die Schrift war nach Prästö an einen Kammerherrn¹⁾ geschickt worden, den man für einen Grundvigs Freund angesehen hatte; dieser schickte sie, statt weiter, an Grundvig selbst, der von dem ganzen Unternehmen nichts wusste. Natürlich musste er sich dagegen erklären, sobald es ihm wissend ward, und so war mit einemmal der ganze Plan zu Wasser geworden, und damit auch alle Unruhe in den Gemütern und Gespräch für und wider beschwichtigt, welches doch fortgedauert haben würde, wenn die Schrift weiter ausgebreitet worden wäre. Dies ist das erstemal, dass ich eine kleine Störung unsers ruhigen, stillen Ganges erfahren habe, ich bereue aber diese Erfahrung nicht, da sie Gelegenheit zu Erklärungen gab, die wahrscheinlich von guten Folgen sein, und uns für alle solche Behelligungen sicher stellen werden. Es ist übrigens beklagenswert, wie leicht sich einfältige Gemüter von solchem Schelten und Lärmen in Grundvigs Geist bethören lassen, und meinen mit Petrus drein schlagen zu müssen, ganz vergessend, dass Christi Reich nicht von dieser Welt ist. — Dass Grundvig wegen seiner anstössigen Ausdrücke gestraft worden ist, nehmen sie, als sei es wegen seines Glaubens und Bekenntnisses geschehen, und schreien über Gewissenszwang in einem Lande, wo die Regierung weit davon entfernt ist, den Verkündigung des lautern Evangelii das Geringste in den Weg zu legen. — Uebrigens ist die Zeit her nichts hier

---

¹⁾ Formodentlig Stampe paa Nysö.

vorgekommen, was interessiren könnte. Die Dampfschiffahrt hat einige Besuche von Freunden aus Christiania veranlasst, unter denen mir die Bekanntschaft mit Pastor Wexels und einem Ratsherrn Saxild von dort recht angenehm war. Letzterer hat zugleich einen langen Besuch in Christiansfeld gemacht, und var sehr vergnügt über seinen dortigen Aufenthalt. — Pastor Wexels ist ein lieber Mann, aber doch so von Grundtvig eingenommen, dass er glaubte, die Brüdergemeine sei es Grs. Einfluss schuldig öffentlich mit einer Erklärung hervortreten, dass sie keinen Teil mit Zinzendorf habe, wo er in Schriften und Handlungen nicht dem lauten Worte Gottes gefolgt sei!! Es überraschte mich schmerzlich, als er mit dieser Behauptung hervorkam, indes lies er freundlich mit sich reden, und schien auch zuletzt das Unrichtige einer solchen Erklärung einzusehn; als Entschuldigung für seinen Vorschlag führte er an, dass es ihm wehe thäte, dass zwischen denen, die eine Lehre trieben, keine wahre herzliche Verbindung stattfinden sollte. — Dass, wie ich behauptete, Grundtvig in diesem Fall, wenigstens auf seine Art, allein stünde, wollte er nicht recht zugeben.

25.

Copenhagen d. 4. Novbr. 1828.

Am Sonntag erhalte ich ein Billet zum feyerlichen Gottesdienst in der Schlosskirche Nachm. um 2¹); das schönste von dieser Feyer war die nach der Predigt aufgeführte Kirchen-Musik — die herrlichste, die ich je gehört habe; die Predigt des Confess. Dr. Mynster kam mir sehr trocken vor, obschon er sich Mühe gab Eindruck auf die grosse Versammlung zu machen.

26.

Copenhagen d. 8. Mai 1830.

Dass unser Bischof, Dr. Münster, am Charfreitag entschlafen ist, hast du wohl schon gehört? Er hatte die

¹) I Anledning af Prins Frederiks og Prinsesse Vilhelmines Formæling.

Brüdergemeine lieb. Der neue Bischof, Peter Erasmus Müller, bisher erster theologischer Professor bei der hiesigen Universität, ist mir wenig bekannt. Die Rationalisten freuen sich, ihn auf dem Bischofsstuhl zu sehn. Der sel: Münster war allen Parteien gut, ohne auf ihre Denkweise Rücksicht zu nehmen; darüber klagten die Grundvigioner sehr, die von ihm Hülfe für ihre Parthei erwarteten und Angriff auf die Gegenparthei. Aber er war doch eigentlich ein sehr lieber Mann; ich traure, dass er plötzlich hinweggenommen ist, denn über die Besetzung seiner Stelle kann man sich nicht freuen, wie ich höre.

Sonst ist hier nichts Merkwürdiges; wir gehen unsern Gang in der Stille und im Frieden, das wolle der Heiland uns aus Gnaden so erhalten. Grundtvig hat sich jetzt entschlossen, nach Christiania zu gehn und sich um eine Anstellung zu bewerben. Seit er 1826 sein Amt niederlegte, hat er nicht gepredigt, nun aber hielt er voriger Sonntag noch eine Abschiedspredigt, über die seine Anhänger sehr begeistert sind, er sprach viel von sich und suchte sich zu rechtfertigen, das er sein Amt niedergelegt hatte.

27.

Copenhagen d. 25. Oct. 1831.

In der hiesigen Societät kommt nichts besonders anmerkliches vor, und die Geschwister machen sich ihre Versammlungen auf eine erfreuliche Weise zu Nutze. —

Der Magister Lindberg, bekannt wegen seiner Streitsucht, hat im Verein mit Pastor Siemonsen und einem Student Harmsen eine Versammlung am Sonntag angefangen, deren Zweck zu sein scheint, die Leute gegen ihre Prediger als »falsche Lehrer« einzunehmen, und ihnen nahe zu legen, dass jetzt »seit dem Grundtvig sein Predigtamt niedergelegt hat, kein Wort Gottes mehr in Copenhagen zu hören sei«, weswegen sie sich von der Kirche trennen und eine Gemeine für sich ausmachen möchten. Es ist mir nicht lieb, dass auch mehrere unsrer Brüder

aus Grunvigionismus sich für diese Versammlung sehr interessiren, und sich durch die heftigen Polemik und das ungebührliche Lob Grundvigs irre leiten lassen; vor 14 Tagen trieb es aber der Student Harmsen in seiner Rede so auffallend, dass doch Einige sich zurückgezogen haben. Er ging alle hiesigen Prediger namentlich durch, und schalt sie alle mit der Bemerkung, dass Niemand als Grundvig und Siemonsen verdienten gehört zu werden. Auch forderte er die Versammlung auf, die jetzt so gut als leer stehende Friedrichskirche auf Christianshaven von Gott als eigne Kirche für sich zu begehren, »nicht zu erbitten«, sondern dreiste zu sagen: »Du musst sie uns geben«. — Dabei ermahnte er die Versammlung nicht mehr bei den hiesigen Predigern zum Abendmahl zu gehen, sondern zu warten, bis sie diese Kirche hätten, und Grundvig ihnen dass wahre Manna austheilen könne. Dies war denn doch für viele zu stark; indess werden doch manche Gemüther dadurch erhitzt, und loben solche Aeusserungen mit grosser Erbitterung über ihre Prediger. — Unsre Versammlung ist ihnen sehr im Weg, daher auch Harmsen bei jeder Gelegenheit die Lehre der Brüdergemeinde verdächtig zu machen sucht. Was ich bei dieser Geschichte am meisten beklage, ist, dass Lindberg und Harmsen den guten, sonst sehr evangelisch gesinnt gewesenen Siemonsen auf ihre Seite gebracht haben, so dass er auch polemisirende Reden in dieser Versammlung hält. Sie sind, fürchte ich, auch Schuld daran, das er sein Prediger-Amt bei der Friedrichskirche gegen den Wunsch und Willen der Regierung vor ein paar Monaten niederlegte, indem sie dadurch erreicht haben, was sie wollten, dass die deutsche Friedrichsgemeine nun aus einander gegangen, und die Kirche so gut wie geschlossen worden ist; sie haben auch jetzt Unterschriften in der Stadt zu einem Ansuchen an den König gesammelt, dass er ihnen diese Kirche einräumen und Grundvig zu ihrem Prediger geben möchte. Man meint aber, die Regierung wird sich nicht drauf ein-

lassen. — Wie sehr und auf welche traurige Weise die Gemüter durch die Reden dieser 3 Männer erhitzt werden, darüber höre ich Manches; ich habe mich aber entschlossen weder wieder noch für die Sache zu reden, sondern nur die Geschwister, die sich mit lebhaftem Interesse für dieselbe äussern, zu warnen, sich nicht von dem einfältigen Blick auf den Heiland abbringen und von dem allen Friedensgenuss raubenden Parteigeist hinreissen zu lassen. — Die Regierung schweigt stille; obschon sie von allem unterrichtet ist. Siemonsen hat nicht wohlgethan. Er sagte mir auch selbst: »ich darf nicht und werde auch nicht behaupten, dass ich nach dem Willen des Herrn gehandelt habe«. Der junge Mann hat sich von den andern Zeloten hinreissen lassen, da sie einen Prediger als Schutz für ihre Versammlung bedurften. Vorgestern wurden hier 2 neue Bischöfe, ein Professor Fogtmann für Ripen und der Stiftsprobst Erasmus Möller in Lolland — für Lolland und Falster, consecrirt, der letztere ist ein echt christlicher Mann, aber schon alt; seine Predigt nach der Ordination erbaute mich gar sehr.

28

Copenhagen d. 15. Novbr. 1831.

In meinem letzten Brief an dich vom 25. Oct. erwähnte ich eine Versammlung, die von Mag. Lindberg, Pastor Siemonsen und einem Student Harmsen ausserhalb der Stadt gehalten wurde. Obschon Harmsen durch seiner heftigen Aeusserungen viele zurückgeschreckt hatte, so hörte ich nachher doch, dass Lindberg und mehrere seine Anhänger sich viele Mühe gäben, die Mitglieder der Societät für diese Versammlung zu gewinnen, erfuhr auch, dass sie in den Häusern der Geschwister herumgingen, um Unterschriften zu dem Ansuchen wegen Ueberlassung der Friedrichskirche an Grundtvig und Siemonsen mit einer abgesonderten, freiwillig zu derselben übergehenden Gemeinde zu sammeln, und dabei sehr drängend zu Werke

gingen. Auch hatten sie 2 unsrer Brüder dahin gebracht, sich durch die Unterschreibenden als Deputirte an den König constituiren zu lassen und das Ansuchen abzugeben.

Der eine ist ein Seifensieder, der andre ein Schumacher¹⁾, beide grosse Enthusiasten für Grundtvig und was auf ihn Bezug hat. Nun kam mir vor, ich könne nicht länger ganz ruhig dabei sein; da ich aber zum Teil vergebens gesucht hatte, gegen alle Einmischung in diese Angelegenheit von unsrer Seite zu warnen, und einige wenige es mir sogar als Eingenommenheit gegen Grundtvig auslegen wollten, dass ich nicht für diese Sache mit-thätig sein wollte, so entschloss ich mich erst zum Confessionarius Dr. Mynster zu gehn um ihn als Freund um seine Ansicht zu bitten und ihm zugleich zu erklären: dass die Brüdergemeine nach ihren Grundsätzen nichts mit solchen Dingen zu thun haben wolle noch könne. Ich hatte eine sehr befriedigende Unterredung mit ihm, er dankte mir für das ihm geschenkte Vertrauen, und versicherte mich seiner Ueberzeugung, dass solche, die Gemüter beunruhigende Unternehmungen, uns ganz entgegen wären, sprach aber auch sehr misbilligend und warm sowohl gegen jene Versammlung und deren Tendenz, als auch das Ansuchen wegen der Kirche, welches, sagte er, natürlich nicht bewilligt werden wird noch kann. Der sonst sehr vorsichtige Mann wurde zuletzt sehr offen und herzlich, meinte am Ende aber doch, ich würde wohl thun, ja es schien ihm meine Pflicht zu sein, mit Stemmann zu reden und diesem dieselbe Erklärung zu geben, die ich ihm gethan hätte. Auf meine Bemerkung, das ich das höchst ungern thäte, da ich dem Minister leicht als ein Angeber erscheinen könne, sagte er: »O! nichts weniger; die Regierung ist von allen Schritten jener Partei genau unterrichtet; ich weiss, es wird Stemmann freuen, aus ihrem eigenen Munde

---

¹⁾ Sæbemester J. Madsen og Skomager L. C. Aborre (s. Helveg, Den danske Kirkes Hist. e. Ref. 2. Udg. II, 511).

zu hören, dass die Mitglieder ihrer Gemeinde sich nicht mit solchen Dingen befassen, und diese ihre Erklärung, als von Ihnen ihm gethan, Sr. Majestät aussprechen zu können; folgen Sie meinem Rath, es wird Sie nicht gereuen¹⁾. — Ich musste es also thun, und da Stemann erst nach einigen Tagen Audienz gab, so hatte ich Zeit, weiter über die Sache zu denken! Mit Andern darüber zu reden, schien mir nicht ratsam; ich sprach also nur mit Bruder Boesen, Justizrat, darüber, da ich versichert sein konnte, dass dieser vorsichtige und erfahrene Beamter mir gewiss den besten Rat geben würde; er war gleich sehr für eine Unterredung mit Stemann, und glaubte, die Sachen stünden so, das ich unmöglich anders könne, es auch der Brüder-Unität schuldig sei, zumahl doch Stemanns Wort und Ansicht entscheidend wäre. — Vor 8 Tagen ging ich also zu ihm; er hörte mich stille an, und sagte dann mit einem freundlichen Lächeln: »Ja, ich habe in diesen Tagen gehört, dass die Brüdergemeinde sich nicht mit diesen Dingen bemengen will, ich weiss auch, es ist gegen ihre Grundsätze, so wie sie mir aus früherer Zeit bekannt sind; sie thun wohl, dass sie dabei bleiben; aber, fing er auf einmal ernsthaft an, sie waren ja doch selbst in der Versammlung in der Vorstadt und sind dort thätig gewesen. — Nein! sagte ich, da sind Ihre Excellenz unrecht berichtet worden; ich kann unter keinen Umständen mich an diese Versammlung anschliessen. »Merkwürdig! erwiderte er, mir ist es für gewiss gesagt worden; aber vielleicht sind mehrere Mitglieder ihrer Gemeinde da gewesen, und daher ist dies Gerücht entstanden.« Ich erklärte ihm darauf, dass ich in meiner Lage niemand davon abhalten könne, dieser Versammlung beizuwohnen, dass es mir aber schmerzlich weh thäte, dass die Vorsteher dieser Versammlung sich Mühe gäben, durch allerlei Vorspiege-

¹⁾ jf. Mynsters Ytring til W. F. Engelbreth i Brev af 9. Novbr. 1831 i K. S. 4 R. IV. 726.

lungen die Mitglieder der hiesigen Societät an sich zu ziehen. »Ja, erwiderte er, das muss Ihnen weh thun, wenn sie ihren Grundsätzen treu bleiben wollen.« Und nun liess er sich stark gegen diese Versammlung aus, deren Häupter unter dem Vorwand, wahres Christenthum befördern zu wollen, die Leute auf verderbliche Irrwege führten, und in den Gemütern Hass gegen ihre Prediger zu entzünden suchten. »Wie kann, sagte er, das Christenthum genannt werden, was die Gemüter entzweit, wo keine Liebe regiert, sondern mit der grössten Bitterkeit Feindschaft gegen Andersdenkende gepredigt wird? Ein Christenthum im Kopf allein ist Nonsens. Nein! Herr Pastor! — und hier klopfte er mir aufs Herz — da muss es sein, da muss es leben und wirken.« »Ich bin übrigens nicht dafür — fuhr er fort — einen raschen, eingreifenden Schritt zu thun; man macht nur das Uebel ärger, denn diese Leute wollen Märtyrer sein für ihre Ansichten. Wir behalten sie aber im Auge, und werden dem ungesetzmässigen, verderblichen Treiben wohl zu steuern wissen. Aber eben deswegen bitte ich Sie, thun Sie, was Sie können, die Mitglieder ihrer Gemeinde von solchen Verirrungen abzuhalten; ich will nicht sagen, dass Sie öffentlich in ihrer Gemeinde etwas darüber äussern sollen, auch wünschte ich nicht, dass Sie von den Rechten ihrer Kirche gegen diejenigen Gebrauch machten, die aus ihrer Mitte sich verleiten lassen, gemeinschaftliche Sache mit diesen Fanatikern zu machen, aber nehmen sie alle Veranlassung zu Abmahnungen unter 4 Augen, die Sie nehmen können; doch, das ist am Ende wohl nicht einmal nötig: derjenige, der ihren Grundsätzen zuwider handelt, gehört ja nicht zu ihnen« u. s. w. Ueber das Ansuchen wegen der Kirche erklärte er sich so: »Sie ist noch nicht niedergelegt, und also ist das ein ganz unzeitiges Unterfangen; desto besser, wenn ihre Gemeinde nichts damit zu thun hat.« — Zuletzt wurde er fast vertraulich, er äusserte unter andern: »Wir können dem Unwesen, das Lindberg und seine Anhänger so trotzig ange-

fangen haben und fortsetzen, nicht ruhig zusehen, aber auf der andern Seite dürfen wir auch den Rationalisten nicht zuviel einräumen; denn auch diese werden intolerant. Ach! nichts richtet mehr Unheil an, als Parteigeist, dem müssen wir aus aller Macht entgegen arbeiten. Weg, weg mit dem und allem, was ihn befördern könnte.« Als ich Abschied nahm, reichte er mir die Hand und sagte: »Kommen Sie frei, wenn Sie mir etwas vorzutragen haben, es ist mir lieb, dass ich nun ihre Bekanntschaft gemacht habe.« — Mit Dank gegen den Heiland muss ich sagen, dass ich sehr zufrieden gesprochen von ihm ging; ich sehe jetzt ruhig zu, wie sich die Sache gestaltet, werde aber nicht unterlassen, durch freundschaftliche Winke und Ermahnungen die Mitglieder der Societät von unnötigen Einmischungen abzuhalten zu suchen. Gottlob! der grösste Teil bedarf solcher Ermahnungen nicht. Den einen Bruder (den Seifensieder), der als Deputirter das Ansuchen wegen der Kirche an Sr. Majestät zu bringen versprochen hatte, habe ich dringend gebeten, es zu unterlassen; er fiel mir zuletzt weinend um den Hals und sagte: »Ach! ich wäre gern von diesem Auftrag los, ich habe aber Lindberg mein Wort gegeben, und kann es nicht brechen; doch will ich thun, was möglich ist um loszukommen, und freue dich dann mit mir, wenn es gelingt«. Den andern Bruder muss ich gehen lassen; Grundvig und Lindberg haben ihm den Kopf so eingenommen, dass gar nichts mit ihm zu machen ist, bis der Heiland ihm die Augen öffnet, welches ich Seiner Gnade zutraue. — Mehrere Brüder haben mir gesagt: Lass dich nicht mit ihm ein, bis es anders mit ihm wird, er scheint einer Gemütsverwirrung nahe zu sein. Uebrigens kommt er doch fleissig auf dem Saal.

29.

Copenhagen d. 17. Jan. 1832.

Die Angelegenheit, die Mag. Lindberg rege gemacht hat, und die Versammlung, die in seinem Hause gehalten

wird, macht noch immer sehr viel Aufsehen, und wird in öffentlichen Blättern auf manche Weise, ofte sehr skandalös, angegriffen. Das Ansuchen wegen der Kirche ist zur Erklärung der Prediger gekommen, die, wie zu erwarten war, dagegen gestimmt haben. Ich höre, Lindberg und seine Gehülffen wollen, im Fall ihnen die Kirche verweigert wird, darauf antragen, einen Versammlungsort in der Stadt zu bekommen, wo sie eine Gemeinde sammeln und mit Wort und Sacrament bedienen können; sie haben auch jetzt ein kleines Gesangbuch für die zu erwartende Gemeinde herausgegeben. Uebrigens bin ich jetzt ganz darauf gestellt, in dieser Sache ganz stille zu sein; nur muss ich immer noch beklagen, dass unter den Geschwistern einige sind, die sich auf die Seite dieser Zeloten neigen und andre für die Ansicht zu gewinnen suchen, dass das Liebe und Frieden verkündigende Wort für unsre Zeit nicht passend sei, es müsse nicht sowohl eingeladen und gebeten, als vielmehr gedroht werden; ohne Verdammn der Ungläubigen könne nichts ausgerichtet werden, u. s. w. Sonst gehen wir, dem Heiland sei Dank, unsern stillen Gang; in der Versammlung am Sonntag ist der Saal immer gedrängt voll, auch kommen viele der sogenannten Grundvigianer, und obschon sie uns beklagen, dass wir nicht drein schlagen wollen, so finden sie sich doch erbaut. Zu Weihnachten und Neujahr waren besonders viele Fremde in unsern öffentlichen Versammlungen, so wie wir überhaupt sehr gesegnete Feiertage gehabt haben, welches mir eine neue Versicherung ist, dass der Heiland sich in Gnaden zu unsrer Armut bekennt, und Seine Hand über dem hiesigen Häuflein hält, und es begnadigt, bei allen Mängeln doch etwas zur Ausbreitung Seiner Erkenntnis thun zu dürfen.

30.

Copenhagen d. 7. April 1832.

Die Lindbergianer etc. bekamen in Jan. abschlägige Antwort auf ihr Ansuchen um eine besondere Gemeinde

und Kirche. Sobald sie diese bekommen hatten, trat Grundtvig auf und fing an, in der Versammlung vor dem Thor zu predigen, worauf seine Anhänger den Beschluss fassten, neben der ihnen verweigerten Friedrichskirche eine grosse Scheune zu miethen und zu einem Lokal einzurichten, in welchem Grundtvig und Lindberg alle Sonntage predigen könnten. Unterdess fing der Student Harmsen an, Versammlungen auf Amager zu halten, welche die Polizei nicht gestatten wollte, worüber es zu einigen unruhigen Auftritten kam. Als nun der Sonntag bestimmt war, an welchem das neue Lokal durch Grundtvig eröffnet werden sollte, und schon Bänke und Canzel hinausgeschafft waren, befahl die Canzlei dem Polizeidirector [Bræstrup] Grundtvig, Lindberg und Siemonsen alles Predigen ausser der Kirche zu untersagen. Damit wollten Grundtvig und Lindberg sich nicht zufrieden geben, und bestürmten auf sehr trotzen Weise den Bischof [P. E. Müller] so lange, bis dieser sich entschloss, zum König zu gehen und ihm vorzustellen, dass man doch wohl, um dem Lärm ein Ende zu machen, das Halten einer Predigt am Sonntag Grundtvig in dem gemietheten Local zustehn müsse. Der König antwortete: »Soll Grundtvig durchaus predigen, so muss es in einer Kirche geschehen«, worauf ihm erlaubt wurde, alle Sonntag Nachmittags um 2 Uhr eine Predigt in der Friedrichskirche zu halten, womit am Sonntag Estomihi der Anfang gemacht wurde. Zugleich wurden alle andere Privatversammlungen verboten. Nun scheint es wohl einigermaßen ruhig geworden zu sein, aber die Grundtvigsche Partei ist keineswegs zufrieden. Lindberg tröstet sie damit, dass er nicht ruhen würde, bis sie ihren Zweck völlig erreicht hätten, und dafür werden allerlei Schritte gethan; man glaubt aber nicht, dass sie zu dem gewünschten Ziel: eine von der Staatskirche abgesonderte Gemeinde unter Grundtvigs Leitung zu erhalten — führen werden. Ich betrachte die Sache jetzt ganz als ausser unsern Grenzen, und be fasse mich mit nichts, wobei ich dem Heiland danke, dass

diese so viel Bewegung veranlassende Geschichte seinen Gang gegangen ist, ohne dass wir im Geringsten angefochten wurden, welches wohl kaum geschehen wäre, wenn die Regierung nicht in Folge der gemachten Erklärung das Zutrauen zu uns gefasst hätte, dass wir mit dem Beginnen der Lindbergianer nichts zu thun hätten. — Der Besuch unsrer Sonntagsversammlung hat auch durch die sehr stark besuchte Grundvigsche Predigt nicht abgenommen, und merkwürdig genug, kommen viele seiner eifrigsten Anhänger jedesmal. Indess muss man doch beklagen, dass Grundvig, da er immer originell sein will, so manche wunderbare Ansicht auf die Canzel bringt. Er hielt sich, in seiner ersten Predigt am Sonntag Estomihi, sehr über die Prediger auf, die des Heilands Leiden und seinen Kreuzestod zur Hauptsache ihrer Betrachtungen in der Fastenzeit machten, das sei eine Antiquität aus den Zeiten des Mönchswesens, wo man die Leute mit solchen Betrachtungen zu rühren suchte; wir hätten nur mit Jesu Herrlichkeit zu thun; darum hätte er sich auch nie mit Passionspredigten befasst, u. dgl. m. So etwas wird von seinen Anhängern gar begierig aufgefasst, und leitet Manche auf Irrwege, bei denen es noch nicht Erfahrungssache geworden ist, worauf unser Trost und unsre Hoffnung beruht.

31.

Copenhagen d. 17. Nov. 1832.

In kirchlicher Hinsicht ist es jetzt hier ziemlich stille. Die deutsche Friedrichskirche hat nun einen Interimprediger bekommen, der als ledig die Gemeinde bedienen soll, bis es sich zeigt, ob die zur Unterhaltung dieser Kirche ausgeschriebene Collecte hinreichend ist, einen ordentlichen Prediger anzustellen. Unterdess predigt Grundvig alle Sonntag Nachmittag in dieser Kirche; der Zulauf hat sich aber sehr vermindert. Mag: Lindberg hat einen unsrer Brüder, der sich aber schon vor einem Jahr, da er selbst ein Schuhmacher, anfang in seinem Hause Versammlungen zu halten, von uns getrennt hat, überredet, bei

der Taufe seines Kindes am Reformationsfest dem die Taufe verrichtenden Stiftsprobst Clausen während der Handlung öffentlich zu widersprechen, weil der Probst einige Stücke im Ritual ausgelassen hatte, und eine öffentliche Anklage wider Clausen in den Druck zu geben. Darüber ist jetzt viel Gerede und Lärm, so dass ich froh bin, dass der Mann sich von uns getrennt hat. Alle solche Verkehrtheiten sind doch eine Folge von den Grundvig-Lindbergischen Angriffen auf die hiesigen Prediger, wodurch der gemeine Mann auf eine höchst unchristliche Weise gegen sie eingenommen worden ist. Ob der ärgerliche Auftritt in der Kirche von den Behörden gerügt werden wird, darüber habe ich noch nichts gehört. — Der bei der Friedrichskirche angestellte deutsche Interimprediger heisst Thomsen, ist noch sehr jung, scheint aber den Heiland lieb zu haben und ihn in Einfalt verkündigen zu wollen. Er war zuletzt bei Pastor Catenhausen im Hause.

32.

Copenhagen d. 7. Mai 1833.

In Slagelse und der Umgegend, 12 Meilen von hier, sind wegen einen christlichen Predigt des benachbarten Pfarrers Fenger Streitigkeiten ausgebrochen, worüber viel für und wider geschrieben wird, nicht völlig so sanftmütig, als zu wünschen wäre. Wir wollen indess hoffen, dass am Ende etwas Gutes dabei herauskommt; so viel ist gewiss, dass nun hie und da in dem todten Seeland eine Frage nach der Hauptsache erwacht ist, wobei ich nur beklage, dass so viele sich vom Grundvigschen Geiste regieren lassen.

33.

Copenhagen d. 28. Jan. 1834.

Vorigen Mittwoch, d. 22. hielt die dänische Missionsgesellschaft wieder ihre gewöhnliche Winterversammlung auf unserm Saal; es waren gegen 900 Menschen zugegen. Pastor Holm von Holsteinburg hielt die Rede; ein hiesiger

Pastor Timm sprach vor derselben ein Gebet. Nach der Rede trat Graf von Holstein vor, der jetzt an des seligen Rönne Stelle zum Präses der Gesellschaft gewählt worden ist, und sprach ein herzliches Wort über seine Gesinnung von der Missionssache. Dann las Pastor Berg, Capellan in Lyngbye, den Bericht vom letzten halben Jahr, und Pastor Rönne, ein Sohn des Verstorbenen, schloss mit einem Gebet. Die Versammlung dauerte 2¹/₂ Stunden. — Holms Rede war sehr lang und ausgearbeitet, drückte aber wenig von der Hauptsache aus. — Des Grafen kurze Ansprache und Gebet war das Beste vom Ganzen. Er ist ein lieber Mann und unser wahrer Freund; er kann auch bei dem Ansehen, in welchem er steht, der Gesellschaft auf mancherlei Weise nützlich werden. Er machte mir einen freundschaftlichen Besuch, und empfahl sich unsrer Fürbitte. Dass er zum Präses der Gesellschaft gewählt worden ist, freut mich sehr.

34.

N. Enequist til Hans Wied.

Copenhagen d. 5. Aug. 1834.

Einige Geschwister, die sich stark zu den Grundvigi-
anern neigen, machten neulich einen Versuch, mich auf
die Seite dieser Zeloten zu bringen. Sie hatten mich zu
sich eingeladen und, ohne mein Vorwissen, auch den
heftigen Magister Lindberg. Er fing gleich Händel an;
ich blieb stille und lockte ihn aus seiner Festung, und
nun rückte er, um mich zu reizen, mit solchen greulichen
Paradoxen hervor, dass die Geschwister erschracken, ihm
ihren Abscheu erklärten und mich in seiner Gegenwart
um Verzeihung baten, dass sie mir einen so schlechten
Abend gemacht. Aber es war ein Glück, dass es so aus-
fiel, und die armen Geblendeten einmal die Bekenntnisse
eines Haupt-Grundvigioners, dessen Losungswort ist »Lasset
uns streiten«, einmal zu hören bekamen.

Helligesthus og Duebrødrehospital i Roskilde.

Af Carl Neergaard.

Medens der i Rigsarkivets Pergamentsfascieler og i den Arnemagnæanske Diplomsamling paa Universitetsbibliotheket gjemmes et større Antal Dokumenter vedrørende St. Agnete, St. Clare og tildels ogsaa Vor Frue Kloster i Roskilde, ere derimod Aktstykkerne til Byens øvrige to Klostres, Graabrødre og Sortebrødre Klostrenes, Historie kun sparsomme i Tal. Anderledes staaer det heller ikke med Roskildes Hospitaler i Middelalderen. De ældste Arkivsager vedrørende disse Stiftelser ere næsten helt forsvundne, ødelagte dels 1731, da Roskilde Raadhus, hvor forskjellige Arkivalier havde deres Plads, gik op i Luerne¹⁾, dels vel ogsaa 1728 ved Kjøbenhavns Brand.

Det er øiensynlig denne Fattigdom paa gamle Dokumenter, som er Skyld i, at Historikerne ved Undersøgelsen over Roskildes Hospitaler ere komne til meget forskjellige Resultater. Ud fra den Formening, at paa samme Maade som enhver større Kjøbstad her i Landet i Middelalderen kun havde eet St. Jørgens Hus for Spedalske, saaledes havde den i Reglen ogsaa kun eet Hospital for gamle, fattige og svage Folk²⁾, bragtes mange til den Antagelse, at Navnet

---

¹⁾ At Raadhuset er brændt 1731, og ikke, som tidligere almindelig antaget, 1734, er paavist af Prof. J. Kornerup: Roskilde i gamle Dage, S. 7.

²⁾ Det anføres almindelig, at der i Odense har været 2 Helligaandshuse. Dette er til en vis Grad urigtigt. Der har kun været eet

Duebrødrehospital i Roskilde, der af og til læses i gamle Diplomer, i Virkeligheden kun var en anden Benævnelse for det, som ellers kaldtes Helligaandshuset. Saaledes opfattedes Sagen af Pontoppidan, der i sine Ann. eccl. dan. (I, 672; II, 139 og 602) skriver: »Duebrødre-Closter, sonsten des Heiligen Geistes Closter genannt«. Daugaard sammenfattede ligeledes, om end med nogen Tvivl, i sin Klosterhistorie Duebrødrehospital og Helligesthus under eet, og paa tilsvarende Vis er Forholdet opfattet af Behrmann i hans »Grundrids til en Beskrivelse af Roskilde« (udg. 1832). Fremdeles synes denne Antagelse at svare til den stedlige Tradition; i alt Fald skriver Provst Daniel Smith († 1871), der havde tilbragt sin Skoletid i Roskilde, i sine Erindringer: »Duebrødre var den hellige Aands Munkekloster, hvis Symbol var Duen«¹). Ja nogle Forfattere gik endog endnu videre, idet de opfattede Navnet Duebrødre som en anden Fællesbetegnelse for Helligaandsbrødrene²).

Hertil maa det bemærkes, at Navnet Duebrødre ingensinde har været almindelig udbredt i Landet. Det sees kun at være brugt om dette ene Hospital, i Roskilde³). For de andre Hospitaler, der i Middelalderen fandtes i det danske

---

Helligesthus. Dets Plads var fra den 1. Halvdel af det 15. Aarh. omtrent, hvor nu Løveapoteket staaer. Det andet Helligesthus førte kun uegentlig dette Navn. Det var det til Odenses Johanniterkloster hørende Hospital, hvis Beliggenhed var paa St. Hans Kirkegaard (vistnok den nuværende Præstebolig); dets rigtige Benævnelse var: Sygestuen paa St. Hans Kirkegaard eller St. Hans Hospital. Se iøvrigt mine Bemærkninger derom i Trap: Danmark, 3. Udg. III Bd., S. 349 fl.

¹) Kirkehist. Saml. 3. R. IV, S. 663.

²) Vedel Simonsen, i Nord. Tidsskr. f. Oldkynd., III, S. 233. Jvfr. Lange: De norske Klostre, 2. Udg. S. 24. Jensen: Schlesw.-Holst. Kirchengeschichte, II, S. 141.

³) Ursin: Stiftsstadten Viborg, nævner (S. 15, 16 og 32) efter Resen, at der i Viborg har været et Duebrødrekloster, men dette skyldes en Feiltagelse; Klostret identificeres nemlig med Johanniternes St. Hans Kloster! Paa en Kancelli-Afskriverfeil maa det bero, naar Prioeren i Dueholm, Mester Jakob Jensen, 1532 kaldes »Prior i Duebrødre« (Fr. I's danske Registr., S. 464).

Rige¹⁾, er det ukjendt, uden at Grunden hertil kan søges i manglende historiske Efterretninger; thi de ere, i alt Fald for flere Helligaandshuses Vedkommende, saaledes for dem i Kjøbenhavn, Aalborg og Randers, endog meget fyldige²⁾.

Det er da sikkert ogsaa paa denne Omstændighed blandt flere andre, at de Forskere have fæstet deres Opmærksomhed, som i Helligesthuset og Duebrødrehospitalet saa to forskjellige Stiftelser. Den første Forfatter, der har hævdet dette, er formentlig Provst H. Meyer; i sin

¹⁾ Af Helligaandsklostre og borgerlige Helliggesthuse fandtes i det gamle danske Rige foruden de i Daugaards Klosterhistorie nævnte (i Lund, Malmø, Landskrona, Aarhus, Kjøbenhavn, Roskilde, Slagelse, Nestved, Vordingborg, Nakskov, Odense, Faaborg, Assens, Aalborg, Viborg, Randers, Nykjøbing M, Aarhus, Horsens, Ribe, Flensborg, Tønder og Slesvig) endnu 4, i Saxkjøbing (se F. R. Friis: Hist.-top. Efterretn. om Musse Hrd., S. 35; jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. IV, S. 681, og Trap: Danmark, 3. Udg. III Bd., S. 139), i Nykjøbing Falster (se bl. a. Fr. I's danske Registr., Registret; Henry Petersen: Geistlige Sigiller, Nr. 596—97; Trap: Danmark, 3. Udg. III Bd., S. 152), i Falsterbo og Væ (se f. Ex. Fr. I's danske Registr., S. 412 og 414). Stiftelserne i Malmø, Kjøbenhavn, Nakskov (se Trap: Danmark, 3. Udg. III Bd., S. 133), Faaborg, Aalborg og Randers bleve virkelige Hospitalsklostre; om Odense-Huset er det, dog næppe med Rette, formodet. Ribe- og Nestvedhusene have dog ogsaa staaet i Forhold til St. Spirito i Rom (Kirkehist. Saml. 4 R. VI, S. 318). — I Haderslev var der 1487 Tale om at oprette et Helligaandskloster (se Kirkehist. Saml. 4. R. VI, S. 31) At man dog i Middelalderens Slutning har tænkt sig, at andre af de borgerlige Helliggesthuse kunde blive omdannede til Hospitalsklostre, fremgaaer bl. a. af en Ytring i et Gavebrev fra 1502, i hvilket det om Helliggesthuset i Nykjøbing paa Mors hedder: "om saa skeer, atther vordher jett closther regell heller orden i then helliandshuus, tha skall osv." (O. Nielsen: Dueholms Diplom., S. 98). — Om et Helliggesthus i Helsingør, identisk med Helsingørs almindelige Hospital (det forhenværende Karmeliterkloster), se Kirkehist. Saml. 3. R. VI, S. 603.

²⁾ Heller ikke Udlandets Helligaandshuse have nogensinde været kaldte Duebrødrehospitaler. Navnet anføres hverken af P. Brune: Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit, Paris 1892, G. Ratzinger: Geschichte der kirchl. Armenpflege, Freiburg 1884, eller M. Heimbucher: Die Orden und Kongregationen d. kathol. Kirche, Paderborn 1896--97.

i Aaret 1755 skrevne Topografi over Roskilde (udg. 1793) sondrer han mellem »domus fratrum columbæ« og »sancti spiritus monasterium«. Senere har Hofman i VI Bd. af Danske Atlas ligeledes erklæret Duebrødre og Helliggesthus i Roskilde for to forskjellige Hospitaler, og i nyere Tid have bl. a. Dr. Holger Rørdam, Dr. Henry Petersen og Prof. J. B. Løffler udtalt sig i samme Retning¹⁾. De Beviser, hvortil disse Forfattere dog særlig støttede sig, vare dels et Kongebrev af 24. Aug. 1570, hvorved det paabødes, at Duebrødres, Helliggesthusets og Spidalbjerghusets Rente og Gods skulde sammenlægges, dels en formentlig i 1. Halvdelen af det 16. Aarh. affattet Liste over Kirker og Klostre i Roskilde, hvori nævnes som selvstændige Stiftelser: Duebrøder, Spedalsberig og Hospitalid (=: Helliggesthus²⁾). En nærmere Undersøgelse af Spørgsmaalet foretog imidlertid ingen af de nævnte Forskere; det laa udenfor de Emner, der behandlede i de paagjældende Artikler. Tilmed kan Sagen nu saameget mindre siges endelig afsluttet, som Roskilde Bys seneste Historieskriver, Prof. J. Kornerup, i sin i Aaret 1892 udgivne Bog: »Roskilde i gamle Dage« har givet Opfattelsen af Helliggesthus og Duebrødre som en og samme Stiftelse sin Tilslutning.

Spørgsmaalet skal derfor her tages op til nærmere Prøvelse. Den Vei, der rettest bør gaaes, vil være at sammenstille de spredte historiske Efterretninger fra Middelalderen og nærmest følgende Tid, der knytte sig til Navnene Duebrødre og Helliggesthus i Roskilde, især dog de, som angaa Stiftelsestid, Indretning og selve Bygningernes Beliggen-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 493 ff. Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 319 ff. Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, S. 18.

²⁾ At »Hospitalet« er det samme som »Helliggesthus«, fremgaaer bl. a. af følgende: i et Kongebrev af 21. (?) Sept. 1560 til Verner Parsberg hedder det om en Gaard i Sandby, at »den ligger til Helliggeisthus ved S. Laurenti Kirke i Roskiild«; i et andet Kongebrev af 22. Okt. 1560 siges det om samme Gaard, at »den ligger til de fattiges Underholdning i Hospitalet ved S. Lauritz Kirke i Roskiilde«. (Kancelliets Brevbøger, II Bd., S. 451 og 461).

hed og Skjæbne. Det vil da vise sig, at Talen er om to forskellige, men, hvad Bestemmelse angaaer, nær beslægtede Hospitaller¹).

Helligesthuset.

Et af de ældste Breve, i hvilke Helligesthuset nævnes, er udstedt 17. Mai 1253 af Roskildebispen Jakob Erlandsen. Dette Dokument indeholder særdeles vigtige Bidrag til Hospitalets Historie. Biskoppen fortæller bl. a. heri, at da Adgangen til Helligesthuset paa Grund af dets noget fjerne Beliggenhed fra Roskilde besværliggjordes for dem, ved hvis Almisser det skulde holdes vedlige, har han ladet det flytte ind i Byen og opføre paa nogle Smaajorder omtrent midt i Staden, nærved og vesten St. Laurentii Kirke (fere in mediam villam juxta ecclesiam b. Laurentii versus occidentem). Disse Smaajorder skænkede Bispen til Hospitalet, men da de hørte til et af Domkirkens Præbender, udlagde han til dette som Vederlag en Mølle og tre Grunde i St. Mortens Sogn samt en Grund i St. Peders Sogn. Endvidere overlod han Hospitalet en Mølle nær ved Stranden, nogle Bispetiender i Voldborg, Ramsø og Horns Herreder samt St. Laurentii Kirke, til Erstatning for hvilken han gav det Præbende, hvorunder den forhen laa, Syv Kirke²).

Helligesthuset kaldes i dette Dokument »det nye Hospital« (domus sancti spiritus quae novum hospitale dicitur). Paa disse Ord har allerede Behrmann haft sin Opmærksomhed henvendt, og i sin Kommentar til Brevet udtaler han meget rigtig, at naar Hospitalet kaldes »det nye«, maa det være i Modsætning til et andet og ældre; »men«, tilføier han, »om dette finde vi i den historiske Krønike

¹) Resultatet af nærværende Arbejde ligger til Grund for den af mig i Trap: Danmark, 3. Udg., II Bd., S. 192—93 og 201 givne Fremstilling af Duebrødre og Helligesthus i Roskilde.

²) Brevet er trykt i Hofman: Fundat. og Gavebr. VII, S. 308, men Slutningen, Underskrivernes Navne, fattes her; den er meddelt i Erslev: Repert. dipl., Nr. 221. Behrmann (Roskilde, S. 224) har urigtig oversat det til »nord for St. Laurentii Kirke«. En Vidisse paa Brevet er udstedt $\frac{7}{10}$ 1391 (Erslev: Repert. dipl., Nr. 3819).

ikke ringeste Oplysning.« Ganske saaledes stiller Sagen sig dog ikke nu. Det kunde ligge nær ved det »gamle Hospital« at tænke paa en af Roskilde Bys andre milde Stiftelser, Duebrødre eller St. Jørgens Gaard. Som det imidlertid længere fremme skal vises, er Duebrødrehospital utvivlsomt betydelig yngre end Helliggesthus, og hvad St. Jørgens Hospital angaaer, rækker vel den endnu staaende Hospitalskirke, St. Jørgensbjerg Kirke, i sine oprindelige Partier tilbage til Tiden omkr. 1150¹⁾, men den havde existeret en lang Aarrække som Sognekirke, før Spedalskhuset knyttedes til den. St. Jørgens Gaard er først stiftet 1253, samme Aar altsaa, som Jakob Erlandsens Brev udstedtes²⁾. Ingen af disse to Stiftelser kunne da komme i Betragtning, og naar der ikke haves nogensomhelst Efterretning om, at der i eller ved Roskilde har ligget et fjerde, tidlig i Middelalderen forsvundet Hospital, bliver kun den Antagelse tillbage, at baade »novum hospitale« og det modsvarende »vetus hospitale« gjælde Helligaandshuset.

Til denne Opfattelse ledes man ogsaa ved en Betragtning af Jakob Erlandsens forannævnte Brev samt et Par andre Dokumenter.

I Brevet af 17. Mai 1253 udtaler Bispem, at han har ladet Helligaandshuset indflytte i Byen (*domum in mediam villam transferri fecimus, fundantes eam in quibusdam terrulis ad mensam episcopalem pertinentibus*), og at han har givet Hospitalet St. Laurentii Kirke. Der er saaledes her ikke Tale om en Flytning, der først nu skulde paa-begyndes; og dette fremgaaer ikke mindre klart af et Indulgentsbrev for Hospitalet, som Bispem Dagen efter udgav³⁾,

¹⁾ Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, S. 18.

²⁾ Pontoppidan: *Annal. eccl. dan.* I, S. 674. I *Resens Atlas dan.* (paa st. kgl. Bibl.) hedder det om St. Jørgens Gaard i Roskilde (S. 88): »*Hospitium seu conventus leprosorum cuius fundatio facta anno 1253 in capituli Roskildensis servatur archivis.*« Dette Stiftelsesbrev existerer ikke længere, hverken i Original eller Afskrift.

³⁾ Thorkelin: *Diplomat. Arn. Magn.* I, S. 193.

og hvori han lover alle dem fra 10 indtil 40 Dages Aflad for deres Synder, som gjorde sand Poenitens eller paa Hverdage, Søndage eller de store Festdage besøgte Huset ved St. Laurentii Kirke og de derboende Fattige (domum sancti spiritus apud ecclesiam beati Laurentii et pauperes ibidem degentes). Navnlig disse sidste tre Ord berettiger til den Antagelse, at der den 18. Mai 1253 inde i Roskilde By virkelig har staaet et Helligaandshus, og at det allerede da var taget i Brug af Lemmerne. Paa den anden Side synes det dog, at Byggeforetagenderne endnu ikke vare afsluttede. Som Grund til Udstedelsen af Indulgentsbrevet anfører nemlig Jakob Erlandsen, at Helligaandshuset havde store Midler behov saavel til de Fattiges Underhold som til Flytningen — hvad der sikkert skal forstaaes saaledes, at alle de fornødne Bygninger endnu ikke vare reiste og Flytningen derfor ikke tilendebragt.

Opfattede saaledes turde Brevene imidlertid vise, at der i Roskilde i Aaret 1253 paa en Maade har existeret to Helliggesthuse: et i Byen, som var sin Fuldførelse nær, og et andet udenfor, bestemt til Nedrivning — thi i Middelalderen, ligesom i Nutiden, pleiede man ikke, naar en Bygning skulde erstattes med en ny paa et andet Sted, at nedrive den gamle, før dens Afløser i alt Fald saa temmelig var reist. Heri turde da Forklaringen paa Udtrykket »novum hospitale« ligge. Intet vilde saa være naturligere end, at man kaldte Hospitalet i Roskilde det nye i Modsætning til det udenfor Byen, og at man bibeholdt Navnet »det nye Hospital«, indtil det gamle var fuldstændig forsvundet — men heller ikke meget længere.

At dette virkelig har været Tilfældet, viser et Par Aktstykker fra den nærmest efterfølgende Tid. Den 17. Mai 1263 oprettede Fru Margrethe, Enke efter Johannes Gunnisøn, sit Testamente og betænkte heri »nouo hospitali Roskildis« med een Mark¹⁾; og i Roskilde Stadsret af 1268 hedder

¹⁾ Denne Gave til Helliggesthuset er glemt i Aftrykket af Testamentet hos Suhm (Hist. af Danm. X, S. 980). Efter Gaven til de

det, at Torvepladsen skulde strække sig fra det nye Helliggesthus til Vestenden af St. Mikkels Kirkegaard¹). Men dermed forsvinder Prædikaten »det nye«. I de to Indulgentsbreve fra 1281, som Biskopperne Svend af Børglum og Johannes af Reval udstedte for Helliggesthuset, kaldes dette kun »domus sancti spiritus«²). Det samme er Tilfældet i alle senere Dokumenter, i hvilke det nævnes. Det gamle Helliggesthus var nu nedrevet, og det gik vel efterhaanden af Glemme, at der overhovedet havde været et »vetus hospitale«³).

Selvfølgelig kan dette sidste Navn kun sjældent ventes at forekomme i gamle Aktstykker. Saa vidt det sees, læses det kun en eneste Gang, nemlig i et Diplom fra 24. Juni 1280, hvorved Borgerne i Roskilde overlode St. Clare Kloster et Stykke Jord østen for Klostret, mellem dette og Hovedtværgaden gennem Byen. Om denne Gade, som Klostret til Gjengæld skulde holde vedlige med Træ- og Stenbro, og hvormed sikkert menes St. Olsgade med tilstødende Hersegade, hedder det, at den begyndte ved Bygraven og endte tæt ved den Bæk, der løb fra det gamle Hospitals Mølle (terminatur juxta cursum aquae, quae defluit de molendino veteris hospitalis)⁴). Om der imidlertid paa dette

---

to Beginner Thora og Thrund staaer der i Brevet (Arn. Magn. Diplomer, Fasc. 52 Nr. 6): Item nouo hospitali ibidem (o: Roskildis) marcam denariorum; domui leprosorum ibidem marcam denariorum. Ogsaa paa andre Punkter er Aftrykket hos Suhm ukorrekt.

- 1) Locum vero fori dicimus esse spacium a domo noui hospitalis sancti spiritus et sic usque ad principium cimiterii sancti Michaelis in parte occidentali (Kolderup-Rosenvinge: Saml. af gl. danske Love, V, S. 184).
- 2) Det skal dog ikke lades uomtalt, at der i Tidsrummet fra 1253 til 1268 haves to Breve, i hvilke Helligaandshuset nævnes uden Prædikaten »det nye«, nemlig Peder Olufsen af Karises Testamente af 1261 (ved hvilket Hospitalet fik 10 Mark) og Esbern Vognsens Enke Fru Groes Testamente af 1268 (3 Mark). Men dels Ukjendskab hos Testatorerne med Helligaandshusets Flytning og de deraf flydende Betegnelser, dels det faktisk unødvendige i Tilføielsen »det nye« kan vel være Grunden hertil.
- 3) Erslev: Repert. diplom., Nr. 469—70.
- 4) Erslev: Repert. diplom., Nr. 462.

Sted ved »vetus hospitale« skal forstaaes det ældste, udenfor Roskilde liggende Helliggesthus, er noget tvivlsomt. Eienommeligt maatte Udtrykket i saa Fald være, thi alt, hvad der laa til det oprindelige Helligaandshus, vedblev naturligvis at være i det nye Hospitals Besiddelse, og Møllen kunde vel ligesaa godt være kaldet »det nye Hospitals Mølle«; med mindre man da vil antage, at Benævnelserne kun er brugt for nærmere at betegne denne Mølle i Modsetning til den, Jakob Erlandsen 1253 havde henlagt til Helliggesthuset i Byen¹⁾. Paa den anden Side er der dog ikke megen Sandsynlighed for, at »vetus« her skulde være brugt for at modstille Helligaandshuset det ikke meget yngre, i Aaret 1253 stiftede St. Jørgens Hospital ved Roskilde, eller at Ordet skulde have den samme Betydning som i et Par Breve fra 1573, 1574 og 1591, hvori der tales om »det gamle Helliggesthus«²⁾; i Aaret 1280 var Helligaandshuset kun ca. hundrede Aar gammelt. Til en vis Grad er Sagen dog i denne Sammenhæng uden Betydning, og det har heller ikke megen Interesse at søge oplyst Pladsen for denne »molendinum veteris hospitalis«; thi selv om det skulde lykkes, vilde det nemlig ikke kunne tjene til Belysning af det ulige interessantere Spørgsmaal, hvor det ældste Helliggesthus har staaet. Man vilde nemlig ikke med Sikkerhed kunde gaa ud fra, at dettes Plads har været i umiddelbar Nærhed af den tilliggende Mølle. Ganske vist var det i Middelalderens Roskilde oftest Tilfældet, at Møllerne laa tæt ved de Stiftelser, hvortil de hørte; men der

1) At denne Mølle, som formodet, skulde være identisk med Strandmøllen, er næppe rigtigt. Strandmøllen saavelsom Korsmøllen eiedes nemlig i den tidlige Middelalder af Vor Frue Kloster i Roskilde, hvilket 8. Febr. 1310 mageskiftede dem til St. Clare Kloster mod at erholde Møllen ved Rødeport (Erslev: Repert. dipl., Nr. 902). Først senere er Strandmøllen kommen til Helliggesthus. I Fr. II's Fundats for Duebrødre af 1570 nævnes Strandmøllen blandt de Eiendomme, der betalte Jordskyld til Helliggesthuset (Engelstoft: Universitets og Skole-Annaler 1810, I, S. 176).

2) Se Brevene Nr. 7, 9 og 11 i Tillæget.

kan ogsaa fremføres Exempler paa lige det modsatte. Strandmøllen, hvis Beliggenhed var norden for Byen helt nede ved Stranden, eiedes i lang Tid af det i Byens søndre Udkant staaende Vor Frue Kloster.

Det maa i Virkeligheden siges, at Pladsen for det ældste Helliggesthus er ukjendt. Formentlig har det ligget i Nærheden af en Bæk eller andet rindende Vand eller i Nærheden af Fjorden, overensstemmende med, hvad der var Regel for Helligaandshusene. Men dette Træk kan ikke hjælpe paa Spor. Der er Vand mange Steder ved Roskilde. Sikkert er det, at efter at Jakob Erlandsen havde opført den nye Hospitalsbygning inde i Byen, forsvandt lidt efter lidt Levningerne af den gamle, saa at der ikke, da man henved 400 Aar senere gjorde Optegnelser om Byens Topografi og Historie (Resen), var synlige Rester af den tilbage, ja end ikke nogen Tradition om, hvor den havde staaet. I senere Tid har man ganske vist udpeget Pladsen udenfor Roskildes gamle vestre Stadsport, i Middelalderen kaldet St. Botulfs Kirkeport, som det Sted, hvor det ældste Helligaandshus skulde have ligget¹⁾. Men dette er urigtigt. Denne Antagelse vilde ikke alene næppe være forenelig med Jakob Erlandsens Brev af ¹⁷/₅ 1253, hvori der tales om den besværlige Adgang til Hospitalet paa Grund af dets fjerne Beliggenhed fra Byen (propter longum spatii tractum extra civitatem) — i saa Fald havde Hospitalet staaet umiddelbart ved Roskilde, næppe et Par Hundrede Alen fra Byvolden og Bygraven. Men Opfattelsen har øiensynlig kun sin Rod i den gængse Sammenblanding af Duebrødre og Helliggesthus. I Virkeligheden har, som det senere skal vises, Duebrødre Stiftelse en Tid lang staaet her. Derimod er det tydeligt, at Helliggesthuset efter at være indflyttet til Smaajorderne ved St. Laurentii Kirke har beholdt denne Plads, saalænge det overhovedet var til.

¹⁾ Trap: Danmark, 2. Udg. III, S. 122. Kornerup: Roskilde i gamle Dage, S. 32 og 184.

For blot at nævne et Par Vidnesbyrd derom, skænkede Roskildebispen Johannes Nyborg 1343 »hospitali sancti spiritus prope st. Laurentium« to Møller¹⁾, og i et Brev fra 1573 nævnes Helliggesthusets Bygninger norden og vesten ved St. Laurentii Taarn²⁾.

En ikke mindre Uvished end den, der klæber ved Helliggesthusets oprindelige Beliggenhed, hersker med Hensyn til Aaret for Grundlæggelsen. Stiftelsesbrevet eksisterer ikke, og Stifterens Navn er ukjendt³⁾. I hvert Fald kan det dog siges, at Helliggesthuset ikke er yngre end fra ca. 1225. Der foreligger nemlig et hidtil saa godt som upaaagtet Vidnesbyrd om dets Alder i det Testamente, som Grev Niels af Hallands Søn Niels oprettede, inden han drog paa Pilegrimsfærd til det hellige Land. Blandt de mange Kirker, Klostre og Stiftelser han heri betænkte med Gaver for sin Sjæls Frelse, var »hospitale Roskildis«, hvilket han skænkede 1 Mark Sølv⁴⁾. Dokumentet har vel,

¹⁾ Hofman: Foundationer og Gavebreve, VII, S. 311.

²⁾ Se det i Tillæget som Nr. 7 meddelte Brev. I Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 344 Anm. 3 er det paagjældende Sted i Dokumentet urigtig anført som ogsaa gjældende Duebrødre. I Brevet nævnes dette Hospital slet ikke.

³⁾ Wolf: Encomion regni Daniæ, 1654, siger rigtignok (S. 469): »Den 23. Biskop (i Roskilde) var Johannes Hynd, hand funderet H. Giæstes Hus i Roskild ved S. Laurentii Kirke og Taarn næst ved Torvet.« Jens Hind var Biskop 1320—30. Hvad der har givet Anledning til denne besynderlige Bemærkning, er ikke let at sige; mulig er det hans S. 459 omtalte Gavebrev af 1330.

⁴⁾ Testamentet er trykt i Thorkelin: Diplom. Arn. Magn. I, S. 113 og O. Nielsen: Codex Esromensis, S. 157. I den af Selsk. til hist. Kildeskr. Oversæt. ved A. D. Jørgensen udgivne Bog: Valdemar Seir, er Testamentet gjengivet paa Dansk S. 202 ff., men det paagjældende Sted er ikke korrekt oversat. I Brevet staaer: *insuper contuli . . . duas marchas singulis claustris et ecclesiis, quas ipsi persoluent, hoc est . . . Soræ vna, Handuuoitscoht vna, hospitali Roskildis vna, ecclesiis Ramløs vna, Annes vna, etc.* A. D. Jørgensen har derimod henført hospitali til Handuuoitscoht, ecclesiis til Roskildis, saaledes at Oversættelsen er kommen til at lyde: til Antvorskov Gjæstehus, Roskildes Kirker, Ramløs, etc.

som det sees, det mindre klare Udtryk »hospitale«, men det er dog udenfor Tvivl, at der hermed er ment Helligaandshuset; andre Hospitalsstiftelser fandtes ikke i Roskilde paa den Tid (jvfr. S. 450)¹⁾.

Uheldigvis er Grev Niels's Testamente ikke dateret, men Tidspunktet for dets Udstedelse kan nogenlunde fastsættes. Der foreligger nemlig to Stadfæstelsesbreve paa den i Testamentet nævnte Gave af Husby og Skjærede til Esrom Kloster, udstedte af Valdemar III og Roskildebispen Peder. Rigtignok ere disse Bekræftelsesbreve ogsaa uden Aarsangivelse, og det er tillige usikkert, om Bispen Peder er Peder Sunesøn eller Peder Jakobsen. Men da den sidstlevende af disse, Peder Jakobsen, døde 1225, kan hans Bekræftelsesbrev og følgelig Testamentet ikke være fra en senere Tid²⁾.

Hvor meget ældre Helliggesthuset er, kan derimod ikke med Sikkerhed angives. At benytte Helligaandsordenens Indstiftelse i Slutningen af det 12. Aarhundrede som tidsbestemmende Moment, ligger overordentlig nær, men er næppe tilladeligt. Thi Roskilde Helliggesthus hørte blandt de borgerlige Hospitalsstiftelser, som, ihvorvel ofte stiftede af geistlige, ikke havde noget Personale af regelbundne Præster. Forholdet mellem disse borgerlige Helliggesthuse og Helligaandsklostrene er imidlertid endnu ikke ganske klaret, men Sandsynligheden er for, at de to Arter af Stiftelser ikke have haft meget med hinanden at gjøre,

¹⁾ Et Exempel paa, at hosp. Rosk. dog under andre Forhold og i en noget senere Periode kan betyde St. Jørgens Gaard, haves i Peder Olufsen af Karises Testamente af 1261 (Suhm, X, S. 975); heri nævnes hospitale Rosk., der faaer 10 Mark, og strax efter hospitale sancti spiritus ibidem, der ligeledes faaer 10 Mark. Ligeledes betænkes i samme Testamente hospitale Ringstadis; Ringsted har kun haft en St. Jørgens Gaard, ikke noget Helligaandshospital. Se fremdeles H. F. Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 298—99.

²⁾ Om Testamentets Udstedelsestid henvises til H. Knudsen: Danmark i Middelalderen, S. 44 Anm. 3. — A. D. Jørgensen: Valdemar Seir, S. 202 Anm. 2. — O. Nielsen: Codex Esrom., S. XIX.

og at Navneligheden væsentligst er et Udtryk for Overensstemmelse i Virksomhed. Roskilde Helliggesthus kunde saaledes nok allerede hidrøre fra Midten af 12. Aarh. eller før og da mulig være et af de »*loca que infirmorum ospitalia instituta sunt*«, som Knud VI i Følge Lunde Domkapitels Gavebøger havde betænkt med Gaver¹⁾. Men i saa Tilfælde maatte man rigtignok enten antage, at det først senere, efter at Kjendskabet til de udenlandske Helligaandsklostre var erhvervet, havde faaet Navnet Helliggesthus — en Antagelse, som vel kunde passe med, at Stiftelsen i Niels's Testamente kun kaldes »*hospitale*«, medens det først 1253 optræder under Navnet: *domus sancti spiritus* —; eller ogsaa maatte man med Pastor A. Huhn anse det for sandsynligt, at det, længe før Gui stiftede sit Hospital i Montpellier til den Helligaands Ære, havde været Skik at benævne Fattig- og Sygehuse efter den Helligaand²⁾.

Hele Middelalderen igjennem vedblev Roskilde Helliggesthus at være en borgerlig Hospitalsstiftelse — modsat altsaa Helliggesthusene i Kjøbenhavn, Malmø, Randers og Nakskov og mulig et Par endnu, der ved Middelalderens Slutning omdannedes til Hospitalsklostre. Det tjenende Personale i Roskilde-Helligaandshuset har da stedse været Lægfolk eller maaske en Art geistligt Broderskab; Sygepleie og Almisseindsamling var dets væsentligste Funktioner. Hospitalet har sikkert haft et større Landdistrikt, i hvilket dets »Bedere« kjørte rundt for at hente Almisser, og hvorfra det saa til Gjengjæld modtog Lemmer til Forpleining. Men Udstrækningen af dette Distrikt kjendes ikke. I det Hele ere Oplysningerne om Helliggesthusets Besiddelser sparsomme. Udover Jakob Erlandsens forannævnte Gave af St. Laurentii Kirke, en Mølle og nogle Bispetiender³⁾

¹⁾ C. Weeke: Lunde Domkapitels Gavebøger, S. 288.

²⁾ A. Huhn: Geschichte des Spitalen z. hl. Geiste in München, S. 4.

³⁾ Disse Bispetiender vare: i Voldborg Hrd. af Sognene Lyngby, Hyllinge, Rye, Hvalsø, Kisserup, Allerslev, Sæby og Gjershei; i Ramsø Hrd. af Rorup, Borup, Egby og Ølsemagle; i Horns Hrd. af Vellerup og Ourø.

vides der ikke stort mere om Overdragelser af Jordegods til Hospitalet end, at det 1343 fik to Møller (Hedemøllerne) af Bispen Johannes Nyborg, 1330 Halvdelen af Biskop Jens Hinds urørlige Gods, samt 1512 to Boder paa Fondens Bro i Roskilde¹⁾. Desuden blev det af og til betænkt i Testamenter. I et Par Dokumenter omtales, at det besad $\frac{1}{2}$ Bol i Ølsemagle Sogn²⁾ og en Gaard i Sandby³⁾, og endelig fremgaaer det af Fr. II's Fundats for Duebrødre af $\frac{24}{8}$ 1570, hvori alle Helliggesthusets Besiddelser nævnes, at det ydermere havde en Gaard i Hammer, Hammer Hrd., en Gaard i Faxe Hrd., 4 Boder i Kjøbenhavn, nogle Naturalafgifter fra Engelstrup i Baarse Hrd., m. m.⁴⁾. Om det har faaet de sidstnævnte Eiendomme ved Kjøb eller Gave, kjendes ikke.

Vil man imidlertid have nærmere Oplysning om den Virksomhed, der udfoldedes i Helliggesthuset, og om Lemmernes Antal, maa man ty til Jakob Erlandsens oftenævnte Brev af $\frac{17}{5}$ 1253. Det giver ret fyldig Besked. »Ved fromme Menneskers Almisser«, hedder det deri, »var Huset stiftet, for at fattige og svage, som optoges i det, og som ikke havde noget at leve af, kunde faa det fornødne Underhold af Hospitalets Midler«. Antallet af Lemmer maatte efter den oprindelige Bestemmelse ikke overstige 12, men Bispen doterer nu Stiftelsen saaledes, at flere svage Personer kunde indtages i den, dog med det Forbehold, at hver af dem kun nød eet Maaltid og een Nats Herberg. Desuden skulde Hospitalet for Eftertiden huse 12 Peblinge, som efter eet Aars Ophold skulde underkastes en stræng Prøve, »for at de duelige kunde blive tilbage og de udelige bortvises.« Disciplene maatte, hedder det i Brevet, »bo i Huset mod Nord, for at de kunde drive deres Studier i Fred og Ro for de andres Tummel, og for

1) Se Tillæget, Brev Nr. 3.

2) Se Tillæget, Brev Nr. 2.

3) Se Side 448 Anm. 2.

4) Engelstoft: Univ. og Skole-Annaler 1810, I S. 175 flg.

at de kunde være i Nærheden af den store Kirke« (o: Domkirken), i hvilken de skulde bivaane forskjellige Gudstjenester. De to flinkeste af dem skulde med Hospitalets Understøttelse reise til Paris eller andenstedshen for at opnaa en høiere Uddannelse¹⁾).

Efter Planen skulde Helligaandsgaarden altsaa paa eengang være Fattig- og Sygehus og Kirkeskole, med det Formaal at uddanne geistlige. Denne dobbelte Bestemmelse, som, saavidt det vides, intet af de andre borgerlige Helligaandshuse i Danmark har haft, havde Roskilde-Stiftelsen hele Middelalderen igjennem, om end i noget forskjelligt Omfang til de forskjellige Tider.

I Aaret 1330 skænkede Roskildebispen Jens Hind Halvdelen af sit Fædrenegods til Opretholdelse af Skolestipendiepladserne ved St. Laurentii Kirke (ad sustentationem scolarium prebendarum), mod at der skulde stiftes et Alter i Domkirken og for dette daglig læses Messer for hans Sjæls Frelse²⁾. Desværre nævner den Excerpt, hvorfra Bispens Gavebrev ene kjendes, ikke, hvor stort Antallet af Peblinger var; en Jevnførelse af Forholdene i Hospitalet nu og paa Jakob Erlandsens Tid bliver derfor ikke mulig. Men til Gjengjæld foreligger der fra Middelalderens Slutning et Brev med saa detaljerede Oplysninger om Helligesthusets Indretning, at en Sammenligning der lader sig anstille.

Det paagjældende Dokument er udstedt af Biskop Lage Urne den 14. Febr. 1517³⁾. Bispen forlener herved for Livstid en af Kannikerne med Helligesthuset paa følgende, nærmere angivne Vilkaar: han skal bygge og forbedre Gaarden; afholde en daglig Messe for Helligaands-

¹⁾ Behrmanns Oversættelse af dette mærkelige Brev (S. 250) er paa flere Punkter urigtig.

²⁾ Hofman: Fundationer, VII, S. 311. Script. rer. dan. III, S. 270. Jvfr. Bloch: Bidrag til Roskilde Domscoles Hist., 1. H. S. 1. — Om Alteret se S. 460 Anm.

³⁾ Meddelt i Tillæget som Nr. 4.

alteret i St. Lucii Kirke¹); huse og bespise 4 Kordreng, der skulde gjøre Tjeneste ved Gudstjenesten i Domkirken; holde en Lokat til disse 4 Disciple; bespise de fattige i Hospitalet med Brød, Saltmad, Kaal, Fisk, Øl etc. overensstemmende med gjældende Regler; fremdeles give en vis Pengesum til en Aartid for Roskildebispen Jens Hind og iøvrigt yde den Tjeneste, som sædvanlig gjordes af Helliggesthuset. Til at paase Hospitalets Styrelse og have Indsigt med Regnskabet skulde der hvert Aar beskikkes to Kanniker.

Ganske forskjelligt lyder saaledes dette Dokument fra Jakob Erlandsens Dotationsbrev af 1253. Den smukke Bestemmelse, hvormed dette endte, »at dersom Hospitalet ved de troendes tiltagende Almisser skulde komme i større Velstand og dets Midler blive forøgede, saa skal ogsaa Antallet af dem, som indtages i Hospitalet, voxe og forøges«, denne Bestemmelse var saa langt fra efterlevet, at Antallet af Beneficianter i Tidernes Løb tværtimod var betydelig formindsket. De tolv Disciple, som 1253 skulde bo i et eget Hus for at have Ro til deres Studier, ere 1517 blevne til fire og en Hører; om Disciples Reiser til Udlandet for at søge videre Uddannelse er der ikke mere Tale —

¹) Det ligger nær at antage, at det er dette Alter, som Biskop Jens Hind stiftede 1330 (se S. 459). Om Alteret vides iøvrigt næsten intet. Biskop Lage Urne betænkte det i sit Testamente af 1529 med 8 Mark Vox (Pontoppidan: Ann. eccl. dan., II, S. 423). I den store Række af Dokumenter om Altrene i Roskilde Domkirke, som den arnemagnæanske Diplomsamling indeholder, er det derimod, saavidt det sees, ikke nævnt. Det mærkeligste ved Alteret turde næsten være, at det bar den Helligaands Navn; thi det var sjældent, at Altere vare indviede til nogen af Personerne i Treenigheden (jvfr. Saml. til Fyens Hist. og Top., I, S. 221). Dog har der vist i flere Helligaandskirker været Helligaandsaltere; et saadant omtales i alt Fald 1455 i Aalborg Helligaandskirke (Danske Magazin 5. R. II, S. 191). I Aarhus Domkirke har der ligeledes været et Helligaandsalter (Script. rer. dan. VI, S. 477 og 433). I Maribo Klosterkirke nævnes et Gud Fadere Alter (Ældste d. Archivreg. III, S. 254).

Danmark havde ganske vist i Mellemtiden faaet sit eget Universitet —, og Vedtægten om, at Fattigfolk kunde faa een Nats Herberg i Hospitalet, er ligeledes traadt ud af Kraft. Hvorvidt Antallet af faste Lemmer endnu fremdeles var 12, sees ikke af Forleningsbrevet; er det forandret, turde det sikkert snarere være gaaet ned end op. At det skulde være Uaar eller andre Ulykker, der efterhaanden havde bevirket denne Indskrækning i Hospitalets Virksomhed, foreligger der ingen Vidnesbyrd om. Hvad der er skeet her, er næppe andet end, hvad der skeete mangensteds i Landet i den senere Middelalder. Geistligheden skrabede til Bunke for at leve høit, og Fattigfolk betalte Gildet. Helligaandshuset i Roskilde stod under Roskilde Bispestol; den betragtede saa efterhaanden Hospitalet som et beneficium, den kunde bortforlene til en af Kannikerne, saaledes at han oppebar Indtægterne mod bl. a. at afholde Udgifterne til Disciplenes og Lemmernes Underhold. Jo mere disses Antal da kunde indskrænkes, desto større blev Kannikens Fortjeneste.

At vi ikke her træde Kannikernes Ære for nær, turde fremgaa af, at analoge Tilfælde kjendes fra andre Steder. Exempelvis skal Ribe nævnes. Her havde Biskop Christiern Aar 1298 oprettet »Puggaard« til Fribolig og Forsørgelsesanstalt for 20 Skoledisciple. Fra først af var det en Præst, der fungerede som Gaardens Forstander, men i den senere Middelalder blev den gjort til en Forlening for en af Kannikerne, og dermed fik den sit Knæk. Da der efter Reformationen førtes Klage over, at der ikke mere holdtes det tilbørlige Antal Skolebørn paa Gaarden, blev det oplyst, at allerede i Slutningen af det 15. Aarhundrede var disses Tal gaaet ned til 4, og de synes ikke engang at have haft Bolig i Stiftelsen! Saa indbringende havde Kannikerne her efterhaanden forstaaet at gjøre sig Forstanderskabet¹⁾.

Det kan ikke nøiere angives, hvornaar Formen for

---

¹⁾ Kinch: Ribe Bys Hist., 1, S. 533.

Roskilde-Helliggesthusets Styrelse er bleven som nævnt i Brevet af 1517, og hvornaar Formindskelsen i dets Virksomhed er indtraadt. Ganske vist have lige fra 1253 Kanniker haft Indseende med Hospitalet. I Jakob Erlandsens Fundats hedder det herom: »en eller to Kanniker skulle have det daglige Tilsyn med Hospitalet og modtage Regnskab over Udgifter og Indtægter« (episcopus unum vel duos de maiore ecclesia canonicos deputabit, ut diebus singulis continuam curam habeant [hospitalis] et computationem recipiant de omnibus erogatis et receptis). Men til en Forlening for Kanniker er Helliggesthuset sikkert først omdannet i den senere Middelalder¹⁾. Duebrødre i Roskilde blev først 1478 et Kanonikat.

Vanskeligheden ved at angive det nærmere Tidspunkt herfor øges ved, at der i det Hele kun kjendes meget lidt til Helligaandshusets Bestyrere i Middelalderen. Før 1476 nævnes Hr. Morten Plov (Plog)²⁾, 1482 og 1512 Hr. Peder Andersen³⁾. Ingen af dem kaldes imidlertid i de paagjældende Dokumenter for Kanniker, men derfor kunde de vel have været det. Morten Plov nævnes 1467 (og 1469) som Klerk i Roskilde; han opholdt sig da ved Universitetet i Greifswald⁴⁾. I Slutn. af 15. og Beg. af 16. Aarh. var der i Roskilde en Kannik Peder Andersen Jernskjæg⁵⁾, som kunde være identisk med ovennævnte Hr. Peder. Om disse to Mænd have haft Helliggesthuset i Forlening, kan heller ikke sikkert afgjøres; for Morten Plovs Vedkommende synes Svaret nærmest at maatte lyde benægtende (jvfr. S. 481). Den næste

¹⁾ Det fortjener mulig Opmærksomhed, at der, som nævnt S. 449 Anm. 2, i Aaret 1391 blev taget en Vidisse paa Jakob Erlandsens Dotationsbrev af $17/5$ 1253. Det kunde tyde paa, at der ved Slutn. af 14. Aarh. lød Røster om en Forandring ved Helliggesthuset.

²⁾ Ældste d. Archivreg., III, S. 331.

³⁾ Se de i Tillæget som Nr. 2 og 3 meddelte Breve.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. VI, S. 351.

⁵⁾ Henry Petersen: Geistlige Sigiller, Nr. 287—88. Arnemagnæanske Diplomer, Fasc. 26 Nr. 26. Peder Andersens Testamente (stærkt mutileret) af 1513 findes i Arnemagn. Dipl., Fasc. 29 Nr. 24.

Forstander i Rækken der kjendes, har i Følge Lage Urnes Brev af 1517 været Jørgen Skodborg, den senere kongelige Sekretær og Ærkebiskop; han var dengang Kannik i Roskilde¹). Hans Afstaaelse af Helliggesthuset kunde tænkes at staa i Forbindelse med, at han just ved det Tidspunkt var bleven kgl. Sekretær. Efter ham fik Kanniken Otto Hospitalet i Forlening. Da hans Efternavn ikke er angivet i Brevet af 1517 — der er ladt Plads aaben til at indføie det —, kan hans Identitet ikke sikkert fastslaaes; nærmest ligger det at tænke paa en Kannik Otto Nielsen, der vistnok igjen er den samme som Kanniken Otto Skriver²). Er dette rigtigt, har Helliggesthuset sikkert været i samme Mands Forlening fra 1517 lige til Reformationens Indførelse. Otto Skriver døde først ca. 1540.

Efter Reformationen kom Helliggesthuset i Kronens Eie, men vedblev endnu en Tid lang at bestaa som selvstændig Stiftelse. Der skeete foreløbig ikke andre større Forandringer ved det end, at St. Laurentii Kirke, som det lige siden Jakob Erlandsens Dage havde benyttet til Afholdelse af gudstjenstlige Handlinger i Stedet for manglende

¹) 1513 nævnes Jørgen Skodborg som Kannik i Roskilde og Broder i det bekjendte St. Lucii Gilde smstds. I *Liber convivii st. Lucii Roskild. continens nomina convivarum* (C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavsskraaer, I, 386) staaer Bl. 15 v. : »Item dominus Jeorgius Johannis Skotborg canonicus Roskildensis, pro eo dominus soluit 1 β grot.« 1515 fik Hr. Jep Heye kgl. Præsentation paa Sognekirken i Nykjøbing S. med Annexet Høiby, der var ledig ved Hr. Jørgen Skodborgs fri Afstaaelse (Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 151).

²) Roskildekanniken Otto Nielsen nævnes 1510 (Rigsarkivet, Voss. Saml. Perg., Oxie Hrd., Nr. 61 b). 1519 afstod han Malmø Kirke til Kongens Kapellan (Ny kirkehist. Saml. II, S. 134). 1534 medunderskrev han Kapitlets Pantebrev til Biskop Joakim Rønnoev paa Saltø Slot (Knudsen: Joakim Rønnoev, S. 171—74). Otto Skriver forekommer 1513 og senere som Medlem af St. Lucii Gildet i Roskilde. 1526 afstod han Horslunde Kirke paa Lolland (Fr. I's danske Registr., S. 120). 1540 fik Anders Knudsen, Slotskriver paa Kbhvns Slot, Brev paa et Kannikedømme i Roskilde efter Hr. Otto Skrivers Død (Danske Kancelliregistr., S. 120).

eget Kapel — et saadant omtales i alt Fald aldrig —, i Aaret 1537 blev nedrevet paa Taarnet nær¹⁾. Iøvrigt har det næppe i den nærmest efterfølgende Periode ført en hensygnende og upaaagtet Tilværelse. Det hedder 1547 om den daværende Forstander, Mester Hans Lauritsen, at han havde bygget og forbedret Hospitalet og for egne Midler tillagt det noget Kjøbstadgods²⁾. Ogsaa Kronen vaagede over det. Da Lensmanden paa Sølvitsborg, Verner Parsberg, 1560 vilde købe en Gaard i Sandby (Tybjerg Hrd.), og Kongen fik at vide, at den hørte til Roskilde Helliggesthus, svarede han, at da »han hellere vilde formere end formindske de fattiges Underholdning«, kunde han ikke sælge Gaarden; men vilde Verner Parsberg give andet Gods i Bytte, maatte han gjerne forhandle derom med Hospitalsforstanderen³⁾. Først i Slutningen af 1560'erne begyndte Hospitalets Existens som selvstændig Stiftelse at trues, idet man efterhaanden fik Øie for det lidet heldige i, at der i Roskilde Side om Side med hinanden bestod tre Stiftelser, der indbyrdes vare ganske uafhængige, men virkede i samme Øiemed. Som en Begyndelse til Ordningen af Hospitalssagen bleve Helliggesthuset, Duebrødre og St. Jørgens Gaarden ved Kongebrev af 11. Aug. 1569 forenede under een Forstander, Kanniken Hans Lauritsen,

¹⁾ Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, S. 11 Anm. 4. Naar der i de to ovenfor S. 448 Anm. 2 anførte Dokumenter fra 1560 endnu omtales St. Laurentii Kirke, er dette selvfølgelig kun et ukorrekt Udtryk for St. Laurentii Taarn. Jvfr. et Brev af 14/2 1548, hvori nævnes en Gaard i Roskilde sønden St. Laurentii Kirke (Danske Kancelliregist., S. 379). — St. Laurentii Kirke havde efter 1253 utvivlsomt været brugt baade af Helliggesthuset og Menigheden i St. Laurentii Sogn; efter at Kirken var nedbrudt, ophævedes Sognet. 1571 udstedte Roskildeborgeren Folmer Hansen et Reversalfæstebrev til Hr. Mikkel Rasmussen, Vikar og Eier af St. Ivonis Alter i Domkirken, paa nogle Huse og Gaarde, han havde leiet, liggende »vdi fordum St. Laurentii sognen paa then nærre gade westen optiill stenboderne« (Arnemagn. Dipl., Fasc. 40 Nr. 9).

²⁾ Danske Kancelliregistr., S. 371.

³⁾ Kancelliets Brevbøger, II, S. 451 og 461.

og Kongen bebudede ved samme Leilighed, at »han var tilsinds med det første at lade gjøre en Ordning og Skik for Hospitalerne, som altid herefter skal blive overholdt«¹⁾. Et Par Uger efter, d. 30. Aug., førtes Sagen et Skridt videre. Kapitlet i Roskilde fik Tilhold om at udlægge St. Hans Kirke med den Vor Frue Kapel tilhørende Residens og en lille Have vest for St. Hans Kirkegaard til fremtidigt Hospital og i Stedet at overdrage »den Residens ved St. Laurentii Kirke, som hidtil havde hørt til Helligaandshuset« til Vor Frue Kapel²⁾. Denne Ordning blev imidlertid ikke befunden heldig, og under 24. Aug. 1570 faldt en tredie og sidste Resolution, hvorefter Duebrødre fremtidig skulde være »en ret Sted og bekvem Vaaning for de Fattige«. I Henhold hertil blev altsaa Helligaandshuset forladt og alle Lemmerne overførte til Duebrødrehospitalet. Dette laa paa den Tid, som det senere skal sees, udenfor Roskilde, nær Byens vestre Port.

Den gamle Hospitalsbygning's Skjæbne kan dog endnu følges et Stykke ned i Tiden. Først blev den sat paa Leie,

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 502.

²⁾ Kancelliets Brevbøger, IV, S. 496. St. Hans Kirke laa nord for Domkirken, østen op til Store Badstuestræde og lige i Hjørnet mellem dette Stræde og Provstestrædet. Beliggenheden af Vor Frue Kapels Residens oplyses delvis igjennem et Brev af 1494, hvori nævnes »en Gaard og Grund nord for den Residens, som hører til Vor Frue Kapel, hos Kattesund ud til Bordiget (Arnemagn. Dipl., Fasc. 39 Nr. 2). Bordiget er det samme som Byvolden. Om Kattesund læses i et Brev af 1476, hvorved Chr. I henlagde til Residens for Hellig tre Kongers Kapel ved Roskilde Domkirke »et Stykke af et Stræde, som kaldes Kattesund, med den Del, som vi tilforn der til bebrevet haver, hvilket Stykke løber til fornævnte residenciæ Abildgaard og strækker sig ud til Adelgaden, som kaldes St. Olufs Gade« (Arnemagn. Dipl., Fasc. 26 Nr. 24). I Danske Atlas, VI, S. 127, hvor der tales om de da (1774) forsvundne Gader, staaer: »Kattesund, gav Chr. I til Hr. Jens Brostrop (der, som bekjendt, en Tid lang har været Kannik i Roskilde), sin Cantzler, til Eiendom, dermed at forøge sit Hof, men det blev ikke ødelagt før 1552.« Vor Frue Kapels Residens maa herefter have ligget i den nordøstre Del af Roskilde, tæt øst for St. Hans Kirke.

og Duebrødrehospital oppebar aarlig herfor 10 Daler. Da imidlertid den sikkert mere end 300aarige Bygning var saa medtagen af Ælde, at, som det hedder i flere Dokumenter, »skulde den ret hjælpes og opbygges, da vilde det komme de fattige paa større Bekostning end, Leien kunde udi mange Aar oprette«, saa fandt man det snart raadelig at sælge den. I den Anledning henvendte Duebrødres Forstander sig gennem Roskilde Kapitel til Kongen, som under 15. Juni 1572 approberede, at Helliggesthuset solgtes til Klaus Hansen Vintapper, Borger i Roskilde, for en Sum af 500 Daler. Der kom dog til at hengaa nogen Tid, før Sagen endelig blev ordnet. 25. Juni s. A. udstedte Kongen nemlig et nyt Brev til Kapitlet i Roskilde, der gik ud paa, at Helliggesthuset kun betingelsesvis maatte afhændes: Kjøberen skulde foruden en kontant Sum af 5 eller 600 Daler yde i aarlig Jordskyld til Duebrødre 10 Daler; betaltes Jordskylden ikke i rette Tid, skulde Gaarden falde tilbage til Duebrødre, og vilde Kjøberen senere afhænde den, skulde han først tilbyde den til Duebrødres Forstander. Paa disse Betingelser stillede saa Kongens Hofprædikant Niels Nielsen Kolding, der i Egenskab af Kannik ved Domkirken var bosat i Roskilde, Helliggesthuset til Salg først i Kapitlet og dernæst paa Bythinget. Høiestbydende blev atter Klaus Hansen Vintapper, der købte Gaarden for 600 Daler og mod at udrede en aarlig Jordskyld til Duebrødre af 3 Mark danske. Nyt-aarsdag 1573 udfærdigede Duebrødres Forstander, Kanniken Hans Lauritsen, et Dokument herom. 21. Marts s. A. begjærede Kongen sig Salgsbrevet tilsendt, og under 27. Jan. 1574 faldt den kongelige Stadfæstelse derpaa¹⁾).

Duebrødre havde imidlertid ikke Held med Salget, idet Klaus Vintapper snart kom i Restance med sine Af-

¹⁾ Se de i Tillæget som Nr. 5—9 meddelte Breve. Kun i Brevene Nr. 7 og 9 kaldes Gaarden udtrykkelig Helliggesthus, men hele Sammenhængen viser tydelig, at det ogsaa er dette, de tre andre Breve omhandle.

gifter¹). Saalænge han levede, fik han dog Lov at sidde paa Gaarden, men efter hans Død maatte Datteren Margrethe Klausdatter »for at klare den store Gjæld, hun efter sin Fader var skyldig til Duebrødre og mange andre Godtfolk«, i Aaret 1591 sælge Helliggesthuset. Dette skete, overensstemmende med tidligere Vedtægter, med Roskilde Domkapitels og Duebrødres Forstanders Samtykke. Kjøberen blev nu Roskildekanniken Mester Povl Pedersen, som forpligtede sig til at udrede den aarlige Jordskyld, 3 Mark danske, til Duebrødre. Paa Mester Povls Vegne, der da som Lærer for Fr. II's Søn, Hertug Ulrik, opholdt sig i Udlandet, afsluttedes Kjøbet af den bekjendte Præst og Vikarprior Søren Olsen²).

Hvad der senere er blevet af Helligaandshuset, kan ikke oplyses; rimeligvis er det snart efter nedbrudt. I Resens Atlas er der vel paa Roskilde Bykort nordvest for St. Laurentii Kirketaarn indtegnet en Gaard, som kaldes Hospitalet; men denne Gaard er Duebrødre, hvad Resen ogsaa selv skriver (»Hospitalet, hodie Duebrødre«). Andre Hospitalsbygninger ved St. Laurentii Taarn findes ikke afsatte paa Kortet. Hospitalets Navn var en Tid lang bevaret i Helliggesthus-Strædet; 1774, da Danske Atlas' VI Bind udkom, hørte det til de forsvundne Gader (S. 126). Det gik fra Fondens Bro bag Duebrødre hen til Bonde-thinget.

Om Helliggesthusets Udseende vides ikke andet end, hvad der kan læses i Dokumenter. 1573 og 1574 hedder det, at det bestod af »tvende Stenhuse, det ene staaende norden næst op til St. Laurentii Taarn, det andet vesten ved Taarnet, med et lidet Gaardsrum, som nogle af de fattige tilforn havde deres Værelse udi«, foruden af flere andre

1) Fra 20. Marts 1575 havest Kongebrev i Anledning af en Klage fra Klaus Vintapper over, at Borgemester og Raad i Roskilde gjorde ham Hindring paa det til Helliggesthuset hørende Fortov (se Tillæg Nr. 10).

2) Se det i Tillæget under Nr. 11 meddelte Brev.

Huse, Gaardsrum, Haverum osv. I Jakob Erlandsens Brev af ¹⁷/₅ 1253 nævnes som Disciplenes Opholdssted »Huset mod Nord« ; heraf turde fremgaa, at der allerede dengang maa have været i alt Fald eet Hus til, vel sagtens det mod Vest, som Brevene fra 1573—74 tale om. Saaledes foreligger der imidlertid næppe nogen Grund til at antage, at Helliggesthuset i Forbindelse med St. Laurentii Kirke har udgjort et firfløiet Bygningskomplex om en Urtegaard i Midten. Det synes iøvrigt ogsaa, at her i Landet kun de virkelige Helligaandsklostres Bygninger, i Lighed med andre Klostres, dannede en Firkant, medens et Klaustrum ikke fandtes i de borgerlige Helliggesthuse. De udenlandske Helligaandsklostres og Helliggesthuses Anlæg er i det Hele af meget forskjellig Art. Der lader sig iagttagte flere Typer. Undertiden, formentlig dog kun hvor Talen er om Klostre, træffes et firfløiet Bygningskomplex. Ofte kunde Huset med de fattiges og syges Beboelsesrum ved en Gaard være skilt fra Kirken eller Kapellet, eller det stod i nøieste Sammenhæng dermed, snart saaledes at begge udgjorde een Bygning, og Lemmerne da boede ligesom i en Kirke, hvor Sygesalen dannede Langhuset, Kapellet kun et Korparti, snart saaledes, at Huset med Beboelsesrummene som en mindre Tilbygning var knyttet til en større Kirke¹⁾.

Duebrødrehospitalet.

Duebrødres Historie i Middelalderen har hidtil været saa godt som ukjendt. Udover Chr. I's Fundats af 1478, hvorved det bestemtes, at Duebrødre fremtidig skulde være et Kanonikat ved Roskilde Domkirke, har man egentlig intet vidst om den Stiftelse, der skjønt fra først af formentlig ubetydelig dog skulde ende med at opsluge Roskilde Bys to andre Hospitaler.

Det ældste Aktstykke, i hvilket Stiftelsen nævnes, er

¹⁾ Verdier & Cattois: Architecture civile et domestique, I—II. — G. Hager: Das gothische Bürgerspital in Braunau, i Zeitschrift für christl. Kunst, XII, S. 129 flg.

et Thingvidne om en Gaard i St. Hans Sogn i Roskilde, som Niels Olufsen af Herlev overdrog Esrom Kloster.

Dokumentet er udstedt 27. Juli 1429 paa Roskilde Bything af Byfogden Tue Pors, Borgemesteren Jens Mathisen, Raadmændene Jon Smith, Jens Kræmmer og Hans Nielsen, Bymanden Anders Eskilsen og Forstanderen for Duebrødre Peter Herlufsen¹). Peter Herlufsen nævnes sidst i Rækken af Udstederne, og det er saaledes tydeligt, at han ikke har været nogen høierestillet Person. Da han endvidere ikke fører Titlen: Hr., maa han have været en Mand af verdslig Stand, hvilket igjen viser, at den Stiftelse, som hvis Bestyrer han fungerede, ikke var noget Hospitalskloster, men kun et borgerligt Syge- og Fattighus. Forstanderne for de ikke reformerede Helligaandshuse og for St. Jørgens Gaardene tilhørte langt fra altid den geistlige Stand²).

Ifølge dette Thingsvidne maa Duebrødre altsaa allerede have været til i Aaret 1429, men i Virkeligheden er det betydelig ældre. Den 27. Sept. 1464 lod Roskildekanniken Odde (Hansen?) ved sin Tjener Jens Nielsen paa Ringsted Herredsting optage et Vidne om en Gaard i Ottestrup (en nu forsvunden Landsby i Ringsted Hrd.), om hvilken Gaard Stokkenævnet erklærede, at den i 60 Aar og mere havde hørt til Duebrødre³). Hermed er Roskildestiftelsen altsaa ført op til Tiden omkr. Aar 1400. Endnu længere tilbage føres man ved et tredie Thingsvidne, som 1459

1) O. Nielsen: Codex Esromensis, S. 248.

2) Exempelvis skal det anføres, at den Ascer Nielsen, der i Breve af 4. Dec. 1451 (Rigsarkivet, Voss. Saml. Perg., Strø Hrd., Nr. 29) og 18. Mai 1456 (Voss. Saml. Perg., Roskilde Nr. 98) nævnes som Forstander for St. Jørgens Gaarden ved Roskilde, i Aaret 1435 forekommer som Foged paa Haraldsborg (Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 332 Anm. 2). Som Forstander for St. Jørgens Gaarden førte han et Segl med Bomærke og Omskriften: ascerus nicolai (Seglet, som hænger under Brevet af 18/6 1456, findes ikke i Henry Petersen: Gejstlige Sigiller).

3) Se det i Tillægget som Nr. 1 meddelte Brev.

blev taget paa Merløse Herredsthing, og hvori det udsagedes, at en Gaard i Bonderup, Tostrup Sogn, i 90 Aar havde været Duebrødres Eiendom. Er denne Herredstingsdom rigtig, maa det betragtes som givet, at Duebrødre senest er grundlagt 1369¹⁾.

Noget vanskeligere er det at finde Tidsgrænsen til den modsatte Side. At Duebrødre ikke nævnes i et eneste af de mange Skjøde- og Gavebreve fra det 13. Aarhundrede, der angaa Roskilde, kan vel i og for sig ikke betragtes som fuldgyldigt Bevis for, at det paa den Tid endnu ikke var til, men det tyder i hvert Fald i den Retning. Troen paa dette argumentum e silentio vinder dog i Styrke, naar man seer, at heller ikke et eneste af de mange Testamenter fra det 13. Aarhundrede, hvori ellers alle de da kjendte Klostre og Stiftelser i Roskilde gjentagne Gange betænkes med Gaver, nævner Duebrødre. Thi det skulde næppe synes tænkeligt, at man stedse rent principmæssig havde forbigaaet Duebrødre. Det er iøvrigt til Testamenterne, at man maa ty, hvis man vil have Haab om at finde et Tidspunkt, forud for hvilket Hospitalet ikke kan antages at være grundlagt.

I Aaret 1307 udstedte Drosten Jon Jonsen Litles Datter Cæcilie sit Testamente, i hvilket hun bl. a. betænkte et stort Antal Klostre, Hospitaler og Kirker med Gaver²⁾. Navnlig var det Klostrene i Nordsælland, Esrom, Æbelholt og Slingerup, der kom til at nyde godt af hendes Gavnildhed — hun boede selv i denne Egn, paa det gamle Hørsholm. Stiftelserne i Kjøbenhavn og Roskilde blev imidlertid ikke forglemte. I Kjøbenhavn fik Graabrødre-

¹⁾ Dette Thingsvidne kjendes vel kun fra en gammel Registratur over Roskilde Bispestols Breve (Ældste danske Archivregistr., III, S. 331), men om Excerptens Rigtighed er der næppe Grund til at tvivle. Registraturen indeholder Uddrag af flere andre Breve vedrørende Duebrødre og Helliggesthus i Roskilde; i Tilfælde hvor de paa-gjældende Breve endnu ere bevarede, have Uddragene vist sig at være korrekte.

²⁾ O. Nielsen: Codex Esromensis, S. 130 flg.

klostret, Helligaandshuset og St. Jørgens Gaarden Penge-summer, det vil sige alle de derværende Klostre og Hospitaler. Og i Roskilde skænkede hun bl. a. Penge til Vor Frue Kloster, St. Agnete Kloster, St. Clare Kloster, Graabrødreklostret, Sortebrødreklostret, Helligaandshuset og St. Jørgens Gaarden, ligeledes altsaa den hele Række af Klostre og Hospitaler, som vides at have været til paa hendes Tid. Havde Duebrødre existeret dengang, fristes man stærkt til at tro, at det heller ikke var blevet forglemt.

Til samme Antagelse føres man ved at betragte et Testamente fra det følgende Aar, 1308¹⁾. Ustederen er her ligeledes en Kvinde, Hr. Jakob Blaafods Enke Kristine. Hun synes tilmed at have været knyttet til Roskilde, i alt Fald er hendes Testamente udfærdiget her og beseglet af Roskildebispen, Degnen og en Kannik; i St. Clare Klosterkirke valgte hun sit Leiersted. I Roskilde betænkte hun St. Clare Kloster og et Par Nonner der, St. Agnete Kloster og een Nonne, Vor Frue Kloster og et Par Nonner, Graabrødreklostret, Sortebrødreklostret, Helligaandshuset og St. Jørgens Gaarden, altsaa igjen samtlige kjendte Klostre og Hospitaler. Naar disse to Testamenters Vidnesbyrd nu sammenlægges, og hertil føies den hele Række af ældre Testamenter vedrørende Roskilde-Stiftelser, synes Resultatet at maatte blive. at Duebrødre ikke kan have været til i Aaret 1308. Dets Opførelsestid skulde da falde mellem 1308 og 1369²⁾.

En nøiere Angivelse af Grundlæggelseaaet er for nærværende næppe mulig. Der foreligger vel fra det 14. Aarhundrede endnu eet Testamente, som særlig vedrører Ros-

¹⁾ Arnemagnæanske Diplomer, Fasc. 54 Nr. 24.

²⁾ Som et Kuriosum skal det nævnes, at Suhm i sin Historie af Danmark, VII, S. 703, anfører følgende: »Den sorøske anonyme utrykte Forfatter af Danmarks Chorografi paa Latin, som skrev ved 1591, vil, at Kong Valdemar den Store stiftede Duebrødre Kloster og Hospital i Roskilde paa det Sted, hvor han havde skjult sig efter Kongemordet.» «Men», tilføier Suhm med god Grund, »dette er urigtigt.»

kilde, men ret beseet viser det sig at være uden Betydning. Det er Roskildebispen Jakob Paulsens Testamente af 13. Mai 1350¹⁾. Han betænkte alle Byens 5 Klostre, af Hospitalerne derimod kun St. Jørgens Gaarden; da Helligaandshuset ikke nævnes, kunde Forbigaaelsen af Duebrødre ogsaa være forsætlig.

Paa Grund af det ringe Antal Dokumenter vedrørende Duebrødre i Middelalder, som kjendes, er det ret forstaaeligt, at det heller ikke absolut sikkert kan angives, hvor Hospitalet oprindeligt har staaet. Man kjender først dets Plads ved Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, men i de mellemliggende henved 200 Aar kunde Duebrødre godt have været flyttet. Helligesthuset skiftede jo Plads allerede efter høiest et Aarhundredes Forløb.

Det ældste Vidnesbyrd om Duebrødres Beliggenhed haves i et Dokument fra Aaret 1520, hvorved den kgl. Skriver paa Nykjøbing Slot, Erik Pors, forlenedes med Hospitalet. Dette siges her at have staaet »udenfor Roskilde«. Samme Angivelse gjenfindes i Forleningsbrevene af 1527 og 1528 for Peder Hansen, Hans Eriksen og Ludvig Gyldenstjerne²⁾, og paa den Ligsten, som Duebrødres Forstander Bertel Hansen Dalby lagde over sin i Aaret 1624 afdøde Søn Mogens, hedder det, at han var født 1612 »in collegio Roschildense (o: Duebrødre) suburbano«³⁾. I Modstrid hermed kunde det ganske vist synes at være, naar Stiftelsen i Forleningsbrevene for flere af Forstanderne i det 16. Aarhundrede kaldes »Duebrødre Kloster og Gaard i Roskilde«; men dette skyldes kun den Unøjagtighed, hvorved i ældre Tider Stedsbetegnelser ofte affattedes, eller, om man vil, den Sprogbrug, at Ordet »i« ikke altid skulde tages i bogstavelig Forstand, men kun angive, at den paa-gjældende Gaard hørte til Byen. For blot at nævne et enkelt Exempel herpaa kan der peges paa St. Jørgens

¹⁾ Bartholins Collectanea, paa Univ.-Bibl., Bd. F, S. 98.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 495 flg.

³⁾ Ibid. S. 523.

Gaardene. Disse laa i Egenskab af Opholdssteder for Spedalske altid udenfor Byerne, men i gamle Dokumenter siges de lige saa hyppig at ligge »i« N. N. By som udenfor den¹⁾. Vidnesbyrdene om, at Duebrødre i det 16. Aarhundrede laa udenfor Roskilde, svækkes heller ikke i nogen Maade ved, at det i Forleningsbrevet af 1557 for Hans Henriksen hedder, at han »skal bo hos Domkirken udi Duebrødre«; thi dermed menes sikkert kun, at han som residerende Kannik ved Domkirken skulde opholde sig der, hvor han havde sin Virksomhed, og ikke følge sin Forgænger i Embedet Gotskalk Wedzels Exempel, der en Tid lang boede i Gadstrup Præstegaard.

Den nøiagtige Plads for Duebrødre angiver imidlertid intet af disse Dokumenter, men det kan dog ikke være tvivlsomt, hvor den skal søges. Paa ældre Kort over Roskilde med tilliggende Jorder findes lige vesten for Byen afsat et Vænge, Duebrødre Vænge kaldet²⁾, og netop her har Resen i sit Atlas af ca. 1670 indtegnet Duebrødre — med den Tilføielse, at det da henstod som Ruin. I Danske Atlas' VI Bind, der udkom 1774, hedder det om Duebrødre, at det tidligere laa med sin Kirke vesten for Byen, og at Pladsen nu var udlagt til Sædeland. Paa angivne Sted er man ved Pløining og Gravning i dette Aarhundrede jævnlige stødt paa gamle Mursten m. m. Duebrødre maa herefter have ligget omtrent ud for Enden af Gaden »Støden«, altsaa tæt udenfor det Sted, hvor i Middelalderen den vestre Byport, St. Botulfs Kirkeport, stod. Paa Resens Kort er Hospitalet tilsyneladende aftegnet som tre Huse, det ene bagved det andet; af disse er Kirken det ene.

Men de Bygninger, der dengang stode som Ruiner, hidrørte sikkert i det hele og store ikke fra meget gammel

¹⁾ Jvfr. Svenska fornminnesföreningens tidskrift, IX, S. 118.

²⁾ Jvfr. J. Körnerup: Roskilde i gamle Dage, S. 268, hvor der nævnes et Brev fra 1787 angaaende dette Vænge. Det hedder iøvrigt den Dag i Dag Duebrødre Vænge.

Tid. I Løbet af det 16. Aarhundrede var Duebrødre undergaaet gennemgribende Forandringer, for en væsentlig Del som Følge af den nye Anvendelse, der var bleven gjort af det ved Fr. II's Fundats af 1570 om Roskildes Hospitaler. Disse Ombygninger i det 16. Aarhundrede skulle dog her kun kortelig nævnes, da allerede Dr. H. Fr. Rørdam i sin Udsigt over Duebrødrehospitalets Historie i det 16. og 17. Aarhundrede har gjort Rede for dem¹).

Den 10. Juli 1557 optog Lensmanden paa Roskildegård, Herluf Trolle, sammen med Kantoren, Borgemesteren og et Par andre Mænd i Roskilde efter Begjæring af Hospitalsforstanderen, Hr. Hans Henriksen, et Syn over Duebrødres Tilstand. Den var just ikke lystelig. Huset, hvori de fattige boede, var af Ler og tækket med Halm. Af Kirken eller Kapellet vare mange Sten udfaldne; der fandtes hverken Hvælving eller Loft, og Taget duede ikke. Ogsaa de andre Huse, saaledes det, hvori Forstanderen boede, vare yderst brøstfældige. Hans Henriksen lod nu foretage grundige Udbedringer; Kappellets Fundament, Loft og Tag restaureredes, de andre gamle Bygninger istandsattes, og et Par nye opførtes.

I denne Skikkelse stod Duebrødre saa til Aaret 1570, da Lemmerne fra Helligaandshuset og St. Jørgens Gaarden overflyttedes til det. Det vækker nogen Forundring, at det blev Duebrødre, der udsaaes til fremtidig Hospitalsbygning; thi Bestemmelsen i Chr. I's Brev af 1478, at Duebrødre skulde huse 4 fattige, og i Gotskalk Wedzels Forleningsbrev af 1542, at der skulde være 6 fattige, lader just ikke formode, at det har været noget større Bygningskomplex. En Følge heraf er det da maaske ogsaa, at Kongen allerede 1570 skænkede Duebrødre den øde St. Olufs Kirke i Roskilde til Nedbrydning, for at det kunde drage Nytte af Bygningsmaterialerne til Ombygninger²), og at der ikke

¹) Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 493 flg

²) Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 345.

hengik mere end 7 Aar, før der for Alvor blev Tale om en Udvidelse af Hospitalet. 24. Marts 1577 befalede Kongen, at »da Duebrødrehospital var meget forfaldent, og der var ringe Plads deri til de fattige«, skulde Forstanderen »lade bygge et nyt Hus af god, fast Bygning«. Dette skulde ligge »udi samme Hospital«, og det er saaledes tydeligt, at Duebrødre ved denne Leilighed ikke skiftede Plads.

Men i Aaret 1654 stod Stiftelsen ikke længer vesten udenfor Roskilde. I Wolfs Encomion regni Danicæ, der udkom nævnte Aar, hedder det S. 469: »Duebrøder Kloster, som ligger lengst borte udi Roskild, hvor 41 Degne af Skolen bliver altid spiset, Middag og Aften, da og eftersom den Sted var langt borte i Byen liggende, er der igjen kjøbt en anden Residentz paa Fundes Bro, som er paa Veien fra Torvet ned til Domkirken, hvor de nu nærmere ved Skolen spises«. Paa dette Tidspunkt maa Duebrødre altsaa være flyttet ind i Roskilde By. I hvilket Aar Flytningen imidlertid er foregaaet, nævner Wolf desværre ikke. Længe før 1654 kan Flytningen dog næppe have funden Sted¹⁾. Af Wolfs Beretning turde det endvidere fremgaa, at det gamle Duebrødre udenfor Roskilde da endnu ikke var helt nedbrudt, hvad Resen jo ogsaa bekræfter, idet han, som tidligere anført, nævner Duebrødres Ruin vesten for Byen. Iøvrigt viser ogsaa et Par Dokumenter dette. Først 4. Aug. 1661 indstilledes det nemlig af Roskilde-Rektoren Hans Pedersen Kallundborg, der tillige var Kannik ved Domkirken, at Duebrødre Kirke paa Grund af Brøstfældighed ude og inde maatte afbrydes og Salgssummen anvendes til Hospitalets Bedste. Dette Forslag approberede Kongen under 28. Aug. s. A.²⁾. Forud for Rektorens Indstil-

¹⁾ Regnskaber udvise, at der 1643—44 opførtes et stort, nyt Bindingsværkshus (32 Fag langt) til Bryggers og Baggers, en Heste- og Kostald og et Plankeværk om Haven. Mulig var Flytningen allerede da foregaaet.

²⁾ Danske Atlas, VI, S. 134. Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 529. Duebrødres gamle Kirkegaard brugtes dog endnu i Pestaaret 1711 til Begravelsesplads (Dsk. Atlas, VI, S. 118).

ling og som Grundlag for denne var der i Beg. af Aaret 1661 taget et Syn over Kirken; dette er her meddelt S. 496.

Resen omtaler selvfølgelig ogsaa det nye Duebrødre inde i Byen (»Duebrødre in ipsa situm erat urbe«; S. 86), og dette er i hans Atlas meget rigtig afsat nordnordvest for St. Laurentii Taarn, nær Hjørnet mellem Fondens Bro og Domkirkepladsen (altsaa lidt nord for det Sted, hvor Helligaandshuset havde staaet). Han skriver derom følgende: »Hospitalet, hodie Duebrødre, som var i gamle Dage Erke-
degens i Roskilde Residentz, hvilken Peder Bisp i Roskilde ordinerede dertil 1397. Men siden 1566 er den bleven Hospital.« Ganske paalidelig er Notitsen ikke i sin Helhed, som det vil sees. 1566 maa være forkert. At den nye Hospitalsbygning oprindeligt skulde have været Erke-
degens Gaard, er derimod ikke usandsynligt. Denne Residens laa i alt Fald ved Domkirkens søndre Side, nær Fondens Bro, hvad der bl. a. fremgaaer af et Brev fra 1475, hvorved Dronning Dorothea erkjendte at have modtaget af Biskop Oluf Mortensen for sin Livstid »en Kirkens Gaard og Residens, som ligger sønden op til St. Lucii Domkirke og Erke-
degens rette Gaard og Residens er, med al fornævnte Gaards rette Tilliggende, med Rum, Abildgaard, Gaardsrum, Lade, Ladegaard og Kaalgaard, intet undtaget foruden det lange Gadehus med Boder ved Fondens Bro, som »besluttet« er fra fornævnte Gaard og paa Leie og Rente gaaer«¹⁾. Men i saa Tilfælde kan det næppe være rigtigt, naar det tidligere antoges, at Erke-
degens Gaard senere skulde have faaet Navnet Klokkergaarden og være nedbrudt 1772 samtidig med Vor Frue Kapel²⁾.

Den anden Del af Resens Notits, at Peder Lodehat 1397 havde skænket den paagjældende Gaard til Erke-
degnebolig, har derimod ikke megen Rimelighed for sig; thi Erke-
degne-Gaard, der stod 1566, kan først være opført

¹⁾ Arnemagn. Diplom., Fasc. 26 Nr. 22. Jvfr. Hist. Tidsskr. 6 R. II, S. 345.

²⁾ Kornerup: Roskilde i gamle Dage, S. 187; jvfr. ibid. S. 25 og 207.

langt ind i det 15. Aarh. I et af Roskildebispen Jens Pedersen 1443 udstedt Brev fortælles det, at Oluf Mortensen Baden, Erkedegne i Roskilde (den senere Biskop, † 1485) »havde nu kostelig opbyggt residentiam archidiaconatus sui med kostelig Stenhus og anden god Bygning«, og endvidere at Hr. Olufs Forældre skulde have det Hus til Beboelse, som »Hr. Oluf nu agter at bygge hos Fondersbro i fornævnte residencia«¹⁾.

Hvorledes dette nu end forholder sig, er det sikkert, at Duebrørehospital kun benyttede den i det 17. Aarhundrede i Roskilde By indrettede Hospitalsbygning en forholdsvis kort Tid. Der hørte ikke nogen Kirke til dette Duebrødre, men det var henvist til Graabrødrekirken. Mulig som Følge af, at der under 19. Febr. 1740 blev udfærdiget en ny Fundats for Duebrødre, hvorved dets Virksomhed betydelig ændredes, maatte der skaffes nye og mere formaalstjenlige Bygninger. 1742 begyndte man da at sælge bort af de gamle, som det sees af følgende Notits i »Roskilde Bythings- eller Justitsprotokol 1734—44« (i Provinsarkivet): »8. Nov. 1742. Duebrødre Klosters Ridefoged, Sr. Lars Leth, fremlagde en skriftlig Tillysning af 5. Nov., hvorved bekendtgjøres, at paa bemeldte Duebrødre Kloster førstkommende Mandag d. 12. Nov. Kl. 8 slet bliver ved offentlig Auktion falholden og til den høiestbydende bortsolgt en Del Klosters gamle Bygninger med Grund og Haver, item en Del sorterede Bygningsmaterialer og Jernkakkelovne etc.«²⁾. 1743 reistes en helt ny Hospitalsbygning,

1) Arnemagn. Diplom., Fasc. 61 Nr. 26. Bispens Brev er udstedt 9. Nov. Det ligger derfor nær at antage, at Grunden til, at Oluf Mortensen just da opførte sin Residens, var, at den tidligere Erkedegnebolig var bleven ødelagt ved den Ildsvaade, som 14. Mai 1443 hærgede Domkirken og alle Kannekeboligerne med Undtagelse af tre, samt alle Vikarernes Boliger og den største, midterste Del af Byen (Script. rer. dan., I, S. 195, III, S. 275).

2) Velvilligst meddelt af Prof. J. Kornerup. — Det er sandsynligvis Rester af den 1742 nedbrudte Hospitalsbygning (o: den gamle Erkedegnebolig?), man traf paa, da Grunden til Kathedralskolens

der fik sin Plads ved Fondens Bro, paa Gadens vestre Side nær Domkirkepladsen — altsaa lidt østligere end den forrige Hospitalsbygning. I en Indberetning med tilhørende Beskrivelse af Byen, som Roskildes Magistrat 1743 indsendte til Stiftamtet, staaer der under 18. Juli 1743: »Paa Domkirkens søndre Side er der i dette Aar opbygget Duebrødre Hospital af Grundmur, hvorudi kan rummes over 20 Hospitalslemmer«¹). Det synes, at den paagjældende Grund eiedes af Duebrødre (tidligere af Helliggesthuset). I Roskildebispens Jordebog fra Slutn. af 14. Aarh. nævnes i alt Fald: »Item af Fondens Bro hele Jorden fra Helligaandshusets Boder til St. Lucii Kirkegaard ved den vestlige Side (af Fondens Bro)«²). 1512 havde Helliggesthuset af Sidse Baggers faaet 2 Boder paa Fondens Bro. Da Duebrødre 1573 solgte den gamle Helligaandsbygning, undtoges udtrykkelig fra Salget nogle Boder paa Fondens Bro³), og i den Kopi af Duebrødrehospitals Jordebog, som 1628 tilsendtes Kancelliet og nu opbevares i Rigsarkivet, nævnes 3 Boder paa Fondens Bro, hvoraf der betaltes Jordskyld og Husleie til Duebrødre⁴).

Gymnastikhus i Aaret 1842 blev gravet. Man fandt her svære røde Mure og en gammel Kjælder (Kornerup: Roskilde i gl. Dage, S. 238). — I Provinsarkivet opbevares Duebrødres Regnskaber fra 1737 af (i Rigsarkivet Regnskaber for Aaret 16^{43/44}); desværre synes Regnskaberne for Aarene 1742 og 1743 dog at mangle. I Regnskabsbøgerne for 1737—40 nævnes under Udgiftsposten: Reparationer følgende Bestanddele af det da staaende Hospital: Den vestre Ladelænge. Den østre Ladelænge. Brøggerlængen. Slagterhuset. Gangen fra Fondens Bro til Kloret. De fattiges Have. De fattiges Hus. Havreladen. Privetet. Det to Loft høie Hus. Kostalden. Kornladen. Kjøkkenet. Disciplenes Spisestue. Bygladen. Hestestalden. Klorets Brøndpost. Spisekamret. Forstuen. Blegdams Hus.

¹) •Roskilde Bys afgangne Kopi-Brevbog, begyndt Aar 1737. (Provinsarkivet). Jvfr. J. Kornerup: Roskilde i gamle Dage, S. 30. Det vil saaledes sees, at den tidligere Angivelse af 1747 som det Aar, da den nye Bygning reistes, ikke er korrekt.

²) Script. rer. dan., VII, S. 68.

³) Se de i Tillæget som Nr. 7 og 9 meddelte Breve.

⁴) Rigsarkivet, Topograf. Saml. Papir, Roskilde Nr. 187.

Heller ikke denne nye Hospitalsbygning, som i 1830 forhøiedes med et andet Stokværk, skulde staa i stort mere end 100 Aar. I Henhold til kgl. Resolution af 22. Juni 1878 blev den nedbrudt, og Grunden lagdes da til den nuværende Hospitalsbygning, som opførtes omtrent paa den gamles Plads, efter Tegning af Etatsraad J. Herholdt, af store, røde Mursten i gothisk Stil i to Stokværk og med takkede Gavl, der prydes af smaa Taarne, i Stil med Oluf Mortensens Vaabenhus ved Domkirken. 1880 blev Bygningen tagen i Brug. I Forhallen læses følgende: »Erkebiskop Jacob Erlandsen stiftede duebrødre hospital i aaret 1253«. At Indskriften ikke indeholder nogensomhelst historisk Sandhed, vil fremgaa af det foran udviklede. Den fortjente utvivlsomt at overhvidtes.

Som bekjendt afgiver dette Duebrødrehospital med sin i Aaret 1841 grundlagte Filial, »Duebrødre Klosters nye Stiftelse«, et Asyl for ubemidlede gamle Mænd og Kvinder. Denne Bestemmelse har Hospitalet utvivlsomt haft fra første Oprindelse af, om end det ved Siden af ogsaa har understøttet trængende Skoledisciple. I Chr. I's Brev af 1478, hvorved Duebrødres Renter og Gods befaledes anvendte til Underholdning af en Kannik, hedder det, at denne til Gjengjæld skulde yde 4 fattige, »der skulde bære den Helligaands Tegn, en Due«, frit Husly og Føde, og at han skulde give to Disciple Middagsmad. Mulig have Hospitalslemmerne ogsaa før 1478 baaret et Duebillede paa deres Dragt, og dette givet Anledning til Hospitalets Navn. Dets Bestemmelse i Middelalderen har saaledes ikke været meget forskjellig fra Helligaandshusets, og ligesom dette har det været en borgerlig Hospitalsstiftelse med et Personale af ikke klosterviede Folk. Heri maa da ogsaa Forklaringen søges til, at de to Hospitaler gennem en, som det rigtignok synes, kort Del af Middelalderen have været forenede under en fælles Forstander.

Vidnesbyrdet herom er kun et eneste. I den i ældste danske Archivregistraturer, 3. Bd., aftrykte Fortegnelse over

Brevene paa Roskildegaard nævnes (S. 331) »en liden Ask« med 6 Dokumenter vedrørende Duebrødre. Et af disse er et Vidne fra 1476 af Ramsø Herredsting om, at »noget Gods i Ølseagle og Ølby haver ligget af Arilds Tid til Duebrødre, til saa længe Her Morten Plov fik baade Duebrødre og Helliggesthus, da lagde han det til Helliggesthus«. Dokumentet kjendes kun gjennem dette kortfattede Uddrag, og det kunde saaledes ikke deraf med Sikkerhed sees, naar Morten Plov beklædte Forstanderskabet for de to Hospitaler. At det dog har været lige før 1476, fremgaaer af, hvad der er sagt S. 462, og kan mulig ogsaa sluttes af de 5 andre Dokumenter, den lille Æske indeholdt, og som kun spænde over et kortere Tidsrum.

Disse Dokumenter ere ligeledes Thingsvidner eller Retterthingsdomme angaaende Duebrødrehospitalets Jordegods. Det ældste er det S. 470 nævnte Vidne af Merløse Herredsting fra 1459 om, at en Gaard i Bonderup (Tostруп Sogn) i 90 Aar havde hørt til Duebrødre »og ikke til Helliggesthus«. Af Vigtighed som dette Aktstykke er til Fastsættelsen af Duebrødres Alder, frembyder det ogsaa Interesse paa anden Maade. Thi under Henblik paa Thingsvidnet af Ramsø Herred fra 1476 og nedennævnte to Domsbreve fra 1481 og 1482, tør man af Udtrykket »og ikke til Helliggesthus« maaske slutte, at alt paa det Tidspunkt vare Duebrødre og Helliggesthus forenede under een Forstander. Denne Sammenlægning var det nemlig, som gav Anledning til, at de to Hospitaler flere Gange toge Stokkenævns Erklæringer om, hvad de hvert for sig eiede. Om Gaarden i Bonderup maatte Merløse Herredsting igjen 1478 afgive Erklæring, lydende paa, at den af Arilds Tid havde hørt til Duebrødre, og der blev samme Aar taget et Landsthingsvidne om, at Jens Juels Fader havde været med i et Nævn for at undersøge, hvorvidt Gaardene i Bonderup, Ølseagle og Ølby hørte til Duebrødre eller Helliggesthus. Som Afslutning paa Retserklæringerne staaer endelig en Retterthingsdom, hvorved Gaarden i Bonderup og Gaarden

i Ottestrup tildømtes Duebrødre, medens en halv Bol Jord i Ølsemagle samt Ølsemagles Bispetiende tildømtes Helliggesthus. Dette sidste i Aaret 1481 udstedte Aktstykke kjendes kun gennem Registranten, men i den arnemagnænske Diplomsamling opbevares et Domsbrev fra 1482 (aftrykt nedenfor i Tillæget som Nr. 2), som viser, at Dokumentet fra 1481 har været det tredie i Rækken af Domsbreve i denne Sag, medens det selv er det fjerde. Ogsaa fremgaaer det heraf, at der yderligere mellem de to Hospitaler har været ført Trætte om tre Gaarde i Ølby og tre i Ølsemagle, hvilket Gods tildømtes Duebrødre; dette er sikkert kun glemt i Uddraget af Brevet fra 1481 i Registraturen.

Da Størstedelen af disse Aktstykker er udstedt i Slutn. af 1470'erne eller lidt senere, kan der mulig heraf sluttes, at Duebrødre og Helliggesthus først henimod 1478, det Aar, da hint Hospital gjordes til en Forlening for en Kannik, igjen ere blevne lagte hvert under sin Forstander. I Domsbrevet af 1482 nævnes som Forstander for Helliggesthus Hr. Peder Andersen, for Duebrødre Hr. Christiern. Denne maa vel saa være den første Kannik, som har faaet Duebrødre i Forlening. I Brevet kaldes Hr. Christiern ikke med Efternavn; maaske er han identisk med den Kannik Christiern Pedersen, der nævnes ved Aar 1486¹⁾. Hvem hans nærmeste Efterfølgere have været, vides derimod ikke; først fra 1520 kjendes atter en Forstander, Erik Pors²⁾.

Om Duebrødres Bestyrere før 1478 havest ligesaa lidt som om Helliggesthusets mange Oplysninger. I Tiden forinden 1476 var, som oftere nævnt, Morten Plov Forstander³⁾.

1) Rigsarkivet, Danske geistlige Sager, Nr. 22 b. Det er maaske den samme Christiern Pedersen, der 1476 nævnes som Roskildebispens Official (C. Nyrop: Saml. af Danm. Lavsskraaer, II, S. 184).

2) Kirkehist. Saml. 4. R. II, S. 495.

3) Da Morten Plov saaledes ikke har haft Duebrødre i Forlening, idet denne Stiftelse først 1478 blev et Kanonikat, kunde dette maaske tjene til Vidnesbyrd om, at Helliggesthuset, i Spidsen for hvilket Hr. Morten samtidig stod, heller ikke paa den Tid var gjort til en Forlening.

Hans Forgænger kunde mulig Kanniken Odde (Hansen?, den senere Provst i Roskilde Kapitel) have været. Rigtignok kaldes han intetsteds med Titlen: Forstander i Duebrødre, men da det var ham, som 1464 gennem sin Tjener, Jens Nielsen, lod Nævnet tage paa Ringsted Herredsting om Gaarden i Bonderup, kunde dette vise, at Duebrødres Anliggender have været ham betroede¹⁾. I det hele og store kan det vel antages, at Duebrødres Forstandere i Middelalderen have tilhørt lignende Stænder som Helliggesthusets. Mulig har der da ogsaa været den Overensstemmelse mellem de to Hospitaler, at Duebrødre ligesom Helliggesthuset oprindelig, før det blev en Kannikeforlening, har ydet større Fattighjælp end senere i Middelalderen.

Tillæg.

Nr. 1.

1464. Thingsvidne om en Duebrødrehospital tilhørende Elendom i Ottestrup.

Alle men, thette breff see eller høræ læsze, helsz wi Per Anderssen hærifsoghet i Ringstædhæ hærif, Henrick Mæenstrop i Fredzgod, Lauritz Saxøn i Othestrop, Pæther Jenssen sognæ prest i Fersløff, Lauritz Henningsen sognæ prest i Nordrop, Jon Swenssen i Odhersløff, Troelss Lauritzen i Tiæræby evinnælighæ met gudh. Kungøre wi met thette wort opnæ breff, aar æfther gudz byrd et tusind firehundred fire oc tresinstive then thorsdagh nest forræ sancte Mickels dagh wor een beskeden swen Jens Nielsen, her Oddæs tiænære kanik i Roskyldhæ, paa Ringstædhæ hærifzthingh og spordhæ sigh forre, om nogen man wor i for^{nø} hærif, som kunnæ minnes, at thenn gordh i Otthestrop, som nu a bordh Jens Jepssen, hawer wærif eldhet eller kerdh eller met ræthæ

---

¹⁾ Er Antagelsen rigtig, og er Hr. Odde identisk med Odde Hansen, maa det rigtignok synes mærkeligt, at han ikke betænkte Duebrødre med nogen Gave i sit Testamente af 31. Aug. 1490 (Afskrift i Langebeks Diplomatarium). Helliggesthuset i Roskilde fik en Tønde Øl og en Flæskeside.

frawunnen fran Duæ Brødhæ kloster i Roskyldhæ til tingis-withnæ och til noget annet kloster. Tha melthæ for^{ne} Per Anderssen hærirtzfoghet uth aff thinghet eth stokkæ withnæ, huilketh som xii astadegæ dandæmæn udhi ware, som først wor Ingwer Jenssen aff Nordrop, Nis Galen ibidem, Swen Lauritzen aff Mulstrop, Lauritz Jonssen aff Odhersløff, Oghæ i Kleppæth, Jep Persen aff Thimmulstrop, Lassæ Gedde, Thord aff Thestrop, Olaff Jenssen aff Wethersløff, Jens Perssen aff Thersløff, Jep Perssen i Høm, Henning Nielszen, huilkæ som udtinghæ oc them indbyrdis beradh och inkomme igen paa for^{ne} hærirtzingh och sadhæ paa theris godhæ troo och sannen, at then for^{ne} gord, som i Ottherstrop ligger, som nu ibordh for^{ne} Jens Jepszen, hawer ligget til for^{ne} Duæ Brødhæ closther i tresindstive aar och mere udeldh og ukærdh hær paa thinghæ, oc aldri thee hadhæ annet hørt eller sport æn, han laa till Duæbrødhæ met ræthæ. Ydhermere ath wi thet hørthæ, at the xii dandæmæn soo withnædæ och sawde om for^{ne} gord i Otthestrop, thet withnæ wi och bewisæ met woris insigle henghendæ nædhen foræ thette breff, som givet och skreffvet ær aar og dagh oc stedh, som fore skreffvit staar.

Efter Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

Nr. 2.

1482. Domsbrev i Anledning af en Trætte mellem Duebrødre og Helligesthus om Jordegods.

Wij Jens Brorstorp met gudz nade ærchebiscop j Lund, Sweriges første, pawens legatæ ok menige Danmarcks riges raad, gøre alle widerlight, ath for oss pa retthertingh wor skicket hederligh mandz bud her Cristierns forstanderes till Dwebrøder j Roskyldæ met wort tredie dombreff ludendes, ath hedherlege oc welburdege men her prier Jep Mortensz af Antworskow, doctor Cristoffer domprouest j Roskylle, Henrik Megenstorp landzdomer j Sieland, Effuert Grubbe rigens cantzeler, Pether Bille i Swanholm, her Odde cantor j Roskylle, mester Laures, her Pether Rebergh, her Børge, canicker, her Jeip Andstet, her Hans Clemensz, wnge her Boo oc her Oleff Bagge, vicarij, the wore kesde oc sandrektelege tiltagne j hög-baren førstes konnigh Cristierns nerwerelse pa Køpenhaffne

hws domere at wære mellom for^{ne} her Cristiern aff Dwebrøder oc her Pether Andersz aff Heliegesthus sammestedz om trette oc dele, som the samen haffde om tree gorde j Ølby, som Mickell Oxe, Llas Nielsz oc Henrik Jensz j boo. Jtem en gord j Bondorp j Mierløseherret, som Esbern j bor, jtem tree gorde j Ølsiemagle j Ramsiøherret, som Llas Hemingsz, Hermind Odh oc Pether Olsz j boo, oc en gord j Ottestorp. Tha sanne for^{ne} hederlege oc gode men swo for rette effter then bewisningh, som for^{ne} her Cristiern oc her Pether Andersz j rette lagde for them, ath for^{ne} godz j Ølby oc Ølsiemagle, then gord j Bonderop oc then gord j Ottestorp høre aff rette till Duebrøder, effter thij som for^{ne} wort tredie dombreff ther om ydermere wduisz, oc ther emodh ære engen breff taghen. Thij tildøme wij nw fierde sinne for^{ne} her Cristiern oc hans efftherkommere till for^{ne} Dwebrøder for^{ne} gorde oc godz met alle theres rette telligelsz athaffue, nyde, bruge oc beholde effter thæs obne breffes ludelsz, wnnentaget thet halffue boll jord j Ølsiemagle oc all Ølsiemagles sogns biscops thiende, fforbiw- tendes noget for^{ne} her Cristiern eller hans efftherkommere till for^{ne} Dwebrøder pa for^{ne} godz j noget made hinder atgøre, swa lenge noget kommer for oss met beder bewisningh pa retthertingh. Datum Haffnis anno dni med lxxx²⁰ die sancti Calixti proprie regnj Dacie ad causas sub sigillo presentibus inferius appenso teste Efferde Grubbe eiusdem regionis justiciario.

Orig. paa Perg. med Rigets Segl vedhængende. Arnemagnæan. Diplom. Fasc. LXIII, 13.

Nr. 3.

1512. Gavebrev til Helliggesthus paa 2 Boder paa Fondens Bro i Roskilde.

Jeg Citze Bagerss kennes met thette myth opne breff, ath jeg nu met myn fry willye och myn hosbondess samtycke oc rodh i hederlig mends nerwerelsse, her Lauritz Jenssøn, myn sognepresth, oc her Pedher Brocks, opladher oc affhendher fra megh oc mynæ arwyngge oc alle, i hoo helst the wære kunne, oc ind til Helliggesthus i Roskylle the tho bodher paa Fundhers broo standher, hwyllcke ij bodher Ingeburge myn søsther oc henness hosbondhe haffde, oc jeg nu haffuer haftt efther

hennes død, hwilke ij forneffnde bodher met bredhe oc lenghe oc gorssrum stondhe paa forneffnde Helliggesthusses jord oc grund. Thi antworder jeg nu fran meg og mynæ arwynghers hendher for myn oc myn søsthers syelss bestandelse i hedherlig mand her Pædher Andherssøns, forstondher till forneffnde Helliggesthuss, hendher oc forsyn, oc kennes jeg meg nu oc myne arwinge efther thenne dag ynghen deel, lodh eller eyedom lengher ath haffue i forneffnde ij bodher oc bygningh, oc meller ieg nu met thette myth breff thet breff død oc vdhen machth ath wære, som forneffnde myn søsther haffuer haft paa the forneffnde ij bodher oc bygningh, oc bedher jeg oc myn hosbondhe gerne hederlighe mendh her Pædher Pawelssøn, vicarius, oc forneffnde her Lauritz, myn sognepresth, her Peder Brock, ath thi trycke theriss jndseglæ nædhen fore thette breff, forthi at myn hosbondhe haffuer ey jndseglæ. Datum anno domini millesimo quingentesimo duodecimo ipso die sancte Katerine virginis et martiris.

Efter Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

Nr. 4.

1517. Forleningsbrev til Roskildekanniken Otto paa Helliggesthuset.

Wij Laghæ Vrne mett gudz nadhæ biscop i Roskilde giøre witherligt, at wij mett wort elskelige capitels i Roschildhæ wilghæ, fuldburd oc sambtyckæ haffwæ wndt oc tilladet oc mett thette wort obne breff vnde oc tillade, at hederlig mand oss elskelige her Otthe . . . . . kanick wtj wor domkircke Roskilde maa oc schall haffwæ, nyde oc i syn liiffs tiid behollæ Helligesthwss her i Roschildhe, som oss elskelige mester Jørghen Scotborig friitt wdj woore hender resignerede oc wp-lod, mett gard, gotz, rentthæ, wornede, biscops tiender oc all sin retthæ tilligelszæ, hwad thet helst er, intthet wndertaget, mett swodant skeell oc wilkor, at hand schall for^{ne} gard byghæ, forbedre oc j gode maade hollæ oc lade hollæ daglighæ messer fore then helligandz altere i for^{ne} wor domkirckæ, sammeledes iij korspefflinghæ tiill dawlighæ kost oc hwss, som skullæ giøre sedwanlig thienestæ i koer, oc en lochate, som sammæ pefflinghæ twchtæ oc lere skall. Jtem skall hand giffwæ the fattighæ folck wtj for^{ne} helligesthwss hwer dag eth brød saa

gott som too pinningher, saltmad oc kaaell pæ eth fad oc fersk mad pæ eth fad, om førmedaghæ sield fysk oc smør, som sedwanligt her tiill werid haffwer, oc tesligest om fastedaghæ, som ther tilhører, sammeledes iijj stobæ øll hwer dag. Jtem wtj alle prelathæ høgtiider, alle wore froæ daghæ, sanctj Laurencij dag oc om almyndelig fasthen viij stobe øll, ther fore wden lywss oc hwedebrød wtj synderlighæ dagæ oc tyder om aaredt, som sedwanligt er. Jtem schall hand oc giiffwæ pro anniuersario felicis recordacionis domini Johannis Hind episcopi Roskildensis predecessoris nostri xi β grot oc en β oc ther tilmett hollæ, giøre oc giffwæ i allæ modæ slig tynghæ oc thienestæ, som sedwanligt er atgiiffwes oc giøres aff samme Helligesthwss. Oc skullæ wij tilskicke hwert aær tho canicker, som skullæ høre reghenschaff paa sammæ Helligesthwss gotz oc tilligelszæ oc haffwæ tiilsywn om reelig schickelszæ ther om i alle mode effther capittels statuter. In quorum omnium et singulorum premissorum testimonium sigillum nostrum vna cum sigillo venerabilis capituli nostri antedictj presentibus est appensum. Datum in curia nostra episcopali Roskildensi die beati Valentinj martiris anno domini millesimo quingentesimo decimo septimo.

Orig. paa Perg. Arnemagn. Diplomsaml. Fasc. LXIV, 13. Seglene mangle.

Nr. 5.

1572. Kongl. Tilladelse til, at en Hospitalet i Roskilde tilhørende Gaard maa sælges.

Breff til capittellit vdj Roskilde, vt sequitur.

Frederich etc. Wiider, att effther som j lader giiffue tilkiende, att hospitallit ther wdj byenn skal haffue enn gaard ther sammestedt, huor aff the fattige fanger aarligen thil leye x daller, hulcken gaard skal were møggit bygfalden, och ther som thend egienn skal ferdig giøris, skal thend komme the fattige mere att koste, end the wdj nogre aar skulle bekomme thil renthe ther aff. Tha efftherthj ther skal were ein mett naffn Claus Hanssenn, som biuder for samme gard v^c daller. och j ther hois lader formelde, att ther som wij wille beuilge, att thend maa selgiis, kand penningen wdsettis, och the fattige kunde aarligen be-

komme thil renthe xxv daller, i thet sted the nu icke haffue wden x daller, och j ther fore wnderdanigst ere begierrinthis her om att motte faa wor wilge att wiide. Tha effther thend leylighed och ther som thet j saa maade kunde were the fattige thil gauffn och beste, ere wij thilfredz, attj samme gaard selger och affhender thil for^{ne} Claus Hanssenn, och attj haffuer grandgiffuelig jndseende med, att the fattigis gaffn och fordel wiidis och rammis, och att penningene bliffuer wdsette paa renthe hos the, ther wedershafftig ere, saa att the fattige kunde bliffue foruarit och aarligenn thil gode rede bekomme therris renthe aff for^{ne} penninge, huor effther j etther kunde wiide att rette. Datum Kiøpnehaffn thennd xv Junij aar etc. mdlxxij.

Søllandske Tegnelser.

Nr. 6.

1572. Kongebrev om, at Hospitalet i Roskilde kun maa afhænde en det tilhørende Gaard paa visse nærmere angivne Vilkaar.

Breff til capittelit wdj Roskilde, vt sequitur.

Wiider, att effther som j nogenn thiid siidenn forledenn haffue ladit giffue oss thilkiende om en gaard ther wdj Roskilde, som hører thil hospitallit, och j for nødigst ansee, att same gaard bleff sold och penningen, som ther fore skulle opberis, att vdsettis paa renthe the fattige thil beste, huor paa wij tha skreff etther thil wor wilge och meninge, och efftherthj wi sidenn ydermere haffue oss ther om betenckt och for gaatt anseer, att gaarden icke aldelis skal affhendis fra the fattige, men thennom att maa aarligenn ther aff bekomme sin wisse jordskyld, tha wille wij, att for^{ne} gaard med sin bøgning och eigendome maa selgis thil en, som mest giffue wil (dog icke wnder v eller sex hundred daller), och hand, som same gaard kiøber, och hans arffuinge thend att nyde med saadann wilckor, att hand och the aarligenn skulle be-thimen och thil gode rede giffue ther aff thil wisse jordskyld thil hospitallit thi daller; skulle the och bygge och forbedre gaardenn och thend med goed kiøbstedtz bygning wel wed magt holde. Och ther som for^{ne} jordskyld icke thil rette thid wdkommer, eller och gaarden forfalder, tha skal for^{ne} gaard och grund med bygning och eigendom quit, frij och wbe-

hindrit were forfaldit thil the fattige wdj hospitallit. Ther som the och bliffue tiilsindtz eller och fororsagis for^{ne} gaard att affhende, tha skulle the thend tilbiude the fattige och theris forstander j hospitallit, och wden for^{ne} the fattiges forstanders beuillinge skulle the icke mue selge, pantsette eller wdj andre maade affhende for^{ne} gaard eller nogenn sin tilligelsse, effther som wij haffue befallit wor hoffpredicker, oss elskelige mester Niels Nielssenn, ydermere paa wore wegne att skulle etther berette; och naar breffuit effther for^{ne} meninge giort er, och med ander wildkor, som the fattige kand komme thil beste, bliffuer besluttid, skulle j thet thil oss forsikke, wille wij thet confirmere och stadfeste, paa thet althing ther med kand bliffue giortt och forhandlit the fattige thil profit. Wij wille och, att hues penninge, som giffues for for^{ne} gaard, skal the fattiges forstandere opbere och thennom siiden wdsette hoss wisse folck paa renthe the fattige thil fordeell och beste och ther med saa foruare the fattige, som hand och hans arffuinge icke wille staa thennom thil rette bode for hoffuitstol och renthe, om the ther paa fanger nogenn skade, och attj haffuer jndseende med, att for^{ne} the fattiges gaffn rammes och wiidis j alle maade. Ther med skeer wor wilge och endelige meninge. Datum Frederichsborg thend 25. Junij aar etc. mdlxxij.

Søllandske Tegnelser.

Nr. 7.

1573. Salgsbrev paa Helliggesthusets Bygninger.

Jeg Hans Lauffritszenn cannick till Roschiilde dombkirche oc forstandere wdj Dwebrødre her sammestetz giør alle witterliggt mett thette miitt obne breff, att efftherthij the fattiige folck wdj for^{ne} Dwebrødre hoszpital, till huillche wor alldernaadigste herre oc konning, her Frederick thenn andenn, Dannemarckis, Norriigis, Wenndis oc Gottis konning, haffuer funderiitt enn ewiig renthe oc wnderholdning, haffue enn gaard her wdj for^{ne} Roszchiilde mett twende steenhuuss wdj, thett ene standendis nordenn nest optill sanctj Laurentij tornn, thett andett wæstenn wedtt for^{ne} taarnn mett een liidenn gaardtztrom, szom nogle aff the fattiige tielfornn haffde theris wæriillsze wdj oc kalles thett gamble Helliggesthus, medtt

andre flere huusze, gaardttzrom, agerom, hauffuerom wdj lengde, wiide oc breede, szom samme gaardtt oc grund nw forfundenn, benefndtt oc indhegnett er, liggennndis nordenn oc wæstenn optiill for^{ne} sanctj Laurentij taarnn oc westenn frann Roschiillde byting oc torggaden sammstedttz, oc for^{ne} gaard oc huusze ere saa brøstfalldenn, att ther szom gaarden skulle rett hiellpes oc opbygges, tha wille thett komme the fattiige paa større bekaastning, endtt leygenn kunde wdj mange aar oprette, huor om høgbe mellthe kong. Maiett. haffuer tillscreffuitt hederliig Roschiillde capittell, att for^{ne} gaardtt oc eygendomb maa sellgiis til een, szom mest will giffue for bygningenn oc tiill aarliig iordskylldtt, oc naar thenn saald er, will hans kong. Maiett. thenn ythermere stadfeste, om huillchett høgbe mellthe kong. Maiett. hoffpredicantt mester Niells Nielszenn Col-ding oc wiidere haffde hans kong. Maiett. befallning ther wdj att giøre oc lade the fattiige mest till gauffnn oc beste, szom mögeliigt kunde wære, oc for^{ne} mester Niells haffuer thenn opbødiitt først wdj for^{ne} capittell oc szaa paa Roschiillde byting, att huem mest wille giffue for bygningenn oc till aarliig jordskyld, handtt skulle thenn bekomme, oc ther haffuer jngenn wæredtt, szom will giffue meere endtt Claus Hanszen nw boenndis wdj szamme gaardtt, handtt gaff sex hundrett gamble daller, the ere wdsette paa renthe for trediuige gamble daller, huillche szom skulle aarliigenn føres till regenskaff mett andenn the fattiiges jndkombst, oc will handtt giffue tre marck danske pendinge till jordskyld aarliigenn aars, szom giillde oc giengeliige ere her wdj Dannemarck. Tha haffuer jeg paa høgbe mellthe kong. Maiett. gode behagh oc effther hans kong. Maiett. schrifftliig befallning tesliigiste mett for^{ne} hederliig capittells ja, willge oc tillstandtt oc mett for^{ne} mester Nielszes wnderuissning, raadtt oc sambtøcke saaldtt, skiøtt oc affhendtt for^{ne} gaard frann the fattiige, nw ere oc alle theris effterkommere, oc till for^{ne} Claus Hanszenn, alle hans arffuinge oc effterkommere mett alld szynn rette tilliggellsze, szom forscreffuitt staar, att nyde, bruge oc beholde thenn ene effther then andenn for ett friiett, fulld oc fast kiøff till ewindeliig eygen-dom eyge skullendis wdhen alld modsziigellsze wdj alle maade. Oc kiendis jeg for^{ne} Hans Lauffrettszenn paa the fattiiges

wegne jngenn ythermere laaed eller deell att haffue wdj for^{ne} gaardt wdj nogen maade wndertagendis nogle boder paa Fundes broo, szom ere elluffue weggerom huuss, ther wdj beregnitt the twende weggerom aff thett thwlofftt huuss, szom porttrommett er wdj, oc forstrecker szeg szamme boder wdj norr nest frann for^{ne} porttrom oc jndtill erchiedegens boder mett theris loffte oc gaardtzromme szaa wiiett, the nw forfundenn ere, oc thennem aff rette tillhøre effther høgbemellthe kong. Maiett. fundattzes lydellsze, mett sliige forordtt oc willkaar, att for^{ne} Claus Hanszenn oc hans arffuinge skulle aarliigenn till gode rede giffue the for^{ne} tre marck till jordskyldtt aff szamme gaardt till huer nyttaars dag. Oc ther szom for^{ne} jordskyldtt icke wdttkommer aarliigenn wdj thimmeliig tiidtt effther szom forscreffuett staar, menn bliffuer ett aar, andett oc tredie aar forszømmett, naar paa eskiss, oc naar jordskyldenn burde att wdgiffues, tha skall szamme gaardt oc thette breff være forbrutt, oc tha maa the fattiiges forstandere strax være megtiig att selge szamme gaardt till huem, ther kiøbe will for szuitt yderste wærd effther dannemendttz wurdering oc siigellsze, oc tage szaa mange pendinge først ther aff, szom tha tilbage staar aff jordskyldenn, oc sziidenn giffue for^{ne} Claus Hanszenn eller hans arffuinge thenn andenn summa pendinge, szom tha offuerbliffuer aff samme wurdering, att the fattiige kandt fonge theris jordskyldtt følleste till gode rede wdhenn alld modttsziigellsze oc skade wdj alle maade. Oc ther szom szaa skiede, att for^{ne} Claus Hanszenn eller hans arffuinge wille eller trengdis aff nogenn erliig eller redeliig orszage at selge, panthe eller affhende szamme gaard oc bygning eller nogett aff thedtz rette tillhøring, tha skall thett først tilbiudes the fattiige oc theriis forstandere j for^{ne} hospitall, om the thett kiøbe wille, menn ther szom the thett icke wille kiøbe, tha maa for^{ne} Claus Hanszenn eller hans arffuinge selge, panttsette oc affhende till enn wederheftiig mandtt, aff huillchenn the fattiige kunde aarliigenn bekomme for^{ne} jorskyldtt till for^{ne} termiinn. Jther mere skiede thett szeg szaa, huillchett Gudtt forbiude oc affwennde, att for^{ne} gaard, huusze, heffd eller nogett aff thedtz rette tillhøring worder Claus Hanszenn eller hans arffuinge affwundenn mett kircke-

loug, landttzloug eller nogenn andenn nyfundtt eller rettergang formiddellst the fattiiges brøst eller wannhiembmells skyldtt, tha skall handtt, szom paa then tiidtt er the fattiigis forstandere wdj for^{ne} Dwebrødre, wære forpliigtedtt att jndttkræffue the for^{ne} sex hundrett daller, szom for^{ne} Claus Hanszenn tillforn haffuer wdgiffuett, oc thennem wederlegge oc wdj gienngiffue hannem eller hans sande arffuinge jndenn ett hallftt aar ther nest efftherkommenndis worder wdhen alld hinder oc modstand i alle maade. Att szaa wbrødeligenn holddis skall, szom forscreffuitt staar, haffuer jeg hengdtt mitt siignettis her huoss for^{ne} hederliig capitells jndzogle nethenn for thette breff. Datum Roschilde nytt aars dag anno dni mdlxxiii.

Orig. paa Perg. med de to Segl vedhængende. Paa Bagsiden: Lest inden Roshijlde byething then 2. Januarij anno 1589. Senere: Lest paa Roshylde raadhuuz, som samme dag byething holdtiis, den 7. Sept. anno 1637. (Rigsarkivet, Voss. Saml. Perg. Roskilde, Nr. 182).

Nr. 8.

1573. Kgl. Billigelse af, at en Roskilde Hospital tilhørende Gaard er afhændet, samt Anmodning om Indsendelse af Skjødebrevet til Stadfæstelse.

Breff thill capitell vdj Roskilde, vt sequitur.

Frederich. Wor synnderlig gunst tilfornn. Wider, att effther som wij nogen tid sidenn forleden haffue beuilgitt, att the hospitals gaarde vdj Roskilde, som Claus Hansenn nu j boer, motte selges och affhendis for en summa pening till huem mest ther for giffue wilde, dog ther aff skulle giffuis aarligenn jordskyld till the fattige j hospitalitt x daller, huor om wij siden muntlig haffue befalitt wor hoffpredicantt, oss elskelig, hederlig och hoglerdt mand mester Nils Nilsenn Kolding, ydermere wor wilge ether att formelde. Tha efftherthij for^{ne} mester Nils Kolding nu haffuer berett for oss, att hospitals forstanderen mett ethers raad och for^{ne} mester Niels Koldings beuilginge paa wore wegne same gaard sold och affhend haffuer till for^{ne} Claus Hansenn mett wilkor ock beskeed, som thend copie formelder, for^{ne} mester Nils Kolding for oss haffd haffuer, blantt anditt jndholdendis, att ther aarligenn skall giffuis till jordskyld aff same gaard till the fattige threj mark danske, effther som mønthen nu satt er her vdj rigitt, ere

wij ther saa tilfridtz och lade oss thett wel befalde. Bedindis ether therfor och wille, attj lader skriffue, bezegle och ferdig gjøre skødebreffuitt paa for^{ne} gaard och thett sidenn til oss forskicke, saa wille wij thett confirmere och stadfeste. Ther mett skeer wor wilge. Actum Skanderborg thennd xxi Martij aar mdlxxiij.

Sællandske Tegnelser.

Nr. 9.

1574. Kgl. Stadfæstelse paa Salget af Helligesthusets Bygninger.

Wij Frederich thend anden etc. gjøre alle witterligt, att thenne breffuiszere Claus Hanszenn, borger j wor kiøbsted Roskilde, nu haffuer haftt for osz ett obett besegled permendtz breff wdgifuett aff Hans Lauritzenn, thend thiid forstandere for wortt almindelige hospital Duebrødre wdj wor kiøbsted Roskilde, forseglad med hederlige capittels vdj Roskilde och for^{ne} Hans Lauritzens jndsegle, liudendis, att efftherthj hospitallit vdj Duebrødre haffuer en gaard j Roskilde med thuende stenus wdj, thet ene standendis nordenn nest op thil scjt. Laurentij tornn, thet andett westen wed for^{ne} thorn med ett liidett gordtzrom, som nogle aff the fattige tilforn haffde theris werelsze wdj, och kaldis thet gamble hellig giestus, med andre flere hus, gordtzrom, agerom, haffuerom, wdj lengde, wiide och brede, som same gord och grund nu forfundenn och jndhegnett er, liggendis norden och westenn op thil for^{ne} scjt. Laurentij tornn och westen frann Roskilde byting och torggaden samestedtz, och for^{ne} hus och gord wore saa byg-faldenn, att ther som gordenn skulle rett hielpes och opbyggis, tha wille thet kome the fattige paa større bekostninge, end leyenn kunde j mange aar oprette, huor fore for^{ne} Hans Lauritzen for raadsomt haffuer anseett, att same gord giordis j penninge, och for^{ne} penninge wdsattis paa rente, och ther fore paa wor naadigst beuillinge haffuer solt, skiøtt och affhendt med hederlige capittels j Roskilde wilge och sambtøcke for^{ne} gord och bøgning for vj^c gamble daller thil for^{ne} Claus Hanszenn och hans arffuinge att skulle haffue, nyde, bruge och beholde wdj lengde och brede med ald sin rette tilliggelse, effther som forskreffuit staar, for ewindelig eigendom, dog med saadan wilkor och bescheden, att for^{ne} Claus Han-

szen thil huere nyttaars dag skal giffue och fornøige the fattiges forstandere vdj Duebrødre hospital iij m. thil jordskyld aff same gord, och huis hand eller hans arffuinge for^{ne} gord j frembtidenn skulle selge eller pantsette, schal thend først the fattige tilbiudes for nogenn andenn. Tesligiste om hand och hans arffuinge worder forsømmelig ett aar, ij eller iij med same jordskyld att wdgiffue, naar paa eskis, skal for^{ne} the fattiges forstandere mue selge en andenn same gord, som jordskylden vdj thilbørlig thiid will wdgiffue, och tha skulle the annamme aff huis penninge, gordenn bliffuer wurderit fore, theris tilstandendis renthe och the andre penninge, gorden kiøbis fore, att følge for^{ne} Claus Hanszenn och hans arffuinge, och schal hand jnthet befatte sig med the boder, som the fattige thennom paa Fundis bro haffuer forbeholdit, effther som for^{ne} Hans Lauritzens skiøde breff ther om wiidere formelder. Tha haffue wij nu aff wor sønderlige gunst och naade fuldbyrdt, sambtøckt, stadfest och nu med thette wortt obne breff fuldbyrde, sambtøcke [och stadfeste] for^{ne} skiøde breff vdj alle sine ord, puncter och artickler wed sin fulde macht att skulle bliffue, effther som thet j alle maade wduiszer och jndholder. Thi forbiude wij etc. Actum Frederichsborg thend 27. Januarij anno 1574.

Sællandske Registre.

Nr. 10.

1575. Kongebrev i Anledn. af en Klage fra Roskilde-Borgeren Klaus Wintapper over, at der gjøres ham Hindring paa en ham tilhørende Gaards Fortov.

Thill Eggert Wlffeld, vt sequitur.

Frederich etc. Wor gunst tillforrn. Wiid, att epther som thenne breffuisser Claus Wintapper, borger vdj wor kiøbsted Roskyld, nogenn tiid siiden forleden haffuer bekommit till kiøbs en gaard ther vdj byenn aff hospitalit ther sammestedz, tha beclager hand, att hanum nu giøris forhindring aff borge-mester och raadmend ther j byenn paa hans forthaa till samme gaard, effther att thend haffuer weritt en hospitals gaard, huor wdinden hand mener seg att skee for kort. Tha efftherdj forsk^{ne} Claus Wintapper er en suoren borger ther samedest och aff for^{ne} gaard giffuer och giør, huis rettighedt

hanum bør, och effther hans effne och formue holder lige thønge och besuerring med andre hans medborgere, bede wij thig och wille, attu paa wor wegne lader gjøre thend aluorlig forordning, att hand till samme hans gaard maa bekomme, huis forthaa hannum ther till bør, saa wit som andre borger haffuer theris forthaa for theris husse och gaarde ther sammestetz effther samme theris gaardes storellsse och leylighedt, och attu tilholder borgemester, raadmend och borgerne ther sammestetz, at the hanum ther paa her effther ingen forhindring gjører i nogre maade. Ther med etc. Schreffuit Frederichsborg 20. Martij anno 75.

Sællandske Tegnelse.

Nr. 11.

1591. Nyt Salgsbrev paa Helligesthusets Bygninger.

Jeg Michell Hanszenn borgemester vdj Rudkiøbing paa Langeland, salig Claus Hansøns fordum borger her y Roskyldtt hans erlige broder och hans daathers Margarete Clausdaathers rette lauge verge, kiendis och gjør witterlig for alle, att ieg med hederlige capittell wdj Roskyld domkircke saa och med forstanderens ther samestedtz, erlig och wellagtt mandt Christoffer Nielsøn, theris fuldbyrd, wilig och sambytyck haffuer soldt, skiødt och affhendtt her paa Roskyld capittell fraa for^{ne} myn broder daather Margarete Clausdaather, som ieg er fuldmyndige lauge verge fore, och med hinds møderne slegtis wilge och vidskab och nu wdi dette obne skiøde breff selger, skiøder och affhender endeligen fraa hinder och alle hindis arffuinge till att betalle medt den store møgen gield, hun effter hindis fader er skyldig till Duebrøer och till mange andre godtt folck, som schulle nu endeligen betallis, och till hederlige och vellerdt mandtt her Søffren Ollsøn, prior vicariorum, paa hederlige och høylert mandtt mester Pouell Pedersøns, canick till Roskyld dom kircke, hannem och hans arffuingers vegne for^{ne} myn salig broders gaardtt, som for^{ne} Margrete Clausdaather allene arffueligen tillfaldtt effter begge hindis salige foreldris dødt, liggendis her y Roskyldtt med thuende steene husze vdj, det ene staandis norden nest op till stj. Laurentij tornn, dett andett vesten wid for^{ne} tornn med en liden gaardtz rom, som kallis dett gamell hielliggiest husz, med

andre fleere husze, gaardtzrom, aggerom, haffuerom, wdi lenge, vide och brede, som same gaardtt nu forfunden, beneffdtt och indheignedtt er, liggendis norden och vesten op till stj. Laurentij tornn och westen nest fraa Roskyld byeting och torffue gade her samestedtz, som for^{ne} Claus Hanszen sielffuer ibuode, med ald for^{ne} gaardtz thuende steen husze och andre husze, heffdt och bygning, gaardtzrom och haffuer, som der nu forfunden och begreben er, och hues der med rette tilhører, med sin fortaa boestede paa gadenn for husene och porten, som konng. Matt. breff hannem antuordet formelder, och det gamell schiøde breff vduiser och formelder, for^{ne} mester Pouell Pedersønn och hans arffuinge schulle haffue, nyde, bruge och beholde till en euindelige eigendom eye schullendis indtet vndertagendis y nogenn maade, och kiendes ieg paa myn broderdaathers hinders och hinders arffuingers vegne paa federne och møderne side ingen ydermehr rett eller rettighet ephther denne daug at haffue till for^{ne} husze, gaarde, hauger eller andre thesz tilbehørendis rettighet wdj nogen maade, mens haffuer fangidt goed, redeligen och fuld affbetaling ther fore ephther myn vilge, nøye och ephther vore forligelsemaall, saa ieg for meg och for mijn broderdaather och alle hindis arffuinge tacker hannem godt for fylleste och god betaling y alle maade. Doch skall for^{ne} mester Pouell och hans arffuinge werre forpligtige aarligen at giffue forstanderen y Duebrøer paa de fattiges vegne till euig tid der aff till iordskyld huer nyttaars dagh three marck saa gode som enckede daller, och der som merkelige brøst ij nogle aar der paa findis, at jordskylden icke till for^{ne} termyn vdkomer, men bliffuer staandisz tilbage ij three aar effter, at hun er kræffuidtt, da skall dette breff verre forbrutt, och beplicter ieg meg Michell Hansønn och Margrete Clausdaather och voris arffuinge at frie, hiemble och fuldkomeligen tillstaa for^{ne} mester Pouell Pederszønn och hans arffuinge for^{ne} gaarde, husze, iorde med ald thesz tilbehørendis eigendom och rettighet for huer mandtz tilltalle, som ther paa kand talle med rette. Och der som for^{ne} gaardtt, hus, heffdtt och nogen deris tilhørelse bliffuer for^{ne} mester Pouell Pedersønn eller hans arffuinge affuunden med nogen geislig eller verdslig loug eller med nogen andenn nyefundige

dom och gandske bort eller noget fraakomer for myn eller myn broderdaathers eller voris arffuingers brøst och vanhiemels skyld, da bepligter ieg mig, myn broderdaather och begge voris arffuinge at redeligen och igien giffue for^{ne} mester Pouell Pedersønn och hans arffuinge inden eth halfft aar der nest epther komendis saa goed en gaardt med steenhusze och andre husze med gordtzrom, agerom, haffuerom och ald anden beleilighet inden och vden gaarde epther dannemendtz sigelse y minde hos capittell och forstanderen och holde mester Pouell och hans arffuinge det skadiszlos ij alle maade. Och der som same gaardt eller nogen thesz tilbehøring schall pandttsettis, selgis eller affhendis, da skall for^{ne} mester Pouell Pedersøn eller hans arffuinge den tilbiude først the fattigis forestander och capittellet for schielligt verdt, før thend maa selgis nogen anden, och der som de icke kiøbe ville, da maa hand selge, huem hannem løster, och den dagh att tage breff paa nøye med capittels och forestanderens beuillinge och sambtøcke, och den, som thend fangyndis vorder, werre forpligt for^{ne} jordskyldt aarligen at vdgiffue. Thesz till ydermehr vindisbyrdt och bedre foruaring haffuer ieg hengdt mit signett her neden fore med hederlige Roskyldde capittels hosz hengendis secret och Duebrødre forstanderens beseigling. Datum paa Roskyldde capittell 14 Julii anno 1591.

Orig. paa Perg. med de tre Segl vedhængende. Paa Bagsiden: Læst paa Roschylde raadhusz, som samme dag byeting holdtis, den 7. September 1637. (Rigsarkivet, Voss. Saml. Perg. Roskilde, Nr. 184).

Nr. 12.

1661. Syn over Duebrødrehospitals Kirke og Indstilling om sammes Nedbrydning.

Niels Ibsen boendis paa st. Jørgens bierge ved Rodschilde, birkefogit thil Dubrødre closters birketingh, og Hans Jensen aff Rodschilde, skriffuer sammestetz, gjør vitterligt, at aar effter Christi fødsel 1661 fredagen dend 15. Februari paa for^{te} thingh var schicked erligh och velfornemme mand Jørgen Jensen, forstander udj Dubrødre closter, paa hans veine fuldmeictigh erlich och velact Hindrich Chlausen, som udj rette fordritt otte synsmend her aff tingiet udsteed den 8. Februari nest forleden, som er effterschreffne formand Lauris Nielsen,

Madtz Nielsen, Jens Morsingh, Jens Murmester, Niels Kromand, Knudt Hansen, Christen Christensen och Niels Søffrensen Hugger, som schulle syne och besigtige Dubrødre closter kirkis brøstfeldighed, och var begierindis, att de nu ville giøre deris ausigt. Daa her for retten fremkom forskreffne otte mend och gjorde deris ausigt som følger: først befindis muren bege sider kircken huer side tyffue och een alen langh och udij bredden paa huer ende tholff allen lang. Derpaa findis 15 kobell speruerk ock deraff den thredie deel af tagstenene affblest och slet borte, och findis ellers elluffue under-bielker og fem offuer-bielcker, men alt anditt induendigt er ruinerit och gansche bortte, nemligh dørre, loffte, vinnuver, predickestoell, alter saa och alle andre stole, och dett, som udij saa mader igienstaer, er gansche brøstfeldigh, saa att dersom dett lenge schal bliffue bestaaende, staer dett ey thill att hielpe, ey heller kan komme steden thil nytte, hvorefter forbemelte Hindrick Chlausen paa sin hosbondtz veine var thingsvinde begierindis. Att dette saaledis her for retten er forhandllit, som forschriffuit staer, dett vinder efter^{ne} thingmend, som her i dagh er till stock schreffuen, nemligh Peder Hermandtzen, Jørgen Ibsen, Christen Jensen, Christoffuer Nielsen, Oluff Christensen, Jens Ibsen och Madtz Throlle. Dis till vitterlighed vinder vij under stadfest. Anno, die et loco ut supra.

L. S.

L. S.

Hans Jensen Reiner.

Dersom det naadigst kunde behage høye øffrighed, at den liden rest, som endnu findes aff Duebrødre øde kircke, maatte affbrydes, kunde der komme klosteret, som sticker i megen stor giæld, til en liden hielp oc icke gudstieneste til nogen forhindring, efftersom den gudeligheds øffuelse, som der holdtes, nu mageligere forrettes i Graabrødre kircke. Huilcket ieg underschreffne udi R. D. notarii fraværelse effter det hæderlige capitels begiering vidner. Roskild den 4. Augusti ann. Christ. 1661.

Johan Petræus Calundanus
scholæ Roeschild. rect. m. m.

Afskrift i Provinsarkivet: Roskilde Katedralskoles Arkiv, Pakken Varia (Giessings Manuskripter).

Danske og norske Studerende ved Universitetet i Greifswald.

Ved **L. Daae.**

Gjennemset og suppleret af *H. F. Rørdam.*

Fra Reformationsaarene (1526—38) savnes Matriklen, og da den atter begynder med Aaret 1539, viser det sig, at Strømmen fra Norden imidlertid har taget en anden Retning; mange Blade maa gjennemses, inden noget Navn findes, som der kan være Anledning for os til at optage i dette Uddrag¹⁾.

- 1548, . . . Christianus Kale(nus), Femariensis²⁾.
1552, . . . Doctissimus vir Mgr. Joannes Lubke, professor academiae Hafniensis in Dania³⁾.
1554, . . . Sivardus Benedicti, Blekingiensis Danus.
1557, Jan. 3. Jacobus Valckendorff, Danus nobilis⁴⁾.
— — 3. Absalon Gøe, Danus nobilis⁵⁾.

¹⁾ Fra Dekanatsprotokollen er der i Friedländers Udgave (II, 228) hidst nogle Danmark berørende Notitser angaaende Rygens kirkelige Stilling; men da disse dog ikke bringe noget væsentligt nyt, kan det være nok med at henlede Opmærksomheden derpaa. Se forøvrigt: Dän. Bibl. VIII, 239 ff. A. C. L. Heiberg, Peder Palladius, S. 151 ff. [Særtryk af Scharlings og Engelstofts Theol. Tidsskr. IV, 2] samt G. Mohnike, Johannes Frederus. Eine kirchenhistorische Monographie. I—II. Stralsund 1837. 4°.

²⁾ Siden Phil. et Med. Dr. samt Professor i Medicinen, valgtes 1569 til Dekan. Kaldes 1576 »principis medicus.» 1596 Univ.-Rektor for 5te Gang.

³⁾ Se Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. I, 622 f.

⁴⁾ Til Glorup (s. Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 553). Drog samme Aar videre til Univ. i Frankfurt an der Oder.

⁵⁾ A. Gjøe til Kjerstrup (ell. Kjelstrup), senere Medlem af Rigsraadet, † 1602 (D. biogr. Lex. VI, 54. K. S. 3. R. VI, 489. 4. R. II, 486).

1564, Juni   Johannis Martini ex Fionia Danus.

1570, Maj 5. Nicolaus Marci, Femariensis.

— Juli 16. Petrus Georgii, Flensburgensis.

I Anledning af Afslutningen af Freden i Stettin 1570 meddeler Matriklen en kort historisk Fremstilling af Krigens Aarsag og Fredsværkets Gang; den indeholder dog ikke noget ubekjendt.

1572, Spt. 1. Joannes Reierhusen, Holsatus Flensburgensis.

1573, Aug. 4. Nicolaus Petri, Husensis Holsatus.

— — 5. Joannes Aquini, Asloensis in Norvegia.

1574, Apr. 23. Matthias Nadtler, Flentzbergensis.

— Juni 14. Benedictus Elias, Norwegianus.

— Nov. 28. Gunnarus Thomae, Norwegianus.

1576, Dec. 29. Georgius Rossius, Danus¹⁾.

1577, Juli 12. Christophorus ab Anshlaw, Nordwegius.

— . . . Joannes Rolfhen, Bornholmensis Danus.

— . . . Petrus Ventzke, Caminensis²⁾.

— . . . Joachimus Tilingius, Flensborgensis.

1578, . . . Magnus Bartholinus, Danus³⁾.

1579—80   Georgius Schelius, Femariensis.

— — Samuel Ericus, Flensburgensis.

— — Joannes Paiskerus, Femariensis.

1583, Spt. 18. Paulus Christophori, Norwegianus Asloensis.

1584, Spt. 20. Olaus Christophori, Norwegianus.

1585, . . . Petrus Kalsen, Flensburgensis.

1587, Spt. 25. Mgr. Petrus Nicolai Cymber Morsianus, verbi Dei minister⁴⁾.

¹⁾ »Gratis propter inopiam, qui paulo post furti notatus aufugit.«

²⁾ Formodentlig den Mand af dette Navn, som 1581 blev Apotheker i Kjøbenhavn (Nielsen, Kbh. Dipl. II, 411 f.).

³⁾ Den bekjendte Mogens Bertelsen (Dalinus), der en Tid var Forstander for Helliggesthus i Kbhvn. og siden var knyttet til Herlufsholm (D. biogr. Lex. IV, 163).

⁴⁾ »Gratis inscriptus«. Han var Præst i Boddum og Ydby i Thy (s. Ny kirkeh. Saml. II, 539. 657—8).

- 1587, Okt. 16. Johannes Georgius Ingstrupiensis, Alburgensis Danus¹⁾.
- 1588, . . . Nicolaus Joannes Wossius, Norvegiensis.
- 1591, . . . Johannes Brochvitz, Hellespontanus Danus.
- 1592, Juni 12. Mathias Joannis, Danus.
- . . . Matthias Matthiæ, Backendorfius.
- . . . Olaus Christophori Brenderus²⁾.
- . . . Magnus Blixius, Norvegianus³⁾.
- 1593 . . . Daniel Johannes, Danus⁴⁾.
- 1594, Feb. 27. Jacobus Henrici, Wardensis⁵⁾.
- Sept. 5. Gerhardus Melsovius, Bergensis⁶⁾.
- 1595 . . . Nicolaus Petri Wragerus, Haffniensis Danus⁷⁾.
- . . . Johannes Thuronis, Schanus.
- . . . Laurentius Isaaci Sommer, Schanus⁸⁾.
- . . . Christophorus Andreas, Cimber.
- 1596, Feb. 18. Gundæus Lange, Johannis filius, nobilis Danus⁹⁾.
- — 18. Tycho Lange, Johannis filius, nobilis Danus¹⁰⁾.
- Marts 20. Nicolaus Motth, Eiderstadensis Holsatus.
- — 20. Jacobus Georgius, Varetautensis¹¹⁾ Holsatus.

1) Jens Jørgensen, siden Præst i Ingstrup i Aalb. St., hvor hans Fader var Præst før ham.

2) Siden Magister (Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. II, 637. 653. III, 439).

3) Død 1629 som Sognepræst ved Thronhjems Domkirke. (D.)

4) Maaske den Daniel Hansen, der siden var Præst i Vilslev ved Ribe († 1618).

5) Denne og flere andre, der i Matriklen betegnes »Wardensis,« ere snarere Meklenborgere end Danske fra Varde.

6) Prof. Daæe antager, at herved menes Bergen i Norge, og henviser til sine Oplysninger om Slægten Miltzow i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. V, 162. Naar Bergen nævnes i Matriklen, er det ellers Bergen paa Rygen, der menes.

7) Siden Præst i Skorup og Tvilum († 1629).

8) Siden Præst i Kjelstrup i Skaane (Cawallin II, 202).

9) Se D. biogr. Lex. X, 24.

10) K. S. 3. R. V, 717.

11) Fra Faaretoft i Tønder Provsti.

1596, Okt.	1.	Nicolaus Julius, nobilis Danus.	} Hermanni Julii præsidis Gotlandiæ filii ¹⁾ .
— —	1.	Johannes Julius nobilis Danus.	
— —	1.	Bartholomæus Johannes, Danus ²⁾ .	
1597, . . .		Abrahamus Engelberti, Nortigianus ³⁾ .	
— . . .		Christophorus Pauli, Danus.	
1598, Feb.	4.	Petrus Umpdicke, Femariensis.	
1598, . . .		Magnus Johannis Gaddinus, Sielandus Danus ⁴⁾ .	
— . . .		Martinus Lagonius, Stadagriensis Danus ⁵⁾ .	
1599, Maj	16.	Georgius Gaaeus, Danus.	
1600, Juni	27.	Theocarus Jacobi Holmius, Danus ⁶⁾ .	
— Juli	16.	Olaus Petraeus, Nordvaegus.	
— —	19.	Heinricus Andreae, Nordtvaegus.	
— —	20.	Theocarus Olai, Norvegianus.	
— Spt.	13.	Christophorus Olai, Norvagus ⁷⁾ .	
— —	13.	Nicolaus Petri, Norvagus.	
— Okt.	4.	Paulus Christiani Trane, Norvegianus ⁸⁾ .	
1600—01.		Christophorus Pauli, Scandensis Danus.	
— —		Olaus Olai, Norvegianus.	

1) Jens Juel til Kjeldgaard, siden Statholder i Norge (D. biogr. Lex. VIII, 571). Han opholdt sig 2 Aar i Greifswald (H. Wandal. Ligpræd. over J. J.).

2) Bertel Hansen Dalby, Lærer for Juel'erne, blev siden Forstander for Duebrødre Stiftelse i Roskilde (K. S. 4. R. II, 520).

3) Siden Præst i Avaldnæs i Norge (Faye, Christianssands Bispehist. S. 216 ff. K. S. 3. R. III, 275. 299. Danske Mag. 4. R. V, 51).

4) Mogens Jensen Gad døde 1633 som Præst i Vollerslev i Sjælland.

5) Maaske den Morten Lauritsen, der siden var Kapellan i Stokkemark paa Laaland.

6) Søn af Biskop Jacob Jensen Holm i Aalborg. Siden Præst i Skyum og Hørdum († 1630).

7) Siden Magister (s. Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. III, 724 Not.).

8) Blev 1607 Rektor for Oslo Skole, 1611 Sognepræst til Næs paa Romerike. (Berg i Budskikken III, 308 ff. Glostrups Visitatsbog, udg. af L. Daae og Huitfeldt-Kaas, S. 138 f. En Conjectur om ham af Lange i Norske Saml. 8° I, 90, er ikke rigtig). (D.). Hans Stambog i Thottske Saml. 1648 4°. (Wad).

- 1600—01. Simon Matthiæ, Heuringensis Danus.
 — — Valens Simonis Tybo, Danus¹).
 — — Christianus Simonis, Danus²).
 — — Georgius Winterbergius, Stedsandensis Holsatus.
 — — Petrus Petreius, Danus.
 — — Johannes Michaelis, Stavangrius Norvegus.
- 1602, Marts 29. Albertus Martini, Scanus.
 — April 26. Johannes Severini, Istadiensis Danus.
 — Juni 30. Carolus Crusius, Eckerenfordensis Holsatus.
 — Juli 1. Jonas Jonæ, Danus.
- 1603, Aug. 27. Christianus Martini, Holsatus ex Flensburgo.
 — Nov. 3. Arnoldus Martini, Danus ex oppido Ustat Scandiae.
- 1604, Okt. 3. Johannes Bayrus, Bergensis Norwegus.
- 1605, Apr. 21. Oligerus Clemens, Cimber Danus.
- 1606, Aug. 4. Viferus Zephelius³), nobilis Danus.
- 1607, . . . Thomas Eggers, Tunderensis Holsatus.
- 1608, . . . Petrus Olai, Danus.
- 1610, Marts 10. Jessenus Holck, Hatterslebiensis Holsatus.
- 1611, Aug. 29. Joannes Christiani, Haffnianus Danus.
 — Nov. 25. Dethlevus Olaus, Gothlandus.
 — Dec. 20. Johannes Upendick, Femariensis Holsatus.
- 1612, Apr. 29. Laurentius Ludenius, Eckerenfordensis⁴).
 — Maj 2. Georgius Johannes, Norwegianus.
 — — 2. Nicolaus Laurentii, Danus.
 — Juni 29. Petrus Olaus, Danus.
 — Aug. 18. Thomas Goslerus, Flensburgensis.
- 1614, Maj 16. Petrus Ludenius, Ekerenfordensis Holsatus.
 — Juni 30. Ostavus Nicolai, Norwegus.

¹) Villads Simonsen blev 1604 Præst i Sjerring i Thy († 1635).

²) Vistnok en Broder til ovennævnte og Søn af Hr. Simon Villadsen, Præst i Sønderhaa i Thy.

³) Viffert Seefeld.

⁴) Bacc. og Mgr. ²⁴/₆ 1613, roses højlig for Flid, Beskedenhed og Lærdom. 1618 ²⁵/₆ "ad professionem historiarum et poeseos vocatus." (D. biogr. Lex. X, 413).

- 1614, Spt. 30. Severinus Andreas, Danus.
 1615, Apr. 19. Thomas Calunt, Schleswicensis Holsatus¹⁾.
 — Nov. 2. Mgr. Nicolaus Vismarus, Primislaviensis
 Marchicus²⁾.
 1616, Apr. 13. Matthaëus Lobedantz, Husio-Holsatus.
 — Maj 8. Nicolaus Reimarus, Flensburgensis.
 — Juli 10. Hinricus Ramel } fratres, cancellarii regis
 — — 10. Paulus Ramel } Daniae filii³⁾.
 — — 10. Martinus Persæus, praeceptor eorundem⁴⁾.
 — Nov. 9. Jacobus Christiani, Danus.
 1617, Juni 21. Otto Sperlingius, Hamburgensis⁵⁾.
 1618, Juni 13. Paulus Brocstorff, Holsatus Eckelfordensis.
 1619, Marts 26. Joannes Paisenius, Husensis Holsatus.
 — Juli 27. Joannes Helmius, Holsatus.
 1621, Maj 17. Christianus Berents, Eiderstatensis Holsatus.
 1622, Feb. 22. Andreas Jacobi, Lintropensis Holsatus⁶⁾.
 — Juni 13. Jonas Andreae, Norwegus⁷⁾.
 — — 21. Nicolaus }
 — — 21. Matthias } Gravius, Norvagi.
 1623, Maj 21. Matthias Laurentii Frisius⁸⁾.
 — ; — 21. Volquardus Petreius, Holsatus Strandensis.
 — — 21. Petrus Christiani, Holsatus Strandensis.
 — — 29. Nicolaus der Meyhen, Husio-Holsatus.
 — Juni 14. Laurentius Alle, Eckerfurdensis Holsatus.

¹⁾ Senere udslettet, «quia actu studiosus non fuit».

²⁾ Siden Hofpræst i Nykjøbing p. F. (N. k. S. III, 177).

³⁾ D. biogr. Lex. XIII, 373 ff.

⁴⁾ Til denne ere mange af Bert. Knudsen Aqvilonius's Breve rettede (s. K. S. 3. R. III).

⁵⁾ Se S. B. Smith, Otto Sperlings Selvbiografi.

⁶⁾ ^{27/2} 1622 Mgr. Præst i sit Fødesogn i Nordslesvig (Wiberg II, 317).

⁷⁾ Jon Andersen Skonevig (ell. Schonwig), siden bekendt som D. Oluf Worms Medhjælper ved Eftersøgning af Runeindskrifter (s. Wormii Monum. Præf., Fol b. vers. Epist. p. 494. K. S. 3. R. V, 346. Rørdam, Hist. Saml. og Stud. II, 104. Lampe og Thrap, Bergens Stifts Bisk. og Præster I, 176. II, 332).

⁸⁾ Vistnok den senere Præst i Abild, s. Møller, Cimbria lit. I, 200 (jvfr. D. biogr. Lex. V, 438. K. S. 3. R. VI, 171 Not. 1).

- 1623, Aug. 6. Augustus Preusse, Haffniensis Danus.
 1624, Jan. 5. Severinus Witte, Eckelfurdensis Holsatus.
 — Apr. 19. Johannes Rawertus, Femariensis.
 — Maj 24. Hermannus Laurentius, Strandensis Holsatus.
 — Spt. 22. Johannes Fabricius, Schlesvicensis Holsatus.
 — — 22. Petrus Fabricius, Schlesvicensis Holsatus¹⁾.
 — Okt. 2. Matthias Vellhaver²⁾, Demminensis.
 1625, Juli 16. Andreas Petri Rundrupius Danus³⁾.
 — -- 16. Georgius Olai, Alburgensis Danus.
 — Nov. 7. Petrus Fabricius, Slesvicensis Holsatus.
 1626, . . . Johannes Budæus, Eckerfurdensis⁴⁾.
 — . . . Petrus von Senden, Flensburgensis.
 1627, Jan. 20. Andreas Severini Delphinus, Danus.
 — Maj 10. Volchardus Johannis, Husanus Holsatus.
 — — 10. Nicolaus Theodori, Husanus Holsatus.
 — Juli 5. Olaus Clementis, Hottersnetio-Danus⁵⁾.
 1631, Okt. 25. Harderus Vake, Flensburgensis Holsatus.
 1632, Marts 31. Petrus et Christianus Rodberti, Holsati Slesewicenses.
 1635, Maj 25. Paulus Petraeus, Sunderbergensis Holsatus.
 — Juni 3. Petrus Canuti, Weddensis Danus.
 — Nov. 23. Ericus Paisenius, Husanus Holsatus.
 1636, Juni 21. Paulus Seckman, Mildstadensis Holsatus.
 — — 21. Johannes Krochellius, Husanns Holsatus.
 1640, Maj 15. Georgius Harder, Dithmarsus⁶⁾.
 1642, Spt. 23. Petrus Jugert, Slesvicensis, juris candidatus⁷⁾.

1) Denne og foregaaende ere vistnok Søner af Superintendent Jacob Fabricius d. æ. (s. ndfr. u. 7/11 1625).

2) Siden tydsk Præst i Helsingør (N. k. S. III, 169. 180. 188—91).

3) And. Ped. Romdrop blev siden Rektor i Ribe (K. S. 3. R. VI, 171).

4) «Gratis propter dominum doctorem Ludenium» (L. var født i Eckernførde).

5) Siden Præst i Dronninglund († 1644).

6) S. A. Mgr. og kort efter Præst i Magleby paa Amager.

7) I Nov. s. A. Dr. jur.

- 1643, Dec. 4. Andreas Rhodius, Hafniensis.
 1649, Maj 24. Nicolaus Wegener, Sleswicensis Holsatus.
 — Aug. 10. Matthias Nicolai Gram, Norvegus¹⁾.
 1650, Juli 9. Henningus Rhodius, Erftensis Holsatus.
 — — 20. Christianus Kortholt, Burgo-Femariensis
 Holsatus²⁾.
 — — 20. Petrus Matthiæ, Sleswicensis Holsatus.
 1651, Juni 5. Canutus Nicolai, Hallebua-Seelandus ex
 regno Daniae.
 — — 5. Johannes Magni, Nidrosia-Norwagus.
 — Juli 8. Nicolaus Pries, Burgensis ex insula Femern.
 — — 8. Petrus Bergius, Burgensis ex eadem insula.
 1652, Okt. 4. Georgius Hansen, Sleswiga-Holsatus.
 — — 6. Johannes Clausen, Sleswiga-Holsatus.
 1653, Apr. 24. Fridericus Dame, Flensburgensis Holsatus.
 — Maj 20. Emanuel Cirsovius, Berwaldensis³⁾.
 — Spt. 22. Christianus Hansen, Borl. Holsatus.
 1655, Juli 11. Joachim Rubow, Femaria-Holsatus.
 1661, Marts 9. Georgius Christierni Herlovius, Schanus⁴⁾.
 1662, Juni 19. Wilhelmus Claudi, Malmogiensis Danus.
 — Juli 19. Casparus Nicolai, Tonderhovius Danus.
 — Aug. 18. Petrus Theodori, Husensis Holsatus.
 1663, Marts 24. Johannes Olai Baggerus, Scanus⁵⁾.

¹⁾ Siden Præst i Gran i Christiania St. (s. D. biogr. Lex. VI, 183).

²⁾ Siden Professor i Kiel (D. biogr. Lex. IX, 376).

³⁾ Siden tysk Præst i Fredericia (N k. S. III, 182).

⁴⁾ Med denne begynder en lang Række af Skaaninger, der i dette og de følgende Aar bleve immatrikulerede. Af disse medtages i det følgende kun de, der have betegnet sig som »Dani«. De allerfleste betegnede sig som Scani, Blekingi, Hallandi — ingen som Sveci. Adskillige af dem gik senere til Københavns Universitet, i hvis Matrikel (Smiths Udgave I, 302. 315. 317. 323 ff. 331 f. 339) deres tidligere Ophold ved Universitetet i Greifswald omtales.

⁵⁾ Senere Sjællands Biskop. Ligesom denne gik flere af Studenterne fra de afstaaede Provinser siden til Danmark og fik Ansættelse der. Mærkeligt nok findes Hans Baggers Navn ikke indført i Københavns Univ. Matrikel. Mulig er det gaet paa lignende Maade med flere andre Skaaninger, der gik til Danmark.

- 1663, Dec. 2. Matthias Theodori, Danus.
 1664, Feb. 1. Mgr. Heinricus Ketze, Haffniensis¹⁾.
 — Maj 10. Paulus Pauli Melissæus, Scanus²⁾.
 1665, Juni 7. Simon Kortholt, Femaria-Holsatus, dni
 doctoris Christiani professoris Rostochi-
 ensis et vocati Kilonienses germanus frater.
 1666, Maj 12. Janus Jonæ Colstrupius, Bahusio-Suecus³⁾.
 — — 13. Johannes Arschildi Forbus, Lalando-Danus.
 — — 13. Mauritius Johannis, Stubcopiensis.
 — Aug. 2. Otto Erasmi, Norvagus.
 — Dec. 12. Mgr. Johannes Lassenius, illustrissimi co-
 mitis Rantzovii a concionibus et gymnasii
 Itzehoensis rector, sacrosanctæ theologiæ
 candidatus⁴⁾.
 1667, Juni 15. Johannes Johannis, Flensburgius.
 — Juli 6. Andreas Olai }
                   Rotherus. } Congelvienses Norvegi⁵⁾,
 — — 6. Jacobus Olai } fratres germani.
                   Rotherus. }
- 1686, Nov. 1. Hinricus Stryker, Flensburgo-Holsatus,
 philos. et theol. cultor.

Anm. til S. 354. Not. 2 udgaar. Den nævnte Magnus Erici var ikke fra »Borneholm», som Daaes Udtog af Rostockermatriklen har, men fra »Birnholm» (=: Bjørnholm), som sammes Udtog af Erfurtmatriklen viser. Altsaa er han den Mogens Eriksen Rosenkrantz, der siden skal være bleven Dr. theol. og være død paa Vejen til den hellige Grav (Barner, Fam. Rosenkrantz I, 44. 210).

---

1) Navnet er udslettet med den Bemærkning: »Hic exquisitissimus et versatus nebulo fuit, nomen mentitus, virginesque varias hic et alibi fallacissimis coniugii pollicitationibus delusit, tandemque clam aufugit.» Navnet (der ellers ikke kjendes) er vel altsaa falsk.

2) Siden Præst i Grevinge i Ods Hrd.

3) Siden Præst i Næs i Norge (s. D. biogr. Lex. IV, 73 ff.).

4) Senere tilføjet: Theologus Hafniensis (s. D. biogr. Lex. X, 121 ff.).

5) Kongelf i Bahus Len hørte da ikke mere til Norge. Jacob R. blev Præst i sin Fødeby (Skarstedt, Gøteborg Stifts herdaminne S. 500).

Følgende supplerende Bemærkninger skyldes Hr. Arkivar G. L. W a d s velvillige Meddelelse:

S. 348. 1457, Som. S. Dns. Thuco Rypensis (etc.) er maaske Hr. Tyge Terkelsen (Heise, Dipl. Vib. S. 43).

S. 367. 1490, Oct. 30. Martinus Magni de Jutzia (etc.) er maaske identisk med den S. 368 nævnte Martinus Krabbe.

S. 368. 1491, Apr. 18. »Johannes Dannenberch de Sunderborch, d. Ottoniensis« er forbigaaet.

S. 375. 1502, Vint. S. Magnus Hennechini (etc.) er maaske den Magnus Hennekini, Vinconiensis d., der er immatrikuleret 1500 (næst efter den S. 374 nævnte Herwichus Langhe).

S. 499. Univ. Rector, Dr. med. Christian Calenus fra Femern giver i Matriklen en Skildring af en Epidemi, »lues catarrhosa«, som 1579 hemsøgte hele Tyskland og som i sin Opræden og sine Virkninger nøje stemmer overens med den nuværende Influenza-Epidemi. Den bliver udledet »ab occulta quadam coeli influentia,« og her forekommer, efter hvad tyske Medicinalhistorikere have oplyst, denne Benævnelse for første Gang.

S. 503. 1615, Marts 22. Melchior Ludenius, Ekernfordensis (blev c. 1620 saaret »in conflictu et tumultu serotino«).

S. 504, 1634, Juni. Paulus Moth, Flensburga-Holsatus, domini Johannis Moth pastoris Mariani ex Susanna Gerharts filius.

1635, Maj 11. Martinus Cleio, Nordstrandia-Holsatus, gratis, quia misericordia dignus ob parentem pastorem, qui in proxima eluvione maris, quæ vastavit Nordstrandianos, aquis fuit submersus.

1635, Juni 4. Joachimus Timmermann, Rendesburga-Holsatus (s. Kinch, Ribe II, 376 f.).

Blandt de 2. Sept. 1635 promoverede Magistre nævnes: Henricus Fischerus, Schleswigo-Holsatus.

1637, Juli 18. Laurentius Eichholtz, Flensburgensis Holsatus.

S. 505. 1649, Juli 18. Mgr. Marcus Bernhardinus, Husensis Holsatus. (Senere tilføjet: Professor poeseos Gryphiswaldensis).

1653, Aug. 19. Petrus Langbein, Husensis Holsatus.

1657, Apr. 3. Henricus Schmieden, Slesvicensis, iur. utr. candidatus et doctorandus.

S. 506. 1671, Spt. 14. Corfitz Henning, Haffniensis, iur. utr. stud.

1674, Feb. 22. Johan Christian von Hatten, Slesvicensis Holsatus, natus tamen in comitatu Oldenburgense, Rostochii per quadriennium literis operatus est, legum studiosus.

1689, Feb. 28. Felix Christophorus Mentzerus, Damminensis, ss. theol. stud. (Senere tilføjet. diaconus Hafniae).

Bidrag til Fyns Stifts Kirkehistorie.

Da jeg for en Del Aar siden havde mit Hjem i Nærheden af Odense, søgte jeg efter Tid og Lejlighed at vinde et saa grundigt Kjendskab til Stiftets Kirkehistorie, som det var mig muligt, i hvilken Anledning jeg gennemgik Bisparkivet. Skjønt jeg ikke naaede ganske til Ende dermed, var det dog ikke nogen ringe Del deraf, som jeg fik gennemgaaet, særlig vedrørende Tiden før 1700, idet jeg erhvervede dels Afskrifter dels Udtog af de forefundne Aktstykker og Breve. Heraf er en Del allerede kommen mig til Nytte dels ved Udgaven af »Danske Kirkelove« dels i en Række Meddelelser i Kirkehists. Samlinger og andensteds¹⁾. Men da der endnu er levnet en Rest, som jeg næppe tør haabe at faa videre bearbejdet, antager jeg, at en Meddelelse deraf i dette Tidsskrift, der allerede indeholder saa meget til Fyns Stifts Kirkehistorie, vil kunne være til Nytte for senere Granskere. Her da først de Breve, af hvilke jeg besidder fuldstændige Afskrifter. Enkelte af de meddelte Stykker ere hentede fra Rigsarkivet eller andre Samlinger.

H. F. R.

1.

1536 og 40. Udtog af tvende Breve vedrørende den første evangeliske Sognepræst i Gislev.

a.

Her Hans Clemendssen fick prestantats paa Giissel Kiercke per obitum domini Danielis secundum illud novum

---

¹⁾ Saaledes i Danske Magazin 4. R. V, 146—75 244—79. VI, 101—20. 193—224. 360—3. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 529—62.

exemplar præsentationis cum illa clausula, vt illa nova reformatio in primis habenda incorrupta atque inuiolata maneat. Datum Haffniæ die lunæ post festum Martini aar mdxxxvj.

Registre over alle Lande i Rigsarkivet.

b.

Hr. Hans Clemetzen hans Bref, at hand haver undt og givet til meenige Hospitalet her udj Ottense det Vicarie med ald hendes tilliggelse, som er udi vor Frue Kirke her ibid., som hans Forældre hafde funderet, og hand Patron til er; dog skulle alle hans Breve blive ved Magt, som hand hafver udgivet paa samme Vicarie Gods. Dat. Ottonie die Veneris post ad vincula Petri Ao. mdxl^o.

Afskrift i Odense Hospitals Kopibog fra 1709 i Fyns Bispearkiv.

2.

1541, 6. April. Kgl. Stadfæstelse af en Ordning, der var truffen om Lønning af Kirketjenerne i nogle Kjøbstæder i Fyn.

Wi Christian med Guds Naade Danmarkes, Norges, Wendes oc Gottes Konning etc. Giøre alle witterligt, at os elskelig M. Jørgen, Superintendens udi Fyen, haffuer nu været hos os oc beræt, hvorledes at os elskelig Erich Krumdige, vor Mand oc Raad, Michel Brochenhuus, vor Mand oc Tiener, vore Befalingsmænd ofver Fyens Sticht oc Gods, oc hand med flere gode Mænd effter vor Befaling oc Fuldmagt haffuer giort en Handel oc Contract udi nogle vore Kiøbstæder der udi Fyen paa hvis Rente oc Underholdning, som Læsemester, Scholemester, Hørere, Sogneprester, Degne oc andre Kirkens Personer schulle aarligen haffue til deres Ophold udi hver Kiøbstæd¹⁾. Hvilchen for^{ne} Contract om for^{ne} Læsemesters, Scholemesters, Sognepresters, Sognedegnes oc andre Kirke-tieneres Underholdning, som for^{ne} gode Mænd bestillet oc udi saa maade giort oc forhandlet haffuer, Vi nu af synderlig Gunst oc

¹⁾ Se Danske Kirkelove I, Nr. 56 og 57.

Naade haffuer fuldbyrdet, samtycht oc stadfæst ved fuld Magt at bliffue ved alle dens Ord, Puncter oc Articler, som de udvise oc indeholde. Forbydendes derfor alle, i hvorhelst de ere eller være kunde, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd, Borgemestere, Raadmænd oc alle andre, for^{nø} Læsemestere, Scholemestere, Sogneprester, Sogne- degne oc andre Kirkens Personer eller deres Effterkommere her imod for^{nø} Contractes Lydelse at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest oc Naade etc. Gifvet paa vort Slot Kiøbenhavn, Onsdagen effter den Søndag Judica, Aar 1541.

M. Peder Winslows Afskrift i Kallske Saml. 471. 4°.

3.

1544. 3. November. Kongl. Stadfæstelse af et Skjøde, Odense Hospitals Forstandere havde udstedt til Jørgen Lykke.

Vi Christian (osv.) gjøre alle witterligt, at os elsk. Jørgen Lykke til Hverring, vor Mand oc Tjener, haver nu haft her for os et os elsk. Ejler Rønnovs, vor Mand, Tjener og Embedsmand udi Næsbyhoved Len, Christiern Pedersens, Domprovst udi Viborg, Hr. Jens Pedersens, Forstander og Tilsynsmand til vort almindelige Hospital udi vor Kjøbsted Odense, aabne beseglede Pergamentsbrev, udgivet i for^{nø} Odense den Tirsdag næst efter S. Galli Dag Aar mdxliij, indeholdende, at de med wor Bevilling og Samtykke have solgt og skjødet Jørgen Lykke og hans Arvinger til evig Tid tvende for^{nø} vort almindelige Hospitals udi Odense Vaaninger og Ejendom, liggendes udi S. Hans Sogn der sammesteds, tvert over udi Østen fra S. Hans Kirke og Kirkegaard, som Christoffer Johansen havde sidst Ejendomsbrev paa og skylder aarligen til for^{nø} Hospital halvottende Mark danske, at have, nyde, bruge og beholde til sig og sine Arvinger for en evig Ejendom fri og kvit foruden al Leje og Jordskyld til for^{nø} Hospital efter denne Dag at give udi nogen Maade; med flere Punkter og Artikler, som samme Brev udi alle Maader ydermere udviser

og indeholder. Hvilket forskrevne Brev og Skjøde vi nu af vor synderlig Gunst og Naade have fuldbyrdet, samtykt og stadfæst, og med dette vort aabne Brev fuldbyrder, samtykker og stadfæster ved fuld Magt at blive udi alle sine Ord, Punkter, Vilkaar og Artikler, som de udi alle Maade formelder og indeholder. Thi forbyde vi (osv.). Givet paa vort Slot Kjøbenhavn Mandagen næst efter Allehelgense Aar 1544. Under vort Signet.

Afskrift i Odense Hospitals Kopibog fra 1709 i Fyns Bispearkiv.

4.

1548, 22. Februar. Kongen eftergiver Biskop Jørgen Jensen Jordskylden af en Gaard i Roskilde, som hans Svigermoder beboede.

Mester Jyrgenn Jenssenn, Superattendentt wdj Fyenn,

Ffich breff, at ko. Ma^t haffuer omdragett mett hannom xxvij β danske, som skulle aarligen giffuis af en gaardt till jordskyldt liggennndis vdj Roskilde søndenn Sancti Laurentij kircke och westenn wedt lille alle helligenn strede, oc hans hustrue moder Anne Brøggers nu i boer, oc effter thii hans hustrue haffuer en partt i samme gaardt, agtter handt attkiøbe then till segh oc syne arffuinge, oc handt oc hans arffuinge ther for were quitt oc frii for samme xxvij β danske Jordskyldt (som skulle giffuis till Roskilde gaardt) till euigh tiidt. Cum inhibitione solita. Datum Collingh tiisdagenn nest effter fastelaffuenns søndagh Aar etc. Mdxlviiij.

Registre over alle Lande Nr. 5, Fol. 176.

5.

1557, 14. December. Kansler Johan Fris tilskriver Kongen om forskjellige Ting, bl. a. om Forbedring af den fynske Superintendents Løn.

Allernaadigste Herre! Jeg haver læst den Supplicats og de Artikler, som de højlærde udi Universitetet haver skikket Eders Kgl. Majestæt, og forstaar jeg, at det er tvende Artikler, som de besværer dennem udi og mene, at dennem ikke bliver holdt. Den første, at ingen Børn skulle forlenes gejstlige Len, som tilforn sket er, og at

E. K. M. ikke skulde forlene nogen noget Prælatur eller Kannikedom uden dennem, som ere lært og have studeret to Aar i Kjøbenhavn og have deres Læsemesteres Vidnesbyrd; den anden, at Læsemestere udi Universitetet, Prædikere, Skolemestere og andre, som ere gamle, skulde have deres Underholdning af gejstlige Len. Da tykkes mig, at de to Artikler kan vel findes Raad til, saa at de dennem med Billighed ikke kunde have derom at beklage, og er det billigt, at hvilke som gamle ere, som ere udarbejdede, at de ikke længer kunne fortjene deres Brød, at dennem tillægges deres Underholdning af gejstlige Len, og forseer jeg mig, at de gejstlige kunne ikke skyldes E. K. M., at E. K. M. haver jo nok forsørget dennem med deres Underholdning til denne Tid, og veed jeg ingen, der haver sønderlig Brøst paa uden Superintendenten, og vil jeg med Guds Hjælp drage herfra til Odense idag, og vil jeg tale med Superintendent og Lensmand, og vil se til, hvad Raad vi kunne faa til denne Superintendent i Fyn. Desligeste har Jochim Beck sagt, at han vil ogsaa se til, hvad Raad han kan faa til de Superintendenten i Sjælland og Skaane, og kan Jochim Beck berette E. K. M. Lejligheden derom, dersom E. K. M. tykkes saa godt at være, at E. K. M. vilde da skrive til alle Lensmænd over Stifterne i Jylland, at hver vilde forfare i sit Stift, hvad Raad der kunde findes til Superintendenten til sin visse Underholdning, og siden skrive E. K. M. al Lejligheden til igjen; siden kunde E. K. M. gjøre en endelig Beslut paa. Datum ut in litteris c: Hesselager 14. Dec. 1557).

Seddel i Rigsarkivet, vedlagt et Brev fra Johan Friis til Christian III.

6.

1559, 14. Marts. »Mester Jørgen Jensens Tingswinde paa then Eng och Saalandt paa Seyersløff Marck».

Oluff Hersz y Liungby, Birckeffogetth till Nessbyhoffueds Byrckething, Knudt Anderssen y Anderupe, Lawritts Hanssen y Otthensze thing schriffuer, Anders Perssen y

Nessby, Oluff Gassij y Liungby och Peder Knudtzenn y Hiordsløff, wy giøre witterliggt for alle mett thette wortt opne Breff, Aar effther Guds Byrdh Mdlix, Thiszdagen nest epther Søndagen Judica, for ossz och menige thingmendth paa Nessbyhoffueds Birckething wor skychett Peder Mattszen fogett y Sancti Hans Closter, han wtti dag hagde thisze effthersc^{ne} Siunszmendt inden tinge, som wd wor melt, paa Seyerszløff marck atth wdlege Mesther Jørgen Jensen, Superintendent till Fyens Stigtt, nogen engbond till tresindz thiuffue lassz høø, och Saalandt till thiuffue thønner haffre, effther Kong^e Mat^s Breffs Lydellsze. Tha framkom samme Siunszmendh, som wore Knudt Anderszen y Anderrupe, Knudt Hanszen y Kirckendrop, Jørgen Rasmussen ibid., Anders Perszen y Neszby, Oluff Gassij y Liungby, Oluff Anderszen y Anderrupe, Lauritts Jepszen och Frandz Lawriszen ibid. Hwilcke szom framkomme huer effther anden, hiemledhe och kundgiorde, atth effther som the tillmeltt och wdtagen wore aff tinge, tha haffuer the werrit paa forsc^{ne} Seyersløff marck, och ther wdlagde forsc^{ne} Mesther Jørgen Jensen forsc^{ne} engbondt till tresindz thiuffue lassz høø och Saalandt till thiuffue thønner haffre: Først Saalanditt fraa Rugbierig och indtill Haalethorne, Agger effther Agger, then ene endhe wender paa Monckemadt, och then anden wender paa then wey, som løffuer till Stige. Itthem engbonden fick hand y Haalemadt nest optill Stranden, ligendis nest optill Knudt Perszens eng y Nystedh, oc forsc^{ne} Mendt wittnedhe inden tinge, ath the ey rettere wissthe, endt the hagde wdlagtt och fulgiordt forsc^{ne} Mester Jørgen Jensen samme engbondt och Saalandt effther Kong^e Mat^s Breffs Lydellsze, som forbemelt er, och forsc^{ne} Mester Jørgen wor selff perszonlig tillstedhe paa forsc^{ne} Jordzmond oc samtycket, lige szom forscriffuit stor, och tackede Kong^e Mat^s fogder, forsc^{ne} Peder Mattzen och Søffren Lyndegordh, och siden forsc^{ne} Siunsszmendth och gaff thennom en thønne øll for theris wmagh. Her effther bedis Peder Jensen paa Mester

Jørgen Jenszis wegne om ethh tings winde wedh otthe trofasthe Danemendh, som wore Peder Knudszen y Hiordtsløff, Peder Mickellszen y Hemmersløff, Niels Knudszen y Neszby, Hans Brundh, Anders Korij, Christoffer Anderszen ibid. Knudt Jenszen y Liungby och Niels Ipszen y Stige, huilcke alle samdirectelig wittnedhe paa troe och Sandhedh, atth the paa for^{ne} thing och dag sandelig szoge och hørde, atth thette Siwndt szaa hiemlett wor, som forsc^{net} stor, och wor her thingsteffninger inden tinge och hiembledhe, atth the hagde loglig tingkallitt forsc^{ne} Mesther Jørgen Jenszen emodt thette forsc^{ne} Siwndt, och hans Dreng Peder Jenszen stodtt till wedermaals thing, ther thette tings wynde wdgick. Thett bekende wy mett woris beszeglinge nedhen paa thette wortt opne Breff. Datum anno, die, loco vt supra..

Orig. med fem paatrykte Segl i Fyns Bispearkiv, Bispestolens Breve, 20.

7.

1563, 19. Juni. Fru Anne Oldeland Hans Norbys til Uggerslevgaard beder Biskop Niels Jespersen at skille hende af med hendes Sognepræst, Hr. Hans Jensen til Uggerslev og Bedeslev¹⁾.

Wenligh helsen altidt forsent med wor Herre. Kiere Mester Niels, beder iegh eder gerne, ath ij wille skylle oss aff med denne prest, som ij haffuer satt her, for Guds skyldt och for hans søns vskyldige dødt och pine skyldt, thi ij haffue nu nokc giffui oss aff risit, for huadt som helst Hans²⁾ fortørnede eder om den qvinde ij Gyru³⁾. Lader oss nu nyde Gud Fader och hans kiere søns vskyldige dødt gaatt adt, adt ij wille ikke lenger holde oss

¹⁾ For en Del Aar siden meddelte jeg i Danske Mag. 4. R. V, 244 ff. de Breve og Aktstykker, jeg havde fundet, vedrørende den ovennævnte Frues og hendes Mands brutale og ihærdige Forfølgelse af deres Sognepræst. Ovenstaaende Brev, der indeholder et vigtigt Supplement til denne Forfølgelseshistorie, var undgaaet min Opmærksomhed, da det var henlagt paa et Sted, hvor det ikke hørte hjemme. Hr. Provinsarkivar Wad har været saa venlig at henlede min Opmærksomhed derpaa.

²⁾ Fru Anne Oldelands Mand, Hans Norby.

³⁾ Herom findes Oplysning i Danske Mag. 4. R. V, 251 ff.

vnder eders och prestens kors och riss saa saare, som ij her til dags giort haffue, thi wor alder naadigste Herre Kongeligh Maiestatt motte vel giffuit beffallingh paa, effter som ij haffue vnderuist Hans Naade, ath sette hanum her ind igen, dogh gaff hand ikce beffallingh paa ath sette hanum saa languorendis adt pine oss med hanum; men ath Hans skulle til forn haffue drefuit hanum aff medt hans hordhedt, huilkit aldriugh nogit menniske skulle ij sandhedt kunde befindis saa adt kunde sige, men ij haffue giort oss det til ith hadt for den wrede, ij haffde til Hans, for hand suarede vdi Her Jostis sagh om den qvinde ij Gyrop. Saa beder ieg eder end nu gerne for Christi dødt och pine skyldt, ad ij gaar indt til eders eigen conscients och tenker paa, huad helder Hans schylde hanum her fra, eller och ij med the tho prouister, Her Anders vdi Lyndby¹⁾ och Her Jens²⁾ vdi Vigsleuff (med nogle andre prester, som dogh til stede wore och ikce vdi kirken) den tid ij alle tre skodde det lius vdi kirken, och Hans och Jegh stode der hos eder, och den gamle forreder stodt ij rette for eder, som skall hede sogne prest her vdi byen: huilkit iegh will beuise med x menniske, karle och quinder, som stode vdi vaben husit, baade aff kongens tienere och tiener hustruer och andre herre mendts bonder, som ere her vdi by medt oss, och nogle aff vore egne tienere, och stod der och mange paa kiergaarden op til winduit och hørde, huadt min mandt och ieg gaff eder fore for de tho prouister; och den forreder, som skall vere prest her vdi byen, stodt ij rette for eder, och bødt iegh til adt hente meste parten af sogne folkit ad beuise det medt, det wij sagde hanum til, den tid hand stodt ij rette ij kirken for eder, da formanede ij migh ved Christj dødt och blodt, och de andre tho prester som wore hos eder, adt ieg skulle giffue til for Guds skyldt, huilkit (!) ieg gik strax aff kirken och ij gaaren

¹⁾ Anders Knudsen, Præst i Lumby, Provst i Skam og Lunde Herreder.

²⁾ Jens Pedersen Prang, Præst i Vigerslev og Vevlinge, Provst i Skovby Herred.

och ville intit suare eder der sønderlige nogit til. Siden fuldis ij medt Hans och the tho prouister ij gaaren, och som vij waare mith vnder moltid, saa formanide ij migh atter ij gen tit och offte for Christi dødt och blodt, och haffde budt effter den samme forreder, som er prest her vdi byen, och loffuede och tilsagde oss det med haand och mundt, at ij ville skylle oss aff medt hanum och flij oss en godt prest ij gen, och der fore komme ij hanum til ath forbede migh hordeligen, huilkit iegh och gerne paa den tid forgaff, paa det wij motte vell bliffue affue medt hanum, och alt dette trøster ieg ath beuise medt nogit aff mith egit folk och saa medt fremmede, som hagde ath giøre for migh paa den dagh vdi gaarden, vedt viij eller x menniske. Saa hagde ieg icke paa den tid kundit tro det, ad der hagde verit saadane edder bitte hierte til, som iegh tit och offte siden haffuer beffundit hos de samme. Saa beder iegh eder gerne, kiere Mester Niels, ath ij wille wel giøre och betenkce eder, thi wij kunde nu alle wel vide, adt ij haffue makt ath ophøge och nedtrykke, nar ij wille, saa ere wij nu nokc bleffuit forydmigit och reffsit, saa beder iegh eder, ad ij wille nu vell giøre och ydmyge eder for Guds naffn skyldt, om iegh er dis werdigh, ad iegh maa bede eder der om, adt ij wille nu schille oss aff medt denne, som skall were prest, thi wi leffue her vdi byen, som syndt er well ad sige aff; thi wij aldrih kunde komme til Sacramentidt for det vuerdige meniske skyldt, som der saa handler, och bekender ieg migh for den verste synder, dogh wed iegh migh ingen husualelse ad faa hos denne her samme prest, och haffue wij och største parten aff almuen icke kundit komme til Sacramentidt, siden hand kom hid til denne by, thi hand vnder oss alt ont, och wij vnder hanum det samme dobbelt igen, for hans troldoms gerninger haffuer vel forskyldit det. Saa staar hand ij predikce stoll om Søndagen, och forfylger almugen, lige som Jøderne forfulde apost[l]ene; intit beder hand, ad Gud wil affuende krigh eller orlogh,

och ei heller beder handt for wersligh øffrighedt, som andre gode sogne prester giøre. Vdi hans hus regemente findis icke liden brøst, thi handt er begaffuit medt lige sligh en quene, som hand er mandt, medt skendsell och en vnøttigh mundt, och serdeles modt wore folk, nar de gaa der omkringh, och maa ieg eller minne børn ei heller nyde beider naade, endt deris skendige mund til siger, huilket migh icke løster adt skriffue effter deris mundt, och skulde de vel bliffue stillede, hues ij hafde ei loffuedt oss adt skylle oss wed hanum, paa det wij kunde skjikke oss, som andre meniske burde ad giøre imod denne farlige tidt; och min sorg er icke med di ringiste, thi min mandt er vdi Kongeligh Maiestads bestillingh paa rigens gaffn och nøtte ad vdrette effter Guds villie, och iegh arme bedrøffuede quinde hadde vel andit ad tenkke paa, dogh kand iegh icke vere til freds for denne tyran. Saa skyller oss nu aff med hanum, ad der sker icke større vløst aff, ad kunde komme vdj kirken och skjikke oss som andre meniske; men wore Hans hieme, da baade iegh icke saa hart om, som iegh beder, thi min sorg skulle da vere let. Beffallendis eder Gudt. Ex Ugersleff Løffuerdagen for medsommer Aar effter Guds byrdt mdlxij.

Anne Ollelandt.

Udskrift: Erligh och wellerdt mandt Mester Niels Jespersen vdj Ottense och Superintendentens vdj Fyns stigt sendis dette breff.

Biskoppens Paategning: Frue Anne Hans Norbyes breff mig anttuordet leffuerdag for Johannis 1563.

Orig. (dog ikke egenhændig) med Spor af Segl i Fyns Bispearkiv, Skovby Hrd. Nr. 7 (nu henlagt til Bispestolens Breve Nr. 24).

8.

1564, 12. November. Erik Rud paa Sandholt tilskriver Biskop Niels Jespersen om at skaffe Præsten i Vesterhæsinge en god kapellan, der kunde ægte Præstens Datter.

Jesus. Venlig Helsze altidt k^{en} fforszenth met wor herre. Kerre Mester Nyells, beszynderlig gode wen, nest

en wenlige tacksygellsze for allt erre oc gott oc besynderlig for eders gode szuar etc. Giffuer jeg eder wenligen at wyde, at ieg nu szynderligh paa thet nye haffuer thald oc handled paa thet nye nu met Her Nyels y Westerheszinge, dha haffuer hand szaa loffuit, at hand will sette szagen y eders oc myn hand, hor wye kunde fynde en god gudffrøcttig perszonn, der kand hans bog, da wyll hand for wor skylld lade hannom Sogenen op alszammen, dog met szaa skell, at hand met then handell maatte faa en aff hans døtter forszet der mett, oc hand oc szaa maatte faae hans vnderholling hans liffs tid, szom oc billig er. Kerre mester Nyels, szaa beder ieg eder gernne, attj wille nu gørrer well oc tencke the beste Raad op for myn skylld; ieg wil en anden gang gernne gørrer igen, hues eder kert er; thi thette er then beste mydyl paa bode syder, thet meg tøkis, oc kunde ieg nu bekomen en god, da will Jeg met Gudz hielp handle szaa met hannom, at thet skall gaa retth till; oc wille ieg for denne aarszage skylld icke sende prouesten det breff, men sender eder thet til bage ygen ingen¹⁾ i mit, oc beder eder gernne, attj wille nu tencke den beste middel op, till Gud wyl y kunde stedes bud til meg, eller ocszaa wy kome till hoffbe, at thet maa staa y rolighed saa lenge. K. M. Nyells, ieg wil nu icke lenger bemøde eder met min Scriffuelsze paa thenne tidt, mens ieg will nu oc altid haffue eder Gud almegtigste beffaled met alt, eder kertt er. Lader Anne oc ieg hilsze eder oc eders kerre høstru met mange c^m gode netter. Dattum paa Sandholt søndagen nest effter Sanctte Morttens dag, aar etc. lxiiij.

Erick Rud

met egen handt.

Udskrift: Erlig, wis och høylertt Manndth Mester Niils Jesperssen, superatendens wdthj Fyns stigtkt, min synderlig gode wenn, ganske wenligin thill skreffuitt.

Paategnet: Erich Rud om Cap. til Wester Hesing, Salling Herred, 64.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 20 c.

¹⁾ D. e. inden.

9.

1572. 1. December. Kongen tillægger Kapellanen ved S. Hans Kirke i Odense Højby Kongetiende i Stedet for fri Underholding paa Odensegaard.

Wi Frederich dend Anden (osv.) Giøre alle witterligt, at efterdi wi forfare, at Capellanen til St. Hans Kircke udi vor Kiøbsted Otthense her til haffuer haft sin underholding paa wor gaard der samestetz, oc Oss Elskl. hæderlig Mand H. Peder Lauritzøn, som nu er Capellan til for^{ne} Kircke, underdanigst haffuer ladet giffue Oss tilkiende, huorledes hand giøris suag oc skrøbelig, oc derfor er hannem besuærligt same hans kost oc underholding at søge paa forb^{te} wor gaard, oc derfor er begierendis, at wi hannem udi andre maade med underholding wilde forsørge: Da effter slig leilighed, oc paa dett hand hereffter self kunde forskaffe sig sin underholding oc detz flittigere oc med større Vindskibelighed studere oc ware sit Kald, oc med Disk at søge paa gaarden derfra icke skal holdis, haffue wi aff wor synderlig Gunst oc Naade undt oc tilladt, oc nu med dette wort obne breff unde oc tillade, at for^{ne} H. Peder Lauritzøn maa fri uden Stetzmaal bekomme oc aarligen hereffter lade opbære Vor oc Cronens part aff Korn-tienden aff Høybyesogn oc dend til hans underholdings behoff quitt uden ald affgiffit haffue, niude, bruge oc beholde udi hans Liffs tid oc saalenge hand leffuer. Oc skal hand deroffuer ingen ydermere kost haffue paa Ottensegaard, oc Oss om widere underholding icke besøge, ey heller med ydermere hielp Oss i nogen maade besuære. Thi forbiude wi alle, ehuo de helst ere eller være kunde, serdeles vore Fogeder, Embetzmend oc alle andre, for^{ne} Her Peder Lauritzøn her imod paa for^{ne} wor oc Cronens part aff Korntienden aff for^{ne} Høybye Sogn, effter som forskreffued staar, at hindre eller i nogen maade forfang at giøre under wor hyldist oc naade. Giffued paa wort Slott Koldinghus den 1. Decembr. Ao. Mdlxxii. Under vort Zignett.

Friderich.

Effter wor Allernaadigste Herris oc Arffue Kongis Naadigste Mandat de Dato Kiøbinghaufn den 25. Januarij 1666 er Originalen her aff med en fidemeret Copia der hos, i højst bem^{te} Hans Mayts Skat Cammer underdanigst at indleveris, offuerskicket. Oc at dette er en rigtig Copia aff forskr^{ne} offuerskickedede Original, bekræfter wj vnderskreffne med wore egne Hender oc vndertrygte indsegle. Datum Otthense d. 24. Febr. 1666.

Niels Bang S. F. m. p. p. Niels Pedersøn Brun m. m.
Laffritz Christensen Wellejus m. p. p. Herman Christensen
Beck m. p. p.

Originalkopi i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve

10.

1574, 26. Februar. Kansler Niels Kaas tillader Biskop Niels Jespersen, at han maatte lade fiske i Aaen mellem Munkemølle og Dalum.

Jeg Niels Kaas thiill Taarupgaardt gjør witterligt for alle, atth iegh haffuer beuilgit och tiilladt, och nu med thette mit obnne Breff wnder och tiilladder hederligh och høylerdt mandt, Mester Niels Jesperszøn, Superintendent wdj Fyenns Stigt, att maa lade fiske wdj Aaen emellem Munnckemølle och Dallum, saa vitt som S. Knudtzclosters Friihedt siig thiillstrecker, wformeentt aff mine Fogedder och Andre, endthiill ieg anderledis ther om tiillsigendes worder. Tiill windisbiurdt vnder mit Zignete. Actum Othensze thend 26. Februarij Aar Mdlxxiiij.

Egenhændig Orig. med Spor af paatrykt Segl i Rigsarkivet. Saml. til Adel. Hist. Fasc. 16, Nr. 24.

11.

1577, 8. Februar. Kansler Niels Kaas sender Biskop Niels Jespersen nogle ønskede Kongebreve, bl. a. et om Forbedring af Bispens og Læsemesterens Residenser.

Minn vennlig Hellszenn nu och alletiidh forszennndt med wor Herre. Kiere Meister Niels, synnderliich gode Wenn: Tacker Jeg Ether ganntz gerne for alltt gott, som i megh giort och beuist haffuer: huilchet att forskiulde

Jegh wiill af Formugen findis goduilligen. Giiffuer Jeg Ether venligen tiilkiende, att Jeg vnderdanigst haffuer tallit Kong. Matt. thiill paa Ethers Vegne om huisz Erinder, som i haffde hos meg bestiillit: Oc for thet første sender ether enn Breff tiill Jurgen Marszuiin, att hand med thet første schall lade bygge Ethers och Leszemesterens Residentze. Der hos huisz andre Breffue, som i haffuer werrit begierendis. Wdj huiss made Jeg kand giøre, i kand haffue gott aff, schall i finde meg willig. Wiill her med nu och alletid haffue Ether Gud Allermectigste beffallendis. Aff Fredrichsburgh thenn 8. Februarij Anno etc. 77.

Niels Kaasz.

Udskrift: Hæderlig och høyleyrdt Mannd, Mester Niels Jesperszen, Superintendent wdj Fyenns styct, minn synderlich gode Wen, gantz wenligen.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Bispestolens Breve 13.

12.

1578, 4. Februar. Lensmand Jørgen Marsvin indtager et Stykke af S. Hans Præstegaards Have under Odensegaard mod et Stykke Jord i Aaløkke.

Jeg Jørgen Marsuin til Dybeck, Lensmand paa Kon. Mats. gaard vdj Othensse, kiendis oc giør alle witterligt mett thette mitt obne Breff, att ieg til Kong. Mats. Gaardts brug haffuer indtagidt aff S. Hans Sogne Preste Gaardts hauffue ett stycke Jord, liggendis vden for thend øster Kongens Stald Portt; paa huilckidt for^{ne} stycke Jord ieg paa Kong. Mats. wegne haffuer wederlagt til forschr^{ne} Preste Gaard ett andett stycke Jord, liggendis vdj Aalycken, nest op til Knud Lundis buss, som Her Hans Christensen, Sogne Prest til for^{ne} Kircke, findis att haffue indheignitt, och ieg hannom paa Kong. Mats. goede Behag fuldkommeligen hiemle och tilstande wil. Til ydermere Windisbyrd trycker ieg mitt Signete her neden vnder och mett myn egen hand vnder-schreffuidt. Actum Othense gaard thend iiij Februarij Aar Mdlxxviiij.

Jøren Marsuin
egen handt.

Orig. i S. Hans Præstekalds Arkiv i Odense.

13.

1579, 11. Maj. Biskop Niels Jespersen til Stiftets Provster om offentlig Taksigelse i Kirkerne for heldig Afslutning af de langvarige Lensstridigheder.

Gratiam et pacem in Christo Jesu. Fromme Dn. Præposite, post debitam gratiarum actionem, sender jeg Eder efter Kgl. Maj.^s Befaling denne efterfølgende Copi af Hans Naades Breve og Vilje, som skal Dominica vocem jucunditatis af alle Prædikestole over alt Riget forkyndes efter Bønnen sidst udi Prædiken. Hvorfor jeg Eder strengeligen byder, at I ufortøvet lader tilsammenkalde Eders Herredsbrødre og dennem samme Copi dicterer, at de den publicerer, som forskrevet staar, intet addendo auferendove. Og befaler dem, at dersom de have nogen Casus matrimoniales aut alterius materiæ nostræ religionis, om hvilke nødtørfteligen Behov gjøres sig at bespørge, at de give Eder dennem tilkjende, at I dennem optegner og skriftligen med Eder hid indfører til Synodum Præpositorum universalem, som skal staa den Tirsdag næst efter Trinitatis Søndag efter gammel Sædvane, efterdi at universalia Comitia totius Regni er ikke her bestemt at holdes i dette Aar. His vale feliciter in Christo cum Ecclesia domoque tua tota. Otthiniaë d. 11. Maji Anno 1579.

I gode Christne skulle vide, at det er Kgl. Maj.s vor allernaadigste Herres strenge og alvorlige Befaling, at paa denne Dag skal der almindeligen over dette ganske Kongerige udi alle Sognekirker ske en gudfrygtig og hjertelig Taksigelse til Gud udi vor Herres Jesu Christi Navn for alle sine Velgjerninger, disse Lande og Kongeriger saa faderligen hertil bevist; og sønderligen at den allermægtigste Gud haver nu saa naadeligen ved vise og gudfrygtige Herrers af Danmarks, Lanteholstens og andre Fyrstedømmers betroede Raad og Gesandter udført til en rolig og fredssommelig Ende hvis vigtige Sager og Handel, som hertil udi lang Tid dette Kongerige og Lanteholsten imellem været haver, saa al Tingest er nu vel fordragen til en bestandig og

evig Fred. Hvorfor vi allesammen med Hjærte og Mund ville takke og prise Gud vor himmelske Fader med sin kjære Søn Jesu Christo og den Hellig Aand; og hjærte-ligen herhos bede, at dette, som saa lykkeligen og vel forhandlet er, maa fremdeles formedelst Guds Naade og Hjælp blive varagtig og bestandig til Guds Ære, Danmarks Rige med Holsten og andre omliggende Lande og Fyrstendømmer til Fred og Gavn; og naadeligen altid bevare vor allernaadigste Herre og Konge med alle andre gudfrygtige Herskab og Øvrighed med langvarig og lyksalig Regimente, for vor Herres Jesu Christi Skyld, og dennem med alle deres Undersaatter give sin Naade, saa gudfrygteligen altid herefter at leve, at vi ikke med nogen vor Utaknemmelighed og andre grove Synder skulle saadan guddommelig Naade og Velgjerninger forkaste. Amen

T. Nicolaus Casparus
S. F.

Afskrift i Kallske Saml. 97 Fol.

14.

1582, 2. Juli. Borgmester og Raad i Nyborg bede Biskop Niels Jespersen at ordinere Laurits Stampe til Kapellan i Nyborg.

Wor wenlig Helssen nu och althiidt forsendt med wor Herre. Kierre Mester Niels (osv.) giiffuendes ether wenligen att wiide, och som ether wel er beuist, att Gud allermeg-tigste haffuer ladett kalle wor Capellan, Her Anders¹⁾, fra oss och thil Fløstrup och Wllersløff Sogner, huor fore wy nu wdj hans stedt igien behøffuer en anden erliig Person till en Capellan, och wy ther wdoffuer formedelst en chresten forbøn och Guodtz forsyen haffuer igien kallett thenne Person, Lauriidtz Stampe, thil en Capellan her wdj Nyboriig, doeg met sliigh forordt, att y kandt finde hannom bekuem ther thil att werre wdj Lerdøm; huor fore wy beder ether gerne, att ther som y wdj slig maade finder

¹⁾ Anders Bertelsen (s. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr III, 40).

hannom bekvemmeligen att werre, att y thaa hannom wille ordinere. — — Ex Nyboriig then 2 Julij Anno 1582.

Borgemester och Raadmendt
wdj Nyboriig.

Udskrift: Hederlig, wiis och høglerdt Mandt, Mester Niels Jespersen, Superintendent offuer Fyns stiiigt, woris sønderlig guode Wenn, gansche wenligen.

Orig. med Stadens Segl i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 47.

15.

1583, 1. Januar. Kongebrev til Biskop Niels Jespersen om at hjælpe Morten Nielsen, Rektor i Nyborg, til at blive Sognepræst i Skjellerup og Ellinge.

Frederich thend anden (osv.). Wor sønderlig gunst thilforn. Wider, att thenne breffuisere, Morten Nielsen, som thil dess haffuer werit skolmester vdj wor kiøbsted Nyborrig, haffuer vnderdanigst for oss ladet berette, huorledes epter att Her Peder Kotte, som wor sogneprest thill Skellerup oc Elling sogne, er død oc affgangen, skall sognemenden vdj for^{ne} Skellerup sogen, som er hoffuid sognedt, med proesten kallett oc vduaald hannom thill theris sogneprest att were epther Ordinantzen, och att sognemenden vdj for^{ne} Elling sogen, som dog er thet ringeste sogen, Annexe thil for^{ne} Skellerup sogen, icke wille giffue hannom kald aff thend aarsage, att oss elskelig Otte Emmicksen thil Steensgard, wor mand oc thienner, haffuer tuende thienner ther wdj sogened, som ther thil icke wille giffue sin thilladelse. Underdanigst begerendis thil same kald att motte forhielpis. Thi bede wij ether och wille, att eptherdj for^{ne} Morten Nielssen haffuer lang tidt ladett sig bruge vdj skole tienneste, skicket sig ther vdinden thilbørligen, oc skall were skickelig thill kaldt, och aff Skellerup sognemend, som hoffuid sogned er, epther Ordinantzen louligen kaldett thill deris sogneprest, och the wdj Elling sogen aff Annexet icke haffuer anden aarsage, end for^{uit} staar, ther med the med billighed [hannom] kunde forskiude: og hannom da thill for^{ne} kald forordinere

och tilschicke, valseet att for^{ne} Elling sognemend aff vbe-
tenckt egensindighed for vden billig aarsage icke ther thil
wille giffue theris kald och sambtøcke. Ther med skeer
wor wilge. Skreffuit paa wort slott Skanderborrig then
1. Januarij aar 1583. Vnder wort Signet.

Friderich.

Udskrift: Oss Elsk. Hederlig och Høglert Mandt,
Mester Niels Jespersen, Superintendent wdj Fyens sticht.
Samtidig Kopi i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 47.

16.

1587, 22. Oktober. En Ordning angaaende Skolemesterens og
Hørernes Kost i Nyborg.

Wi effterskreffne Lauritz Brockenhus thil Brangstrup,
Kon. May^{ts}. befalings mand offuer Nyborg Leen, Nils Jesper-
søn, Superintendent i Fyns Stigt, Christen Nilssøn, Sogne-
prest, Borgemester oc raad wdj Nyborg, gjør witterligt, at
effterdi wor allernaadigste Herre oc Konning, Konning
Frederik, haffuer naadigst wndt oc funderit thil en Schole-
mester oc tuende Hører her wdi Nyborg thre lester Korn
aff Hans May^{ts}. Anpart aff Kornthienden her wdi Leennit
thil deris Kost oc Underholding at maa bekomme aarligen¹⁾;
oc effterdi Hans May^{ts} thilholder os wdi hans Fundatz, at
wi skulle forordne, hor samme Scholemester oc Hører
skulle spisis oc wnderholdis, saa haffue wi der paa giort
thenne forordning, at huilken mand, som selffuer holder
Scholemester oc begge Hører thil Kost, skal giffue dennem
tho maalthid mad om dagen thil x slet for middag oc v
slet effter middag, oc iij gode retther mad thil huer maalthid,
effter som dagen er thil, och Steg tuende gange om wgen.
Oc der som nogen aff dennem haffuer sig nogit at be-
klage, enthen den som thennom skal wnderholde, eller oc
skolemester oc hører paa dennem igen, for nogen wbillig-

¹⁾ Trykt i Hofmans Foundationer V, 448—9. Samtidig Afskrift findes
i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 9.

hed, theris Kost oc Underholding anligendis, da skal de giffue Leensmanden, Sognepresten, Borgemester oc Raad her sammestedt thil kiende, at de siden kand forordne oc skaffe det mellem dennem. At thette saa wdi alle maade her effter holdis skal, som for^{uit} staar, haffue wi thil ydermere vindisbyrd tryct worris Signet her nedent wnder oc Borgemester oc Raadt deris Stadtz Signet. Actum Nyborg 22. Octobris Anno 1587.

Samtidig Afskrift i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 9. Jvfr. Saml. til Fyns Hist. og Topogr. VII, 288.

17.

1589, 22. December. Odense Raadstuerets Dom i en Sag mellem Kapellanen og Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke i Odense.

Borgemestere oc Raadt vdi Otthense giøre witterligh for alle vdi thette wortt obnebreff, Aar ephther Gudtz biurd 1589, Mandagen then 22 dagh Decembris, for oss paa Otthense Raadhusz schickitt wor hederlig oc wellerd mandt Her Peder Nielszen, Capellan till Sanctj Hans Sogen her ibid., oc hagde ladett for oss opkallitt erlige oc welackthe mendt Jachob Henrickszen Raadmandt oc Mickell Mulle borger her ibid., Kircheueriger till wor Frue Sogen, oc tilthalde thennom for nogen penge, som handt beretthe, att the forholder hannom fore, som er fire marck aff Residentzen, the aarligen skulde wdgifue for theris Sogneprest, huilcke handt beretthe, att the icke haffuer wildt giffuit hannom, medens the haffuer weritt kierckeueriger. (Som Hjemmel fremlagde Kapellanen tvende Breve, nemlig den saakaldte Erik Krummediges Fundats af 1. Febr. 1541 og Christian III's Benaadning af 9. Januar 1555 for Kapellan ved S. Hans, ifølge hvilke S. Laurits's Vicarie (i Vor Frue Kirke) var tillagt nævnte Kapellan, saaledes at der for Vicariets Residens (Vor Frue Præstegaard) aarlig skulde ydes ham 4 Mark af Vor Frue Kirkes Værges. Disse undskyldte deres Vægring dermed, at »Kirkens Bog formelder ikkun paa 2¹/₂ Mark«). Huorføre the ocsaa satthe wdj alle Retthe,

om the eyes att giffue hannom mehre, epherthij the icke wiste, huor the skulde thage thennom, eller huorledis the skulde schriffue thennom vdj theris Regenskab. Oc wor therfor paa begge sider en endeligh dom begierendis. Medt flere ordt thennom emellom forløffe. Tha epher tillthalle, giensuor, breff oc segell oc den sags leylighedt, tha kunde wy icke andett kiende, endt att huis som er funderitt till Capellanens wnderhollingh, thet bør wor Frue kirckeueriger paa kierckens wegne att opkreffue, oc igien paa kierckens wegne vdretthe till for^{ne} Capellan epher then fororningh, som for^{ne} gode mendt haffuer giortt om Capellanens wnderhollingh, oc epher høgbeholdtthe Kong. Mat^s stadfestelse breffs liudelse. Thill ydermere vindisbiurdt er wortt stadtz Secrett her neden wnder trøgtt. Datum vt supra.

Orig. med paatrykt i Segl i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

18.

1589, 10. Februar. Ansøgning fra Kapellanen til S. Albani Kirke i Odense om Forbedring af hans Løn.

Welbyrdig Her Cantzeler, gunstige Herre. E. W. Fromhed werdis till for Gudz skyld att wiide, at ieg fattige mand er en Capellan oc medthiennere till S. Albanj sogn her i Otthense, oc med mindste wnderholding forsynett for alle andre kirke thiennere i Byen, att min wisse oc wuisse indkomst, till kaast, kleder, ildebrand oc anden nødtørffthighedt, kand icke beløbe sig offner l daler. Huor fore min ydmygeligste bøn er till E. W. F., att j med de andre Regierendis Herrer wille forhielpe meg hoss woris wnge wdualde Konning, att ieg motthe bekomme for mig oc mine effterkommere i den kald nogett ydermere til min wnderholding, oc om mueligt waare: Ko^e Mtt^s oc Kronens partt aff Hundstrup sogn i Skamherridt, aff huilken Erlig oc Welbyrdig Moritz Podebusk tiil Kørup giffuer aarlig affgiftt, Ru iiij pund, Byg vj pund, Haffre 1/2 pund. Dette will den barmhiertige Gud Eders Fromhedt med all Lycke oc Benedidelse belønne,

effter som hand dennem loffuer allesammen, saa mange som hans rigis¹⁾ tiennere till dett beste forfremme. Denne samme naaderige Gud beuaare E. W. F. med lycke oc welsignelse till siell oc liff nu oc altid, Amen.

Otthoniæ then 10 Febr.

E. W. F. ydmyge T.

Ao. 1589.

Jørgen Pederssen.

Capellan till S. Albani.

Biskop Jacob Madsens Paategning: Capellanens Supplicats til S. Alban offereret ved mig Cancelli: 11. Febr. 89.

Difficile esse aliquid impetrare, priusquam electus rex peruenerit ad iustam ætatem regiam.

Orig. i Fyns Bispearkiv, S. Knuds Kirkes Breve.

19.

1590, 11. April. Biskop Jacob Madsen ansøger om nogen Forbedring i sin Embedsløn²⁾).

Guds naade, lycke och welferd ynsker ieg ether i Christo Jesu med min plictige thienniste for mange beuiste welgerninger, att forskylde igen wdi alle the maade, ieg wed, ether eller ethers til ære och gode were kand. Gunstige Christian, gode patrone och mecænas, som i goduilligen mig tilbiuder att wille forfremme hoesz raadet, att huis her er perpetueret til embedet och der aff frakommet skulle ske wederlaug fore, nar i med clare fundatzer och ko. breffue bleff der wdi grundeligen wnderuiist: Saa er thend gaard wdi Snedstrup liggendis, ieg senisten Ethers F. tilskreff om, funderet til embedet aff hofflofflig kong Christian i Colding anno 1558³⁾, och er thend beste blant di sex, fundatzen paa liuder, skyldendis vij ørt. korn och anden bede, som denne sandferdige hoeszliggendis copi aff fundatzen strax i begyndelszen paa thet andet blad wd uiszer, huilchen gaard M. Jørgen selffuer da wdi were haffde, førend the andre fem er ther ocsaa til funderet. Men siden

¹⁾ For hans rigis har Orig. harridis.

²⁾ Jvfr. Svaret paa dette Andragende i Danske Kirkelove II, 478—9.

³⁾ Danske Kirkelove I, 535.

er thenne same gaard forlentt salige M. Jørgens efterleffuerske hindis liffs thid, huilchen Elsæ s. mester Nielszis er ephther hindis død igen med forlenntt, och hun nu wdi were haffuer ephther hindis forleningsbreffs lydelsze, och haffuer ther aff tho aars landgilde ephther formere M. Jørgens høstrues død opborenn och gaarden nu borttfest. Att saa vdi sandhet er, becrefftis med hindis egen forlenings breff, wdgiffuen anno 1584, wdaff huilchen ieg sender ether ocsaa en sandafftig copi hoesz fundatzen antegnet. Och ephtherdi att thend gaard war, førend M. Niels bleff hidkallet, kommet fra embedet, och for andre aarsager skyld haffuer min formand wden tuiffi igen becommet det callenthe gods wdi Falster, om huilchet ieg inthet om taller; men om the ij gaarde wdi Egensze och Raunstrup, som same forlenings breff paa liuder, och sende Ethers F. en copi aff, sidste gang ieg skreff ether til, wdaff huilche hand maatte bruge Raunstrup til en aufflsgaardt, paa thet hand skulle icke besuerge presterne eller ligge paa sin pung wdi sin visitats. Saa ephtherdi ther er en gaard bortte fra embedet och er forlent min s. formands hustru, som forlenings breffuit wduiszer; diszligeste att ieg besuerris med languaendis visitatz paa the 14 øer, her ligger wnder stigtet, och ther forwden er forplict ephther fundatzens liudelsze att høre med lensmanden aarlige Nykøbing hospitals regenscab, sameledis høre kirckernis regenscab paa Alsø och Erø, er ieg paa thett ydmygeligste begerendis, att saadanne leylighet och mitt arbed maatte offuerweyes, och ieg maatte naadeligen efterladis presternis gesteri pendinge her wdi Fyen, eller wdi Nesbyhoffuitz leen allene, som ieg haffuer skreffuid Ethers F. widere om tilforne¹⁾, dog alting ephther the gode herrers egen gode wilge. Her ligger ingen pendinge til embedet, som fundatzen wduiszer, och er meget besuerligt for denne fattige mand, her skal holde huesz, och de ackter icke dørt høye købet paa thiende kornet

¹⁾ Jvfr. Danske Kirkelove II, 454—5.

mod landgilde korn att regne. Er paa thett allerwenligste begerendis, ja ochsaa for Guds skyld, j icke wille lade ether besuerre aff thenne min langsommelig och dog nøt- tørrfftig schriffuelsze och besuerring. Jeg wil findes ethers willige thienner igen til Gud med mine bøner, huilchen ieg wil haffue ether, sameledis altt, huis ether kiertt er, befalled; hand lenge ether wdj languarendis sundhet och gudfryck- tige raad och anslag bevare. Schreffuit wdi Othensze 11. Aprilis anno 1590. E. W.

Jacob Mattszøn, superintendens
i Fyns stiftt.

Udskrift: Erlig och welbyrdig mand Christen Holck til Søbo, kon. Mayz. secreter, min gunstige tilforladendis gode mecænati och wen, gandske ydmygeligen.

Orig. i Rigsarkivet, indkomne Breve til Kancelliet.

20.

1591, April. Præsten i Skaarup klager over sin Præstegaards ringe Tilliggende.

Er kronens preste gard j Skorpe brøstfalden til ager oc eng, skou och marck offuer all Skorpe byes grund, som Jeg haffuer tuende Siuns breff paa, saa at der icke kand saais till preste garden j øster marck vden 16 skeper ro, oc nar engen vell graaer, samlis 3 les hø. I mellem marck kand saais 7 ørtu ro oc 12 les hø, och j Egers mand¹⁾ kand aulis 8 smaa kyler hø. Dette er all den herlighed oc eiedom, som ligger till kongis preste gard j Skorpe sogen offuer all Skorpe byes grund. Der er ingen part till prestegarden, enten maal eller stiuff j skouen, j engene, j haffuerne, icke heller haffuer prestegarden paa nogen anden byes grund forlag der for. Maa ieg icke heller faa skell eller tegen mellem preste gardens jord och bøndernis, jaa maa icke nyde enten brød²⁾ eller marcke skell, som de giøre; maa ieg icke faa anden skell, end thi ville vnde

¹⁾ o: Mad, Eng.

²⁾ Saaledes staar der ganske tydelig.

mig. Dett, som gotfolck haffuer giffuit til preste garden y gamle dage, er meste part tagen der fraa igen vden al dom och ret, som ieg haffuer breff oc segell paa. Huilchet ieg haffuer giffuit tilkiende min kiere øffrighed, Prousten, min Superintendent, Kong^e Matt^s Høffuitzmand paa Nyborg, erlige och welbyrdige salig Axell Viffert, oc Lauritz Brockenhuus, som nu er Lensmand paa Nyborg, oc liden beskeen faait. Jeg haffuer oc der om suppliceret min allernaadigste Herre och Konningh, Konning Friderich, med salige och høylofflige hukommelse, och fangit hans nadis forschrift till salige Axel Viffert om prestegardens forarringh; effter huilchet intett bleff vdret, och lyde min herris forschrift saa:

Frederick then anden med Guds naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning. Wor synderlig gunst tilforn. Wider, at thenne breuisere Her Lauritz Hanssøn, sogne prest till Schaarup sogen, vnderdanigste haffuer ladit berette for oss, huorledis hand mөгitt skall vere brøstholden paa hues ager och eng, som ligger til prestegard j for^{ne} Skorup, saa hand icke ner skall haffue sin fulde moll vdj marcken, som hannem burde, oc der till med skall en part, som er giffuen till hans prestegard, med vret vere der fraa komen, och begerer der for, at all marcken maatte komme till rebs. Da efferdi at reb icke kand komme paa marcken, vden menige mand ther offuer fanger skade, bede wy eder och begere, atj lade forfare leyligheden, om for^{ne} Her Lauritz er saa brøstholden, som hans Supplicatz, vj eder her inde luct til skycker, formelder, oc ther som saa findis, atj tha ere hannem behielpelig, at hannem maa ske vdleg, fylliste oc fuld moll, heller end all marcken skall kallis till rebs. Ther med giøre y oss synderlig till willie. Befalendis ether Gud. Schriffuit paa wor gard wdy Othense then 5. Junij ard MDLxxvij. Wnder wort Signete etc.

Her vdaff kunde y formercke, Reuerende Domine Episcope, huad ret mig skeer till kronens prestegard i Schorp etc.

Udenpaa med Biskop Jac. Madsens Haand: Bryst
paa Skorop prestegord Ao. 91, Ap. 17.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

21.

1595. Tvende Optegnelser af Hr. Jens Nielsen Bang, Kapellan ved
Graabrødre Kirke i Odense (siden Sognepresi i Flemløse).

a.

Capellanens lønn thill Graabrødre aff
Helligtrefoldighetz Alter.

Lauritz Lindegaard huer termin $4\frac{1}{2}$ Ɔ 8 alb.

Margrete Jens Bagers paa Vestergade 2 Ɔ.

Anders Ibsønn paa Nørregade 1 Ɔ 16 alb.

Marren Mulisdaather 3 Ɔ 16 alb.

Aff Smæde laffuit 3 Ɔ 16 alb.

Thette vdleggis thill guode Rede.

Menn er ieg kommen y Forfaring, videre indkomst
at verre beuilget Capellanen thill Graabrødre. Och effther
ther hos Capellanen icke findis nogen schriffthelig Be-
sched ther om: Beder iegh ydmyggelig, at huadsom ret-
ferdelig haffuer verrit mine Formend beuilget, iegh och
maathe fodris thill samme att nyde, eller andet y thet sted
bekomme, formedelst gudfryctiigh Øffrighetz wnderrethning
och Behielpning.

b.

Efftherdi ieg ved gudfryctige øffrighetz wnderrethningh
er kommen i Forfaring, at hæderlig Mester Jørgen Sim-
monsøn bør at giffue Capellanen thill Graabrødre aarligen
noget thill sin wnderholding (huor for ieg haffuer huer i
sin Sted wnderdanligste betacket), tha er ieg yddermere
ydmygeligste begierendis aff samme christelig øffrighet at
paasigis, huad aarligen retferdelig schulle vdgiffuis aff
for^{ne} M. Jørgen till Capellanen, effther thett vederlag hanum
therfor er beuilget aff Kong. Matt. aff Schamby etc. oc
effther thenne thid, som nu er, paa huilken alting er
dyrere. Disligeste huad mig bør aff rette at haffue for

then forløbne thiid, som vor nu Allehelgendag sist forleden ij Aar, paa huilken ieg haffuer vuerdig verrit M. Jørgens Metthienere. Efftherdi mig er icke mindre Arbeide tilfalden paa then thiid enn nu, oc ieg tilforne for min Rentis Fraakommelse mig beklagit haffuer.

Udenpaa med Biskop Jacob Madsens Haand: »Her Jens Capellanen till Graabrødre om hans løn aff M. Jørgen [15]95.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Graabrødre Kirkes Breve.

22.

1596, Januar. Biskop Jacob Madsen tilskriver Christoffer Valkendorf til Glorup angaaende nogle Forandringer, som denne ønskede foretagne i de sædvanlige Kirkeskikke, med Hensyn til hvilke Forandringer Biskoppen dog var meget betænkelig¹⁾.

Gunstige Christopher, herre, patron oc gode herlentzmand, effter som ethers thiener haffuer mig offuerantuoordt noger articler, kirke ceremonier anrørendis, som E. F. begerer att holdis vdj ethers kircke Suinding effter ordinantzen oc paa dem begeret ett venlig suar; saa er ieg ydmygligen begerendis, att E. F. ville denne min gensuar anamme vdj then beste mening, oc vil gierne lade mig vnderuisis, huis noget findis her vdj att vere aff mig forseett.

Om daaben.

Att barnet schall offris eller opbæris til alterit, effter dett er døbt, findis icke i ordinantzen, och haffuer papister draget denne ceremonie ind i kirchen aff det 12. cap. vdj den anden Mose bog, for huilcken wi ere fri, oc holdis her i riget denne ceremonie oc besynde[r]lig her i stigtet vdj alle kircker ved mact, oc beger gierne vdj denne cerimonie som andre att motte holdis enformighed i alle kircker.

Men effterdj ieg haffuer funden denne ceremonie for mig her i stigtet oc holdis vdj andre stigter alle vegne

¹⁾ Se noget nærmere om denne Sag i Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. I, 99 ff.

ved mact och er endnu vdj brug hosz adell oc wedell, diszligeste min naadigste herre printzis schrifftelig befaling, daterit i Kiøpnehaffn anno 88¹⁾, mig thilholder, att ingen skall vnderstaa sig noget vdj de ceremonier, vdj ordnantzen ere vedtagne och thil disze vdj kirckerne her vdj riget brugeligt haffuer veret, att forandre aff egensindighed [eller] priuat mening, meden att de alle oc huer holde dem vdj lerdom och ceremonier, effter som vdj høgbe- melte hans kiere herre faders tid oc til disze er sked etc., tør ieg icke saadanne cerimonier vden min naadigste herris oc Danmarckis rigis raadz befaling forandre, oc vil gierne lade mig findis redeborn (!) oc vilige, om anderledis holdis skall, att fuldkomme.

Att wecte børn icke døbis paa de tider, som seduanligen ere att døbe ectige børn, forfarer ieg att ske for denne aarsag, att de børn, som afflis i ecteskab, skall vere for verden vdj høyre act oc ære, end de, som afflis vdj ett wtuctig leffnett, men findis dog icke vdj ordnantzen, naar de skulle døbis, men presten att spørge, huem fader er til barnet.

Saa vitt funten er anrørendis siunis mig gaatt, att den bliffuer standendis, som den aff arildtz tiid verit haffuer, oc icke ieg ved nogen kongelig befaling att vere vdgangen. den anden stedz att forflytte.

Om barsell quinder att indlede holder ordnantzen inted om, men siger, att de ey behøffue att lade sig aff tienerne indlede, naar de effter deris barne fødzell vil gaa i kircken. Dog holdis denne ceremonie vdj alle kircker vdj Danmarck ved mact, vden tuiffuell effter høglofflig koning Christiani III breff vdgiffuet aar 1539 vdj Soer²⁾, som er tho aar, effter ordnantzen er vdgiffuen, formelendis blant andett, att barsell quinder skulle holde sig inde vdj 6 vgger effter deris barne byrdt oc siden lade dem ind-

¹⁾ Danske Kirkelove II, 583—5. Forordningen er medudstedt af Christoffer Valckendorf.

²⁾ Danske Kirkelove I, 146—7.

lede aff thienerner, oc kand formercke, effter denne kongelige befaling er denne cerimonie siden holdet ved mact.

Saa vit som faddere ere anrørendis, haffuer ieg anholden hosz predickanterne, att de det kongelige breff, vdgiffuet vdj konge Christiani III tid, att der skulle icke biudis flere end 3 faddere eller fire i det høyeste¹⁾, holde hosz deres sognefolck, att saa ske motte, oc siger, sig dog dett icke att kand vdrette vden øffrighedz befalning. Er paa dett venligste begerendis min gunstige hr. lenszmandz raad vdj thette stycke, saa vill ieg ochsaa findis goduilligen den att følge.

Om altarets sacrament.

Ordinantzen inted metfør, att de, som anammer sacramentet, skulle side for alteret, thil thienisten er vde, men huer att søge sitt stolestand, effter de haffue anammet sacramentett, oc der tacke oc bede Gud om hielp och bistand, att de kunde faa en sand nytt[e] oc gaffn aff sacramentet.

Att barsell quinder oc deris hoszbonde eller brudefolck skulle besynderlig gaa til sacramentet, den dag de gaar i kircken, eller disse viesz tilsammen vdj ectestat, siunis att ske mere aff seduanne, end att de bruge dett aff fornødenhed, thi mand bør icke att acte tiden, naar en anammer sacramentet, men fornødenhedz aarsager, huorfore hand haffuer dett behoff att gøre.

Ved ieg icke andet, end den christen almue her i stigtet retteligen vnderuises aff Gudz ord om sacramenters rette brug oc nytte, huilcket ochsaa giffues dem, som sacramentet anamme, vdtryckeligen tilkiende i den fortale, som lesis aff manualen for altarett.

Saa viitt de andre Gudz ordz tilhører ere anrørendis, som er neden for koret, kand ieg icke andet forstaa, end vere dem friitt fore att stande eller side oc acte, huad vdj denne høye ceremonie handlis, eller ochsaa gøre deris

¹⁾ Kongebrev af 14. Marts 1549 (Kirkehist. Saml. I, 473—4).

gudelige bønner til Gud medler tiid oc icke derforre straffis aff predickestolen.

Om forherdede mennisker och om affløsning.

Ordinantzen vdj det x capitel holder dem for forherdede oc bandzmenisker, som aabenbare leger i obenbare laster oc saaledis fortørne kircken, som hoerkarle, skørleffnere, oc ville icke rette sig, naar de ere en sinde oc anden sinde paaminte, men bliffuer forherdede i deris ondskaff, de mue holdis for hedenske och fordømmelige. Matth. 18.

Icke heller skulle de tilstedis til altaris sacramente, dem til større fordømmelse, saa lenge de icke lade sig fortryde det, de saa obenbarlige haffuer giort etc.

Oc saadanne, som ere Gudz bespottere, hoerkarle, jomfrukrenker, kirckerøffuere oc kirckernes wgudelige offuerfalder, falder ochsaa vdj øffrighedz hender.

Vdj dett vij cap. i ordinantzen holdis de oc for forherdede menisker att vere, som icke vil effter Christj indskick anamme sacramentet, naar de ere paa tre maanetz tid aff predicanter flitteligen vnderuiste.

Vdj dette samme capitell opregnis de, som skal holdis fra sacramenten, bandsatte, som icke ere affløste, kettere, affsindige meniske oc wfornumstige børn, oc saa mange, som hordtrøckeligen leffuer vdj nogen aabenbare laster, som hoerkarle, skørleffner, aagerkarle, slemmere, skendegeste, voldszmend oc allermest Gudz ordz forhaaner oc foractere, de, som obenbare oc foruden all Gudz fryct saa synde etc.

Vdj dett vj capitel, som lyder om affløsning, findis, att manddrabere skulle affløsis obenbare for høytaltet, oc der hosz opregnis andre, som i lige maade skulle obenbare affløsis. I lige maade (siger ordinantzen) skulle de oc, som legge hosz deris neer slegt, oc saa mange som met obenbarlige laster haffuer obenbarlige fortørnet den hellige kircke, gøre obenbare plict etc. Fordj de synder, som

vitterligen ere, de skulle aabenbare met affløsning forladis, men de som lønlige ere, dem maa mand och lønlige affløse etc.

Disse ceremonier met de hornackede att holde fra sacramenter oc, om fornøden behoff gøris, att sette vdj band, diszligeste om obenbare affløsning, er holdet, som ieg icke andet kand formercke, her i stigtet vdj thu mine formere superintendents tid. Oc icke heller ieg finder mig nochsom att vere dette att forandre, besynderlig for den kongelige befaling vdgiffuet i Kiøbnehaffn Julij 10. Ao. 1588 oc alle superintendenterne tilschreffuen, inted att skulle forandre vdj de ceremonier, som holdet ere vdj høylofflig kong Friderich den II tide, oc til den dag sked er.

Denne disciplin befaler ordinantsen Gudz ordz tiener vdtrøckeligen att holdis i saa maade i kirkerne, dog øffrighed der vdoffuer sine sager oc rettighed wforkrencket. Oc befinder vdj sandhed, att E. F. i de maade som en christen øffrighed glemmer icke de wgudelige, som synde her vdj mod, met retten att straffe.

Om her nogen steds vdj stigtet forsømmis, att articel icke forclaris aff catechismi eller børne lerdomen aff predickestolen paa landz byerne, naar predicken er vde, gører de predicker imod deris eed, som icke dem forclarer, oc ere nocksom derom baade muntligen och schriffteligen tilforne vnderuiste aff mig, oc der fore tilbørligen att atuaris och straffis fore. Oc endnu skall dem aluerligen, som huert aar sker, atuaris oc forholdis.

Jeg vel ved, huad wskickelighed der haffuer veret vdj Ethers F. kircke, aff de aarsager mig for giffuis, oc formoer Hr: Bendix skal vel føre der raad thil oc holde sig effter ordinantzten oc de befalinger, i saa maade ere vdgiffne.

Begerendis aff min g. Hr. Lenszmand oc patron, att denne min beretning motte vdj den beste mening thagis, thi Gud ved, att ieg her vdj inted moduilligen schriffuer oc icke anderledis ved att kunde mig rette, vden ieg fanger loulig befaling der om. Oc huis som ieg skulle forandre

noget vdi en kircke, saa vilde det ochsaa strecke sig thil de andre, mig fattige mand icke allenne til paathale her i riget aff mine misgøndere, men paa det siste paaføre mig forderffuerlige skade som den, der tør aff priuat mening forandre noget vdi de ceremonier, som ere seduanlige holdene oc endnu vdi kirckerne holdis.

Paaskrift udenpaa med Biskop Jac. Madsens Haand:
 Responsio mea data generoso Ch. Walk. ad articulos de cæremoniis reformandis in ipsius ecclesia Suinding.
 Ao. 1596 Janua.

Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 184.

23

1596, 29. Januar. Biskop Jacob Madsen til Hr. Bendix Hansen, Præst i Svindinge, om nogle Artikler vedrørende Kirkeskikkene.

S. in filio Dei.

Secundum debitam gratiarum actionem. Kiere Domine Benedicte, haffuer erlig oc velburdig Mand Christopher Valchendorff aff mig verit begerendis, attj wdj nogre Articler maatte vnderuises, som en part aff Sognefolcket icke ret forstaar, men effter languarendis Seduanne mere slar deris Haab til Ceremonier end til Lerdomen wdj sig selff. Och er sked aff thenne Aarsage, att Sognefolcket for Ethers tid ere icke ret vnderuiste vdi disse stycker. Huorfore ieg effter min gode Herris begering oc vilie giffuer Ether schriffteligen tilkiende min mening i disse Stycker, mig foreholdis, paa det attj saa vel som andre Gudz Ordz tienere her i Stigtet kunde gøre skilmis imellom lerdomen i sig selffue, Sacramenterne, som ere fornøden att holdis, oc Ceremonierne, som aff gammell skick oc seduanne brugis i Kirckerne, Oc paa det den Christne Almue kunde diszbedre ved Predicanterne deris Lerdom forstaa sin Saligheds Sag, som icke henger paa wduortis Ceremonier, men paa den hellige Prophetiske, Christi oc Apostoliske Lerdom. Bene et feliciter in Christo Jesu vale. Othenis Fionum 29. Jan. Anno etc. 96.

T.

Jacobus Matthias S. F.

Udskrift: Eruditionis et virtutis lavde viro honesto, domino Benedicto Johannis, Pastori Ecclesiæ Dei Suindingensis fidelissimo, amico meo carissimo.

Orig. med Segl i Fyns Bispearkiv, Gudme Hrd.

24.

1597, 4. April. Biskop Jacob Madsen gjør Indsigelse mod Opførelsen af et Hus tæt op til hans Havemur.

Gudtz Naade vere nu oc altidt mett Ether! Kiere Nichil, effterdj att Her Hoffmester, velbiurdig Christopher Walchendorph, min kiere Lenszmandt, er icke nu thilstede, oc ther opreysis ett Hus norden den Haffue, Superintendenten er thil sit Embede mett Kong. Matz. Fundatz thillagt, oc thagdroben vil falde paa Muren ind i Haffuen, Muren thil stoer schade, som icke haffuer veritt thilforn, men var itt lidett Hus, hues gaffuel stod ind mod Muren, oc thagdroben paa then ene side thil gaden, paa then anden side ind y hans egen Gardt. Hues Vilckor Jeg gaff ether selff thilkiende wed min thienere Hans Pedersenn thend 1. Aprilis, oc siden selff thalde mett ether ther om 2. Aprilis. Saa er min venlige begering, att i ville mig denne Zeddel wnderschriffue, Jeg kunde vere vndskyldt hoesz for^{ne} Her Hoffmester paa Kong. Matz Wegne, effther Ordinantzen oc Hoglofflig Kong. Matz. beschermelsze breff, mig i mit Embede giffuitt, saa [oc] hoesz mine effterkommere, Superintendenten, att Jeg haffuer giffuen ether denne Leilighed thilkiende i Lenszmandens frauerelsze, som er nu vdj Kong. Matz. oc rigens bestilling. Hues jeg kan thiene ether thilgode, gjør Jeg gierne. Schreffuit wdj Othensze thend 4 Aprilis, som er Mandag nest effter Søndag Quasi modo geniti, Aar 1597.

Jacob Mattszøn,

Superintendens i Fyens Stigt, egen haandt.

Anno 1597 then 5 Aprilis waare wy effter hederligh oc høiglerd Mandz M. Jacob Matszens, wor kiere Superintendentis, Befalingh hoes Nichell Schriffuer wdj S. Hans

Closter mett denne Seddell, huilcken hand wdj wor Næruelelsze læste, oc suaret der til, att hand altid wil werre bestendigh, huad hannom der wdj er tilschriffuit. Thette forskreffne bekiender wy mett wore hender her wnder.

Jørgen Simenszen   Jacob Jacobszen   Hans Nielszen
 met egen handt.   met egen hand.   met egen hand.

Orig i Fyns Bispearkiv, Bispestolens Breve, 8.

25.

1600, 16. August. Udtog af Landstingskjendelse i en Sag angaaende Præsterne Ret til at oppebære hele Boghvedetienden.

Eyler Qvidtzov til Lykkesholm, Landsdommer i Fyn, og Hans Skriver, Landstingshører ibid, gjøre vitterligt, at Aar 1600, 16. August, paa Fynbo Landsting var skikket Mads Lavritsen, Foged paa Vollerslevgaard, med Fuldmagt fra Frants Brockenhus til Vollerslevgd., og havde i Rette stevnet Arvingerne efter Hans Hvid, for dum Herredsfoged i Odense Herred, for en Dom, som denne 6. Novbr. 1599 havde dømt, og hvorved han havde tilkjendt Hr. Niels Olsen, Sognepræst i Stenløse, [hele] Boghvedetienden af Sognets Beboere, i det han støttede sig til Officialernes gamle Dom af 1506 og den Bestemmelse i Kirkeordinansen (stadfæstet ved Fr. II's Brev af 10. Juni 1578), at Præsterne skulde beholde de samme Privilegier, som de havde haft i Bispernes Tid. — Frants Brockenhus mente herimod, at hin gamle Dom »ikke kunde komme ham til Hinder eller Skade paa Boghvedetienden af Stenløse Sognemænd, mere end af anden Slags Korn, efter Kgl. Maj.s Reces og Ordinans.« »Dertil svarede Mads Brun i Haffue paa ærl. og velb. Mand Christian Friis til Borreby, Kgl. Maj.s Kansler og Befalingsmand over S. Knuds Klosters Len¹⁾, desligeste paa Hr. Niels Olsens og Hans Hvids Arvingers Vegne, og mente, at Hans Hvid med den sin Dom haver ingen Uret gjort, efter hvis kgl. Breve, Provstedomme og andre skriftlige Forsæt, for

¹⁾ Stenløse hørte nemlig under S. Knuds Kloster, hvormed Kansleren var forlenet.

hannem haver været i Rette lagt.« (Hele Herredstingsdommen er indført, hvis Slutning er: at Herredsfogden ikke kunde tilfinde Fr. Brockenhus nogen Boghvedetiende af Stenløse Sogn, deres Sognepræst til Skade, eftersom den havde fulgt Præsten indtil nu). Mads Lavritsen mente, at efterdi hans Hushonde, Fr. Brockenhus, har forhvervet Kgl. Maj.s Breve paa Korntienden¹⁾ af Stenløse Sogn og aarlig giver Afgift deraf, at ham da burde saa vel Boghvedetiende som anden Tiende. — Landsdommerens Kjendelse gik ud paa, at han ikke kunde dømme i den Sag, men indstillede den til Kgl. Maj. og Danmarks Riges Raad.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Odense Hrd. 3.

26

1600, 20. Oktober, Kongl. Befaling til Lensmanden paa Nyborg Slot om enten at fritage Kapellanen i Nyborg for hans Tjeneste som Præst paa Slottet eller ogsaa at lønne ham for hans Arbejde.

Christian den Fierde (osv). Wor Gunst tilforn. Wid, att efftersom oss elsch. Her Christen Christensen, Sogneprest wdj wor Kiøbsted Nyeborg, wnderdanigst till oss haffuer supplicerit och tilkiende giffuet, huorledis att hans Capellan om Søndagen och andre høytidelige dage skall giørre thienist ther paa Slottet, och wdj saa maade skall verre forhindret att giøre thienniste for hannom wdj hans frauerelse der vdj Byen, naar hand enten med Visitatz høes de siuge der y herrittet eller vdj andre Ehrende er forhindret, wanseet hand sielff baade lønner och wnderholder hannom; wnderdanigst begierendis, att hand for saadan thienniste och besuering mue bliffue forskaanit. Sammeledis beklager hand sig, ingen Quegthiende att kand bekomme aff Slottet effter ett wore kiere Her Farfaders breff, hans formend ther paa giffuet er. Thi bede vy dig och wille, att dersom du vdj saa maader bruger for^{ne} Capellan for en Slodz Prest, du daa tiltæncker hannom derfore att betencke och tilfridzstille, som det sig bør, eller och

¹⁾ Konge-Korntienden.

hannom for samme besuering lader werre forskonnit, saa wy med widere thetz Klagemoell icke skulle besuergis. Ther med (osv.). Schreffuet paa wort Slot Kiøbenhaffn den 20. Octobris Anno 1600. Wnder vort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elsk. Erlig och Welbiurdig Lauridz Brockenhus, vor Mand, Thienner och Embitzmand paa wort Slott Nyeborgh.

Samtidig Kopi i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 47.

27.

1601. 14. Januar. Biskop Jacob Madsen tilskriver Provsterne i Laaland om den Forseelse, Præsten ved Frue Kirke i Odense M. Niels Glad, havde gjort sig skyldig i ved Betjening af Alterens Sakramente¹⁾, og spørger dem, om de kjendte noget Præjudikat i en saadan Sag.

Eruditionis et virtutis laude viris ornatissimis Dnis Laurentio Georgio, Matthiæ Brun, Johanni Jacobæo at Johanni Brun, Præpositis Lollandicis fidelissimis, amicis et fratribus meis in Christo charissimis, S. d.

Colendissimi fratres in Christo charissimi.

Lapsus est noster in Christo frater, M. Nicolaus Lætus, Ecclesiæ Dei ad divam Virginem pastor apud nos, in sacramentali distributione altaris, die omnium Sanctorum præcedenti, primo calicem, hinc panem, rursus calicem distribuendo, cujus error innotuit Regi, qvi sententia a me et meis assessoribus sine omni excusatione expetit. Ignarus quid hic sim factururus, cum nullum judicium in tali vel simili casu enunciatum sciam. Bonus homo lapsum suum non ex proposito sed quodam neglectu admissum fatetur, quod ex confessione data Præsidi nostro, me apud vos adversa valetudine laborante, hisce meis literis adjuncta intelligetis. Citatus est ab Arnoldi Hvitfeldii (qvi habet Jus Patronatus ad Ecclesiam prædictam) præfecto Præposituræ, quam hic in Fionia habet, coram nostro consistorio, ubi ad Regem appellavit, verum ejus Majestas omnino sen-

¹⁾ Om Sagens Gang se Rørdam, Arild Hvitfeldt, S. 236—8.

tentiam in ipsum efflagitat. Qvocirca mei in Domino confratres a vobis fraterne vestras meditationes in hoc negotio cupio. Error quidem primus est, sed maxime suis parochianis est invisus, exultantibus sibi oblatam [occasionem], qua officio jure extrudatur. Si itaque casum similem vel talem habetis apud vos aliquando decisum, velitis ad me ejus descriptum sine mora mittere, quæso. Moram, siquidem dies dictus iudicio, quæ est purificationis Mariæ, ne longam patitur. Objectum est mihi tale quid accidisse alicui pastori in vestra Lollandia anno præterito, de quo nihil unquam a vobis audivi. Si casus talis, me huic officio destinato, evenit, Præpositus mihi significet pastoris nomen, in cujus præpositura factum sit, volo, additis circumstantiis lapsus, ut nostris inimicis obturentur ora. Valete. Otthon. Fionia 14. Jan. 1601.

Jacobus Matthias S. F.

Følgende Brev var vedlagt:

Gunstige Hr. Lensmand!

Gud være med Eder til Liv og Sjæl. Giver jeg Eders Velbyrdighed tilkjende og underdanigen at vide, at jeg paa Allehelgens Dag betimelig var hos velbyrdige Fru Anna Seesteds og meddelte hende med sin Datter, Jomfru Emmerentze, det højværdige Alterens Sacramente. Derefter gik jeg til Kirken, der at gjøre mit Embede med Prædiken og Sacramenterne at uddele. Men eftersom Brød og Vin var consecreret, uddelte jeg først Kalken, og derefter Brødet, og derefter Kalken igjen. Hvilken Forseelse jeg bekjender, og derfor er underdanigsten begjærendes, Eders Velb. vilde være mig behjælpelig med Eders Skrivelse til velb. Christopher Walckendorf, vor naadigste Herres Hofmester, at saadan min Forseelse maa ogsaa ikke paa det strængeste mig tilregnes. Gud bevare Eder langvarende Sundhed og Karskhed. Odense den 4. Novemb. Anno 1600.

E. V. Tjener

Niels Glad.

Afskrift i Thottske Saml. 730. Fol.

28.

Calente Orden udi Othense Herred i Fyen,
den 18. Julii 1615 vedtagen.

1. In Dalum. 2. ad S. Albanum. 3. ad Dn. Episcopum.
4. ad D. Virginem. 5. ad Tommerup. 6. ad D. Johannem.
7. ad Fangel. 8. ad Dn. Lectorem. 9. ad Vering. 10. ad
Stenløse. 11. ad Paarup. 12. ad Trøstrup. 13. ad Brendkil.

Calent-Tieniste schal holdis paa en Tiisdag imellem
St. Hans Dag oc St. Knuds Dag. Sic conclusum An. 1635.
in Consistorio.

Aftensang oc Liigprediken udi vor Frue Kirke udi
Othense at holde under eet, bleff bevilget af Patronen
Hr. Christian Thomesen, Rigens Cancellar, den 12. Juli 1637.

Afskrift i Kallske Saml. 471 4to (M. Peder Winslows Kopibog).

Anm. I Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. IV, 146—50
findes meddelt Statuter for Præstekalentet i Odense By og
Herred fra Tiden kort efter Reformationen, og i Ny kirkehist.
Saml. VI, 347—49 de paa Landemodet i Odense 18. Maj
1592 vedtagne „Constitutiones colloquiorum provincialium totius
dioecesis Fionensis“. Den Kalenteorden for Præsterne i Odense
Herred, som er aftrykt smst. S. 350, er i og for sig den samme
som den, der anføres ovenfor, kun at de tre Sogne, som ovf.
nævnes sidst, dér nævnes først.

Kirke- og kunsthistoriske Møder i Aaret 1900.

Da de af Regjering og Rigsdag støttede Foredrag over Emner af kirkelig Kunst og Historie atter i Aaret 1900 ere afholdte paa forskjellige Steder her i Landet, hvor enten direkte Opfordring og venlig Indbydelse kaldte Selskabet hen, eller hvor Fortidsminderne gjorde det ønskeligt at samles, saa er det en kjær Pligt for Selskabets Bestyrelse at aflægge en Beretning om, hvad der ved Møderne er foregaaet.

Møde i Præstø.

Aarets første Møde fandt Sted den 15. Maj i Præstø. Anledningen til, at dette Sted valgtes, var nærmest den, at det var Selskabet bekjendt, at den smukke og interessante Kirke i denne By trængte til en ret betydelig Restauration, og at man haabede, at et »Aastedsmøde« kunde hjælpe til at fremme Sagen hos rette vedkommende, idet Interessen blev vakt for det gamle og betydningsfulde Mindesmærke fra Fortiden, som Byen ejer, og der saaledes mulig kunde aabnes Udsigt til, at de til Istandsættelsen fornødne Midler stilledes til Raadighed. Stedets Sognepræst, Hr. Th. Hansen, hvem Kirkens Tarv ligger varmt paa Hjærte, havde derfor indbudt Selskabet til at vælge Præstø til Mødested.

Kl. 2 samledes man i Kirken, hvor Selskabets Formand, efter et Præludium fra Orgelet, tog Ordet. Da det var første Gang, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie

holdt Møde i Præstø, gjorde han Forsamlingen bekendt med Selskabets Formaal og dets Virksomhed gennem de 52 Aar, der ere henrundne siden dets Stiftelse, idet han tillige nævnede de fremragende Mænd, Fr. Hammerich, Ferd. Fenger, Ludv. Helveg og C. J. Brandt o. a., hvem det skyldes, at Selskabet blev stiftet og vandt den Skikkelse, som det endnu har. — Derefter gav han Ordet til Professor Stadsarkitekt L. Fenger, hvis Foredrag her meddeles efter Talerens Manuskript:

Kirken og Antoniusklosteret i Præstø.

Efterat Foredragsholderen i korte Træk havde skildret de to Helgeners Liv, der bærer Antoniusnavnet: Antonius fra Ægypten og Antonius fra Padua, fortalte han, hvorledes Paakaldelsen af den Førstnævnte og Stiftelsen af et ham helliget Lægbroderskab var begyndt i det franske Grændselandskab la Dauphiné derved, at en Ridder, Jocelin de Chateau-Neuf d' Albenc, tilskrev denne Helgens Hjælp sin Redning fra Døden i en Kamp mod Burgunderne, hvorfor han foretog en Pilegrimsfart til det hellige Land og Constantinopel, hvis daværende Kejser, Romanus Diogenes (1067—71), skal have overladt ham St. A.s Reliquier, der efter Sigende vare bragte fra Alexandria til Constantinopel. Rimeligvis maa vi i Ridderens Ærbødighed for St. A. see et Udslag af den samme aandelige Bevægelse, der i Burgund og Melleml Frankrig førte til Oprettelsen af Klostrene Citeaux og Clairvaux, i hans egen Hjemstavn til Grundlæggelsen af la Grande Chartreuse ved den hellige Bruno (1084): Beundring for det strenge Munkeliv og Askesen. Jocelin gav Reliquierne et foreløbigt Gjemmested i Flækken St. Didier la Mottes lille Kirke mellem Grenoble og Valence, men Troen paa deres undergjørende Kraft maa hurtigt have udbredt sig i la Dauphiné. Thi da kort før det første Korstog (1097—99) Sydfrankrig hærgedes af frygtelig Smitsot: Helvedes Ild eller St. Antons Ild, et Udslæt, der bevirkede, at de Syges Lemmer visnede

og bleve sorte, gjorde en Ridder Gaston fra Alpedalen la Valloire, hvis Søn var bleven angrebet af denne Sygdom, det Løfte, at hvis St. A. vilde helbrede Sønnen, vilde han med sine Slægtninge og Venner stifte et Broderskab ved Helligdommen i St. Didier til Pilegrimmes og Syges Pleje. Efterat Helgenen havde vist sig for ham i en Drøm og lovet at opfylde hans Bøn, og efterat Sønnen var kommet sig, stiftedes Broderskabet, som havde sit Tilhold i »Almissehuset« ved Kirken i St. Didier, men fik sin aandelige Betjening ved Benediktinere fra det berømte Kloster Mont-Majour ved Arles. Dette Lægbroderskab fik pavelig Stadfæstelse 1095 af Urban II under hans Ophold i Frankrig.

1118 gjorde Calixt II Kirken i St. Didier la Motte, Ordenens Helligdom, uafhængig af Mont-Majour. Ordenen fik Filialer i Rom, Akko og mange andre Steder. I Spidsen for hver af disse stod en Præceptor eller Commendator. Honorius III (1216—26) tillod Brødrene at aflægge Munkeløftet, og under Honorius IV (1285—88) antog de Augustinernes Regel og Dragt, dog med et himmelblaat Antoniuskors paa Kjortel og Kappe. Som man seer, var den Opgave, Antoniusbrødrene havde stillet sig, omtrent den samme, som Johanniterne havde begyndt at arbejde paa en Menneskealder før, dog med Undtagelse af Kampen mod de Vantro; men Opgaven fik paa de forskjellige Steder en noget forskjellig Charakter. Saaledes oprettedes 1198 Klosteret St. Antoine, efter hvilket en af Parises Forstæder fik Navn, af Sognepræsten Fulko i Neuilly-sur-Marne som en Slags Magdalenestiftelse for faldne Kvinder.

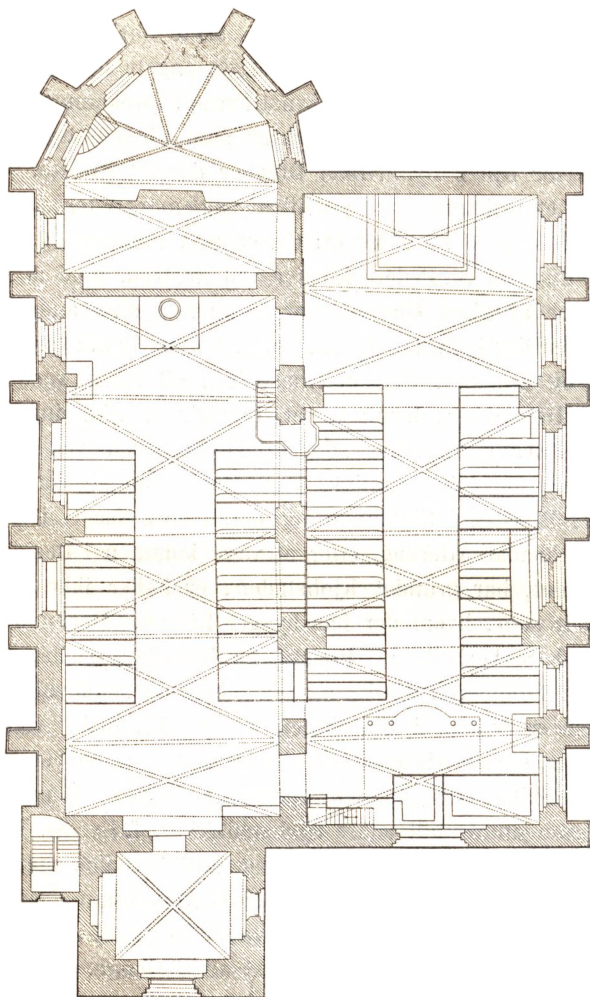
I hele Korstogstiden gik det fremad for Brødrene, men da man senere over Midlerne glemte Maalet, da Bonifacius VIII 1297 havde undtaget Ordenen fra Biskoppernes Jurisdiction for at støtte sig til den som til de andre Tiggermunkeordner i Pavestolens Kamp mod Biskopperne og de kirkelige Reformkrav, da sattes Brødrenes egentlige Gjerning til Side, og det gik tilbage med deres Sædelighed. Ingen anden Munkeorden vidste bedre end Antoniusbrødrene

at udnytte de dem af Paverne skjænkede Privilegier: de maatte en Gang om Aaret foretage Indsamlinger i alle Sogne i Christenheden og en saadan Antoniusdag var en stor Festdag, paa hvilken Menigheden drog Ordenens Udsendinge imøde med Kors og Faner. Udsendingene medbragte Aflad og kunde give denne selv i Tilfælde, som ellers vare forbeholdne Biskopperne, de maatte læse Messe selv i Egne, som vare under Interdikt, og de medbragte dernæst og solgte indviede Billeder, Antoniuskors og andre Sager, som kunde beskærme Mennesker og Dyr mod smitsomme Sygdomme, Ligfald og en brat Død. Endnu kan man paa Bondesmykker fra den skandinaviske Halvø træffe Antoniuskorset som Ornament, skjøndt dets Betydning som Amulet er glemt. Brødrenes Nærighed var ubeskrivelig. I Byer, hvor de havde deres Huse, fik de Lov til at have eet eller flere Svin (i Lybæk 20) mærkede med Antoniuskorset og med en Klokke om Halsen, løbende frit om paa Gaden for at fodres af overtroiske Kvinder med Affald fra Husene. Intet Under, at Harmen over denne Nærighed og disse Prellerier brød ud med stor Styrke, da Reformationen nærmede sig, og at Antoniusbrødrene bleve nogle af de første, som maatte fortrække, hvor den trængte igjennem. Ikke bedre gik det i Lande, som holdt fast ved Catholicismen. Moderklosteret i Dauphiné blev 6 Gange plyndret af Huguenotterne. Abbeden Brunel de Grammont forsøgte vel i det 17. Aarh. at reformere Ordenen, men St. Antonius's Levninger havde ikke længere den Tiltrækning og nøde ikke den Respekt, som i gamle Dage. 1774 blev Ordenen sammensmeltet med Johanniternes, men gik til Grunde med denne under den franske Revolution og Kejserdømmet. Det store Moderkloster er nu et Silkevæveri, undtagen Kirken, »Dauphinés Vidunder«, som man har kaldt den. Den skal være bygget i det 13. og 14. Aarh. og have en Omgang over en Række Kapeller paa begge Sider af Hovedskibet. Dens med Billedhuggerarbejde rigt smykkede Portal er delvis ødelagt af Huguenotterne og daarligt re-

staureret i forrige Aarhundrede. Figurerne forestille dels Dommedag dels St. Antonii Historie.

Foredragsholderen fortalte dernæst, hvorledes Antoniusbrødrene kom til Danmark. Dette skete forholdsvis sent, ligesom jo ogsaa Præstø er en af de yngste danske Kjøbstæder fra Middelalderen. Navnet Præstø forekommer første Gang 1321 i et Beskærmelsesbrev som Christopher II udstedte for Kjøge By, hvilket Brev er dateret Præstø. Dernæst i et Dokument, ved hvilket Valdemar Atterdag 1353 fik Præstø med sit Fang (o: Græsgang), Faxinge og Tudebølle Enge af St. Peders Kloster ved Nestved, mod at dette slap for at gjøre Gjæsteri for Kongen i sine andre Besiddelser der i Egnen, de 2 nu forsvundne Landbyer Tudebølle og Kopager. Hvoraf Præstø har sit Navn, veed man ikke. Det er sandsynligt, at Landsbyen Skibbinge har været Præstøs Forløber som Udskejningssted ved »Bolefjorden«, og ikke umuligt, at Stedet oprindeligt kan have tilhørt Præsten i Skibbinge og deraf have faaet sit Navn. Om Valdemar Atterdag, efter at være kommen i Besiddelse af Stedet, har grundet Kjøbstaden, er heller ikke oplyst, saa lidt som, hvem der har bygget Kirken. Derimod vide vi med Sikkerhed, at Præstø fik Kjøbstadsprivilegier af Erik af Pommeren 1403, og det bliver da sandsynligt, at Kirken er bygget i Slutningen af det 14. Aarh. Hermed stemmer ogsaa Kirkens Bygningsmaade, det vil sige det nordre Skibs, som er den oprindelige Kirke. Denne har ikke som andre lidt ældre Kjøbstadkirker, f. Ex. St. Mikkel i Slagelse eller St. Peder i Nestved, haft 3 Skibe, men kun eet, der mod Øst ender i en 5sidet Afslutning. Den har, efter Støttestøtterne at dømme, været beregnet paa Overhvelvning, men er opført mindst ad 2 Gange. Det viser sig nemlig, at Vinduerne i den østlige Del ere mindre end de i den vestlige, desuden tyder et Fremspring ved den 5te Støttestøtte fra Vest i Nordmuren paa, at denne er øget paa dette Sted. Det viser sig fremdeles, at der til en Tid saavel i Syd- som i Nordmuren i Kirkens 4. Fag fra Vest

har været større Aabninger, som rimeligvis førte ind til Kapeller. Man kunde for Nordmurens Vedkommende tænke

Plan af Præstø Kirke 1:288.

paa St. Gertruds, som Præstø Borgere i 1550 fik Lov til at nedbryde for at bruge »al Sten, Tømmer, Tag og Andet derfra til deres Sognekirkes Bygning.« Det er muligt, at

den anden Aabning, hvis den er oprindelig, kan have ført ind til et nu forsvundet Kapel paa Sydsiden; men om et

Nordsiden af Præstø Kirke 1:288.

saadant og hvilken Helgen det kan have været viet, forlyder Intet. At hele det nordre Skib er opført før det søndre, fremgaar af, at Forbindelsen mellem begge er til-

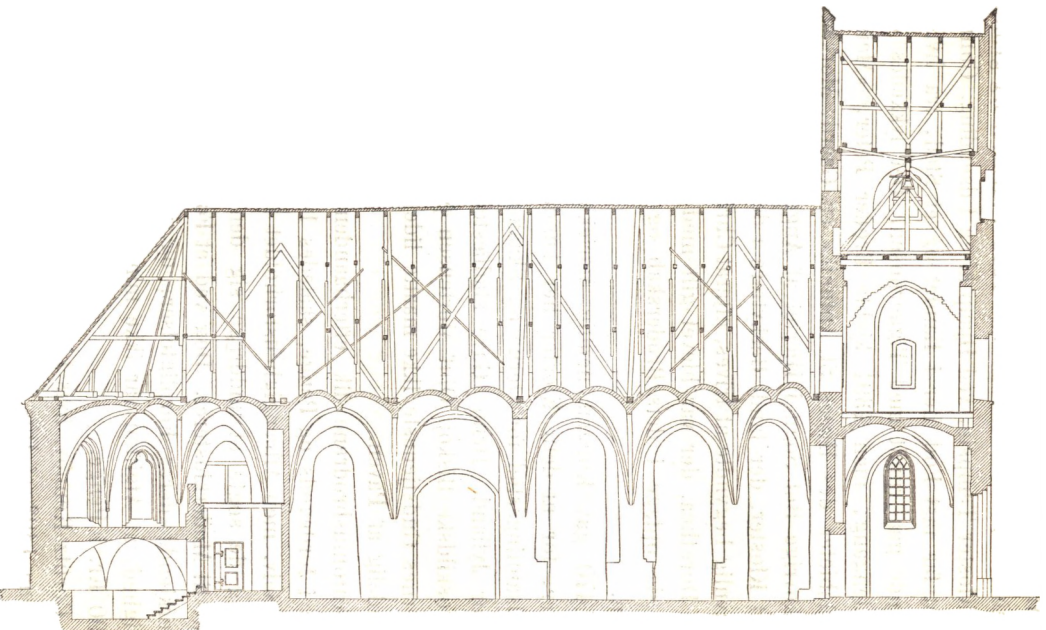

vejebragt ved, at Vinduesaabningerne i den ældste Kirkes Syd-
 mur ere forlængede ned til Gulvet. Den brede Gjord-
 bue over Skillerummet mellem Sakristiet og det nordre
 Skib synes at have betegnet Grændsen mellem Chor og
 Kirke. Den vestre Del af den ældste Kirke har altsaa, som
 sagt, større Vinduer end den østre, men er iøvrigt over-
 hvælvet paa samme Maade; dog er det vestligste Hvælvingsfag,
 som støder op til Taarnet, mindre end de andre; af hvilken
 Grund sees ikke, hvis Taarnet blev bygget sidst.

Taarnets nederste Etage har ikke oprindeligt, som nu,
 dannet Forstue til Kirken, men aabnet sig som et Kapel
 ind til samme; var dette maaske det St. Nicolai Kapel, om
 hvilket der haves Efterretninger? Taarnets 2den Etage er
 ogsaa beregnet paa Overhvælvning. Men naar dette Taarn,
 som er temmelig lille i Forhold til Kirken, kan være bygget,
 vides ikke; maaske inden det søndre Skib, men af en
 hjemlig Mester. Taarntrappen, som oprindeligt var en Vindel-
 trappe, er ombygget.

Under det 2det (tilmurede) Vindue fra Vest i Nord-
 muren findes en ligeledes tilmuret Dør. Det er ikke usand-
 synligt, at vi i denne have en af Kirkens oprindelige Ind-
 gange, og at der kan have været en tilsvarende i Syd-
 muren. Kirkens Detailformer ere meget tarvelige; man seer
 nu næsten intetsteds en Formsten. Dog viser det sig i
 Chorpolygonens Vinduer, at indenfor de nuværende simple
 firkantede False har Glasset været indrammet af en profi-
 leret Sten, som antydede en Slags »Maaswerck.« Ribberne
 i Chorets Hvælvinger ere ogsaa i Modsætning til Kirkens
 profilerede. Kirkens Hovedgesims og de nuværende Cement-
 saalbænke skyldes sene Restaurationer, dog finder man
 oppe over det sydlige Skibs Hvælvinger Spor af den gamle
 Hovedgesims, der bestaar af en Platte, 2 Kvartstave og
 derunder et Tandsnit mellem 2 Platter, 6 Skifter høj i Alt.
 Ogsaa under et af Vinduerne paa Chorets Nordside findes
 en maaske oprindeligt Dør. Derimod er Døren, som ude-
 fra fører ind i Sakristiet, plumpt udbrudt i den glatte Mur.

Ved at tage de ovennævnte Enkeltheder til Hjælp kunne vi altsaa nogenlunde forestille os, hvordan denne Præstøs

Længdesnit af Præstø Kirke 1 : 288.

ældste Kirke, som var viet Vor Frue, saa ud, med eller uden Taarn, dengang Christopher af Bajerren i 1441 stadfæstede Erik af Pommerns i 1403 givne Privilegier. Men

snart skulde der med Præstø Kirke foregaa en stor Forandring.

Allerede kort efter Valdemar Atterdags Død havde Antoniusbrødrene fra det af dem 1222 i Meklenborg grundlagte Kloster Tempsin, ved Hjælp af en Udsending, Conrad, søgt at faa fast Fod her i Landet og et Sted, fra hvilket de kunde gaa rundt med Tiggerposen. Det lykkedes dog ikke dengang; men 1391 købte Broder Peter, »Meister und Gebieter des Huses St. Antonii,« en Gaard, Morkær i det skovrige Bøl Sogn i Hjertet af Angelen, og indrettede her et Kloster, der fandt Beskyttere i de holstenske Grever og navnlig begyndte at trives, efterat Christopher af Bajerens Enke Dorothea, der var blevet gift med Christian I, havde ladet sig optage i dets Broderskab og skjænket det 300 Gylden.

1470 gav Kongen nemlig Mariekirken i Præstø til Morkær, for at dette Kloster her kunde faa en Filial og et Indsamlingssted for Øerne og Skaane, som Morkær var det for Jylland. Denne Gave stadfæstedes samme Aar af den roskildske Biskop Oluf Mortensen paa det Vilkaar, at Borgernes Gudstjeneste ikke maatte lide ved Overdragelsen, og endelig af Paven.

Antoniusbrødrene fik efterhaanden betydelige Gaver baade i Jordegods og Penge, saaledes 1474 af Jørgen Gøye 10 ŷ Sølv, men Afhængighedsforholdet til Morkær trykkede dem og de søgte at unddrage sig den betydelige aarlige Afgift til Moderklosteret. Dog ved et Forlig i 1480 maatte de erkjende deres Forpligtelser, og vi høre ved denne Lejlighed, at Afgiften var ikke mindre end 1440 Tdr. Byg og 90 Kr. i Penge.

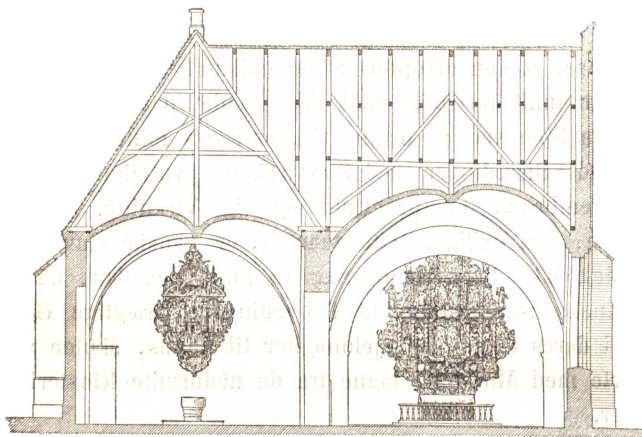
Corfitz Rønnov, hvis Ligsten sees i Kirken, skjænkede Munkene 1493 et Hus i Præstø, og de fik Huse baade i Kjøbenhavn, i lille Pilestræde, som efter dem har faaet Navn af Antoniistræde, og i Malmø. Kong Hans skjænkede dem 1504 Indtægterne af Beldringe Kirke, hvoraf rime- ligvis det uhjemlede Sagn er kommet, at Klosteret først

skulde have været i Beldringe og siden er flyttet til Præstø. Disse Indtægter skjænkedes Brødrene »for at Klosteret maa des snarere bygges«. Herved kan selvfølgelig tænkes paa selve Klosteret, som maaske opførtes efterhaanden, men der kan unægtelig ogsaa tænkes paa den store Udvidelse af Kirken imod Syd, der kan betegnes som Tilføjelsen af et nyt Skib af den gamle Kirkes Længde, bestaaende af 3 indbyrdes forbundne Kapeller. At denne Tilbygning skulde være opført, efterat Klosteret var nedlagt, som Nogle have ment, er ikke troligt. Tilbygningens Former tyde i høj Grad paa, at den er opført af en indkaldt fremmed Mester, der var fuldt fortrolig med den Maade, paa hvilken den brændte Sten ved at ordnes i større og mindre, aflange og runde Blændinger med Stavværk og pyntelige Kragsten kan frembringe en pragtfuld og rig Virkning. Skjønt Maaden, paa hvilken dette gaar til, er ganske simpel, er det dog ikke hver Mands Sag at finde paa den, og det er ganske usandsynligt, at Tilbygningens prægtige Gavle, som i deres Slags ere sjeldne her til Lands, skulde være opførte med Mursten, tagne fra de nedbrudte Klosterbygninger.

Vanskeligere er det med Sikkerhed at sige, hvad der har været Munkenes ledende Tanke med Tilbygningen. Det ligger dog nær at formode, at man ikke har villet dethronisere Vor Frue, hvem Højalteret i den gamle Kirke, som vi have hørt, var viet, men hellere skaffe St. Antonii Alter er anselig Plads for Enden af et nyt Skib, som man byggede til paa Solsiden af den ældre Kirke. Paa Tilbygningens Østside finder man en gennem hele Murens Tykkelse gaaende Aflastningsbue, som tildels er udfyldt af et tilmuret Trefagsvindue; der kunde tyde paa, at man har forbeholdt sig, her at kunne foretage en yderligere Udvidelse, maaske med Tanken om en rigere Anordning af Alteret.

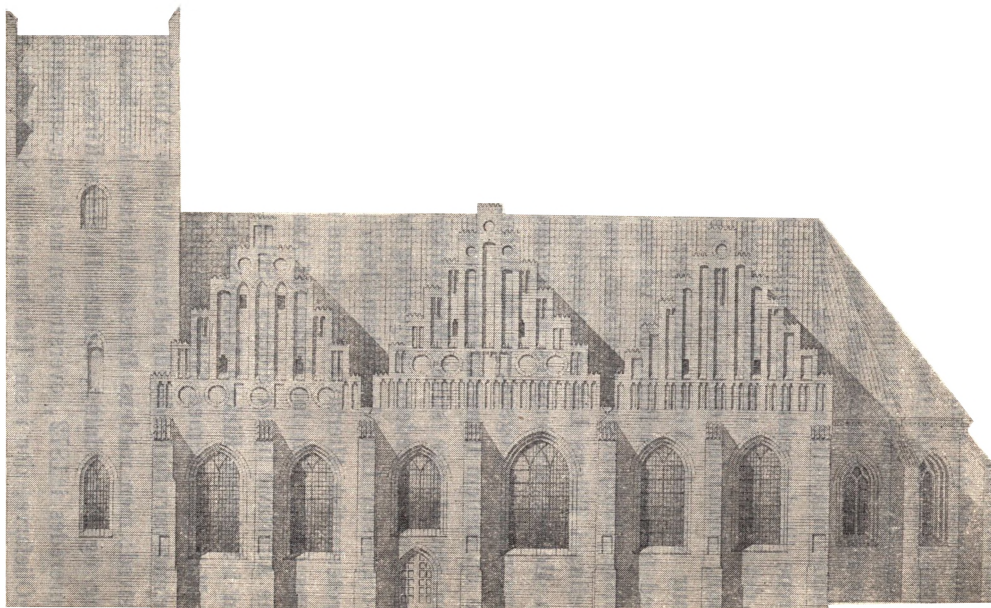
Mellem Tilbygningens 3 Hovedfag eller Kapeller findes rundbuede Gjordbuer, der tyde paa en forholdsvis sen Tid

og godt kunne skrive sig fra 1504. De have rimeligvis baaret Tagværkerne, inden Rummene overhvæledes. Hidtil har man, saa vidt mig bekjendt, ikke fundet noget sikkert Tegn paa, at de 3 Kapeller skulde være opførte det ene efter det andet, men mærkeligt nok ere alle 3 Gavle forskellige. Den østligste er den simpleste. Motivet her er en Række simple Blændinger, kun lidet forskellige i Maaden, paa hvilken de afsluttes foroven. Under disse

Tværsnit af Præstø Kirke 1 : 288.

findes andre, der ere delte af en Stav, og der fremkommer herved en Slags Frise, som virker meget pynteligt. Kun paa den midterste Gavlkam er anbragt en lille rund Blænding. Paa den vestligste Gavl har man varieret Motivet ved at indskyde ikke mindre end 5 runde Blændinger i den omtalte Frise og i Gavlspidsen er den ene runde Blænding blevet til to. Paa den midterste Gavl er Frisen bevaret ubrudt af de runde Blændinger, men disse anbringes 4 i Tallet over Frisen paa begge Sider af en bred firkantet Blænding, der kunde synes egnet til at modtage en Indskrift. I Gavlens Spids er fundet Lejlighed til at anbringe 3 runde Blændinger. Denne Gavl kunde altsaa kaldes den rigeste og kunstfærdigste, men man tør dog

Sydsiden af Præstø Kirke 1 : 288.

ikke paastaa, at den er den senest opførte. Alle 3 Gavle kunne for den Sags Skyld gjerne være opførte samtidig. Om de skyldes 3 Murere, der have villet overbyde hinanden, eller om den samme Murer har villet overbyde sig selv i Variationer af det samme Motiv, kan ingen sige. Sagnet hos Thiele¹⁾ om de tre Søstre, der skulde have bygget hver sin Gavl, har ikke mindste historiske Hjemmel og skyldes rimeligvis den søndre Kirkesides usædvanlige Form.

Man maa altsaa vistnok kunne sige, at Antoniusbrødrene til den ældre og simplere Mariekirke have føjet en i det Ydre mere pragtfuld Antoniuskirke og, som sagt ovenfor, forbundet disse ved at føre de i Mariekirkens Sydmur værende Vinduesaabninger helt ned til Gulvet. Herved fremkom et Rum, der vel egnede sig for romersk-catholske Altertjeneste, men som paa Grund af sin stærke Tvedeling i Tidens Løb maatte vise sig mindre skikket til i sin Helhed at benyttes til protestantisk Gudstjeneste. Det viser sig da ogsaa, at da Reformationen skal til at rydde op mellem Romerkirkens mange Altre, har Antoniuskirken saa at sige stillet Mariekirken i Skygge, den var jo ogsaa noget bredere, højere og lysere end denne, og da Borgmester Laurids Nielsen 1657 skjænkede Kirken en ny protestantisk Altertavle, blev denne ikke opstillet i Mariekirkens Chor, men for Enden af Antoniusbrødrenes Skib. Denne Altertavle ligner aldeles i Stil Altertavlen og Prædikestolen i Holmens Kirke i Kjøbenhavn, som er fra samme Tid. Man kan da med Sikkerhed paastaa, at begge Altertavler maa være forfærdigede af samme Mester: Abel Schrøder i Nestved; men medens Præstø Altertavle har bevaret sin Maling og Forgyltning, fandtes Holmens Kirkes, da den restaureredes i 1872, overstrøgen med den samme okker-gule Oliefarve, der i sin Tid brugtes til Staffering af Orlogsskibenes Gallionsfigurer og Ornamente. Ved Rensningen fra dette Farvelag fremkom ingen Spor af en ældre

¹⁾ Danmarks Folkesagn I, 205.

polyckrom Maling. Og da Jens Lauridsen, Laurids Niensens Søn, den Mand, som efter den for Præstø og Omegn saa sørgelige Svenske Krig samlede Nysø Gods og byggede Herresædet, vilde indrette sig en Familiebegravelse, fik han Lov til at bemægtige sig det Meste af Mariekirkens Chor, at hæve Gravkjælderens Hvælvning højt over Kirkens Gulv og at skjule Resten af Choret i et Pulterkammer.

Naar det nu gjælder om atter at sætte Præstø Kirke i en varig Stand, da vilde det være saare heldigt, om denne Gravkjælder kunde bringes til at forsvinde, enten ved at den sænkedes ned under Kirkens Gulv, eller paa anden Maade. De tilmurede Vinduer kunde da aabnes paany, deres Stadværk fornyes, Hovedgesimsen fra den gamle Kirke bringes tilbage, nye, stilfulde og hensigtsmæssige Gavlbænke anbringes m. m., saaledes som angivet paa Prof. Storcks smukke og omhyggelige Tegninger, der med hans Samtykke fremvistes paa Mødet. Det turde dog være et Spørgsmaal, om Menigheden bør flytte tilbage fra Antonius-til Marie-Kirken, som er mindre rummelig og mindre lys, og hvor der aldeles ikke er Plads til Laurids Niensens prægtige Altertavle. Der vilde i Mariekirkens Chor kunne indrettes en rummelig Skriftestol og Confirmandstue, der tillige kunde tjene til Præsteværelse, og Resten af Mariekirken blev da som hidtil et Slags Sideskib til Antoniuskirken.

Den af Karen Sørensdatte til Minde om hendes 2den Mand, Borgmester og Tolder Jacob Christophersen († 1619), i Aaret 1621 Kirken skjænkede Trædøbefont burde have sin oprindelige Farvedekoration tilbage, hvorved den vilde komme til at svare til Altertavle og Prædikestol, hvilken sidste angiver sig som en Gave fra Chr. Grubbe til Lystrup.

En ældre Granitdøbefont, som findes i Kirken, har intet kunstnerisk Værd.

At Kirken allerede i den catholske Tid har haft et interessant og pragtfuldt Inventarium, derpaa tyder en Indberetning fra Provst Bøgh, som i Begyndelsen af vort

Aarhundrede afgaves til Kommissionen for de fædrelandske Minders Bevaring. Dengang fandtes der nemlig endnu ved Kirken et Christusbillede i en pragtfuld udskaaren og med en forgyldt Indskrift forsynet Kiste. Billedet kaldtes af Almuen: Guds Søn i Præstø. Provst Bøgh antog, at Kisten havde været benyttet til at bæres i Procession. Skulde den dog ikke snarere have været en saadan Deko-
 rationsgjenstand som den, der findes i Nationalmusæet og som fordem i Fastetiden benyttedes til en Fremstilling af Christi Grav? Have Antoniusbrødrene mulig ogsaa med saadanne Midler søgt at gjøre Indtryk paa Mængden og skaffe sig Tilløb? Der fandtes da ogsaa i Kirken et Mariebillede og 2 Kister fulde af Helgebilleder, maaske Rester af en eller flere Altertavler; men alle disse Sager ere nu sporløst forsvundne. Men hvordan gik det til, da Klosteret ophævedes? Munkene maatte af Nød og Trang, da Tiggergangen ikke længer gav noget Udbytte, sælge nogle af deres Ejendomme, f. Ex. Husene i Kjøbenhavn og Malmø, andre søgte mægtige Adelsmænd, hvis Familier de i sin Tid havde tilhørt, at komme i Besiddelse af, ja selv Roskilde Bisp Joachim Rønnow undsaa sig ikke for at forsøge ved et fingeret Kjøb at plyndre Klosteret til sin egen personlige Fordel. Et Par af Brødrene antog Luthers Lære. En af disse, Anders Andersen, vandt sig et Navn for Hellighed. Han ejede, siger man, kun en Hvid, men hvergang han sendte Bud med denne til Byen for at købe Noget til Livets Ophold, fik han, hvad han forlangte, og ovenikjøbet Hviden tilbage. Samme hellige Mand fik ogsaa inden sin Død sin Ligsten forfærdiget, hvilken endnu findes i Kirken; i Vinduet udfør Stenen saas en malet Rude med hans Bømærke, i hvilket Antoniuskorset endnu spillede en vis Rolle. Klosterets Bygninger bleve Kongens Ejendom, undtagen Kirken, og Chr. III lod dem nedbryde for at anvende Stenene ved Byggearbejder paa Kjøbenhavns Slot. De gamle Frugttrær i Klosterets Haver bleve omhuggede og opbevarede en Tid paa Stedet for ved Lejlighed at blive brugte som

Gavntræ. Nogle Messehageler skjænkedes til Universitetet for at bruges i Frue Kirke eller andre Universitetskirker.

Af Sager fra Klosterets Tid er der altsaa saa at sige ikke Andet tilbage end de 2 Klokker i Taarnet og et Af-ladsbrev i Nationalmusæet.

Efter dette Foredrag sang man: »Kirken, den er et gammelt Hus«, hvorpaa Dr. H. F. Rørdam fortalte om Skaaningen Magister Peder Jacobsen Winslow (født 1636), hvis Mindesmærke endnu findes i Præstø Kirke. Særlig dvæledes ved hans Hjem i Vinsløf i Gjønge Herred, hvor Faderen, Jacob Hansen fra Kolding, var Præst († 1651), hans Skolegang i Roskilde, hans Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar under Belejringen 1658—9, hans Studier i det gamle nordiske Sprog, hans Syslen med en historisk Beskrivelse af hans Hjembygd, fra hvilken han blev udelukket ved den uheldige Krig, som skilte Skaane fra Moderlandet, og endelig hans senere Virksomhed først som Skolemand og siden som Præst i Odense (til 1692) og tilsidst i Præstø, hvor han døde 13. Januar 1705. Ikke længe før sin Død var Peder Winslow bleven valgt til Provst i Baarse Herred. Om hans Virksomhed som Præst i Odense berettes, at endnu 100 Aar efter hans Bortgang mindedes han »for sin Retsindighed og retskafne Opførsel i Embedet«, og der sagdes om ham, at han havde været »en særdeles begavet Mand, der kunde tale det, han vidste, og vidste det, han taledede«, hvorfor han var meget elsket af Menigheden, hvilket navnlig viste sig den Dag, han holdt sin Afskedsprædiken i Odense, »da der var en saa almindelig Graad i Kirken, at man ej kunde høre Lyd derfor«. Winslow forlod Odense, fordi Arbejdet her blev ham for overvældende, og han følte sig meget svag. Hans gode Ven Biskop Hans Bagger, der ogsaa var en af de exilerede Skaaninger, fik det da ordnet saaledes for ham, at han fik Lov til at bytte Kald med Præsten Fred. Chr. v. Haven i Præstø. I denne By tilbragte han da de sidste 12 Aar af sit Liv. Blandt

hans nærmeste Venner i de senere Aar maa nævnes Præsten Samuel Jensen Ild i Udby og Ørslev († 1699), en af sin Tids største Opvækkelsesprædikanter her til Lands, over hvem Winslow har forfattet en meget karakteristisk Gravskrift i latinske Vers. Winslow var nemlig ogsaa »en skøn dansk og latinsk Poet samt en Philologus af bedste Slags«. Af hans literære Arbejder kom dog kun lidet for Lyset. Kun to Smaaskrifter kjendes, som han fik udgivet under sit Ophold i Præstø; begge handle de om nordisk Sprog og Antikviteter, og vise, at deres Forfatter hørte til samme Retning som Hans Mikkelsen Ravn, Erik Eriksen Pontoppidan, Peder Syv og andre Dannemænd, der søgte at vække Interesse for Fædrelandets Sprog og Minder. Et af disse Skrifter (Farrago Arctoa) har Winslow tilegnet sine otte Sønner, der alle studerede, og iblandt hvilke især den ældste, Jakob W., er bleven navnkundig. Han var et Mønster paa en studerende og var den kjærlige Faders Lyst og Glæde, men han blev ogsaa hans Livs største Sorg, da han under sine medicinske Studier i Paris gik over til Romerkirken, hvorved han for bestandig blev skilt fra Fædrelandet, medens han i Frankrig opnaaede Ære og Berømmelse som en af sin Tids største Anatomer. Sin bitre Sorg over dette Tab har Faderen skildret i et versificeret «Bindebrev» til sin Hustru, Martha Nielsdatter Brun, hvori han udtaler den Bøn, at hans udmærkede Søn dog atter maatte komme til Besindelse. Han siger nemlig:

O Jacob! Jacob! o min Søn; En rigtig Globus,
 Et Lys, Exempel og Nordstjerne du jo var
 For dine Sødskende i dine yngre Aar.
 Gud bedre mig, du komst til dette Frankerige
 Iblandt det Folk, som veed saa mesterlig at svige!
 Dog i dit Levned de har dig besveget ej,
 Gud være Lov! trods al de Loyolites Rej.

— — — — —
 Min førstefødte Søn, min Faders Navnekvist,
 Mit første Jordehaab, mig gaar til Hjærte vist.

Ak lad os se den Dag, at Jacob Jacob bliver,
 En Undertrædere, som Esauten driver,
 Og skuffer Skufferen, ja træder paa den Hæl,
 Som Jesus knuset har, som en ret Israel!

Haabet skulde dog ikke opfyldes, og den gamle Fader fik aldrig den højt elskede Søn at se fra den Dag, han i sin Ungdom havde forladt Danmark. Som Holberg fra sit Ophold i Paris har fortalt os, vedblev Jacob Winsløw dog at omfatte Fædrelandet med Kjærlighed, og danske Pariserfarere fandt altid den venligste Modtagelse hos ham.

Sluttelig kan bemærkes, at naar Mindet om Magister Peder Winslow her er fremdraget, da er det kun en simpel Retfærdighedsgjerning, eftersom han, ved Siden af sin betydningsfulde Præstegjerning, med Flid har søgt at bevare de historiske Minder fra de Steder (Skaane og særlig Gjønge Herred, Odense og Præstø), hvor han gennem Tiderne havde sit Hjem. At det meste, af hvad han havde samlet og udarbejdet, ved Tidernes Ugunst ikke blev trykt og nu er gaaet tabt, kan ikke regnes ham til Last¹). Havde hans Søn, Ludvig Winsløw, dør i en ung Alder døde (1710) som Præst i Vaaler i Norge, levet længere, havde han maaske fundet Lejlighed til at fortsætte Faderens Arbejder, hvortil han synes at have haft Anlæg og Lyst²).

Efter at det Foredrag, hvoraf her er givet et Udtog, var endt, blev der afsunget en Sang, hvorpaa Højskoleforstander H. Rosendal tog Ordet.

¹) Kilder til Oplysning om Ped. Winslows Levned ere foruden hans to trykte Skrifter (Spicilegium Arctoum, 1695, og Farrago Arctoa, 1704): Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III. Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 491 ff. Skandin. Litt. Selsk. Skr. 1815. S. 138 ff. (den her meddelte Stamtavle over de lærde Winsløver-sammenblander dog to Slægter). Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 184 f. 4. R. II, 206. 227 ff. Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kbhvns. Forsvar, S. 177. 203. Danske Saml. IV, 115. Samlinger til Fyens Hist. og Topogr. X, 242—50.

²) Se K. S. 4. R. II, 596—7. Worms Lexicon o. lærde Mænd II, 599.

Han begyndte med at bemærke, at efter Planen for Mødet var det ham overdraget at fremdrage nogle Træk af den nyere Tids Kirkehistorie vedrørende Præstøegnen, hvortil ikke faa hæderlig kendte Navne og betydningsfulde kirkelige Rørelser var knyttede. Af Hensyn til Tiden maatte han imidlertid indskrænke sig til at dvæle ved en af Præstøs tidligere Sognepræster, N. F. S. Grundtvig, og ved denne kun, for saa vidt hans Historie vedrørte denne Egn. —

Efter Amtsprovst Bøghs Forflyttelse til Herfølge i 1810 søgte Grundtvig Præstø Sognekald, som den 11 Aar ældre residerende Kapellan i Korsør, Mogens Mehl, fik, mens Grundtvig Aaret efter blev Kapellan hos sin Fader i Udby. Til det betydningsfuldeste af hans Oplevelser i de to Aar, han var der, regnede Taleren hans Forhold til J. P. Mynster, der til 1812 var Præst i Spjellerup. Taleren udviklede, hvorfor og hvorledes Grundtvig søgte at komme i et venligt Forhold til denne Mand, saaledes som det fremgaar saavel af Grundtvigs som af Mynsters Optegnelser derom som og af den Brevveksling imellem dem, der 1875 blev udgivet af Mynsters Søn, og de Breve fra Mynster til Dr. Engelbreth, der har været meddelt i »Kirkehist. Saml.« — Grundtvigs Breve til Mynster var Taleren langt fra med Mynsters Veninde, Fru Rahbek, at finde »dumme og insolente«¹⁾; han fandt dem inderlige og rørende smukke. Og betegnende for deres Forhold fandt han Mynsters altid haanlige Omtale af Grundtvig, f. Eks. i Brevene til Engelbreth, i Sammenligning med, hvad Grundtvig i et Brev af 20. Dec. 1828, hvor han gør Rede for sit Forhold til Mynster, skriver til Gunni Busck: »Længe efter den Tid faldt jeg engang (Gud veed, ved hvilken Tankegang) paa mine Knæ og fældte Glædestaarer ved det levende Haab, at Mynster dog en Gang vilde række mig Haand i Jesu Navn.«

Dette Haab gik, som vi veed, ikke i Opfyldelse. Mynster

---

¹⁾ Denne Dom er fra 1813 i et Brev fra Fru Rahbek til Chr. Molbech. Siden kom Fru R. dog til at se paa Grundtvig med andre Øjne.

var altid kold, ja endog bitter overfor Grundtvig. I 1825 da Grundtvig havde udgivet »Kirkens Genmæle« mod Prof. Clausen, angreb Mynster ham endog paa en Maade, som de fleste nu sikkert finder upassende, nemlig i en Prædiken. Grundtvig besvarede vel dette Angreb i en anden Prædiken; men endnu 1828 gik han med den Tanke at vælge M. til sin Skriftefader. Og efter at Mynster 1834 var bleven Biskop, tænkte han paa et Samarbejde med ham, hvorefter følgende hidtil utrykte Brev (der dog mulig kun blev et ubenyttet Udkast) vil give Forklaring.

Højærværdige Herr Biskop!

Uagtet en egen Stjerne har adskilt vore Baner saa vidt, som det mellem samtidige og næsten jævnaldrende Tjenere af det samme Livsord vel er muligt, burde vi dog sikkert for Guds og Menighedens Skyld se til at hjælpes ad, hvor det gælder noget, vi begge veed at skatte.

Dette falder mig paa Sinde ved et Arbejde, jeg i mange Aar har foresat mig, og nu, da Haaret graaner, ej længer tør opsætte: en Revision af Salmeliteraturen i det hele og da især vor egen Del, for at frembringe en Samling af gammelt og nyt, hvori danske Medkristne kunde omtrent hver finde sit, og hvoraf der, naar Tiden kommer, kunde gøres et Uddrag til fælles Bedste. Nogle kristne Venner har sat mig i Stand til at anvende den Tid, jeg finder nødvendig, til Arbejdet, og min eneste Tanke med det maa da være at gøre det saa godt og saa gavnligt, som alle Omstændigheder, der ogsaa staar i Herrens Haand, tillader.

Nu veed jeg af Erfaring, at der ved Behandlingen af de gamle Salmer møder mig en dobbelt Vanskelighed, idet jeg let er alt for nænsom overfor de Salmer, jeg elsker fra Barnsben, og alt for dristig med de andre, en Vanskelighed, der kun saa vidt muligt overvindes, naar jeg kan tage et Par andre gode Venner af de gamle Salmer med paa Raad; thi vel tør jeg ikke love for, at jeg altid

vil tro deres Skøn bedre end mit eget, men hvad jeg baade vil og skal, er at tage alvorligt Hensyn derpaa, og selv, naar Teksten i min Udgave ej rettes derefter; bevare det i Anmærkningerne til frit Valg i sin Tid. — Jeg mener nemlig her ved »vore gamle Salmer« kun dem, der med den Kingoske og Guldbergske Salmebog virkelig har været i Brug og udgør derfor et Kirkegods, ved hvis Behandling vi skylder Menigheden i det hele og dens Medlemmer i det enkelte al aandelig Omhyggelighed og Selvfornægtelse.

Nu veed jeg ingen andre Mænd at tænke paa end D. H. og gamle Hornsyld, og naar De tillader, at jeg efterhaanden sender dem de gamle Salmer i Manuskript, vil De sikkert intet have mod mit Forslag, at naar de begge er enige, rettes Teksten derefter, medens det naturligtvis staaer til mig, om jeg vil anmærke mit afvigende Skøn, og hvor Meningerne er delte, saa Teksten bliver, som mig synes, anmærkes Deres.

Paa denne Maade tror jeg vist, at vi med Guds Hjælp kan gøre en god Gerning, som den danske Menighed vil takke os for i Graven; men skulde det være saa uheldigt, at D. H. føler, De end ikke i denne Sag gerne vil staa i Berøring med mig, da beder jeg Dem rent ud sige Nej, da det ellers uden Nytte kun vilde bringe os Ubehageligheder fra begge Sider.

Med det oprigtige Ønske, at — hvad ej er lidet sagt — D. H.'s bispelige Virksomhed maa endnu blive mere vel-signet, end Deres præstelige i en hel Menneskealder har været, henlever jeg med Højagtelse ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

Efter Faderens Død flyttede Grundtvig 1813 til København; men meget drog ham tilbage til denne Egn.

Hans Moder boede i sin Enkestand her i Præstø, og hertil droges hans Tanker flere Gange. Saaledes ser vi af et Brev af 12. Januar 1818 fra hans Svoger P. E. Glahn, Præst Olstrup (Ulsø og Braaby, som den Gang hørte

sammen), at Grev Danneskjold-Samsøe har gjort ham opmærksom paa, at Baron Reedtz-Thott var villig til at kalde Grundtvig til Præst i Vejlø, naar han kunde faa Pastor N. F. Sørensen i Vejlø, som han ikke syntes om, forflyttet til Sværborg, som da var ledigt. Et Brev fra Baronesse Sophie Reedtz-Thott til Glahn af $17/3$ 1818 beder denne om at lade dem Grundtvigs Tanker vide, og udtaler, at det vilde være Baronens særdeles kært mundtlig at overtale Glahn om, hvor ubetinget de begge ønskede Grundtvig til Præst i Vejlø. De beholdt imidlertid Sørensen til 1846. — Men længere hen paa Aaret 1818, da det betragtedes som afgjort, at Grundtvig skulde blive Præst i Aalborg, blev der fra Præstø-Egnen gjort et Forsøg paa at beholde ham i Sjælland. Hans Svigerinde, Fru Marie Glahn, skrev den $14/9$ til ham: »I Tillid til din Godhed, kære Grundtvig, vover jeg at sende dig disse Linier. Vi har i denne Tid tænkt og talt ret meget om dig i Anledning af Aalborg. Vi er alle temmelig visse paa, at du faar det, og vi vilde dog saa nødig miste dig og vores kære Lise. Igaar, da jeg paa Gisselfeld modtog min kære Lises Brev, hvori hun atter taler om at komme til Aalborg, faldt det mig ind, om du ikke har været hos Kongen i denne Anledning, da han maaske ellers ikke veed, at du søger Vartov, da der vel ingen siger ham det. Jeg sagde Jane mine Tanker derom og mødte i det samme vores elskelige Grevinde med det samme Forslag paa Læberne. Hun sagde, jeg skulde skrive til dig om at gaa til Kongen, og naar du fortalte ham Tingen, som den er, troede hun, at det kunde virke, hvis han endnu ej har underskrevet. Hun var som de andre ganske overbevist om, at du ellers faar det. Hun vilde ogsaa gerne beholde dig her og mener dig det saa ærligt. Gid du havde talt med hende selv; thi jeg kan ikke sige dig det som hun.« —

Det ses altsaa, at Grundtvig stod i venligt Forhold til Herskaberne paa Gavnø og Gisselfeld, og ikke mindre venskabeligt var hans Forhold til Herskabet paa Nysø,

Baron og Baronesse Stampe, hos hvem hans Moder tit var Gæst i de Aar, hun boede i Præstø.

Grundtvig fik hverken Aalborg eller Vartov 1818, da Frederik VI, i sin Iver for at faa Oversættelsen af Sakse og Snorre gjort færdig, ikke vilde befordre ham, før dette Arbejde var til Side; men, da det var i Stand, blev Grundtvig uden Ansøgning og egentlig mod sin Vilje kaldet til Sognepræst i Præstø og Skibbinge $\frac{2}{2}$ 1821. Kongen havde samme Dag gjort Embedet ledigt ved at kalde Pastor N. G. Wolff til Præst i København. Grundtvigs Moder blev særlig glad herover, og der er et Brev fra hende af $\frac{9}{2}$, hvori hun saaledes udtrykker denne Glæde:

»Min elskelige Søn!

De gladeste Følelser og Tak til den algode Gnd opsteg til ham for den store Godhed mod mig og mine, som jeg aldrig her i Livet eller hisset kan nok takke den barmhjærtige Gud og Fader for. Naar vi bier paa Herren, da kommer han, før vi se, og vil os meget godt bete. Folk her lader, som de er meget godt fornøjede. Gid det maa vedvare paa begge Sider. Det værste bliver for dig at faa en Bolig her. Førend du kommer selv, kan nok ikke gøres noget heri. Var det ikke muligt, du kunde beholde den Pension, som Kongen har givet dig — efter Ansøgning, da her ingen Præstebolig er; thi ellers vil det første Aar blive trangt for dig. Gud styre alt til det bedste. Han har gjort det største, og han vil gøre mere, naar vi sætter vor Tillid til ham hele Livet igennem.

Gud give Lykke og Held til din Embedsførelse i Jesu Navn. Gud velsigne dig og holde sin Haand over dig. Vær paa det kærligste hilset begge fra Trine, men især og ømmest fra mig,

Din oprigtige Moder

C. M. Grundtvig.

I dette Øjeblik var Kornerups her og gratulerede. Her har været nogen hver Dag, siden jeg fik dit Brev.«

Det var den Velkomsthilsen, Grundtvig fik til Gerningen i Præstø, og bedre kunde den da ikke være. Dette Brev lader os forstaa, hvis vi ikke vidste det før, hvad hans Moder havde været for ham, baade da hun sang Salmer over hans Vugge, og da han under Aftensædet med hende i Barneaarene »fulgte gennem Kirkens Sage Frelseren med Liv og Lyst«, og ikke mindst, da han sjælesyg vendte hjem til Udby mod Slutningen af 1810. Derfor var det bevægede Dage for ham, da han i September 1822 maatte stede sin kærlige Moder til Hvile paa Præstø Kirkegaard, ligesom han var stærkt bevæget, da han i 1844 besøgte hendes Grav. (Taleren fremdrog her hans to Mindedigte over hende fra 1822 og 1844).

Med Benyttelse af N. W. Bondesens Skrift gav Taleren derefter en Karakteristik af Grundtvigs Prædiken og Præstegerning i Præstø 1821—22 og sluttede med en Omtale af hans Forhold til Baron Stampes Familie paa Nysø og en Skildring af det mærkelige Valg til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848, da Grundtvig blev saa godt som enstemmig valgt, især ved en varm, ja bevæget anbefaling af Modkandidaten, Gaardejer Jens Jensen fra Grumløse i Udby Sogn, en af Grundtvigs Konfirmander fra den Tid, han var sin Faders Kapellan i Udby. En Konfirmationsundervisning, der giver sig et saadant Udslag, maa aabenbart have duet noget.

Efter dette Foredrag sluttedes Mødet med Sang og Orgelspil. — Et kort, men godt og forstaaende Referat læses i Berl. Tidende for Mandag Morgen d. 21. Maj 1900. Det slutter med følgende Ord:

»Blandt Mødets Deltagere herskede stor Tilfredshed med dette saa vellykkede Møde, der sikkert vil tjene til at vække og styrke Interessen for de mange kirkelige Minder, som denne Egn paa forskjellig Maade ejer.«

Møde i Nyborg.

Dette Møde fandt Sted Fredag den 29. Juni 1900 i Nyborg Kirke. Det store Rum var fyldt af en talrig Tilhørerkreds. Efter et stemningsfuldt Præludium af Kirkens blinde Organist tog Selskabets Formand, Dr. Holger Fr. Rørdam, Ordet for et indledende Foredrag, hvori han navnlig søgte at vise, at medens Tiden, efter det gamle Ord »fortærer alt«, er det Historiens Betydning, at den modarbejder Tidens udslettende og dødbringende Virksomhed, og da den kristne Kirke ikke er tjent med, at de historiske Kjendsgjerninger, hvorpaa den hviler, udslettes af Menneskenes Erindring, eller at Menighedens Levnedsløb hjemfalder til Sagnenes usikre og taagede Verden, maa den, om den skjønner, hvad der er dens eget Tarv, nødvendig sætte høj Pris paa Historien, der baade bevidner dens ældgamle Udspring og viser den Vej, ad hvilken Herren har ført sit Folk gennem de skiftende Tider, og hvorledes hans Ord har staaet sin Prøve trods al den Modstand, Evangeliets Forkyndelse har fundet i en formørket og forvildet Slægt.

Det er bekjendt, at næst Herrens Indstiftelser og Ordets Prædiken har Kirkesangen spillet en saare vigtig Rolle i Henseende til Menighedslivets Bevarelse og Fremvæxt; men da de fleste af Tilhørerne næppe havde sønderlig indgaaende Kjendskab til Kirkesangens Udvikling gennem Tiderne, var Tal. glad ved, at Organist Th. Laub, der med saa stor Kjærlighed havde syslet med dette Emne, havde imødekommet hans Opfordring til at holde et Foredrag herom med særligt Hensyn til den Kirkesang, der gennem de mange Aarhundreder har lydt i de danske Kirker. Og da Toner vanskelig kunde skildres med Ord alene, havde Hr. Laub formaaet en Dame af Holmens Kirkechor til at følge med herover for ved sin Sang at illustrere hans Ord.

Efter disse og andre indledende Bemærkninger blev Ordet givet til Hr. Laub for følgende Foredrag:

Om Kirkesangen i Danmark.

Da Kristendommen blev indført i Danmark, kunde der ikke være Tale om en national dansk Kirkesang, der kunde bruges ved Gudstjenesten. For det første stod man sikkert her paa et helt uudviklet Standpunkt, for det andet førte den romersk-katolske Kirke overalt, hvor den kom hen med Kristendommen, sin egen latinske Liturgi med sig, hvortil der fra gammel Tid hørte en særlig og ganske udmærket smuk, den saakaldte gregorianske, Sang. Det var da ogsaa denne, der blev Kirkesangen her i Danmark gennem hele Middelalderen, saadan som den efterhaanden var blevet det i alle de andre romersk-katolske Lande.

Sit Navn har denne Sang fra Pave Gregor den Store († 604), der, efter hvad der almindelig antages, har givet Sangen det Præg, som den havde i sin Blomstringstid, den tidligere Middelalder. Han menes at have udvalgt de bedste blandt de forhaandeværende Sange, at have ordnet dem efter Kirkeaaaret, læmpet dem efter Gudstjenestens Behov, tilføjet nye, opskrevet den saaledes samlede Liturgi og endelig oprettet Sangskoler, der skulde holde den gode Form for Sangen vedlige. Den største Del af Sangene er altsaa rimeligvis ældre end Gregor, nogle er fra hans Tid, og andre er kommet til senere; men skønt deres Tilblivelses Tid strækker sig over flere Aarhundreder, har denne gamle Kirkesang dog i paafaldende Grad et Præg af Enhed og Helhed.

Hvis man vil have en rigtig Forestilling om den gregorianske Sang, maa man tænke saa lidt som muligt paa vor Tids Kirkesang. De er overmaade forskællige. Hovedforskællen kunde maaske udtrykkes saaledes: vor Kirkesang er »Visesang«, den gregorianske »liturgisk« Sang. Saa godt som alle vore Sange ved Gudstjenesten er, hvad vi med et mindre heldigt Udtryk kalder »Salmer«, der gaar paa Vers, og hvor den samme Melodi gentages uforandret ved hvert Vers. Ordene til de gamle Kirkesange er derimod i Hovedsagen Prosa, Skriftsteder, taget især fra Davids

Salmer og Profeterne¹⁾. Melodierne, som meget nøje følger Ordene, faar derved en i høj Grad frit bølgende Prosa-rytme, mens vore har en fast — en taktfast — Verse-rytme. Og ved de gamle Sange er der ikke Tale om en uforandret Gentagelse af korte Visemelodier som ved vore; Melodien skifter og ændrer sig, eftersom den naturlige Fremsigelse af Ordene kræver det.

Fremdeles beror den liturgiske Sang fra gammel Tid paa Vekselsang: en Forsanger begynder, og Forsamlingen gentager delvis eller helt, hvad han synger (Responsorier). Eller Forsamlingen synger som Omkvæd andre Ord ind mellem Forsangerens Ord (Antifoner). Eller Forsamlingen deler sig i to Kor, der svarer hinanden; dette sidste er den gamle jødiske Maade at synge Salmer paa. Det er bekendt, at i jødisk Poesi siges den samme Tanke ofte to Gange men med forskellige Ord; særlig tydeligt ses dette f. Eks. Salme 114. Her har hvert Vers to Led, hvoraf det andet i Virkeligheden stadig kun er en Omskrivning og Udvidelse af det første. Dette svarer til Syngemaaden, idet Melodien har to Afsnit, et begyndende og et afsluttende, et tiltalende og et svarende, indrettede til at tages op af to Kor, der staar overfor hinanden, synger imod hinanden. Og saadan har man vistnok altid sunget i Jødeland: der fortælles allerede i Samuels Bog, at Kvinderne, der gik Savl og David imøde efter Kampen mod Filisterne, »sang mod hverandre«: Savl har slaget sine Tusinde, — og David sine Titusinde. Endnu den Dag i Dag siges det, at Børnene i Jødeland, naar de leger, deler sig i to Hobe, der raaber og synger imod hinanden.

Endelig er den gamle Kirkesang afgjort enstemmig; selv om flere synger sammen, synger de ganske den samme Melodi, der er aldrig Tale om Udsættelse eller om Akkord-

¹⁾ Vilde nogen sige, at Davids Salmer er Poesi, ikke Prosa, vil jeg dertil svare: oversatte paa Latin har de ialtfald ikke latinsk Verseform, men Prosaform. Og Vers i vor Forstand, med faste Versefødder, er der heller ikke paa Hebraisk.

ledsagelse. Vor nyere Kirkesang derimod beror paa den flerstemmige Musik; den er beregnet paa at ledsages af Akkorder eller paa flerstemmig Korudsættelse, og det akkordmæssige viser sig paa mange Maader i selve Melodiens Gang, selv om den synges enstemmigt.

Den gregorianske Sangs Hoveddyd er dens nøje Tilslutning til Ordene; det er denne Tilslutning, der gør den til en saa udmærket Kirkesang, som jeg ikke vil betænke mig paa at kalde i sit Slags, til sit Brug, til sin Guds-tjenesteform, fuldkommen. Det er jo i det hele Kirkesangens Forhold til de kirkelige Ord, der afgør, om den har Værd eller ej; den dejligste Musik kan være den sletteste Kirkesang. Kirkesange har overhovedet kun denne ene Opgave: at frembære Ordene saadan, at de komme til deres Ret, udsige Ordene saaledes, som en troende Menighed vil sige dem. Gør den det, er den ikke alene god Sang, men ogsaa skøn Sang, thi kun det, som svarer til sin Bestemmelse, som udtrykker sit Formaal, er skønt. I denne Henseende har den gregorianske Sang et Fortrin for de fleste andre Arter af Kirkesang, idet den i sin første Begyndelse ikke var andet end syngende Fremsigelsen af Ordene. Vi har endnu Levninger af denne ældste Kirkesang, hvori der i Virkeligheden tales paa en enkelt Tone, og hvor Stemmen kun af og til hæves eller sænkes, paa samme Maade som i Talen, efter Ord- eller Sætningsbetoningen. Det er altsaa, hvad vi vilde kalde en Slags Messesang, hvortil det dog maa bemærkes, at vor Messe i Tidernes Løb er blevet saa forvansket, at den i Reglen gaar op, hvor den skulde gaa ned, og ned, hvor den skulde gaa op. — Paa dette Grundlag, Ordfremsigelsen, har den gregorianske Sang saa efterhaanden opbygget en rig Melodi, til Tider en overvældende rig Melodi.

Jeg tænker herved paa de saakaldte »Jubilationer«, Tonesving bestaaende af mange Toner, uden Ord. De findes særlig efter Ordet »Halleluja«, men ogsaa af og til andetsteds. Hvad der menes ved dem er sagt bedst og

smukkest af Augustin: »For hvem bør der »jubles« uden for den udsigelige Gud? — thi dersom du ikke kan udsige ham og dog ikke tør tie om ham, hvad har du saa andet at gøre end at »juble«, saa dit Hjærte kan fryde sig uden Ord, og din umaadelige Glæde ikke indskrænkes ved afmaalte Stavelser.«

En Mangfoldighed af snart enkle, snart rige Melodier paa det stadige, faste Grundlag af en naturlig Ord fremsigelse er det, der kendetegner den gregorianske Sang. Den beror, som før blev sagt, paa Vekselsangen, d. v. s. paa den Omstændighed, at der er enkelte Medlemmer af Menigheden, som i særlig Grad har Sangens Gave, som i særlig rige Toner kan udtale Glæden over Guds Naade, og som særlig kan tale Menigheden til, saa at den faar Lyst til at svare i de mere enkle Toner. Det er denne Given og Svaren, den gamle Sang giver Udtryk for. Skulde nogen mene, at dette er en ufolkelig Form for Menighedssang, vil jeg kun minde om, at vor folkeligste Sang, de middelalderlige danske Viser, netop gaar ud fra det samme: en Vekselsang, hvor én synger for, og hvor en Forsamling svarer. Det ufolkelige fremkommer først, naar Forsangeren synger en kunstig Musik, saa at Menighedens Medlemmer føler, at han ikke taler i deres Tone, og de derfor ikke kan svare ham. Vilde vi nu til Dags indføre Vekselsang, vilde den upaatvivlelig blive til en saadan Musik, til Koncertmusik.

Da den katolske Kirke indførte Kristendommen her i Danmark, havde den allerede begaaet den Synd, at lade Sangen glide ud af Menighedens Hænder. Skønt det danske Folk som Helhed altsaa aldrig blev mere end Tilhører ved den gregorianske Sang, fik den dog alligevel en meget stor Betydning for os. Uden den havde vi aldrig faaet vore Folkevisemelodier. Jeg husker, hvordan jeg, da jeg første Gang lærte de gregorianske Melodier at kende, spurgte mig selv: Hvorfra kender jeg dem dog? jeg véd jo, at jeg aldrig har hørt dem før! Indtil det pludselig gik op for

mig: men det er jo ganske de samme Melodivendinger, ganske det samme musikalske Grundpræg, som vore Viser har, det er derfra, jeg kender dem. Familieligheden lyser ud af hvert Træk. Selvfølgelig er der store Forskælle: særlig den, at Viserne, fordi de gaar paa Vers, og fordi »Dansen blev traadt« til dem, ikke har Brug for den frit bølgende gregorianske Prosarytme med dens Tonesving.

Der fortælles, at Knud d. Store kom sejlene til Ely i Nordengland i Følge med sin Dronning Emma og Rigets ypperste Mænd. »Da de kom nær til Land, rejste Kongen sig, bød Rorkarlene trække smaat paa Aarne, mens han løftede sine Øjne til Kirken paa Klinten og spidsede Øre for at lytte til den hellige Sang fra de fromme Munke, der sang deres Tider. Da kaldte Kongen hele sit Følge sammen om sig og bød dem alle stemme i med, idet han gav sin glade Stemning Luft i en Vise, som han i det samme digtede paa engelsk, og som begynder saaledes:

Gladelig sang de Munke i Ely
da Knud Konge ro'de forbi.

Ro'r, Svende, nær til Land,
og lad os høre de Munkes Sang!

Sv. Grundtvig nævner dette som et Bevis paa, at »Kæmpevisens Form alt saa tidlig (i det 11. Aarh.) var uddannet og bekendt for danske Folk.« For mig siger Fortællingen endnu mere. Den er som et levende Billede paa Folkevisemelodiens Tilblivelse. Som Kong Knud lyttede det danske Folk til Sangene, der klang fra Klostre og Kirker, optog Tonerne i sig og frydede sig ved dem, og dannede saa af dem, »idet det gav sin Stemning Luft«, den nye Sang, som skulde frembære de nye Ord.

Denne Forbindelse mellem vor Folkesang og den gamle Kirkesang, som jeg her maa nøjes med at omtale, har jeg andetsteds musikalsk paavist. Andre har paavist det samme for de svenske, tyske og franske middelalderlige Visers Vedkommende. Men hvad Kirkesangen saaledes havde

givet til Folkesangen, kom den selv til Gode i det følgende, som vi nu skal se.

Blandt de mange verdslige Folkeviser fra Middelalderen var der ogsaa en Del aandelige, særlig i Tyskland, dog ogsaa i Danmark. Nogle af dem havde Menigheden af og til, som af et Slags Naade, faaet Lov til at synge i Kirken ved festlige Lejligheder, som f. Eks. »Krist stod op af døde«, »Nu bede vi den Helligaand«, »Lovet være du Jesus Krist«, og andre. Da nu Reformatorerne skulde indrette en Gudstjeneste paa Modersmaalet i Stedet for den katolske, latinske, var det naturligt, at disse Sange, som Menigheden kendte og elskede, blev Udgangspunktet. Som bekendt holdt Reformatorerne sig saa tæt som muligt op til den katolske Form for Gudstjenesten, de beholdt i Virkeligheden alle de enkelte Led, Kyrie, Gloria, Credo o. s. v., kun blev de oversatte, og til disse Sange og til de nye, der efterhaanden kom til, tog man saa folkelige Melodier, enten ligefremme Folkeviser, selv de verdslige, eller nykomponerede Melodier i samme Stil, eller man omdannede de gamle gregorianske i folkelig Stil. Hele den lutherske Kirkesang er én, stor, kirkelig Folkesang.

At Folkesang og Kirkesang »saa godt kan sammen«, kan ikke undre, naar man husker paa, at Folkesangen, som vi saa, er udgaet fra Kirkesangen, har hele sin musikalske Bygning og sin aandelige Holdning derfra. Fremdeles ligger det i Sagens Natur, at de to Arter Sang nødvendigvis maa have visse vigtige Egenskaber tilfælles: i ingen af dem kan Musikken være Musik for sin egen Skyld, men maa være det for Ordenes; de er Herren, Tonerne Tjeneren¹⁾; i bægge gælder det om at tale i de Manges Navn, der er ingen Brug for Udtalelse af Enkeltmandsfølelse. Og endelig: den sande Folkesang er Udtryk for det oprindelige, det ufordærvede i Folket, netop det, som Kristendommen vil fæste Bo i; derfor er Folkesangen,

¹⁾ Modsæt den egentlige Kunstmusik.

den ægte, som skabt til Grundlag for Kirkesangen. — Kun ikke alt, hvad man nu kalder Folkesang, er det: ikke det blot populære, det iørefaldende, det som smigrer for de tvivlsomme Instinkter.

Jeg maa her lige berøre, at Musikken i Løbet af Middelalderen havde udviklet sig til at blive flerstemmig. Alt hvad der var af Begavelse i Middelalderen havde søgt at finde den bedst mulige Udsættelsesmaade for Kirke- og for Folkesang, — og anden Sang havde man ikke —, og de havde fundet den. En særlig, udmærket Art havde man fundet for den lutherske kirkelige Folkesang.

Den lutherske Kirkesang staar vor Tids Kirkesang adskilligt nærmere, end den gregorianske gør. Den er som vor ikke liturgisk Vekselsang til Prosaord, men Visesang; den er som vor ikke enstemmig men flerstemmig; endelig er der i vor Tids Kirkesang bevaret en Del af de lutherske Melodier, rigtignok saa forvanskede, at det meste af deres gamle Herlighed er gaaet tabt.

Reformationen kom jo til os her i Danmark fra Tyskland, og sammen med den fik vi dens Kirkesang, der altsaa for en meget stor Del var en tysk Sang. Det var dog i Virkeligheden ingen fremmed Sang for os; den tyske Kirkesang og den danske Folkesang er som to Søstre, fødte af den samme Moder, den gregorianske Sang; de har ganske det samme aandelige Grundpræg. Derfor kunde der ogsaa i den udefra indførte Sang optages mange danske Melodier, uden at den samlede Sang derved fik noget uensartet Præg. I Hans Thomissøns Salmebog (1569) findes ikke faa af disse danske Melodier. Niels Jespersens Gradual (1573) derimod er i saa Henseende fattigt. Han har i det hele forholdsvis faa af de egenlige Reformationsmelodier, derimod ikke faa af de gamle Sange fra den katolske Tid, dels paa Latin, dels læmpede til Dansk. Reformationstidens Behandling af de gregorianske Melodier er for øvrigt i det hele ikke særlig heldig.

I Tiden omkring 1600 sker den største Forandring i Musikken, som Musikhistorien véd at tale om. I hele Middelalderen havde Kirkemusikken været Hovedsagen, og i Virkeligheden havde Opgaven stadig været den at finde Toner, der udtrykte Menighedens Tilslutning til Kirkens Ord. Nu gik det lidt efter lidt op for Bevidstheden, at Musikken kunde andet og mere end dette, at den ævnede at udtrykke alt det, der bevæger sig i Sindet, Stemninger, Lidenskaber, Enkeltmands saavel som Forsamlingens. Fra nu af arbejdede man med Iver paa at finde Toner til at udtrykke det lidenskabelige, dramatisk bevægede, elskovsfyldte, særlig som det ytrer sig hos den enkelte, i Individet. Det er i Virkeligheden den samme Renæssanceretning, der allerede dengang var afblomstret i de andre Kunster, som nu gør sig gældende i Musikken. Fra Italien, hvor den begynder (i Florens), breder den sig over hele Evropa, og bemægtiger sig hele Musikken, saa at det kirkelige og folkelige hurtigt bliver trængt til Side. I Begyndelsen var det lidt smaat med Ævnen til at udtrykke det, man vilde; men det gaar alligevel forbavsende hurtigt med at finde de nye Tonemidler. Allerede i Slutningen af det 17. Aarh. staar der en rig og udtryksfuld Kunst i Italien, og i det følgende Aarh. naar Retningen sit Højdepunkt i Tyskland. — Da man begyndte paa Arbejdet, troede man naivt, at Maalet, der skulde naas, var den antik-græske Musiks Genfødelse; da Resultatet af Arbejdet var naat, staar der en Musik, der er saa langt fjærnet fra det antike som vel muligt: den lidenskabelig bevægede moderne Teater- og Koncertmusik.

Nu sker det mærkelige, at denne Musik, der intet har med Kirke at gøre, hvis Formaal gaar i en hel anden Retning, hvis Virkemidler udtrykker det, som Kirken ingen Brug har for, at den ved Vold og Magt skal føres ind i Kirken. Man har tænkt omtrent saadan: Vi skal give Gud det bedste, vi har; skønnere Musik end denne har vi aldrig hørt, altsaa bør den bruges ved Gudstjenesten. Her glemte

man, at, som jeg før sagde, Skønheden i al Kunst afhænger af, om man har formaaet at udtrykke det, som skal udtrykkes, om Kunsten svarer til sit Formaal. Musikken fra de sidste 300 Aar har udviklet sine Midler i en Fylde, som før den Tid ikke anedes; den kan udtrykke utrolig meget, og udtrykke det paa den skønneste Maade (tænk paa Mozart og Beethoven), men ét kan den ikke gøre: den kan ikke sige Folkets, Menighedens troskyldige Ja og Amen til Kirkens Ord; derfor staar dens Kirkemusik uendelig langt under den tidligere Tids tilsyneladende fattige Kunst.

Og hertil kommer et andet: idet den nyere Musik giver sin rigt udførte Skildring af Bevægelserne i Menneskesjælen, hvorledes den elsker, lider, glædes o. s. v., stiller den i Virkeligheden sine Skikkelser op paa en Skueplads, tænkt eller virkelig, og giver derved den hørende, hvis Fantasi er Tilskuere ved Forestillingen, en æstetisk Nydelse. Dette er fuldstændig i sin Orden, æstetisk Nydelse er noget godt, forudsat, at den faas paa rette Sted. Men Kirken er ikke Stedet. Og en Musik, der ikke kan udtrykke den samlede Menigheds enfoldige Tilslutning til Kirkens Ord, men istedetfor giver en gribende Skildring af de Sindsrørelser, der gaar igennem de enkelte Sjæle i Anledning af Kirkens Ord, en saadan Musik frister i Virkeligheden Kirkegængerne til en Nydelse af deres egne skønne Følelser. Men intet ligger fjærnere end dette fra Gudstjenestens Formaal. Dog — det er vel netop dette, at nyde sig selv, der har gjort, at den Slags Musik i Kirken har saa mange Tilhængere!

Det var i Begyndelsen ikke selve Menighedssangen, den ny Musik bemægtigede sig; den kom først frem i en Slags kirkelig Koncertmusik, der blandt andet med Forkærlighed skildrede Lidelseshistorien, og anvendte de mest glødende Farver til at beskrive Maries Smærter, Judas's Fortvivlelse, Peters Angerstaarer o. s. v. Ved Siden af denne pragtfulde Musik tog de gamle folkelige Kirkesange sig

saa fattige ud, at man begyndte at skamme sig over dem. En af de berømteste Musikmænd i denne Periode har kaldt dem »eine Maladie der Melodie«. Man tog sig saa for at stadse dem op paa bedste Maade efter den nyere Stil, og begyndte ogsaa at optage andre nye Melodier, der var mere udtryksfulde eller »galante«, som man kaldte det i den Tid.

I Danmark, hvor den egenlige Koncertmusik ikke har spillet saa stor en Rolle som i Tyskland, skønt den ogsaa har gjort sine Ulykker her, var det Kingo, som havde den tvivlsomme Ære at indføre den ny Stil i Kirkesangen. Han har i sit »Sjungekor« (1674 og 1681) anvendt en Del Modemelodier fra den Tid, som han har taget fra verdslige Sange eller Danse, og i sit Graduale (1699) har han efter bedste Ævne søgt at ødelægge de gamle Melodier ved smagløse Udpyntninger og Ændringer. De nye Melodier er forresten endnu hos ham i en ganske taalelig Stil, det 17. Aarh. er jo i det Hele et Overgangsaarhundrede, hvor en Mængde godt fra den ældre Tid endnu holdt sig.

Retningen faar først rigtig Fart i Pietismens Tid. Trods al Verdens-Forsagelse havde man dog rigtig god Brug for den nye verdslige Musik, naar det gjaldt om at udtrykke sine brændende Følelser, »ein brünstiges Verlangen einer vor Liebe kranken Seele nach ihrem Jesus«, eller sin »forelskede« Hengivelse i »Jesu søde Kyssemaade«; til at udtrykke sligt forslog den gamle folkelige Syngemaade ikke, hertil behøvedes Toner som de i den lidenskabelige Teatermusik. Pietismens Salmemelodier fra den Tid er da ogsaa nærmest at betegne som nydelige smaa Elskovsarier. Jeg ved ikke, om det er tilfældigt eller ej, at der i denne Henseende er nogen Forskel paa Præget af den tyske og den danske pietistiske Sang. Det forekommer mig, at den danske Sang har mindre af det »überschwängelige«, men til Gengæld maaske et mere overfladisk, fladbundet Præg.

Pietismens Herredømme varede kun kort, og med den faldt dens Sang, der havde altfor lidt Rod i Folket til at

kunne holde sig. Saa komme de lutherske Melodier frem igen, men i en ynkelig medtaget Skikkelse, svækkede, som de var, af Ligeegyldigheden i den døde Ortodoksperiode, af Koncertsangen, af den pietistiske Oppyntning. Man tog nu alt det paaklistrede Stads af dem, men ikke blot det, man tog alt Liv af dem, al den Bevægelse, den Rytme, de oprindelig havde havt, saadan at de kom til at staa stive, stramme og kolde; den levende, frie, lutherske Folkesang blev til den døde Koral, saadan som vi alle kender den, og saadan som det passede til den døde Tid i Kirken i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarh., til Rationalismens Tid.

Rytmen, d. v. s. den ordnede S sammensætning af korte og lange Toner, er det Baand der holder enhver Melodi sammen, dens musikalske Livs-Sammenhæng. Der har da heller aldrig eksisteret Musik, der manglede Rytme, før den rytmeløse Koral kom op for noget over 100 Aar siden, — endsige da Folke- eller Kirkesang uden Rytme. Her kan den slet ikke mangle, fordi Rytmen er ligesom det Haandtag, hvori Folket holder Melodien fast. I Koralen, hvor Rytmen mangler, har man da ogsaa maattet bøde paa Manglen paa anden Maade, især ved Udsættelsen, Harmoniseringen. Den skal give Interesse i Interesseløsheden, Sammenhæng i Sammenhængsløsheden. Men da Akkorderne, naar de er Hovedsagen, kræver en vis Tid for at kunne gøre sig gældende i deres Pragt, bliver Melodien nødt til at tages langsommere, end den oprindelig var bestemt til, og følgelig blive de enkelte Toner, der i deres Rytmeløshed staa uden Sammenhæng, nu endydermere skilte fra hinanden. Men hvad bliver der saa af det, der er det første Krav til enhver Kirkesang, at Melodien skal kunne frembære Ordene, naar Ordene, som i Koralen, bliver skilte ad i Stavelser uden Sammenhæng? Nej, det eneste Koralen kan, er det at bruse ud fra Orglet i imponerende, pragtfulde Akkordsøjler over en forbavset lyttende Forsamling. Men er det Kirkesang? en Kirkesang, hvor Menigheden

tier? hvor man istedetfor at tale til Gud i en jævn, enfoldig Tone, passivt lader sig sætte i en højtidelig Stemning ved æstetiske Midler? For her har vi den æstetiske Nydelse om igen paa en anden Maade, ligesom da ogsaa de Akkorder, der imponerer Forsamlingen, er udgaet fra den moderne Musik, fra Kunstmusikken, Teater- og Koncertmusikken.

Det forstod man straks, da det kirkelige Liv vaagnede paany i Aarhundredets Begyndelse, at Koralen ikke slog til som Udtryk for Menighedssang. Men desværre søgte man ikke den Sang, man trængte til, der, hvor den var at finde. — Selve Kirkefornyelsen var her som altid begyndt med en Tilbagevenden til den gamle Kirkegrund; først da man stod her, blomstrede det ny Liv frem. Paa samme Maade gik det med Fornyelsen af den kirkelige Digtning; man forlod den rationalistiske udvandede Om-læmpning af de gamle Salmer, den, som havde gjort dem til en flov Tale om Dyd, Borgerkald og Nyttemoral, og vendte mere og mere tilbage til dem i deres oprindelige Skikkelse; i Tilslutning til dem og udaf den samme Aand var det saa, at de nye Salmer voksede frem. Og havde man nu gjort det samme m. H. t. Melodierne, var man vendt tilbage til den ægte lutherske Kirkesang, saa skulde den nok have slaaet Rod paany, Folket skulde nok have kendtes ved den igen, og der skulde saa være vokset en ny Sang frem, præget af den samme Aand, den rette kirkelige og folkelige Aand.

Men man gjorde det ikke. Grundtvig selv havde ingen Forstand paa Musik, og de musikalske Folk, som stod ham nærmest, var hildede i den Tids Musikbegreber, kendte ikke noget til Kirkemusikkens Historie, og det faldt dem, underligt nok, ikke ind, at der her kunde være noget tilsvarende til det, der gjaldt paa de andre kirkelige Omraader, at der kunde være Tale om en Venden tilbage til den gamle Kirkegrund. De tog saa Melodierne fra den Musik, der laa nærmest for Haanden, den danske Romance, som

den er udformet af Weyse. Men saa udmærket den danske Romance som Helhed er, — jeg skulde være den sidste til at nægte det, — kirkelig er den ikke, det vilde endogsaa være en Fejl, om den var det. Det er en kunstnerisk Skildring af lyriske Stemninger med et bevidst æstetisk Formaal. Vi har altsaa her den gamle Historie om igen, som i Pietismens Dage.

Skønt den grundtvigske Sang altsaa i det Hele maa kaldes verdslig Kunstsang, havde den dog, ialfald i Begyndelsen, et moderatere Præg end den pietistiske Sang i forrige Aarhundrede. Der kan mellem Melodierne fra den første Tid findes flere endogsaa udmærkede. Jeg skal nævne tre saadanne: Weyses Melodi til »Den signede Dag«, Lindemanns til »Kirken den er et gammelt Hus«, og Berggreens til »Vær velkommen«. De to første har faaet deres kirkelige Præg ved — bevidst eller ubevidst — Tilslutning til den gamle Kirkesang, Lindemanns endogsaa saa afgjort, at det maa antages at være gjort med Bevidsthed; Berggreens Mel. slutter sig derimod nærmere til dansk Folkesang. Men efterhaanden er Melodierne gledet mere og mere over i Romancemaneren, og om Størsteparten af de nyere gælder det, at det er Følelsemusik, Nydelsesmusik.

Fin og dannet Musik kan man derimod ikke kalde de saakaldte Forsamlingsmelodier. Man har af og til villet kalde dem Folkemelodier, men der hører ikke meget Kendskab til den virkelige Folkesang for at se, at de ikke er det. De er populære Sange i den lavere Betydning af Ordet, Affald fra Kunstmusikken ved de riges Bord; de er som de forrige Sange Nydelsesmusik, kun nogle Grader længere nede. Det samme gælder de engelsk-amerikanske Melodier.

Staar man paa et mere udviklet musikalsk Standpunkt, finder man mere Behag i de finere kirkelige Romancer; staar Smagen lavere, foretrækker man maaske Forsamlingsmelodierne; men Smag og Behag er ikke det afgørende;

det afgørende er, om Ordene kommer til deres Ret. De kirkelige Romancer kan maaske give fine kunstneriske Skildringer af sjælelige Rørelser i Anledning af Kirkens Ord; men kunstneriske Skildringer er ikke Kirkemusikkens Opgave, dens Opgave er at give Udtryk for Kirkefolkets enfoldige Tilslutning til Kirkeordet. Alt, hvad der er udover det, er af det onde, og fører lige ind i Verdsligheden.

Man har længe haft Øjet opladt for den Tendens til Verdslighed, der ligger i den nyere danske Kirkesang, og har saa holdt den stive Korral frem som Redningsplanke. Der er dem, der mener, at den sande Redning ligger i en passende Blanding af de nyere livlige Melodier med Korralerne, hvor de sidstes Højtidelighed skal holde de førstes Springskhed i Ave. Som om det rette kirkelige Liv nogen- sinde kunde fremkomme ved en passende Blanding af død Kirkelighed og levende Verdslighed. Ja, der er jo dem, der mener det! ogsaa paa andre kirkelige Omraader.

Maalet naas aldrig ved at to modsatte Fejl holder hinanden Stangen; Maalet er en helstøbt Sang, hvor det kirkelige og det folkelige ikke er Modsætninger, men ét, som i den gregorianske og i den lutherske Kirkesang.

Efter at Foredraget, som hørtes med stor og almindelig Opmærksomhed, var til Ende, oplystes det nærmere paa en meget fornøjelig Maade, idet Frøken Kirsten Dahl fra Orgelet foretog Prøver paa en Del af de Kirkesange, om hvilke der i Foredraget havde været Tale.

Derpaa gjordes et Ophold paa 1½ Time, hvorefter følgende Foredrag holdtes:

Om Middelalderens Altere og Altertavler.

Af Professor *J. Kornerup*.

Ærede Forsanling!

Saalænge Menneskene have været til, have de følt Trang til at oprejse Altere for Guddommen, de tilbage. Da Noah gik ud af Arken, var det første, han gjorde, at

bygge et Alter for at ofre til Jehova. Hedningerne, som Grækerne og Romerne, rejste Altere og udstyrede dem med smukt Billedhuggerarbejde. Da Paulus var i Athen, saae han sig omgiven af mange Helligdomme og Altere for de græske Guder og fandt da ét, paa hvilket stod skrevet: »For en ukjendt Gud«, hvoraf han tog Anledning til sin Prædiken til Athenienserne. Vi ville i Dag dog kun sysle med de kristne Altere, som endnu fra gammel Tid staa i vore danske Kirker og som vare og ere det Hovedpunkt, imod hvilket Menigheden retter sit Blik.

De ældste Kristne brugte et Bord af Træ, »Herrens Bord«, og saaledes bruges det tildels endnu i den græske Kirke; men paa den Tid, man begyndte at bygge Stenkirker i Danmark, var denne Skik afskaffet, og Alterne opførtes alene af Sten. Som en Tradition fra den ældre Tid findes der dog endnu i Jylland enkelte ældgamle Altere af hugne Kampesten, hvis Plader bæres af fire Søjler, altsaa i Bordform. Et saadant Alter staar opstillet i Gaarden til Nationalmuseet i Kjøbenhavn. Men bortset fra disse Undtagelser ere alle vore oprindelige Altere opførte i Form af Sarkofager, hvad jeg senere skal komme tilbage til.

Naar en Kirke skulde bygges, nedlagde Biskoppen Grundstenen til Alteret, hvilket skulde minde om, at Kristus er hele Bygningens Hjørnesteen. Det synes at have været en ikke usædvanlig Skik, at der blev nedlagt Mønter i Alterets Grund. Da man i 1816 nedbrød Alteret i den gamle St. Ibs Kirke i Roskilde, fandt man nogle Mønter fra det tolvte Aarhundrede. Ved Nedbrydelsen af Østermarie Kirke paa Bornholm fandt jeg selv indmuret i Alterets Grundvold en Mønt med Erkebiskop Uffes Navn, hvorefter det maa antages, at denne Prælat har lagt Grundstenen til Kirken, medens han sad i Erkebispesædet imellem Aarene 1228—52.

Alterets Form som en Sarkofag stammer derfra, at de gamle Kristne fejrede deres Gudstjeneste, i Katakomberne paa Martyrernes Grave, og det blev derefter almindelig Brug at indrette en saadan Grav i Alteret ved deri at ned-

lægge Helgenben. Man støttede sig heri paa Apostlen Johannes's Ord: »Jeg saae under Alteret deres Sjæle, som vare myrdede for Guds Ords Skyld og for det Vidnesbyrd, som de bare.« Aab. VII, 9. Vi have som bekjendt i Danmark fundet mangfoldige Helgenlevninger nedlagte i et lidet firkantet Rum i Alterbordene, men vanskeligt er det for vor Tid at begribe den Overtro, som knyttede sig til slige Helgenben. I et Dokument fra Aaret 1191, angaaende Indvielsen af Gumløse Kirke i Skaane¹⁾, findes en højst mærkelig Fortegnelse over en Mængde Relikvier, som Byggherren, Ridderen Trugot Ketilson, »efter Guds Naades Indgivelse« havde samlet sammen og nedlagt i Alteret. Listen nævner: et Stykke af Herrens Kors, af Stenen, som Korset stod paa, et Stykke af Fadet, hvorpaa Herren spiste Nadveren, noget af Jomfru Marias Haar, noget af hendes og Johannes Døberens Klæder, noget af St. Peders Skæg, af Andreas's og de øvrige Apostles Sandaler og Ben. Derefter opregnes en hel Del af den ældre Kirkes Helgener, Lunds Domkirkes to Værnehelgener, St. Lavrentius og St. Mauritius, samt St. Sebastian, St. Martin af Tours, Kirkefaderen Hieronimus, St. Benedikt, St. Ansgar, St. Bernhard af Clairvaux, Thomas af Becket, Erkebisp i Canterbury, og flere; men ingen nordiske Helgener nævnes, undtagen den hellige Margrethe, »som hviler i Roskilde«, den sidste maaske fordi hun var en Frænke af Erkebiskop Absalon, der selv var tilstede og indviede Gumløse Kirke. Der nævnes ikke mindre end 96 Helgenlevninger, som det vistnok har kostet den gode Trugot Ketilsen baade Møje og Penge at skrabe sammen. Vi anse ham for en enfoldig og lettroende Mand; men saadan var hele hans Tid, henhalden til en overtroisk Dyrkelse af Helgenben.

I enhver Kirke skulde der være et Høialter, hvor »Messeofferet« forrettedes, ved hvilken Brødet og Vinen efter katholsk Opfattelse bogstaveligt forvandlede til Kristi

¹⁾ »Encænna templi Gumlösani.« Script. rer. Dan. V, 377.

Legeme og Blod, og hvorfra det løftedes i Vejret og vistes frem for Menigheden for at blive tilbedt. Men foruden dette Høialter var der ogsaa Sidealtere, ja i de store Domkirker oprettedes der i Løbet af Middelalderen et meget betydeligt Antal Altere for Helgener. Fyrster og Riddere skænkede med rund Haand Penge og Jordegods hertil, for at Messer kunde holdes »for deres Sjæls Frelse.« Lunds Domkirke havde i alt 60 Altere, Roskilde Domkirke ved Aar 1413: 50 Altere.

Ved Reformationen udkom der flere Forordninger om, at overflødige Altere og Helgenbilleder skulde fjernes fra Kirkerne¹⁾, saa at der herefter kun var ét Alter. Denne Foranstaltning var vistnok en Nødvendighed; men mangt et gammelt Kunstværk er herved gaaet tabt eller ligger i Stumper paa Vaabenhusloftet, eller bevares i det heldigste Tilfælde i Nationalmuseet. Dog findes der i en enkelt Kirke i Skaane, altsaa i Fortidens Danmark, bevaret ikke mindre end 5 Altere. Det er i St. Olafs Kirke i Nærheden af Cimbrishamn. For mange Aar siden besøgte jeg denne Kirke, der ligger helt afsides gemt bag Skove, og jeg blev i høj Grad overrasket, da jeg traadte ind i den. Ved Vægge og Piller stod endnu fem vel bevarede Altere med store, udskaarne, malede og forgyldte Billeder fra det 15. Aarhundrede, for St. Anna, den hellige Trefoldighed, Jomfru Maria, St. Olaf, Kirkens Værnehelgen, og for Kristus korsfæstet mellem de to Røvere, det sidste paa Høialteret. Bonden, der kørte for mig, fortalte, at gigtsvage Folk undertiden sneg sig til at tage St. Olafs sølvbladede Økse ud af hans Haand for at stryge deres syge Lemmer med. Man vidste fra Forfædrene, at denne Kur vilde nok hjælpe. En Gang havde en Tyv stjaalet Sølv-Øksen; men da fik han en saa »ryslig« Værk i Lemmerne, at han maatte skynde sig at faa Øksen leveret tilbage. Endnu lige til vore Dage lejrer den skaanske Almue sig rundt om Kirken

---

¹⁾ Dr. H. Rørdam: »Danske Kirkelove« 1, 80, 250, 251, 461, 472.

paa St. Olafs Dag, den 29. Juli, og holder et helt Marked med Trævarer og sligt. Kirken staar da aaben, og Folket gaar der ind og ser med Forundring paa de store Billeder, paa Gud Fader med Guldkronen og det svære graa Skæg, paa Jomfru Maria og hellig Olaf. Der hænger endnu nogen Overtro ved de gamle Billeder, uagtet Domkapitlet i Lund 1740 havde forbudt Folket at valfarte til denne Kirke.

Vi ville nu betragte Alterets Prydelse og Tilbehør. Saadanne Altertavler, som vi nu have, fandtes ikke oprindeligt i Kirkerne. Halvkuplen i Korrundingen, »Apsis«, var derimod prydet med et stort Freskomaleri af Kristus paa sin Herligheds Trone, omgivet af Evangelisterne og velsigende sin Menighed, en imponerende Skildring, laant af Johannes's Aabenbaring 4. Kap. Saadanne Malerier findes endnu i Skiby, Alsted, Sæby og Hagedsted Kirker i Sjælland. Paa Alteret stod da kun et mindre Krucifix af forgyldt, undertiden emaillet, Kobber eller skaaret ud i Hvalrosstand som det mærkelige Krucifix i Herlufsholm Kirke. Endvidere skulde der paa Alteret staa to Lysestager og ligge en Evangeliebog samt Kalk og Disk og et Gemme til Hostien, undertiden i Form af en Due, saaledes som der findes én i Nationalmuseet, indført fra Frankrig.

Men allerede i det tolvte Aarhundrede vilde man ikke nøjes med dette, men ønskede en mere pragtfuld Udstyrelse, og det træffer sig saa heldigt, at vi i Danmark eje, dels i Nationalmuseet dels i jyske Kirker, nogle særdeles mærkelige i forgyldt Kobber udarbejdede Altertavler med Forstykker til Alterbordet, saakaldte Antemensaler, som ere saa sjældne, at ethvert Museum i Evropa vilde være stolt af dem. I vort Museum i København staa saadanne Altertavler med Antemensaler fra Kirkerne i Lisberg og Odder¹⁾, endvidere Antemensalet fra Ølst ved Randers. Et dito findes i Stadil ved Ringkjøbing, saa vel

¹⁾ Om Odder Kirkes Altertavle, der blev solgt til Tvenstrup Kirke for 10 Rdl (!), se »Kirkehist. Saml.« II, 1892, S. 331 og »Ny kirkehist. Saml.« I, 166.

som en Altertavle i Sahl ved Skive. Alle disse Altertavler er udarbejdede med en beundringsværdig Kunst, udhamrede, »drevne«, i Kobberplader, ægte forgyldte og anbragte paa et Underlag af Egetræ. Antemensalerne ere inddelte i Fyldinger med rigt prydede Ramstykker, i hvis Skæringspunkter der undertiden, som i Stadil, er indfattet store funklende Bjergkrystaller. I en stor oval- eller firkløverdannet Ramme i Midten sidder som oftest Kristus i Højsædet, velsignende Menigheden. I alle Fyldingerne ses bibelske Scener i Relief. I de tre fuldstændigst bevarede fra Sahl, Lisberg og Odder hæver sig bag Alterbordet den egentlige Altertavle, hvis nederste Del eller Fodstykket danner en bred Frise med Kristus og Apostlene, ligeledes i Relief, medens Crucifixet, hvor Jesus bærer Kongekrone, ses derover, omgivet af en dejlig, fritstaaende, med Slyngninger og fantastiske Figurer rigt prydet Rundbue. Disse Altertavler have gjort en fortrinlig Virkning i de gamle romanske Kirkebygninger, som de passe udmærket til. Da Viborg Domkirke efter sin Gjenopførelse i denne Stil skulde have en ny Altertavle, valgte man derfor med Rette at bruge Sahl-Tavlen som Model. Iøvrigt ligge Forbillederne til alle disse mærkelige Arbejder i Syden. Italien ejer flere; men mest bekjendt er vistnok det prægtige Antemensale, drevet i purt Guld, som den tyske Kejsers Henrik II i sin Tid skænkede Domkirken i Basel, men som nu forvares i Musee Cluny i Paris¹⁾.

Et interessant, endnu uopklaret Spørgsmaal trænger sig her frem: Hvor ere de ovennævnte danske Altertavler udførte og af hvem? Nationalmuseet angiver dem som indenlandske Arbejder fra det 12. Aarhundrede, Antemensalet fra Ølst fra Begyndelsen af det 13. Man har vist hen til, at Guldsmedde- og Metalarbejder i Gorm den Gamles Tid stod paa et forholdsvist højt Trin her i Landet, og at der i Lisberg-Tavlen findes Drager og andre nordiske

¹⁾ P. Mérimée: »Etudes sur les arts«. Paris 1875, p. 339.

Motiver. Det er dog vanskeligt med Sikkerhed at afgjøre, om disse Alterprydelser virkelig ere udførte i Danmark. I de halvtredie hundrede Aar, der vare forløbne efter Gorms Tid, var Kunsten gaaet meget tilbage, og en ny Stil vandret ind. Der er noget, der kunde tale for, at en Del af Tavlerne ere udførte i Tyskland, og Lisberg Tavlen i England eller Irland. Der findes paa denne f. Eks. under den store Bue tilvenstre nogle underlig sammenslyngede Prydelser, der ligne de irske Ornamente. I Stadil vil Folkesagnet vide, at Alteret er kommet fra England; men af større Værd end Sagnet er en mærkelig Efterretning i det berømte engelske St. Albans Klosters Krønike¹). Denne fortæller om en Munk i Klosteret. Han hed Anketil, det nordiske Asketil, og har uden Tvivl været af dansk Æt. Han berømmes som en stor Kunstner, Guldsmed og Forfærdiger af Helgenskrin. Denne Anketil blev kaldet ind til Danmark, hvor han i syv Aar arbejdede for Kongen, rimeligvis Kong Niels, og var ogsaa dennes øverste Møntmester. Vi have her et Exempel paa, at engelske Kunstnere have arbejdet i Danmark. Vore egne Kilder indeholde intet om sligt, men fortælle dog om forskellige Bisper, Abbeder og Munke, som kom herind i Landet i den tidligere Middelalder fra England. Af lignende Arbejde som de ovennævnte Altere vare Helgenskrinene, som stode paa Højalteret. I Trondhjem stod St. Olafs Skrin dér, i Odense hellig Knud Konges, i Ringsted Knud Hertugs. Munkene i Esrom gav Kong Valdemar 1 Mark purt Guld til at forgylde hans Faders Skrin, af Taknemlighed for Gods, han havde givet Klosteret²).

Da den romanske Stil, Rundbuestilen, maatte vige for den gotiske, tabte den smukke Kunst, det i Metal drevne Arbejde, sig, og der indtraadte en Forandring i Altertavlernes Form og Materiale. Man brugte nu at skære

¹) Mathæus Paris: «Vita viginti trium Sancti Albani abbatum», Wats Folioudgave London 1686, S. 59.

²) Thorkelins Diplomatarium I, 29.

dem ud i Egetræ, undertiden ogsaa i Alabast. Der er bevaret os et særdeles mærkeligt Exempel paa et slikt Arbejde i Alabast fra omtr. 1400 eller lidt ældre i Borbjerg Kirke i Jylland. Inde i en af de sædvanlige Rammer i Barokstil fra Kristian den 4des Tid sidder den gamle Altertavle, et Skab af Egetræ med hvide Alabaster-Figurer, der give en mærkelig Skildring af Legenden om den hellige Ridder Jørgen. Man ser St. Jørgen med sit hvide Skjold med det røde Kors, trædende paa Dragen, der er gennem-boret af hans Spyd, endvidere, hvorledes han knæler skriftende for en Præst, hvorledes han forberedes til Kampen, idet en Prinsesse sætter Hjelmen paa hans Hoved, og Engle holde hans Sværd, Landse og Skjold, og spænde Sporer paa ham. I Baggrunden staar hans opsadlede Ganger. En anden Afdeling skildrer, hvorledes Apostlen Bartholomæus bliver levende flaaet. Forsiden af Alterbordet er prydet med et i Egetræ udskåret Antemensale fra omtr. 1200.

I den senere Middelalder indrettede man Altertavlerne som Skabe med Fløjdøre, der udvendig vare prydede med Malerier, men indvendig med en Rigdom af forgyldte, rundt udskaarne Billeder. Paa Kirkens Festdage aabnede man Skabet for at lade al denne Pragt komme tilsyne. Den midterste, største Afdeling af Skabet indtoges af store Figurer: Kristus, Jomfru Maria og Kirkens Værnehelgen, f. Eks. i Aarhus Domkirke St. Clemens. I Slutningen af den katholske Tid var det som oftest Kristus, korsfæstet imellem Røverne, der var Hovedemnet; saaledes i Klosterkirken i Horsens og vor Frue Kirke i Aarhus. Under Korset ses da gjerne en hel Skare: Maria falder i Afmagt, støttet af Johannes og Kvinderne, den romerske Hovedsmand holder til Hest og peger paa Kristus: »Sandelig denne var Guds Søn«! Soldaten stikker Spydet i Herrens højre Side, en anden rækker ham Svampen, Krigsknægtene spille Tærning og klamres om hans Kjortel osv., altsammen snittet ud i stærke, ofte barokke, Træk med den øjensynlige Stræben efter at tale til Menighedens Hjerter. Paa

Fløjdørene opstillede man i dobbelte Rækker mindre Figurer af Apostle og Helgener.

Historien omtaler den Rundhaandethed, hvormed Konger og Dronninger af Danmark skænkede Penge til Alteres Forskønnelse. I et Brev fra 1411 skænker Dronning Margrethe 120 lybske Mark til hellig Trefoldigheds Alter i i Roskilde Domkirke og til Billederne af Cherubim og Seraphim sammesteds for at forgyldte dem bedre¹⁾. Ved samme Dronnings højtidelige Bisættelse²⁾ i Domkirken den den 4. Juli 1413, ved hvilken Lejlighed Kong Erik, Dronning Philippa, Hertug Boleslav af Pommern, Hertug Johan af Saxen-Lauenborg, Erkebispnen af »Londonia« og 15 andre Bisper m. fl. vare tilstede, blev der holdt Sjælemesser ved 50 Altere. Kongen skænkede gyldne Prydelser til de enkelte Altere, og Dronningen ligeledes samt Damaskes-Duge til Altrene. Endvidere gav de begge til hvert Alter 2 Rose-nobler, Fyrsterne en Gylden, Ridderne og de øvrige tilstedeværende mindre Summer. Som man seer, var det en indbringende Dag for Domkirken.

Kristiern den førstes Dronning, Dorothea, forærede en Guld-Tavle til hellig tre Kongers Kapel i Roskilde: »Tabula aurea reginæ Dorotheæ«, som nævnes i en gammel Fortegnelse over Kirkens Skat³⁾. Da Kong Hans i Aaret 1513 var bleven begravet i Graabrødre Kirken i Odense, besluttede hans Enke, den fromme Dronning Kristine, at skænke Munkene, der skulde holde Sjælemesser for den kongelige Familie, en ny og prægtig Altertavle. I denne Anledning indkaldte hun den berømte Kunstner, Billedskæreren Klaus Berg fra Lybæk. Han kom herind, fulgt af tolv Svende, »og alle vare de klædte i Silke.« Saa snittede og forgyldte de den pragtfulde Altertavle, som nu staar i St. Knuds Kirke, et storartet Værk af en vidunderlig Kunst med Hundreder af Figurer. I Midten ses den Korsfæstede om-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 373.

²⁾ Prof. K. Erslev: »En Kirkefest«. Kirkehist. Saml. 3. R. V, 809.

³⁾ J. Langebek i »Nye danske Magazin« VI, 43.

given af alle Himlens Helgener, som kendes paa deres forskellige Attributioner. Kun Ansigter og nøgne Legemsdele saavel som Foret i Klæderne ere malede, alt det øvrige er rigt forgyldt med paamalede fine Bordter. Dragterne ere fra Kristian II's Tid, og Helgeninderne have Pufærmer og Baretter, saaledes som man kan tænke sig, at Dyveke har baaret dem. Men forneden paa Fodstykket knæler hele den kongelige Familie med foldede Hænder foran den tornekrone, lidende Frelser. Der ses til venstre Kong Hans, Kristian II og Prins Frans og til højre Dronning Kristine, Dronning Elisabeth og en Prinsesse. Dette stor-slaaede Kunstværk, det betydeligste Billedhuggerarbejde i Danmark fra den katholske Tid, har havt en mærkelig Skæbne. Da man i 1805 nedlagde Graabrødrekirken i Odense, der desværre i 1817 jævnedes med Jorden, blev Altertavlen ved Auktion solgt til vor Frue Kirke sammesteds for en Spotpris af 215 Rigsdaler. Den stod dér i mange Aar og led af Fugtighed, indtil den i 1884 blev erhvervet for St. Knuds Kirke ved to Mænds patriotiske Offer, nemlig Borgmester Koch og Brygger Schiøtz i Odense. Da Benene af de paa Alteret fremstillede Konger, af Dronning Kristine og Børn, ved Graabrødrekirkens Nedbrydelse vare overførte til St. Knud, hvor de 1884 bragtes ned i Krypten tilligemed Benene af Elisabeth, Kristian II's Dronning, som blev ført hid fra Kirken St. Gudule i Gent, er den historiske Forbindelse imellem de kongelige Grave og Altertavlen saaledes atter heldigt bragt tilveje.

I Aaret 1511 lod ifølge en Indskrift Prioren ved Helligaandsklosteret i Faaborg, Peder Nielsen, et prægtigt stort Alterskab opstille i sin Kirke. Nu bevares det i Nationalmuseet. Den midterste Afdeling optages af tre Figurer i overnaturlig Størrelse: Gud Fader med Guldkrone og fyldigt, graat Skæg holder den lidende Kristus foran sig; til venstre St. Augustinus i Bispeornat, holder et Hjerte i Haanden; til højre den hellige Monica, Augustins Moder, klædt som Nonne. Paa Fløjene ses 16 Helgene opstillede i mindre

Figurer, nemlig: St. Paul, St. Kristoffer, St. Barbara, St. Dionysius, St. Circasius, St. Magnus, St. Vitus, St. Andreas, St. Egidius, St. Jørgen, Sta. Margrethe, St. Eustatius, St. Achasius, St. Blasius og et Par ubekendte Helgener; som man sér, en rigtig Munketavle; men den har, uden at være et saa stort Kunstværk som Tavlen i St. Knud, dog gjort en udmærket Virkning i Klosterkirken, inden — som man siger — Forgyltningen gik af Sancte Gertrud.

Det vil ved denne Leilighed ikke være muligt at opregne alle de mærkelige Altertavler fra den katholske Tid i Danmark. Jeg maa derfor henvise til det smukke Værk om dem, som er forfattet af Kunsthistorikeren Dr. Francis Becket paa Kultusministeriets Foranstaltning.

Til Slutning beder jeg om Lov til at fortælle et Sagn, som knytter sig til et Alterskab i den lille By Aarhus, som ligger i det østlige Skaane ved Udløbet af Helgeaaen. Begivenheden tildrog sig i Reformationens Dage, da Liden-skaberne vare i stærk Bevægelse i Anledning af Trosskiftet. Der udbredte sig nemlig det Rygte i Byen, at hver Lørdag Nat græd de hellige tre Marier, Jomfru Maria, Maria Magdalene og Marie Salome, som endnu den Dag idag staa i deres forgyldte Kaaber over Alteret, deres blodige Taarer, som kunde ses, naar Menigheden Søndag Morgen kom i Kirke. Den enfoldige Almue, som endnu hang ved den gamle Tro, kom i stærk Sindsbevægelse ved at høre om dette Under. Lutheranerne, der vare højst forbitrede, besluttede da i al Hemmelighed at efterspore, hvorledes dette hang sammen. En Lørdag Aften skjulte saa nogle af deres Mænd sig i Kirken, og Tiden blev dem vel noget lang. Men da Midnatsklokken slog, knirkede Kirkedøren, og en gammel Kone med en Lygte i Haanden listede sig ind og krøb op paa Alterbordet, hvor hun fremtøg en liden Flaske med Blod og en Pennefjer, hvormed hun smurte Blodet paa de tre Mariers Kinder. Kærtingen blev greben »in flagranti«, og hendes Nøgle blev til Amindelse om

denne »pia fraus«, dette fromme Bedrageri, hængt op over Korbuen, og der hænger den endnu.

Saaledes udartede Tilbedelsen af Helgenbilleder, men den romerske Kirke forstod udmærket at bruge Kunsten i sin Tjeneste for ved dens Hjælp at virke paa det enfoldige og uoplyste Folks Indbildningskraft. I Kirken, hvor et mystisk dæmrende Lys herskede, straaede de forgyldte Altere med Jomfru Marie og alle Helgener i talrige Kjerters Glans og viste sig som en Aabenbaring for den andægtigt knælende Menighed. For at være retfærdige, maa vi dog huske paa, at, de gamle Alterskabe ogsaa indeholde evangeliske Skildringer. Der gaar igennem Billederne af Jesu Lidelsehistorie en naiv og from Følelse, og det er ofte lykkedes de gamle Billedskærere paa en virkelig udtryksfuld Maade at fremstille Marias og Kvindernes dybe Sorg ved Korsets Fod og ved Jesu Gravlæggelse. Der røber sig i disse Billeder en enfoldig men levende Tro, som ofte savnes i vore moderne Altermalerier.

Efter en Sang holdt Dr. H. F. Rørdam et Foredrag om Nyborgs kirkelige Fortidshistorie, angaaende hvilket vi dog her maa nøjes med en Henviisning til de Referater, som Dagbladene i Nyborg bragte efter Mødet. Et Afsnit deraf, tildels hvilende paa hidtil utrykt Materiale og vedrørende Byens kirkelige Forhold i 18. Aarhundrede, vil forhaabentlig finde en mere indgaaende Behandling i et senere Hefte af Kirkehist. Samlinger. Det drejede sig om den Række Nordmænd, der virkede her som Sognepræster, hvoraf i det mindste en enkelt var en skarp Modstander af hin Tids religiøse Bevægelser, medens samtidig flere af Kapellanerne vare udprægede Tilhængere af den pietistisk-herrnhutiske Retning.

Mødet sluttedes som sædvanlig med Sang og Orgelspil.

Møde i Varde.

Mødet i denne By, der fandt Sted den 7. August 1900, holdtes i Byens Kirke og aabnedes Kl. 2 med Sangen: »Udrundne er de gamle Dage«. Efter nogle indledende Ord om det kirkehistoriske Selskabs Opgave holdt Dr. H. F. Rørdam følgende Foredrag:

Om Vardes Fortid, særlig i kirkelig Henseende.

Om Varde eller Warwith, som Navnet i gamle Dage skreves, foreligger der vel langt fra saa righoldige Efterretninger som om Ribe eller andre betydeligere Byer; men vi kunne dog ikke ganske billige, at Trap siger om Varde: »Dens Historie indeholder intet mærkeligt«. Jeg er temmelig vis paa, at hvis vi i Dag kunde have haft min gamle Velynder, Professor Peder Goth Thorsen, iblandt os, en Mand, der var født i Varde og elskede Varde, saa havde han vistnok kunnet give mangt et Vink om, hvad der med Føje kunde fremdrages her ved dette Møde til Oplysning om Vardes Fortid; thi han kendte det gamle og elskede det gamle med sønlig Kærlighed. Skulde det være saa, at nogen af de nærværende ikke kende P. G. Thorsens Navn, da vil jeg om ham bemærke, at han var født her i Varde 1811 af gammel Borger og Bondeslægt, og gik i Ribe Skole under den brave Rektor Thorup. 1828 blev han Student og tog 1832 teologisk Attestats. Siden var han i henved 50 Aar knyttet til Universitetsbiblioteket, først som Underbibliotekar under Rask og Madvig og senere (fra 1848) som Forstander for denne store Bog-samling, der indeholder saa mange vigtige, tildels uer-stattelige Bøger og Haandskrifter. Thorsens Hovedinteresse drejede sig især om vore gamle Runeindskrifter og vore Love fra Middelalderen, til hvis Oplysning han har givet vigtige Bidrag; men forøvrigt var han en varm Ven af enhver ærlig Bestræbelse for at kaste Lys over Fortiden, og Kærligheden til hans vesterjydske Hjemstavn bevarede han usvækket til det sidste. En lille Avisartikel, som han

den 29. Decbr. 1854 lod indrykke i »Vesterjydsk Avis« med Titel: »Om det ønskelige i at bevare den fra Arilds Tid, under Navnet »Chor« nedarvede Gudstjeneste i Varde Kirke Nyaarsaften«, vidner om, at han ikke havde tabt Forholdene i sin Fødeby af Sigte, skønt han forlængst havde faaet sin Gerning andetsteds. Nu have vi ikke mere denne Mand iblandt os. Han døde 6. Maj 1883 i Kjøbenhavn; men hans Støv er stedet til Hvile her næst hos. Vi maa da ad andre Veje se at skaffe os den Oplysning om Vardes Fortid, som vi kunne ønske os.

Det vil sikkert være mine Tilhørere bekendt, at Jylland i gamle Dage var delt i Sysler; vi have jo endnu Minder derom i Benævnelserne Vendsyssel og Harsyssel. Blandt disse var Varde Syssel, der omfattede de 3 Horne Herreder, samt Skads, Malt og Gørding Herreder. I gejstlig Henseende var den vigtigste til Syslet knyttede Embedsmand »Provsten«, der havde den gejstlige Jurisdiktion i Syslet under sig. Adskillige mærkelige Mænd have beklædt denne Post; jeg skal dog her blot nævne hin Tuvo, der var tilstede paa den skæbnesvangre Kirkeforsamling i Vejle, hvor de bekendte »Vejlekonstitutioner« vedtoges, der var Signalet til den langvarige og ødelæggende Kamp mellem Kirke- og Statsmagten.

I verdslig Henseende dannede det gamle Slot Vardhus Syslets Midtpunkt. Dets Tilværelse antydes uden Tvivl første Gang i Kong Niels's Tid, da Esge Ebbesen, Bryde i Varde og en af Kongens Hirdmænd, blev slagen paa Borg (Aal Sogn) af Aage Thuer, skønt han for at finde Værn flygtede ind under Kongens Arm. Drabsmanden var efter Vederlagsrettens Bestemmelse hjemfalden til Døden; men Gunde (Withe?) Staller, der vistnok har boet paa Borg, vilde ikke tillade det, men stod frem, tilbød og fæstede Bøder for Drabet, ligesom det var sket ved en tidligere Lejlighed, da en af Kongens Hirdmænd, som var af stor og mægtig Slægt, havde dræbt en af sine Fæller.

Fra Valdemar Sejers til Dronning Margrethes Tid,

altsaa i henved 200 Aar, var Varde Slot og Len i tyske Hænder. Den første Anledning hertil var, at Kong Valdemar skænkede sin Datter Helene, der blev gift med Hertug Vilhelm af Lüneburg, denne Del af Landet i Medgift. Da Tyskernes Herredømme endelig var til Ende, kom snart efter Erik af Pommerns 20aarige Kamp om Sønderjylland med de holstenske Grever, en Tid, der vistnok har været skæbnesvanger for Varde Syssel, der laa saa nær ved Krigens Skueplads, og derfor, efter den Tids Krigsmaade, var udsat for idelige Udskrivninger og Plyndringer. Det har vistnok været Fortvivlelsen, der 1439 (samme Aar Erik af Pommern blev fordreven) bragte det Bondeoprør i Stand, under hvilket Vardehus og den ene af Vardes to Kirker, St. Ibs, blev ødelagt. Kirken blev senere rejst af Gruset, men Slottet var og blev en Ruin. Kun Slotsbanken er tilbage.

Som det er berørt, havde Varde i Middelalderen to Kirker, St. Ibs og St. Nelaus, af hvilke den sidste i vort Aarhundrede er forsvunden af Jorden; kun Navnene paa et Par af Byens Gader minde endnu om den. Fra den katolske Tid er det just ikke mange Efterretninger, vi have om de kirkelige Forhold her, om det end er sandsynligt, at omhyggelige Granskninger endnu kunde bringe adskilligt mindeværdigt for Dagen; men fra Reformationens Dage vides, at Kong Frederik den Førstes Kansler, Klavs Gjordsen fra Solvig i Nordslesvig, var forlenet med St. Jeps Kirke i Varde, som han 1531 afstod til en vis Jens Madsen, der maa antages for at have været en evangelisk Prædikant, da Kansleren, som var den luthersksindede Konges højre Haand, ingenlunde kan antages at have villet afstaa Kirken i Varde til en Modstander af Reformationen.

I den snart paafølgende Grevefejde maa Varde have lidt meget. Først Bonderejsningen, der begyndte i Vendsyssel, men strakte sig langt ned ad Jyllands Vestkyst, og siden de hvervede Skarer, hvormed Johan Rantzow slog

Bønderne ned: Det skulde nok mærkes i en lille By som Varde, der saa at sige laa paa Alfarvej for de væbnede Flokke, der færdedes i Jyllands Vesteregn. Et bestemt Vidnesbyrd haves i et Brev, Kong Christian III. d. 21. Marts 1537 tilskrev Borgmester, Raad og menige Borgere i Varde, og hvori det hedder, »at efterdi de nu udi den næst forgangne Fejde ere blevne saa saare forarmede og udblottede, saa de ikke formaa at holde ved Magt tvende Sognekirker der udi Byen, eller føde flere Sognepræster end til ét Sogn, da haver Kgl. Maj. undt og tilladt, at de maa nedbryde St. Nelaus Kirke der udi Byen og lægge samme Sogn til St. Ibs Kirke der sammesteds, dog med saa Skjel, at Kgl. Maj. vil beholde halvt Bly og alt det Jærn, huggen Sten og alle Klokker, som derudi findes, undtagen den store Klokke med alle Mursten, Vinduer og alle andre Dele, som der over er, hvilke de skulle beholde at holde den Bro ved Magt med, som ligger for Byen«. — Det er dog ikke rimeligt, at Varde Borgere have følt sig sønderlig tilfredse med denne Bevilling; man skønner heller ikke, hvad gamle Kirkevinduer og Mursten kunde hjælpe dem til at holde Broen vedlige. Nok er det, at St. Nelaus Kirke indtil videre fik Lov at bestaa, og at der fremdeles var to Sognepræster, indtil det 1731 ved en Vakance i St. Ibs eller Jacobi Sognekald ordnedes saaledes, at én Sognepræst ved Hjælp af en Kapellan skulde betjene begge Kirker, indtil St. Nelaus eller Nicolai Kirke blev nedbrudt i Begyndelsen af det Aarhundrede, som nu løber ud.

Blandt Præsterne her i Byen kan især mindes Mag. Niels Andersen Svansø, der var her i Reformationens Tid, og hvem dens Gennemførelse i Varde vistnok fornemmelig skyldes. Det siges, at han blev ilde medhandlet af Papisterne og maatte flygte til Viborg, hvor han var Lektor i Theologi ved Domkirken, indtil han 1540 blev kaldt tilbage. Men denne Efterretning trænger til Stadfæstelse. Man kunde endog formode, at Viborg er en Forveksling med Vittenberg. Det visse er nemlig, at han (Nicolaus

Schwansens ex Dacia) i Sommersemesteret 1537 blev indskreven ved Universitetet i Vittenberg. Han var her vistnok endnu (om han end maaske i Mellemtiden har været hjemme), da Borgerne i Varde 12. Juli 1540 skrev til ham og indstændig bad ham snart komme hjem og »antage sig dem som sine fattige Faar«. I Begyndelsen af Aaret 1541 skrev Bugenhagen fra Vittenberg til Kong Christian III. og anbefalede Niels Svansø til ham som en Mand, der var brugbar ved Universitetet eller paa en Prædikestol, hvis Kongen ikke skulde foretrække at give ham et Stipendium til at studere videre for. Kongen svarede imidlertid: »Vi skulde gerne have taget Hensyn til Eders Anbefaling for Mester Niels Svansø, hvis det ikke havde været os berettet fra sikker Kilde, at han har forholdt sig genstridig mod vor Superintendent i Ribe, som han gerne vilde have fortrængt for at sætte sig selv i hans Sted, og da dette ikke vilde lykkes ham, og Rygtet gik, at vor Superintendent i Kjøbenhavn var død, skal han have ladet sig forlyde med, at han vilde rejse herved for at forsøge, om han ikke kunde komme til dette Stykke Brød. Han bliver derfor af vore holdt for en Oprører, og de mene, at der ikke er meget ved ham«. Den Superintendent eller Biskop, som Svansø havde modsat sig, var Tyskeren Mag. Johan Wenth eller Vandal, der efter at den katolske Biskop var afsat, 1537 var bleven evangelisk Superintendent i Ribe. I kristelig Henseende var han sikkert en meget brav Mand, men han havde den for en kirkelig Tilsynsmand i Danmark meget følelig Mangel, at han ikke kunde tale Dansk, og maatte derfor, naar han drog om paa Visitats, føre en Tolk med sig, hvad fire af Stiftets Præster skiftedes til at være. At Niels Svansø, hos hvem den nationale Følelse var stærk, har følt sig ilde tilfreds med denne Tingenes Tilstand, kan egentlig ikke undre os. Har han, som kendelig var en vel begavet Mand, ment, at han selv kunde gøre det bedre, ville vi ogsaa finde dette undskyldeligt. Imidlertid fik han dog senere Understøttelse af Christian III.,

og da Biskop Joh. Wenth allerede døde 1541, og afløstes af Hans Tausen, kom Svansø 1543 tilbage til Varde og virkede her til sin Død 1555, idet han tillige var Provst i Vester Horne Herred. I Haandskrift efterlod han en interessant Beskrivelse over Danmark (*Descriptio Daniæ*), tildels i latinske Vers, der indeholder ret mærkelige — ogsaa smukke og træffende — Ting. Noget af det mest fremtrædende er den Skarphed, hvormed han udtaler sig imod, at den ægte, ældgamle danske Adels Blod blev fordærvet ved Blanding med fremmede, og at Udlændinge kom til Ære og Værdighed her i Landet med Tilsidesættelse af Landets egne Børn, en Tidsskildring, der passer godt navnlig paa den første Del af Christian III.s Regeringstid og særlig paa Ribe Stift, hvor baade Biskoppen og Stiftslenmanden vare Tyskere.

En anden Præst i Varde, som her skal nævnes, er Anders Andersen, efter sit Fødested kaldet Ringkøbing. Han var først i 12 Aar (1621—33) Præst i det lille Henne Kald i Nærheden af Varde, og siden i 6 Aar ved Nicolai Kirke her i Byen. Hvorledes han i disse beskudne Stillinger har faaet Lejlighed til at udmærke sig, vide vi ikke, men 1639 skrev Christian IV. til Rigshovmester Korfits Ulfeld: »Vid, eftersom Holmens Kirke nu er ledig, og vi gerne vilde have en Person, hvis Gaver og skikkelige Levned var os velbekendt, da bede vi Eder og naadigst begære, at I Hr. Anders Andersen, forrige Sognepræst i Varde, til Holmens Kirke forfremmer, dog at al Ting med Bøn og Guds Paakaldelse skikkeligen efter Ordiansen tilgaar«. Faa Aar derefter blev han Biskop i Aalborg, en Stilling, han beklædte med Ære til sin Død (1668) tildels under vanskelige Forhold, under de to svære Krige (1643—45 og 1657—60), hvori Danmarks Kræfter bleve udtømte indtil det yderste. Af den store Rigsdag 1660, hvor den danske Gejstlighed som saadan for sidste Gang fik Lejlighed til at lægge et afgørende Lod i Rigets

Vægtskaal, var Biskop Anders Andersen et ret fremtrædende Medlem.

Den tredie Mand, som her skal fremhæves blandt Vardes Præster i Fortiden, er Sønderjyden Marcus Wøldike, der 1731 fra Varde, hvor han var Præst ved St. Ibs eller Jacobi Kirke, kaldtes til at være Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet. Han var en af de lærdeste lutherske Theologer, Danmark har haft. Men om ham vil jeg faa Lejlighed til at tale lidt nærmere, naar jeg i et senere Foredrag skal omtale den betydelige Indflydelse, som Mænd fra Sønderjylland have haft paa den kirkelige Udvikling hos os i det 18de og 19de Aarhundrede.

Naar jeg endnu faar bemærket, at det ene af de to aarlige Landemoder for Ribe Stift i et langt Tidsrum holdtes i Varde¹⁾, og at ikke faa i kirkelig Henseende vigtige Afgørelser her ere trufne, saa mener jeg, saa godt som det i al Korthed kan ske, at have vist, at det dog er forhastet at sige, at Vardes Historie intet mærkeligt indeholder.

Efter en Sang talte Sognepræst, Dr. Jacob Helms om vore gamle Landsbykirker i Vestjylland, idet han gav en interessant Udsigt over det uhyre Arbejde, som er udfoldet særlig i Tidsrummet omtrent fra Midten af det 12te til Midten af det 13de Aarhundrede, i hvilket en stor Del af de store og smukke Kirker af Kvadersten og Tufsten ere opførte, der endnu ere Vestjyllands bedste Prydelse. Disse Kirker ere vel byggede af livløse Stene; men vi faa ved Beskuelsen af dem en stærk Følelse af, at de have med Livet, Aandslivet og Troslivet, at gøre, og intet Steds i Kristenheden finder man paa saa lille et Omraade en saa stor Samling af Kvaderstenskirkker som her.

Til Slutning gav H. F. Rørdam en Meddelelse om

---

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 652 ff.

den betydelige og mærkelige Indflydelse, som en Række sønderjydske Personligheder, i det 18de og 19de Aarhundrede, have øvet paa den kirkelige Udvikling her i Landet, idet Taleren søgte at vise, at de forskellige Aandsretninger, der i halvandet hundrede Aar havde været raadende i danske Kirke, havde haft sine betydelige, ofte tonegivende Repræsentanter blandt hine Mænd, lige fra Johannes Bartholomæus Bluhme til Hans Lassen Martensen. Angaaende dette Foredrag, ligesom om Dr. Helms's oven omtalte, maa vi dog af Hensyn til Pladsen her nøjes med disse korte Antydninger, idet vi henvise til de Referater, som »Ribe Stifts-Tidende«, »Ribe Amts-Tidende«, »Varde Avis«, »Esbjerg Avis« samt andre lokale Blade indeholdt i de nærmeste Dage efter Mødet.

Smaastykker.

VII.

Bornholms Krønike og dens Forfatter.

Af *M. K. Zahrtmann.*

I Kirkehist. Saml. 4. R. I, 454—68 har H. F. Rørdam givet nogle Meddelelser om Rasmus Pedersen Ravn, Sogne-degn i Aaker 1654—77, og hans Skrifter. Af disse er den haandskrevne *Chronica Boringiaca* (Ny kgl. Saml. 398 i Fol.) af stor Betydning som Kildeskrift til Bornholms Historie, hvorfor jeg tror det berettiget at undersøge dens Tilblivelse og Troværdighed lidt nærmere, end sket er.

Chronica Boringiaca fremtræder som et til Kong Kristian V stilet Bønskrift for de af Misvæxtaarene 1670—71 hjem søgte Bornholmere. Ravns maleriske Skildring af et saadant Uaar fortjener at læses:

»Ingen mindes saadan ringe Høst nogen Tid at være gjort som i dette Aar, Anno 1670, da de maatte her paa Landet oprykke det stakkede Straa og Ax tillige med Hænderne, kunde ikke bære enten Le eller Sax derpaa. Hvermand havde fast sin indhøstede Grøde til Julen derefter strax fortæret, havde intet til Kongen, mindre til Kirken, Præst eller Degn. Der løb omkring efter Føden paa Landet saa mangfoldige Mennesker, gamle og unge, stærke, svage, Mænd og Kvinder, Drenger og Piger, som det var storlig at forundre sig over. Det var den Dag, man havde i det ringeste 40 og flere at spise, uanset der i Tide ved Mikkelsdag rejste her fra Landet nogle 100 Mennesker til andre Steder, sig udi denne besværlige Tid at opholde og nære. Heste og Kvæg døde flux og bort, fordi der fattedes Fo'r til dem. Aarsagen var en stor Guds Straf; thi forholdt Gud Regnen«. —

Ved et saadant Skrift maa man selvfølgelig være paa sin Post lige overfor en mulig overdreven Skildring af Bornholmernes Nød og Dyder; men i en saadan har jeg ikke kunnet gribe Ravn. I det store og hele finder jeg ham ædruelig og paalidelig overalt, hvor han skriver af sit eget. Men desværre! der hvor vi allerhelst ville høre hans egen Fortælling som Øjenvidne til Svenskernes Herredømme paa Bornholm 1658, der er hans Skildring »af Borringholms Manifest uddraget, hvilken var vel af gode Personer til Trykken bevilget, men blev dog ikke efterkommet.« Den bliver dog ikke værdiløs derfor; thi Manifestet er os ikke bevaret andet Steds, og, saa vidt jeg kan skønne, gjengiver Ravn det fuldstændig og ordret eller i det mindste saa noget nær.

Borringholms Manifest er et Forsvarsskrift for Opstanden mod de svenske, hvilket Bornholmernes Sendebud indgav til Kong Frederik III sammen med Overdragelsesbrevet paa deres tilbagevundne Ø den 29. December 1658¹⁾. Det er at betragte som et ensidigt politisk Indlæg i den standende Krig og som saadant lidet troværdigt. Det er let at paavise dets Forvanskninger i svenskfjendlig Retning paa flere Punkter²⁾.

Som det foreligger os i Ravns Gjengivelse, navngiver Manifestet ikke en eneste Deltager i Opstanden. Herved forklares os Tilblivelsen af Sendebuddenes ligeledes under den 29. December til Kongen indgivne Navnefortegnelse over de fornemste Deltagere i Opstandsbevægelsen. Denne er kommen til for at udfylde hint; herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at den først gjennem en Tilføjelse uden for Texten udpeger Villum Klavsen som den svenske Landshøvding Printzenskölds Drabsmand³⁾.

¹⁾ L. de Thurah: Beskr. over Bornholm. Kbh. 1756. S. 248.

²⁾ Hist. Tidsskrift. 7. R. 1 B., Kbh. 1897, S. 139 viser dette.

³⁾ Navnefortegnelsen er trykt i Hist. Tidsskr. 6. R. 5. B. Kbh. 1894, S. 224. Denne eneste fra Opstanden bevarede, autentiske Beretning fremhæver alene og ganske særlig Præsten Povl Hansen

Ravn har sikkert selv ment sig nødsaget til i sin for Kong Kristian V bestemte Chronica slavisk at følge det kun godt tolv Aar tidligere til dennes Fader indgivne Manifest; han har ikke turdet modsige dette. Det bør ikke iøvrigt komme ham til Skade paa hans ærlige Navn. I Modsætning hertil vil jeg fremhæve hans Skildring af Krigsbegivenhederne paa Bornholm 1644—45; den er livlig og udførlig og hviler helt igjennem paa Øjenvidners Beretning. Ravn har sikkert selv været med til Søndagen den 11. Avgust 1644, da over Hundrede fjendtlige Skibe saas i Søen, at holde »Prædiken paa Strandbakken langs hen om Landet for den væbnede Mand«, som ikke turde forlade sin Post. Lige overfor den Dom, som H. F. Rørdam har fældet om nogle af hans Vers, kan jeg ikke nægte mig den Fornøjelse at hidsætte det lille Vers, hvormed Ravn indleder Skildringen af Krigen 1645:

Nu kommer jeg til den sørgelige Akt,
 hvorledes Landet er under Svensken bragt,
 Der Fortuna var os saa ublid,
 at vi ej bestod Sveco udi Strid.

Ankers Fortjenester i Raad og Daad under Opstanden. Føjes her- til, at J. C. Urne har bevaret os en, kun ét Slægtled fra denne fjærnet Tradition om Anker som dens Leder. har sikkert denne Præstemand bedre Adkomster til at mindes end Jens Kofoed. Dennes Adkomster dannes af den »af ham selv [?] nedskrevne« Relation, som først kendes fra 1735, og lige overfor hvilken de fleste Forskere fra J. C. Urne (1756) til J. A. Fridericia (1894) have stillet sig tvivlende, samt af en Tradition, som kun kan føres tilbage til den højst upaalidelige Prinsenskoldvises Tid (omkring 1730). Se herom min Strid med G. L. Grove i Hist. Tidsskr. 7. R. 1. B., Kbh. 1899, S. 613—31. — Naar Grove, som blindt følger den kofoedske Relation, her siger om Anker, »at han boede paa Rutsker Bakke, det strategisk vigtige Punkt«, er det urigtigt. Ravns Chronica og Navnefortegnelsen fra 1658 lære os, at han boede i Hasle. Men naar hin Relation stadig anbringer ham paa Ruts Kirkebakke, turde det være et Tegn paa, at den er fra en yngre Tid og dog ikke saa ung, at den helt har glemt, at Anker var den strategisk vigtige Person, eller, paa godt Dansk, Op- standens Leder.

Det Billede han derefter opruller af Svenskernes Overfald paa Nexø den 9. Juni nævnte Aar, fanger Læsernes Sind ikke blot ved sin historiske Troværdighed, men ogsaa ved sin dramatiske Livlighed. Dog, det er for langt til at aftrykkes her¹⁾.

Som *Chronica Boringiaca* nu findes i det store kgl. Bibliothek, have vi næppe Ravns Originalskrift for os. Vi spore i meget en Afskriver, som ikke ret har kunnet læse Ravns Skrift. Hist og her findes for Exempel Plads aaben for et udeladt Ord eller endog, som ved Omtalen af hvad der skete i December 1658, for en hel Sætning. Men selv den Forudsætning, at vi kun staa overfor en lidt skødesløs Afskrift, strækker ikke til for at forklare os alle Mærkeligheder ved det bevarede Haandskrift. Dette angives skrevet efter Opfordring af de kgl. Kommissærer, som kom til Øen den 18. Avgust 1671, og det ender med en Tilegnelse til Kongen, dateret den 29. September samme Aar. Selv om Ravn havde kunnet skrive med begge Hænder paa én Gang, vilde han dog næppe være naaet til at sammen-skrive disse 127 Foliosider i Løbet af kun sex Uger. Og endnu mere paafaldende er det inde i selve Texten om Klemens Kirke at finde nedtegnet Oberst Ecksteins Begravelse her som stedfunden den 26. April [skal være: Marts] 1673. Disse Mærkeligheder kunne kun forklares ud fra den Antagelse, at Ravn har haft Haandskriftet liggende væsenligt fuldført inden Kommissærernes Komme, og at det først nogle Aar senere er blevet oversendt til Kongen; herved har Ravn haft Lejlighed til at udfylde det indtil 1673, og først derefter ere de nu eksisterende Afskrifter tagne.

Til hvad H. F. Rørdam har meddelt om Ravns Livs-omstændigheder, har jeg kun lidet at føje. I Efterskriften til sin *Chronica* fortæller han selv, at han 1671 er 69 Aar og har været 44 Aar paa Bornholm. Han var altsaa ikke

¹⁾ Det findes gjengivet i *Bornholms Dagblad, Nexø, 19. Avg. 1883.*

nogen indfødt Bornholmer, skønt Navnet er godt kendt fra Rønne; den bekendte Jens Kofoeds Moder hed Elisabet Madsdatter Ravn og var Datter af en Borgmester i denne By. I sit Degnekald havde Rasmus Ravn længe en Medhjælper i Peder Ravn, som vel kan antages at have været hans Søn, og som 1693¹⁾ kunde vidne, at han i henved 40 Aar havde været Degn i Aaker Sogn. Denne Peder Ravn blev den 23. December 1696 ihjelslagen paa Aa Kirkegaard, i det en Askegren faldt ned over ham.

— Bornholmerne bør være glade ved den gamle Krønikeskriver i Aakirkes Degnebolig. Rasmus Ravns Chronica Boringiaca er uundværlig for den, som vil kende Bornholms Historie i det syttende Aarhundrede; den fylder mange Huller i vor andet Steds hentede Viden, og uden den blev det andet kun Stykværk.

VIII.

Skolemanden Joh. Fred. Øest.

For en Tid siden sendte et af vort Selskabs Medlemmer, Hr. Provst J. P. Bekker, Red. et haandskrevet Mindes-

---

¹⁾ I en Sag for Højesteret angaaende de Fattighospitalet paa Spidlegaard tillagte Indkomster. Den beskrives saaledes i Aa Kirkebog: •Saa som det Fattighus i Aaker Sogn er af Avgustus Dechner, forrige Amtskriver, ødelagt, i det dets aarlige Indkomster uden Ordre er derfra vendt, har Sognepræsten Hr. Tue (Larsen), efter at alle andre Midler intet ville hjælpe, søgt at inddrive og tilbagekalde samme Fattighuses Indkomster ved Proces. Højesterets Dom 1693, den 5. Juli: Skal de af Alders Tid indtil Aar 1680 ud af Bornholms Amtstue til Aakirke Hospital betalte 60 Rigsdaler tilige med de 3 Tønder Mel af Spidlegaards Mølle efter kgl. aller-naadigst Bevilgning aarlig herefter som af Alders Tid til Aakirke Hospitals Forstandere udi rette Tid af Amtstuen svares og betaales. — Peder Ravn vidnede om Printzenskölds Omhyggelighed for de fattige, hvem han ikke vilde fravende den vante Understøttelse, til Trods for at Hospitalets Adkomstbreve var forsvundne. (Thaarups Bornholmiana, 4. B., i Kongerigets Arkiv).

mærke over Professor Johan Frederik Oest, Forstander for Lærerseminariet ved Brahetrolleborg i Fyn, samt Lærer ved Opdragelsesanstalten Bernstorfsminde sammesteds. Da Oest var en Mand, der i sin Tid havde et meget anset Navn i den danske Skoleverden¹⁾, kunne nogle Efterretninger om ham vistnok have deres Interesse. Stykket fandtes mellem Papirer efterladte af Provst Bekkers Fader, der i Aarhundredets Begyndelse havde været en af Oests Elever, og det lyder, som følger:

Danmarks Sokrates.

Den lyse Tænkter og udmærkede Videnskabsmand,
den sjeldneste Lærer og viseste Opdrager,
Sandhedens nidkjære Ven, Naturens dybsindige Forsker,
Musernes udkaarede Yndling,
det ædleste Menneske

JOHAN FREDERIK OEST,

Professor, første Lærer ved det fynske
Skolelærer-Seminarium, Ridder
af Dannebrogen, har for-
ladt Jorden!

Religion og Humanitet
sørger!

En af Eders Ypperste er ikke mere.
Fædreland!

Du har tabt en af Dine sande Store,
hvis bramfrie Daad
ved Siden af de største Fortjenester
var saa lærerig for en Tidsalder,
i hvilken

Skinnet ofte bedrager,
og forfængelig Egoisme
hører til Dagens Orden.

Forklarede! see ned fra din Himmel

¹⁾ Se navnlig: Joakim Larsen, Bidrag til den danske Fattigskoles Historie 1784—1818.

paa den Kreds,
 som kjendte Dig nærmest,
 og for hvilken
 Du altid vil blive uforglemmelig;
 Din Aand hvile over den
 og over Dine mange Disciple
 i alle Dannerigets Provindser.
 Dit velsignede Minde leve
 overalt med Velsignelse!!!

Haagerup d. 16. Januar 1815.

B. H. Knap.

Forfatteren af denne noget bombastiske Lovtale, Præsten Knap i Brahetrolleborg, har ogsaa udgivet den overordentlig rosende Ligtale, han den 20. Jan. 1815 holdt over Oest (Odense 1815). Derimod er, saa vidt vides, den Tale, som Biskop F. Plum holdt ved samme Lejlighed, ikke trykt. Da den findes i den bekkerske Samling, skal den, med Forbigaaelse af Indledningen, her meddeles:

I Skikkelse af denne Læreanstalt sidder Fædrelandet nedbøiet ved Oests Ligbaare, og vi glemmer vort eget Tab over vor fælleds Moders Smerte. Hendes bedrøvede Mine siger os, at hun har tabt sin ædleste Søn. Hun seer omkring blandt hans Venner, hans Lærlinge og spørger ængstelig og bekymret; Hvo vil, hvo kan oprette hans Tab? Hvo kan som han gjøre Troens og Pligtens Lære elskelig for de Unge? Hvo kan gjøre dem bekendte med Naturens Kræfter og Virkninger, som han gjorde det, uden at forvirre dem ved Mangfoldigheden? Hvo tør, som han, lade Lærlinge af denne Art, denne Bestemmelse, skue ind i Videnskabernes Helligdom, saa de ikke tabe deres Beskedenhed? Hvo forstaaer saaledes af Underviisningens og den menneskelige Videns hele Forraad at tage det, som er for dem nødvendigt, som er brugbart for deres Liv, deres Kald, som vækker Aandskraften uden at mislede, som danner uden at opløse? Hvo kan endelig være dem alle det, han var dem, den Hurtiges Styrer, den Langsomes Opmuntrer, den Blindes Øie og den Haltes Fod? Hvo saaledes med lige Omsorg antage sig deres Legems og Aands Tarv, og selv

længe efter Udgangen herfra lede deres Fremtids Skjebne? Kort: Hvo kan blive som han for denne Læreanstalt, og døe beklaget som dens Fader? Saa klager Fædrelandet over Oest's Død og henlægger sin Egekrands paa hans Ligkiste.

Men vi, mine Venner, ville bevare denne Krands som et helligt Minde om vor Afdøde. Medens vi ved den, som ved en for Borgerfortjeneste udsat og i disse Læresale ophængt Belønning, anspore hverandre til at virke redeligt som han for Oplysning og Menneskehed; medens da Alle, som han dannede, her daglig se op til den, og ved den gjøre Løfter — ubrydelige, hans Erindring, hans Ihukommelse værdige Løfter — skal han endnu i hine evige Belønningers Land glæde sig ved os. Han skal mindes det Gode, han her stiftede, med salig Bevidsthed, og hans Aand skal med Deeltagende omsvæve os, hvis vi stræbe at fortsætte det.“

Følgende Nekrolog over Oest læses i «Danske Literatur-Tidende» for 1815:

Den 14. Januar 1815 døde den første Lærer ved det fynske Skolelærer-Seminarium, Professor og Ridder Johan Fredrik Oest. Han var født den 10. December 1756 i Neukirchen i Angeln, hvor hans Fader Nicolai Oest¹⁾ var Præst. Dennes Embede var saa lidet indbringende²⁾, at han, efter at have undervist sin Søn og dimitteret ham til Kjøbenhavn Universitet, aldeles ikke kunde understøtte ham til hans Studeringers Fremme. Ved nogen Hjælp af en Farbroder, som var Inspektør ved Forbedringshuset paa Christianshavn, og Privatinformationer soutenerede derfor Oest sig i Kjøbenhavn,

1) Denne særdeles interessante og ærværdige Mands Biographie er udgivet af Hr. Pastor Jacobsen, Kirkeprovst i Flensborg Amt, trykt i Kiel 1800.

2) Da der i det lille Sogn Nykirke i et Aar hverken var forefaldet noget Dødsfald ellet foretaget nogen Ægtevielse, skrev Nic. Oest, der var et Stykke af en Digter, i sin Kirkebog følgende lille kjønne Vers:

Im Himmel wird nicht copulirt,
Und auch kein Sterbefall verspürt;
Doch kommen Kindelein hinein;
Drum muss wohl hier der Himmel sein.

H. F. R.

39*

hvor han efter at have underkastet sig Examen artium og philosophicum i nogen Tid frekventerede de theologiske Professorers Forelæsninger. Til sine Hovedfag valgte han tidlig det pædagogiske Fag og Naturvidenskaberne. Han var i kort Tid Huslærer hos en Kjøbmandsenke Mad. Slyder i Angeln, og siden i 7 Aar hos Kammerherre Ahlefeldt paa Damp i Holsteen. I Aaret 1788 blev han af afgangne Kammerherre og Comitteret i Oeconomie- og Commerce-Collegiet, Grev Ludvig Reventlow, antaget til Lærer hos hans Søn, den nuværende Lehnsbesidder af Baroniet Brahetrolleborg, Kammerherre og Ridder Grev Ditlev Reventlow. 1793 forlod han Brahetrolleborg, da han giftede sig med sin efterladte Enke, Dorothea Petersen, som nogle Aar forud havde oprettet et Institut for Pigebørn i Glücksborg, i hvilket Oest, efter deres Giftermaal, tog Deel i Underviisningen. 1794 gjorde han ved Grev Ludvig Reventlows Omsorg, for offentlig Regning, en pædagogisk Reise i Tydskland, og besøgte nogle af de mest berømte Instituter; Aaret efter blev han, efter Hr. Grevens Anbefaling, udnævnt til første Lærer ved det kongelig fyenske Skolelærer-Seminarium, hvilket fra den Tid tog sin Begyndelse. I 20 Aar var han en Prydelse for denne Læreanstalt, af hvilken han har erhvervet sig udmærket store Fortjenester.

Oest var et af de høist sieldne Mennesker, som en særdeles lys Aand og en fortrinlig skarpsindig Tænekraft havde sat istand til at gennemvandre en stor Strækning af den menneskelige Videns udstrakte Enemærker med en udmærket Grundighed og en fortrinlig Smag. Det er vist ingen Overdrivelse, at han havde været istand til med Ære at beklæde flere akademiske Lærestole. Han besad derhos de ualmindeligste Læregaver; de competenteste Domme maatte beundre den Klarhed, Orden, Livlighed, som stedse udmærkede hans Foredrag. Et mangeaarigt og udstrakt pædagogisk Studium gjorde ham skikket til at foredrage en Methodelære, oplyst med Exempler, laante fra Virkeligheden, som, rigtig anvendt, maatte være i høieste Grad frugtbringende for hans Disciple og fortrinlig bidrage til deres formelle Dannelse; paa denne satte Oest altid mest Priis, da han antog, at de historiske Kundskaber, som Almueskolelæreren behøver, langt lettere end

hiin ved egen Flid kunne erhverves. Paa Grund heraf var han ogsaa af den Mening, og fulgte i saa Henseende sin Overbevisning, at enhver Examen over en ræsonneret Videnskab skulde være et Resultat af det Foredragne, og Examinandus saa lidt som muligt have Leilighed til at give Svar, der kun vidnede om en lykkelig Hukommelse. Oest var overhovedet en afsagt Fiende af alt, hvad der blot fortjener Navn af Udenadskram. Han ansaae det for Examensprunk, som Mængden vel ynder, men den oplyste Pædagog og redelige Mand ikke kan billige, og en bedre Aand bør arbeide paa at fortrænge. Anmelderen kunde nævne Mænd af Danmarks berømteste Pædagoger, der beklæde de høieste Embeder i Staten, som have tilstaaet, at de vilde ønske, at de jevnlig kunde hørt Oest's Foredrag over Methoden, for at lære af ham, da de aldrig havde hørt noget Fuldkomnere over dette vigtige Fag.

I endeel Aar og til sit Endeligt foredrog Oest Religionen for Seminaristerne; dette Foredrag bar stedse et kjendeligt Præg af hans religiøse Sindelag og høie Ærefrygt for det Hellige; Lys og Varme ledsagede det, og gjorde det baade lærerigt og opbyggeligt. Naar hans gjennemskuende Øie — der for endeel erstattede hans svage Hørelse — ved Anvendelsen af det Foredragne undertiden opdagede den rørte Følelse hos hans Lærlinge, saa glædede det ham altid meget.

Lidenskabelig Naturven, var det, som om Naturen saaledes havde meddeelt sig ham, at han med den allerstørste Lethed udbredte Gratie over alt, hvad han sagde og foretog. Han var født Digter, og om han endogsaa blot skrev en Billet, handlende om de ubetydeligste Ting, forstod han at give dens Indhold en Ynde, som strax vidnede om, at den kom fra Oest's Haand.

Kun hans store Beskedenhed og Nøisomhed, hans Kjærlighed til en Kreds, hvori han var agtet og elsket af Enhver, og hans Lyst til at være for Seminariet alt, hvad der stod i hans Magt, maa det tilskrives, at han følede sig tilfreds med en Plads, paa hvilken hans store Talenter langt fra ikke nøde den Løn, der tilkom dem.

Som Menneske var han i høi Grad elskværdig, næsten altid oprømt, blid, forekommende, gæstfri mod Enhver, og

særdeles godgjørende mod den Fattige. For Alle var hans Omgang lærerig, og det paa den behageligste Maade. Hans Tale var krydret med attisk Salt, og hans hele Væsen genialsk.

Anmelderen kjender ikke flere af ham i Trykken udgivne Arbejder end et kronet Priisskrift i Revisionsværket og enkelte Bidrag i periodiske Skrifter; af saadanne findes 2de i Fyens Stifts patriotiske Selskabs Skrifter.

Saa vidt Nekrologen, der mulig ogsaa skriver sig fra Præsten B. H. Knap. 1820 oprejstes ved Sammenskud et ret anseeligt Mindesmærke af bornholmsk Sandsten paa Oest's Grav med forskjellige Emblemer af Bronze og en Indskrift, hvori det blandt andet hedder:

Viisdom var din Tale,
Kærlighed din Vandel.

Salige ere de rene af Hjertet; thi de skulle see Gud. Matth. 5,8.

Venskab og Erkjendtlighed have oprejst dette Minde.

Synker end Stenen i Gruus,
som her skal bevare dit Minde;
Dette forsvinder dog ei,
stedse end lever din Daad.

En Søn af Oest, Ditlev Ludvig, opkaldt efter Faderens Velyndere, Reventlowerne paa Brahetrolleborg, blev siden Præst i Tirstrup og Fuglslev i Aarhus St., men døde i en ung Alder¹⁾.

IX.

Om Tygo Brahes Præst paa Hven.

Ved *H. F. Rørdam.*

I Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 338—9, er der meddelt nogle Efterretninger om Hr. Jens Jensen (Vendsyssel), der efter at have gaaet Tyge Brahe til Haande ved hans astronomiske Observationer blev hans Præst ved S. Ibs

---

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 444.

Kirke paa Hveen, men mod hvem der siden rejstes Anklage, fordi han alt for meget havde føjet sig efter sin gamle Herres Ønsker ved at udelade Exorcismen ved Daaben og ved ikke at paatale, at Tyge Brahe i flere Aar havde afholdt sig fra Alterens Sakramente. Afsat fra Præstembedet privatiserede Hr. Jens Jensen i nogle Aar, indtil det 1605 lykkedes ham at blive Rektor ved Helsingørs Skole. Fra den Tid, han var uden Embede, findes i Universitetsbibliotheket et lille litterært Arbejde, der maa være af ham, og som der kan være Anledning til at fremdrage, da det ikke nævnes i vore Litteraturlexica. Titelen lyder:

Calendarium eller Almanack paa det Aar efter vor HERRIS Jesu Christi Naaderige Fødsel M. DC. V. Korteligen beregnet oc screffuet ad latitudinem Loci 56. p. eller den Poli høihed, som mesten er brugelig offuer alt Danmarckis Rige, ved J. J. W. Prentet i Kiøbenhaffn hos Henrich Waldkirch. (16°).

Bag i Almanakken findes »Om Aareladende oc at sætte Kopper« og »Om Bad«. Derpaa følger:

Praxis Astrologica eller En kort enfoldig Vnderujnsning oc Betegnelse paa nogle synderlige medfald oc leilighed paa det Aar . . . M. DC. V . . . ved J. J. W.

Dette Afsnit indledes med følgende Tilegnelse:

Erlig oc Velbyrdig Mand Jørgen Brockenhus till Vollersleff,
Kong. May. Secreterer, min gunstige Herre, Forderer oc gode Ven, etc.

Velbyrdig gunstig Jørgen Brockenhus, effter som jeg nogle Aar siden haffuer verit nogit verserit oc øffuet vdi den Astrologiske Regnekunst, er ieg formedelst nogle gode mends raad oc tilskyndelse foraarsagit disse ringe Calender sammen at regne oc scriffue, huis gode tycke oc raad ieg haffuer her vdi meer effterfølget end min egen fordrivelse. Thi ieg det ellers bekiender, at ieg haffuer icke verit denne Astrologiske Praxi megit beuant. Huorfaare ieg haffde i begyndelsen actet mit Naffn her udi at fortie, alleniste anseendis gode Venners raad oc vilie i nogen maade at fyllist giøre: Men der ieg nu,

som ieg kunde, haffde dette ringe arbeit fuldfærdiget, er mig raad af dennem, huis raad mig i denne sag burde at lyde, at ieg naffnigen skulle vere det bekiendt, oc her hos neffne oc ære en god Herre oc Ven, vnder huis Patrocinio og gunst samme ringe arbeit maatte vancke blant Folck. Da effterdi Eders Velbyrdighed altid met synderlig gunst haffuer verit mig beuaagen, siden det første E. V. kom hiem af Tydskland, oc ieg haffde nogen omgengelse met E. V. paa Huen hos S. oc L. ihukommelse, Velb. Tyge Brahe. Huor vaar nock at mercke oc forstaa, at E. V. icke alleniste haffde synderlig lyst oc naturlig inclinatz til den Astronomiske Kunst: Men ocsaa selff vaar der vdi vel øffuet, baade in Calculo oc Demonstrationibus Euclideis, som er grunden paa all Mathematisk kunst, huilcket gaff mange it stort vnder, synderlig i den alder, som E. V. den tid haffde. Herforuden, effterdi E. V. nu ocsaa vdi denne min lange tid altid haffuer verit mig fattig Mand gunstig oc from baade met gode raad, ord oc mange Velgierninger, som ieg met all Tacknemmelighed maa bekiende, for huilcket den gode Gud vere E. V. god her oc hisset euindeligen. Huorfaare ieg haffuer fordristet mig E. V. dette ringe oc lidet arbeit at tilskriffue oc fremskicke, Bedendis gantske ydmygeligen, at E. V. ville lade det sig vel befalde, som aff den, der gierne ville giøre noget bedre, der E. V. kunde vere ære oc tacknemelig tienstuillighed, oc lade det vnder sin Gunst oc Patrocinio vdi nogen maade tiene vort fæderneland.

GUD allermectigste spare oc beuare E. V. lenge oc vel, oc giffue eder sampt vor kiere Fæderneland, Danmarckis Rige met alle sine Stender, it lycksaligt, fredeligt oc glædeligt tilstundendis Nyt Aar, oc mange flere at komme oc gaa, met all fremgang oc velferdt, for sin kiere Søns Jesu Christi vor HERRis skyld, Amen. Screffuit vdi Kiøbenhaffn, S. Hans Baptistæ dag, Anno 1604.

E. V.

Villige T.

Jens Jenssøn W.

Fordum Sogneprest paa Huen.

Ved Slutningen af »Prognosticon«, der ligesom Almannakken udgjør 1 Ark i 16°, henviser Forfatteren dem, der

ønskede udførligere Besked om det tilstundende Aars As-
pecter, til sit »General Prognosticon.« Om et saadant er
udgivet, maa jeg lade staa hen. I ethvert Tilfælde har jeg
ikke fundet det.

X.

**Et Brev fra Fru Kamma Rahbek til
N. F. S. Grundtvig.**

I Højskoleforstander Rosendals Foredrag ved Mødet
i Præstø angaaende Grundtvigs Forhold til Mynster be-
rørtes det, at Fru Rahbek ved Aaret 1813, vistnok under
fremmed Paavirkning, udtalte sig skarpt om Grundtvig¹).
At Forholdet siden er blevet et andet, vil fremgaa dels af
det Digt, hvormed Grundtvig tilsendte hende et af sine
Skrifter, dels og fornemmelig af det Brev, som Fru Rahbek
i den Anledning tilskrev ham. Da dette ikke hidtil har
været bekjendt, hidsættes det efter Hr. Rosendals os med-
delte Afskrift, idet Grundtvigs Digt forudskikkes:

1. Til Fru Rahbek med »Heimdal«.

(Jul 1815).

Gerne, sjældne Dannekvinde,
nævnedes jeg dig Veninde;
gerne paa sin spinkle Vinge
vilde liden Fugl sig svinge
og et Nyaarsvers dig sjunge
med sin jævne danske Tunge;
men den er blandt Skovens Fugle
agtet, haanet som en Ugle;
og hvad Under, om og dig
døvede det høje Skrig,
saa du og tilsidst dig vendte
fra den Fugl, som ingen kendte!

---

¹) Se foran S. 564.

Derfor staar med bunden Tunge
 liden Fugl dit Øre nær,
 veed ej ret, om han tør sjunge,
 kan dog end ej tie kvær;
 kvidrer: sig mig, Dannekvinde!
 tør jeg nævne dig Veninde?
 Tør jeg ej, jeg dog ej dømmes,
 kvidrer, mens jeg Kalken tømmer:
 Bladet skal en Gang sig vende,
 da skal du og fler mig kende, —
 om ej før, saa naar vi glade
 skue hist paa Bogens Blade
 Navnene paa dem, som vilde
 vandre fromt til Livets Kilde.

N. F. S. Grundtvig.

2. *Fru K. M. Rahbek til Grundtvig.*

Søndag Aften (1816).

Kære Grundtvig!

Dette er nu tredie Gang, jeg i det mindste begynder at skrive til Dem, og da jeg har en hemmelig Frygt for, at De lige saa lidt vil faa dette som de foregaaende ufuldendte Breve at se, saa vil jeg skynde mig dermed og ikke indlade mig saa vidtløftig i at afhandle, hvad der ligger mig paa Hjerte, som jeg har gjort de foregaaende tvende Gange, og hvorved Afbrydelsen er bleven dobbelt ubehagelig; og Brevet ligesaa den følgende Morgen. Desuden, hvad jeg ikke faar Dem sagt i Aften, kan jeg med Guds Hjælp sige Dem en anden Gang. Nu er det mig kun om at gøre, at De ikke skal tro mig saa utaknemlig, som jeg maa forekomme Dem, da De endnu ikke har hørt et eneste venligt eller erkendtligt Ord siden den festlige Morgenstund, da De af saa kære Hænder bad mig modtage Deres vakre Nyaarsgave. Det bedrøvede mig meget, at jeg ikke samme Dag kunde takke Dem saa alvorligt, men dog tillige saa varmt og kærligt, som jeg ønskede, og at jeg, efterat have ventet saa længe efter at blive i nogenlunde taalelig Stand, endnu føler mig saa ganske uskikkert dertil, er endnu bedrøveliger. Dog, De vil vist bære over

med min Udygtighed, ligesom jeg vil bære over med Ravnefjæret, hvilket jeg rigtignok saa meget lettere kan, som jeg tør haabe, at dens umaadelige Slethed dog ikke vil kunne hindre, at det, jeg vendende og dreierende den paa alle Kanter kradser sammen med den, jo bliver at ansee som Skiønskrift i Sammenligning med Deres armenianske eller persepolitanske Skrift. — Men uden Spøg; thi det er ikke det, jeg nu vil, om jeg endog følte mig lige saa vel oplagt dertil, som jeg de foregaaende Aftener har følt mig ilde oplagt til at fremføre det Alvor, der ligger mig paa Hjerte i Henseende til Dem. Thi det vil dog vist ikke undre Dem, at Tilskriften i Deres Bog har rørt mig paa en meget alvorlig Maade. Jeg vil ikke trætte Dem med Opregnelsen af alt, hvad jeg har tænkt og følt derved; men jeg bør dog ikke dølge Dem, at den Tvivl, De saa hjerteligt og smukt ytrer deri, har smertet mig, især for min egen Skyld. Thi det veed jeg desværre alt for vel, at jeg — som dog ellers intet har i Verden, hvormed jeg kan giengjælde al den Godhed og Kiærlighed, jeg modtager af mine Venner, uden et varmt og kiærligt Hjerte — kan synes mig selv saa kold, saa det intet Under er, om andre betvivle mit Venskab. Dette maa vel smerte mig; men jeg forsager ikke derover; thi jeg veed dog, hvor tidlig jeg har erkiennt, og hvor uafsladelig jeg har stræbt at opfylde den vise Formaning: at bevare Hjertet fremfor alt, hvad der bevares, fordi Livet udgaaer af det. Og har jeg dette, har det stedse været og er endnu min stadige Bestræbelse ikke at pynte mit Liv med udvortes Handlinger, men at danne mit Sind, saa at Gud kan boe deri, saa tør jeg vel ogsaa mene om mig selv, at jeg dog ikke kan være ædle Menneskers Venskab uværdig: mene dette selv i saadanne Øieblikke, da mit eget Hjerte fordømmer mig, og jeg ikke har nogen anden Trøst end denne: at Gud er større end mit Hjerte og kiender alle Ting. De vil ikke misforstaae mine Ord og heller ikke — haaber jeg — negte mig den Glæde snart mundtligt at kunne forsikre Dem, at kun til den, jeg agter saa høit, som jeg agter Dem, kan jeg sige saadanne Ord. Gerne vilde jeg sige Dem mange endnu; men det er saa sildigt, at Rahbek /: som har bedet mig hilse Dem af hans inderste Hjerte :/ allerede

har sovet en Stund, og at jeg selv trænger til Hvile; og desuden frygter jeg, at hvis jeg nu ikke i Aften lader dette blive til et Brev, saa vil jeg atter i Morgen tidlig bevise mig selv, at det ikke er værdt at sende Dem, hvilket det sagtens heller ikke er, uden forsaavidt, at det til egen Beroligelse altid er bedre, at De faaer Noget end Intet fra mig. Og nu takker jeg Dem for alt Godt, beder Dem hilse den gode, elskværdige Lise, som har giort mig en virkelig Glæde i Dag ved at sende mig en Hilsen ved min Broder, tusinde Gange, og at tillade, at jeg i dette nye Aar som i adskillige af de gamle maa kalde mig

Deres Veninde

K. M. Rahbek.

XI.

Blandede Meddelelser.

Ved Sognepræst *John M. Møller* i Kjærum.

1.

Tingskriver Christoffer Nielsen.

Paa den østlige Hvælving i Kjærum Kirkes Skib findes der (jvfr. Magnus Petersen, Beskrivelse og Afbildninger af Kalkmalerier, S. 64) malet et Skjold med et Bomærke. Under Skjoldet findes et slynget Baand, hvori staar:

Christofer Nielsen 1571.

Den nævnte Mand, som vist i det anførte Aar har ladet Kirken male (jvfr. Jacob Madsens Visitatsbog, S. 334), levede saa ikke længe efter; i Kirkens Chor sidder der nemlig en aflang Egetræs Ramme, som nok tidligere har ligget omkring en Grav, og i hvilken der findes udskaaret (med lutter store Bogstaver):

Anno : domini : 1573 : Alle : Helgens : Dage (!) : D : erlig :
Mand : Christofer : Nelsøn : V : E : H : S : G H.

Men hvem var saa den Christoffer Nielsen, som døde 1573?

Jeg søgte længe forgjæves Oplysning derom i Archiverne i Odense og Kjøbenhavn, men jeg fik omsider Besked meget nærmere ved; jeg hørte nemlig, at Gaardejer P. Jensen i Drudgaarden i Ebberup her i Sognet havde nogle gamle Documenter liggende, og jeg fandt da blandt disse et Tingskjøde, som Christoffer Nielsen 1553 havde faaet paa en Del af den nævnte Gaard, der da havde Navn efter et Kjær, som findes tæt derved, og endnu kaldes Uglekjær.

Skjødet, som er skrevet paa Pergament, og ved hvilket der endnu hænger et af de Voxsegl, hvormed det har været forsynet, fortjener formentlig at aftrykkes, det lyder da saaledes (et Par Ord i Slutningen ere ulæselige):

Jørghen Hanssenn i bockeroppe, Herridz fogiidt i Bogherrit, Rasmus Hanssen i wolbro, Niels Knuessen i thwroppe, anders Henrikssen i blangstroppe och beind anderssen i bardløsse, Vii giøre alle witterlige met thette worth obne breff Anno Domini mdliij then mandagh nesth effther Søndagen Iudica ffor oss och mange Dandemendt flere paa bogherritz ting wor skeket beskeen mandt Christoffer nilssen y Ebedroppe, bedis [och] fek eth fwth tingswitne aff viij dannemendt, som ere Rasmus Hanssen i wolbro, lawrs lindegordt i thowroppe, anders laurssen i Kringeroppe, Jep Hanssen i mosse, jens Hwiid i gammelbo, per mortssen i bardløsse, lawrs jebssen i norby, Hwelcke alle sandrekttelige witnede paa throe och sanding, Atti sandelige hørdit och saaiid samme dag paa for^{ne} ting, thet erlig mandt powell bhang, borrigmester i Assens, Hwelckenn ssom fram gik indenn tinge for dom, skøtte och affhende fraa lawrs jenssen borgere i malmø och hans sande arffvinge medt hans fwlde macktte breff och tiil for^{ne} Christoffer nielssenn och hans sande arffvinge saa møgiidt laadh och parth, som hand haffuer wtj then bondegaardh i ebedroppe, som for^{ne} Christoffer nielssen nw wdibouer, ssom kallis wglekers gaardh, Med alle sine rettæ tilligelsse wdj hwsse, jourdt, agre, engh, skough, marck, wott och thurth indenn och wdenbyes y haar som thet ligger eller neffnis kandt inthet ondertagiidt, Ath nyde, bruge och beholde for

eth friith køff och skøde til ewindelige egendomm, och for^{ne} pouell bangh bepleckttede seg paa for^{ne} laurs jenssens [wegne] effther hans mackttbreffs lydelsse Ath frii, hemle och fwldkommelige tilstaa for^{ne} Christoffer nelssen samme køff anparth och skøde for alle mendtz aathalle och for alle loffs rettergangh. Och wor samme egen dom wdi samme bwndegaardt lowglig lowboden iij tinng effther lantz logenn førend skøde gick Och wor thet samme mackttbreff lesth lydelig inden tinng samme dag thette skøde gick. Thet wii saa hørdæ och saage som forskreffuit staar, thet witne wij . . . . . met waare besglinge hengendis neden for thette worth obne breff.

Af et andet Document, udstedt paa Baag Herreds Ting 24. Decbr. 1599, fremgik det endvidere, at »salig Christoffer Neelsønn, Baag Herritz thinngskriffuer, som bode y Ebberup«, i sin Tid havde givet en Mand, Rasmus Thuesønn, Pant for 250 Daler i den nævnte Gaard.

Christoffer Nielsen var altsaa Tingskriver og boede i Ebberup i den Gaard, som nu kaldes Drudgaarden (den havde i over 200 Aar Beboere af Slægten Drud), og jeg formoder, at han tillige har været Kirkeværge, Bogstaverne V : E : paa Gravrammen skulle maaske sige Kirkeværge (E saa = ecclesiæ); muligt dog ogsaa, at V skal sige Værge og E Ebberup. V kunde dog maaske ogsaa betegne Navnet paa hans Gaard (Uglekjærgaard) og E sige Ebberup. Kan nogen, som læser dette, give en bedre Forklaring, vil jeg være taknemmelig derfor; jeg er nemlig ikke rigtig tilfreds med nogen af de fremsatte Gisninger. De øvrige Bogstaver tror jeg derimod at kunne tyde med Sikkerhed, de skulle sige: hvis Sjæl Gud hafver (denne Vending findes nemlig i Assens i Indskrifter fra samme Tid).

En tyk Protokol, vist en Tingbog, som fandtes i Drudgaarden for en Del Aar siden, stammede nok fra Tingskriverens Tid, men den er desværre gaaet fuldstændig til Grunde.

2.

En Rettelse.

Wiberg nævner i sin Præstehistorie (I, 340) Knud Jacobsen som den fjerde og sidste Præst i Fangel, inden Sognet annekeredes til Stenløse; men den nævnte Mand var slet ikke Præst; i Fangel Kirke ligger der nemlig en Ligsten, som har følgende Indskrift:

Her under hviler hæderlig og vellærd Mand H. Oluf Hansøn, fordum Sognepræst i Fangel, som døde 1631, oc erlig og velact Mand Knud Jacobsøn, som døde Aar 1658, med deres kiere Hustru erlig og gudfrygtig Qvinde Marren Madtsdatter, som døde Aar 16 . .

Knud Jacobsen var altsaa gift med Hr. Oluf Hansens Enke, som sagtens var en Datter af Præsten Nr. 2, men Præst var han ikke, og Fangel er saa 1632 blevet Annex til Stenløse, hvad jo ogsaa stemmer med Rescr. af $\frac{8}{2}$ 1632 (Danske Kirkelove, udg. af Dr. Holger Rørdam, III, S. 202, jvfr. S. 200—1).

I Fangel Kirkebog har jeg fundet, at $\frac{17}{11}$ 1667 blev begr. i Fangel »Jørgen Madsøns Hustrus Moder i Taarpet, Maren Madsdatter, ann. ætat. 90«, — muligt, at denne Kvinde var Knud Jacobsens Enke.

Paa den omtalte Ligsten findes der endvidere følgende ejendommelige Henvendelse:

De døde, som her hvile sig,
de sof i Troen hen
for dig, min Ven,
som her mon ofven staa,
se til, du kand det samme naa.

3.

Vorbasse Kirkeklokke.

Den nævnte Klokke har, saa vidt jeg véd, ikke hidtil nydt den Ære at blive omtalt paa Tryk, og dog er den af ret anseelig Alder og har en læselig Indskrift; men det var i mange Aar ikke let at komme til den.

Jeg hørte i min Barndom fortælle, at den var bleven støbt til at være Stormklokke i Ribe Domkirke, sikkert er det imidlertid, at en Biskop i Ribe har ladet den støbe, og at den er bleven godt støbt.

Klokken, som endnu har en god Klang, og som for nogle Aar siden kom til at flytte op i et nyt Taarn, er 30 Tommer høj, dens Omkreds er 60 Tommer foroven og 120 Tommer forneden; Formen ligner Fig. 4 i Kirkehistoriske Samlinger 3. R. 4. B. S. 177.

Omkring Klokkens øverste Rand findes i Minuskler følgende Indskrift, som staar i 2 Linier:

anno † domini † mdiiii † ihesus † nasareus † rex †
iudeorum † biscop † iver † lod † migh † stobe † gud †
til † lof † amen †

† alpha † et † o † deus † homo † principium † et †
finis † o † rex † glorie † Xpe † veni † cum † pace †
anna † hedher † iech † †

4.

Præsten Jens Nielsen Høstmarks »Testamente«.

For adskillige Aar siden fik jeg af nu afdøde Gaardejer Anders N. Bundsgaard i Vester Gjesten foræret et Manuskript, som indeholder den nævnte Præsts »Testamente«, der er forfattet dels af Degnen, sagtens den Søren Olsen, som har sat sit Navn under det, dels af Præsten selv. Testamentet, som formentlig ikke er uden Interesse, lyder (med nogen Forandring af Retskrivningen) saaledes:

Efter den i Livet højt elskede, nu hos Gud sl., min og disse tvende dyrekjøbte Jesu Menigheders forhenværende værdige og tro Lærer, velærværdige Hr. Jens Høstmark, hans til mig under Forsegling og nu ved hans dødelige Bortgang af hans dyrebare og elskværdige Jomfru Datter Cathrine Dorothea Høstmark mig leverede og af ham selv forfattede hellige skriftlige Beretning om hans Livs Begyndelse, det[s] Fremdrag og

Ende har jeg herved den ikke aleneste for den høje dybt-sørgende Familie selv, men endogsaa for den hele sørgelige Forsamling, som i Dag har bevist vores afdøde den sidste Ære at ledsage ham til hans Sovekammer og Hvilested, at renskrive samme saaledes.

Det er eder, mine kjære Menigheder, alle bevidst det at være en gammel Skik og Sædvane, at vore afdødes Liv og Vandring bliver oplæst og tilkjendegivet for de efterlevende. Sligt synes mig ikke kan ske ved nogen bedre end ved den afdøde selv, imedens han endnu er i Live. Dette har opmuntret mig til i Dag sidste Gang at tale skriftlig med eder og ved samme at give eder en kort Efterretning om, naar den gode Gud førte mig ind i Verden, hvorledes hans Omgang og Førelse har været med mig her i Verden, og hvorledes han har ført mig ud af Verden.

1732 d. 27. Febr. var den Dag, da jeg første Gang fik denne Verdens Lys at se i Scholborg¹⁾ Præsteg., hvor min Fader, Hr. Niels Høstmark, var Præst, min dyrebare og be-naadede Moder var Cathrine Dorthea Lausen, hvilke begge forlængst ere herfra ved Døden bortkaldte. Fra Ungdommen holdt mine Forældre Informator til mig og mine andre Søskende, som foruden mig vare 4 i Tallet. 1745 behagede det min kjære Fader at sætte mig til Somersted i Skolen under den brave og bekjendte Hr. Peder Wøldikes Undervisning, hvor jeg var indtil jeg 1749 kom til Alminde og der blev undervist af Hr. Niels Tøxen. Af ham blev jeg 1751 dimitteret som Student til det kjøbenhavnske Universitet. 1752 tog jeg Examen [i] Philosophien, og 1755 tog jeg Attestats eller 3die Examen.

I alle disse Aaringer erfarede jeg Guds besynderlige Om-sorg og Styrelse imod mig som et ungt Menneske. Jeg fandt ideligen, at han ved sin Aand rørte og arbejdede paa mit Hjærte. Men jeg maa med Hjærtens Vemodighed endog efter min Død bekjende, at jeg desværre imodstod hans forekom-mende og tilberedende Naade, hvorfor jeg ej heller fik hans iboende Naade at smage. Endelig 1755 døde min himmel-

¹⁾ D. e. Skodborg (udtales: Skoldborg).

sindede Moder, hvis Støv jeg ærer og kysser, fordi hun fra Ungdommen af holdt mig til at frygte Gud og elske min Frelser; hendes dødelige Bortgang var et Middel, hvorved Guds Aand ret rørte mit Hjærte og bragte mig som et ungt Menneske til nogenledes Eftertanke om min egen Dødelighed, om Verdens Forfængelighed, om den forestaaende salige Evighed, som er beredt for de sande troende. Ved disse Tings Betragtninger dannede Gud mit Hjærte til det, som han efter sit Forsyn havde i Sinde at bruge mig til, da han i Aaret 1759 behagede at kalde mig her til Menighederne at være eders Lærer og Ledsagere; til den Ende blev jeg samme Aar 1759 d. 28. Novbr. i Ribe af den daværende dyrebare og i hele Stiftet uforglemmelige Biskop Brorson ordineret og indviet til at være Præst og derpaa samme Aar d. 19. Decbr. indsat af Hr. Magister og Provst Winther i Nagbølle til at være Præst for disse Menigheder [Andst-Gjesten]. Her maa jeg falde i Forundring over Guds Veje og forunderlige Førelse med mig, at jeg som et ungt Menneske blev paalagt saa stort og vigtigt Arbejde, at jeg selv, som kuns havde liden Indsigt i Guds Veje, nu blev befalet at vise eder, saa mange 100de, Vejen til Himmelen og en evig Salighed.

Dog, Herrens Navn være lovet, som stedse har ladet sin Kraft til denne Time været kjendt i min Skrøbelighed. Ak, at jeg nu i denne Time, da dette oplæses for eder, maa finde og se mange hos Gud, som have bevaret Ordet i rene og smukke Hjærter og deraf høste Frugt i den salige Evighed.

Nu havde min Frelser da ført mig til eder som Lærer og Præst, men 1765 behagede Gud og at føre mig ind i Ægteskab med Jomfru Amalie Stelvagen, en Datter af Hr. Lieutenant Stelvagen i Colding. Ved hende gav Gud mig 3de Børn, en Søn Niels og 2de Døtre, navnlig Cathrine Dorthea og Lovi[s]je, af hvilke den sidste forlængst er indkaldt i Himmellens Glæde, de 2de første efterleve og nok i Dag se mig, deres Fader, bæres til Graven. Ved denne dyrebare Ægtefælle havde Gud glædet mig, men denne min Glæde varede kuns kort, thi 1770 d. 25. April behagede det Gud at forandre vores Glæde til Sorg, da han ved Døden borttog en elskværdig Kone fra mig og en trofast Moder fra mine Børn.

Men dette Tab oprejste Gud igjen, da han 1771 d. 15. August gav mig en anden Ægtefælle, navnlig Jomfru Ide Johanne Rogets Datter, af ny. Nu begyndte vores Glædes Sol paa ny at skinne, men og dette varede ej heller uden kort, da kom atter mørke Sørgeskyer over mig og mit Hus, idet Gud behagede at bortkalde ved Døden denne min bedste Ven og dyrebare Hustru, hvorudover vi atter bleve iførte Sørgeklæder, og Taarerne fløde os paa Kinderne. Se, saa forunderlig fører Gud sine Børn her i Verden, saa forunderlig fører og har han og ført mig! Dette maa jeg dog bekjende, at borttog han min Øjenslyst, min Verdenslyst, saa blev dog Gud alle Tider min Hjærtens Trøst i al paakommende Nød og Bedrøvelse, thi efter min dyrebare Kones dødelige Bortgang har Gud dog stedse med sin Naade, Omsorg og faderlige Hjælp været hos mig, saa jeg til denne Tid maa bekjende og udbryde: Herrens Navn være lovet!

Se, mine kjære Menigheder, her have I et lidet Udkast af mit Levnets Førelse. Hvorledes, paa hvad Maade og hvad Tid Gud vil kalde mig ud af Verden, maa andre, som overleve mig, give Underretning om.

Dette skrives under stor Smerte, maaske jeg dette Øjeblik finder Dødsens Brod i mit Legeme, jeg maa altsaa slutte. Jeg omfavner eder alle, mine kjære Brødre og Søstre, og siger eder, kjære Sognefolk, det sidste Farvel. Lever vel til Sjæl og Legeme, tænker paa mine Ord og Formaninger, afstaar fra Synden, som gjør Skilsmisse imellem Gud og eder!

I, mine kjære Confirmations-Børn, og som elske vor kjære Frelser, strider Troens gode Strid! Vaager, beder og værer tro indtil Enden, at I kunne faa Livsens Krone! Tak for eders Kjærlighed imod mig! Tak for eders kjærlige Samtale med mig! Jeg som Præst forlader eder, men Jesus, vores Ypperstepræst, skal aldrig forlade eder, saa længe I ikke forlade ham! Dette er og bliver den sidste Gang jeg taler til eder her i dette Liv, men i Himmelen skulle vi engang vedtales, ak, at dette maa ske med Glæde!

Farer vel! Farer alle vel! Se, jeg dør, men Herren skal være med eder! Amen.

*

*

*

Hvad nu tilsidst angaar vores sl. afdødes Udgang af Verden, da har han i nogle Aar mærket Dødsens Forbud i et brøstfældigt Legeme, men nu i en Tid af 16 Uger og derover bestandig været syg, indtil det endelig behagede Livsens og Dødsens Herre afvigte 15de Januar¹⁾ om Aftenen Kl. 10 ved en sød og rolig Død at hjemkalde ham til hans himmelske Riges Herlighed, efter at han her havde levet 61 Aar mindre [end] 5 Uger og 6 Dage og været Præst for disse Guds Menigheder i 33 Aar og 3 Uger og 5 Dage. Gid hans Dyder være indprættede i vore Hjærter, gid hans exempl. salige Formaninger virke paa os efterladte efterlevende, at vi alle, hver efter sin Stand, naar vi engang skulle aflægge Regnskab for vor Husholdning, kunne vente at høre denne glade Røst, han ved sin salige Afsked fra Verden fik at høre: Vel dig, du fromme og tro Tjener, du har været tro over det lidet, jeg vil sætte dig over meget, gak ind til din Herres Glæde!

*   *   *

1759 d. 19. Decbr. blev han indsat af Hr. Magister og Provst Winther i Nagbølle med disse Ord: Beder derfor Høstens [Herre], at han sender tro Arbejdere i sin Vingaard.

*   *   *

Efter at han nu har arbejdet i disse tvende Guds Menigheder som en tro Lærer i 33 Aar og 3 Uger og 5 Dage, og har han selv overleveret Hr. Provst Kasbiere²⁾ disse Ord til Text, som Evangelisten Joh. har skrevet: Men nu gaar jeg hen til den, som mig udsendte, og ingen af eder spørger mig: hvor gaar du hen?

¹⁾ 1793.

²⁾ Provst Kastbjerg i Lejrskov (var en Broder til Præsten Kastbjerg i Grindsted).

Autobiografiske Optegnelser af E. Mau.

Meddelte af G. L. Wad.

Forfatteren af de nedenfor aftrykte Optegnelser er den som Præst og folkelig Forfatter bekendte Jens Edvard Theodor Mau, hvis Døtre venligst have overladt Meddelelsen Manuskriptet til Offentliggjørelse. Under Titelen »Rhapsodiske Optegnelser om mig, E. Mau« har Forfatteren begyndt at nedskrive sin Autobiografi den 25. September 1858 og i Løbet af dette og det følgende Aar ført sine første 25 Aars Tildragelser i Pennen; efter henimod 6 Aars Afbrydelse har han atter i August 1865 taget fat paa det henlagte Arbejde og fortsat Fortællingen med sin Kaldelse til Præst i Haarslev og derefter skildret sine Præstear her og i Skjellerup. Formodentlig efter nogle Maaneders Forløb har Mau lagt Autobiografien til Side, utvivlsomt for andre Arbejder, der trængte sig paa og lagde Beslag paa hans utrættelige Pen. Senere har han ikke fortsat sine Meddelelser, der saaledes ikke berøre hans Forflyttelse til Farum i Sjælland, hvor han var Præst fra 1863, indtil han 1880 tog sin Afsked og flyttede til Kjøbenhavn, hvor han 4. August 1885 endte sine Dage¹⁾.

Som det vil ses, ere hist og her længere Stykker forbigaaede, der formentes ikke at have Interesse for en større Kreds, ligesom ogsaa af og til enkelte Ting ere udeladte, uden at det er anset for nødvendigt udtrykkelig at angive saadan Udeladelse.

---

¹⁾ Jvfr. Dansk biogr. Lex. XI, 198 ff.

Skulde En og Anden finde, at Mere uden Skade kunde være oversprunget, vil Meddeleren ikke derom tvistes med ham, men trøste sig med, at disse Blade i alt Fald ville gjøre deres til at bevare Mindet om en nidkjær Herrens Tjener.

Jeg er født den 10. Oktober 1808 i Odense. Min Fader, Carl Heinrich Mau (som døde i Skjelskør om Sommeren 1821) var den Gang Apotheker sammesteds; han anlagde Hospitalsapotheket paa Vestergade. Min Moder hed Juliane Marie Feveile, en Kjøbmandsdatter fra Vejle, og døde som Enke i Skjelskør 1825. Min Fader, født i Altenkrempe i Holsten 1768, var en Præstesøn. Hans Fader, Andreas Jacob Friedrich Mau, som havde været Sognepræst i Altenkrempe siden 1762, døde allerede 1779, efterladende sig Enke (Magdalena Margaretha Lange) og otte smaa Børn. Min Farbroder, Johan August Mau, første Præst (Hauptpastor) i Schönberg ved Kiel, som holdt sit Jubilæum 3. Juni 1854 (død 1861) var saaledes kun halvtredie Aar, da Faderen døde, og der var endda en Broder yngre end han. Min Farfader og hans Hustru vare begge fra Pløen, hvor min Oldefader Claus Mau havde været Borgemester under Hertug Friedrich Carl af Holsten-Pløen, og min Faders Morfader, Lange, havde været Forpagter af den hertugelige Ladegaard ved Pløen. Min Farmoder flyttede som Enke til Pløen, hvor hun havde flere Slægtninge, der stod hende bi med Raad og Daad, og da hun var bleven gammel, tog hun til sin Svingersøn, Pastor Schmidt i Eddelack i Ditmarsken. Al min Familie paa fædrene Side er bosat i Holsten, med Undtagelse af dem, der stamme fra min Fader og hans yngre Broder, Gerhard Wilhelm Mau, der døde i Juni 1858, 83 Aar gl., som Kammerraad, Postmester og Apotheker i Skjelskør. Ikke desto mindre har jeg været dansk med Liv og Sjæl fra Barndommen af, og slesvig-holsteinske Tendentser har altid været mig en Modbydelighed. Men min Fader kom ogsaa meget ung

til Fyen; han lærte Apothekervæsenet (Pharmacien) hos Apotheker Rieffestahl i Nyborg og var siden Provisor paa Løveapotheket i Odense, indtil han selv nedsatte sig. Og i mine Forældres Hus blev der saa godt som aldrig talt Tydsk, ligesom deres Forbindelser vare næsten udelukkende danske. Min Moder var yngste Datter af en meget rig Kjøbmand, Jens Feveile, i Vejle; hun havde mange Sødskende men var selv en Sildefødning og blev derfor lidt forkjælet i sin Opvæxt. Hun blev gift i en meget ung Alder (jeg tror 18 Aar), og min Fader havde gjort hendes Bekjendtskab, da hun var paa Besøg i Odense hos Byskriver Lange, som boede i Nærheden af Apotheket. Hun fandt sig ikke rigtig vel i sin Stilling, skjønt min Fader var den kjærligste Mand af Verden og gjorde alt, hvad der stod i hans Magt for at behage og opmuntre hende. Saaledes var det efter hendes Tilskyndelse, at han — til stort Tab for Familien — paa en uheldig Tid 1812 solgte sit Apothek og flyttede først til Kjøbenhavn, siden til Skjelskør, hvor han blev Klubvært og Kæmner. Derved og ved den uheldige Pengeforandring — Statsbankerotten — Aaret efter sank min Fader fra Velstand til knappe Kaar. Stille og taalmodig bar han sin Kummer og klagede aldrig; min Moder derimod havde ikke saa let ved at finde sig i Livets Omvexlinger, og navnlig de sidste Aar af hendes Liv randt hen i Sorgmodighed og Tungsindighed, under hvilken især Psalmebogen, som hun tidt og ofte læste, tjente hende til Opmuntring og Trøst. Hvad der især trykkede min Fader, var Tanken om, at han ej kunde anvende Synderligt paa sine Børns Opdragelse. Jeg, som var den Yngste af tre Sødskende — de to andre vare Pigebørn — havde fra Barndommen af røbet Lyst og Anlæg til Studeringer og kunde sidde hele Timer og hænge over Bøgerne; men der var ingen Udsigt til at faa denne Lyst tilfredsstillet. Den Undervisning, jeg modtog af Læreren ved Borgerskolen i Skjelskør, Jensen, var højst tarvelig; og hvad et Par mislykkede Studenter siden lærte mig og nogle andre Dreng

i Byen, var heller ikke at regne for Noget. Det kom mig derfor vel tilpas, at jeg som Barn var meget afholdt af Folk, og en gammel Enke, Gehejmeraadinde v. Krabbe, født Sehested, som boede i Skjelskør, fattede Godhed for mig og lovede at ville hjælpe mig frem paa den studerende Vej. Hun havde en Søster i Odense, som var Enke efter Hoffjægermester Wind, der indtil Aaret 1801 ejede Hindema i Skjellerup Sogn; hende besøgte hun undertiden om Sommeren, og dette i Forening med den Omstændighed, at der i Odense boede flere Familier, som havde kjendt mine Forældre, og om hvem det kunde forudsættes, at de vilde lade deres Kjærlighed til min Fader — thi han var meget afholdt af Alle for sit milde Sind og sin oprigtige Menne-skekjærlighed — gaa over paa Sønnen og tage sig lidt af ham (hvad de ogsaa gjorde) bidrog til, at jeg blev sat i Odense Kathedralskole i Efteraaret 1821 som den tredie nederste i hele Skolen, skjønt denne Skole paa den Tid utvivlsomt var den sletteste i hele Landet, og Slagelse, hvor der var en god Skole, kun laa to Mile fra Skjelskør, hvor min Moder og Gehejmeraadinde Krabbe boede.

Jeg kom i Huset hos en aldrende Pige, Jomfru Jacobine Juul, som boede i Nørregade ligeoverfor Skulkenborg paa den ene Side og St. Hans Præstegaard paa den anden Side, og i hendes Hus tilbragte jeg 6 Aar, indtil jeg blev Student i Efteraaret 1827. Jeg havde det meget godt, ja maaske for godt hos hende; thi hun bar en moderlig Omhu for mig i alle Maader og vidste ikke det Gode, hun vilde gjøre mig, skjønt hendes Kaar nu vare ringe, da hun aldrig havde forstaaet den Kunst at spare eller sætte Tæring efter Næring. Hun havde i sin Tid haft et Pigeinstitut i Byen og ikke faa Døtre af Præster og Landmænd omkring i Fyen mindedes med Glæde de Aar, de som Børn havde været i hendes Hus, og vedbleve længe efter at staa i venskabelig Forbindelse med hende. Hvor Lidet hun end selv ejede, vilde hun gjerne have haft mig i Huset uden Betaling; imidlertid sørgede

min nylig afdøde Faders Ven, Brygger Poulsen (som boede i den store Gaard paa Flakhaven — Vestergade ligeoverfor Hovedvagten) for at tilvejebringe det meste af de 100 Rdlr., hun skulde have om Aaret for min Kost og Ophold, ved Bidrag fra adskillige Borgere og Embedsmænd. Disse mine Velgjørere, som jeg mindes med Erkjendtlighed, vare: Bogtrykker (siden Kancelliraad) Søren Hempel, Birkedommer Kancelliraad Friis, Kommunitetskasserer Koefoed, Justitsraad, Amtsforvalter Andresen, Justitsraad, fhv. Regimentskirurg Jørgensen, Bogtrykker Iversen, Stadshauptmand, Kjøbmand Andrup, Apotheker (siden Kancelliraad) Andersen og Krigsraad, Farver Kellinghuusen; de ere nu, da jeg skriver dette — 11. Februar 1859 — alle døde, paa den Sidste nær. Hvad jeg ellers behøvede i min Skoletid, foruden det som manglede i de 100 Rdlr., til Klæder, Bøger, Skolepenge (i de første Aar, siden fik jeg fri Skole) osv., betalte Gehejmeraadinde Krabbe; Brygger Poulsen var min Kassemester: hos ham hævdede jeg efterhaanden, hvad jeg brugte, og han sendte saa hvert Aar Regning til min Velgjørerinde. I Poulsens Hus kom jeg ugentlig og var der ganske som hjemme, og Madamen vedblev at tiltale mig med det fortrolige »Du« og »min Dreng« længe efterat jeg var bleven Præst.

Forresten har jeg just ikke mange Erindringer fra min Skoletid. Thi da jeg var næsten 13 Aar gl., da jeg kom til Odense, og af Mangel paa tilstrækkelige Forkundskaber maatte nøjes med den tredie nederste Plads i 1ste eller nederste Klasse, ansporedes jeg til at passe min Bog for at komme frem, inden jeg blev altfor gammel; og dette lykkedes mig ogsaa; thi jeg var kun 1 Aar i 1ste og 1 Aar i 2den Klasse og gik hele Skolen igjennem paa 6 Aar, hvad der dengang var noget ganske usædvanligt. Den gamle Jomfru Juul syntes, at det var dog altfor galt med den megen Læsning. Skolens Rektor var Professor Jacob Saxtorph, som tidligere havde været Seminarieforstander, først paa Blaagaard, siden paa Jonstrup, hvortil Seminariet

blev henflyttet; skjønt han var, hvad man dengang kaldte stor Filolog, var det dog et Misgreb at kalde ham til Rektor, hvortil han var aldeles uskikket. Han var inderlig godmodig, saa man kunde ikke andet end holde af ham; men han havde ikke Ben i Næsen og kunde hverken holde Orden blandt Lærere eller Disciple: Enhver gjorde næsten hvad han vilde, og det var forunderligt, at man endda kunde lære Noget. Nogle af Lærerne vare aldeles uduelige, et Par tog sig engang imellem en Taar over Tørsten, og En, som havde udmærkede Kundskaber, kunde aldeles ikke sætte sig i Respekt, men Disciplene spillede ham paa Næsen, saa han maatte næsten være Dreng for dem. Det var et gængse Ord, at fra Odense Skole kunde Ingen blive indkaldt til Examen artium (Landabilis præ ceteris), og jeg maatte derfor være tilfreds med et ret godt Laud. Det var nogle artige Skikke, man kunde næsten kalde dem barbariske, Disciplene havde i Odense Skole. Naar et Sæt kom op i en ny Klsse, skulde de »spændes for», som det hed, det vil sige: de lagdes over Bordet, saaledes at et Par Stykker af de ældre Klassekammerater rev og sled i Armene paa dem, medens En eller To af de Andre pryglede dem dygtigt igennem paa Bagdelen med en Lineal; dette skete dog først, efterat man skiftevis havde trakteret alle de Ældre med 8-Skillings Bakkelser, hvilke de altsaa gjengjældte med Prygl! Stundom gjentoges denne Lynchjustits flere Gange, med mindre man vilde frikjøbe sig ved at give Bakkelser paa ny. At klage nyttede ikke; man maatte holde gode Miner med slet Spil. Det hændtes undertiden, at en af Lærerne fik Snebolde i Hovedet! — hvad kunde saa ikke Kammerater vente sig af dem, der gave Tonen an? Sommetider stod Tredie- eller Fjerdeparten af en Klasses Disciple henne hos en Bager Nielsen paa Vestergade (til hvem man løb ind gennem Bagporten) og spiste Hvedebrød, medens Læreren stod og læste med de Andre, hvoraf dog Nogle gjerne stod og snakkede ved Kakkelovnen, istedetfor at sidde paa deres Plads. En af Lærerne brugte under-

tiden, naar de kaade Disciple gjorde ham det for broget, at hugge dem den franske Grammatik eller Krestomathi i Hovedet; men derved blev det sjelden bedre, og Disciplene morede sig kun over hans Hidsighed. Paa Legepladsen opførtes Batailler til Hest, idet den Ene sad paa Ryggen af den anden, og saaledes skøde de To og To mod hverandre med Voldsomhed, saa man stundom kunde faa sig et ordentligt Nakkedrag, hvad enten man sejrede eller led Nederlag. Der var gjerne en og anden Diktator i hver Klasse; naar det var rigtig godt Vejr og han syntes, det kunde være behageligt at have en Fri-Eftermiddag, kommanderede han et Par af dem, der havde de bedste Tale-gaver, til at gaa hen til Rektoren for at bede om Forlov for Klassen; og de vidste, hvorledes de skulde tage ham; der vexledes nu gjerne en Mængde Ord, men de gik dog sjelden eller aldrig bort med uforrettet Sag. Ved saadanne Lejligheder stævnedes man gjerne til Nonnebanken at spille Bold, eller Toget gik til Skibhusene at spille Kegler, og de Svage maatte da gjerne give Punsch til de Stærke, dersom de ikke vilde udsætte sig for at »spændes for« Dagen efter. — Som et Vidnesbyrd om de moralske Begreber, som gjorde sig gjældende ligeoverfor Tilbøjeligheden til at nyde, kan anføres, at en Bogsamling, som i en Række af Aar efterhaanden var tilvejebragt ved Gaver af Diciplene, blev solgt ved privat Auktion og det Indkomne anvendt til et Gilde! Det var et raffineret Tyveri. Flere af os havde vistnok saa megen Følelse for Ret og Uret, at vi kunde indse det Forkerte i saadan Færd; men vovede vi at ytre Noget i den Retning, bleve vi lagte for Had, og vi ansaa det derfor for klogere at stikke Piben ind.

At det under saadanne Omstændigheder, og navnlig et saa forstyrret Forhold mellem Lærere og Disciple, i det Hele taget saa bedrøveligt ud med Fremgangen i Kundskaber, er en Selvfølge. Alt gik paa bedste Beskub: man satte Lærerne Blaar i Øjnene, og den Ene hjalp den Anden for at kunne skaffe ham en taalelig god Karakter ved Over-

høringen. Usurpatorerne hindrede ofte os Andre i at lære Noget, og den aandløse Maade, hvorpaa flere af Lærefagene (f. Ex. Religionen) bleve behandlede af selve Lærerne, søger sin Lige. Blandt de faa Disciple fra min Skoletid, som siden have gjort sig bekendte, maa nævnes Frederik Paludan-Müller, en Søn af Stiftsprovsten (af hvem vi bleve forberedte til Konfirmation); han var alt dengang bekendt som et Geni, der skrev Vers, til sine Tider, naar det stak ham, en Spilopmager; men flittig og kundskabsrig var han ikke. En af de Faa, der gik deres stille, rolige Gang, og arbejdede med sjelden Flid, var Marcus Peter Teisen, som blev Sognepræst i Fanefjord paa Møen; det var ogsaa ham, jeg sluttede mig mest til, og vi boede en Tid sammen, som Studenter i Kjøbenhavn. Det var en ren og elskelig Karakter. Siden han blev Præst, har jeg dog ikke staaet i Forbindelse med ham. En anden af mine Venner, som jeg boede sammen med $\frac{1}{2}$ Aar i Kjøbenhavn, Christian Brandt Bonnesen, var Sognepræst i Idom ved Holstebro og Pebersvend.

Til mine Glæder under Opholdet i Odense hørte det, Løvedag Aften, naar Vejret var godt, at vandre gjennem den dejlige Næsbyhoved Mølles Skov og Næsby op til Næsbyhoveds Broby, hvor en Fætter til min Værtinde, Jørgen Grønvald, var Sogndegn. Hos ham tilbragte jeg mangen Søndag, og i Ferierne var jeg der stundom en hel Uge ad Gangen. Det var en ganske mærkelig Mand. Han var Søn af en forhenværende Sognepræst til Allesø og Næsbyhoveds Broby, Knud Grønvald (død som Sognepræst i Skamby), havde i sin Barndom læst sammen med den bekendte Rasmus Nyerup (død som Professor i Literaturhistorien og Provst paa Regensen i Kjøbenhavn), og havde mange Minder fra sine Studenterdage, i hvilke det uden Tvivl var gaaet muntert til. Han var et godt Hoved, besad en stærk Hukommelse og meget Vid og Lune, skjønt hans Vittigheder stundom vare noget grovkornede og faldt i det Burleske. Han var en Ven af Nordens Historie og dens Oldtidsminder og

Oldtidslevninger, og som saadan var han korresponderende Medlem af det nordiske Oldskriftselskab i Kjøbenhavn og stod i Forbindelse med Sprogforskeren Prof. Rasmus Rask og Oldgranskeren Konferentsraad Thomsen, hvis Bekjendtskab jeg netop gjorde i hans Hus, ligesom jeg ogsaa har Grønvald at takke for, at jeg som Student kunde besøge Rask. Han havde en lille, men god Bogsamling, navnlig i det historiske Fag, og jeg læste de fleste af Bøgerne igjennem — nogle endog et Par Gange —, saa jeg vel tør sige at det var derved og ved Samtaler med den aldrende, højst livlige Degn, at min historiske Sands først vakt, og min Kjærlighed til Alt, hvad der er dansk og ægte Folkeligt. Han var bekjendt som den dygtigste Skytte i en vid Kreds, og vilde gjerne bibringe mig Lyst og Evne til denne muntre Beskjæftigelse; men dermed vilde det ej gaa — jeg skjød engang en Strandmaage, det var det Hele, og siden den Tid har jeg næsten aldrig haft et Gevær i Haanden udenfor den Tid, da jeg exercerede som Medlem af Studenterkorpset. Naar gamle Grønvald gik paa Jagt (han havde Lov til at jage i hele Egnen), stod jeg i hans Dagligstue og hang over Bøgerne; derimod var jeg ved Haanden, naar Agerhønsene eller Harerne skulde spises, eller der skulde spilles en l'Hombre, som den Gamle nok holdt af. Han holdt en Seminarist til Skolen, derfor havde han god Tid baade til at jage og læse og til at underholde sig med mig og Andre, som besøgte ham, og han befandt sig saa vel i unge Menneskers Selskab, thi de morede sig bedst ved at høre hans stundom ret pudserlige Fortællinger. Da jeg lærte ham at kjende, var han nylig bleven Enkemand, og da han ingen Børn havde og ejede en lille Formue (c. 6000 Rdl., som dengang ansaas for Meget) og gjerne vilde leve godt, var der ikke Faa, som benyttede hans Gjæstfrihed.

Under de foranførte Omstændigheder vil det let forstaas, at jeg ikke fra min Skoletid har modtaget nogen alvorligere religiøs Paavirkning eller kristelig Beaandelse. Religionen blev betragtet og behandlet som et sædvanligt

Undervisningsfag, og det var en Plage for os at lære Paragraferne i den tørre Krog-Meyerske Lærebog; og for at sikre os en bedre Karakter til Examen artium dikterede Læreren os endog Stumper og Stykker af Peter Erasmus Müllers ligesaa tørre Moralsystem, som de Flittigere af os ogsaa maatte lære udenad, naar vi vilde være i Kridthuset hos ham; og Herslebs Bibelhistorie var ligeledes tungvindt, som Nordmændene sige, eller haard Kost at fordøje. Konfirmandundervisningen var heller ikke skikket til at fængsle, røre eller oplive os; thi Stiftsprovsten (Jens Paludan-Müller, der døde som Biskop i Aarhus) var vel en samvittighedsfuld og alvorlig Mand, men hans Foredrag var ikke levende eller hjerteligt, men mere beregnet paa Forstandens Udvikling end paa Hjertets Vækkelse; Provsten var et Stykke af en Filosof efter Kants Tilsnit. Den tvungne Kirkegang hveranden Søndag gjorde vist heller ikke Sagerne bedre. Om sand og levende Kristendom hørte jeg aldrig tale; den religiøse Opvækelse blandt en Del af Bondestanden i Fyen betragtedes som vildt Sværmeri, Galenskab og Daarlighed; og naar stundom Søndag Morgen en Række af fuldt besatte Vogne kørte forbi mit Logis ud til Vigerslev, hvor »de Hellige af Kjertemindesekten«, som de sædvanlig kaldtes af Verden, vilde høre Provst J. F. Boesen (hvis evangeliske Prædiken efter Herrnhutternes Maade tiltalte dem), gloede jeg paa dem som paa nogle udenlandske Dyr og kunde ikke forklare mig Hensigten af en saadan Rejse. Hvor lidet tænkte jeg dengang paa, at jeg siden skulde træde i nær, broderlig og kjærlig Forbindelse med disse af Hoben — den fornemme saavel som den lave Pøbel — saa dybt foragtede Mennesker!

De kjæreste Erindringer, jeg har fra min Skoletid, findes omtalte i No. 111 »En uventet Lykke« af de af mig udgivne »Fire hundrede Fortællinger for Skolen og Livet«, hvorfor jeg her ikke vil opholde mig derved.

(Begyndelsen af denne Fortælling meddeles her efter ovennævnte Skrift, 2. Oplag 1854, S. 155 ff.):

En smuk Sommermorgen i Aaret 1823 stod en fjorten-aars Dreng udenfor Gjæstgivergaarden i Korsør. Han kom fra et Besøg i Sjælland hos sin Moder og en højadelig Enke, som efter Faderens Død havde taget sig af ham og sat ham i den latinske Skole i Odense. Han var imidlertid noget forknytt; thi hans Lærer, med hvem han efter Aftale skulde gjøre Følgeskab, var rejst fra ham, og han havde just ikke mange Penge i Lommen, saa han vidste ikke ret, hvorledes han skulde komme fra Nyborg til Odense, for i god Tid at begynde Skolen efter Ferien, som nu var udløben. En fornem Herre stod paa Trappen og gav sig i Snak med ham. Men da Drengen mærkede, at den Fremmede talte svensk, og da han, som de Fleste dengang, var indtaget af Fordomme imod alt, hvad der vedkom Nabolandet, var denne Samtale ikke efter hans Hoved, saameget mindre, som han havde ondt ved at forstaa Sproget; det lettede derfor godt paa ham, da en Sømand, som stod i Nærheden, optog Traaden og besvarede flere af de Spørgsmaal, som den venlige Herre gjorde. En Times Tid efter gik Børtten fra Korsør, og vor E. blev noget forlegen ved igjen at træffe den Fremmede, som tilligemed sin Hustru rejste til Fyen for at besøge sin Svoger, en rig og fornem Godsejer sammesteds. Det varede ikke længe, før den svenske Baron kom hen til Drengen, satte sig ved Siden af ham og begyndte at underholde sig med ham om Anledningen til hans Rejse, om hans Familieforhold og mange andre Ting. Lidt efter lidt blev E. vant til Sproget og tog mere Mod til sig, saa at det gik ret godt. Vejret var behageligt, men næsten stille, saa at hele Dagen gik med paa Vandet. Dette var uden Tvivl til Drengens Gavn; thi nu blev der god Lejlighed til at tale baade om det ene og det andet, og jo længere Sejladsen varede, desto mere fik han ogsaa Munden paa Gang. Den fornemme Herres overordentlige Venlighed bragte snart enhver Fordom til at vige og indgjød Drengen fuld Tillid og Fortrolighed. Tilsidst gjorde Baronnen ham ganske af sig selv det Tilbud,

at han maatte følge med ham op paa Gjæstgivergaarden og Dagen efter kjøre med ham til Odense. Dette Tilbud modtoges med inderlig Taknæmmelighed, og Glæden straaled i Ungersvendens Ansigt. Som ved et Trylleslag var denne nu, hvad ydre Behandling angaar, forvandlet fra en fattig Skoledreng til en Junker, og varede end denne Herlighed kun en Dags Tid, saa har Erindringen derom dog præget sig dybt i hans Hjerte. Om Aftenen, da han sad ved Bordet i den lille venlige og fortrolige Kreds, fik Baron Lyst til at prøve ham lidt nærmere, for at se, om han ogsaa havde tilegnet sig noget af det, han havde læst i Skolen, og hertil valgtes især den nyere svenske Historie. Karl den Tolvte var netop Drengens Helt, og han vidste derfor at fortælle flere Begivenheder af denne forunderlige Konges Liv, som tildrog sig Herskabets Opmærksomhed i den Grad, at det til en Erindring om denne Aften sendte ham senere to store Folianter om bemeldte Konge, nemlig J. A. Nordbergs berømte Værk. Næste Dag holdt den lukkede Vogn med fire Heste for Døren, og den Lille hoppede op, fuld af Glæde og Overraskelse. Paa Vejen til Odense maatte han fortælle en hel Del om sit Skoleliv, og dette gjorde han med en barnlig Naturlighed og Utvungenhed, som siden ofte har forundret ham. Rektoren var Naturvidenskabernes fortrolige Ven og omhyggelige Dyrker; han gav selv med stor Forkjærlighed de yngre Disciple Undervisning i Naturhistorien, og de fleste af disse saavel som de ældre gjorde Anvendelse af det Læste, idet de med stor Iver, til deres Fornøjelse og videre Udvikling, gjorde ikke ubetydelige Samlinger af Naturens Frembringelser. Nogle samlede paa Planter, Andre paa Insekter, Andre paa Konkylier eller Muslingskaller, Andre igjen paa Fugleæg; til de Sidste hørte vor E. Dette var en heldig Omstændighed for ham, som vistnok har haft Indflydelse paa hele hans tilkommende Liv. Den svenske Baron var nemlig en stor Ornitholog. Han ejede den største private Samling af udstoppede Fugle¹⁾,

¹⁾ Denne har han senere skjænket til Universitetet i Lund.

som findes i Sverig; for at forøge denne, har han paa sin Bekostning ladet flere Videnskabsmænd rejse i Europas nordligste Egne saavel som i Ostindien og Sydamerika, hvorfra de have hjembragt rige Samlinger. »Det var herligt«, sagde han derfor til E., »saa skal jeg sende dig en Mængde Fuglæg, som Du vist aldrig har set Mage til, og din Samling skal da paa engang blive stor og langt overgaa dine Kammeraters!« Om han havde lovet Drengen en Pose fuld af Dukater, vilde denne næppe være bleven saa glad, som han nu blev i Haabet om de dejlige Æg, han skulde faa; hvilke han alt i Tankerne ordnede og lagde tilrette i Sandet, saa begejstret var han for denne Gjenstand, der ofte havde skaffet ham revne Benklæder og vaade Fødder, naar han i sine Fritimer klavrede op i Træerne, krøb ind imellem de tætte Buske eller vadede i Sumpe og Enge for at finde Fuglereeder. — Vi ville nu forbigaa et Par senere Møder med Baronen og hans Frue paa den fyenske Herregaard og i Odense, og den næsten mageløse Opmærksomhed og Velvillie, som blev den ovennævnte Skoledreng til Del, og som gav sig tilkjende ved betydelige Foræringer og paa mange andre Maader; og vi ville rykke nogle Maaneder frem i Tiden. Da overraskedes E. en Dag ved et overordentlig kjærligt Brev fra Baronen, som imidlertid var kommen lykkelig og vel hjem til Sverig og havde derfra sendt sin Yndling i Danmark de lovede udenlandske Fuglæg og adskillige gode Bøger, alt forsvaret indpakket. Dette var Begyndelsen til en fortrolig Brevvexling, som stadig er bleven fortsat lige til denne Dag. Et Par Aar senere rejste E. efter Indbydelse til Sverig, og den godmodige Baron betalte Rejsen baade frem og tilbage, og overøste ham endda med mange kostbare Foræringer. Som en Drøm svandt de Uger og Dage, som Ynglingen tilbragte paa den skønne Borg i Skaane, i den venlige Naturs Skjød, omgiven af Mennesker, hvis Liv aandede den varmeste Kjærlighed og Deltagelse i Andres Vel.

(Efter en nærmere Omtale af Livet hos den svenske Familie og en Skildring af dens Omhu for sine Undergivne fortæller Mau om sit senere Forhold til Baronen, hvilket omtales længere hen i Manuskriftet, hvis Beretning her igjen optages.)

I Slutningen af September 1827 forlod jeg min Fødeby for at blive Student i Kjøbenhavn. Vi var 6 Dimittend'er (1. Jacob Hendrik Bang, nu Overlærer i Sorø, 2. Carl August Møller, forhen Fuldmægtig i Ostindien, nu Prokurator i Helsingør, og 3. jeg fik laud. til Artium, og 4. Vilhelm Paludan-Müller, nu Sognepræst i Beder ved Aarhus, 5. Chr. Bonnesen, nu Sognepræst i Idom ved Holstebro, og 6. Errebo, nu praktiserende Læge i Faaborg fik haud ill. og en Privatist, Heilbuth, nu Fuldmægtig i Vestindien). I den første Tid af mit Ophold i Kjøbenhavn boede jeg sammen med Bonnesen. Overgangen fra Skolelivets Tvang til Studenterlivets Frihed følte ikke saa stærkt af os Odensianere som af mange Andre, thi vor Rektor havde jo ført et meget mildt Scepter, og vi havde snarere haft for stor end for liden Frihed; det var ikke med os, som (efter F. E. Boisens Skildring i Budstikken og hans Læsebog) med Disciplene i Nykjøbing Skole, hvor man kunde staa som fattig Per Eriksen udenfor Lærernes Dør og frygte for at gaa ind. Men derfor var det ogsaa kun dem iblandt os, der vilde anspore sig selv, som lærte Noget. Latin og Historie var det, jeg havde lært bedst. (Lærerne i disse to Fag, Ped. Bergenhammer og Jørgensen, nu Provst og Sognepræst i Randers, vare ogsaa de, der bedst kunde sætte sig i Respekt); for Historie fik jeg ogsaa laud. præ ceteris, og det samme var jeg dristig nok til at vente for latinsk Stil, hvoraf jeg i den tilmaalte Tid affattede to Prøver, nemlig en Oversættelse verbotenus og en Parafrase; men saa gik jeg hen og gjorde en Bømmert i dem begge, hvilket jeg for silde opdagede, og jeg maatte da være glad ved at faa et godt laud. I Mathematik derimod var jeg saa tynd som Nogen — skjønt jeg altid havde været en god Regnemester —

og erholdt derfor kun haud ill. for Arithmetik og Geometri; de øvrige Rubriker paa Examenslisten bleve udfyldte med laud. Min statistiske Tilbøjelighed ytrede sig strax ved min Ankomst til Kjøbenhavn, idet jeg var begjærlig efter at vide Navnene paa de øvrige Russer eller unge Studenter, og blev snart kjendt med en hel Del af dem, naar jeg i god Tid mødte paa Høresalene. I den første Maaned boede vi hos en gammel Professor Lem (som havde været Musicus og Komponist) i en Sal i Teglgaardsstrædet Nr. 188. Men Fruen, som styrede Spillet og var et besynderligt Fruentimmer, blev allarmeret, fordi vi kom to Mand stærke, da hun havde ventet mig alene; og det var med Nød, at Bonnesen fik Lov til at være hos mig; og da hun sagtens har ment, at hun kunde have Bryderi nok af een Student, end sige to, maatte vi snart se os om efter en anden Lejlighed, hvilken vi havde ondt ved at faa. Vi maatte omsider tage til Takke med at bo langt borte fra Kollegierne, i Prindsensgade; dog derved blev jeg nødt til at spadsere hver Dag, hvad jeg ellers næppe havde gjort. Jeg hørte nemlig regelmæssig alle Forelæsningerne i Vinterhalvaaret under Forberedelsen til Examen philosophicum, og maatte derfor daglig vandre den lange Vej frem og tilbage.

Min moderlige Velgjørerinde, Gehejmeraardinde Krabbe, saa jeg sidste Gang, da jeg besøgte hende kort efter at have bestaaet Examen artium. Jeg blev dertil opmuntret af en Ven, Andreas Theill, som vilde hjem til sin Moder, Ejerinden af Dyrehovedgaard ved Korsør, og han lovede mig fri Rejse med sin Moders Befordring, naar vi skulde tilbage. Det havde noget tillokkende for mig at fremtræde i den nye Skikkelse i den lille By (Skjelskør), hvor jeg saa ofte havde spillet Klink med de andre Drengene eller leget Tagfat ved Havnen, og hvor jeg med en vis selvbehagelig Mine ventede, at man vilde se op til mig som et Menneske af en højere Art. Kort efter min Tilbagekomst til Kjøbenhavn døde Gehejmeraardinden, og jeg stod saaledes fader-

og moderløs og fremmed i den vide Verden. Jeg havde imidlertid en lille Arv (jeg tror 14 à 1500 Rdl.) efter mine Forældre, som jeg kunde disponere over, og som jeg ogsaa begyndte at tære paa, saa jeg var ikke saa ilde faren, som det kunde synes. Imidlertid skrev jeg til Baron Gyllenkrok paa Bjørnstorp ved Lund, som jeg havde gjort Bekjendtskab med paa Store Bælt 1823 og besøgt 1825, og han svarede mig strax og indbød mig til at komme over til Sverig i Julen (1827). Dette lod jeg mig naturligvis ikke sige to Gange, og jeg var snart rejsefærdig. Den ædle Baron sendte — naturligvis af sig selv — en laadden Pels over til Kjøbenhavn, for at jeg ikke skulde forkøle mig paa Rejsen, samt Rejsepenge i Overflødighed, og da Ferien begyndte, drog jeg afsted med et Hjerte, som bankede af Glæde. Det var mig paalagt at tage om ad Helsingør for ikke at udsætte mig ved at befare de 4 Mil til Malmø paa aaben Baad i den ublide Aarstid; og Baronen beredte mig en stor Overraskelse ved selv at modtage mig i Helsingborg, hvor han som Medinteressent i Stenkulsgruberne ved Høganæs havde Forretninger. Da jeg steg i Land, stod hans Tjener med Liberi paa Broen og modtog mig med Hatten i Haanden, som havde jeg været en lille Junker, og fulgte mig op paa Gæstgivergaarden. Der holdtes netop et Møde angaaende den nævnte Sag, som Baronens bivaanede; men Tjeneren havde faaet Ordre til at kalde ham ud, naar jeg kom, og jeg fik den hjerteligste Modtagelse, man kan tænke sig: han omfavnede og kyskede mig, som om jeg stod i nært Slægtskabsforhold til ham. Fra dette Øjeblik af hørte jeg til hans Følge og var med til fornemme Gilder og Besøg hos Grever og Generaler, og for Baronens Skyld viste man ogsaa mig megen Opmærksomhed og Velvillie. Men denne uvante Levemaade kunde jeg maaske ikke taale; thi jeg blev syg, da vi skulde rejse fra Helsingborg-Eggen ned til Bjørnstorp — et Par Mil Syd for Lund — og den mageløse Omhu, Baronens viste mig paa hele Vejen, staar endnu

levende for min Erindring. Vi overnattede hos en Slægtning af Baron G., nemlig Generallieutenant, Baron Bror Cederstrøm paa Sæbyholm ved Landskrona; og her vilde Baronen dele Værelse med mig for at kunne være ved Haanden, og han stod virkelig selv op om Natten for at række mig Draaber eller hvad det var til Lindring. Da vi kom til Lund, maatte hans Huslæge, Prof. med. Liljevalch, undersøge min Tilstand, om jeg kunde taale at fortsætte Rejsen; jeg, som higede efter at gjense det kjære Bjørnstorp, gjorde mig sagtens stærkere, end jeg var, saa jeg fik Lov til at rejse, og da vi naaede Bestemmelsesstedet, kom Knægten sig. Aldrig havde jeg tilbragt en saadan Jul som denne, fuld af Glæde og Munterhed — det gik forresten meget ordentligt til, thi Baronen har altid været en meget afholdende Mand. Jeg blev overøst med »Julklapper« (∴ Julegaver), og morede mig kosteligt ved de mange nye Bekjendtskaber, jeg gjorde med Folk, som strømmede til dette Gjæstfrihedens Hjem. Bjørnstorp var, især i Baronens gode og sunde Dage, næsten som en Gjæstgivergaard for den fashionable Verden; Folk indrettede gjerne deres Rejse i det sydlige Skaane saaledes, at de kunde tage om ad Bjørnstorp, hvor man befandt sig saa vel, idet navnlig den højst elskværdige Friherinde ikke vidste det Gode, hun vilde gjøre En; og der herskede den mest utvungne Tone, der stak meget af imod den, som fandt Sted paa flere andre Herresæder. Denne Jævnhed tiltalte ogsaa mig, og uden den vilde jeg, som er af en saa demokratisk Natur, næppe være bleven ved indtil denne Dag at staa i et saa hjerteligt Forhold til en svensk Familie af den højere Adel.

En af de første Dage efter min Ankomst udspurgte den kjære Baron mig nøjere om mine Forhold, og jeg gav ham fuldstændig Besked; jeg lagde saaledes heller ingen Dølgmaal paa, at jeg ejede en lille Kapital, som ovenfor nævnt. Efter flere Overvejelser — under hvilke den Tanke endog kom frem, at jeg skulde naturaliseres i Sverig, hvor Baronens saa i Tiden vilde kunne skaffe mig et godt Præste-

kald, hvilket dog snart igjen opgaves — blev Resultatet følgende: Baronen vilde i 4 Aar, indtil jeg havde fuldendt mine Studeringer i Kjøbenhavn, give mig 200 Rdl. dansk aarlig; og da han saa, at jeg glædede mig saa meget ved at høre hans Sønner (han havde dengang 3, nu kun 1) spille paa Fortepiano, tilbød han mig desuden Penge til et Instrument, foruden andre Ting. Hvad mere der gik til under mit Ophold i Hovedstaden, kunde jeg saa tage af min Arv. »Det er godt, sagde han, at have en Del af den tilbage, naar Du engang skal sætte dig ned som Præst.« Som en Drøm svandt de 14 à 16 Dage, jeg tilbragte hos disse elskværdige Mennesker, og med bevæget Sind skiltes jeg fra dem ved Feriens Udløb. Jeg mindes endnu, som var det fra igaar, hvor tung jeg var om Hjertet, da jeg kjørte i Kane hen over den skaanske Slette ad Helsingborg til for at vende hjem til min mørke Bolig i Prindsensgade — men hvad der lettede lidt paa mig efter min Tilbagekomst, var den gode Lejlighed, jeg fik til at fortælle mine Venner og Stalbrødre om den fornøjelige Jul, jeg havde tilbragt hinsides Sundet, hvorved jeg kunde gjenkalde mig det Svundne. Man hørte paa mig med Deltagelse; thi dengang, da Fordommene imod Sverig og Levningerne af det gamle Nationalhad endnu ikke vare helt udryddede, vakte Sagen endel Opmærksomhed og Forundring — og jeg blev betragtet som en Lykkens Pampilius. Og min Lod var jo ogsaa — menneskelig talt — misundelsesværdig; thi medens de Fleste af mine Lige maatte slide Brostenene for at give privat Undervisning, kunde jeg i god Ro sidde hjemme og passe min Bog. Ferierne tilbragte jeg for en stor Del i Skaane, hvor jeg snart blev lige saa meget, om ikke mere kjendt end i Danmark, idet jeg, foruden de stedse udvidede Bekjendtskaber, navnlig ogsaa med, hvad der hørte til *respublica literaria* i Lund, fulgte min statistiske Tilbøjelighed og læste en hel Del, som kunde oplyse mig om Forholdene i Sverig, og Baronen forærede mig jævnlig svenske Bøger, hvilke

jeg snart læste lige saa let som danske. Som jeg hele Livet igjennem har hadet Opsættelse og aldrig har kunnet blive tidlig nok færdig — jeg vilde altid være i Forhaanden — saaledes var jeg oppe den allerførste Examensdag baade til Filologikum og til Filosofikum. Til den sidste Examen fik jeg laud. præ ceteris for Fysik og Filosofi — jeg skulde naturligvis maale Bjerges Højde for Hans Chr. Ørsted, hvilket altid var hans sidste Opgave til dem, der skulde have Udmærkelse (nu har jeg for længe siden glemt dette og Mere), og for Moral fik jeg laud. Alligevel var det nær gaaet galt paa det Sidste; thi som jeg var en Stymper i Mathematik, var jeg det naturligvis ogsaa i Astronomi, og Cleophas Svenningsen kunde ikke faa de simpleste Begreber af denne Videnskab ind i mit tykke Hoved, saa at jeg maatte nøjes med haud ill. og endda takke for naadig Straf; jeg kunde mærke, at det gjorde den ærlige Professor Thune ondt, at han maatte give mig en saa daarlig Karakter; thi han havde set, hvor flittig jeg besøgte hans som de andre akademiske Læreres Forelæsninger. Efter 2den Examen aflagde jeg et Besøg hos mine Velgjørere paa Bjørnstorp; men her havde Familien for ikke længe siden haft en stor Hjertesorg, som paatrykte hele Livet paa Gaarden en alvorligere Tone end forhen. Venligheden mod mig var imidlertid uforandret. I Rusaaret — Sommeren 1828 — havde jeg ogsaa besøgt min Fødeø Fyen og haft mit Standkvarter dels hos Degnen Grønvald i Næsbyhoveds Broby, dels hos mine Venner i Odense. Ved den Lejlighed hilste jeg ogsaa paa Kammerherre, Baron Conrad Blixen-Finecke til Stamhuset Dallund, som var gift med Baron Gyllenkroks ligesaa elskværdige Søster. Denne Familie kjendte jeg fra Sommeren 1823, da jeg havde gjort G.s Bekjendtskab; jeg var nemlig engang en Dag reden ud til Dallund for at takke for godt Rejseselskab og havde moret mig fortræffeligt. Besøget 1828 havde nær givet Anledning til, at mit følgende Liv havde taget en hel anden Retning, end det fik, hvorfor jeg vil omtale det nærmere. Baron Blixen-

Finecke, som ellers var en Modsætning til sin Svoger Gyllenkrok, — thi han var stolt og en Aristokrat af første Skuffe — fattede, forunderligt nok, stor Godhed for mig, den nybagte Student, og viste mig saa megen Tillid og Hengivenhed, at jeg nær var bleven ør i Hovedet. Jeg blev indbudet til at blive hos ham i flere Dage. En Dag tog han mig med sig ind paa sit Arbejdsværelse og tiltalte mig omtrent saaledes: »Jeg har et Forslag at gjøre Dem, kjære Mau! Jeg har, som De ved, en eneste Søn, Arving til alle mine Besiddelser (han havde ogsaa Godser i Sverig og jeg tror i Pommern), og jeg vil gjøre Alt, hvad jeg kan, for hans Opdragelse. Det er mit Ønske, at De, naar De har fuldendt Deres Studeringer i Kjøbenhavn, vil overtage Posten som hans Lærer, og siden rejse med ham i de vigtigste Egne af Europa (Kortet blev taget frem, og vi skulde endog til Grækenland og Palæstina, mindes jeg ret). Intet skal blive sparet; her skal blive bygget, forat Alt kan vorde hyggeligt, og De skal intet Ønske have, som jeg jo skal opfylde, hvis jeg kan. Jeg har kun eet godt Præstekald at bortgive, men det skal naturligvis blive Deres, naar det engang bliver ledigt.« I saadanne Hyperboler gik hele Talen. Det var mer, end jeg kunde taale; det gav mig Indbildninger, som jeg siden ikke havde let ved at komme af med — og for mig var det godt, at der blev sat en Bom for det Hele. Jeg gav naturligvis et ubetinget Løfte og saa alt i Tankerne den store Herlighed, som ventede mig i Fremtiden. »Lad os nu gaa ind til min Kone, at jeg kan meddele hende den glædelige Efterretning,« vedblev han, og saaledes var Alting klappet og klart. Det maa bemærkes, at Blixen gjorde næsten en Afgud af sin Søn (han var dengang kun 6 Aar gammel — det er ham, som nu er politisk Notabilitet og gift med Prindsesse Augusta af Hessen), og da han en Dag havde talt til Drengen om mig, havde denne ytret, at han vilde ingen Anden have til Lærer end mig; deraf forklarer jeg mig den Enthusiasme, hvormed Faderen tog denne Sag. Men Aaret efter

døde Baron Blixens Kone, og faa Maaneder derefter fulgte Manden hende i Graven — og dermed gik de højtflyvende Planer i Lyset. Sønnen kom til Pommern, hvor han blev opdraget hos sin Farmoder og hendes Søn under en svensk Lærers Vejledning, og der blev ikke mere Tale om mig, som vel var.

Som Student tilbragte jeg et meget ensformigt Liv. Jeg havde sat mig for, at jeg vilde tidlig op til Attestats, og da jeg stundom tog mig lange Ferier — navnlig i Sommermaanederne 1829 (da jeg med den unge Gyllenkrok rejste til Nerike) og 1830, i det sidstnævnte Aar havde jeg desuden i lang Tid Koldfeber — og jeg i Læsetiden havde for Skik at gaa flittig paa Kollegier (jeg var allerede dengang Skriver ex professo), maatte jeg arbejde stærkt. Jeg stod i lang Tid op Kl. 3 à 4, iførte mig min svenske Pels, tændte Lys og stillede mig hen ved min Pult med Bøgerne foran mig, indtil min Værtinde kom og gjorde Ild i Kakkelovnen og gav mig Kaffe, læste saa igjen uafbrudt, indtil de theologiske Forelæsninger begyndte. Naar jeg var færdig med dem, spiste jeg til Middag, læste saa igjen nogle Timer, og om Aftenen gik jeg ofte hen i Studenterforeningen, som jeg stadig var Medlem af, for at læse Blade og literære Nyheder, eller paa en Restauration, for at fortære en Boeufsteg, og gik saa i Seng Kl. 9 eller 10. Søndagen var den kjedeligste Dag for mig; thi jeg kjendte meget faa Familier, jeg kunde besøge, og om Helligdagene kunde jeg sjelden træffe andre Studerende hjemme. Min Omgangskreds var temmelig indskrænket; thi vel havde jeg mange Dusbrødre fra Kollegierne af — jeg blev overhovedet snart kjendt med Folk — men mit Forhold til de Fleste af dem var dog temmelig løst, og kun med 3 à 4 sluttede jeg et inderligere Venskab, nemlig Fritz Graae, dimitteret fra Nyborg Skole, nu dansk Præst i Flensborg, Fred. Petersen fra Herlufsholm Skole, nu Herredsfoged i Odense, Ove Malling Hofman, Privatist, nu Sognepræst i Lunde ved Odense, og Vilhelm Feil-

berg fra Herlufsholm Skole, nu Distriktslæge paa Amager; de bleve alle 4 Studenter samme Aar som jeg. Med Petersen var jeg en Jul hjemme hos hans Fader, som var Sognepræst i Næstved og til Herlufsholm, og denne Tid hører til mit Livs venlige Minder. De nævnte 4 Studenter vare sædelige unge Mennesker; derfor følte jeg mig mest hændret til dem, og jeg har bevaret Venskab for dem indtil denne Dag. Nogle af mine Bekjendte vare rigtignok af en anden Surdejg; men ved Herrens Naade blev jeg dog bevaret for Udsvævelser og levede, hvad man kalder stille og skikkeligt, og jeg mindes kun en eneste Gang at have drukket lidt over Tørsten, det var, da jeg maatte gjøre Kandidatgilde, og, mindes jeg ret, havde man nok lagt an paa at benytte min glade Stemning til at give mig fuld, hvad man vidste ellers ikke lod sig gjøre, da jeg kun sjælden nød stærke Drikke, medens jeg dog ikke forsmæede et godt Maaltid.

De theologiske Professorer paa den Tid — Peter Erasmus Müller, Jens Møller, Clausen, Höhlenberg og Fogtmann — havde ikke Naadegaver til at beaande Studenterne; den livligste af dem var Jens Møller; og Studierne bestode i tør, aandløs Kollegielæsning under en Manuduktørs Vejledning. Jeg benyttede først Engeltoft, nu min gejstlige Foresatte; men da hans Kollegier vare noget fidede, søgte jeg til Werliin, nu Præst i Ferslev ved Roskilde, som var en simpel Makker, men havde de bedst skrevne, helt sirlige Kollegier, hvad jeg mest eller ene saa paa; thi hans Vejledning havde Intet at betyde, men den maatte vi tage med for et Syns Skyld. Af og til gik jeg i Kirke, som saa Mange for Skiks Skyld eller af Nysgjerrighed, thi jeg naaede vist at høre de allerfleste Præster; men den, hvis Kirke jeg tiest besøgte, Balthazar Münter — mon fordi han havde den stærkeste Røst? — skulde vist ikke vække mig til et højere Liv. En eneste Gang hørte jeg N. F. S. Grundtvig (efterat han havde nedlagt sit Embede) i Garnisons Kirke, som var pakfuld af Men-

nesker, og Ordet fra hans Læber gjorde øjeblikkelig et mægtigt Indtryk paa mig, men det var dog snart udslettet igjen. Det var i Grunden en sørgelig Tid — Aandløshedens Triumf! »Bregendahl og Gude — prædikede Kirken tom derude« paa Christianshavn, og Kofod og Bull ved Helliggejstes Kirke vare under al Kritik. Og hvad skal jeg sige om Holm og Michelsen ved Holmens Kirke? Det var den Sidste, som i Anledning af Slagelsefejden (med Bastholm) siden gjorde det bekjendte Vers med Omkvædet »Og Troen ej i stor Betragtning kommer«. Saa var der Brorson, som kaldtes Vorherres Kammerjunker, for hans sirlige Talemaaders og Manerers Skyld, og Buschmann og Dr. Sommerfeld o. Fl. — og de, forresten dygtige, krasse Rationalister Stiftsprovst Clausen og Dr. Johannsen ved Petri Kirke, ja det var et Kleresi. som søger sin Lige. Mærkeligt nok, at jeg kun dunkelt erindrer Dr. J. P. Mynster fra den Tid. Hørt ham har jeg vel, til Afvexling; men han synes ikke at have fængslet eller særdeles tiltalt mig. Var det mon, fordi jeg dengang, som de fleste theologiske Studenter, var begejstret for Professor Clausen (som yndede mig og oftere nævnede og fremhævede mine Udarbejdelser ved Skriveøvelserne)? Jeg ved det ikke ret.

Blandt Studenterne fra mit Aar (1827) gjorde H. L. Martensen sig tydelig bemærket ved sin dialektiske Færdighed, og jeg ser ham endnu i Tankerne staaende ved et Vindue i Høresalen, omgiven af en lyttende Skare, for hvilken han demonstrerede med megen Salvelse og stærke Haandbevægelser. Man kunde nok se, at der vilde blive noget Udmærket af ham i Tiden. Blandt andre dygtige Samtidige (fra 1827) nævner jeg Orla Lehmann, Bornemann, nu juridisk Professor, Damkier, nu Provst i Kjettrup, og F. Nielsen, Professor og Sognepræst i Thorkildstrup. — Paulli og Thorkild Dahl, Stiftamtmand i Aarhus, fra samme Aar, ragede ikke frem blandt os Andre.

Hele Sommeren 1829 tilbragte jeg hos mine Venner i

Sverig og gjorde med dem en Rejse gjennem Skaane, Hal-land og Vester Gothland til Nerike, hvor Baronesse Gyllenkroks Familie boede paa Jernværket i Svartaa. Denne Rejse, paa hvilken jeg førte en Dagbog, gav Anledning til mit allerførste literære Arbejde, idet jeg siden som Kandidat, medens jeg var Huslærer paa Gyldensten, meddelte et Udtog af min Dagbog i det af Ove Thomsen udgivne Maanedsskrift »Valkyrien«, 1.—4. Bind for Aaret 1832, og da jeg først havde faaet Blod paa Tanden eller Pennen i Gang, blev det ikke ved det.

Da jeg ønskede at forlade Kjøbenhavn saa snart som muligt, skyndte jeg mig at blive færdig og meldte mig til den theologiske Embedsexamen i Sommeren 1831. Jeg var den Første fra mit Aar (thi at en Grønlandsfarer bestod en saakaldet Examen $\frac{1}{4}$ Aar tidligere og fik med Nød og næppe non. cont., regner jeg ikke) og som sædvanlig oppe den første Dag. Da jeg kunde være temmelig sikker paa laud., og mere attraaede jeg ikke, mente jeg, at jeg havde ikke Noget at vente efter. Nogle af Professorerne vare dog ikke tilfredse med, at jeg havde saadant Hastværk, da de regnede mig blandt dem, der burde stræbe efter egregie. Den skriftlige Pøve fik et meget godt Udfald, og jeg blev »den første Laudabilist«, som Prof. Jens Møller kaldte det i sit Vidnesbyrd. Det vakte endel Opmærksomhed iblandt mine Medstuderende, at jeg i den Grad var fremmed for den saakaldte Examensfeber, at jeg endog gjorde en lille Udenlandsrejse — til Skaane — mellem den skriftlige og mundtlige Prøve for at raadføre mig med mine Velgjørere angaaende en Huslærerplads, som Prof. J. Møller ganske uventet havde tilbudet mig, og hvorved jeg tillige havde den Glæde at overraske dem med Efterretningen om, at jeg stod saa nær ved Maalet, hvad de ingen Anelse havde om; thi jeg har altid haft Fornøjelse af at komme bag paa Folk. Prof. J. Møller, som havde kaldt mig op til sig i ovenmeldte Anledning, havde erklæret, at jeg vilde gjøre en god Examen (hvilket han sluttede af mine skriftlige

Udarbejdelser), saa der var ingen Fare. Den 11. Juli blev jeg Kandidat, og den 18. s. M. kørte jeg ud af Kjøbenhavn, for, efter et kort Besøg hos mine fyenske Venner, at tiltræde Pladsen som Huslærer hos Kammerherre, Greve E. Bernstorff-Gyldensten til Grevskabet Gyldensten ved Bogense. Jeg var glad som Fuglen, der flyver ud af sit Bur; thi Kjøbenhavn og Studenterlivet (mit var jo meget stille og ensformigt) havde aldrig haft noget tiltrækkende for mig.

Det var jo, menneskelig talt, glimrende Udsigter, som aabnede sig for mig. At blive i en Alder af $22\frac{3}{4}$ Aar Huslærer (for to Drengene paa 10 og 12 Aar) hos en Lensgreve, som havde Kaldsret til $6\frac{2}{3}$ Præstekald, med aarlig Løn 320 Rdlr. (der paa den Tid var lige saa meget som 500 Rdl. nu) og Alt frit i Huset — siden fik jeg endog en Ridehest fodret — blev naturligvis af Alle betragtet som en stor Lykke. Arbejdet skulde just heller ikke trykke mig; thi da Grevinden, en født Komtesse Kielmausegge fra Hannover, selv overtog Undervisningen i Fransk og Musik, havde jeg kun 3, højst 4 faste Læsetimer om Dagen — altsaa meget Otium. Imidlertid, det er ikke Alt Guld, som glimrer. Jeg befandt mig ikke videre vel i denne nye Stilling, og det af flere Grunde. Min Principal hørte til den store Skare af Adelsmænd, som kun have Interesse for Jagt og Heste og l'Hombre, han var derhos noget opfarende og stolt og gjorde sig til af sine Aner — han var en Sønsøn af den uforglemmelige Andreas Peter Bernstorff (hvis Godser, Lancken og Wotersen i Lauenburg, han havde arvet umiddelbart efter ham, da hans Fader, A. P. B.s ældste Søn, døde meget tidlig); men Navnet var uden Tvivl den eneste Lighed, han havde med Bedstefaderen. Som han selv var fremmed for boglige Sysler, brød han sig heller ikke om, at Børnene lærte Noget; og da han ofte tog Sønnerne med sig, naar han rejste ud, kunde jeg ingen rigtig Skik faa paa Sagerne, og en Samtale, som jeg langt om længe erholdt med ham derom, endte med, at

han fritog mig for alt Ansvar. Den yngste af Sønerne, som forresten var et godt Hoved og flittig, blev et Aarstid derefter Søkadet (han endte sine Dage som Selvmorder, af Ærgjerrighed, fordi han ikke var kommen op i en højere Klasse, som han havde ventet), og saaledes havde jeg i den længste Tid kun een Elev; men han kunde volde mig Bryderier nok, thi han var ringe begavet og doven, og hans Karakter blev ogsaa noget fordærvet derved, at Faderen ikke holdt af ham. Dette mærkede Sønnen kun altfor tydeligt, og derfor var der heller ingen Kjærlighed hos ham, hverken til Faderen eller til den brave, ærlige Stedmoder. — — — — — Alligevel tænker jeg med inderlig Taknemmelighed mod Gud tilbage paa denne min Stilling, fordi det var i den, at der vakte Rørelser og Længsler i mit Indre, som hidtil havde været mig fremmede. Jeg fik her kristelig Omgang, som jeg havde savnet i Kjøbenhavn, og navnlig mindes jeg med vemodblandet Glæde den ærværdige Pastor Rasmus Balslev i Haarslev¹⁾ og hans Søn Laurits Nikolai Balslev, Sognepræst i Ejlby (døde allerede i Sommeren 1834, 34 Aar gl.), i hvis Selskab jeg tilbragte mange opbyggelige Timer. Allerede i Vinteren 1831—32 begyndte Herrens Aand saa smaat at arbejde paa mig, og en Landskabsmaler Scheuermann, Broder til Fr. Hammerichs Kone, fra Kjøbenhavn (han har senere taget en noget sværmerisk Retning), som opholdt sig paa Gyldensten for at undervise eller videre uddanne Grevinden i sin Kunst, taledede atter og atter med mig om de Ting, som høre til Guds Rige, med en vis Sikkerhed og Myndighed, som dengang imponerede mig og heller ikke forfejlede sin Virkning. Den første Opbyggelsesbog, som ret gjorde Indtryk paa mig og aabnede mit Hjerte for Forsoningens Hemmelighed, fik jeg at se hos ham: det var den forlængst afdøde svenske Præst af den herrn-

¹⁾ Med sønlig Kjærlighed har jeg sat denne elskværdige Ordets Tjener et Minde i Dannebrog 1841 Nr. 32 (udg. af J. C. Lindberg) og i Genealogisk-biografisk Arkiv, Bd. 1.

hutske Retning L. C. Retzius's Postil (oversat i Norge og udbredt i 9 store Oplag), hvilken jeg siden ofte benyttede til Oplæsning i de gudelige Forsamlinger, jeg holdt som Præst i Haarslev. Men hvad der især rensede mig fra den rationalistiske Surdejg, jeg havde medbragt fra Højskolen og navnlig fra den af mig saa højt agtede og næsten beundrede Prof. H. N. Clausens Forelæsninger, var et polemisk Skrift af Ernst Sartorius (først Prof. theol. i Dorpat, siden Generalsuperintendent i Königsberg), som gamle Balslev i Haarslev laante mig med de Ord: »Her er en Bog, som mange af vore Dages Theologer vel ville henregne til de hyperorthodoxe Skrifter; men det er det samme: det er en god Bog, vil De ikke tage den med hjem, kjære Mau, og læse den; jeg tror, De vil kunne have godt af den.« Jeg stak Bogen til mig og ventede mig vel ikke Meget af den, men besluttede dog at gennemgaa den ordentlig, om ikke for Andet, saa af Agtelse for Manden, som havde anbefalet mig den. Det var en Del af Forfatterens »Beiträge zur Vertheidigung der evangelischen Rechtgläubigkeit«, som havde den specielle Titel: »Die Unwissenschaftlichkeit des Rationalismus und seine Verwandtschaft mit dem Romanismus in den Erkenntnisprincipien der Heilslehren des Christenthums«. Jeg læste, ja jeg kan gjerne sige slugte dette Skrift, og jeg mindes aldrig at have læst nogen Bog med saadan Interesse; for hvert Blad, jeg vendte om, var det, som Mørket fordelte sig mere og mere, og Lyset gik op for mig over Kristendommens Hovedlærdomme. I den Grad fordybede jeg mig i det klare og grundige Stridskrift, at jeg gav mig til at oversætte det paa Dansk; jeg kan nu ikke huske, om jeg forsøgte at faa det udgivet (Grevens Svoger, Pastor Arctander i Klinte saa det igjennem og rettede lidt paa det), kun ved jeg, at min Kone har siden brugt det til Kageformer og til at binde om Syltekrukker, tillige med en af mig med megen Flid affattet Oversættelse af Cicero, de officiis; thi Fingrene kløde

allerede dengang efter at komme til at skrive. — Fra den Tid skriver sig min første kristelige Opvækkelse.

Da jeg først havde faaet er Smule Forstand paa de Ting, der høre til Guds Rige, benyttede jeg enhver Lejlighed, som tilbød sig, til at tale om, hvad der rørte sig i mit Indre og om hvad Mærkeligt der tildrog sig i Kirken; og ved Scheuermann og Konsistorialassessor, Sognepræst Fich i Bogense, hvem jeg stundom besøgte, vaktes min Deltagelse for Grundtvig og Lindberg, hvilke jeg hidtil lidet havde ændset. Ogsaa til Grevinden, en meget dannet og kundskabsrig Dame, kunde jeg meddele mig, da hun var modtagelig for religiøs Paavirkning og gjerne vilde vide Besked om Alt. Imidlertid kom hverken hun eller jeg til nogen egentlig Klarhed for det Første: det var Gjæringens Tid — »Uro i Retning af Inderliggjørelse.« Jeg begyndte nu ogsaa at prædike i flere af de omliggende Kirker. Som jeg altid har været en Læsehest, saaledes udfyldte jeg nu de mange ledige Timer, jeg havde, med Læsning af theologiske Skrifter saavel som tyske og danske klassiske Digterværker, hvoraf der fandtes en betydelig Samling paa Gaarden. Selv havde jeg ogsaa mange Bøger; thi i min Studentertid løb jeg omkring paa alle Bogauktioner og købte rask væk, men uden Valg og Overlæg, og at flytte disse Bøger med mig, alt som jeg skiftede Opholdssted, blev en Byrde, ja næsten en Plage for mig.

Under mit Ophold paa Gyldensten blev jeg ogsaa først kjendt med Mynsters Skrifter, hvilke naturligvis i høj Grad tiltalte mig, hvorfor jeg ogsaa senere bedrøvedes saa meget mere over det Forhold, hvori han stillede sig til den ved Grundtvig fremkaldte Opvækkelse, hvilket jeg ikke ret kunde fatte.

Som et Tidens Tegn fortjener det at anføres, at fordi jeg havde begyndt at tage ved Troen og tænke lidt alvorligere over Betydningen af mit tilkommende Kald som Ordets Tjener, blev jeg almindelig omtalt som den »hellige« eller stundom endog den »gale« Kandidat, og man beklagede

ret, at et saa vakkert og haabefuldt ungt Menneske dog kunde falde paa slige Griller og saaledes gaa tabt for Livet! Det første Navn har jeg beholdt i Verden indtil denne Dag; jeg betragter det imidlertid ikke som et Haansord, hvorpaa det egentlig er myntet, men snarere som et Hædersnavn: maatte jeg kun altid svare dertil i mit Levnet og Forhold.

Under mit Ophold paa Gyldensten havde jeg Lejlighed til at gjøre en stor Mængde Bekjendtskaber, som jeg i mine yngre Dage holdt meget af; thi det hændte sig flere Gange, at Greven tog sin Elev med sig paa en længere Rejse, og Læreren havde da ufrivillig Ferie imens. Jeg benyttede da denne til at gjøre Rideture paa min lille Skimmel og besøgte især en hel Del Præster. En af disse Rejser havde Betydning for mig. Jeg havde engang i Odense hørt afgangne Kancelliraad Søren Hempel (Udgiveren af Stiftsavisen) omtale Præsten paa Strynø ved Lange-land, Andreas Petersen, som en halvgal Sværmer; Hempels forhenværende Præst, daværende Biskop S. Tetens paa Als (som havde været Stiftsprovst i Odense) skulde have fundet Petersens Dimisprædiken saa mystisk (= orthodox), at han næppe vidste, hvad Karakter han skulde give ham for den — dengang, da Rationalismen blomstrede, blev man Mystiker for godt Kjøb. Jeg, som nylig var bleven vakt, hørte dette med Deltagelse og ansaa det for et godt Tegn. Da jeg nu havde kjendt Pastor A. Petersen fra min Skoletid (han var i øverste, da jeg var i nederste Klasse) — han havde endog i nogen Tid haft Inklination for min ældre Søster — saa tog jeg mig for at skrive til ham som til en ligesindet Broder, og i Brevet ytrede jeg Ønske om at besøge ham. Dette Brev blev optaget med stor Velvillie, og strax kom en hjertelig Indbydelse til mig. Pastor Petersen hentede mig selv med sin Baad i Svendborg (han var bekjendt som en saa dygtig Sømand, at Ordet gik dernede: det er et haardt Vejr, naar den Strynø Præst ej kan sejle), og jeg tilbragte nogle for mig højst

behagelige og uforglemmelige Dage i hans Hus. Han havde en from, elskelig Hustru, en Datter af Landfoged, Etatsraad Carstens paa Ærø (Petersens Fødeø), som var bleven opdraget i Christiansfeld og kunde følge sin Mand paa Troens Vej. Det var ret et idyllisk Liv, Petersen førte paa den lille Ø; han levede som en Patriark i venskabelig Forbindelse med sine Sognefolk, der ogsaa havde megen Agtelse for hans praktiske Dygtighed som Agerdyrker og Mekanikus. Ja, han var næsten en Tusindkunstner; thi han forstod sig paa Tømmer- og Snedkerarbejde, byggede med egen Haand Lysthuse osv., behandlede flere Instrumenter med Færdighed, var Portræt- og Landskabsmaler og beskæftigede sig senere med Lithografien, hvoraf jeg endnu har Minder. Det ensomme, isolerede Liv og det bekvemme Pastorat — hele Øen er næppe $\frac{1}{4}$ Mil lang — gav ham Tid og Anledning til disse heterogene Sysler. Vi talede meget sammen om det, som hører til Guds Rige; og jeg gjorde mig her bekendt med Grundtvigs og Rudelbachs theologiske Maanedsskrift, som ogsaa bidrog til min aandelige Udvikling. Denne Strynø-Rejse hører til mine kjæreste Ungdomsminder. Denne paa en saa behagelig Maade indledte Forbindelse fortsattes gennem en lang Række Aar. Jeg besøgte Petersen oftere og blev modtaget med aabne Arme; jeg sluttede mig med inderlig Hengivenhed til ham, og dette gav Anledning til, at jeg siden anmodede ham om at foretage Vielsen, da jeg skulde giftes, hvilken Begjæring han ogsaa opfyldte. Tillige blev det bestemt, at naar jeg var bleven Præst, skulde vi skiftevis regelmæssig besøge hinanden, og dette holdt ogsaa ved i en Del Aar.

Et andet Bekjendtskab, som beredte mig megen Glæde, var med Sognepræst (senere ogsaa Provst) Alexander Lassen i Kværndrup, 2 Mil fra Svendborg (1850 forflyttet til Tølløse i Sjælland). Jeg saa ham første Gang i Odense, og ligesom jeg følte mig hendragen til ham, saaledes kom han mig venligen imøde; og skjønt han var 8 Aar ældre end jeg, knyttede vi snart et Venskabsbaand, der har holdt

i mange Aar, og mine hyppige Besøg i den yndige Kværndrup Præstegaard baade som Kandidat og senere som Præst (næsten hver Sommer) høre til mine glade Minder. I en Række Aar vexlede vi muntre, spøgefulde Breve med hinanden, og i Aaret 1846 besøgte han mig tilligemed den kjære Pastor Agerbek paa en 8 Dages Tid; ligesom jeg ogsaa var hos ham i Tølløse med mine 2 ældste Døtre i Sommeren 1856 og han hos mig i Skjellerup, ligeledes med 2 Døtre, et Par Maaneder senere.

Paa en Ridetur til Vejle og Omegn lærte jeg ogsaa den fromme elskelige Agerbek at kjende, som dengang var Sognepræst i Bredstrup ved Frederits; jeg fornyede senere dette Bekjendtskab, da han var bleven befordret til Espe og siden til Øster Hæsinge i Fyen, og har ogsaa i hans Hus haft mange oplivende og opbyggelige Timer. Han var næsten den eneste Præst i Fyen, som dengang tog sig af de Opvakte, og disse sluttede sig ogsaa til ham med Hengivenhed og Tillid, saa at hans Kirke, især naar han holdt Bibellæsning, næsten bestandig var fuld.

Vinteren 1832—33 tilbragte jeg paa Grev Bernstorffs Stamgods Wotersen i Lauenborg, meget ensformigt, sysselsat mest med Læsning i en Mængde theologiske og andre Skrifter, som jeg købte hos Perthes i Hamborg. Et Aars Tid i Forvejen var den allerførste Udgave af Hofackers Prædikener bleven trykt, og den glemte jeg ikke at anskaffe mig. Den Nytte og Velsignelse, jeg har haft af dette Opbyggelses- eller Opvækkelses-Skrift, erkjender jeg med inderlig Taknemmelighed; denne mærkværdige Mand udøvede gennem sine Prædikener en ikke ringe Indflydelse paa min Maade at forkynde Ordet paa, især i de første Aar, efterat jeg var bleven Præst, indtil 1839, da jeg blev kjendt med Schartaus Skrifter, ved hvilke jeg kom til større Klarhed og Fasthed. Præsterne paa Grevens Godser i Lauenborg — Hennings og Claudius, Søn af Wandsbeckerbote — vare begge alvorlige, kristelige Mænd; jeg hørte især den førstes Prædikener, men kom dog ellers sjelden sammen med

dem. Det Meste af Sommeren 1833 opholdt jeg mig med min Elev hos mine svenske Venner, Baron Gyllenkrok's paa Bjørnstorp. Ved November-Tid s. A. forlod jeg min Stilling paa Gyldensten og tog til Præsten i Sognet, en gammel, skikkelig Mand ved Navn Schmidt, for at hjælpe ham med at prædike, som faldt ham noget besværligt. Men her kunde jeg ikke trives ret længe; Kirkerne, Guldbjerg og Sandager, havde alt længe staaet saa godt som tomme, og det var langt fra, at jeg kunde faa dem fyldte. Jeg holdt det kun ud et halvt Aars Tid, Opholdsstedet var ikke hyggeligt, Præsten havde i over 30 Aar været Enke-mand og var barnløs; saa tog jeg til Berg paa Lindved (død som Kammerraad 1858), med hvis Kones Søster, Frøken Adolfine Steensen paa Torpegaard, jeg nogen Tid i Forvejen var bleven forlovet i Odense, hvor jeg flere Gange havde truffet hende i Besøg hos Brygger Poulsen, i hvis Hus jeg var som hjemme. Det hed sig, jeg skulde lære lidt af Landvæsenet hos Berg, for siden at kunne drive en Præstegaardsavling; men dertil havde jeg ikke Taalmodighed eller Udholdenhed. Om Efteraaret 1834 tog jeg i et Besøg til Vejle hos min Moders Brodersøn, Kjøbmand Feveile. En Dag kjørte vi sammen ud til Provst Laurberg i Balle; jeg spurgte da denne, om der ikke var en Præst i hans Embedskreds, som kunde behøve min Hjælp, saa vilde jeg nok assistere uden Pengeløn for at faa nogen fast Beskjæftigelse, indtil jeg kunde blive Præst, Jo, sagde han, og skrev til Pastor Olsen i Grejs, der lod sig imponere af sin Provst (der havde ham i Kikkerten) til at antage mig. Her tilbragte jeg nu et Par Maaneder (fra midt i Novbr. 1834 til noget ind i Januar 1835), som bleve af ikke ringe Betydning for mit indre Liv. Jeg prædikede hver Søndag, og hvor simpelt det end var, kom Folk dog meget flittigt til Kirke; thi en levende Forkyndelse af Guds rene Ord hørte til Sjeldenhederne, navnlig paa den Egn; man var derfor nøjsom. Her fandtes Levninger af en ældre Opvækkelse, som skrev sig fra en Almuesmand

Peder Frandsen — Provst Bugge i Frederits, der siden blev Biskop i Trondhjem, havde nok ogsaa fremkaldt nogen Opvækkelse —, og jeg blev snart nærmere bekendt med de alvorlige Kristne baade i og udenfor Sognet, og blandt dem maa jeg især nævne Gaardmand Jens Jørgensen i Holtum, Sindbjerg Sogn, nu Ejer af Bjerregaard ved Horsens og Rigsraad. I hans Hus samledes af og til Adskillige til Opbyggelse, og snart stod jeg i Opvækkelsens Brændpunkt, hvad der vakte megen Opmærksomhed, da »de Hellige« dengang bleve i Almindelighed flyede som Pest. Ved Jens Jørgensen og Flere blev jeg bragt til alvorligere Eftertanke over mig selv og kom saaledes til mer aandelig Erfaring; hidtil havde jeg gjort Adskilligt med (f. Ex. spille Kort), som jeg nu rent forsagede. En Søndag kom nogle af de saakaldte »Stærke« fra Øster Snede Sogn i Grejs Kirke, og jeg fulgte med dem hjem til Gammelsole, hvor jeg forefandt en talrig Forsamling hos Gaardmand Christen Andersen. Jeg var virkelig saa selv-tillidsfuld, at jeg bildte mig ind at kunne udøve nogen heldig Indflydelse paa dem til at rette deres forfærdelige Ensidighed og, jeg kunde næsten sige, Afguderi med visse Bøger (Pontoppidans Forklaring). Jeg oplæste nogle af mine Prædikener for dem, og dem var de godt fornøjede med; men da jeg saa vovede at tage Balles Lærebog i Forsvar og foreholdt dem Balles ærlige Bekjendelse af Frelseren og hans alvorlige Kamp mod Fjenderne paa hans Tid: da brød Stormen løs, og en af Kællingerne sagde, at hun havde brændt Balles Lærebog, og den fortjente heller ingen bedre Medfart!

Ikke¹⁾ længe efterat jeg havde naaet Myndigheds-Alderen, 25 Aar, begyndte jeg allerede at søge Præstekald, og da jeg ikke var kræsen i mit Valg, men søgte de fleste smaa Embeder, som bleve ledige, om de end laa paa Bornholm eller i Jyllands magreste og styggeste Hede-

---

¹⁾ Her har Forf. noteret: fortsættes i August 1865.

egne, vilde jeg med de udmærkede Anbefalinger, jeg havde fra de theologiske Professorer, snart være bleven befordret ad den sædvanlige Vej ved Kancelliets Indstilling; thi dengang gik det langt hurtigere end nu. Men jeg kom ikke engang til at vente saa længe, da jeg blev kaldet efter Indstilling af en privat Mand. Hermed gik det saaledes til. Jeg havde paa en Rejse i Efteraaret 1832 gjort Bekjendtskab med den ædle Grev F. A. Holstein til Grevskabet Holsteinborg og følt mig tiltrukken af denne alvorlig-kristelige Mand og hans ligesindede Hustru Vilhelmine, født Grevinde Reventlow. Mit første Besøg paa Holsteinborg og den hjertelige Modtagelse, jeg fandt, gav Anledning til en i længere Tid fortsat Brevvexling mellem Greven og mig, som var mig til megen Glæde. Hans varme Iver for Guds Riges Anliggender i Almindelighed og Missions-sagen i Særdeleshed tiltalte mig meget, og da jeg i den første Kjærligheds Varme skrev et Par længere Højtidstaler, dedicerede jeg Greven dem og bevidnede ham min fulde Anerkjendelse af hans Virksomhed for den gode Sag. Mit personlige Bekjendtskab med den grevelige Familie fornyedes, da jeg om Sommeren 1833 paa Tilbage-rejsen fra Skaane besøgte Holsteinborg i Forening med min Elev, den unge Greve Bernstorff. Et Aars Tid efter blev Høve Kald, hvortil Grev Holstein havde Forslagsret, ledigt, og jeg skrev da til ham, for, om muligt, at kunne komme i Betragtning, vel ikke til Høve, der var for stort til mig, men til et andet Kald paa Grevskabet, som jeg antog vilde blive ledigt, naar hint var besat ved Oprykning, som sædvanlig fandt Sted paa de større Godser. Høve Kald blev søgt af Sognepræst C. F. Rønne i Haarslev; til dette sidste Kald havde Grevskabet Indstillingsret 2 Gange, medens Kongen efter Kancelliets Indstilling besatte Embedet den 3die Gang. Da nu baade Rønne og hans afdøde Formand Luplau vare kaldede til Haarslev efter Grevens Indstilling, saa vilde Kancelliet naturligvis gjøre Indstillingsretten gjældende næste Gang, det blev ledigt. Men Greven

oplyste, at i hans Mindreaarighed, da Haarslev Kald var ledigt, havde Kancelliet med Forbigaaelse af Grevskabets Indstillingsret ladet Kaldet besætte af Kongen, og paa Grund heraf søgte og opnaaede han jus proponendi ved først indtrædende Vakance. Dette gav Anledning til min jordiske Lykke. Greven var nemlig en Mand, der udøvede den ommeldte Ret med stor Samvittighedsfuldhed; hans Ønske og Maal var nærmest at skaffe Menigheden en kristelig Præst, som den kunde være tjent med, og herfor maatte personlige Hensyn vige. Skjønt han nu elskede og højagtede Pastor C. F. Rønnes Fader, Pastor B. F. Rønne i Lyngby, og ligeledes holdt meget af dennes Søn, saamende han dog ikke at kunne forsvare det at tage denne bort fra Haarslev, hvor han kun havde været i 4 Aar, naar han ingen Indflydelse havde paa Embedets Besættelse efter hans Bortgang: i saa Fald vilde derfor den dygtige og begavede Pastor Oldenburg i Sorterup have faaet Høve. Men da Greven, som sagt, vindicerede Kaldsretten til Haarslev, blev Rønne befordret til Høve. Medens Forhandlingerne om denne Sag stode paa, havde jeg haft Lejlighed til at prædike (paa 14. Søndag efter Trinitatis) for Greven og hans Hustru i Holsteinborg Kirke; og det Samme var Tilfældet med daværende ordineret Kateket i Store Hedinge F. E. Boisen, »Budstikkens« berømte Udgiver, der ogsaa havde meldt sig som Supplikant og var 1¹/₄ Aar ældre Kandidat end jeg. Efterat jeg senere var bleven kjendt med Boisen og hans sjeldne Gaver og Dygtighed som Ordets Forkynder, har det ikke lidet forundret mig, at jeg blev foretrukken, idet Greven til Haarslev Kald indstillede mig som Nr. 1, Boisen som Nr. 2 og Kandidat Olsen (nu Præst i Dalby) som Nr. 3. Herom underrettede Greven mig i et kjærligt Brev, men føjede ganske aabent til, at han hellere vilde have Kapellan H. B. Berg i Lyngby, hvem han i flere Aar havde kjendt som en kristelig og erfaren Præst, og som ved gamle Pastor B. F. Rønnes Død 1833 var bleven ledig paa Torvet. Berg havde imidlertid

en ringere Examens-Karakter og kunde derfor ikke komme paa den sædvanlige Indstilling; men ved Siden af denne anbefalede han paa det Bedste Berg og udbad sig som en Naade, at han maatte blive kaldet til Haarslev udenfor Regelen; Haarslev var nemlig et Kald, der kun kunde søges af Laudabilister. Skjønt min Lykkes Sol derved blev formørket, maatte jeg dog højlig agte Grevens Færd, og det gjorde mig saa inderlig godt, da han i Slutningen af sit Brev forsikrede mig, at, selv om han ikke opnaaede sit Ønske, men jeg blev kaldet, vilde han modtage mig med aaben Tillid, Velvillie og Kjærlighed, da han vidste, at jeg vilde virke med Nidkjærhed for Guds Rige. Saaledes gik jeg en Maanedstid i en vis Spænding, uvis om, hvad Udfaldet vilde blive. Denne Uvished blev hævet, da jeg den 5. Januar 1835 red fra Grejs ind til Vejle og paa Posthuset modtog følgende korte, men for mig betydningsfulde Brev fra en af mine Bekjendte i Kjøbenhavn (Fuldmægtig Jørgen Jørgensen i Politiretten): »De er bleven Præst i H. og T. Slige Breve behøve ikke at være lange. Deres J. J.« Jeg havde faaet Haarslev Kald som en Nytaarsgave, da jeg var bleven udnævnt den 31. Decbr. 1834. I Slutningen af Januar prædikede jeg for sidste Gang i Grejs og Sindberg, og der var den Dag Folk i Kirke fra ikke mindre end 14 Sogne, et Bevis paa, at der i hin døde Tid dog var endel Opvækkelser paa Egnen, som forgyæves søgte Næring i Kirkerne nærved. Det var et helt nyt Liv, jeg var kommen ind i under mit Ophold i Grejs, nemlig det kristelige Samfundsliv med opvakte Lægfolk, som jeg hidtil ikke havde kjendt; det var vel i een Henseende gavnligt for mig; men hvis jeg var bleven der længe, frygter jeg for, at min Egenkjærlighed og Forfængelighed vilde være bleven kun altfor meget næret ved det Bifald, jeg høstede for mine daarlige Prædikener, og den Kjærlighed og Hengivenhed, hvormed saa mange Sjæle sluttede sig til mig, især da jeg endnu manglede Klarhed i Kristendommen og over mit eget Indre, og havde ingen Lejlighed til at tale og raadføre

mig med troende Præster, som havde aandelig Erfaring. Samlivet med den gamle Præst (O. Olsen) og hans Familie vilde ogsaa efterhaanden være bleven trykkende, da man ikke kunde forstaa mig og omtalte de Opvakte paa en saadan Maade, at jeg ofte følte mig saaret.

Blandt de Mange, jeg lærte at kjende i Grejs, var ogsaa den bekjendte Peter Larsen, Ejer af Gaarden Skræppenborg i Brylle Sogn ved Odense, som paa en af sine jyske Rejser for den indre Missions Skyld besøgte mig i Præstegaarden. Vel gjorde hans Person ikke noget behageligt Indtryk paa mig; men da jeg vidste, at han var en alvorlig Kristen, der gjorde betydelige Opofrelser baade af Tid og Penge for den Sag, der mest af alle laa mig paa Hjerte, glædede jeg mig inderlig over hans Komme, skjønt jeg næsten en hel Aften maatte udholde en svær Dyst med ham, da han vilde gjøre Indgreb i min kristelige Frihed og have mig til at erklære Kortspil og Dands for Synd i sig selv, hvad jeg ikke kunde gaa ind paa. Alligevel fik han mig kjær, og der blev indledet en Forbindelse imellem os, som bestod i mange Aar. Vi have ofte vexlet Breve paa hele Ark, og han besøgte mig stundom et Par Gange om Aaret i Haarslev enten ene eller i Selskab med flere Troesbrødre, hvis Nærværelse beredte mig en festlig Glæde. Det blev aftalt, at, naar han kom tilbage fra den nordligere Del af Jylland, skulde jeg kjøre med ham til Fyen, og han fik et ganske godt Læs, da jeg foruden mit Gods havde en Del Bøger. Paa denne Rejse besøgte vi Gaardmand Anders Larsen i Gamborg, en herlig, barnlig troende, men dog vel oplyst Kristen, med hvem jeg siden den Tid længe har staaet i venskabelig Forbindelse, og som har besøgt mig baade i Haarslev og Skjellerup. Inden jeg forlod Grejs, modtog jeg Besøg af en Del opvakte Kristne paa Egnen, og det faldt mig svært nok at skilles fra dem; thi det var den første Kjærlighed, som ytrede sig paa begge Sider, og endnu efter 30¹/₂ Aars Forløb bevæges jeg saa underligt ved at tænke paa denne

Tid, der var af indgribende Betydning for mit aandelige Liv. Jeg maatte love mine jydsk Venner at skrive til dem, naar jeg var kommen til Haarslev, og det glemte jeg heller ikke; thi jeg vedligeholdte i mange Aar Forbindelse med dem, idet jeg dels modtog og afsendte igjen Breve til Enkelte, dels skrev Omgangsbreve (adresserede til Gaardmand Jens Jørgensen i Holtum), som bleve oplæste i de gudelige Forsamlinger. Men at sende hele Prædikener, som jeg ogsaa havde paataget mig, indsaar jeg snart, vilde blive for vidtløftigt, og for alligevel at kunne holde mit Løfte, lod jeg i Aarene 1836 og 1837 trykke to Samlinger »Bibelske Prædikener«, hvoraf det første Hefte blev tilegnet »mine kristne Venner i Grejs og Sindberg Sogne«. Herom saavel som om min literære Virksomhed i det Hele skal jeg senere udtale mig.

Saa forlod jeg da Jylland og ankom til Fyen, hvor jeg opholdt mig en halv Snes Dage hos min Forlovede, Adolfine Steensen, hvis Moder ejede Torpegaard, der ligger et Par Mils Vej fra Odense. Der var naturligvis Glæde over min Udnævnelse til Præst, i hvilken Anledning der blev holdt et Familie-Gilde paa Gaarden, og den virksomme, rastløse Husmoder fik travlt med at tænke paa Udstyr til sin næst- yngste Datter, der, efter hvad jeg kunde skjønne, var hele Familiens Yndling, ligesom hun senere, i en langt højere Grad end jeg, har haft det Held at blive afholdt af Alle, hvorsomhelst hun er kommen hen. I første Halvdel af Februar drog jeg til Haarslev, og derfra hilste jeg paa Grev Holstein og hans Hustru, som begge vare særdeles imødekommende og venlige mod mig og tilkjendegave deres Glæde ved at kunne lykønske mig som Præst paa Grevskabet. Derefter rejste jeg til Kjøbenhavn for at blive ordineret; men det varede syv lange og syv brede, inden dette skete; thi Biskop Mynster vilde ikke ordinere mig alene: jeg maatte altsaa vente, indtil Kandidaterne J. L. Bjerrum (nu Sognepræst i Nørre Omme ved Ringkjøbing) og J. M. H. F. Funch (nu Sognepræst i Vesteregede ved

Næstved) havde modtaget deres Udnævnelse som Missionærer i Grønland; tilligemed os skulde C. W. Boesen (beskikket til personel Kapellan i Magleby ved Store Hedinge) ordineres. Ventetiden (ca. 6 Uger) var lang, og jeg benyttede den, som jeg kunde, gjorde en Mængde Bekjendtskaber med opvakte Kristne, jævne Borgerfolk i Hovedstaden, hørte stadigt Grundtvig, der var fri Aftensangs-Præst i Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn, og besøgte gudelige Forsamlinger hos to gamle Studenter: Claus Christian Harmsen og Parmo Carl Petersen (denne er Morbroder til Carl Ploug, hin døde 1839). Jeg fornyede ogsaa Bekjendtskabet med Landskabsmaler Scheuermann og omgikkes meget med ham og en Maler Schmitz, hvad jeg ikke havde videre Gavn af, da de begge vare af en noget sværmerisk Retning. Men jeg tog det ikke saa nøje; jeg var aaben og ærlig og havde ikke let ved at prøve Aander; naar jeg blot hørte om Nogen, at han var af de Opvakte og besøgte Frederiks-Kirken, saa ansaa jeg ham for en levende Kristen og fattede Tiltro til ham. Min Aabenhed og min Tilbøjelighed til at tro Alle vel, hvis Tale røbede kristelig Alvor, har kostet mig adskillige Lærepenge. Til de venlige Minder fra den Tid hører en Rejse, jeg gjorde med Scheuermann, Schmitz og Harmsen til Sorgenfri, hvor vi vare næsten en hel Dag hos Slotsgartner Nik. Rønne (Søn af den ældre Pastor Rønne i Lyngby), som var ivrig i Troen og levende i sine Bevægelser (nu er han syg og elendig som Faa). Ogsaa Mag. J. C. Lindberg, som stod paa det sorte Bræt, besøgte jeg af og til, skjønt man betragtede ham som en Spedalsk, hvem alle skikkelige (Verdens-)Mennesker skyede, fordi han tog haardt paa Rationalisterne og talte djærve Ord til Forsvar for den gamle kristne Tro i »Nordisk Kirketidende«, som begyndte Aar 1833 og fortsattes uafbrudt til Palme-Søndag 1842, det sidste Aar under Navnet »Dannebrog«. Med denne Mand, der var from som et Lam i sit Hus, men gram som en Løve, naar han fik Stridspennen i Haanden, stod jeg

mange Aar i venskabelig Forbindelse, skrev Artikler til hans Blad (f. Ex. 1839 en meget udførlig Beretning om de kirkelige Forhold i Sverig fra Reformationen indtil den nyere Tid), besøgte ham oftere i Kjøbenhavn og forestod en Indsamling til at betale hans Husleje, som i flere Aar skaffede mig en Del Skriveri, men ogsaa gav Anledning til, at jeg undertiden fik gode Breve fra Mænd, der med mig anerkjendte Lindbergs varme, uegennyttige Iver for Herrens Sag, om de end ikke kunde billige ethvert af de stærke Udtryk, han i Kampens Hede lod sig forlede til at bruge. Jeg tør nok sige, at ikke en eneste Kristen i Kongeriget Danmark paa den Tid var saa forhadet og berøgtet som Lindberg, hvem de kjøbenhavnske Gadedrenge stundom pegede Fingre ad, naar de mødte ham; men de arrigste Fjender havde han dog blandt Præsterne og de theologiske Professorer i Kjøbenhavn; en levende kristelig Prædiken hørte dengang til Sjeldenhederne. Naar Nogen under saadanne Omstændigheder vilde yde aarlige Pengebidrag til Lindbergs og hans tarvelige Families Underhold, anser jeg det som et Tegn paa, at de havde Hjerter for sand Kristendom, hvad der end ellers kan siges om dem; og jeg vil derfor efter Hukommelsen nævne de Præster, som vare Medlemmer af dette Aktieselskab: P. Fenger i Slotsbjergby, F. Fenger i Liunge, Lic. theol. E. Clausen i Gimlinge, Hahn i Hyllested, Monrad i Marvede, Konsistorialassessor H. J. Fich i Bogense, Edsberg i Sønderø, Gyldendal i Sønder Højrup, Bendz i Søllinge, Suhr i Tved, Engelbreth i Ørbæk, N. Worm i Fløstrup, J. B. Kisbye i Skalkendrup, R. Balslev i Haarslev, Provst Engelbreth i Lyderslev, L. B. Leth i Lille Hedinge (nu i Horne), G. Busck i Stiftsbjergby (nu i Brøndby Vester), A. A. Petersen paa Strynø (siden i Rise paa Ærø), Provst Sørensen i Karby paa Mors, Provst J. F. Boesen i Vigerslev, H. C. Rørdam i Laastrup (nu i Hammer), H. L. Møller i Taarup (nu i Gylling) o. Fl. Der blev givet 250 Rdlr. om Aaret.

Efter at have taget den saakaldte Bispeexamen blev jeg præsteviet i Frue Kirke den 27. Marts 1835, ved hvilken Lejlighed det tilfaldt mig at prædike over Ephes. 4, 11—13. Der var mange Folk i Kirke, deriblandt en Del Studenter, og min Prædiken, navnlig den Frimodighed, hvormed jeg udtalte mig, vakte ikke liden Opmærksomhed; jeg er mig bevidst, at jeg mente det godt, men jeg tør ikke sige mig helt fri for at have bragt fremmed Ild paa Herrens Alter og indblandet Noget af mit Eget i det kristelige Vidnesbyrd, jeg aflagde. Vist er det, at Biskop Mynster syntes ikke om min Maade at tale paa, og da han en Maanedstid derefter ordinerede J. H. Paulli (som var bleven Kateket ved Helliggeistes Kirke, død som Stiftsprovst i Kjøbenhavn 11. Juli 1865), gjorde han i sin Tale ikke uden en vis Bitterhed bestemte Hentydninger til min Ordinations-Prædiken. Nu, efter 30 Aars Forløb, vilde jeg næppe have talt ganske, som jeg gjorde; dengang kunde jeg ikke tale anderledes, uden at opgive min Ejendommelighed og forlade det Standpunkt, jeg stod paa. Min Prædiken blev efter flere Kristnes Anmodning strax befordret til Trykken, saa hvem der har Lyst dertil, kan selv se, prøve og dømme. Hvad der især skal have stødt Biskop Mynster, var min Henvendelse (S. 15—17) til de tre Embedsbrødre, som bleve ordinerede tilligemed mig, da Mynster med Rette mente, at jeg var for ung (næppe 26¹/₂ Aar) og uerfaren til at formane saadanne Folk. — — — Siden jeg har omtalt Trykningen af min Ordinations-Prædiken, vil jeg for Fuldstændigheds Skyld bemærke, at jeg Aaret i Forvejen havde holdt Prøve-Prædiken i Hospitalskirken i Odense for Biskoppen (Plum) og en af Præsterne sammesteds paa 16. Søndag efter Trinitatis over Dagens Evangelium. Mit Æmne var »Vandringen til Graven«. Jeg har Grund til at tro, at jeg kom godt fra det — jeg fik da ogsaa laudabilis — men handlede næppe rigtigt i at lade denne altfor lange Dimis-Prædiken trykke, skjønt den i Tidens Løb blev udsolgt.

Strax efter Ordinationen rejste jeg ud til Haarslev, hvor jeg 5. Søndag i Fasten blev indsat af den danske Gejstligheds Nestor, Herredsprovst S. M. Beyer i Egitslevmagle; jeg var den sidste, han indsatte, han havde dengang været Provst i 37 Aar og Præst i 67. Den Prædiken, jeg holdt samme Dag og som handlede om »Den kristelige Sjælesørgers Kald, at virke til Guds Riges Udbredelse«, er den 1ste i Rækken af de udgivne »Bibelske Prædikener«. Paa den Tid var der begyndt en kristelig Opvækkelse i Egnen omkring Holsteinborg, hvorved Skolelærer Rasmus Sørensen og den udmærket begavede Bonde Rasmus Ottesen havde været virksomme. Jeg tiltraadte mit Kald med et godt Haab, og det hævede min Stemning, at adskillige opvakte Mandfolk og den fromme Grev Holstein og hans Kone vare 'blandt mine Tilhørere den første Gang, jeg førte Ordet i Kirken. Men i Haarslev og Tingjellinge Sogne, hvor min Plads var, sporede jeg slet intet Liv, og savnede længe mine kjære Jyder, som bedre kunde forstaa mig. Imidlertid fik jeg efterhaanden en Del Folk i Kirke, og en Opvækkelse til Livet af Gud fandt Sted, især efterat jeg havde begyndt at holde Aften-Forsamlinger omkring i Husene, hvad man tidligere ikke havde kjendt til. Jeg vandrede ogsaa omkring blandt mine Sognefolk og kom baade til Sunde og Syge med Bog i Lommen og Ord paa Læben, og læste, sang og bad, som det kunde falde sig. Men jeg var noget utaalmodig i min Iver og mærkede ikke, at det er forgjæves at ville ligesom storme Kristendommen ind i Hjerterne, og at det staar ikke til den, som vil, ej heller til den, som løber, men til Gud, som gjør Miskundhed (Rom. 9, 16). Der stak endnu kun altfor Meget af Hovmods-Djævelen i mit Indre; jeg mente at skulle gjøre mine Sager bedre end mine ældre troende Embedsbrødre og at skulle se større Frugter af min rastløse Virksomhed og min velmente, men ikke med Sindighed og Visdom parrede Nidkjerhed, som paa en mindre heldig Maade opflammedes ved det Bifald, jeg høstede hos opvakte Lægfolk,

som jeg nu engang var bleven vant til at slutte mig til, og af hvilke jeg ikke altid lærte, hvad der var godt og gavnligt for mit indvortes Menneske. Vist er det, at jeg trængte til en alvorlig Ydmygelse, og den udeblev ikke, skjönt jeg maa beklage, at Herren for min Syndigheds Skyld behøvede at tage saa haardt paa mig. Den Begivenhed, hvorved dette skete, og som ved min Ubesindighed og Mangel paa præstelig Erfaring fik Offentlighedens Præg, er omtalt i Nordisk Kirketidende 1836 S. 135—40, 269—72. Den fremkaldtes ved min Forkyndelse af Ordet i Husene, og hvad der under andre Omstændigheder vilde have beredt mig en stor Glæde, blev mig nu til bitter og nagende Sjælesmerte, saa det i flere Maaneder var, som brændte Jorden under mine Fødder, og jeg vidste næsten ikke, hvad jeg skulde gjøre af mig selv, men maatte ofte sige med David: »Gid jeg havde Vinger som en Due, saa vilde jeg flyve og søge Ro; se, jeg vilde begive mig langt bort, jeg vilde overnatte i Ørken; jeg vilde haste til et Tilflugtssted for mig fra den voldsomme Storm og Uvejr« (Ps. 55, 7—9). Ja, jeg var saa forpint af Selvbebrejdelse, at jeg stundom næppe vidste, hvorledes jeg skulde holde det ud.

(Sagen, som Mau fortæller udførligen, var i Korthed denne: en Kone ved Navn Ane Rasmusdatter, der levede i 3die Ægteskab med en Husmand i Haarslev, havde i sit første Ægteskab med en daarlig Mand i et Nabosogn under Trykket af Nød og Armod ombragt sit spæde Barn ved Kvælning, uden at Forbrydelsen blev opdaget. Hendes 3die Mand, der tidligere ikke havde brudt sig om Kristdommen, blev ved Nytaar 1836 vakt og søgte derefter bestandig Kirken og de gudelige Forsamlinger, ja, fik endog M. til at holde en saadan i hans Hus. Ved denne Lejlighed vakttes Samvittigheden hos Konen, der havde set skjævt til Mandens Omvendelse, og hun betroede ham den i 1829 begaaede Forbrydelse. Forfærdet ved Tanken om Følgerne af, af Mordet blev bekjendt, raadede han hende til ikke at aabenbare det for Nogen, men kun sørge for sin Sjæls Frelse. Men pint af Sjæleangst gik hun næste Dag hen til M. og fortalte ham det Passerede. I sin Vaande red M., efter at have trøstet hende det bedste, han kunde, over til Pastor Rønne i Høve; begge Præster besøgte i Føring Folkene og bestyrkede Manden i hans senere fattede Forsæt om

at melde Sagen til Øvrigheden, hvilket han ogsaa udførte. Efter fire Maaneders Forløb blev Konen dog ved Højesterets Dom af 15. Juni 1836 frifunden. Sagen, der vakte megen Opsigt, kom offentlig frem, og Præsterne bleve i en Piece stærkt angrebne af en Skolelærer i Nabolavet. Det, som Mau især bebrejdede sig, var, at han havde talt med en anden Præst om Sagen, i Stedet for alene at søge at berolige Konen og Manden og da overlade det til Tiden, hvad der skulde komme ud deraf. Og meget maatte han døje af de Opvakte, baade mundtlig og i Breve).

Maaske kunde Herren bedst bruge mig i denne Ydmygelsens Tid; thi jeg finder, at Adskillige i Menigheden netop da bleve vakte og grebne af Herrens Aand og Naade, saa at et Hjertebaand knyttedes, som ikke senere er bleven løst. Men jeg finder ogsaa, at jeg af og til var syg og elendig baade paa Legem og Sjæl; jeg plagedes af Hovedpine, Asthma og Trykken i Underlivet, en Svaghed, som varede i flere Aar og gjorde mig ofte uskikket til Arbejde. Jeg trængte derfor højlig til en Forfriskelse ved at rive mig løs et Par Ugers Tid, og den fandt jeg i Juni paa en Rejse i den mellemste og sydlige Del af Jylland, hvor jeg besøgte en stor Mængde opvakte Lægfolk og flere troende Præster (Schmidt i Borberg, R. Rasmussen i Haasum, for hvem jeg prædikede en Søndag og holdt om Eftermiddagen Forsamling i Skolen, C. F. Balslev i Vejerslev paa Mors og S. V. Saxtorph i Fjaltring). Aldrig skal jeg glemme den Velvillie og Gjæstfrihed, som de troende Bønder paa denne Rejse viste mig, ja en af dem, en rig Mand, Gaardejer Christen Jensen i Ølby, ofrede sig med Heste og Vogn i hele tre Dage og kørte mig fra Sted til Sted, hvor jeg vilde hen, og da vi skiltes, takkede han mig oven i Kjøbet ret hjerteligt for godt Selskab. Det var Ytringer af den første Kjærligheds Varme; det var dengang noget ganske Nyt og Usædvanligt, at en Sognepræst saaledes færdedes rundt blandt Lægfolk og omgikkes dem paa en ligefrem og utvungen Maade, og derfor var jeg hjertelig velkommen allevegne, og man kappedes om at være mig til Villie og Tjeneste. Jeg gjorde derfor ogsaa det Kunst-

stykke for kun 16—18 Rdlr. at rejse i 17 Dage fra Haarslev over Kalundborg og Aarhus til en Arm af Limfjorden, Salling, Mors, derfra til Vesterhavet og tilbage ned ad Alheden til Skanderborg, Egnen omkring Vejle og Horsens og tilbage over Aarhus, og dog gik jeg i det Hele næppe 4 eller 5 Mile paa min Fod. Kjærest var mig naturligvis Besøget hos Gaardmand Jens Jørgensen i Holtum og andre kristne Venner i Grejs og Sindberg Sogne, som blev rørt ved at se mig igjen og glædede sig over 1. Hefte af min lovede Prædiken-Samling, som kort i Forvejen var udkommen, og som jeg netop paa denne Rejse blev opmuntret til at fortsætte. Deres Kjærlighed afnødte mig ogsaa det Løfte at besøge dem igjen ad Aare, helst i Forening med min kjære Hustru, og dette Løfte indfrieede jeg.

To Dage efterat jeg var kommen hjem, besøgte jeg min Ven og Nabo, Pastor Joh. Hahn i Hyllested, som overraskede mig med den Efterretning, at Ane Rasmussdatter for to Dage siden var frifunden af Højesteret; og hvad Indtryk dette Budskab gjorde paa mit hidtil saa besværede og forpinte Hjerte, formaar Pennen ikke at beskrive. Jeg kunde nu paa engang aande friere; jeg ilede hjem for at bringe min Kone og alle Vedkommende Nyheden. Denne kjære Broder — Hahn —, som tillige med sin Kone døde alt i Efteraaret 1840, havde været mig en trofast Støtte i min Sorgs og Lidelses Tid; der gik næppe nogen Uge hen, uden at han, enten ene eller med sin Hustru, besøgte os, og altid bragte han et godt og opmuntrende Ord med sig; thi han var af Naturen meget livlig og munter og derhos kjærlig og deltagende som Faa; han var en Mand med meget stærke Følelser, ilter, med et hæftigt Sind, kunde snart blive vred, men lige saa snart god og mild igjen; og den allersidste Gang, han var i mit Hus, gav han et øjensynligt Bevis paa sin kristelige Forsønlighed, da han netop havde haft Noget udstaaende med en Mand i sit Sogn, hvem han nu var paa Vej til at række Haanden til Fred og Forlig. Der kunde vel ogsaa somme-

tider komme en Kurre paa Traaden mellem os, da han var næsten den ivrigste Tilhænger af Grundtvig, jeg har kjendt; men det jævnedes sig snart, og til sin Død vedblev han at være min kjære, deltagende, opofrende Ven, som jeg aldrig kan glemme. Ogsaa de andre kristelige Præster paa Egnen, især E. T. Clausen og Fengerne, stode mig troligen bi i min Kvide. Jeg kunde ret sige med Sangeren: »Af vore onde Ting, o Gud, Du ved at føre godt herud«; thi jeg havde staaet paa et farligt Punkt, saa hvis Herren ikke havde taget saa haardt paa mig, kunde mit hele aandelige Liv let være bleven forkvaklet og have taget en forkert Retning: jeg var, kort at sige, paa Vej til at blive forblindet af Hovmod og Forfængelighed: der skal stærke Skuldre til at bære gode Dage — ogsaa Lægkristnes Ros og Bifald, som bragte mig stundom til at hæve mig over mine ældre Præstebrodre, hvis Raad og Vink jeg kunde haft godt af at lytte til, da de i mange Henseender næsten Alle stode langt over mig, der endnu ikke havde traadt mine aandelige Børnesko, skjønt jeg tør give mig det Vidnesbyrd, at jeg mente det ærligt og alvorligt mod Herren og hans Sag.

Det undrer mig, at jeg i hin trængselsfulde Tid ikke tabte baade Lyst og Mod til at virke i og udenfor mit nærmeste Kald, skjønt jeg stundom i den Grad skammede mig over mit Fejlgreb, at jeg næsten ikke turde lade mig se for Folk, saa det var Herrens manende Røst, som vedblev at kalde mig ud i Sognet for at tale et vækkende og paamindende Ord i Husene, til den Enkelte eller til Flere, som det kunde falde sig. — Ogsaa de tre følgende Vintere holdt jeg Aftenlæsning hos Beboerne to Søgnedage ugentlig, ligesom jeg fra Aar 1837 lige til 1850, da jeg flyttede, holdt stadig Forsamling næsten hver Søndag Eftermiddag, skiftevis i Haarslev, i Almindelighed i Præstegaarden, og Tingjellinge. — Jeg læste ogsaa den Sommer (1836) privat med et Par Drenges, som jeg, maaske uden tilstrækkelig Grund, havde afvist fra Konfirmation sidste Paaske, men

som alt vare saa gamle, at jeg ikke kunde nænne at lade dem vente til næste Aar; ligeledes forberedte jeg et ungt Menneske, Poul Wellejus (Søn af en Skolelærerenke fra Rønnebæk, som var Medejerinde af Tingjellinge Kirke og boede ved samme), der ønskede at blive Student, men døde, inden det kom saa vidt med ham. Jeg udarbejdede med Flid mine lange, ja alt for lange Prædikener, hvad der tog megen Tid; jeg holdt Skriftemaal Løvedag Eftermiddag, og før den egentlige Skriftetale og Afløsning katekiserede jeg eller samtalede jeg med de yngre Nadvergjæster. Det stod allerede dengang som Noget af det Grueligste, jeg kunde tænke mig, slet ingen Nytte at være til i Verden; og da mit jævnlige Ildebefindende stadig mindede mig om, at mine Dage vare talte, mente jeg, at det gjaldt om at benytte den kostbare Tid. Den kjæreste Opmuntring, som jeg havde efter Arbejdet for mine Sognefolk, var at sidde paa mit Værelse med Bog eller Pen i Haand. Saaledes renskrev jeg Prædikener til Trykken, som alt er fortalt; og om Efteraaret 1836 meddelte jeg efter Lic. (senere Dr.) theol. H. C. Rørdams Opfordring min Reformations-Prædiken, holdt paa Jubelfesten 30. Oktober 1836, til den af ham udgivne Samling af Vidnesbyrd fra forskjellige troende Præster. Fremdeles skrev jeg (Nordisk Kirketidende 1836 Nr. 26) en kirkehistorisk Afhandling »Endnu et Par Ord om den fyenske Opvækkelse«, foranlediget ved den kjære Pastor Agerbeks fortræffelige Beretning med Titel »Et Par Ord om de opvakte Bønder i Fyen«, som stod at læse i samme Kirketidende 1836 Nr. 14 og 15. Skjønt jeg efter saa mange Aars Forløb ikke kan vedkjendte mig alt, hvad jeg dengang skrev, turde denne min Afhandling dog have nogen Interesse som et Bidrag til Oplysning om den kirkelige Tilstand i Danmark. Det var Kjærlighed til de troende Almuesfolk, med hvem jeg havde gjort fælles Sag, som nærmest drev mig til at aflægge dette Vidnesbyrd, da jeg oprørtes i mit Indre ved at læse og høre de skammelige Beskyldninger, som gjordes mod dem. Endelig gik en Del

af min Tid til at skrive lange Breve, især da min kristelige Bekjendtskabskreds ved den jydsk Rejse var bleven betydelig udvidet. Da Brødrene L. N. Boisen og C. C. Boisen (Sognepræster paa Lolland) i samme Aar (1836) havde begyndt at udgive det folkelige Tidsskrift »Christelig Samler«, meddelte jeg ogsaa Bidrag til samme. Jeg laa altsaa ikke paa den lade Side, men plagedes dog tidt af Anfægtelse over, at jeg ikke gjorde Nok, hvilket kom af Utaalmodighed, fordi det gik ikke saa hurtigt med Opvækkelsen, som jeg i min kjødelige Iver havde ventet; jeg havde ikke ladet mig belære af Rom. 10, 2. —

Aaret 1837 var lykkeligere for mig, end det foregaaende havde været. Foruden den fortsatte jævnlige Omgang med Hahn, omgikkes jeg fortroligt med Lic. theol. E. T. Clausen i Gimlinge (Broder til Professor H. N. Clausen), Provst Monrad i Marvede og (fra Efteraaret af) med F. E. Boisen, som i dette Aar blev Sognepræst i Skjærpinge; disse tre Præster yndede den Gang, ligesom jeg, meget de gudelige Forsamlinger, holdt dem selv og deltog i dem med Liv og Lyst; deri skilte vi os fra de udprægede Grundtvigianere; nogle Aar senere skete et stort Omslag, navnlig i Boisens Retning. Jeg var lykkelig i mit Hus, havde troende Tjenestefolk, som jeg i Almindelighed fik fra Fyen ved Peter Larsen Skræppenborgs Mellekomst, havde talrige Besøg, ogsaa af udensogns Folk, i Kirkerne, opmuntredes af og til ogsaa ved at se kristne Brødre langvejs fra, f. Ex. Pastor Jespersen og Skolelærer Kirkerud fra Drammen.

(Efter at have omtalt en Rejse, som han i Sommeren 1837 med Hustru og Barn gjorde til Fyen, Sønder Jylland og det sydlige Nørre Jylland, fortsætter M.):

Paa min jydsk Rejse oplevede jeg et Eventyr, som er ganske mærkeligt og tjener til at oplyse de kirkelige Forhold i Danmark paa den Tid¹). Tirsdagen den 4. Juli

¹) Jvfr. Schrøder, Ole Peter Holm Larsen S. 76 ff. (G. L. W.).

1837 kom jeg med min Kone ved Aftens Tid til Grejs Præstegaard og fandt venlig Modtagelse hos Præsten O. Olsens Familie. Dagen efter kørte vi til min Ven Gaardmand Jens Jørgensen i Holtum (i Annex sognet Sindberg) og kom paa Vejen forbi Grejs Kirke, hvor der samme Dag netop var Altergang og hvor en af Nadvergjæsterne hilsende paa os og beklagede sig meget over Stillingen, idet Præsten til hans og Ligesindedes hjertelige Bedrøvelse havde udeladt Afløsningen før Nadveren osv. At jeg udtrykkelig, endog indtrængende var bleven anmodet om at besøge J. Jørgensen og andre kristne Venner paa Egnen, bemærker jeg blot for Fuldstændigheds Skyld. I Holtum blev min Kone tilbage, medens jeg med J. Jørgensen om Eftermiddagen besøgte Kapellan Grauer i Øster Snede, og paa Vejen kom Adskillige af mine ældre Bekjendte ud til Vognen for at tale med mig; men, da Tiden var knap, bad jeg dem hellere at komme til Holtum, hvor de kunde træffe mig om Aftenen. En af de Opvakte ytrede ganske naivt, om jeg da ikke vilde sige dem Noget om Aftenen, og Flere spurgte, om jeg da ikke kunde blive Søndagen over og prædike for dem i Kirken. Da jeg vidste i Forvejen, at der vilde indfinde sig en Del i Holtum og at de, som naturligt var, vilde anmode mig om at tale nogle Ord til deres Opbyggelse, hvilket jeg ej vilde gjøre uden Sognepræstens Hr. Olsens Vidende og Villie, sagde jeg til min Kone, inden jeg drog afsted, at, naar der kom Nogle, skulde hun ved et Par Linier lade Præsten det vide, hvilket ogsaa skete. Dette kunde jeg som Præst vel egentlig ikke være forpligtet til; men jeg betragtede det i alt Fald som en Høfligheds Bevisning mod Hr. Olsen, og »Høflighed koster ingen Penge«, siger Ordsproget, her ikke engang Budleje, da J. Jørgensens Kone ved sin Pige besøgte Anmeldelsen til Præstegaarden. Pastor Olsen sendte ikke noget Svar tilbage; jeg antog da hans Taushed for Samtykke, og kunde mindst ane, at han vilde blive saa forbitret, fordi jeg læste en Prædiken, holdt en Bøn og taled

et Par Ord, da han i et Fjerdingaar stadig havde ladet mig prædike i begge sine Kirker. Efter min Tilbagekomst til Holtum læste jeg altsaa for de Tilstedeværende et Kapitel af det nye Testamente (Rom. 8) og en Prædiken samt holdt en Bøn: vi sang ogsaa et Par Psalmer og glædede os i Herren med hverandre. Efterat vi endnu havde talt noget sammnen, toge Alle en rørende Afsked med mig, og Forsamlingen opløstes; kun nogle faa Venner af Huset bleve tilbage og navnlig J. Jørgensens Broder, som var kommen fra Nabosognet, hvor han tjente, og havde medbragt Smeden og sin Husbonds voxne Børn. Samme Dag var Gaardejer Peter Larsen fra Skræppenborg rejst til Aale Sogn, et Par Mil nord for Holtum, for at bese en Landejendom, som var tilfals, og som han tænkte paa at købe, ligesom han tidligere havde fulgt et Par unge Mennesker fra Fyen paa Vejen, som skulde drage til Snedsted Seminarium. Ved Sengetid kom han paa Tilbagerejsen til Holtum og tog ind hos sin gamle gode Ven Jens Jørgensen for at ligge Natten over. Da den nyere Forordning om Pasvæsenet ikke, som forhen, paalagde Færgvæsenet som en Nødvendighed at kræve Pas af bekendte, i Nærheden af Færgestedet boende paalidelige Mænd til en kort Rejse, var Peter Larsen kommen over til Jylland uden at tage Pas. Imidlertid havde vi just holdt vor Aftenbøn, ved hvilken Peter Larsen førte Ordet, og vare ved at gaa tilsengs, da Sognefogden fra Grejs, udsendt efter Pastor Olsens Opfordring, paa en Gang træder ind, ledsaget af to andre Mænd, og spurgte, om her ikke var en Mand fra Fyen ved Navn Peter Skræppenborg, og da han saa ham, fordrede han hans Pas. Dette havde Pet. Larsen ikke. Han blev da strax arresteret, men fik dog Lov at blive Natten over der i Huset paa Jens Jørgensens Kaution. Næste Morgen tidlig kom Sognefogden igjen med tre andre Bønder til Vogns og førte Peder Larsen til Vejle, som havde han været en Tyveknægt; Jens Jørgensen fulgte med ham, for om muligt ved sin Kaution at faa ham løsladt.

Paa Vejen til Vejle kom de igjennem Grejs, og Sognefogden gik da ind i Præstegaarden, hvor han modtog Brev til Herredsfogden, Justitsraad Hersleb i Vejle. Pastor Olsen kom da tilligemed Sognefogden ud til dem paa Vejen og begyndte strax at holde ilde Hus med den fromme, stilsfærdige og sagtmødige Jens Jørgensen (som for $1\frac{1}{4}$ Aar siden efter Hr. Olsens Angivelse var bleven idømt en Bøde af 5 Rdlr. for nogle gudelige Forsamlinger i sit Hus) og sagde til ham: »Hvad er det for Noget, Du nu begynder paa igjen?« Jens Jørgensen vidste ikke, hvad det skulde betyde, men Præsten forsikrede, at han skulde nok lære ham. (Et lille morsomt Træk bør ikke forbigaa: da Sognefogden fortalte Pastor Olsen om den udførte Heltegjerning, sagde Præsten: du skulde have taget »Præsten og Kjællingen« med). Saa kørte de videre og kom til Vejle; her blev Peter Larsen overgivet til Arrestforvareren, senere tagen i Forhør og saa sat i Fængsel; forgjæves søgte Jens Jørgensen at faa ham løsladt paa sin Kaution; tværtimod blev han selv tagen i Forhør og navnlig spurgt ud om, hvorledes det var gaaet til, at jeg kom til ham, og hvad jeg vilde der, hvorledes han kunde logere mig og min Kone, og om han ikke havde taget Betaling derfor. Men da Jens Jørgensen sagde, at han nok kunde logere gode Venner uden Betaling, svarede Herredsfogden: »Ja, saa kan du ogsaa betale en dygtig Mulkt«. Men Historien er ikke til Ende endnu. Kort efterat Foranstaaende havde tildraget sig, henvendte Pastor Olsen til sin Biskop, Tage Müller, en skriftlig Klage over mig, »fordi jeg den 5. Juli 1837 i Gmd. Jens Jørgensens Hus i Holtum, Sindberg Sogn, havde uden hans (Olsens) Samtykke prædiket i en temmelig talrig Forsamling af saakaldte Opvakte, i hvilken Forsamling ogsaa den fyenske Bonde Peter Skræppenborg mødte (det var Løgn!) og holdt en Tale, ligesom jeg (Mau) ogsaa i samme Øjemed skulde i Sommer (1837) være rejst rundt om i Landet« osv. Biskop Tage Müller meddelte min Biskop (Mynster) Klagens Indhold, og jeg modtog

fra Sidstnævnte et temmelig alvorligt Brev i den Anledning. Jeg skrev da den 1. August et privat Brev til Biskop Tage Müller og den 2. August et lignende til Biskop Mynster og gav i begge en udførlig Fremstilling af mit hele Forhold til Sagen. Fra T. Müller fik jeg et kjærligt og faderligt Svar, som vidnede om hans kristelige Alvor og samvittighedsfulde Iver; fra Mynster hørte jeg Intet senere. Jeg maatte ogsaa til Tinghuset i Rude ved Holsteinborg for at afgive Forklaring angaaende mit Forhold til den i Holtum holdte gudelige Forsamling. Det bemærkes, at Biskop Müller havde skrevet til Sjællands Biskop »af Velvillie for mig og af kristelig Kjærlighed, og vilde derved søge at afværge videre Ubehageligheder fra mig.« I disse Skrivelser berigtigede jeg Pastor Olsens falske Angivelse derhen, at mine gudelige Forsamlinger paa hele Rejsen, indtil jeg kom til Holtum, indskrænkede sig dertil, at jeg i Vodder Kro, hvor vi overnattede, havde holdt en lille Aftenbøn i den kristeligsindede Kromands og hans Broders Nærværelse, og at jeg paa Dalbygaard i Familiens og en halv Snes Gjæsters Nærværelse havde forelæst en Prædiken og holdt en Bøn før og efter! I Brevet til Biskop Müller anbefalede jeg Grejs og Sindberg Menigheder til hans kristelige Forsorg, og det varede ikke længe, før Olsen fik en Kapellan, der efterhaanden sluttede sig til det kristelige Liv, som rørte sig i Pastoratet.

(Første Søndag efter Hellig tre Kongers Dag 1838 kom Mau farligt til Skade ved at styrte med Hesten paa Riddet til Tingjellinge Kirke og var syg længe derefter).

I denne Tid besøgte Pastor E. T. Clausen og F. E. Boisen mig tvende Gange og viste mig stor Deltagelse; jeg fik ret Beviser paa, hvor meget de holdt af mig og hvor nødigt de vilde miste mig. Ogsaa troende Lægfolk vare bekymrede for min legemlige Tilstand; vi tre Ordets Tjenere og Rønne i Høve vare dengang i Kridthuset hos de Opvakte og kaldtes gjerne Forsamlings-Præster til Forskjel fra de andre ligesaa nidkjære Evangeliets Forkyndere,

der ikke delte vor Kjærlighed til Forsamlingerne eller saa godt kunde finde sig i Lægfolks Vidnesbyrd i samme, hvilket navnlig var Tilfældet med Hahn i Hyllested, P. Fenger i Slotsbjergby og Lic. theol. J. Holm paa Holsteinborg, skjønt vi vedbleve at samles med dem og de Andre i Konventer og udvexlede vore forskellige Tanker om denne Sag, hvorved det stundom kunde gaa noget varmt til. — —

Jeg var ikke ret tilfreds, fordi mit Kald gav mlg for Lidt at bestille, da Folketallet næppe var 700, Store og Smaa, og jeg havde endnu hverken Opfordring eller Anledning til literær Sysselsættelse ved Siden af; thi dertil regner jeg naturligvis ikke dette, at jeg i mine Fritimer læste en hel Del, f. Ex. en Mængde theologiske Stridskrifter og nye udkomne Bøger: dette var mig ingen Tilfredsstillelse, naar Andre ikke kunde have Gavn deraf. Og dog klæde Fingrene efter at komme til at skrive; af Mangel paa Andet samlede og optegnede jeg Adskilligt om Haarslev og Tingjellinge Sogne og indførte samme i Embedsbogen¹). Ligesom jeg fremdeles holdt Bibellæsning for øverste Klasses Børn i begge Skoler, en Gang om Ugen i hver, saaledes satte jeg mig ind i den indbyrdes Undervisnings-Methode og prøvede den selv med nederste Klasse. De gudelige Forsamlinger, som holdtes regelmæssig hver Søn- og Helligdag om Eftermiddagen (selv naar to Højtidsdage fulgte paa hinanden), bleve stedse talrigere besøgte ogsaa af Folk fra andre Sogne (især Krummerup og Fuglebjerg), og undertiden var en og anden begavet Lægmand tilstede, som da gjerne førte Ordet før eller efter mig. — —

Jeg maatte beklage, at jeg ikke i Sommeren 1838 fik Pastor Wexels fra Christiania at se, da han besøgte de troende Præster paa min Egn, fordi jeg var rejst til Mar-

---

¹) Et Uddrag heraf indrykkedes mange Aar efter i Kirkehist. Saml. I' 510—23.

ked i Skjelskør den Dag, han havde tiltænkt mig et Besøg. Derimod havde jeg senere et kjært Besøg af hans kristelige Ven, Farver Sørensen i Christiania. Den Fordel havde vi af at være Flere samlede i en kort Afstand, at vi ikke saa sjældent fik Besøg, foruden af indfødte Lægfolk og Præster, af Normænd, Svenske og Tydskere, som vilde lære at kjende baade os og det opvakte Troesliv paa Egnen (derom har jeg udtalt mig i mit Mindeskrift om F. Fenger). Som et Kuriosum kan bemærkes, at nuværende Redaktør og Rigsdagsmand J. A. Hansen, dengang Skomager i Slagelse, besøgte mig i dette Aar to Gange (ligeledes i det følgende Aar og 1840—41) og overnattede endog hos os den ene Gang med sin Kone; da han dengang var fattig, lod jeg ham sy for mig, skjønt han forstod bedre at bruge Pennen end Sylen; dog anede han næppe, at han skulde blive en saa berømt Politiker, som han siden blev.

Aaret 1839 var ret mærkeligt for mig i aandelig Henseende. Jeg var nemlig om Foraaret paa et Besøg hos min Velgjører, Overkammerjunker, Baron Gyllenkrok, som var flyttet til Lund for at kunne være i Nærheden af Opdragelsesanstalten for forsømte Børn, som ved hans kjærlige Omsorg var fremstaaet udenfor Staden i Raaby. Ved den Lejlighed fornyede jeg et ældre Bekjendtskab med Professor i Theologien og Sognepræst B. J. Bergqvist og fik Adgang til den juridiske Professor Holmbergson, en ældre Mand, om hvem det ikke gjaldt: »die Juristen sind böse Christen«; thi han var en hjertelig troende og kjærlig Sjæl og havde ligesom Bergqvist været en Discipel og Ven af H. Schartau, der i mange Aar til sin Død 1825 var resid. Kapellan ved Domkirken og Sognepræst til Bjellerup og Raaby og udøvede som saadan en betydelig Indflydelse, navnlig paa mange theologiske Studenter. Schartau lod Intet trykke, medens han levede; men netop i disse Aar 1836—39 havde Holmbergson udgivet endel af hans Haandskrifter, med Udkast til Prædikener og andre Taler m. m., og disse vakte Opmærksomhed over hele Landet

og fandt en rivende Afsætning. Jeg anskaffede mig da Alt, hvad der hidtil var udkommet af den berømte Lærefader eller rettere: Baronen forærede mig det; og da jeg kom hjem, læste jeg flittig i disse Skrifter og bragtes derved til at anvende mere Kritik navnlig med Hensyn til, hvad jeg selv skrev og taledede; thi Schartau havde et skarpt Blik for falsk og usund Lære, som han bekæmpede af al Magt, i hvilken Skikkelse den end fremtraadte, ligesom han ogsaa var en Modstander af alt sygeligt Føleri, og i sin Frygt herfor blev han vistnok ubillig mod Brødremenigheden, hvis Udvæxter han sporede i sin Nærhed, og hvoraf han selv havde staaet Fare for at blive smittet i sin Ungdom. Han havde været en trofast Vejleder for Mangfoldige omkring i Landet, som henvendte sig til ham og spurgte ham til Raads i deres Saligheds Sag; i den Anledning skrev han en Mængde Breve, som nu ogsaa for en Del vare blevne samlede og trykte. Disse tiltalte mig i den Grad, at jeg alt om Sommeren oversatte dem og udgav dem paa mit eget Forlag, hvorved jeg kom til at gjøre Mange af mine Troesbrødre Ulejlighed for at faa Bøgerne afsatte. Men det gik mig, som det er gaaet andre mindre erfarne Kristne: da jeg selv var bleven greben af Schartaus Ord, troede jeg, at det samme maatte blive Tilfældet med Andre, som lærte hans Arbejder at kjende; men deri forregnede jeg mig. Jeg paaskjønner imidlertid den gavnlige, befrugtende Indflydelse, denne Mand gjennem sine Skrifter har haft paa mig, skjønt de kun i nogle faa Aar ret fængslede mig, da hans Stræben efter at bringe de kristelige Livsytringer i System siden ikke tiltalte mig, som efter min hele Ejendommelighed maatte røre mig med større Frihed. Det kritiske Element, som herefter kom ind i mine Prædikener og mine Taler i de gudelige Forsamlinger, smagte just ikke de Opvakte; og jeg var vel heller ikke altid heldig i den Maade, hvorpaa jeg fremhævede og dadlede, hvad der efter min Mening var galt. Skjønt de Troende i det Hele taget bevarede deres Velvillie

før mig, kom der dog stundom en lille Kurre paa Traaden mellem mig og Lederne, og Enkelte af disse holdt endog Forsamling i min Sognekreds, uden at jeg blev underrettet derom i Forvejen; ja, dette var endog een Gang Tilfældet med Præsterne F. E. Boisen og C. F. Rønne, der endnu følte lige saa varmt for Forsamlingerne som tidligere. Da min Sygelighed vedblev, indvirkede det saa stærkt paa mit Sind, at jeg endog en Tid omgikkes med den Tanke at bytte Embede med den ordinerede Kateket i Nyborg, ligesom jeg søgte et Kald (i Fyen) med een Kirke og bilagde Ansøgningen med Læge-Attest, skjønt jeg burde have sagt mig selv, at dette var forgjæves. Jeg plagedes fremdeles af Bekymring med Hensyn til min Virksomhed. Jeg gav mig derfor til at udarbejde og levere længere og kortere Artikler til det af Brødrene L. N. og C. C. Boisen udgivne Tidsskrift »Christelig Samler«, gjorde Uddrag af forskellige Skrifter, som havde tiltalt mig, begyndte paa en Psalme-Samling, som jeg siden meget ofte har benyttet paa Prædikestolen, gjorde Optegnelser til Luthers Katekismus (til Brug ved Konfirmationsforberedelsen), skrev paa en Bibelhistorie, men naaede ikke længer end til det nye Testamente, oversatte F. W. v. Schuberts Værk om den svenske Kirkeforfatning og udarbejdede »Kirkelige og literære Efterretninger fra Sverig«, som bleve indrykkede i »Nordisk Kirketidende« Juli—Septbr. 1839 og samlede vilde udgjøre en temmelig stor Bog. Jeg fortsatte min Brevvexling med kristelige Mænd, blandt hvilke jeg særligen vil nævne Jubel læreren Rasmus Balslev i Haarslev i Fyen. Men alt dette Skriveri kunde dog ikke ret tilfredsstille mig, fordi det Meste deraf havde Andre ikke Gavn deraf; jeg saa stundom ikke uden hemmelig Misundelse paa Landmanden, der pløjede og som om Aftenen kunde sige: »nu har jeg gjort min Gjerning, og Hvilen vil smage mig godt«. Jeg havde endnu ikke lært at lade mig nøje med Guds Naade, som dog er rig nok for dem, der paakalder Ham.

I Aarene 1840 og 41 udarbejdede jeg mine Prædikener med megen Flid og Nøjagtighed og var undertiden en hel Uge eller mere i Forhaanden. Jeg vedblev nemlig at føle mig svag, plagedes især af Hovedpine og troede imellemstunder, at min Levetid ikke vilde blive lang. Da jeg nu var kommen til en noget klarere og sundere Betragtningmaade af de kristelige Sandheder og det kristelige Liv, kunde jeg ikke længere være tilfreds med de Prædikener, jeg tidligere havde udgivet, og jeg belovede mig derfor paa at samle en Aargang Prædikener til en Postil. I For sommeren 1840 blev min Hustru syg af en stærk Halsbetændelse og maatte underkaste sig en smertefuld Kur, uden at Ondet blev hævet; ja mod Slutningen af Aaret var hendes Tilstand saadan, at hun ej kunde forlade Sovekammeret; hun var alligevel frimodig og glad i Vor Herre, og Korset knyttede os nærmere til hinanden. I Annexsognet rasede en epidemisk Sygdom, som bortrev usædvanlig mange Mennesker, saa jeg paa flere Maader ret blev mindet om Døden. Samme Aar blev Bjert Kald i Nordslesvig ledigt, og jeg lagde alle Garn ud for at faa det. Under almindelige Forhold vilde det jo være en Urimelighed, da jeg var saa ung. Men da Christian den 8de foretog sin første Rejse som Konge, havde Nogle af de Opvakte paa Egnen henvendt sig til Dronning Caroline Amalie under Opholdet i Kolding med underdanigst Bøn om at ville skaffe Bjert Menighed en troende Præst, og Dronningen gjorde derefter, hvad hun kunde, for at jeg skulde blive kaldet. Jeg skrev til hende, og hun forelæste mit Brev for vedkommende Minister; jeg var to Gange i Kjøbenhavn og talte to Gange med Dronningen og een Gang med Kongen om Sagen; men lige meget hjalp det; det smigrede min Forfængelighed at have en saa varm Talsmand i Landets første Kvinde, som viste mig saare megen Velvillie. Det er første og sidste Gang, jeg har gjort mig saa stor Ulejlighed for den Slags Sager.

I Aaret 1840 havde jeg den Ubehagelighed, at Ra s-

mus Ottesen, som ejede en Gaard i Tingjellinge, døbte selv sit Barn ved Neddypelse, og senere skal Nadveren være bleven uddelt i hans Hus uden nogen Præsts Nærværelse, saa at han og nogle faa Ligesindede de facto vare udtraadte af Statskirken. Men da hans Forventninger om at faa en Skare med sig, det vil sige de fleste Opvakte paa Egnen og navnlig hans Venner, skuffedes, opgav han snart det Hele, lod de Faa, som havde fulgt ham, i Stikken, solgte sin Gaard og flyttede til Frederits, hvor han paa Grund af sin Dygtighed snart blev Byens anseteste Borger. Han var i visse Retninger uden Tvivl den mest begavede Almuesmand i Danmark og desuden en elskelig Personlighed, deltagende for Andre, saa han ofte gav over Evne. Havde vi derfor end adskillige Sammenstød, saa holdt vi dog i Grunden meget af hinanden, og der gik sjelden nogen Uge hen, uden at han besøgte os; især interesserede det ham at tale med min Kone, og han kunde næsten aldrig blive færdig, saa han gjerne bød Farvel og havde fat paa Haandtaget flere Gange i en halv Times Tid, inden han kom afsted. Vi yndede begge Friheden; derfor kunde det gaa; saaledes holdt jeg ofte Opbyggelsestid i hans Hus (især for hans gamle Moders Skyld, som var saa glad derved), medens han selv var fraværende og holdt Forsamling i andre Sogne. Efter et meget bevæget Liv døde han en opbyggelig og salig Død 1862 som Kanalopsynsmand i Søborg Sogn (ikke langt fra Esrom Sø), en Post, han som Rigsdagsmand havde faaet, da han under de politiske Rivninger i Arvefølgesagen hørte til Regeringspartiet og var yndet af den daværende Finantsminister, Grev Spønneck.

(Efter at have omtalt, at Sygdom hjemsøgte Mau og hans Familie, hvortil kom andre Bekymringer, at han i sine Fritimer studerede Kirkehistorien og Henrik Steffens' Værker, samt at han fik oprettet en Laanebogsamling i Sognekredsen, skildrer Mau udførligere, hvorledes han ved en Missionsforenings Møde i Vejle 25. Maj 1842 blev greben af en levende Interesse for Missionsagen).

To Aar efter, paa Mikkelsdag 1844, blev en fast Missionsforening stiftet for Haarslev Pastorat og omliggende Sogne, og den af mig i den Anledning holdte Tale over det Æmne »Høsten er stor, men Arbejderne ere faa«, er trykt i »Christelig Samler« 8. Bind. Som Sagen var vel begyndt, saaledes fortsattes den med Lyst og Mod, og jeg holdt Missionsmøde 3—4 Gange om Aaret, Søndag Eftermiddag, saa længe jeg var i Haarslev; og Kirken var paa enkelte Undtagelser nær altid fuld, stundom overfyldt af Folk fra forskjellige Sogne; og der dannede sig en fast Stok af Missionsvenner, saa jeg næsten hver Gang havde de samme Tilhørere. Disse Møder høre til mit Præstelivs kjæreste Minder, og der blev ved dem udstrøet mangent et Sædekorn, som har spiret og baaret Frugt. Overalt maa Virkningen af Missionsmøder til at fremme sand og levende Kristendom her hjemme ikke anslaaes for ringe.

Ogsaa i anden Henseende var min Sommerrejse 1842 mig til Glæde og Opmuntring. Jeg blev paa den nærmere bekendt med Pastor Birkedal, da vi efter Missionsmødet i Vejle besøgte kristne Brødre i Jylland og Nordslesvig og saaledes vare sammen i 5—6 Dage, i hvilke Hjerterne gjensidigt aabnede sig for hinanden; jeg prædikede (efter Lægfolks Opfordring) for Pastor, Mag. Fr. Hammerich i Nebel Kirke ved Kolding, og derefter holdtes Forsamling hos Gaardejer Peter Larsen Skræppenborg i Dons: begge Steder var der saa mange Folk, som paa nogen Maade kunde rummes, og det Samme var Tilfældet, da jeg siden i Fyen havde Forsamling hos en Bonde og prædikede i den Kirke, Sønder Næraa, hvor jeg var bleven viet.

Jeg kommer nu til den glædelige Erfaring, som jeg ovenfor har antydnet, og hvormed det gik saaledes til. Da jeg havde udarbejdet endel Prædikener fuldstændigt og sporet Velsignelse af at holde dem, fik jeg det heldige Indfald at sende dem til den grundige, kristelige Videnskabsmand Provst Engelbreths Gjennemsyn, og jeg bad ham at bruge Filen dygtigt og uforbeholdent udtale sig

om mit Arbejde; jeg var bleven personlig kjendt med ham, da han tilligemed Pastor L. B. Leth fra Little Hedinge besøgte de troende Præster i det sydvestlige Sjælland. Han var vel tilfreds med Prædikenerne, gjorde kun ubetydelige Rettelser og styrkede mig i Beslutningen om at udgive dem. Jeg henvendte mig da til en af de simplere Boghandlere i Kjøbenhavn — thi jeg var jo endnu homo obscurus —, som havde overtaget Forlaget af de Prædikener, jeg tidligere havde udgivet; og saa fremmed var jeg for den Slags Sager, at jeg mente, 3÷4 Rdlr. for et stort, tæt trykt Ark var et ganske anstændigt Honorar, ja, om saa skulde være, havde jeg næppe vægret mig ved at give Haandskriftet fra mig uden Betaling. Den 29. Juli 1841 skrev jeg Subskriptionsplanen til Postillen, og i Februar 1842 udkom et Prøvehefte med 4 Prædikener, men uden at mit Navn var nævnet; der stod kun paa Titelbladet »udgivet af en Landsbypræst«. Biskop Mynster sagde imidlertid til Forlæggeren, at han vilde ikke tillade dets Omsendelse med Cirkulærer til Provsterne og Præsterne i Sjællands Stift, med mindre Forfatterens Navn blev ham opgivet, hvilket da ogsaa skete. Det gik over Forventning; benimod halvfjerde hundrede Subskribenter — Præster og Lægfolk — tegnede sig, deriblandt ikke Faa paa Island og især Færøerne, fra hvilke sidste Øer jeg derfor senere modtog en Opfordring til ogsaa at udgive nogle Fasteprædikener, som udkom 1846 og for længe siden ere udsolgte; en svensk Oversættelse af dem udkom i Stockholm 1848. Da Postillen endelig var trykt færdig i Januar 1843 og Skibsfarten atter begyndte om Foraaret, gik den af som varmt Brød, især til Norge, og i halvandet Aar var 1. Oplag paa 1000 Exemplarer udsolgt, saa at 2. Oplag paa 2000 Exemplarer kunde udkomme i Begyndelsen af 1846, og af dette er der slet ingen Exemplarer tilbage, medens det ligger i Sagens Natur, at mit Arbejde efterhaanden har maattet vige Pladsen for andre. Da jeg nu mærkede, at jeg dog gjorde nogen Nytte i Verden, be-

gyndte min mismodige Stemning at tabe sig, hvilket især blev Tilfældet, da jeg fik fat paa et andet Arbejde, som er bleven fortsat indtil denne Dag (25. Septbr. 1865). Da Lindbergs »Dannebrog« (en Fortsættelse af »Nordisk Kirketidende«) gik ind i Marts 1842, savnede vi her i Danmark et Organ for kirkelige Meddelelser, hvorfor jeg strax skrev til Fr. Hammerich, om han ikke vilde være med at udgive en Kirketidende i kristelig Aand, da jeg ikke ene turde indlade mig derpaa. Det vilde han imidlertid ikke. Men Savnet blev efterhaanden føleligere, og endnu i samme Aar foreslog jeg derfor Mag. L. N. Boisen at fortsætte »Christelig Samler« efter en større Maalestok, saaledes at Tidsskriftet skulde være $\frac{1}{3}$ større og 3 Ark udkomme hver Maaned, saa vilde jeg paatage mig at levere mindst en Trediedel af Bidragene, idet nemlig omtrent 12 Ark om Aaret ($\rho: \frac{1}{3}$) nærmest skulde indeholde fortløbende kirkelige Efterretninger. Boisen syntes, at Planen var meget god, men svarede, at det var bedst, jeg stod for det Hele, saa skulde han og Broderen nok understøtte mig med Bidrag. Men belært af Erfaring turde jeg ikke gaa ind derpaa; jeg vidste jo ogsaa, at »Loven er ærlig, men Holden besværlig«, og jeg maatte derfor lade det blive ved at udgive »Samleren« fra Begyndelsen af 1843 efter den hidtilværende Plan. Jeg tror, at dette var heldigt; thi Tidsskriftet var i den senere Tid næsten sygnet hen og udkom saa ubestemt, at jeg f. Ex. først den 10. Novbr. 1841 modtog 17. Hefte, som, hvis Regelmæssighed og Orden havde været tilstede, skulde have forladt Pressen i Marts 1840; man blev nemlig ved at komme mere og mere til agters; tilsidst gik det endog saa vidt, at Forlæggeren af og til anmodede mig om Bidrag, for at faa et Hefte ud, og jeg havde saaledes i nogle Aar de facto været Medarbejder. Siden er Skriftet i 22—23 Aar udkommet regelmæssigt med et Hefte paa 6 Ark hvert Fjerdingaar; og jeg har haft den Glæde at modtage mangfoldige Bevidnelser fra Læg og Lærd om den Velsignelse, de

har haft af dets Læsning, hvilket har været mig til stor Opmuntring. Men det gjælder om »Samleren«, som det gjælder om Postillen, at den efterhaanden paa flere Steder har maattet gaa af Vejen for andre kristelige Blade og Skrifter, som det har vrimlet af, hvorfor jeg ogsaa oftere har sagt til Forlæggeren, at for min Skyld maa han ikke holde paa Tidsskriftet; thi jeg er rede til at nedlægge Pennen, naar det skal være; men jeg er fuldt forvisset om, at mit ringe Arbejde i Herren har ikke været for-gjæves. — — —

Hvad Aarene 1841—42 forresten angaar, da var det første det vaadeste og det sidste et af de tørreste, jeg har oplevet. Om Sommeren 1841 svømmede Høstakkene i Vand, og der var Steder, hvor man næsten kunde sejle paa Marken; Jorden var saa fugtig om Efteraaret, at Mangfoldige slet ikke fik saaet Rug eller Hvede; i 1842 derimod var det saa tørt, at med Undtagelse af een Dag kom der ingen Regn fra den 3. April til den 22. Juni. — Den 26. Maj 1842 døde Pastor Th. Oldenburg i Sorterup, en aandrig og begavet Mand; — han var Medlem af vort Konvent, som jeg har omtalt i mit Mindeskrift om Ferd. Fenger S. 47—48.

I Aarene 1843—46 vedblev jeg at lide af Hovedpine og mit gamle Onde i Underlivet, et Slags Hypokondri; forresten var der i disse Aar Meget, som glædede og opmuntrede mig. Kirkerne bleve flittigere besøgte; af en Folkemængde paa 660, Store og Smaa, hørte i Regelen 100—130 Ordet om Søndagen, og paa Altergangs-Dagene var det ofte endnu Flere; blandt mine faste Tilhørere kunde jeg dog regne en halv Snes Stykker fra de nærmest tilgrændsende Sogne; ved særegne Lejligheder kom ogsaa Nogle langvejs fra. De store Højtider vare i den Henseende den glædeligste Tid; saaledes havde jeg i Pintsen 1845 Besøg af 14 Fyenboer, og da opfyldtes det gamle Ord: hvor der er Hjerterum, er ogsaa Husrum. I et Par Aar holdt jeg om Sommeren Bibellæsning i Kirkerne i

Stedet for Opbyggelsesforsamlinger i Husene; men da jeg mærkede, at det gik ikke saa godt dermed, fordi jeg sagtens manglede Gaver dertil eller greb Sagen fejl an, saa vendte jeg tilbage til min gamle Skik. Grunden til den midlertidig indførte Forandring laa ogsaa deri, at den beklumrede Luft i Forsamlingsstuen, naar der var mange Folk, fremkaldte altid en stærk Hovedpine, som jeg troede for en Del at kunne undgaa ved at bruge Kirkerne.

I Efteraaret 1842 toge to Drenges Ophold i Præstegaarden for at forberedes til Daabspagtens Bekræftelse og den første Altergang: den ene, Christian Spleis, var eneste Søn af Hofsnedker S. paa Fredensborg, den anden, Rasmus Johansen, en Søn af den bekjendte (saakaldte Indre-Missionær) Johan Nielsen fra Skaarupør ved Svendborg. Det var en stor Opmuntring for mig, da jeg vidste, at Forældrene bevægedes til dette Skridt af kristelig Omhu for deres Børn og havde Tillid til mig. Spleis's havde jeg dog aldrig set før, men de kjendte mig af Omtale. Jeg fik Naade til at nedlægge en god Sæd i deres Hjerter, og den har ved Naadens Regn og Varme spiret, saa at Christian Spleis, der først var bestemt til at gaa Skolevejen, nu arbejder som en troende Kapellan i Vendsyssel (i Serritslev) til sine gamle, fattige Forældres Glæde, der paa ham havde anvendt Alt, hvad de ejede og havde.

I Juli 1843 havde jeg et inderlig kjært Besøg af mine svenske Venner og Velgjørere, Overkammerjunker, Baron Gyllenkrok og hans fromme og kjærlige, mageløs opofrende Hustru, der befandt sig rigtig vel i de 9 Dage, de vare hos os, saa de tidt og ofte med Glæde have talt om denne Udflugt til deres Venner og Bekjendte. Hvad der især interesserede den ædle Menneskeven, var Opdragelsesanstalterne for forsømte Børn paa Holsteinsminde og i Flakkebjerg, hvis Forstandere, Stephansen og Møller, siden nød stor Gjæstfrihed og Velvillie hos Gyllenkroks i Lund.

Den 17. Maj 1844 fik jeg et nylig udkommet tydsk

Opbyggelsesskrift (»Morgenklänge aus Gottes Wort«, udgivet af Frederik Arndt, Præst ved Parokialkirken i Berlin), der blev mig en Kilde til større og varigere Glæde, end jeg nogensinde kunde drømme om. Udgiveren har dertil benyttet flere af de grundigste Forfattere, hvis Navne have en god Klang i den lutherske Kirkeafdeling, men paa en aandrig og folkelig Maade. Bogen tiltalte mig i høj Grad, og jeg fattede strax den Beslutning med en vis Frihed at omplante den paa dansk Grund og i et saa folkeligt Sprog, at Læserne ikke skulde mærke den fremmede Oprindelse. Dette maa ogsaa være lykkedes mig; thi siden Juli 1845, da 1ste Oplag udkom, er der trykt femten tusinde Exemplarer, som ere komne vidt omkring, endog til Nord-Amerika¹). Hertil har ogsaa den billige Pris, som Bogen skulde sælges til, bidraget; thi Honoraret, som jeg forlangte og modtog, var højst ubetydeligt, og Forlæggeren havde frie Hænder, saa han kunde gjøre Oplagene saa store, som han vilde; de vare hver paa ca. 3000 Exemplarer. Dette Skrift, ved jeg, har gjort Nytte, og fra mange Steder, som jeg mindst tænkte paa, har jeg modtaget Vidnesbyrd derom. At Grunden hertil for en Del maa søges i den heldige Bearbejdelse, slutter jeg deraf, at Hansen-Meyers temmelig slette Oversættelse af F. Arndts »Abendklänge aus Gottes Wort« er bleven saa lidet udbredt, at 1ste Oplag ikke engang er udsolgt efter 8—9 Aars Forløb, skjönt det heller ikke kan nægtes, at dette Værk er af ringere Værd end Morgenbetragtningerne. Jeg arbejdede paa denne Andagtsbog med saadan Iver, at jeg i et halvt Aars Tid yderst sjældent kom udenfor Sognegrænsen, og da jeg havde foresat mig et vist Pensum for hver Dag, som skulde være færdigt, hvor mange andre Forretninger jeg end havde, kunde det stundom hænde sig, at jeg næppe nok undte mig den tilbørlige Tid til at holde Middag; men jeg har

---

¹) Nu over 20,000 Expl., 7. Oplag; 8. Oplag udkom 1885 (senere Tilføjelse).

aldrig været gladere, end naar jeg havde fuldt op at bestille. Dette Arbejde gav Anledning til, at jeg kom i Brevvexling med F. Arndt, en hjertelig troende og nidkjær Præst, som i mange Aar har virket til stor Velsignelse i Berlin. Jeg skrev naturligvis tysdske Breve til ham, da jeg var bange for ellers ikke at blive forstaaet; jeg sendte ham min Postil og en ved min Lærerindes Hjælp besørget tydsk Oversættelse af min Ven Provst Monrads Traktat »Margrethe Nielsdatters Omvendelse og salige Død« hvilken gjorde usædvanlig Lykke i Berlin og blev trykt i mange tusinde Exemplarer. F. Arndt sendte mig igjen sine Prædikener over Jesu Lignelser i 4 Dele.

Aldrig saa snart var jeg færdig med Arndt eller de »Kristelige Betragtninger til hver Dag i Aaret«, før jeg gav mig til at oversætte »Steigers Sygebog«, der udkom i Begyndelsen af Aaret 1846 paa C. Grøndahls Forlag i Christiania. Samme Aar meddelte jeg Bidrag til den af Provst Damkier udgivne Samling af »Prædikener over Epistlerne« og ligeledes til F. Fengers og V. Birkedals »Vidnesbyrd fra Herrens Hus«. — Allerede tidligere havde jeg begyndt at samle Materialier til mine Fortællinger, hvilke jeg bearbejdede med utrættelig Flid især i Vinterhalvaaret 1846—47, og i Efteraaret 1847 udkom 1ste Oplag af »Fire hundrede Fortællinger for Skolen og Livet«, hvoraf der indtil denne Dag er trykt elleve tusinde Exemplarer i 4 Oplag, og hvorved mit Navn er bleven kjendt i hele Norden. Denne Bog har staaet sin Prøve, og jeg skal derfor ikke nærmere omtale den. Jeg forbandt dermed en Bihensigt, nemlig at stifte et Legat for Skolelærererker i Haarslev og Tingjellinge, til hvilken Ende jeg tog selv til Kjøbenhavn og gjorde Aftale med Forlæggeren, Kancelliraad Deichmann, Ejer af den »Gyldendalske Boghandel«; den paa-tænkte Anvendelse gav mig Mod til at forlange et ordentligt Honorar, som jeg ogsaa modtog; og en Dags Tid eller to efterat Frederik den 7. var kommen paa Tronen, i Januar 1848, bekræftede han mit Gavebrev. Saa længe der

ingen Enke var paa Skolelærerembederne i Pastoratet, blev Halvdelen af Renterne anvendt til Klæder til fattige Skolebørn, medens den anden Halvdel lagdes til Kapitalen, hvilken fra 500 Rdlr. er voxet til 8—900 Rdlr. og kan stige til 1200 Rdlr., hvorefter Renterne maa tildeles andre Skolelærerrenker i Vester Flakkebjerg Herred. Da et nyt Oplag udkom, lagde jeg Grundfondet (250 Rdlr.) til Fyens Stifts Legat for Skolelærerrenker, som ved mangfoldige Gaver blev til 3100 Rdlr.

Da Udbredelsen af min Postil havde gjort mit Navn bekjendt i Norge, fik jeg Lyst til at besøge dette vort gamle Broderland, og da de nødvendige Forberedelser dertil vare gjorte, tiltraadte jeg Rejsen strax efter Pintse 1846. Denne Rejse hører til mit Livs allerkjæreste Minder, og aldrig vil jeg glemme den broderlige Kjærlighed og velvillige Gjæstfrihed, som jeg mødte allevegne blandt troende Præster og Lægfolk, baade i By og Land; med nogle af de Venner, jeg fandt, har jeg brevvexlet indtil denne Dag. Jeg besøgte følgende Kjøbstæder: Christianssand, Mandal, Flekkefjord, Stavanger, Bergen, Christiania, Drammen, Kongsberg, Skien, Porsgrund og Brevig, og i flere af disse Byer aflagde jeg et kristeligt Vidnesbyrd, som hørted med Deltagelse af en stor Mængde Mennesker. Paa den længste Del af Rejsen havde jeg et saare behageligt Selskab. Saaledes fulgte Kjøbmand A. Helland¹⁾ og Provst Birkeland (nu Biskop i Bergen) mig over Filefjeld fra Bergen til Christiania, og Kandidat Hauge tilbød sig at være min Ledsager paa en dejlig Tour fra Christiania til Brevig, hvor vi skiltes ad med den Forvisning, at »kristne Venner ingen-sinde sees skal for sidste Gang.« I hvor mangen stille Aften-

¹⁾ Et lille Træk af norsk Gjæstfrihed og kristelig Broderkjærlighed: i Stavanger traf jeg A. Helland, som rejste til Søs til Christiania; da han hørte, at jeg var paa Rejsen til Bergen og havde tiltænkt ham et Besøg, tog han med mig tilbage til Bergen, for at kunne herbergere mig og følge mig over Fjeldene til Christiania.

time har jeg ikke glædet mig ved at opfriske disse for mit Hjerte dyrebare Rejseminder! At min Postil havde været til Velsignelse for Mange og brugtes i de gudelige Forsamlinger deroppe, maatte jo ogsaa være glædeligt for mig at erfare.

Aar 1847 gik mere stille hen for mig; jeg var saa optaget af literære Sysler (jeg udgav i Maj d. A. en Samling Missionssange til Brug i Møderne og korrigerede Fortællingerne m. m.), at jeg dette Aar maatte opgive Tanken om min sædvanlige Sommerrejse og nøjes med i September at besøge de kjære Brødre, Provst, Dr. theol. Engelbreth i Lydersløv og Pastor L. B. Leth i Lille Heddinge; den Sidste var netop bleven syg, som jeg kom til ham en Løverdags, og det traf sig da heldigt nok, at jeg kunde prædike for ham om Søndagen. Samme Efteraar begyndte jeg først at deltage i det 5 Aar i Forvejen stiftede Roskilde-Konvent, og min Jomfru-Tale, som vakte endel Opmærksomhed, er trykt i Dansk Kirketidende for 1848 S. 137—41. Ogsaa i Sommermødet 1848 taledede jeg (jvfr. Dsk. Kirketid. 1848 S. 785—87, 793—94) ud af det stærke Indtryk, som Tidens Bevægelser havde gjort paa mig, ligesom jeg ogsaa varmt anbefalede Oprettelsen af »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« (jvfr. Dsk. Kirketid. 1849 S. 42—44), og blev en af dets først valgte 5 Bestyrere. I Mødet den 12. Oktober 1848 holdt jeg et længere Foredrag, som jeg kaldte »Betragtninger over den nærværende Tid fra et kristeligt Standpunkt« (jvfr. Dsk. Kirketid. 1849 S. 194—201), og som foranledigede en livlig Forhandling, hvori Dr. P. Kierkegaard og F. Boisen deltog.

Hvor godt jeg end havde det i Haarslev — paa min Hovedpine nær, som endnu holdt ved —, saa stod min Hu dog til Fyen, hvor jeg var født og baaren. Denne Lyst næredes ved de gjensidige Besøg og ved de Prædikener og private Forsamlinger, jeg under samme holdt derovre, hvilke bragte mig paa ny i Forbindelse med Mange af de opvakte Lægfolk. I Januar 1848 døde Pastor Breds-

dorff i Vester Skjerninge, og jeg søgte da dette Kald med Iver og godt Haab, da Holm i Kancelliet (som dengang gjorde Indstilling til Præstekalds Besættelse) var mig gunstig, og Biskop Mynster tilbød at ville særligen anbefale mig til sin Ven Ørsted, og i den Anledning ytrede: »Havde det været i den forrige Konges (Christian den Ottendes) Tid, skulde jeg vel have kunnet skaffe Dem Kaldet, da De er saa særdeles godt anbefalet af Deres Provst ogsaa med Hensyn til de mere udvortes eller verdslige Forretninger, — men nu!«, saa trak han paa Skulderen. Saaledes rejste jeg hjem med en Pose fuld af gyldne Forhaabninger, og mente at have gjort mine Sager rigtig godt. Men hvad sker? En skjøn Dag bragte Posten den Efterretning, at Stemann og Ørsted havde takket af, og ikke længe efter blev Marts-Ministeriet dannet, og da sagde jeg til min Kone: »God Nat, Vester Skjerninge!«¹⁾ Nogle Maaneder efter blev Marslev og Birkende Kald ved Odense ledigt, hvilket jeg ogsaa søgte, skjønt en Lieutenant af adelig Byrd, som ejede Kirkerne, men havde kjøbt dem af Familien, søgte at vindicere Kaldsretten. Sagen trak i Langdrag, men Biskop Faber, som ikke vilde have støttet den, var nylig død, og Stiftsprovsten som fungerende Biskop gjorde alt Muligt for Vedkommende, saa Lieutenanten fik sin Villie under den intetsigende Form, at han fraskrev sig al Indstillingsret for Fremtiden. Alle Sogneforstanderne i Annexsognet indsendte paa Sognets Vegne et Andragende til Ministeriet om at faa mig til Præst, og ytrede, at Kirke-ejerens Kaldsret næppe var lovhjemlet: dette kunde jo ikke Andet end glæde mig; thi det skete ikke af personlig Godhed for mig, men paa Grund af det kristelige Vidnesbyrd, som det var dem bekjendt, at jeg aflagde. Forresten var jeg et Skarn, om jeg vilde beklage mig over Udfaldet; thi den unge Mand, som blev kaldet, udviklede sig saaledes i

---

¹⁾ Nogle skarpe Bemærkninger om den Mand, der fik Kaldet, udelades.

kristelig Retning, at han nu er en af Landets dygtigste og flinkeste Præster og netop derfor tillige er bleven min personlige Ven.

Da jeg havde holdt min Sørgeprædiken over Kong Christian den 8., fik jeg Anmodning fra en Boghandler i Ribe om at sende ham den, da han vilde udgive en Samling af Taler, holdte ved denne Lejlighed; jeg opfyldte hans Begjæring, men erindrer ikke, om hans Tanke blev til Virkelighed.

Oprøret i Holsten og den derpaa følgende Krig bragte mig ind i en ny og hidtil ukjendt Virksomhed. Jeg tog levende Del i politiske Møder og førte Ordet for dansk Folkelighed og Fædrelandskjærlighed det bedste, jeg kunde. Jeg skrev en Adresse til d'Israeli, der saa kraftigt havde talt Danmarks Sag i det engelske Parlament, og fik den bedækket med talrige Underskrifter; ligeledes en Adresse om lavere Diæter for Rigsdagsmændene. Endnu den samme Dag, som jeg havde erfaret Krigens Udbrud, lod jeg Budstikken gaa, fik Sognemændene samlede i Skolen, og forholdsvis meget betydelige Bidrag bleve tegnede til Indkjøb af Heste til Krigsbrug; selv lod jeg en Halvhundreddaler-seddel springe i den Anledning, og den første af Bønderne, som dog langtfra var rig, raabte da: vil De tegne mig for 15 Rdlr., og derpaa gik det Slag i Slag; det lille Haarslev Pastorat gik saaledes i Spidsen, og det gode Exempel smittede øjeblikkelig. Jeg sendte Artikler til Dagbladene med Opfordring om Gaver i patriotiske Øjemed; jeg forestod en Indsamling af Strømper og Lagener saavel som Penge til vore tapre Soldater. Da Grundloven var vedtaget, fik jeg ogsaa Lyst til at være Rigsdagsmand, nærmest for at rive Frølund af Pinden, og holdt i den Anledning Møder i flere Sogne; men Sagen blev taget alt for sent, og Frølund havde ved Bondevenne-Høvdingernes Hjælp faaet Magten over den uselvstændige Del af Folket, saa jeg faldt igjennem. Siden hørte jeg rigtignok, at jeg havde handlet urigtigt ved ikke at lade det komme til skriftlig

Afstemning, der kunde have givet et andet Udfald; men jeg mente, at vi vare dertil for mange Valgkandidater (der havde nemlig stillet sig fire), og de tre af os vare nok fremmede for de Manøvrer, der ved saadan Lejlighed ofte anvendes; det konstitutionelle Liv var jo endnu i sin Barn-dom og skulde først til at udvikle sig. Hvis jeg derimod havde undladt at stille mig imod Frølund ved Folketingsvalget, og jeg fra Begyndelsen af havde tilkjendegivet noget Ønske om at komme ind i Landstinget, saa vilde jeg, efter alle Julemærker at dømme, upaatvivlelig være bleven valgt istedetfor Pastor Sørensen i Sneslev eller Dr. Kierkegaard i Pedersborg; men nu var Sagen saa godt som afgjort længe i Forvejen. Alt dette blev mig sagt af en Ven, som havde den største Indflydelse i politisk Henseende paa Landbefolkningen i denne Del af Landet og som under andre Omstændigheder baade kunde og vilde have skaffet mig Sæde i Tinget. Jeg anede dengang ikke, at jeg i Aaret 1852, da jeg i 2 Aar havde været Præst i Fyen, skulde næsten hovedkulds — uden alle Forberedelser — blive kastet ind i Landstinget, som jeg ligesaa hovedkulds kom ud af ved begge Tingenes Opløsning paa Grund af Stemmegivningen om Arvefølgesagen i 1853; og siden den Tid har jeg personlig holdt mig udenfor det politiske Liv og befundet mig vel derved.

Det er ikke med ublandet Glæde, at jeg ser tilbage paa den sidstnævnte Virksomhed, der medførte adskillige Rivninger, ubehagelige nok for en yngre Mand med et saa varmt Blod, som jeg især dengang havde. Jeg var ikke skikket til at behandle de store politiske Spørgsmaal, og jeg kunde ikke slutte mig til noget bestemt Parti, men maatte forbeholde mig fuldkommen Frihed til at stemme og handle, som jeg troede at kunne forsvare det for Gud og Samvittigheden; men derved blev min Indflydelse naturligvis mindre. Som Medlem af Landstinget interesserede jeg mig mest for Forhandlingerne om de Sager, der angik Samfundsforholdenes Ordning; saaledes tog jeg levende og

virksom Del i Drøftelsen af Lovudkastet om en forandret Sammensætning af Sogneforstanderskabet, og arbejdede i flere Maaneder ufortrødent som Medlem af det Udvalg, der var nedsat for at gennemgaa Tyendeloven, og gav mine Bidrag til den udførlige Betænkning, som vi sex Lægmænd, der i Sagen skilte os fra vor Medkommitterede, Ørsted, afgave, og om hvilken selv dygtige Jurister, f. Ex. Højesteretsadvokat og Generalfiskal, Etatsraad Blechingberg, udtalte sig med megen Anerkjendelse.

Skjønt det ikke kunde fejle, at al denne politiske Færd indvirkede mindre heldigt paa mit Forhold som Præst, især fordi jeg var for ilter af mig til altid at handle med tilbørlig Ro og Besindighed, hvilket ofte efterlod en hemmelig Brod i Lønkammeret: saa var jeg dog ikke ledig paa Torvet, hvad Embedet angaar. Jeg vedblev at besøge de Syge, at katekisere og holde Forsamling om Søndagen, havde de daarlige Konfirmander for paa særskilte Dage, besøgte stadigt Skolerne og begyndte at meddele og forklare Ordsprog om Aftenen i Skolen. Min private Brevvexling fortsattes, og jeg havde navnlig Meget at gjøre med en anfægtet og lidt forvirret Kapellan Møller, som vedblev at skrive til mig for at søge Raad og Trøst, skjønt jeg ikke kjendte ham videre. Jeg tilfredsstillede fremdeles min Videlyst ved at læse en hel Del, især af religiøst og historisk Indhold; og naar der udkom Noget, som interesserede mig, kunde jeg godt falde paa at skrive Forfatteren til, for at udtrykke min Glæde derover. Dette skete f. Ex. med Hensyn til Fr. Barfods »Danmarks Gejstlighed«, og det er mit Brev, han i Forordet til 2den Aargang af Værket Side V sigter til og meddeler et Brudstykke af. — —

Jeg er ret et besynderligt Menneske og har ofte maattet forundre mig over mig selv. Jeg havde haft den usædvanlige Lykke i en ung Alder et erholde et meget bekvemt og dog indbringende Kald, hvori jeg sad gjældfri og mer end det, og havde Tid nok til at følge min Yndlings-Tilbøjelighed, at læse og at skrive Bøger for Smaafolk; jeg

havde næsten hver Helligdag mange Tilhørere, og Kirkerne vare lette at prædike i, saa jeg uden Besværlighed holdt to Gudstjenester med Altergang og stundom endog Barne-daab og derefter privat Opbyggelsesforsamling; jeg levede i god Forstaaelse med mine Sognefolk og saa glædelig Frugt af mit Arbejde, saa at et Venskabs- og Kjærligheds-Baand var knyttet mellem mig og de ikke saa ganske Faa, der ved min Forkyndelse i Kirken og i Hjemmet vare vundne for Guds Rige og gjorde Alvor af deres Kristendom; jeg var tilfreds med den i al Tarvelighed, men dog hyggeligt, indrettede Præstegaard; og naar jeg en Sommer-aften sad med min Kone i Lysthuset, kunde jeg ofte ud-bryde: »Hvor vi dog har det godt, kunde vi kun ret skjønne derpaa!« Og alligevel kunde jeg ikke slaa mig til Ro, men Blikket droges mod Vest, og Flyttetanken opkom ikke sjældent hos mig. Jeg ved ikke at forklare mig Grunden dertil uden deraf, at i Afstand tager Meget sig bedre ud end nærvæd, og at den Følelse paatrængte sig mig: »nu er din Gjerning her til Ende, og du maa hen paa et andet Sted, hvor der er mere Brug for den dig tildelte Naadegave, at tale Ordet især til Opvækkelse.« Saaledes skete det da, at jeg efter derom indgiven Ansøgning blev den 14. Juli 1850 udnævnt til Sognepræst for Skjellerup og Ellinge Menigheder i Nærheden af Nyborg. Dette var da endel mindre i Indtægter end Haarslev; men det laa i Fyen, i en venlig Egn, og der var en dejlig Præstegaard, opført aldeles af Nyt (efter en Ildsvaade) 1835—36, og det var et Kald, som Præsterne aldrig plejede at flytte bort fra. Medens det stod ledigt, havde jeg en bestemt Forud-følelse af, at der skulde jeg hen, og jeg ordnede derfor mine Papirer og kom saaledes i Forhaanden med Manus-kript til »Samleren«, at Alting kunde være klappet og klart, naar det afgjørende Øjeblik indtraadte. Ja, det gik endog saa vidt, at jeg Fredagen den 19. Juli sendte ridende Bud til Slagelse efter det Nr. af Berlings Tidende, hvori jeg sikkert antog, at min Udnævnelse vilde staa, for ikke

at blive forstyrret, naar Postbudet efter Sædvane bragte Bladet om Løverdagen. Og det slog ganske rigtigt til; som vi sad ved Middagsbordet, saa jeg gennem Vinduet Ilbudet komme ind i Gaarden; jeg rejste mig da op og gik ud uden at sige Noget, som jeg undertiden gjorde, naar jeg havde et lille Ærinde i mit Arbejdsværelse; og det første Blik, jeg kastede paa Hovedavisen, mødte mit Navn. Da jeg kom tilbage, sagde jeg med den største Rolighed af Verden: nu er Skjellerup Kald givet bort, og, idet jeg vendte mig til min Hustru, føjede jeg til: du kjender den, der har faaet det. Min Kone, som anede, hvad Klokken var slaaet, gav sig til at græde, saa bevæget blev hun; men i Virkeligheden vare vi dog begge glade. Som en Løbeild gik Budskabet rundt i Sognet, og der kom en svær Tid for mig, da Mange indfandt sig for at give deres vemodige Følelser tilkjende. Jeg kunde under disse Omstændigheder ikke holde ud at være ret længe i Haarslev, hvor jeg betragtede min Gjerning som endt, og beredte mig derfor til at holde Afskedsprædiken Tiendedagen derefter. Men forinden delte jeg Sognene i visse Distrikter, og gik hver Dag ud for at sige Farvel, saaledes at intet Hus blev glemt; ligeledes gik jeg ind i Skolerne og talede bevægede Afskedsord til Børnene. Kirkerne vare pakfulde, ja næsten overfyldte, da jeg prædikede sidste Gang, og Forsamlingen blev, saavidt jeg kunde skjønne, stærkt greben af Ordet, som hørtes med spændt Opmærksomhed. Min Afskedsprædiken (saa vel som min Tiltrædelsesprædiken i Skjellerup og Ellinge) blev efter Opfordring trykt i «Christelig Samler» 13. Bind, og særskilte Aftryk bleve tagne, der hastig gik af. Min Virksomhed som Forsamlingstaler sluttede jeg med at anvende Davids Ord: »hvad er jeg og mit Hus, Herre, at Du har ført mig hidtil«, paa de givne Forhold.

I Fyen var mit Rygte gaaget i Forvejen, eller, rettere sagt, jeg var personlig kjendt af saa Mange, at da jeg Fireugersdagen derefter blev indsat af Provst Engelbreth i

Ørbæk, var saa godt som hver Plads i Kirkerne, endogsaa Gangen, besat med Tilhørere, for en stor Del fra andre Sogne. Forresten havde jeg ikke behøvet at ile saa meget, da der var en personel Kapellan i Skjellerup; og jeg har ofte fortrudt, at jeg ikke benyttede den gode Lejlighed, som tilbød sig efter min Afsked fra Haarslev, til at gjøre en længere Rejse og besøge gode Venner og Brødre i Herren, hvad dog ellers havde været min Lyst. Da jeg først havde set mig om i Skjellerup og ordnet det Fornødne med Provst og Biskop, tilbragte jeg Ugen, før jeg holdt Tiltrædelsesprædiken, hos min Familie i Haarslev. Da jeg var bleven indsat, gik jeg omkring i begge Sogne og besøgte mine Sognefolk fra den rigeste Gaardmand til den fattigste Indsidder; og som jeg snart var færdig med denne Runde, lærte jeg derved de Fleste at kjende og blev retvendt i min nye Virkekreds; Præsten gjør ogsaa paa den Maade mangan Erfaring, som kan komme ham til Gode i Fremtiden. Menigheden kom mig imøde med Velvillie; men i Skjellerup Sogn sporedes intet religiøst Liv, og i Ellinge var der kun ringe Levninger tilbage af en for nogle og tyve Aar siden begyndt Opvækkelse; jeg forefandt min Postil i tre Huse, og deri havde jeg allerede et Tilknytningspunkt. Kirkerne havde i min gamle, skikkelige Formands Tid været sparsomt besøgte, og den forresten inderlig godmodige og tjenstagtige Kapellan manglede Gaver til at hjælpe paa de forfaldne Sager. Jeg betragter det derfor som en Lykke, at Kirkerne strax efter min Ankomst bleve godt besøgte, skjønt ikke saa stærkt som i Haarslev og Tingjellinge de sidste Aar jeg var der. Indbyggerantallet i mit nye Kald, Store og Smaa, var ca. 1250, og af dem havde jeg i Regelen 150—60 at prædike for, Altergangsdagene fraregnede, da der ofte var langt Flere; men herved maa mærkes, at i de første Aar især var der som oftest Nogle, om just ikke Mange, fra andre Sogne, hvilket tabte sig noget de sidste Aar, jeg var i Fyen, fordi flere troende Præster efterhaanden bleve ansatte paa Egnen,

skjønt Kirkebesøget i det Hele derfor ikke tog af. Jeg har mangen Søndag haft over 100 i hver Kirke. Og det Glædeligste var, at medens en hel Del næsten aldrig kom, uden naar de gik til Alters eller skulde være Faddere, saa dannede der sig en fast Stok af Tilhørere, hos hvilke jeg kunde spore en Tilvæxt i kristelig Erkjendelse og Troesliv; og Nogle bleve ægte Perler i Menigheden og udøvede en gavnlig Indflydelse paa Andre, f. Ex. den Kvinde, som jeg efter hendes første Barns Fødsel indledte med de Ord omtrent, der kan læses i Biskop Brammers 3die Samling af Lejlighedstaler, hvortil jeg efter Udgiverens Begjæring sendte den tilligemed nogle andre Taler. Ogsaa i Fyen holdt jeg Missionsmøde flere Gange om Aaret; men skjønt de i Regelen vare godt besøgte, naaede jeg dog ikke at vække den Deltagelse for Sagen, som havde vist sig i Haarslev og den nærmeste Omegn. Var det fordi den første Kjærligheds Varme tabte sig hos mig, eller af andre Grunde? Jeg ved det ikke. Men dette ved jeg, at jeg ikke forsømte Lejligheden til at anbefale den gode Sag, naar jeg var samlet med andre Præster, f. Ex. ved Landmodesforhandlingerne i Odense, eller naar der holdtes Missionsmøde i andre Sogne, ligesom jeg ogsaa lod indrykke et Stykke om Sagen i »Evangelisk Ugeskrift« for 1860 Nr. 1 og foranstaltede — ved Medvirkning af Præsterne Tolstrup i Nyborg og Brandt i Ollerup — det første almindelige Missionsmøde i Nyborg den 13. og 14. Juni 1860, der skaffede mig endel Arbejde, men ogsaa megen Glæde, især fordi derved gaves Stødet til de senere holdte aarlige almindelige Missionsmøder, som unægtelig har udøvet en vækkende og befrugtende Indflydelse paa det kristelige Liv i Danmark.

Jeg mærkede snart, at mit nye Kald gav mig Mere at bestille, end det, jeg havde i Sjælland, fordi Folkemængden var større: jeg fik langt flere Syge og Gamle at besøge — jeg kom en Gang om Ugen til hver —, havde hyppige Hjemmedaab (naar Barnet skreg stærkt, kom der

gjerne Bud efter mig) osv., og i det første Aar blev jeg hentet til ikke mindre end 5 à 6 gudelige Forsamlinger i andre Sogne; hos mig selv turde jeg endnu ikke begynde disse, jeg maatte først vinde Terrain saaledes, at Ordet, som forkyndtes i Kirken og ved Husbesøg hos de enkelte Familier, kunde blive en aandelig Magt i Menigheden; og Gud ske Lov, dette blev efterhaanden Tilfældet, saa naar jeg i de sidste 8—9 Aar, understøttet af Præsterne Kisbye og Dr. Viborg, holdt Forsamling hos Nogle af dem, der vare komne til Troen, var en stor Skare altid tilstede, og der sporedes et Liv og en Glæde hos Unge og Gamle, som virkede tilbage paa os, der førte Ordet. Ja, de to nævnte Brødre, især Dr. Viborg, har ikke liden Del i det kristelige Troesliv, som fremblomstrede og stadigt udviklede sig i Skjellerup og Ellinge Sogne. Flere af mine Sognefolk hørte ikke sjeldent de to nævnte Præster, og ved saadan Lejlighed gjorde de Aftale med dem om at komme over til Skjellerup Sogn for at glæde Folk med deres Vidnesbyrd; saa bragte de mig Underretning om Dagen, og jeg lyste da Forsamlingen til i Kirkerne. Paa den Maade gik det prægtigt; vi hjalp hinanden at trække Garnet, og der blev altid nogle Fisk hængende deri. Ja, det er Velsignelsen af, at ogsaa Præstebrødre bo tilsammen, eller dog nær ved hinanden, i Endrægtighed og Kjærlighed. Jeg har lutter kjære Minder fra dette Samliv.

Mit forøgede Arbejde i Skjellerup var Skyld i, at jeg, hvad literære Sysler angaar, i den første Tid nøjedes med at holde min »Christelig Samler« i Gang, der krævede endel Læsning, især da jeg altid vilde være i Forhaanden, for ikke at hindres og forat ikke det, som var mig en Glæde og Vederkvægelse, skulde blive mig en Byrde og Plage. Men siden kunde jeg dog ikke lade det blive derved, men udgav efterhaanden »Alvor og Gammen«, et Folkeskrift, Odense 1855, og »Det kristelige Liv«, Prædikener over Søndags-Texter af Apostlernes Breve, Odense 1858, og »Psalmer og aandelige Sange til hver Dag i Aaret«,

Kjøbenhavn 1858, samt »Psalmer og Sange for Børn«, 2det Oplag, Odense 1861, udgivet til Fordel for en trængende Skolelærerenke. Desuden vedblev jeg af og til (dog aldrig invita Minerva) at meddele Artikler til Blade og Tidsskrifter. — — —

Et Aars Tid før min Ankomst til Fyen havde Præsterne Falck i Vindinge, C. Kisbye i Skalkendrup, Dr. Viborg i Rynkeby og Birke dal i Ryslinge forenet sig til et Konvent omtrent af samme Beskaffenhed og med samme Formaal som det, vi havde i det sydvestlige Sjælland. Det udvidedes snart, og da jeg, i Oktober 1850, strax traadte ind deri, var Fritz i Kullerup og Strøm i Marslev ogsaa med. Længere hen i Tiden optoges efterhaanden Provst Krarup i Flødstrup, Wad i Seden (senere i Korsør), A. E. Meinert, Kateket i Kjerteminde, Provst Bloch i Kjerteminde, Dr. L. Helveg i Odense, J. Koefoed (nu Sognepræst i S. Næraa) o. Fl. Vi samlede 3—4 Gange om Aaret og holdt Kirketjeneste før det egentlige Konvent, ved hvilken Lejlighed Præster og Lægfolk ydede frivillige Bidrag til Trængende blandt Troende. Mit Forhold til dette yndige Brodersamfund har jeg betegnet i en Konventstale, som findes i »Christelig Samler« 1854, 17. Bind S. 225—39. I de sidste Aar, jeg var i Fyen, fremtraadte den Grundtvigske Retning hos nogle af Brødrene skarper, end forhen, og medførte adskillige Rivninger, dog ikke anderledes, end at vi skiltes i Fred og Kjærlighed, hvorfor jeg heller ikke kan finde mig tilfreds med den lille Skildring af mit Forhold, som Birkedal har givet i sin »Livsførelse« S. 324—25, dog uden at nævne mit Navn. Vore Møder, især i de første 6—7 Aar, høre til mit Livs dyrebare Minder¹⁾.

I Aaret 1857 døde den ene og i Aaret 1858 den anden af mine Skolelærere, og jeg var saa heldig i deres Sted at faa to yngre, dygtige Mænd, som begge bleve

¹⁾ Ved et heldigt Tilfælde er dette fyenske Broderkonvents Forhandlings-Protokol 1850—71 kommet til Provins-Arkivet i Odense.

grebne af Guds Naade og Evangeliets Kraft, saa jeg kunde se dem voxe op som skjønne Plantninger i Guds Kirkehavn og udvikle sig med Hensyn til Erkjendelsens Klarhed og Troens Liv. — — —

(Efter at have omtalt forskellige Sygdomstilfælde i sin Familie fortsætter Mau):

Mit eget Helbred derimod bedredes betydeligt i Fyen, hvilket jeg for en Del tilskriver et gladere Sind og en sundere, mere frit beliggende Bolig, hvor der er højt til Loftet. Indvortes og navnlig i økonomisk Henseende havde jeg det saa godt, som jeg kunde ønske. Hele Præstegaarden var opført af Nyt 1835—36, det store, grundmurede Stuehus bekvemt indrettet og Alt i god Orden fra min Formands Tid, saa jeg behøvede kun at ombygge Kjælderen og forbedre Noget i Laden og Staldene og ellers pynte og pudse hist og her ved at tapetsere og gibse, lægge Tagrende omkring hele Huset o. s. v. Tienden var vel ikke stor, men Avlingen var fortræffelig og vilde være bleven endnu bedre, dersom jeg ikke, nærmest paa Grund af Krigsforholdene, havde bortforpagtet den paa 9 Aar, hvilket jeg oftere fortrød, saa at jeg derfor selv overtog den efter Forpagtningstidens Udløb. Foruden den Opmuntring, jeg havde i Sognet, modtog jeg af og til kjære Besøg (skjønt ikke saa mange som i Haarslev), f. Ex. af Pastor N. G. Blædel, der to Gange glædede mine Menigheder med sit kristelige Vidnesbyrd, den ene Gang i Haven, den anden Gang i Kirken, som ved den Lejlighed var proppet saa fuld, at vi næppe kunde trænge os frem. Ogsaa enkelte Nordmænd og Svenske kom til mig, saaledes H. B. Hammar, Kyrkoherde i Mjällby i Blekingen, som ogsaa talede i min Kirke, og hvem jeg har sat et lille Minde i Dansk Kirketidende for 1862 Nr. 25 ¹⁾. Min norske

¹⁾ Bidrag til Oplysning om mit Præsteliv i Fyen findes i Ny kristelig Samler 6. Bind, jvfr. ogsaa mine Beretninger om det 1ste alm. Missionsmøde i Nyborg smsteds.

Brevvexling fortsattes og forøgedes ved Bekjendtskabet (fra Kirkemødet i Kjøbenhavn 1857) med Præsten og Historieskriveren Andreas Faye, som ligeledes besøgte mig i Skjellerup og det endog to Gange; det første af disse Besøg gav Anledning til, at jeg i Sommertiden 1859 med mine to ældste Døtre gjorde en lang Rejse i Norge (i Christiania og Christianssands Stifter), hvor vi navnlig ogsaa vare i Øvre-Thelemarken, hvor ikke mange Fremmede vove sig op, allermindst Kvinder. Til mine Glæder regner jeg ogsaa Studenter-Jubilæet, som holdtes 26. Oktober 1852, medens jeg var i Landstinget, og hvorved jeg havde Lejlighed til at forny gamle Bekjendtskaber og opfriske kjære Minder. Naturligvis maatte jeg ogsaa tale der, især da min Sidemand blev ved at opmuntre mig dertil, og hvad jeg ytrede, blev trykt i Mindeskriftet om dette Gilde.

Det har været min Orm at skulle have min Næse allevegne, og jeg forundrer mig over Meget af det, jeg saaledes befattede mig med. Foruden det, som alt er anført, skrev jeg (i Haarslev) vidtløftige Afhandlinger om Husmændenes Kaar og Stilling, henvendte mig til Ministeriet om Krigsskatten, navnlig Embedsmændenes, var Forligelseskommissær mellem Brødre, som i lang Tid ikke havde kunnet taale at se hinanden, indsendte en Fortegnelse over yndede Kjærnepsalmer til vedkommende Udvalg m. m.

Danske (og norske) besøgende i Hospitalet S. Maria dell' Anima i Rom.

Ved Cand. mag. J. Lindbæk.

Den tyske Koloni i Rom var i Middelalderens sidste Aarhundreder meget stor. Størstedelen af Værterne i Leonina (Bydelen omkring Vatikanet) vare tyske, de tyske Bagere og Skomagere havde egne Lav og egne Broderskaber, og Fortegnelserne over dem findes endnu bevarede. Endvidere fandtes der mange tyske ved den pavelige Kurie i mangfoldige Stillinger, fra Skrivere til Kardinaler. Forskellige Paver, som Nikolaus V og især Pius II, der kendte Tyskerne godt fra sit lange Ophold ved Konciliet i Basel, havde begunstiget denne Tilstrømning. Især kom dog Tyskerne til Rom som Pilgrimme. Jubelaaret 1350 havde bragt mangfoldige af disse; Værtshusene havde langtfra Plads, og de stakkels fremmede havde maattet døje haardt under Romernes Lyst til at udnytte deres Besøg. Det var da naturligt, at Tyskerne ønskede at opnaa nationale Midtpunkter for deres Koloni, og de fik saadanne i de to Hospitaler Campo Santo og S. Maria dell' Anima¹).

Den første af disse Stiftelser²) regner sin Herkomst tilbage helt til Karl den stores Tid (796). Den største Rolle spiller den i det 15de Aarhundrede, især efter Konciliet i Basel, da Pavedømmet var restaureret, og Rom atter stod som Kirkens Midtpunkt. Campo Santos Arkiv blev imidlertid for Størstedelen ødelagt ved Roms Plyndring

1527 og har meget lidt tilbage fra det 15de Aarhundrede. Den ældste bevarede Medlemsfortegnelse begynder først Aar 1501 (til 1530). Der vil næppe i den være mange Oplysninger at hente for Danmarks Historie.

Den anden Stiftelse var af langt yngre Datum, men blev snart den fornemste. Sidst i det 14de Aarhundrede havde en pavelig Soldat, Johann Peters fra Dortrecht, skænket tre Huse, som han ejede i Nærheden af Piazza Navona, til Stiftelsen af et Pilgrimsherberg med tilhørende Kirke. Han blev energisk støttet af Dietrich fra Nieheim, en tysk Prælat, der i mange Aar (1378—1410) indtog en indflydelsesrig Stilling ved Kurien, iøvrigt en ivrig Tilhænger af Samtidens Reform- og Konciliebestræbelser. Denne hjalp ikke alene med Penge, men skaffede ogsaa Pavens Støtte, saa at Hospitalet fik dennes Stadfæstelse den 9de November 1399. Efter at de tunge Tider i Aarhundredets Begyndelse vare overstaaede, fik det snart stor Betydning. I almindelige Aar husede det tre- til femtusende Pilgrimme, og i Jubelaar kunde dette Tal gaa langt op over titusinde. Medens Campo Santo væsentlig søgtes af de lavere Klasser, kom der, især efter 1450, mange fornemme til Anima. I dets Medlemsfortegnelser findes optegnet 130 Biskopper, 20 Hertuger og Kurfyrster, 50 Fyrster og Grever, 70 Baroner og over 1000 højere og lavere Gejstlige; ialt rummer Broderskabsbogen over 3000 Navne. Der findes i denne Medlemmerne af 125 Gesandtskaber til Paven, og en lang Række Biskopper indviedes i Hospitalets Kirke, blandt disse dog ikke andre Nordboer end Biskop Hans Teiste af Bergen (1474).

Med en saadan Tilstrømning maatte baade Pilgrimsherberget og Kirken snart blive for smaa, og kort før det store Jubelaar 1500 begyndte man da ogsaa at ombygge begge Dele. Hvad angaar Herberget, fik man en udmærket Hjælp ved, at Biskop Egerdus Durcop af Slesvig, Broderskabets fornemste Medlem, ved sit Testamente (1499) havde skænket Hospitalet sit nybyggede og velindrettede Hus.

Kort før hans Død (6te November) havde Broderskabets Medlemmer besluttet at opføre en ny Kirke. Egerdus' Sygdom har vel været Grunden til, at hans Navn savnes under Dokumentet derom (udstedt 24de September 1499³). Den mest bekendte af dettes Underskrivere er den pavelige Ceremonimester Johannes Burckardus, Forfatter af det bekendte Diarium (1483—1506); han var blandt de ivrigste til at fremme Hospitalets Vel og havde gentagne Gange været dets Provisor. — Den 11te April 1500 kunde man lægge Grundstenen til den nye Kirke, som man derefter byggede paa i mere end 20 Aar, skønt den første Begravelse i den kunde ske allerede 1510. Der samledes ind over hele Tyskland til at bestride Omkostningerne, og mange af dem, der givte Bidrag til Hospitalet, notere udtrykkelig, at deres Gaver ere »ad usum fabricæ«. — Reformationen og Roms Plyndring tilføjede Anima følelige Tab, og det blev i den følgende Tid paa mange Maader vanrøgtet, men i vore Dage er det atter Midtpunkt for de talrige tyske og østrigske Pilgrimme.

Til Hospitalet var der som til de fleste lignende Stiftelser knyttet et Broderskab. Dette gaar for Animas Vedkommende tilbage til Hospitalets Stiftelse, maaske lige til Avignontiden (1348). Medlemmerne af det skulde give et Bidrag ved Indtrædelsen (15 bollendini) og desuden hvert Aar 12 bollendini⁴). Disse Regler synes imidlertid aldrig at have været overholdt strængt; der findes baade mindre og større Bidrag. Desuden ofredes der flere Gange aarlig til Hospitalet af de Medlemmer, der befandt sig i Rom, regelmæssigt paa Festen Purificatio (2den Februar). Det almindelige Bidrag ved den Lejlighed var 2 carlini. Hvad der kom ind herved, foruden ved Lejeindtægt af Stiftelsens mange Ejendomme, benyttedes især til Forplejning af Pilgrimme. Hver Pilgrim, Mand eller Kvinde, der ønskede det, skulde i Følge Broderskabets Statuter nyde Gæstfrihed i Hospitalet 3—4 Nætter eller, om dettes Provisorer⁵) fandt det rigtigt, længere Tid. Broderskabets Medlemmer nød godt

af den Aflad, der var forbundet med det: de havde dernæst Ret til at blive begravede i Hospitalets Kirke, hvor der hver Dag skulde synges Messer for de afdøde og hvert Fjerdingaar holdes højtidelige »exequiæ« for deres Sjæle. Kan man undre sig over, at disse Bestemmelser i en strængt religiøs Tid maatte bevæge mange til at give deres Skærv? — I den sidste Del af det 15de Aarhundrede indførtes der højere Taxter for at optages i Broderskabet, og det kostede endda det dobbelte af disse at blive indtegnet i Broderskabsbogen. For længere Titler betaltes mere endnu. Det skyldes disse Bestemmelser, at Anima i Modsætning til Campo Santo blev en fornem Anstalt; men det skyldes ogsaa dem, at det førstes Medlemsfortegnelser nu have en saa stor historisk Interesse.

De svenske, der kom til Rom, havde deres naturlige Midtpunkt i S. Brigittas Hospital⁶), boede dér og bleve Medlemmer af dets Broderskab. Rimeligvis have ogsaa mange danske og norske boet dér (dets Rektor husede i et enkelt Aar 18 svenske og 12 danske), men desværre kunne vi intet vide derom, da Størstedelen af dette Hospitals Arkiv er sporløst forsvundet, maaske bragt til Polen af Kong Sigismund. — De danske og norske havde ikke noget saadant Midtpunkt, og man maa da søge deres Navne andetsteds. Mange af dem (over 80) findes optagne som Medlemmer af det Broderskab, der var knyttet til det berømte Hospital San Spirito in Sassia⁷). En Del findes ogsaa som Medlemmer af Animas Broderskab. De fleste af disse findes i det halve Aarhundrede, der følger efter Nikolaus den femtes Jubelaar 1450, det første efter Koncilietiden, og efter at det store Skisma var endelig overstaaet.

Kristiern den 1ste opholdt sig i Rom fra den 6te til den 27de April 1474. Han besøgte under dette Ophold

Hospitalet San Spirito og fattede saa stor Interesse for det, at han virkede for at faa en Aflægger af det oprettet i sin Hovedstad⁸). Traditionen vil ogsaa vide, at han gav et større Bidrag til dette Hospital. Imidlertid har jeg i Ordenens Arkiv endnu ikke fundet noget Vidnesbyrd derom, ligesom det ogsaa er paafaldende, at han ikke lod sig indtegne som Medlem af Hospitalets Broderskab. Grunden hertil har vel været, at dette Broderskab, der først fornyedes 1478⁹), paa Tiden for hans Besøg var gaaet saa temmelig i Glemme. Derimod lod han sig, den sidste Dag af sit Ophold, optage som Medlem af Animas Broderskab sammen med de fornemste Mænd i sit Følge. Det Bidrag, han selv gav, ti Dukater, var forholdsvis stort; til Sammenligning skal jeg anføre, at Hertugen af Stettin 1498 for sig og sit Følge kun gav lidt over 4 Dukater. Det er ganske karakteristisk for den sparsommelige Dronning Dorothea, at hun paa ingen af sine to Romerrejser gav Bidrag hverken til Anima eller til San Spirito.

Senere træffes en lang Række Oplysninger om Egerdus Durcop fra Hildesheim, der blev Helrik von der Wisch's Eftermand paa Slesvigs Bispestol. De give gode Bidrag til Karakteristik af denne mægtige Prælat, der i mange Aar beklædte det indflydelsesrige Embede som Auditor ved Domstolen Rota, en Tidlang var Kong Hans's Orator i Rom¹⁰) og næsten under hele sit Ophold i Rom staaer betegnet som det fornemste Medlem af Animas Broderskab. — I Følge Tidens Skik benyttede han sin Indflydelse til at erhverve sig store Indtægter ved at skaffe sig det ene Embede og Præbende efter det andet. Hans Indtægters Størrelse kunne bl. a. maales ved, at han kunde betale en saa betydelig Sum som 60 Dukater aarlig i Husleje. Det skyldes sikkert hans Indflydelse, naar mange andre tyske, navnlig Medlemmer af Animas Broderskab, i hans Tid indtrænges i Kanonikater og andre Embeder i Danmark og især Stiftet Slesvig¹¹).

Det følger af sig selv, at en saa mægtig Mand ikke

kunde have synderlig Lyst til at opgive sin indbringende Stilling i Rom for at drage til det fjærne Slesvig Stift; det var langt bekvemmere at nyde Bispestolens Indtægter i Rom. Faktisk varede det ogsaa længe efter hans Anerkendelse, inden han begav sig til sit Stift. Der udstedtes et Lejdebrev for ham og hans Ledsagere 15de Juli 1493, uden at han dog benyttede det, og det var først næste Aar, at han af Frygt for Pesten (!) forlod Rom med et nyt Lejdebrev. Ved sin Bortrejse lovede han kun at være borte et halvt Aar¹²⁾, og han maatte da i Begyndelsen af næste Aar ansøge om at faa sin Rejsetilladelse udvidet til at gælde et halvt Aar til. Han risikerede ellers at miste sin Stilling som Auditor, og Frygten derfor har hurtigt drevet ham tilbage til Rom, hvor han er allerede i September 1495¹³⁾. Det stemmer godt overens hermed, at han lod sit Hus staa til sig i Rom og under sin Fraværelse stadig betalte Huslejen af det.

I de to nærmeste Aar derefter synes han at have holdt sig tilbage fra sine Landsmænd. Hans Navn fattes ved de aarlige Ofre den 2den Februar, og han viste en rodfæstet Uvilje mod at betale sin Husleje, betalte stadig for sent og endda aldrig den fulde Sum, da han stadig kunde finde Paaskud til at trække fra i denne. — Hans sidste Levedage kan man følge næsten Dag for Dag. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, blev han ivrig for at sørge for sin Sjæl ved gode Gærninger. Han betalte i Hast hele den resterende Husleje, lod sin Tjener Johannes Grasshoff indtræde i Broderskabet og indsatte Hospitalet til Arving af sit nybyggede Hus. Det har sagtens gjort et dybt Indtryk paa ham, da hans Yndling, den unge Benedict Pogwisch, hvem han havde sørget for at skaffe adskillige Embeder, døde den 1ste November 1499. Faa Dage efter (6te November) fulgte Egerdus ham i Graven. Alleerede samme Dag udstedtes to Pavebuller, der gav Kardinalen af S. Prisca, Johannes de Castro, to af hans Efter-

ladenskaber, Bispestolen i Slesvig og Skatmesterembedet i Lübeck m. m.

Efter Egerdus' Død var Forbindelsen mellem Anima og Danmark næsten afbrudt. Hverken i Broderskabsbogen eller Regnskabsbogen findes optegnet Nordboer før Udsendingene fra Ærkebiskop Erik Valkendorf (1511) og Biskop Lage Urne (1512) og efter dem næsten heller ingen. Det er næppe et Tilfælde, at Broderskabsbogen i San Spirito viser den samme Tomhed. I Virkeligheden synes Forbindelsen mellem Danmark og Rom at være langt svagere efter end nærmest før 1500, hvad nu end Grunden kan have været, om det skyldes den nye Krig med Sverige eller andre Aarsager.

De nedenfor følgende Notitser ere hentede fra Animas Broderskabsbog (*Liber Confraternitatis beate Marie de Anima*) og fra den første Bog over Indtægterne (*Liber receptorum*)¹⁴). Den første er en smukt indbundet Bog i Kvart paa 136 Pergamentsblade. Pagineringen er foretaget sent (c. 1600) og meget skødesløst, saa at man har sprunget mange Blade over. Bogen er anlagt 1463; i dette Aar indførte Skriveren Henricus Marwede de Medlemmer af Broderskabet, som han fandt i andre Bøger i det daværende Arkiv, men i Reglen uden Aar, hvad der berøver de ældste Notitser en stor Del af deres historiske Værd. Marwede indskrev Navnene i forskellige Afdelinger, Paver, Kejsere og Konger, Kardinaler o. lign., højere verdslige, højere og lavere gejstlige, levende og døde Velgørere af Stiftelsen, men denne Orden blev senere aldeles ikke overholdt, om der end aldrig kom en saa kaotisk Forvirring som i San Spiritos Broderskabsbog. — Det var først i det 16de Aarhundrede, at Medlemmerne som Regel indskrev sig egenhændigt; det var kun sjældent Tilfældet før, og selv et tilføjet »*manu propria*« betyder langt fra altid egenhændig Indtegn.

Som Samling af Autografer frembyder denne Broderskabsbog da langt fra den Interesse som den fra San Spirito.

Den første bevarede Liber receptorum gaar fra 1426 til 1515; senere findes der ingen saadan samlet Bog over Indtægterne. Den er ligeledes i Kvart, 359 Sider stor og skrevet paa Papir. Bogen er ført af de skiftende Provissorer og angiver Hospitalets Indtægter ved Optagelsesgebyrer, Huslejeafgifter og de regelmæssige Ofringer. Den er ført med stor Orden og Omhu, Maaned for Maaned, ligesom Skriften i Reglen er klar og læselig. Den giver mange interessante Bidrag til Tidens Kulturhistorie ved Oplysninger om Husleje, Arbejdsløn og Møntkurs. Den absolute Samtidighed i dens Oplysninger bevirker, at dens Tidsangivelser i Tvivlstilfælde maa foretrækkes for Broderskabsbogens¹⁵⁾.

Notitserne ere her ordnede kronologisk, fra begge Bøger mellem hverandre. Person- og Stednavne ere skrevne med stort, men iøvrigt er intet ændret i Ortografien.

Indtegnelser.*)

c. 1428. Nicolaus Mandach, Rector parrochialis ecclesie in Wastunp Lundensis diocesis¹⁶⁾ (C. 186).

1450. Die decima septima aprilis fuit receptus in fratrem Theodericus de Calnen (R. 95).

Johannes de Anvelde¹⁷⁾ miles de Holtzacia (C. 19).

1450, XII Maii dominus Hermannus de Oest, canonicus Hamborgensis, ex parte quondam nobilis viri Johannis de Anetelde (!) militaris Slesvicensis diocesis heri defuncti et in ecclesia hospitalis sepulti et in eius anime remedium dedit michi [o: provisorii hospitalis] XIII florenos Renenses (R. 96).

1454 Marts. Magister Johannes Lindeman litterarum apostolicarum abbreviator fuit receptus in fratrem in die Annunciationis beate Marie virginis et solvit boll. IV. (R. 111).

*) Liber Confraternitatis betegnes ved C. Liber Receptorum ved R.

Anno domini MCCCCLVI die dominica tertia octobris. Johannes Lindemann Slesuicensis ecclesie canonicus electus fuit provisor hospitalis (R. 120).

1459 Februar. Nomina soluentium in festo Purificationis pro candelis cereis emendis: Theodericus Calins. flor. (R. 133).

Johannes Lindeman, Sleswicensis et Bunensis Coloniensis diocesis ecclesiarum canonicus obiit Rome 1459 die Jovis 15 Martii, in hospitalis beate Marie Theotonicorum introitu tumulatus (C. 194).

1463. Helricus de Wisch¹⁸) (senere tilføjet): prepositus Sleswicensis, notarius Palatii (C. 77).

1463. Nomina confratrum solventium angarias Lucie: Helricus de Wisch . . . boll. 3. Theodericus de Calins . . . boll. 14 (R. 148).

1463. Offertorium in die assumptionis beate Marie: Elricus de Wisch . . . grossus I (R. 151).

1463. De angariis post festum Crucis: Elricus de Wisch . . . boll. III. (R. 151).

1464. In festo purificationis: Helricus de Wisch . . . boll. III. (R. 153).

1464. Offertorium de mense maii pro hospitali: Helricus de Wisch . . . boll. III. (R. 155).

Magnus Andree de Dacia, decanus Roskildensis m. p. anno 1466 (C. 65).

1466. Die purificationis recepi pecunias infrascriptas per manus J. Lenth: Magnus Andree . . . boll. VII. (R. 161).

1466. Octob. Magnus Andree decanus Roschildensis III. gros. boll. I. (R. 164).

Johannes Johannis, decretorum doctor, canonicus Roskildensis 1467 (C. 65).

1467 Februar. Johannes Jc^hannis doctor, canonicus Roschildensis, pro fraternitate I. gross. (R. 165).

1467. Recepi de angariis post festum sancte Lucie per manus Johannis Lete pro Magno Andree gross. I. (R. 168).

1472. Johannes Breyde¹⁹) canonicus Sleswicensis.

1472. Sequitur collecta de angaria penthecostes: Johannes Brede boll. VI. quattrini II. (R. 183):

1472. Die purificationis recepi per manum R. p. domini

T. de Calins prepositi Lubicensis s. d. n. Referendarii ducatos de camera XXX facientes ducatos currentes XXXI carl. XVIII. quos dedit in defalcacione census noue domus. (R. 187).

Christiernus, Dacie, Suecie, Norvegie, Sclavorum et Gothorum Rex, Sleszwicensium et Holsacie dux, in Oldenborgh et Delmenhorst comes, 1474 die 27 Aprilis (C. 10).

Johannes dux Saxonie et in Lewenborgh die XXVII Aprilis 1474.

Nicolaus Ronnowe Miles, Marschallus Regni Dacie 1474 die XXVII Aprilis. Conradus de Rethbergh, Comes, Canonicus Coloniensis²⁰). (C. 19).

1474 Junii. Die Lune XX. Recepti XIII ducatos papales [qui faciunt] florenos XIII, VIII boll., a rege Dacie et duce Saxonie et per manus domini T. Klinckrade, quorum decem dedit rex et II dux et I marscalcus regis (R. 190).

1474 Septbr. Die Jovis prima. Recepti a magistro Theodorico Arudes clerico Bremensis diocesis substituto Tilemanni Brandis sex ducatos papales nomine et ex parte quondam Johannis Remstede²¹) protonotarii Hamburgensis in hospitali sepulti (R. 190).

1474 Decbr. Dominica XVIII. Recepti unum ducatum de camera a R. p. d. episcopo Bergensi²²) tunc consecrato. (R. 191).

Dominus Theodoricus Calnis de Ytzeho, decretorum doctor, prepositus Lubicensis et sancti Blasii Brunswicensis ecclesiarum, sancte sedis apostolice prothonotarius et S. D. N. Sixti pape IV referendarius et Christierni regis Danie etc. orator, dedit hospitali centum ducatos, sed non sunt soluti (!), et 1475 die 14 augusti est in hospitali sepultus in choro (C. 196).

Egerdus Durcap, decretorum doctor, decanus Mindensis, eiusdem et Hildesemensis ecclesie canonicus, archidiaconus Borse in eadem Hildesemensi, sacri palatii apostolici causarum auditor, 1486 die 29 Octobris. [In margine] Auditor rote et episcopus Slesvicensis ac prepositus Hildesiensis ecclesiarum, in hospitali sepultus 1499 die 6 Novembris (C. 11).

1486. Secunda Novembris R. p. dominus Eghardus Durcencop, sacri palatii apostolici causarum auditor pro fraternitate dedit duos florenos renenses [qui faciunt] ducat. I. carl. VI. boll. VI. (R. 226).

1487. Collecta in die purificationis: Dominus Egerhardus auditor carl. II. (R. 231).

1488. Collecta in die purificationis: R. d. p. Egardus Durcap auditor rote carl. II. Theodericus Thetens²³) carl. II. (C. 1488). Theodericus Thetens Lubicensis et Sleswicensis ecclesiarum dedit carl. III (C. 71).

1489. Collecta in die purificationis: R. p. d. Egerdus Durcap Auditor rote carl. II²⁴). (R. 235).

1489 Maj. Die Sabbati 23 recepi in presentia magistri Johannis Volquini Notarii coram R. p. d. Egerdo episcopo Sleszwicensi pro productione cuiusdam registri carl. V. (R. 237).

1489. Indictione septima die prima mensis Novembris pontificatus in Christo patris et domini nostri domini Innocentii divina providentia pape VIII anno sexto, Ego Johannes Burkardus prepositus sancti Florentii Haselacensis Argentinensis diocesis et decanus sancti Thome Argentinensis ecclesiarum, capelle s. d. n. pape Clementis Ceremoniarius, receptus fui a Reverendissimo in Christo patre domino Egerdo Durcap electo Sleswicensi, unius ex sacri palatii causarum auditoribus locumtenente, et aliis confratribus confraternitatis hospitalis beate Marie de Anima Theotonicorum in Urbe in confratrem eiusdem confraternitatis, quam salvator noster exaudire dignetur in vitam eternam. (C. 69).

1490. Collecta in die purificationis: R. p. d. Egerdus Durcap clericus (!) Sleswicensis carl. II. (R. 240).

1491. Collecta in die purificationis: R. p. d. Egerdus Durcap episcopus Slesuicensis carl. II. (R. 243).

1492. Collecta in die purificationis: R. p. d. Egerdus episcopus Sleuicensis pro se et suis dedit carl. IIII. (R. 247).

Ego Joachim de Alvelde²⁵), canonicus Sleszwicensis huic fraternitati me ascripsi anno 1492 die Jovis 9 mensis Februar. (C. 70).

1492 Febr. Die nona accepi a domino Joachin de Aluelden canonico Sleuicensi, qui est inscriptus, duos carl. (R. 248).

1493. Die X Maii dominus Eckhardus episcopus Sleszcwicensis soluit pro pensione domus sibi locate ducatos XXX. III carl. exorta III kal. aprilis proxime preteriti. (R. 253).

1493. Die XI nouembris recepi a domino Theoderico Thetensen III florenos renenses repertos apud quendam Nicolaum Misorem, qui decessit in hospitali, faciunt II ducatos, carl. VII. (R. 254).

1494 Febr. XXX ducatos III carlinos ex parte domini episcopi Sleswicensis ratione pensionis exorte III kalendas octobres proxime preteriti. (R. 255).

1494 Maji. Dominus Egerdus Slesuicensis dedit XXX ducatos in carlinis exortos III kal. Aprilis proxime preteriti (R. 256).

1495. Die lune XXIII febr. R. d. Egerdus episcopus Slesuicensis inhabitator secunde domus dicti hospitalis soluit per manus domini Luderii Bruntzweg seruatoris sui ducatos triginta pro pensione eiusdem domus sex mensium inceptorum prima mensis octobris proxime preteriti. (R. 259).

1495. Die VIII Nouembris. R. p. d. Egerdus episcopus Slesuicensis inhabitator secunde domus dicti hospitalis soluit per [manus] d. Luderii Bruntzweg seruatoris sui ducatos triginta pro pensione eiusdem domus sex mensium inceptorum prima mensis aprilis proxime preteriti. (R. 261).

1496. Die II Ianuarii R. d. Egerdus episcopus Slesuicensis soluit per manus domini Luderii Brunswick²⁶⁾ seruatoris sui ducatos viginti quatuor et carlinos prope quinque ad rationem decem carl. pro ducato, et quinque similes dixit se exposuisse pro reformatione cloace et aliis necessariis, pro pensione secunde domus hospitalis predicti, quam inhabitat, sex mensium inceptorum die prima octobris proxime preteriti, que faciunt duc. XXIV. boll. XXVII. den. VIII. (A. 261).

1496. Die IX Januar. [Revision af Provisoren Johannes Burchardis Regnskab. Øverst blandt Revisorerne]. Ita est actum prout supra in presentia nostra Egerdus episcopus Slesuicensis. (R. 262).

1496. Die XVI Iulii soluit R. p. d. episcopus Slesuicensis inhabitator secunde domus pro pensione sex mensium inceptorum prima aprilis proxime preteriti ducatos viginti septem currentes, et tres similes dixit se exposuisse pro reformatione cannalis cloace. (R. 265).

Benedictus Aleuelt²⁷⁾ canonicus Sleswichsensis in die s. Martini dedit unum flor. 1496. (C. 82).

1496. Elemosina. Die undecesima mensis Novembris fuerunt recepti ad fraternitatem hospitalis nostri domini Johannes Schuderinck canonicus Apostolorum Coloniensium et Benedictus Aleuelt canonicus Schleswicensis, et quilibet eorum dedit pro elemosina dicto hospitali unum flor. renen. ad valorem novem carl., facit duc. I carl. VIII. (R. 266).

1497. Collecta in die Purificationis: Gotschalchus²⁸⁾-carl. II. Johannes Andree²⁹⁾-carl. II. (R. 268).

Jasperus de Bockwolde³⁰⁾ nobilis provincie Holtsacie ex Hyerosolyma (ubi factus miles siue eques auratus) rediens in monte Viterbiensi a latronibus circumventus et letaliter vulneratus Rome obiit in XVII domo hospitalis die 3 Marcii hora 19 post prandium anno d. 1497. Et sepultus in hospitali nostro, sepulturaque eius lapide fuit marmoreo decorata. Jussit in testamento Detleum fratrem ac suum heredem dicto hospitali ducatos auri in auro de camera viginti in Elemosina [persolvere] pro anima sua. (C. 243).

1497. Die IIII Martii recepi a Sacrista nostro carlinos decem et septem baiocen. tres provenientes ex oblacionibus in exequiis domini Jasperis de Bockwolde militis de Holtsacia et certis festis factis [qui faciunt] duc. I, boll. IV, den. VIII. (R. 268).

1408. Collecta in die Purificationis: Reuerendissimus p. d. episcopus Slesuicensis carl. V. (R. 271).

1498. Die XVI Martii recepi a Reuerend. d. Egerdo episcopo Slesuicensi inhabitatore secunde domus per manus domini Johannis Grasshoff ducatos septuagintoocto ad rationem X carl. pro duc., et XII similes duc. dixit se exposuisse pro reparatione lecti et duarum voltarum et conductus aque et universis aliis. (R. 271).

1498. Die XXII Maii [Revision af Provisoren Johannes Burchardis Regnskab; blandt Revisorerne øverst]: Egerdus episcopus Slesuicensis manu propria. (R. 272).

1499. Collecta in die Purificationis: Reverend. dominus episcopus Slesuicensis carl. V. (R. 276).

1499. Die XXX Martii recepi a Reverend. domino epi-

scopo Slesuicensi inhabitatore secunde domus dicti hospitalis per manus domini Johannis Grasshoff camerarii sui ducatos vigintiquinque ad rationem X carl. pro duc., et quinque alios dixit se exposuisse in reparacione dicte domus, videlicet pro cancello facto supra fenestram cantine in via existentem carl. XXV, et carl. II pro plumbo, carl. VIII lapicide et mura-tori pro ipsa fenestra, carl. XIII copiiste pro registro in camera Romana et carl. II eidem pro copia comissionis; sunt pro pensione dicte domus sex mensium inceptorum prima aprilis proxime preteriti. (R. 277).

Johannes Cordes³¹⁾ de Havelberge, canonicus ecclesie s. Nicolai Novifori Magdeburgensis, archidiaconus Roschildensis, 1499, XVI Junii hanc fraternitatem assumpsit. (C. 83).

1499. Die prima Augusti recepi a Reverend. domino episcopo Slesuicensi per manus domini Johannis Grasshoff camerarii sui ducatos vigintiquinque ad rationem predictam, et quinque similes dixit se exposuisse in mattonata totius curie sue, pro pensione secunde domus hospitalis, quam inhabitat, sex mensium inceptorum prima die mensis octobris proxime preteriti. (R. 278).

R. p. d. Detleuus Pogwisch³²⁾ canonicus Slesswicensis a. d. 1499, 17 Augusti hanc fraternitatem assumpsit. (C. 83).

1499. Die XIII septembris recepi a R. p. d. episcopo Slesuicensi ducatos triginta ad rationem X carl. pro duc. pro pensione secunde domus dicti hospitalis quam inhabitat sex mensium inceptorum prima [die] aprilis proxime preteriti. (R. 278).

1499. 25de Sept. [Revision af Provisoren Johannes Borchardis Regnskab. Blandt Revisorerne øverst]: Ita est Egerdus episcopus Slesuicensis. (R. 279).

1499. Die VIII octobris recepi per manus domini Johannis Borchardi magistri ceremoniarum duc. de carl. triginta nomine R. p. d. Egerdi episcopi Slesuicensis pro pensione secunde domus quam inhabitat sex mensium inceptorum die prima presentis mensis octobris, (R. 281).

Dominus Johannes Grasshoff clericus Lubicensis in artibus magister, in ecclesia S. Petri et Pauli Bardewicensis Verdensis

diocesis canonicus die 2 novembris 1499 huic fraternitati fuit annumeratus. (C. 83).

1499. Die secunda Nouembris fuit receptus in confratrem nostri hospitalis dominus Johannes Grasshoff de Lubeck, qui dedit pro elemosina carl. quinque. (R. 281).

Benedictus ex familia domus de Pogghewischen⁸³) nobilium Holtsacie, clericus Sleswicensis diocesis, canonicus Hildensemensis, juvenis magni ingenii ac preter etatem multe litterature, vix nactus 17 annos, immature obiit Rome die prima novembris a. d. 1499 ac sepultus in hospitali prope Jasperum de Bockwolde avunculum suum. (C. 243).

1499. Die secunda nouembris recepi ex altare de oblationibus factis illa die in Exequiis quondam Benedicti Poggewisch Holtsatici, familiaris R. p. d. Egerdi episcopi Sleszuicensis, qui illa die sepultus fuit in hospitali, carlinos quatuor. Residuum, terciam partem, dedi domino Petro sacriste. (R. 281).

R. p. d. Eggerdus Durcap Hildensemensis, episcopus Sleszuicensis ac prepositus Hildensemensis, nec non sacri palatii apostolici causarum auditor sive locumtenens, et ecclesie Lubicensis Thesaurarius et canonicus, Qui dominus ante obitum suum ædificium novum cum stabulo subtus ac aula et cameris desuper in ortu domus secunde hospitalis, quam inhabitavit, impensa 300 florenorum renensium ipsius sumptibus extruxit hospitalique in testamento legavit libere, demptis paucis carlinis, quos jussit annuo dari in anniversario suo capellanis hospitalis, Obiit Rome die mercurii 6 mensis Novembris hora 16 vel quasi anno d. 1499. Et fuit sepultus die sequenti cum pompa in hospitali nostro ante altare maius, cuius anima requiescat in pace. (C. 198).

1500. Die XI Januarii recepi in sacristia presente domino Johanne Grasshoff carl. viginti ex oblationibus factis eadem die in Exequiis R. p. d. Egerdi episcopi Sleszuicensis, qui faciunt duc. II. (R. 282).

Anno etc. 1511 die lune 10 mensis Novembris reverendissimus dominus Ericus⁸⁴) archiepiscopus Nidrosiensis ascriptus fuit confraternitati huius hospitalis, cui pro parte ipsius data

fuit elemosina septem ducatorum auri de camera et II carlinorum. (C. 18).

1511. Die Lune X^a die mensis Nouembris recepi ab Antonio Weltzer⁸⁵) et sociis mercatoribus Romanam curiam sequentibus nomine R. d. Erii Archiepiscopi Nidrosiensis pro elemosina et in usum fabrice septem ducatos auri de camera ac julium unum et quattrinos nouos viginti, facientes in moneta antiqua duc. 9 carl. 3 quatt. 5. Et fuit ascriptus confraternitati huius hospitalis.

1512. Die VI Aprilis recepi a magistro Caspate Wirtt⁸⁶) executeure testamenti seu ultime voluntatis quondam Nicolai presbyteri de Datia apud sedem apostolicam defuncti, qui in hospitali unito presenti hospitali S. Andree nuncupato ad aliquot tempus hospitatus fuit, pro Elemosina in usum fabrice huius hospitalis procuracione ipsius magistri Casparis ordinatos ducatos auri in auro de camera octo, facientes in ducatis de carlinis monete antique ducatos decem et carl. quattuor. (R. 348).

Anno etc. 1512 die Sabbati II mensis Octobris venerabilis vir dominus Johannes Wulff⁸⁷), cantor et canonicus ecclesie Roschildensis ac serenissimi domini Johannis Datie etc. regis secretarius, legatus et nuntius ad sedem apostolicam destinatus, ac Detleuus Smiter decretorum doctor ac canonicus Hatfenensis⁸⁸) r. p. d. electi Roschildensis⁸⁹) orator, ad fabricam hospitalis Alamannorum beate Marie virginis de urbe obtulerunt ducatum largum unum.

Anno etc. 1512 die Sabbati secunda mensis Octobris recepi a venerabilibus viris dominis Johanne Wulff cantore et canonico Roschildensi et Ditleuo Smiter decretorum doctore canonico Hatfonensi R. p. d. electi Roschildensis oratoribus unum ducatum auri largum pro elemosina et in usum fabrice ecclesie hospitalis. Facit in moneta antiqua duc. 1 carl. III, q. X. (R. 350).

R. d. Johannes Slachek⁴⁰), sedis apostolice protonotharius, prepositus et archidiaconus Traiectensis nec non decanus Davantriensis Traiectensis diocesis ecclesiarum, Cesaree maiestatis apud sedem apostolicam nuntius, fuit adscriptus huic sancte confraternitati 1529 die 26 Septembris anno 6 S. D. Cle-

mentis pape VII, et obtulit pro elemosina pro divino cultu huius ecclesie ducatus aureos tres valoris jul. 30. (C. 25).

(c. 1532). Ego Petrus Szeber Danus⁴¹⁾ ad hoc celeberrimi sodalicii accitus consortium beate Marie virginis Theutonicorum lubens nomen dedi et pro cultu ampliando divino ducatum unum de camera obtuli. (C. 102).

(c. 1536). R. p. d. Joannes⁴²⁾, electus archiepiscopus Lundensis et confirmatus episcopus Roschildensis, Cesaree maiestatis consiliarius. Johannes Lundensis m. p. (C. 27).

Hartman von der Than, St. Johannis Ordens Prior ihu Dennemark, Comthur zu Uberlingen, Sultz und Colmar, den 4. Jan. 1615⁴³⁾. (C. 178).

Noter.

¹⁾ Litteratur til Animas Historie: Kerschbaumers Geschichte der Anima (1868) er baade ufuldstændig og upaalidelig. Som Exempel skal anføres, at han uden videre regner alle Nordboer ind under det tyske Rige. — Broderskabsbogen blev udgiven 1875 (Liber Confraternitatis B. Mariæ de Anima Teutonicorum de Urbe), men Udgaven kan ikke kaldes god. Det har været nødvendigt at gennemgaa selve Originalen, og Citaterne er efter dennes Sidetal — I Anledningen af Hospitalets 500-Aars Jubilæum udkom et Festskrift (XII Supplementheft der Römischen Quartalschrift 1899) af Monsignore Dr. Franz Nagl og Dr. Alois Lang, af hvilke den første giver en Fortegnelse over de ældre Dokumenter fra Hospitalets Arkiv, og den anden meddeler en Række Studier over Liber Confraternitatis og Liber Receptorum. — Endelig kan man nævne et lille godt populært Skrift af Th. Esser: Das deutsche Pilgerhaus S. Maria dell' Anima in Rom (1900).

²⁾ de Waal: Der Campo Santo der Deutschen in Rom 1896.

³⁾ I Nagls Udgave af Dokumenter fra Animas Arkiv findes ingen, der vedrøre danske.

⁴⁾ Pavelige Mønter: Paverne prægede i det 15de Aarhundrede en Guldmønt, som kaldes Zecchinus eller ducatus de camera. Julius den 2den slog betydelig bedre Mønter end sine Forgængere. Foruden de pavelige Mønter vare adskillige udenlandske Guldstykker i Brug i Rom, deriblandt Rhingyliden (ducatus renensis), hvis Værdi c. 1500 var noget mindre end den pavelige (som 9 til 10). — Af Sølvmønter findes carlinus, julius (giulio) og grossus. Carlinus er oprindelig en neapolitansk Mønt, der har sit Navn efter Karl den 1ste; oprindelig var det en stor Mønt, men dens Værdi formindskedes betydeligt, og

c. 1500 gælder den $\frac{1}{10}$ Dukat. Grossus er oprindelig Navnet paa de store Sølvmønter, som i det 13de Aarhundrede afløste den ældre Tids smaa denari (deniers); ogsaa den var sunket stærkt i Værdi i det 15de Aarhundrede. — Af Skillemønter fandtes bollendini, denari og quattrini. Bollendinus maa være den Mønt, der senere hedder baiocco og nu soldo. Denarus betyder i det 15de Aarhundrede en ganske lille Mønt. — I det 16de Aarhundrede prægedes andre Mønter, Guldscudi (efter 1539), testoni, Sølvscudi, Duploner o. a. Forholdet mellem disse forskellige Mønter angives for en senere Tid (det 18de Aarhundrede) paa følgende Maade:

- 1 duplono = 3 scudi 30 baiocchi (bollendini).
- 1 ducato di camera = 2 sc. 20 bai. = 11 fr.
- 1 scudo d'oro = 1 sc. 65 bai.
- 1 scudo d'argento = 100 baiocchi = 5 fr.
- 1 scudo d'argento = 10 giuli (paoli).
- 1 testone = 30 baiocchi.
- 1 giulio = 10 baiocchi.
- 1 carlino = $7\frac{1}{2}$ baiocchi.
- 1 grosso = 5 baiocchi.
- 1 baiocco = 5 quattrini = 12 denari.

Som man vil se, passe disse Opgivelser ikke ganske paa Tiden ved Aar 1500, især ikke paa Forholdet mellem Dukat og Carlin, der ganske sikkert i Rom som i Neapel var som 1 til 10. Naturligvis har Pengenes Købeævnne været langt større end i vor Tid, men hvor meget, er det næppe muligt at sige. (Cinagli: *Le monete dei Papi* 1848. Engel et Serrure: *Traité de numismatique moderne* 1897).

⁵⁾ Hospitalet styredes af en Rektor og nogle Provisorer; de sidste valgtes aarligt af Broderskabets Medlemmer.

⁶⁾ E. Hildebrand i *Svensk historisk Tidsskrift* 1882 (Den svenske kolonien i Rom under medeltiden), suppleret 1883, fortsat af C. Bildt i Sv. h. T. 1895.

⁷⁾ Efter at Dudik i sin *Iter Romanum* havde henledt Opmærksomheden paa San Spiritos Broderskabsbog, bleve dennes ungarske Navne udgivne af V. Bunyitay i *Monumenta Vaticana Hungariæ, Series I, Tom. V* (1889). De skandinaviske Navne har jeg afskrevet.

⁸⁾ Oprettelsen af Helligaandsklostret i København stadfæstedes af Paven 13de April, af Ordenens Generalpræceptor 25de April 1474.

⁹⁾ Broderskabet i San Spirito fornyedes ved en Bulle af Sixtus IV 21de Marts 1478; samme Dag indtraadte han selv med mange Kardinaler som Medlem.

¹⁰⁾ 24de Mai 1499 meddeles det i et Konsistoriemøde, at Egerdus er bleven afskediget som Orator for Kong Hans, og at Kongens Sekretær Johannes Conradi er udnævnt i hans Sted. (*Bibliotheca Barberini*).

¹¹⁾ En stor Del af de Mænd, der nævnes nedenfor, ere tyske, der

have faaet Kanonikater og andre Embeder i Danmark. Denne Liste kunde udvides betydeligt, da mange andre tyske især i Egerdus' Tid og især tilhørende Animas Broderskab (f. Ex. den senere Biskop af Lübeck Henrik Bockholt) fik lignende Begunstigelser. Jeg ser mig imidlertid nu ikke i Stand til at gøre denne Liste fuldstændig. — Det ovenfor omtalte Forhold vil desuden fremtræde med stor Tydelighed, naar Udgaven af Pavebreve vedrørende Danmark en Gang kommer.

¹²⁾ Det andet Lejdebrev fra Egerdus er udstedt 11te Juni 1494, Suppliken, hvori han ansøger om forlænget Permission, dateret 18de Februar 1495. — I begge Lejdebreve udtales det, at Egerdus drager til Stifterne Minden, Hildesheim, Verden, Bremen, Slesvig o. a. for at besøge Pavens og sine egne Anliggenheder, hvori det ogsaa ligger tydeligt nok, at han kun har tænkt sig Fraværelsen som ganske midlertidig.

¹³⁾ Sidst i September 1495 optræder Egerdus i Rom som Auditor i en Sag om et Præstekald i Ungarn.

¹⁴⁾ Jeg maa udtale en særlig Tak til Animas Rektor, Monsignore Nagl, for den Velvilje, hvormed han har stillet disse Bøger til min Raadighed.

¹⁵⁾ I Animas Arkiv findes tillige de to ældste Libri expositorum (1426—1485 og 1485—1515). I Følge Dr. Langs ovenanførte Afhandling indeholde de saa godt som kun Ting, der vedrøre selve Hospitalet. Jeg har ikke gennemgaaet dem.

¹⁶⁾ Notitsen findes i den ældre Del af Broderskabsbogen, hvor Angivelse af Aar som Regel fattes. De omkringstaaende Navne ere fra Aarene 1427—30. — Wastunp turde være en Fejlskrivning for Vatnsthatha (Vanstad) i Færs Herred.

¹⁷⁾ Denne er maaske den Hans Ahlefeld, Søn af Heinrich Ahlefeld til Tørning, hvis Navn forekommer i Dokumenter indtil 1446.

¹⁸⁾ Biskop i Slesvig 1474—88.

¹⁹⁾ De omkringstaaende Navne ere mellem 1469 og 1472. — Johann Breide var senere Ærkedegn i Slesvig og afstod 1498 dette Embede til sin Søstersøn, Joachim Ahlefeld, mod en Pension af 30 flor. auri de camera. (Supplik ¹¹/₇ 1498).

²⁰⁾ Disse fire Indtegnelser ere foretagne med samme Haandskrift. Grev Ludvig af Helfenstein, der ogsaa hørte til Kongens Følge, var bleven indtegnet som Medlem adskillige Aar før.

²¹⁾ Nævnes i Ny kirkehist. Saml. VI, 561 som »regis Christierni acceptus et dilectus» (13de April 1474).

²²⁾ Hans Teiste valgtes til Biskop i Bergen 22de Juni 1474 + 1505.

²³⁾ Denne var Præst i Garding, nævnes 1488 ⁸/₇ som Kannik i Slesvig og Lübeck og præsens in curia, blev senere Kantor i Slesvig og døde c. 1506. (Utrykte Suppliker).

²⁴⁾ Fra nu af er Egerdus' Navn altid øverst i Listen over Brødrene. Han udnævntes til Biskop 1489, 8de April,

²⁶⁾ Søn af Claus Ahlefeld til Søgaard, fik et Vikariat i Lübeck 1488, et Kanonikat i Haderslev 1491, blev Ærkedegn i Slesvig 1498, død 1540.

²⁶⁾ Biskop Egerdus gav denne et Kanonikat og Præbende i Haderslev 1491, 4de Marts.

²⁷⁾ Nævnes som Kannik i Slesvig 1500 i en Supplik af 20de Maj.

²⁸⁾ Rimeligvis Goske Ahlefeld, den senere Biskop i Slesvig, der netop i disse Aar opholdt sig ved Kurien. 1496 ²⁷/₁₁ fik han et Kanonikat i Slesvig, 8de December samme Aar Embedet som Thesaurarius samme Sted 1497 ¹⁸/₇ stadfæstedes disse Udnævnelser.

²⁹⁾ Muligvis den Johannes Andree, in artibus magister, archidiaconus Vibergensis, der 1497 ⁸/₆ fik Provstiet i Børglum.

³⁰⁾ Maaske den Jasper Bockwold (Søn af Detlef Bockwold til Borstel), der var Amtmand paa Gottorp 1493 -95 og døde barnløs

³¹⁾ Denne fik 1498 ¹⁰/₁₁ bl. a. Archidiaconatet i Roskilde, men afstod det atter, da han ikke var bleven anerkendt, mod en Pension paa 40 Dukater (1501 ¹⁸/₈).

³²⁾ Valgt til Biskop i Slesvig 20de December 1499, fik pavelig Anerkendelse 1502, død 1507.

³³⁾ Denne fik bl. a. 1496 ²⁴/₁ et Kanonikat i Hildesheim.

³⁴⁾ Erik Valkendorf udnævntes til Ærkebisp af Trondhjem 16de August 1510.

³⁵⁾ Anton Welser fra Augsburg, Chef for det mægtige Handelshus Welser og Vöhlin, der havde Faktorier over den største Del af Verden og udsendte Expeditioner til Amerika. Døde 1518.

³⁶⁾ Caspar Wirtt fra Stiftet Constanz indtraadte i Broderskabet 1503, nævnes som Hospitalets Provisor 1508 og som sollicitator bul-larum 1509.

³⁷⁾ Se foran, S. 372.

³⁸⁾ Se Rørdam, Kbhvn.s Kirker og Kloostere, S. 121 ff. Personalhist. Tidsskr. VI, 169 f.

³⁹⁾ Lage Urne, Biskop 1512—1529.

⁴⁰⁾ Turde være en nær Slægtning, maaske Broder af Didrik Slagheck, der var fra den samme Del af Tyskland.

⁴¹⁾ Peder Hansen Sebber, Kannik og siden Kantor i Lund (Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II).

⁴²⁾ Johan Weze, Ærkebisp ²/₁ 1522, provideret med Roskilde Stift ¹/₁₂ 1530, Biskop i Constanz 1537, † 1548. — 1536 lod Kejser Karl sig indtegne med et stort Følge. Det er rimeligt, at Wezes Navn, der findes tæt ved Kejserens, er indtegnet samtidigt.

⁴³⁾ Sultz og Colmar ligge i Øvre-Elsass, Ueberlingen tæt ved Constanz. Han kan have været titulær Prior over Ordenen i Danmark.

Blade af Waisenhusets Historie.

Ved H. F. Rørdam.

Under ovenstaaende Titel meddeltes i K. S. 4. R. III, 26 ff. og 517 ff. en Del Bidrag til Oplysning om det kgl. Waisenhus i Kjøbenhavn og de dertil knyttede ret mærkelige Personligheder i Stiftelsens ældste Tidsrum. Da der endnu er en Rest tilbage af, hvad jeg i sin Tid havde samlet til dette Æmne, meddeles den her. Samtlige Stykker ere hentede fra Waisenhusets Arkiv.

1.

1734, 17. December. (Frederiksberg). K. Christian VI beskikker Justitsraad Andreas Hojer til at være »Tilforordnet i Missions-Collegio og Direktør ved Waisenhuset, som og Secreterer i Missions-Collegio«.

2.

1735, 6. April. (Satrupholm). A. Hojer tilskriver Direktionen for Waisenhuset om Antagelse af en ny Læremoder sammesteds. Han omtaler forskjellige, der søge om den ledige Plads; og overlader Afgjørelsen ganske til sine medkommitterede, idet han henstiller til dem, »om det ikke var bedst at besætte denne Vacance uden nogen Ophold.«

3.

1735, 10. Juni (Hirschholm). Kgl. Reskript til Missionskollegiet, at af de 500 Rdl., som Justitsraad Seyer

Mahling aarlig har nydt, skal Justitsraad A. Hojer som Inspektør ved Waisenhuset nyde en aarlig Løn af 200 Rdl. fra 28. Marrrts s. A. at regne. De øvrige 300 Rdl. skulle anvendes til Waisenhusets Gavn og Bedste.

4.

1736, 9. Febr. Informatorerne i Waisenhuset, A. N. Prytz, A. Schougaard og F. C. Seerup, ansøge Direktionen om Tilladelse til fremdeles indtil efter Konfirmationssøndag at maatte holde Bøn med Børnene Morgen og Aften i Spisestuen i Stedet for i Kirken¹).

6.

1736, 14. Febr. Mads Jakob Wogelius, der i omtrent et Aar har været Adjunctus Informator i Waisenhuset; beder Direktørerne om et Vidnesbyrd, »siden Guds Forsyn synes at have aabnet Døren for mig ved et rent og lovligt Forslag til et personelt Kapellani at antage hos den gamle velærværdige Provst Hr. Clemen Jensen Ferrøe, Sognepræst til Suderø paa Færø, og jeg for saa vidt har modtaget samme Forslag, som det maatte behage, næst Guds Forsyn, Hs. kgl. Maj. allernaadigst at kalde mig til samme Kapellani«. Om sin Virksomhed ved Waisenhuset siger han: »Jeg takker for hver en Dag og Time, jeg formedelst de høje Herrers Bevaagenhed har haft Lejlighed, ved at lære de smaa, selv at lære og øve mig udi den enfoldige Catechisation, samt for hver en Gang, jeg har haft den Naade at være hørt af Dem i Waisenhusets Kirke.«

5.

1736, 19. Febr. Borgmester Morten Munthe i Roskilde svarer Hojer paa et Brev, hvori denne havde forlangt Oplysning om en Waisenhusdreng, der var anbragt i Lære hos Apotheker Stær i Roskilde, men som havde begjæret at komme til en anden Profession, fordi han

¹) Jvfr. K. S. 4. R. III, 560.

anden Kundskab i Latin dog ikke kunde blive nogen dygtig Apothekersvend¹⁾).

7.

1736, 6. Marts. (Kbhvn.) Philip Ditlev Monrad ansøger Direktionen for Waisenhuset om den Plads som Adjunctus Informator, som Studiosus M. J. Wogelius hidtil havde haft, »paa det jeg derved kunde have Lejlighed til at gjøre mig mere habil, om det nogen Tid maatte behage Gud og min allernaadigste Konge at betro mig et højere gejstligt Embede«. Vedlagt er rosende Attester fra Professor M. Wøldike og Ansøgerens Privatpræceptor, Prof. C. Thestrup.

Under 21. Marts s. A. søgte han paany om Pladsen. Paa 8de Aar havde han opholdt sig ved Universitetet. Hvis der var flere Ansøgere, bad han om, at »det gunstigst maatte tillades enhver af os at informere Ungdommen 8 eller 14 Dage udi een af Præsternes ved Waisenhuset deres Paahør, som da kunde vidne, hvem de eragtede mest duelig til Embedet«. — I Arkivet findes ogsaa en kort, udateret Ansøgning fra Christen Lauridsøn Drachardt [s. Dansk biogr. Lex. IV, 317] om den ved Wogelius' Befordring ledige Plads ved Waisenhuset.

8.

1736, 19. Marts. Mads Jacob Wogelius til Justitsraad A. Hojer.

Høy-Ædle og Welbaarne Høygunstige Herre!

Udi ald underdanig hengifvenhed tager ieg mig den frihed herved at mælde for Deres Velbaarenhed, at Deris Kongelig Majestet allernaadigst haver behaget at confirmere mig til Personell Capellan til Suderøe og dets Annexer paa Ferrøe afvigte 16 Martii, og som ieg samme mit Kaldsbrev haver indløst, er min ydmygste Begiæring at blifve dimitteret fra det Kongelig Waysenhuus og den mig derinde

¹⁾ En Del andre Waisenhuset vedrørende Forretningsbreve stiledte til Hojer findes i Husets Arkiv.

betroet forrætning ved Børnenes underviisning af De Høye Herrer Directeurer, sampt og at naar ieg i dag har opvartet mine tiimer, Deres Welbaarenhed da vilde tillade mig at tage afskeed fra Børnene og siden være frie for Waysenhuuset. Jeg ervarter i al underdanighed Deres Welbaarenheds gunstige resolution, tacker og underdanigst for hver dag og tiime, ieg har været betroet efter min eenfoldighed at undervise Børnene, forblivende (etc.)

Kiøbenhafn d. 19. Martij 1736. Deres

Underdaningst ringe Tienere
Mads Jacob Wogelius.

Udskrift: Høy-Ædle og Welbaarne Herre Andreas Hojer, Deres Kongl. Majestets Justitz Raad, Doctor og Professor Juris, Assessor i Høyeste-Ræt, Consistorio og Missions Collegio, ærbødigst à Det Kongelig Waysenhuus.

9.

1736, 21. Juni. Ole Smith, Papirfabrikant i Christiania, svarer Hojer paa et Brev, hvorved denne havde gjort Bestilling paa en større Levering af Trykpapir til Waisenhusets Bogtrykkeri.

Ogsaa et andet Brev, af 5. Sept. 1736, fra samme O. Smith til Hojer findes.

10.

1736, 30. Juni. Carl Christian Zeise, Apotheker i Haderslev, meddeler Hoyer Oplysning om en Waisenhusdreng, Erich Christensen, der var anbragt i Lære hos ham, og giver Underretning om, hvorledes det gik hans egne Sønner.

11.

1736, 16. Aug. Andreas Hanssøn Klein, Adjunctus Informator, opsiger den Plads, han i 2 Aar havde haft ved Waisenhuset, eftersom han nu var kaldet til personel Kapellan hos Mag. Magnus Hosum i Saxkjøbing. Han skriver bl. a.: »Det havde været min underdanige Skyldig-

hed ved Opvartning paa førnævnte Sted i determinerede Tid at forblive; men som givne Vocation, uden mine Tanker, og derfor uden min Ansøgning, mig er offereret, har jeg paa Raadføring i mine Bønner med Overhyrden Christo, om jeg sligt et Underhyrde-Embede vel turde modtage, og Svar i min Samvittighed, at Vocation er af ham, derfor han udi Embedet vil være med mig, og i min Skrøbelighed lade sin Kraft mægtig see, i den treenige Guds Navn resolveret at gaa, hvorhen han har sendt og sender«. Han takker Direktørerne for den Tid, han havde faaet Lov til at arbejde for de faderløse Børn, og nedbeder Guds Velsignelse over Gjerningen i Waisenhuset.

12.

1736, 20. Aug. Søren Steenstrup, Kapellan i Waisenhuset, til Direktionen om sin Kaldelse til Jydstrup.

Som Hans Høy-Grævelige Excellence Hr. Grev Laurvig har været saa naadig at meddele mig sit Kalds-Brev paa at være Sogne-Præst til Jydstrup, Da, førrend ieg tør fremsende bem^{te} Kalds-Brev i Cancelliet til Ansøgning om Kongl. allernaadigste Confirmation, bør ieg først efter min underdanige skyldighed at indsende det til Deres Excellence, som Præses, og De Høye Herrer Directeurer for det Kongl. Waysenhuus, ved hvis Naade og Bevaagenhed, næst Guds Forsyn, ieg for noget over 2de Aar siden fandt en aabnet Dør til at tiene Gud, som Medtjenere i Ordet til det Kongl. Waysenhusets Kirke, og uden hvis Raad og Samtykke ieg icke bør gaae ud.

Deres Excellence og Høye Herrer Directeurer kand ieg underdanigst som sandfærdigst forsikre, at ieg aldrig har søgt dette eller noget Kald hos Høy-bem^{te} Hans Høy-Grævelig Excellence, som Mandagen d. 7. Majj afvigte kaldte mig ud til sig, og proponerede mig bemeldte Præste-Kald, hvor til, som et særdeles Kald fra min Gud, ieg og underdanigst gaf min Villie, om det maatte være

Guds Villie, og mine Høy-gunstige Directeurers Samtycke. Indstiller det derfor underdanigst til Deres Excellences og Høye Herrer Directeurers høye Betænkende og Got-befindende, om De hermed ville forunde mig Deres naadige Minde og Samtycke til min Afskeed fra Waysenhuset til Jydstrup, eller De ville befale at forblive længere ved nærværende Station, Da ieg hørsommeligt er Deres Villie og Befaling undergigen. Skulle deres Resolution tilstæde mig at følge min Vocation, og samme allerunderdanigst at maae indsende til Deres Kongl. May^{ts} allernaadigste Confirmation, Da aflægger ieg til Deres Excellence og Høye Herrer Directeurer min underdanigste Taksigelse for ald mig beviste Naade, Gunst og Godhed, som Himlens Gud af sin riige Naade selv belønne for hver en Dag og Time, ieg har haft Leilighed at arbejde i Viingaarden, haabende, at ieg saaledes efter den mig af Gud forlenede Naade har søgt at opvarte det mig her hidtil anbetroede Embede udi Fliid, Troskab og Omhyggelighed for Guds Ære og hans dyrekiøbte Siæles Opbyggelse, at ieg kand glæde mig ved at gaae ud, naar mig tillades, under Deres Excellences og Høye Herrer Directeurers Naade, Yndest og Mildhed. Jeg forbliver til mit Støv

Deres Excellences (etc.)
underdanige, ringe Tiener
Søren Steenstrup.

Hafn, den 20de
Augusti 1736.

I et Brev til Direktionen af 18. Sept. s. A. beder Steenstrup om Tilladelse til at holde Afskedsprædiken i Waisenhuskirken d. 30. September. I et senere Brev af 9. Okt. s. A. beder han om »et lidet Tillæg og Gave fra Waisenhuset« i Anledning af sin Forflyttelse.

13.

1736, 1. Decbr. Peder Buch antages til Informator ved Waisenhuset i Steden for A. N. Prytz, der var bleven beskikket til Kapellan smst. (jvfr. K. S. 4. R. III, 89).

respective Tilskrift og trykte Invitation¹⁾ til alle, som noget kunde contribuere til den nødvendige Forbedring af den sidst udgivne bibelske danske Version in Duodecimo. Saa-dan Invitation skal overalt vorde communiceret; men som den benævnte Danske Bibel end ikke er i Stiftet at bekomme, saa forventes deraf til Forraad Exemplaria, som de lysthavende kunde sig forskaffe*.

16.

1737, 9. Marts. Biskop Anchersen i Ribe til Missionskollegiet: »Deres Excellence og samtlige høje Herrers højrespektive Skrivelse af Dato d. 23. Febr. nysafvigst haver jeg tillige med de hosfulgte Invitationer erholdt, og samme strax i det mig allernaadigst anbetroede Stift alle Provster og andre lærde Mænd uopholdeligen tilsendt og kommuniceret. Velsignet være Gud for denne Deres højpriselige Nidkjerhed og mageløse Omhu for vores uskateerlige Bibels fuldkomnere tydelige Oversættelse, i hvilket Værk at tage Haanden enhver skal med Hjærtens Glæde være villig efter Evne og Formue. Men det, som vil nok lidet gjøre Hinder i saa dyrebart et Værk, bliver vel den citerede Edition, som er mig og al Egnen her ganske ubekjendt, saasom vi her paa Vestersøen har liden eller ingen Commerce med vores egen Hovedstad. Skal dog med allerførste søge at faa en Del Exemplarer herover, om Prisen paa dem baade u- og ind-bundne var bekjendt, og ellers, saa snart til mig indløber her af Stiftet Efterretning, hvo der vil række Samfunds-Hænder, skal jeg underdanigst indsende Notice derom. Gud, som ser, med hvad utrættet Nidkjerhed De vaager for hans sande Ords og dyre Kirkes Udbredelse, velsigne dette Deres uvurdeerlige Forsæt og Værk, at De høje Herrer maa fuldføre det«.

---

¹⁾ Denne »Invitation«, dat. 14. Febr. 1737, findes trykt i Wandalls Saml. af gejstlige Forordn. II, 178—81.

17.

1737, 15. Marts. Jacob Kærup, Biskop i Christian-sand, tilskriver Missionskollegiet (Waisenhusets Direktion): »Jeg haver ved sidste Uges Post bekommet D. Excellences og høje Herrers høj-respektive Skrivelse af 23. passato angaaende Deres saa kristelige, vel betænkte og opbygge-lige Invitation til en ny dansk Bibelversions Oplæggelse og Bekostning.« Han havde udsendt de modtagne Exem-plarer i Stiftet, men behøvede nogle flere. »Maatte det ellers højgunstig optages, da skulde mit ringe Forslag være (for ej at oppebie længe manges Tanker her udi i tvende Riger, og til Værkets des snarere Befordring) at man fulgte den sl. Biskop Resenii Bibelversion paa Dansk, prentet i Kjøbenhavn Aar 1607. Saa ogsaa dertil lagde de Annotationer og Loca parallela, som findes udi den af sl. Assessor Lauerentzøn oplagte danske Bibel, trykt Ao. 1719«.

18.

1737, 3. Juni. Hojer forlanger Oplysning, om nogle af Waisenhus-drengene egnede sig til Anbringelse ved Missionen eller Handelen i Grønland.

De tvende Præceptorer her udi det Kongelige Waysen-huus Messrs Seerup og Buch have herpaa at tegne de Waysen-Drenges Navne, som de eragte beqvemme til at bruges med Tiiden som Catecheter ved den Grønlandske Mission eller som Handels Betientere sammesteds; Hvorved de fornemmelig have at reflectere (1) paa bemeldte Dreng-e-Børns Constitution og Helbred, om samme saaledes er be-skaffen, at de kunde taale den skarpe Grønlandske Luft og de Fatiguer, som ved adskillige vitløftige Reiser i sligt et haard Land kunde formodes; (2) paa deres Nemme og Vit-tighed, at de uden alt for lang Tiids Spilde kunde fatte det Grønlandske som et dennem ganske ubekant og tungt Sprog; (3) paa deres Alvorlighed, Redelighed og Adstadig-hed i deres havende Forretninger, at man kunde vente, at de i et saa langt bortliggende Land, og hvor ingen Opsigt

med dem saa nøye kand have, vilde gjøre, hvad dem befales uden Skødesløshed og Negligence.

K. Waysenh. d. 3. Jun. 1737.

A. Hojer.

Fortegnelse paa de af Dreng-Børnene udi det Kongl. Waysenhuus, som selv-villig har tilsagt at gaae til Grønland, om det er Herrens Villie.

Af den øverste Classe er følgende;

Jens Lynge, Paasche Christophersen og Anders Sørensen have et got ingenium.

Hans Pedersen haver kun maadelig ingenium.

Jonas Andersen¹⁾, Søren Michelsen, Jens Pedersen, Rasmus Bergen have et godt ingenium og tegne til at elske den sande Christendom.

Niels Andersen og Peder Povelsen have kun et maadelig ingenium, men tegne til at elske den sande Christendom.

Melchior Tybring haver et godt ingenium og tegner til at elske den sande Christendom, men er gebrechlig.

Disse, undtagen denne sidste, ere ellers af temmelig god constitution og helbred, og kunde ved Herrens Naade i fremtiden blive tienlige enten til Catecheter eller Handels Betientere, saa fremt de vil lade Herrens Naade-værk fuldføres i deres Siæle.

test.

Friderich Christian Seerup.

De Børn, som man for nærværende Tiid kand gjøre sig Haab om at blive ved Herrens Naade i Fremtiden Redskaber til Missionen paa Grønland ere

Af den Nederste Classe følgende:

Thomas Erichseu, af temmelig god Helbred. Maadeligt Nemme, og hans Ansigt lover Alvorlighed og Stadighed.

Friderich Nielsen, af stærk Constitution, er hurtig og vittig, redelig i sit Væsen, dog efter mine Tanker beqvæmere til Handelen end til Catechetisk Embede.

¹⁾ Kom ikke til Grønland, men blev Lærer ved Skolen paa Nyord.
Kirkehist. Saml. 4. R. VI.

Johan Henrich Bruun, af maadelig Sundhed, af got Begreb, er redelig.

Friderich Christian har god Sundhed, arriperer stærk, efter Udvortes alvorlig og redelig, og ved Guds Naades Forsiun kunde blive beqvem til en Lærere.

Thyge Pedersen, af god Helbred, got Begreb, og tægger til Alvorlighed og Redelighed, dog efter min ringe Skønsomhed beqvæmmere til Handelen end til Lære-Embedet. (Nogle flere nævnes).

Disse Børns indvortes Tilstand og Christendom kiender ieg icke ret endnu; thi de ere Børn. Men den gode Gud, som bereder sig en Lov af de diende Børns Munde, Hand bereede og omvende dem til sig, at de icke maatte være Børn, naar de skulde udsendes til at være Hedningernes Catecheter og Lærere, hvortil hører og ere brugte voxne og forfarne Mænd i Kundskab og Øvelse, som kand sees af Apostlernes methode og praxi primitivæ Ecclesiæ. Nu Gud kan giøre stort af det, som er lidet og ringe for Verden, og udrette meget ved Børn. Hand og efter sin Barmhiertighed giøre disse Børn til Mænd og Instrumenter til Evangelii gode Lugt iblandt Hedningerne.

Peder Buch.

Endskiøndt vi ikke med nogen fuld Vished kan skrive noget om forbenævnte Børn og deres Brug til saa vigtigt et Værk, helst da de endnu ere unge og uforsøgte Børn, og det vil være fornøden Tiid efter anden nøyere at agte paa deres Tilstand, Fremvegt og Herrens Gierning med dem, saa er dog vor Mening for nærværende denne, at med følgende af de her anførte kunde giøres en Prøve, og Udfaldet fremdeles overlades til HERren, nemlig: Jens Lyng, Jonas Andersen, Jens Pedersen og Niels Andersen af den øverste Classe, og Thomas Erichsen, Johann Hendrick Bruun, Friderich Christian og Thyge Pedersen af den nederste Classe.

Enewald Ewald.

Andreas Nicolai Prytz.

19.

1737, 1. Novbr. Thomas Hansen antages til Informator ved Waisenhuset i Steden for Peder Buch, der var bleven resid. Kapellan i Nyborg.

20.

1737, 22. Novbr. Friderich Joh. Valent. Dauw¹⁾, Præst paa Anholt, skriver til Direktionen for Waisenhuset: »I Anledning af, at Anholts Kirke med et Inventarium homiletico-theologiske Bøger, bestaaende for nærværende Tid af 48 Stykker, under Guds Velsignelse ved adskillige fornemme Herrers og gode Christnes Gavnildhed er bleven forsynet, Præsterne ved Stedet til god Nytte og Soulagement, alt under vedbørlig Opsigt af Kirkeværgerne, forvaret udi et dertil indrettet Bogskab med behørig Nøgle, til god og billig Conservation udi Fremtiden: da paa det samme Inventarium cum Deo et die kunde vorde adaugeret, falder herved min underdanigste Ansøgning, at det naadigst maatte tilstedes, at Præsterne der efterdags imod deres Quittering maatte lade affordre et Exemplar, indbunden, af alt, hvad som i det kgl. Waisenhus blev trykt, paa det at saaledes endog i den Henseende de samlede Bønner i Herrens Menigheder kunde komme tilbage fra Herren, vor Gud, med naadig Bøn høring og Velsignelse indbyrdes. Jeg lever i den fulde Fortrøstning at nyde en naadig Resolution, ej paatvivlende, at det jo skal geraade til Guds Ære og Christi Menigheds Opbyggelse«.

21.

1737, 21. Decbr. Marcus Frederik Bang²⁾ antages til Informator ved Waisenhuset i Steden for Fred. Chr. Seerup, der døde 14. Novb. s. A.

¹⁾ Se Dansk biogr. Lexikon IV, 211.

²⁾ Endte som Biskop i Thronhjem (s. Dansk biogr. Lex. I, 485).

22.

1738, 10. Febr. Om de akademiske Beneficier, Mag. Benjamin Dass havde oppebaaret som vordende Missionær (hvilke Missionskollegiet synes at have villet fordre tilbagebetalte af ham).

a.

Nobilissime et summe Venerabilis SS. Theol. Professor,
Fautor maxime colende.

Til ydmygst giensvar paa Deres Høy-ærværdigheds, for Collegio de cursu Evangelii promovendo, i dag til mig ergangne requisition, tiener, at nuværende Rector Scholæ Nideros: Benjamin Dass Anno 1726 d. 25. Novembr. (tilligemed Petro Dohn, Johanne Thomæ fil. og Johanne Kautin) efter Missions-Collegii Recommendation er antagen i Communitætet, hvor hand dengang forblev indtil 1731 in Novembri. I Regentzen har hand faaet Sted 1727 d. 4. April, strax efter at Dohn og Johannes Thomæ fil. vare forsynede, hvoraf (saavelsom fordi høybemelte Collegium pleyer tillige at recommendere til begge beneficia) kand sluttes, at hand og der som Missionarius er bleven indtaget. Naar hand af Regentzen er udflyttet, findes ikke; dog skal hand have faaet sted igien siden Ildebranden. Jeg er stedse

Regentzen
d. 10. Febr. 1738.

Deres Welædle Høy-ærværdigheds
Min høyt-ærede Welynders
ydmygste tienere
P. Holm.

Udskrift: Welædle og Høy-ærværdige Hr. D. Marcus Wøldike, SS. Theol. Prof., Assessor i Consist. etc.

b.

Jeg sender Præpositi, Mag. Holms Forklaring om, hvorlænge Mag. Dass har nydet Klosteret og Regentzen som futurus Missionarius; men om at anslaae samme beneficia i Penge, som af hannem igien kunde kræves, kand jeg intet visst sige: Dette kand jeg vidne, at da jeg paa syvende Aar har været famulus ved H. K. Maj^{ts} biblio-

theque, og til Belønning for mit Arbeide havt tre Koster paa Communitætet, har jeg ikke for hver af dem kundet faa meere om Aaret end otte rixdaler. Men nu nyder en hver af alumnis i stæden for Kosten 52 sldl.

Kbhvn. 10. Febr. 1738.

M. Wøldike.

23.

1738, 10.—12. Febr. Om et Lotteri til Bedste for Waisenhuset.

Ytringer fra nogle af Direktionens Medlemmer.

Jeg skønner ikke ligere, end at et Lotterie efter den proponerede Plan kunde være til øyensiunlig profit for det Kongel. Waysenhuus, naar den Betænkning, at alt Lotterie er et Slags Dobbelt, hvor de fleerste foruden nogen Vederlag taber det, de i deres Ansigtets Sved har forthient, ved Hans Kongl. Maj^{ts}, som høyeste Herres over sine Undersaatters Formue, allernaadigste Confirmation og Approbation kand vorde hævet.

Kbh. d. 10. Febr. ao. 1738.

Wøldike.

Siden denne entreprise uden all sort af tvang kunde forsøges, seer ieg ey noget, paa Excell. Hr. Præsidis og flere Membrorum gottfindende, at skulle være herimod.

Kh. d. 11. Febr. 1738.

J. Steenbuch.

Ob ich gleich niemahls einigen Vorschlag zur Aufrichtung einer Lotterie thun würde, weil dieser modus acqui-
rendi eben nicht der beste, sondern dem publico schädlich zu seyn scheint, so sind doch meine Gründe nicht von der Stärcke, dass ich die Lotterien schlechterdings verwerffen kan, zuhmahlen wenn sie nach genauer Überlegung aller Umstände von der höchsten Obrigkeit approbiret werden; doch solte es mir lieb seyn, wenn ich nichts damit dürfte zu thun haben, oder dem Waysenhouse auf eine andere Art könte gerathen und geholffen werden.

Copenhagen d. 12 Febr. A. 1738.

J. W. Schröder.

24.

1738, 25. Febr. J. Finckenhagen skriver til Direktionen for Wh.: »Siden Hs. kgl. Maj. allern. har beskikket mig til at være Secreterer udi Collegio de cursu Evangelii promovendo og Inspektør ved Waisenhuset¹⁾, har jeg, for ikke at feile noget, som min Pligt kunde udfordre, ikke villet efterlade for Deres Exc. og høje Herrer underdanigst og ydmygst at fremlægge min derpaa allern. erholdte Bestalling, i den visse Forhaabning, at da De samtlig dertil concurrerer med Deres naadige Recommendation og gunstige Approbation, hvilket jeg med underdanigst og ydmygst Taknemmelighed erkjender, De og fremdeles værdiger mig Deres naadige Patrocinium, Deres Gunst og Bevaagenhed«.

Vedlagt er Finckenhagens udaterede Revers, der lyder saaledes: »Da det har behaget H. k. Maj. allern. at beskikke mig til at være Secreterer (s. ovf.) og i samme Embede at anbefale mig at gaa Højædle og Velb. Hr. Etatsraad Hoyer, som bemelte Charger nu forestaar, flittig til Haande for at gjøre mig de derved forefaldende Forretninger des bedre bekendte: saa reverserer jeg mig herved, ikke alene med al mulig Flid og tilbørlig Tavshed at forrette og behandle alt, hvad mig i saa Maade bliver anbetroet (hvortil saa vel min allern. Bestalling, som allerund. aflagte Ed desuden forbinder mig), men endog hvis Brevskaber og Documenter, samme Embeder vedkommende, mig communicerede vorder, baade med al Troskab hos mig at forvare, og med tilbørlig Rigtighed fra mig igjen at levere«.

25.

1738, 7. Marts. Omgangsskrivelse fra Hojer angaaende Besættelsen af Kapellaniet ved Waisenhuset.

Excellentissime atque illustrissime Domine Præses,
Hoyædle, Velbaarne og Hoyærværdige Herrer Directeurer!

Da Val-Prædikenerne ere for nogen Tiid aldt til Ende, burde jeg strax have sendt de indlevede Dispositioner

¹⁾ Se Rørdam, Hist. Saml. og Studier IV, 245.

og Prædikenernes Concepter omkring til Efftersiufn for dem af Directorio, som enten ey har hørt nogen eller nogle af Candidatis, effterdi Svaghed og andre lovlige Aarsager det have hindret. Men den nu afdøde sal. Thomas Hansens strax paafulgte Svaghed, hvis Udfald jeg meente at burde opbie, har været Aarsag til denne Ophold; saa og den Forhandling, jeg dernæst hafde, at denne vigtige Sag ved en ordentlig Samling kunde overlegges; hvortil formedelst een og andens Svaghed iblandt os, og end formedelst Hans Hoyærværdighed Herr D. Wøldikes endnu vedvarende Sygdom ey er saa snart nogen Apparence.

Altsaa har jeg nu den Ære, ydmygst og allerærbødigst herved at omsende:

1. Peder Gudmes Disposition og Prediken holden Dominica II. post Epiphan.
2. August Hendrichsens Disposition og Prediken paa 3. Søndag post Epiphan.
3. Sal. Thomas Hansens¹⁾ Disposition og Prediken paa Mariæ Renselses Dag.
4. Catecheten ved Hollmens Kirke Seerups Disposition paa Taksigelsens Fest. Men Concept til Prediken har han ey indsendt.
5. Marcus Friderich Bangs Disposition og Prediken paa Søndag Sexagesima.
6. Berthel Lunds Disposition og Prædiken paa Fastel-Affens Søndag.
7. Andree Schowgaards Disposition og Prediken paa første Søndag i Fasten.

Og indstiller i det øfrige ydmygst og ærbødigst, hvem af de endnu lefvende Sex, nemlig: Catecheten Seerup, Præ-

---

¹⁾ Han var Lærer ved Waisenhuset og døde 2. Marts 1738. I en Skrivelse af 29. Apr. 1738 til Etatsraad A. Hojer ansøger Erik Lemming, Adjunctus Præceptor i Wh., om at maatte faa afd. Thomas Hansens Løn for Tiden siden hans Død, da Lemming i den Tid ved Siden af sine egne Timer ogsaa havde besørget Th. Hansens.

ceptoribus ordinariis Schowgaard og Bang, Præceptore expectante Gudme og Studiosis Hendrichsen og Lund, det maatte behage Deris Excellence og de andre gode Herrer at unde deris Votum; da jeg til viidere Underretning de externis endnu maa mælde dette: 1. at den første og sidste af disse 6, Seerup og Lund, ere gifte. 2. at Schowgaard er self ey meget for at predike, siden Mælet og Gayerne ere svage. 3. At Seerup har det stærkeste, Bang det reeneste, men et svagt Mæle, da Hendrichsens Bryst baade er svagt og derhos ureent, saa han tilsidst bliver mindre forstaaelig, end han self ønsker.

Jeg beder Gud at give os den, som vi meest kand vorde opbygget ved, og den, Hans Ære bedst kand fremme.

Jeg er med dybeste Respect og all Consideration

Eders Excellenzis og mine Højestærede Herrers
ydmygste og tjenstskyldigste Tjener

A. Hojer.

Kiøbenh. d. 7. Mart. 1738.

Paa Listen udfor Seerups Navn have J. L. Holstein, J. W. Schrøder, J. Steenbuch og A. Hojer skrevet deres Navne til Tegn paa, ut de gav ham deres Stemmer. M. Wøldike har skrevet: »Jeg meener, at Berthel Lund udaf forbenævnte Candidatis kan være best skikket til at være Capellan. Khn. d. 9 Martii 1738«. — Matthias Worm Seerup modtog 21. Marts 1738 kgl. Konfirmation som Kapellan ved Wh., hvilket Embede han beklædte i 4 Aar. Den 10. Juni 1742 blev Frederik Quist kaldet til Kapellan.

26.

1738, 2. April. Bogtrykker Kisel til Prof. H. Gram om Afleveringen til Kongl. Bibliothek fra Wh.s Trykkeri, samt Grams Svar.

a.

Høy-ædle Herr Justits-Raad og Bibliothecarius

Vilde behage at give mig tilkiende om, naar Bøger i vores Bogtrykkerie blive oplagt 3, 4 og flere Gange, der altid af

samme Bøger og skal leveres nye Eyemplarer til det Kongel. Bibliotheque?

K. W. d. 2. April 1738.

G. Fr. Kisel¹⁾.

b.

Høytærede Hr. Kisel.

Jeg understaaer mig ikke herpaa selv noget at resolvere, helst efterdi Deres Kongel. Maj. eengang for 4 Aar siden allernaadigst befalede at sælge en stor Partie af de fra Bogtrykkerierne indkomne Exemplarier, som i Bibliothequet vare ufor nødne og in duplo eller triplo, paa det mand deraf kunde anskaffe andre fremmede Bøger. Jeg overlader dette derfor til de Høye Herrer, Waysenhusets Directeurer, herom at foranstalte, hvad Dennem got siunes, som for min Deel ikke skal vorde paaanket. Kh. ut supra.

H. Gram.

27.

1738, 25. April. Christian VI tilskriver Missionskollegiet, at i Anledning af Vor Frue Kirkes forestaaende Indvielse, Onsdag d. 30 April, skal der »samme Dag om Formiddagen ikke alene ringes i Vor Frue Kirke, men og i alle Stadens Kirker med den store Klokke, første Gang halvgaaen ni, anden Gang Kl. 9, men tredie Gang med alle Klokkerne, naar Vi til Kirken ankommer; siden, naar den Salme »O store Gud, vi love dig« i Kirken vorder sungen, skal da, medens den synges, kimes med alle Klokkerne baade i Vor Frue og i alle Byens Kirker og tillige blæses af Taarnene, og har da saaledes alle de andre Kirker i Byen at rette sig saavel med Ringningen som med Kimen efter bemeldte Vor Frue Kirke. Saa er hermed vores allern. Villie og Befaling, at I den Anstalt føjer, at med Klokkerne til Waisenhus-Kirken vorder samme Dag og Tider ringet, saaledes som ovenmeldt er«.

¹⁾ Flere tydske Breve fra Gottmann Friderich Kisel, Waisenhus-Bogtrykker, til A. Hojer og J. W. Schrøder, vedrørende Trykningen af de af Wh. udgivne og forlagte Skrifter, findes i Wh.s Arkiv.

28.

1738, 28. April. Rasmus Flensborg¹⁾ antages til Informator ved Waisenhuset i Steden for Thomas Hansen, der døde 2. Marts s. A.

29.

(1738). Marcus Frederik Bang, Informator i Waisenhuset, beder Hojer om Optagelse i Huset for sin Søstersøn.

Beder allerydmygst, Deres Magnif.²⁾ ey ugunstig optager, at jeg denne sinde skriver anl. mig self: Jeg har hver Postdag, og næsten ved hver leilighed megen plage i mit sind over en Søster-Søn, som jeg har, 11 Aar gl., fra hvilken begge forældrene ere døde; samme liden dræng lod jeg her til Waisenhuset indskrive i siste Aug. Maaned, da Moderen, som var Enke, bortdøde; derpaa kom hand her fra byen til Nestved, hvor mine Forældre boer, for at have nødtørftig Ophold hos dem; Men som mine Forældre baade ere self almisse lemmer, og derhos meget gamle og svage, ere de ilde bestedte med Barnet, saavel hvad dets Ophold som og Optugtelse er anl., saa at han hos dem gaaer som for Vind og Vove. Men nu tør jeg neppe komme frem for Deres Magnif. med min Bøn, siden jeg frygter for, det ey er giørligt denne Gang at faa ham her indsat, da der endnu nogle før ham ere indtegnede; Dog, kand Deres Magnif. herudj hielpe, er jeg forvisset om Villien, og skeer dermed baade Barnet og mig en overmaade Velgierning; Da jeg ellers ikke veed ud eller ind med ham, og er en umuelig ting, at hand længere hos samme mine gl. og fattige Forældre kan forblive. Jeg haaber og forseer mig allerydmygst herudj alt got af Deres Magnificence.

M. F. Bang.

¹⁾ Blev 1744 kaldet til Sognepræst i Vrov og Resen i Viborg Stift († 1786).

²⁾ Denne Titel tillægges Hojer, fordi han da (1737—38) beklædte Hædersposten som Universitetets Rektor.

30.

(1738). And. Schougaard klager til Hojer over Sundhedstilstanden blandt Børnene i Waisenhuset.

Jeg vil lade Høyædle og Velbaarne Hr. Etatz-Raad vide, at der findes 3 Piger paa Sygstuen — — — — — der ere elendige, u-sunde, fulde af Flod, der bryder ud med Huller baade paa Kroppen og Benene. — — — Jeg har til den Ende givet Hr. Etatz-Raad det tilkiende, at hand maatte formaae saa vel Doctoren som Chirurgus at bruge større inspection med de Børn, som indtages, at de i det mindste i toe à 3 Uger prøves, førend de sættes fast; enhver, der saae Anne Jørgens D., det første hun kom her ind, undrede paa, om hun skulle kunde blive her og i Fremtiden due til noget; imidlertid blev hun dog sat fast, da Chirurgus saae, at det Hul i Haanden blev lægt, da man dog maatte vente, at det vilde bryde ud paa andre Stæder, som det og har giort. A. Schougaard¹).

Vedlagt findes en lang Erklæring, dat. 1. Decbr. 1738, stilet til Etatsraad A. Hojer, fra Waisenhusets Læge C. Lodberg Friis, hvori han forsvarer sin egen og Kirurgens, Mr Voltelins, Fremgangsmaade.

31.

1739, 22. Novbr. Jørgen Lønstrup²) antages til Informator ved Waisenhuset i Steden for Marcus Fred. Bang, der var bleven kaldet til Hospitalspræst i Throndhjem.

¹) Var Informator ved Waisenhuset (efter ham kom A. Heyerdahl, udnævnt 1. April 1741).

²) Blev 1745 Præst i Mejrup ved Holstebro.

Bidrag til Fyns Stifts Kirkehistorie.

(Slutning).

29.

1620, 26. December. Kongen paalægger Stiftsøvrigheden i Odense at afgive Betænkning, om Lumby Kirke passende kunde annekteres til S. Hans Kirke i Odense.

Christian den fjerde etc. Wor synderlig Gunst thilforn. Wiider, att effter som os Elsch. Mester Hendrich N.¹⁾, Sogneprest thill S. Hans Kierke wdi wor Kiøbsted Ottense, os wnderdanigst supplicando haffuer ladet anndrage, at der schall finndis itt Konning Christian den tridies, woris ellsch. kiere Fader Fader, sallig och høllofflig Ihukommelse, hanns K^{ts} Breff och Forordning, at Sognepresten thill for^{ne} S. Hanns Kierke schulle haffue och niude Bischoptiendenn aff Lunde Kiercke wden for for^{ne} Ottense liggendis, thill saa lennge der vaceret ehn Landzbye Kiercke der wden for Byenn, som dertill kunde annexeris; och at der nu schall were leedigt it ennlig Soegenn ehn halff Miell Weges ner for^{ne} Ottensehe med Naffn Liungbye, som bequemmelligen kunde till for^{ne} S. Hans Kierke annexeris, och Tiennden aff Lunde Soegen komme thill os och Chronen igienn: Tha bede wii Eder och wille, at I om ald des Leilligheed flittelligen forfarer, huad gaffnlligst kannd wehre, och Eder siden derom med førderlligste emod os erklehrer, och med samme Lingbye Soegen med ehn anden Sogneprest dertill at forordne saa lenge forholder, indtill wi os paa samme Eders erklering, I worder indschickendis, haffuer

---

¹⁾ D. e. Mag. Henrik Michelsen (s Dsk. biogr. Lex. XI, 332).

resolueret. Dermet schier wor wilge. Befallendis Eder Gud. Schreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den 26 Decembr. Anno 1620. Wnnder wort Zig^{tt}.

Christian.

Udskrift: Oss ellsch. ehrllig och welbiurdig Holger Rosenkrantz thill Rosenholm, wor Mand, Raad och Befallingsmand paa wor Gaard wdi Ottensehe, och hæderllig och høiglerdt Mand Doctor Hanns Michelsen, Superintendent offuer Fyens Stigtt.

Origin. i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve. Inden den begjærede Betænkning var afgiven, synes Kongen ad anden Vej at have faaet Vink om, at M. Henrik Michelsens Andragende var mindre vel grundet, da der allerede under 3die Januar 1621 udgik kgl. Befaling Holger Rosenkrands og Biskop Hans Michelsen om uden Ophold at lade ske Præstevalg i Lumby efter Ordinansen, da vi nu naadigst om al des Lejlighed udførligen nok ere bleven informeret. (Orig. smst.).

30.

1623, 20. Januar. Forpligtelse udstedt af Jens Jonsen inden hans Kaldelse til Kapellan ved Frue Kirke i Svenborg.

Dersom ieg Jens Jounsen bliffuer aff min kiere och gunstige Superintendent, hederlig och høylerd Mand, Docter Hans Mickelsen, sambyct till det Caplani vdj wor Frue Kiercke och Sogen her udj Suenborig, da beplichter ieg mig att andstille mig y lerdom och leffnet och ald Omgengelse, saa wit Gud will giffue mig Naade, att huercken hederlige och wellerd mand Her Jørgen Marckussen, Sogneprest till wor Frue Kiercke, icke heller Øffrighed eller nogen anden skall haffue mig att beskylde met rette. Desligeste forplichter ieg mig at tage ware huer anden Søndag paa afften sangs predicken, och huer anden wgge paa Tisdags och Onsdags Wgepredicken, och ellers her foruden at findes redebon met all thienneste, naar min kiere Sogneprest mig om nogen Tienneste loughligen tilsigendis worder, were sig ligpredicken, sognebud, dag eller natt, och alter tienneste om Onsdagen i Closterit, Søndage och andre hellige dage i wor Frue Kiercke, saa at hand icke

schall haffue Aarsage at klage offuer mig y nogen Maade med Billighed. Her foruden da beplichter ieg mig ické at besuerge Herr Jørgen Marquursen met kaast eller løn i nogen maade, men lade mig nøye med den rette forordnede og beskickedede løn, som er tillagt Capellanen y vor Frue Sogen. Forhaabendes, att hand saa well som Øffrigheden mig till det beste forfremmer, saa lenge ieg mig erligen och enligen¹⁾ anstiller y min tienniste.

Thil bekreftning, at ieg Jens Jounsen skall holde wrygeligen for^{ne} Punchter och Artickler, daa haffuer ieg met min egen haand her vnderskreffuitt, och yndsker, at Gud will giffue mig sin Naade her till. Och til witterlighed haffuer ieg sønligén ombedit min kiere Fader, Her Joun, Herritzprovst udj Sundtzherrit²⁾, och hederlige och wellerde Mand, Hr. Claffues Juell i Kierckeby, denne min Obligatz mett mig att vnderskriffue. Actum Suenborig den 20. Januarij Anno 1623.

Jens Joenssøn
Egen haandt.

Jonn Oluffssøn,
Mpp^a.

Original i Fyns Bispearkiv, Sunds Herred 4. Sammesteds findes liguende Forpligter, udstedte af tvende senere Kapellaner ved Frue Kirke i Svenborg, nemlig Christoffer Jensen, dat. Svenborg 10. Febr. 1640, og Oluf Henriksen Sthen, dat. 29. Oktober 1653.

31.

1625, 11. September. Den udvalgte Prins Christian anmoder Johan Friis til Ørridslev, Lensmand paa Tranekjær, om at hjælpe Mester Anders Arrebo til om muligt at blive Præst i Tranekjær.

Johan Friis fih breff, M. Anders Erboe anrørendes.

W. G. T. Wiider, at eptersom oss elsch. hederlig och høylerde Mester Anders Erboe hans M. wores elschel^e kiere

¹⁾ Herved forpligtes altsaa Kapellanen, som det synes, til ugift Stand. I senere, forøvrigt ligelydende, Forpligtelser lyder dog denne Passus saaledes: «saa længe jeg mig, som det en retsindig Guds Ords Tjener vel anstaaer, anstiller. Til hvilket jeg ønsker, Gud vil give mig sin Naade.»

²⁾ Sognepræst i Skaarup og Tved, hvor Sønnen senere blev hans Eftermand.

Her Faders och naadigste Kongis beuilling och thilladelse bekommit haffuer at maate voceris och kaldes igien till første Kald, hand louglic kunde bliffue kaldet¹⁾: Da efterdij vij naadigst erfarer, Sognepresten ved Thranekier Slot at vere ved Døden affgangen²⁾, beder vij och naadigst begierer, attj hannem til samme Kald behielper, at hand det kand bekomme. epterdj hand udj Lerdomb nochsom dyctiger och god for det at forestaae; ey heller tilstede nogen anden, før hand did kommer, for sognefolchet att lade sig høre. Actum Dallum den 11 Sept. Ao. 1625.

Fynske Tegnelser III, 860—1.

32.

1625—28. Tre Kongebreve om Forseelser, formentllig begaaede af Hr. Povl Christoffersen, Præst i Tryggeiev paa Langeland³⁾.

a.

Christian den fembte, med Gudz Naade Danmarkis, Norgis (etc.) wdualde Printz wdj Kong. Maytts, woris elsch. kiere Her Faader och naadige Konges, frauerelse til Regieringen forordnet.

Wor Gunst tilforn. Wider, at efftersom os elsch. Hr. Pouel Christoffersen, Sogneprest til Trøgeløff och Fodslette Sogner paa Langeland, vnderdanigst effter voris egen be-naading haffuer affsonet for leyermaal, hand haffuer bedreffuet paa for^{ne} Langeland, och vdj hans dom formeldis, hannem at haffue forsoret aldrig før, midler tid eller siden

¹⁾ Se Danske Kirkelove III, 117.

²⁾ Embedet har dog neppe været ledigt, ialtfald døde Præsten først nogle Aar efter (Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 376).

³⁾ Povl Christoffersen Smed eller Fabricius blev i en Alder af 26 Aar, den 29. April 1617, ordineret til Kapellan i Tryggelev og Fodslette paa Langeland (Kirkehist. Saml. 3. R. V, 115). 1619 blev han Sognepræst sammesteds. At der har været forskellige Klager imod ham i hans Embedstid, ligesom at det endte med hans Afsættelse 1641, har J. C. Bloch oplyst (Kirkehist. Saml. II, 464—5), men han har ikke vidst, hvori Klagerne bestod.

att haffue bedreffuet Vtugt med for^{ne} Quindfolk, huilket, om hand det vilde haffue forsoret, effterdi hand det for mange gottfolk haffuer bekenntt, icke mer end tilbørligen var at schulle straffis: da effterdi oss elsch. erlig och velb. Mand Holger Rosenkrantz til Rosenholm, Danmarkis Rigis Raad., Kong. Maytt. befalings mand paa Ottense Gaard, saa well som i selfuer woris naadigste Missiue bekommet haffuer, atj hannem schulle forhøre, aff huad Aarsag han sligt haffuer giortt, och atj eder der paa imod os schulle erclere, huilken eders Erclering wi naadigst bekommet haffuer, och effterdj i samme erklering for^{ne} Her Pouel med høyeste Ed bekender, at hand aldri før, midler tid eller siden haffuer bedreffuet Vtugt med for^{ne} Quindfolk vden den ehne gang, da haffuer wj slig hans Erklering naadigst i den beste Mening optaget och hannem for vider Molestation och tiltale i denne sag wil haffue forschaanit, saa hand her effter som tilforn sit Kald och Prestembede maa betiene, saa lenge hand det troligen och, som det sig bør, forsuarligen forestaar. Dermed scher wor willie. Befalendes eder Gud. Skreffuet paa Dalum den 18 Nouemb. Anno 1625. Wnder Zignetet. Christian.

Udskrift: Oss Elsch. Hederlig och Høylerdt Mand Dogter Hanns Mickelsen, Bisp och Superintendent wdj Fyens Stift.

Paategninger: Om Her Povel i Tryggeløff, leveret mig ved Her Povel self den 18 Nouemb. 1625.

Lest wdj Ottense Consistorium den 13 Feb. 1628.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Langeland 25.

b.

Christian den fiende (osv.).

Wor synderlige gunst thill forn. Wider, att oss elsch. Holger Rosenkrantz thill Rosenholm, wor mand, raad och befalings mand paa S. Hans Closter wdj wor Kiøbsted

Othhense, och hederlig och høyerldt mand Docter Hans Michelsen, Superintendent her offuer Fyens stift, for nogen thid siden haffuer bekomid befaling att dømme paa en prest mand der paa wort Land Langeland ved naffn Herr Pouell Christoffersen, som formenis att schall haffue giortt Meenæd anlangendes et quindfolch, hand schall haffue besoffuidt: Thi beder wi eder och wille, attj for^{ne} Her Pouel Christoffersen med det forderligste lader for for^{ne} Holger Rosenkrantz och Docter Hans Michelsen indsteffne och domb udj samme sag forhuerffue. Dermed scheer wor Willie. Befalendis eder Gud. Schreffuet paa wort Closter Dalumb den 7 Octobris Anno 1627. Wnder wortt Zignett. Christian.

Paategnet med Biskop Hans Michelsens Haand: Copie aff Kong. May. Missiue til Christopher Wlfeldt om H. Povel Smed.

Samtidig Afskrift i Fyns Bispearkiv, Langeland 25.

c.

Wii Christian den Fierde (osv.) Giøre alle witterligt, at eptersom os elsch. hederlig och wellerdt Her Pouell Christoffersøn, Sogneprest thill Trøggeløff och Fodslette Sogner paa wort Land Langeland, for nogen tid siden haffuer besoffuet et Quindfolch paa for^{ne} Langeland, huilchen sagh hand epter den høybaarne Førstis och Herris Her Christians den Fembtis, Danmarchis och Norgis wduaalde Printz, woris elschelige kiere Søns, tilladelse haffuer affsonet, och hand siden for os er bleffuen andraget for Meenæd, som hand formeentis at haffue giort forskreffne Leyermaal anlangendis, huorom wi wed woris dertil deputerede fliteligen, grandgiffueligen och aluorligen haffuer ladet inqvirere, och dog ingen sag i de maade paa hannem haffuer kundet finde, mens hannem aff deres vnderdanigste erklering nochsommeligen der vdi vndskylt befinde: da haffuer wi aff wor synderlige gunst och naade naadigst vndt, beuilget och tilladt, och nu med dette wort obne

breff vnde, beuilge och tillade for^{ne} Her Poul Christoffersøn for forskreffne Leyermaal och formeente och angeklagte Meenæd frii, angerløs och wmolestonet at skal och maa were och bliffue her epter i alle maader: och all den forgangne proces iche at komme hannem til hindring eller skade i nogen maade. Forbydendis alle och en huer, i huo de helst ere eller were kunde, serdeles wore Fougder och Embedzmend, for^{ne} Her Pouell Christoffersøn herimod, eptersom forskreffuet staar, at hindre eller i nogen maade forfang giøre, wnder wor Hylleste och Naade. Giffuet wdi Dalum Closter then 15 Aprilis Ao. 1628. Wnder wort Signet. Christian.

Samtidig Kopie i Fyns Bispearkiv, Langeland 25.

33.

1630, 12. Januar. Kgl. Befaling til Stiftsøvrigheden i Odense om at paase, at Hospitalet i Odense fik fuldt Vederlag for Kongetienden af Horne Sogn, der med Patronatsretten til Horne Kirke var overdraget Jørgen Brahe til Hvedholm.

Christian den fjerde (osv.) Wor synderlig gunst thilforunn. Wider, att wj naadigst haffuer bevilgett oss elsches^e Jurgen Brahe thill Huedholmb, wor Mand, tienner och befalningsmand paa wort Slott Hagenschouff, juspatronatus thill Horne kircke, som er hans Sognekircke wed hans gaard Huedholmb, saa effterdj affgiffteff aff wor och Cronens anpart Korenthinde aff for^{ne} Horne sognen er lagt och ydis aarlig thill hoszpitallett i wor Kiøbsted Odense, bede wj eder och wille, attj retter eders Leilighed effter att werre offueruerendis thilstede, naar for^{ne} Jørgen Brahe giører for^{ne} hoszpitali schiell och fyldest for samme thinde, haffuendis flittig indseende, att hoszpitallett wdj alle maader scheer schiell och fyllest for samme thinde. Forudenn huis wedeleg hand giør oss imod juspatronatus och høyhed, haffuer hand thilsagt, at Presten och Degnen och Kircken jngen jndpass eller schade schall lide paa deris sedwanlig Retlighed, saa och att wille dychtige och examinerede Personer forestille, naar Kalditt ledigt worder. Der med scheer

wor wilge, befallendis eder Gud. Schreffuidt paa wort Slott Fredrichsborg den 12 Januarj A° 1630. Wnder wortt zignet. Christian.

Udskrift: Oss elsche^e erlig og welbyrdig Gregers Krabbe till Tostelund, wor Mand, tiener och Embitsmand paa wortt Slott Hintzegauffel, och oss elske^e hæderlig og høiglerd Docter Hanss Michelssen, Superintendent wdj Fyens Stiftt. Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 27.

34.

1630, 22. December Kongen afkræver Stiftsovrigheden i Odense Erklæring over Jørgen Brahes Ansøgning om, at han maatte anvende en Del af Horne Kirketiende til et Fattighus, han agtede at stifte sammesteds.

Christian dend fierde (osv). Wor synderlige Gunst tilforn. Wider, att oss elsche^e Jurgen Brahe til Huedholm, wor mand tienner och Embitzmand paa wort Slott Hagenschouff, wnderdanigst haffuer ladet hoess oss anholde, hannem naadigst maatte beuilges wdj Horne Sogn att stifte et armhus, och aff huis Horne kirketiende offuer Kirkens bygningh och wnderholdungh erøffris kand, maatte thil rette, wedtørfftige Gudtz lemmer anleggis: Thi beder wi eder och wille, atj des leylighed forfahrre och siden emod oss erklerer, om saadant gaffnliggt befindis. Dermed skier wor wilge, befallendis eder Gud. Skreffuit paa wortt Slott Fredrichsborg dend 22 Decemb. A° 1630. Wnder wort zignet. Christian.

Udskrift: Oss elsche^e erligh och welbiurdigh Henning Walchendorp thil Glorup, wor mand, thiener och befallingsmand paa wor gaard vdj Ottensse, och doctor Hans Michelsen, supperintendent offuer Fyens Stiftt.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 27.

35.

1631, 18. Februar. Stiftsovrighedens Erklæring i Anledning af foranstaaende Forespørgsel.

Henning Walckendorph til Glorup, Befalingssmand paa Othenssegaardt, Hans Michelson, superintendent offuer

Fyens Stift, giøre vitterligt, at Kong^e May. vor allern. Herres befaling, dateret Fredrichssborg Slott den 22 Decembr. 1630, er osz vnderdanigste tilhende kommen, formellendes at effter som e. och v. mand Jurgen Brahe til Huedeholm, Befalingssmand paa Hagenskoff Slott, vnderdanigste hosz hans Kong. May. haffuer ladet anholde, hannem naadigst maatte bevilges et armhusz at stifte vdj Horne sogen, oc hues som [af] Horne Kircketiende offuer Kirkens bygning oc vnderholding kand erøffres, maatte til rette vedtørffige Guds lemmer anlegges: da er hans Kongel. May. naadigste befaling til osz, at vi des leilighed schulle forfare, oc, om saadant gaffnligt kunde findes, emod hans Kong. May. osz vnderdanigste erklere. Saa haffue vi, højstbemelte Kong. May. naadigste befaling vnderdanigste at effterkomme, først ladet erfare aff samme Kirckes regenschaber fra anno 1610 indthil anno 1630, huad paa Kircken er forbyggt, och huad offuer same bygning er bleffuen erøffret; da befinde vi gandsche igiennem, at huad Kirken et aar eller tu haffuer haft i beholding, er igien forbyggt det andet eller tredie aar, saa at Kiercken somme aar en anseenlig summa pendinge er schyldig bleffuen, huor vdaff Kirkens giæld, det sidste aar da regenschab er bleffuen hørt, var 582 Rdlr. 24^{1/2} Sk. Thi efftersom Horne kirke er et stort corpus oc staar paa et bierg mod haffuet, saa kand den icke med ringe bekostning vel ved macht holdes. Effter slig leilighed siunes osz gaffnligt at vere, at saadant et armhusz med forberørte condition samesteds kunde stiftes, effterdi der er mange fattige Guds lemmer i samme sogen; dog kirken paa sin bygning och vnderholding herudoffuer icke at lide nogen skade. At dette effter Kong. May. vor allernaadigste herres naadigste befaling er vores vnderdanigste erklaring oc betenckende, dog alting paa høystbemelte hans Kong. May. naadigste behag, bekræffte vi med voris signeter oc egne hender Datum Othensze den 18 Februarj 1631.

Udkast med Biskop Hans Michelsens Haand i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 27.

36.

1636, 15. Maj. Kongelig Ordning af Naadensaaret efter Professorer ved Gymnasiet i Odense.

Christian den Fierde (osv.) Vor synderlige Gunst tilforn. Viider, efftersom Irring indfalder der hos Eder udi vort Collegio der udi vor Kiøbsted Odense om Naadsens Aar, saa schal dermed forholdes effter Ordinantzen, som om Preste-Enchers Naadsens Ord formelder, saa at den, som effter kommer, kand haffue for sin effterladte Enche lige saa meget at forvente, som hand mist haffuer; oc naar Irring indfalder imellem flere Kuld Børn, da schal Naadsens Aar tilkomme Enchen os smaa Børn effter Ordinantzens Liudelse. Dermed scheer vor Vilie. Befalendes Eder Gud. Skreffuet paa vort Slot Kiøbenhafn den 15. Maji 1636. Under vort Signet.

Christian.

Os Elschelige, Hæderlige oc Høylærde Docter Hans Michelsen, Superintendent offuer Fyens Stift, sampt menige Professoribus Collegii Othoniensis.

Afskrift i Kallske Saml. 471. 4°.

37.

1636, 30. Maj. Udsoning paa Dødslejet mellem en Bonde og Hr. Iver Lauritsen Struch, Præst i Vesterskjærninge.

a.

Anno 1641 den 30 Maj blev hæderlig og vellærd Mand, Hr. Iver udi Vesterskjærninge henkaldet til Hans Kjergaard at skulle meddele ham Christi hellige Legeme og Blod. Og der Hr. Iver kom ind ad Døren i Stuen, da sagde han: Er det nu Tid at sende Bud efter mig? Og sagde siden: Dagen er vel saa lang, at det kunde have været bestilt tilforn. Og sagde til sl. Hans Kjergaard ved Sengen: Det er nu godt, at jeg kan finde eder her; I kunde drage til Faaborg og Svenborg og udi alle Huse og paa andre Steder, uden i Guds Hus, der kan I ikke komme; og skal I vide, at dersom I vil forlige eder med Gud, da skal I og forlige

eder med eders Næste. Da svarede Hans Kjergaard: Jeg veed ingen, jeg haver fortørnet. Da svarede Hr. Iver: Det er mig, I haver fortørnet. Det er nu 6 Aar siden, I forklagede mig for eders forrige Husbonde, Hr. Jørgen Brahe, for de Bier, I løj mig paa. Da sagde Hans Kjergaard: Nej, det haver jeg ikke gjort. Da sagde Hr. Iver: Ja Gud har I gjort det; og skal I vide, at dersom I ikke afbeder mig det, da skal I vide, at saa mange Bier, som I skyldte mig for, for eders forrige Husbonde, saa mange Djævl skal føre eders Sjæl og levere den udi Helvede. Ja, I har løjet mig paa som ingen ærlig Mand, nu vil jeg ikke videre have med eder at bestille, uden I beder mig det af. Og drager det til Minde, I Godtfolk, her staar; og drager nu hen og klager, hvor eder lyster. Og derefter fik de hverandre Haand; og da sagde Hr. Iver: Nu haver han bedet mig det af, og jeg haver givet hannem det til; gaar nu ud, nu vil jeg skrifte hannem. Og siden bestillede Hr. Iver sit Kald, som han burde at gjøre. Dette forskrevne ville vi underskrevne være gestændig, hvor Behov gjøres. Til Vitterlighed vores egne Hænder underskrevne.

Jost Iversen, egen Haand. R. P. H. L. A. S.

Med Biskop Dr. Hans Michelsens Haand er paategnet:

Dette blev oplæst for de indstevnede Vidner, nemlig Jost Iversen, Rasmus Pedersen, Anders Simensen, Anne Rasmuses, Johanne Andersdatter og Marine Rasmusdatter, og de bekjendte ved deres Ed med oprakte Fingre, at det gik lige saa.

b.

Vi efterskrevne Peder Rasmussen i Vesterskjærninge, Jørgen Povlsen, Rasmus Lavritsen og Niels Rasmussen ibid. gjøre vitterligt for alle udi dette vort aabne Brev, at Aar 1641, den 7. Søndag efter Trinitatis, tilspurgte hæderlig Mand Hr. Iver Lavritsen Struch sine Sognemænd paa Sognestevne, om dem ikke drages til Minde, hvorledes tilgik med Hans Kirkegaards Skudsmaal, som blev skudt over

hans Grav af Hr. Iver, som skete med efterfølgende Ord: Efter gammel Skik og christelig Vis er jeg ombedet denne sl. Mands Skudsmaal at skyde; da for min Person, eftersom det er alle vitterligt, som nu tilstede er, at mig og hannem haver været Irring og Trætte imellem, hvorudi han højligen har forgrebet sig imod mig, saa har han dog udi sin sidste Tid bekjendt og afbedet saadan sin Forseelse, saa vi ere bleven venlig og vel forligte her, og vil findes Venner paa den yderste Dag, saa jeg har hannem intet andet at eftersige end det, som godt er. At saadant i Sandhed er gaaet og faret, som forskrevet staar, vidner vi 4 Mænd med voris Signeter her neden undertrykt. Datum ut supra.

Orig. med fire paatrykte Segl i Fyns Bisparkiv, Salling Hrd. 39.

38.

c. 1642. Jens Jensen Bidstrup, Skolemester i Assens, søger om Tilgivelse for en Brøde, der i sin Tid havde kostet ham hans Præstembede (i Sandager og Holevad)¹).

In nomine Jesu.

Wellbiurdige och Strenghe Her Cantzeler, Gunstige Herre och mæchtige Patron, Eders Magnificentz werdigis for Gudtz schyld att høre min vnderdanigste Supplication.

Midler tid ieg studered i Kiøbingbawn, haffuer ieg aff vngdoms brøst og mennischelig schrøbelighed mig (diswerd) med Leyermaal forseet. Och efftersom dett gamle mennische (diswer) iche saa meged schammer sig wed Synden att begaae, som ved Synden at wedgaae, Huor aff dett kommer, att en huer gierne schiuler sin brøst och brech, saa wiit mueligt er: Saa er ieg fattig mand udi min vngdom och wforstandighed och der till (diswer) befunden thillbøyelig: I dett ieg haffuer tillraad den person, med huilchen forseelsen scheede. att hun haffuer førstegang udlagt en

¹) Se Danske Mag. 5. R. I, 218. 332—3.

anden, och hende om dett samme en gang tillschreffued, effter ad ieg waar kommen thill Ministerium. Huorudoffuer der Jeg bleff citeret for Retten, er Jeg, effter mit eged vedgaaende, som wden alld tergiversation scheede, straffet paa mitt hæderlige Kald och Embede. Huilchen straff ieg med min fattige hustrue och smaa børn nu udi 8 samfelde Aar iche uden stoer bedrøffuelse och elendighed haffuer udstaaed. Midler tid haffuer ieg aff min Naadige Herris och Kongis Naadigste beuilling nu $3\frac{1}{2}$ Aar betient Assens Schoele udi Fyn. Men effterdii Schoelemesterens Indkomst er samme stedtz iche større, end en eenlig person well kand leffue aff, er dett mig, som med hustrue och børn er daglig self fierde, meged tungt, besynderlig fordi borgeschabet er mig iche saa bevogen med kaast och anden benevolentz, som mine formænd, aff den Aarsage att ieg iche och, saa well som mine formænd, wndertiden lader mig findiss paa prædiche-stolen, Huilched och er min høyeste bedrøffuelse, att dett pund, min Herre mig haffuer betroed, saa ilde er anlagt, att dett for min daarlighedtz schyld haffuer saa rum en tiid werredt nedgraffuedt. Er derfor min vnderdanigste Supplication, E. Magnificentz wilde for Gudtz schyld, och aff medynck offuer min fattige hustrue och smaa wopfødte børn, mig gunstigen forhielpe, att ieg enten maatte faae ett Prestekald igien, eller och, midlertid ieg er i denne bestilling, stedes thill Prædiche-stolen, saasom mine Formænd och andre Schoelemestre udi Kiøbstederne. Gunstigen anseendes, att forseelsen iche er scheed enten i Ministerio, Ectescab eller effter Hans Mayest. Kong. Mandat slig forseelse anlangendiss waar udgangen, men thillforn.

Jeg loffuer min Gunstige Herre och Patron, att ieg alldrig meere schall findis udi slig eller nogen anden forargelse, som ey heller nogen tid enten før eller siden huos mig er befunden, dett mine goede Testimonia nochsom vdwise.

Gud allermæctigste fremdeelis rigeligen wellsigne och

beuare min Gunstige och Fromme Herre Cantzelleren, och
Hans Magnificentzes Aar udi alld lycksalighed forlænge, Amen.

E. Magnif. wnderdanigste Tienner
Jens Jenssøn, forðum Præst thill
Sandager och Hoelevaad Sogner i
Fyn, nu Scholemester udi Assens.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

39.

1645, 22. September. Biskop, Dr. Hans Michelsens Bedømmelse af et
homiletisk Værk af Hr. Jens Pedersen Hegelund, Præst i Viborg Stift.

Eftersom Kgl. Majestæts, min allernaadigste Herres,
naadigste Befaling [af 5te September 1645] er mig under-
danigste leveret, saaledes formeldendes: At efftersom hæder-
lig og vellærd Hr. Jens Pedersen Hegelund, Sognepræst til
Romdrup og Klarup Sogne, hos Hs. Kgl. Maj. underdanigst
haver ladet andrage, at han vilde lade udgaa Meditationes
over alle Søndages Evangelia, hvoraf han og et Specimen
over første Advent Søndags Evangelium paa Danske og
Latine underdanigst haver offereret, som højstbemeldte
Kgl. Maj. naadigst mig haver tilskikket; thi er Hs. Kgl.
Maj.s naadigste Befaling, at jeg min underdanigste Mening
og Censur med forderligste skal forstændige, om jeg eragter
samme Værk fornødent og tjenligt udi Trykken at lade
udgaa¹⁾. Saa efterat jeg haver læst den general Dispostion,
som forskrevne Hr. Jens Hegelund bruger over alle Søn-
dages Evangelia, hvor efter han og haver disponeret første
Advent Søndags Evangelium, synes mig underdanigst, at
det maa være et meget tvungent Værk, at han alle Evan-
gelia i lige mange Parter vil distribuere, efterdi de evan-
geliske Texter ere hinanden meget ulige og derfor uden
Detorsion ikke kan taale lige mange Parter. Derfor (efter
den gemene Lignelse at tale) ligesom man kan ikke gavn-

¹⁾ Baade det til Biskop Dr. Hans Michelsen stiledede originale Konge-
brev og den af Hr. Jens Hegelund indsendte Prøve findes vedlagt
Erklæringen.

ligen skjære alle Sko efter een Læst, saa er det ikke heller nyttigt at tvinge alle Texter efter een Partition, Ellers maa han vel have colligeret og befattet gode Res i samme Prædikener af adskillige Autoribus, som kan være unge Præster og andre gævnlige. At dette er efter Kgl. Maj.s naadigste Befaling mit underdanigste Betænkende bekjender jeg med min egen Haand underskrevet. Datum Odense den 22 Sept. 1645.

Udkast i Fyns Bispearkiv; jfr. Pontopp. Ann. IV, 374. Bloch, Den fynske Geistlh. Hist. I, 95.

40.

1646, 4. November. Erklæring afgiven af Fyns Stiftsøvrighed angaaende den af Fru Elisabeth Sophie Rantzov fremsatte Begjæring om at til-mageskifte sig Patronatsretten til Allested Kirke.

Mogens Kaasz til Støffringgaard, Ridder, Danmarches Riges Raad och Kong. May. Befalingsmand paa Nyborg Slot. Hans Michelson, Superintendent offver Fyens Stigt, gjøre vitterligt, at efftersom wi haffue bekommet Kong. May. naadigste Befaling, dateret Kiøbenhaffns Slot den 18. Aug. 1646, formeldendes: efftersom Erlig och Velb. Fru Lisabet Sophi Rantzow, affgangen Hans Lindenows til Hundslund, underdanigste om et Jus Patronatus til Allested Kirche, liggendis udi Nyborg Lehn, haffuer ladet anholde, huor-imod hun til Fylliste Vederlag til Kong. May. och Cronen underdanigste erbiuder sig igien at wille wederlegge tuende hindis gaarder, som ligger udi Nesbyhoffwetz Broby, som Rasmus Jørgenson och Laurs Madzøn paaboer: Da er hans Kong. May. naad. willie och befaling, at wi med for-derligste imod hans Kong. May. os underdanigste schulle erklere, om samme Jus Patronatus, som hun underdanigste begierer, fra Cronen kand mistes, och den Vederlag, som hun igien underdanigste erbyder, kand agtes nøyachtig at være, och at wi denne woris underdanigste Erklæring i hans Kong. May. Cantzeli med det første schulle indschiche: Saa haffue wi den Leylighed med flid erfaret, och iche

kand see, Kong. May. och Cronen at haffue nogen schade aff det Jus Patronatus, men Cronen aff det tilbudne Vederlag at kunde schee schel och fylleste. Dog kunde wi icke underlade underdanigste at giffue tilkiende, at E. och Velb. Fru Ellen Marsuin besuerger sig offver same Jus, at det er hinde och hindis Arffvinger til schade paa deres frihed, effterdi hun haffver en Herregaard, Weyløffgaard, udi Annex Sognet, och Fru Lisabeth der imod haffuer ingen Herregaard udi Hoffwetsognet. Bemeldte Fru Ellen Marsuin haffver och fest och sted sin Liffstid baade Cronens och Kirchens Tiende i Allested Sogn, som hun bruger til Weylegaard, lige som S. Casper Marckdan, der same gaard for hende eyede, for^{ne} tiende hafft haffver. Att dette er effter Kong. May. naad. Befaling wores underdanigste erklæring, bekiende wi med wores egne hender underschreffvet. Datum Nyborg Slot den 4 Novemb. 1646.

Udkast i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd., 28. Smst. findes saavel Kongebrevet af 18 Aug. 1646 som Ellen Marsvins Indsigelse, dat. Ellensborg 28 Sept. 1646

41.

1647, 8. Juni. Kongl. Befaling til Fyns Stiftsøvrighed om at afgive Erklæring angaaende Falk Gjoes Begjæring om at faa Patronatsret til 4 Sognekirker i Nyborg Len.

Christian dend fierde med Gudz Naade Danmarchis,
Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlige Gunst tilforn. Wider, at os elsche Falck Giøe till Huidkilde, wor Mand och Tiener, wnderdanigst aff os haffuer werret begierendis, wi hannem Jus patronatus till effterschreffne fire Kiercker naadigste wilde forunde, nemblig Siørup Kiercke, Kirkebye Kiercke, Wester Skierninge och Øster Skierninge Kiercker. Thi bede wi eder och naadigst wille, at i om alle for^{ne} Jussers beschaffenhed med flid inqvirerer och eder siden moed os om alting wdførligen erklerer, serdielis om icke andre Adels Personer endten wdj hoffuid sognene eller annexerne findis, som saadant kunde were till præjudicium, om for^{ne}

Jura patronatus for^{ne} Falck Giøe bleffue beuilgede; saa och om Kierckerne haffue Jordegoedz; ittem huad beholdning och forraad hos for^{ne} Kiercker findis; disligeste effterdi wor och Cronens Anpart tiender aff for^{ne} Sogner ere lagde till en deel Prester och Skoelis Personer, om de for^{ne} Jura patronatus hannem wden nogens præjudice kunde forundis, naar hand, hans Arffuinge och effterkommere effter hans egne Erbiudelse dend aarlig Affgiftt saauelsom den seduanlig Stedzmaal, saa ofte samme tiender ledig bliffuer, till dennem, der till ere berettiget, wdj rette tide fra sig leffuerer och wdgifuer, som hid indtill haffuer werret seduanligt; eller och om nogen anden Consideration denne hans begiering kunde vere til forhindring. Huilchen eders wdførlig ehrkling och relation i med forderligste wdj wort Candselie haffuer at indschieke. Dermed scheer wor wilie. Befallendis eder Gud. Schreffuett paa wort Slott Kiøbenhaffn dend 8. Junij Anno 1647. Vnder wort Zegnet. Christian.

Udskrift: Os elsch^e erlig och welb. Her Mogens Kaas til Støffringgaard, Rider, wor Mand, Raad och Embidsmand paa wort Slott Nyborg, saa och hederlig och høylerd Doctor Hans Mickelsen, Superintendent offuer Fyens Stift.

I Biskop Hans Michelsens vedlagte Erklæring, dat. Odense 1. Oct. 1647, oplyses: »at effterdi Falk Gjøe har de fleste Bønder udi Sørup Sogn, og ingen anden haver nogen Herregaard enten i samme Sogn eller i des Annex St. Jørgensgaard, da haver ingen været, som imod Jus patronatus til samme Sørup Kirke kunde protestere. Men hvad de andre tre Kirker anbelanger, da haver velb. Frants Lycke imod Vester Skjerninge og Øster Skjerninge Kirkers Jura protesteret, effterdi han haver en Herregaard ved Navn Flindtholm i Hundstrup Sogn, som er annexeret til Øster Skjerninge, saa og en Herregaard, hedder Rødkilde, i Ulbølle Sogn, som er annexeret til Vester Skjerninge. Des-

ligeste haver velb. Ejler Høeg protesteret imod Jus patronatus til Kirkeby Sogn, efterdi han haver en Herregaard udi Hovedsognet Olderup«.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 11.

42.

1656, 13 Juni. Præsten i Dalum og Sanderum, Niels Bang (siden Biskop i Odense), afgiver en Erklæring paa Dalum Birketing om de Kreaturer, som plejede at græsse paa Dalum Klosters Fællesmark.

Endog Evangeliibogen stod langt bedre i min Haand end verdslig Lovbog, og at træde paa Prædikestolen stod mig skikkeligere an end at gaa inden Tingstokke; jeg vel og veed, at Dalum Birketing var for det første ikke mit kompetens forum; dog alligevel men underdanig Hørsomhed imod min gunstige Øvrighed, som til idag haver ladet mig hidstevne, at declarere, er jeg kommen tilstede til det Vidne, som min gunstige Øvrighed haver ladet sig behage at lade føre om hvis mit Kvæg og Bæster, som jeg iaar paa Dalum Klosters Fællesmark haver, paa det ydmygeligste at svare.

1. Formener jeg, at Vidnerne bør ved Lyd¹⁾ og Mærke bevislig at tilkjendegive, at det Kvæg og Bæster, som de ommelde, ere alle mine; thi muligt, om Leddene for Marken kunde være aabne glemte, at der kunde andet Kvæg eller Bæster være indkomne og maaske for mine agtede.

2. Aarsagen, hvorfor jeg iaar paa Dalum Klosters Fællesmark ikke nær saa meget Kvæg og Bæster efter min allernaadigste Herres, Hs. Kgl. Maj.s, naadigste Benaadning haver, som jeg om Vinteren paa mit eget Foder og af mine Sognetiender her i Præstegaarden overføde kan, er, at det min gunstige Øvrighed her paa Steden haver behaget en god, stor Del af Fællesmarken iaar (som tilforn vel ikke er sket, saa vidt jeg kan mindes) ved Bønderne her under Lenet daglig at lade bevogte, hvorpaa Klosterets

¹⁾ D. e. Lød, Farve.

Køer alene gaa, saa udenfor samme bevogtede Fællesplads falder Græsbeden mager nok til Klosterets ungefær mulig tre eller fire hundrede Faar og Lam, saa og andet Kvæg og Bæster, tillige med Møllerens Bæster og Kvæg, saa vel og til det ringe, jeg der iblandt haver, hvorudover jeg haver været forarsaget en god Del af hvis Kvæg, jeg haver her i Præstegaarden vinterfødt, iaar paa andre Steder at skaffe Græsning.

Begjærer her hos paa det tjenstvilligste dette mit ydmygste Svar maatte for Retten læses, paaskrives og udi Tingbogen og Tingsvidnet Ord efter andet indføres, saa og mig er Gjenpart af Tingsvidnet meddeles.

Datum Dalum Præstegaard den 13 Junii Anno 1656.

Niels Bang m. ppria.

Orig., med Paategning om samme Dag at være læst paa Dalum Birketing, i Odense Bispearkiv, Odense Hrd.

43.

1658—60. Nogle Aktstykker fra Krigens Tid vedrørende Præsterne i Fyns Stift og S. Jørgens Hospital ved Svenborg.

a.

Des Herren Reichs Admiral hochgräfl. Excell: Befehl-Schreibendt an Herrn Oberst L. Schierstedt, Anstalt zu machen, dass die Geistlichen in Schwenburg der Einquartirung befreyet werden.

Demnach die en Sweinburg wohnende Pastores bey Ihro Hochgräfl: Excel: dem Herrn Reichs Admiralen vnd Königl: Lieutenampt Generalen sich gahr hoch beschwert, dass sie gleich Einwohnern mit Einquartirung belegt werden, vnd solches wieder Ihro Königl: May^{tt} vnsers allerseits Allergnädigsten Königs vnd Herren dhenen in hiesigem Lande wohnenden Geistlichen gegebene Indulta vnd Beneficia, dass sie für aller Einquartirung und andern Oneribus gäntzlich sollen eximeret vnd befreyet sein, schnur zuwieder laufft. Gestalt dan hoci-besagter Ihro Hochgräfl: Excel: der Herr Reichs Admiral mir gnädig anbefohlen,

dem Herrn Obristen Lieutenamt, so itzo in Schweinburg commendirt, anzudeuten, das dhero ernstlicher Wille sei, von allen Geistlichen nicht allein die vfgehördete Einquartirung sofuhr von ihren residentzen und da sie selbst einwohnen weg zunehmen, sondern auch ihnen hinführo mit solcher Einquartirung gänztlich verschonen, gleich wie nun solches Ihro hochgräfl: Excel: expresser Befehl sei: Als wirdt der Herr Obrister Lieutenamt die guthe Anstaldt zu machen sich befohlen lassen, damit des Herrn Reichs Admiralen Hochgräfl: Excel: darin gegebener Befehl nachgelebet werde. Datum Mittelfahrt den 25ten Julij Anno 1658.

Dehro Königl: May^{tt} zu Schweden
bestalter Kriegs Commissarius.

J. Gutzloff.

Samtidig Afskrift i Karen Brahes Mnscr. Nr. 283, hvor ogsaa de følgende Stykker findes.

b.

Ihro Königl. May^{tt} zu Schweden Schreibend an den
H. Obristl. Lindworm, die Geistlichen belangend
Reuter zuuorschaffen.

Wir Carll Gustaff von Gottes Gnaden der Schweden, Gothen vnd Wenden Konig (etc.) Unsern gnädigsten Guess vnd wolgeneigten Willen zuuor. Vest vnd Manhaffter besonders lieber getreuer. Demnach wir Euch die auff Fuhnen vnd Langelant ausgeschriebene Kirchspiel Reuter zu einem Esuadron gnädigst destiniret, so erget an Euch hiermit unser gnädigster Befehligh, Ihr wollet Euch bey unserem bestaltten Kriegs Cammer-Rath Appelbohm dessfals anmelden vnd nach desselben disposition mit Euren Officiren, die Ihr zu diesem Behueff an handt schaffen können, Euch bemuhen, damit selbe Reuter ehester zusammen gebracht und also eine Suadron daraus formiret werden muchte. Vollbringet hiran unsern gnädigsten Willen, und wir seint Euch mit Konigl: Hulden woll beygethan. Geben in unserem Hauptquartier Oldersloff den 21 Augusti Ao. 1658.

c.

Demnach Ihr Konigl. May^{tt} mein Allergnädigster König vnd Herr anbefohlen, das die Geistlichen, als Præpositi und Priester, so dem Konige zu Dennemarck vor diesem gewisse Reuter ausmondiret, nach voriger Proportion von so viel Geistlichen, Præpositis und Priestern, als zuorn einen Reuter gegeben, iede einen guten und wehrbahren Reuter anschaffen und selben mit Kleidung, Sattel, Zeug ausmondiren, wie auch in Stelle der Pferde 25 à 30 Rthal. an gelde geben sollen; die Pistolen und Helffter wollen Ihre Konigl. May^{tt} Ihnen selbst reichen lassen.

Als habe solches im Nahmen Allerhochstgedachter Königl. May^{tt} denen Geistlichen, Præpositis und Priestern, samt vnd sonders, in der Province Fuhnen hiemit andeuten vnd dabey ernstlich erinnern sollen, dass dieselbigen solche Reuter nebenst Sattel, Zeug und Pferde-Geld mit dem allerehrsten herbey schaffen, gegenwertigen und Vorzeigern dieses, dem H. Obristl. Lindtorm, darstellen und seinem Commando untergeben wollen, maszen demselben wohlgedachten H. Obristl. hiemit und in Krafft dieses specificce auff jede Geistliche, als Præpositos und Priester der erwehnten Province Fuhnen, Einweisung gethan wirt, mit der austrucklich hierbey gefugten Volmacht, solche Reuter mit erwehntem Zubehör mit dem allerschleunigsten sich darstellen und ausmachen zu lassen, zu empfangen vnd unter seinem Commando zu nehmen. Wornach ein jeder sich zu richten. Vhrkundtlich eigenhändiger Unterschrift und beygetruckten gewöhnlichen Signet. Geben Ottensehe den 10 Septembris Ao. 1658.

Dehro Konigl. May^{tt} zu Schweden
bestalter Kriegs Cammer-Rath
Andres Appelbohm mpp.

d.

Efter som Hæderlig oc Høylerd Mand, M. Peder Nielsøn, Sognepræst til Sancti Hans Kirke udi Odense, tilkommer

Kong. May^{tt} Anpart Korntiende aff Broby Sogn, oc Tiden er den at indfordre och annamme, daa befalis hermed menige Sognemend vdi bemelte Brobysogn, at de wfeilbarlig nu strax samme tiende lade fremkomme, saa fremt samme Tiende icke (dennem self til skade) vdi andre Maader hos dennem skall worde søgt; anseende, menige Geistligheden, med hvis dennem til deris Vnderholdning er tillagt, aff Hans Kong: May^{tt}, min Allernaadigste Herre, saa och Generalitetet er benaadet. Forbiudendes oc her hos dennem, som samme Sogn assignerit er, her vdi at giøre nogen Forhindring, saa fremt de icke saadant self for Høyestbemelte Hans Kong. May^{tt} acter at forsvare, om der paaklagis. Befalis och Salvegvardierne, som der er indlagt, dennem der til at vere beforderlig. Odense den 27 Augusti Anno 1659.

Hans Kong. May^{tt} aff Sverig wid detz
Armee welforordnede Oher Commissarius
Allart Siltmandt.

e.

Schutzbrieff wegen das Hospital zu S. Jurgen bey
Swenborgh.

Ihrer Königl. May^{tt} zu Schweden über dehro Armeen
bestallter Feldmarschall.

Von Gottes Gnaden Philipps, Paltzgraff beim Rein in Bayern, zu Gulich, Cleue vnd Bergen Hertzog, Graff zu Waldeck, Spanheimb, der March Rauensburg vnd Moes, Herr zu Rauenstein: Dem nach hochstged. Konigl. May^{tt} gnädigste Wille vnd Befehl ist, dass alle Armhäuser vnd zu Erhaltung der Armen destinierte Guter von allen Kriegs Oneribus, als Contributionen und Einquartirungen, oder wie die sonst Nahmen haben können oder mögen, jedemahl gantzlich exemt, ausgesetzt vnd befreyet sein sollen; vns aber nichts desto weniger Klegten eingelangeten, gestellt das vor Schwenborg belegene Spital St. Jurgen vnd dessen zuständige Guter mit Einquartirung vnd andern Auflagen besweret werden sollen: Als haben wir dasselbe

mit allen Appertinentien in special Schutz vnd Schirm auffgenommen, allermaszen solches hiemit in Crafft dieses beschiehet, also vnd dergestallt, dass von mehrhöchstged. Konigl. May^{tt} zugethanen vnd vnserm Conduicti vntergeben keiner, er sey auch wer der wolle, ermeltet Hospitall oder dessen zugehörige so wol liegende als fahrende Guter in keinerley weisze molestiren oder besweren, besondern von allen Auflagen vnd Einquartirungen gänzlich verschonet, exempt vnd befreyet sein vnd vorbleiben lassen soll. Wor-nach ein jeder bey Vermeidung groszer Vngelegenheit vnd scharffen Einsehens sich zu achten. Geben vnter eigenhändiger Vnterschrift vnd beygetruckten Furstl. Insiegel. Neuburg den 7 Octobris 1659.

Philipps Paltzgraff mpp.

f.

Dhero zu Dennemarch, Norwegen Konigl. May^{tt} General Feld-Marskall, Oberster zu Ross vnd Fuess, vnd Amptman zu Riipen, Hans Schack, füege hiemit männiglichen zu wissen, welcher maszen der wolerwürdige vndt hochgelehrte Herr Lorentz Jacobsen, Theologiae D., Königl. Dänischer wolverordneter Biscop des Funischen Stifts, mir zu erkennen geben, wie dass die auff dieser Insul verordneten Herren Pastores mit vieler Einquartirung vnd andern pressüren sehr angestrenget würden; Als werden hiermit meines Allernädigsten Königs vnd Herren Angehörige, hohe vnd niedere Kriegs Officiren, gemeine Soldatescha zu Ross vnd Fuess, vnd sonsten jedermänniglichen hiemit respective erinnert vnd ernstlichen befehliget bey vorgemelten, allen vnd jeden H. Pastores keines weges eigentätlich sich einquartiren, noch dieselbige beschätzen, sondern allen Schutz vnd Sicherheit genieszen lassen für Raub, Plünderung, Abnahme ihrer Güter, Mobilien, Pferde, auch übrigen groszen vnd kleinen Viehe, bessermaszen beschützen vnd beschirmen, vnd sie mit derogleichen allen keinermaszen beschwerlich zu sein. Gestalt dan die H. Pastores sampt

vnd sonders hiemit ermahnet werden, ohne Höchstgedachter Ihro Königl. May^{tt} hohen Generalitet special befehlig vnd ordre keine eigenthätliche Einquartirung zu statten. Woran die meinem Commando vntergegebene verrichten, was der schuldigkeit vnd diese befehlig gemesz ist. Vnd haben die Vberfahrer, so sich hie wieder thätig erweisen möchten, für Vngelegenheit vnd Straffe zu hüten vnd für Schaden vorzusehen; Auch alle von diesem Original genommene copleyliche Abschriften vollen glauben beyzumessen vnd gleich dem Original zu respectiren vnd in allen folge zu geben. Vhrkundtlich vnter meiner Hand vnd Signet. Geben im Haupt Quartier zu Odensee den 15 Januarij Anno 1660.

Hans Schack.

Dass diese Copey mit dem Original correspondiere, bekennen wir

Sthen Bilde. Hening Powisch
Mein eigen handt.

44.

1665, 3. Januar. Kgl. Befaling til Stiftsøvrigheden i Odense om at undersøge den Klage, Præsten i Kværndrup førte over, at hans Kald var blevet forringet.

Friderich dend Tredie (osv.). Wor synderlig Gunst tilforn. Efftersom itzige Sognepræst til Querndrop Sogn och Kiercke, saa vel som hans formand, sig nogle gange vnderd. haffuer beklaget, at it och andet fra Kaldet schal were kommen, huorved indkombsten merkelig skal were forringet, och derfor hos os vnderdanigst ansøgning giøre, at de til nogen erstatning naad: maatte forhielpis. Thi er woris naad: Willie och Befaling, atj Præsten udj bem^{te} Querndrop Sogn for Eder indsteffner och eder om hans forebringende fuldkommeligen informerer, hans beuiis egiennemseer, och til os elschel: Otto Krag til Woldbierg, wor Mand och Rigsraad, fra Eder vnder Eders hender beschreffuit leffuerer, om I befinder hans Kald effter Angiffuende at were forringet, paa huormeget, och huor I

eracter hand med billighed och effter landz low derfor erstatning bør at søge. Dermed skeer wor willie. Befalendes Eder Gud. Skreffuet paa wort Slot Kiøbenhafn den 3 Januarij Anno 1665. Vnder wort Zignet.

Friderich.

E. Kragh.

Udskrift: Os elschel: Erlig och Welbr. Her Henrich Lindenou til Øffuitz Closter, Ridder, wor Mand, Tienner och Befalingsmand paa wor gaard udj Ottense; saa och Hæderlig och Høylærd Mester Niels Bang, Superintendent offuer Fyens Stiftt.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 6. Vedlagt findes Udkast til Stiftøvrighedens Erklæring af 27 Sept. 1665, hvori refereres, hvad Sunds Herreds Provstebog af 1572 indeholdt om Tab, Præstekaldet før den Tid havde lidt (jvfr. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. VIII, 322).

45.

1665, 9. Januar. Erklæring fra Præsten i Vissenbjerg om Præstekaldet og Kirken.

Vissenbjerg Kirkes Indkomme aarlig er:

Tiendens Afgift, naar den fuldkommen leveres, Rug 11 Ørter, Byg 11 Ørter, Havre 4 Ørter.

Kirken haver herforuden af nogle smaa Jorder og 2 Gadehuse nogen Husleje og Jordskyld, hvilket, hvor meget er, kan jeg ej egentligen vide, førend jeg det af Kirkestolen kan fornemme, som er i Rasmus Andersens Forvaring i Nyborg; dog ved jeg, at det ikke kan bedrage over 3 eller 4 Sl. Dlr.

Kirkens Brøstfældighed paa Bygning inde og ude er større, end den af mig kan granskes, og kan ej repareres under mange Aars ordinarie Indkomme.

Ellers af Ornamenten fattes os en Messehagel.

Datum Fuglvig den 9 Jan. 1665.

Hans Naur m. m.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Br. 211.

46.

1665, 4. Marts. Kongebrev til Biskop Dr. Niels Bang i Odense: Vider, at Vi naad. tilfreds er, at I det gamle unyttige og forfaldne Stenhus, som staar i Eders Residens, maa lade nedbryde og til de andre Huses Forbedring der sammesteds anvende.

Fynske Tegnelser IX, Fol. 158.

47.

1673, 18. Juli og 1678, 21. Febr Kongebreve vedrørende Vicesuperintendenten i Fyns Stift, M. Rudolf Moth.

a.

Christian dend Femte (osv.). Wor Naade tilforn. Wiid, at om end skjønt woris allernaadigste meening ey er, at vice superintendenten, os elskel. Mag. Rudolph Moth, sig med din bestilling, mens du lefuer oc den forsuarligen forrestaar, noget skal befatte, saa er dog vorris allernaadigste villie oc befalling, at du hannem om Hospitalet, de fattiges Capitaler oc om alt andet, saaviit hannem saasom Sogneprest til Ste Knuds Kirke tilkommer at viide, fuldkommen underretning giører, oc saaledes som hans formend den for hannem haftt hafver. Dermed skeer vor Villie. Befallendis dig Gud. Skrefvit paa vort Slot Kiøbenhafn dend 18 Julij Anno 1673. Under wort Zignet.

Christian.

D. Schult.

Udskrift: Os Elskelig welærwærdige Doct^r Niels Bang, Superintendent ofver Fyens Stiftt.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Odense Hrd. 17.

b.

Christian dend Femte (osv.). Vor Naade tilforn. Eftersom Vi allernaadigst hafver confirmeret voris forige Vice-Superintendent ofver Fyens Stift, afgangne Doct. Rudolph Moths, hustrues, iligemaade afgangne Magdalene Dorothea, hindes sidste villie oc endelig resolution udi en hindes

49.

1580. Specification paa huis Geistlige Goedtz, som Præsterne i Ottense Herredt hafuer angiffuet, er som følger.

Sognepræsten til Vor Frue Kircke i Othense er tillagd aleeneste en liden Annex-gaard, som skylder — $3\frac{1}{2}$ td. Hart Korn, udaf hvilken, foruden Matricul-skat til de forbigangne qvartaler, udj indværende 1680 Aar er gifven Rostieneste¹). Peder Winslow.

Sognepresten til Hans Kongl. Maj. Slotskircke i Odensee hafuer intet, huoraff hand gifuer Rostieneiste. Herman Christensen Beck mpp.

Mag. Jens Pedersen, Sognepræst til Dillum og Sanderum, haver efter hans særdelis specification H. Korn pro officio, hvoraf gives Matricul og Rostieneste schatt — $19\frac{1}{2}$ td.²).

Sogne-Præsten till Stenløs oc Fangel haffver een Annex-Gaard i Fangel pro officio, skylledes aarligen 5 tønder Korn. Men i 2 Aar haffver jeg intett der aff bekommet.

Item ett Annex-Boell, skyllder — $4\frac{1}{2}$ tønd. Korn.

Matriculschatt er aff begge disse aarligen oc ind till denne dag betallet. Effter hans Kongl. Maytts. allernaadigste Forordning haffver Jeg oc sellff udi dette aar betaldt den naadigst paabudne Rostienneste-Skatt.

Degnerenten aff Stenløs Sogn: Biug — 5 Ørter 8 schep. Eg — 15 snese. Brød 15. Aff huer husmand — 1 schep. haffre.

Degnerenten aff Fangel Sogn: Rug — 10 Ørte. Eg 15 snese. Huer husmand — 1 schep. haffre.

Stenløs oc Fangell Sognis Degne rente haffver alltid ligget till Odense Skolis Løbe-Degne, undertagen 4 Ørte

¹) For S. Knuds Sognekald findes ingen Angivelse

²) Denne Notits er indført af Biskop Kingos Amanuenses Joh. Lawerentzen.

Rug, som Hørerer i 3die Lexie aff Arilddtid pro officio haffver haft. Men Sl. D. Niels Bang i sin tid lagde all Degnens indkomst aff Stenløs Sogn, saa oc aff Fangell Sogn, til Conrectorum løn i Odens Skole, huilleche siden den dag haffver leyet denne itzige Substitut, som schulle begge Sogne betienne oc paa dem at tage Vare. — Substitutens løn aff Stenløs Sogn: Biug 3 tønd. 4 schep., Brød oc Eg, oc huad Huusmendene till Degnen schall contribuere. Aff Fangell Sogn 3 tønder Rug med andet smaa redsell, ut supra.

Stenløs 28. Jul. Ann. 1680.

Jacob Erichsøn, m. m.

Sogne-Presten till Verninge sogn nyder pro officio en halfgaard, liggende udi Bregnemose, som schulle schylde aarligen 3 td. byg, halfanden otting smør, 1 lamb, 1 gaas oc ett par høns. Herligheden deraf tillige med 10 sch. hafre af landgilden gifvis till Hans Excellence Her Henrich Bielche.

Degne-Rente af Verninge-sogn: Biug — 16 td., huor af een af Disciplene udi Ottense schole nyder aarligen — 9 td. biug. En Kircke-bollig, som Substituten i boer, oc Her Rigs Admiral nyder herligheden aff; dett andett, som hand nyder, er u-vist.

P. Bering.

Tommerup og Brylle Sognepræstis tilliggende pro officio er indtedt undtagen allenne Landgildet aff een Annex-gaard udi Brylle, som Anders Nielsøn nu i boer. Herligheden med Stedtzmaall, Hougning etc. dett aldt sammen niuder Ottho Thommesøn Riisbrich¹⁾ (som og haffver oppebaaren og svared till Skatterne i langsommelig tiid). Huilched, hvorledis dett skee kand, at Herligheden, uden noged aff gaardens taxerede hart korn till en kiendelse fuldte med, kand verre affskildt fra Landgildet, som det iche viidis, saa forhaaber den idtzige Sognepræst, at om

¹⁾ Landsdommer.

noged i hans formends tiider uden Adkombst er frakommen, dett da hannem igien vorder gottgiort.

Tommerup præstegaard
d. 2. August. An. 1680.

Jørgen Jensøn
m. m.

Sognepresten til Brendchild och Beldinge Sogner er naadigst tillagt pro officio, for Kaldetz Ringhed, Kongl. May^t anpart af Tienden i Brendchild, hvoraf giffuis matricul Schat. Tillagt ocsaa en Annexgaard i Beldinge, som skylder 1 pund Byg och 1 pund Rug — 5¹/₂ td. hartkorn. Herligheden haffuer verit tilforn til præstegaarden, men er der fra kommen til Dalum, och giffuis deraf til Dalum 1 Ørte hafre och 12 β. Mine Sl. Formend haffue dog altid nydt i mange Mends Minde egt och arbeide deraf. Men nu i min tid er det frataget. Haffuer ej heller nogit landgilde bekommit deraf i nogle Aars tid, efterdi jorden, som dog saais och dyrchis, er bortlejet af den, som herligheden haffuer, til nogle uvisse Mend, som iche ere vederheftige, af hvilche Jeg intet kand bekomme. Gaarden haffuer verit øde siden Anno 1658, da det fiendlige indfald skeede i Fyen, at dend da blef gandske devasterit och afbrut i grunde. Er dog bygt 1 styche huus paa steden.

Deignens tilleg i Brendchild och Beldinge Sogner. Der haffuer altid verrit løbedegn fra Odense til samme Sogner, efterdi de ligge aleeniste 1 liden miil derfra. Der haffuer mesten altid verrit 1 degn til hvert Sogn; men nu formedelst Rentens forringelse nyder 1 degn dem begge. Efter Stigts bogens formelding skal degnen haffue haft i gamle dage och forrige freds tider af Brendchild Sogn — 7 Ørter byg, och af Bellinge — 7 Ørter. Men nu siden Ufreds tider meget forringet. Bekommer ichun moxen det halfue paa begge steder. Dette til efterretning aff
Brendchild 4 Aug 1680. Peder Pedersen, P. l. mpp.

Jeg uværdig Sognepræst til Trøstrup oc Ubberud Kircker nyder pro Officio aff Kongl. Naade for mit Kalds ringhed den halfve part aff Kongl. Mayts. Tiende i Trø-

strup Sogn, som er i Hart Korn 6 td. 3 schpp. 1 fd., hvor aff Jeg oc giffuer Matricul schat; men ellers haffuer Jeg hverken Annexgaard eller anden fri Bondegaard, som dog mange haffuer, der ichun haffuer et Sogn; oc findis iche end saa meget som et Skiul for mine Heste oc Vogn, naar Jeg reyser til min Annex Kircke. For nogle Aar siden bleff min Formand bevilged her i byen et Gadehuus aff forrige Amptmænd paa Ottensegaard at maa følge præstegaarden, hvilket Herskabet til Dalum nogle gange haffuer villet sig bemæctige. Er oc til præstegaarden heel liden Auling, iche mere end til en liden halff gaard her i Corup, som schylder aarlig til Kirchen Biug 3 td. 6 schpp. oc penge 21 β . Samme halffve Gaards Jord schal i forrige tider haffve hørt til denne præstegaard. Hvorledis den er frakommen, kand aff Stiftsbogen maaschee erlangis underretning, at det kunde komme her til igien. Saa er oc Præstegaarden saa indknibet aff næste Naboe, som er Hospitals bondegaard i Othense, at dens Bag-Oun staa præstegaardens Ladehus saa nær, at mand haffuer sig for fare at befrycte. Summa: Disse 2 Sogner ere fast aff de ringeste i Indkomme, men aff de største i Besværigheden, end oc for den meget onde Kirchevey, at Forbedring høyt giøris fornøden, schal Præsterne conserveris. — Degnenis tilstand kand her aff vel sluttis. Tiil hver Sogn er en Løbe-Degn fra Othense Schole, men for ungdommens underviisnings schyld haffuer oc hver aff dem i nogle Aar hafft en Substitut. Degnen til Trøstrup Sogn haffuer aarlig Biug 5 td. 2 schpp., Substituten Biug 1 td. 4 schpp. oc Haffre 1 td. 2 schpp. foruden Brød oc Eg. Findis ellers 3 gaarde øde, hvor aff schulde giffvis endnu Biug 6 schpp., dog de, som bruger Jorden, vill det iche giffve. Degnen til Ubberud Sogn haffuer aarlig Biug 6 td., Substituten Biug 1 td. 5 schpp., oc aff Husene penge 4 ƛ 8 β i steden for Haffre, saa lidet Brød oc Eg; 2 øde gaardis Jorde brugis her, men de vil intet giffve aff dem, endog der om er udgiffvet Kongl. Forordning.

Clemend Pedersen, P. L.

Trøst.-Corup d. 5 August. 1680.

Jeg u-værdig Sogne-Præst til Otthense Hospital och Paarupe Sogn hafuer aldeelis ingen Benaading pro officio, ingen Annexgaard, eller noget, som gaar Rostieniste af, iche end et schiul til Heste och Vogn ved Annex-Kirchen, som liger ude paa marchen fra byen, Kongl. May. anpart Korntiende hafuer ieg af Paarupe, efter en Kongl. tilladelse, dat. Flensborg d. 10. Octobr. An. 1638, for Kaldetz ringheds schyld, for feste och sædvaanlig aarlig afgift til Otthense Hospital, nemlig 5 pund rug och 8 pund biug, som er heel høy affgift af det lilde Sogn, huor mange af Bønderne ere forarmede och kand iche dyrche deris Jord til gafns. Der er en liden-schyldig gaard i Paarupe, som Christen Søfrensen nu i boer, tienendis til St. Knuds Closter, som sigis af gamle folch for nogle til 100 Aar siden, førend Paarupe blef til Otthense Hospital annexerit, at hafue været Præstegaard; huorom ieg dog ingen vis underretning hafuer. Otthense Hospit. Præstegaard d. 9 Aug. Anno 1680.

Lauritz Knudsen Thrøstrup m. m.

Paategnet af Bispens Amanuensis: Odensee herrit pro officio: 43 td. 4 schp. 2 fd. 2 alb.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 194. En lignende Indberetning fra Præsterne i Odense Herred, afgiven i Sept. 1681, findes smst.

50.

1680, 21. December. Kongebrev om en foreløbig Adskillelse af Skaarup og Tved Sogne

Christian dend Femte (osv.). Wor Naade tilforn. Saa- som Skaarup Hofvet Sogn med sit Annex Tveed udi vort land Fyen efter Præstens dødelig afgang for nogen tid siden skal være ledig blefven, oc en person til for^{ns} Hofvet Sogn Skaarup, efter Fru Kirstine Kruses til Klindstrup derpaa gifven Kaldsbref, allerede skal være blefven ordineret i Annexet, oc een anden af os elskel. Knud Vrne til Juulskouf, som dertil hafver Jus patronatus, skal være blefven forundet: Da er Vi allernaadigst tilfredz, at der ved saa-

leedes denne gang maa forblifve. Men naar een af bemelte Personer ved døden afgaar, da skal dend anden, som ofverlefter, begge Sognerne som Sognepræst betiene, oc de, som Jus patronatus til Sognerne hafver, siden der efter, naar Kaldet ledigt vorder, skiftes til Sognepræst at kalde. Dermed skeer vor Villie. Befalendes dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhavn dend 21 Decembr. Anno 1680. Under vort Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udskrift: Os Elskel. welærwærdige Mag. Tomas Kingo, Superintendent ofver Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bisparkiv, Sunds Hrd. 5. Biskoppen har paategnet: Om Skaarup og Tuede Kald, som Velbr. Knud Urne haver adskilt. — Vedlagt findes den kgl. Stadfæstelse af samme Dag af Knud Urne Sigvartsens Kaldsbrev for Henrik Thomasen Barsmark, Rektor i Rudkjøbing, til Sognepræst i Tved.

51.

1681, 28. Juni. Kgl. Bevilling for Biskop Kingo m. H. t. noget til Bispestolen henlagt Jordegods.

Christian dend Femte (osv.). Wor Naade tilforn. Wiide maa du, at vi allernaadigst hafver bevilget, at du her effter, som du self hiid indtil oc dine formænd, Superintendenterne i Fyens Stift, af Alders tiid for dig nydt oc hafft hafver, maa nyde oc beholde dend allernaadigst forundte frihed udi dend Egelund oc Krat, som ligger til de Gaarde vdi Snestrup Bye i wort Land Fyen, huilcke du pro officio nyder, saa at voris Skouf forordning dig icke der udi til nogen hinder eller afgang skal være, ey paatuiflendes, at du io saaledes der med omgaaes oc tilseer, at Skoven ey til u-pligt forhuggis. Sammeledes hafver vi og allernaadigst forundt dig ligesom dine formænd fremdelis u-behindret at maa nyde fri Fiskeri baade udj den Vig, som kaldes Bispens Vig, saa oc andre steder, hvor du paaløb kand hafve. Der effter du dig allerunderdanigst kan vide at rette. Befallendes

dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhavn den 28 Junij Anno 1681. Under vort Camer Zignet.

Christian.

_____
C. Schøller.

Udskrift: Os Elskel: Ædle oc Velærværdige Mag. Thomas Kingo, Superintendent ofver Fyens Stiftt.

Orig. i Fyns Bispearkiv. Bispestolens Breve 9.

52.

1684, 21. Maj. Rasmus Andersen Montoppidan beskikkes til Capellan i Brændekilde og Bellinge med Haab om Succession.

Vi Christian den Femte etc. gjøre alle vitterligt, at eftersom Hr. Peder Pedersen, Sognepræst til Brændekilde og Bellinge Sogne i vort Land Fyn, formedelst tiltrædende Alderdom, en Capellan af os allerunderdanigst haver været begjærendes: da have vi efter saadan hans herom gjorte Ansøgning og Begjæring allernaadigst beskikket og forordnet, saa og hermed beskikke og forordne Rasmus Andersen Montoppidan til at være hans Capellan i forskrevne Brændekilde og Bellinge Sogne, saa fremt for^{ae} Rasmus Andersen Montoppidan efter foregaaende Examen til Prædikeembedet dygtig befindes; og dersom han sig udi samme Capellani i Lærdom og Levned tilbørligen skikker og forholder, maa og skal han bemeldte Hr. Peder Pedersen, om han hannem overlever, eller Kaldet i andre Maader lovligen ledigt vorder, ubehindret som Sognepræst udi Embedet succedere. — Givet paa vort Slot Rendsborg den 21 Maj Anno 1684.

Kopi i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve, 268.

53.

1687, 19. Februar. Kgl. Befaling til Biskop Kingo om Indlevering af historiske Dokumenter til den kgl. Antikvar Thomas Bartholin.

Christian dend femte (etc.). Vor Naade tilforn. Eftersom for Os allerunderdanigst er bleven andraget, hvorledes paa mange stæder udi Stigts Kisterne, ved Capitlerne, Kir-

ckerne, Skolerne og andre saadanne stæder i vore Riger og Lande skal befindes adskillige gamle Breve, Documenter og Bøger, som til de Danske og Norske Antiquiteters oplusning, især udi dend geistlige Historie, meget skulle kunde forhielpe, hvilcke voris Justitz Secreterer og Antiquarius, Os Elskel. Thomas Bartholin, allerunderdanigst formeener at kunde være hannem til stor bistand til at indrette og forfærdige dis bedre de Vercke angaaende voris Rigers Antiquiteter og Historie, som hand efter voris allernaadigste Ordre under hænder haver: Da er voris allernaadigste Villie og Befaling, at du strax med fliid lader eftersee udi Stifts Kisten og paa andre stæder i dit anbefroede Stift, huis gamle Breve ante reformationem, Documenter, Bøger, saasom Annales veteres, Chronica Monasteriorum, Breviaria, Missalia etc. der motte findis, og bem^{te} voris Justitz Secreterer med forderligste dennem tilsender, at hand der af kunde uddrage og sammensancke, hvis som til voris Historiers oplusning kunde tiene, hvor imod hand sig skal reversere, at naar hand sligt har brugt, det da igien uskad skal vorde tilbage leveret. Dermed (etc.). Skrefuet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 19 Februarij Anno 1687. Under vor Kongel. Haand og Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udskrift: Os Elskelig, Ædle og Velærværdig Doctor Thomas Kingo, Superintendent over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bisparkiv, Stiftets alm. Breve 52. Jvfr. Hübertz, Aktst. om Aarhus II, 177.

54.

1688. To Omgangsskrivelser fra Biskop Kingo til Præsterne i Odense Ild.

a.

Plur. Reverende Dne Præposite,
Frater in Christo honoratissime!

Af vedlagde vilde I fornemme, hvorledis I og Eders Herritzbrødre udi dend Naad: paabudne defensions Styr

ere taxerede, hvilken taxt I ved Natt og Dag, uden ophold, til Eders Herritzbrødre vilde fremsende, og der hos alvorligen tilholde, at en hver strax erlegger sin part hos Dnum Præpositum, som dennem igien hos Hr. Estats og Kandselli-Raad, Hr. Land-Commissarius Monrath imod qvitering allerforderligst haver at levere. De udeblivende staar i fare for execution, eftersom velbemelte Hr. Land-Commissarius mig skriftlig haver forståndiget, at hand der om haver streng order. Eder her med Gud befalet.

Odense Bispegaard
d. 30 May 1688.

T. in Dno
T. Kingo.

P. S. Denne missive vilde Dnus Præpositus hos Herritz-brødrene lade omgaa, og efterat enhver har paategnet dag og time, naar dend er ankommen, mig igien tilbagesende¹⁾.

Udskrift: Ærværdig, meget hæderlig og høylærd Mand Mag. Ludwig Stoud, Sogne-Præst til St. Knuds Kirke og Provst i Odense Herridt, min høyærede, fornemme, gode Ven og Broder i Herren, dette venligen udi Odense.

Paategninger: Om Aften d. 1 Junij mig skiched fra Bispen. L. Stud.

Den 2 Junij ved 12 slet leveret og samme øyeblikk fortskicket aff Jens Pederssøn²⁾.

Den 2 ejusdem ved 1 slet indhændiget og strax fortskicket aff K. Pederssen³⁾ m. m.

Samme dag, Klocken 6 ankom dette til Verninge, og Klocken halffgaaen 7 fortsendt af P. Bering.

Samme dag om aftenen, 1 Time efter Solens nedgang, ankommen till Tommerup præstegaard, og strax samme

¹⁾ Paa en Del af Omgangsskrivelserne til Stiftets andre Herreder findes endnu følgende Efterskrift:

Jeg minder endnu om Svar paa min sidste schrifueelse, som var efter dend mig fra Hofue tilsendt ordre om Studij Skatten, och hafde ey formodet, Dnus Præpositus mig saa længe derefter schulle hafue opholdt.

²⁾ Præst i Dalum og Sanderum.

³⁾ Præst i Stenløse og Fangel.

aften levered Degnen dett till min k. Naboe i Brendkilde att offversende. t. Jørgen Jensen m. m.

Indleveret første Pintzedags Morgen, og strax samme Time fortsendt til Ubberud og Korup. Test. R. A. Monttoppidan.

Pintzedag lefveret mig i Kircken, og effter prædicken strax fortschicket uden ophold. Trøstrup-Korup Præstegd. Hans Oluffsøn Stheen m. ppr.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve Nr. 207.

b.

Plurimum Rever: Dne Præpos:

Frater in Christo perdilecte.

I hast kommer dette til efterretning, at i aftes Klokken mod 5 ankom Alterbøgerne, og som de ere uindbundne, saa vilde Dnus Præpos: ved Nat og Dag forstændige Patronerne eller deres Fuldmægtige derom, at enhver sit Exemplar kand lade afhendte og det ved nærmeste Leylighed inden dend af Hans Mayst Naad: beordrede tiid¹⁾ effter eget behag indbinde. Dersom noget her udj bliver forsømt, og ey effter Hans Mayst Naad: villie ordentlig forrettet, vil Jeg derfor være undskyldt. Om Prisen paa Kornet ville og Dnus Præpositus sig erkyndige, og uden forhaling relation mig der om meddeele. Her med Gud befalet.

Odense Bispegaard

d. 16 Nov. A. 88.

T.

T. Kingo.

P. S. Dnus Præpositus vilde see at formaa Patronerne eller deres fuldmægtige paa deres Vegne at tegne paa dette mit bref, at det dennem er erkyndiget, og mig det igien tilbage sende med efterretning om, hvad tid det en hver er til hænde kommet.

Udskrift: Ærværdig, hæderlig og høylærd Mand,

¹⁾ Den ny Alterbog skulde første Gang benyttes 1ste Advents Søndag 1688.

Mag. Ludwig Stoud, Sogne-Præst til St. Knuds Kirke i Odense og Prowst i Odenseherriid, men høyærede, meget gode Ven og Broder i Christo, dette venligen
i Odense¹).

Paategninger:

Den 17de Nov. da dette mig er mod afften leveret, viises dett min Patron, og bleff samme øyeblich fast fort-skichet ved Degnen till Werninge, huor Patron findes²), aff mig underskreffue. Jens Pederszøn.

Dette skall blifve Patronens fuldmægtige tillkiendegifvet af P. Bering.

Saa tilig som min Patrons Fuldmegtig fra Torsing hiem-kommer, skall dett, foruden Hr: Peder Bierringsz be-retning, og vorde hannum tillkiendegiffvedt aff mig underskreffne. Tommerup præstegaard d: 19 Nov. An. 88. Jørgen Jenssen m. m.

Hans welædle Høj-Ærværdigheds villie har jeg underskrefne erfaret af hans kjærlige Missive, men som jeg paa mine Kirchers Vegne hâr ingen anden Patron end Hans Mayst., og paa hans Vegne Fuld-Mægtig Kirche-Secretarium Stifttskrifveren, skal ieg og med allerførste Lejlighed erindre hannem, at Hans Kongl. Maysts. aller-naadigste Befaling om Alterbogen kand efter-lefvis, og dend mig til Kirchens brug lefveris. Brend-kild Præstegaard d. 20 Nov. 1688.

Den 21 ejusdem fra Korupe Præstegaard ved Degnen bort-skicket till Seign. Mogens Mortensøn om Alterbogen at anholde. Johannes Sthenius m. ppr.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve Nr. 206.

-
- ¹) En Del af Omgangsskrivelserne til de andre Herreder have end-videre følgende uvendige Paategning: •Under deres Kalds for-tabelse haver Degnene dette cito ved nat og dag at befordre og hver at paategne, ved hvad dag og time hand det anammer•.
- ²) Stenløse, som laa nærmest paa Vejen, blev altsaa forbigaaet, fordi det ikke var Patronatskald.

55.

1693, 11. Marts. Kapellanen ved S. Hans Kirke i Odense søger om Tilladelse til at indrette sig et muret Gravsted i Kirken.

Høygunstige Herre, Her Friherlig Excellenz, Hr. Land-Gubeneur och Hr. Stift-Amptmand Hr. Helmut Otto von Winterfeld.

Saasom Døden er vis, men Dødtzens Tiid och Maal er os v-uis, og Jeg fattige Mand och Gudtz Ordzt Tienere huer Dag ældis, Tid efter anden, af en Skrøbelighed och anden, formedelst dend store Besuerlighed til mit Annexe Høybye i dend store vanskelig Vey og Vejerlig offte offuer iillis och besuerges, saa Jeg fattige Gudtz Ordzt Tiener ey kand viide, huor snart Døden offuerfalder mig, och mit Lifuis Lius er vdslugt och har Ende: Da som voris allernaadigste Arffue-Konge och Herre vdi sin sidste vdgangne Kongl. Lou naadigste Præsterne fri Begræfelse, huor de det begierer vdi Kirchen, allernaadigst haffuer bevilget och tilladt, huilche och mine Sl. Formænd vdi Herren hensoffuede nødt haffuer, huilche[n] Begræffelse Jeg dog iche vil lade opkaste och forfærdige vden Eders Excellentsis, som Kirchens Patron och Forsuar, Villie, Consens och Tilladelse, huor forre Jeg . . . . vdi dybeste Ydmyghed supplicerer, at Eders Friherlig Excellenz . . . . vilde bevilge mig en Graf her vdi Kirchen at maa lade opkaste och med Muure, trey Kister bred, at lade forfærdige . . . .

Ottense d. 11 Martii

Michel Marcusen,

Ao. 1693.

Gudtz Ordzt Medtiener til

Ste Hans Kirche.

Resolution.

Capellanen her til Ste Hans Kirche, Hr. Michel, tillades hermed it Grafsted vdi bemelte Kirche at lade opkaste och forfærdige, saasom alle Gudtz Ordzt Tienere efter Louen nyder fri Begræfelse i Kirchen. Ottense Slot d. 28 Martij 1693.

Winterfelt.

I Henhold til denne Tilladelse lod Hr. Michel Marcusen Reimer opkaste og mure en Grav, tre Kister bred, i S. Hans Kirke, som det

synes til ikke ringe Misfornøjelse for Sognepræsten, Mag. Mads Hvid, og Biskoppen, Dr. Thomas Kingo, hvis Tilladelse ikke var søgt. Efter Biskoppens Befaling blev det derfor den 23de August 1693 af 4 Borgere optaget et Syn over Graven, som næsten var færdig, og Kirkeskriveren Laurits Høy befalede Arbejdet standset indtil videre Ordre. (Dok. i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve). Om Kapellanen fik Lov til at beholde sit Gravsted, findes ikke oplyst; men det er dog vel rimeligt.

56.

1693—94. Aktstykker vedrørende Biskop Kingos Sammenstød med Stiftamtmand Winterfelt angaaende Opførelse af en Mur ved S. Hans Kirke i Odense.

a.

(1693). Brudstykke af Biskoppens Erklæring til Kongen.

... Og som Jeg herudi intet haver foretaget uden det, mit Embede vedkom, grundet paa Kongl. Ordre og Bogstav, sampt Eders Kongl. M. Lov, effter Kirkeværgens og Menighedens indstændige Begiering og Kirkens høye Fornødenhed, en Muur paa mit eget Forskud ladet opsette, huilken Hans Excell. strax effter sin Hiemkomst, uden foregaaende Forhør enten hos mig eller andre, haver ved Eders Maytz. Bønder og Tienere paa en Dags Tiid ladet nedrive fra Sognepræstens Residentz og til Kirkeristen, [og] ført de Sten, som Jeg for mine Penge hafde betalt, ind paa S: Hans Kloster, saa lever Jeg udi dend allerund. Forsikring, at Jeg tilligemed dend fattige Kirke imod saadan haard og hastig Medfart nyder Eders Kongl. M. allernaad. Beskiærmelse.

Dette er min allerund. Erklæring og Forsuar imod Hans Excell. Hr. Geheime-Raad og Stiftamtmands Angivende imod E. K. M.

Udkast med Biskop Th. Kingos egen Haand i Odense Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve. Jvfr. Heiberg, Th. Kingo, S. 139—40.

b.

Til Baron Gustav Winterfeld (Kammerjunker og Kaptejn i Livgarden).

C. 5. Vor Gunst tilforn. Saasom Vi d. 30 Dcbr. udi næst afvigte Aar 1693 allernaad. haver anbefalet din Fader,

voris forrige Geheimeraad afg. Hr. Helmuth Otto von Winterfeld, den ved den østre Ende af S. Hans Kirke udi vor Kjøbsted Odense nedbrudte Kirkegaardsmur, for saa vidt som den efter hans Ordre var bleven nedbrudt, igjen af sine egne Midler at lade opbygge og udi lige saa god Stand, som den forhen var opsat, inden da næstfølgende Pinsedage, forskaffe; og Vi nu allernaad. maa fornemme, at os elsk. Doctor Thomas Kingo, Biskop over Fyns Stift, skal have gjort Forlag og Bekostning baade første Gang til bem. Kirkemurs højnødvendige Reparation, saa og siden for Kalk til den nedrevne Mur igjen at opsætte, som sig tilsammen 128 Rdl. 3 Mk. skal bedrage; saa er vores allernaad. Vilje og Befaling, at du forskrevne 128 Rdl. 3 Mk. strax og uden Ophold til bem. D. Thomas Kingo erlægger og betaler, hvorimod dig forbeholdes din Regres hos dine Medarvinger, for saa vidt enhver af dennem deraf tillige med dig kan tilkomme at svare. Dermed etc. Hafniæ d. 8 Decemb. 1694.

Afskrift i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve. Vedlagt findes et orig. Kongebrev til Biskop Kingo, dat. 11 Decbr. 1694, hvori foranførte meddeles ham til Underretning.

57.

1695, 29. Oktober. Kgl. Befaling til Biskop Kingo om at indtræde i en Kommission, der bl. a. skulde paakjende en Klage mod Præsten i Haarby.

Christian den Femte (osv.). V. B. t. Saasom Vi allernaadigst haver befalet os Elskel. Hr. Diderich Schult til Christiansdals og Finstrupgaarde, Ridder, voris Geheime og Cancelli Raad, Stiftbefalingsmand i vort Land Fyen og Amtmand over Otthense, Dalum og St. Knuds Amter, og Broder Landorph, Assessor i voris Hof-Ret, at kiende paa de forseelser, som af dend udi dend sag imod Claus Hansen fra Værninge udi vort Land Fyen af os anbefalede inquisition fornemmis, adskillige Personer at skal have begaaet, hvoriblandt skal være Hr. Bertel Grot, Sognepræst i Ackerrup i bem^{te} Fyen, som sig skal have understaaet at tage

Maren Rasmusdaatter af Jordløse der i Fyen udi forhøring i sit huus, og der efter et skriftlig Instrument under sin og tiltagne Mænds hænder til Tinge indgivet og beædiget: Saa er voris allernaadigste villie og befaling, at naar samme sag med bemeldte Hr. Bertel Grot skal foretagis, du da strax til bemelte Hr. Diderich Schult og Broder Landorph udi Commission træder, og tillige med dennem derudi efter Loven kiender og dømmer, som forsvarligt eragtis. Dermed (osv.). Skrevet paa vort Slot Kiøbenhafn den 29 Octobris Anno 1695. Under vor Kongl. Haand og Signet.

Christian.

M. Moth.

Udskrift: Os Elskel. velædle og velærværdige Doct. Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift.

Paategnet: Allerunderd. læst udi Commissionen d. 23de Novembr. 1695.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Baag Hrd. 25.

58.

1700, 2. Marts. Kgl Befaling til Biskop Kingo om at irettesætte Præsten Mads Trane i Rønninge for hans »utidige Formastelse«.

Friderich den Fierde etc. Wor Bevaagenhed tilforn. Eftersom Hr. Madtz Trane, Sognepræst til Rønninge oc Rolsted i Aasum Herret udj vort Land Fyen, hos os allerunderdanigst haver giort ansøgning, at vi hannem Præposituram over Biere Herret der i Landet allernaadigst ville give, oc vi nu af din derom til os allerunderdanigst indkomne Erklæring fornemme, at hand icke er Præst i det Herret, hvor hand søger at ville vere Provst udj, oc ellers at hand vel viste, at i samme Biere Herret allerede for nogle Aar siden var af dig paa dit Embedes Vegne formedelst Provstens Alderdom oc Svaghed en flux ældre Mand in Ministerio end fornefnte Hr. Mads Trane til Vice-Propst forordnet: Da som forbemelte Hr. Madtz Trane haver imod hans bedre Vidende stiltiende gaæet forbi den rette Sandhed i hans allerunderdanigste Ansøgning at an-

føre oc tilkiendegive, hand oc ved samme sin Ansøgning u-lovmæssig oc saasom hinderlistig haver søgt at ville præjudicere dig i dit Embede, oc snige sig ind i een fremmet Provstes tjeneste, som allerede var betagen, er voris allernaadigste Villie oc Befaling, at du hannem for saadan hans u-tidig Formastelse i hans Provstes oc tvende Præsters nærværelse alvorligen reprimanderer, hvorved saadan hans Forseelse hannem denne gang af Kongelig Naade skal vere efterladt. Dermed skeer vor Villie. Befalendis dig Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 2 Martij Anno 1700. Under vor Kongelig Haand oc Signet

Friderich R.

_____

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel: Velædle oc Velærværdig Doct. Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 247. Jvfr. Heiberg, Th. Kingo, S. 77.

59.

1700, 28. December. Kgl. Reskript vedrørende Præster og Gudstieneste i Svenborg.

Friderich dend Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Saa som Hr. Povel Jacobsen, Sognepræst til Vor Frue Kirke Sogn i Vor Kiøbsted Svenborg for Os allerunderdanigst haver ladet andrage, hvorledis samme Sogn skal være saa lidet og ringe, at een Capellan deraf icke skal kunde underholdis, og at hand der for self Capellanens tillige med sit eget Embede maa forrette, og foruden hans andre Kirketienister end og maa forsyne dend ugentlig Capellanens Onsdags Prediken j Closter Kirken der samme-steds, enddog hand ingen sær belønning for samme sin tjeneste af Closteret nyder; saa have Vi efter allerunderdanigste ansøgning og begiering samt dit herom allerunderdanigst gjorde forslag og erklæring allernaadigst for got befunden, bemelte ugentlig Onsdags Prædiken j Closter Kirken hermed at ophøre, og derimod at anordne, at dend Torsdags Prædiken, som Capellanen til St Nicolai Kirke j

bemelte Svenborg ugentlig gjør j St. Nicolai Kirke, skal til en Onsdags Prædiken igien forandris. Dereffter du dig allerunderdanigst haver at rette og derom strax paa behørige stæder fornøden anstalt at gjøre. Befalendis dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn dend 28 Decembris Anno 1700. Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel. velædle og velærværdig Doct. Thomas Kingo Biscop over Fyens Stiftt.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 39.

60.

1703, 5. Maj. Kgl. Reskript om den Løn, som Hr. Bendix Diderichsen, personel Kapellan hos den resid. Kapellan ved S. Hans Kirke i Odense, skulde have

Friderich den Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Hvad Hr. Bendix Diderichsen, Capellan pro persona hos Hr. Mickel Marcusen Reimer, Sognepræst til Høybye Meenighed oc Capellan til St Hans Kirke i vor Kiøbsted Ottense, for os allerunderdanigst haver ladet andrage oc sig beklage, at ihvorvel hand siden dend 31 Majj Anno 1702, da du hannem skal have ordineret oc indsadt, skal alleene have udstaaet alle labores, eftersom bemelte Hr. Mickel Marcusen slet intet derudi, formedelst Alderdom oc Svagheit, har kundet forrette, hand dog imidlertid aldrig det ringeste til Løn for sit Arbeide af hannem haver nydt eller kand vere forsickret om at nyde, kand du af hos følgende Copie af hans allerunderdanigste Supplication udførligere see oc fornemme¹⁾; thi er Voris allernaadigste Villie oc Befaling, at du, efter dit allerunderdanigst giorte Forslag, beordrer Supplicantens Løn fra hans Ordinations tiid aarligen til 30 Rixdaler for hans tiennister, oc til hans Kost 20 Rixdaler, som er tilsammen 50 Rdlr. aarlig, hvor-

---

¹⁾ Findes nu ikke vedlagt.

imod forbemelte Hr. Mickel Marcusen Reimer self beholder sine Tiender oc anden sædvanlig Løn, hvor med begge Parter skal vere fornøiede. Dermed skeer Vor Ville. Befalendis dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 5 Majj Anno 1703. Under vor Kongelig Haand og Segl.
Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel: Velædle og Velærværdige Doctor Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

61.

1711, 6. og 16 Februar. Tvende kgl. Reskripter vedrørende en Strid om Kaldsretten til Vester-Hæsinge og Lyndelse Præsteembede¹⁾.

a.

Friderich den fjerde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Paa din til Os indkommen allerunderdanigste erklæring angaaende den tvistighed, der er imellem Voris General Major, Os Elskel. Jacob de Bruin til Sandholt, og Os Elskel. Christian Corfitz Rosenkrantz til Damsboe, angaaende Præst til Vesterhesinge og Lyndelse Sogner i Vort Land Fyen denne gang at kalde, saasom enhver af dem haver udgivet sit Kaldsbrev derpaa, den første til Mag. Morten Casper Wolfborg, og den anden til Jens Andersen Høg, hvilken sidste Lyndelse Sognemænd klager over at være heel u-merksom at forstaa, give Vi dig hermed allernaadigst tilkiende, at Vi lader det, saavitt qvæstionen imellem Patronerne de jure vocandi angaar, ved Loven og Forordningen om Vocationer allernaadigst forblive; imidlertid lader ovenskrevne Jens Andersen Høg sig af dig høre angaaende hans maal og mæle, som paaklages. Dermed skeer Vor Villie. Befalendis dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn den 6 Februarii Anno 1711. Under vor Kongel. Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

---

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. II, 622 ff.

Udskrift: Os Elskel. Velædle og Velærværdig Doct. Christian Rudolph Müller, Biskop over Fyens Stift.

Paategnet: Expederet d. 9 Febr. nest efter til Vedkommende.

Orig. i Fyns Bisparkiv, Salling Hrd. 58.

b.

Friderich den Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Vores allernaadigste villie og befaling er, at du strax kundgør Vores General Major, Os Elskelig Jacob de Bruin til Sandholt, og Os Elskelig Christian Corfitz (sic) til Damsboe, som enhver haver udgivet sit Kaldsbrev paa adskilte personer for at blive Sognepræst til Vester Hesinge og Lynelse Sogner udi Vort Land Fyen, efter forige Sognepræst, afgangne Hr. Jørgen Pedersen Tranekiær, at de med forderligste enten foreener sig, eller og ved Retten udfører deres prætentioner om Rettigheden til forskrevne tvende Sogner denne gang at kalde, saasom Kaldet ey imod Loven bør at staa ledigt. Dermed (osv.). Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 16 Februarii Anno 1711. Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelig, Velædle og Velærværdige Doct. Christian Rudolph Muller, Biskop over Fyens Stift.

Paategnet: Ankommet til Biscoppen i Kiøbenhafn d. 21 Febr. og expederet d. 24 nest efter.

Orig. i Fyns Bisparkiv, Salling Hrd. 59.

62.

1712, 4. Maj. Kgl. Reskript til Biskop Muus om Ansættelse af en personel Kapellan hos Sognepræsten i Faaborg.

Friderich den fjerde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Efter som Hr. Jacob Kullerup, Sognepræst i vor Kiøbsted Faaborg, for Os allerunderdanigst haver andraget og sig beklaget, at hand ingen Medhielper som Capellan i sit

Embede udi hans høye Alderdom og Legems svaghed kand bekomme, med mindre dend, som hand til Capellan udvælger, af Os allernaadigst maatte forundes hannem at succedere, da er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at du dig erkjendiger, om fornefte Hr. Jacob Kullerup er i den tilstand, som hand haver anført, og hvis hand det skulle vere, da hannem en Studiosum at ordinere, som hannem udi Embedet som Capellan kand til hielp komme, dog uden at gives nogen fortrøstning om Successionen. Dermed (osv.). Skrevet paa vort Slot Koldinghuus den 4 Maji A° 1712. Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel. Velædle og Velærværdig Mag. Christian Muus, Biscop over Fyens Stift   à Ottense.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 60.

63.

1717, 19. Marts. Kgl. Reskript til Stiftsøvrigheden i Fyn om at erklære sig over det af Enken efter Præsten Monrath i Christiansdal fremsatte Ønske om at sidde i uskiftet Bo.

Friderich den fjerde (osv.). Vor synderlig Gunst tilforn. Saasom Malene Pedersdatter, afgangne Hr. Marcus Jørgensen Monraths, forige Sognepræst til Christiansdal og Sanderum Meenigheder i vort Land Fyen, hans Efterleverske, hos Os allerunderdanigst har anholdt om vores allernaadigste tilladelse at sidde i uskiftet Boe med hendes og bemelte hendes afgangne Hosbunds felles Børn, eftersom hun ikke er sindet sig udi Egteskab meere at indlade; Og du Biscop Muus udi din her om til Os indkommen allerunderdanigst Erklæring haver berettet, at du formedelst de derudi af dig anførte raisons ikke understaar dig saadan hendes ansøgning at recommendere, men den udi alt til Vores egen allernaadigste dispensation og Villie allerunderdanigst henstiller, saa er hermed Vores allernaadigste Villie og befaling, at I begge med forderligst allerunder-

danigst erklærer Eder om Supplicandindens forhold, om hun for Ødselhed eller anden saadan Last beskyldes, saa at hende ey kand betroes at blive i uskiftet Boe med hendes umyndige Børn. Dermed skeer Vor Villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn den 19 Martii Anno 1717. Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelige Høyædle og Velbaarne Hr. Friderich Gedde til Hindemæe, Ridder, Vores Geheime og Admiralitets Raad, Stiftsbefalingsmand udi Vore Lande Fyen og Langeland, og Amtmand over Ottense, Dalum, St Knuds og Rugaards Amter, og Velædle og Velærværdige Mag. Christian Muus, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 397.

64.

1738, 18. August. Bestemmelse om Fordeling af Lønnen mellem den sindssyge Sognepræst i Stenløse og Fangel og den foreslaaede Vice-pastor smst., Hr. Reimer Johansen.

I Anledning af de høye respective Herrer General Kircke Inspecteurer deris skrifvelse til Biscopen ofver Fyens Stift, Hr. Christian Ramus, af 7de Junii indeværende Aar, om att forfatte een Ligning af indkomsterne af Steenløse og Fangel Sogner i Ottense Herridt her i Fyen imellem dend til bemelte Sogner nu værende gamble, vanvittige Sognepræst, Hr. Johan Christopher Dan, og dend til Vice-Pastor af Hr. Marschalch Holst til Sæby Søgaard, som bemelte Sogne-Kirckers Patron, foreslagne Hr. Reimer Johansen, hid indtil værende Personel Capellan hos Mag. Hendrich Rodt, Sognepræst for Mariboe og Hillested Meenigheder i Laaland: hafver vi Underskrevene, Mag. Friderich Christian van Hauen, Sognepræst for Vor Frue Meenighed og Vice-Præpositus i Ottense Herridt, Hr. Claus Borgen, Sognepræst for Dalum og Sanderum Meenigheder, og Hr.

Peder Knudsen Dan, Sognepræst for Brendkilde og Beldinge Meenigheder i samme Herridt, været forsamlede i Biscopens Huus og i hans oferværelse, nærværende tillige med dend foreslagene Vice-Pastor, Hr. Reimer Johansen, og paa hans Vegne Hr. Anders Samsing, Sognepræst til Kiølstrup og Agedrup Meenigheder i Bierre Herridt, for dend bemelte Ligning paa bevidste maader att fastsette. Og blev da saaledes accorderet, at Vice-Pastor, Hr. Reimer Johansen, fra den Dag hand i Embedit blifver indsat, oppebær alle visse og uvisse indkomster af begge Sognerne, intet undtagen, uden aleene dette Aars Korntiende, og deelís da bemelte Indkomster, som Hr. Reimer oppebær, i tvende lige deele, hvoraf Hr. Johan Christopher Dan niuder dend eene halvve deel, og Hr. Reimer dend anden halvve deel, og det til den 11 Decemb. indeværende Aar. Fra bemelte 11 Decemb. oppebær ligeledís Hr. Reimer alle Kaldets visse og uvisse indkomster, aldélís intet undtagen, og derimod betale aarlig reede penge til Hr. Johan Christopher Dan, saa lunge hand lever, og Hr. Reimer Kaldet som Vice-Pastor betienner, Et hundrede og halftrediesindstiuge Rdl., siger 150 Rixdaler, og det udi 4 terminer — —. Mensal Gaarden i Fangel med ald sin Rettighed beholder Hr. Johan Christopher Dan, saa lunge hand lever, og svarer der af alle gaaende skatter, og holder Bygningen forsvarlig ved lige. Præstegaarden i Steenløse angaaende, da træder Hr. Reimer, saasnaert hand er bleven indsat, ind i samme Præstegaard til Beboelse, og Hr. Johan Christopher Dan indflytter da i Mensal Gaarden i Fangel. Ellers har og Hr. Reimer lovet og tilsagt, att hand foruden de 150 Rdlr. aarlig Pension vil give Hr. Johan Christopher aarlig fiire Lamb og 8te Giæs. Dette saaledes att være accorderet, testerer vi underskrevne. Ottense d. 18. Augusti Anno 1738.

C. van Hauen. C. Borgen. Peder Knudsen Dan.

A. Samsing. Reimer Johansen.

Samtidig Kopl i Fyns Bispearkiv, Odense Hrd. 27.

65.

1745, 13. August. Kgl. Reskript om Kaldelsen af Kapellan Jacob Ramus til Sognepræst ved S. Knuds Kirke i Odense, m v.

Til Biskop Christian Ramus.

C. 6^{tus}

V. B. t. Da Vi under denne Dags dato allern. have beskikket Jacob Ramus, hidindtil Capellan ved St Knuds Kirke og Menighed udi vor Kjøbsted Odense, til at være herefter Sognepræst ved bemeldte St Knuds Kirke i Odense udi den forrige Provst og Sognepræst ved bemeldte St Knuds Kirke, Hans Bloch, som ved Døden er afgangen, hans Sted; Vi og allernaadigst have bestilt den personelle Capellan Søren Bagge, som fornævnte afg. Hans Bloch, formedelst hans Svaghed, har underholdt, til at være herefter Capellan ved forberørte St Knuds Kirke udi fornævnte Jacob Rami Sted: Saa give Vi dig hermed tilkjende, at vi allern. have fundet for godt, at den constituerede Provst, Jens Hee, der ellers er Hospitalspræst i Odense og Sognepræst til dets Annex Paarup, skal beholde Provstiet i Odense Herred, indtil han ved Døden afgaar, da Provstiet igjen efter det kgl. allern. Reskript af den 14. Juni 1680 skal annekeres til merbemeldte St Knuds Kald. Derefter etc. Christiansborg Slot d. 13 August 1745.

Fynske Tegn. XVIII, 427.

Hr. Clemens Pedersens i Korup Liv og Levnet.

Under ovenstaaende Titel findes i Fyns Bispearkiv følgende Levnedsskildring af en ung Mand, som 1666 blev Sognepræst i Trøstrup-Korup og Ubberud ved Odense. Den synes at være bestemt til at oplæses ved hans Ordination, en Skik, som uden Tvivl har været almindelig i ældre Tid. Clemens Pedersen havde som Student deltaget i Kjøbenhavns Forsvar mod Svenskerne, og Biografien indeholder da ogsaa et ret mærkeligt Træk fra hin Tid. Som Præst i Korup ægtede han Formandens, Hr. Alexander Jakobsen Hirtznachs, Enke.

Han døde 1683. En Embedserklæring fra hans Haand findes meddelt ovenfor S. 777—8.

Denne hæderlige og vellærde unge Mand Clemend Pedersøn, som nu skal indvies til det hellige Præstembede, er født og baaren her udi Odense Anno 1639 den 3 Julii af ærlige og kristelige ægte Forældre. Hans Fader var den ærlige og velfornemme Mand Peder Nielsøn, da Borger og Indvaaner her sammesteds, nu salig med Gud; hans Moder er den ærlige og gudelskende Matrone, Mette Clemendsdatter, som endnu er udi Live, saa længe Gud det behager. Efter den naturlige Fødsel haver bemeldte hans kjære Forældre uden Forhaling hastet med den aandelige Fødsel i den hellige Daab, hvorfor han, tilforn som var Kjød af Kjød, er bleven Aand af Aand og en ret levende Lem i sin Frelsere Christo til at arve det evige Liv. Der han nylig var indtraadt i sin barnlige Alders andet Aar, bortkaldte Gud ved den timelige Død hans kjære sl. Fader fra hannem og hans Broder; dog skikkede han dennem strax igjen et Aar derefter en anden, der skulde være dem i Faders Sted, nemlig den ærlig og velvise Mand Knud Jacobsøn, nu Borgmester her udi Odense, som altid fra den Tid af haver haft faderlig Omhu for dem begge og ladet dennem som sine egne Børn opdrage i Gudsfrygt til Dyd og Ærbarhed baade hjemme i Huset ved privatos Præceptores, som han holdt til dem fra hans Alders 4de Aar til det 11te, saa ogsaa udi offentlige latinske Skoler her udi Odense og paa Sorø. Thi efter at han her havde frekventeret først udi 5 Aars Tid, blev han Ao. 1650 efter Kgl. Maj.s naadigste Tilladelse-Brev, forhvervet ved den sl. velb. Mand Falk Giøe Henriksøn til Hvidkilde, da Hofmester paa Sorø, hans Tilskyndelse og Befordring, overskikket til den kgl. Skole Sorø, der udi gode Kunster og Sæder videre at informeres; hvor han saa frekventerede paa tredie Aar, indtil Ao. 1652, da han formedelst den grasserende Blodsot foraarsagedes at rejse herover igjen til sine kjære Forældre, og blev saa igjen

efter egen Begjær sat her i Fædrene-Skole, hvor han continuerede ved 2^{1/2} Aar, blev saa Ao. 1655 til Paaske transfereret ud paa Gymnasium, hvor saa han igjen efter 2 Aars Forløb, som han in utroque Auditorio havde absolveret, blev efter udstanden Examen af de hæderlige og højlærde Mænd, Bispen og Professoribus, dimitteret til Kjøbenhavns Academi Ao. 1657, og der af de vidtberømte Professoribus approberet og admitteret i den hæderlige Studenterorden samme Aar, der D. Jacob Knudsøn, SS. Theol. Professor P., var Magnificus Rector, og M. Peder Sporman, Histor. Professor, var Decanus og Honores uddelede¹). Til privatum Præceptorem eligerede han da den berømte Anatomicum D. Christian Ostenfeld, og der efter siden continuerede paa Universitetet 4 Aars Tid. Imidlertid udstod han temmelig Travallie, særdeles der den Kgl. Residensstad Ao. 1658 af Fjenden blev belagt baade til Lands og til Vands, at han da med de Studenter, som der udi vare, maatte tage Gevær i Haanden og gjøre Vagt og Tog paa Voldene, som hans Testimonia fra Academiet der om ogsaa iblandt andet bære Vidnesbyrd og videre formelder²). I Særdeleshed hændede ham og i samme Belejring noget, som ikke bør at forties; thi der udi blev set paa hannem Guds store Gjerning og underlige Frelse. Idet at Fjenden skjød idelig ind paa Byen, blev den 22 September kast en Granat ind paa det Hus, han havde sit Losement, hvilken slog Huset ned fra oven til nedden med hannem, saa han under det laa saa tildækket med Sten og Tømmer, at man ikke kunde se hannem nogen Tid, men ikkun høre Røsten; alligevel undkom han meget underlig deraf ganske uskadt med hele Lemmer, der dog andre i samme Hus, som ikke syntes Ulykken saa nær som han, der var geraadet midt udi den, da maatte der over sætte Livet til, og andre bleve lemlæste, som i Belejringens

¹) Han blev immatrikuleret d. 14 Maj 1657 (Univ. Matr.).

²) At han var Kommunitets-Alumnus og stod ved Studenterkorpsets tredie Kompagni, ses af mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar 1658—60, S. 163.

Krønike dette til en stedseverende Amindelse er optegnet, hvilket derfor og giver ham des større Aarsag, saadan Guds almægtige Beskjærmelse altid at berømme og andre tillige med ham, som det hører, forkynde¹).

Der nu Belejringen siden ophørte, og Vorherre igjen havde velsignet disse Lande med den højønskelige Fred (hans Navn hør derfor Ære evindeligen), er han efter udstanden Prøve baade in Examine Theologico saa og udi Prædikener, som om hans Gaver og Lærdom skulde vidne, bleven dygtig kjendt af Facultate Theologica paa Universitetet, at hans Attestation og Dimission er bleven ham meddelt, hvorpaa han ogsaa kort derefter med Testimonio publico blev orneret, og dermed fra Academiet ganske dimitteret, at han kunde opsøge sig Lejlighed, som hannem tjenlig kunde være. Rejste derfor hjem til sine kjære Forældre Ao. 1661, efter at han havde taget Afsked fra den hæderlige og højlærde Mand D. Thoma Bartholino, Medic. Doctore et Professore Honorario, udi hvis Hus han da havde været paa et Aars Tid, og ankom han saa hid til Byen in Septembri samme Aar. I midler Tid blev strax in Decembri der efter fjerde Lejse her i Skolen ledig, hvilken Plads ham da blev præsenteret af den ærværdige, hæderlige og højlærde, nu salige Mand D. Lavrits Jacobsøn, da Superintendent over Fyns Stift, samt hæl. og højl. Mand M. Matthis Bang, da Scholæ Rectore, om han havde Lyst til den at betjene, hvilken Condition han efter Tilbud og da antog saa meget des hellere, som hans Venner ham dertil raadte, og han selv i den samme Lejse tilforn udi sin Barndom var bleven undervist. Og betjente han først den og siden femte Lejse, begge udi 3 samfælde Aar, indtil in Decembri Ao. 1664, da han af den ærværdige, hæderlige og højlærde Mand M. Niels Bang, nu vores kjære Hr. Biskop og Superintendent, blev kaldet fra femte Lejse til at være Rektor udi Assens Skole, hvilken Bestilling han og i

¹) Jvfr. Anders Matthisøn Hiøring, Lejers-Krantz (Udg. 1738, S. 45—6).

lige Maade med al mulig Flid indtil denne Tid betjent haver 2 Aar ringere end 3 Maaneder, og blev imidlertid af vores k. Hr. Biskop inviteret til Magisterii Grad forgangen Aar in Aprili. Samme Aar in Septembri blev han befalet at overrejse til Kjøbenhavn at lade sig høre for Hs. Kgl. Maj. vor allernaadigste Arveherre og Konning, hvilket ogsaa skete Domin. 17 Trinit., da han prædikede i K. M. Slotskirke i Kjøbenhavn, og blev ham da naadigst tilsagt Forfremmelse, naar noget ledigt blev, som paa hans Vegne kunde anholdes om. Hvorfor og det nu efter Guds faderlige Forsyn haver behaget Hs. Kgl. Maj. at kalde ham til Sognepræst til Trøsterup og Ubberud Sogne i afgangne Sl. Hr. Alexander Jacobsøns Sted, og nu efter foregaaende Examen af vores kjære Hr. Biskop, den hæderlige og høj-lærde Mand M. Niels Bang, Superintendent over Fyns Stift, til samme Kald dygtig befunden udi hans Alders 28de Aar. Hvortil Gud give Lykke og Velsignelse.

Anm. Ved en Uagtsomhed er i foranstaaende Brevsamling Nr. 17 og 48 blevne anbragte paa en lidt anden Plads end den, som Aarstal og Dagtegning anviser dem.

Smaastykker.

XII.

Til Karakteristik af Biskop C. R. Müller.

Ved Sognepræst *John Hansen.*

Det er ikke meget, der vides om Christian Rudolph Müller, Kingos Eftermand paa Fyens Bispestol. Han blev født i Kjøbenhavn den 13de November 1651 og døde i Vesterborg paa Laaland den 12te Januar 1712, idet han der var i Besøg hos Præsten, Mag. Jan Pedersen Samuel, som var hans Svigersøn, gift med hans Datter Charlotte Sophie. Han døde i Hospitalet, »hvor han for større Roligheds Skyld havde lagt sig«. Sin Uddannelse havde han faaet helt paa Tysk. I nogle Aar gik han i Skole i Flensborg, kom saa paa et Gymnasium i Danzig og derfra til Akademiet i Königsberg. 1672 blev han Hovmester i Kjøbenhavn for Gehejmraad von Stöckens Børn, 1675 blev han Feltpræst, 1676 Præst i Nienbroch i Stormarn, 1684 tysk Hofprædikant i Kjøbenhavn, 1695 Professor i Theologien ved Ridderakademiet sammesteds, den 27de Januar 1700 blev han af Kong Frederik den 4de udnævnt til Dr. theol., og den 20de Oktober 1703 kaldet til Biskop i Fyen.

Da han kom til Odense, gjorde han Vanskeligheder ved Modtagelsen af Bispearkivet, og besværede sig over den Forfatning, i hvilken de offentlige Stiftelsers Regnskabsvæsen befandt sig. Det gav Anledning til langvarige og vidtløftige Forhandlinger, og der blev udtalt temmelig haarde Domme om ham. J. Bircherod skrev i sine Dag-

bøger under 2den Juni 1708: »Loci Episcopus Dr. Chr. R. Müller gav mig in domo mea materna en Visit paa 3 Timers Tid. Han fortalte mig med veemodige Gebærder adskillige sine Viderværdigheder særdeles med de actiones forenes, i hvilke han var indviklet. Men gid han ikke havde ved onde Raadføreres Tilskyndelse forvoldet sig selv en stor Del deraf.« Og flere Steder i Bircherods Dagbøger forekomme ret skarpe Udtalelser om Biskoppen. Bloch omtaler i sin fyenske Geistligheds Historie ogsaa Sagen og siger: »Biskoppens Optræden skaffede ham mange Fjender, hvilke kunde gjøre ham det broged nok, saa meget mere som han ikke just var saa lykkelig af Naturen i at udrede sig af Vanskeligheder, heller ikke saa dreven i verdslige Sager, som behøvedes. Og som han ej heller var det danske Sprog ret mægtig, bragte det ham og paa sine Visitatzer adskillige Chicaner.«

Følgende Synodal-Monita fra 15de April 1706 — de eneste, jeg fra hans Bispetid kjender — ere i sig selv ret interessante, de ere i mange Henseender, ogsaa især med Hensyn til det sproglige, meget forskjellige fra Kingos. Jeg anfører dem saadan, som jeg har dem i en skreven Bog, og de kunne vel være et lidet Bidrag til en Karakteristik af Manden.

I. Anlangende Confirmation for de unge efter primitivæ ecclesiæ ritum, da haver Clariss. Dni Præpositi med Patronis og Præsterne sig derom flittig at erkynde, om samme ritus sig allevegne vil lade introducere, og om nogen obstacula derimod forevendes, og saa mig det at tilkjendegive, at jeg siden, efter at jeg haver confereret med de andre Biskopper derom, med dem kan søge Hans Kongelige May^{sts} Bevilling allernaadigst dertil.

II. Saasom her gaar et almindelig Lande-Rye om endel Præsters onde og forargerlige Liv og Levnet, da har Dni Præpositi sig at bespørge, hvem samme ere, om de ellers ikke ere bekendte, og da alvorligen paaminde dem til Bedring. Men hvis da slige Formaninger intet hos dem

kan effectuere, og de bliver ved i deres Forargelse, da har Dni Præpositi mig det at tilkjendegive, at jeg kan skjønne, hvad jeg efter mit Embeds Pligt dermed haver at gjøre.

III. Anlangende Helligdags Brøde imod Loven af dem, som i en eller anden Maade overtræder Sabbaten, da vil Øvrigheden hver paa sit Sted derom af Provsterne paa-mindes, at de saadanne Bøder strax exequerer, og befindes da enten Øvrigheden nachlessig med sin Execution, eller den skyldige modtvillig til at give, hvad ham for sin For-seelse er paalagt, skal Provsterne det til mig referere, som da ved Stiftsbefalingsmanden til de Vedkommende agter derom Befaling at skaffe.

IV. Haver og Provsterne hver i sit Herred at tilholde sine underhavende Præster og Degne, at de i deres Klæde-drugt distinguerer sig fra verdslige Folk, og ihvorvel der kan være en Forskjel, naar de findes paa deres Rejse, og i deres Embede, saa skal de dog altid bære saadanne Klæder og Kraver, som det deres christelige Stand vedbør.

V. Om en Uniformité i Præsternes Introduction at ramme, da vil den alene være ret, som er vedtagen i Kjøbenhavn, at Provsterne sætter dem ind, naar de i samme Kirke først har prædiket og læst introducendi Kongebrev og min udgivne Collatz, hvorefter bør forholdes.

VI. Angaaende Freds-Klokken paa Landsbyer at ringe, da har Præsterne den Anstalt at gjøre, at hvor ikkun ét Sogn er, og Degnen boer i Byen hos Kirken, da ringer han selv. End boer Degnen i en anden By, hvor Kirken ikke er, saa skal han dog selv bestille en vis Mand ved Kirken, der ringer, at ingen Tid bliver forsømt. Det samme er og at forstaa, hvor flere Sogner ere annecterede, da ringer Degnen selv i det Sogn, han boer, og i Annexet haver en vis Mand, der ringer for ham.

VII. Om Kimen paa de høje Festdage, derom skal Degnene af Præsterne advares, at de gjøre det efter Ri-tualens Indhold, og hvor Annex er, kimer Bønderne selv. Men hvis enten Bønderne eller Proprietairerne skulde ville

sætte sig derimod, da skal saadant mig refereres, som da ved Stiftamtmanden agter derom til Vedkommende Befaling at forskaffe.

VIII. Om Børnenes Information af Degnene under Assistance af Præsterne, da skal Præsterne derom af Provsterne paamindes, at de saa tit eller mest muligt er, assisterer Degnene. Men er flere Sogner annecterede, da skal Præsten hver anden Gang ved Informationen i Hoved-Sognet være overværende, og hver anden Gang i Annexet. Degnene skal og af Præsterne tilholdes at holde rigtig Register og Mandtal over den store og liden Ungdom, som skal informeres, og antegne deres Navne, der forsømmer, at Præsterne kan formaa dem til at blive tilstæde. Men hvis nogen ikke agter Præstens Formaninger, da skal han, naar saadanne kommer til ham i Skriftestolen og tituberer i deres Børnelærdom, vise dem tilbage, indtil de af Præsten og Degnen har ladet sig undervise, at de værdig kan admitteres.

IX. Som og mange løber ud af Kirken, enten saasnart Præsten gaar af Prædike-Stolen, eller og førend den ganske Tjeneste er forrettet, da skal Præsterne af Provsterne tilholdes, at de Menigheden alvorligen paaminder, at de blive tilstæde indtil Præsten gaar af Kirken. Findes nogen derimod opsetzige, da skal Præsterne derom med Proprietairerne conferere, at saadanne bliver tilbørligen straffede med Penge-Mulct til de fattige, dog er herved at mærke, at gamle og svage Folk saa og frugtsommelige Qvinder og de, som have smaa diende Børn hjemme eller og syge Folk, som de skal hastig hjem til, vorder exciperet.

X. Skal og være en Skifte-Protokol hos Præsten i hvert Herred, hvortil Herredsbrødrene hver skal lægge noget, at den bliver lovlig indrettet, hvor den ikke allerede er, og naar den gamle er fuldskreven, da en ny iligemaade af Præsternes Sammenlæg forfærdiges.

XI. Om latinsk Messe for Alteret paa Højtids-Dagene, eller om de sædvanlige Psalmers Begyndelse af Præsterne,

derom skal de af Dnis Præpositis advares, at de holder en Uniformitè med Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn.

XII. Hvor det hid indtil har været i Brug paa Landet at holde Bede-Timer Morgen og Aften, da paamindes Præsteskabet af Provsterne at holde slig gudelig Devotion vedlige.

XIII. Endelig vil og Provsterne Præsterne paaminde, at de ingenlunde tilstæder paa Landet Trolovelser at ske for Prædiken, men efter, at ikke Gjæsterne skal komme drukne i Kirken, som ellers var at befrygte. Hvor Trolovelsen skal og bør ske, kan ses af Ritualen, og derefter forholdes.

Og saavidt blev da i samme Synodo sluttet, hvorefter enhver af Clariss. Dnis Præpositis med Præster og Degne sig haver at rette.

Bloch nævner i sin Præstehistorie, at Biskop Müller havde forfattet et tysk Vers, som findes bag i Buchs Lig-prædiken over Cort Henrich Merker Hafn. 1672. At Biskoppen slet ikke var saa ringe som tysk Salmedigter, fremgaar af to Salmer af ham, som findes i en i Kjøbenhavn 1719 udkommen tysk Salmebog. Samme Salmebog har følgende lange Titel: »Gott ergebener Seelen Heilige Übung der Gottseeligkeit, oder Geistreiches Neues Gesang-Buch, Darinnen Ein schöner Vorrath auserlesener Alter und Neuer Lieder sowohl D. Martini Lutheri und anderer andächtigen Lehrer, als auch der neuesten Auctorum ihre zu finden. Welchen noch Eine Tägliche Gewissens Prüfung, einige Sonn- und Fest-Tags Andachten nebst andern geistlichen Betrachtungen und gebethen beigefügt worden. Copenhagen und Leipzig bey Johann Christian Roth 1719.«

I Salmebogen, der ikke er meget nøjagtig i Angivelsen af Forfatterne til Salmerne — især de ældre (Salmen: »Zion klagt mit Angst und Schmerzen« har t. E. Underskriften M. O. (Martin Opitz), men den er af Johann Heer-

mann), findes som Nr. 4 en Morgensalme: »Wer ist dein erwachtes Kind?» og som Nr. 15 en Aftensalme. Under begge staa Bogstaverne C. R. M., og de skulle, som Wetzel i sine Analecta hymnica, Gotha 1752—1755 II S. 353, har oplyst, betyde Christian Rudolph Müller.

Aftensalmen — anført med Salmebogens Ortografi — lyder saadan:

1. Der Tag hat sich geneiget,
Der abend bricht heran,
Gott hat mir gnad erzeiget,
Mehr als ich sagen kann,
Vor aus an diesen tage,
Da er vor allem leyd,
Vor unglück, noth und plage
Mich väterlich befreyt.

2. Nichts ist auf dieser erden,
Das da beständig bleibt,
Ja selbst der mensch musz werden
Wie asche, die verstäubt,
Gott bleibt nur, und mein hoffen
Erstirbet nimmer nicht;
Sein vaterhertz bleibt offen,
Mein fels der zuversicht.

3. Dem hab ich mich ergeben
In dieser argen welt,
Da sonst mein eitles leben
In sünd und straffe fällt,
Ich wär auch längst erlegen,
Wenn nicht des höchsten hand
Von allen meinen wegen
Das unglück abgewand.

4. Vergib mir, HErr, aus gnaden
Die schuld und missethat,
Damit mein hertz erladen,
Das dich erzürnet hat.
Wilt du zur rechnung gehen,
Wo werd ich sündler frey?
Ich will gar gern gestehen
Das ich verloren sey.

5. Mein richter sey mir gnädig,
Der du auch vater heist,
Sprich mich von sünden ledig,
Gib mir den heiligen geist,
Und dann nach deinem willen
Mein thun und lassen führ,
Auf dasz mich mög' erfüllen
Was du verlangst von mir.

6. Mein leib und seel zum pfande,
Und alles was ich hab
In diesem pilger-lande,
Es ist doch deine gab,
In deiner vater-pflege
Steht meine sicherheit,
Da find ich auf dem wege
Den weg zur seeligkeit.

7. Aus meines hertzens grunde
Sag ich dir lob und dank
In dieser abendstunde
Dazu mein lebenlang.
Nimm was ich gläubig singe,
Mein pilger-danck-lied hin,
Bisz ich ein bessers bringe
Dort, wenn ich bürger bin.

Det er muligt, at en ældre Salme (i en Greifswalder Salmebog fra 1597): »Der Tag hat sig geneiget, die Nacht herfür itzt gaht«, har ligget til Grund for Biskop Müllers Salme. I hvert Fald findes de fire første Linier af Slutningsstrofen ordlydende i den ældre Salme. Müllers Salme er dog i det hele taget meget forskjellig fra den ældre og røber en ret selvstændig Opfattelse, hvorfor den ogsaa kan tjene til at karakterisere ham.

XIII.

En Indskrift fra Verninge Kirke.

Ved Sognepræst *John M. Møller*.

Paa den nu nedbrudte gamle Degnestol i Verninge Kirke i Odense Herred fandtes med Munkeskrift følgende Linier:

Ad laudem et gloriam Sacrosanctæ
Trinitatis completum est hoc opus per
Dominum Michaellem Jacobi Anno Domini
millesimo quingentesimo 8vo¹).

Dn. Michael Jacobi er sikkert den Hr. Michel Jebsen, som 1551 paa Grund af Alder og Skrøbelighed afstod Præstekaldet i Verninge til Oluf Esbernsen²), ligesom han ogsaa er den Hr. Michel, der 1533 nævnes som Præst her³). Han har da været den sidste katholske og den første evangeliske Præst i Verninge.

---

¹) Det er altsaa urigtigt, naar der i Hofmans Fundat. V, 224 siges, at der paa Degnestolen i Verninge stod Aarstallet 1408.

²) Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. IV, 150—2.

³) Anf. Skr. IV, 309.

XIV.
Randers Helligaandshus.

Ved Læge *N. H. Bay.*

Enhver Ting skal have en Ende, ogsaa Diskussionen om Randers Helligaandshus, som maaske allerede har sat Læsernes Taalmodighed paa Prøve. Da der imidlertid blandt afdøde Læge Bays efterladte Papirer fandtes følgende for Kirkehist. Saml. bestemte lille Afhandling, har jeg, efter Opfordring fra kompetent Side, ikke ment at burde nægte den Optagelse her i Tidsskriftet som den afdødes sidste Ord i Sagen; forhaabentlig vil det ikke fremkalde noget Gjensvar, selv om det ikke findes uangribeligt.

H. F. R.

Ved den i dette Binds 2det Hefte afsluttede Beskrivelse af Randers Helligaandshus har Hr. Stiftamtmand Stemann bragt et meget smukt Bidrag til Helligaandshusenes Historie og udvidet vort Kjendskab til Randers Helligaandshus betydeligt. Tidligere var det overordentlig lidt, vi vidste om dette Kloster, og det var ikke forsøgt at samle det, der vidstes, til et Hele; ved at fremdrage nye Dokumenter og ordne hele Stoffet paa en let overskuelig Maade har derfor Stiftamtmand Stemann frembragt et meget smukt og klart Billede af Klosterets Historie. Der er kun et Punkt, hvor Undersøgelserne ikke have bragt det forønskede Resultat, og det er det gamle Spørgsmaal: Hvor har Randers Helligaandshus ligget? Det topografiske Kapitel er meget stedmoderligt behandlet, og Resultatet, som Undersøgelserne naar, er fuldstændig negativt. Den Bygning, som kaldes »Randers Helligaandshus«, dømmes — fuldstændig umotiveret — til at være en middelalderlig Herregaard. Der angives ikke noget bestemt om det Terrain, som Klosteret har indtaget, og Undersøgelserne ende med at antyde den Mulighed, at Klosteret er bleven sløifet ved Slotsmøllens Anlæg, — og den laa ved Østerport, altsaa i den modsatte Ende af Byen.

Ved meget nøie at undersøge de forskellige Udtalelser i Afhandlingen om, hvor Klosteret kan have ligget, finder

man dog to Stedbetegnelser, som nok kunne betegnes som Data. Der angives S. 297, at det ifølge Skjødet af 1527 maa have ligget Vest for Herstrædet, altsaa den Gade, som gaar igjennem Byen fra Nord til Syd; samme Side angives ogsaa, at det ikke kan have ligget ved Nørreport. S. 298 angives der, at det laa umiddelbart indenfor Byens inderste vestlige Grav. Dette maa altsaa betragtes som givet, og vi maa altsaa her have Klosterets Øst- og Vestgrændse. Angaaende Klosterjordens Udstrækning langs Herstrædet skal kun henvises til den i 4. R. 5. B. givne Beskrivelse, som der ikke er noget at forandre ved. Det er i høi Grad sandsynligt, at der, som Stiftamtmand Stemann mener, har været et ældre og et yngre Helligaandshus, men der er ikke nogetsomhelst, der endog kun antyder, at det yngre Hus ikke blev bygget paa samme Terrain som det ældre Hus. Dette bekræftes ogsaa fuldt ud, blandt andet ved Prior Jens Nielsens Brev 1522 om Anlæg af en Gade over Klosterets Grund; denne Gade, som angives at gaa fra Herstræde til Herstræde, kan kun være enten Øster- eller Vester-Kirkestræde med deres respective Fortsættelser. Da Gaden angives at skulle ligge Øst for Klosteret, kan det, som nedenfor skal vises, ikke have været Vester-Kirkestræde, og maa altsaa være Øster-Kirkestræde.

Naar det yngre Helligaandshus saa ifølge Skjødet 1527 sælger en Grund, som ikke kan anbringes andre Steder end mellem Herstrædet (Torvegade) og den nye Gade (Øster-Kirkestræde med Fortsættelse), og der paa denne Grund findes et Stenhus, som Stiftamtmand Stemann selv mener maaske har været det ældre Helligaandshus, og ialfald har været et dengang ikke brugt Kapel, maa det dog vel erklæres for givet, at det Terrain, hvorpaa det gamle Kapel og maaskee det gamle Helligaandshus har ligget, har hørt til det yngre Helligaandshus Grund, at de altsaa have ligget paa samme Terrain.

Angaaende Klosterets Østgrændse, Herstrædet, hersker

der i Stiftamtmand Stemanns Afhandling ingen Tvivl, dets Beliggenhed er sikker nok; Vestgrænsen, Graven og Bymuren, svæver derimod mere i Luften. Der maa altsaa udfindes, hvor denne vestlige Bymur og den langs samme løbende inderste Grav fandtes.

Angaaende Løsningen af dette Spørgsmaal har de sidste Par Aar bragt os nogle meget vigtige Oplysninger, som fuldstændig bekræfter Nøiagtigheden af den i Prior Lauritz Nielsens Brev 1505 givne Beskrivelse. Stiftamtmand Stemann har nemlig i Samlinger for jydsk Topogr. og Hist. offentliggjort nogle Uddrag af Randers Tingbøger, og et af disse er en Synsforretning i 1587 over Bymurens Tilstand. Den Beskrivelse, som findes her, i Forening med de Oplysninger om Stedforhold, som Skattebøgerne give, gjør det muligt at fastslaa aldeles bestemt, hvor Muren har gaaet fra Nørreport til et saakaldt Rondel, et Taarn, som maa have ligget, hvor Baghuset til Matr. Nr. 549 i Snaregade nu ligger. Dengang gik Bymuren ikke længere mod Vest, men ifølge Brevet 1505 gik den dengang til Vesterport, og der siges udtrykkeligt, at Muren langs Klosterets Vestgrændse gik i Retning Nord-Syd. Da Rondeller som Regel anlagdes for at beskytte de Steder, hvor Muren dannede Vinkler, og da det maa betragtes som givet, at Muren ikke har været fortsat længere mod Vest, maa vi altsaa fra Rondellen søge i sydlig Retning, og det viser sig da, at Muren maa have fulgt Vester-Kirkestræde, og at Vesterport altsaa maa have staaet, hvor den vestlige Del af Kirkegade udmunder i Kirketorvet. Paa denne Strækning maatte man altsaa søge Bymuren, og nu er det saa heldigt, at Theori og Praxis mødes, idet der ved Udgravning 1898 af Grunden til Matr. Nr. 376 lige overfor St. Mortens Kirkes Vestgavl fandtes et Stykke Mur fra Middelalderen med to Skydeskaar, som vendte deres smalle Aabning mod Vest, altsaa bort fra Byen. Denne Mur stod 20 Fod Vest for Gadelinien, og fortsætter man Murens Retning mod Nord, træffer man netop Stedet, hvor Rondellen maa have staaet.

Da Vester-Kirkestræde saaledes viser sig at ligge 20 Fod Øst for Muren, omtrent den Bredde, som »Byens Jord« skulde have, altsaa langs Klosterets Vestgrændse, kan det ikke være den Gade, som anlægges Øst for Klosteret, og man maa derfor se fuldstændig bort fra den.

Mellem de to nævnte Gader, Torvegade og Vester-Kirkestræde, laa Klosteret altsaa indtil 1505. Ved den i dette Aar mellem Klosteret og Byen afsluttede Overenskomst fik det »en Deel oc Parth aff deris Byes Vold, Graffue oc Plancher«, som angives at ligge »vesten nest op til vort Closters Gard oc Grwn«. Dette Stykke Jord var en saakaldet »Hovmed« (Homaye), som laa mellem den inderste og yderste Grav, og som siden gav Anledning til den S. 33 nævnte Retssag mellem Randers Hospital og Magistraten, som havde udstykket og solgt det. Det bestod af Terrainet mellem Vester-Kirkestræde, St. Voldgade og Kirkegades vestlige Del, og Helligaandshuset eiede altsaa efter 1505 hele det Terrain, som er angivet i min Artikel i Kirkehist. Saml. 4. R. 5. B. Ved Stiftamtmand Stemanns Undersøgelser er det nemlig nu bevist, at den tidligere Antagelse, at St. Mortens Kirke hørte til Helligaandsklosteret, er rigtig, saa dets Sydgrændse altsaa maa sættes ved Kirkegade. Nordgrændsen maa, som angivet i den tidligere Artikel, have fulgt nuværende Skidenstræde.

Paa dette Terrain ligger den Bygning, vi nu kalde »Helligaandshuset«, og det er unødvendigt her at repetere alle de i min tidligere Artikel fremførte Beviser for Bygningens Authencitet, de ere ikke rokkede og staa alle ved Magt endnu. Her skal kun henledes Opmærksomheden paa, at Stiftamtmand Stemann i Anmærkningen S. 298 siger, at Intet i dens Indretning tyder paa et Kloster og Hospital. I den Beskrivelse af Helligaandshusenes Indretning, som findes S. 301 og flg., angives der, at der skulde findes en stor Sygesal, som Regel med tilstødende Kapel, Refectorium og Kapitelsal, Klædekammer, Skrivestue og Bibliothek. Ved Restaureringen af Randers Helligaandshus viste det sig, at

der paa 1ste Sal havde været en stor Sal, hvor der paa Væggen var malet forskellige (ukjendelige) Adelsvaabener, og at der Syd derfor maa have været et stort Rum, som ikke havde denne Decoration. I Stueetagens Sydende fandtes det prægtige store Værelse med den karakteristiske Terningdekoration foruden Plads til mange flere Værelser. Det kan da ikke nægtes, at man her paa 1ste Sal gjenfinder Sygesalen med det tilstødende Rum, som kan have afgivet Plads til Kapel. Det smukke Værelse i Stuen er et meget passende Refectorium, o. s. v., saa den Udtalelse, at Intet i Indretningen tyder paa et Helligaandshus, synes noget overdreven; de i Muren fundne Klosetter ere ogsaa meget karakteristiske.

Den »Rende«, som nævnes i Tillæg 7, S. 39, og som løb langs Østsiden af St. Mortens Kirkegaard gennem lille Kirkestræde, er vel den samme Rende, som omtales i Brevet 1505, og den Indvending, som gjøres S. 298, Anmærkn. 2, at Afløbet fra Stegerset til Graven er »umuligt«, bortfalder, naar man ved, at Graven gik udenfor Bymuren lige ved Klosterets Vestgrændse, altsaa meget bekvemt for Afløbet.

Den Meddelelse, som findes S. 308 om Helligaandshusets Kirkegaard, at der ikke er funden Begravelser i Byens vestlige Del, og at denne Kirkegaard derfor maa antages at have ligget udenfor Gravene, er ikke rigtig. Der er ganske vist ikke paa den Grund, hvor det i 1527 solgte Kapel maa antages at have staaet, fundet nogen Begravelse; her fandtes ved Udgravning af en Kjælder 1899 den naturlige Grusbund uforstyrret lige under det nuværende Hus; derimod er der lige Nord for Helligaandshuset, c. 35 Alen fra dets Nordgavl, ved Gravning i Kjældereren til Matr. Nr. 557 fundet en Kirkegaard. Der fandtes en Mængde Skeletter liggende i Retning Øst-Vest 7 Fod under Gadens Niveau, lige paa Grændsen af Gruslaget og det sorte Muld. Der er ved disse Begravelser konstateret det interessante Factum, at alle Skeletterne i dette Lag havde tilhørt ældre

Mænd; det først fundne Skelet havde tilhørt en Krøbling, idet begge Laarben vare stærkt spiralformet krummede og meget fortykkede i deres nederste Ende; et andet Laarben viste, at Knæet havde været deformeret og ikke kan have fungeret normalt. Disse to Skeletter have altsaa tilhørt vanføre Mennesker, netop saadanne, som man kan antage have været optagne i et Helligaandshus. Omtrent 2 Fod over dette Lag fandtes 2 Skeletter af yngre Personer, det ene endog af en Dreng, som altsaa maa være begravet senere. Omtrent 10 Fod fra Muren mod Hovmeden fandtes Rester af et svært Stendige og paa Nordsiden af dette ind imod Helligaandshuset fandtes ingen Begravelser, men Fylden var stærkt blandet med Dyreknogler. Lige ved den nordlige Ydermurs Østende afdækkedes Hjørnet af en Bygning, muret med slaaet Kalk af Munkesten i Munkeskifte og med en Sokkel af Granitkvadere. Denne Bygning maa have staaet, hvor nu Hovmeden findes, men dens øvrige Forhold er det forbeholdt Fremtiden at udfinde. Her kan altsaa kun konstateres, at der Nord for det nuværende Helligaandshus er funden Grundvolden af en grundmuret Bygning, at der c. 8 Fod Nord for den rimeligvis har staaet et Stendige, og at der mellem dette og Skidenstræde — Helligaandsklosterets Nordgrændse — er fundet en Kirkegaard.

Denne lille Skildring af Helligaandsklosterets Topografi er jo egentlig kun en Gjentagelse af den i 4. R. 5. B. givne, den er kun nu given med større Sikkerhed, da man dengang ikke kjendte den vestlige Bymur og Kirkegaarden. Der er i Stiftamtmand Stemanns sidste Afhandling ikke fremført noget, som kan rokke ved de dengang anførte Grændser eller ved det Bevis, som er ført for, at det er det oprindelige Helligaandshus, som vi — saa vidt muligt — have ført tilbage til dets oprindelige Skikkelse.

RETTELSER OG TILLÆG.

Ny kirkehist. Saml. I.

S. 490, Lin. 2 f. n. Winflor, læs: Winslov.

Ny kirkehist. Saml. II,

S. 481, Lin. 8 f. n. Skriftetime, læs: Skriftetønde.

Kirkehist. Saml. 4. R. II.

S. 568, Lin. 2 f. n. Rudolph, læs: Adolph.

Kirkehist. Saml. 4. R. V.

S. 707, Not. 2 Anchersen, læs: Anchersens.

- 805, Lin. 17 f. o. 4. Aug., læs: 1. Aug.

- 808, Lin. 11 f. o. Promagrius, læs: Pomagrius.

Kirkehist. Saml. 4. R. VI.

S. 16, Lin. 28 f. o. og S. 17, Lin. 18 f. o. Prior Niels Lauritzen, læs: Mester Lauritz Nielsen.

- 23, Lin. 1 f. n. fordistitt, læs: fordristitt.

- 26, Lin. 4 f. n. Mordere, læs: Drabsmænd.

- 26, Not. 4. Kontrakt, læs: Kontrakt af 1529.

- 29, Lin. 9 f. o. vg, læs: vy.

- 62, Lin. 16 f. o. bekjendt, læs: betjent.

- 295, Not. 6. Tillæg 11, læs: Tillæg 12.

- 295, Not. 8. Tillæg 12, læs: Tillæg 13.

- 299, Lin. 12 f. o. af Klostre, læs: af middelalderlige Klostre.

- 305, Lin. 3 f. o. Lægbrødrene, læs: Lægbrødrene . . . . .

- 305, Lin. 8 f. o. Brødrene, læs: Brødrene . . . . .

- 306, Lin. 2 f. o. en Trøst, læs: en Trøst for sidstnævnte

- 308, Lin. 10 f. o. Ved Udgravninger i Foraaret 1900 under Mt. Nr. 557, Hjørneeiendommen ud til Raadhustorvet, fandtes i Eiendommens vestlige Deel 12 Fod nord for Hovmeden og 109 Fod fra Torvet, 6 à 8 Fod under Gadens Niveau, en betydelig Mængde Menneskeskeletter saaledes nedlagte, at der ingen Tvivl kan være om, at der her er fundet en meget gammel Kirkegaard. Et Laarben af det ene Skelet var stærkt forvokset. (Meddelelse fra Overlærer H. P. Jacobsen i Randers). Det er jo ikke umuligt, at Helligaandsklostrets Kirkegaard har ligget her, og det vilde ogsaa passe godt med, hvad der i Afhandlingen er anført.

- S. 315, Lin 8 f. o. Ved Pinse holdt, som tidligere anført, Ordenskardinalen det aarlige Generalkapitel i Rom, læs: Ved Pinse holdtes, som tidligere anført, det aarlige Generalkapitel i Moderhuset i Rom.
- 315, Not. 2. Brune 78, læs: Brune 79.
- 316, Not. 1. heri tilføjes: Sigillet er afbildet hos Henry Petersen, Gejstl. Sigiller, Tavle XLIV.
- 317, Lin. 15 f. o. yngre, læs: ældre.
- 317, Not. 3 udgaar, og i Stedet for læs: Mollerup og Storck, Helligaandskirken i Kjøbenhavn 2
- 322, Lin. 20—23 f. o. Hertil maa dog bemærkes, at i det S. 26 citerede Dokument fra 1542 om Jord ved Helligaands Kirke [St. Mortens Kirke] omtales »en Jord, som strækker sig paa den nørre Side fra Taarnet«. Fremdeles findes i St. Mortens Kirkes Regnskab for 1621 en Udgift til en Vognmand for at kjøre Kalk fra Broen og »for det at indbere j tornet i Kiercken«, og i samme Kirkes Regnskab for 1625 en Udgift til to store Dørjern til »denn meller døhr vj Kierki thornitt«. Heraf fremgaar, at der ved selve St. Mortens Kirke ialtfald indtil 1625 har været en Bygning, der har kunnet kaldes »Taarn«. Derimod kan der aabenbart ikke tillægges det nogen Betydning, naar der i Randers Kirkebog fra c 1600 S. 7a nævnes Jordskyld »aff Niels Nielsens gaardt ved Sanctj Mortens Torn«. I St. Mortens Kirkes Regnskab for 1616 er nemlig den samme Afgift ført til Indtægt som Jordskyld af »Niels Nielszens gaardt wid S. Klemens Torn«, og af Randers Skattebøger 1567 og 1571 ses, at Niels Nielsens Gaard var ganske tæt ved Mads Andersens Gaard, der ifølge ovennævnte Kirkebog S. 5b laae ved St. Clemens Taarn. I og for sig er det ogsaa utænkeligt, at der skulde have ligget en Gaard op til St. Mortens Kirke, der efter alt, hvad der foreligger, stedse har været en fritstaaende Bygning.
- 325, Lin. 7 f. o. Priorat. læs: Forstanderskab.
- 339, Lin. 5 f. n. subjicit, læs: subjicitur.
- 354, Not. 2 udgaar.
- 419, Lin. 6 f. o. haffuer, læs: haffue.
- 526, Lin. 12 f. o. Kapellanen, læs: Kapellanen ved S. Hans Kirke.
- 602, Lin. 4—2 f. n. Dr. Helms har til det her givne korte Referat af hans Foredrag paa Mødet i Varde ønsket tilføjet: at han kun fremsatte det som en, formentlig dog godt begrundet, Antagelse, at der overhovedet intet andet Steds findes et forholdsvis saa stort et Antal af Kvaderstenskirker af Granit som i Nørrejylland med den Del af Sønderjylland, der i Middeldalderen hørte under Ribe Bispestol. Af blødere Stenarter vil der nemlig selvfølgelig utallige andre Steder forefindes forholdsvis langt flere Kvaderstenskirker.
- 608, Not. Fattigskole, læs: Folkeskole.
- 720, Lin. 14 f. n. 1408, læs: 1498.

Navne- og Sagregister¹⁾.

- Achthon, Gerhard, Pr. i Magleby. 121-2. 129. 261. 264. 270. 284-6. Forst. f. Helligaandshus i Rosk. 462. 481. 484.
- Adler, J. G. C., Gen. Sup. i Slesv. og Holst. 388-9. Andst og Gjesten. 624-8. Anholt. 739.
- Afladsbreve. 8. 18. 28-31. 395-7. A. Anna Sofie, Dron. 191. Handel. 361. 367. Antoniterklostre. 131-6. 546-61.
- Agerbæk, H., Pr. i Eape, s. i Ø. Hæ- Antvorskov. 368. 404. 455. 483. singe. 659. 675. Apotheker. 630-3. 729-31.
- Aggerup, Hans, Pr. i Magleby. 264. Arctander, Pr. i Klinte. 655. 278-81. Arrebo, And. Chr. 750-1.
- Ahlefeld, Benedict. 720. — Erik 65. — Ascanius, Mentz, Kap. i Aure. 161. 174. Godske. 720. 727. — Hans. 715. 726. Assens, Skole. 759-61. 800. — Joachim. 718. 726-7. Asminderød og Grønholt. 111-2.
- Albretsen, Hans, Sjæl. Biskop. 66. Asnæs i Ods Hrd. 64. 67-8. 71.
- Allested og Vejle. 762-3.
- Allesø og Næsbyhoveds Broby. 636.
- Alminde v. Kolding. 625.
- Almueskolevæsen. 45-52. 96-7. 805.
- Alrø. 393-4.
- Als, Bisped. 386.
- Altere, Altertavler. 558-9. 584-95. Bagge, Søren, Kap. ved S. Knuds K. i Odense. 797.
- Alterbog. 784.
- Alterens Sakr., s. Nadvere.
- Amama, Sixtinus, Prof. Franeker. 403-4. Bagger, Hans, Sjæl. Biskop. 505. 560.
- Anchersen, Matth., Bisk. i Ribe. 735. Balle, N. E., Sjæl. Bisk. 54. 58. 214-5. 661.
- Ancker, Povl Hansen, Pr. i Hasle. 605-6. Balslev, Laur. N., Pr. i Ejby. 654. —
- Andersen, Anders, Pr. i Præstø. 560. Rasmus, Pr. i Haarslev. 654-5. 668. 684. — C. F., Pr. i Vejerslev. 672.
- Hans, Pr. i Tygelse. 404. — Herman, Prior i Odense. 367. — Bang, Jens Nielsen, Kap. i Odense. 532-3. — Marcus Fred., Inform. v. Mogens, Dekan i Rosk. 716. — Peder,

¹⁾ Af den store Mængde Navne i Uddraget af Matriklen fra Greifswald har det kun været muligt at medtage de vigtigste i dette Register.

- Waisenhuset, s. Bisk. i Trondhjem. 739. 743-4. 746-7. — Matthis, Rekt. i Odense. 800. — Niels, Pr. i Dalum, s. Bisk. i Odense. 520. 765-6. 772-3. 800-1.
- Banner, Erik Er. 335.
- Bardenfleth, Familien. 48.
- Barhow, Amund, Pr. i Kværnæs. 161. 176-7.
- Barnekov, Hans. 376. — Jørgen, t. Kjellerup. 337.
- Barselkoners Indledning. 104. 534-5.
- Barsmark, Henrik Thom., Rekt. i Rudkj., s. Pr. i Tved. 780.
- Bartholin, Thomas, Prof. 800. — Thomas, kgl. Antikvar 781-2.
- Bay, Anders. 337. — Jens, Borgm. i Randers. 334. 337.
- Beck, Joachim, Rentemester. 512.
- Beck, Herm. Chr., Pr. v. S. Hans K. i Odense. 520. 775.
- Bendixen, Jacob, Lærer i Flensborg. 46.
- Bentsen, Christen, Postm. i Korsør. 91.
- Berg, H. B., Kap. i Lyngby. 444. 663.
- Bergen i Norge. 357. 379. 396. 695. 717. 726.
- Bering, Ped., Pr. i Verninge. 776. 783. 785.
- Bernstorff-Gyldensten, E. Greve. 653-6. 659.
- Bertelsen, Eske, Pr. i Højby. 63-4. — Mogens (Dalinus), Forst. 499.
- Beyer, S. M., Pr. i Eggitslevmagle. 670.
- Bibeludgaver. 736-7.
- Bibliothek, d. st. kgl. 744-5. B. p. Anholt. 739. B. i Odense. 55-7. B. i Roskilde. 50.
- Bidstrup, Jens Jensen, Pr. i Holevad, s. Rekt. i Assens. 759-61.
- Bie, Povl P., Pr. i Grevinge. 506.
- Bildt, Ølrik, Mag. 370.
- Bille, Anders, Marsk. 189-90. — Bent. 349. — Eske. 71. — Ove, Biskop. 22. — Peder. 483.
- Biltzemand, Jens, Kan. i Roskilde. 369-72.
- Birch, And., Bisk. i Aarhus. 389-95.
- Birkedal, Vilh., Præst. 687. 705.
- Bjelke, Henrik, Rigsadm. 774. 776.
- Bjerreby p. Taasinge. 774.
- Bjert (Sønder-). 685.
- Bjørn, Bjørn Andersen. 26. — Henrik. 26. — Jep Andersen. 17.
- Bjørnsen, Mads, Rekt. i Vordingborg. 384.
- Blimester, Christen Christensen, Pr. i Nyborg. 541.
- Blixen-Finecke, Conrad, Baron. 647-9.
- Bloch, Hans, Pr. v. S. Knuds K. i Odense. 797.
- Blædel, N. G., Pr. i Kbh. 705.
- Blaafod, Jakob, Ridder. 471.
- Boddum og Ydby. 499.
- Boesen, Justitsrd. 437. — J. F., Pr. i Vigerslev. 638. 668.
- Bogcensur. 99. 761-2.
- Bogense. 48—50.
- Boghvedetiende. 540-1.
- Bogtrykkeri. 731. 744-5.
- Boisen, F. E., Pr. i Skjørpinge. 663. 676. 680. 684. — L. N., Pr. i Vesterborg. 676. 684. 689.
- Bondæus, Johs., res. Kap. i Stege. 96. 100-9.
- Boosen, Hans, Pr. i Stege. 96.
- Borch, Ancher, Pr. i Fanefjord. 110. 121. 259. 261. 267. 286-91.
- Borgen, Claus, Pr. i Dalum. 795-6.
- Borgsmed, Peder, Pr. i Horsens. 400-1.
- Bornholm. 57-8. 349. 373. 378. 402. 499. 604-8.
- Borre p. Møen. 103. 109. 273-7.
- Borre, Niels Hansen, Pr. i Elmelunde. 255. 257. 274.
- Borring, Thor, Landflskal. 91.
- Brahe, Erik. 71. — Jørgen. 71. 754-6. 758. — Otte. 71. — Sten. 71. — Tyge. 614-6.
- Brahetrolleborg. 609-14.

- Brandsen, Laur., Franciskaner. 398-9.
 Bredal, Andreas. 265-7. — Hans,
 Direkt. i Røraas. — Sør. Bygball,
 Pr. i Borre. 261. 265-7. 270. 277-8.
 Bredstrup, Ribe St. 659.
 Brender, Oluf Chrff., Mag. 500.
 Bregninge p. Taasing. 774.
 Broberg, Anders, Kannik. 351.
 Brock, Axel Lavesen, t. Klavsholm.
 13. 35-9. 302-3. — Peder, Pr. i
 Rosk. 484-5.
 Brockenhuis, Frants. 540-1. — Jørgen.
 615-6. — Lavrits. 525. 531. — Mi-
 chel. 509.
 Brostrup, Jens, Ærkebisk. i Lund.
 483-4.
 de Bruin, Jac., t. Sandholt. 792-3.
 Brun, Christiern Nielsen, Pr. i Ny-
 borg. 525. — Frederikke, Frue. 55.
 — Hans, Pr. i Østofte. 542. —
 Mads, Pr. i Stokkemarke. 542. —
 Niels Frandsen, Pr. i Magleby. 274.
 281-4.
 Bryske, Knud. 370.
 Brændekilde og Bellinge. 544. 777.
 781. 784-5. 796.
 Brødremenighed, s. Herrnhuter.
 Buch, Peder, Inform. v. Waisenh., s.
 Kap. i Nyborg. 733. 738-9.
 Bugenhagen, Johs. 374.
 Bugge, Pr. i Fredericia, s. Bisk. i
 Trondhjem. 238. 661.
 Bunger, Gert, Kan. i Lund. 372.
 Burserus, Johs., Pr. i Veggerløse. 288-9.
 Bülov, Joh., Geh.-Raad. 56-8.
 Byzantinsk Bygningsstil. 183.
 Bärens, Joh. Henr., Justitiar. 46.
 Bøgh, Chrff., Pr. i Trige. 253. — Hans
 Jørgen, Pr. i Trige. 253.
 Bøgvad, Ped. Nielsen, Pr. i Frederiks-
 odde. 190.
 Børglum. 352. 355. 364. 727. Biskopper.
 30. 355. 375. 452.
 Bøistrup, Otte Filipsen, t. Tvedegd. 13.
 Bølle, Ejler, Bisk. i Aarhus. 10.
 Callisen, Chr. F., Gen. Sup. i Slesv.
 og Holst. 389.
 Carstensen, Casper Jochum, theol.
 Kand., Skolel. i Haarbølle. 292-3.
 Christensen, Anders, Karmeliterprior.
 365. — Jesper, Pr. i Stege. 94. 281.
 — Michel, Pr. i Faarevejle. 62-3.
 65-6. — Niels, Hosp. Forst., Pr. i
 Randers. 25-6.
 Christian I. 9-10. 130-4. 362. 711-2.
 717. II. 311-2. 378. 402. 593. —
 III. 509-12. — IV. 188-9. 380. 601.
 748-9. 752-7. — V. 198-9. 773. —
 VI. 90. 111. 745. — VIII. 216-7. —
 (V) udv. Konge. 750-3.
 Christiania. 109. 111. 432-3. 731.
 Christiansfeldt. 209-10. 432. 658.
 Christiansø. 58.
 Christine, Dron. 311-3.
 Cirsovius, Eman., Pr. i Fredericia. 505.
 Clark, John, Kaptajn. 62.
 Clausen, Ejler, Hør. i Vordingborg.
 384. — Emil Th., Pr. i Gimlinge.
 668. 674. 676. 680. — Henr. Georg,
 Stiftsprovst i Kbh. 55. 443. 651. —
 Henr. Nic., Prof. 425-7. 650-1. 655.
 — Niels (Skade), Bisk. i Aarhus.
 39. 315. 322. 327.
 Clüver, Jordan, Præc. f. Antonii Kl.
 135-6.
 Dalby, Bert. Hansen, Forst. i Rosk.
 472. 501.
 Dalum og Sanderum. 765-6. 775. 783.
 794-5. — D. Kloster. 751-3. 765-6.
 778-9.
 Damsholt. 111. 128-9. 289-91.
 Dan, Joh. Chrff., Pr. i Stenløse. 795-6.
 — Peder Knudsen, Pr. i Brænde-
 kilde. 796.
 Dass, Benjamin, Rekt. i Trondhjem.
 169. 740. — Jakob, Sørenskr. p.
 Helgeland. 155.
 Dauw, F. J. V., Pr. p. Anholt. 739.
 Degne. 775-9. 784-5. 805.

- Diderichsen, Bendix, Kap. i Odense. 791-2.
- Dorinikanerkloster. 350. 353. 373. 377.
- Dorothea, Chr. I's Dron. 187. 592. 712.
- Drachardt, Chr. Laur., Miss. 730.
- Dragsholm. 50-71.
- Drejer, Hans, Degn i Elmelunde. 256. 261.
- Due, Erik Pedersen. 9.
- Durcop, Egerd, Bisk. i Slesvig. 712-4. 717-22. 725-6.
- Duus, P. R., Pr. i Haarslev. 50.
- Daa, Claus. 370. — Erik. 372. — Joachim. 357. 359. — Knud, Kan. i Aarhus. 23.
- Daaben, 533-5. 686.
- Eegholm, And. Chr., Apoth. i Stege. 112. 118-9. 121-7. 262.
- Eigby, Saxe Jensen, Præst. 206-8.
- Elmelunde. 252-72. 274.
- Engel, Jens, Pr. i Borre. 103. 108-9. 250. 259. 273-7. 279. — Peder, Kap. i Elmelunde. 258-66. 268.
- Engelbertsen, Abraham, Pr. i Avaldnæs. 501.
- Engelbreth, H. P., Pr. i Ørbæk. 668. 701. — W. F., Provst i Lyderslev. 427. 668. 687-8. 695.
- Engelhart, Nic., Pr. i Veø. 161. 174. 176.
- Erfurt, Univ. 345.
- Erik af Pommern. 9. 549. 592. 598.
- Eriksen, Jens, Kan. i Aarhus. 17. 332-2.
- Erlandsen, Jakob, Bisk. i Roskilde. 449 ff.
- Errebo, Jørgen Pedersen, Pr. i Asnæs. 64. 71.
- Esbern Snare. 179-87.
- Esrom Kloster. 367. 456. 469. 590.
- Essenbæk Kloster. 18. 328.
- Ewald, Enev., Pr. v. Waisenhuset. 734. 738.
- Falch, Johan, Missionær. 169.
- Fanøefjord. 286-93. 636.
- Fangel, s. Stenløse.
- Fassi, Splid. 331.
- Fattigforsorgelse. 755-6.
- Fenger, J. F., Pr. i Lyngø. 668. 674. — P. A., Pr. i Slotsbjergby. 443. 668. 674. 681.
- Ferrøe, Clemen Jensen, Pr. p. Suderø. 729.
- Fich, H. J., Pr. i Bogense. 656. 668.
- Fick, Hans, Pr. i Bjerreby. 774.
- Finckenhagen, J., Insp. i Waisenhuset. 742.
- Finnemissionen. 153-77.
- Flensborg, Rasm., Pr. i Vrov. 746.
- Flødstrup og Ullerslev. 254. 523. 668.
- Forbus, Johs. Arsch. 506.
- Franciskanerklostere. 198. 349. 398-9. s. u. Malmø, Odense, Randers, Roskilde.
- Frandsen, Peder, Lægpræd. 661.
- Franeke, Univ. 402-4.
- Frawen, Joh., kgl. Konfess. 73.
- Fredericia. 188-200. 505. 685. Michaelis K. 191-7. Trinitatis K. 190. Skole. 200.
- Frederik I. 325. 333-6. — II. 66. — III. 190. — IV. 165. 169. 341. — VI. 568.
- Fredsklokke. 804.
- de Fregeno, Marinus, Aftadshdl. 361.
- Friedenreich, Johs., Pr. i Stege. 111-29. 251-2. 258-71.
- Friis, Christian, t. Borreby, Kansler. 540. — Johan, Kansler. 400. 511-2. — Johan t. Ørridslev. 750. — Niels, Bisk. i Viborg. 362. — Oluf, Lensmd. p. Kalø. 13. — Ville, Provst p. Thyholm. 363.
- Friis, Chr. Lodberg, Læge v. Waisenhuset. 747. — Odde Jakobsen, Kap. i Veø. 174. 176.
- Færøerne. 729-30.

- Faaborg. 793-4. Helligaandshus. 10.
18. 318. 339. 593.
- Faarevejle, Sjøel. 60-71.
- Gad, Morten Jensen, Pr. i Vollerslev. 501.
- Gedde, Fred., Stiftamt. i Odense. 794-5.
- Gilder i Middelald. 7. 14. 41-3.
- Gimming v. Randers. 34.
- Gislev, Fyn. 508-9.
- Gjøe, Falk. 763-5. 798. Se Gøye.
- Glad, Niels, Pr. i Odense. 542-3.
- Glob, Anders, Guardian i Graab. Kl. i Randers. 329. 399. — Anders, kgl. Rentemester. 354. 358.
- Glud, Hans, Pr. i Glud. 253. — Povl, Pr. i Glud. 253.
- Gosvin (Comhaer), Bisk. i Skalholt. 9. 31.
- Gottorp, Anders, Skoleh. i Tjørne-
mark. 97.
- Gram, Hans, Prof. 130. 744-5. —
Laurits, Pr. i Stege. 129-30. 253.
272. 293.
- Greifswald, Univ. 340-78. 498-507.
- Grejs og Sindbjerg. 660-1. 664. 666.
673. 677-9.
- Gris, Henning, Kan. i Roskilde. 367.
- Grubbe, Christian. 559. — Ejler. 420.
— Evert. 483-4. — Sivert. 421.
- Grundtvig, N. F. S. 44. 50. 54. 209-40.
424-44. 564-9. 617-20. 650. 656.
- Grønland, Miss. 228. 230. 667. 736-8.
- Grønvald, Jørgen, Degn. 636-7. —
Knud, Pr. i Allesø. 636.
- Graae, Fr., Præst i Flensborg. 649.
- Gudme, Ped., theol. Kand. 743-4.
- Gulland. 353. 377. 501-2.
- Gumløse i Skaane. 586.
- Gunnensen, Birger, Ærkebisk. i Lund.
187. 350. 399.
- Gutfeld, F. C., Pr. v. Holmens K. 55.
- Gyldenstjerne, Frands. 421. — Knud
Henriksen, Dompr. i Viborg. 334. —
Movrits Nielsen, t. Aagaard. 39. —
Niels Pedersen. 140.
- Gyllenkrok, Baron, t. Bjørnstorp. 639-
42. 644-7. 652. 662. 682. 691.
- Gøricke, Pr. v. Garnis. K. i Kbh. 223.
- Gøye, Absalon. 498. — Jørgen. 554.
— Mogens. 17. 22-3. 335. Se Gjøe.
- Hack, Oluf, Kan. i Lund. 371.
- Haderslev 31-2. 311-2. 316. 322-3.
727. 731.
- Hagen, Peter, Pr. i Elmelund, s. 1
Kjeldby. 252-3. 272.
- Hagerup, Ejler, Kap. i Kværnæs, s.
Pr. i Kalundborg, s. Bisk. i Trond-
hjem. 161. 177. 734-5.
- Hahn, Joh., Pr. i Hyllested. 668. 673.
681.
- Halmstad. 360. Graabr. Kl. 353.
- v. Ham, Henr., Herredsfog. p. Møen.
244-8.
- Hamar i Norge. Biskopper. 29. 364.
396.
- Hammer, Chr. Michelsen, Degn i Sne-
sere. 383-4. — Niels, Borgm. i
Randers. 21.
- Hammer og Lundby. 381.
- Hammerich, Frederik, Pr. i Starup.
687. 689. — Johs., Grosserer. 211.
225-6.
- Hammond, Ejler, Amtsprovst. 46.
- Hans, Konge. 11. 13. 32-3. 58. 312-4.
316. 592-3. 712. 725.
- Hansen, Bendix, Pr. i Svindinge. 537-9.
— Gert, Inform. i Waisenh. 73.
75-88. — J. A., Politiker. 682. —
Knud, Pr. p. Antvorskov. 403-4. —
Lavrits, Pr. i Skaarup. 531. —
Michel, Pr. i Vallekilde. 66. 70. —
Thomas, Inform. v. Waisenh. 739.
743.
- Harboe, Ludv., Sjøel. Biskop. 130. 263.
284-6. 292.
- Harmsen, Claus Chr., Stud. 433-5.
439. 667.

- Haslev, Sjøel. 137-77.
 v. Hauen, Chr., Pr. i Odense. 795-6.
 Hee, Jens, Provst i Odense Hrd. 797.
 Hegelund, Jens Ped., Pr. i Romdrup. 761-2.
 Heliesen, Hans, Mag., s. Pr. i Herfølge. 376-7.
 Helligaandshuse og Klostre. 1-43. 294-339. 447-68.
 Helsingør. 65. 201-3. 357. 369. S. Olai K. 346. Skole. 113.
 Hemmingsen, Christiern, Bisk. i Ribe. 30.
 Hempel, Søren, Bogtr. i Odense. 633. 657.
 Henriksen, Aug., theol. Kand. 743-4. Herfølge. 75. 88-91. 377.
 Herlufsholm. 64. 499. 588. 649-50.
 Herrnhuter, Brødremsk. 73. 90-1. 209-40. 424-44. 638.
 Hersleb, Peder, Sjøel. Bisk. 91. 95. 105-21. 249-53. 258-71.
 Hertz, Jens Mich., Dompr. i Roskilde. 50.
 Heyerdahl, A., Inform. v. Waisenh. 747.
 Hindsholm, Laur. Jakobsen, Bisk. i Odense. 770. 800.
 Hintze, Jørgen, Kan. i Kbh. 368.
 Hirtznach, Alex. Jakobsen, Pr. i Korup. 797. 801.
 Hobro og Skjellerup. 394-5.
 Hofman, Hans, Præsid. i Fredericia. 196. — Jens, i Randers. 338. — Jep, Borgm. i Randers. 334-6. — Peder, Raadm. i Randers. 328.
 Hojer, Andreas, Direkt. f. Waisenh. i Kbh. 728-47.
 Holck, Christian, t. Søbo. 528-30. — Lyder t. Støvring. 9.
 Holm, A. K., Pr. v. Holmens K. 54. 651. — Jak. Jens., Bisk. i Aalb. 501. — J. A. L., Pr. p. Holsteinborg. 443-4. 681. — Peder, Regensprovst, s. Prof. 740. — Tøger Jakobsen, Pr. i Skyum. 501.
 Holmsted, Fred., Borgm. i Kbh. 109.
 Holst, Niels, Chordeg. i Stege. 128.
 Holstein, F. A., Greve. 50-1. 444. 662-4. — Joh. Ludv. 73-90. 744.
 Horne, Fyn. 668. 754-6.
 Hornsyld, Jens, Præst. 566.
 Horsens. 401. Helligaandshus. 27.
 Horslunde. 463.
 Huulbech, Jørg., Pr. i Stege. 94. 98-103. 244-6. 280. 286.
 Hvedholm. 754-6.
 Hvid, Hans, Herredsfog. i Odense H. 540-1. — Mads, Pr. v. S. Hans K. i Odense. 787.
 Hvitefeldt, Arild. 60-71. 420. 542.
 Høeg, Ejler. 765.
 Høeg, Jens Andersen, s. Pr. p. Øland. 792.
 Højby i Ods Hrd. 64.
 Højby i Fyn. 519. 786. 791.
 Høstmark, Jens Nielsen, Pr. i Anst og Gjesten. 624-8. — Niels, Pr. i Skodborg. 625.
 Haarby (Akkerup Prstgd.). 788-9.
 Haarslev og Tingjellinge. 50. 662-701.
 Ild, Samuel Jensen, Pr. i Udby og Ørslev. 562.
 Ingstrup, Aalb. St. 600.
 Island. 29. 31.
 Jansen, Rasmus, Stiftspr. i Aarhus, s. Bisk. i Aalborg. 390-1.
 Jebsen, Michel, Pr. i Verninge. 808.
 Jensen, Christoffer, Kap. i Svenborg. 750. — Hans, Pr. i Uggerslev. 514-7. — Jacob, Pr. i Faarevejle, s. i Herfølge. 62. — Johan, Pr. i Renne. 56-7. — Jørgen, Pr. i Faarevejle. 60-71. — Melchior, Guardian i Kalundborg, s. Pr. i Raklev. 187-8.
 Jespersen, Niels, Bisk. i Odense. 514-8. 520-5. 529. 577. — Peder, Hofpr. 156.
 Johansen, Reimer, Kap. i Maribo, s. Vicepr. i Stenløse. 795-6.

- Jonsen, Jens, Kap. i Svenborg, s. Pr. i Skaarup. 749-50.
- Juel, Herman, Lensmd. p. Dragsholm. 64. 501. — Jens, t. Kjeldgd. 500.
- Juel, Claus, Pr. i Kirkeby. 750. — Jens, Pr. i Tingvold. 161. 176-7.
- Justesen, Peder, Pr. i Fanefjord. 292-3.
- Jyder, •de stærke•. 661.
- Jydstrup i Sjæl. 732-3.
- Jæger, Nic., Pr. i Elmelunde, s. i Stege. 94-8. 103-8. 246. 249-50. 257.
- St. Jørgensbjerg, s. u. Roskilde.
- St. Jørgensgaard v. Svenb. 764. 769-70.
- Jørgensen, Jens, Gaardejer i Holtum. 661. 666. 673. 677-9. — Laurits, Pr. i Maribo. 542.
- K**alente, Præste-. 544.
- Kalundborg. 177-88.
- Kalundborg, Hans Pedersen, Rekt. i Rosk. 475. 497.
- Kalvinisme (Krypto-). 61. 70-1.
- Kapellaners Forpligtelse. 749-50.
- Karmeliterorden. 364-5.
- Kastberg, Laur., Pr. i Lejrskov. 628.
- Kateketer (uordin.), Katekisation. 96. 107-8. 284. 397.
- Ketilson, Trugot, Ridder. 586.
- Kierkegaard, Michael P., Rentier. 211.
- Kingo, Thomas, Bisk. i Odense. 580. 780-92.
- Kirkeby v. Svenborg. 750. 763-5.
- Kirkebygninger, kirkel. Kunst. 140-51. 179-87. 398. 546-61. 602.
- Kirkeceremonier. 533-7. 803-6
- Kirkesang. 571-84.
- Kirketugt. 54-5. 98. 112. 118-22. 206-8. 536-7.
- Kisbye, C., Pr. i Avnslev. 704-5.
- Kisel, Gottm. Frid., Bogtr. i Kbh. 744-5.
- Kjeldby p. Møen. 241-53.
- Kjeldsen, Peder, Provst i Randers. 322.
- Kjerulf, Rasm., res. Kap. i Slagelse. 50.
- Kjær, Jacob, Pr. i Løsning. 390-1.
- Kjøbenhavn. 284-5. 799-80. Frue K. 745. Kapitel. 351 ff. 374. 723. Nicolai K. 284. Helligaandshus. 10-11. 18. 318. 339. 499. 725. Kirke. 285. Holmens K. 285. 558. Trinitatis K. 214. 221-2. 231-3. 284-5. Garnisons K. 223. 292. Vartov K. 567-8. Petri K. 216. 219-21. Waisenhuset. 72-3. 728-47. Brødremenighed. 209-4. Universitet s. d. O.
- Kjøge. 369. 396.
- Klavsen, s. Clausen.
- Klein, Andr. Hansen, Kap. i Saxkjøbing. 731-2.
- Kling, Zacharias, svensk Feltsuperint. 201-5.
- Klokkeringning og Kimen. 804-5.
- Klostere. 347 ff. 398-9. s. Antoniterkl. Dominikanerkl., Franciskanerkl., Helligaandsorden.
- Knap, B. H., Pr. i Brahetrolleborg 609—14.
- Kochen, tyds. Pr. i Kbh. 216. 219-21.
- Kofod, B. P., Pr. v. Hellig. K. i Kbh. 221. 651.
- Kolding, Niels Nielsen, Hofpr. 466. 488-9. 491.
- Konfirmation, Ungdommens. 803.
- Korup (Trøstrup-) og Ubberud. 544. 777-8. 783-4. 797-801.
- Kotte, Peder, Pr. i Skjellerup. 524.
- Korsør. 91.
- Krabbe, Gregers. 755. — Kjeld, Mag. 353-8. — Morten, Dr., Ærked. i Aarhus. 18. 303. 368. — Morten, Mag., Provst i Oslo. 375.
- Kragh, Jens, Prior i Randers. 324-5.
- Krog, Niels, Rekt. i Trondhjem. 166. — Peder, Bisk. i Trondhjem. 165-70
- Krogstrup, Horns Hrd. 71.
- Krummedige, Erik. 509. 526.
- Kruppen, Jakob, Ærkedegn i Viborg. 368. — Styge, Bisk. i Børglum. 375.

- Kullerup, Jak., Pr. i Faaborg. 793-4.
 Kværndrup. 658-9. 771-2.
 Kørup, Jac., Bisk. i Christiansand. 736.
 Køln. 402. 720. Univ. 343. 361-3. 400.
 Kaas, Mogens. 762-4. — Niels, Kansler.
 520-1. 527-8.
- L**andfiskaler. 91.
 Landorph, Broder, Ass. i Hofretten.
 788-9.
 Lange, Gunde. 500. — Jens Iversen,
 Bisk. i Aarhus. 8. 28-30. 322. 327.
 — Niels, Oberst i russ. Tjen. 154.
 — Tyge. 500.
 Langhen, Hartvig, Kansler h. Bisk. i
 Odense. 374.
 Langsted, Oluf, Pr. i Fanefjord. 286-8.
 Lapper, s. Finnemissionen.
 Larsen, Anders, Gaardejer i Gamborg.
 665. — Peter, t. Skræppenborg. 665.
 676. 678-80. 687.
 Lassen, Alex., Pr. i Kværndrup. 658-9.
 Lassenius, Johs., tysk Pr. i Kbh. 506.
 Lauerentzen, Johs., Aman. i Odense,
 s. Bogtr. i Kbh. 736. 775.
 Lavrhjerg og Lerbjerg. 392-3.
 Lavritsen, Albert, Kan. i Rosk. 370.
 — Frants, Lensmd. p. Dragsholm.
 67. — Hans, Kan. i Rosk. 464. 466.
 488-93. — Jens, t. Nysø. 559. —
 Peder, Kap. i Odense. 519.
 Lemming, Erik, Kap. i Fredensborg.
 111. 743.
 Leth, L. B., Pr. i Lilleheddinge. 668.
 688. 695.
 Liebenberg, kgl. Konfess. 214. 235.
 Lindberg, J. C., Mag. 429-44. 667-8.
 Lindenow, Hans, t. Hundslund. 762.
 — Henrik, t. Øvids Kl. 772.
 Linnerup og Hammer. 391-2.
 Lintrup og Hjerting. 503.
 Lintrup, Anders Jak., Præst. 503. —
 Søren, Lær. v. Waisenh., s. v. Vallø
 Hosp. 72-91.
 Lisbjerg Kirke. 589-90.
- Lodberg, Christen, Bisk. i Ribe. 190.
 — Jakob, Stiftspr. i Kbh., s. Bisk.
 i Odense. 163.
 Lotteri. 741.
 Lous, Andr., Navigationsskole-Forst.
 i Stege. 243. 251.
 Lude, Lorenz, Prof. i Greifswald. 502.
 748-9.
 Lumby v. Odense. 515.
 Lund. 646. Kapitel. 346. 388 ff. 405-23.
 Sortebrød. Kl. 359-61. Ærkebisper.
 29-30. 187. 350. 363. 401-2. 724.
 727. Bisper. 201-5.
 Lund, Bertel, Kand. 743-4. — Jørgen,
 Konsumptions-Forv. p. Møen. 289
 -91. — Peder, Pr. i Magleby p. M. 281.
 Lunde v. Odense. 748.
 Lunde, Niels, Borgm. i Roskilde. 275-6
 Lunge, Oluf. 9. — Tyge Vincentsen
 372.
 Lykke, Jørgen, t. Overgd. 337. 510.
 Lyngby, Kongens. 200. 230. 234-5. 663.
 Lyngaa, Sabro Hrd. 326-7.
 Lyskander, Hans Pallesen. 401.
 Læsø. 352.
 Lønstrup, Jørgen, Inform. v. Waisen-
 huset, s. P. i Mejrup. 747.
 Løsning og Korning. 390-1.
 Løvenbalk, Lavr. Mog., t. Tjele. 39.
 Løvenørn, Povl Vendelbo. 154-5. 169.
- M**adsen, Jakob (Vejle), Bisk. i Odense.
 528-40. 542.
 Magleby p. Møen. 278-86.
 Magnus, Prior i Randers. 13.
 Malmø. 372. 401. S. Peders K. 463.
 Graabrødre Kl. 353. 363. Hellig-
 aands hus. 10. 18. 339.
 Marckdan, Casper. 763.
 Marcussen (Marquorsen), Jørgen, Pr.
 i Svenborg. 749-50.
 Margrete, Dron. 592.
 Marqvardsen, Hans, Kan. i Ribe. 372.
 Marslev og Birkende. 696-6. 705.
 Marsvin, Ellen. 763. — Jørgen. 521.

- Mathiesen, Jens, Prior i Randers. 10. 14-7. 32-5. 41-3. 311-23.
- Mau, Slægten. 630. — J. Edv. Th., Pr. i Haarslev, s. i Skjellerup, s. i Faarum. 629-707.
- Meier, Peder, Landstingsskr. i Fyn. 774.
- Michelsen, Hans. Bisk. i Odense. 748-64. — Henrik, Pr. v. S. Hans K. i Odense. 748-9. — Knud, Bisk. i Viborg. 30.
- Missionskollegiet. 164-77. 231. 728 734-6. 745.
- Missionsselsk. d. danske. 230-1. 234. 443-4. 687. 703.
- Mogensen, Hans, Pr. i Stege, s. Bisk. i Trondhjem. 94. — Svend (s. Klosterprovst i Vestervig), 320.
- Moltke, Ad. Gottl., Greve. 291. — Fred., Kancellipræs. 57.
- Monrad, Pr. i Marvede. 668. 676. — Philip Ditlev. 730.
- Monrath, Marc. Jørg., Pr. i Dalum. 794-5.
- Montoppidan, Rasm. Andersen, Pr. i Brændekilde. 781. 784.
- Morkjær Kloster. 130-6. 554.
- Morsing, Ped. Niels., Pr. i Boddum. 499.
- Mortensen, Jep, Prior i Antvorskov. 483. — Klavs, Rigens Skriver. 67-70. Oluf, Bisk. i Roskilde, s. Baden.
- Morvitijs, Johs. Carl, Wundarzt i Sorø. 381.
- Moth, Rudolph, Vicesuperint. i Odense. 773-4.
- Mule, Michel, Borg. i Odense. 526-7.
- Munk, Iver, Bisk. i Ribe. 367. 624. — Jens Nielsen, t. Restrup. 13. 14. 326-8. — Niels Christiernsen, t. Kjølbjgd. 327. — Otte, t. Gjesinggd. 328.
- Munthe, Morten, Borgm. i Roskilde. 276. 729.
- Muus, Chr., Bisk. i Odense. 793-5.
- Müller, Chr. Rud., Bisk. i Odense. 792-3. 801-8. — Pet. Er., Sjæl. Bisk. 433. 441. 638. 650. — Tage, Bisk. i Ribe. 679-80.
- Mynster, J. P., Biskop. 432. 434. 564. — 6. 651. 656. 666. 669. 679-80. 688. 696.
- Münter, Balthazar, Pr. v. Holmens K. 650. — Frederik, Bisk. i Sjæl. 44-59. 215-7. 222. 225-40. 386-9. 405. 427. 432-3.
- Møen. 92-130. 241-93.
- Møller, Jens, theol. Prof. 230. 650. 652. — Johan Caspar, Skoleh. og Præd. i Herfølge Hosp. 91.
- v. Møsting, Fr. Chr., Amtmd. p. Møen. 290.
- Nadvere d. h. 70-1. 110. 200. 535-6.
- Nakskov. 365-6. Helligaandshus. 318.
- Naur, Hans, Pr. i Vissenbjerg. 772.
- Nielsen, Christoffer, Tingskr. 620-2. — Hans, Pr. i Kjeldby. 242. — Jens, Hosp. Forst. i Randers. 324-5. — Johan, Lægpræd. 691. — Laurits, Prior i Randers. 16 17. 318. 323-4. 328. — Laurits, Borgm. i Præstø. 558-9. — Morten, Pr. i Skjellerup. 524-5. — Palle, Kan. i Aarhus. 353-5. — Peder, Prior i Faaborg. 593. — Peder, Pr. v. S. Hans K. i Odense. 768-9. — Peder, Kap. i Odense. 526-7.
- Noormann, Henrik, Skoleh. i Ebbel-næs. 97.
- Norby, Hans, t. Uggerslevgd. 514-7.
- Norge (Nordmænd). 92-3. 153-77. 238. 694-5. 707.
- Normand, Chr. Jac., Pr. i Magleby. 281. 283-4.
- Nyborg. 92. 369-70. 376. 523-6. 541-2. 570-95. 739.
- Nykjøbing p. F. 503. Helligaandshus. 302. Hospital. 529.
- Nyord. 737.
- Nysø. 431. 559. 567-8.

- Næstved. 364. 374. 385. S. Peders K. 549. Helligaandshus. 318. 339. Naadensaar. 757.
- Odder Kirke. 589.
- Odense. 46-59. 561. 797-801. S. Knuds Kloster. 364. 540. Kirke. 55. 773. 783. 797. Kapitel. 351. 353. S. Hans Kloster. 347. 446. 752. Kirke. 510. 519-21. 526. 748. 768-9. 775. 786-8. 791-1. Sortebr. Kloster. 373. Albani Sogn. 527-8. Graabrødre K. 532-3. 592. Hospital. 509-11. 754. 773. 779. Frue K. 526-7. 542-4. 775. 796. Gymnasium. 757. Latinskole. 632-42. 775-8. 798-800. Stiftsbibliothek. 55-7. Biskopper, s. Hen. Ulfeld, C. Rønnow, Sadolin, N. Jespersen, Jak. Madsen, H. Knudsen Vejle, H. Michelsen, Hindsholm, N. Bang, Kingo, C. R. Müller, Muus, C. Ramus, F. Plum.
- Oest, Ditlev Ludvig, Pr. i Tirstrup. 614. — Joh. Fred., Prof., Sem. Lærer. 45. 608-14. — Nicolai, Pr. i Nykirke. 611.
- Oldeland, Anne, Frue. 514-7.
- Oldenburg, Th., Pr. i Sorterup. 663. 690.
- Olderup og Kirkeby. 765.
- Olivarius, Hans, Pr. i Faneffjord. 287-8. — Niels, Pr. i Aastrup. 264.
- Olsen, Niels, Pr. i Stenløse. 540-1. — Ole, Pr. i Grejs. 660. 677-80. — Søren, Prior Vic. i Rosk. 494.
- S. Olufs Kirke (Lunckinde) i Skaane. 587-8.
- Olufsen, Jon, Pr. i Skaarup. 750. — Povl, Kap. i Stege. 243.
- Oslo. 499. 501. Biskopper. 29. 363.
- Ottesen, Rasmus, Lægpræd. 670. 685-6.
- Ovesen, Mads, Provst, Hosp. Forst. i Randers. 26-7. Peder, Pr. i Gimming. 34-5.
- Palladius, Peder, Biskop. 188. 206. 397.
- Paludan, Rasmus, Pr. i Stege, s. Bisk. i Christianssand. 109-11.
- Paludan-Müller, Frederik. 636. — Jens, Pr. i Kjerteminde, s. i Odense. 47. 638. — Vilhelm, Pr. i Beder. 642.
- Pardanus v. d. Knesebek, Bisk. i Ratzeburg. 396.
- Parsberg, Verner. 464.
- Patronatsret. 662-4. 754-6. 762-5. 774. 779-80. 784-5.
- Paus, Ludv. Chr., Pr. i Vadsø. 168.
- Pedersen, Christen, Pr. i Kjeldby. 241-2. — Christiern, Kan. i Lund. 369. — Christiern, Dompr. i Viborg. 510. — Clemens, Pr. i Korup. 778. 797-801. — Jørgen, Kap. i Odense. 527-8. — Morten, Dr. th., Karmeliterprior. 364. — Niels, Pr. i Baarse. 383-5. — Peder, Hosp. Forst. i Randers. 336-8. — Peder, Dr. theol. Kannik. 355. 358. — Peder, Pr. i Brændkilde. 777. 781. — Povl, Pr. i Roskilde. 467. 494-6.
- Petersen, Andreas A., Pr. p. Strynø, s. p. Ærø. 657-8. 668. — Parmo Carl, Stud. 667.
- Pietismen. 72-91. 158 ff.
- Platou, Rasm., Pr. i Damsholt. 111. 121. 128-9. 261.
- Plesner, Joh. Philip, Pr. i Elmelunde. 122. 254-72. 291.
- Plov, Morten, Forst. f. Helligaandshus i Rosk. 351. 462. 480-1.
- Plum, Frederik, Bisk. i Odense. 44-59. 610-1.
- Podebusk, Movrits. 527.
- Pogwisch, Benedict. 722. 727. — Ditlev, Bisk. i Slesvig. 721. 727. — Henning. 771. — Wulf. 374.
- Pontoppidan, Erik, Prokansler. 199. 200. — Henrik, Pr. i Fredericia. 191-3. 196.

- Present, Christoffer Nielsen, Dr., Dompr. i Roskilde. 369. 483.
- Prom, Mads, Pr. i Sørbymagle. 381.
- Prytz, A. N., Inform., s. Kap. v. Waisenhuset. 729. 733. 738.
- Præste-Kaldelse. 517-8. 523-5. 661-4.
- Præste-Konventer. 56-7. s. Kalente.
- Præste-Lønning. 509-10. 519. 527-8. 532-3.
- Præstø. 91. 431. 545-69. Kloster. 131-6. 546 ff.
- Paarup. 544. 779. 797.
- Quist, Fred., Kap. v. Waisenhuset. 744.
- Quitsov, Ejler, Landsdom. i Fyn. 540-1.
- Rahbek, K. M., Frue. 564. 617-20.
- Ramel, Henrik. 503. — Poul. 503.
- Ramløse og Annise. 454.
- Ramus, Christian, Pr. i Vordingborg, s. Bisk. i Odense. 102. 795. — Jakob, Pr. i Odense. 797.
- Randers. 1-43. 294-339. S. Mortens K. 10-6. 26. 33. 296. 316-7. 321-2. Helligaandshus. 1-43. 294-339. 809-14. S. Laurentii K. 21-2. S. Peders Sogn. 338. Vor Frue Kl. 13. Graabrødre Kl. 14. 16. 328-30. Gilder. 7. 14. 41-3. 318.
- Rantzow, Brejde. 274. — Elisabeth Sofie * Hans Lindenow. 762-3.
- Rask, Rasm. Kr. 637.
- Ratcken, Peter, Ridefog. p. Møen. 276.
- Rationalismen. 387-9.
- Ravn, Rasm. Ped., Degn i Aaker. 604-8.
- Reedtz, Frederik. 383. — Peter. 71.
- Reedtz-Thott, Baron t. Gavnø. 567.
- Reenberg, Morten, Pr. i Stege. 243.
- Reformationsfest 1817 i Kbh. 221-4.
- Reimer, Michel Marcussen, res. Kap. v. S. Hans K. i Odense. 786-7. 791-2.
- Resen, Hans Povlsen, Sjæl. Bisk. 397. 736.
- Reventlow, Ditlev. 612. — Ludvig. 612. 614.
- Reuss, Johs. Chr., Brødremenighd. Agent. 209-40. 424-44.
- Ribe. 396. 735. Domkirke. 624. Kapitel. 344-5. 348 ff. Helligaandshus. 318. 339. Skole. 72. 504. Biskopper, s. Chr. Hemmingsen, H. Stangeberg, Iv. Munk, P. Kragelund, C. Lodberg, M. Anchersen, T. Müller.
- Riisbrich, Otto Thomesen, Landsdom. i Fyn. 776.
- Ringkjøbing, And. And., Bisk. i Aalb. 601-2.
- Ringsaker K. i Norge. 398.
- Ringsted. 281. 456.
- Roed, Lyder, Pr. i Herfølge. 75.
- Rold, Peder, Pr. i Korsør. 91.
- Romdrup og Klarup. 761.
- Rosenkrantz, Christian Corfitz. 792-3. — Ejler Timmesen. 348. — Erik Nielsen. 345-6. 354. 356. — Erik Ottesen, t. Skjern. 9. 312-6. 327-8. — Holger Eriksen. 13. — Holger Jørgensen, den lærde. 749. 752-3. — Jørgen, t. Holme. 337. — Mogens Eriksen. 354. 506. — Niels Stygge, Bisk. i Børglum. 355. 357. — Palle. 390. — Timme Nielsen. 348.
- Roskilde. 275-6. 445-97. 511. 729. Domkirke. 459-60. 476. 586. Kapitel. 346. 348 ff. 461 ff. 716. 723. 727. S. Botulfs K. 454. 473. Graabrødre K. 496. S. Hans K. 465. 469. S. Laurentii K. 449. 451. 454-9. 459. 463-4. 511. S. Michels K. 452. S. Mortens Sogn. 449. S. Olufs K. 474. Klostere. 350-2. 445. 452. 471. Hospitaler (Helligaandshus, Duebr., S. Jørgen). 445-97. Domscole. 459 ff. Stiftsbibliothek. 50. Biskopper. 30. 63. 449 ff. (s. Lage Urne).
- Rosted, Jens, Amtsforv. 75.
- Rostock, Univ. 343-6. 365 ff.
- Rubenow, Henrik, Stifter af Univ. i Greifswald. 341.
- Rud, Erik. 517. 8. — Jørg. Mikkelsen. 349.

- Rydahl, Jak. Chr., Skoleh. i Elmelunde. 256.
- Rygen. 334. 349 ff.
- Ryttere stilles af Præster. 767-8.
- Rønne, Bone Falch, Pr. i Lyngby. 200. 230. 234-5. 444. 663. — Chr. Fred., Pr. i Høve. 444. 662. 680. 684. — Nic., Gartner. 667.
- Rønneby i Bleking. 357.
- Rønninge og Rolfsted. 789-90.
- Rønnow, Carl, Bisk. i Odense. 352. — Claus. 717. — Ejler. 510.
- Rørdam, Hs. Chr., Pr. i Laastrup. 668. 675.
- Sadolin, Jørgen Jensen, Bisk. i Odense. 509. 511-4. 528-9.
- Sahl Kirke. 589.
- Salling, Pr. i Vonsild. 220-1.
- Salmédigtning, dansk. 151-3. tysk. 856-8. s. Kirkesang.
- Saltum, S. Nicolai K. 339.
- Samsing, Anders, Pr. i Kjølstруп. 796. — Jørgen, Mester. 337-8. — Michel Pedersen, Klerk i Aarhus. 377.
- Samuel, Jon Ped., Pr. i Vesterborg. 802.
- Sandholt, Fyn. 517-8. 792-3.
- Sandager og Holevad. 759-61.
- Saxild, Raadmd. i Christiania. 432.
- Saxkjøbing. 731.
- Saxtorph, Jac., Rekt. i Odense. 633-4. — J. V., Pr. i Fjaltring. 672.
- Schack, Hans, Feltmarskal. 770-1.
- Schartau, H., Pr. i Lund. 682-3.
- Scheuermann, Landskabsmaler. 654. 656. 667.
- Schilderup, Jens, Pr. i Fanefjord. 291-2.
- Schierning, Greg. Madsen, Degn i Stege. 96. 127.
- Schougaard, And., Inform. v. Waisenhuset. 729. 743-4. 747.
- Schrøder, Albert Samuelsen, Pr. i Snesere. 379-86. — Daniel, Pr. i Rørby. 381. — Daniel Sam., Pr. i Skjelby. 381. — Hans Sam., Pr. i Bergen. 379. — Joh. Wilh., Direkt. f. Waisenh. 741. 744-5. — Samuel Alb., Subrekt. i Sorø. 381. 386. — Samuel Hansen, Pr. i Haarlev. 379.
- Schult, Did., Stiftamtmd. i Odense. 788-9.
- Sebber, Peder Hansen, Kan. i Lund. 724. 727.
- Seefeldt, Enevold Tygesen. 331. — Jens Thomesen, t. Dalsgd. 331. — Jens Tygesen. 17. 332. — Jørgen. 189. — Tyge Jensen, t. Dalsgaard. 17. 328. 331-2. — Viffert. 502.
- Seerup, Fred. Chr., Inform. v. Waisenhuset. 729. 737. 739. — Matth. Worm, Kap. v. Waisenh. 743-4.
- Sehested, Chr. Thomesen, Kansler. 544. — Emmerentze. 543.
- Siemonsen, tysk Pr. p. Chrhavn. 433.
- Simonsen, Jørgen, Pr. i Odense. 532. 540. — Villads, Pr. i Sjørring. 502.
- Sjørring i Thy. 502.
- Skagen. 324. 339.
- Skanke, Hans, Konrekt. i Trondhjem. 166. 170.
- Skeel, Niels Albertsen. 375.
- Skiby Kirke. 588.
- Skjellerup og Ellinge. 254. 524-5. 700-7.
- Skjelskør. 630-2. 643.
- Skolelærerseminarier. 45-6. 50-2. 608-14. 633.
- Skolevæsen, d. lærde. 509-10. 512. 525-6. s. Almueskolevæsen.
- Skonevig, Jon Andersen, Oldsagsaml. 503.
- Skorup og Tvilum. 500.
- Skotborg, Jørgen, udv. Ærbisk. i Lund. 401-2. 463.
- Skriftemaal. 110. 199. 536.
- Skriver, Otte Nielsen, Kan. i Rosk. 463. 485-6.
- Skræppenborg, s. P. Larsen.
- Skudsmaal at skyde over Graven. 758-9.

- Skaarup (og Tved). 530-2. 691. 756. 779-80.
 Slagelse. 50. S. Michels K. 549.
 Slagheck, Diderik. 727.
 Slesvig, By og Stift. 712-27. Kapitel. 348 ff. 716 ff. Dominik. Kl. 377.
 Smed (Fabricius), Povl Christoffersen, Pr. i Tryggelev. 751-4.
 Smith, Ole, Papirfabr. i Christiania. 731.
 Smith, Ditlev, Kan. i Kbh. 723.
 Snesere. 379-86
 Soderup. 65.
 Sommer, Christen, t. Ginnerup. 25.
 Sorø. 381. 534. Skole. 248-9. 381. 798. Akademi. 130.
 Spandet, Niels, Pr. p. Alrø. 393-4.
 Sparre, Aage Jepsen, udv. Ærkebisk. i Lund. 363.
 Spend, Chr., Pr. i Vordingborg. 384-6. — Jens, Pr. i Herlufmagle. 385.
 Spleis, Chr., Kap. i Serritslev. 691.
 Spur, Niels Chr., Pr. i Hobro. 394-5.
 Stadil Kirke. 588. 590.
 Stael-Holstein, Frue. 55.
 Stage, Jep, Kan. i Ribe. 349. 352.
 Stampe, Baron, t. Nysø. 431. 568.
 Stampe, Lavrits, Kap. i Nyborg. 523-4.
 Stangeberg, Henrik, Bisk. i Ribe. 344.
 Stavanger, Biskop. 29. 396.
 Steenbuch, Hans, Prof. 163. 741.
 Steenstrup, Søren, Kap. v. Waisenh., s. Pr. i Jydstrup. 732-4.
 Stege. 92-130. 243. 281.
 Sthen, Hans Olufsen, Pr. i Korup. 784-5. — Oluf Henriksen, Kap. i Svenborg. 750.
 Stemmann, Kancellipræs. 436-9.
 Stenløse og Fangel. 254. 540-1. 544. 623. 775-6. 783. 785. 795-6.
 Stoud, Ludvig, Provst i Odense. 783-5. — Ludvig, Pr. i Kjeldby. 251-3. 261. — Otto, Rekt. i Vordingborg. 253.
 Struch, Iver Laur., Pr. i V.-Skjerninge. 757-9.
 Strynø. 657-8.
 Strøm, G. F. P., Pr. i Marslev. 696-7. 705. — Peder, Pr. i Bod. 161. 176-7.
 Stub, Peder, Klerk i Viborg. 376.
 Stygge, Hans, t. Holbækgd. 337.
 Suderø Præstegjeld. 729-30.
 Superintendentløn. 512. 528-30.
 Svansø, Niels And., Pr. i Varde. 599-601.
 Svave, Peter. 378.
 Svenborg. 766-7. Frue K. 749-50. 790. Nicolai K. 790-1. Kloster. 749. 790.
 Svendsen, Morten, t. Vosnæsgd. 337.
 Syv, Kirke. 449.
 •Sylvstjernen•. 161-4.
 Sørensen, Søren, Pr. p. Hornborg. 201-5.
 Sørup og St. Jørgensgaard v. Svenborg. 763-4.
 Tielgaard, Niels, Pr. i Kjeldby. 254.
 Teisen, Marcus Peter, Pr. i Fanefjord. 636.
 Teiste, Hans, Bisk. i Bergen. 726.
 Tetens, Steph., Stiftspr. i Odense, s. Bisk. p. Als. 47. 51. 55. 386-9. 657.
 Thisted, Jørgen, Kap. v. Trin. K. i Kbh. 231-40. 424. 428-9.
 Thomesen, Eskil, Prior i Antvorskov. 368. — Hans, Pr. i Kbh. 577.
 Thorkildsen, Christiern, Prior i Kbh. 320.
 Thorsager Kirke. 183.
 Thorsen, P. G., Bibliothekar. 596-7.
 Thorstensen, Knud, Prior i Odense. 347.
 Thrøstrup, Laur. Knudsen, Pr. t. Odense Hosp. og Paarup. 779.
 Tiende. 65-70. 257. 272. 278-80. 540-1. 764. 769.
 Tommerup og Brylle. 776-7. 783. 785.
 Trane, Mads, Pr. i Rønninge. 789-90. — Povl Chr., Rekt. i Oslo. 501.
 Tranekjær. 263-4. 750-1.

- Tranekjær, Jørg. Ped., Pr. i V. Hæsinge. 793.
- Trellund, Hans, Prof. 163.
- Treschow, Rasmus, Pr. i Kjeldby. 251.
- Trolleborg Seminarium. 45. 50-1.
- Troløvelse. 806.
- Trondhjem. 155. 165-72. 238. 365. 505. 747. Ærkebisp. 29. 368. 722-3. 727. Biskopper. 165-6. 601. 734-5. 739.
- Trosfrihed. 197-9.
- Tryggelev og Fodslette. 751-4.
- Trøstrup, s. Korup.
- Tved i Fyn. 668. 779-80.
- TydsK Kirke i Fredericia. 191 ff.
- Tøxen, Niels, Pr. i Alminde. 625.
- U, Anders, fra Bornholm. 373.
- Udby og Ørslev. 562. 564. 569.
- Uggerslev, Fyn. 514-7.
- Ulf (Wulf), Hans, Prælat. 372. 723.
- Ulfeld, Christoffer. 753. — Eggert. 63. 493-4. — Henneke, Bisk. i Odense. 30. — Knud Pallesen. 370.
- Ullerup i Elbo Hrd. 189-90
- Ullitz, Nic., res. Kap. i Stege. 113-4. 117-28. 268.
- Ulriksen, Oluf, Præst og Bogtr. 373.
- Ulse (og Frerslev). 140-1. 264. 566.
- Universitet, Kbhvns. 343. 345-6. 358. 361-2. 372. 498. 511-2. 740-1. 746. 799-800.
- Urne, Beate. 64. — Knud Sigvartsen, t. Juelskov. 779-80. — Lage, Bisk. 367. 459. 485. 714. 723. 727.
- Vagnsen, Peder, Bisk. i Aarhus. 183.
- Valkendorf, Anders, 369. — Christoffer. 533-9. 543. — Erik. 368. 714. 722-3. 727. — Hans. 370. — Henning. 755-6. — Jakob. 498. — Knud. 369.
- Vallekilde og Hørve. 62. 66-7. 70.
- Vallø (Herfølge) Hosp. 73-90.
- Wandal, Hans, Pr. i Magleby. 280-4.
- Varberg. 350-1.
- Varde. 596-603. Syssel. 597-8.
- Wardenberg, Zutpheld, Dr. 375.
- Warnke, Andr., Brødremhd.s Agent. 212. 236.
- Wedel, P. A., Pr. og Sem.-Forst. i Skaarup. 51-2.
- Vejle, Hans Knudsen, Bisk. i Odense. 403-4.
- Wenck, Hans, Mag. 376.
- Vendsyssel, Jens Jensen, Pr. p. Hven, s. Rekt. i Helsingør. 614-7.
- Verninge. 544. 776. 783. 785. 808.
- v. Westen, Arnoldus, Apot. i Trondhjem. 155. — Peder, Dr. med. 157. — Thomas, Missionær. 154-77. 195.
- Westeni, Erik. 17. 39.
- Vester-Hæsinge og Lyndelse. 517-8. 792-3.
- Vester-Skjerninge. 696. 757-9. 763-4.
- Wexels, Pr. i Christiania. 432. 681-2.
- Weze, Johs., Ærkebisk. i Lund. 724. 727.
- Viborg Domkirke. 589. Kapitel. 334. 345-6. 348 ff. 727. Biskopper. 29-30. 362.
- Viborg, Carsten Friis, Pr. i Rynkeby. 704-5. — Hans Jensen, Pr. i Stege. 242. 251.
- Wied, Hans, Biskop f. Brødremhd. 211-40. 424-44.
- Viffert, Axel. 531.
- Vigerslev og Vevlinge. 515. 638.
- Vind, Henrik. 67. — Jakob. 349.
- Winsløw, Jakob, Læge. 562-3. — Ludvig, Præst. 563. — Peder Jakobsen, Pr. i Odense, s. i Præste. 561-3. 775.
- Vinstrup, Peder Jensen, Sjæl. Biskop. 68. — Peder Pedersen, Bisk. i Lund. 201-5.
- Winter, Povl, Forst. f. Morkjær Kl. 132-3.
- Winterfelt, Gustav, Kapt. 787-8. — Hel-muth O., Stiftamtmd. i Odense. 786-8.

- Winther, Peder, Pr. i Skanderup. 626.
628.
- v. d. Wisch, Helrik, Bisk. i Slesvig.
712. 716.
- Wisnar, Nic., Hofpr. i Nykjøb. F. 503.
- Vissenbjerg. 772.
- With, Hans. 248. — Jens, Hør. i
Stubbekjøbing. 249. — Jens Jensen,
Pr. i Kjeldby. 242-51. — Matthias.
248-9. — Povl, Kap. i Stege. 96.
101-6. 112-3. 127-8. 254. 258.
- Wittendorf, Chr. Jul., Pr. i Hvirring.
391.
- Vittesen, Peder, Pr. i Snesere. 385.
- Wogelius, Mads Jakob, Adj. v. Waisenh.
s. Kap. p. Suderø. 729-31.
- Wolf, Jak. Jakobsen, Lekt. i Odense.
540.
- Wolfburg, Mort. Casp., Mag. 792.
- Vollerslev i Sjæl. 501.
- Vollerslevgd. i Fyn. 540-1.
- Voltelin, Kirurg. i Kbh. 747.
- Vorbasse. 623-4.
- Vordingborg. 291-2. 383-6. 396. Skole.
248. 253. 381. 384.
- Worm, Chr. W., Sjæl. Bisk. 73-90.
98-103. 247-9. 257. 273.
- Wulf, Johan, s. Ulf.
- Würtzel, Chr., res. Kap. i Stege. 114-7.
128.
- Wøldike, Marcus, Prof. 602. 740-1.
743-4. — Peder, Pr. i Sommersted.
625.
- Zeise, Carl Chr., Apoth. i Haderslev.
731.
- Zinzendorf, Greve 212. 216-7. 224.
236-7. 432.
- Ægteskabssager. 201-5.
- Ærø. 658.
- Ølst Kirke. 588.
- Øster-Hæsinge. 659.
- Øster-Skjerninge og Hundstrup. 763-4.
Østoft. 379.
- Åakirkeby. 604-8.
- Aalborg. 563. 567. Helligaands Kl.
10-12. 18. 32. 308-9. 318. 320.
323-4. 339. — Biskopper, s. Jakob
J. Holm, A. A. Ringkjøbing, R. Jansen.
- Aarhus i Skaane. 594-5.
- Aarhus. 332-3. Domkirke. 322. 390-1.
591. Kapitel 17-8. 23. 332. 344. 347.
Hospital. 27. Biskopper, s. Ped.
Vagnsen, Jens Iv. Lange, Ejler Bølle,
N. Clausen, Ove Bille, A. Birch.

Styrelsen
i
Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.

Dr. phil. HOLGER FR. RØRDAM, Sognepræst i Lyngby, Formand.

Dr. theol. & phil. T. SKAT RØRDAM, Biskop i Sjælands Stift.

Dr. theol. FREDRIK NIELSEN, Biskop i Aalborg Stift.

Provst L. KOCH, Sognepræst i Glostrup.

Professor L. FENGER, Stadsarkitekt i København.
